Dɔgɔtɔrɔ tɛ Sigida min na

Wulakɔnɔmɔgɔw ka yɛrɛfurakɛ gafe

Sɛbɛnnikɛbagaw
David Werner
Carol Thuman
Jane Maxwell

Bayɛlɛmabagaw
Salifou Bengaly
Fatoumata Bouaré
Abdoulaye Coulibaly
Diatrou Dembelé
Yagare Magassa

hesperian
health guides

Hesperian Health Guides
1919 Addison St., #304
Berkeley, California 94704 USA
www.hesperian.org

Gafe in tigi ye Hesperian Health Guides. Gafe in lacayali yamariya bɛ olu dɔrɔn de bolo. ISBN: 978-1-942919-36-0

Hesperian Health Guides ni mɔgɔ minnu ye gafe in labɛn min tɔgɔ ko **Dɔgɔtɔrɔ tɛ sigida min na**, olu bɛɛ y'a jira ko mɔgɔ o mɔgɔ mana nin gafe in labaara, ko olu tɛ jɔ seereya kɔrɔ i ye.

I n'a fɔ bɛɛ n'i danyɔrɔ don, furakɛlaw kelen kelen bɛɛ ka kan ka u tilen ani ka u kɔnɔ jɛya u ni u ka mɔgɔ furakɛtaw cɛ. Fɔcogo wɛrɛ la, u ka kan ka dan u ka dɔnta ma furakɛli la. Aw ka kan ka furakɛla jolenw ka dɛmɛ ɲini ni a kɛra ko aw ka banabagatɔ mako bɛ furakɛli dɔ la aw tɛ se min na. Aw ka kan ka sigida furakɛla wɛrɛw ni u ka kɛnɛyasow ka ladilikan ɲini furakɛliw kan minnu ka ɲi sigida la. Furakɛli cogoya caman bɛ sɔrɔ nin gafe kɔnɔ, nka gafe si tɛ yen min bɛ se ka bila kɛnɛya kalan nɔ na, min kɔlɔsilen don karamɔgɔ jolen dɔ fɛ. Aw kana aw ka kɔlɔsili, ni aw gafe kalan ni mɔgɔw lamɛnni ni ɲini wɛrɛw jɔ cogoya si la.

Hesperian Health Guides bɛ se ka yamariya di aw ma a' ka a lacaya, a' ka segin a sɛbɛnni kan ani ka a fan dɔ walima a fan bɛɛ labɛn ka fara a jaw kan ka kɛɲɛ aw ka sigida taabolow ma, nka o k'a sɔrɔ a' ka laɲini tɛ waariɲini ye walima a' ka ŋaniyaw ni Hesperian mɔgɔw ka laɲiniw kana fɔn ɲɔgɔn kɔ, ani o k'a sɔrɔ a' ni Hesperian mɔgɔw bɛnna a baara kɛli kan.

Sani a' ka gafe bayɛlɛmali walima a fan dɔ walima a bɛɛ labɛnni daminɛ, an b'a ɲini i fɛ i ka Hesperian Health Guides kumaɲɔgɔnya walasa a' ka baara kana na caya, nka a' fana bɛ se ka u ka ladilikanw sɔrɔ ani ka kɛnɛya hakilina kuraw sɔrɔ. A' ye kalanbolo ni hakilina wɛrɛ minnu bɛ a' bolo ka bɔ gafe wɛrɛ kɔnɔ, a' bɛ olu ci an ma.

Hakilina kuraw bɛ se ka fara gafe in kɔnɔtaw kan ni a' ka dɛmɛ ye

Ni aw ye sigida kɛnɛyabaarakɛla ye walima dɔgɔtɔrɔ, denba walima mɔgɔ o mɔgɔ ni hakilinaw ni kɛcogow bɛ aw bolo gafe in labaaracogo kan ka bɛn aw ka sigida ka laɲniw ma, aw bɛ se ka bataki ci an ma an sigiyɔrɔ la. A' ni ce a' ka dɛmɛ la.

Waleɲumandɔn ni foliw

David Werner de ye nin gafe in sɛbɛnbaga fɔlɔ ye ɛsipaŋɔli ni angilɛkan na. A ka halikinata, a ŋaniya ni a ka cɛsiri nɔ yelen don gafe in ɲɛ kelen kelen bɛɛ la. Segin kɛlen gafe in kan, Carol Thuman ani Jane Maxwell ye u cɛsiri ɲinini ni a sɛbɛnni ani a labɛnni fɛ. An bɛ u waleɲuman dɔn u ka baara ɲuman ni u ka ŋaniya ɲuman na.

Nin gafe in kɔnɔko fanba bɔra gafe wɛrɛ la min sɛbɛnna senegali baarada dɔ fɛ min tɔgɔ ko « ENDA-Tiers Monde ». Olu de fɔlɔ ye “Dɔgɔtɔrɔ tɛ sigida min na” labɛn ka bɛn Farafina tilenbin yanfafɛla taabolow ma ani ka a bayɛlɛma tubabukan na. Nin gafe sɛbɛnbagaw ni a bayɛlɛbagaw bɛɛ ka juru bɛ an na. O mɔgɔw filɛ: Lionel Germosen-Robineau, Maria-Laura Mbow, Christine Etchepare, ani Michel Etchepare. Gafe kun fɔlɔ jadilanbagaw ye Oumar Sy, Toumani Camara, ni Ashirina Opam Mamore.

Gafe in bayɛlɛmali bananakan na ani a labɛnni tubabukan na:

Mɔgɔ minnu ye gafe in bayɛlɛma ni ka segin a kan, o mɔgɔw filɛ: Issiaka Ballo, Salifou Bengaly, Fatoumata Bouaré, Katie Christ, Sean Cochrane, Abdoulaye Coulibaly, Djibril Coulibaly, Diatrou Dembelé, Yagare Magassa, Bernadette Etienne-Millot, Matthew Heberger, Esther Homawoo, Yousef Kazerooni, Cheick Keita, Moulaye Keita, Jennifer Leahy, Sara Litke, Anh Ly, Zachary Matheson, Jean-Jacques Méric, Alex Neidermeier, ani Jade Way.

Kɛnɛya baarakɛla minnu ye ladilikanw di ani ka sɛgɛsɛgɛli kɛ, olu filɛ: Aaron Greenblatt, Aly Barry, Oumar Niangado, Linda Caswell, ani Amelia Maiga.

Mɔgɔ minnu ye baarakɛ ɲɔgɔnfɛ walasa ka gafe in baara bɛɛ sigi senkan, o tigiw filɛ: Bocar Bocoum, Macki Cissoko, Michelle Chan, N’Tossama Diarra, Mamadou Goïta, Mathew Heberger, Todd Jailer, Scott Lacy, Tawnia Litwin, Anh Ly, Jenna Lohmann, Zachary Matheson, ani Marlow Schindler.

Jaw labɛnbagaw: Ruth MacDonald, Kathleen Tandy, Lyle Hansen, ani Heather White.

Nin gafe in labaaracogo

Ni aw ye nin gafe in sɔrɔ:

Fɛn minnu bɛ sɔrɔ gafe kɔnɔ, aw bɛ olu kalan a daminɛ na. Olu bɛ kuma sigida bɛɛ kelen kelen kan ani ka a fɔ aw ye kumakan kofɔlenw bɛ sɛbɛn ɲɛ yɔrɔ min na.

Walasa ka banaw, walima kɛnɛya kunkankow yɔrɔ dɔn: Aw bɛ **Gafe Kɔnɔkow** lajɛ. Aw bɛ fɛn min ɲini, ni aw ye o ye, aw bɛ taa sɛbɛn ɲɛ la, a bɛ sɔrɔyɔrɔ min na.

Ni aw ma gafe in kɔnɔ daɲɛ dɔ faamu:

Aw bɛ daɲɛ ɲini **Kumadenw kɔrɔ** la, sɛbɛn ɲɛ 602 la gafe laban na. Daɲɛ minnu ɲɛfɔlen bɛ, olu sɛbɛnni *jɛgɛnnen don* (*en italique*) u sɛbɛn ko fɔlɔ sigida kɔnɔ.

Sani aw ka fura fɛn o fɛn ta:

Walasa aw ka kunnafoniw sɔrɔ furaw tacogo, u tata hakɛ, u faratiw ni yɛrɛtangacogow kan, aw bɛ **Sigida 25** lajɛ. Furaw tɔgɔ ani u sɔrɔyɔrɔ bɛ Sigida 25 daminɛ na.

Walasa ka aw labɛn bana cunnenw kama:

1. Aw bɛ fura dɔw bila aw bolo kɔrɔ so kɔnɔ walima dugu kɔnɔ, i n'a fɔ a ɲininen don aw fɛ **Sigida 23 Furamaralan** na.
2. Aw bɛ nin gafe kalan sani a mako ka jɔ a la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la **Sigida 10, Furakɛli kunfɔlɔ**, ani **Sigida 4, Banabagatɔ ladoncogo**.

Walasa aw ka denbaya ka to kɛnɛya la:

Sigida 11 bɛ kuma balocogo ɲuman kan, Sigida 12 bɛ kuma banaw kunbɛncogo kan, aw bɛ olu kalan ka ɲɛ ani ka aw janto bilasiralikanw ni yɛrɛtangacogow la.

Walasa ka kɛnɛya sabati aw ka sigida la:

Aw ni aw sigiɲɔgɔnw bɛ ɲɔgɔnye dɔ kɛ ka gafe in kalan ka hakili jakabɔ kɛ aw ka yɔrɔ kɛnɛya kow kan. Walima, aw bɛ a ɲini lakɔli karamɔgɔ dɔ fɛ a ka denmisɛnw ni balikuw lakalan gafe in kɔnɔ kumaw kan. Aw bɛ hakilina caman sɔrɔ sɛbɛn ɲɛ sikɔlɔma yɔrɔ la, **ladilikanw ka ɲɛsin dugu kɛnɛyabaarakɛlaw ma**, gafe in daminɛ na.

Nin gafe in bɛ kunnafoni caman di ka tɛmɛ gafe kan, min bɛ kuma furakɛli kun fɔlɔ kan. A bɛ kuma bana caman kan minnu bɛ dankari adamadenw ka kɛnɛya la, ka a ta kɔnɔboli la fo ka se sɔgɔsɔgɔninjɛ ninnu ma, ka a ta farafinfura juguman ni a ɲuman ma fo ka se ladilikanw ma tubabufuraw tali la. Ladilikan ɲuman kɛrɛnkɛrɛnnenw dilen don saniya ni dumuni nafama dunni ni boloci kan. Nin gafe in bɛ kuma bange ni bangekɔlɔsi fɛɛrɛw fana kan. Gafe bɛ fɔlɔ ka a kalanbagaw dɛmɛ u ka se ka u ka laɲiniw sɔrɔ u yɛrɛ ye, ka tila ka kɛ sababu ye u ka se ka a dɔn bana minnu ka kan ka jira dɔgɔtɔrɔba dɔ la.

Segin kɛlen kɔ gafe in kan, kunnafoni kuraw dilen don bana dɔw kan i n'a fɔ sumaya, sɔgɔsɔgɔninjɛ, kafoɲɔgɔnyabanaw, dɔrɔguta, sidabanakisɛ ni sidabana ka fara a furaw kan ani hakilina caman wɛrɛw.

Daɲɛ Kuntigɛlen

(Daɲɛ janmanjan sɛbɛncogo surunman; ka siginiden damadama kɛ ka daɲɛ kuturu sɛbɛn)

\+ o kɔrɔ ye *ani* walima *farankan*

= o kɔrɔ ye *a ni … bɛɛ ye kelen ye* walima *a ni … dama kɛɲɛnnen don* (*a ni … bɛɛ ka kan, o bɛ bɛn …. ma*)

1 + 1 = 2

% o kɔrɔ ye *kɛmɛ kɛmɛ sara la*

Peseli Hakɛ

kg o kɔrɔ ye kilogaramu (*kilogramme*)

g o kɔrɔ garamu (*gramme*)

mg o kɔrɔ miligaramu (*milligramme*)

mcg o kɔrɔ mikɔrɔgaramu (*microgramme*)

gr o kɔrɔ kisɛ (*graine*)

Girinya

(fɛn dɔ girinya hakɛ ye min ye)

garamu 1.000 = kilogaramu 1 (kg)

garamu 1 = mg 1.000

kisɛ 1 (*graine*) = mg 65

Litiri/Kɔnɔfɛrɛ

(fɛn kɔnɔfɛrɛko hakɛ walasa ka jimafɛnw litiri hakɛ saman)

mililitiri 1000 (mL) = litiri 1

mililitiri 1 = cc. 1 = santimɛtiri kubi (*centimètre cube*)

kafeminkutu ɲɛ 3 (*cuillère à thé*) =
dumunikɛkutu ɲɛ 1 (*cuillère à soupe*)

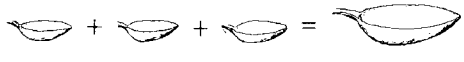

kafeminkutu ɲɛ 1 = mililitiri 5

dumunikɛkutu ɲɛ 1 = mililitiri 15

Ɲɛbila-kuma

Nin gafe in sɛbɛnna kɛrɛnkɛrɛnnenyala mɔgɔw kama, mɔgɔ minnu yɔrɔ ka jan dɔgɔtɔrɔsow la, ani dɔgɔtɔrɔ tɛ yɔrɔ minnu na. Hali dɔgɔtɔrɔw bɛ yɔrɔ minnu na, mɔgɔw ka kan ka jɔyɔrɔba ta u yɛrɛ ka kɛnɛyako la. O de la nin gafe in dabɔlen don mɔgɔ bɛɛ de kama, mɔgɔ minnu b'u janto u ka ɲɛnamayako ɲuman na. Hakilina dɔw sɛbɛnna ko:

1. Furakɛli tɛ mɔgɔw ka hakɛw dɔrɔn ye, nka mɔgɔ bɛɛ jɔyɔrɔ b'a la.
2. Ka bɛɛ ka kunnafoni sɔrɔ, o ka kan ka kɛ kɛnɛya baarakɛdaw bɛɛ ka laɲini ye.
3. Mɔgɔ gansanw kunnafoninen ka ɲɛ, olu bɛ se ka bana dɔw furakɛ, bana minnu ka ca u ka sigida la—joona, nɔgɔya la ani ka ɲɛ ka tɛmɛ dɔgɔtɔrɔw kan tuma dɔw la.
4. Furakɛlicogo dɔnni man kan ka kɛ gundo ye mɔgɔ dama bolo, mɔgɔ bɛɛ ka kan ka dɔ sɔrɔ a la.
5. Mɔgɔ minnu ma kalanjan kɛ, danaya bɛ se ka da olu fana kan i n'a fɔ minnu ye kalanjan kɛ. U fana hakili ka di.
6. So kɔnɔ furakɛliw man kan ka bali, nka u ka kan ka sinsin.

Tiɲɛ la, yɛrɛdɛmɛ ɲuman dɔ ye k'i se dan dɔn. Nka sariyaw sɛbɛnnen don a kɔnɔ k'a ɲɛfɔ **fɛn minnu ka kan ka kɛ**, ani fana **dɛmɛ ka kan ka ɲini waati min**. Gafe kɔnɔ, a fɔlen don yɔrɔ dɔw la, mɔgɔ ka kan ka kɛnɛya baarakɛla dɔ walima dɔgɔtɔrɔ ka bilasiralikan ɲini ko minnu na. K'a da kan dɔgɔtɔrɔw ni kɛnɛya baarakɛlaw ma surun an na waati bɛɛ, a fɔlen don gafe kɔnɔ ko min ka kan ka kɛ **sani se bɛ kɛ dɔgɔtɔrɔ** ma hali ni kogɛlɛnbaw don.

N ye n jija ka nin gafe in sɛbɛn tubabukan nɔgɔn na walasa mɔgɔ minnu ma kalanjan kɛ (minnu fakan tɛ tubabukan ye), olu ka se k'a faamu. A kumakanw ka nɔgɔn, nka n hakili la denmisɛnni kumakanw tɛ. Kumasen gɛlɛnw bilala yɔrɔ dɔw la, u bɛnnen don yɔrɔ minnu na. A ka c'a la u kɔrɔ bisigili ka nɔgɔn. O cogo la, mɔgɔ minnu bɛ nin gafe kalan, olu bɛ se ka dɔnniya kuraw sɔrɔ kanko la ani furakɛliko la.

Kumasen minnu faamuyali bɛ se ka gɛlɛya, olu ɲɛfɔlen don daɲɛkuluw tɔgɔ la gafe laban na. Waati o waati ni daɲɛkuluw la daɲɛ kelen kofɔra sigida dɔ la, a ka c'a la a bɛ sɛbɛn *italiki (italique)* la.

Dɔgɔtɔrɔ tɛ sigida min na sɛbɛnna siɲɛ fɔlɔ la ɛsipaɲɔlikan na *(espagnol)* Mɛkisiki *(Mexique)* kulukan sɛnɛkɛlaw kama, o bɛ san caman bɔ bi, gafe sɛbɛnbaa ye mɔgɔ dɔw dɛmɛ ka kalan sɔrɔ furakɛlicogow kan; o ko bɛ dugu mɔgɔw yɛrɛ fɛ sisan. Bi-bi in na gafe in bayɛlɛmana kan 80 ni kɔ la ani sigida kɛnɛya baarakɛlaw bɛ baarakɛ n'a ye jamana 100 ni kɔ la.

Sigida 25 la *(Gafe in kɔnɔ fura kofɔlenw tacogo)* yɔrɔw bilalen don fura lakodɔnnenw ni u sɔngɔ sɛbɛnni kama. Ola, sigida la baaradaw ni tɔn minnu bɛ gafe in jɛnsɛn, olu ka kan ka fura danɔgɔnw tɔgɔ n'u sɔngɔw sɛbɛn gafe kelen kelen bɛɛ kɔnɔ.

Nin gafe in sɛbɛnna mɔgɔw kama, mɔgɔ minnu b'a fɛ ka u yɛrɛ ni mɔgɔ wɛrɛw ka kɛnɛya lakana. Nka a kɛra kalan gafe ni baarakɛ gafe ye sigida kɛnɛya baarakɛlaw bolo. O de sababu la, ɲɛbilasigida dɔ farala a kan kɛnɛya baarakɛla ye, k'a fɔ k'a jɛya ko kɛnɛya baarakɛla ka baara fɔlɔ ye k'a ni mɔgɔw jɛ a ka dɔnniya la ani ka mɔgɔw dɛmɛ k'a kalan.

Kunnafoni damadɔw ka ɲɛsin dugumisɛnw kɛnɛyabaarakɛlaw ma

Jɔn ye kɛnɛyabaarakɛla ye dugumisɛnw kɔnɔ?

Dugumisɛnw kɔnɔ, kɛnɛyabaarakɛla ye mɔgɔ ye, mɔgɔ min b'a ka denbaya n'a sigiɲɔgɔnw dɛmɛ ka kɛnɛya sabatilen sɔrɔ. Tuma dɔw la, o tigilamɔgɔw bɛ suganti dugumɔgɔw fɛ ka da u ka dɔnniya kɛrɛnkɛrɛnnen n'u ka mɔgɔlandiya kan.

Dugumisɛnw kɔnɔ, kɛnɛyabaarakɛlaw dɔw bɛ kalan ni dɛmɛ sɔrɔ cakɛda dɔw fɛ i n'a fɔ kɛnɛya minisiriso. A dɔw yɛrɛ tɛ dɛmɛ fosi sɔrɔ dɛmɛbaga jɛkuluw fɛ. I b'a sɔrɔ dɔrɔn u ka sigidamɔgɔw ka bonya n'u ka danaya b'u kan k'a sababu kɛ u ka dɔnniya ye kɛnɛya kan. U bɛ dɔnniya sɔrɔ u ka yɛrɛ lakalan n'u ka jateminɛ an'u ka kɛnɛyabaara matarafali fɛ.

Ni kuma diyara an da, an bɛ se k'a fɔ ko **mɔgɔ o mɔgɔ b'a ka sigida yɛlɛma k'a kɛ yɔrɔ saniyalen ye, an bɛ se k'o tigi wele ko sigida kɛnɛyabaarakɛla**. I n'a fɔ:

- Bangebaga minnu b'u denw dege yɛrɛ saniya la;
- Sɛnɛkɛla minnu bɛ fara ɲɔgɔn kan ka kɛ jɛkulu ye, walasa k'u ka sɔrɔ yiriwa;
- Karamɔgɔ minnu b'u ka kalandenw lakalan banaw kunbɛncogo ni joliw furakɛcogo la;
- Denmisɛn minnu b'u bangebagaw kunnafoni u ka dɔnniyaw sɔrɔlen kan kalanso la;
- Butigitigiw bɛ se k'u ka fura feeretaw tacogo ɲuman ɲɛfɔ ani ka ladilikan di u ka sannikɛlaw ma (sɛbɛn ɲɛ 505 lajɛ);
- Tinminɛmuso minnu bɛ muso kɔnɔmaw ladi u ka dumuni duntaw kan.

Nin gafe in dabɔra kɛnɛyabaarakɛla bɛɛ kama, kumalasurunya na mɔgɔ o mɔgɔ b'a fɛ ka baara kɛ jama fɛ, walasa k'a yɛrɛkun, a ka denbaya, ani sigidamɔgɔw ka kɛnɛya yiriwa.

Aw mana kɛ kɛnɛyabaarakɛla siya o siya ye aw ka sigida la, aw y'a bila aw hakili la ko nin gafe in ma sɛbɛn aw kelen tɔgɔ la. A dabɔra bɛɛ de kama, o la aw ye a kɔnɔ kunnafoni di bɛɛ ma!

Aw ye baara kɛ ni nin gafe in ye walasa k'aw ka dɔnniya jɛnsɛn!

Aw bɛ se ka to ka mɔgɔw dalajɛ ka gafe in kalan; ani ka hakilina falenfalen kɛ sigidaw kan kelen kelen.

Hakilijigin ka ɲɛsin kɛnɛyabaarakɛlaw ma

Nin gafe in bɛ kuma aw ka sigida **saniya makow** kan. Nka walasa ka sigidamɔgɔw dɛmɛ k'u ka dugu kɛ yɔrɔ saniyalen ye, aw ka kan k'u ka **adamadenya makow** fana dɔn. Mɔgɔw faamuyali ni baara kanuni nafa ka bon ka tɛmɛ kɛnɛya dɔnniya yɛrɛ kan.

Nin ye hakilina damadɔw ye minnu bɛ se k'aw dɛmɛ ka baara kɛ ka ɲɛ kɛnɛya ni adamadenya makow kan:

Dugumisɛnw kɔnɔ, kɛnɛyabaarakɛla bɛ sigi dugu kɔnɔ ka baara kɛ mɔgɔw fɛ. A haminanko fɔlɔ ka kan ka kɛ sigidamɔgɔw dɛmɛni ye n'a ka dɔnniya ye.

A' ye hinɛ don aw dusukun na.
A ka ca a la aw ka hinɛ bɛ banabagatɔ dɛmɛ ka tɛmɛ furaw kan.
Aw kana sika don a la abada ka a jira a tigi la ko a hinɛ bɛ aw dusukun na.

Aw ye mɔgɔw minɛ ka ɲɛ

Kumakan duman, nisɔndiya, ani k'i madon mɔgɔw la, k'i yɛrɛ k'u dɔ ye, olu nafa ka bon furakɛli la ni fura yɛrɛ ye. **Aw ye mɔgɔ tɔw minɛ i n'a fɔ aw yɛrɛ.**

Hali n'a y'a sɔrɔ aw kɔrɔtɔlen don, walima aw hakililakow de ka ca, aw y'a lajɛ k'aw hakili to mɔgɔ tɔw fɛ ko la. A ka ɲi tuma dɔw la, mɔgɔ ka to k'i yɛrɛ ɲininka: "Ne tun bɛna mun kɛ ni nin tigi tun ye ne somɔgɔ dɔ ye?

Aw ye banabagatɔw minɛ i n'a fɔ mɔgɔ tɔw. Aw ye banabagatɔ gɛlɛnw tɔpɔtɔ, k'u somɔgɔw minɛ ka ɲɛ. Aw y'a jira u banabagatɔ la k'u hinɛ b'aw la.

Aw y'aw ka dɔnniya di mɔgɔw ma

Kɛnɛyabaarakɛla ka baara fɔlɔ de ye ka mɔgɔw lakalan, u k'u yɛrɛ dɛmɛ ka banaw kunbɛncogo n'u furakɛcogo dɔn ni farafinfuraw ni tubabufuraw ye. Mɔgɔ bɛ fɛn min dɔn, o farati ka dɔgɔn, sango n'a ɲɛfɔra i ye ka ɲɛ.

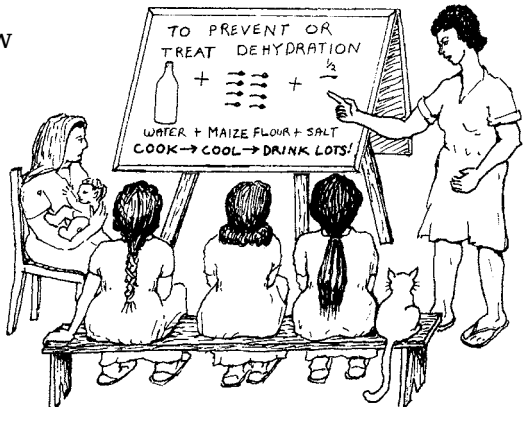

Aw ye fɛɛrɛ bɛɛ sigi sen kan walasa ka mɔgɔw lakalan.

Aw ye aw ka sigida mɔgɔw hakilinaw n'u ka laadaw bonya

N'aw ye dɔgɔtɔrɔya kalan dɔw kɛ, o man kan k'a to aw k'aw ka sigidamɔgɔw ka laadaw n'u ka furakɛlicogo kɔrɔw kɛ bolokɔfɛfɛn ye. Tubabufura matarafali bɛka dɔ bɔ an ka adamadenya taabolow la. O ye ko ye min man ɲi…

> Ka d'a kan tubabufura ni farafinfura fila jɛlen baarakɛnɔ ka fisa n'u kelen kelen kɛli ye u dan ma.

N'aw ye farafinfura ni tubabufura fila kɛ ka furakɛli kɛ, o bɛ fanga di aw ka laadaw ma. Sika t'a la an ka ladalako dɔw fana farati ka bon, misali la ka bɔgɔ da denyɛrɛni bara la. An ka mɔgɔkɔrɔba dɔw tun bɛ sizo donda bɔgɔ ta k'o da denyɛrɛni bara la k'o ye fura ye. Aw bɛn'a fɔ k'aw bɛ nin hakilina ninnu yɛlɛma, nka mɔgɔ minnu dalen don nin kokɔrɔ ninnu na, aw ye aw muɲu u kɔrɔ wa fana aw k'u bonya. Aw kan'a fɔ u ye abada k'u bɛ fili la, aw ye u lafaamuya **kun jumɛn na** a ka kan ka kɛ cogo wɛrɛ la.

A ka gɛlɛn ka mɔgɔw taabolo falen ka da u kɔnɔna tiɲɛ kan. O n'a ta bɛɛ, an ka kan k'u bonya ka da u ka taabolow kan.

Tubabufura tɛ bana bɛɛ furakɛ. A ye bana dɔw furakɛ, nka a nana ni bana wɛrɛw ye minnu ka jugu kosɛbɛ ka tɛmɛ. Mɔgɔw bɛ laban ka siri tubabufuraw ni dɔgɔtɔrɔbaw la, ka fura caman ta fo u bɛ ɲinɛ u yɛrɛkun dɛmɛcogo kɔ.

Aw ye taaboloyɛlɛma baaraw kɛ ni hakili ye. Aw ye aw ka sigidamɔgɔw ka laadaw n'u danbew bonya. Aw y'u dɛmɛ u ka se ka baara kɛ n'u seko n'u dɔnko bɛɛ ye.

Sani aw ka farafinfurakɛlaw ni lajiginnimusow juguya, aw ye baara kɛ u fɛ. Aw ye dɔnniya ɲini u fɛ, aw k'a to u fana ka dɔnniya sɔrɔ aw fɛ.

Aw y'aw ka dɔnniya danyɔrɔw dɔn

Aw ka dɔnniya bonya n'a dɔgɔya tɛ fɛn tiɲɛ, n'a y'a sɔrɔ aw bɛ baara ɲuman kɛ ka bɛn aw ka dɔnta ma. O cogo kelen na, **kɛnɛyabaarakɛla bɛɛ ka kan ka baara kɛ n'u seko bɛɛ ye.**

Aw kan'aw yɛrɛ bila baara dɔw kɛnɛ kan min dɔnniya t'aw la, sango n'o b'a to aw ka faratibaw ta.

Aw sendonni n'a donbaliya baara dɔw la, o sababu bɛ bɔ aw taayɔrɔw janya la walasa ka dɛmɛ ɲuman sɔrɔ.

Misali la, muso dɔ jiginna, aw ɲɛ b'a la basibɔnta ka ca ka tɛmɛ. N'o y'a sɔrɔ aw ni dɔgɔtɔrɔso cɛ tɛ lɛri tilancɛ taama bɔ, aw bɛ taa n'a ye yen joona. Nka n'aw ni dɔgɔtɔrɔso yɔrɔ ka jan, aw dun b'a dɔn fana basibɔnta ka ca muso in na, aw b'a kɔnɔbara munumɛnɛ ka kɛɲɛ denso ma. Walima aw bɛ jolilajɔ pikiri (*ocytocique*) kelen kɛ a la, hali n'aw ma deli k'a kɛ (sɛbɛn ɲɛ 403 lajɛ).

Aw kana farati ka baara kɛ, aw tɛ min ɲɛdɔn. Nka n'aw b'a dɔn ko tiɲɛni bɛna kɛ, aw kana siran k'a lajɛ ka ko dɔ kɛ, sango n'aw yɛrɛ b'a dɔn k'o bɛ se ka kɛ sababu ɲuman ye aw ka banabagatɔ ma.

Baara kɔnɔ, aw y'aw danyɔrɔw dɔn. Nka aw kana sika abada k'aw hakili jakabɔ fɛn kuraw kan k'aw ka dɔnta layiriwa. Sanga ni waati bɛɛ, aw ye aw seko bɛɛ kɛ k'aw ka banabagatɔ lakana. Aw y'u bila aw yɛrɛkun ɲɛ.

A kɛra cogo o cogo, aw ye baara kɛ ni ŋaniya ɲumanya ye.

Aw kana dɔnniya ɲinini dabila abada

Waati o waati n'aw bɛ se ka kalan kɛ ka dɔ fara aw ka dɔnniya kan, aw y'o kɛ

Aw kana dɔnniya ɲinini dabila abada. Aw kana sɔn abada mɔgɔ k'a fɔ aw ye ko fɛn bɛ yen aw man kan min dɔn.

Gafe ni kunnafoni fɛn o fɛn b'aw bolo kɔrɔ, aw ye olu kalan walasa k'aw ka baara n'aw ka mɔgɔlafaamuya yiriwa.

Waati bɛɛ, aw ye dɔnniya ɲini kalanbagaw fɛ i n'a fɔ: dɔgɔtɔrɔw, foroba kɛnɛyaso baarakɛlaw, sɛnɛ karamɔgɔbaw ani mɔgɔ wɛrɛ minnu bɛ se k'aw lakalan.

Aw kan'a to abada kalan wɛrɛw ka taa k'aw dan, minnu bɛ dɔ fara aw ka dɔnniya kan.

Aw ka baara fanba ye mɔgɔ lakalan ye, nka n'aw ma to ka dɔ fara aw ka kalan kan, waati dɔ bɛna se, aw tɛna fɛn kura sɔrɔ ka ɲɛfɔ mɔgɔ tɔw ye.

Aw bɛ mɔgɔw lakalan fɛn minnu na, aw yɛrɛ k'olu waleya

Ka d'a kan, mɔgɔw bɛ jateminɛ kɛ kosɛbɛ aw ka kɛtaw la ka tɛmɛ aw ka fɔtaw kan. Kɛnɛyabaarakɛla ka kan k'a janto a yɛrɛkun taabolo la walasa ka kɛ misali ɲuman ye sigida la.

Mɔgɔw tɛna sɔn aw bolo ka ɲɛgɛn matarafa k'a sɔrɔ fɛn tɛ aw yɛrɛ ka du kɔnɔ.

Karamɔgɔ ɲuman tɛ mɔgɔw wajibiya, nka a bɛ misaliw de di.

Aw bɛ mɔgɔw lakalan baara minnu na, aw yɛrɛ k'o waleyaw kɛ, n'o tɛ, mɔgɔsi tɛna aw lamɛn tuguni.

O cogo kelen na, n'aw bɛ forobabaaraw boloda, aw y'aw sigi n'a ye k'aw yɛrɛ bɛna baara kɛ kosɛbɛ ka wɔsi i n'a fɔ mɔgɔ tɔw.

Aw y'a jira ko aw ka baara kanu b'aw la

N'aw b'a fɛ mɔgɔw ka baara kɛ ka bɔ nɔgɔ la, k'u ka kɛnɛya layiriwa, o k'a sɔrɔ aw minnu bolo bɛ baara in na, a kanu ka sɔrɔ aw yɛrɛ la. N'o ma kɛ, jɔn de bɛna tugu aw ka misaliw kɔ?

Aw minnu ye sigida misali ɲumanw ye, n'aw ye foroba baaraw daminɛ, aw ye jama laɲɛnajɛ walasa aw bɛɛ ka nisɔndiya sɔrɔ. Ka foroba kɔlɔn lamini sango baganw kana gɛrɛ a la. O bɛ se ka kɛ baara gɛlɛn ye. Nka ni dugu bɛɛ nana n'u ka dɛmɛ ye i n'a fɔ minfɛn sumalenw, fɔlifɛnw ka ɲɛnajɛ don baara senkɔrɔ, baara bɛ teliya; wa bɛɛ bɛ wasa sɔrɔ a la. Hali denmisɛnniw fana bɛ sɔn baara gɛlɛnw ma n'a y'a sɔrɔ a bɛ kɛ tulon ni yɛlɛ kɔnɔ.

N'aw bilala jama ɲɛ k'u dɛmɛ, a bɛ se ka kɛ aw bɛ sara a baara la i n'a fɔ aw tɛ sara cogo min, o kan'aw bali ka baara kɛ ka ɲɛ, sango ni mɔgɔw don, aw sarali se tɛ minnu ye.

O b'a to aw bɛ mɔgɔw ka bonya n'u ka danaya sɔrɔ, o ka fisa ni sanu ni wari ye.

Bana kunbɛn ka fisa ni bana furakɛ ye

Kɛnɛyabaarakɛla ɲuman man kan ka jɔ fo mɔgɔw ka bana. A b'a lajɛ ka bana kunbɛ sani a ka se. A bɛ mɔgɔw latiminandiya u ka wuli a tuma na ka fɛɛrɛw tigɛ walasa ka u ka kɛnɛya ni u ka lafiya sabati don nataw kɔnɔ.

Bana caman bɛ yen minnu kunbɛnni ka nɔgɔ. O la, aw ka kan ka mɔgɔw dɛmɛ k'u lafaamuya u ka kɛnɛyako gɛlɛyaw kan a ni ka fura ɲini u la.

Bana caman sɔrɔcogo ka ca. Walasa ka kɛnɛya kuntaalajan sɔrɔ, fo aw k'a ɲini ka banaw sidɔn ani k'u **sɔrɔcogo** kɛlɛ.

Misali la, dugumisɛnni caman kɔnɔ, kɔnɔbolibana ye denmisɛnw ka saya sababu ye. Kɔnɔbolibana jɛnsɛn ka di yɔrɔ nɔgɔlen de la, i n'a fɔ ɲɛgɛn tɛ yɔrɔ minnu na ani saniya matarafabaliya. Walasa kɛnɛya ka sabati, aw bɛ ɲɛgɛnw sen ani ka dugudenw lakalan saniya taabolow la.

Nka balodɛsɛ bɛ denmisɛn minnu na, nin bana ninnu bɛ dankari olu de la barisa fanga t'u la ka banaw kɛlɛ. Walasa ka kɔnɔboli kɛlɛ, aw ye to ka dumuni nafamaw di denmisɛnw ma.

Munna balodɛsɛ bɛ denmisɛn caman na?

- Barisa denbaw t'a dɔn ko sinji de nafa ka bon kosɛbɛ wa?
- Barisa u bangebagaw ka sɛnɛkɛdugukolo man bon, wari caman t'u fɛ, o de kama u tɛ balo caman sɔrɔ wa?
- Barisa i b'a sɔrɔ setigi damadɔ bɛ yen, olu de bɛ faantanw ka dugukolo n'u ka sɔrɔ bɛɛ tigiya ta wa?
- Barisa faantanw tɛ u ka dugukolo baara a kɛcogo ɲuman na wa?
- Barisa mɔgɔw bɛ den caman sɔrɔ u tɛ se minnu ka balo n'u ka furakɛli kɔrɔ wa?
- Barisa dutigiw jigilamisɛnyalen don, o de kama warini min b'u bolo, u b'o tiɲɛ musofuru ni dɔlɔmin na wa?
- Barisa mɔgɔw tɛ siniɲɛsigi, u t'a dɔn fana ko n'u ye ɲɔgɔn dɛmɛ o b'u lafiya wa?

Aw bɛn'a ye ko nin waleya kofɔlen ninnu caman de ye denmisɛn saya sababu ye aw ka sigidaw la.

Aw ye mɔgɔ tɔw dɛmɛ u ka siniɲɛsigi.

An dalen don a la k'aw bɛna mɔgɔ dɛmɛtaw sɔrɔ. Kɛnɛyabaarakɛla ka kan k'a ka sigidamɔgɔw dɛmɛ, u k'u ka gɛlɛyaw dɔn ani ka yɛlɛma don u la cogo bɛɛ la.

Aw y'aw hakili to a la, walasa ka denmisɛn saya kɛlɛ kɔnɔbolibana senfɛ, ɲɛgɛn senni dɔrɔn t'a ɲɛ dɛ, fo aw k'u minniji kɛ jisanuman ni kɛnɛyaji (*Solution de réhydratation orale, SRO*) de ye. Aw bɛna a ye fana ko bangekɔlɔsi fɛɛrɛw, sɛnɛ yiriwali ani aw ka ɲɔgɔndɛmɛ de nafa ka bon.

Siniɲɛsigibaliya ni natabaya de ye gɛlɛya ni bana caman sababu ye. N'aw b'a fɛ aw ka sigidamɔgɔw ka lafiya, aw y'u lakalan ɲɔgɔndɛmɛ baaraw la, faraɲɔgɔnkan ani siniɲɛsigi baaraw.

Kun caman b'an bali k'an mako don an ka kɛnɛya la

An ye sababu dogolen dɔw dɔn kɔnɔbolibana ni balodɛsɛ la. Nin cogo kelen na, aw bɛn'a kɔlɔsi ko balo sɔrɔcogo, dugukolo tilacogo, ani mɔgɔw taabolo ka ɲɛsin ɲɔgɔn ma, olu de ye kɛnɛya gɛlɛya caman kun ye.

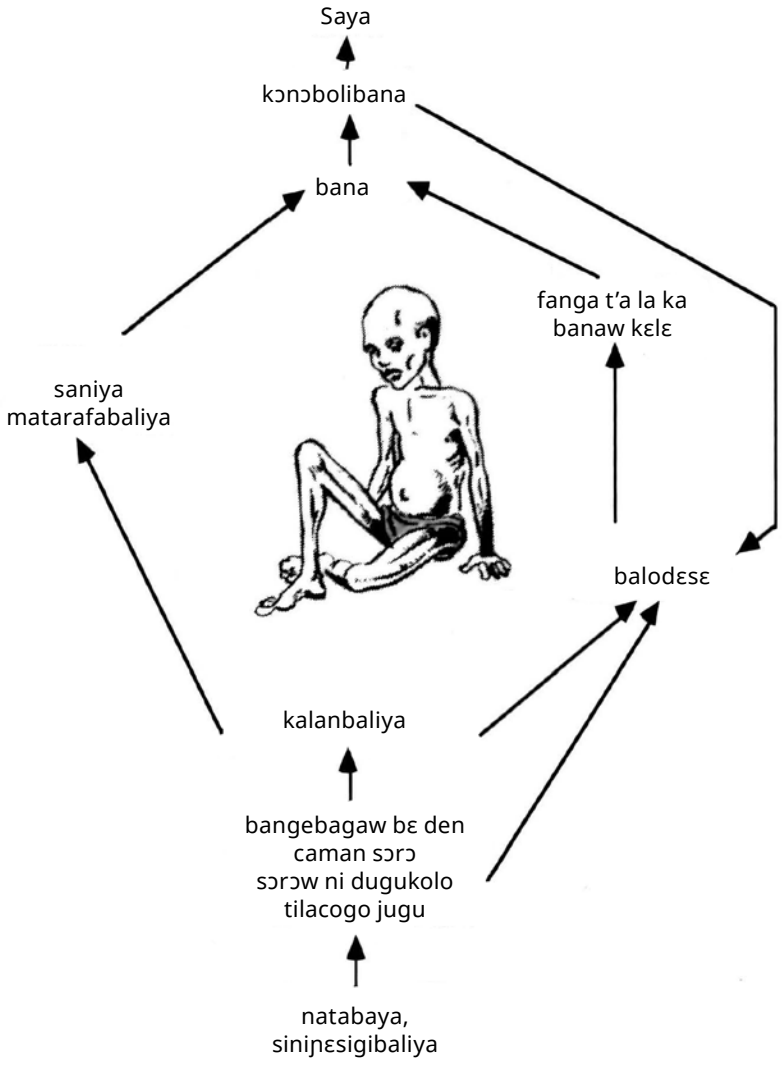

Saya sababuw kɔnɔbolibana sen fɛ

N'aw ka sigida bɛɛ lajɛlen ka lafiya ye aw haminanko ye, aw ka kan k'u dɛmɛ ka fɛɛrɛ sɔrɔ nin gɛlɛyabasugu ninnu de la.

Kɛnɛya tɛ dan bana ntanya dɔrɔn ye. Farikolo, hakili, ani sigiyɔrɔ lafiya; olu de ye kɛnɛya ye. Mɔgɔw bɛ lafiya sɔrɔyɔrɔ la danaya ni ɲɔgɔndɛmɛ bɛ yɔrɔ min na walima sigiɲɔgɔnw bɛ ɲɔgɔn dɛmɛ yɔrɔ min na ka ɲɛtaabaaraw kɛ ani ka bɔ nɔgɔ la cogo bɛɛ la.

Dugu jɛ o jɛ, aw ye fura ɲini gɛlɛyaw la. Nka aw kana ɲinɛ abada k'aw ka baara fɔlɔ de ye aw ka sigida yiriwali ye, k'a kɛ yɔrɔ ye saniya ni adamadenya sabatilen bɛ yɔrɔ min na.

Kɛnɛya baarakɛla jɔyɔrɔ ka bon kosɛbɛ, a ka kan ka baara daminɛ yɔrɔ jumɛn?

Aw y'aw ka sigidamɔgɔw jateminɛ

Aw lamɔna sigida min na, aw b'o yɔrɔ kɛnɛya gɛlɛya n'a kow bɛɛ dɔn. Nka ka faamuyali caman sɔrɔ, aw bɛ jateminɛ kɛ sira bɛɛ fɛ.

Dugumisɛnw kɔnɔ, bɛɛ ka lafiya ye kɛnɛyabaarakɛla kungo ye. Aw bɛ mɔgɔ min dɔn o, aw tɛ min dɔn o, aw ye bɛɛ minɛ ka ɲɛ minɛcogo kelen na. Aw ye taa u sɛgɛrɛ.

Aw ye to ka taa bɔ u ye u ka so, u ka forow la, u ka ɲɔgɔn dalajɛ yɔrɔw la, lakɔlisow la. Aw y'u dɛmɛ u ka hɛrɛw n'u tɔɔrɔkow la. Aw ye jateminɛ k'u fɛ u ka don o don kokɛtaw kan minnu bɛ kɛnɛya sabati, walima minnu yɛrɛ bɛ bana ni fiɲɛ lase u ma.

Sani aw ka baara o baara daminɛ aw ka sigida la, aw b'aw hakili jakabɔ fɛnw kan, baara tɛ taa fɛn minnu kɔ ani a bɛna kɛ cogo min na. Aw bɛ nin fɛn ninnu jateminɛ:

1. Mako gɛlɛnw: Mɔgɔw bɛ fɛn minnu jate gɛlɛyabaw ye.
2. Mako yɛrɛyɛrɛw: fɛn minnu ka kan ka kɛ walasa ka fɛɛrɛ kuntaala janw sɔrɔ.
3. Timinandiya wale: mɔgɔw sɔrɔli ka baaraw labɛn ani k'u kɔlɔsi.
4. Fɛɛrɛw: mɔgɔw, baarakɛminɛnw, ani baara tɛ taa mɔgɔ min kɔ walasa ka ŋaniya talenw waleya.

Nin ye misali ye min bɛ nin kumakan naani nafa jira. A bɛ se ka kɛ sigarɛtiminnaba dɔ nana a fɔ aw ye ko a ka sɔgɔsɔgɔ tɛka nɔgɔya.

1. **Mako gɛlɛn**: A b'a ɲini cogo bɛɛ la ka sɔgɔsɔgɔ in furakɛ.

2. A ka **laɲini yɛrɛyɛrɛ** (walasa ka gɛlɛya furakɛ) de ye ka sigarɛti bila.

3. Walasa ka sɔgɔsɔgɔ furakɛ, a tigi ka kan ka sɔn ka sigarɛti bila. A ka kan ka sigarɛti bilali nafa dɔn.

4. Kunnafoni sɔrɔli a yɛrɛ n'a somɔgɔw fɛ sigarɛtisisi kɔlɔlɔw kan, o bɛ se k'a dɛmɛ kosɛbɛ. A somɔgɔw n'a teriw ka dɛmɛ bɛ se ka kɛ fɛɛrɛ ɲumanw ye.

Makow ɲinini

Kɛnɛyabaarakɛla ka laɲini fɔlɔ de ye ka kɛnɛya gɛlɛyabaw ani sigidamɔgɔw haminanko fanbaw dɔn. N'aw ye ɲininkali labɛn, aw bɛ se ka kunnafoni nafamaw fara ɲɔgɔn kan walasa ka gɛlɛyabaw ni mako nafamaw dɔn.

Sɛbɛn ɲɛ nataw kɔnɔ, ɲininkali misali damadɔw bɛ yen minnu bɛ se ka kɛ. Nka aw y'aw hakili jakabɔ ɲininkaliw kan minnu nafa ka bon **aw ka sigida la**. Aw ye ɲininkaliw kɛ minnu b'a to aw bɛ kunnafoniw sɔrɔ, ani minnu b'a to fana mɔgɔ tɔw b'u yɛrɛ ɲininka.

Aw ka ɲininkali man kan ka caya kojugu, u man kan ka gɛlɛya kojugu fana sango n'aw bɛ yala da ni da… Aw man kan yɛlɛ mɔgɔw la barisa o man di u ye. Waati min n'aw bɛ sɛgɛsɛgɛli kɛ, aw bɛ mɔgɔwfɛlaw ni u niikankow jateminɛ. A ɲuman yɛrɛ ye aw kana taa ni ɲininkali sɛbɛn ye aw fɛ. Nka, walasa aw k'aw ka sigida makow dɔn, ɲininkali nafama dɔw ka kan ka to aw hakili la.

Aw bɛ se ka ɲininkali sugu minnu kɛ

A dabɔra ka sigida makow dɔn kɛnɛya sira fɛ, o sira kelen na, ka mɔgɔw bila hakili jakabɔ la.

Mako gɛlɛnw

Fɛn jumɛn bɛ jate i n'a fɔ kɛnɛya taabolo don o don (ɲanamaya, baarakɛcogo, laadaw, o n'a ɲɔgɔnnaw)? Gɛlɛya, haminanko, ani mako kɛrɛnkɛrɛnnen jumɛnw bɛ mɔgɔw la kɛnɛya sira kan ani fɛn wɛrɛw la?

So ani saniya taabolow

Sow jɔlen don ni minɛn jumɛnw ye? Cogodi? Kokow bɛ cogodi? Sow dugumana bɛ cogodi? Sow jɛlen don wa? Tobili bɛ kɛ gwakulu kan duguma wa, walima a bɛ kɛ min? Mɔgɔw bɛ da mun kan? Dumuni bɛ kɛ min?

Dimɔgɔ, ɲimi, dabi, ɲinɛ, walima fɛn wɛrɛw gɛlɛya bɛ yen wa? U bɛ cogodi? Mɔgɔw b'u kɛlɛ cogodi? An bɛ se ka mun wɛrɛ kɛ?

Dumuni bɛ marayɔrɔ ɲuman na wa? Halisa an bɛ se k'a tanga ka ɲɛ cogodi?

Bagan jumɛnw bɛ du kɔnɔ (wuluw, shɛw, lɛw, o n'a ɲɔgɔnnaw)? U bɛ gɛlɛya jumɛnw lase mɔgɔw ma?

Bana jumɛnw bɛ baganw minɛ ka caya? U bɛ se ka yɛlɛma mɔgɔw fɛ cogodi? An bɛ se ka mun kɛ walasa k'u kɛlɛ? Mɔgɔw bɛ ji ta min? Ji in saniyalen don wa? Fɛɛrɛ jumɛnw tigɛlen don?

Ɲɛgɛn bɛ du joli kɔnɔ? Du joli b'u matarafa ka ɲɛ?

Dugu saniyalen don wa? Ɲamanw bɛ bɔn min? Munna?

Sigidamɔgɔw

Mɔgɔ joli sigilen don dugu kɔnɔ? Mɔgɔ joli si tɛ san 15 bɔ?

Mɔgɔ joli kalannen don? Mɔgɔ joli bɛ kalan na sisan? Denmisɛnniw bɛ lakalan u ka kokɛtaw la wa? Denmisɛnniw bɛ lakalan cogo wɛrɛ jumɛn na?

Denmisɛnni joli bangera ɲina? Joli fatura?

U ka saya sababu ye mun ye? U tun ye san joli ye? Saya ninnu tun bɛ se ka bali wa? Cogodi?

Sigidamɔgɔw bɛka caya walima u bɛka dɔgɔya? O bɛ na ni gɛlɛya ye wa?

Salon, mɔgɔ kelen kelen bɛɛ banana siɲɛ joli? Bana kelen kelen bɛɛ ye tile joli kɛ? Bana walima joginda suguya jumɛn tun bɛ mɔgɔ kelen kelen na? Munna?

Bana basigilen bɛ mɔgɔ joli la? Bana suguya jumɛnw don?

Den joli bɛ muso fanba bolo? Den joli fatura? O sababu bɔra mun na? U fatura k'u si to san joli la? Kun wɛrɛ jumɛnw tun bɛ yen?

Denmansa joli t'a fɛ ka den caman sɔrɔ tuguni? Walima ka bangew janya ɲɔgɔn na? Kun jumɛnw na?

Balocogoya

Denba joli bɛ sin di u denw ma? O kuntaala bɛ waati joli bɔ? O den ninnu ka kɛnɛ ka tɛmɛ denw kan minnu ma sin min wa? Munna?

Balo fanba ye jumɛnw ye? U bɛ bɔ min?

Mɔgɔw bɛ balo ninnu minɛ ka ɲɛ wa?

Den joli fanga ka dɔgɔn (sɛbɛn ɲɛ 472) walima balokodɛsɛ taamasiɲɛ bɛ joli la? Balocogo ɲuman jumɛn dɔnniya bɛ denmansaw ni kalanden denmisɛnw na?

Mɔgɔ joli bɛ sigarɛti min?

Mɔgɔ joli bɛ dɔlɔ walima minfɛn wɛrɛw min? O bɛ kɔlɔlɔ jumɛn lase u yɛrɛ ni u ka denbaya ka kɛnɛya ma (sɛbɛn ɲɛ 248)?

Dugukolo ni balo

Suman caman bɛ sɔrɔ dugukolo la du kelen kelen bɛɛ ye wa? Suman caman bɛna to ka sɔrɔ dugukolo la ni denbayaw bɛka bonya wa?

Sɛnɛkɛdugukolo tilalen don cogodi? Mɔgɔ joli ka dugukolo y'u yɛrɛ ta ye?

An ka kan ka baara jumɛn kɛ walasa ka suman caman sɔrɔ dugukolo la? Sumanw ni balow bɛ mara cogodi? Tiɲɛtaw ka ca a la wa? Munna?

Furakɛli ani kɛnɛya

Jɔyɔrɔ jumɛn bɛ lajiginnimusow ni farafinfurakɛlaw la kɛnɛya sira fɛ?

An bɛ farafinfura suguya jumɛnw kɛ ka furakɛli kɛ? Fura jumɛnw ka ɲi kosɛbɛ? Kɔlɔlɔ bɛ a dɔw la wa?

Kɛnɛyaso dɔ yɔrɔ ka surun aw la wa? U ka ɲi wa? U ka baarakɛwari ye joli ye? U matarafalen don wa?

Denmisɛnni joli bolocilen don? Bana jumɛn boloci don?

Bana kunbɛn fɛɛrɛ jumɛn wɛrɛw labɛnnen don? Jumɛn wɛrɛw bɛ se ka sigi sen kan?

Yɛrɛdɛmɛ

Fɛn jumɛnw bɛ yen minnu bɛ se ka gɛlɛya don mɔgɔw ka kɛnɛya ni u lafiya la sisan ani don nataw la?

Kɛnɛyako gɛlɛyaw la, jumɛnw bɛ yen mɔgɔw yɛrɛ bɛ se ka minnu ɲɛnabɔ u yɛrɛ ye? U bɛ se k'u jigi da mɔgɔ wɛrɛ ka dɛmɛ kan kosɛbɛ wa?

A ka di mɔgɔw ye ka fɛɛrɛw sɔrɔ k'u yɛrɛ furakɛ ka ɲɛ wa? Munna? U bɛ se ka mun wɛrɛ kalan ka fara o kan? Gɛlɛya jumɛnw bɛ o la?

Setigiw ka hakɛ ye mun ni mun ye? Faantanw dun? Cɛw dun? Musow dun? Denmisɛnniw fana dun? Nin jɛkulu ninnu kelen kelen bɛɛ bɛ minɛ cogo jumɛn na? Munna? O ka ɲi wa? Mun ka kan ka yɛlɛma? Jɔn ka kan k'a kɛ? A ka kan ka kɛ cogodi?

Mɔgɔw bɛ baara kɛ ɲɔgɔn fɛ ka bɛɛ mako dɔn wa? U bɛ ɲɔgɔn dɛmɛ mako gɛlɛnw na wa?

An bɛ se ka mun kɛ dugu kɔnɔ walasa k'a dugusigi diya? Aw ni dugudenw bɛ se ka baara daminɛ fɛn jumɛn na?

Ka baara kɛ ni an yɛrɛ bolokɔrɔminɛnw ye walasa ka makow ɲɛnabɔ

Aw ka gɛlɛyaw furakɛcogo bɛ bɔ aw yɛrɛ bolokɔrɔfɛnw de la.

Baara dɔw tɛ taa mɔgɔ wɛrɛw ka dɛmɛ kɔ (baarakɛminɛn, baarakɛla, mɔgɔ wɛrɛw). Misali la, boloci tɛ se ka kɛ ni fura dɔw tɛ, fura minnu bɛ bɔ jamana wɛrɛw la tuma dɔw.

Baara dɔw bɛɛ bɛ se ka ɲɛnabɔ ni bolokɔrɔminɛnw ye. Du dɔ walima jɛkulu dɔ bɛ se ka jimarayɔrɔ koori walima ka ɲɛgɛn dɔw jɔ ni u bolokɔrɔminɛnw ye.

Dɛmɛ minnu dɔw bɛ bɔ kɔfɛ, i n'a fɔ bolocifuraw ani fura nafama dɔw, olu bɛ se ka na ni yɛlɛmabaw ye kɛnɛyako la. Aw ka kan k'aw jija k'olu sɔrɔ.

> Nka tuma caman, a da ka di mɔgɔw la n'u bɛ se ka baara kɛ n'u yɛrɛ bolokɔrɔfɛnw ye.

N'aw bɛ se ka baara kɛ aw yɛrɛ ye, aw tɛna siri mɔgɔ wɛrɛ ka dɛmɛ na, wa aw ka sigidida bɛna yiriwa ani ka kɛnɛya sɔrɔ.

Aw y'a ɲini mɔgɔw fɛ aw seko bɛɛ la, u ka baara kɛ n'u bolokɔrɔfɛnw ye.

Sinji – Balo ɲuman gɛrɛgɛrɛ – A ka ɲi ni nɔnɔ feereta bɛɛ ye.

Aw bɛ se k'aw jigi da a kan waati bɛɛ ani a ka ca a la, a da ka di, wa fana a nɔ ka ɲi. N'aw bɛ se, misali la, aw y'a ɲini denbaw fɛ, u ka denw balo ni sinji ye. O ka fisa ni biberɔn ye. O b'a to u bɛ da u yɛrɛ la k'a sababu kɛ an bolokɔrɔfɛn ɲumanw ye, n'o dɔ ye sinji ye. O bɛ denw kisi bana caman ma ani ka denyɛrɛni caman ka saya bali.

Aw ka kɛnɛya baara la, aw y'aw hakili to nin na kosɛbɛ:

> Mɔgɔw ka kɛnɛya sabatili fura ɲuman b'u yɛrɛ bolo.

Baara min ka kan ka kɛ, o bɛ waleya cogodi ani a bɛ daminɛ ni fɛn jumɛn na?

Aw tilalen kɔ makow ni sɔrɔw fɛsɛfɛsɛli la, aw ni mɔgɔw ka kan ka baarakɛta nafamaw boloda minnu fɔlɔ ka kan ka kɛ. Aw bɛ se ka mɔgɔw dɛmɛ ka fɛn caman kɛ walasa u ka kɛnɛya ka sabati. Dɔw nafa kuntaala man jan. Dɔw b'a to mɔgɔw walima sigida bɛɛ ka lafiya sɔrɔ don nataw la.

Dugumisɛn caman na, dumuni nafama dunbaliya bɛ na ni kɔlɔlɔ caman ye ka ɲɛsin mɔgɔw ka kɛnɛya ma. **Mɔgɔw tɛ se ka kɛnɛya sɔrɔ ni u tɛ dumuni nafama dun k'u fa.** Hali n'aw b'a fɛ ka gɛlɛya wɛrɛw kɛlɛ, ni kɔngɔ bɛ mɔgɔw la, walima ni denmisɛnniw ka balo dafalen tɛ, balocogo ɲuman ka kan ka kɛ aw haminanko fɔlɔ ye.

Hali n'o y'a sɔrɔ sababu caman bɛ balodɛsɛ la, kunbɛncogo caman fana bɛ a la. Aw ni sigidamɔgɔw bɛ se ka bɛn kelen kan, ka sɔrɔ ka baarakɛtaw boloda.

Nin ye misali dɔw ye, minnu ye mɔgɔ dɔw dɛmɛ k'u ka balocogo yiriwa. Kɛwale dɔw jaabi ka teli, dɔw kuntaala ka jan. Ni mɔgɔw ka bɛnkan ye, aw bɛ se ka fɛn boloda min ka ɲi aw ka sigida ma.

Balocogoyiriwali fɛɛrɛw

Du bɛɛ ka nakɔ sɛnɛ

Ka dugukolonɔn kɛlɛ walasa dugukolo kana tigɛ ji fɛ

Ka sɛnɛfɛnw falenfalen

San fila o san fila, aw bɛ sɛnɛfɛnw falenfalen walasa ka fanga kura di dugukolo ma, i n'a fɔ shɔ, shɔni, tiga, walima yirinin ni nakɔfɛn wɛrɛw.

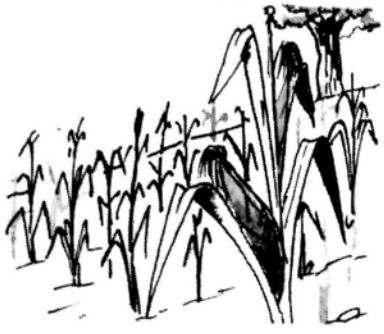

Ni aw ye **kaba** sɛnɛ ɲina,

San wɛrɛ aw bɛ **shɔ** sɛnɛ.

Ka fɛɛrɛw sigi sen kan walasa ka balocogo ɲuman sabati

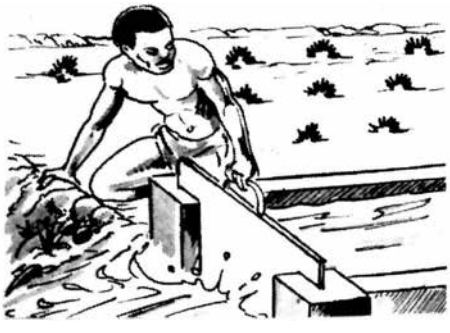

Aw bɛ jibolisiraw dilan

Aw bɛ jɛgɛmarayɔrɔw dilan

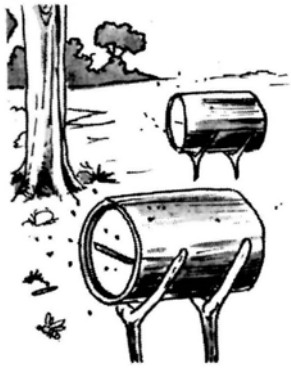

Aw bɛ di dibɔyɔrɔw dilan

Nɔgɔ

Sumanw maracogo ɲuman

Suman maracogo ɲuman k'a tanga ɲinɛw ka tiɲɛni ma.

Farafinnɔgɔw

Bangekɔlɔsi fɛɛrɛw

walasa denbaya kana bonya ani a ka to hɛrɛ kɔnɔ.

Ka baara kɛ ni hakilina kuraw ye

Lala hakilina minnu fɔra ka tɛmɛ, olu bɛɛ tɛ se ka bɛn aw ka sigida la. A dɔw bɛ se ka kɛ n'aw sera k'u yɛlɛma ka bɛn n'aw ka taabolow n'aw bolokɔrɔfɛnw ye. Walasa k'a dɔn ko fɛɛrɛ dɔ ka ɲi, a ka fisa mɔgɔ yɛrɛ k'a sifilɛ fɔlɔ.

N'aw bɛna baara kɛ ni hakilina kura ye waati o waati, aw b'a dan hakɛ la fɔlɔ. N'aw y'a daminɛ kɛ ni hakɛ ye, n'a ma ɲɛ, a tiɲɛni tɛna bonya. N'a ɲɛna, mɔgɔw bɛn'a ye ani k'a ladege ka caya.

N'aw ye hakilina kuraw labaara, n'a ma ɲɛ aw bolo, o kana aw fari faga. O yɛrɛ ka kan ka kɛ sababu ye aw ka segin a kan ka yɛlɛma dɔw don a la. A kɛra a fɛn o fɛn ye, mɔgɔ bɛ faamuyali sɔrɔ ko ɲɛni n'a ɲɛbaliya bɛɛ la.

Nin ye hakilina kura dɔ waleyali misali ye. A delila ka fɔ aw ye ko shɔ suguya dɔw ye balo ɲumanba ye, i n'a fɔ soja (sunbalashɔ). Nka, a bɛ se ka sɔn aw ka dugukolo kan wa? Hali n'a sɔnna, mɔgɔw bɛn'a dun wa? N'aw b'a sɛnɛ, aw b'a lajɛ yɔrɔ fitini 2 walima 3 la minnu kɛcogo tɛ kelen ye nɔgɔko ni jiko la. Ni shɔ sɔnna yɔrɔ min na, aw b'a caman sɛnɛ yen. Nka, aw bɛ to k'a lajɛ yɔrɔ wɛrɛw la. Lala, a bɛna laban ka ɲɛ.

Lala, a sɛnɛ senfɛ, aw bɛna yɛlɛma don fɛn caman na, i n'a fɔ dugukolo suguya, nɔgɔ kɛli, ji hakɛ, sumakisɛ suguya. Nka n'aw bɛ yɛlɛma don kow la, a ka fisa ka yɛlɛma kelen kelen dɔrɔn don a la walasa aw ka se ka taabolo ɲumanw dɔn.

Walasa k'a dɔn ko nɔgɔ nafa ka bon soja ka mɔ na ani ka ji kɛta hakɛ jateminɛ, aw bɛ sumakisɛ suguya kelen sɛnɛ yɔrɔ fitiniw kɔnɔ minnu ka tile n'a ji sɔrɔta bɛɛ ye hakɛ kelen ye. San'aw k'a dan, aw bɛ nɔgɔ kɛ nin cogo la:

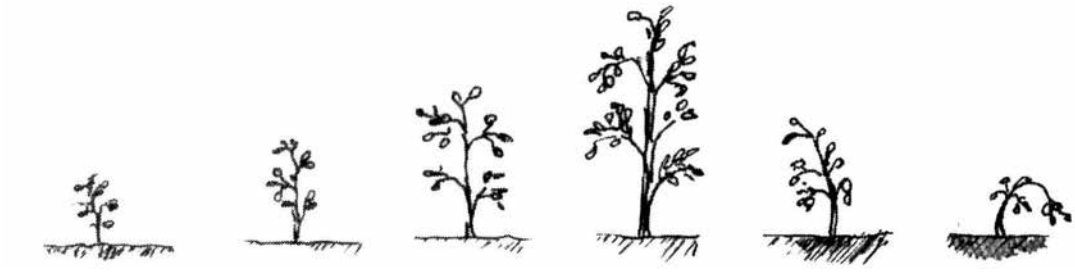

Nɔgɔ ma kɛ yan | Nɔgɔ peluɲɛ 1 kɛra yan | Nɔgɔ pelu ɲɛ 2 kɛra yan | Nɔgɔ pelu ɲɛ 3 kɛra yan | Nɔgɔ pelu ɲɛ 4 kɛra yan | Nɔgɔ pelu ɲɛ 5 kɛra yan

Nin misali y'a jira ko nɔgɔ ka baaranɔ ɲɛni bɛ bɔ a hakɛ de la; a caman kɛli bɛ fiɲɛ bila suman na. Nin ye misali dɔrɔn de ye. Aw yɛrɛ ka jateminɛ bɛ se ka bɔ ni jaabi wɛrɛ ye min ni nin tɛ kelen ye. Aw yɛrɛ k'a sifilɛ.

Bange kɔlɔsi fɛɛrɛ walasa adamadenw k'u balo sɔrɔ dugukolo la

Kɛnɛya baarakɛla ka kan k'a kɛ cogo bɛɛ la ka denmisɛnw ni n'u ka kɛnɛya lakana. Ni denmisɛnni sata dɔgɔyara k'o sababu kɛ aw ye; aw k'a dɔn fana k'o bɛna gɛlɛya lase aw ka sigida ni denmisɛnniw ma don nataw la. Ni mɔgɔ sata dɔgɔyara, o kɔrɔ ko mɔgɔ bɛ caya. Waati nataw la, o bɛ na ni kɔngɔ ye barisa dugukolo bɛ se ka mɔgɔ hakɛ dɔ dɔrɔn de balo.

Dugumɔgɔ cayali bɛ se ka kɔngɔ kɛlɛ waati dɔ kɔnɔ n'u ye dugukolo minɛ ka ɲɛ walasa balo caman ka sɔrɔ. Nka, ni bangebagaw bɛka den caman sɔrɔ, n'o denw fana ye den caman sɔrɔ, don dɔ bɛna se dugukolo walima balo tɛna bɛɛ labɔ tuguni.

Bi denmisɛnw ni lakanani bɛ se ka kɛ olu denw ka saya sababu ye don nataw la. O de bɛna kɛ ni bangebagaw bɛka den caman bange. A kɔlɔsira k'o de bɛka kɛ yɔrɔ caman na bi.

Aw ka baara kun fɔlɔ bɛna kɛ ka bangekɔlɔsi nafa ɲɛfɔ mɔgɔw ye. Nin nafa ka bon kosɛbɛ ka d'a kan, sɛnɛkɛyɔrɔ bɛrɛ tɛ mɔgɔw bolo tuguni u bɛ se k'u ka denbaya balo sɔrɔyɔrɔ min na ka ɲɛ.

Bangekɔlɔsi fɛɛrɛw ɲɛfɔlen don gafe in sigida dɔ la. Aw y'a lajɛ minnu bɛ se ka kɛ aw ka yɔrɔ la ani mɔgɔw bɛ minnu fɛ. Aw y'aw jija ka bangebagaw ni lajiginnimusow kunnafoni bangekɔlɔsi fɛɛrɛw kan.

Tuma caman, mɔgɔw b'aw sɛgɛrɛ kɛnɛyakow la k'a sababu kɛ ko denbaya ka bon. N'aw ye muso ye min ka bange ka teli, a sɛgɛnnen don, jolidɛsɛ b'a la ani nɔnɔ t'a sin na k'a den balo, walima n'aw ye den ye balodɛsɛ bɛ min na, walima aw ye du ye, denmisɛnniw ka ca du min kɔnɔ, se dun t'u ye; aw bɛ bangekɔlɔsi ɲɛfɔ bangebagaw ye. Tuma caman, i b'a sɔrɔ muso dɔ t'a fɛ ka den wɛrɛ sɔrɔ, nka a t'a kuma fɔ abada ni mɔgɔ ma baro k'a fɛ bangekɔlɔsi kan.

Bangekɔlɔsi ye fɛɛrɛ ɲumanba ye, aw bɛ se ka mɔgɔw dɛmɛ ni min ye. Ni mɔgɔw ma sɔn ka furancɛ don denw ni ɲɔgɔn cɛ, o b'a jira ko mɔgɔ sata bɛna caya waati nataw la.

N'aw bɛ mɔgɔw dɛmɛ ka denmisɛn saya kɛlɛ, aw ka kan k'u dɛmɛ fana u kana den caman sɔrɔ, u tɛ se ka minnu fɛɛrɛbɔ, k'u don kalan na ani k'u balo.

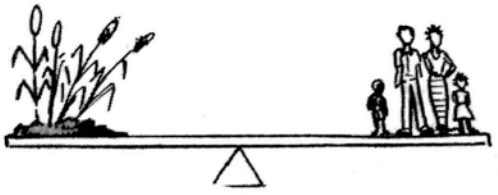

Denbaya kana caya ka tɛmɛ dugukolo sɛnɛta kan

Ɲɛbilabaara ka gɛlɛyaw kunbɛnni n'u kɛlɛli kɛɲɛ ni ɲɔgɔn ye

Gɛlɛyaw kɛlɛli n'u kunbɛnni kɛɲɛni ɲɔgɔn ma, o ye ka sisan makow ni waati nataw makow kɛɲɛ ɲɔgɔn ma. Kɛnɛya hukumu kɔnɔ, aw ka kan ka mɔgɔw sɛgɛrɛ, ka baara k'u fɛ ani k'u dɛmɛ ka jaabi sɔrɔ u mako gɛlɛnw na. Tuma dɔw la, mɔgɔw bɛ gɛlɛyaw ni banaw nɔgɔyacogo dɔrɔn de ɲɛɲini. O de la, aw ka haminan fɔlɔ ka kan ka kɛ **u dɛmɛni ye walasa u ka se k'u yɛrɛ furakɛ.**

Nka, aw y'aw hakili to don nataw la. N'aw bɛ sisan makow ɲɛnabɔ, aw bɛ mɔgɔw dɛmɛ walasa u k'u hakili to don nataw la. Aw b'u dɛmɛ u k'a dɔn ko bana ni gɛlɛya caman bɛ se ka kunbɛn, ani k'u yɛrɛ bɛ se ka baara kɛ min b'u tanga.

Nka, aw y'aw kɔlɔsi: Mɔgɔ minnu ka baara ye ka kɛnɛya sabati, u bɛ dantɛmɛ tuma dɔw la. K'u ni to bana nataw kunbɛnni kan, u tɛ sisan banaw n'a gɛlɛyaw jate kosɛbɛ. Fiɲɛ bɛ se ka bila u ni mɔgɔw ka baaraɲɔgɔnya la k'a sababu kɛ u tɛka fɛɛrɛ sɔrɔ u haminankow la. O kosɔn, u bɛ dɛsɛ k'u ka ɲɛsigi baara fanba kɛ.

Banafurakɛ ni banakunbɛn bɛɛ bɛ taa ɲɔgɔn fɛ. Ni kɔn kɛra bana ma, o b'a to a tɛ juguya. N'aw ye mɔgɔw dɛmɛ k'u ka kɛnɛyako gɛlɛyaw dɔn ani k'u furakɛ kabini u daminɛ na, aw bɛ se ka tɔɔrɔ caman bali.

Bana furakɛli joona ye kunbɛnni fɛɛrɛ dɔ ye
(wuli tuma dɔn ka fisa ni n sen ka di ye).

N'aw b'a fɛ aw ni mɔgɔw ka kɛ baaraɲɔgɔn ye, **aw b'u sɛgɛrɛ**. Aw b'aw jija u ka faamuyali sɔrɔ bana kunbɛnni n'a furakɛli nafa kan. O bɛ bɔ mɔgɔw taabolo la ani u ka bana minɛcogo n'a furakɛcogo la. N'aw bɛk'u dɛmɛ ka faamuyali sɔrɔ, k'u taabolo falen ani ka jateminɛ kɛ u ka banakow la, aw bɛna a ye ko bana kunbɛnni fɛɛrɛw de bɛna matarafa.

N'aw b'a fɛ den banabagatɔ ba k'aw lamɛn, aw man kan k'a fɔ a ye ko banakunbɛn ka fisa ni banafurakɛ ye. Nka, k'aw to den furakɛli la, aw bɛ se k'a jira a la ko banakunbɛn fana nafa ka bon.

> Aw b'aw ka baara ɲɛsin banakunbɛn fɛɛrɛw ma, nka aw kana mɔgɔw diyagoya.

N'aw bɛ mɔgɔw furakɛ, aw b'u kalan banakunbɛn fɛɛrɛw la. Misali la, ni muso dɔ n'a den nana ko tumu b'a den kɔnɔ, aw bɛ den furakɛcogo ɲuman ɲɛfɔ a ye. Aw bɛ waati dɔ kɛrɛnkɛrɛn ka tumu sɔrɔcogo ɲɛfɔ den ni ba bɛɛ lajɛlen ye, ani fɛɛrɛ minnu bɛ se ka tigɛ k'i yɛrɛ tanga tumu ma (aw ye Sigida 11 lajɛ). Aw bɛ to ka taa b'u ka so, nka aw kana u jalaki; aw b'u bilasira yɛrɛfurakɛcogo ɲuman na.

> Furakɛli waati, aw bɛ banakunbɛn fɛɛrɛw fana ɲɛfɔ.

Furaw takun ani u tata hakɛ

Baara min ka gɛlɛn n'a nafa ka bon, o de ye ka mɔgɔw lafaamuya furaw takun na ani u tata hakɛ la. Tubabufura dɔw nafa ka bon kosɛbɛ barisa u bɛ se ka niw kisi. **Nka, fura kɛrɛnkɛrɛnnen tɛ yen ko bana dɔ tɛ se ka furakɛ min kɔ.** Farikolo yɛrɛ bɛ se ka bana kɛlɛ k'a sababu kɛ lafiya ye, balo ɲuman ani fɛɛrɛ nɔgɔmanw.

Tuma dɔw la, mɔgɔ dɔw bɛna fura ɲini aw fɛ k'a sɔrɔ a ɲɛci t'u ye. Aw bɛn'a fɔ k'aw bɛ fura dɔ d'u ma walasa k'u la nisɔndiya. Nka n'aw y'o kɛ siɲɛ kelen, n'u kɛnɛyara, a bɛna kɛ u hakili la k'u kɛnɛyara k'a sababu kɛ aw ni fura ye, k'a sɔrɔ u yɛrɛ farikolo de ye bana kɛlɛ.

Sani aw ka kɛ sababu ye mɔgɔw ka siri fura la, aw b'aw jija ka fura **takun** ɲɛfɔ u ye. Aw bɛ se ka fɛn fɔ u ye min bɛ se k'u dɛmɛ ka bana kɛlɛ.

O cogo kelen na, aw b'a to a tigi bɛ da a yɛrɛ la ka tɛmɛ fura kan. Aw bɛ mɔgɔw tanga furaw kɔlɔlɔ ma k'a d'a kan, **fura si tɛ yen farati tɛ min na.**

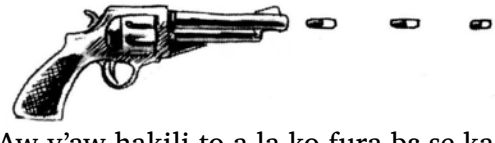

Aw y'aw hakili to a la ko fura bɛ se ka mɔgɔ faga i n'a fɔ marifa!

Mɔgɔw ka teli ka fura ɲini bana minnu na k'a sɔrɔ a ɲɛci t'u ye, olu filɛ: (1) mura gansan, (2) murasɔgɔsɔgɔ ani (3) kɔnɔboli.

Mura gansan fura ɲuman de ye k'i lafiɲɛ, ka jimafɛn caman min walima ka asipirini *(aspirine)* ta. Penisilini (*pénicilline*), tetarasikilini (*tétracycline*) ani banakisɛ fagalan fura wɛrɛw tɛ se ka mura furakɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 268 lajɛ).

Ji caman minni bɛ kaari yeelen ani k'a bɔli nɔgɔya **murasɔgɔsɔgɔ** ni sɔgɔsɔgɔ gɛlɛn na ka tɛmɛ siroji kan. Kɔnɔna fana wusuli jikalan na, o bɛ sɔgɔsɔgɔ nɔgɔya kosɛbɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 274 lajɛ). Aw kan'a to mɔgɔw ka siri siroji ni fura wɛrɛw la minnu ɲɛci t'u ye sɔgɔsɔgɔ furakɛli la.

Fura tɛ foyi ɲɛ denmisɛnw ka **kɔnɔboli** caman na. Mɔgɔw bɛ fura caman ta minnu bɛ se ka kɔlɔlɔ lase u ma, i n'a fɔ neyomisini (*néomycine*), sitɛrɛpitɔmisini (*streptomycine*), antero-viyofɔrimu (*entéro-vioform*) ani kuloranfenikɔli (*chloramphénicol*). **Fɛn min nafa ka bon denmisɛn ma kosɛbɛ, o ye ka jimafɛn caman min ani ka dumuni nafamaw** dun (aw ye sɛbɛn ɲɛ 417 lajɛ). **Ba de bɛ se ka den ka kɛnɛya sabati, nka fura tɛ.** N'aw bɛ se ka denbaw dɛmɛ u k'u ka kokɛtaw faamu, o bɛna denmisɛn caman ni kisi.

Furaw dili n'u tali ka ca kojugu dɔgɔtɔrɔw ni mɔgɔ gansan wɛrɛw fɛ. O waleya ninnu man ɲi k'a da kun caman kan:

- Wari latiɲɛ don, barisa wari min bɛ don fura la, n'i y'o don dumuni na, o nafa ka bon kosɛbɛ.
- A bɛ mɔgɔw siri fɛn na, fɛn min ɲɛci t'u ye (a se t'u ye tuma caman).
- Farati bɛ fura suguya bɛɛ tali la. Ɲɛci tɛ fura o fura tali la, o bɛ se ka kɔlɔlɔ lase mɔgɔ ma.
- Ni furaw bɛ to ka ta bana misɛnniw na, u tɛna foyi ɲɛ bana gɛlɛnw na.

O misali dɔ ye kuloranfenikɔli ye (*chloramphénicol*). Nin fura ɲumanba tali banamisɛnw na yɔrɔ dɔw la, o y'a to a tɛ se ka tifoyidi (*typhoïde*) furakɛ bilen. A takojugu y'a kɛ a tɛ se ka tifoyidi banakisɛ faga tuguni.

K'a da nin kun fɔlen bɛɛ kan, furaw tali ka kan ka dan hakɛ la.

Nka o bɛ se ka waleya cogodi? Sariya gɛlɛnw talen, fura dɔnbaga ŋana minnu bilala ka furaw tali yamaruya, ninnu si ma se ka furaw takojugu bali. Nin sariya ninnu tɛ sira sɔrɔ abada ni mɔgɔw ma kunnafoni ka ɲɛ furaw tacogo kan.

> Kɛnɛya baarakɛlaw ka baara fɔlɔfɔlɔ dɔ ye ka mɔgɔw lafaamuya u ka furaw ta u tacogo la ani k'u tata hakɛ dɔn.

Nin nafa ka bon yɔrɔw la, tubabufuraw jɛnsɛnnen don yɔrɔ minnu na ka caya.

Ni kun tɛ fura tali la, aw y'a kun ɲɛfɔ mɔgɔw ye ka ɲɛ.

Ka kunnafoni caman sɔrɔ furaw tali, u takun an'u tabaliya kan, aw bɛ sigida 6 lajɛ, sɛbɛn ɲɛ 98. Ka kunnafoni caman sɔrɔ pikiri kɛli la a kɛkun an'a kɛbaliya kan, aw bɛ sigida 9 lajɛ, sɛbɛn ɲɛ 115. Ka farafinfura kɛcogo ɲuman dɔn, aw bɛ sigida 1 lajɛ.

Ɲɛtaa baara waleyalenw bɛ dɔn cogodi? (Sɛgɛsɛgɛli)

Aw ka kɛnɛya baara hukumu kɔnɔ, aw bɛ to k'aw kɔfilɛ aw ka baara la, aw ni sigida mɔgɔw sera ka min kɛ ɲɔgɔn fɛ. Yɛlɛma jumɛnw kɛra ka kɛnɛya ni adamadenw ka lafiya yiriwa?

Kalo o kalo walima san o san, aw bɛ se ka baaraw sɛbɛn, aw b'a dɔn baara minnu nɔ jate bɛ se ka minɛ. Misali la:

1. Ɲɛgɛn bɛ du joli kɔnɔ?
2. Sɛnɛkɛla joli y'u sendon u ka dugukolo n'u ka sumanw yiriwali baara la?
3. Denba joli ni den joli bɛ kalan ni fɛɛrɛw dɔw sɔrɔ minnu dabɔlen don denw kama minnu tɛ san duuru bɔ?

Nin ɲininkali suguyaw b'aw dɛmɛ ka **baara kɛlen** nɔ jateminɛ. Nka, walasa k'o baaraw nɔ jateminɛ, aw bɛ ɲininkali wɛrɛw k'aw yɛrɛ la, i n'a fɔ:

- Sani aw ka ɲɛgɛn sen, kɔnɔboli tun bɛ den joli minɛ walima tumu tun bɛ den joli kɔnɔ kalo tɛmɛnen walima san tɛmɛnen na?
- Den joli girinya hakɛ ka ɲi walima dɔ farala joli girinya kan u ka mɔjateminɛsɛbɛn kan, n'an y'a sanga waati la, waati min fɛɛrɛ tun ma daminɛ denw kama, den minnu tɛ san duuru bɔ?
- Yala, den sata hakɛ ka dɔgɔn sisan ka tɛmɛ fɔlɔ kan wa?

Walasa ka baara dɔ nɔ jateminɛ, aw ka kan ka kunnafoni dɔw fara ɲɔgɔn kan sani baara ka daminɛ walima a kɔfɛ. Misali la, n'aw b'a fɛ ka sinji dili nafa ɲɛfɔ denbaw ye, aw ka kan ka denbaw hakɛ dɔn minnu bɛka sinji dili matarafa

ka ban. O kɔ, aw bɛ baara in daminɛ. San o san, aw bɛ denbaw hakɛ jateminɛ minnu bɛka sinji dili matarafa. O cogo de la, aw bɛ se k'aw ka baara kɛlen nafa ye.

Aw ka kan ka kuntilenna dɔw sigi aw yɛrɛ ye. Misali la, aw ni dugu kɛnɛyatɔn b'a ɲini kɛmɛ kɛmɛ sara la, ko du bisegin (80%) ka ɲɛgɛn sɔrɔ sani san ka ban. Kalo o kalo, aw bɛ jateminɛ kɛ. Kalo wɔɔrɔ kɔfɛ, n'aw y'a ye ko du kɛmɛ o kɛmɛ, tila saba dɔrɔn de ye ɲɛgɛn sɔrɔ, o b'a jira k'aw ka kan ka baara kɛ ka t'a fɛ walasa k'aw ka kuntilenna sɔrɔ.

> Ka to ka kuntilenna sigi i yɛrɛ ye, o bɛ mɔgɔ dɛmɛ ka baaraba kɛ ani ka nɔ bɔ.

O b'a to aw k'aw ka baara nɔ jateminɛ, ka fɛn dɔw hakɛ dɔn ani k'u suman **sani** baara ka kɛ, baara **kɔnɔ** ani baara **kɔfɛ**.

Nka aw y'a dɔn ko: **aw ka baara fanba ka ɲɛsin aw ka sigidamɔgɔw ka kɛnɛya ma, o hakɛ tɛ dɔn**. O bɛ kuma aw ni mɔgɔw cɛla kan, baaraɲɔgɔnya mɔgɔw fɛ, mɔgɔlandiya bonyali, jɔyɔrɔtigiya, jɛɲɔgɔnya ani jigiya. Nin fɛn ninnu jate hakɛ tɛ se ka dɔn. Nka aw b'aw hakili to u la n'aw bɛ yɛlɛma kɛlenw kɔlɔsi.

Ka dɔnniya sɔrɔ mɔgɔlakalan sen fɛ Kɛnɛyabaarakɛla bɛ i n'a fɔ karamɔgɔ.

N'aw ye kɛnɛyabaaraw daminɛ, aw bɛna a ye ko a baara ɲɛ ka misɛn ani a ka gɛlɛn. Tiɲɛ na, aw tɛna nɔ ɲɛnama bɔ n'aw kelen dɔrɔn b'a fɛ ka kɛnɛya baaraw kɛ.

> Yɛlɛmaba fosi tɛna don kow la ni sigidamɔgɔw m'u jɔyɔrɔ fa u yɛrɛ ka kɛnɛyako la.

Sigidamɔgɔw tɛ hɛrɛ sɔrɔ mɔgɔ kelen ka baara la, nka a bɛ sɔrɔ bɛɛ de ka cɛsiri la. O la, bɛɛ ka kan k'i hakilina di ani k'i jɔyɔrɔ fa.

O de la, aw ka baara fɔlɔ ka kan ka kɛ denmisɛnw, bangebagaw, karamɔgɔw, kɛnɛyabaarakɛla tɔw ani mɔgɔ wɛrɛw lakanani ye.

Mɔgɔlakalan ye fɛn ye aw ka kan ka min dege, n'o ye ka mɔgɔw dɛmɛ aw bɛɛ ka taa ɲɛfɛ ɲɔgɔn fɛ. **Karamɔgɔ ɲuman tɛ mɔgɔ ye min bɛ hakilinaw diyagoya mɔgɔw kan, nka mɔgɔ don min bɛ mɔgɔ tɔw dɛmɛ ka hakilina kuraw ta u yɛrɛ ye ani ka fɛn kuraw dɔn.**

Mɔgɔlakalan ni kalan sɔrɔli man kan ka dan lakɔli walima dɔgɔtɔrɔso dɔrɔn na. U ka kan ka kɛ sow kɔnɔ, forow la ani siraw kan. Aw ka mɔgɔlakalan waati ɲuman ye banabagatɔw furakɛli waati de ye. Nka aw ka kan ka hakilina falenfalen kɛ, ka kunnafoniw di ani ka mɔgɔw dɛmɛ u k'u hakili jakabɔ ani ka baara kɛ ɲɔgɔn fɛ waati bɛɛ.

Aw bɛna hakilina dɔw sɔrɔ sɛbɛn ɲɛ nataw kɔnɔ minnu bɛ se k'aw dɛmɛ aw ka baara la. Misaliw dɔrɔn don. Aw yɛrɛ bɛna hakilina wɛrɛw sɔrɔ aw yɛrɛ ye.

Furakɛli taabolo fila

K'i mako don mɔgɔ tɔw la

Dɔnbaliya dibi

Ka kɛ sababu ye mɔgɔw sirilen ka to i la ani u kana se u yɛrɛ kɔrɔ.

Ka mɔgɔtɔw dege u k'u mako don u yɛrɛ la

Dɔnniya sɔrɔyɔrɔ

Ka yɛrɛta, senyɛrɛkɔrɔ ani kelenya dusu don mɔgɔw la.

Kalankɛminɛw

Ja belebelebaw. "Ja kelen nafa ka bon ni kumakan bakelen ye." Ja gansanw dɔrɔn walima ja makutulenw bɛ se ka dulon dɔgɔtɔrɔso kɔnɔ walima yɔrɔw la, mɔgɔw bɛ se k'u ye yɔrɔ minnu na ka ɲɛ. Aw bɛ se ka gafe in kɔnɔjaw ɲɔgɔn dɔw labɛn.

Ni aw ma se ka ja ninnu labɛn ka ɲɛ u janya ni u bonya kɛcogo la, aw bɛ karew ci ja kan ni kiriyɔn ye aw b'a fɛ ka ja min labɛn.

Aw bɛ tila ka o kare ninnu hakɛ ɲɔgɔn ci walanda belebele kan walima karitɔn dɔ. Aw bɛ sɔrɔ ka segin ja in kan o kare ninnu fɛ ka jigin.

Ni mɔgɔ bɛ dugu kɔnɔ min bɛ se jadilan na walima pɛntiri la, aw bɛ se ka o tigi bila k'a baara kɛ. Aw bɛ se ka dugu denmisɛnniw bila ka jaw dilan fana kokɛtaw kelen kelen kan.

Mali la, karamɔgɔ bɛ wulakɔnɔmɔgɔw lakalan ka caya ni jaw ye dugukolo kan. U bɛ taamasiɲɛw kɛ ni fɛnw ye i n'a fɔ finfinmugu, bukurijɛ, kabakuru misɛnniw, yiribulu ani o ɲɔgɔnna caman.

Jaw dilancogo ni u kɛcogo bɛ se ka kɛ sababu ye ka cikan lase. Misali la, n'aw b'a fɛ ka kuma denbaw ni lajiginnimusow fɛ barajuru tigɛlicogo kan, aw bɛ se ka bebedeni dɔ ta k'o kɛ den ye. Aw bɛ finikolon dɔ nɔrɔ barakun na k'o kɛ barajuru ye. Tinminɛmuso minnu b'a baara ɲɛdɔn, olu bɛ barajuru tigɛcogo ɲɛjira mɔgɔ tɔw la.

Jaw walima filimuw labɛnnen bɛ sɔrɔ diɲɛ fan caman na kɛnɛya kan. A dɔw faralen don ɲɔgɔn kan walasa ka maana dɔ ɲɛfɔ. Jabarani dɔw bɛ yen minnu bɛ se ka don batiri la walasa ka jaw filɛ.

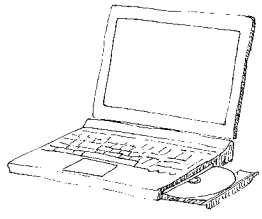

Kɛnɛya kunkan jaw bɛ sɔrɔ diɲɛ yɔrɔ bɛɛ la, kasɛtilama ni diwidilama bɛɛ, ani intɛrinɛti kan. Jayiramansin pililamaw fana bɛ sɔrɔ; nka mansinmafɛn tɛ se ka karamɔgɔ ɲuman jɔyɔrɔ ta. Gafe in laban na, an bɛna kalankɛminɛw dilan yɔrɔw fɔ aw ye aw bɛ se k'u sɔrɔyɔrɔ minnu na n'aw bɛna aw ka dugumɔgɔw kalan kɛnɛya kan.

ENDA Tiers-Monde bɛ se k'aw kunnafoni nin minɛw sɔrɔcogo kan. Mali la, minɛw bɛ se ka sɔrɔ CNIECS la (*Centre Nationale d'Information d'Éducation et de Communication en Santé*, Tél.: (223) 222 54 93, BP 1218 Bamako).

Hakilina dicogo wɛrɛw

Maana dɔw bɔli

Ni fɛn dɔ ɲɛfɔli ka gɛlɛn aw bolo, ko kɔrɔ dɔ tɛmɛnen maana bɔli bɛ se k'aw dɛmɛ k'o ɲɛfɔ.

Misali la, n y'a fɔ aw ye ko dugu mɔgɔ wɛrɛ bɛ se ka bana sidɔn ka tɛmɛ dɔgɔtɔrɔ kan, a bɛ se ka kɛ aw tɛ da n na. Ni ne ye Awa ka maana ɲɛfɔ aw ye, a ka ca a la, aw bɛna faamuyali sɔrɔ. Awa bɛ baara kɛ Farafinna tilebinyanfanfɛ jamana dɔgɔtɔrɔso la min ka baara ɲɛsinnen don balo nafama sɔrɔli n'a dunni ma.

> Don dɔ la, den banabagatɔ dɔ nana o dɔgɔtɔrɔso in na. Den in bɔra u kɛrɛfɛdugu dɔgɔtɔrɔso la barisa yen dɔgɔtɔrɔ y'a jira ko balodɛsɛ b'a la. Sɔgɔsɔgɔ tun b'a la fana dɔgɔtɔrɔ yɛrɛ ye sɔgɔsɔgɔfura sɛbɛn a kun. Den in ka bana ye Awa kɔnɔna fili. Awa tun b'a kalama ko se tɛ den in somɔgɔw ye, ani ko o den kelen in kɔrɔkɛ banna o ma tɛmɛ dɔgɔkun damadɔw kan. Awa taara bɔ o du kelen in kɔnɔ, a y'a sɔrɔ ko den banabagatɔ kɔrɔkɛba tun mɛnna bana na. N'a tun sɔgɔsɔgɔra, basi bɛ bɔ. Awa seginna ka taa dɔgɔtɔrɔso la k'a fɔ dɔgɔtɔrɔkɛ ye ko den in ka bana bɛ sɔn ka kɛ sɔgɔsɔgɔninjɛ ye. Tuma min na u ye sɛgɛsɛgɛli kɛ, u y'a sɔrɔ ko tiɲɛ tun bɛ Awa fɛ. Aw y'a ye! Kɛnɛya baarakɛla wɛrɛ kɔnna ka bana sidɔn dɔgɔtɔrɔ yɛrɛ ɲɛ barisa a tun bɛ mɔgɔw dɔn, wa a tun bɛ taa bɔ u ye u ka so fana.

Maana bɔli bɛ kalan diya. Ni kɛnɛyabaarakɛlaw bɛ se ka to ka kow maana bɔ, o bɛ kalan faamuyali nɔgɔya.

O la, "N'i ma tu gosi, i tɛ tu kɔnɔ ko dɔn"

Awa ye nin hakilina de faamuya. O de y'a to a taara bɔ banabagatɔ in ka so walasa k'a tɛgɛ da bana in ka kow kisɛ kan, i n'a fɔ an bɔra ka kuma lakali cogo min na. Ni Awa tun y'a sigi dɔgɔtɔrɔso la ten, lala a tun tɛna hakilina sɔrɔ den in ka bana cogo la.

Ka ɲɔgɔlɔn bɔ

Ɲɔgɔlɔn minnu bɛ kuma sigidakow kan, mɔgɔ b'olu bɔli minɛ ni sɛbɛ ye. Mɔgɔ min bɛ mɔgɔw kalan, o bɛ se ka ɲɔgɔlɔn dɔ labɛn ni a ka kaladenw ye, kɛnɛya baarakɛla dɔ walima aw yɛrɛ.

Misali la, k'a jira ko dumuni ka kan ka tanga dimɔgɔw ma, walasa ka mɔgɔw kisi fiɲɛbanaw ma, denmisɛn caman b'u yɛrɛ kɛ i n'a fɔ dimɔgɔw ka n'u sigi dumuni na min ma datugu. O kɔ, denmisɛnw bɛna o dumuni dun ka bana. Nka dimɔgɔw tɛ se ka sigi dumuni na min datugulen don ka ɲɛ; denmisɛn minnu b'o dumuni dun, olu tɛ bana.

> N'aw bɛka fɛɛrɛw sɔrɔ ka kunnafoni di mɔgɔw ma,
> o b'u ka faamuyali nɔgɔya ka taa fɛ.

Cogo jumɛn na mɔgɔw bɛ se ka baara kɛ ɲɔgɔn fɛ ka dɔnniya sɔrɔ walasa bɛɛ lajɛlen ka lafiya

Sira caman bɛ yen min bɛ se ka kɛ sababu ye mɔgɔw ka baara kɛ ɲɔgɔn fɛ walasa k'u ka haminanw fɔ. Hakilina dɔw filɛ.

1. **Dugu ka kɛnɛyatɔn**. Dugu bɛ se ka jɛkulu dɔ sigi min ka baara ɲɛsinnen don sigida ka kɛnɛya sɔrɔli walew ni taabolow ma. Misali la, nɔgɔdingɛ senni walima ɲɛgɛn dingɛ. Kɛnɛyabaarakɛla ka kan ka mɔgɔ wɛrɛw sendon kɛnɛyabaaraw la.

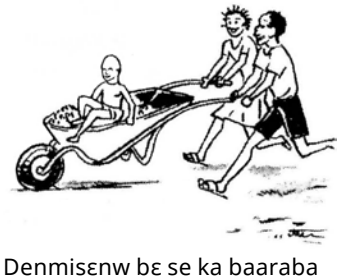

Denmisɛnw bɛ se ka baaraba kɛ n'a y'a sɔrɔ a bɛ kɛ tulon kɔnɔ.

2. **Jama ka hakilila falenfalen.** Denbaw ni denfaw ni kalandenw ni cɛmisɛnw ni npogotiginiw ni furakɛlaw ni jamakulu wɛrɛw bɛ se ka hakilila falenfalen kɛ u ka laɲiniw kan, ni gɛlɛya minnu b'u ka kɛnɛya kun kan. O baro kun fɔlɔ kun ye mɔgɔw ka se k'u hakilinaw falenfalen ani ka ɲɔgɔn dɛmɛ u ka fɛn dɔntaw la.
3. **Ka baara kɛ ɲɛnajɛ kɔnɔ**. Sigida ka yiriwa baaraw bɛ se ka taa ɲɛ joona ɲɛnajɛw kɔnɔ ni bɛɛ lajɛlen y'a jɔyɔrɔ fa yiriwa baaraw la i n'a fɔ jisɔrɔyɔrɔw labɛnni walima dugu saniyali. N'aw ye ɲɔgɔndantulonw kɛ, ka minfɛnw sumalenw don o sen kɔrɔ ka fara bonyamisɛnniw kan, o bɛ kɛ sababu ye ka baara yɛlɛma ka kɛ tulon ye. Aw y'aw hakili jakabɔ nin n'a ɲɔgɔnnaw na.

4. **Bolofara ɲɔgɔnkan.** Ni mɔgɔw bɛ jɛ ka baara kɛ u bolofɛnw na i n'a fɔ fɛn marataw ani dugukolo, o bɛ se k'u dɛmɛ ka musakaw nɔgɔya. Ɲɔgɔndɛmɛ jɔyɔrɔ ka bon mɔgɔw ka lafiya la.
5. **Ka taa bɔ kalanyɔrɔw la**. Aw ye baara kɛ ni aw ka dugu lakɔlikaramɔgɔ ye walasa ka tulonw ɲɛjira kɛnɛya nasira fɛ. Aw ye duguma kalanso kalandenw wele u ka to ka na bɔ kɛnɛyaso la. Denmisɛnniw lakalanni ka teli, wa u bɛ se ka fɛn caman ɲɛjira aw la. N'aw ye sira di denmisɛnniw ma, u bɛ se ka kɛ aw dɛmɛbaga ɲumanw ye.
6. **Denbaw ni denw ka baroni saniya kan**. A nafa ka bon ka kunnafoni caman di denbaw ni musokɔnɔmaw ma ani denmisɛnw (fo ka se denmisɛn san 5 hakɛw ma) denbaw n'u denw ka kɛnɛya kun kan. Ni denbaw bɛ to ka taa bɔ dɔgɔtɔrɔso la tuma caman, o bɛ kɛ sababu ye u k'u janto u ka kɛnɛya la ani ka fɛn dɔw kalan. Aw y'aw jija cogo bɛɛ la denbaw ka se k'u denw ka peselisɛbɛnw mara ka ɲɛ, ani ka taa n'u ye dɔgɔtɔrɔso la kalo o kalo walasa ka den girinya n'a si hakɛ sɛbɛn u kɔnɔ. Denba faamuyalenw b'u jija fo u denw ka dumuni nafama dun walasa u ka mɔdiya. Hali n'u kalannen tɛ, u b'u jija fo ka den mɔcogo kɔlɔsi u yɛrɛ ye. Nin baara kofɔlen ninnu matarafali ka di denba minnu ye, aw bɛ se k'olu dɛmɛ.
7. **Ka taa bɔ mɔgɔw ye u ka so**: Aw ye taa bɔ mɔgɔ ye, kɛrɛnkɛrɛnnenya na gɛlɛya bɛ du minnu kɔnɔ ni dudenw tɛ sɔn ka taa dɔgɔtɔrɔso la walima u tɛ u sen don dugu forobabaara la. Nka aw ye mɔgɔ bonya ka da u taabolow n'u kɛwalew kan. N'aw ka mɔgɔbara taa tɛ se ka kɛ teriya kɔnɔ, aw kana taa mɔgɔ si ka so, fo n'a kɛra ko kasaara ye denmisɛn dɔw sɔrɔ walima mɔgɔ wɛrɛw minnu tɛ se k'u yɛrɛ bɔ ko la.

Jama ka hakilinaw falenfalen cogo

N'aw kɛra kɛnɛyabaarakɛlaw ye, aw bɛna a jateminɛ ko walasa ka se ka mɔgɔw ka kɛnɛya yiriwa, aw ka tɔgɔdiya sababu bɛ bɔ aw ka mɔgɔlakalancogo an'aw ka kɛnɛya dɔnni na. Ni sigida bɛɛ jɛra ka baara kɛ ɲɔgɔn fɛ, o bɛ se ka gɛlɛyabaw latɛmɛ.

Kumamugu gansan tɛ mɔgɔ lakalan. Mɔgɔw bɛ lakalan fɛn na u b'u hakili jakabɔ min kan, u bolo bɛ min na, u bɛ barokɛ min kan, u bɛ min ye, ani u bɛ jɛ ka min kɛ ɲɔgɔn fɛ.

Karamɔgɔ ɲuman man kan k'a sigi yɔrɔ kelen na k'a bɛ mɔgɔw lakalan. A ka kan ka baara kɛ ni u ye. Karamɔgɔ ɲuman bɛ mɔgɔw dɛmɛ ka hakili jakabɔ kɛ u ka laɲiniw na walasa ka fɛɛrɛw sɔrɔ u haminankow la. A b'a ɲini waati bɛɛ a ni mɔgɔw ka hakili falenfalen kɛ teriya ni kɔnɔna jɛlenya la.

Aw kana kuma mɔgɔ fɛ k'aw to aw sigiyɔrɔ la.

Aw bɛ kuma mɔgɔw fɛ n'aw b'u cɛla.

Fɛn min nafa ka bon nin bɛɛ la, o de ye aw ka se ka sira ɲuman don mɔgɔw kɔrɔ, min b'a to u bɛ baara kɛ n'u yɛrɛ ka dɔnniya ye ani ka da u yɛrɛ la. Tuma dɔw la, fɛn dɔw man di wulakɔnɔmɔgɔw ye, nka u tɛ sɔn k'u yɛlɛma k'a sababu kɛ kow ɲɛdɔnbaliya ye. Wulakɔnɔmɔgɔ caman bɛ yen minnu tɛ sɛbɛn dɔn, k'a sɔrɔ dɔnniya caman b'u la. O mɔgɔ kelenw dun bɛka yɛlɛma baarabaw waleya u ka sigidaw la n'u bolominɛw ye, u ka sɛnɛ yɔrɔw la ani u ka fɛn dilannenw na. U bɛ se ka fɛn nafama caman dilan k'a sɔrɔ mɔgɔ kalannenw tɛ olu dilancogo dɔn.

N'aw bɛ se ka mɔgɔw ninnu dɛmɛ u ka bɔ a kalama k'u bɛ fɛn dɔn ani k'u ka baara kɛlenw jira u la minnu ye yɛlɛma don u ka sigida la, o la, u bɛn'a dɔn k'u bɛ se ka fɛn caman wɛrɛw kalan ani k'u waleya. Ni mɔgɔw bɛ baara kɛ ɲɔgɔn fɛ, o bɛ kɛ sababu ye u ka se ka yɛlɛmabaw don u ka kɛnɛya n'u ka lafiya la.

Sisan, aw bɛna se k'o ɲɛfɔ mɔgɔw ye cogodi?

Tuma dɔw la, a fɔli ka gɛlɛn aw ma. Nka aw n'u bɛ se ka barokɛ ɲɔgɔn fɛ walasa k'u dɛmɛ u ka fɛn dɔw sɔrɔ u yɛrɛ ye. Baro kɔnɔ, aw yɛrɛ ka kuma nɔgɔya, aw bɛ se ka baro daminɛ ni ɲininkali dɔw ye. Ja dɔw bɛ se k'aw dɛmɛ i n'a fɔ min filɛ sɛbɛn kan. Aw bɛ ja dɔw labɛn aw yɛrɛ ye i n'a fɔ sow, mɔgɔw, baganw ani sumanw bɛ min na ka bɛn aw ka sigida ta ma.

Aw ye baara kɛ ni jaw ye minnu bɛ mɔgɔw bila hakilijagabɔ ni hakili falenfalen na.

Aw ye nin ja ɲɔgɔn jira jamakulu dɔ la ani k'a fɔ k'u ka kuma a kan. Aw ye ɲininkali kɛ mɔgɔw la u ka kuma u ka dɔntaw kan ani u bɛ se ka min kɛ. Nin ye misali damadɔw ye:

- Ninnu ye mɔgɔ jumɛnw ye ja kan? U ka ɲɛnamaya bɛ cogodi?
- Nin sigida tun bɛ cogodi sani mɔgɔw k'a kɛ sigiyɔrɔ ye?
- Nin yɛlɛmalicogo ninnu bɛka gɛlɛya jumɛn don sigidamɔgɔw ka kɛnɛyako n'u ka lafiya la?
- Nin mɔgɔw tun bɛ se ka yɛlɛma wɛrɛ jumɛn boloda? U tun bɛ se ka fɛn wɛrɛ jumɛn kalan? Mun y'u bali? U bɛ se ka fɛn jumɛn kalan halibi?
- U ye sɛnɛ dege cogodi? Jɔn y'u lakalan?
- Ni dɔgɔtɔrɔ walima lafasabaga tun nana sigida in na k'a sɔrɔ wari t'u bolo, baarakɛminɛn t'u bolo i n'a fɔ nin yɔrɔmɔgɔw, yala u tun bɛna se ka sɛnɛkɛ ka ɲɛ wa? Munna? U tun tɛ se k'a kɛ ka ɲɛ wa? Munna?
- Nin sigidamɔgɔw n'an ka kan fɛn jumɛn na?

Jama ka hakilifalenfalen de b'a to mɔgɔw bɛ da u yɛrɛ la ani k'a dɔn ko olu fanga bɛ se ka fɛn dɔw yɛlɛma. O b'u dɛmɛ fana u k'a dɔn k'u sen bɛ u ka sigida baara la.

Kalan daminɛ na, aw b'a sɔrɔ a ka gɛlɛn mɔgɔw ma k'u hakilinaw di. Nka waati dɔ bɛ se, aw bɛn'a ye u b'u ka hakilinaw di u yɛrɛ ma ani ka ɲininkali nafamaw kɛ. Aw ye dusu don u la u kana siran k'u hakilinaw di. Minnu bɛ kuma kosɛbɛ, aw b'a ɲini u fɛ u k'a to bɛɛ k'i hakilina di.

Aw bɛ se ka ja suguya caman wɛrɛw dilan ani ɲininkaliw, minnu bɛ baro ɲaka walasa mɔgɔw ka se ka gɛlɛyaw n'u sababuw ani u kunbɛncogo ɲini k'u dɔn.

Ja min filɛ, aw bɛ se ka ɲininkali jumɛnw kɛ walasa mɔgɔw ka se k'u hakili jakabɔ fɛnw kan minnu bɛ fiyɛn bila denmisɛnniw ka mɔgɔya la?

Aw y'a lajɛ ka na ni ɲininkaliw ye minnu bɛ wolo dɔ wɛrɛw la walasa mɔgɔw k'u yɛrɛ ɲininka. Ni mɔgɔw ye Hakilijagabɔ kɛ nin ja kan, aw miiri la u bɛn'a fɔ ko mɔgɔ joli ka saya sababu bɛ sɔrɔ kɔnɔbolibana fɛ?

Nin gafe in labaaracogo ɲuman

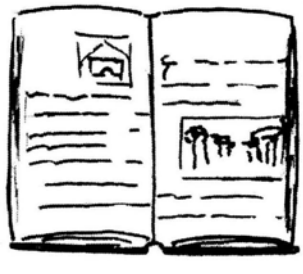

Sɛbɛndɔnna bɛɛ bɛ se ka baara kɛ ni gafe in ye. Hali mɔgɔ minnu tɛ sɛbɛn dɔn, olu fana bɛ se ka dɔnniya dɔ sɔrɔ ni u ye gafe in kɔnɔ jaw lajɛ. Nka walasa ka se ka baara kɛ ni nin gafe ye ka ɲɛ, o k'a sɔrɔ kalan dɔɔni bɛ mɔgɔw la. Laɲiniw sɔrɔsira ka ca.

San'aw ka gafe in di mɔgɔw ma, aw ka kan k'a d'a la k'u bɛ gafe in faamu ani k'u b'a la baaracogo dɔn. Kɛrɛnkɛrɛnnenya na, aw bɛ **fɛnw ɲinicogo** ɲɛjira u la gafe in kɔnɔ.

Aw b'aw jija mɔgɔ bɛɛ ka se ka gafe in kalan walasa u k'a **dɔn fɛn min nafa b'u kan, min bɛna ni tiɲɛni ye ani min kɔlɔlɔ ka bon ani ka dɛmɛ ɲini waati dɔn. Kɛrɛnkɛrɛnnenya na**, aw ye sigida 1, 2, 6, ani 8 lajɛ ani taamasiɲɛ minnu bɛ banajuguw kofɔ sigida 3 kɔnɔ. Aw b'a jira mɔgɔw la ko banakunbɛn ka fisa ni banafurakɛ ye. Aw bɛ to k'a fɔ mɔgɔw ye u ka gafe in sigidaw kalan minnu bɛ kuma **dumuni nafama** ni **saniya** taabolow kan (saniya ni saniya lahalaw).

Aw b'aw sinsin aw ka sigida gɛlɛyaw kan kosɛbɛ. Misali la, sɛbɛn ɲɛ minnu bɛ kuma kɔnɔbolibana kan, aw b'aw hakili to olu la ani k'a sɛgɛsɛgɛ k'a dɔn ko denbatigiw bɛ kɛnɛyaji nafa dɔn (sɛbɛn ɲɛ 255). O fɛn ninnu caman bɛ se ka ɲɛfɔ dakuru ɲɛ damadɔ la. Nka n'aw ni mɔgɔw bɛ to ka gafe kalan ɲɔgɔn fɛ ani ka baara kɛ n'a ye, aw bɛɛ kelen kelen bɛn'a nafa sɔrɔ.

Aw minnu ye kɛnɛyabaarakɛlaw ye, aw bɛ mɔgɔw latiminandiya u ka jɛkulu fitiniw sigi gafe in kalanni kama ani ka baro kɛ gafe in sigida kelen o kelen kɔnɔ kumaw kan. Aw y'aw hakili to aw ka sigida kɛnɛya gɛlɛyabaw la, u kunbɛncogo ani fɛɛrɛ minnu bɛ tigɛ walasa o gɛlɛyaw ɲɔgɔn kan'aw sɔrɔ don nataw la. Aw y'aw jija mɔgɔw ka sini ɲɛsigi.

Mɔgɔ minnu b'a fɛ ka baara kɛ ni nin gafe in ye, olu bɛ se ka fara ɲɔgɔn kan ka **kɛ kulu fitiniw** ye k'a kalan. Kulukɔnɔ mɔgɔw bɛ se ka hakilina falenfalen kɛ gɛlɛyaw faamucogo, u kɛlɛcogo ani u kunbɛncogo kan. U kelen kelen bɛɛ bɛ se ka mɔgɔ wɛrɛw lakalan fɛn ninnu na.

Walasa ka kalan diya don mɔgɔw la, aw bɛ se ka ɲɔgɔlɔn dɔw labɛn gɛlɛyaw walima banaw kan k'olu jira. Misali la, mɔgɔ kelen bɛ se k'a yɛrɛ kɛ banabagatɔ dɔ ye. Mɔgɔtɔw b'u yɛrɛ kɛ dɔgɔtɔrɔw ye ka banabagatɔ ɲininka ani k'a lajɛ. O la, aw bɛ gafe in ta k'a kalan k'a ka bana dɔn ani a furakɛcogo. Ɲɔgɔlɔn in senfɛ, u man kan ka ɲinɛ ka banabagatɔ yɛrɛ sendon baro la walasa a k'a ka bana sidɔn ani k'a kunbɛncogo fɛɛrɛw dɔn don nataw la. Nin ɲɔgɔlɔnbɔ bɛɛ bɛ se ka kɛ kalanso kɔnɔ.

Aw minnu ye kɛnɛyabaarakɛlaw ye, sira dɔ filɛ walasa ka mɔgɔw dɛmɛ ka gafe in labaara ka ɲɛ: Ni mɔgɔ dɔ nana furakɛli la aw fɛ, aw bɛ se k'a bila a ka gafe in kalan walasa k'a ka bana walima a den ta sidɔn ani a furakɛcogo. Nin kɛcogo ka suma, nka a ka fisa ni aw yɛrɛ ka baara kɛ banabagatɔ nɔ na. Aw man kan k'a tigi dɛmɛ cogo dɔ la, fo n'a filila yɔrɔ dɔ la walima ka ɲinɛ fɛn nafama dɔ kɔ. Nin cogo la, hali mɔgɔw bɛ dɔnniya sɔrɔ banafurakɛ senfɛ.

E min ye dugu kɛnɛyabaarakɛla ye, i kɛra mɔgɔ sugu o sugu ye, i jija ka gafe in labaara ka ɲɛ i yɛrɛ ni mɔgɔ wɛrɛw ye.

Nka aw k'a dɔn ko fɛn min nafa ka bon banafurakɛ la, aw tɛna o sɔrɔ nin gafe in kɔnɔ wa aw tɛna a sɔrɔ gafe wɛrɛ kɔnɔ. Kɛnɛya fɛɛrɛ ɲumanw bɛ sɔrɔ aw n'aw sigiɲɔgɔnw cɛ ka d'aw ɲɔgɔn minɛcogo n'aw cɛ danaya kan. Aw bɛ se ka baara kɛ ni nin hakilina ye n'aw b'a fɛ kɛnɛya ka sabati aw ka sigida la.

David Werner

Gafe kɔnɔkow

Nin gafe in labaaracogo. 4

Ɲɛbila-kuma 6

Kunnafoni damadɔw ka ɲɛsin dugumisɛnw kɛnɛyabaarakɛlaw ma 7

Jɔn ye kɛnɛyabaarakɛla ye dugumisɛnw kɔnɔ?. 7

Kun caman b'an bali k'an mako don an ka kɛnɛya la 12

Aw y'aw ka sigidamɔgɔw jateminɛ 14

Ka baara kɛ ni an yɛrɛ bolokɔrɔminɛnw ye walasa ka makow ɲɛnabɔ 17

Baara min ka kan ka kɛ, o bɛ waleya cogodi ani a bɛ daminɛ ni fɛn jumɛn na?. 18

Furaw takun ani u tata hakɛ 23

Ɲɛtaa baara waleyalenw bɛ dɔn cogodi? (Sɛgɛsɛgɛli) 25

Ka dɔnniya sɔrɔ mɔgɔlakalan sen fɛ Kɛnɛyabaarakɛla bɛ i n'a fɔ karamɔgɔ. 26

Nin gafe in labaaracogo ɲuman. 33

Sigida 1 Farafinfuraw kɛli: kɛcogo ɲuman ani kɛcogo jugu 41

Farafinfura minnu bɛ se ka bana furakɛ 41

Mɔgɔw dalen don hakilina minnu na . .42

An dalen don fura caman na k'a sɔrɔ olu de b'an bana 44

Subagaya. 44

Ɲininkaliw n'u jaabiw an taabolo ani farafinfura dɔw kan 46

A bɛ dɔn cogodi ko fura dɔw ka ɲi walima u man ɲi? 47

Jiri minnu bɛ kɛ ka mɔgɔ furakɛ 50

Kɔnɔkoli ani fiyɛli 56

Sigida 2 Bana minnu dɔn man di ka bɔ ɲɔgɔn na 59

Mun bɛ bana bila mɔgɔ la? 59

Bana suguyaw. 60

Bana minnu bɔlen don olu danfaraw dɔnni gɛlɛyaw 63

Mɔgɔw bɛ bana minnu kɛ kelen ye u forobatɔgɔw fɛ, o banaw bɛ dɔn ka bɔ ɲɔgɔn na cogo di? 64

Farigan walima farikalaya. 67

Sigida 3 Banabagatɔ lajɛcogo 72

Ɲininkaliw 72

Kɛnɛya kunnafoni kunbabaw 73

Farilafunteni. 74

Ninakili. 75

Dusukun tantanni. 76

Tansiyɔn tacogo. 77

Ɲɛkisɛw. 79

Tulow, Kankɔnɔna, ani Nu. 80

Golo 80

Kɔnɔbara. 81

Fasaw ni Jolisiraw. 84

Sigida 4 Banabagatɔ furakɛcogo 86

Furakɛli kɛrɛnkɛrɛnnenw ka a ɲɛsin banabagatɔ gɛlɛn ma 87

Banajugu taamasiŋɛw 89

Dɛmɛ bɛ ɲini dɔgɔtɔrɔ fɛ cogo min ani waati min na. 90

Kunnafoni lasecogo dɔgɔtɔrɔ ma (kɛnɛyabaarakɛla) 91

Banabagatɔ ka kunnafonisɛbɛn 92

Sigida 5 Ka kɛnɛya ka sɔrɔ i ma fura ta 93
Ka furakɛli kɛ ni ji ye 94

Sigida 6 Furaw tacogo ɲuman ni u tacogo jugu. 97
An mako bɛ fura la tuma jumɛn? 98
Dantɛmɛwale juguw furaw tali la 98
Misali minnu na fura dɔw tali ye farati ye 102

Sigida 7 Banakisɛfagalanw ye mun ye ani u bɛ ta cogodi? 104
Banakisɛfagalanw tali sariyaw 105
Ni fura ma mako ɲɛ, an ka kan ka ko min kɛ 107
Banakisɛfagalanw tata hakɛ dɔnni nafa 108

Sigida 8 Furaw hakɛ tata sumancogo ani u dicogo. 109
Taamasiɲɛw 109
Hakɛw. 109
Furaw dicogo denyɛrɛniw ma 111
Furaw ta waatiw 113

Sigida 9 Labɛn ni ladilikan minnu ka kan ka matarafa pikiri kɛli kama . .115
Pikiri ka kan ka kɛ kun jumɛn na, a man kan ka kɛ kun jumɛn na? 115
Pikiri ka kan ka kɛ bana cunnen minnu na aw masurunya dɔgɔtɔrɔso la 116
Aw man kan ka sɔn fura minnu pikiri ma FEWU 117
Faratiw ni yɛrɛ tangacogow. 118
Pikiribiɲɛ labɛncogo 123
Pikiri ka kan ka kɛ fari yɔrɔ minnu na:. 124
Pikiri kɛcogo 124
Pikiriw bɛ denw kɛ lujuratɔ ye cogomin na: 125
Pikirikɛ minɛnw saniyacogo (tobicogo) 126

Sigida 10 Furakɛli kunfɔlɔ. 127
Aw bɛ aw hakili sigi ani ka aw yɛrɛ minɛ. 127
Kirinni 130
Ninakili. 131
Dusukun tantanbaliya. 134
Basibɔn 135
Kirinni 137
Jogindaw. 138
Jolilabana 143
Tetanɔsi (Jaŋɔyin/nɛgɛtigɛbana) 144
Kɔkolo ni kan joginw. 146
Kungolo joginni. 148
Disijogin ni galakajogin. 150
Kɔnɔbara joginni. 150
Dimi gɛlɛn juguman kɔnɔna na 151
Dusukundimi 154
Kolo karilen, a wurukutulen walima a mugulen 154
Birintili 161
Binkanni 162
Jeninidaw 163
Kuran kasaaraw 165
Tubabu bagamafɛnw ka jeninidaw . . .166
Polosi ka maramafɛnw 166
Baga 168
Hakililabana minnu ka kan ka furakɛ joona. 174
Ka kɔn Sukarodunbana ma 176
Kirinni, jali 178
Fɛnɲɛnama kindaw 179
Farikolo tanabanaw: a hakɛlama walima a juguman 181
Funteninatɔɔrɔ balalenw 182

Sigida 11 Balo nafama:
Mɔgɔ ka kan ka mun ni mun dun walasa a to ka kɛnɛya la? 185

Balo ɲuman dunbaliya bɛ bana minnu lase adamaden ma 185
Nafa min bɛ balo ɲuman dunni na . . .187
Balodɛsɛ kunbɛncogo: mɔgɔ farikolo mako bɛ dumuni minnu na walasa a kɛnɛman ka to 188
A bɛ dɔn cogodi ko balodɛsɛ bɛ mɔgɔ la? 192
Balodɛsɛ kunbɛncogo ni a furakɛcogo 194
Mɔgɔ bɛ se ka dumuni ɲuman dun cogodi ka sɔrɔ wari caman tɛ a bolo walima dugukolo tɛ a bolo? . . .196
Witaminiw bɛ sɔrɔ fɛn minnu na: furakisɛw, pikiriw, sirojiw, walima dumuniw na? 200
An ka kan ka dumunifɛn minnu ye ka u to yen 202
Denmisɛn fitiniw balocogo ɲuman . . .203
Hakilina jugu minnu bɛ mɔgɔw la dumuniko la 208
Kɛnɛyako gɛlɛyaw ka sababu kɛ mɔgɔw ka dumuni duntaw ye 209

Sigida 12 Kɛnɛya sabati fɛɛrɛw: Yɛrɛtangacogo bana caman ma 218

Saniya ani bana minnu bɛ sɔrɔ saniya matarafabaliya fɛ 218
Saniya matarafali sariya kunbabaw. . .220
Sigida saniyali 224
Kɔnɔnatumuw ni fɛnɲɛnamani wɛrɛw minnu bɛ balo mɔgɔ joli la . .228
Kɛnɛyako gɛlɛyaw minnu sababu ye sosow ni dimɔgɔw ye 241
Boloci: yɛrɛtanga fɛɛrɛ bɛɛ la nɔgɔman ani a bɛɛ la ɲuman 246
Banaw ni jogindaw kunbɛncogo wɛrɛw 248

Sigida 13 Bana minnu bɛ mɔgɔ minɛ ka caya 254

Farilajidɛsɛ 254
Kɔnɔboli ni tɔgɔtɔgɔnin 256
Fɔɔnɔ 266
Kungolodimi ni kumabin 267
Mura walima murasɔgɔsɔgɔ 268
Nu gerenni ni nuji bɔli 269
Ɲɛdakololabanaw (***la sinusite***) 270
Fɛn minnu bɛ mura bila mɔgɔ la 271
Faritanabanaw 271
Sisan 272
Sɔgɔsɔgɔ 274
Disidimi 276
Sinkɔrɔkɛrɛdimi 277
Biɲɛdimi 279
Kolotugudadimi 281
Kɔdimi 282
Jolisirafunu 283
Koko 284
Senfunu 285
Ɛrini 286
Kirinni (Jali) 287
Farigan 289

Sigida 14 Mɔgɔw wajibiyalen don ka taa dɔgɔtɔrɔso la banajugu minnu na 291

Sɔgɔsɔgɔninjɛ 291
Fa 294
Nɛgɛtigɛbana. 295
Kanjabana ni kunsɛmɛnabana 299
Sumayabana 300
Farigan min bɛ mɔgɔ bila kumakuntan fɔ la *(La Dengue)* 302
Bana min bɛ sɔrɔ nɔnɔkɛnɛ wulibali minni fɛ *(La Brucellose)* 303
Tifoyidi (Nɔgɔbana). 304
Bana min bɛ sɔrɔ ɲimiw, npɛrɛnw, ni dabiw ka kinni fɛ *(Typhus)* 307
Kuna 308
Joli min sababu ye kinnifɛn dɔ ye *(Leishmaniose)* 311
Kunfilanitu 311
Samasen 314
Ɲɛnatumu 315
Sunɔgɔbana. 315
Sayi nɛrɛmuguma 316

Sigida 15 Wololabanaw 317

Wololabanaw furakɛcogo ɲumanw . . .317
Wololabanaw dɔncogo. 320
Maɲa. 324
Ɲimiw ni ngarangaw. 325
Dabiw 326
Npɛrɛw ni ɲɔlangarangaw. 326
Jolimisɛnni ni kisɛkisɛni nɛmaw 327
Foroforo 328
Dan 328
Sumuniw ni funuw 328
Fari bilenni ni fariŋɛɲɛw (Faritanabanaw). 329
Furabulu ni fɛn minnu bɛ faritanabana bila mɔgɔ la. 330
Kaba 330
Sufɛfarigan, Kaba 331
Banamisɛnni minnu sababu ye nɔgɔ ye (Kaba) 331
Nɔ jɛman jɛmanw ɲɛda ni farikolo tɔ la 332
Nɔjɛmanbɔ (tɛgɛ, kan ni ɲɛda la) 333
Kɔnɔmayafari 334
Balodɛsɛ min bɛ dankari kɛ wolo la ani wololabana wɛrɛ minnu bɛ sɔrɔ balodɛsɛ fɛ 334
Goroniw 336
Sennakuru. 336
Kuruw ni nɔfimanw. 337
Wololakansɛri 337
Wololasɔgɔsɔgɔnijɛ walima gɛnɛgɛnɛ. .338
Funubana ni kɛn cayali mɔgɔ fari la . .339
Kelebe 339
Farilajoli min bɛ sɔrɔ joli bolicogo jugu fɛ 339
Joli minnu bɛ bɔ banabagatɔ la ka a sababu kɛ yɛlɛmabaliya ye dilan kan. 340
Denyɛrɛniw ka wololabanaw 341
Foroforo (nɔbilenniw) 342
Foroforo basigilen 343
Tulonɔgɔ 343

Sigida 16 Ɲɛw 344

Ɲɛko gɛlɛya taamasiɲɛw 344
Ɲɛ joginni 345
Ɲɛ bilenni ni ɲɛdimi sababuw 346
Ɲɛjalandimi 347
Ɲɛjalandimi basigilen 347
Denyɛrɛni ka ɲɛdimi (ni denyɛrɛni ni ɲɛdimi wolola) 348
Ɲɛmɔgɔninabana (ɲɛmɔgɔnidimi). . . .349
Ɲɛnatansiyɔn. 350
Ɲɛjiforokolabana 351
Dibi donni ɲɛ kɔrɔ. 351
Ɲɛ taalen kalamɛnɛ fɛ 351
Ɲɛnasumuni 352
Sogosu ɲɛ kan *(Ptérygion)* 352
Birintili walima joli ɲɛyeelendonda la 352
Joli bɔli ɲɛ jɛman yɔrɔ la. 353
Joli jiginni ɲɛ yeelendonda yɔrɔ la *(Hyphéma)* 353
Nɛ ɲɛyeelendonda la 353
Ɲɛkanbugun 354
Surɔfiyen ni ɲɛ jali *(Hypovitaminose A)* 354
Tafuge walima dimɔgɔw pantɔla 356
Fɛnw kɛli fila ye mɔgɔ ɲɛ kɔrɔ. 356
Mara 356

Sigida 17 Ɲinw, ɲintaraw ani dakɔnɔna. 359

Ɲinw ni ɲintaraw tangacogo 359
Nɛ ɲin na ani ɲindimi 361
Ɲintaradimi 361
Dawolodimi, dakudimi 362
Nɔ walima tomi jɛmanw dakɔnɔna na. 362
Sufɛfarigan 363

Sigida 18 Ɲɛgɛnɛsiraw ani mɔgɔ dogoyɔrɔw 364

Ɲɛgɛnɛsiralabana damadɔw 365
Bana minnu bɛ sɔrɔ kafoɲɔgɔnya fɛ (dilannabanaw) 367
Dogoyɔrɔla joliw (cɛya la walima musoya la) 371
Bolokoli ni musow ka nɛgɛkɔrɔsigi . . .374
Sugunɛ labɔjuruni dontuma ni a doncogo (Manajuru min bɛ kɛ ka sugunɛ labɔ mɔgɔ kɔnɔ, Katetɛri) . . .375
Muso ka banaw 377
Cɛ ni muso minnu tɛ se ka bange kɛ (konaya). 380

Sigida 19 Denbaw ni matɔrɔniw ka kunnafoniw 382

Muso ka kalolabɔ. 382
Koli jɔli (ni muso si tɛmɛna koli yeli ma) 383
Kɔnɔmaya 384
Kɔnɔmaya lajɛliw (peseli) 387
Peseli kɛ sɛbɛn. 392
Muso ka kan ka labɛn minnu sabati sani jiginni cɛ. 393
Jiginni labɛnni 394
Denyɛrɛni ladonni. 401
Tonso bɔli 402
Basi bɔnni 403
Jiginni gɛlɛyaw 406
Ni musoya joginna jiginni senfɛ 408
Denyɛrɛni ladoncogo 409
Ladoncogo kɛrɛnkɛrɛnnen ka ɲɛsin den dɔgɔmanniw ni den sebaliw ma. 412
Denyɛrɛni ka banaw 412
Denba ka kɛnɛya jiginni kɔfɛ. 419
Sindimi (joli, kurumisɛnniw): ka sin di den ma ani k'i janto sinbara la. . .420
Kɔnɔbarala kansɛri taamasiɲɛw 423
Kɔnɔtiɲɛni a yɛrɛma 424
Baw ni denyɛrɛni faratibatigiw 425

Sigida 20 Bangekɔlɔsi fɛɛrɛw—An bɛ se ka fɛɛrɛ minnu tigɛ walasa ka an ka den hakɛ laɲininen sɔrɔ. 429

Bangekɔlɔsi 429
Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ suganticogow. 430
Musow bɛ kɔnɔmaya cogodi 432
Bangekɔlɔsi fɛɛrɛw 433
Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ wɛrɛw 437
Laadala bangekɔlɔsi cogoyaw 439
Ladalafɛɛrɛ minnu bɛ kɔnɔta bali 441
Mɔgɔ minnu t'a fɛ ka den sɔrɔ tuguni, olu ka fɛɛrɛw 442

Sigida 21 Denmisɛnw Ladonni. 443

Balo nafama 443
Den banabagatɔ ni ladonko nɔgɔman ka kan. 445
Saniya ni jinɔgɔlabɔ 446
Bolociw ni furaw. 447
Kɛcogo wɛrɛ minnu bɛ denmisɛnw ka kɛnɛya makarali la 447
Denmisɛnw ka kɛnɛyako gɛlɛyaw 448
Fari fanw banani. 467
Joginniw ni kasaaraw 469
Kɛnɛya tigilamɔgɔw tɔgɔlakibaruya . .471
Den min bɛ ka mɔ o den ka kɛnɛ de . .472
Mɔni 477
Denw bilali kalan sira fɛ 479
Nanfila A: Den ka mɔni kɔlɔsilisɛbɛn. .480

Sigida 22 Mɔgɔkɔrɔba banaw 488

An kumana bana minnu kan ka tɛmɛ sigida wɛrɛw la 488
Bana wɛrɛ minnu bɛ mɔgɔkɔrɔbaw minɛ kɛrɛnkɛrɛnnenya la 490
Bana minnu ka teli ka mɔgɔw minɛ minnu si bɛ san 40 na 494
Ka jɛn ni saya ye 496

Sigida 23 Furaminɛn 497

Fura kelen kelen bɛɛ hakɛ jumɛn ka kan ka kɛ aw bolokɔrɔ? 497
Furaminɛn maracogo 498
Furaw sancogo 499
Fura minnu maralen ka kan ka sɔrɔ denbaya ka furaminɛn kɔnɔ 500
Sigida faramasi 502
Ladilikan ka a ɲɛsin dugu butigitigiw ni a fura feerelaw ma. . .505

Sigida 24 Sidabana 506

Sidabanakisɛ taamasiŋɛw 507
A furakɛcogo. 507
Yɛrɛtangacogo sidabana ma. 508
Musow ni baw ka kɛnɛya. 509
Sidabanakisɛ tigilamɔgɔ walima sidatɔ ladoncogo. 511

Sigida 25 Gafe in kɔnɔ fura kofɔlenw tacogo 512

Fura tata hakɛ walima a tacogo. 513
Furaw tɔgɔ 515
Kunnafoniw furaw kan 522
Banakisɛfagalanw bɛ banakisɛw kɛlɛ .522
Fura wɛrɛw 542
Dimimadalanw 565
Bangekɔlɔsi fɛɛrɛw 595
Sidabanafura. 600

Kumadenw kɔrɔ 602

Sigida
1

Farafinfuraw kɛli: kɛcogo ɲuman ani kɛcogo jugu

Farafinfuraw ka ca. Dɔw ka ɲi, nafa tɛ dɔw la, wa dɔw fana bɛ tɔɔrɔ lase mɔgɔ ma.

Kabini lawale la, farafinfurabɔ ye cɛn ye (a bɛ bɔ masa kunda ka taa den kunda). Farafinfuraw caman bɛ makoba de ɲɛ. Dɔw nafa ka dɔgɔn, wa dɔw fana farati ka bon, hali u bɛ se ka kasaara lase mɔgɔ ma. Farafinfura ni tubabufura fila bɛɛ ka kan ka ta ni hakili ye.

Ni bana ka jugu, a ka fisa ka taa a furakɛ dɔgɔtɔrɔso la.

I kana tɔɔrɔ lase den ma.
N'aw bɛ fura min ta, aw b'aw jija k'o fura dɔn, k'a tacogo fana dɔn.

Farafinfura minnu bɛ se ka bana furakɛ

Bana dɔw furakɛli la, farafinfura sɛgɛsɛgɛlenw ka ɲi i n'a fɔ tubabufuraw. Tuma dɔw la, farafinfuraw ka fisa ni tubabufuraw ye. U da ka nɔgɔn, farati tɛ dɔw la.

Misali la, farafinfura minnu bɛ kɛ ka sɔgɔsɔgɔ ni mura furakɛ, olu ka fisa ni dɔgɔtɔrɔ furaw ye i n'a fɔ siroji.

Ani fana, kinitobitɔji, furajiw ani jimafɛn sukaroma minnu bɛ di denw ma baw fɛ ka kɔnɔboli furakɛ, farati t'olu la, wa fana u ka ɲi ni tubabufuraw ye. Ni kɔnɔboli ye den minɛ, fɛn foyi man ɲi a ma ka tɛmɛ jimafɛnw kan (sɛbɛn ɲɛ 259).

Ka sɔgɔsɔgɔ, mura ani kɔnɔboli furakɛ ni farafinfuraw ye, tuma dɔw la, kɔlɔlɔ t'o la ani fana a da ka di ka tɛmɛ tubabufura kan.

Farafinfuraw tɛ se ka bana bɛɛ furakɛ

Farafinfuraw bɛ se ka bana dɔw kɛnɛya. Tubabufuraw fana bɛ dɔw furakɛ ka ɲɛ. N'aw bɛ se, a' bɛ bana gɛlɛnw furakɛ ni tubabufuraw ye; bana gɛlɛnw i n'a fɔ sumaya, sinkɔrɔkɛrɛdimi, tetanɔsi, tifoyidi (*typhoïde*), sɔgɔsɔgɔninjɛ, bɛlɛnin, dilannabanaw ani jibaatɔbanaw. A' kan'a fɔ k'aw bɛ nin bana ninnu furakɛ fɔlɔ ni farafinfura dɔrɔn ye.

Fura dɔw bɛ yen, a ka gɛlɛn k'a dɔn n'u ka ɲi walima n'u man ɲi k'a sababu kɛ u ma sɛgɛsɛgɛ tubabu dɔgɔtɔrɔw fɛ. O de la:

Ni bana ka jugu, a kanunen don a' ka tubabufura ta, dɔgɔtɔrɔ ye min yamaruya.

Taabolo kɔrɔw ni taabolo kuraw

Taabolo kura dɔw ka ɲi ka tɛmɛ taabolo kɔrɔ dɔw kan, nka waati dɔw la, taabolo kɔrɔ dɔw fana ka ɲi kosɛbɛ. Misali la, denmisɛnw ni mɔgɔ kɔrɔbaw ladoncogo kɔrɔ ka fisa ni u ladoncogo kura ye.

A tɛ san caman bɔ, mɔgɔw tun hakili la ko sinji ɲɔgɔn tɛ den ka balow la. Tiɲɛ tun b'u fɛ. O kɔ, nɔnɔdilan izinitigiw nana musow hakili yɛlɛma k'a jira u la k'olu ka nɔnɔ dilannen de ka ɲi denw ma. U ka o kuma tɛ tiɲɛ ye, nka muso caman dara u la ka nɔnɔ dilannen di u denw ma. O kɛra sababu ye kɔngɔ ni bana ye den caman faga gansan. O de b'a jira ko sinji ɲɔgɔn tɛ (sɛbɛn ɲɛ 410).

A' kan'aw ka sigida taabolow kɛ bolokɔfɛfɛn ye.
A' b'u ta k'u dafa n'aw ka hakilina ɲumanw ye.

Mɔgɔw dalen don hakilina minnu na

Ni mɔgɔ dara fura min na kosɛbɛ, o bɛ se ka kɛ o tigi ka bana fura ye hali n'o y'a sɔrɔ o bana fura tɛ. Misali la, n delila ka cɛ dɔ ye min k'o a kungolo b'a dimi. Walasa k'a furakɛ, muso dɔ ye woso kunkuruni d'a ma k'o ye kungolodimi fura ɲumanba ye. Cɛ ye o dun dɔrɔn, a ka kungolodimi banna. O la, an bɛ se k'a fɔ ko fura m'a kɛnɛya nka a ka danaya de y'a kɛnɛya.

Farafinfura caman bɛ mako ɲɛ nin cogo in de la. O de kama, **danaya jɔyɔrɔ ka bon bana dɔw furakɛli la** i n'a fɔ: dabalibanaw, jatigɛw, hamiw, muso ka bana dɔw, kurumisɛnniw, sɔgɔsɔgɔ, yegentu, nsɔnkunan, ani kumabin.

Nin bana bɛɛ furakɛli la, banabagatɔ minɛcogo furakɛli kɛla fɛ, o nafa ka bon. Banabagatɔ minɛcogo ɲuman furakɛlikɛla fɛ, o bɛ dɔ bɔ bana dimi na k'a hakili sigi.

Tuma dɔw la, mɔgɔ bɛ da fura dɔw la k'u ta. U bɛ se k'a tigi mako ɲɛ k'a sɔrɔ a ka bana fura tɛ. Misali la, fura dama dɔw fɔlen don fɔnfɔnni ka kinni na:

1. A' bɛ furabulu kɛnɛ d'a kinda la.

2. A' bɛ sara kɛ a kinda la.

3. A' bɛ fɔnfɔnni yɛrɛ kin.

4. A' bɛ fɔnfɔnni joli k'a kinda la.

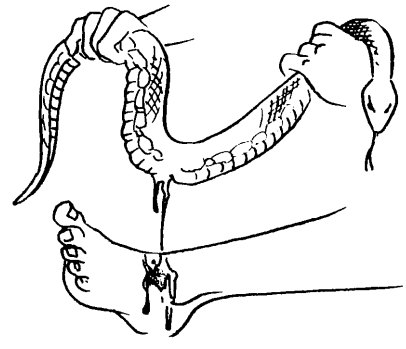

Tiɲɛ yɛrɛ la, nin fura ninnu si tɛ fosi ɲɛ fɔnfɔnni baga la. Mɔgɔ min b'a fɔ ko fɔnfɔnni ka kinni ma fɛn k'ale la k'a sababu kɛ nin farafinfura ninnu dɔ kɛli ye, ni y'a sɛgɛsɛgɛ, i b'a sɔrɔ sa min y'a kin, baga t'o la. O n'a ta o ta, fura kofɔlen ninnu bɛ se ka mako ɲɛ k'a sababu kɛ banabagatɔ dalen don u la. O danaya kosɔn, dɔ bɛ bɔ siran ni dusukun tantanni na, o b'a to sa baga tɛ yɛlɛn teliya la.

N'o kɛra, farati bɛ dɔgɔya. Nin bɛɛ la, nin furaw jɔyɔrɔ dan dɔnnen don barisa an b'a ye ko ninnu bɛɛ kɛlen kɔfɛ, sakinda bɛ mɔgɔ caman faga.

Farafinna, an dalen don a la ko farafinfura bɛ se ka sa-kin-da furakɛ k'a sɔrɔ farafinfura si tɛ yen min bɛ se ka sakinda ni buntenikinda kɛnɛya walima bagama fɛn wɛrɛ.

O de kama a ka fisa ka sakinda tubabufurakɛ. A' kan'a to safura (pikiri) ka ban aw bolo kɔrɔ cogo si la, sababu la, "bilankɔrɔ ɲɛ tɛ gan."

Farafinfura mintaw ka ɲi sɔgɔsɔgɔ, mura ani kɔnɔboli gansan furakɛli la. Ka d'a kanu sɔngɔ ka nɔgɔn, wa u farati man bon ka tubabufuraw bɔ.

An dalen don fura caman na k'a sɔrɔ olu de b'an bana

An dalen don fura minnu na, k'u b'an ka banaw kɛnɛya walima k'u mada waati dɔw, o fura kelenw de bɛ bana wɛrɛw lase an ma. Mɔgɔ dɔw bolo, a farati ka bon ka da fura la i kun fɛ. Misali la, n ye muso dɔ ye, kɔnɔtiɲɛ y'a sɔrɔ. N ko a ma, a ka lenburubaji min. Muso tun hakili la k'o bɛna joli simi a kɔnɔ. Komi a dalen tun tɛ lenburubaji la, a siranna fo k'a ka bana juguya. O kɛlen, n y'a lajɛ, foyi tun t'a la. O la, n ye pikiri jigansan k'a la. A kɛnɛyara k'a sababu kɛ a dalen tun don pikiri la.

Tiɲɛ na, lenburubaji ma baasi foyi kɛ muso la nka a dalen de tun t'a la. Pikiri in y'a kɛnɛya barisa a dalen tun don o la. Nin cogo kelen na, mɔgɔ caman bɛ da kuma dɔw la minnu tɛ tiɲɛ ye i n'a fɔ: muso mana jigin, a bɛ fɔ ko a kana jiriden ni nakɔfɛn, ni shɔ ani dumuni nafama dɔw dun. O dumuni sugu bilali tɛ tubabu dɔgɔtɔrɔw ka hakilina ye; olu yɛrɛ dunbaliya de bɛ muso fanga dɔgɔya.

Jibaatɔ bɛ se ka dumuni sugu bɛɛ dun:

Dɔgɔtɔrɔw y'o sɛmɛntiya, nga muso caman de bɛ ɲɔgɔn bila fili la nin dumuni ninnu dunni na, k'a sɔrɔ olu dunni de bɛ kɛ sababu ye ka ji jigin sin na ani ka baasi ni jiginni bana caman kɛlɛ. Nin dumuni kofɔlenw dunbaliya bɛ se ka kɛ jibaatɔ walima a den ka saya sababu ye.

An dalen don fɛn caman na k'a sababu kɛ an ka faamuyabaliya n'an ka ladaw ye. Sɔɔni an bɛna kuma olu kan.

Fɛn caman bɛ tiɲɛni kɛ k'a sababu kɛ mɔgɔw dalen don u la.

Subagaya

Siran de b'a to dabali bɛ se mɔgɔ la tuma dɔw la.

N'a kɛra muso min hakili la ko a dabalilen don, a bɛ se ka bana. O bana sababu tɛ foyi wɛrɛ ye ni siran tɛ.

An k'a dɔn ko subaga tɛ se mɔgɔ la fo n'a ye suyalako dɔ kɛ i dalen don min na.

Mɔgɔ min ma da suya la, subaga tɛ se o tigi la.

Ni mɔgɔ dɔw man kɛnɛ walima ni kuru sigilen don u kɔnɔ i n'a fɔ bijɲɛdimi (sɛbɛn ɲɛ 494), a bɛ k'u hakili la k'u dabalilen don. O bana suguw ni suya ani jinɛmoriya tɛ ɲɔgɔn ɲɛ sira la. Sababu wɛrɛ bɛ o banaw la.

A' kan'aw ka wari tijnɛ dabalibana furakɛli la. A' kana tajurusarabere ta ka subagaw sɛgɛrɛ barisa kun t'o la. N'aw banana, a' ye t'aw furakɛ dɔgɔtɔrɔso la.

Dɔgɔtɔrɔw bɛ dɛsɛ bana dɔw la, farafinfurakɛlaw bɛ se k'olu kɛnɛya. Misali la, wolola bana dɔw ani hakiliwulibana dɔw fo ka se kulusijalalagosi ma.

Bamanankolotugula faamuyalibatigiw bɛ sɔrɔ sigida caman na. I b'a sɔrɔ u mɛnna kolokarilen furakɛli kosɛbɛ. Olu bɛ se ka kolokarilen caman tugu. O bɛɛ la, ni joginni minnu juguyara kojugu, aw ka kan ka taa ni olu ye dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ walima kɛrɛ fɛ kɛnɛyaso dɔ la. O ye i n'a fɔ ni kolo karila ka bɔ ɲɔgɔn na (ni a ye golo yɔrɔ dɔ fara ka bɔ). Ni bolo walima senkarilen sumanen don ani i tɛ ka bɔ a joli bɔtɔla kalama, a bɛ se ka kɛ a ye dankari kɛ jolisiraw de la. Ni bolo karilen tɛka digi a la abada, wa a bɛ se ka kɛ dankarilen don fasajuruw de la. A mana kɛ o fɛn o fɛn ye, taa dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ o yɔrɔ bɛɛ la. A bɛ se ka kɛ a yɔrɔ karilen ka kan ka tigɛ ka a labɛn teliya la walima ka furakɛli kɛrɛnkɛrɛnnen kɛ a la. Ni bamanankolotugula ye kolotugu n'i ye a ye a tɛka nɔgɔya walima a tɔ bɛka juguya, taa dɔgɔtɔrɔ fɛ. Ni kolokarilen in kɛrɛfɛla y'a daminɛ ka bilen, ka kalanya, walima ni dɔ farala a dimi kan, waati o waati la, ani ni a tigi fariganna, dɔgɔtɔrɔ dɔ sɛgɛrɛ ni a ye. Ni i sikanna dɔrɔn, taa ni a ye a kɛnɛyaso la.

Ɲininkaliw n’u jaabiw an taabolo ani farafinfura dɔw kan

A’ ye nin taabolow ni nin hakilinaw jumɛnw mɛn walima ka u ye a’ ka sigida la? A ka ca a la, olu ɲɔgɔnna wɛrɛw bɛ a’ ka sigida la. A’ ye aw hakili jakabɔ u sɔrɔcogo kan a’ ka sigida la, lala a dɔw ka ɲi furakɛli sira kan nka a dɔw tɛ mako ɲɛ walima a dɔw fana bɛ kɛnɛya nagasi.

Dabali jugu kɛlaw ni subagaw fagali bɛ se k’u ka mɔgɔ bananenw kɛnɛya wa?	**Ayi!** O tɛ se k’u kɛnɛya! A tɛ bɛn mɔgɔ ka kojugu kɛ i mɔgɔ ɲɔgɔn na
Yala birifini ka kan ka biri fariganbagatɔ la wa? (misali la, ɲɔni bɛ mɔgɔ min na)	**Ayi!** O man kan! Ni farigan bɛ mɔgɔ la, an ka kan k’a kannankolon bila walasa dɔ ka bɔ fari kalaya la (a’ ye sɛbɛn ɲɛ 243 lajɛ).
Tiɲɛ don ko banabagatɔ man kan ka ko wa? (misali la ɲɔni bɛ denmisɛn min na).	**Ayi!** O tɛ tiɲɛ ye! Banabagatɔ bɛɛ ka kan ka ko don o don hali ɲɔni bɛ denmisɛn minnu na.
Yala tiɲɛ don ko shɛfan dunni bɛ se ka den kɛ dagaran ye walima son?	**Ayi dɛ!** shɛfan dunni yɛrɛ de ka ɲi den ma kosɛbɛ. Den mako bɛ witamini minnu na, olu caman bɛ sɔrɔ shɛfan na.
Tiɲɛ don ko sukaroma fɛnw dunni bɛ kɔnɔnatumu bila denmisɛnw na wa?	Kɔnɔnatumuw tɛ sɔrɔ sukaroma fɛnw fɛ, u bɛ sɔrɔ saniya matarafa baliya de fɛ. Nka tiɲɛ don ko sukaroma fɛnw dunni bɛ se ka sumu bila denmisɛnw na ani k’u nugu siri.
Tiɲɛ don ko dumuni suguya dɔw bɛ sumaya bila mɔgɔ la wa?	**Ayi dɛ!** Banakisɛ dɔ de bɛ a bila mɔgɔ la, o bɛ sɔrɔ soso musoman kinni fɛ. Sababu jɔnjɔn min bɛ mɔgɔ kisi sumaya ma, o ye ka sangekɔrɔsili matarafa ani ka sosow bali buguli la i ka sigida la.
A ka ɲi mɔgɔ wɔsilen k’i ko wa?	**Ɔwɔ!** Basi t’o la. Nga i b’a to i kɔnɔtiɲɛ ji ka ja fɔlɔ. Ni mɔgɔ y’a ko san’a k’a da, O b’a saniya k’a tanga bana jugu caman ma.

Tile joli jiginni kɔfɛ, muso bɛ se k'a ko?	Muso bɛ se k'a ko a jiginnen dugusajɛ bɛɛ, nga a ka kan k'a ko ji wɔlɔkɔlen na. Lada la ko jibaatɔ ka kan ka dɔgɔkun caman kɛ ka a sɔrɔ a ma ko. O kobaliya bɛ se ka banaw lase muso ma.
Tiɲɛ don ni:"jakuma ye kalo minɛ", n'o kalojɛ sigira muso kɔnɔma kan, k'o de bɛ dawoloɲimibana bila a den na wa?	**Ayi!** Tiɲɛ tɛ. Ni dawoloɲimi bana bɛ den na, i b'a sɔrɔ a ba tun tɛ kɔkɔwasa dun walima kun wɛrɛw bɛ se ka sɔrɔ a la.
Jibaatɔ man kan ka dumunifɛn jumɛnw dun?	Jibaatɔ ka kan ka dumunifɛn bɛɛ dun i n'a fɔ nakɔfɛnw, jiridenw, sogo, nɔnɔ, shɔ ani fɛn caman wɛrɛw.
Ko lenburuba ni buyaki ani jiriden wɛrɛw dunni bɛ mura ni farigan juguya wa?	**Ayi dɛ,** ni mura b'i la walima farigan, a ka ɲi ka jiriden dun ani ka jiridennɔnɔw min.
Ko ni musokɔnɔma taamana sagawolo kan, o b'a to a denw tɛ fari sɔrɔ wa?	**Ayi,** o tɛ tiɲɛ ye. Den mako bɛ dumuni nafama minnu na, ba tun t'olu de sɔrɔ.

A bɛ dɔn cogodi ko fura dɔw ka ɲi walima u man ɲi?

A ka c'a la, fura minnu jɛnsɛnnen don kosɛbɛ, olu fanga man bon. Taamasiɲɛ dɔw filɛ minnu bɛ se k'aw dɛmɛ ka fura dɔw dɔn minnu tɛ foyi ɲɛ.

Nin fura ninnu kɛcogow ka ɲi hali n'a y'a sɔrɔ u kɛcogo n'aw ka yɔrɔ taw tɛ kelen ye.

Furakɛcogo fɔlɔ: Fura caman ko bɛ fɔ bana min na, o furaw ɲuman ka dɔgɔn.

Misali la, fura caman kofɔlen don foolo basigilen na, nka u si kelen tɛ mako ɲɛ. Kɔkɔwasa dunni dɔrɔn de bɛ se k'i kisi a ma.

Furakɛcogo filanan: A ka c'a, la fura kɔkɔmaw ani ɲigintɔ furaw ɲuman man ca. U bɛ tɔɔrɔ dɔrɔn de lase mɔgɔw ma.

Misali la:

1. Ni kunatɔ ye fɔnfɔnni saba dun, k'o b'a ka kuna kɛnɛya.
2. Ko dugasogo dunni bɛ npɔrɔn (danna) furakɛ.

Nin fura ninnu tɛ bana si furakɛ. Fɔnfɔnni dunni yɛrɛ bɛ se ka bana jugu wɛrɛw lase mɔgɔw ma.

Furakɛcogo sabanan: Adamadenw banakɔtaa walima baganbo bɛ fura dɔw la. Olu tɛ mako foyi ɲɛ, wa u bɛ se ka bana jugu wɛrɛw lase mɔgɔ ma. Aw kana sɔn nin fura suguw tali ma abada.

Misaliw:

1. Ka misibo mu denmisɛnniw kungolo la, k'o ye kaba fura ye, o bɛ se ka tetanɔsibana lase u ma, wala bana jugu wɛrɛw.
2. Sonzanibo walima babo fana tɛ foyi ɲɛ tasuma jenidaw la, wa u bɛ bana wɛrɛ lase mɔgɔ ma. Ka misibo mu tɛgɛ la, o tɛ jalibanaw furakɛ. Adamaden banakɔtaa wala baganbo dajilen tɛ se ka bana si furakɛ.

Aw kana bo fan si da denyɛrɛni bara la barisa a bɛ se ka tetanɔsibana bila den na.

Furakɛcogo naaninan: Fɛn min bɛ bana bila mɔgɔ la, n'a fura bɛ bɔ o fɛn kelen na, a ka c'a la o fura ɲuman man ca.

Misaliw:

1. Sumuni bɛ bolo min na, furakɛlikɛlaw bɛ gaari siri o bolo bolokan na walasa ka sumuni furakɛ.
2. Dɔw bɛ sa faga k'a bila soda la walasa ka sakinda furakɛ.

Nin fɛɛrɛ ninnu bɛɛ ye mɔgɔw ka miiriya gansanw de ye, u tɛ se ka bana foyi furakɛ. A bɛ se ka kɛ nafa b'u la ni mɔgɔw dalen don u la, n'o tɛ, u jɔyɔrɔ foyi tɛ bana gɛlɛnw furakɛli la.

Den ŋuna jiginni

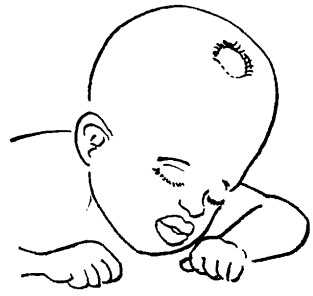

Ŋuna ye yɔrɔ magamani ye denyɛrɛni kun na. O ye yɔrɔ ye min kolow ma kɔkɔ fɔlɔ. A ka ca a la u bɛ kɔkɔ den san kelen walima sani a ka san kelen ni tila sɔrɔ. Diɲɛ fan bɛɛ la denbaw b'a dɔn ko ni yɔrɔ (ŋuna) jiginnen don, o ye den ka bana gɛlɛn dɔ taamasiŋɛ ye.

Fura min bɛ den ŋuna lawuli, walima tulumafɛnw dali ŋuna na, nafa foyi t'o la, wa a bɛ se ka tɔɔrɔ wɛrɛw lase den ma. Den ŋuna jiginni ni kunsɛmɛ tɛ ɲɔgɔn ɲɛ sira la. Ŋuna jiginni ye farilaji dɔgɔya taamasiŋɛ ye, o b'a jira ko ji bɔta ka ca den farikolo la ka tɛmɛ a ka ji minta kan. A ka c'a la, o bɛ sɔrɔ kɔnɔboli fɛ walima kɔnɔboli ni fɔɔnɔ fila jɛlen.

Ŋuna jiginni furakɛcogo:

1. Aw bɛ jimafɛn caman di den ma i n'a fɔ sinji, nɔnɔ, jiridenji, ani furajiw (aw ye sɛbɛn ɲɛ 449 lajɛ).
2. Aw bɛ kɔnɔboli ni fɔɔnɔ kunw furakɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 450 ani 452 lajɛ).

Ŋuna jiginnen furakɛcogo

A' kana a kɛ tan.

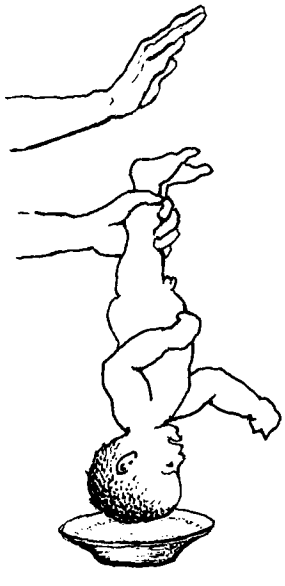

Kilisi tɛ foyi ɲɛ yan

A' y'a kɛ tan

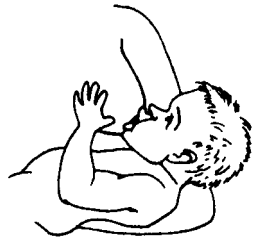

Walima a' ye nin kɛ

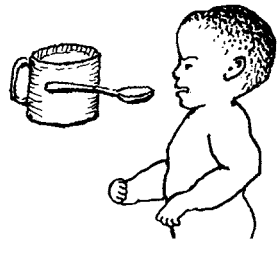

Kunnafoni: Ni ŋuna funun en don, o bɛ se ka kɛ kanjabana taamasiŋɛ ye. N'aw y'o ye dɔrɔn, a' bɛ furakɛli daminɛ (sɛbɛn ɲɛ 455) san'aw ka taa dɔgɔtɔrɔso la.

Jiri minnu bɛ kɛ ka mɔgɔ furakɛ

Jiri caman bɛ yen minnu bɛ se ka furakɛli kɛ. Tubabufura caman bɛ bɔ kungo kɔnɔ jiriw la. O n'a ta bɛɛ, mɔgɔw b'a ɲini ka furakɛli kɛ ni jiri dɔw ye k'a sɔrɔ olu tɛ se ka mɔgɔ kɛnɛya, walima u bɛ kɛ bana minnu kama, u t'olu fura ye.

Jiri minnu bɛ ta u takun yɛrɛ la, olu man ca. An bɛna jiri dɔw ye sikanna tɛ minnu ka mɔgɔ furakɛ la.

Jantonyɛrɛla! Ni jiri dɔw tata dama tɛmɛna, u bɛ tɔɔrɔba lase mɔgɔ ma.

Alimukayikayi *(Brugmansia arborea)*

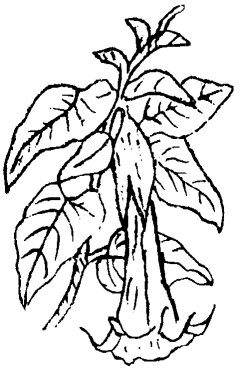

Nin jiri in buluw bɛ furudimi ni kaliya kɔnɔdimi mada.

Aw bɛ jiri in bulu kelen walima fila cɔnkɔ ka sɔrɔ k'a tobi kinidun kutu ɲɛ duuru ji la.

Tata hakɛ: lɛri naani o lɛri naani, toniko tan fo toniko tan ni duuru. A bɛ di balikuw dɔrɔn de la.

Jantonyɛrɛla! Ni nin jiri in tata dama tɛmɛna, a bɛ kɛ baga (pɔsɔnni) ye. O la, tubabufura de tali ka ɲi kɔnɔdimi na.

Kabadasi

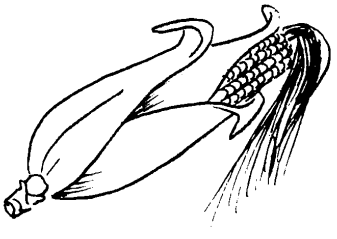

Kaba dasi wulilen ji ka fisa muso kɔnɔmaw ka sen funu ma.

A' bɛ se ka kaba dasi boloɲɛ kelen tobilen ji wɛrɛɲɛ kelen wala wɛrɛɲɛ fila min. O tɛ baasi lase mɔgɔ ma.

Gɔntɛgɛ *(cactus)*

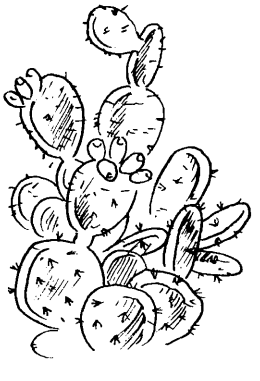

Ni jikalan t'aw bolo ani ni dɔ kalaya cogo t'aw bolo, aw bɛ se ka nin jiri in ɲɛji kɛ ka jogindaw ko. A nafa ka bon basi jɔli la kosɛbɛ k'a sababu kɛ a bɛ jolisira mɔsɔn. Aw bɛ se ka dɔ tigɛ ni muru sanuman ye k'a cɔnkɔ k'a da joli da la.

Ni basi jɔra, aw b'a bolo kunguru dɔ siri joginda la. Lɛri fila walima lɛri saba kɔfɛ, aw b'a foni ka sɔrɔ ka joli ko k'a jɛ ni jikalan ni safinɛ ye. Jogindaw fura kɛcogo wɛrɛw ani basi lajɔcogo wɛrɛw bɛ yen.

Sabila (*Aloe vera*)

Sabila binsunnin bɛ se ka kɛ ka jenida fitiniw ni joliw furakɛ. Jinɔgɔlan dulen min bɛ a yirinin na, o bɛ dimi ni ŋɛɲɛ suma, ka a kɛnɛyali nɔgɔya ani ka a dɛmɛ ka banakisɛw donni kunbɛn. Aw bɛ a binnin fitini tigɛ, ka a sanfɛfaranin wɔrɔ ka bɔ a la, ni ka a bulu kɛnɛ walima a ji da jenida walima jolidaw yɛrɛ kan.

Sabilasunnin bɛ se ka dɔ ɲɛ furudimi ni nugudimi furakɛli la. Aw bɛ a bulu nugulenw tigɛ tigɛ ka misɛnya ka u daji kasi, ani o kɔ aw bɛ o jinɔgɔlan kunamannin wɛri ɲɛ kelen min lɛri 2 o lɛri 2.

Manje (*Carica papaya*)

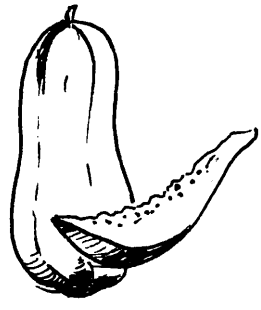

Witamini caman bɛ manje mɔnen na. A bɛ dumuni tɔw yɛlɛmani nɔgɔya.

A dunni ɲininnen don mɔgɔw fɛ minnu fanga ka dɔgɔn ani sogo ni shɛfan yɛlɛmani ka gɛlɛn mɔgɔ kɔrɔba minnu kɔnɔ. Walasa shɛfan ni sogo ka yɛlɛma ka ɲɛ, aw b'u ni manje dun ɲɔgɔn fɛ. Manje ɲɛji fana ye kɔnɔna tumu fura ye hali n'o y'a sɔrɔ tubabufura fanga ka bon n'a ye kosɛbɛ.

Kɔnɔna tumu furakɛcogo ni manje ye: Aw b'a ɲɛji bɔ ka se kafeminkutu ɲɛ saba wala naani ma k'a ɲagami o ɲɔgɔn hakɛ di la. Aw bɛ sɔrɔ k'o bɛɛ kɛ bɔliniɲɛ kelen kafeji kalaman na. Aw b'o ni rɛzɛn tulu min ɲɔgɔn fɛ. N'i ye manje geren tigɛ k'a da kuru la walima sumuni, a b'a to a bɛ nɛ ta joona.

Ŋɔlɔbɛ (*Combretum micranthum*)

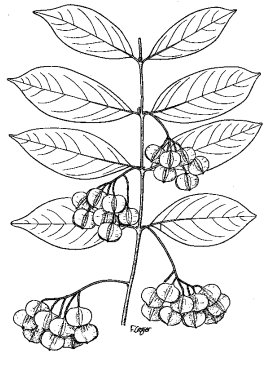

Nin jiri in kɛcogo ka ca:

- A bɛ farigan ni sumaya kɛlɛ (o la aw bɛ tubabufura fana ta, aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 541 lajɛ). Aw b'a bulu duuru ta fo ka se bulu wolonfila ma, ka cangarabilen bulu duuru ta ka se bulu wolonfila ma, ka kunjɛ bulu tan ta ka se bulu tan ni fila ma. Aw b'o bɛɛ tobi ni ɲɔgɔn ye k'a ji min siɲɛ saba tile kɔnɔ.
- Aw b'a ni kunjɛ tobi ji litiri kelen na k'a min. O bɛ kɔnɔboli furakɛ.
- Ka dɔ fara sugunɛ kɛta kan (i n'a fɔ fari funufunu waati la), aw b'a mugu garamu mugan kɛ ji litiri kelen na k'a tobi fo miniti tan ni duuru. Baliku ka kan ka litiri tilancɛ min siɲɛ saba tile kɔnɔ.
- A bɛ dɔ fara ŋunaŋuna ji cayali kan (i n'a fɔ dumuni tɛ sɔn yɛlɛmani ma waati min). An bɔra k'a dilancogo min ɲɛfɔ sisan, nin ni o bɛɛ kɛcogo ye kelen ye. Aw bɛ litiri kelen tilanyɔrɔ naaninan min yɔrɔnin kelen. Miniti tan kɔfɛ, aw bɛ litiri kelen tilanyɔrɔ seginnan min, miniti tan wɛrɛ kɔfɛ, aw bɛ litiri kelen tilanyɔrɔ seginnan wɛrɛ min. O kɔ, don o don aw bɛ litiri tilancɛ min siɲɛ saba tile kɔnɔ ka se tile naani ma.

Jantonyɛrɛla! An ye fura tobicogo fɛn o fɛn ye, a si kana tɛmɛ miniti bisaba kan tobili la. Ni furaji min fana ɲɛ ye sikɔlɔma ye walima n'a ɲɛ kɛra bilenman ye, aw kan'o min.

Cangarabilen (*Combretum glutinosum*)

Nin jiri in bɛ se ka bana caman furakɛ:

- A bɛ kɛ farigan ni sumaya fura ye (i n'a fɔ ŋɔlɔbɛ).
- A bɛ sɔgɔsɔgɔ furakɛ (i n'a fɔ kunjɛ).
- Jolicayabana min minɛtuma ma mɛn ani fana a man jugu, cangara bɛ se k'o furakɛ. Aw b'a bulu duuru tobi ji litiri kelen na sanga tan ni duuru kɔnɔ. A' b'a litiri kelen tilantilan k'a min tile kɔnɔ. O waati, a' bɛ kɔkɔ bila.

Kunjɛ (*Guiera senegalensis*)

Nin jiri bɛ mako caman ɲɛ:

- A bɛ kɛ sɔgɔsɔgɔ fura ye.
  - Aw b'a bulu kɛnɛ garamu mugan da ji litiri kelen wulilen na (i ko lipitɔni kɛcogo) ka sɔrɔ k'a min. Baliku bɛ litiri kelen kɛ minko duuru ye tile kɔnɔ.
  - Aw bɛ se ka kunjɛ bulu duuru ni cangarabilen bulu duuru tobi ni ɲɔgɔn ye fo miniti naani walima miniti duuru.

- A bɛ sumaya furakɛ, (nka aw bɛ tubabu sumayafura fana ta, sɛbɛn ɲɛ 301 lajɛ.)

Banankubɛn na: Aw b'a bulu tan tobi k'a min.

Furakɛli: N'aw bɛ furakɛli kɛ n'a ye, aw b'a bulu tan ta ka se bulu tan ni fila ma ka cangarabilen ani ŋɔlɔbɛ bulu duuru ka se wolonfila ma ka fara kunjɛbuluw kan k'o tobi. A bɛ min siɲɛ saba tile kɔnɔ.

- Ka farigan furakɛ, aw b'a kɛ i ko sumaya furakɛcogo, nka aw b'a da ji kalan na.
- Ka kɔnɔboli furakɛ, aw b'a furabulu tan ni duuru ni ŋɔlɔbɛ tobi ɲɔgɔn fɛ k'a min tile kɔnɔ.
- Denbatigi ka kan ka kunjɛ minni matarafa walasa ka ji jigin sin na.

Ŋaaniba (*Lippia chevalieri*)

Farikolo sɛgɛn kɛlɛli:

Aw b'a feere kutuŋɛ kelen walima a bulu da ji la miniti duuru kɔnɔ ka sɔrɔ k'a kalamanni min dumuni kɔfɛ.

A' y'aw janto a la! Aw kana fura in tobi walima k'a daji ka tɛmɛ miniti tan kan. Aw kana furaji minta damatɛmɛ barisa o bɛ se ka jaŋɔyin lase mɔgɔ ma.

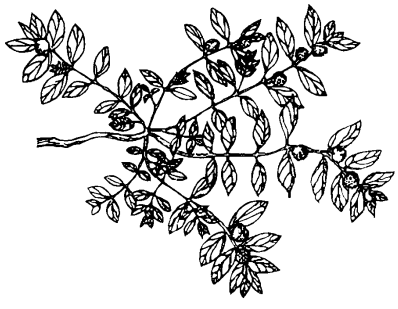

Dabadababilen (*Euphorbia hirta*)

Samiya waati nin jiri in bɛ sɔrɔ farafinna jamana caman na. A bɛ mako caman ɲɛ:

Tɔgɔtɔgɔnin bɛ furakɛ n'a ye. Aw b'a jirisun mumɛ laja k'a mugubɔ nka diliw sen t'a la. Aw b'o mugu garamu tan ni duuru tobi ji litiri fila la lɛri kelen kɔnɔ. Ni buruburu bɛɛ sigira jukɔrɔ, aw b'a sɛnsɛn.

A tacogo:

Don fɔlɔ: A' bɛ litiri tilancɛ kɛ tako saba ye tile kɔnɔ.

Don filanan ni don sabanan: A' bɛ litiri tilanyɔrɔ naaninan kɛ tako saba ye tile kɔnɔ.

N'aw ye tile fila bila, aw bɛ segin a tali kan.

Mɛkisiki te (*Chenopodium ambroio*)

Nin jiri in bɛ sɔrɔ diɲɛ yɔrɔ bɛɛ la samiya waatiw.

- Ka kɔnɔnatumuw kɛlɛ, aw b'a feere walima a bulu garamu mugan da ji litiri kelen wulilen na ka se miniti naani ma. Aw b'a bila buruburu bɛɛ ka sigi jukɔrɔ, ka sɔrɔ k'a sɛnsɛn.
- Aw b'a litiri kelen tilan tilanyɔrɔ wɔɔrɔ ye. Aw b'o tilan kelen min sɔgɔma san'aw ka fɛn wɛrɛ dun. A' bɛ se ka kɔkɔ dɔɔni walima tulu fara a kan k'a min kɔnɔbolifura la.

Jantonyɛrɛla! Aw kan'a min ka tɛmɛ furakɛlikɛla ka hakɛ fɔlen kan. A kana di denmisɛnniw ni muso kɔnɔmaw ma, ani den bɛ muso minnu sin na.

Ɲama (*Piliostigma reticulatum*)

Ɲidimi fura don. A' b'a ni danga bɛɛ bulu kɛnɛ kelen kelen ani bulu jalen kelen kelen tilan naani ye. Ka tilan saba saba ta k'olu tobi ɲɔgɔn fɛ miniti mugan kɔnɔ. Aw b'aw da wusu n'a ye ka tila k'aw da muguri n'a ji ye. Aw b'a bolo kɛ ɲi tereke gɛsɛ ye.

Danga (*Ximenia americana*)

A bɛ ɲindimi kɛlɛ:

Aw b'a dili tobi miniti mugan kɔnɔ ka miniti kelen kɛ k'aw da wusu.

Aw b'o kɛ sijnɛ saba tile kɔnɔ. Aw bɛ ɲama far'a kan k'a tobi.

Gele (*Prosopis africana*)

A bɛ sumu furakɛ: Aw b'a fara ɲimi k'a da ɲindimitɔ kan. (Ni aw bɛ se, aw bɛ aw teliya ka taa ɲinfurakɛla fɛ yen joona. Tuma dɔw la ni aw kɔnna a furakɛli ma, ɲinfurakɛla bɛ se ka a nɔgɔ labɔ ani ka a datugu min bɛ a to a bɛ mako ɲɛ tuguni san caman.)

Ɲidimi fura don: Aw b'aw da wusu a bulu n'a fara tobilen na. Aw bɛ se k'aw da muguri n'a bulu tobilen ji ye.

Gele bɛ tulodimi fana furakɛ: Aw bɛ gele bulu tobi ka tulodimitɔ ko n'a ye, ka sɔrɔ ka bulu tobilen dɔ d'a la.

Walasa ka ɲɛjalandimi furakɛ, aw bɛ gele bulu tobi. N'a mɔnna, aw b'a jigin k'a bila kɛrɛfɛ fo buruburu bɛɛ ka sigi duguma. O kɔ, aw b'a sɛnsɛn ka sɔrɔ k'aw ɲɛ ko k'a jɛ n'a ye. O kɔfɛ, a' bɛ sɔrɔ k'a kɛ ɲɛ na sijnɛ fila tile kɔnɔ. N'a ma nɔgɔya, a' bɛ ɲɛdimi tuluni k'a la k'a furakɛ ka ɲɛ.

Walasa ka wololabanaw furakɛ, Aw bɛ farikolo bɛɛ wusu ni geledili tobilen ye.

A bɛ kaba furakɛ: Aw b'a bulu tobi k'aw ko n'a ye sɔgɔma ni su fo tile tan ni duuru. N' o m'a ban, a bɛ tubabufura ɲini min ka ɲi kaba ma kosɛbɛ i n'a fɔ pomati salisile (*pommade salicylée*) walima girizeofiliwini (*griséofulvine*) (a' bɛ sɛbɛn ɲɛ 553 lajɛ).

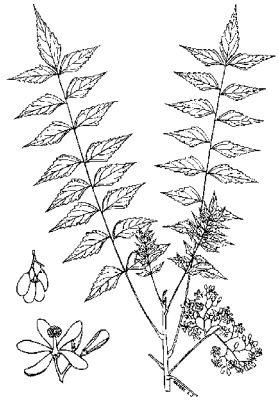

Jirikunamani, dɔw ko Malijirini *(Azadirachta indica)*

K'i da a bulu ɲiginnen kan, o bɛ kunkolodimi kɛnɛya.

Koloci ni sɛgɛn fura don: Aw b'a bulu tobi k'aw ko n'a ye. Waati min aw b'aw ko, aw b'aw farikolo bɛɛ tereke kosɛbɛ ni bulu tobilen in ye.

Sukolan (*Ocimum basilicum, le basilic*)

A bɛ dumuni yɛlɛmani nɔgɔya, a bɛ kɔnɔtɔn fana furakɛ. Aw bɛ nin jiri in bulu garamu tan ni duuru da ji litiri kelen wulilen na ka miniti saba kɛ. Aw b'a ji kalamanni bɔliniɲɛ kelen min daraka ni tilelafana ani surafana dunnen kɔfɛ.

Jantonyɛrɛla! N'a minta fanga bonyana (i n'a fɔ garamu kɛmɛ duuru litiri kelen ji la), o bɛ se ka kɔmɔkili dɛsɛ a ka baara la.

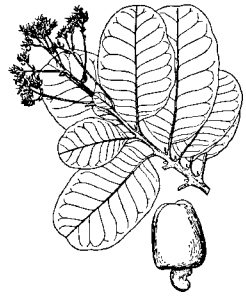

Sɔmɔn (*Anacardium occidentale*)

Muso kɔnɔma ka fɔɔnɔ fura don: A bɛ sɔmɔden kelen tilancɛ ɲimi k'a ji kunu dɔɔni dɔɔni.

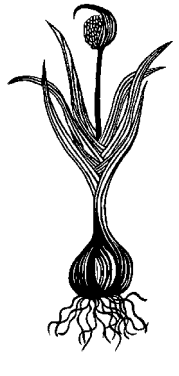

Layi, ni dɔw b'a wele tumɛ (*Allium sativum*)

- Sumaya fura don. A' bɛ layi kisɛ saba susubali bila nɔnɔ na, k'a wuli k'a min; nga a' ka kan ka niwakini fana ta. Sumaya bɛ se ka mɔgɔ faga, o de la, banabagatɔ ka kan ka tubabufura fana ta sumaya la (A' ye sumaya furakɛcogo lajɛ sɛbɛn ɲɛ 453 la).
- Layiji bɛ se ka kɔnɔnatumumisɛnni *(les oxyures)* furakɛ. A' bɛ layikisɛ den naani tigɛtigɛ walima k'a susu ka sɔrɔ k'a kɛ wɛrɛɲɛ kelen jimafɛn dɔ la, i n'a fɔ ji, nɔnɔ walima jiridennɔnɔw ka to k'o min siɲɛ kelen tile kɔnɔ fo dɔgɔkun saba.
- A bɛ musoyabanaw furakɛ (sɛbɛn ɲɛ 377 ani 550).

Kɔnɔkoli ani fiyɛli

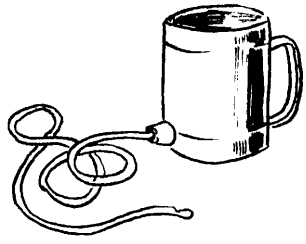

Nin wale ninnu ka kan ka kɛ kun jumɛn na?

U man kan ka kɛ k'a damatɛmɛ barisa u bɛ se ka tɔɔrɔ lase mɔgɔ ma, kɛrɛnkɛrɛnnenya la fiyɛli.

Waati minnu na, kɔnɔ koli wala a fiyɛli bɛ se ka tɔɔrɔ lase mɔgɔw ma, olu filɛ:

- Furudimi wala bɛlɛnin bɛ mɔgɔ minnu na, olu man kan ka kɔnɔko wala kɔnɔfiyɛ kɛ abada hali n'o y'a sɔrɔ u ye tile caman kɛ u tɛ banakɔtaa sɔrɔ (aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 151 lajɛ).
- Aw kana kɔnɔko fura walima kɔnɔmagaya fura di mɔgɔ ma kɔnɔnajoli bɛ mɔgɔ min na.
- Bana digira mɔgɔ min na, a' kana o fiyɛ abada barisa a ka c'a la, fiyɛli b'a barika ban ka taa a fɛ.
- Den min tɛ san fila bɔ, a' kan'o kɔnɔ ko janko k'a fiyɛ.
- Farigan ni fɔɔnɔ ani farikolo ji dɔgɔya taamasiɲɛ bɛ denmisɛnni minnu na, aw kana olu fiyɛ wa, aw kana kɔnɔboli fura d'u ma abada, (aw ye sigida 12 lajɛ). A bɛ se ka denmisɛnni ka farikolola farilajidɛsɛ juguya walima ka den yɛrɛ faga.
- Aw kana kɔnɔ ko ni forontoji ye. O tɔɔrɔ ka bon n'a ɲɛci ye.
- Aw kan'aw yɛrɛ deli kɔnɔboli fura tali la (a' ye kɔnɔja lajɛ, sigida 10, sɛbɛn ɲɛ 127 lajɛ).

Kɔnɔko furaw kɛcogo ɲuman

- Kɔnɔkoli bɛ se ka kɔnɔja furakɛ, nka, aw b'a kɛ ni ji wɔlɔkɔlen gansan ye wala aw bɛ se ka safinɛ dɔɔni kanga a ji la.
- Ni fɔɔnɔ ye mɔgɔ min farikoloji sama, o tigi kɔnɔ bɛ se ka ko ni sɔrɔmu minta ye (aw ye sigida 12 lajɛ).

Kɔnɔfiyɛlan ni kɔnɔmagayalan dɔw filɛ:

Subagabana *(huile de ricin)* Tomotigi tulu Jiri min tɔgɔ sene, o bulu.	Kɔnɔmagayalanw don minnu bɛ mɔgɔ jeni jeni. U ka tiɲɛni ka bon ni u ɲɛci ye. A' y'olu ye k'u to yen!
Carbonati Maŋeziyɔmulama, a nɔnɔlama ani a Silifatilama	Kɔnɔmagayalan kɔkɔmaw don. N'aw b'u ta kɔnɔja la, a' kana u caya. A' kana to k'u ta janko **ni kɔnɔdimi b'aw la.**
Bolola tulu dilannenw	A bɛ kɛ ka kokotɔw ka kɔnɔja furakɛ. A bɛ lafiya di mɔgɔ ma waati kunkuruni na nka a tɛ kɔnɔja furakɛ.

Kɔnɔfiyɛ furaw kɛcogo ɲuman

Kɔnɔmagaya furaw bɛ i n'a fɔ kɔnɔko furaw, nka u fanga ka dɔgɔn ni kɔnɔko furaw ye. An kumana fura minnu kan, n'u tata hakɛ ka dɔgɔn u bɛ kɔnɔ magaya, nka ni u hakɛ cayara, u bɛ kɔnɔboli bila mɔgɔ la. Kɔnɔko furaw bɛ fɛn dɔ kɛ mɔgɔ la tuma bɛɛ, nka kɔnɔmagaya furaw bɛ se ka ta tuma dɔw la ka kɛ kɔnɔja furakɛ.

Ni kɔnɔja bɛ mɔgɔ min na, aw bɛ se ka kɔnɔfiyɛ fura kɔkɔmaw dɔɔni dɔrɔn ta k'aw kɔnɔ magaya. Koko wala kɔnɔja bɛ mɔgɔ minnu na, olu bɛ se ka bolola tulu dilannen kafeminkutu ɲɛ saba fo ɲɛ wɔɔrɔ min u da waati. A tɛ min k'i to dumuni na abada.

Furakisɛ minnu bɛ don mɔgɔ banakɔtaa yɔrɔ fɛ, olu bɛ se ka kɛ ka kɔnɔja furakɛ barisa u bɛ kɛ sababu ye ka banakɔtaa jalen magaya (sɛbɛn ɲɛ 573, ani 590).

Kɔnɔja kɛlɛcogo ɲuman

Dumunifɛn fumanw: Kɔnɔ magayacogo ɲuman ani min tɛ mɔgɔ bana, o de ye ka ji caman min ani ka dumunifɛn fumanw dun i n'a fɔ bananku, ku, woso, shɔni, sebe, sebenugu ani suman minnu bu bɛɛ ma bɔ u la (sɛbɛn ɲɛ 212). Jiridenw ni nakɔfɛn caman dunni fana ka ɲi kɔnɔja ma.

Mɔgɔ minnu bɛ dumunifɛn fumaw dun, olu tɛ tɔɔrɔ kɔnɔja ni kɔnɔnabanaw fɛ i n'a fɔ mɔgɔ minnu ka dumuni dunta bɛɛ ye dumuni dilannenw ye (minnu dilanna izini na). Walasa ka to ka banakɔtaa sɔrɔ nɔgɔya la, a' bɛ dumuni dunta fanba kɛ a' yɛrɛ ka sumaw n'u bu ye, jiridenw minnu n'u fara bɛ se ka dun.

Kɔnɔja kɛlɛ jiriw filɛ:

- Ka ntomiden daji ka lɛri mugan ni naani kɛ ka sɔrɔ k'a min.
- Ka sinjandili daji k'a min sɔgɔma san'aw ka daraka dun. N'o ji banna, aw b'o dili kelenw bila tile la u ka ja, ka sɔrɔ k'u daji ko kokura. Tile bɛ fanga segin u la.
- Aw bɛ jaba kuru kelen tigɛtigɛ k'a balabala miniti tan ka se miniti tan ni duuru ma ji sukaroma na. A ji hakɛ ka kan kɛ litiri kelen tilako saba ye. Aw dumunikɛbali b'o ji bɔlinjɲɛ kelen min sɔgɔma. San'aw k'aw da sufɛ, aw bɛ ɲɛ kelen wɛrɛ min.
- Aw bɛ lenburukumuni fila bisi teminwɛri ɲɛ kelen ji wɔlɔkɔlen na. A' taamatɔ k'o min dɔɔni dɔɔni walasa k'a ka baara teliya.
- Aw bɛ balibali bulu nugumani garamu tan ni duuru lajalen da ji wulilen litiri tilancɛ la. Baliku b'o litiri tilancɛ kɛ minko saba ye tile kɔnɔ. A tɛ tɛmɛ lɛri tan kan n'a m'a ka baara kɛ. Ni kɔnɔja banbali don, aw bɛ se k'a kuraya; nka aw kan'a kɛ ka tugu ɲɔgɔn na.
- N'aw tɛ se ka jiri in laja, aw b'a bulu nugumaniw ko alikɔli ji la.
- Aw kan'a di muso kɔnɔmaw ma.

> Sani aw ka farafinfurakɛlaw ni tinminɛmusow juguya, a' y'a ɲini aw n'u ka baara kɛ ɲɔgɔn fɛ ka dɔnniyafalenfalen kɛ.

Bana minnu dɔn man di ka bɔ ɲɔgɔn na

Sigida **2**

Mun bɛ bana bila mɔgɔ la?

Mɔgɔ minnu tɛ bɔ jamana kelen na walima minnu ka laadaw tɛ kelen ye, olu tɛ banaw sɔrɔsababu ɲɛfɔ cogo kelen na.

Den ka kɔnɔboli sababu ye mun ye?

Mɔgɔ minnu bɛ dugumisɛnw na, olu ka teli ka a fɔ ko den bangebaaw ye fɛn dɔ kɛ min man ɲi, walima ko olu ye laada dɔ tana tiɲɛ.

Dɔgɔtɔrɔ bɛ se ka a fɔ ko banakisɛ ye den ka bana sababu ye.

Forobakɛnɛya baarakɛla bɛ se ka a fɔ ko ji ɲuman ni ɲɛgɛn matarafabaliya de ye banaw sababu ye.

Sigida taabolo yɛlɛmali cakɛla bɛ se ka a fɔ ko denmisɛnniw ka kɔnɔboli banbali sababu ye dugukolo ni nafolo tilacogojuguya ye.

Karamɔgɔ bɛ se ka a ko sababu kɛ kalan matarafabaliya ye. Mɔgɔw bɛ bana sababu dɔn ka dan u yɛrɛ ka dɔnta ni u ka miiriya hakɛ ma. O la, jɔn ta ye tiɲɛ ye bana sababuko la? A bɛ se ka kɛ tiɲɛ bɛ dɔw bolo walima tiɲɛ fan kelen.

Barisa…

> A ka c'a la bana sɔrɔli bɛ bɔ kun caman na.

Nin sababu minnu kofɔra san fɛ, olu kelen-kelen bɛɛ sen bɛ se ka kɛ den ka kɔnɔboli sɔrɔsababuw la.

Walasa ka bana kunbɛn ani ka a furakɛ ka ɲɛ, a ka fisa i ka i jija ka kunnafoni dafalen sɔrɔ banaw kan minnu sɔrɔli ka teli i ka sigida la ani u sɔrɔsababuw mumɛ kan.

Nin gafe in kɔnɔ, bana caman ɲɛfɔlen don ka minɛ kɛ bi ɲinini dalilumaw ma walima dɔnniya ka fura bɔlenw ma.

Walasa ka nin gafe in nafa sɔrɔ ka ɲɛ ani ka tacogo ɲuman sɔrɔ a kɔnɔfura laɲininenw kan, i mako bɛ jɔ banaw ni u sɔrɔsababuw faamuyako ɲuman na ni furakɛli dɔnniya sira batoli ye. Nin sigida in kalanni bɛ se ka i dɛmɛ.

Bana suguyaw

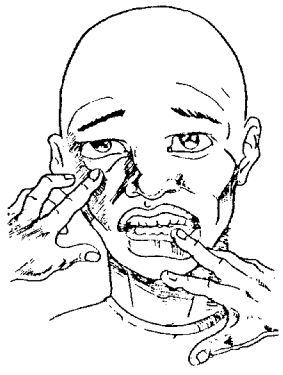

Walasa ka i tanga banaw ma ani ka u kɛlɛ, a ka fisa i ka banaw jate kulu fila ye: bana yɛlɛmataw ani bana yɛlɛmabaliw. Bana yɛlɛmataw bɛ bɔ mɔgɔ dɔ la ka yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛ fɛ, o la a ka fisa ka kɛnɛbagatɔ tanga banabagatɔ ma.

Bana yɛlɛmabaliw, tɛ bɔ mɔgɔ la ka yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛ fɛ fiyewu. Sababu wɛrɛw bɛ olu la. A nafa ka bon ka bana yɛlɛmataw dɔn ka bɔ bana yɛlɛmabaliw la.

Bana yɛlɛmabaliw

Bana yɛlɛmabaliw sɔrɔcogo ka ca, nka u tɛ sɔrɔ banakisɛ walima fɛn wɛrɛw fɛ minnu bɛ mɔgɔ kɛlɛ. U tɛ bɔ mɔgɔ dɔ la ka yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛ fɛ abada. Banakisɛfagalanw tɛ fosi ɲɛ nin bana ninnu furakɛli la.

Hakili jigin: Banakisɛfagalanw jɔda fosi tɛ bana yɛlɛmabaliw furakɛli la.

Bana yɛlɛmabaliw misaliw

Bana minnu bɛ sɔrɔ fiɲɛ bilali fɛ farikolo yɔrɔ dɔ la	**Bana minnu bɛ sɔrɔ fɛn laseli fɛ farikolo ma a tɛ min kun**	**Bana minnu bɛ sɔrɔ fɛn dɔ dɛsɛli fɛ farikolo mako bɛ min na**
Kolocibana Sɔnnabanaw Binnibana Jolitɔnbana Kunbabin Ɲɛkanfalaka /bugun Kansɛribana /bon	Faritɛnɛbana Sisanbana Kɛnkɔnɔ Fɔnfɔnni kinda Sɔgɔsɔgɔ min bɛ sɔrɔ sira fɛ Furudimi Dɔlɔminbana	Balodɛsɛ Jolidɛsɛ (sen bɛ a la) Biɲɛdimi (sen bɛ a la) Gololabana Foolo
Mɔgɔ ni bana minnu bɛ bange:	**Hakililabanaw:**	
Namantɔrɔkɔ Ɲɛw taalen kalamɛnɛ fɛ Lujura wɛrɛw Jalibanaw (tuma dɔw la) Kirikirimasiɲɛ (sugu dɔw) Nalomaya Jiginni kɔlɔlɔw	Sigaminɛbana Ka da subagaya la Jɔrɔkojuguya Jatigɛ Hakili tɛ mɔgɔ min na / mɔgɔ min ɲinɛ ka di Hakili tiɲɛ / mɔgɔ min ni mɔgɔ tɔw tɛ ɲɔgɔnkanfɔ Sikannabana (mɔgɔ jɔrɔ kojugu ko bana dɔ b'a la)	

Bana yɛlɛmataw

Bana yɛlɛmataw bɛ sɔrɔ banakisɛw ani fɛn wɛrɛw fɛ minnu bɛ farikolo kɛlɛ. U suguya ka ca. An bɛ na nimisɛnw na fanbaw kofɔ yan minnu bɛ kɛ banaw sababu ye.

Nimisɛn minnu bɛ kɛ banaw sababu ye olu dɔgɔya kojugu fɛ, olu tɛ ye ɲɛ na ni ɲɛ ma dɛmɛ ni mikɔrɔsikɔpu ye (minɛn bɛ nimisɛn ninnu yankan bonya fo k'a wara) Sankaranw ka dɔgɔn ka sago banakisɛw kan tugun.

Banakisɛfagalanw (ampisilini, tetarasikilini) ye furaw ye minnu bɛ kɛ ka banakisɛbanaw furakɛ. Banakisɛfagalanw jɔda tɛ banakisɛyɛlɛmata banaw furakɛli la, banaw i n'a fɔ mura, sɔgɔsɔgɔ, tulodimi, ɲɔninsa. Aw kana banakisɛyɛlɛmata banaw furakɛ ni banakisɛfagalanw ye. U tɛ mako ɲɛ wa u bɛ se ka bana juguya (sɛbɛn ɲɛ 108).

Bana yɛlɛmataw misali

Fɛnɲɛnamani minnu bɛ bana bila mɔgɔ la	**Bana tɔgɔ**	**A yɛlɛmacogo ani a jɛnsɛncogo farikolo la**	**A fura jɔnjɔn**
Banakisɛw	Joli nɛnma	Magaɲɔgɔnna sen fɛ	Banakisɛfagalan *(les antibiotiques)*
	Sɔgɔsɔgɔninjɛ	Banabagatɔ sɔgɔsɔgɔtɔ dafiɲɛ fɛ	
	Sinkɔrɔkɛrɛdimi/ galakanɔrɔ	Sɔgɔsɔgɔli sen fɛ	
	Damajalan ni danna	Kafoɲɔgɔnya sira fɛ	
	Tulojalandimi	Fiɲɛ ni ninakili fɛ	
	Joli banakisɛma	Dugumana ani minɛnw ni fini nɔgɔlenw fɛ	
	Nɛgɛtigɛbana / Jaŋɔyin	Joginnida nɔgɔlenw fɛ	Sani bana ka wuli, kunbɛnnisɔgɔliji ye a fura ye
	Kɔnɔbolibana dɔw	Ji wulibali ni tɛgɛ nɔgɔlenw fɛ	Farilafaji balo nafama dunni

Fɛnɲɛnamani minnu bɛ bana bila mɔgɔ la	**Bana tɔgɔ**	**A yɛlɛmacogo ani a jɛnsɛncogo farikolo la**	**A fura jɔnjɔn**
Sankaran (nimisɛn min ka dɔgɔn ni banakisɛ ye)	Mura ni murasɔgɔsɔgɔ Tulodimi Ɲɔnin Senfagabana Kɔnɔbolibana dɔw	banabagatɔ dɔ ka gɛrɛɲɔgɔnya fɛ, dimɔgɔw ni fiɲɛ fɛ	Dimimadalanw (fura tɛ yen min bɛ se ka sankaranw kɛlɛ, banakisɛfagalan tɛ mako ɲɛ u la); sani bana ka wuli, kunbɛnnisɔgɔliw ye u fura duman ye
	Wulufa	Bagan fatɔw kinda fɛ	
	Kurukuruw	Mɔgɔw ka gɛrɛɲɔgɔnna fɛ	Laadalafuraw Cili
	Kɔnɔboli dɔw	Ji saniyabali ni tɛgɛ nɔgɔlenw fɛ	Kɛnɛyaji minni
Bugubanaw	Kaba Sengɔlɔn Korosakorosa	Magaɲɔgɔnna fɛ walima finiw fɛ	Nisitatini (*Nystatine*) Mikonazɔli (*miconazole*) Furabilenni (*violet de gentiane*) Aside andesileniki (*acide undécylénique*), Asidi bɛnzoyiki kumu (*acide benzoïque*), Asidi salisiliki (*acide salicylique*)
Jatigifagantumuw farikolo la	Nugulataw walima farisogolataw: tumuw, tɔgɔtɔgɔninsunw,	Tɛgɛ nɔgɔlenw fɛ, nɔgɔlenya, ji banakisɛma	Fura suguya wɛrɛw
	Jolilata walima farisogolata sumayabana	Sosokinda fɛ walima dimɔgɔ fɛ	Sumayafuraw ɲagaminen A kunbɛnni kama: sumayafura caman bɛ yan, i n'a fɔ kulorokini (*chloroquine*)
	Mara Trypanosomiase Sunɔgɔbana		Furaw ni furakɛli kɛcogoya caman
Jatigifagantumu minnu bɛ kɛ farikolo kɔ kan	Ɲimi Jatakɔliw Dabiw Maɲa	Banabagatɔw fɛ walima u ka finiw	Pɛrimetirini (*perméthrine*), ka saniya sabati

Bana minnu bɔlen don olu danfaraw dɔnni gɛlɛyaw

Banafurakɛ gɛlɛyaw la belebele dɔ ye bana minnu bɔlen don ɲɔgɔn fɛ olu danfara dɔnni ye. Bana caman bɛ yen minnu tɛ kelen ye fiyewu, nka i bɛ a sɔrɔ u dɔncogo ni u taamasiɲɛw bɔlen don kosɛbɛ. Yan, an bɛ misali fila di:

1. **Denmisɛn min bɛ fasa dɔɔnidɔɔni dɔɔni ka a sɔrɔ a kɔnɔ bɛ ka bonya ka taa a fɛ, a bɛ se ka kɛ nin bana ninnu dɔ bɛ sɔrɔ a la:**

   - Balodɛsɛ (sɛbɛn ɲɛ 127 lajɛ);
   - Tumu sugu minnu bɛ jolidɛsɛ bila mɔgɔ la, olu dɔ bɛ se ka ka kɛ a kɔnɔ (sɛbɛn ɲɛ 209 lajɛ);
   - Tumu kunbaw ka bana wulilen (i n'a fɔ kɔnɔnatumuni, sɛbɛn ɲɛ 229 lajɛ);
   - Sumaya kɛlen bana basigilen ye (sɛbɛn ɲɛ 453 lajɛ);
   - Nɔnɔkɛnɛfarigan, bana min sababu ye nimisɛn dɔ ye min bɛ kɛ nɔnɔkɛnɛ wulibali la (sɛbɛn ɲɛ 303 lajɛ);
   - Bana minnu bɛ biɲɛ minɛ walima kɛnsu;
   - Jolilabon (bon min bɛ joli minɛ);
   - Kɔnɔnakuru: kuru min bɛ falen kɔnɔbara kɔnɔ o sugu dɔ (kɔmɔkililakansɛri kɔmɔkililabon: bon min bɛ kɔmɔkili minɛ);
   - Sidabana (sɛbɛn ɲɛ 507 lajɛ)

2. **Senkurulajoli banbali bɛ baliku min sen na, nin bana ninnu bɛ se ka kɛ o sababu ye**

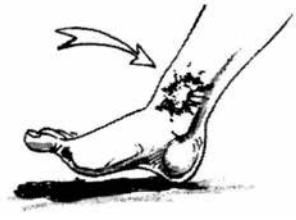

   - Jolisirafunu min bɛ sɔrɔ joli woyocogojuguya fɛ (sɛbɛn ɲɛ 283 lajɛ);
   - Sukarobana (sɛbɛn ɲɛ 213 lajɛ);
   - Gololasɔgɔsɔgɔninjɛ (sɛbɛn ɲɛ 338 lajɛ);
   - Kololabana;
   - Kuna (sɛbɛn ɲɛ 308 lajɛ);

Walasa ka nin bana ninnu furakɛ, u kelen kelen bɛɛ ka kan ka furakɛ u dan ma, o de la a ka fisa ka u fɔ ka bɔ ɲɔgɔn na.

Bana caman daminɛcogo bɔlen don ɲɔgɔn fɛ kojugu. Nka ni i ye ɲininkaliw kɛ ka ɲɛ ani ka a dɔn i bɛ fɛn min ɲini, i bɛ se ka faamuya sɔrɔ ani ka taamasiɲɛ dɔw ye minnu bɛ i dɛmɛ ka i ka banabagatɔ ka bana sidɔn.

Gafe in kɔnɔ, an bɛ bana ninnu dɔncogo ni u taamasiɲɛ jɔnjɔnw jira. Nka tuma dɔw la u taamasiɲɛw tɛ kelen ye, o de la mɔgɔw tɛ se ka banaw dɔn ka bɔ ɲɔgɔn na minnu taamasiɲɛw ye kelen ye. **O la, bana minnu ta ɲɛnabɔ man di, dɔgɔtɔrɔ dɔrɔn de ka jateminɛw ni sɛgɛsɛgɛliw bɛ se ka a to bana in danfara ka sidɔn ani ka a furakɛ ka ɲɛ.**

Baara kɛ ka dan i ka dɔnta hakɛ ma!

Ni i bɛ baara kɛ ni gafe in ye, i ka i hakili to a la ko fili bɛ se ka i sɔrɔ.

I kana i yɛrɛ kɛ fɛn dɔnbaga ye abada ka a sɔrɔ i tɛ a dɔn.

Ni i ma faamuya jɔnjɔn sɔrɔ bana min kan ani a furakɛcogo kan, walima ni bana ka gɛlɛn kojugu – i bɛ dɔgɔtɔrɔso sɛgɛrɛ.

Mɔgɔw bɛ bana minnu kɛ kelen ye u forobatɔgɔw fɛ, o banaw bɛ dɔn ka bɔ ɲɔgɔn na cogo di?

Mɔgɔw bɛ u ka banaw wele forobatɔgɔ caman na tɔgɔ minnu dara kabini banakisɛw walima olu kɛlɛfuraw ma sidɔn fɔlɔ mɔgɔ fɛ. Bana minnu tɛ kelen ye nka ni u bɛ taamasiɲɛ kelenw jira fari la, i n'a fɔ "fariganjugu" walima "fankelendimi", u tun bɛ to ka olu wele tɔgɔ kelen na. Duniya yɔrɔ caman na, o forobatɔgɔw de bɛ fɔ hali bi. Mɔgɔ minnu kalanna dɔgɔtɔrɔya la duguba kɔnɔ, olu tɛ o tɔgɔ ninnu dɔn wa u fana tɛ baara kɛ ni u ye. O de kama tuma dɔw la a bɛ kɛ mɔgɔw hakili la ko u kan bɛ "bana minnu ma ko dɔgɔtɔrɔw tɛ ka o banaw furakɛ." O kosɔn u bɛ o sokɔnɔbana ninnu furakɛ ni jiribuluw ye walima ni sokɔnɔfuraw ye.

Tiɲɛ na, o sokɔnɔbana ninnu walima o forobabana dɔnnen ninnu fanba ni dɔgɔtɔrɔw ka bana dɔnnenw bɛɛ ye kelen ye, u tɔgɔw dɔrɔn de bɛ u bɔ ɲɔgɔn ma.

Bana caman bɛ yen sokɔnɔfuraw bɛ mako ɲɛ minnu na kosɛbɛ. Nka bana dɔw fana bɛ yen, bi fura dalilumа dilannenw bɛ fɛrɛ minnu ma ka ɲɛ, wa o furaw bɛ se ka ni kisi. O kuma in bɛ boli kɛrɛnkɛrɛnnenya la banajugu dɔw kan i n'a fɔ galakanɔrɔ, tifoyidi, sɔgɔsɔgɔninjɛ, walima jubaatɔbanaw.

Walasa ka a dɔn ni bana min ka kan ka furakɛ ni bi fura dalilumaw ye ani ka a fura tata dɔn, a ka fisa i ka a ɲini ka kɛnɛyabaarakɛla kalannenw ka welecogo dɔn a bana na ani gafe in kɔnɔta.

Ni i ma i ka bana ɲinita tɔgɔ ye nin gafe in kɔnɔ, i bɛ a ɲini ni tɔgɔ wɛrɛ ye walima i bɛ a ɲini bana suguya kelenw tɔgɔlasigida kɔnɔ.
I bɛ gafe Kɔnɔkow yɔrɔ lajɛ.

Ni i ma se ka bana siyadɔn – sango ni a ka jugu, i bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la.

Nin sigida in tɔ bɛ misaliw di banaw forobatɔgɔ kan walima u tɔgɔ kɔrɔ kan mɔgɔw bɛ minnu fɔ u kelen-kelen ma. Tuma dɔw la i bɛ a sɔrɔ banaw bɛ wele tɔgɔ dɔ la min ni dɔgɔtɔrɔw ka tɔgɔ tɛ kelen ye. Bana minnu tɛ kelen ye o kelen-kelen damanatɔgɔ dara tuma kelen kelen ka tali kɛ banako dɔnniya kan.

Baara bɛ se ka kɛ ni nin gafe in ye jamana o jamana kɔnɔ walima yɔrɔ o yɔrɔ la o bɛɛ damanamisali tɛ sɔrɔ ka di. O de kama, n ye banaw tɔgɔ sɛbɛn tubabukan ni bamanankan na. A bɛ se ka kɛ o tɔgɔw ni i ta fɔtaw tɛ kelen ye. O la, misaliw bɛ i dɛmɛ ka mɔgɔw ka tɔgɔdacogo dɔn banaw la i ka yɔrɔ la.

Yala i bɛ tɔgɔ dɔn i ka sigidamɔgɔw bɛ nin forobabanaw wele min na wa? Ni i bɛ dɔ dɔn, a sɛbɛn a tubabukan ɲɛ fɛ.

Bana tɔgɔ i ka sigida la:_____

Kaliya ka a sababu kɛ dumuni ye

O tɔgɔ i ka sigida la:_____

A bɛ fɔ ko kɔnɔnabana dɔw bɛ sɔrɔ dumuni duntaw de fɛ, ko dumuni minnu tɛ sɔn dunni ma ɲɔgɔn kan walima ko dumuni min ni fura tali tɛ bɛn. **O hakilina si tɛ hakilina jɛlen ye.**

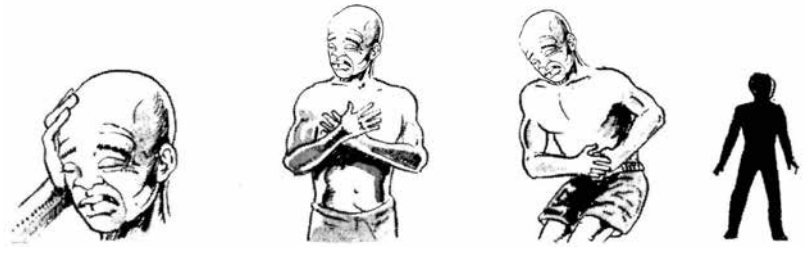

Bana minnu fɔli ka teli an fɛ ka kɛ kaliyabanaw ye ka a sababu kɛ dumuniw ye olu de filɛ:

1. **Dumuni tiɲɛnen ka mɔgɔkɛlɛ:** o bɛ fɔɔnɔw, kɔnɔboliw, ani kɔnɔdimi juguw bila mɔgɔ la.
2. **Farikolo kunbaliyafɛnw:** o bɛ kɔnɔboliw, fɔɔnɔw, wɔsiji sumalen bɔli, ninakilidegun, fari ŋɛɲɛ ani jɔrɔ bila mɔgɔ la. Faritɛnɛbana bɛ mɔgɔ minnu na, dumuni dɔw bɛ yen i n'a fɔ zɔnzɔn, fura dɔw bɛ yen i n'a fɔ penisilini *(pénicilline)*, olu bɛ se ka tɔɔrɔ lase o mɔgɔw ma.
3. **Kɔnɔdimi suguya caman walima kɔnɔnanugutigɛ:** kɔnɔboliw, fɔɔnɔw, tifoyidi (i ka sɛbɛn ɲɛ 449 ani 452 ani 304 lajɛ).
4. **Ninakilidegun suguyaw caman:** sisan, sinkɔrɔkɛrɛdimi (i ka sɛbɛn ɲɛ 272 ani 188 lajɛ).
5. **Bana minnu bɛ kirikarali walima mulukuli kɛ:** jaŋɔyin, kanjabana walima kungolodimi gɛlɛn, denmisɛnw ka mulukulibana walima kunsɛmɛlajolitɔn.
6. **Sɔncunbana:** o min ye mɔgɔkɔrɔbaw ka bana ye (sɛbɛn ɲɛ 154 lajɛ).

Dumuniyɛlɛmabaliya

A tɔgɔ i ka sigida la:_____

Nin jankaro damadɔ bɛ taamasiŋɛ dɔw jira an bɛ minnu wele ko dumuniyɛlɛmabaliya an jalaki kan:

1. Kɔnɔboli walima tɔgɔtɔgɔnin kɔnɔdimi bɛ min sen
2. Dumunikolondun.
3. Dɔlɔ minkojuguya (i ka biŋɛdimi yɔrɔ lajɛ)
4. Furudimi
5. Kɔnɔnatumuw walima jatigifagantumuw wɛrɛw

Fɛn min bɛ wele ko dumuniyɛlɛmabaliya o tɛ sɔrɔ suya fɛ, wa a tɛ furakɛ ni farisusulan ye walima ni ɲaganmusofura wɛrɛw ye. Walasa ka a ban, i bɛ a kun furakɛ.

Kɔnɔdimi

A tɔgɔ i ka sigida la:_____

Ni an ko kɔnɔ dimini, an kan bɛ dimi kɛli ma kɔnɔbara fan dɔ la. O bɛ se ka kɛ bana caman taamasiŋɛw ye i n'a fɔ:

1. Kɔmɔkilidimi walima sugunɛsiralabanaw;
2. Ni muso don, kuru walima fariladɔn sigili denfanso walima dɛbɛ kɔnɔ;
3. Kɔnɔnugutigɛ misɛnniw (i ka kɔnɔboli yɔrɔ lajɛ);
4. Bɛlɛnin

Walasa ka kɔnɔdimiw furakɛ, i bɛ u sɔrɔ sababu kɛlɛ.

Jalibana (kɔnɔ)

A tɔgɔ i ka sigida la:_____

Dugumisɛnw na, kɔnɔɲama bɛ bana caman kofɔ. U bɛ a da kungokɔnɔfɛnw na, subagaw la ani hali jinɛw la. Mɔgɔw bɛ o banaw furakɛ ni kilisiw ye, ani dafalenw ni bugurijɛ ye.

Jalibana sababuw

1. **Mɔgɔ caman** ka jali sababu tɛ fɛn wɛrɛ ye jatigɛ kɔ ani bisigisuw. Misali la, mɔgɔ siranko jugu dabali ɲɛ, o bɛ kɛ dusukasi ye a ma fo o hami bɛ a dɛsɛ ka sunɔgɔ ani ka dɔ bɔ a tigi ka kologɛlɛya la bana bolo, wa a fana bɛ se ka na ni kumuji layɛlɛli ye, ni furudimi ye ani bana wɛrɛw bilali ye a tigi la.
2. **Denmisɛnw na**, bana min bɛ wele ko jalibana walima kɔnɔɲama o sababu tɛ bisigi lankolon ye. O denmisɛnw bɛ se ka to jɔrɔ la. O jɔrɔ sababu ye sugojugu ye, farigan jugumanba walima balodɛsɛ ye. Jali jugumanba sababu bɛ se ka kɛ banajugu dɔw taamasiŋɛ ye i n'a fɔ kanjabana walima jaŋɔyin.

3. **Mɔgɔkɔrɔbaw** ka jali sababu bɛ se ka kɛ dusukunnabana ye walima kunsɛmɛlajolitɔn ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 490 lajɛ).

A furakɛcogo

Ni jali sababu bɔra bana wɛrɛ la, i ka i jija ka o bana furakɛ ni dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ye.

Ni jali sababu ye bisigi ye, i ka a tigi dɛmɛ ka o hakilinajuguw bɔ a kun na walasa a ka jali ka nɔgɔya. O siratigɛ la, laadalafuraw bɛ mako ɲɛ tuma dɔw la.

Ni ninakilidegun bɛ jali sen kɔrɔ

Taamasiŋɛw

- jatigɛ caman;
- ninakili degunni ni a yɛlɛnni;
- ɲɛda birintili;
- dusukun tantanni teliyali;
- fasaja.

A furakɛcogo

- I bɛ i hakili sigi.
- I bɛ i kungolo don sɛbɛnfurabɔrɔ kɔnɔ; i bɛ o kɔnɔfiŋɛ sama.
- I bɛ o kɔnɔfiŋɛ sama sanga 2 ka se sanga 3 ma walima fo jatigɛ ka ban.
- A' ye a ɲɛfɔ banabagatɔ ye ko nin tɛ kojugu ye wa ko sɔɔni bana bɛna nɔgɔya.

Farigan walima farikalaya

A tɔgɔ i ka sigida la? _____

Walasa ka o banaw kunbɛn walima ka u furakɛ ka ɲɛ, a ka fisa ka bana ninnu sidɔn ka bɔ ɲɔgɔnna.

Walasa ka bana sugu ninnu kunbɛn walima ka u furakɛ ka ɲɛ, a nafa ka bon i ka u dɔn ka bɔ ɲɔgɔn na.

Nin ja ninnu bɛ farikalaya hakɛ jira ka bɛn ni banaw kelenkelenna ta ye. Nin futenisumanan kɔnɔji bɛ banabagatɔ fari kalaya hakɛ jira.

Sumaya /sosokindabana (sɛbɛn ɲɛ 300 lajɛ)

A bɛ daminɛ ni fangadɔgɔya ye, nɛnɛ ani farigan. Farigan bɛ to ka taa ka segin tile damadɔw kɔnɔ, yɛrɛyɛrɛli (farigannɛnɛ) bɛ don a sen kɔrɔ ni a fari kalaya bɛ yɛlɛn ka taa, wɔsili bɛ don a sen kɔrɔ ni a fari bɛ kalaya ka suma. O kɔ, a fari bɛ to ka kalaya waati damadɔ kɔnɔ tile 2 walima tile 3 o 3. Don tɔw la, a tigi bɛ se ka a yɛrɛ sɔrɔ dɔɔni dɔɔni.

Sumaya farigan kɛcogo

Tiri ninnu bɛ fari kalaya yɛlɛnni ni a jiginni jira.

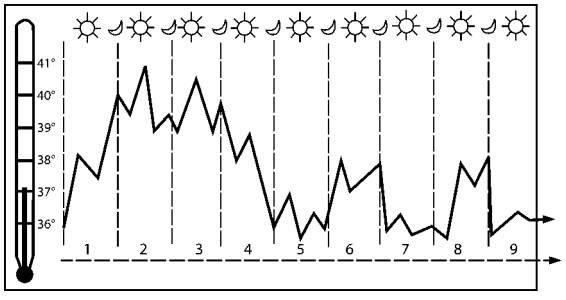

Bana kuntaala (tile hakɛ la).

Tifoyidi / Nɔgɔbana (sɛbɛn ɲɛ 304 lajɛ)

Tifoyidi farigan kɛcogo

Farigan bɛ juguya ka taa don o don.

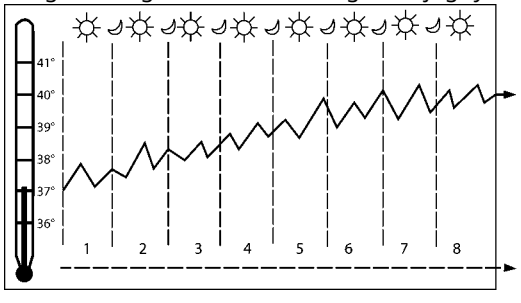

Bana kuntaala (tile hakɛ la)

A bɛ daminɛ murafarigan cogo la.

Don o don dɔ bɛ fara farigan hakɛ kan, dusukun tantanni bɛ sumaya, kɔnɔ bɛ boli, farilajidɛsɛ bɛ na, banabagatɔ bɛ kɛ i n'a fɔ fɛn nitan ani a bɛ to ka yɛrɛyɛrɛ (ɲɛ 304). A tigilamɔgɔ ka bana ka jugu.

Tifoyidi jugumanba (sɛbɛn ɲɛ 307)

Nin bana in ni tifoyidi bɔlen don. Kurukuruniw bɛ bɔ banabagatɔ la i n'a fɔ ɲɔnin cogo (sigida 462).

Biɲɛdimi

Biɲɛdimi – a farigan kɛcogo A ka ca a la, fariganba tɛ a la
A ka ca a la, farigan bɛ ban ni ɲɛkisɛw jɛmanyɔrɔ kɛra nɛrɛ ye.

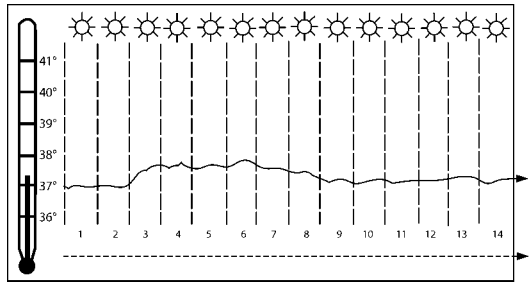

Bana kuntaala (tile hakɛ la)

A nugu bɛ siri, dusukunɲugun bɛ a minɛ; a ɲɛw ni a fari bɛ kɛ nɛrɛ ye, a sugunɛ bɛ bilen i n'a fɔ kokakolaji; banakɔtaa ɲɛ bɛ jɛya. Tuma dɔw la a tigi biɲɛ bɛ funun ka dimi kɛ a la. Farigan dɔɔni bɛ kɛ a la ani fangadɔgɔya bɛ kɛ a sen kɔrɔ kosɛbɛ (sɛbɛn ɲɛ 279).

Galakanɔrɔ

Galakanɔrɔ – a farigan bɛ cogo min na

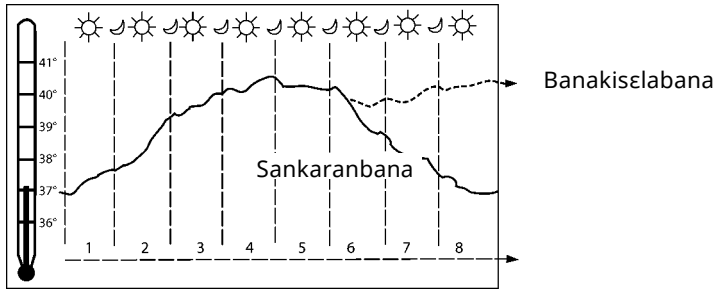

Bana kuntaala (tile hakɛ la)

Sɔgɔsɔgɔ sen bɛ a la, ka kaari binkɛnɛma kɛ o sen kɔrɔ walima ka o ɲɛ fin dɔɔni. Farigan bɛ yɛlɛn teliya la. Ninakili bɛ yɛlɛn, ka to ka tigɛtigɛ ka filekan kɛ a la tuma dɔw la. Disidimi bɛ se ka kɛ a sen kɔrɔ. A tigilamɔgɔ ka bana ka jugu (ɲɛ 456).

Kolocifarigan

Kolocifarigan – a bana bɛ cogo min na

A daminɛ na: farigan ni ngɔɔnɔdimi b'a sen k ɔrɔ

Tile 10 walima 15 kɔ fɛ, farigan ni kurutuguda kolocibana taamasiɲɛ wɛrɛw bɛ na ɲɔgɔn fɛ.

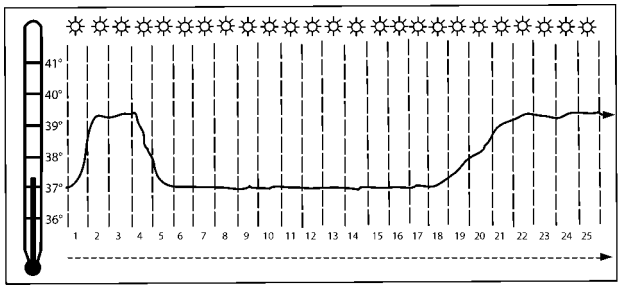

Bana kuntaala (tile hakɛ la)

Kolocibana ka ca den fitiniw ni denmisɛnniw de la. A tigi kolotugudaw bɛ a dimi. Farigan juguman bɛ kɛ a la. Farigan ka teli ka na mimi kɔ fɛ. A tigi disi bɛ se ka a dimi, a ninakili bɛ degun. Walima a senw ni a bolow bɛ lamaga a sago tɛ min na (sɛbɛn ɲɛ 461).

Nɔnɔkɛnɛfarigan (sɛbɛn ɲɛ 303 lajɛ)

Nɔnɔkɛnɛfarigan – a farigan kɛcogo

Yɛlɛn ka jigin farigan don. A bɛ yɛlɛn wula fɛ ni ka jigin su fɛ.

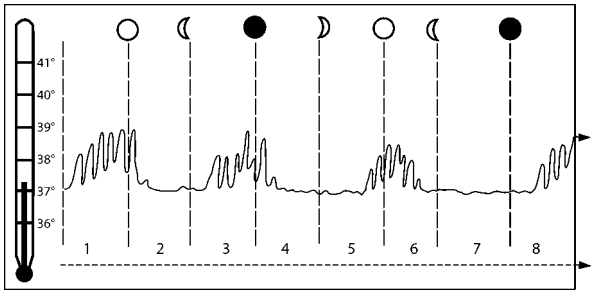

Bana kuntaala (dɔgɔkun hakɛ)

A bɛ daminɛ dɔɔni dɔɔni ni sɛgɛn ye, kungolodimi ani kololadimi. A tigi fari bɛ kalaya, a bɛ wɔsi ka caya sufɛ. Farigan bɛ to ka taa ka segin tile damadɔw kɔnɔ. O bɛ se ka to sen na fo kalo walima san caman (sɛbɛn ɲɛ 303).

Jubaatɔfarigan walima farigan jiginni kɔ fɛ (sɛbɛn ɲɛ 419 lajɛ)

A farigan bɛ daminɛ jiginni tɛmɛnen kɔ tile fɔlɔ walima a tile filanan. A daminɛ na, ni farigan dɔɔni bɛ kɛ a la, ka farigan juguman tugu o la, ka ji jɛman kasa goman kɛ a sen kɔrɔ. Dimi bɛ kɛ a sen kɔrɔ ani basibɔn tuma dɔw la (sɛbɛn ɲɛ 419).

Jubaatɔfarigan – a bɛ kɛ cogo min na

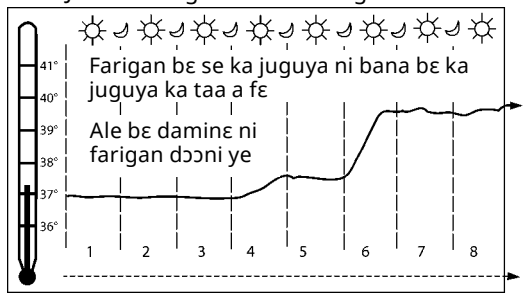

Tile hakɛ jiginni kɔ fɛ

Nin bana ninnu fɛn o fɛn bɛ wele ko “farigan”, olu bɛɛ bɛ se ka kɛ bana jugu ye. Bana dɔw bɛ yen u ni minnu bɔlen don nka minnu yeli man teli. Misali la, farigan min kuntaala ye kalo kelen sɔrɔ walima sufɛwɔsiliba, o bɛ se ka kɛ sida ye (ɲɛ 507). A nafa ka bon aw ka taa dɔgɔtɔrɔ sɛgɛrɛ joona.

Sigida

3 Banabagatɔ lajɛcogo

Walasa ka banabagatɔ ka **bana sidɔn**, a ka fisa ka banabagatɔ ɲininka ka ɲɛ ani ka a lajɛ hakilisigi la, min bɛ a to bana taamasiɲɛw ni bana kɔnɔ gɛlɛyaw bɛ se ka dɔn minnu bɛ a jira ko bana in ka jugu ani ka a dɔn ko bana in ni bana wɛrɛ taamasiɲɛw bɔlen don ɲɔgɔn fɛ.

Aw kana banabagatɔ lajɛli dan a ka fɔlenw dɔrɔn ma i n'a fɔ bana taamasiɲɛw ani a fari yɔrɔ minnu bɛ a dimi, nka aw bɛ a ɲininka kosɛbɛ a fari fan bɛɛ la kelen kelen walasa aw kana tɛmɛ fɛn nafama dɔ kan.

Misali la: ka ta kungolo la ka na sen na: taamasiɲɛ jumɛnw bɛ kungolo la, kan na, disi la, kɔnɔbara la ani bolow ni senw na.

Aw ka kan ka banabagatɔ lajɛ tuma bɛɛ yeelenmayɔrɔ la, a ka fisa a ka kɛ tilefɛ, aw kana a kɛ so kɔnɔ dibi la abada.

Ni mɔgɔ man kɛnɛ, kɔlɔsili ni sɛgɛsɛgɛli dɔw ka kan ka kɛ. Aw ye aw janto fɛnw na banabagatɔ bɛ minnu ɲɛfɔ aw ye ko olu bɛ kɛ a la a ka bana kɔnɔ (bana taamasiɲɛw). Ni denyɛrɛni walima bobo don, kɔlɔsili nafa ka bon olu ka bana na barisa olu tɛ se ka kuma.

Aw ka kan ka banabagatɔ ka kunnafoniw sɛbɛn ka u mara dɔgɔtɔrɔ ɲɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 92 lajɛ).

Ɲininkaliw

Sani aw ka banabagatɔ lajɛ, aw ye ɲininkali dɔw kɛ a la a ka bana cogoya kan. Aw bɛ aw jija cogo bɛɛ la ka nin ɲininkali ninnu kɛ a la.

- I fari fan jumɛn bɛ i dimi?
- Fɛn dɔw bɛ yen minnu bɛ a kɛ i bɛ lafiya wa? Walima minnu bɛ i ka bana juguya wa?
- Bana in taamasiɲɛ fɔlɔ kɛra mun ye? A daminɛna waati jumɛn?
- Dɔ bɛka fara bana dimi kan wa?
- Bana in delila ka i minɛ wa? A delila ka i somɔgɔ dɔ minɛ? Walima i ka dugumɔgɔ dɔ wa?
- Bana jumɛnw delila ka i minɛ ka tɛmɛ? I delila ka opere ka ye wa?
- I bɛka furakɛ sisan wa? Fura suguya jumɛn?

Aw ye to ka ɲininkaliw kɛ ka taa a fɛ walasa ka kunnafoni caman sɔrɔ bana in kan, misali la, ni dimi bɛ banabagatɔ kan, aw ye ɲininkali ninnu kɛ a la:

- Dimi bɛ i fari fan jumɛn? Aw ye a ɲini a fɛ a ka a bolo da dimi yɔrɔ kan.
- A yɔrɔ bɛ i dimi tuma bɛɛ wa? Walima a bɛ i dimi tuma ni tuma? A dimi bɛ wuli waati jumɛn?
- Dimi in cogoya ɲɛfɔ? (a ka jugu wa? walima a bɛ i jenijeni?)
- Dimi in bɛ i bali ka sunɔgɔ wa?

Ni banabagatɔ ye den ye min tɛ kuma, aw ye bana taamasiŋɛw ɲini a la ni a kasicogo kɔlɔsili ye. Misali la, tulodimi bɛ denmisɛn minnu na, aw bɛ a kɔlɔsi u bɛ to ka maga tulodimitɔ la.

Kɛnɛya kunnafoni kunbabaw

kunnafoni kunbabaw
- fanga
- girinya
- janya hakɛ
- farikolola funteni
- sunɔgɔ

Sani aw ka maga banabagatɔ la, aw ye a lajɛ fɔlɔ a yɛlɛmacogo, a ninakilicogo, ani ni a hakili sigilen don, aw bɛ a jateminɛ fana ni a fanga ka dɔgɔn. Aw ye farilajidɛsɛ taamasiŋɛw ɲini (aw ye sɛbɛn ɲɛ 254 lajɛ) ani a siranya (aw ye sɛbɛn ɲɛ 137 lajɛ).

Aw ye a jateminɛ ni banabagatɔ balocogo ka ɲi walima ni a man ɲi, ani ni a kɛra i n'a fɔ dɔ bɔra a girinya la (dɔ bɔli girinya na, o kuntaalajan bɛ bana basigilen kofɔ, bana min bɛ mɛn sen na).

Ni banabagatɔ ye mɔgɔ jɛman ye, a ka fisa aw ka a fari ɲɛ lajɛ; banabagatɔ bɛɛ ɲɛw kɔnɔnaw ka kan ka lajɛ. Ni mɔgɔ man kɛnɛ, a ɲɛw ni a fari ɲɛ bɛ yɛlɛma tuma dɔw la. (Mɔgɔ finman fari ɲɛ yɛlɛmanen dɔn man di. O la aw ye o tigilamɔgɔ yɔrɔ jɛmanw lajɛ, i n'a fɔ a tɛgɛ kɔnɔnaw, a sentɛgɛw, a sɔniw, walima a dawolo kɔnɔna ni a ɲɛw.)

- Ɲɛw kɔnɔna bɛ jɛ fuwaa, o ye jolidɛsɛ taamasiŋɛ ye.
- Fari sumanen bɛ jatigɛ kofɔ.
- Ni a ɲɛw kɛra nɛrɛ ye, o ye sayi walima fiyenbana ye.

Farilafunteni

Ni tɛrimomɛtiri tɛ aw bolo, aw bɛ se ka aw bolo kelen da banabagatɔ ten na ka bolo tɔ kelen da aw yɛrɛ ten walima mɔgɔ wɛrɛ ta la walasa ka u fila funteni hakɛ sanga ɲɔgɔn ma. Ni banabagatɔ fari ka kalan, aw ka kan ka se ka o dɔn nin cogo la.

Banabagatɔ farilafunteni hakɛ jate ka kan ka minɛ, hali ni a fari man kalan. Ni bana digilen don a tigi la, aw ka kan ka a farilafunteni hakɛ lajɛ siɲɛ naani tile kɔnɔ walima ka caya ni o ye. Tɛrimomɛtiri mana funteni hakɛ min di tuma o tuma, aw ye o sɛbɛn.

Aw ka kan ka banabagatɔ fari kalaya hakɛ ni a kalaya waati ni a kuntaala ani a bancogo dɔn. Nin kunnafoni ninnu bɛ se ka a to an bɛ bana sidɔn. Jamana dɔw la, farigan bɛ furakɛ i n'a fɔ sumayabana, nka aw ka a dɔn ko fɛɛrɛ wɛrɛw bɛ yen.

Misali la:

- A ka ca a la sumaya bɛ farigan ni yɛrɛyɛrɛli bila banabagatɔ la tile saba o tile saba;
- Tifoyidi bɛ farigan bila banabagatɔ la min bɛ juguya don o don;
- Sɔgɔsɔgɔninjɛ gansan bɛ banabagatɔ fari kalaya dɔɔni wuladani fɛ, o bɛ ban ni banabagatɔ ye a lafiɲɛ, sufɛ banabagatɔ bɛ to ka wɔsi.

Baara kɛcogo ni tɛrimomɛtiri ye

Tɛrimomɛtiri ka kan ka kɛ du kelen kelen bɛɛ kɔnɔ. Banabagatɔ farilafunteni ka kan ka ta siɲɛ 4 tile kɔnɔ ani ka a funteni hakɛ sɛbɛn a ta o ta.

Tɛrimomɛtiri kalancogo:

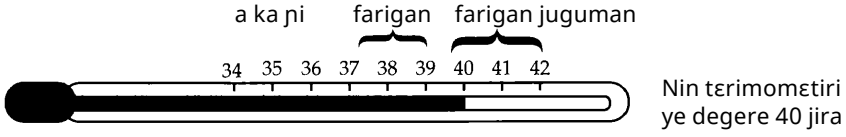

Nin tɛrimomɛtiri ye degere 40 jira

Aw bɛ tɛrimomɛtiri munumunu fo aw ka a kɔnɔji dan ye
Tɛrimomɛtiri kɔnɔji mana yɛlɛ ka dan yɔrɔ min na, o bɛ farilafunteni hakɛ jira

Kunnafoni nafama: walasa ka baara kɛ ni tɛrimomɛtiri ye, a tɛ ɲɛ hakilisigi kɔ ka da a kan a dɔw kɔnɔji ye pɔsɔnni ye.

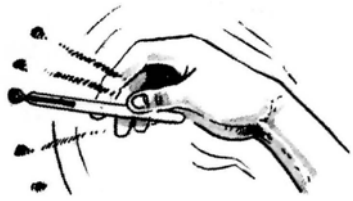

Farilafunteni tacogo:

1. Aw bɛ fɔlɔ ka tɛrimomɛtiri jɔsi ka a jɛ ni alikɔli ye ka sɔrɔ ka a yuguyugu ni bolo ye fo a kɔnɔji ka se degere 36 ma.
2. Aw bɛ sɔrɔ ka tɛrimomɛtiri don…

banabagatɔ nɛn kɔrɔ (A ka a da tugu

Walima a kaman kɔrɔ ni aw bɛ siran ko banabagatɔ bɛna tɛrimomɛtiri kari ni a ɲi ye.

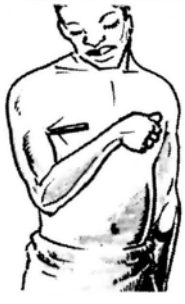

Walima aw bɛ a don banakɔtaa yɔrɔ la nka ni denmisɛn don aw ye a kɛcogo dɔn (aw ka kan ka a ɲigin walima ka tulu mu a kun na sani aw ka a don)

3. Aw ye a to o yɔrɔ la miniti 3 fo ka se miniti 4 ma.
4. Aw bɛ tɛrimomɛtiri kalan (a bɛ yɛlɛn da kɔnɔ ka tɛmɛ kamankɔrɔla kan ani a bɛ yɛlɛn kɔfɛla la ka tɛmɛ ni yɔrɔ tɔw kan).
5. Aw bɛ tila ka a ko kura ye ni alikɔli walima safiɲɛji ye.

Kɔlɔsili: Denyɛrɛni farilafunteni yɛlɛlenba walima a jiginnenba (degere 36 duguma), o bɛ banajugu dɔ kofɔ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 416 lajɛ).

- Walasa ka kunnafoni caman sɔrɔ farigan wɛrɛw taamasiɲɛw kan, aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 289 lajɛ.
- Ni farigan bɛ aw la, walasa ka aw ka kokɛtaw dɔn, aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 452 lajɛ.

Ninakili

Aw bɛ banabagatɔ ka ninakili jateminɛ ka ɲɛ: fɔlɔ, a ninakilicogo, ni a ka gɛlɛn ani ni a disi fan fila bɛɛ wulicogo ni u jigincogo ye kelen ye. O kɔ, aw bɛ banabagatɔ ninakili teliya jateminɛ sango ni ninakili ka gɛlɛn a ma.

Ni mɔnturu walima waatisumanan wɛrɛ bɛ aw bolo, aw bɛ ninakili hakɛ dan miniti kelen kɔnɔ. Baliku walima denkɔrɔbaw ka ninakili hakɛ ye 12 fo ka se 25 ma miniti kelen kɔnɔ. Denfitiniw ka ninakili hakɛ bɛ taa fo 30 la miniti kelen kɔnɔ; a bɛ taa fo 40 na ni denyɛrɛniw don. Farigantɔbaw walima ninakilibana bɛ mɔgɔ minnu na, olu ka ninakili ka teli ka tɛmɛ hakɛ kofɔlen kan. Misali la, ni ka baliku ka ninakiliko hakɛ ye 30 ye ani a bɛ a kɛ ni fanga ye walima ka dan sira la miniti kelen kɔnɔ, o bɛ kɛrɛdimi kofɔ, nka denyɛrɛni ka ninakiliko 60 bɛ kɛrɛdimi kofɔ.

Aw bɛ ninakili mankan jateminɛ ka ɲɛ. Misali (aw ye sɛbɛn ɲɛ 272 lajɛ):

- Ni ninakili ka gɛlɛn ani ni a bɛ i n'a fɔ filefiyɛkan, o bɛ sisan kofɔ.
- Ni mankan bɛ i n'a fɔ gɔrɔntɔkan walima mankan wɛrɛ ninakili degun bɛ min senkɔrɔ, o bɛ a jira ko nɛn; daji manamana dɔ bɛka bɔ ka caya walima fɛn wɛrɛ bɛka fiɲɛ bali ka tɛmɛ ka ɲɛ.

Ni banabagatɔ bɛka fiɲɛ sama, aw bɛ a jateminɛ ni a galakakolow bɛka bɔ, ni a kankɔrɔla dingɛ bɛ jigin kosɛbɛ walima ni a golo fɔsɔnnen don, o bɛ a jira ko gɛlɛya bɛ fiɲɛ tɛmɛni na. O la aw bɛ jateminɛkɛ nin fɛn ninnu na: ni fɛn dɔ balannen tɛ a kan kɔnɔ (sɛbɛn ɲɛ 131); ni kɛrɛdimi tɛ (sɛbɛn ɲɛ 277); ni sisan (sɛbɛn ɲɛ 272) tɛ walima disidimi don (golo fɔsɔnnen don dɔɔni, aw ye sɛbɛn ɲɛ 276 lajɛ).

Ni banabagatɔ bɛ sɔgɔsɔgɔ, aw bɛ a ɲininka ni sɔgɔsɔgɔ in tɛka a bali ka sunɔgɔ. Aw bɛ jateminɛkɛ ni kaari bɛ bɔ a ka sɔgɔsɔgɔ fɛ; o kaari hakɛ ni a ɲɛ cogoya ani ni joli de bɛ a la.

Dusukun tantanni

Aw ye dusukun tantanni teliya ni a kɛcogo ɲuman jateminɛ. Ni mɔnturu bɛ aw bolo, aw bɛ a tantanniko hakɛ jateminɛ miniti kɔnɔ.

*Ni aw bɛna dusukun tantanni jateminɛ, aw bɛ aw bolokɔniw da banabagatɔ bolokan na, i n'a fɔ a bɛ jaw la cogo min (aw kana a kɛ ni aw bolokɔnikunba ye, aw ye a kɛ ni bolokɔni tɔw ye).

Ni aw tɛ se ka dusukun tantanni jateminɛ bolokan na, aw bɛ a ɲini a tamanda la.

A laban na, aw bɛ se ka aw tulo da a disi la ka a dusukun tantankan lamɛn (walima aw bɛ se ka a kɛ ni dusukun tantankan lamɛnnan ye ni dɔ bɛ aw bolo).

Ni mɔgɔ bɛ sɛgɛnlafiɲɛbɔ la waati min o tigi dusukun **tantanni hakɛ ɲuman** de filɛ:

Mɔgɔkɔrɔbaw ta ye . . . tantanko 60 ye ka se 80 ma miniti kɔnɔ

Denmisɛnniw ta ye . . . tantanko 80 ye ka se 100 ma miniti kɔnɔ

Denw ta ye . . . tantanko 100 ye ka se 140 ma miniti kɔnɔ.

A ka ca a la mɔgɔ dusukun tantanni bɛ teliya ni a bɛ fangalabaara la walima ni farigan bɛ a la. A ka a la fana waati o waati, ni dɔ farala mɔgɔ farikolo funteni hakɛ kan ni degere kelen ye, 20 hakɛ fana bɛ fara dusukun tantanni kan.

Aw ye banabagatɔ gɛlɛn dusukun tantanni ni a farikolo funteni hakɛ jateminɛ tuma bɛɛ ka fara a ninakilicogo fana kan ka olu sɛbɛn:

A nafa ka bon ka jateminɛ kɛ dusukun tantanni na. Misali la:

- Dusukun tantani sumaya ni a teliya bɛ se ka jatigɛ kofɔ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 137 lajɛ).
- Dusukun tantanni teliya ni a cuncunnen o bɛ se ka kɛ dusukunnabana ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 490 lajɛ).
- Fariganbagatɔ dusukun tantanni sumayali, o bɛ se ka kɛ tifoyidi taamasiŋɛ ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 304 lajɛ).

Tansiyɔn tacogo

Tansiyɔn tacogo dɔnni nafa ka bon kɛnɛyabaarakɛlaw ni lajiginnimusow ma. A nafa ka bon kosɛbɛ sango ni aw bɛka nin mɔgɔ ninnu laje:

- Musokɔnɔmaw (aw ye sɛbɛn ɲɛ 386, 389 ni 392 lajɛ).
- Denbaw, ka kɔn jiginni ɲɛ ani jiginni kɔfɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 403 lajɛ).
- Basi caman bɛka bɔ mɔgɔ min kɔnɔ walima a fari kɔ kan (aw ye sɛbɛn ɲɛ 137 lajɛ).
- Mɔgɔ min jatigɛlen don (aw ye sɛbɛn ɲɛ 137 lajɛ), ka a sababu kɛ faritɛnɛ dɔ ye min bɛ laban ni faritɛnɛbana ye (aw ye sɛ-bɛn ɲɛ 120 lajɛ).
- Mɔgɔ minnu si bɛ san 40 ni kɔ la.
- Mɔgɔ minnu girinya hakɛ dantɛmɛnen don (aw ye sɛbɛn ɲɛ 212 lajɛ).
- Taamasiŋɛ dɔw bɛ yen ni olu bɛ mɔgɔ min na i n'a fɔ: dusukundimi (aw ye sɛbɛn ɲɛ 490 lajɛ), kunkololabana (aw ye sɛbɛn ɲɛ 492 lajɛ) walima ninakili degun, kunk-olodimi tuma bɛɛ, funu, sukarodunbana (aw ye sɛbɛn ɲɛ 213 lajɛ) ɲɛgɛnɛkɛbana basigilen (aw ye sɛbɛn ɲɛ 365 lajɛ) walima jolisirafunu- ni dimi bɛ a la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 283 lajɛ).
- Tansiyɔn jugumanba tun bɛ mɔgɔ minnu na ka kɔrɔ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 211 lajɛ).
- Muso minnu bɛka bangekɔlɔsifurakisɛw ta walima u bɛ a fɛ ka u ta (aw ye sɛbɛn ɲɛ 435 lajɛ).

Tansiyɔntalan suguya caman bɛ ye nka yan an bɛna kuma fila de kan:

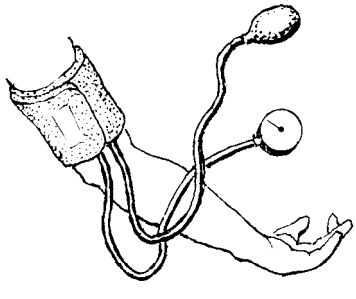

Fɛn finilama min bɛ siri mɔgɔ bolokan na ni sumanikɛlan bɛ a la

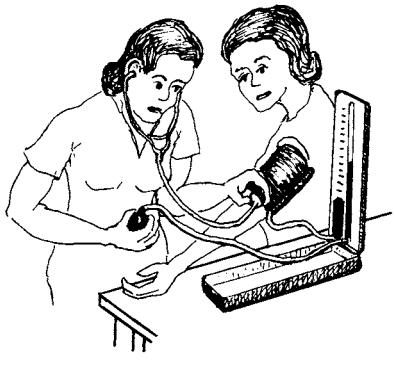

Tansiyɔntalan jima min bɛ mɛrikiri hakɛ jira.

Ni aw bɛ mɔgɔ ka tansiyɔn ta:

Aw ye a kɛ cogo bɛɛ la a tigi ka a lafiɲɛ ani a ka a hakili sigi. Farikoloɲɛnajɛ, dusubɔ, siran walima dusumangoya, olu ye kow ye minnu bɛ se ka tansiyɔn yɛlɛn ani ka jaabiw di, jaabi minnu tɛ tiɲɛ ye. Aw bɛna ko min kɛ, aw bɛ o ɲɛfɔ ka ɲɛ walasa aw kana bala banabagatɔ la ani ka a lasiran.

Aw bɛ fini bɔ aw bolokan na ka fɛn finilama in siri a la.

Aw bɛ balon fiɲɛbɔyɔrɔ datugu ka ɲɛ.

Aw bɛ fiɲɛ kɛ fɛn finilama in na fo mɛrikiri ka se milimɛtiri 200 ni kɔ ma.

Aw bɛ dusukun tantanni lamɛnan da nɔnkɔn kuruda dingɛ kɔnɔ. Aw bɛ dusukun tantankan lamɛn ka ɲɛ waati min aw bɛka fiɲɛ bɔ fɛn finilama na. Waati min sumanikɛla kɔnɔ kalani (walima mɛrikiri hakɛ) bɛka jigin dɔɔni dɔɔni, aw bɛ nimero fila sɛbɛn:

1. Ni aw ye dusukun tantankan mɛn dɔrɔn, aw bɛ nimero fɔlɔ ta. O bɛ kɛ ni fɛn finilama kɔnɔ fiɲɛ jiginna ka kɛɲɛ ni tansiyɔn yɛlɛnnenba ye (*systolique* walima tansiyɔn yɛlɛnnen). Tansiyɔn bɛ yɛlɛn ni dusukun ye a kuru ka joli seri jolibolisiraw fɛ. Mɔgɔ kɛnɛman ka tansiyɔn yɛlɛnnenba ye milimɛtiri 110 fo ka se 120 ma.
2. Aw kɛtɔ ka fiɲɛ bila aw bɛ dusukun tantankan lamɛn ka ɲɛ. Aw bɛ nimero filanan ta waati min dusukun tantanni fanga bɛka dɔgɔya walima ka tunu. O bɛ kɛ ni fɛn finilama kɔnɔ fiɲɛ jiginna ka kɛɲɛ ni tansiyɔn jiginnenba ye (*diastolique* walima tansiyɔn jiginnen). Tansiyɔn bɛ jigin dusukun tantanniw ni ɲɔgɔn cɛ, waati min dusukun bɛ a lafiɲɛ. O nimero ɲuman ye milimɛtiri 60 ye fo ka se 80 ma.

Ni aw bɛna mɔgɔ min ka tansiyɔn sɛbɛn ka a mara, aw bɛ tansiyɔn yɛlɛnnen ni a jiginnen bɛɛ sɛbɛn. Baliku ka tansiyɔn ɲuman (PV) ye 120/80 ye. O bɛ sɛbɛn nin cogo in na:

PA $\frac{80}{120}$ walima PA 80/120

120 ye sanfɛ nimero ye (*systolique* tansiyɔn yɛlɛnnen)

80 ye duguma nimero ye (*diastolique* tansiyɔn jiginnen).

A ka fisa kɛnɛyabaarakɛlaw ka a fɔ sanfɛ nimero walima duguma nimero min tɛ *systolique* ni *diastolique* ye.

Mɔgɔ min ka tansiyɔn ye 160/110 ye, o tigi ka kan ka jate i n'a fɔ mɔgɔ min ka tansiyɔn yɛlɛnnen don. Ni o tigilamɔgɔ girinya hakɛ dantɛmɛnen don; a ka kan ka ko bɛɛ kɛ walasa ka dɔ bɔ a girinya la, ni o ma se ka kɛ a ka kan ka furakɛ. A kɛcogo ɲuman na, ni nimero tɛ 100 bɔ walima ni nimero bɛ 160 sanfɛ, o bɛ a jira ko tansiyɔn yɛlɛnnen don ani a ka kan ka furakɛ (balo nafama dunni walima ni furaw ye).

Tansiyɔn ɲuman ye 120/80 ɲɔgɔn ye baliku fɛ nka yɛlɛma fɛn o fɛn bɛ 100/60 ni 140/90 cɛ, olu bɛɛ ka ɲi.

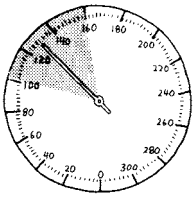

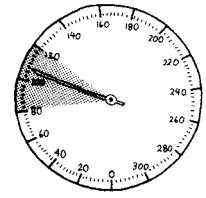

Mɔgɔ min ka **tansiyɔn jiginnen** don tuma caman, o tigi man kan ka jɔrɔ. Tansiyɔn min bɛ 90/60 ni 110/70 cɛ, min bɛ a jira ko a jiginnen don ka tɛmɛ a ɲuman kan, o bɛ a jira ko a tigilamɔgɔ bɛ mɛn si la ani ko a tɛna dusukunnabana walima kunkololabana sɔrɔ.

Tansiyɔn ka bala ka jigin tɛ taamasiɲɛ ɲuman ye sango ni a jiginna 60/40 duguma. Kɛnɛyabaarakɛlaw ka kan ka kɔlɔsilikɛ kosɛbɛ sango ni u bɛka mɔgɔ furakɛ, basi caman bɛka bɔ mɔgɔ min na walima mɔgɔ min bɛna kirin (aw ye sɛbɛn ɲɛ 137 lajɛ).

Ɲɛkisɛw

Aw ye ɲɛkisɛ jɛman jateminɛ ni a bɛ a cogo la walima ni a bilennen don walima ni a kɛlen don nɛrɛmuguman ye. Aw ye jateminɛ kɛ fana ni yɛlɛma bɛ ɲɛ filɛlicogo la.

Aw ye a ɲini banabagatɔ fɛ a ka a ɲɛkisɛ layɛlɛ sanfɛ, ka a lajigin duguma, ani ka a lataa kɛrɛ ni kɛrɛ la. Ɲɛkisɛ basigibaliya ni a yɛlɛmayɛlɛmacogo bɛ se ka kɛ kunsɛmɛnabana dɔ ye.

Aw ye ɲɛ finman cogoya lajɛ. Ni aw ye a ye ko a ka bon kosɛbɛ, o bɛ se ka kɛ jatigɛ ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 137 lajɛ). Nka ni a ka dɔgɔn kosɛbɛ o fana bɛ se ka sɔrɔ bagamafɛn walima furakisɛ suguya dɔw tali ye banabagatɔ fɛ. Ni a yɔrɔ jɛlen don, o bɛ ɲɛkanfalaka walima kansɛribana kofɔ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 354 lajɛ).

Aw ye ɲɛkisɛ fila sanga ɲɔgɔn ma, aw ka jateminɛ kɛ danfara la u fila ni ɲɔgɔn cɛ; kɛrɛnkɛrɛnnenya na ɲɛ finman kɛcogo:

Ni aw ye a kɔlɔsi ko banabagatɔ ɲɛkisɛ finman kelen ka bon ni kelen ye, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la joona.

- Ɲɛkisɛ min finman ka bon ni dimi bɛ o la kosɛbɛ, ni a yɔrɔ ka gɛlɛn ani ni o tɔɔrɔ bɛ banabagatɔ lafɔɔnɔ, o bɛ ɲɛdimi dɔ kofɔ min bɛ sɔrɔ tansiyɔnbana fɛ ani a bɛ se ka laban fiyentɔya la (sɛbɛn ɲɛ 350 lajɛ).
- Ɲɛkisɛ min finman ka dɔgɔn ni dimi bɛ o la kosɛbɛ o ye bana ye ɲɛmɔgɔni na min kasaara ka bon kosɛbɛ (sɛbɛn ɲɛ 349 lajɛ).
- Mɔgɔ min kirinnen don walima mɔgɔ min ye kasaara sɔrɔ ni o tigi ɲɛkisɛ finman kelen ka bon ni kelen ye, o bɛ se ka a jira fana ko fiɲɛ bilala kunsɛmɛ na (sɛbɛn ɲɛ 492 lajɛ).

Mɔgɔ min kirinninen don walima mɔgɔ min gosira a kunkolo la aw ye o tigi ɲɛkisɛ fila finman jateminɛ tuma bɛɛ ni kelen man bon ni kelen ye.

Tulow, Kankɔnɔna, ani Nu

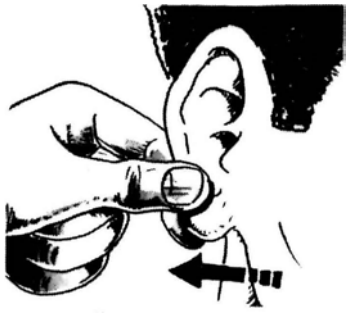

Tulow: Aw ye jateminɛ kɛ ni dimi bɛ tulo kɔnɔ walima ni aw ye tulo sama ni a bɛ a tigi dimi kojugu, o ye tulolabana taamasiŋɛ ye. Ni aw ye tulo sama ni dimi bɛ a la o ye bana taamasiŋɛ ye tulowo kɔnɔ (aw ye sɛbɛn ŋɛ 459 lajɛ).

Aw ye jateminɛ kɛ taamasiŋɛw na minnu bɛ a jira ko nɛ walima dimi bɛ tulowo kɔnɔ.

Aw bɛ se ka tulo kɔnɔna lajɛ ni tɔrɔsi fitini dɔ ye, nka aw kana kala, alimɛtikisɛ walima ŋinsɔkɔbɛkala don tulo kɔnɔ abada.

Aw ye a jateminɛ fana ni banabagatɔ bɛ mɛnni kɛ ni a tulo kelen ye ka tɛmɛ kelen kan.

Aw ye aw hakili to a la tuma bɛɛ ka den kumabali tulo lajɛ ni a tɛ a dimi, kɛrɛnkɛrɛnnenya na waati min farigan ni mura bɛ a la. A ka ca a la o waatiw la den bɛ kasi kojugu ka a sababu kɛ dimi gɛlɛn ye.

Kankɔnɔna ni Dakɔnɔna: Aw ye dakɔnɔna ni kankɔnɔna lajɛ ni tɔrɔsi fitini dɔ ye walima tile kɔrɔ. Walasa ka dakɔnɔna lajɛ, aw bɛ kutu dɔ kala da nɛn sanfɛ ka a lajigin walima aw ka a ŋini banabagatɔ fɛ a ka fɔ “ahhhh…” Aw ye a lajɛ ni kankɔnɔna bilennen tɛ ani fana ni kankɔnɔjuruninw fununen tɛ walima ni nɛ bɛ a yɔrɔ dɔw la (Aw ye sɛbɛn ŋɛ 460 lajɛ). Aw ye dakɔnɔna jateminɛ ni dimi tɛ ŋitara la, ni joli tɛ dakɔnɔ, ni dimi tɛ nɛn na, ni ŋi dɔw tolilen tɛ, ni nɛ walima bana wɛrɛ tɛ u la. (Aw ye Sigida 17 kalan).

Nu: Nuji bɛ bɔ walima nu gerennen don wa? (aw ye jateninɛ kɛ den ninakilicogo la). Aw ye yeelen jɔ nu kɔnɔ ka a lajɛ ni falaka, nɛ, ani joli tɛ a kɔnɔ. Aw ye a lajɛ fana ni a bilennen tɛ, ni a tɔnnen tɛ walima ni a kasa tɛ bɔ. Aw ye a sɛgɛsɛgɛ ni mura basigilen walima binjalanmura tɛ banabagatɔ in na (sɛbɛn ŋɛ 270).

Golo

A nafa ka bon ka banabagatɔ farikolo fan bɛɛ lajɛ hali ni o ye a sɔrɔ bana man jugu. Kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni denmisɛn don walima ni den don, aw bɛ u- ka fini bɛɛ bɔ ka u lajɛ ni taamasiŋɛ yeleke tɛ u fari la. Misali la:

- Joliw, jogindaw, walima ni kala sarannen tɛ fari yɔrɔ dɔ la.
- Kurukuru, walima pɛrɛnda golo la.
- Nɔ walima taamasiŋɛ yeleke wɛrɛw.
- Dimi ni fari bilenni a kalayali, ni dimi bɛ a la ani ni a bɛ tɔn, olu ye (bana taamasiŋɛ ye).
- Tɔntɔnni ni funu.
- Kuru yelekew.
- Kunsigiw bɔnni walima u ŋɛ yɛlɛmani ni u mɛnɛmɛnɛbaliya (sɛbɛn ŋɛ 193).
- Ɲɛsiw bɔnni (kuna; sɛbɛn ŋɛ 308).

Waati o waati ni aw bɛ denmisɛn fitiniw lajɛ, aw ye jateminɛ kɛ nin yɔrɔ ninnu na: u bobara ni ɲɔgɔn cɛ, u dogoyɔrɔw, u bolokɔniw ni ɲɔgɔn cɛ, u senkɔniw ni ɲɔgɔn cɛ, ani u tulo kɔfɛlaw. Aw bɛ aw hakilito u kunsigi kɔrɔlaw fana na ni ɲimi ni dabi ani kurukurumisɛnniw tɛ a kɔrɔ.

Walasa ka gololabanaw taamasiŋɛw sidɔn, aw ye sɛbɛn ɲɛ 317 lajɛ.

Kɔnɔbara

Ni kɔnɔdimi bɛ banabagatɔ la, aw ye a ɲini ka a dɔn dimi bɛ kɔnɔ yɔrɔ min na.

Aw ye banabagatɔ ɲininka ni dimi bɛ tugu walima ni a bɛ wuli ni ka mada i n'a fɔ kɔnɔnugutigɛ walima tɔgɔtɔgɔnin. Ni aw bɛ kɔnɔbara lajɛ, aw bɛ a sɛgɛsɛgɛ ni a tɔnnen tɛ walima ni kuru yeleke tɛ a la.

Tuma dɔw la dimi bɛ fari yɔrɔ min na o bɛ se ka bana suguya kofɔ. (Aw ye sɛbɛn ɲɛ nata lajɛ).

Aw ye fɔlɔ ka banabagatɔ ɲininka, a ka a fɔ a yɔrɔ min bɛ a dimi.

O la aw bɛ a kɔnɔbara fanw digidigi ni aw bolokɔniw ye walima aw bɛ a ɲini ka a dɔn a yɔrɔ min bɛ a dimi kosɛbɛ. Aw bɛ digidigili daminɛ dimi tɛ yɔrɔ min na ka taa dimimayɔrɔ la. Ni a ye a jira ko a kiniyanfan bɛ a dimi, aw bɛ a daminɛ numanyanfan fɛ.

Ni aw bɛ banabagatɔ kɔnɔbara digidigi, aw bɛ a jateminɛ ni a bɛ a lamaga walima ni a kɔnɔbara ka gɛlɛn ani ni a tɛ digidigili kun. O bɛ se ka kɛ kɔnɔnabana taamasiŋɛ ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 151 lajɛ), a mana kɛ cogo o cogo, bana jugu dɔ taamasiŋɛ don.

Ni aw sɔmina ko kɔnɔnabana walima bɛlɛnin don, aw ye "aw ye a tigi legelege," o ɲɛfɔlen don sɛbɛn ɲɛ 153 na.

Aw ye dimi yɔrɔ ɲini ka a dɔn: kɔnɔdimi juguman don wa? Walima dimi kuntaalajan kɔtigɛbali don wa?

Aw ye a lajɛ fana ni kuru yeleke dɔw tɛ kɔnɔbara la.

Ni dimi bɛ banabagatɔ kan waati bɛɛ ka fɔɔnɔ kɛ a senkɔrɔ ni a mɛnna a ma banakɔtaa sɔrɔ tile caman kɔfɛ aw ye aw tulo da a kɔnɔ na ka a lajɛ ni a bɛ mankan bɔ i n'a fɔ nin ja in:

Ni aw ma mankan fosi mɛn miniti fila kɔnɔ, o ye taamasiɲɛ juguba ye. Aw ka kan ka dɔgɔtɔrɔ ɲini o yɔrɔ bɛɛ la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 152 lajɛ min bɛ kuma nugu gerenni kan).

Aw ye a dɔn ko kɔnɔbara mankantan bɛ i n'a fɔ wulu sumannen. Aw ye aw yɛrɛ kɔlɔsi!

Ja minnu bɛ duguma olu bɛ dimi yɔrɔw jira minnu bɛ sɔrɔ kɔnɔbara la.

Furudimi (sɛbɛn ɲɛ 214 lajɛ)

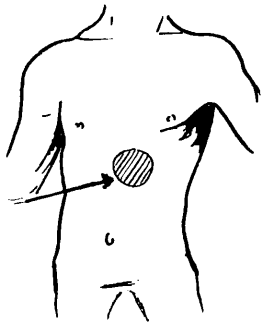

Bɛlɛnin (sɛbɛn ɲɛ 152 lajɛ)

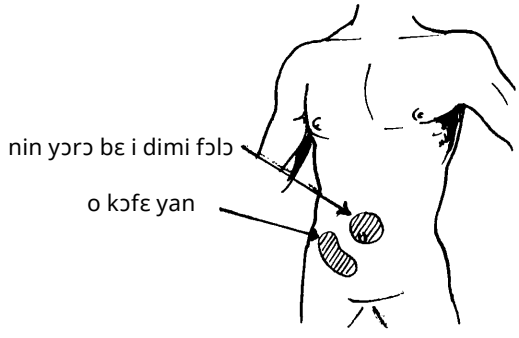

Fiye (sɛbɛn ɲɛ 495 lajɛ)

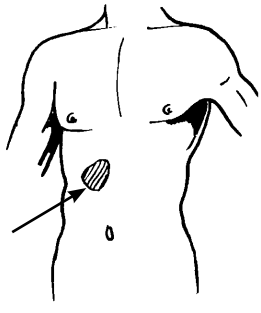

Biɲɛ (sɛbɛn ɲɛ 494 lajɛ)

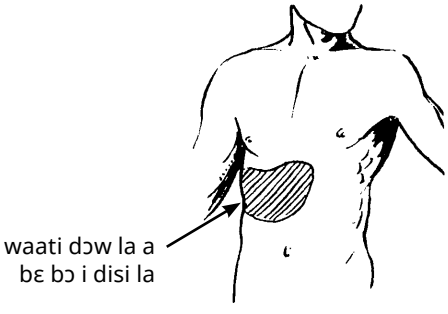

Ɲɛgɛnɛsiraw (sɛbɛn ɲɛ 365)

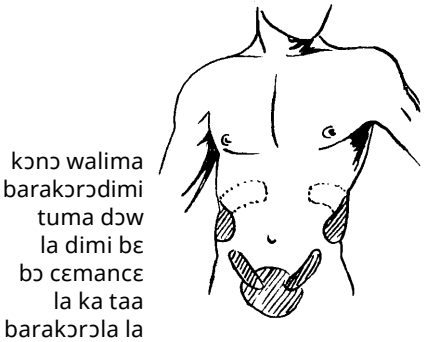

Den dalen denso kɔ kan (sɛbɛn ɲɛ 423)

Kɔlɔsili: ka kunnafoni sɔrɔ kɔdimi ni a sababu jɔnjɔnw kan, aw ye sɛbɛn ɲɛ 282 lajɛ.

Fasaw ni Jolisiraw

Ni mɔgɔ min fari ka girin a kan, a fanga ka dɔgɔn, walima a tɛ se a fari fan dɔ kɔrɔ, ni aw bɛ o tigilamɔgɔ lajɛ: aw bɛ a taamacogo ni a lamagacogo lajɛ. Aw bɛ a lajɔ, ka a lasigi walima ka a laada ka tila ka a fari fan fila bɛɛ sanga ɲɔgɔn ma.

Ɲɛda: Aw ye a ɲini banabagatɔ fɛ a ka yɛlɛ, a ka ɲɛ yɛlɛ kosɛbɛ, a ka ɲɛ mɔgɔmɔgɔ, o kɔ a ka a ɲɛ datugu ka a bisi. Aw ye aw hakili to fiɲɛ bɛɛ la.

Ni gɛlɛya in nana nacogo balalen na, aw ye kɔlɔsili kɛ ni jolida dɔ tɛ kunkolo la (sɛbɛn ɲɛ 148 lajɛ), walima ɲɛda jolisiraw salen tɛ walima jatigɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 492 lajɛ).

Nka ni o ye a sɔrɔ degun in nana dɔɔni dɔɔni, o bɛ se ka kɛ kungolosɛmɛlabana dɔ ye. Aw ye dɔgɔtɔrɔ ka dɛmɛ ɲini.

Ani fana aw ye ɲɛ komicogo jateminɛ, ani ɲɛkisɛ finman bonya hakɛ jateminɛ (sɛbɛn ɲɛ 79 lajɛ) ani yeli dan.

Bolo ni senw: Aw ye fasa fanga dɔgɔya jateminɛ. Aw ye bolow ni senw jateminɛ walima ka sanga ɲɔgɔn ma.

Aw ye banabagatɔ taamacogo ni a lamagacogo kɔlɔsi. Ni farikolo fasaw tɛ u cogo la walima ni u fanga ka dɔgɔn, a bɛ se ka kɛ balodɛsɛ ye (sɛbɛn ɲɛ 192 lajɛ) walima bana kuntaalajan dɔ i n'a fɔ sɔgɔsɔgɔninjɛ.

Aw ye a fɔ a ye a ka a bolokɔniw gɛrɛntɛ ka u bisi walasa aw ka a tɛgɛw fanga jateminɛ

o kɔ aw bɛ a ɲini a fɛ a ka aw bolo digi ani ka a sama ni a senw ye

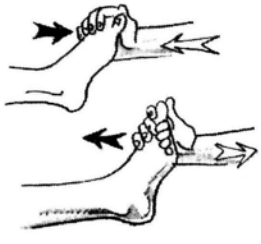

jurukisɛ suguya bɛɛ walima sumanikɛlan suguya bɛɛ bɛ se ka kɛ bolow ni senw danfara jateminɛnan ye.

Halibi, fanga tɛ fasaw la walima ni fanga tɛ farikolo yɛrɛ de la o bɛ balodɛsɛ jira (Sigida 11 lajɛ) walima bana basigilen (min mɛnna), i n'a fɔ sɔgɔsɔgɔninjɛ.

Nka ni fasaw fanga dɔgɔyacogo tɛ kelen ye walima a ka jugu fan kelen fɛ, o bɛ se ka kɛ senfagabana ye (sɛbɛn ɲɛ 465 lajɛ) ni denmisɛn don; ni mɔgɔkɔrɔba don, o bɛ se ka kɛ kɔkololabana ye, jolida kɔkolo la walima bana balalen (kasaara: min bɛ joli bali ka se kunsɛmɛ fan dɔw la).

Aw ye a fɔ a ye a ka a bolow latilennen to ka sɔrɔ ka a tɛgɛw munumunu

A bɛ a da a kɔ kan ka a sen kelen kɔrɔta o kɔ ka tɔ kelen fana kɔrɔta

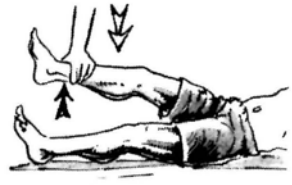

Aw ye aw hakili to bolokala fanga ntanya ni yɛrɛyɛrɛ cogow bɛɛ la

Aw ye fasaw kelen kelen jali ni u kalaya hakɛ jateminɛ:

Ni dagalaka jalen don walima ni da tɛ sɔn ka yɛlɛ o bɛ se ka kɛ tetanɔsibana ye (sɛbɛn ɲɛ 144 lajɛ), jolida jugumanba dɔ ye mɔgɔ kan kɔnɔ (sɛbɛn ɲɛ 460 lajɛ walima ɲidimi (sɛbɛn ɲɛ 359 lajɛ).

- Ni a tigi kan walima a kɔ jalen don, ka a jan ka taa kɔfɛ, o bɛ se ka kɛ kanjabana ye denmisɛn na min ka bana ka jugu kosɛbɛ. Ni a tigi kunkolo tɛ se ka a senw ni ɲɔgɔn cɛ sɔrɔ, o bɛ se ka kɛ kanjabana ye (sɛbɛn ɲɛ 454 lajɛ).
- Ni denmisɛn fasaw jalen don **waati bɛɛ**, walima ni a yɛlɛmacogo falenna, o bɛ se ka kɛ farifanbɛɛdimi ye min bɛ kalisiyɔmu ntanya kofɔ a fari la (sɛbɛn ɲɛ 467 lajɛ).
- Ni mɔgɔ bɛ bala ka ja, a bɛ to ka ja ka kirin, o bɛ se ka kɛ ninakili degunni ye (sɛbɛn ɲɛ 178 lajɛ). Ni o ninakili degun ninnu bɛ kɛ waati bɛɛ, o bɛ se ka kɛ kirikirima-siyɛn ye (sɛbɛn ɲɛ 287 lajɛ). Ni u ye banabagatɔ min sɔrɔ, o sababu ye farigan jugumanba ye (sɛbɛn ɲɛ 289 lajɛ), walima farilajidɛsɛ (sɛbɛn ɲɛ 254 lajɛ) walima nɛgɛtigɛbana.

Ni aw sɔmina ko nɛgɛtigɛbana bɛ mɔgɔ dɔ la, aw ye sɛbɛn ɲɛ 144 lajɛ.

Walasa ka a dɔn mɔgɔ bolo, a sen walima a fari fan wɛrɛ salen don:

Aw ye a fɔ a ye a ka a ɲɛw datugu. Aw ye a fari fan dɔw sɔgɔsɔgɔ walima ka magamaga u la.

Aw ye a tigi ɲininka ni a bɛ bɔ a kalama ni fɛn kɛra a la, a ka o fɔ.

- Mɔgɔ fari fan dɔ sali bɛ se ka kuna kofɔ (sɛbɛn ɲɛ 308 lajɛ).
- Mɔgɔ bolo fila walima a sen fila sali sababu bɛ se ka kɛ sukarodunbana (sɛbɛn ɲɛ 209 lajɛ) walima kuna ye.
- Farikolo fan dɔ sali bɛ se ka sɔrɔ Kɔkololabana fɛ (sɛbɛn ɲɛ 282 lajɛ) walima jolida dɔ fɛ.

Sigida

4 Banabagatɔ furakɛcogo

Bana caman bɛ yen minnu man jugu, banabagatɔ bɛ nɔgɔya a yɛrɛ ma hali ni a ma fura ta. Nka, a kɛra bana sugu o sugu ye, hali min man jugu, a bɛ farikolo fanga dɔgɔya. Walasa banabagatɔ ka kɛnɛya joona, a ka kan ka nin waleya ninnu matarafa.

Banabagatɔ ka daamu

Banabagatɔ ka kan ka a lafiɲɛ yɔrɔ lafiyalen na, yeelen ni fiɲɛ bɛ yɔrɔ min na kosɛbɛ. A ka kan ka tanga funteniba ni nɛnɛba ma. Ni nɛnɛ bɛ walima ni nɛnɛ bɛ banabagatɔ la, aw bɛ dara walima birifini dɔ biri a la. Ni funteni bɛ walima ni farigan bɛ banabagatɔ la, aw bɛ fini bɔ a la.

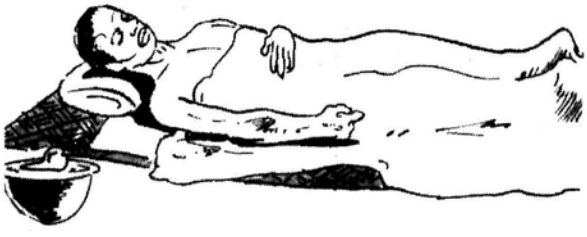

Jimafɛnw

A kɛra bana sugu o sugu ye, sango ni farigan don, banabagatɔ ka kan ka jimafɛn caman min: ji, dute, furaji, jiridenji, minfɛn sumalenw.

Saniya

A ka fisa banabagatɔ saniyalen ka to. A yɛrɛ farikolo ni a ka finiw ka kan ka ko don o don. A ka dara ni a ka birifiniw fana ka kan ka saniya. Ni bana ka jugu, banabagatɔ dun tɛ se ka a yɛrɛ lawuli, aw ka kan ka a fari jɔsi ni fu ɲiginnen walima fini dɔ sulen ye ji wɔlɔkɔlen na.

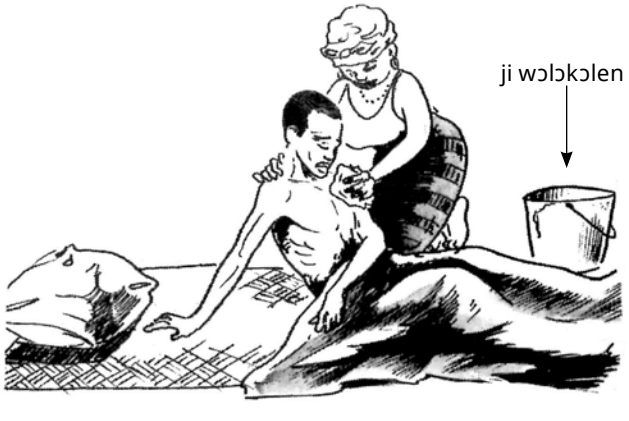

Aw ka kan ka banabagatɔ ko don o don.

Dumuni nafama dunni

Ni banabagatɔ bɛ a fɛ ka dumuni kɛ, aw ye dumuni di a ma. Dumuni kɛrɛnkɛrɛnnen tɛ bana caman kama, banabagatɔ ka kan ka jimafɛnw, dumuni nafama sanumanw dun, i n'a fɔ sogo, jɛgɛ, fɛɛnɛ, shɛ, nakɔfɛnw ni jiridenw (aw ye Sigida 11, Balo nafama lajɛ).

Ni banabagatɔ fanga ka dɔgɔn kojugu, aw ye jija ka dumuni nafama di a ma, sinyɛ damadɔ tilɛ kɔnɔ. Ni a tɛ se ka dumunikɛ ka ɲɛ, aw ye a dumuni tigɛtigɛ ka a magaya, walima aw ye naji di a ma ani jiridennɔnɔw.

Fangasɔrɔdumuniw nafa ka bon kosɛbɛ: misali la maoloseri, alikamaseri, pɔmutɛri, walima bananku. Ni a' ye sukaro ni tulu dɔɔni kɛ a nin dumuni kofɔlenw na, o bɛ dɔ fara u fanga kan. A' ye a ɲinin banabagatɔ fɛ, a ka minfɛn sukaromaw caman min sango ni dumuni ka gɛlɛn a tigi ma.

An bɛna kuma bana minnu kan, ni olu bɛ mɔgɔ minnu na, o tigiw mako bɛ dumuni kɛrɛnkɛrɛnnen na. O dumuniw suguya bɛna ɲɛfɔ sɛbɛn ɲɛ dantigɛlenw na:

Farilajidesɛ 254
Kɔnɔbɔli ni tɔgɔtɔgɔnin. 256
Fɔɔnɔ 266
Furudimiw ni nsɔnkunanw. 214
Bɛlɛnin walima kɔnɔdimi 151
Sukarodunbana 213
Sɔnnabanaw 490
Sayi 279
Kɔmɔkililabanaw 366
Biɲɛdimi. 495
Tansiyɔn yɛlɛlen 211

Furakɛli kɛrɛnkɛrɛnnenw ka a ɲɛsin banabagatɔ gɛlɛn ma

Jimafɛnw

Banabagatɔ ka jimafɛnw minni nafa ka bon kosɛbɛ. Ni a tɛ jimafɛn caman min, aw ye to ka dɔ di a ma waati bɛɛ. Ni a minni ka gɛlɛn a ma, aw bɛ dɔɔni dɔɔni di a ma miniti 5 o miniti 5 walima miniti 10 o miniti 10.

Aw ye banabagatɔ ka jimafɛn minta suman tile kɔnɔ. Baliku ka kan ka ji litiri 2 ni kɔ min tile kɔnɔ. A ka kan ka mililitiri 250 ɲɛgɛnɛ kɛ siɲɛ 3 fo ka se siɲɛ 4 ma tile kɔnɔ. Ni a tɛ ji caman min, a tɛ ɲɛgɛnɛ caman kɛ walima ni farilajidɛsɛ taamasiɲɛ wɛrɛw bɛ a la, a wajibiyalen don a ka ji caman min. A ka kan ka jimafɛn nafama kɔgɔmaw min (Kɛnɛyaji, sɛbɛn ɲɛ 255 lajɛ). Aw bɛ se ka minfɛn di a ma, min bɛ farikolo nafa. Ni a tɛ se ka ji min, aw ye dɔgɔtɔrɔ ɲini min bɛ sɔrɔmuji kɛ a la. Ni banabagatɔ bɛ se ka ji min dɔɔni dɔɔni, nafa tɛ sɔrɔmuji kɛli la tuguni.

Dumuniw

Ni banabagatɔ tɛ se ka dumuni girimanw dun, aw ye najiw, nɔnɔ, jiridennɔnɔw ani jimafɛn nafama wɛrɛw di a ma (Sigida 11 min bɛ kuma balo kan, aw ye o lajɛ).

Seri ni malojiw ka ɲi, nka a ni dumuni nafama wɛrɛw ka kan ka di a ma ɲɔgɔn fɛ. Aw bɛ se ka shɛfan, shɛ, jɛgɛ walima sogoshilen najiw tobi ka di a ma. Ni banabagatɔ tɛ dumuni caman dun, o la, a ka kan ka dumuni dɔɔni dɔɔni dun siɲɛ caman tile kɔnɔ.

Saniya

Saniya nafa ka bon kosɛbɛ banabagatɔ ma. A ka kan ka ko ji wɔlɔkɔlen na don o don.

A ka daraw ka kan ka falen don o don ni u nɔgɔra. Ni bana yɛlɛmata don, aw ye aw yɛrɛ kɔlɔsi banabagatɔ ka finiw, a ka daraw ni a ka sɛrɛbɛtiw la, sankoni u ɲiginnen don walima ni joli bɛ u la. Walasa ka u banakisɛw ni banakisɛw faga, aw ka kan ka u ko jikalan ni safinɛ walima jawɛliji la.

Banabagatɔ yɛlɛmacogo dilan kan

Fanga tɛ banabagatɔ min na, ni a tɛ se ka a yɛlɛma a yɛrɛ ye. Aw ye a dɛmɛ siɲɛ caman tile kɔnɔ a ka a yɛlɛma. O cogo de la an bɛ se ka a farikolo tanga jolisu ma. Walasa ka kunnafoni sɔrɔ jolisu kɛlɛcogo ni a furakɛcogo kan, (aw ye sɛbɛn ɲɛ 340 lajɛ).

Den min mɛnna bana na, o ka kan ka da a ba sen kan. A yɛlɛma yɛlɛmani bɛ se ka a tanga kɛrɛdimi ma. O ye bana ye min ka teli ka banabagatɔ degunnenw sɔrɔ, minnu dalen bɛ mɛn dilan kan. Ni farigan bɛ banabagatɔ la, a bɛ sɔgɔsɔgɔ, ani ni a ninakili ka teli, o bɛ se ka kɛ kɛrɛdimi ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 456 lajɛ).

Aw ye jateminɛ kɛ ni yɛlɛma bɛ ka don bana na

An ka kan ka jateminɛ kɛ ni bana bɛ ka juguya walima ni a bɛ ka nɔgɔya. Aw ye aw hakili to nin fɛn ninnu na siɲɛ naani tile kɔnɔ:

Farikolo funteni hakɛ

Dusukun tantanni hakɛ miniti kelen kɔnɔ

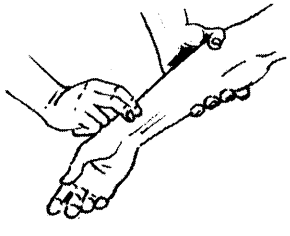

Ninakili hakɛ miniti kelen kɔnɔ

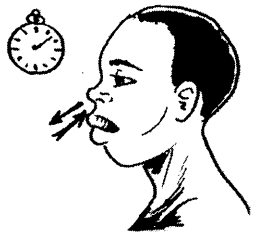

Aw ye aw hakili to a ka ji minta, ɲɛgɛnɛ kɛta ani banakɔtaa hakɛ la tile kɔnɔ. Aw ye banabagatɔ ka kunnafoniw bɛɛ sɛbɛn ka lase dɔgɔtɔrɔ ma.

Banabagatɔ kɔrɔsigibaga ka kan ka jateminɛ kɛ bana juguw taamasiŋɛw na. **Banajugu ninnu taamasiŋɛw** bɛ sɔrɔ sɛbɛn ɲɛ nata la. Ni banabagatɔ ka bana bɛ nin taamasiŋɛw dɔ jira, **aw ye dɛmɛ ɲini dɔgɔtɔrɔ fɛ teliya la.**

Banajugu taamasiŋɛw

Ni nin taamasiŋɛ dɔ walima a caman bɛ banabagatɔ min na, o bɛ a jira ko bana ka jugu sokɔnɔfurakɛli ma dɔgɔtɔrɔ ka dɛmɛ kɔ. A ni bɛ se ka to a da fɛ**. Aw ye taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la joona.**

Sani dɔgɔtɔrɔ ka na, aw ye waleya ninnu kɛ minnu ɲɛfɔlen don sɛbɛn ɲɛ kofɔlenw kɔnɔ.

1. Basibɔn juguman ka bɔ farikolo fan dɔ la 151
2. Ni banabagatɔ sɔgɔsɔgɔra, joli bɛ bɔ 292
3. Sɔnniw walima dawolow mana kɛ bulama ye (ni o tun tɛ kɛ ka kɔrɔ) ... 73
4. Ninakilidegun banbali hali ni a tigi ye a sɛgɛnnafiŋɛ bɔ 131, 490
5. Ni banabagatɔ lakunu man di 132
6. Fanga dɔgɔya kojugu fɛ, banabagatɔ bɛ ɲɛnamini ni a wulila ka a jɔ... 490
7. Ka lɛri tan ni fila kɛ walima ka tɛmɛ o kan ka sɔrɔ a ma suguneke sɔrɔ. 365
8. Ka tile kelen ni kɔ kɛ ka sɔrɔ a ma ji min walima ka dumuni kɛ 254
9. Ni baliku ka fɔɔnɔ walima kɔnɔboli tɛmɛna tile kelen kan, ni denmisɛn ta tɛmɛna lɛri caman kan, walima ni farikolo farilajidɛsɛ bɛ a senkɔrɔ . 254
10. Ni banakɔtaa finnen don i n'a fɔ gudɔrɔn wa fana joli bɛ a la 214
11. Kɔnɔdimi gɛlɛn, kɛrɛnkɛrɛnnenya na ni a tigi tɛ banakɔtaa sɔrɔ, walima ni mɔgɔ ye kɔnɔbara dogidogi, a bɛ a sɔrɔ a ka gɛlɛn 152
12. Dimi min bɛ tɛmɛ tile saba kan ..... Sigida 3
13. Ni kan jalen don ani ka kɔ kuru, da galakaw bɛ ja walima ni u tɛ ja 292, 299
14. Ni farigantɔ bɛ kirin ka caya walima ni banajugu dɔ bɛ a la 289, 299
15. Farigan jugumanba (ka tɛmɛ degere 39 kan) fura ma se ka min nɔgɔya walima farigan min kuntaala bɛ tile 4 walima 5 bɔ..... 299
16. Jali kuntaalajan tuma caman ani fana dagalakaw bɛ ja.....144
17. Joli bɔli sɔgɔsɔgɔ senfɛ 291

18. Ni banabagatɔ fanga bɛ dɔgɔya ka taa a fɛ kabini tuma jan 292
19. Ni Joli bɛ bɔ sugunɛ na 365, 573
20. Joli min bɛ bonya ka taa a fɛ ani min tɛ ban hali ni a furakɛra 320, 308, 337, 338
21. Kuru, a mana kɛ farikolo fan o fan, ni a bɛ bonya ka taa a fɛ. 320, 337
22. Tansiyɔn yɛlɛnni kojugu (ka se 22/120 ma walima ka caya ni o ye) 211
23. Kɔnɔmaya senfɛ gɛlɛyaw, jiginni senfɛ gɛlɛyaw walima jiginni kɔfɛ gɛlɛyaw, ka fara fɛn dɔw kan i n'a fɔ:
    Jolibɔn kɔnɔmaya waati 386, 424
    Tansiyɔn yɛlɛnni kojugu (ka a se 160/110 ma walima ka caya ni o ye) . . 386
    Bana ni farigan faralen ɲɔgɔn kan jibaatɔ la. 406
    Kɔnɔtiɲɛ 403

Dɛmɛ bɛ ɲini dɔgɔtɔrɔ fɛ cogo min ani waati min na

Kabini aw bɛ banajugu dɔ taamasiɲɛ fɔlɔ ye, aw ye dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini, aw kana a to bana ka juguya fo banabagatɔ ka dɛsɛ ka taama ka taa dɔgɔtɔrɔ fɛ yen walima dɔgɔtɔrɔso la.

A misaliya dɔw bɛ yen, minnu na a ka fisa banabagatɔ ka to so ka dɔgɔtɔrɔ makɔnɔ i n'a fɔ: ni a joginnen don ani a tɛ se ka bɔ a nɔn na. Nka dɔ wɛrɛw bɛ yen, a ka kan ka lataa dɔgɔtɔrɔso la joona i n'a fɔ bɛlɛnin walima kɔnɔdimi, mɔgɔ man kan ka sigi ka dɔgɔtɔrɔ makɔnɔ ni nin bana kofɔlen ninnu ye.

Ni aw bɛ mɔgɔ ta barankari la walima wotoro la, aw ye aw jija cogo bɛɛ la a tigi dacogo ka ɲɛ, walasa a kana bin. Ni a tigi yɔrɔ dɔw kolow karilen don, aw bɛ olu siri ni walani ye ka u sigi yɔrɔ kelen sani aw ka taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la (furakɛliyɔrɔ la). Ni o ye a sɔrɔ tile ka farin, aw bɛ birifini dɔ siri barankari walima wotoro sanfɛ walasa banabagatɔ ka suma ni fiɲɛ sɔrɔ.

Kunnafoni lasecogo dɔgɔtɔrɔ ma (kɛnɛyabaarakɛla)

Sani dɔgɔtɔrɔ ka fura sɛbɛn, a ka kan ka banabagatɔ lajɛ fɔlɔ. Ni aw bɛ se, aw ye banabagatɔ lase dɔgɔtɔrɔ ma, nka ni aw tɛ se ka o kɛ, aw bɛ dɔgɔtɔrɔ wele ka na. Ni o fana tɛ se ka kɛ, aw bɛ mɔgɔ ci dɔgɔtɔrɔ ma min bɛ se ka banabagatɔ in ka bana ɲɛfɔ ka ɲɛ. **Denmisɛn walima naloma mɔgɔ min hakili dafalen tɛ, aw kana o dɔ bila abada ka taa nin ci suguya ninnu ɲɛnabɔli la.**

Sani aw ka mɔgɔ ci dɔgɔtɔrɔ ma walima ka a bila ka taa ladilikanw ni fura ɲini, aw ye banabagatɔ (sɛgɛsɛgɛ) ka ɲɛ ka bana in cogoya bɛɛ dɔn ani banabagatɔ in yɛrɛ ka lahala (aw ye Sigida 2 lajɛ).

Sɛbɛn ɲɛ nata kɔnɔ, sɛbɛn dɔ labɛncogo bɛ yen min bɛ aw dɛmɛ ka banabagatɔ ka bana kunnafoniw sɛbɛn. O sɛbɛn misali wɛrɛw bɛ aw ka bila la nin gafe in laban na. Aw bɛ se ka o sɛbɛn dɔ tigɛ ani ka a lafa ka ɲɛ ni banabagatɔ ka bana kunnafoni bɛɛ kelen kelen dantigɛli ye.

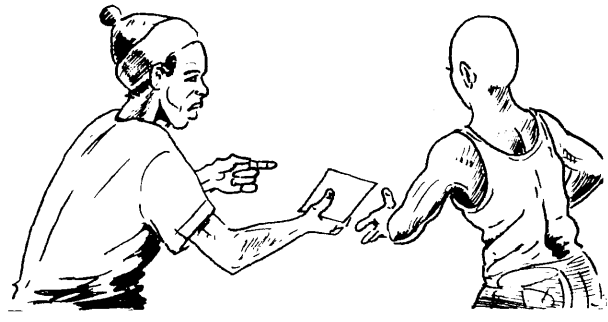

Ni aw bɛ mɔgɔ bila ka taa dɔgɔtɔrɔ ka dɛmɛ ɲini, aw ye aw gɛlɛya waati bɛɛ ka banabagatɔ ka kunnafonisɛbɛn dɔ di a tigi ma ka taa.

Banabagatɔ ka kunnafonisɛbɛn

Ni aw bɛ taa dɛmɛ ɲini dɔgɔtɔrɔ fɛ, ka da a kan a ka gɛlɛn ka taa ni banabagatɔ ye dɔgɔtɔrɔso la, aw ye kunnafonisɛbɛn in labɛn ka taa a di dɔgɔtɔrɔ ma.

Banabagatɔ tɔgɔ _____ A si hakɛ_____

Cɛ/muso _____ A ka dugu tɔgɔ: _____

A ka sigida kɛnɛyabaarakɛla tɔgɔ _____

Bana jumɛn bɛ a la? _____

_____

O bana daminɛna waati jumɛn? _____

A daminɛna cogodi? _____

Farigan bɛ a senkɔrɔ wa? _____A fari kalaya bɛ degere joli la? _____ °

O bɛ waati joli bɔ?_____

Dimi bɛ a la wa?_____ a fan jumɛn? _____ dimi suguya jumɛn?_____

Aw ye kuma farikolo fanw kan an bɛna minnu tɔgɔ fɔ,ka a lajɛ ni bana tɛ u la:

Golo _____

Tulow _____

ɲɛw_____Da ni kankɔnɔna_____

Dogoyɔrɔw _____

Sugunɛ: A ka ca walima a ka dɔgɔn? ___A ɲɛ bɛ cogodi? _____Sugunɛ kɛli ka gɛlɛn wa? _____

Aw ye taamasiɲɛw di _____a bɛ sugunɛ kɛ siɲɛ joli tile kɔnɔ?_____

Banakɔtaa: a ɲɛ bɛ cogodi?_____Joli walima yiriyiri bɛ kɛ a la wa?_____ Kɔnɔboli? _____

A bɛ taa ɲɛgɛn na siɲɛ joli tile kɔnɔ?_____Kaliya? _____ Farilajidɛsɛ? _____

A dimi ka nɔgɔ walima a ka jugu wa? ____Tumuw bɛ a la wa?____ Tumu suguya jumɛn? _____

Ninakili: Ninakiliko hakɛ miniti kɔnɔ: _____

A bɛ ninakili kosɛbɛ wa, a bɛ dan sira la wa walima a bɛ ninakili ka ɲɛ wa? _____

Gɛlɛya yɛrɛ bɛ ninakili la wa? (Aw ye o taamasiɲɛw sɛbɛn): _____

Sɔgɔsɔgɔ (Aw ye a cogoya ɲɛfɔ): _____

Sɔgɔsɔgɔkan bɛ kɛ i n'a fɔ filefiyɛkan wa? _____ Yiriyara bɛ a la wa?____Joli bɛ a la wa? _____

A bɛ fɔɔnɔ wa?

Bana minnu taamasiɲɛ fɔra sanfɛ olu kɔfɛ bana wɛrɛ taamasiɲɛw bɛ yen wa?

Kɛrɛnkɛrɛnnenya na bana gɛlɛnw taamasiɲɛw minnu kofɔlen don sɛbɛn ɲɛ kunfɔlɔw la ____

Jumɛnw? (Aw ye u ɲɛfɔ kelen kelen): _____

Taamasiɲɛ wɛrɛw

A delila ka fura dɔ ta ni o ye fari ŋɛɲɛ walima gɛlɛya wɛrɛ lase a ma wa?_____

Jumɛnw?_ _____

Banabagatɔ bɛ cogodi?

❑ Bana man jugu kosɛbɛ ❑ A ka jugu ❑ A ka jugu kosɛbɛ

Sigida
5

Ka kɛnɛya ka sɔrɔ i ma fura ta

Bana caman bɛ yen, minnu bɛ kɛnɛya ka sɔrɔ fura ma ta u la. Tangalanw walima fɛɛrɛ wɛrɛw bɛ an yɛrɛ farikolo la minnu bɛ a to a ka fanga sɔrɔ ani ka bana kɛlɛ. A ka ca a la, o tangalanw nafa ka bon kosɛbɛ an ka kɛnɛya ma ka tɛmɛ furaw kan.

An ka banaw fanba kɛnɛya, mura ni murasɔgɔsɔgɔ sen bɛ o la, ka sɔrɔ ma fura ma kɛ u la.

Walasa ka an farikolo dɛmɛ ka bana kɛlɛ, an ka kan ka fɛn nafama minnu kɛ olu de filɛ:

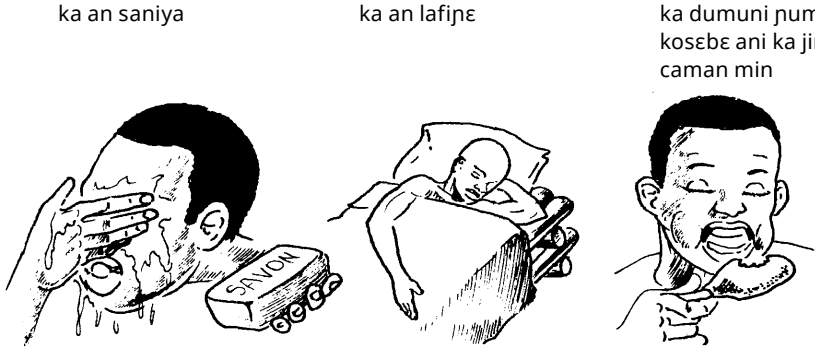

Hali ni bana min ka jugu kosɛbɛ, ni fura jɔyɔrɔ ka bon, **farikolo de fɔlɔ ka kan ka a jɔyɔrɔ fa bana kɛlɛli la**, fura bɛ a dɛmɛ dɔrɔn de. Saniya, lafiya, ani dumuni nafama ni a dafalen dunni nafa ka bon kosɛbɛ.

Furakɛliw caman bɛ se kɛ ka sɔrɔ fura tɛ. Hali ni tubabufura tɛ sɔrɔ aw ka sigida la, aw bɛ se ka fɛn caman kɛ sisan banaw kunbɛnni ni u furakɛli la ni o ye a sɔrɔ a kɛcogo dɔnniya bɛ aw la.

Bana caman bɛ se ka kunbɛn walima ka u furakɛ ka sɔrɔ fura tɛ.

Ni mɔgɔ tun bɛ ji labaara cogo kalan ka ɲɛ, hali ka dan o dɔrɔn ma, o tun bɛ se ka bana caman kunbɛn walima ka u kɛlɛ ka ɲɛ ka tɛmɛ furaw kan, an bɛka minnu ta sisan ni mɔgɔw bɛ u ta tacogo jugu la.

Ka furakɛli kɛ ni ji ye

An caman bɛ se ka kɛnɛya ka sɔrɔ fura tɛ. Nka an si tɛ se ka balo ni ji tɛ. Aw ka a dɔn ko, (kɛmɛ kɛmɛ sara la baliku farilaji hakɛ ye 57 ye, denmisɛn ta ye 70 ye), o bɛ a jira ko adamaden farikolo tila bɛɛ ye ji ye. Mɔgɔ minnu sigilen don togodaw walima dugumisɛnw na, ni olu bɛɛ tun bɛ ji labaara ka ɲɛ, caman tun bɛ bɔ bana ni saya hakɛ la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnw.

Misali la, ji sanuman minni jɔyɔrɔ ka bon kɔnɔboli kunbɛnni ni a kɛlɛli la. Yɔrɔ caman na, kɔnɔboli ye denmisɛnw ka bana ni u ka saya fanba sababu ye. A ka ca a la, jinɔgɔlen, minni ye a sababu ye.

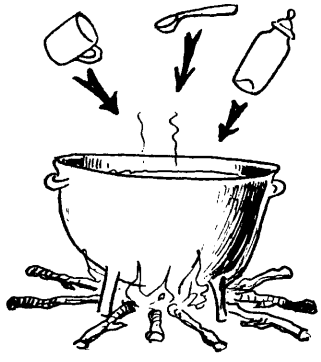

Banakunbɛn

Minniji wulili ani tobilikɛji saniyali nafa ka bon kɔnɔboli kunbɛnni na. O nafa ka bon kɛrɛnkɛrɛnnenya na denw ma. Biberɔnw, asɛtiw, kutuw o ni a ɲɔgɔnnaw fana ka kan ka tobi. Ka aw tɛgɛw ko ni safinɛ ni ji ye aw bɔlen kɔ ɲɛgɛn na, sani aw ka dumuni kɛ walima ka dumuni tobi, olu ye walew ye minnu fana nafa ka bon kosɛbɛ.

Farilajidɛsɛ jugumanba min bɛ sɔrɔ kɔnɔboli fɛ, o ye denmisɛn caman ka saya sababu ye (sɛbɛn ɲɛ). Ka ji caman di denmisɛn kɔnɔbolitɔ ma (sukaro, di ni kɔkɔ bɛ ji min na), tuma dɔw la, o bɛ se ka farilajidɛsɛ bali walima ka a jɔ (aw ye kɛnɛyajji yɔrɔ lajɛ, sɛbɛn ɲɛ 255 la)

Ka jimafɛn caman di den kɔnɔbolitɔ ma, o nafa ka bon ni fura sugu bɛɛ dili ye a ma. O de la, ni aw bɛ jimafɛn caman di denmisɛn kɔnɔbolitɔ ma, kun tɛ a la ka fura di a ma tuguni.

Sɛbɛn ɲɛ nata la, waleya wɛrɛw jiralen don yen minnu bɛ a jira ko ji sanuman minni nafa ka bon ka tɛmɛ furaw kan.

Banaw furakɛli

Ninnu ye walew ye ji sanuman minni ka ɲi minnu na kosɛbɛ ka tɛmɛ furaw kan

Banakunbɛn

Walasa ka aw tanga kɔnɔboli ma	Aw ye ji sanuman caman min	Sɛbɛn ɲɛ
1. Kɔnɔboli, kɔnɔnantumu, kɔnɔnajoli	Aw ye ji minta wuli walima ka a sɛnsɛn, ka aw tɛgɛw ko ka u jɛ, o ni a ɲɔgɔn caman.	222
2. Gololabanaw	Aw ye to ka aw ko.	220
3. Jogindaw bɛka nɛ ta, tetanɔsibana.	Aw ye jogindaw ko ka ɲɛ ni safinɛ ni jisanuman ye.	138

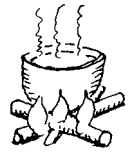

Banaw furakɛli

Walasa ka:	Aw bɛ a kɛ ni ji sanuman ye	Sɛbɛn ɲɛ
1. Kɔnɔbɔli ni farilajidɛsɛ kɛlɛ,	Aw bɛ jimafɛn caman min.	255
2. Farigan bɛ bana minnu senkɔrɔ	Aw bɛ jimafɛn caman min.	289
3. Farigan jugumanba	Aw bɛ finiw bɔ farigantɔ la ka ji bɔn a kan.	289
4. Ɲɛgɛnɛbana misɛnniw (a bɛ musow minɛ ka caya)	Aw bɛ ji caman min. Nka ni muso kɔnɔma don, o farati ka bon, a man ka ka dan ji caman min ma, a ka kan ka banakisɛfagafura ta joona.	366
5. Ni Sɔgɔsɔgɔ juguyara walima ka mɛn a bɛ se ka kɛ sinkɔrɔkɛrɛdimi ye walima keteketeni ye, o la banabagatɔ ka kan ka furakɛ ni tubabufuraw ye (sɛbɛ ɲɛ 278 lajɛ).	Aw bɛ ji caman min ani ka aw wusu ni jikalan ye (walasa falaka ka bɔ).	275
6. Jolida, farilakisɛkisɛniw, gololakaba walima kungololakaba, kurukuruw.	Aw bɛ a ko ni safinɛ ni ji jɛlen ye.	327, 328, 331, 337

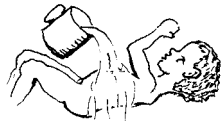

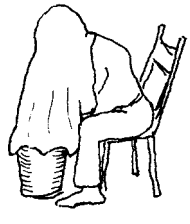

7. Jolida nɛmaw, funuw, sumuniw	Aw bɛ u ko ni bandi sulen ye jikalan na.	329	
8. Mugu, fasaw ni kolotugudaw bɛ mɔgɔ dimi	Aw bɛ a digi ni bandi kalanman ye.	281	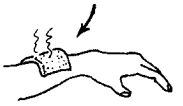
9. Mugu ni wurugutuli	A don fɔlɔ, aw bɛ kolotuguda da ji suma na, o kɔ, aw bɛ a digidigi ni bandi sulen ye jikalan na?		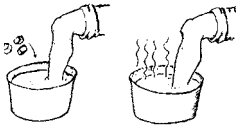
10. Gololaŋɛŋɛ, jenida walima ji bɛ bɔ jolida min na.	Aw bɛ bandi su jisuma na ka o da a la.	282, 318	
11. Jenida minnu man jugu	Aw bɛ jisuma kɛ a la o yɔrɔnin bɛɛ.	163	
12. Kankɔnɔdimi walima mimi	Aw bɛ kɔkɔ kɛ jikalan na ka aw da kucukucu ni o ye ka tila ka a kunu.	460	
13. Asidiji, sɛgɛ, buguri walima fɛn min bɛ mɔgɔ jeni ni o donna ɲɛ kɔnɔ.	Aw bɛ aw ɲɛ ko ni ji caman ye o yɔrɔnin bɛɛ la; aw bɛ o kɛ fo ka se miniti 15 walima 30 ma.	346	
14. Nu gerennen	Aw bɛ jikɔgɔma sama ni aw nu ye.	269	
15. Sunɔgɔbaliya	Aw bɛ aw ko ni ji wɔlɔkɔlen ye sani aw ka aw da. Aw ka kan ka aw fari bɔ ɲɔgɔn na tile fɔ. Aw man kan ka kafe walima te min, kɛrɛnkɛrɛnnenya na wula fɛ.	212	
16. Kɔnɔja, banakɔtaa jalen	Aw bɛ ji caman min (kɔnɔ koli ka fisa ni kɔnɔmagayafuraw tali ye, nka aw bɛ a dan hakɛ la).	363	
17. Foroforo	Aw bɛ gilasi da a la fo lɛri kelen kabini aw bɛ a taamasiŋɛ fɔlɔw ye.		

Boloci ɲɔgɔn tɛ bana dɔw kunbɛnni na (aw ye Sigida 12 lajɛ).

Ji sanuman minni ka fisa banakunbɛn na ni fura tali ye nin bana kofɔlen bɛɛ furakɛli la (fo ka bɔ kɛrɛdimi ni mimi na). **Aw kana fura ta abada fo ni a tɛ ɲɛ o kɔ.**

Sigida
6

Furaw tacogo ɲuman ni u tacogo jugu

Mɔgɔ bɛ se ka fura ɲumanw sɔrɔ fura feereyɔrɔw la, nka a dɔw bɛ yen ɲɛci tɛ minnu na walima u tawaati tɛmɛnen don.

Ani fana tuma dɔw la, fura ɲuman caman tɛ ta u tacogo la, o de bɛ a to u bɛ tiɲɛni kɛ ka tɛmɛ ɲɛni kan. Walasa fura ka mako ɲɛ, a ka kan ka ta a tacogo la. Fura tɛ yen farati tɛ min na.

Fura dɔw farati ka bon ka tɛmɛ dɔw kan. A kɔlɔsilen don tuma dɔw la ko mɔgɔ caman bɛ furaw ta minnu farati ka bon banamisɛnniw furakɛli la. Misali la, n ye a ye ko den dɔ fatura ka a sababu kɛ a ba ye banakisɛfagalan dɔ kɛ ka a ka mura furakɛ min tun man kan ka di a ma. Faratiba bɛ fura minnu na, aw kana olu kɛ ka banamisɛnniw furakɛ abada.

Aw ye aw hakili to a la ko fura bɛ se ka mɔgɔ faga.

Sariya dɔw ka kan ka bato fura tali la:

1. Sani aw ka fura ta, aw ye aw jija cogo bɛɛ la ka dɔgɔtɔrɔ ɲininka fɔlɔ.
2. Aw bɛ fura minnu ta, aw ye u bɛɛ kelen kelen tacogo ɲuman ni u tali kɔlɔlɔw ɲini ka u dɔn (aw ye furaw sɛbɛn ɲɛw lajɛ, Sigida 25 *Gafe in kɔnɔ fura kofɔlenw tacogo*).
3. Aw kana tɛmɛ fura tata hakɛ kan abada, nka aw ye furaw ta fɔ ka se dɔgɔtɔrɔ ka waati kofɔlen ma.
4. Aw kana fura ta abada ka a sɔrɔ a ɲɛci tɛ aw ye.
5. Ni fura ma aw ka bana nɔgɔya, aw ye a tali dabila.
6. Sani aw ka fura ta, aw ye a jateminɛ ni a waati dafalen tɛ (a sɛbɛnnen don a foroko kan). Ni fura ɲɛci waati dafara, i n'a sɔrɔ a tɛ se ka bana kɛlɛ ka ɲɛ.

Jateminɛ: Kɔlɔsiliw ye a jira ko kɛnɛyabaarakɛla dɔw ni dɔgɔtɔrɔ caman bɛ fura dɔw di mɔgɔw ma hali ni u ɲɛci tɛ o tigiw ye. U hakili la ko banabagatɔw nimisi tɛna wasa ni fura ma di u ma. Aw ye a ɲini aw ka dɔgɔtɔrɔ (furakɛbaga) fɛ a ka fura di aw ma min ɲɛci bɛ aw ye.

Aw kana fura ta abada ka a sɔrɔ aw mako tɛ a la walima ka a sɔrɔ aw tɛ a ɲɛci dɔn.

An mako bɛ fura la tuma jumɛn?

Bana caman bɛ yen minnu bɛ kɛnɛya u yɛrɛ ma ka a sɔrɔ fura ma kɛ u la i n'a fɔ sɔgɔsɔgɔ ni mura. Walasa farikolo ka se ka bana kun ka tila ka a kɛlɛ, aw dan ye ka nin ladilikan ninnu matarafa:

- ka saniya sariyaw bato;
- ka to ka i sɛgɛnlafiɲɛ bɔ;
- ka dumuni nafama dun.

Hali ni aw bɛ fura ta ko bana ka jugu, **farikolo de ka kan ka bana kɛlɛ fɔlɔ.** Fura bɛ farikolo dɛmɛ dɔrɔn de. Saniya, sɛgɛnlafiɲɛbɔ ni dumuni ɲumanw nafa ka bon kosɛbɛ bana furakɛ la.

Dantɛmɛwale juguw furaw tali la

Ninnu ye filiw ye mɔgɔw ka teli ka minnu kɛ ni u bɛ tubabufuraw ta. Fura minnu filɛ, olu tacogo jugu de ye mɔgɔ caman ka saya sababu ye san o san. **Aw ye aw janto aw yɛrɛ la!**

1. Kuloranfenikɔli (***Chloramphénicol,*** sɛbɛn ɲɛ 530)

Izinitigiw ka tɔgɔ dalɛn: Kuloromisetini (*Chloromycetin*)

Nin fura ninnu tali man ɲi kɔnɔboli ni fogonfogonlabanaw furakɛli la barisa u farati ka bon kosɛbɛ. Aw ka kan ka a ta tifoyidi dɔrɔn de la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 304 lajɛ). Denyɛrɛni minnu si tɛ kalo 1 bɔ, aw kana nin fra in di olu ma abada.

2. Furaw min bɛ di musokɔnɔma ma walasa ka jiginni teliya (sɛbɛn ɲɛ 594 fo ka sɛ 590 lajɛ). Misaliya:

- Ositosini (*ocytocine*), izinitigiw ka tɔgɔ dalɛn: Pitosini (*Pitocin*)
- Ɛrigonowini (*ergonovine*), izinitigiw ka tɔgɔ dalɛn: Ɛrigotarati (*Ergotrate*)
- Mizopɔrɔsitɔli (*misoprostol*), izinitigiw ka tɔgɔ dalɛn: Sitotɛki (*Cytotec*)

A ka ca a la tinminɛmuso dɔw bɛ nin fura in di musokɔnɔma ma walasa ka jiginni teliya. O ye farati juguba ye. Denba walima denni bɛ se ka to a da fɛ. Aw ye a kɛ **dɔrɔn** walasa ka basi jɔ jiginni **kɔfɛ** (aw ye sɛbɛn ɲɛ 403 lajɛ).

3. Pikiriw

Hakilina min bɛ an kun na ko pikiriw ka ɲi ka tɛmɛ furakisɛ kan, o tɛ tiɲɛ ye. Tuma caman, fura minnu bɛ kunu olu ni pikiri bɛɛ ɲɛci ye kelen ye. Ka da o kan, **fura minnu bɛ kɛ pikiri sira fɛ olu farati ka bon kosɛbɛ ka tɛmɛ fura kunutaw kan**. Senfagabana taamasiɲɛ bɛ mɔgɔ min na, (ni mura bɛ a senkɔrɔ), ni i ye pikiri kɛ o tigi la, o bɛ se ka kɛ mulukuli sababu ye (sɛbɛn ɲɛ 403 lajɛ). Pikiri kɛli ka kan ka dan hakɛ la kosɛbɛ wa pikiriminɛnw ka kan ka tobi walasa ka u banakisɛw faga. (Aw ye Sigida 8 lajɛ).

4. Penisilini *(Pénicilline)*

Penisilini bɛ bana damadɔw dɔrɔn de furakɛ. Penisilini tali dantɛmɛ kojugu dimi, mugu walima farigan na, o ye filiba ye. A ka ca la, jolida tɛ dimi minnu na, hali ni o ye a sɔrɔ a yɔrɔ bilennen don, kɔlɔlɔ fosi tɛ olu la wa olu mako tɛ penisilini walima banakisɛfagalan wɛrɛw la. Penisilini ka jugu mɔgɔ dɔw ma. Sani aw ka a ta, aw ye a tacogow kalan minnu ɲɛfɔlen don gafe ɲɛ nataw kɔnɔ ani aw ka u bato ka ɲɛ.

5. Penisitɛrɛmisini (furaw ɲagaminen)

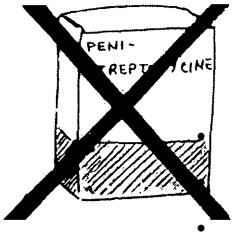

Nin fura ninnu ye penisilini ni sitɛrɛpitɔmisini ɲagaminen ye. U tali walasa ka murasɔgɔsɔgɔ ni mura kɛlɛ, o damatɛmɛnen don ka da kun saba kan:

U tɛ fosi ɲɛ murasɔgɔsɔgɔ ni mura kɛlɛli la;

U bɛ se ka kasaara jugu lase mɔgɔ ma min bɛ se ka a faga;

U tali bɛ se ka sɔgɔsɔgɔninjɛ furakɛli gɛlɛya.

6. Witamini B_{12} ni bijnɛtuluw

Nin fura ninnu jɔda fosi tɛ jolidɛsɛ ni fangadɔgɔya la, fo ni a bɔra bana kelen kelenw na. Ani fana, kɔlɔlɔ dɔw bɛ sɔrɔ u la ka da a kan pikiriw don. An ka kan ka u ta dɔgɔtɔrɔ dɔrɔn de ka yamariya kɔnɔ jolisɛgɛsɛgɛ kɔfɛ. Fana, aw kana jolisegin pikirikɛ i n'a fɔ Imiferɔni *(le fer injectable, Imferon)*. Jolidɛsɛ gɛlɛyaw caman kɔnɔ, a ka ɲi an ka joliseginfurakisɛw ta.

7. Witamini wɛrɛw

A ka ca a la, **aw kana witamini pikiriw kɛ**. Pikiriw kasaara ka bon kosɛbɛ, u da ka gɛlɛn wa u man fisa ni furakisɛw ye.

A ka ca a la mɔgɔ caman bɛ wari tijnɛ furaw la witamini nafamabaw tɛ fura minnu na. A ka fisa ka dumuniw san i n'a fɔ shɛfan, tiga, shɔ, nɔnɔ kɛnɛ walima kumunen, jɛgɛ, sogo, yiridenw, witamini ni fɛn nafama wɛrɛw caman bɛ sɔrɔ minnu na.

Mɔgɔ min bɛ dumuni kɛ ka ɲɛ o tigi mako tɛ witamini fosi wɛrɛ la.

Witamini sɔrɔcogo ɲumanw

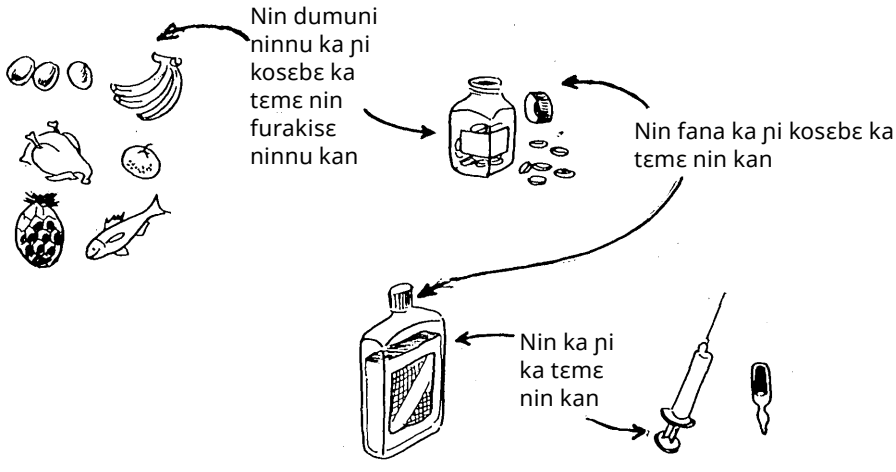

Ni aw mako bɛ kunnafoni wɛrɛw la witaminiw sɔrɔcogo kan, aw ye Sigida 11 lajɛ.

8. Kalisiyɔmu (kolosinsinnan, *calcium*)

Kolosinsinfura pikiri kɛli jolisiraw fɛ, o farati ka bon kosɛbɛ. A bɛ se ka a tigi faga ni pikiriji ma taa dɔɔni dɔɔni. Kolosinsinfura pikiri min bɛ kɛ mɔgɔ bobara la, o bɛ se ka nɛ ta waati dɔw la. Aw kana kolosinsinfura pikiri kɛ abada ni dɔgɔtɔrɔ ka yamariya tɛ.

9. Sɔrɔmuji

Yɔrɔdɔw la, bana kɛlen don ka mɔgɔ minnu fanga dɔgɔya walima ka jolidɛsɛ bila u la, olu de bɛ u bolo wari bɛɛ don sɔrɔmu na ka da a kan a bɛ u hakili la, ko o bɛna u dɛmɛ ka fanga sɔrɔ walima ka joli lasegin u farikolo la. U bɛ filiba la, barisa sɔrɔmu tɛ fɛn wɛrɛ ye ji ni kɔkɔ kɔ ani tuma dɔw la sukaro. Ŋɔmiden kelen fanga ka bon ka tɛmɛ sɔrɔmuji kan, wa fana a tɛ fɛn fara joli kan.

Ka fara o kan, mɔgɔ min bɛ sɔrɔmuji kɛ banabagatɔ la ni o tigi tɛ a ɲɛdɔn, o farati ka bon ka a sababu kɛ a bɛ se ka tɔɔrɔ lase joli ma min bɛ se ka banabagatɔ faga (misali la sidabana, jolilabana juguman wɛrɛ).

Sɔrɔmuji bɛ sɛbɛn mɔgɔw kun minnu tɛ se ka dumuni foyi dun walima ji caman minbaliya kɛlen don ka farilajidɛsɛ bila minnu farikolo la.

Ni banabagatɔ bɛ se ka dumuni kɛ, aw bɛ sukaro ni kɔkɔ dɔɔni kɛ ji litiri kelen na ka o di a ma (aw ye kɛnɛyaji yɔrɔ lajɛ sɛbɛn ɲɛ 255 la). O ni jolisira fɛ sɔrɔmuji litiri kelen bɛɛ nafa ye kelen ye wa kɔlɔlɔ tɛ a la. Banabagatɔ minnu bɛ se ka ka dumuni kɛ, dumuni nafamaw dunni bɛ fanga di olu ma ka tɛmɛ sɔrɔmuji kan. Banabagatɔ minnu bɛ se ka dumuni kɛ dumuni nafama dunni bɛ olu dɛmɛ ka fanga sɔrɔ kosɛbɛ ka tɛmɛ sɔrɔmuji suguya bɛɛ kan.

Ni banabagatɔ bɛ se ka ji kunu ani a t'a fɔɔnɔ:

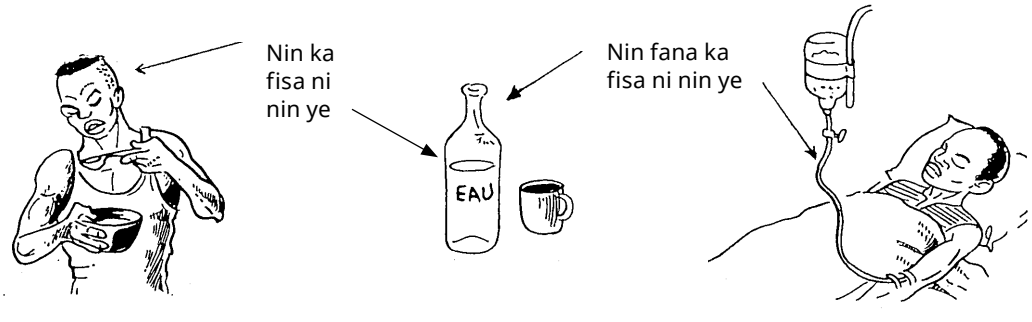

10. Kɔnɔfiyɛlanw

A farati ka bon tuma bɛɛ ka denmisɛn walima banabagatɔ gɛlɛn fiyɛ. Nga o bɛɛ la fiyɛli ka di mɔgɔw ye. Walasa ka kɔnɔfiyɛlanw ni kɔnɔmagayalanw ani kɔnɔkoli kɛcogo ɲuman dɔn, aw ye sɛbɛn ɲɛ 57 ni 573 lajɛ.

11. Zantamisini (*Gentamicin*), garamisini (*Garamycin*), ni kanamisini (*Kanamycin*) (sɛbɛn ɲɛ 307)

Nin banakisɛfagalan ninnu dikojugu denw ma, a ye badabada tulogeren bila u caman na. Aw ye nin fura kofɔlen ninnu di denw ma banaw na, minnu bɛ se ka dan kari u ka ɲɛnɛmaya la. denyɛrɛniw ka bana caman bɛ yen anpisilini (*ampicilline*) bɛ olu furakɛ ka ɲɛ ani fana a farati ka dɔgɔn.

12. Kɔnɔbolifuraw (*les medicaments anti-diarrhetiques avec des hydroxyquinoléines*):

Misaliya: Idɔrɔkisinolini (*Hydroxyquinoléines*) kiliyikinɔli (*clioquinol*), diyiyodoidɔrɔsikinolini (*diiodohydroxyquinoline*), alikinɔli (*halquinol*), borosikinɔlini (*broxyquinoline*). Izinitigiw ka tɔgɔw: jodokini (*Diodoquin*), anterokinɔl (*Enteroquinol*), amikilini (*Amicline*), kozili (*Quogyl*), ani izinitigiw ka tɔgɔ caman wɛrɛ.

Fɔlɔ kiliyokinɔliw (*clioquinols*) tun bɛ kɛ ka kɔnɔboli gansan furakɛ. An bɛ don min i ko bi, o fura faratilen ninnu feereli kɔnnen don jamana caman na, nka hali bi u bɛ feere jamana dɔw la. U bɛ se ka badabada mulukuli ni fiyentɔya lase mɔgɔ ma, hali u bɛ se ka mɔgɔ faga fana. Aw ye kɔnɔboli furakɛcogo lajɛ sigida 254 la.

13. Koritizɔni *(cortisone)* ni kɔritiko-siteroyidi *(Corticostéroïdes)* i n'a fo Peredinizolɔni *(prednisolone),* dɛkizametazɔni *(dexamethasone)* ani o ɲɔgɔn wɛrɛw

Ninnu ye dimidafura fangamaw ye minnu bɛ kɛ ka sizan, kolotugudadimi walima farikolotɛnɛbana gɛlɛnw furakɛ. Nka jamana caman na siteroyidi (*les stéroïdes*) bɛ sɛbɛn mɔgɔw kun mugu ni dimi fitiniw na barisa u ka teli ka dimi da. O kɛwale ye fili belebele ye. Siteroyidi bɛ kɔlɔlɔ wɛrɛw lase mɔgɔ ma. Kɛrɛn-kɛrɛnnenya la ni a tata dantɛmɛna walima ni a tara ka tɛmɛ tile damadɔ kan. U bɛ adamaden farikolo fanga dɔgɔya bana kunbɛnni na. U bɛ se ka sɔgɔsɔgɔninjɛ juguya ka joli bila furu la ani ka kolow fanga dɔgɔya kosɛbɛ fo ka u kari diya.

14. Siteroyidi *(stéroïdes anabolisants),* misaliya:

Nandorolɔni dekanowati (*nandrolone decanoate*), durabolini (*durabolin*) dekadurabolini (*decadurabolin*), orabolini (*orabolin*), sitanozɔlɔli (*stanozol*), origanaborali (*organaboral*). Izinitigiw ka tɔgɔ caman wɛrɛw bɛ yen.

Siteroyidi (*les stéroïdes anabolisants*) dilannen don ni cɛ lawaji ye, a dili man ɲi denmisɛnw ma walasa u ka fanga sɔrɔ ani ka mɔdiya. A bɛ se ka fɔlɔ ka denmisɛn mɔdiya, nka a bɛ laban ka a kundama dan sira la joona ka a sɔrɔ a tun bɛ se ka mɔ ka tɛmɛ o hakɛ kan ni a tun ma fura in ta. Siteroyidi tali kɔfɛ kɔlɔkɔlɔ ka bon, a bɛ si bɔ musomani ɲɛda la ka a ɲɛda kɛ i n'a fɔ cɛ, min tɛ ban hali ni a ye fura in tali dabila. **Aw kana mɔdiya fura di denmisɛnniw ma abada.** Sani aw ka mɔdiya fura san den ye, aw ye o wari don dumuni nafama na, ka a di a ma.

15. Kolotugundadimi furaw – Butazoni *(Butazones)*, Ɔkisifanbutazoni *(oxyphenbutazone)*, amidozoni *(Amidozone)* ni fenilibutazoni *(Phénylbutazone)*, ani butazolidini *(Butazolidin)*

Tuma dɔw la, nin kolotugundadimi furaw (kolotugundadimi) bɛ se ka jolilabana jugumanba (agaranulositosi) bila mɔgɔ la. Ani fana, u bɛ se ka fiɲɛ bila furu, biɲɛ ni kɔmɔkili la. **Aw kana nin fura jugu ninnu ta abada.** Asipirini (*aspirine*) (sɛbɛn ɲɛ 565) walima ibiporofɛni, *ibuprofène* (sɛbɛn ɲɛ 566) farati man bon kolotugundadimi furakɛli la, wa a da fana ka nɔgɔn. Ni dim-i ni farigan dɔrɔn don, aw bɛ se ka asetaminofɛni, *acétaminophène* (sɛbɛn ɲɛ 565) ta.

16. Fura ɲagaminenw

Tuma dɔw la, aw bɛ fura fila walima a caman ɲagaminen sɔrɔ furakisɛ kelen walima furaji kelen na. U tɛ mako ɲɛ ani fana u da ka gɛlɛn ni u dilanna nin cogo la. **A ka ca a la, u ka tiɲɛni ka bon ni u ka ɲɛni ye.** Ni mɔgɔ bɛna fura ɲagaminenw sɛbɛn aw kun, aw ye a ɲini a tigi fɛ a ka fura sɛbɛn, fura min nafa ka bon kosɛbɛ. Aw kana aw ka wari tiɲɛ fura nafantanw na.

Sidabana furakisɛ dɔw ɲagaminen de bɛ na (aw ye sɛbɛn ɲɛ 600 lajɛ). O bɛ u tali nɔgɔya.

Aw ka kan ka **aw yɛrɛ tanga** fura ɲagaminen minnu ma, olu de filɛ:

- **Sɔgɔsɔgɔfuraw ni kaari labɔfuraw** ɲagaminen bɛ sɔgɔsɔgɔfura minnu na. (A ka ca a la, o sɔgɔsɔgɔfuraw tɛ mako ɲɛ ani; u ɲagaminen ni u ɲagamibali bɛɛ lajɛlen sanni ye wari latiɲɛ ye.)
- **Banakisɛ fagafuraw** minnu ni kɔnɔboli fura ɲagaminen don.
- **Furudimi furaw** minnu ni kɔnɔnajoli fura ɲagaminen don.
- **Dimi fura fila** walima a caman ɲagaminen (asipirini ni asetaminofɛni, tuma dɔw la ani kafe ɲagaminen).

Misali minnu na fura dɔw tali ye farati ye

Ka a fɔ ko fura dɔw ni dumuni dɔw tɛ taa ɲɔgɔn fɛ, o tɛ tiɲɛ ye. Misali la, furasi tɛ yen ko min ni sogo, foronto, buyaki walima lenburuba tɛ bɛn (nka tulumadumuniw walima foronto caman bɛ dumuni minnu na, olu ka jugu furu walima nugulabanaw ma (aw ye Sigida 10 ni 12 lajɛ). Fura dɔw bɛ ko wɛrɛ kɛ mɔgɔ la ni a tigi bɛ dɔlɔ min. Aw ye metoronidazɔli (*métronidazole*) lajɛ sɛbɛn ɲɛ 548 la.

Mɔgɔ ka kan ka fura dɔw **to yen** ni a bɛ lahalaya dɔw la.

1. Muso kɔnɔma walima denbatigi man kan ka furasi ta fo ni a ɲɛciba bɛ yen (aw ye Sigida 10 lajɛ). (Nka witaminiw walima nɛgɛ bɛ sɔrɔ furakisɛ minnu na, olu tali tɛ basi ye u ma. Fana, muso sidatɔ minnu bɛ sindi la u denw ma, olu ka kan ka furaw ta minnu bɛ sidabana bali ka yɛlɛma denw fɛ. Aw ye sɛbɛn ɲɛ 387 lajɛ.)

2. Aw ye aw kɔlɔsi kosɛbɛ furaw dili la denyɛrɛniw ma; ni aw bɛ se, aw ye dɔgɔtɔrɔ ɲininka fɔlɔ. Aw kana fura dita caya kojugu.

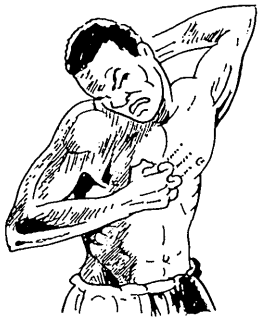

3. Gɛlɛyaw, faritɛnɛbanaw, fariŋɛɲɛw ni o ɲɔgɔnna wɛrɛw delila ka mɔgɔ minnu minɛ u kɛlen kɔ ka penisilini, silifamidi walima fura wɛrɛw ta, **o tigiw man kan ka o fura kelenw ta tuguni, u ka ɲɛnɛmaya tɔ la** barisa a farati ka bon. (Aw ye fura dɔw pikiri kɛli kɔlɔlɔw lajɛ Sigida 9 na.)

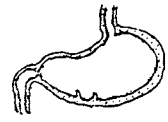

4. Furudimi walima nsɔnkunan bɛ mɔgɔ minnu na, olu ka kan ka furaw tali dabila, asipirini bɛ fura minnu na. Dimi mada furaw ni siteroyidi bɛɛ bɛ furudimi ni dumuni yɛlɛmabaliya juguya. Dimi mada fura min tɛ gɛlɛya lase furu ma, o ye asetaminofɛni de ye (parasetamɔli, aw ye sɛbɛn ɲɛ 566 lajɛ).

5. Fura dɔw tali farati ka bon bana kɛrɛnkɛrɛnnen dɔw la. Misali la, sayitɔw man kan ka furakɛ ni banakisɛfagalanw walima fura farinmanbaw dɔw ye, barisa fiɲɛ bilalen don u biɲɛ na, a la furaw bɛ se ka kɛ pɔsɔnni ye u farikolo ma (aw ye sɛbɛn ɲɛ 254 lajɛ).

6. Farilajidɛsɛ walima kɔmɔkililabana bɛ mɔgɔ minnu na, olu ka kan ka u ka fura tataw dɔn. Fura minnu bɛ farikolo degun, aw kana tɛmɛ olu tako kelen kan, fo a tigilamɔgɔ ka ɲɛgɛnɛ kɛ ka ɲɛ. Misali la, ni farigan jugumanba walima farilajidɛsɛ bɛ den dɔ la, aw bɛ asipirini kisɛ kelen dɔrɔn di a ma fo a ka ɲɛgɛnɛkɛ daminɛ tuguni. **Aw kana silifamidi di farilajidɛsɛbagatɔ ma abada.**

Sigida

7 Banakisɛfagalanw ye mun ye ani u bɛ ta cogodi?

Ni banakisɛfagalanw kɛra u kɛcogo ɲuman na, u bɛ kɛ fura nafamaw ye. U bɛ banamisɛnniw ni banagɛlɛn dɔw kɛlɛ minnu bɛ sɔrɔ banakisɛw fɛ. Banakisɛfagalan minnu kodɔnnen don, olu filɛ: penisilini (*pénicilline*), tetarasikilini (*tétracycline*), sitɛrɛpitɔmisini (*streptomycine*), kuloranfenikɔli (*chloramphénicol*) ani silifonamidi (*sulfonamides*).

Banakisɛfagalanw tɛ kɛ ka bana bɛɛ furakɛ. Farati bɛ u kelen kelen bɛɛ tali la, nka a dɔw farati ka bon ka tɛmɛ dɔw kan. Ni an bɛ banakisɛfagalanw kɛ ka an furakɛ, an ka kan ka an janto u tacogo la.

Banakisɛfagalanw lakodɔnnenw don u tɔgɔw ni u suguyaw fɛ, nka u caman bɛ nin kulu kofɔlen ninnu na. Nin gafe in kɔnɔ, an bɛna kuma banakisɛfagalan minnu kan olu de filɛ:

Banakisɛfagalanw suguyaw	**Suguya minnu lakodɔnnenw don**	**Izinitigiw ka tɔgɔ dalenw aw ka sigida la.**	**Sɛbɛn ɲɛ**
Penisilini (*Les Pénicillines*)	Ɔsipɛni (*Ospen*), Bipeni (*Bipéni*), Ɛkisitansilini (*Extencilline*)	_____	522
Anpisilini* (*Ampicilline**)	Totapɛni (*Totapen*), Pɛnbiritini (*Penbritine*)	_____	526
Tetarasikilini (*Tétracycline*)	Hɛkisasilini (*Hexacycline*), Shimosikilini (*Chymocycline*)	_____	528
Silifamidi (*Les sulfamides*)	Silitirɛni (*Sultirène*), Gantiriyowani (*Gantrioine*), Bakitirimu (*Bactrim*)	_____	531
Kotirimɔkizazɔli (*Cotrimoxazole*)	Bakitirimu (*Bactrim*)	_____	532
Sitɛrɛpitɔmisini (*Streptomycine*)	Inisilini (*Unicilline*), Panotirilini (*Panotrilline*)	_____	539

Kuloranfenikɔli (*Chloramphénicol*)	Tifomisini (*Tifomycine*)	530
Eritoromisini (*Érythromycine*)	Abotisini (*Abboticine*), Poropiyosini (*Propiocine*)	528
Sefalosiporɛn (*Les céphalosporines*)	Kefilɛkisi (*Keflex*)	532

*An ka a dɔn ko anpisilini (*ampicilline*) ye penisilini (*pénicilline*) suguya dɔ ye min ka jugu banakisɛw ma ka tɛmɛ fura tɔw kan.

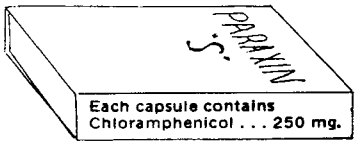

Ni banakisɛfagalan bɛ aw bolo, aw dun tɛ a dɔn banakisɛfagalan suguya min don, aw ka kan ka sɛbɛnni fitiniw kalan minnu bɛ a tɔgɔ duguma fura foroko kan. Misali la, fura min tɔgɔ Parakisini (*Paraxin*), aw bɛna a sɛbɛnnen ye a duguma "kuloranfenikɔli (*chloramphénicol*)", o ye penisilini (*pénicilline*) suguya dɔ ye.

Aw bɛ kuloranfenikɔli (*chloramphénicol*) kɔrɔ ɲini gafe in laban na.

Aw bɛ kuloranfenikɔli (*chloramphénicol*) ɲini Sigida 25 *Gafe in kɔnɔ fura kofɔlenw tacogo* yɔrɔw la (sɛbɛn ɲɛ 530). Aw bɛna a kɔlɔsi ko fura in bɛ kɛ ka banagɛlɛnw de furakɛ i n'a fɔ tifoyi-di, aw bɛna a ye kɛrɛnkɛrɛnnenya la ko faratiba bɛ fura in dili la denyɛrɛni ma.

Banakisɛfagalan ninnu takun, u tali kɔlɔlɔw ni u tacogo ɲɛfɔlen don gafe in laban na. Fura ninnu tɔgɔ bɛ sarada kelen kelen ka kɛ siginidenw ye, aw bɛ u ɲini o *Furaw tɔgɔ* (sɛbɛn ɲɛ 515).

Aw kana banakisɛfagalan kɛ ka aw yɛrɛ furakɛ abada ka a sɔrɔ aw tɛ a suguya ni a ɲɛci dɔn, barisa kɔlɔlɔ bɛ u tali la.

Banakisɛfagalanw tali sariyaw

1. Ni aw tɛ banakisɛfagalan min tacogo ni a ɲɛci dɔn, aw kana aw furakɛ ni o ye abada.
2. Bana min bɛ aw la, aw ye o kɛlɛfura dɔrɔn kɛ (aw ye aw ka bana suguya ɲini ka a dɔn gafe in kɔnɔ).
3. Sani aw ka banakisɛfagalan ta, aw ka kan ka a tali kɔlɔlɔw ni a tacogo ɲini gafe in laban na.
4. Ni banakisɛfagalan tacogo ɲɛfɔra aw ye, aw kana tɛmɛ hakɛ kofɔlen kan abada. Fura tata hakɛ bɛ sɔrɔ bana suguya, banabagatɔ si ni a girinya hakɛ de la.
5. Ni fura suguya kelen pikiri ni a furakisɛ jirala aw la, aw bɛ furakisɛ ta ka caya.

6. Ni banakisɛfagalan dira aw ma, aw ye a ta fo aw ka bana ka kɛnɛya, walima aw ye a ta fo tile fila bana funteni bannen kɔ walima taamasiŋɛw dɔw tununen kɔ (bana dɔw bɛ furakɛli kuntaalajan laŋini banabagatɔ wulilen kɔ). Ladilikanw minnu fɔra aw ye banaw kelen kelen bɛɛ kan, aw ye olu bato.
7. Ni banakisɛfagalan ye ŋɛŋɛ bila aw la, walima ka aw fari biritin, walima ka gɛlɛya wɛrɛ lase aw ma, aw ye o fura tali jɔ o yɔrɔnin bɛɛ la wa aw kana o fura ta tuguni abada (aw ye sɛbɛn ɲɛ 181 lajɛ).
8. Aw ye banakisɛfagalan ta ni ɲɛci bɛ a la. Ni banakisɛfagalan tali dan tɛmɛna, u tɛ mako ɲɛ tuguni.

Banakisɛfagalan dɔw tali sariyaw

1. Sani aw ka penisilini walima anpisilini pikiri kɛ, aw bɛ aw jija ka pikirikɔlɔlɔ kunbɛnnan dɔw bila aw bolo kɔrɔ min tɔgɔ "*adrénaline*" walima "*épinéphrine*." Ni fura bɛ faritɛnɛmako dɔ kɛ aw la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 181 ni 578 lajɛ)
2. Ni mɔgɔ min fari tɛ sɔn penisilini na, aw bɛ eritoromisini kɛ o tigi la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 528 lajɛ)
3. Aw kana tetarasikilini (*tétracycline*), anpisilini (*ampicilline*) walima banakisɛfagalan wɛrɛw ta ka a tugu ɲɔgɔn na ka caya bana na min bɛ se ka furakɛ ni penisilini ni banakisɛfagalan dɔɔni ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 106 lajɛ). Banakisɛfagalan caman tali bɛ banakisɛ suguya caman lajɛlen de kɛlɛ.
4. A ka ca a la kuloranfenikɔli (*chloramphénicol*) ka kan ka kɛ ka bana jugu dɔw furakɛ walima bana minnu ka teli ka mɔgɔ faga i n'a tifoyidi. Fura in farati ka bon. Aw kana a kɛ ka bana misɛnniw furakɛ abada. Wa fana aw kana a kɛ ka denyɛrɛniw furakɛ abada (fo ni keteketeni don, sɛbɛn ɲɛ 458).
5. Aw kana sɔn tetarasikilini (*tétracycline*) walima kuloranfenikɔli (*chloramphénicol*) pikiri la abada. Ni u kɛra fura dunta ye, o de ka ɲi kosɛbɛ ka tɛmɛ pikiri kan.
6. Musokɔnɔmaw walima denmisɛn minnu si tɛ san 8 bɔ, aw kana tetarasikilini (*tétracycline*) di olu ma. A bɛ se ka fiŋɛ bila nin mɔgɔ kofɔlenw ɲiw ni u kolow la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 529 lajɛ).
7. Ni sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ mɔgɔ la, aw ye to ka a furakɛ ni sitɛrɛpitɔmisini (*streptomycine*) ye ani a bɛ sɔrɔ fura minnu na ka fara sɔgɔsɔgɔninjɛ fura wɛrɛw kan (aw ye sɛbɛn ɲɛ 539 lajɛ). Ni anpisilini (*ampicilline*) tɛ aw bolo (walima ni a da ka gɛlɛn), aw bɛ se ka sitɛrɛpitɔmisini (*streptomycine*) ni penisilini (*pénicilline*) fara ɲɔgɔn kan ka u kɛ ka jolida jugumanw furakɛ, ani bɛlɛnin walima bana lakodɔnnenw wɛrɛw, nka aw kana u kɛ ka mura, sɔgɔsɔgɔ ni ninakililabana kodɔnnenw furakɛ.

8. Fura o fura ye sitɛrɛpitɔmisini (*streptomycine*) suguya dɔ ye ka fara kanamisini (*kanamycine*) ni zantamisini (*gentamicine*) kan, baga bɛ olu kelen kelen bɛɛ la. Tuma caman, dɔgɔtɔrɔ bɛ u kɛ ka banamisɛnniw furakɛ, o bɛ a to u bɛ tiɲɛni kɛ ka tɛmɛ ɲɛni kan. Nin fura kofɔlen ninnu yamaruyalen don banajugu minnu furakɛli la, aw ye u kɛ ka olu furakɛ.
9. Fɛɛnɛ ni nɔnɔkumu minni bɛ farikolo dɛmɛ ka banakisɛ nafamaw lasegin farikolo la minnu fagara banakisɛfagalan fɛ, i n'a fɔ anpisilini (ampicilline) bɛ farikolo segin a cogo la (aw ye sɛbɛn ɲɛ nataw lajɛ).

Ni fura ma mako ɲɛ, an ka kan ka ko min kɛ

Bana caman furakɛli la, banakisɛfagalanw bɛ bana nɔgɔya kabini u kɛdon tile fɔlɔ walima u kɛdon tile filanan. **Ni aw ye a kɔlɔsi ko banakisɛfagalan tɛka a ka baara kɛ, a bɛ se ka kɛ:**

1. Ko bana wɛrɛ don aw hakili tɛ min yɛrɛ la, o de kama aw ka kan ka fura wɛrɛ ɲini. Aw ye a ɲini ka bana sidɔn walasa aw ka a fura jɔnjɔn sɔrɔ.
2. Ko banakisɛfagalan tata hakɛ man ɲi. Aw ye o jateminɛ.
3. Ko banakisɛfagalan tata ma fɛn tiɲɛ banakisɛw ye. Aw ye banakisɛfagalan wɛrɛ lajɛ min kofɔlen don bana in furakɛli la.
4. Ko bana in furakɛli dɔnniya tɛ aw la, aw ye dɔgɔtɔrɔ ka dɛmɛ ɲini, sango ni bana bɛka juguya.

Mura tun bɛ nin denmisɛnni saba la…

Jɔn ye janfanci ye?

Penisilini!
(La pénicilline!)
Aw ye faritɛnɛ lajɛ sɛbɛn ɲɛ 181 na.

Jɔn nɔ don?

Kuloranfenikɔli!
(Le chloramphénicol!)
Aw ye nin fura in tali faratiw ni a yɛrɛkɔlɔsi fɛɛrɛw lajɛ (sɛbɛn ɲɛ 530).

Munna nin den in nɔgɔyara?

A ma farati ka fura foyi ta jiridennɔnɔ ni balo ɲuman kɔ, ka fara yɛrɛ lafiɲɛbɔ kan.

Banakisɛfagalan tɛ fosi ɲɛ mura gansan furakɛli la.
Aw kana banakisɛfagalan ta bana fosi kama,
fo a dabɔra bana minnu furakɛli kama.

Banakisɛfagalanw tata hakɛ dɔnni nafa

Furaw tali ka kan ka dan hakɛ la, kɛrɛnkɛrɛnnenya na banakisɛfagalanw. A kunw filɛ:

1. **Furaw kɔlɔlɔ**. Banakisɛfagalanw ka baara tɛ banakisɛw fagali dɔrɔn ye, u bɛ se ka gɛlɛya fana lase farikolo ma i n'a fɔ bana wɛrɛw walima faritɛnɛmako dɔ. San kɔnɔ mɔgɔ caman bɛ sa ka a sababu kɛ u bɛ banakisɛfagalanw ta ka a sɔrɔ u farikolo mako tɛ u la.
2. **A bɛ mɔgɔ bɔ a cogo la**. Farikolo la banakisɛ bɛɛ tɛ fɛnjugu ye. A dɔw nafa ka bon farikolo ka baara la. Tuma dɔw la banakisɛfagalan tali bɛ banakisɛ nafamaw ni jugumanw faga ɲɔgɔn fɛ. Banakisɛfagalan bɛ di den minnu ma, tuma dɔw la a bɛ joli bila u da kɔnɔ (sɛbɛn ɲɛ 362) walima ka kaba bila fari la. O de kama a bɛ fɔ ko banakisɛfagalanw bɛ banakisɛ faga minnu bɛ farikolo dɛmɛ ka nin bana kofɔlen ninnu kun.

   O kun kelen kama, mɔgɔ minnu bɛ anpisilini ni banakisɛfagalan wɛrɛw ta ka tugu ɲɔgɔn na tile caman kɔnɔ kɔnɔbolibana bɛ olu minɛ. Banakisɛfagalanw bɛ se ka banakisɛ suguya damadɔw faga minnu jɔyɔrɔ ka bon dumuni yɛlɛmani na furu fɛ, u bɛ tila ka gɛlɛya lase banakisɛ nafamaw ma nugu la.
3. **Fura dɛsɛli banakisɛ la**. Nin kuma bɛɛ bɛ a jira ko banakisɛfagalanw tali ka ɲi hakɛ la barisa **ni u tata cayara, u fanga bɛ dɔgɔya.**

Ni banakisɛfagalan kelen kɛra ka bana furakɛ siɲɛ caman, o banakisɛ bɛ fari kura da fo ka a kɛ banakisɛfagalanw tɛ se a ka a faga tuguni. O de kama a ka gɛlɛn ka bana damadɔw furakɛ i n'a fɔ tifoyidi o min furakɛli tun ka nɔgɔn san damadɔw tɛmɛnen.

Yɔrɔ dɔw la tifoyidi banakisɛ fanga bonyana kuloranfenikɔli (*chloramphénicol*) ma ka a sɔrɔ o de ye tifoyidi kɛlɛfura bɛɛ la ɲuman ye. Tuma dɔw la kuloranfenikɔli tali dantɛmɛna kojugu banamisɛnni dɔw la, ka a sɔrɔ banakisɛfagalan wɛrɛw tun bɛ se ka u furakɛ walima nafa yɛrɛ tun tɛ banakisɛfagalan tali la o banaw kama.

Diɲɛ kɔnɔ banakisɛfagalanw fanga dɔgɔyara bana caman furakɛli la ka a sababu kɛ u tali dantɛmɛna banamisɛnniw na. **Ni banakisɛfagalanw ka kan ka niw kisi, u tali fana ka kan ka nɛmɛnɛmɛ sisan.** O waleya bɛ bɔ dɔgɔtɔrɔw, kɛnɛyabaarakɛlaw ani fura tabagaw yɛrɛ de la.

Banamisɛnni caman bɛ yen banakisɛfagalanw man kan ka ta olu furakɛli la barisa nafa tɛ o la. Gololabanamisɛnniw bɛ se ka furakɛ ni ji ni safinɛ ye walima ji kalan, lala aw bɛ se ka o yɔrɔw jɔsi ni furaji ye ni a bɛ wele ko viyolɛti de zantini (*violet de gentiane*, sɛbɛn ɲɛ 552). Ninakilibanamisɛnniw bɛ se ka furakɛ ni ji caman minni ni balo ɲuman dunni ye ka fara sɛgɛnlafiɲɛbɔ kuntaalajan kan. **Kɔnɔbolibana na nafa tɛ banakisɛfagalanw tali la barisa u bɛ se ka a juguya.** Fɛn min nafa ka bon kosɛbɛ o de ye jimafɛn caman minni ye (sɛbɛn ɲɛ 259) ani ka dumuni caman di den ma kabini a bɛ se dumunikɛ ye.

Aw kana banakisɛfagalanw ta banaw na farikolo bɛ se ka minnu kɛlɛ a yɛrɛ ye ka ɲɛ. Aw ye u ta banaw na, u tali nafa ka bon minnu na.

Sigida
8

Furaw hakɛ tata sumancogo ani u dicogo

Taamasiɲɛw

= nin kɔrɔ ye a bɛ bɛn hakɛ min ma

+ nin kɔrɔ ye ka u kafo

1 + 1 = 2

kelen kafo kelen kan o bɛ bɛn fila ma

Hakɛw

Furaw sumanen don ka u hakɛ kɛ garamu (g), ni miligaramu (mg), ni mikɔrɔgaramu (mcg) ye.

1000 mg = 1 g (miligaramu ba kelen bɛ bɛn garamu kelen ma)

1 mg = 0,001 g (miligaramu kelen bɛ bɛn garamu tilayɔrɔ ba kelen ma)

1.000 mcg = 1 mg (mikɔrɔgaramu wa kelen bɛ bɛn miligaramu kelen ma)

Misali la

asipirini garamu	0,5 g	nin bɛɛ kɔrɔ
tilancɛ bɛ asipirini	0,500 g	ye garamu
(*aspirine*) kisɛ kelen na	500 mg	tilancɛ ye

asipirini garamu kelen	125 g	nin bɛɛ kɔrɔ ye
tilayɔrɔ segin bɛ denw ka	0,125 g	garamu kelen
asipirini kisɛ kelen na	125 mg	tilayɔrɔ segin ye

A ka fisa kosɛbɛ k'a dɔn furamugu forokoni kelen walima furaji bara kelen kilogaramu walima miligaramu hakɛ ye min ye.

Misali la, ni i ka kan ka asipirini (*aspirine*) di den ma, ni o ye a sɔrɔ denw ta tɛ i bolo, i ka a dɔn ko:

- asidi asipirinikumu (*acide acétylsalicylique*) garamu 0,5 bɛ balikuw ka asipirini (*aspirine*) na
- asipirinikumu (*acide acétylsalicylique*) garamu 0,125 bɛ denw ka asipirini na (asipirinikumu = asipirini)

(Dilanfɛnw na fanba ye. Asipirini yɛrɛ bɛ se ka wele o tɔgɔ in na.)

Denw ka asipirini ɲɔgɔn 4 bɛ balikuw ka asipirini kelen na. Denw ka asipirini kelen bɛ bɛn balikuw ka asipirini kisɛ kelen tilayɔrɔ naani (¼) ma. O la i bɛ se balikuw ka asipirinikisɛ kelen tilayɔrɔ naani di denw ma.

Penisilini *(pénicilline)* tata hakɛ

Penisilini bɛ suma tuma dɔw la ka kɛ kun ni kun ye:

U= kun (kun kelen, tubabukan: *Unité*) 1.600.000 U = 1 g (garamu kelen)

Fura dɔw bɛ yen minnu bɛ bɔ bugunbin na (kununta, sɔgɔlita) U 400.000

U 400.000 = miligaramu 250 ma

Janto: fura dɔw bɛ yen, i n'a fɔ banakisɛfagalan minnu foroko bɛ feere ka a sɔrɔ u bonya ni u girinyaw tɛ kelen ye.

250 mg
Miligaramu 250

100 mg
Miligaramu 100

50 mg
Miligaramu 50

Ni i bɛ fura ta, a nafa ka bon kosɛbɛ i ka i janto fura tata hakɛ yamaruyalen na. I ka kan ka fura garamu ni a miligaramu hakɛ lajɛ ka ɲɛ.

Misali la:

Ni a sɛbɛnnen don furasɛbɛn kan: teramisini, (*terramycine*) mg 250 foroko 4 tile kɔnɔ, ni dɔ wɛrɛ tɛ yen mg 100 furamugu forokonilama foroko kɔ, o la i bɛ foroko 2 (o min ye foroko kelen tali ye foroko fila o fila la ½) ta sinɛ 4 tile kɔnɔ.

100 mg + 100 mg + 50 mg = 250 mg

Furajimaw

Sirojiw, sɔrɔmulakɛfɛnw, sɔrɔmujiw ani furajima wɛrɛw, hakɛ sumannen don miligaramu na.

mL = mililitiri

1 litiri = 1.000 mL

Nin fura ninnu ka kan ka min ni kafeminkutu (walima dumunikɛkutu) ye. I ka kan ka kutu fitini dɔ ɲini (min bɛ wele ko kafeminkutu) ani kutu kunbaba (min bɛ wele dumunikɛkutu).

Kafeminkutu ɲɛ 1 = mL 5 ye (kutu fitini)
dumunikɛkutu ɲɛ 1 = mL 15 ye (kutu kunbaba)

Kutunin 3 = kutu kunbaba
Kutu fitini ɲɛ 3 = kutu kunbaba ɲɛ 1 ye

Ni a sɛbɛnnen don furasɛbɛn kan kafeminkutu ɲɛ kelen, o kɔrɔ ye mL 5 ye. I ka i janto nin na: tuma dɔw la mililitiri 8 bɛ se ka kɛ kutu fitini dɔw kɔnɔ. **Kutu fitini ka kan ka bɛn mL 5 ma, a man kan ka caya ni o ye walima ka jigin o duguma.**

A bɛ dɔn cogo di ko kutuni ɲɛ kelen bɛ mililitiri 5 bɔ?

1. I bɛ kutu san min ɲɛ kelen ye mililitiri 5 ye

   WALIMA

2. I bɛ siro san min bɛ feere ni manakutuni ɲɛgɛnnen ye ka kɛ mL 5 ye. Ci min bɛ o cɛmancɛ la o bɛ mL 2.5 jira. I bɛ o kutu in mara sijnɛ wɛrɛw kama.

   WALIMA

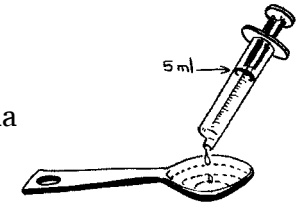

3. I bɛ taamasiɲɛ bila tobilikɛkutu dɔ la ka sɔgɔlibiɲɛ bara kɔnɔji mL 5 kɛ o kɔnɔ.

Ni kutu tɛ i bolo, i bɛ minɛn dɔ ɲini i bɛ furajimaw suma ni min ye. I bɛ o bɔ sumancogo fɔlen sira fɛ.

Furaw dicogo denyɛrɛniw ma

Fura caman ye furakisɛ walima furamugu forokolama ye, nka a dɔw fana ye siro ye denmisɛnniw kama. A ka ca a la, sirow da ka gɛlɛn barisa fura hakɛ min bɛ taa u dilanni na, o ka ca ni furakisɛw ta ye. Mɔgɔ bɛ se ka dɔ bɔ i ka musakaw la ni siro dɔ dilanni ye i yɛrɛ ye nin cogo in na:

I bɛ furakisɛ mugu bɔ ka ɲɛ walima ni furamugu don forokoni kɔnɔ, i bɛ a dayɛlɛn ka a kɔnɔmugu bɛɛ yɛlɛma minɛn kɔnɔ.

sukaro walima dinɔɔnɔ ji wulilen a sumayalen kɔ

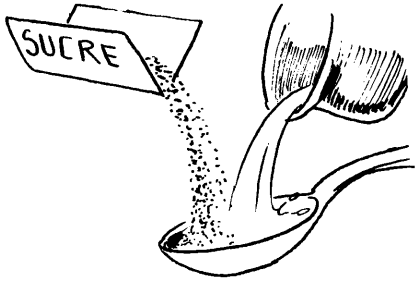

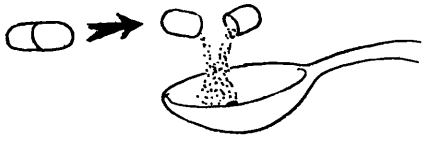

I bɛ o furamugu daji ni ji wulilen ye (a sumayalen kɔ) ka sɔrɔ ka sukaro walima di kɛ a la.

Ni fura ka kuna kojugu, i ka kan ka dinɔɔnɔ caman walima sukaro caman kɛ a la (tetarasikilini walima kulorokilini)

Ni i bɛ denmisɛnniw ka siro dilan ni fura kisɛlama ye walima a mugulama ye, **i kana a caman di u ma**. Ni aw bɛ furaji dilan denw fɛ ni furakisɛ walima ni forokoni furamugu ye, aw bɛ a kɛ ni hakilisigi ye kosɛbɛ walasa aw kana fura di ka caya kojugu. Fana, den minnu si bɛ san kelen jukɔrɔ, aw kana dinɔɔnɔ di olu ma. Hali ni a tɛ kɛ ka caya, den dɔw bɛ se ka kɔlɔlɔba sɔrɔ o la.

Aw ye aw janto: Walasa fura kana den sara, aw kana fura di a ma ka a dalen to a kɔrɔ kan walima ni a kun jannen don. Tuma bɛɛ fo aw ka jateminɛ kɛ ko den sigilen don walima a kun kɔrɔtalen don. Aw kana fura di den ma da la abada ni a kirilen don walima ni a bɛ sunɔgɔ la, ani waati min a tɛ fɛn kalama.

Ni fura wɛrɛ tɛ i bolo balikuw dɔrɔn ka tata kɔ, i bɛ o suma cogo di ka o bɛn den ka tata hakɛ ma?

A ka ca a la, denmisɛnni ka dɔgɔya ni a ka fura tata dɔgɔya bɛɛ bɛ taa ni ɲɔgɔn ye. Ni i ye denmisɛnni ka fura tata hakɛ caya kojugu, o bɛ se ka juguya a ma.

Ni kunnafoni bɛ i bolo denmisɛnni ka fura tata hakɛ kan, i bɛ tali kɛ o kɛcogo ma. Ni kunnafoni tɛ i bolo yɛrɛ, i bɛ fura di ka tali kɛ den girinya ma. O la, i bɛ den kɔrɔta ka a pese walasa ka a ka fura tata hakɛ latigɛ.

Ni peselikɛlan (girinya hakɛsumanan) ni dɔw ko balansi, tɛ i bolo kɔrɔ, ni i bɛ a dɔn ko a si ni a girinya bɛ ɲɔgɔn ta, o fana bɛ se ka i dɛmɛ ka fura tata hakɛ latigɛ.

Ni i bɛ baliku ka fura tata hakɛ dɔn, denmisɛnni ta bɛ se ka kɛ nin cogo ninnu na:

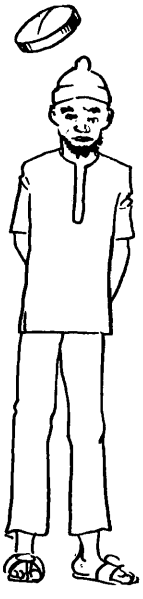

Baliku (kilogaramu 60) ka fura tata hakɛ

Denmisɛnni min bɛ san 8 ni san 13 cɛ (kilogaramu 30), a bɛ baliku ka tata hakɛ tilancɛ ½ ta

Denmisɛnni min bɛ san 4 ni san 7 cɛ (kilogaramu 15), a bɛ baliku ka tata hakɛ tilalen 4 ye kelen ta ¼

Denmisɛnni min bɛ san 1 ni san 3 cɛ (kilogaramu 10), a bɛ baliku ka tata hakɛ tilalen 6 ye kelen ta 1/6

Ni denmisɛnni si tɛ san 1 bɔ (kilogaramu 6 ni kilogaramu 8 cɛ), a bɛ baliku ka tata hakɛ tilalen 8 ye walima 10 ye kelen ta, nka ni i bɛ se, i ye taa dɔgɔtɔrɔ dɔ ɲininka

Furaw ta waatiw

Furaw tali waati batoli ka ɲi kosɛbɛ. Fura dɔw ka kan ka ta siɲɛ 1 tile kɔnɔ, nka dɔw ka kan ka ta siɲɛ 4 ka se siɲɛ 6 ma tile kɔnɔ, o bɛ bɔ furaw de la.

Hali ni waatilan tɛ i bolo kɔrɔ, o tɛ basi ye. I bɛ se ka waati dɔw jateminɛ i yɛrɛ ye. Misali la ni a sɛbɛnnen don ko i ka kan ka fura dɔ ta lɛri 8 o lɛri 8, i bɛ o fura ta siɲɛ 3 tile kɔnɔ, i n'a fɔ sɔgɔma, tilegan ani wula fɛ. Ni fura ka kan ka ta lɛri 6 o lɛri 6, i bɛ o ta siɲɛ 4 tile kɔnɔ, i n'a fɔ sɔgɔma, tilegan, wula fɛ ani su fɛ (i datuma). Ni a ka kan ka lɛri 4 o waati lɛri 4, i bɛ a ta siɲɛ 6 tile kɔnɔ, o la i bɛ fura taliw furancɛ bɛɛ kɛ kelen ye. i bɛ se ka i yɛrɛ bilasira ni seliwaatiw ye.

Mɔgɔ ka kan ka fura dɔw ta sani i ka dumuni kɛ fɔlɔ, i n'a fɔ sanga damadɔ ka kɔn dumuni ɲɛ.

O fura suguw ka kan ka ta lɛri tilancɛ (sanga 30) ka kɔn dumuni ɲɛ.

- Penisilini (*pénicilline*)
- Anpisilini (*ampicilline*)
- Dɔkisisikilini (*doxycycline*)
- Tetarasikilini (*tétracycline*)

A laɲininen don mɔgɔ kana nɔnɔ min waati kelen ka kɔn dɔkisisikilini wa tetarasikilini tali ɲɛ walima ka tugu a tali kɔ. Fura minnu ka kan ka ta dumuniwaati fɛ walima dumuni kɛlen nɔ goni kan, olu de filɛ:

- Asipirini ani asipirini bɛ fura minnu na
- P.A.S. (sɔgɔsɔgɔninjɛfuraw)
- Ibiporofɛni (*ibuprofène*)
- Nɛgɛ, kiribinɛgɛ (*sulfate ferreux*)
- Nafalanw (witaminiw)
- Eritoromisini (*érythromycine*)

Fura minnu bɛ ta walasa ka kumuji yɛlɛnni kɛlɛ, olu bɛ fɛrɛ u ka baara ma lɛri kelen walima lɛri fila dumuni kɛlen kɔ fɛ, i n'a fɔ kɔnɔbara fɛgɛnyalen kɔ fɛ.

Ni i bɛ fura di mɔgɔ ma

I bɛ o fura tɔgɔ ni nin kunnafoni sɛbɛn a kan hali ni a tigi tɛ sɛbɛn dɔn:

A tɔgɔ	*Zan Jara*
Fura tɔgɔ	*Piperazini mg 500 (forokoni kɔnɔ)*
Bana tɔgɔ	*bobarasiɲɛntumu*
Fura tata hakɛ	*furakisɛ den 2 bɛ ta siɲɛ 2 tile kɔnɔ*

Nin kunnafoni ninnu bɛ se ka sɛbɛn jaw kan minnu bɛ fura tata hakɛ ɲɛfɔ.

Nin gafe in laban na, i bɛ yɔrɔ dɔ sɔrɔ yen min bɛ furaw ni u tata hakɛ ɲɛfɔ. I bɛ olu tigɛ ka u kɛ i mako ye. Ni u banna, i na se ka dɔ dilan i yɛrɛ ye.

Ni i bɛ fura di banabagatɔ ma, a nafa ka bon i ka a sɛbɛn ka mara i bolo. Ni i bɛ se, i bɛ banabagatɔ kunkankunnafoniw dafalen mara i bolo kɔrɔ.

Sigida
9

Labɛn ni ladilikan minnu ka kan ka matarafa pikiri kɛli kama

Pikiri ka kan ka kɛ kun jumɛn na, a man kan ka kɛ kun jumɛn na?

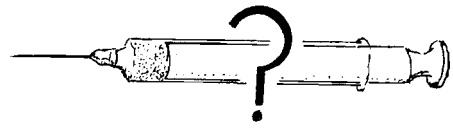

Pikiri kɛ kun man ca. Bana caman bɛ se ka kunbɛn ani ka u furakɛ ni fura duntaw ye. San o san mɔgɔ miliyɔn caman, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnni kunda, olu bɛ bana, ka u kɛ fiɲɛtɔw ye, walima u bɛ fatu ka a sababu kɛ pikiriw ye, minnu man kan ka kɛ u la. O furakɛcogo jugu ninnu kɛlɛli nafa ka bon kɛnɛya la ka tɛmɛ bolici matarafali ni ji sanuman minni ani ɲɛgɛn matarafali kan. A ka ca a la:

Faratiba bɛ pikiri la ka tɛmɛ fura dunta kan.

Aw ye aw jija cogo bɛɛ la ka dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini, barisa ni bana ka jugu kosɛbɛ fo ka a se pikiri kɛli ma, dɔgɔtɔrɔ dɔ ka kan ka o kɛ.

Pikiri ka kan ka kɛ kun minnu na, olu de filɛ:

1. Ni bana in fura pikirilama dɔrɔn de bɛ sɔrɔ.
2. Ni banabagatɔ bɛ fɔɔnɔ kojugu, walima ni a tɛ se ka foyi dun.
3. Bana cunnen kɛrɛnkɛrɛnnen dɔw la, (aw ye gafe ɲɛ nata lajɛ).

Ni dɔgɔtɔrɔ ye pikiri sɛbɛn aw ka furaw la, aw ka kan ka mun kɛ?

Dɔgɔtɔrɔ dɔw bɛ pikiri sɛbɛn mɔgɔw ka furaw la ka a sɔrɔ a ɲɛci tɛ yen. O bɛɛ kɔfɛ, u bɛ tila ka pikiri kɛ wari minɛ. U tɛ pikiri gɛlɛyaw ni a kɔlɔlɔw jate dugumisɛnw kɔnɔ.

1. Ni dɔgɔtɔrɔ b'a fɛ ka pikiri kɛ aw la, aw ye a ɲini ka a dɔn ni pikiri in ye aw ka bana fura ye, ani ni dɔgɔtɔrɔ ye labɛnw sabati (ka alikɔli jɔsi tɛgɛw la, ani ka baarakɛminɛnw saniya).
2. Ni dɔgɔtɔrɔ dɔ ye pikiri sɛbɛn aw kun, aw ye a ɲɛfɔ a ye pikiri bɛ gɛlɛya minnu lase aw ma, kɛrɛnkɛrɛnnenya la, mɔgɔ caman tɛ se pikiri kɛli la dugumisɛnw kɔnɔ. Aw bɛ a ɲininka ni fura in suguya wɛrɛw bɛ sɔrɔ (a forokonilama, a kisɛma, a jima walima o ni a ɲɔgɔnnaw).
3. Ni jolisɛgɛsɛgɛ ma kɛ aw la, dɔgɔtɔrɔ tɛ se ka a dɔn ko pikiri witaminima ka kan ka kɛ aw la. Ni a ma joli sɛgɛsɛgɛ, aw ye a fɔ dɔgɔtɔrɔ ye ko a ka furakisɛ walima, furaji walima a fura forokonilama sɛbɛn aw kun.

Pikiri ka kan ka kɛ bana cunnen minnu na aw masurunya dɔgɔtɔrɔso la

Aw bɛ taa ni banabagatɔ ye dɔgɔtɔrɔso la min ka surun aw la. Banajugu dɔw bɛ yen aw ka kan ka dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini olu la joona. Ni dɔgɔtɔrɔ mɛnna a ma na, walima ni aw ma se ka taa ni banabagatɔ ye dɔgɔtɔrɔso la, a ni fura min ka kan aw bɛ o kɛ a la sani dɔgɔtɔrɔ ka se aw ma. Walasa ka fura kɛta hakɛ dɔn, aw bɛ fura in kunnafonisɛbɛn kalan, a sanna ni min ye. Sani aw ka pikiri kɛ, aw b'a ɲini ka fura in kɔlɔlɔw dɔn ani ka u kunbɛn (aw ye sigida 25 lajɛ, Gafe in kɔnɔ fura kofɔlenw tacogo).

Bana minnu filɛ…	**sika tɛ olu ka pikiriko la…**
Sinkɔrɔkɛrɛdimi jugumanba (sɛbɛn ɲɛ 277) Farifan bɛɛ balakasa (Kelebe, sɛbɛn ɲɛ 339)	Pinisilini min hakɛ ka ca *(Pénicilline à forte dose)* (sɛbɛn ɲɛ 522)
Jibaatɔfarigan (sɛbɛn ɲɛ 419)	Anpisilini ani zantamisini (*ampicilline avec gentamycine*, sɛbɛn ɲɛ 527) ka fara avec metoronidazɔli kunuta kan (*métronidazole pris par la bouche,* sɛbɛn ɲɛ 548)
Tetanɔsi (nɛgɛtigɛbana) (sɛbɛn ɲɛ 144)	Penisilini (sɛbɛn ɲɛ 522) ni tetanɔsipikiri *(antitoxine tétanique)* (sɛbɛn ɲɛ 582)
Bɛlɛnin (sɛbɛn ɲɛ 152)	Anpisilini ni zantamisini (*ampicilline avec gentamycine,* sɛbɛn ɲɛ 527)
Fɔnfɔnni kinda (sɛbɛn ɲɛ 179) walima buntenikinda (sɛbɛn ɲɛ 180)	Safura sɔrɔmulama walima buntenifura sɔrɔmulama (sɛbɛn ɲɛ 582)
Kanjabana ni aw sɔminen tɛ sɔgɔsɔgɔninjɛ ko la (sɛbɛn ɲɛ 299)	Anpisilini (sɛbɛn ɲɛ 527)
Kanjabana ni aw dalen don a la ko sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ a senkɔrɔ (sɛbɛn ɲɛ 299)	Anpisilini ni sitɛrɛpitɔmisini faralen ɲɔgɔn kan (sɛbɛn ɲɛ 526) ani sɔgɔsɔgɔninjɛfura wɛrɛw ni olu bɔ sɔrɔ (sɛbɛn ɲɛ 536)
Fɔɔnɔ dabilabali min ma se ka lajɔ cogosi la (sɛbɛn ɲɛ 266)	Faritanabanafura, misali la, porometazini *(prométhazine)* (sɛbɛn ɲɛ 579)
Faritanabana min juguyara (sɛbɛn ɲɛ 271)	Epinefirini *(épinéphrine)*, Aderenalini (*Adrénaline,* sɛbɛn ɲɛ 578) ani ni aw sera ka difenidaramini sɔrɔ *(diphénhydramine)*, Benadirili (*Benadirili*, sɛbɛn ɲɛ 580), walima Polaramini miligaramu 200 (*Polaramine* 200 mg)

Bana basigilen minnu filɛ, olu bɛ furakɛ tuma dɔw la ni pikiri ye, nka o fana tɛ kɔrɔtɔ ko ye, a nafa ka bon aw ka dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini. O banaw filɛ:

Sɔgɔsɔgɔninjɛ min bɛ fogonfogon la (sɛbɛn ɲɛ 291)	Sitɛrɛpitɔmisini *(stréptomycine)* (sɛbɛn ɲɛ 539) bɛ fara Sɔgɔsɔgɔnijɛfuraw kan (sɛbɛn ɲɛ 536)
Npɔrɔn (sɛbɛn ɲɛ 369)	Bezantini penisilinilama min hakɛ ka ca (*Benzathine pénicilline à forte dose*, sɛbɛn ɲɛ 370 ani 523)
Damajalan, sopisi (sɛbɛn ɲɛ 367)	Sɛfitiriyakizɔni (*Ceftriaxone*, sɛbɛn ɲɛ 532) Sipɛkitinimisini (*Spectinomycine*, sɛbɛn ɲɛ 535)

Pikiri MAN KAN KA kɛ fewu kun min na:

Ni aw bɛ se ka dɔgɔtɔrɔ ka dɛmɛ sɔrɔ joona, aw kana pikiri kɛ **abada.**

Bana min ma juguya ka dantɛmɛ, aw kana pikiri kɛ o la abada.

Aw kana pikiri kɛ **abada** mura walima murafarigantɔ la.

Aw bɛka bana min furakɛ ni pikiri ɲɛci tɛ o la, aw kana a kɛ **abada**.

Aw kana pikiri kɛ **abada** ka a sɔrɔ aw ma pikirikɛlanw tobi fɔlɔ.

Aw kana pikiri kɛ **abada** ka a sɔrɔ aw ma a kɛcogo ɲɛdɔn ani ka a kɛli labɛnw sabati (pikirikɛlanw tobili ni fura kɛta hakɛ).

Aw kana pikiri kɛ **abada** ka a sɔrɔ aw ma bana sidɔn kosɛbɛ.

Aw man kan ka sɔn fura minnu pikiri ma FEWU

Furakisɛ de ka fisa ni pikiri ye

Aw man kan ka sɔn fura minnu pikiri la **abada**, olu de filɛ:

1. **Witaminiw.** Witaminiw pikirilama man teli ka baara kɛ ka tɛmɛ a kunutaw kan. Pikiriw da ka gɛlɛn wa u farati ka bon. Aw ye witamini furakisɛmaw ni a furajimaw ta. Olu ka ɲi ni pikiriw ye, walima aw ka dumuni ɲumanw dun, a dɔ la aw mako tɛna jɔ witaminiw tali la.
2. **Biɲɛji, jɛgɛji, witamini B_{12}, ani jolisegin pikiri.** Aw kana ninnu pikiri kɛ abada. Joliseginfura (*sulfate ferreux*) tali de nafa ka bon.
3. **Kolosinsinfura** (*le calcium*). Kolosinsinfura pikiri kɛli jolisira fɛ, o ye farati belebele ye ni a ji ma lataa jolisira fɛ **dɔɔni dɔɔni**. A pikiri kɛli bobara la, o bɛ se ka nɛ ta. Wulakɔnɔmɔgɔ man a kan ka sɔn mɔgɔ ka kolosinsinfura pikiri kɛ u la ka u to wula kɔnɔ.
4. **Penisilini** (*la pénicilline*). A ka ca a, la bana o bana bɛ furakɛ ni penisilini pikiri ye, fura dunta bɛ se ka kɛ ka o bana furakɛ. A farati ka bon ka penisilini pikiri kɛ jolisira fɛ. **Aw bɛ se ka penisilini pikiri kɛ bana na,** min ka jugu.

5. **Penisilini ni sitɛrɛpitɔmisini ɲagaminen** (*Pénicilline avec streptomycine*). Aw kana girin ka sɔn ni fura ɲagaminen na. Aw kana fura kofɔlen ninnu kɛ ka mura walima murafarigan furakɛ barisa a tɛ mako ɲɛ o banaw furakɛli la. Fura kofɔlen ninnu bɛ se ka gɛlɛya wɛrɛw lase aw ma; ka banabagatɔ tulo geren tuma dɔw la walima ka a faga. Fura ninnu ta ko jugu o bɛ sɔgɔsɔgɔninjɛ ni banajugu wɛrɛw kɛnɛyali gɛlɛya.
6. **Kuloranfenikɔli *(chloramphénicol)* walima tetarasikilini *(tétracycline)*.** Nin fura kofɔlen ninnu dunta ka ɲi kosɛbɛ. Fura ninnu kisɛ tali ni u furaji mini ka fisa ni u pikiri ye.
7. **Sɔrɔmu** (*le sérum*). Sababuw ka dɔgɔn minnu bɛ a jira ko sɔrɔmu ka ka kan kɛ banabagatɔ la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la dugumisɛnw kɔnɔ, ka da a kan pikiri dɔw ka teli ka banabagatɔ faga. Aw kana sɔn sɔrɔmu ma, fo ka a bɔ kunfilanitu juguman furakɛli la; hali o bɛɛ la, kɛnɛyajiw ka ɲi wa u farati man bon.
8. **Fura (pikiri) minnu bɛ kɛ jolisira fɛ**. Jolisiralapikiri farati ka bon, o kama dɔgɔtɔrɔ dɔrɔn de bɛ se ka a kɛ ka ɲɛ. Aw kana pikiri kɛ bobara la abada. O fana kɛli a ɲɛjugu kan, o ka jugu ni a tɔ bɛɛ ye. Jolisiralafuraw ka kan kɛ ni farilajidɛsɛ bɛ banabagatɔ la, wa pikiri ɲɛdɔnbagaw de ka kan ka a kɛ.

Faratiw ni yɛrɛ tangacogow

Farati minnu bɛ pikiri la: 1) o ye, banakisɛ sɔrɔli ye pikirida fɛ. 2) degun dɔw, walima fura kɔlɔlɔw.

Bana min sɔrɔla pikiribiɲɛ donda fɛ. Nɛn donni farikolo la, banakisɛ jɛnsɛnni fari la hali nɛgɛtigɛbana, olu bɛɛ bɛ se ka sɔrɔ pikiri kɛcogo jugu fɛ. nɛgɛtigɛbana min sababu bɔra pikiri la, o farati ka bon ka tɛmɛ joginda ta kan. Sidabana bɛ sɔrɔ minnɛn fɛ, minɛn min donna sidatɔ dɔ joli la.

Ni aw ye pikiri kɛ ni biɲɛ ye, aw bɛ aw hakili to a saniyali la. A ka kan aw ka pikiribiɲɛ saniya fɔlɔ, sani aw ka pikiri kɛ ni a ye. pikiribiɲɛ tobilen kɔfɛ aw kana a to aw bolo ka maga a la kuma tɛ fɛn wɛrɛ ma.

Biɲɛ min kɛra ka pikiri kɛ ka tɛmɛ, aw kana o biɲɛ kelen kɛ ka pikiri kɛ mɔgɔ wɛrɛ la, ka a sɔrɔ aw ma a tobi. Aw ye bilasiralikanw bato ka ɲɛ (aw ye gafe ɲɛ nataw lajɛ).

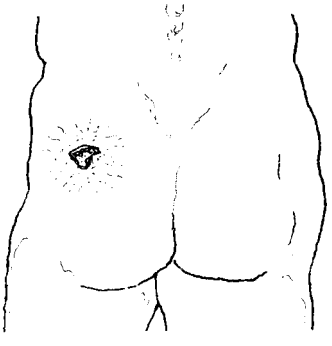

Joli nɛma i n'a fɔ nin ɲɔgɔn, o ye pikiri biɲɛ tobobali ka sɔgɔlida nɔ ye, ka da a kan a banakisɛw ma faga.

Aw bɛ aw tɛgɛw saniya ka ɲɛ sani aw ka pikiri labɛn walima ka pikiri kɛ.

A ka fisa aw ka a ɲini ka furaw sidɔn ani ka yɛrɛkɔlɔsi fɛɛrɛw labato sani aw ka pikiri kɛ.

Ni gɛlɛya wɛrɛw sɔrɔla fura minnnu tali sababu la, aw kana o fura kelen kɛ o banabagatɔ kelen na tuguni

- Fari bilen bilenni ka ŋɛɲɛ kɛ a senkɔrɔ
- fari funufununi degunw, (aw ye sɛbɛn ɲɛ 271 lajɛ)
- ɲɛnamini ni dusukunɲugun (fɔɔnɔ nege)
- dibi donnni ɲɛ kɔrɔ
- mankan tulo kɔrɔ walima tulogeren yɛrɛ
- kɔmɔkilidimi
- sugunɛkɛ gɛlɛya

Lɛri damadama walima tile damadama pikiri kɛlen kɔfɛ, banabagatɔ fari bɛ se ka bilen bilen ani ka a ŋɛɲɛ. Ni aw seginna ka o fura kelen kɛ a tigi la, a bɛ se ka sa (aw ye gafe ɲɛ 271 lajɛ).

Pikiri biɲɛ saniya bali kɛra ka pikiri kɛ nin den in na (a banakisɛw tun ma faga ka ban pewu)

Pikiribiɲɛ saniyabali ye joli jugumanba bila den na fo ka nɛ sigi a kɔnɔ. A laban na nɛnmanyɔrɔ dayɛlɛ la, o de jiralen filɛ ja in na.

U ye pikiri kɛ den in na ko mura tun bɛ a la. A tun bɛ fisaya ni fura foyi yɛrɛ tun ma di den ma. Sani fura ka den in kɛnɛya, a kɛra a ma sababujugu ye.

Aw ye aw janto nin na: ni aw bɛ se, ni aw bɛ denw furakɛ, aw bɛ a kɛ fura duntaw ye, aw kana pikiri kɛ u la abada.

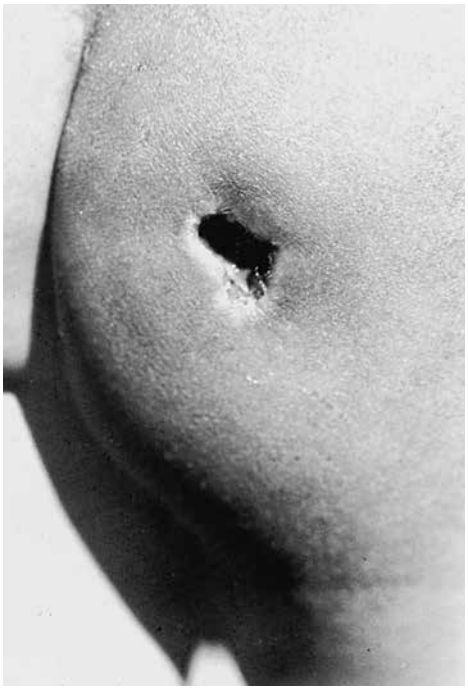

Walasa ka nin degun ninnu bali:

Aw bɛ pikiri kɛ ni o ye a sɔrɔ a ɲɛci bɛ yen.

- Aw bɛ pikirijikɛlan ni pikiri biɲɛ tobi sani aw ka fura kɛ a kɔnɔ, aw bɛ aw kɔlɔsi kosɛbɛ u saniyalen ka to.
- Pikiri bɛ kɛ fari yɔrɔ min na, aw bɛ o yɔrɔ saniya ni banakisɛfagalan ye, sani aw ka pikiri kɛ
- Aw kana fura di banabagatɔ ma ka tɛmɛ fura kofɔlen kan, aw ka da a la fana ko a ka ɲi ani a ta waati ma tɛmɛ.
- Aw ye pikiri kɛ a kɛ yɔrɔɲuman na. Aw kana pikiri kɛ denw ni denmisɛn fitiniw bobara la. Aw bɛ u ka pikiri kɛ u woro kɛnɛmayanfan sanfɛla la. (aw ye a dɔn ko ni pikiri kɛra den bobara la siɲɛ caman, a bɛ fiɲɛ bila fasaba la.

Gɛlɛya minnu bɛ sɔrɔ fura dɔw pikiri fɛ

Nin fura ninnu bɛ gɛlɛyaba lase mɔgɔ ma tuma dɔw la, gɛlɛya minnu ye *faritɛnɛbana jugumanbaw* ye. O gɛlɛyaw bɛ sɔrɔ nin fura ninnu pikiri fɛ.

- Penisilini (anpisilini bɛ min na)
- Bagalakarilan serɔmulama (min dilanna ni so serɔmu ye) . . . . . { Buntenikinda serɔmu; Fɔnfɔnnikinda serɔmu; Nɛgɛtigɛda serɔmu

A farati ka bon mɔgɔw ma, fura ninnu delila ka gɛlɛya lase mɔgɔ minnu ma ka tɛmɛ. A farati bɛ se ka bonya kosɛbɛ ni fura bɛ tɔɔrɔ lase mɔgɔ ma, walima ni o ye a sɔrɔ a delila ka faritɛnɛbana bila a tigi la i n'a fɔ faribilenni, kurukuruw bɔli fari la, fariŋɛɲɛ, farifunu, walima ninakilidegun) lɛrɛ dama dama walima tile dama dama pikiri kɛlen kɔ.

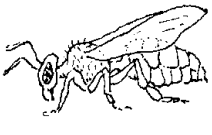

Faritɛnɛbana bɛ se ka sɔrɔ dondoli dɔ ka kinni fɛ walima fura dɔ kununi.

Walasa ka gɛlɛyaw bali pikiri kɛlen kɔfɛ:

1. Aw bɛ pikiri kɛ ni o ye a sɔrɔ fɛɛrɛ wɛrɛ fosi tɛ bana furakɛli la. Misali la: aw kana sumayabana furakɛ ni pikiri ye abada ni banabagatɔ tɛka fɔɔnɔ walima ni a kirinnen tɛ. An ye a mɛn ko gɛlɛya caman sɔrɔla kinini pikiri kɛlen kɔfɛ.
2. Sani aw ka nin fura kofɔlenw pikiri kɛ, aw bɛ aw jija aderenalini anpulu 2 ka kɛ aw bolo kɔrɔ (sigida 578), ani sisanfura dɔ i n'a fɔ porometazini-fenɛrigan (sɛbɛn ɲɛ 579), walima difenidaramini (*diphénhydramine*) wa benadirili (*Benadryl*, sɛbɛn ɲɛ 580).
3. Sani aw ka pikiri kɛ, aw bɛ banabagatɔ ɲininka ni o ye a sɔrɔ pikiri delila ka gɛlɛya dɔw lase a ma, i n'a fɔ ka nɔ bilenmaw bɔ a fari la, walima gɛlɛya wɛrɛw. Ni o delila ka kɛ, aw kana pikiri kɛ walima ka mɔgɔ wɛrɛw bila ka a kɛ.

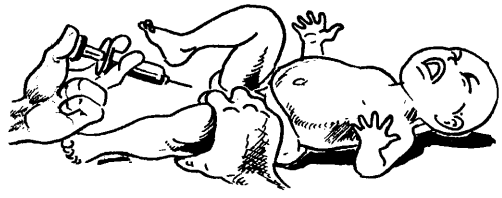

Farati

4. Ni banajugu don i n'a fɔ kanjabana walima fɔnfɔnni kinda, a ka ca a la, pikiri bɛ faritɛnɛbana bila a tigi la. O la, aw bɛ anpulu tilayɔrɔ 10nan kɛ fɔlɔ ka a lajɛ miniti 15 kɔnɔ. Ni a ma foyi kɛ a tigi la, aw bɛ a tilayɔrɔ 4nan kɛ ka a fara a kan. Miniti 15 wɛrɛ kɔfɛ sani aw ka a tɔ kɛ.
5. Ni aw ye fura o fura kɛ banabagatɔ la, aw ka kan ka a kɔlɔsi miniti 30 kɔnɔ ani ka nin gɛlɛya ninnu taamasiŋɛ jateminɛ:
   - fari bɛ sumaya, ka ɲigin, fari ɲɛ bɛ jɛya, wɔsiji sumalen bɛ bɔ
   - dusukun tantanni bɛ teliya ka a fanga dɔgɔya
   - ninakili sɔrɔli bɛ gɛlɛya
   - a tigi nalo bɛ ta
6. Ni aw ye nin taamasiŋɛw ye, aw bɛ aderenalini (adrénaline) pikiri kɛ o yɔrɔ bɛɛ la:
   - Baliku: mililitiri ½
   - Denmisɛnni mililitiri ¼ – ⅓ (ka a bɛn a kundama hakɛ ma)

   Aw bɛ a tigi furakɛ i n'a fɔ ni a kirinnen don (aw ye sɛbɛn ɲɛ 181 lajɛ). O kɔ, aw bɛ sisanfura pikiri fila kɛ a la.

Penisilini pikiri kɔ gɛlɛyabaw kunbɛncogo

1. Ni banamisɛnniw don:

   Aw bɛ penisilini *(pénicilline)* furakisɛ di banabagatɔ ma, o ka fisa ni a pikiri ye.

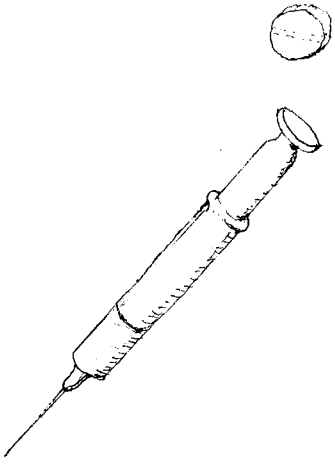

2. Sani aw ka pikiri kɛ, aw bɛ a tigi ɲininka:

   “Pikiri kɛlen kɔ i la, degun dɔ delila ka i minɛ wa? i n’a fɔ fari bilenni, fariŋɛɲɛ, farifunu, walima ninakilidegun?”

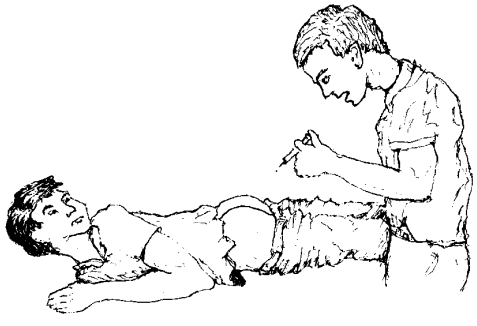

   Ni o delila kɛ a la, aw kana penisilini *(pénicilline)*; anpisilini *(ampicilline)* walima amɔkisisilini (*amoxicilline)* pikiri kɛ. Aw bɛ banakisɛfagalan wɛrɛ di, i n’a fɔ eritoromisini (érythromycine) (sɛbɛn ɲɛ 528) walima silifamidi *(sulfamide)* (sɛbɛn ɲɛ 531).

3. Sani aw ka penisilini pikiri kɛ:

   Aw ye aw jija epinefirini (épinéphrine) (aderenalini) (adrénaline) anpulu dɔw ka kɛ aw bolo kɔrɔ.

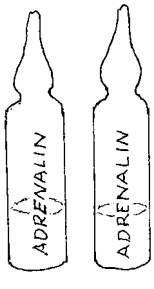

4. Pikiri kɛlen kɔ:

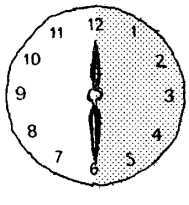

   Aw bɛ a tigi kɔlɔsi miniti 30 ɲɔgɔn kɔnɔ.

5. Ni a tigi fari ɲɛ jɛra a kan, ni a dusukun tantanni ka teli, ni ninakili sɔrɔli ka gɛlɛn a bolo, ni a nalo bɛ ta a kan, aw bɛ aw teliya ka epinefirini *(épinéphrine)* anpulu kelen kɛ a la (aderenalini, *adrénaline*) anpulu tilayɔrɔ naaninan, ni denmisɛnni don, aw bɛ a kɛ a fasasira fɛ (walima a wolo kɔrɔ – aw ye sɛbɛn ɲɛ 578 lajɛ) aw bɛ segin a kan miniti 10 kɔfɛ ni a ɲɛci bɛ yen.

Pikiribiɲɛ labɛncogo

Sani aw ka pikiribiɲɛ labɛn, aw ka kan ka aw tɛgɛ ko ni safinɛ ni ji ye

1. Aw bɛ pikiribiɲɛ walaka, ka ani a biɲɛ tobi miniti 20 ɲɔgɔn.

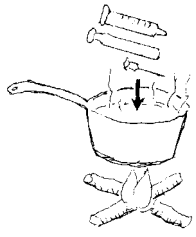

2. Aw bɛ ji bon ka bɔ u kɔrɔ ka sɔrɔ aw ma aw bolo maga a biɲɛ na.

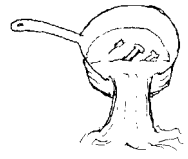

3. Aw bɛ u don ɲɔgɔn na, nka aw kana aw bolo maga biɲɛ kun na ani yɔrɔ min bɛ bisi ka ji lataa.

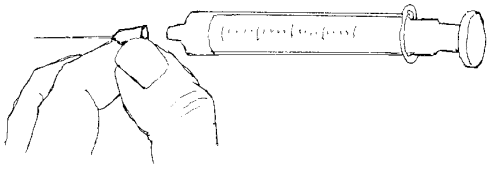

4. Aw bɛ pikiriji butelini kun jɔsi ni alikɔli ye sani aw ka a kari.

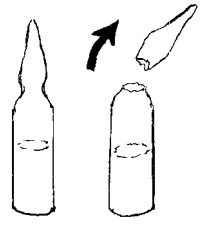

5. Aw bɛ pikirijikɛlan kɛ ka buteli kɔnɔ ji sama (aw kana a to biɲɛ kun ka bɔ kɛnɛma.

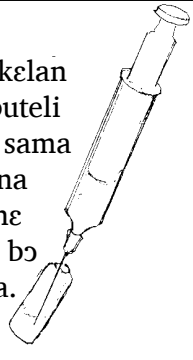

6. Furamugu bɛ butelini min kɔnɔ, aw bɛ o datugulan manani jɔsi ni alikɔli ye walima jikalan.

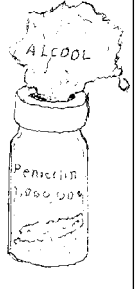

7. Aw bɛ pikirijikɛlan kɔnɔ ji kɛ butelini kɔnɔ furamugu kan.

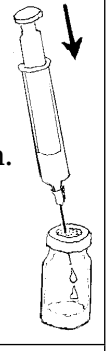

8. Aw bɛ butelini kucukucu fo furamugu bɛɛ ka yeelen.

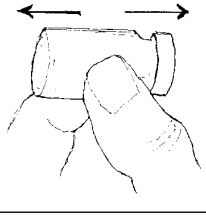

9. Aw bɛ pikirijikɛlan kɛ ka butelini kɔnɔ ji sama tuguni.

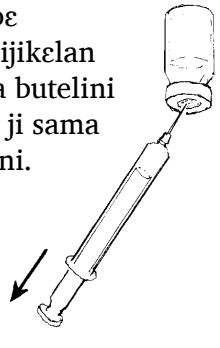

10. Aw bɛ fiɲɛ bɛɛ labɔ pikirijikɛlan kɔnɔ.

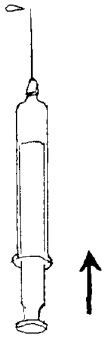

Aw bɛ aw kɔlɔsi, aw bolo kana maga biɲɛ la, walima fɛn wɛrɛ ka se a ma, hali kɔɔrimugu min sulen bɛ alikɔliji la. Ni a kɛra ko aw bolo sera biɲɛ ma walima ko fɛn wɛrɛ sera a ma, aw bɛ a tobi kokura.

Pikiri ka kan ka kɛ fari yɔrɔ minnu na:

Sani aw ka pikiri kɛ, **aw ka kan ka aw tɛgɛ ko ni safinɛ ni ji ye.**

A ka fisa ka pikiri kɛ bobara la; **aw ka kan ka a kɛ waati bɛɛ bobara sanfɛla la.**

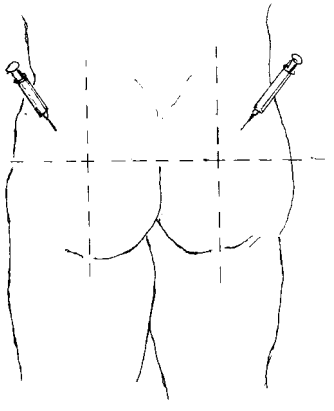

Aw ye aw janto nin na: Aw kana pikiri kɛ fari yɔrɔ la, joginda bɛ yɔrɔ min na walima ni a yɔrɔ bilennen don.

Ni denyɛrɛni don walima denfitini, aw kana olu ka pikiri kɛ u bobara la. Aw bɛ olu ta kɛ u **woro sanfɛla la.**

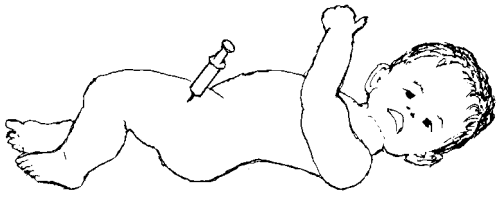

Pikiri kɛcogo

1. Ni aw b'a fɛ ka pikiri kɛ fari yɔrɔ min na, aw bɛ o yɔrɔ ko ni safinɛ ni ji ye (walima ni alikɔli ye; nka, walasa a dimi kana bonya, aw bɛ a to alikɔli ka ja sani aw ka pikiri kɛ). 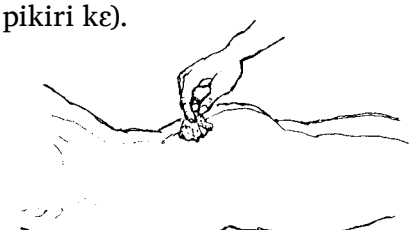	2. Aw bɛ biɲɛ tilen ka a don. (Ni a kɛra ni teliya ye, o dimi tɛ bonya). 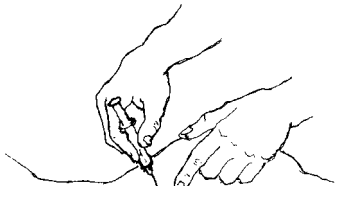

3. Sani aw ka ji lataa, yɔrɔ min bɛ bisi, aw bɛ o sama fɔlɔ ka yɛlɛn. (Ni basi yɛlɛnna pikirijikɛlan kɔnɔ, aw bɛ bijnɛ bɔ o yɔrɔ la ka a turu yɔrɔ wɛrɛ la).

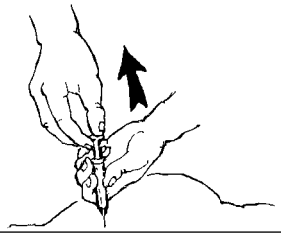

4. Ni basi ma yɛlɛn pikirijikɛlan kɔnɔ, aw bɛ furaji lataa dɔɔni dɔɔni.

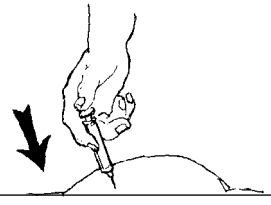

5. Aw bɛ bijnɛ sama ka bɔ ani ka a yɔrɔ saniya kokura.

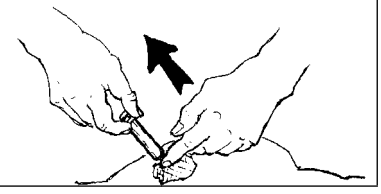

6. Pikiri kɛlen kɔ, aw bɛ pikiribijnɛ bɛɛ sananko o yɔrɔnin bɛɛ. Aw bɛ ji kɛ bijnɛ kɔnɔ ka a bisi ka a labɔ, o kɔ aw bɛ pikirijikɛlan bɛɛ walaka ka u ko. Aw bɛ u tobi sani aw ka baara kɛ ni u ye tuguni.

Pikiriw bɛ denw kɛ lujuratɔ ye cogomin na:

Ni u bɛ kɛ a kɛcogo ɲuman na, furaji dɔw, i n'a fɔ minnu bɛ kɛ ka boloci, olu bɛ denw tanga ka u kisi lujura dɔw ma. Nka ni u bɛ kɛ ni bijnɛ walima pikirijikɛlan tobibaliw ye, olu bɛ se ka banajuguw bila mɔgɔ la.

Bijnɛ walima pikirijikɛlan nɔgɔlenw bɛ se ka banakisɛ dɔw yɛlɛma mɔgɔ fɛ i n'a fɔ sidabanakisɛ walima banajugu wɛrɛw i n'a fɔ bijnɛdimi.

Bijnɛw walima pikirijikɛlan nɔgɔlenw bɛ se ka banaw bila mɔgɔ la minnu bɛ fijnɛ bila mɔgɔ la walima ka a faga.

Aw kana mɔgɔ fila sɔgɔ ni bijnɛ kelen ye ka sɔrɔ aw ma a banakisɛ faga fɔlɔ.

Pikiri dɔw bɛ se ka faritɛnɛbana jugumanbaw bila mɔgɔ la, u bɛ se fana ka baga lase a tigi joli ma, wala ka a tulo geren walima ka kɔlɔlɔ wɛrɛw lase a ma. Misali la, muso kɔnɔmaw bɛ to ka pikiri sugaya dɔ kɛ walasa ka u jiginni lateliya walima ka "fanga di u ma," nka o pikiriw farati ka bon ba ma ani fana u bɛ se ka fijnɛ bila den kunsɛmɛ na walima ka a faga yɛrɛ.

Pikirikɛ minɛnw saniyacogo (tobicogo)

Banajugu caman bɛ yen i n'a fɔ Sida bana (aw ye sɛbɛn ɲɛ 507 lajɛ), biɲɛdimi (aw ye sɛbɛn ɲɛ 279 lajɛ) ani kanjabana (aw ye sɛbɛn ɲɛ 292 lajɛ) olu bɛ se ka yɛlɛma ka a sababu kɛ pikiribiɲɛ, miseli walima minɛn wɛrɛw minnu banakisɛ ma faga (olu dɔw ye tulosɔgɔbiɲɛw, biɲɛniw, dasusubiɲɛw walima bolokolimuruw). Wololajoli caman sababu bɛ bɔ minɛn nɔgɔlenw na. **Ni aw bɛna wolo tigɛ walima ka a sɔgɔ, aw ka kan ka a kɛ ni minɛn saniyalenw (tobilenw) ye.**

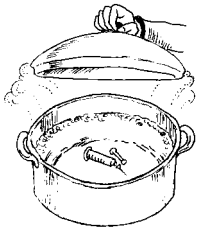

Minɛnw saniyacogo dɔw filɛ:

- Aw bɛ a wuli miniti 30 (Ni mɔnturu tɛ aw bolo, aw bɛ malo kisɛ 1 walima kisɛ 2 bila ji la, ni o mɔnna, o kɔrɔ don ko minɛnw banakisɛ fagara.)
- Aw bɛ a tobi funteni na minɛn kɛrɛnkɛrɛnnen dɔ kɔnɔ miniti 30 kɔnɔ
- Walima aw bɛ u bila jawɛliji la miniti 20 ɲɔgɔn (ni aw ye jawɛliji suman ni minɛn min ye, aw bɛ o minɛn kelen ɲɛ 7 ji ta) walima aw bɛ u bila alikɔli etanɔli (*éthanol*) 70% ji la. Ni aw bɛ se, aw bɛ ninnu dilan don o don, barisa u fanga ban ka di. (aw ye aw jija biɲɛ kɔnɔna ka saniya, aw bɛ ji sama ni a ye ka tila ka a labɔ ni ji lataalan ye biɲɛ woni fɛ.)

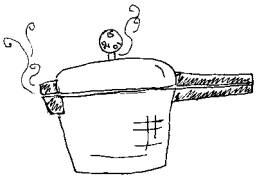

Ni aw bɛka mɔgɔ ladon, bana yɛlɛmata bɛ mɔgɔ min na, aw bɛ to ka aw tɛgɛw ko ni safinɛ ni ji ye.

Sigida

Furakɛli kunfɔlɔ

10

Aw bɛ aw hakili sigi ani ka aw yɛrɛ minɛ

Ni balanako ye aw sɔrɔ, aw bɛ a ko dilan kelen kelen ni basigi ye. O bɛ a to aw ka se ka hakilina ɲuman ta ka gɛlɛyaw furakɛ fɔlɔ.

1. Aw bɛ fiɲɛ sama kosɛbɛ ka tila ka a bila. Kasaara dɔw bɛ mɔgɔ jatigɛ. Nka ni aw hakili sigilen don, aw bɛ se ka dɛmɛ don ka ɲɛ. Aw ka hakilisigi bɛ a to fana mɔgɔ joginnen ni aw kɛrɛfɛmɔgɔw bɛɛ fana hakili ka sigi.
2. Aw ye aw yɛrɛ ɲininka: nin yɔrɔ in lakananen don wa? Aw bɛ mɔgɔ joginnen ta ka a mabɔ tasuma na, siraba la walima faratima yɔrɔw la. (Ni joginnen kan walima a kɔ de bananen don, aw bɛ a ta ka ɲɛ walasa a kan kana lamaga. Aw ye sɛbɛn ɲɛ 146 ni 148 lajɛ).
3. Aw bɛ gɛlɛyabaw fɔlɔ furakɛ. Kasaara sababu mana kɛ fɛn o fɛn ye, aw bɛ aw teliya fɔlɔ ka a tigi ninakili jateminɛ. O de ye fɛn koloma ye adamaden ka ɲɛnamaya la. Ni ninakili degunnen don, aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 131 lajɛ ka taa a bila a ɲɛ 133 la.
4. Ninakili jateminɛnen kɔfɛ, aw bɛ basibɔn fana jateminɛ. Basibɔnni kojugu, o bɛ se ka mɔgɔ faga. Aw ye sɛbɛn ɲɛ 135 lajɛ ka taa a bila a ɲɛ 136 na.
5. Ni fɛɛrɛ sɔrɔla ninakilidegun ni basibɔn juguman na, aw bɛ a fari fan bɛɛ lajɛ ni yɔrɔ dɔ joginnen tɛ walima ni kolo dɔ karilen tɛ. Aw bɛ a daminɛ a tigi kungolo la ka tila ka a yɔrɔ tɔw bɛɛ fana lajɛ, kɔ ni ɲɛ fo ka se a senkɔniw ma. Aw bɛ a ɲininka ni nɔgɔya ye, aw bɛ segin ka a lajɛ, ka maga a fari la dɔɔni dɔɔni ni joginda dogolen dɔ tɛ a fari yɔrɔ dɔ la. Tuma dɔw la, joginda caman bɛ sɔrɔ fari la, nka a dɔw tɛ ye lajɛli fɔlɔ senfɛ.
6. Aw bɛ jija ka a bɛɛrɛbɛɛrɛ ka a hakili sigi. Mɔgɔ joginnen ni bɛ siran wa ani degun bɛ a kan. Ni aw ye a hakili sigi, o bɛ a to a ninakili ni a dusukun tantanni bɛ segin u cogo kɔrɔ la.

Aw bɛ to ka a ninakili ni basibɔn jateminɛ. Ni aw bɛ se ka a tigi tansiyɔn ta, aw bɛ to ka o fana jateminɛ. Aw bɛ a ye ko basi tɛ a tigilamɔgɔ la, nka kɔfɛ aw bɛ bala ka a kirikaralen ye. Aw bɛ to ka nin fɛn kofɔlenw lajɛ fo aw yɛrɛ ka da a la waati min ko a lafiyara. Aw bɛ to ka kuma a fɛ. O bɛ a to aw ka a dɔn ko a hakili wulilen tɛ walima ko a hakiliwuli tɛka juguya.

Aw bɛ a ɲini kasaara lajɛbagaw fɛ u ka dɛmɛ don mɔgɔ joginnen ma. Aw bɛ a ɲini jama fɛ u ka u mabɔ aw ni mɔgɔ joginnen na. Aw bɛ a fɔ dɔ ye o ka taa dɔgɔtɔrɔ dɔ ɲini walima fɛn dɔw i n'a fɔ fini (ka fari yɔrɔ dɔ siri) walima birifiniw. Aw bɛ mɔgɔw wele ka fara aw yɛrɛ kan walasa ka furakɛli kunfɔlɔ kɛ joona.

Mɔgɔ joginnen fana bɛ se ka a yɛrɛ dɛmɛ. Mɔgɔ joginnen fanba bɛɛ bɛ se ka u digi u ka joginda kan u yɛrɛ ye (sɛbɛn ɲɛ 135 lajɛ). O bɛ a to aw ka aw ɲɛsin banabagatɔ ma ka se ka a fari yɔrɔ tɔw lajɛ ni joginda tɛ yɔrɔ dɔ la walima ka mɔgɔ joginnen wɛrɛw furakɛ.

Ni a tigi kirinnen tɛ, aw bɛ a **ɲininka** ni a yɔrɔ dɔ tɛ ka a dimi walima ni a tɛ se ka bɔ a nɔ na.	• Olu ye mugu walima kolokari taamasiŋɛw ye. Aw ye sɛbɛn ɲɛ 150 ni ɲɛ 154 ani 161 lajɛ. Ni mugu don, ni a senyanfan walima ni a fansi tɛ se ka bɔ a nɔ na, o bɛ se ka a jira ko fiŋɛ bilala a kɔkolo la, aw ye sɛbɛn ɲɛ 146 ni 148 lajɛ.
Aw bɛ a **jateminɛ** ni a nalo talen tɛ walima ni a tɛ se ka kuma ka ɲɛ. O bɛ se ka aw dɛmɛ ka a ka joginni juguya dɔn. Ni a tigi tɛ a yɛrɛ kalama, aw ye sɛbɛn ɲɛ 130 lajɛ.	• Mɔgɔ caman ja bɛ wuli kasaara kɔfɛ. Nka kumakan latilenbaliya ni kirinni de bɛ kunkolo joginni kofɔ (sɛbɛn ɲɛ 148 ka se 149 ma) walima a tigi sulen bɛ sɔrɔ ka a sababu kɛ dɔrɔgu walima dɔlɔ ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 171 lajɛ). • Ni a tigi kumakan tilennen tɛ walima ni a bɛ kumakuntanw fɔ, olu bɛ se ka kɛ kirinni taamasiŋɛ ye. A tigi ɲɛda walima a fari fan dɔ salen don walima fanga dɔgɔyalen don wa? • Hakiliwuli walima hakili yɛlɛmali fana bɛ se ka kɛ sukarodunbana jugumanba taamasiŋɛ ye. Ni a tigi balala ka bana, aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 176 lajɛ.
Aw bɛ a **lajɛ** ka ɲɛ ni basi bɛka bɔn, a yɔrɔ dɔ fununen don, a bɔsilen don, a bilennen don walima a fari yɔrɔ dɔw bɔra u cogoya la. Aw bɛ a lajɛ ni fari fan fila bɛɛ ye kelen ye. Misali la ni sen kelen ka surun ni a tɔ kelen ye, o bɛ a jira ko a karilen don.	• Ni basibɔn don, aw ye sɛbɛn lajɛ ka a ta a ɲɛ 135 na ka taa a bila a ɲɛ 136 na. • Ni kolokari don, aw ye sɛbɛn ɲɛ 154, ni ɲɛ 158 fo ɲɛ 161 lajɛ. • Bɔsili ni fununi ani yɔrɔ bilenni bɛ se ka kɛ wolokɔrɔbasibɔn taamasiŋɛ ye, aw ye sɛbɛn ɲɛ 137 lajɛ, kirinniw kan.
Aw bɛ **maga** a kungolo la, a ɲɛda, a kan, a kɔ ni a ɲɛ, a bolow ni a senw na dɔɔni dɔɔni ka a lajɛ ni a yɔrɔ dɔ magayalen don, a bɛ a dimi, a kirinnen don walima ni kolo dɔ bɔlen don a nɔ na. Ni a tigi binna de, ni sirabakankasara don, ni a kan walima a kɔ de joginnen don, aw bɛ a galakakolo bɛɛ lajɛ (a kɔkolo tugudaw) ka bɔ kungolo la ka taa a bila bosokolo la.	• Ni kungolo joginnen don, aw ye sɛbɛn lajɛ ka a ta ɲɛ 148 la fo ɲɛ 149. • Ni aw sikara ko kungolo, kan walima kɔ joginnen don, aw bɛ sɛbɛn lajɛ ɲɛ 146 n'a kun sani aw ka a tigi bɔ a nɔ na. • Bɔsili ni fununi ani yɔrɔ bilenni bɛ se ka kɛ wolo kɔrɔ basibɔn taamasiŋɛ ye. Aw bɛ joginni taamasiŋɛw lajɛ sɛbɛn ɲɛ 137.

Aw bɛ aw yɛrɛ lakana

Ni aw ye mɔgɔ joginnen furakɛ, joli bɛka bɔ mɔgɔ min na, aw bɛ aw jija ka joli ni farilaji bɛɛ ko ka bɔ aw yɛrɛ la.

- **Aw bɛ to ka aw tɛgɛw ko.** Aw bɛ aw ɲɛ ni aw ka jolidaw ko ni ji caman ye walasa ka aw yɛrɛ tanga banakisɛw ma.
- **Aw bɛ aw fari ni aw ɲɛ lakana.** Aw bɛ se ka lunɛti don aw ɲɛ na ani ka gan sanumanw don aw tɛgɛ la. Ni gan tɛ aw bolo, aw bɛ se ka manaforoko don aw tɛgɛ la. Aw bɛ Sigida 4, banabagatɔw furakɛcogo yɔrɔ lajɛ (sɛbɛn ɲɛ 86) aw yɛrɛ tangacogo kan banakisɛw ma.

Kirinni

A ka ca a la, kirinni sababu ka teli ka kɛ ninnu ye:

- Suli
- Kungolo gosi kojugu fɛn dɔ fɛ
- Dusukuntɔɔrɔ (dusukasi kogu, gafe ɲɛ 137)
- Kirinniw (gafe ɲɛ 178)
- Bagamanfɛn dunni (gafe ɲɛ 168)
- Jigitigɛ kojugu (siran walima fagan dɔgɔya fɛ)
- Kunsɛmɛnasumaya
- Kanjabana
- Sukarodun bana juguman
- Joli jiginni kunsɛmɛ na walila kunsɛmɛnabana wɛrɛ (gafe ɲɛ 492)
- Sɔn fan dɔ tiɲɛni (aw ye dusukunnabanaw lajɛ, gafe ɲɛ 154)
- Sun kuntaala jan, sukarontanya fari la

Ni mɔgɔ kirinna aw bolo aw dun tɛ a sabau dɔn, aw bɛ nin sɛgɛsɛgɛliw kɛ:

1. Ninakili: ni banabagatɛ ninakili degunnen don, a kun jannen don ka taa kɔfɛ, aw bɛ a da waga, ani ka a nɛ tilen. Aw bɛ a lajɛ ni fɛn dɔ balannen don a kan kɔnɔ. Ni a tɛka ninakili, aw bɛ aw da don a da la ka a dɛmɛ ka ninakili sɔrɔ (gafe ɲɛ 133).
2. Joli caman bɔra a la wa? Ni o don, aw bɛ jolibɔn sɛgɛsɛgɛliw kɛ (gafe ɲɛ 135).
3. A dusukuntɔɔrɔ len don wa (fari ɲɛ jɛlen don, ninakili ka suma walima a ka teli)? Ni o don, aw bɛ a lada ka a kun jigin ka bɔ a senw kɔrɔ (gafe ɲɛ 137).
4. Tile funteni don wa? ni o don, aw bɛ a tigi ladon suma na ani la ji wɔlɔkɔlen bɔn a kan (gafe ɲɛ 183).

Banabagatɔ kirinnen ladacogo

Fari ɲɛ jɛlen don kosɛbɛ: (dusukuntɔɔrɔ, fangadɔgɔya ani o ni a ɲɔgɔnw)

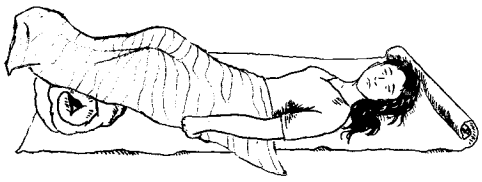

Fari birintilen walima a bɛ a cogo la: tile funteni, kunsɛmɛnabana, dusukundimi, joginda kun na)

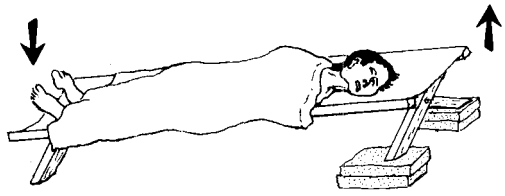

Ni a tigi kirinni sababu bɔra gosili la walima kasaara la:

A ka fisa aw kana maga a tigi la fo ka kirinni ban. Nka ni a tɛ ɲan fo aw ka a bɔ a nɔ na, aw bɛ o kɛ ni banabagatɔ talan ye ni hakili sigi ye barisa a bɛ kɛ ko a kan karilen don ani ka fiɲɛ bila kɔkolo la.

Aw bɛ jogindaw ni yɔrɔ karilenw ɲini. Ni aw bɛ o kɛ, aw bɛ aw jija a lamagali kana caya. Aw kana a to a kɔ walima a kan ka kuru.

Ni mɔgɔ kirinnen bɛka fɔɔnɔ, aw bɛ a josi walawa fɔɔnɔ kana taa nun ni fiɲɛ tɛmɛsiraw fɛ. Aw bɛ a kun jɛngɛ a kɛrɛ kan, ani ka a senw kɔrɔta kosɛbɛ (ja lajɛ sanfɛ).

Aw kana ji walima dumuni di mɔgɔ kirinnen ma abada.

Ninakili

Ni mɔgɔ bɛ se ka sɔgɔsɔgɔ walima ka kuma,
o bɛ a jira ko a bɛ se ka ninakili.

Joginni

Mɔgɔ bananen min tɛ se ka sɔgɔsɔgɔ walima ka kuma, o tigi tɛ se ka ninakili fana. Aw bɛ aw teliya ka o tigi dɛmɛ walasa ka a ni kisi.

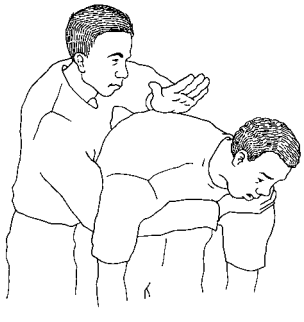

Aw bɛ a tigi kɔ gosigosi

Aw bɛ a kɔ kuru ka tɛgɛ ɲɛ duuru ɲuman bɔ a cɛmancɛ la, a jɛgi fila ni ɲɔgɔn cɛ ni tɛgɛfura ye.

Ni o ma mako ɲɛ:

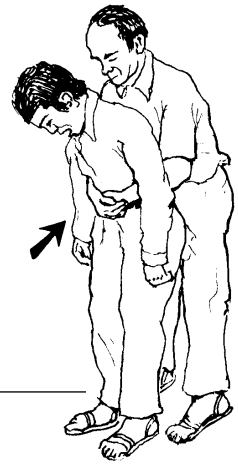

Aw bɛ a kɔnɔ bisi

Aw bɛ aw jɔ a kɔfɛ ka aw bolow meleke a cɛkisɛ la.

Aw bɛ aw bolokan da a furu la barakun sanfɛ, galakakolow duguma.

Aw bɛ aw bolokan minɛ ni aw bolo dɔ in ye. Aw bɛ bala ka a kɔrɔta ni fanga ye. Aw bɛ a ta ni aw fanga bɛɛ ye ka a sen fila bɔ duguma. (Ni denmisɛnni don, aw kana a kɛ aw fanga bɛɛ la). Aw bɛ o kɛ fo siɲɛ duuru ka tugu ɲɔgɔn na.

Ni fɛn dɔ bɛka fiɲɛ bali ka se fogonfogonw walima kankɔnɔna na, kɔnɔnafiɲɛ bɔtɔ bɛ o ɲɔni ka bɔ.

Ni musokɔnɔma walima mɔgɔ belebeleba don, aw bɛ aw bolo da a disi cɛmancɛ la (aw bɛ aw bolokan da sin fila ni ɲɔgɔn cɛ). O kɔ aw bɛ a bisi.

Ni mɔgɔ kirinna

Aw bɛ a nɛmɛnɛmɛ ka a da a kɔ kan ka tila ka a dakɔnɔna lajɛ. Ni aw ye dumuni walima fɛn wɛrɛ ye a ngɔɔnɔ kɔnɔ, aw bɛ o labɔ ni aw bolokɔni ye. Nka aw kana aw bolokɔni digi kan kɔnɔ ka o fɛn in lataa ɲɛfɛ. O bɛɛ kɔfɛ, aw bɛ aw teliya ka aw digi a disi kan fo a ka ninakili daminɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 131 lajɛ).

Ni den tɛ san kelen bɔ

Ni den kirinna ko a tɛ se ka kasi walima ka sɔgɔsɔgɔ, aw bɛ a lajɛ ka a kɔ gosigosi ani ka a disi bisi ka fɛnw labɔ kan kɔnɔ.

Den dacogo

Aw bɛ den biri a kɔnɔ kan ka a kun suli.

Aw bɛ a kɔ gosigosi

Aw bɛ aw tɛgɛfura kɛ ka a kɔ gosigosi siɲɛ 5 ɲɔgɔn a tɛmɛn na.

Ni den ma ninakili sɔrɔ, aw bɛ a yɛlɛma.

Ka a disi digidigi

Aw bɛ aw bolokɔni fila walima saba da a disi cɛmancɛ la, sin kɔrɔ.

Aw bɛ aw teliya ka a digi fo santimɛtiri 2. Aw bɛ o kɛ siɲɛ duuru walima fo den ka ninakili sɔrɔ.

Ni aw ma se ka denyɛrɛni, den walima baliku ka fiɲɛtɛmɛsira dayɛlɛ, aw bɛ ninakili ko makaran.

Jilatoli

Aw bɛ aw teliya ka a mɔgɔ labɔ ji la ka a dɛmɛ a ka ninakili sɔrɔ (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 133 lajɛ) ni disili ye (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 134 lajɛ). Aw bɛ ninakili makaran waleyaw kɛ walasa a tigilamɔgɔ ka fiɲɛ sɔrɔ.

Ni a tigi fɔɔnɔna, aw bɛ a yɛlɛma a kɛrɛ kan dɔɔni dɔɔni, aw bɛ aw bolokɔni walima fini dɔ kɛ ka fɔɔnɔ in jɔsi walasa a kana kirin o la.

Mɔgɔ dɛmɛcogo ka ninakili sɔrɔ

Mɔgɔ bɛ se ka miniti 4 dɔrɔn de kɛ ninakilibaliya la ka sɔrɔ a ma sa. Aw ka kan ka se ka mɔgɔ dɛmɛ a ka se ka a ninakili walasa ka a ni kisi, barisa a kirinnen don, fɛn dɔ ye a sɔrɔ a kungolo la, a bɛ ɲini ka to ji la, kuran ye a ci, a sulen don dɔrɔgu fɛ kojugu, walima nɛnɛ ye a degun kojugu (nɛnɛ jugumanba).

Ni mɔgɔ ninakili jɔra, aw bɛ se ka a ni kisi ni a dɛmɛni ye a ka ninakili sɔrɔ teliya la.

Aw bɛ a kungolo da ka ɲɛ

Aw bɛ a tigi da ka a kun jan. Aw bɛ aw digi a ten kan ka a bɔnbɔnkun yɛlɛ sanfɛ walasa a nu ka kɔrɔta.

Mɔgɔ dɛmɛni ka ninakili sɔrɔ

Aw bɛ a nu minɛ ka a bisi walasa fiɲɛ kana bɔ a fɛ. Aw bɛ aw da biri a da la ka ɲɛ.

Aw bɛ fiɲɛ kɛ a kɔnɔ ni fanga ye siɲɛ 2.

A disi ka kan ka kɔrɔta ninakili o ninakili. Ni o ma kɛ, o bɛ a jira ko fiɲɛ tɛka se fogonfogon kɔnɔ. Aw bɛ kungolo dacogo yɛlɛma dɔɔni ka tila ka segin fiɲɛ fiyɛli kan tugun. Aw bɛ a to a yɛrɛ ka ninakili fiɲɛ donnen kɔfɛ.

Dusukun tantanni jateminɛ

Fiɲɛ kɛ kofila kɔfɛ, aw bɛ a lajɛ ni a bɛka ninakili.

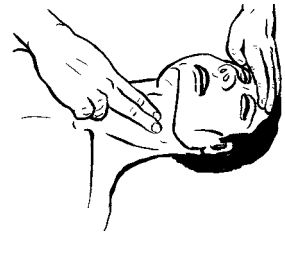

Aw bɛ dusukun tantanni jateminɛ a kan fan fila bɛɛ fɛ, walima aw bɛ aw tulo da a disi la dusukun sanfɛ.

Ni dusukun tɛka tantan, Aw ye “dusukun tantanbaliya” yɔrɔ lajɛ (sɛbɛn ɲɛ 134).

Ni aw ye a jateminɛ ko dusukun bɛka tantan, aw bɛ tɛmɛ ni fiɲɛ dili ye a ma fo a yɛrɛ ka se ka ninakili. O bɛ se ka to sen na fo miniti 30 ni kɔ.

Dusukun tantanbaliya

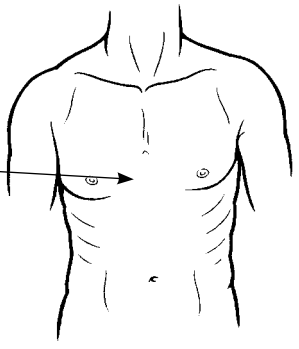

Aw bɛ dusukuntantanni jateminɛ kan na (aw ye sɛbɛn ɲɛ 133 lajɛ). Walima aw bɛ aw tulo da disi numanyanfan fɛ, nin yɔrɔ la:

Ni dusukun tɛka tantan, aw bɛa lajɛ ka a yɔrɔ digidigi walasa kaa tantanni daminɛ. A nafa ka bon ka disi digidigili daminɛ teliya la ni aw ye a ye ko a dusukun tɛka tantan walima ni aw ye a ye ko a fanga ka dɔgɔn.

Aw bɛ disi digidigi

Aw bɛ aw digi disi cɛmancɛ kan teliya la ni aw fanga bɛɛ ye fo siɲɛ 30. Aw bɛ a digi ka jigin fo santimɛtiri 5. Aw bɛ aw jija ka aw teliya a fɛ walasa aw ka se ka digiko caman kɛ, ka se 100 ɲɔgɔn ma miniti kelen kɔnɔ, nka nafaba tɛ o la. Aw bɛ aw jija ka aw teliya ani ka a digi ni fanga ye.

Aw bɛ aw bolokala tilen. Bolo kelen da dɔ in kan

Ka mɔgɔ dɛmɛ ka ninakili sɔrɔ

Miniti 30 digidigili kɔfɛ, aw bɛ fiɲɛ di a ma siɲɛ 2 min bɛ a to a disi ka kɔrɔta (aw ye sɛbɛn ɲɛ 133 lajɛ).

Aw bɛ to digidigili ni fiɲɛ dili la

Ni aw ye disi digiko 30 kɛ, aw bɛ fiɲɛ diko 2 kɛ. Aw bɛ waatijan kɛ o la. Aw bɛ to o la fo a tigi ka ninakili daminɛ ani ka ɲɛmatigɛ walima fo aw ka da a la ko a tigi sara.

Dɛmɛ ɲini

Ni aw bɛ se ka taa ni a tigilamɔgɔ ye dɔgɔtɔrɔso la joona, aw ye taa ni a ye. Sira fɛ, aw bɛ tɛmɛ digidigili ni fiɲɛ dili fɛ. O bɛ a tigi to ni na fo aw ka dɛmɛ sɔrɔ.

Nin waleya bɛ a to mɔgɔ ka segin a yɛrɛ ma ni kuran ye a gosi, ni a tun bɛna to ji la, ni fɛn dɔ ye a gosi a disi la, ni nɛnɛ ye a degun kojugu (nɛnɛ jugumanba) walima ni dɔrɔgu ye a su.

Disi digidigili jɔyɔrɔba tɛ dusukunnabana na, nka a waleyali tɛ basi ye, sango ni aw ye a dɔn ko aw bɛ dɛmɛ sɔrɔ dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ. (Walasa ka kunnafoni caman sɔrɔ dusukunnabanaw kan, aw ye sɛbɛn ɲɛ 154 lajɛ.)

Dɔgɔtɔrɔw ka mansini kurannama dɔ bɛ yen min bɛ dusukun lasegin dusukunnabana kɔfɛ. Aw bɛ a ɲini ka a dɔn ni o mansini dɔ bɛ aw ka sigida la ani a bɛ mara yɔrɔ min sani kasaara ka mɔgɔ sɔrɔ. U ka teli ka sɔrɔ anbilansiw kɔnɔ, foroba yɔrɔw la i n'a fɔ polisisow walima dunanjiginsobaw (otɛliw) kɔnɔ.

Basibɔn

Joginda digili

Ka joginda digi kosɛbɛ, o bɛ basibɔn caman jɔ, hali ni basi caman bɛka bɔ joginda minnu na. Ni basi bɛka bɔ a tigi kungolo la, aw bɛ a bisi ka tila ka sɛbɛn ɲɛ 148 lajɛ.

1. Aw bɛ yɔrɔ joginnen kɔrɔta dusukun ni san cɛ.
2. Aw bɛ fini jɛlen dɔ ta min ka surun aw la, aw bɛ a da ɲɔgɔn na ka a kɛɲɛ ni joginda ye, aw bɛ joginda digi ni o ye ni aw fanga ye. Aw bɛ a jira mɔgɔ bananen na, a bɛ se ka yɛrɛ joli digi cogo min ni o fanga bɛ a la. Ni joginda ka bon, aw bɛ bandi walima finimugu da a la. Aw bɛ a digi fo basibɔn ka jɔ. Aw kana finimugu ta ka bɔ joginda la hali ni a ɲiginna joli fɛ. Aw bɛ se ka dɔ yɛrɛ fara finimugu kan. Ni joginda ka bon, aw kana aw bolo bɔ da la hali ka a lajɛ ni basibɔn jɔra fo miniti 15 ka tɛmɛ.

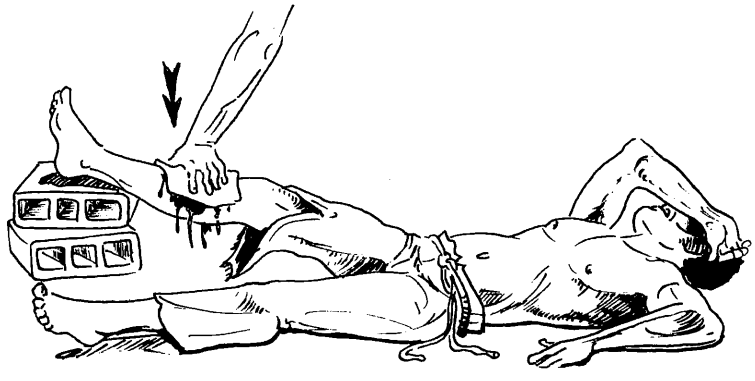

Ni basibɔn nɔgɔyara walima ka jɔ, aw bɛ se ka joginda siri ka ɲɛ. Aw bɛ bandi walima finimugu dɔ kuru ka a da joginda kan ka tila ka a siri ni bandi dɔ wɛrɛ ye. Aw bɛ bandi siri ka ɲɛ walasa a ka joginda mɔsɔn, nka a kana siri ka ja, ni o kɛra a bɛ joli bali ka boli ka taa bolo walima sen na.

Joginda digili tɛ baara nɔgɔn ye, nka aw kana a ye ka a to yen!

Aw kana basibɔn lajɔ ni bɔgɔ, taji, laso walima ni kafeɲaga ye abada.

Basi bɛ se ka fari fan caman nɔrɔkɔ fo aw bɛna a miiri ko basi caman bɔra a tigi la. Nka aw bɛ a tigi lajɛ kosɛbɛ ka ɲɛ ni nin basibɔn jugu taamasiɲɛ ninnu tɛ a la.

Gɛlɛyaw taamasiɲɛ

- Hakiliwuli walima kirikarali
- Dusukun tantanni teliyali
- Nɛnɛ, sumaya, farikolo ɲɛ yɛlɛmali (jɛya).

Ni aw ye nin taamasiɲɛw ye, aw bɛ mɔgɔ joginnen senw layɛlɛ dusukun ni san cɛ ani ka fura ɲini kirinni na (sɛbɛn ɲɛ 137).

Hali ni aw ma nin taamasiɲɛw ye, aw bɛ to a tigi kɛrɛfɛ ani ka to ka a jateminɛ ni gɛlɛya tɛ a kan ani ka a hakili sigi. Aw bɛ to ka a jateminɛ fo aw ka a ye ko a ye a yɛrɛ sɔrɔ.

Joliɲɛsirilan

Ni fɛɛrɛ wɛrɛ tɛ aw bolo, aw bɛ joli ɲɛsiri walasa ka a ni kisi hali ni a bɛ fiɲɛ bila bolo la walima sen na.

Aw bɛ joli siri ni:

- **Ni bolo walima sen dɔ tigɛlen don ka bɔ a la walima a ɲɔɲɔnen don; a yera ko o tɛ se ka furakɛ tugun.**
- **Ni basibɔn juguman don min ma se ka lajɔ ni digili ye (aw ye a digi kosɛbɛ siɲɛ fɔlɔ la wa?)**
- **Ni joginda belebele dɔ bɛ woro la**, i n'a fɔ marifakisɛ nɔ, walima fɛn dɔ ye fasa sɔgɔ kosɛbɛ ani basibɔn taamasiɲɛw bɛka ye a tigi la, i n'a fɔ fanga dɔgɔya, hakiliwuli, walima fari jɛyali. (A man nɔgɔn ka woro digi walasa ka basibɔn lajɔ.)

Aw bɛ sɛntiriba, fini dɔ dalen ɲɔgɔn na, walima digilikɛlan dɔ, fiɲɛ bɛ kɛ min na, ka joli bɔyɔrɔ siri. Aw kana a siri ni jurumisɛnni walima nɛgɛjuru ye. Olu bɛ don sogo la.

Aw bɛ aw teliya ka taa dɔgɔtɔrɔso la. Ni lɛri 2 walima lɛri 3 tɛmɛna dɔrɔn, bolo walima sen tɛna se ka labɛn tugun.

Baara 1 lɔ
Aw bɛ joliɲɛsirilan siri joginda sanfɛ. Aw bɛ a gɛrɛ joginda la. (fili min bɛ to ka mɔgɔw sɔrɔ, o ye ka joliɲɛsirilan siri ka janya joginda la).

Baara 2 nan
Aw bɛ sirilan meleke sen walima bolo la siɲɛ fila ka sɔrɔ ka siri ka ja.

Baara 3 nan
Aw bɛ bereni dɔ da sirikun na ka tila ka o bereni fana sanfɛla siriko fila kɛ.

Baara 4 nan
Aw bɛ bereni tɔnɔmi ka a ja fo basibɔn ka jɔ.

Baara 5 nan
Aw bɛ bereni to a la ka a siri ni finimugu wɛrɛ ye.

Kirinni

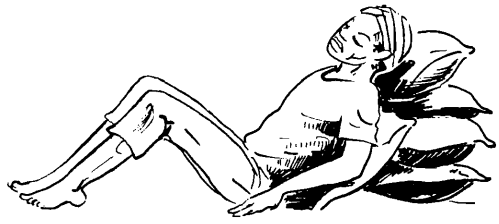

Kirinni ye jɔrɔnako ye min bɛ sɔrɔ fɛn dɔw senfɛ i n'a basibɔn jugumanba, jikodɛsɛ, joginda jugumanba, jenini, faritɛnɛbana walima banakisɛ donni joli la. Nin kirinni suguya ni balanako walima siranya kirinni tɛ kelen ye. A tigi fari bɛ girinya, a bɛ dɛsɛ ka a ka baara kɛ ka ɲɛ. Kirinni taamasiŋɛw yeli ni a juguyali bɛɛ bɛ ɲɔgɔn kɔ. Kirinni ka kan ka furakɛ teliya la walasa ka a tigi ni kisi.

Kirinni taamasiŋɛw

- Siran walima seriserili, o kɔ hakiliŋagami, fangadɔgɔya ani kirinni
- Wɔsiji sumalen: fari ɲɛ jɛyali, a sumayali ani nɛnɛ
- Dusukun tantanni hakɛ dɔgɔyali, a teliyali
- Tansiyɔn jiginni.

A furakɛcogo

Dɛmɛ ɲini. Sani o cɛ:

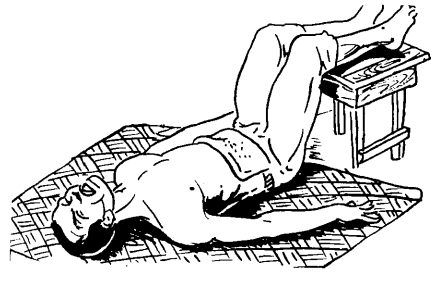

- Aw bɛ kirinni sababuw furakɛ teliya la: ni basibɔn don, aw bɛ joginda digi (aw ye sɛbɛn ɲɛ 135 lajɛ). Ni farilajidɛsɛ don, aw bɛ jimafɛnw di a ma (aw ye sɛbɛn ɲɛ 255 lajɛ kɔnɔdimiko, kɔnɔbɔli ni tumuko la). Ni kirinni sababu ye jolilabana ye (bana min bɛ jolibolisiraw bonya), banakisɛfagalanw ka kan ka kɛ a la teliya la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 143 lajɛ).
- Aw bɛ a kɛ cogo bɛɛ la nɛnɛ kana a tigi minɛ (walima aw bɛ fini bɔ a tigi la ni funteni bɛ a la).
- Aw bɛ aw bolo don a kunbere kɔrɔ ka a senw kɔrɔta.
- Ni a bɛ se ka jifilen minɛ, aw bɛ jimafɛn dɔw walima kɛnɛyaji di a ma.
- Aw bɛ aw hakili sigi ka a tigi fana hakili sigi.
- Aw bɛ a fiyɛ ni jimafɛnw walima ka sɔrɔmuji kɛ a la (ni o y'a sɔrɔ aw bɛ a kɛcogo ɲɛdɔn) aw taatɔ dɔgɔtɔrɔso la.

Jogindaw

1. Aw bɛ joginda digi ka basibɔn lajɔ (sɛbɛn ɲɛ 135).
2. Aw bɛ joginda saniya ka ɲɛ. Ni aw ye a saniya ka ɲɛ, a ka ca a la, a tɛna juguya. Ni joginda ka bon, aw bɛ dimimadafura dɔ di a ma sani aw ka joginda furakɛ. Aw bɛ kirinnan kɛ a la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 568 lajɛ) joginda kɛrɛw la. Walima aw bɛ dimimadafura wɛrɛ di a ma, nka aw bɛ a to fura ka a ka baara kɛ.
3. Aw bɛ joginda siri, nka ni joginda fitini don, aw bɛ o datugubali to a ka kɛnɛya.

Aw ye joginda bɛɛ saniya

> Joginda sugu bɛɛ bɛ se ka juguya, a belebele ni a fitini.
> O la, joginda bɛɛ ka kan ka saniya ka ɲɛ.

Aw mako tɛ banakisɛfagalan na, a dɔw bɛ joginda kɛnɛyali lasumaya. Ni joginda nɔgɔlen don kosɛbɛ, aw bɛ a ko ni safinɛji ye fɔlɔ ka tila ka a sananko ni ji caman ye.

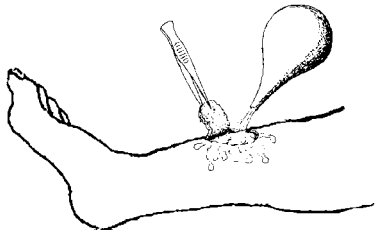

Aw bɛ golo wulilen bɛɛ kɔrɔla ko. Ni joginda ka dun, aw bɛ ji kɛ pikiribiɲɛ dɔ kɔnɔ ka a ko ni o ye.

Walima aw bɛ pikiribiɲɛ biɲɛ bɔ a la ka ji suuru joginda kɔnɔ. Walima aw bɛ ji caman kɛ joginda kan walima a kɔnɔ.

Aw bɛ nɔgɔ bɛɛ ko ka bɔ joginda la kɛrɛnkɛrɛnnenya la bɔgɔ, kala walima fɛn gɛlɛman wɛrɛw. Aw ka kan ka joginda saniya ni bandi ye min banakisɛw fagalen don walima ni finimugu sanuman dɔ ye ka ɲɛ.

Jogindaw kɔlɔsicogo

Waati min joginda bɛka kɛnɛya, aw bɛ aw hakili to a la, a kana nɔgɔ walasa banakisɛ kana don a la. Ni a nɔgɔra, aw bɛ a ko ni ji caman ye. Ni aw ye joginda datugu ni bandi, namasabulu kolen ka jɛ, walima ni finimugu sanuman ye; o bɛ a to joginda tɛ nɔgɔ. Ka di da joginda la, o fana bɛ a to a tɛ juguya. Aw bɛ bandi falen don o don ni a ɲiginna walima ka nɔgɔ. Aw ka joginda siribali to, o ka fisa ni a sirili ye ni bandi nɔgɔlen walima a ɲiginnen ye.

Aw bɛ to ka joginda juguyali jateminɛ, ni o don a bɛ bilen, a dimi bɛ juguya, a bɛ kalaya, a bɛ funu, walima a bɛ nɛ ta. Ni aw ye o taamasiɲɛ fɛn o fɛn ye, aw bɛ joginda saniya ka ɲɛ. O la, aw bɛ joginda dayɛlɛ ka a saniya. Aw bɛ a lajɛ ni dɔ tɛka fara joli bonya kan (aw ye sɛbɛn ɲɛ 142 lajɛ).

Jogindaw datuguli

Kun tɛ a la ka joginda fitiniw datugu walasa u ka kɛnɛya. Nafa tɛ u kalali la. Ka jogindaw saniyalen to, o de nafa ka bon kosɛbɛ.

Joginda min ye lɛri 12 kɛ, o ka kan ka saniya ka a bila fiɲɛ na walasa a ka kɛnɛya joona.

Joginda belebele min da bɛka fara ɲɔgɔn kan, o bɛ kɛnɛya joona ka tɛmɛ a datugulen kan.

Ni aw bɛ joginda datugu min man dun, aw bɛ a ko, ka kɔli nɔrɔ a la walima aw bɛ a kala.

Jolikɔlini

Aw bɛ jolikɔlini kɛ ka joginda fitiniw datugu.

Aw bɛ joginda kɛrɛdaw saniya ka ɲɛ, aw bɛ a bila a ka ja sani aw ka jolikɔlini da a la.

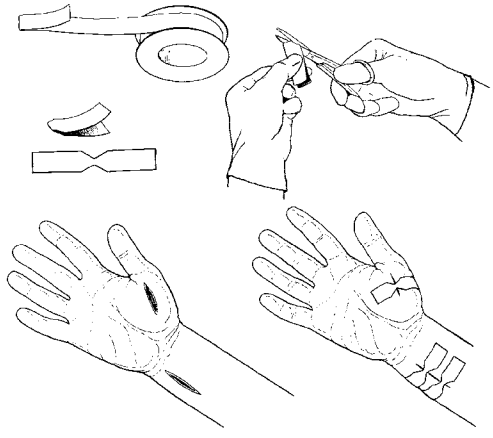

Walasa kɔli ka nɔrɔ ka ɲɛ, fo o ka A sɔrɔ joginda kɛrɛdaw saniyalen ni u jalen don.

Kɔliji *(Super glue)*

Kɔliji min tɔgɔ ye ko sipɛrigulu (*Super glue*) walima karazigulu (*Krazy glue* walima cyanoacrylate ye kɔli ɲuman ye min nɔrɔ ka di), o labaarali ka nɔgɔn ni kalali ye, fana, a bɛ se ka kɛ joginda sugu bɛɛ la. Ni aw ye a dɔn ko joginda bɛ se ka ɲɔgɔn sɔrɔ, aw bɛ kɔli kɛ a la. A man teli ka ɲɛ bolow ni kolotugudaw la barisa olu bɛ lamaga kojugu. Aw kana kɔliji kɛ ɲɛ kɛrɛfɛ abada.

Baara 1 lɔ:

Aw bɛ a kɛ cogo bɛɛ la ka joginda saniya ka a ji ja.

Baara 2 na:

Aw bɛ jolidaw gɛrɛ ɲɔgɔnna. Aw kana a to aw bolokɔni ka se jolida ma walasa u kana nɔrɔ a la.

Baara 3 na:

Aw bɛ kɔliji bisi jolidala.

Baara 4 na:

Aw bɛ joginda datugulen to ɲɛkomi ko 30 ɲɔgɔnna. O kɔ aw bɛ kɔli dɔ bɔn a kan. Ɲɛkomi ko 30 wɛrɛ kɔfɛ aw bɛ kɔli bɔn ko sabana kɛ a kan.

Kɔli bɛ wɔrɔ a yɛrɛ ma dɔɔni dɔɔni. O b'a sɔrɔ joginda kɛnɛyara.

Joginda kalali

Joginda min bɛ kala, o ye joginda ye min da ka bon ani a ka dun walima ni a dawolow tɛ se ka ɲɔgɔn sɔrɔ u yɛrɛ ma. Aw bɛ a dawolow tilen ɲɔgɔn ma. Dawolo ninnu ka kan ka yɛlɛ sanfɛ, u man kan ka don joginda kɔnɔ.

Aw bɛ kalali dunya ni a janya kɛ kelen ye joginda fan fila bɛɛ la.

Baara 1 lɔ:

Aw bɛ miseli don sogo la, jolida duguma.

Ni jolikalamiseli ni a gaari tɛ aw bolo, aw bɛ se ka finikalamiseli dɔ nu bɔ. Aw bɛ miseli tobi. Aw mako bɛ gaari walima lilɔnjuru ni pɛnsi la.

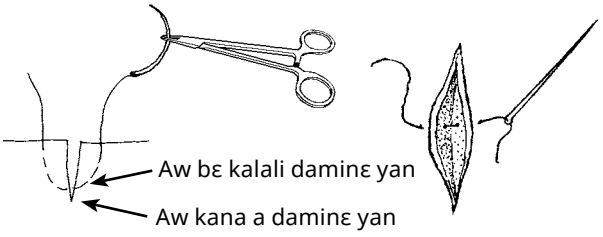

Baara 2 nan:

Aw bɛ gaari kun siri ka ɲɛ.

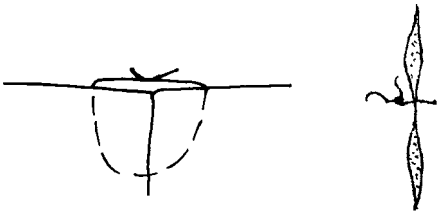

Baara 3 nan:

Aw bɛ joginda bɛɛ kala.

Ni joginda ka dun, aw bɛ fɔlɔ ka kɔnɔnafasa kala ni gaari ye, gaari min bɛ tunu sogo la sani aw ka a dawolo kala. Ni aw tɛ se ka o kɛ, aw kana joginda kala.

Aw bɛ gaari to a la fo dɔgɔkun kelen ɲɔgɔn (tile 10 ni joginda bɛ sen de la). O kɔ, aw bɛ gaari tigɛ ka a sama ka bɔ dɔɔni dɔɔni. Ni aw bɛ deli ka fini kala, aw bɛna a ye ko joginda kalali ka nɔgɔn.

Garikun siricogo ɲuman:

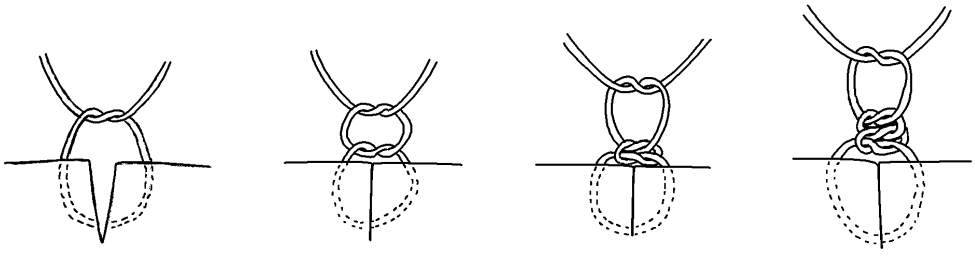

Joginda minnu ka dun

Joginda minnu ka dun, olu da ka kan ka bila fiɲɛ na walasa u ka kɛnɛya. Ni joginda ma datugu ka ɲɛ, nɛ ka teli ka don a la. Joginda jugumanbaw, kasabɔlenw ani joginda minnu kalalen don, olu ka kan ka ko ni jikalan ye don o don siɲɛ fila. Aw bɛ u dayɛlɛ ka bila fiɲɛ na walasa u ka kɛnɛya joona.

Joginda minnu ka dun, olu bɛ se ka tetanɔsibana (Jaŋɔyin/nɛgɛtigɛbana) bila mɔgɔ la, (aw ye sɛbɛn ɲɛ 144 lajɛ). Ni a bɛ mɔgɔ min na, o tigi ka kan ka tetanɔsibana pikiri kɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 246 lajɛ) ani tetanɔsibana fura ta (aw ye sɛbɛn ɲɛ 582 lajɛ).

Ni aw sigara joginda datuguli la, aw ye a ye ka a to yen.

Aw kana bagankinda, joginda kalalen walima a jugumanba ni a nɔgɔlen datugu abada.

Bagankinda

Aw bɛ bagankinda ko ni safinɛ ye ka ɲɛ fo miniti 15 ni kɔ. Nɛ ka teli ka don bagankinda la, o la aw ka kan ka banakisɛfagalan di a tigi ma:

Amɔkisisilini, *amoxicilline* (sɛbɛn ɲɛ 527) ye bagankinda fura ɲumanba ye min bɛ joginda bali ka juguya.

Ni amɔkisisilini tɛ aw bolo, aw ye nin fura ninnu di:

- Dɔkisisikilini, *doxycycline* (ɲɛ 529) WALIMA
- Kotiri, *cotrimoxazole* (ɲɛ 531) WALIMA
- Pikirimugu V, *pénicilline V* (ɲɛ 523)

ANI:

- Metoronidazɔli, *métronidazole* (ɲɛ 548) WALIMA
- Kilindamisini, *clindamycine* (ɲɛ 534)

Ni wulu, warabilen walima tonso kinda don, aw bɛ fapikiri ni tetanɔsifura kɛ a tigi la joona, aw ye sɛbɛn ɲɛ 582 lajɛ. Fa taamasiɲɛ ni murasɔgɔsɔgɔ ta bɛɛ ye kelen ye, nka fa bɛ mɔgɔ faga.

Ni fafura walima bagafagafura tɛ aw bolo, aw bɛ se aw ka jamana kɛnɛyaminisiriso la joona.

Murutigɛda

Murutigɛda minnu ka dun, olu da ka kan ka to fiɲɛ na ani ka to ka u ko. Aw bɛ kulɔkisisilini (*cloxacilline*) (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 522) walima kilindamisini (*clindamycine*) (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 534) di a tigi ma ni aw ye a ye waati o waati ko joginda bɛna nɛ ta.

Ni muruda bɛ disi de la, aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 150 lajɛ, ni a bɛ kɔnɔbara de la aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 150 lajɛ.

Marifajoginda

Aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 134 kɔnɔkunnafoniw bato basibɔn lajɔcogo kan, aw bɛ marifakisɛ donda ni a bɔda bɛɛ bisi. Ni a tolen don sogo la, a ka kan ka labɔ. Aw bɛ dɛmɛ ɲini dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ.

A mana kɛ a fɛn o fɛn ye, aw bɛ joginda ko ka ɲɛ ka tila ka kulɔkisisilini (*cloxacilline*) (aw ye sɛbɛn ɲɛ 522 lajɛ), kilindamisini (*clindamycine*) (aw ye sɛbɛn ɲɛ 534 lajɛ) walima sefalesini (*céphalexine*) (aw ye sɛbɛn ɲɛ 532 lajɛ).

Ni kisɛ bɛ kunkolo la, aw bɛ dɛmɛ ɲini. Sani o cɛ, aw bɛ birifini dɔ walima kunkɔrɔdonnan dɔ don a kun kɔrɔ. Aw bɛ joginda datugu ni bandi sanuman dɔ ye.

Ni Ala ye a kɛ ko kisɛ ye kolo sɔrɔ, a bɛ se ka kolo npɛrɛn walima ka a kari. Aw bɛ walani da a la, nka a kana mɛn a la, ka dɔgɔkun caman kɛ. Aw ye kolo karilenw yɔrɔ lajɛ sɛbɛn ka a ta ɲɛ 154 fo 161 la.

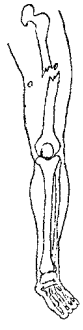

Jɛgɛminɛdɔlen

Baara 1:

Aw bɛ a nu digi ka don sogo la fo a ka bɔ fandɔn in na, i n'a fɔ nin cogo la

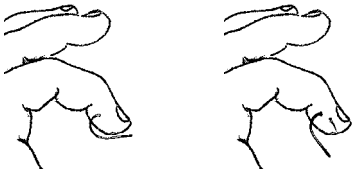

Baara 2:

Aw bɛ a nukun tigɛ

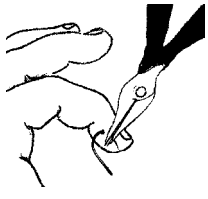

Baara 3:

Aw bɛ dɔlen tɔ sama ka bɔ

Joginda bɛɛ bɛ se ka juguya

Joli juguyali taamasiɲɛw

Joginda bɛ juguya ni:

- a fununen don, ka a bilen ani ka a kalaya
- nɛ bɛ a la
- a kasa bɛ bɔ

O joli juguyali bɛ bonya ka taa fari fan wɛrɛw la ni:

- a bɛ farigan bila mɔgɔ la
- gɛnɛgɛnɛ bɛ funu ani ka a magaya

Gɛnɛgɛnɛ ye farikolotagalanw ye minnu bɛ kurukuru fari wolo kɔrɔ ni joli juguyara. O de bɛ a jira ko joginda juguyalen don.

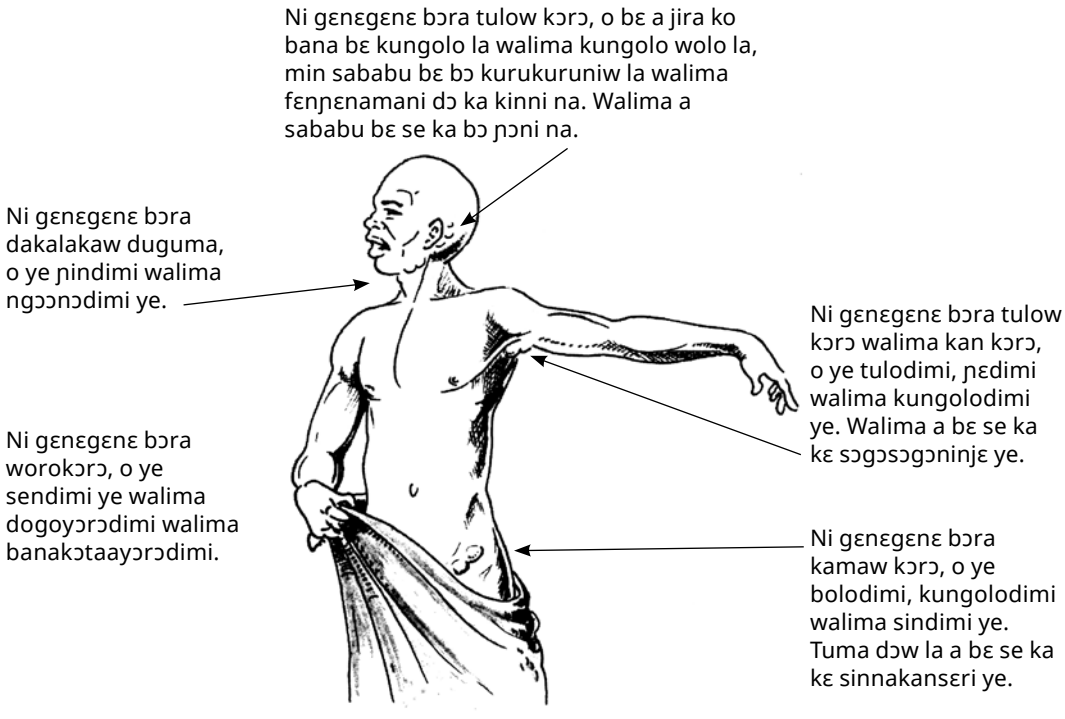

Jolijuguman furakɛcogo

Aw bɛ joli ko ka ɲɛ. Ni nɛ bɛ a la, aw bɛ a dayɛlɛ ka a nɛ labɔ. Walasa ka kunnafoni caman sɔrɔ nɛmayɔrɔ kocogo kan, aw ye sɛbɛn ɲɛ 328 lajɛ. Hali ni joli bɛ ka dɔgɔya ani ka kɛnɛya ka taa teliya la, aw ka kan ka banakisɛfagalanw di banabagatɔ ma: i n'a fɔ dikulɔkisisilini (*dicloxacilline*) sɛbɛn ɲɛ 522, sefalɛkisini (*céphalexine*) sɛbɛn ɲɛ 532, walima kilindamisini (*clindamicine*) sɛbɛn ɲɛ 534. Ni joginda ka dun, aw bɛ tetanɔsiboloci kɛ a la (ɲɛ 582 lajɛ).

Ni joli tɛ ka nɔgɔya, banakisɛ bɛ se ka yɛlɛn joli fɛ. A bɛ fɔ o ma ko banakisɛ donna joli la.

Jolilabana

Bana don min bɛ sɔrɔ banakisɛ donni na joli la. Banajugu don barisa a bɛ se ka mɔgɔ kirin. Ni aw sɔmina ko jolilabana don, aw bɛ aw teliya ka taa dɔgɔtɔrɔso la ka a tigi furakɛ joona.

Jolilabana taamasiɲɛw

- Farigan walima fari sumaya kojugu
- Dusukun tantanni teliya hakɛ min ka ca ni siɲɛ 90 ye miniti kelen kɔnɔ
- Ninakili teliman min ka ca ni siɲɛ 20 ye miniti kelen kɔnɔ
- Ninakilidegun
- Fari ɲɛ yɛlɛmali walima a koyokoyoli
- Sugunɛkunkuruni kɛ
- Hakiliɲagami
- Tansiyɔn jiginni

Taamasiɲɛ minnu ka teli ka ye, olu de ye farigan walima farisumaya, dusukun tantanni teliman ani ninakili teliman. Ni aw ye nin taamasiɲɛ kofɔlenw fila sɔrɔ mɔgɔ la walima min ka ca ni o ye, aw bɛ jolilabanafura kɛ o tigi la.

A furakɛcogo

Aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la. Sani o cɛ:

- Aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 137 lajɛ ani ka kirinni taamasiɲɛw furakɛ.
- Aw bɛ a furakɛ ni sɛfitiriyakizɔni ye (*ceftriaxone*, sɛbɛn ɲɛ 532) walima siporofilɔkisasini (*ciprofloxacine*, sɛbɛn ɲɛ 534) ka kilindamisini (*clindamycine*, sɛbɛn ɲɛ 534) fara o kan.
- Aw ye joli juguman saniya, ka sogosu bɔ a kan, ka a ji ni nɛ labɔ. Walasa ka o baara kɛcogo dɔn, aw ye sɛbɛn ɲɛ 328 lajɛ.
- Ni banabagatɔ ninakilicogo ka ɲi, aw bɛ jimafɛnw di a ma. Aw bɛ to ka a di a ma dɔɔni dɔɔni.

Tetanɔsi (Jaŋɔyin/nɛgɛtigɛbana)

Tetanɔsi ye mɔgɔfagabana ye min banakisɛ bɛ don joli fɛ walima barakun fɛ, ani ka jɛnsɛn farikolo la.

A taamasiɲɛw

- Wɔsili
- Dusukun tantanni teliman
- Fasaw jali. O fasaja sen fɛ, ninakili bɛ se ka fereke. Fasaw bɛ to ka a tigi dimi.
- Banabagatɔ tɛ se ka a da yɛlɛ ka ɲɛ.
- Kan bɛ ja ka don fari bɛɛ la, kɔnɔbara bɛ minɛ ka gɛlɛya.

Aw bɛ aw teliya ka taa dɔgɔtɔrɔso la ni aw ye nin taamasiɲɛ kofɔlen ninnu kɔlɔsi banabagatɔ la!

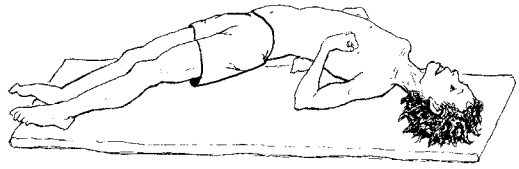

Tetanɔsi taamasiŋɛw bɛ se ka daminɛ tile kelen walima dɔgɔkun kelen joginni kɔfɛ.

Yɛrɛtangacogo tetanɔsi ma

A ka nɔgɔn ka an yɛrɛ tanga tetanɔsi ma ka tɛmɛ a furakɛli kan. Boloci ni joginda saniyali ɲɔgɔn tɛ bana in kunbɛnni na. Aw ye boloci yɔrɔ lajɛ (sɛbɛn ɲɛ 246).

Joginda minnu ka teli ka laban tetanɔsi ma, olu ye

- Joginda minnu kalala.
- Marifakisɛ dondaw
- Kolo karilenw, ni kolo karilen ye sogobu sɔgɔ ka bɔ (kolo karili ka bɔ ɲɔgɔn na)
- Jenidaw walima fari fan dɔ kirinni
- Kɔnɔtiŋɛ kɛcogo jugu ni pikiribiŋɛ minnu kɛra ka sɔgɔli kɛ ka tɛmɛ, olu bɛ se tetanɔsi bila mɔgɔ la.

Aw bɛ o joginda ninnu saniya ka ɲɛ ani ka tetanɔsipikiri kɛ a tigi la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 582), nka ni aw ye a sɔrɔ ko tetanɔsipikiri ka waati dafalen don, aw bɛ metoronidazɔli fara a kan fana (sɛbɛn ɲɛ 548).

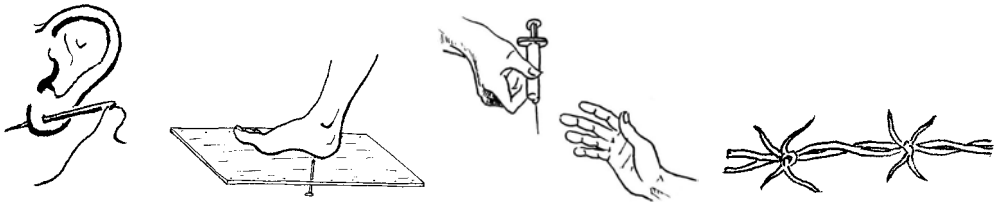

Denyɛrɛni ka tetanɔsibana

Denyɛrɛni bɛ se ka tetanɔsibana sɔrɔ barajuru tigɛli fɛ. Walasa ka denw tanga o ma, aw ka kan ka barajuru tigɛ ni lamu ye min tobila fɔlɔ, ka barakun saniya tuma bɛɛ, ani ka musokɔnɔma bolo ci. Aw bɛ bolociw yɔrɔ lajɛ, sɛbɛn ɲɛ 402.

Kɔkolo ni kan joginw

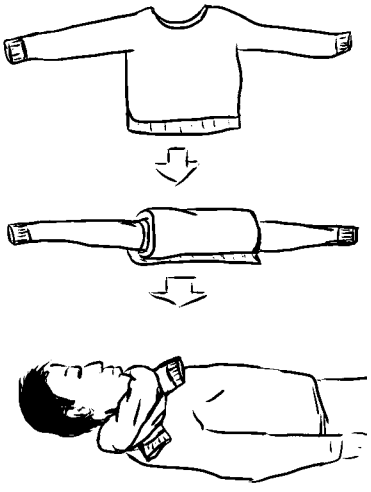

Fasa dɔ bɛ kɔkolo kɔnɔ min bɛ bɔ fo kunsɛmɛ na. O kɔkolofasa joginni bɛ se ka na ni mɔgɔ mulukuli ye walima ka a faga. Ni fɛn ye mɔgɔ dɔ gosi a kɔkolo la, aw bɛ se ka a tigi laada ka a kan ni a kɔ tilennen to yɔrɔ kelen walasa u kana lamaga!

Aw ye a dɔn ko kɔkolo bɛ se ka jogin bolimafɛnkasara, a bin kojugu, walima kɔlagosili kungololagosili senfɛ. Aw bɛ a tigi kɔ ni a kan tilennen to u kana lamaga barisa o bɛɛ ka teli ka fiɲɛ bila kɔkolo la. Aw bɛ a tigi kan meleke ni fini dɔ ye walima bandi walima ni fɛn wɛrɛ ye min bɛ a to a kan bɛ sigi yɔrɔ kelen.

Aw kana dimimadafura di a tigi ma fo aw ka a dɔn ko kɔkolo joginnen tɛ. Dimi de bɛ a to a tigi ka to yɔrɔ kelen.

Kɔkolo joginni taamasiŋɛw

- Dimi bɛ kan walima kɔkolo la, walima u magayali
- Bolow ni senfasaw bɛ magaya walima u kolo bɛ faga
- Bolow ni senw kolo fagali.

Sugunɛ ni banakɔta tilali mɔgɔ la, ninakilidegun, walima kirinni, olu ye kɔkolo jogin taamasiŋɛ dɔw ye (aw ye sɛbɛn ŋɛ 137 lajɛ). Ni aw sigara, a ka fisa aw ka a tigi furakɛ i n'a fɔ mɔgɔ min kɔkolo joginnen don.

Walasa ka kɔkolo joginni sɛgɛsɛgɛ, aw bɛ a ɲini banabagatɔ fɛ a ka da a kɔ kan ni ka a kunbere kɔrɔta. O kɔ, aw bɛ a fɔ a ka bolow kɔrɔta. O la, aw bɛ a dɔn ni a tigi bɛ se ka a senw ni bolow kɔrɔta ni dimi bɛ u la. Aw bɛ bolokɔniw ni tulow minɛ ka lajɛ ni a tigi bɛ bɔ aw ka magali ni ɲɔmɔtili kalama.

Ni banabagatɔ ma se ka nin yɔrɔ kofɔlenw dɔ lamaga, o bɛ a jira ko kɔkolo joginnen don. Nka ni aw ye mɔgɔ wɛrɛw ka dɛmɛ ɲini, banabagatɔ tɛna gɛlɛya wɛrɛ sɔrɔ.

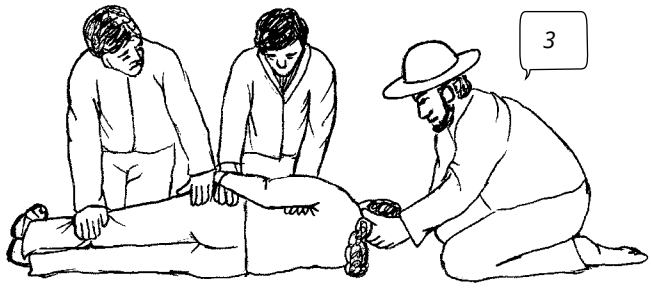

Mɔgɔ saba bɛ banabagatɔ laada ka ɲɛ, ka a kan tilen. An ka jɛ ka a yɛlɛma, ni n ye a jate ka se saba ma waati min na. Aw labɛnna? Kelen, fila... saba!

Ni dimi bɛ a tigi kan ani a bɛka a lamaga halisa, aw bɛ a kɔkolo yɛrɛ jateminɛ. Aw bɛ a yɛlɛma dɔɔni dɔɔni ni hakilisigi ye ka a laada a kɛrɛ kan i n'a fɔ tan cogo la ani ka a kɔ bɛɛ lajɛ.

Aw bɛ aw jija ka a kungolo, kan ani kɔ tilen ɲɔgɔn ma aw kɛtɔ ka a yɛlɛma a kɛrɛ kan. O kɔ, aw bɛ a tigi to yɔrɔ kelen na ka a mɔmɔ ka a ta a kun na ka na a bila a kɔ la fo ka se bobara ma. Aw ye a ɲini ka a dɔn ni kolo dɔ bɔlen don a nɔ na, dɔ karilen don walima ni dimi bɛ dɔ la.

Ni aw tilala a tigi lajɛli la, aw mɔgɔ saba bɛ jɛ ka a yɛlɛma o cogo kelen na.

(Ni a tigi bɛ fɔɔnɔ, aw bɛ aw bolo walima fɛn dɔ don a kun kɔrɔ walasa a ka da a kɛrɛ kan.)

Ni dimi bɛ a tigi kan walima a tigi fasaw magayalen don, aw ka kan ka arajo kɛ walasa ka a dɔn ni kolo yɔrɔ dɔw pɛrɛnnen don. A ka kan ka a dalen to yɔrɔ kelen, aw bɛ to ka a yɛlɛmayɛlɛma lɛri o lɛri ani ka aw jija kan ni kɔ kana bɔ a nɔ na fo ka se dimi nɔgɔyali ma dɔgɔkun kelen walima ka tɛmɛ o kan.

Walasa ka to ka a tigi yɛlɛmayɛlɛma, aw bɛ a da a kɛrɛ kan barankari dɔ kɔnɔ i n'a fɔ jirifɛrɛn min bɛ a minɛ ka a bali ka yɛlɛmayɛlɛma.

Aw bɛ a laada o fɛɛrɛn kɔnɔ. Aw bɛ a kungolo meleke ani ka a disi siri jirifɛrɛn na. Ni aw bɛ a dɔn ko a tigi ka kan ka mɛn o dacogo la, aw bɛ to ka a yɛlɛmayɛlɛma tuma ni tuma a kɛrɛw kan.

Ni bana ye mɔgɔ sɔrɔ a kɔkolo la, o tigi ka kan ka mɛn furakɛli la.

Kungolo joginni

Ni mɔgɔ dɔ bɔra ka bin, walima fɛn dɔ ye a gosi a kun na, walima a yɛrɛ ye sirabakankasara sɔrɔ, aw bɛ kunsɛmɛ joginni taamasiŋɛw ŋini. Ni o ye a sɔrɔ ko a tigi ye dɔlɔminna walima dɔrɔgutala ye, a kunsɛmɛ joginni dɔnni bɛ gɛlɛya barisa a kɛcogo ni dɔlɔminna ni dɔrɔgutala kɛcogow bɔlen don ŋɔgɔn fɛ. Fana, aw bɛ a tigi kan ni a kɔkolo lajɛ (sɛbɛn ŋɛ 146) ni joginda bɛ u la barisa olu fila bɛ taa ŋɔgɔn fɛ.

Kunsɛmɛ joginni min man jugu kosɛbɛ, o taamasiŋɛw

- A tigi hakili bɛ to ka ŋagami nka o tɛ mɛn sen na.
- A hakili bɛ bɔ ko tɛmɛnnenw kɔ.
- Tuma dɔw la a ŋɛ bɛ lafin walima “i n’a fɔ dolow bɛ tɛmɛtɛmɛ a ŋɛ kɔrɔ”.
- Fɔɔnɔnege walima fɔɔnɔ yɛrɛ min tɛ mɛn sen na.
- Kungolodimi, ni ŋɛnamini walima sɛgɛn.

A tigi ka kan ka a lafiŋɛ fo lɛri 24 ani ka dimimadafura ta i n’a fɔ parasetamɔli *(Paracétamol)* walima asetaminofɛni *(acetaminophène)*, nka aw kana ibiporofɛni *(ibuprofène)* walima asipirini *(aspirine)* di a tigi ma barisa olu bɛ se ka dɔ fara joli jiginni kan kunsɛmɛ na. Aw bɛ aw janto a tigi la lɛri 24 kɔnɔ. Ni a tigi bɛ sunɔgɔ la, aw bɛ to ka a lakunu tuma ni tuma ka a lajɛ ni a bɛ se ka aw ka ŋininkaliw jaabi walima ni a bɛ a yɛrɛ kalama. Mɔgɔ joginnen kɔ, ni aw ye a kɔlɔsi ko a tigi tɛka kɛ a yɛrɛ kalama, kungolodimi ye a minɛ min bɛka juguya ka taa a fɛ walima a bɛ kirin ani ka to ka ja, o bɛ a jira ko joli jiginna kunsɛmɛ na, O la aw bɛ aw teliya ka taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la.

Kunsɛmɛ joginni jugumanba taamasiŋɛw

Ni aw ye nin taamasiŋɛw dɔla kelen kɔlɔsi mɔgɔ la, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la.

- Ni a tigi tɛ a yɛrɛ kalama.
- Kungolodimi gɛlɛn min bɛ mɔgɔw jɔrɔ, a bɛ dɔ bɔ a tigi ka yeli hakɛ la ani ka a kɛ a tigi bɛ dɛsɛ a yɛrɛ kɔrɔ.
- Fɔɔnɔnege ani fɔɔnɔ yɛrɛ.
- Hakilicawucawu, taabolo yɛlɛmali ani dusumangoya.
- Dusukun tantanni yɛlɛmali (a ka suma kojugu walima a ka teli kojugu).
- Yɛlɛmayɛlɛmaw ninakili cogoya la (a ka teli tuma dɔw, a ka suma tuma dɔw).
- Farikalaya ani wɔsili.
- A tigi bɛ to ka ja.

Joli walima ji jɛman bɛ bɔ tulow fɛ walima nu fɛ. O taamasiɲɛw bɛ daminɛ lɛri damadɔw mɔgɔ joginnen kɔfɛ.

- Ɲɛmɔgɔni kelen bɛ bonya ni tɔ kelen ye.

- Ɲɛw dawolow ni tulow kɔfɛlaw bɛ kɛ bulama ye.

Basi bɛ bɔ kungolo la

Basi caman bɛ bɔ kungololajoginni na. Ni aw bɛ a dɔn ko a tigi kɔkolo ma jogin, aw bɛ a ɲini a fɛ a ka wuli ka jɔ, walima aw bɛ a wuli ka jɔ walasa jolibɔn ka nɔgɔya. Aw bɛ a yɔrɔ digidigi walasa jolibɔn ka jɔ, o kɔ aw bɛ yɔrɔ joginnen ko ka jɛ ka sɔrɔ ka a kala walima ka kɔli nɔrɔ a la. Ni minɛn tɛ aw bolo aw bɛ joli lajɔ ni min ye, aw bɛ a tigi kunsigi siri joginda da la i n'a fɔ aw ɲɛ bɛ ja la cogo min.

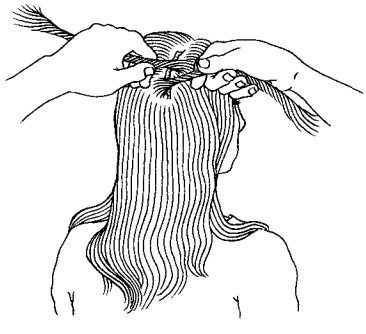

Aw bɛ nubara dɛrɛ kosɛbɛ

Ni a joli dayɛlɛlen don, aw bɛ a lajɛ ni kun kolo yɔrɔ dɔ pɛrɛnnen don. Ni aw ye a dɔn ko kun kolo yɔrɔ dɔ dayɛlɛlen don, aw bɛ datugucogo ɲini a la, nka aw kana aw tintin yɔrɔ joginnen kan.

Nuci

Aw bɛ a minɛ o cogo la fo miniti 10 hakɛ ɲɔgɔn. Tuma ni tuma aw bɛ to ka a lajɛ ni joli jɔra walima a bɛka bɔ halibi. Ni joli bɛka bɔ nu fɛ miniti 10 kɔfɛ halisa, aw bɛ a minɛ ka se miniti 10 wɛrɛ ma tuguni.

Hali ni o ye a sɔrɔ ko nuci caman tɛ kojugu ye, jolibɔn juguman suguyasi tɛ ɲuman ye. Aw ye aw janto mɔgɔkɔrɔbaw ka nuci la.

Yɛrɛtangacogo

Aw bɛ to ka tulu kɛ a nu na walasa a kana ja fo ka se cili ma. Nuwɔgɔbɛ de ye nuci caman sababu ye.

Aw bɛ nubara dɛrɛ kosɛbɛ

Disijogin ni galakajogin

Ni mɔgɔ magara o yɔrɔ la i bɛ a sɔrɔ a ka maga, ni a bɛ ninakili, o bɛ a tɔɔrɔ. Disidimitɔ ka sɔgɔsɔgɔ bɛ a jira ko galakakolo dɔ karilen don. Aw bɛ galakakolow jateminɛ ni aw bolokɔniw ye. Ni aw bolo yɛlɛla kuru kan walima ka jigin yɔrɔ magaman dɔ la, o bɛ a jira ko kolo karilen don. Ni galakakolo kelen dɔrɔn de karilen don, a yɔrɔ ma jigin walima ka kuru, aw bɛ dimimadafura di a tigi ma. A tigi man kan ka fɛn kɔrɔta walima ka baara kologirin kɛ fo dɔgɔkun damadɔw ka tɛmɛ. A kolo bɛ tugu ka sɔrɔ fura ma kɛ a la. Tuma ni tuma aw bɛ to ka a tigi bila ka fiɲɛ caman sama ka a bila, o bɛ digi a la, nka a bɛ a to fogonfogonw ka u ka baara kɛ ka ɲɛ.

Galakakolo caman karilen (disikari)

1. Aw bɛ galaka karilen siri ka ɲɛ ni fini dɔ ye.

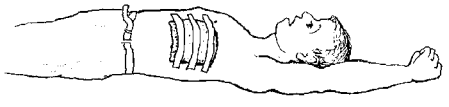

2. Aw bɛ a tigi laada walasa a ka ninakili ka ɲɛ.
3. Aw bɛ gɛlɛya wɛrɛw taamasiŋɛw ɲini (sɛbɛn ɲɛ 137) ani ka dɛmɛ don a tigi ma.

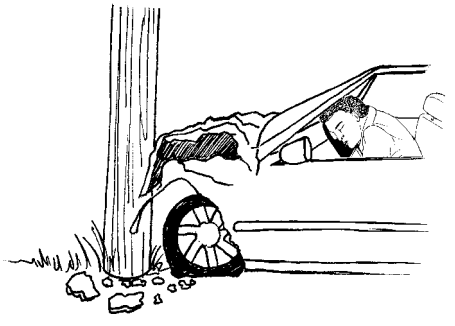

Mɔgɔ mana bɔ ka bin walima ka sirabakankasara sɔrɔ, o bɛ se ka na ni galakakolo caman karili ye ɲɔgɔn fɛ.

Disijogin jugumanba

Marifakisɛ nɔ, murulasɔgɔli, mugupɛrɛn walima galaka kari ko cɛjugu bɛ se ka a to fiɲɛ bɛ don ka bɔ kɛ fogonfogon kɔnɔ.

1. Aw ye yɔrɔ joginnen in datugu ni bandi tuluma, manaforoko walima ni namasafara ye walasa fiɲɛ kana don a fɛ.
2. Aw bɛ a yɔrɔ dɔrɔn datugu walasa fiɲɛ ka se ka bɔ nka a kana donyɔrɔ sɔrɔ.
3. Aw bɛ a tigi laada a ka ninakili ka ɲɛ. O kɔ aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la.

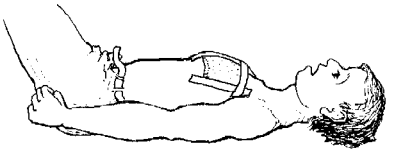

Kɔnɔbara joginni

Ni mɔgɔ kɔnɔ bɛ a dimi ka a sababu kɛ: gosili ye i n'a fɔ binni, bolimafɛnkasara walima a tigi tanna a kɔnɔ na, aw bɛ a yɔrɔ lajɛ ni a birintilen tɛ barisa o de ye jolijiginni taamasiŋɛw ye kɔnɔbara la. Joli jigin ko jugu bɛ se ka laban kirinni ma. Fana, aw bɛ o taamasiŋɛ kelenw ɲini kɔnɔbara kan.

Gɛlɛya taamasiɲɛw

- Dimi gɛlɛn
- Hakiliɲagami
- Kɔnɔbara bɛ gɛlɛya walima a bɛ to ka funu ka taa a fɛ
- Basibɔn taamasiɲɛw: fanga dɔgɔya, fari ɲɛ bɛ jɛya ani ninakili bɛ lateliya.

Ni aw ye nin taamasiɲɛ kofɔlenw dɔ kɔlɔsi mɔgɔ la, aw bɛ a tigi furakɛ ka ɲɛ (sɛbɛn ɲɛ 137) ani ka dɛmɛ ɲini. Aw kana dumuni walima ji fosi di a tigi ma. Walasa ka kunnafoni caman sɔrɔ kɔnɔnabana furakɛcogo kan, aw ye sɛbɛn ɲɛ 151 lajɛ.

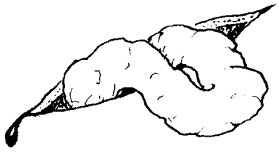

Ni nugukun poyira ka bɔ kɔnɔbara yɔrɔ dɔ fɛ, aw bɛ a datugu ni fini saniyalen dɔ ye min sulen don kɔkɔji la ani ka dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini. Aw kana nugu in ɲɔni ka lasegin.

Fɛn dɔ kɛlen ka fari sɔgɔ ka a kun bɔ

Ni fɛn dɔ ye kɔnɔbara sɔgɔ ka a kun bɔ, a ka fisa aw kana a sama ka bɔ. Aw bɛ taa a bɔ dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ. Hali ni aw bɛ mɛn ka a sɔrɔ aw ma dɛmɛ sɔrɔ, aw kana a sama ka bɔ. Aw bɛ a meleke ni bandi ye walima fini dɔ walasa a ka to yɔrɔ kelen.

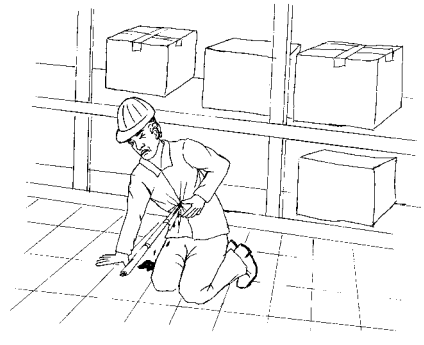

Dimi gɛlɛn juguman kɔnɔna na

Dimi gɛlɛn bɛ cun a tigi kan nugu la min bɛ juguya ka taa a fɛ, kɔnɔboli tɛ min senkɔrɔ, lala o ye kɔnɔdimi gɛlɛn taamasiɲɛ ye. Kɔnɔdimi gɛlɛn sababu bɛ se ka bɔ nugu gerenni la (a ɲɛfɔlen don duguma), bɛlɛni na, ni musokɔnɔma den dalen don denso kɔ kan (aw ye gafe ɲɛ 424 lajɛ) walima bana gɛlɛn wɛrɛw. Ni aw sɔmina nin taamasiɲɛw dɔla kelen na mɔgɔ dɔ la, aw bɛ se ka taa ni a tigini ye dɔgɔtɔrɔso la walasa ka a ni kisi saya ma.

A taamasiɲɛw

- Dimi gɛlɛn banbali, i n'a fɔ mɔgɔ ye a tigi sɔgɔ kɔnɔ ni muru ye.
- Fɔɔnɔ
- Banakɔtaa dɔgɔman walima a sɔrɔbaliya
- Kɔnɔbara bɛ gɛlɛya ani ka a suma
- A tigi bɛ banabagatɔ fari da

A ka ca a la kɔnɔdimitɔ gɛlɛn bɛ kuru dimi bolo, a tɛ kɛcogo ɲuman sɔrɔ a yɛrɛ la wa a bɛ a bolow da kɔnɔ na.

Nugu gerenni

Ni fɛn dɔ ye nugu fan dɔ geren, dumuniw ni banakɔtaa tɛ tɛmɛyɔrɔ sɔrɔ. O de bɛ ka kɛ dimi gɛlɛn walima bana dɔ sababu ye.

Dimi gɛlɛn kɔ, kɔnɔja ni fɔɔnɔ bɛ se ka a tigi sɔrɔ. Kɔnɔ bɛ se ka suma walima a bɛ se ka to ka kulu.

Nugu gerenni bɛ se ka fɔɔnɔ juguman bila mɔgɔ la.

Nugu gerenni bɛ se ka sɔrɔ:

- Kɔnɔnatumu korilenw kɛlen ka meleke ɲɔgɔn na ka kɛ kuru ye (aw ye gafe ɲɛ 229 lajɛ)
- Ɛrini (aw ye gafe ɲɛ 286 lajɛ denyɛrɛni ladoncogo)
- Nugujosilan kɛlen ka meleke ɲɔgɔn n aka kɛ kuru ye jolifɔn lamini na. O bɛ sɔrɔ banana nugu la walima a nugu operela.
- Kansɛri

Ni aw sigara nugu gerenni la dɔrɔn, aw bɛ fɛɛrɛ ninnu fila la kelen kɛ:

1. **Aw bɛ taa ni a tigi ye dɔgɔtɔrɔso la joona**. Lala a bɛ opere.
2. Ni kɔnɔnatumuw bɛ aw ka sigida la, aw bɛ a tig furakɛ i n'a fɔ ko tumu ye a nugu geren. Aw ye gafe ɲɛ 228 lajɛ kɔnɔnatumuw furakɛli kama.

Bɛlɛnin ni kɔnɔnafɛnw foroko cili (farali)

Bɛlɛnin bɛ sɔrɔ nuguni dɔ falen fɛ min nɔrɔlen don nugubakun na kɔnɔbara kiniyanfan fɛ barakɔrɔla la. Bɛlɛnin kunbɛn fura **tɛ yen. A bɛ se ka mɔgɔ dɔw minɛ ten**.

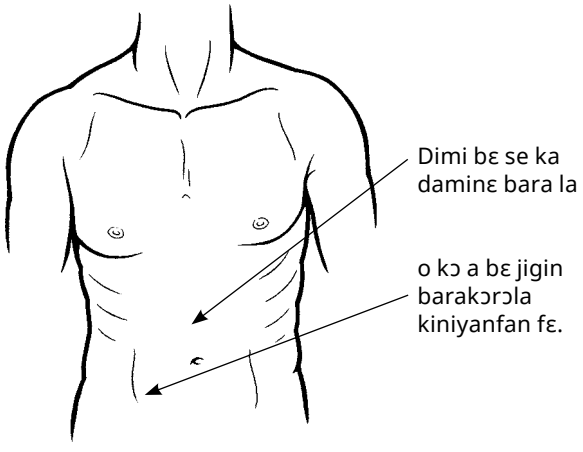

A taamasiɲɛ lakodɔnnenw ye dimi cuncunnnen ye min bɛ juguya ka taa a fɛ.

Dumuninege tɛ bɛlɛnitɔ minɛ. A ka ca a la, kɔnɔboli tɛ kɛ bɛlɛnin senkɔrɔ, nka a tigi fari bɛ kalaya ka tuma dɔw. sennataama ka jugu a ma. Yɛlɛmayɛlɛmali ka gɛlɛn a ma (aw ye gafe ɲɛ 153 lajɛ).

Aw ye dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini. Ni aw ma bɛlɛnin furakɛ joona, a juguyalen bɛ se ka banakisɛw jɛnsɛn kɔnɔbara kɔnɔ. O bɛ na ni kɔnɔnafɛnw foroko cili ye.

Kɔnɔnafɛnw foroko cili fana bɛ se ka sɔrɔ joli bɔli fɛ nuguw la. Misali la, ni mɔgɔ dɔ bɔra kojugu walima bolokuru bɔra kɔnɔ na. Ni kɔnɔ ye lamagali dabila, ka ja ani ka dimi kɛ a fan bɛɛ la, o ye kɔnɔnafɛnw foroko cili ye.

Ni aw sigara ko bɛlɛnin walima kɔnɔnafɛnw foroko cili bɛ mɔgɔ dɔ la:

- aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la.
- aw bɛ fura suguya 2 di a ma: metoronidazɔli ANI siporofilɔkisasini walima sɛfitiriyakizɔni walima Anpisilini (walasa ka fura tata hakɛw dɔn, aw ye duguma kumakanw lajɛ).
- aw kana dumuni walima jimafɛnw di a ma fo ni a kɛra furaw ni ji fitini ye.

Aw bɛ a sɛgɛsɛgɛ ni gɛlɛya wɛrɛw tɛ a la, i n'a fɔ ninakili sumayali ni a teliyali, fari ɲɛ jɛyali ani a sumayali; walima hakili ɲagamini ni kirinni. Aw ye gafe ɲɛ 137 n'a kun lajɛ, furakɛli kunfɔlɔ.

Furakɛli minnu ka kan ka kɛ sira fɛ sani aw ka se dɔgɔtɔrɔso la

Banakisɛfagalan dɔw bɛ se ka kɛ ka belenin furakɛ nka aw bɛ fura suguya fila ta ɲɔgɔnfɛ walasa ka bana kɛlɛ ka ɲɛ. Banakisɛfagalan pikiri de ka fisa ni a furakisɛ ye sabu la furakisɛ yelen man di. Ni aw bɛ furakisɛ di, aw kana ji caman di a tigi ma. Banabagatɔ man kan ka fɛn wɛrɛ min walima ka dumunikɛ.

Aw bɛ fura ninnu di fo ka se banabagatɔ seli ma dɔgɔtɔrɔso la:

Metoronidazɔli, *métronidazole* miligaramu 500, siɲɛ 4 tile kɔnɔ

ANI

Siporofilɔkisasini *ciprofloxacine* miligaramu 500, siɲɛ 2 tile kɔnɔ, **WALIMA**

Sɛfitiriyakizɔni, *ceftriaxone* garamu 2, siɲɛ 1 tile kɔnɔ, **WALIMA**

Kunfinnin, *ampicilline* 2 garamu, siɲɛ 1 tile kɔnɔ ANI zantamisini, *gentamicine* kilogaramu o kilogaramu, miligaramu 1.5, siɲɛ 3 tile kɔnɔ.

Banabagatɔ ka bɛlɛnin sɛgɛsɛgɛcogo

Aw bɛ kɔnɔ kiniyanfan digi kosɛbɛ dɔɔni dɔɔni fo a ka banabagatɔ dimini daminɛ.

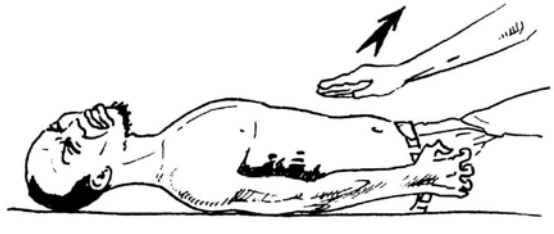

Aw bɛ sɔrɔ ka girin ka a bila.

Ni dimi juguyara banabagatɔ kan o waati la, o bɛ se ka kɛ bɛlɛnin ye. Aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la joona.

Dusukundimi

Dusukundimi bɛ cɛw ni musow bɛɛ la. Dusukundimi sababu ye joli cayali ye sɔn na. Ni o kɛra, dusukun jɔlen bɛ to min bɛ laban ni dusukun fasaw fagali ye. O bɛ sɔrɔ sɔnnabana de fɛ. Walasa ka kunnafoni caman sɔrɔ sɔnnabanaw kan, aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 490 lajɛ.

A taamasiŋɛw

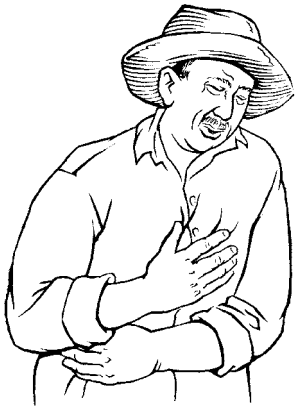

- Jolicaya, jolibolisira gɛrɛntɛli, a misɛnyali, walima disidimi
- Dimi bɛ se ka taa kan, kamakunw, bolow, ɲiw ani dakalakaw la
- A dimi bɛ juguya dɔɔni dɔɔni ka taa a fɛ, nka a bɛ se ka bala ka juguya.
- Ninakili tigɛtigɛli
- Wɔsili
- dusukunŋugun
- Kunkolodimi misɛnniw

Disidimi de ye a taamasiŋɛ fɔlɔ ye cɛw ni musow bɛɛ la, nka tuma dɔw la disidimi tɛ kɛ musow la. Olu ta ka teli ka kɛ ninakili tigɛtigɛli, farikolosɛgɛn, dusukunŋugun, fɔɔnɔ walima kɔdimi ni dakalakadimiw ye.

A furakɛcogo

Aw bɛ asipirini (*aspirine*) kisɛ 1 di a ma o yɔrɔnin bɛɛ la. Aw bɛ a fɔ ko a tigi ka a ɲimi ka ji min a kan. Hali ni aw dalen tɛ a la ko dusukunnabana don, asipirini tali tɛ fɛn kɛ a tigi la.

Ni nitorogiliserinikisɛ (*nitroglycérine*) bɛ aw bolo, aw bɛ o dɔ di a ma ka mugan (aw ye sɛbɛn ɲɛ 528 lajɛ). Mɔrifini (*morphine*) ka ɲi dimi ni siranya madali la (sɛbɛn ɲɛ 568). Aw bɛ a tigi hakilisigi ani ka dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini.

Kolo karilen, a wurukutulen walima a mugulen

Aw bɛ fɔlɔ ka a lajɛ ni kolo dɔ karilen don walima ka wurukutu (ka ɲɔgɔn bila), walima ni yɔrɔ dɔ mugulen don. Nin bana kofɔlen ninnu dɔn man di ka bɔ ɲɔgɔn na tuma dɔw la, o la arajo ka sɛgɛsɛgɛli bɛ se ka a sɛbɛntiya. Ni aw ma se ka a dɔn ko o yɔrɔ kolo karilen don, a wurukutulen don walima a mugulen don, aw bɛ a tigi lasigi yɔrɔ kelen na ani ka dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini. A bɛ se ka kɛ nin fɛn kofɔlen saba bɛɛ bɛka mɔgɔ sɔrɔ ɲɔgɔn fɛ.

Aw bɛ dimimadafura di a tigi ma i n'a fɔ asetaminofɛni (*acétaminophène*) walima ibiporofɛni (*ibuprofène*) walasa a ka se ka dimi kun.

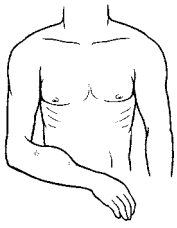

Kolo karilenw
Fiɲɛ bɛ kolo cɛmancɛ la walima ni a sigilen don ka to yɔrɔ kelen na, dimi bɛ a fan dɔ la walima dimi tɛ kɛ a la. Tuma dɔw la, kolo dɔ bɛ se ka kari ka a sɔrɔ fiɲɛ tɛ a la. Arajo ka sɛgɛsɛgɛli de bɛ se ka a to aw ka a dɔn ko a ma kari.

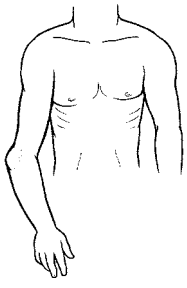

Kolo wurukutulen
Kolotugudaw bɔlen ɲɔgɔn kan walima u tɛ se ka lamaga.

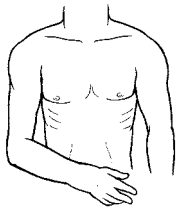

Mugun walima pɛrɛnni
Funu ni dimi kolotuguda yɔrɔw la

Kolo karilen

Aw bɛ kolo karilen minɛ ka a sigi yɔrɔ kelen fo a baara ɲɛdɔnbaga ka na a minɛ ka a tilen ani ka a siri. Walasa aw ka se ka a tilennen to, aw bɛ walani labɛn ka a siri ni o ye.

Walani dilancogo

Baara 1 lɔ:

Aw bɛ bolo latilen a cogo kɔrɔ la. Nɔkɔn ka kan ka se ka kuru ka foni.

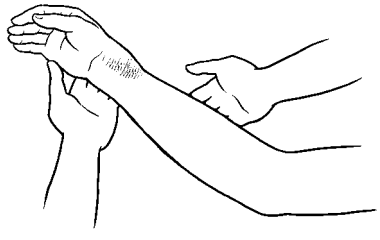

Baara 2 nan:

Aw bɛ bolo to walani kɔnɔ. Aw bɛ finimugu melekelen dɔ don a bolo kɔnɔ. Ni sen don, aw bɛ walani dila ka a kɛɲɛ a janya ma.

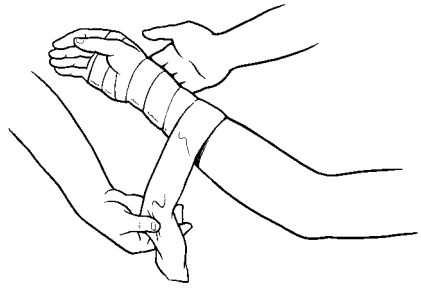

Baara 3 nan:

Aw bɛ a meleke ni bandi ye walima finimugu walima aw bɛ duloki bolojan don a kan.

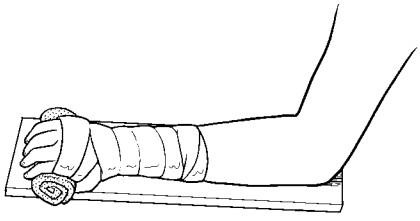

Baara 4 nan:

Aw bɛ bolo ni walani meleke ɲɔgɔn fɛ ni bandi ye walima finimugu walasa yɔrɔ karilen sigilen ka to ɲɔgɔn na.

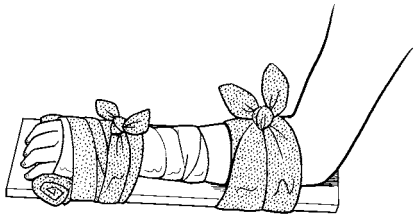

Aw bɛ bolokɔniw ni senkɔniw siribali to ani ka to ka u kɔlɔsi ni u bɛ kalaya walima ni u kirinnen tɛ.

Aw bɛ woro karilen sen bɛɛ siri ka bɔ sanfɛ fo ka se senkuruw ma.

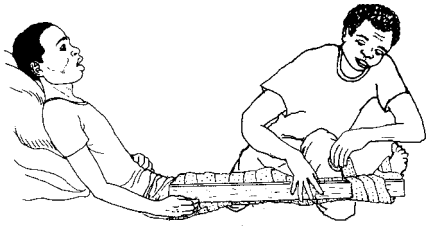

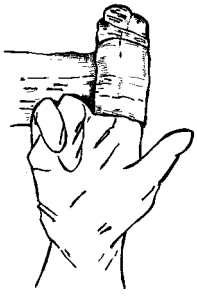

Ni bolokɔni walima senkɔni don, aw bɛ a ni a kɛrɛfɛta siri ɲɔgɔn na. Aw bɛ fɛn magaman dɔ don u ni ɲɔgɔn cɛ.

Bolo bɛ dulon fini min na

Aw bɛ finimugu dɔ labɛn walasa ka bolo karilen walima kama karilen dulon o la ka a lakana.

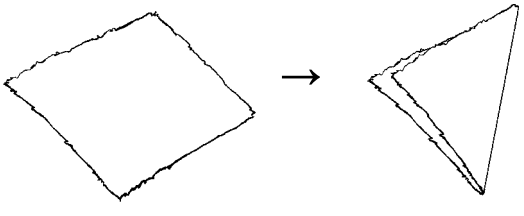

Nɔkɔn bilalan

Aw bɛ a siri kan na.

Kolowsigili ka ɲɛ

Aw bɛ a to funu ka jigin ka sɔrɔ ka kolow sigi ɲɔgɔn kan ka ɲɛ.

Ni kolow bɔlen don ɲɔgɔn kan, aw bɛ u sigi ka ɲɛ o bɛ a to a ka kɛnɛya joona. Nka ni aw tɛ kolow sigicogo dɔn ɲɔgɔn kan, aw bɛ se ka na ni kɔlɔlɔdɔ wɛrɛ ye ni aw ye aw yɛrɛ bila a baara la. Ni aw bɛ se, aw bɛ ɲɛdɔnbaga bila a la. Sigidaw la, kolotugulaw ni kɛnɛyabaarakɛlaw caman bɛ se kolow sigili la ɲɔgɔn kan ka ɲɛ.

Baara 1 lɔ:

Aw bɛ fɔlɔ ka dimimadafura di a tigi ma (sɛbɛn ɲɛ 564). Aw bɛ se ka hakilisigifura dɔ di a tigi ma i n'a fɔ lorazepamu (*lorazépam*) walima jazepamu (*diazépam*) walasa ka a tigi hakili sigi (aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 587 lajɛ).

Baara 2 nan:

Aw bɛ mɔgɔ wɛrɛ bila ka a tigi minɛ walima aw bɛ a tigi siri fɛn dɔ la min tɛ lamaga.

Baara 3 nan:

Aw bɛ a yɔrɔ sama dɔɔni dɔɔni ni fanga ye ka bɔ ɲɔgɔn na, ka sɔrɔ ka a latilen. Aw kana a tufantufan, nka ka a sama kosɛbɛ walasa ka kolow bɔ ɲɔgɔn na.

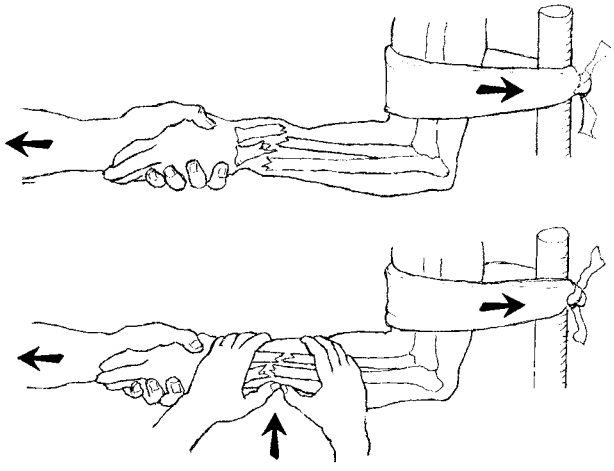

Baara 4 nan:

Ni kolo karilenw bɔra ɲɔgɔn na, aw bɛ u tilen ɲɔgɔn ma dɔɔni dɔɔni ani ka u sigi ɲɔgɔn kan.

Aw kana kolow sigi ɲɔgɔn kan ka a sɔrɔ a kariyɔrɔ ka surun kolotuguda la walima ka a sɔrɔyɔrɔ fila karilen don ka kolo dɔ to u ni ɲɔgɔn cɛ. Aw kana a gosi walima ka a diyagoya ka a sigi ɲɔgɔn kan. O bɛ fiɲɛ banbali bila a tigi la.

Kolo karilen ka a kun bɔ sogo fɛ (kolo kun bɔlen)

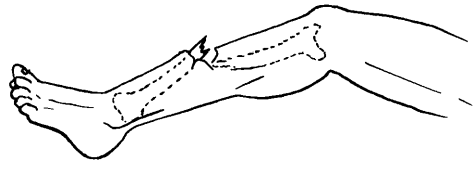

Kolo kun bɔlen yɔrɔ ka teli ka nɛ ta. Aw bɛ joli da ko ka a jɛ kosɛbɛ ni ji ɲuman ye fo miniti duuru walima ka tɛmɛ o kan. Aw bɛ joli siri, ka sɛfitiriyakizɔni di a tigi ma (*ceftriaxone*, aw ye sɛbɛn ɲɛ 532 lajɛ), Kulɔkisasilini (*cloxacilline*, aw ye sɛbɛn ɲɛ 522 lajɛ), kilindamisini (*clindamycine*, aw ye sɛbɛn ɲɛ 534 lajɛ), walima sefalekisini (*céphalexine*, aw ye sɛbɛn ɲɛ 532 lajɛ) ani ka dɛmɛ ɲini ka fara o kan.

Ni aw ma se ka dɛmɛ sɔrɔ joona, aw bɛ joli ko ka ɲɛ ka sɔrɔ ka a siri ni bandi jɛlen ye. Aw bɛ to ka bandi in falen waati ni waati. Ni aw ma nɔgɔ (banakisɛ) taamasiɲɛ ye tile 3 kɔnɔ, aw bɛ kolo sigi, ka a datugu ka sɔrɔ ka a minɛ ni

pilatiri ye.

Wurukutuli (kolow bɔlen ɲɔgɔn kan)

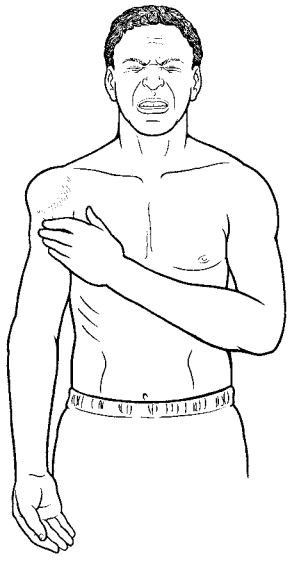

Ni aw bɛ se, aw ye aw teliya ka kolo wurukutulen sigi ɲɔgɔn kan joona. Ni a mɛnna ka sɔrɔ a ma sigi ɲɔgɔn kan, a sigili bɛ gɛlɛya ɲɔgɔn kan wa a dimi ka bon.

A kɛcogo kɔrɔ ye kolo samani ye dɔɔni ka bɔ a tuguyɔrɔ la, ka sɔrɔ ka a sigi ɲɔgɔn kan ka ɲɛ. Aw bɛ hakilisigifura dɔ di a tigi ma i n'a fɔ jazepamu (aw ye sɛbɛn ɲɛ 587 lajɛ), ani dimimadafuraw i n'a fɔ ibiporofɛni lɛri tilancɛ kɔnɔ sani aw ka kolo sigi ɲɔgɔn kan. Ni aw ma se ka kolo lasegin a cogo kɔrɔ la, aw ye dɛmɛ ɲini.

Kolo sigilen kɔ ɲɔgɔn kan, aw bɛ a sirilen to ni walani walima ni pilatiri ye fo dɔgɔkun 2 walima 3. I n'a fɔ a laɲininen don cogo min, aw bɛ dimimadafura dɔ di a tigi ma i n'a fɔ ibiporofɛni. Ni dimi nɔgɔyara ko bolo bɛ se ka kuru ka foni, aw bɛ to ka walani foni ka bɔ a la waati ni waati ka sɔrɔ ka a lamaga (ka a kuru ka a foni) dɔɔni dɔɔni. Ni kamakun don, aw bɛ to ka a kɔrɔta ka a jigin, ka a munumunu dɔɔni dɔɔni. A tigi ka kan ka a basigi yɔrɔkelen ka a ta kalo 2 fo ka se 3 ma. Wurukutuli bɛ mɛn ka sɔrɔ ka kɛnɛya.

Walani donnen kɔ ni dɔ ma bɔ dimi na, o bɛ se ka kɛ kolokari ye.

Kamakun wurukutulen

Aw bɛ bolo minɛ a kɔ ma sanfɛ ka a latilen ka sama kosɛbɛ ka jigin. Walima a tigi bɛ se ka palanfa ji ta ni a bolo ye min bɛ litiri 5 walima 7 bɔ ka a ta miniti 15 la ka se miniti 20 ma. O bɛ se ka bolo sama ka jigin, o la kamakun ka kan ka sigi ɲɔgɔn kan a nɔ na.

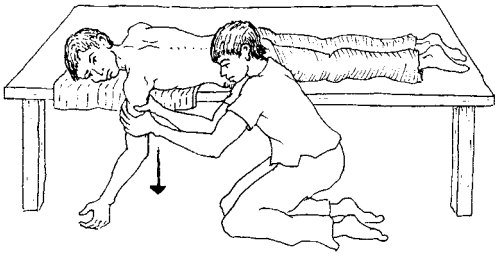

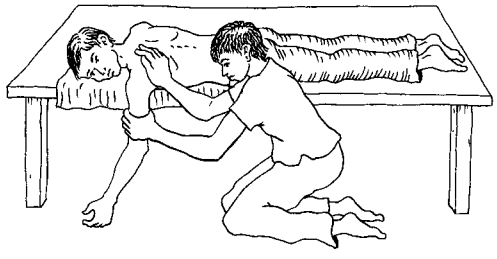

Ni kamakun ma se ka segin (sigi) a cogo kɔrɔ la, aw bɛ kamakun digi ka yɛlɛn ni tɛgɛkɔnɔna ye bɛ se ka a to bolo ka ka sigi ɲɔgɔn kan a nɔ na.

WALIMA

Aw bɛ a tigi bolo munumunu ka taa aw fan fɛ nin cogo la. A ka ɲi ka dɛmɛbaga sɔrɔ min bɛ se ka bolodimitɔ in minɛ ka a to yɔrɔ kelen bolo dɔrɔn ka lamaga.

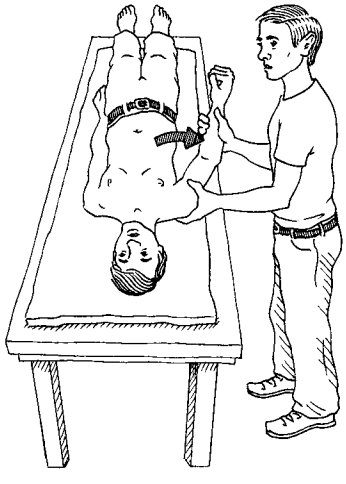

Kɔfɛ, aw bɛ a tigi bolo digidigi walasa a kana bɔ a nɔ na tuguni:

Nɔkɔn wurukutulen

Baara 1 lɔ:

Aw bɛ a tigi laada, o kɔ aw bɛ bolokala tilen nɔkɔn ma walasa ka kolow tilen ɲɔgɔn ma.

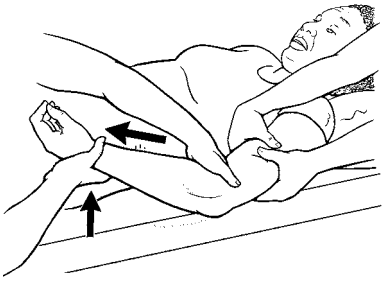

Baara 2 nan:

Aw bɛ mɔgɔ ɲini min bɛ se kamakun minɛ ka ɲɛ kosɛbɛ. Aw bɛ bolokala sama, ani ka nɔkɔn kuru dɔɔni dɔɔni.

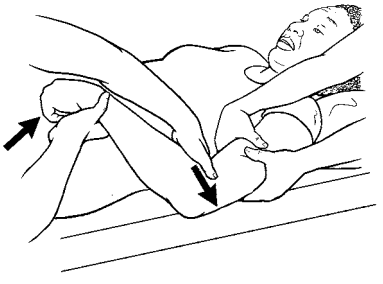

Baara 3 nan:

Sisan, aw bɛ bolo digi kɛ ka a latilen i n'a fɔ aw ye a kuru cogo min. A sigitɔ, aw ka kan ka a mankan mɛn.

Aw bɛ a tigi nɔkɔn digidigi walasa a kana bɔ a nɔ na tuguni.

A nafa ka bon

Ni a ma sɔn, aw ye a jɔ! Aw bɛ sɔn ka kolo kari. Aw bɛ nɔkɔnkuru digidigi i n'a fɔ tan ka sɔrɔ ka dɔgɔtɔrɔ ka dɛmɛ ɲini.

Bolokɔni wurukutulen

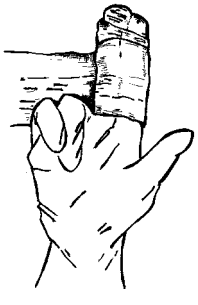

Aw bɛ bolokɔni wurukutulen sama ka ɲɛ, o kɔ aw bɛ bolotuguda digidigi walasa ka a sigi ɲɔgɔn kan.

Aw bɛ bolokɔni wurukutulen
ni a kɛrɛfɛta siri ɲɔgɔn na.

Mugu ni jolisu (mugu walima sogo pɛrɛnnen wolo kɔrɔ)

A taamasiɲɛw:

- funu
- dimi
- birintili walima bilenya

A furakɛcogo:

- Lafiɲɛbɔ: Aw kana fɛn giriman da yɔrɔjoginnen kan. Aw ye bandi walima finimugu kɛ ka a siri dɔgɔkun 3 fo 4 kɔnɔ.
- Aw bɛ gilasi da a la miniti fo 30 lɛri 2 o lɛri 2 walima lɛri 4 o lɛri 4. Tile damadama kɔfɛ, aw bɛ o nɛmɛnɛmɛ.
- A siricogo: aw bɛ a meleke ka ɲɛ ni bandi ye.
- A kɔrɔtacogo: Aw bɛ fɔlɔ ka a da kunkɔrɔdonna dɔ kan walima birifini kurulen kan, aw bɛ to ka o kɛ lɛri damadɔ o lɛri damadɔ tile damadɔ kɔnɔ.

O waleya in bɛ dɔ bɔ dimi ni funu na. Ni o kɛra joona ani ka tugu, olu bɛna dimimayɔrɔ in kɛnɛyali teliya ani ka a kɔfɛ gɛlɛya (kɔlɔlɔ) misɛnniw nɔgɔya.

Aw ye degun ni fɛn girimanw ma bɔ dimimayɔrɔ in na. A ka ca a la, mugu ani jolisu bɛ se ka dɔgɔkun 1 walima dɔgɔkun 2 kɛ ka sɔrɔ ka kɛnɛya.

Bandi melekecogo

Aw bɛ a daminɛ senkɔni walima bolokɔni kɛrɛfɛ.

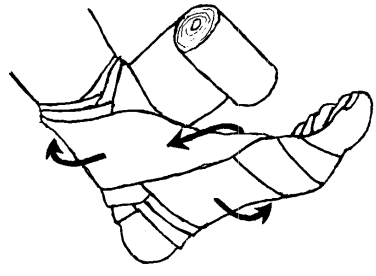

Aw bɛ a meleke ka ɲɛ, nka a kana gɛrɛntɛ. Senkɔni ka kan ka kalaya ani ka a to a cogo kɔrɔ la.

Birintili

Birintili ye joginni ye wolo kɔrɔ min senfɛ joli bɛ seri ka bɔ jolisiraw fɛ. Birintili dimi bɛ se ka bonya kosɛbɛ fo ka a tigi kamanagan, nka a ka ca a la basi tɛ. Aw bɛ birintili furakɛ i n'a fɔ mugu ni jolisu sigiyɔrɔ bɛ furakɛ cogo min na: lafiɲɛbɔ, gilasi dali a kan, digidigi ani a kɔrɔtacogo.

Ni birintili bɛ mɔgɔ kungolo la walima a kɔnɔ na, o bɛ se ka kɛ bana gɛlɛn taamasiɲɛ ye. Ni o ye a sɔrɔ mɔgɔ gosira a kungolo la a ma, aw bɛ sɛbɛn ɲɛ lajɛ ka a ta 148 ka taa bila a ɲɛ 149 la. Ni a tigi gosira a kɔnɔ na, aw ye sɛbɛn ɲɛ 150 lajɛ.

Ni aw ye birintili kɔlɔsi ka caya mɔgɔ dɔ la, walima birintida fari yɔrɔ caman na waatiw la, o bɛ se ka kɛ dantɛmɛ taamasiɲɛ ye.

Binkanni

Kafoɲɔgɔnya min ma laɲini walima min ma kɛ bɛnkan kɔnɔ, o ye binnkanni ye. Bin bɛ se ka kɛ muso walima npogotigini kan u yɛrɛ dɔnbagaw fɛ, dunanw, denbaya kɔnɔ mɔgɔ dɔ, walima u cɛ walima u ɲamɔgɔkɛ fɛ. Bin bɛ kɛ cɛw ni kamalenniw fana kan.

Bin kɛra mɔgɔ min kan, aw ka kan ka o tigi dɛmɛ joona walasa ka farikolo jogindaw furakɛ. Aw ka kan a tigi dɛmɛ ka a hakili sigi fana. Aw bɛ a tigi furakɛ ni bɛrɛbɛrɛli ni faamuyali ye. Aw kana a tigi jalaki.

Binkani bɛ se ka kɛ kɔnɔta sababu ye. Bangekɔlɔsi fura caman tali bɛ se ka a bali. Aw bɛ bangekɔlɔsifɛɛrɛw lajɛ, sɛbɛn ɲɛ 596. Binnkanni bɛ se ka kɛ kafoɲɔgɔnya banaw jɛnsɛnni sababu ye. Aw bɛ dogoyɔrɔbanaw ni u gɛlɛyaw lajɛ gafe kɔnɔ, sɛbɛn ɲɛ 367. Fura dɔw bɛ se ka i tanga sidabana ma, aw ye taa dɔgɔtɔrɔso la.

A bɛ se ka gɛlɛya a tigi ma aw ka a ye walima ka maga a la, o la, aw bɛ a fɛ ka lajɛli ni furakɛli min kɛ, aw bɛ o ɲɛfɔ a tigi ye fɔlɔ, ani ka yamariya ɲini a tigi fɛ sani aw ka maga a la.

Aw bɛ joginda bɛɛ jateminɛ ka olu sɛbɛn i n'a fɔ nin cogo in. O bɛ aw dɛmɛ ka a dɔn ni a tigi bɛ ka kɛnɛya. O bɛ se ka aw dɛmɛ tuma min na aw bɛ a lajɛ ni a bɛ a kɛnɛya. Fana, o bɛ se ka kɛ dalilu ye polosiso la ni aw kɛra taafɛn ye yen.

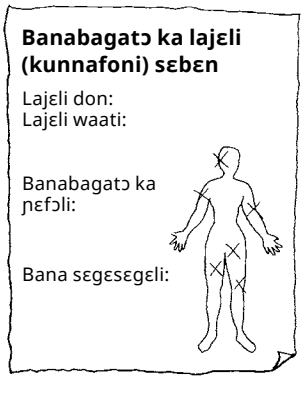

Ni a tigi musoya cira (farala), tigɛra walima ka birinti, olu tɔɔrɔ bɛ se ka bonya. Aw bɛ asetaminofɛni walima ibiporofɛni di a ma. Ni joli bɔnta ka ca banakɔtaayɔrɔ walima musoya la, aw bɛ fɛɛrɛ kɛ walasa ka joli jɔ. Aw bɛ a kɛcogo jira a tigi la walasa a ka a kɛ a yɛrɛ ye ni joli kɛra segin fɛn ye tuguni.

Ni joginda misɛnniw don, a tigi bɛ a sigi ji wɔlɔkɔlen na siɲɛ 3 tile kɔnɔ. Ka to ka ji seri musoya la sugunɛ kɛtɔ, o bɛ dɔɔni bɔ dimi na. Joginnidabaw ka kan ka kala (aw ye sɛbɛn lajɛ ka a ta ɲɛ 138 la ka taa a bila ɲɛ 162 la).

Jogindaw ɲininen kɔfɛ, aw bɛ nin sigida in yɔrɔtɔw lajɛ walasa ka gɛlɛya kɛrɛnkɛrɛnnenw dɔn. Dɔgɔtɔrɔw ka lajɛli sɛbɛn nafa ka bon kosɛbɛ sango ni o muso taara polosiso la joginni tɛmɛnen kɔ ka mɛn.

Aw bɛ o muso kɔlɔsi tile damadɔ kɔnɔ walasa ka a dɔn ni basi tɛ a hakili ni a farikolo la. Aw bɛ a jogindaw lajɛ ni banakisɛ taamasiɲɛ tɛ a la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 142 lajɛ) kɛrɛnkɛrɛnnenya la, sugunɛbaralabana (aw ye sɛbɛn ɲɛ 365 lajɛ) ka ca binnkanni walima kafoɲɔgɔnya wajibiya kɔfɛ.

Jeninidaw

Jeninida fitiniw

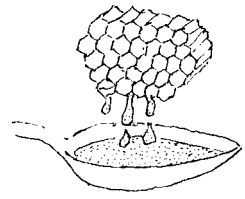

Aw bɛ jisuma bɔn joona jeninida fitini kan miniti 15 fo ka se miniti 30 ma. O bɛ a yɔrɔ ko ani ka dɔ bɔ a dimi na.

Aw bɛ a yɔrɔ saniya waati bɛɛ ni ji ani safinɛ sɛgɛntan ye. Di ni aloweraji ka teli ka jeninida nɔgɔmanw furakɛ, nka aw ka kan ka o kɛ jeninida la a dimi sumalen kɔ.

Jeninida nɔgɔman ka kan ka kɛnɛya ka daminɛ dɔgɔkun 1 kɔnɔ ka se dɔgɔkun 3 ma.

Jeninida jugumanw

Jeninida jugumanw ye:

- **Jeninida min ka dun** (jeninida kɛnɛba walima fitini) olu tɛ mɔgɔ dimi fo ni aw ye a digi, ka da a kan dadigi kɛlen don fasaw la. Hali ni aw ye o yɔrɔw bisi, u ɲɛ tɛ yɛlɛma. U ɲɛ bɛ kɛ i n'a fɔ fara dalen don u kan, ni u ka dun u ɲɛ bɛ kɛ jɛman falasa ye walima wolodogilen walima a sisilen ye.
- **Jeninida belebeleba.** O ye jeninida ye kɛmɛkɛmɛ sara la, min bɛ 10 walima a nɔkanfɛn hakɛ jeni mɔgɔ fari la (10%). Hali ni a yɔrɔ man dun, jeninida belebeleba ka jugu kosɛbɛ. Aw bɛ se ka fari jeniyɔrɔ hakɛ jateminɛ ni aw tɛgɛfura ye. Yala jenida ka bon ka tɛgɛfura hakɛ bɔ wa? O ye a fari 1% hakɛ ye. Tɛgɛfura ɲɛ 10 bɛ taa fari 10% la.
- Jeninida min bɛ mɔgɔ kolotugudaw la, i ɲɛda la, walima i dogoyɔrɔw la, o bɛ se ka kɛnɛya kɛnɛyacogo cɛjugu la ani ka fiɲɛ bila a tigi la kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni denmisɛnni don.
- Jenini ni joginda wɛrɛw donnen don ɲɔgɔn na.
- **Denmisɛnniw ka jeninidaw.** Denmisɛnniw ka jeninida kɛnɛyali ka gɛlɛn kosɛbɛ, ni a fɛɛrɛ teliman bɛ se ka sɔrɔ, a ka kan ka furakɛ dɔgɔtɔrɔso kɛrɛnkɛrɛnnen na a fura bɛ yɔrɔ min.

Dɛmɛ ka ɲɛsin jeninida jugumantɔw ma. Aw taatɔ kɛnɛyaso la, aw bɛ to ka ji di a tigi ma dɔɔni dɔɔni waati bɛɛ ni a bɛ a yɛrɛ kalama. Aw bɛ yɔrɔ jeninen datugu ni finimugu jɛlen ye. Aw kana a to jisuma ka se jeninida jugumanw ma, o bɛ se ka nɛnɛ kari a tigi la. Aw bɛ a lajɛ ka a tigi hakili sigi.

U furakɛcogo

- Kuran ye mɔgɔ min jeni o tigi farilaji bɛ se ka dɔgɔya barisa ji min ka kan ka farikolo labalo, o dɔ bɛ ja jenini senfɛ. Aw bɛ ji di a ma kosɛbɛ. A ka fisa ka ji kɛ a tigi fari la jolisiraw fɛ (sɔrɔmuji), nka kɛnɛyaji caman (aw ye sɛbɛn ɲɛ 255 lajɛ kɔnɔnabana, kɔnɔboli ni tɔnɔnkɔ), o bɛ se ka mɔgɔ kɛnɛya ni a bɛ a yɛrɛ kalama ani ni a bɛ se ka ji min. Farilajidɛsɛ bɛ se ka kasaara lase mɔgɔ ma, o la aw ye a taamasiɲɛw lajɛ minnu kofɔlen don sɛbɛn ɲɛ 137 na.

- Jeninidaw ni u kɛrɛfɛlaw ka teli ka kɛ banakisɛ donyɔrɔ ye. Aw bɛ a joliw saniya waati bɛɛ ka u ko ni ji sanuman ye. Safinɛ sɛgɛntan ka ɲi a ma, nka aw kana banakisɛfagalan walima iyodi kɛ joli la. U bɛ banakisɛ mada. Olu bɛ a to joli bɛ mɛn ka sɔrɔ a ma kɛnɛya. Aw bɛ joginda jɔsi dɔɔni dɔɔni ka wolosuw bɔ a la.
- Aw bɛ banakisɛfagatulu mun jeninida la ka sɔrɔ ka a meleke ni bandi jɛlen walima finimugu jɛlen wɛrɛ ye. Aw bɛ a meleke ka a jija min tɛ joli bali ka taa ka segin. Aw bɛ bandi falen don o don ani waati o waati ni a nɔgɔra. Bandi nɔgɔlen bɛ se ka joginda juguya.
- Aw bɛ se ka bandi jalenw ɲigin minnu nɔrɔla joli da la. Aw ye aw hakili to a la ka bolokɔni ni senkɔni jeninenw bɛ meleke u dan ma.
- Aw bɛ banakisɛfagalan di a tigi ma ni aw ye nin taamasiŋɛ ninnu dɔ la kɔlɔsi: ni golo kasa man di ni nɛ bɛ a la, ni a bilennen don, walima ni a tigi fari ka kalan. Aw ka kan ka banakisɛfagalanw di banabagatɔ ma: i n'a fɔ dikulɔkisisilini (*dicloxacilline*) sɛbɛn ɲɛ 522, sefalɛkisini (*céphalexine*) sɛbɛn ɲɛ 532, kilindamisini (*clindamicine*) sɛbɛn ɲɛ 534, walima siporofilɔkisasini (ciprofloxacine) sɛbɛn ɲɛ 534)
- Aw ye aw hakili to a la ko nɛgɛtigɛbana kunbɛnni pikiri ka kan ka kuraya. Aw ye sɛbɛn ɲɛ 246 lajɛ.
- Ni logologow da tigɛra, aw bɛ a yɔrɔw saniya. Ni u ma ci, aw kana u datigɛ. Barisa logologo datigɛlen joli juguya ka teli.
- Jeninida ka jugu kosɛbɛ. Aw kana sika ka dimi gɛlɛn madafura di a tigi ma i n'a fɔ mɔrifini walima fura wɛrɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ lajɛ ka a ta 567 ka taa bila 564 la). Aw ye dimimadafura di a tigi ma waati bɛɛ sani aw ka jeninida saniya walima ka a bandi falen. Ni joli bɛ kɛnɛya, a bɛ se ka mɔgɔ ŋɛɲɛ. Antihisitaminiki (*antihistaminique*) bɛ se ka lafiya dɔ lase mɔgɔ ma (aw ye sɛbɛn ɲɛ 579 lajɛ).
- Dumuni nafama i n'a fɔ sogo, olu caman dunni ka ɲi mɔgɔ fari jeninen joli kɛnɛyatɔ ma. Hali ni kɔngɔ tɛ a tigi la, joli kɛnɛtɔ, a ka a jija ka dumuni nafama dun siŋɛ 4 tile kɔnɔ ani dalamagafɛn wɛrɛw. Fangasɔrɔ dumuni minnu ɲɛfɔlen don sɛbɛn ɲɛ 188 n'a kun na, olu ye dumuniw ye minnu bɛ mɔgɔ kɛnɛya ka ɲɛ wa olu nafa ka bon kosɛbɛ.
- Jeninida kɛnɛyatɔ, a yɔrɔ bɛ se ka ja, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni a bɛ kolotuguda kan. Aw ka kan ka to ka o yɔrɔw bɔ ɲɔgɔn na lɛri damadɔ o lɛri damadɔ. Ni a tigi tɛ se ka a yɔrɔ lamaga a yɛrɛ ye, aw bɛ a dɛmɛ.

I n'a fɔ kasaara gɛlɛn bɛɛ la, ni banabagatɔ ka bana bɛka juguya, aw bɛ dɛmɛ ɲini sango ni aw bɛ a dɔn ko a fura jɔnjɔn tɛ aw bolo.

Kolotuguda lamini jenidaw

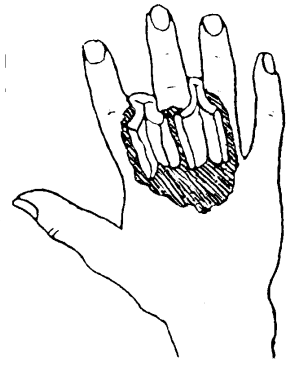

Finimugu saniyalen minnu banakisɛw fagalen donw ni ka wazelini tulu kɛ u la

Ni jenida jumanba bɛ mɔgɔ bolonkɔni furancɛw la, a kamankɔrɔla la, walima a kolotuguda wɛrɛw la, aw ka kan ka wazelini *(Vaseline)* da finimugu fɛgɛman saniyalen kan ka o don jenidaw ni ɲɔgɔn cɛ walasa ka u bali ka nɔrɔ ɲɔgɔn na u kɛnɛyatɔ la. Fana, bolonkɔniw, bolow, ani senw ka kan ka to ka latilen siɲɛ caman tile kɔnɔ, tuma min na u bɛka kɛnɛya. O dimi kabon, nka o bɛ a to jolifɔnw tɛ ja ni ka u bali ka lamaga. Bolo kɛnɛyatɔ la, bolonkɔniw ka kan ka kɔrɔta dɔɔni ka bila.

Kuran kasaaraw

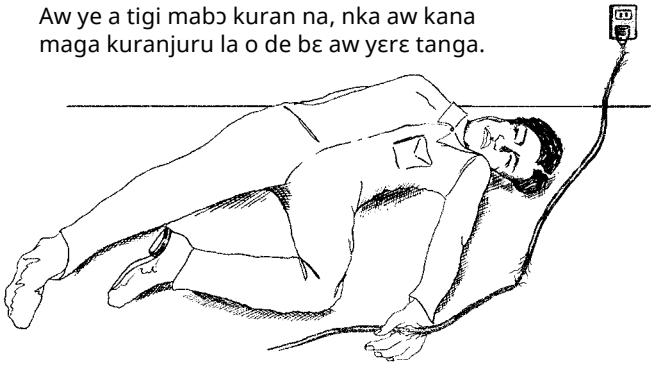

Aw ye a tigi mabɔ kuran na, nka aw kana maga kuranjuru la o de bɛ aw yɛrɛ tanga.

Kuran ka kasaara bɛ mɔgɔ jeni walima ka mɔgɔ sɔn tigɛ.

Aw ye a tigi ta ka bɔ kuran kɛrɛfɛ ani ka a mabɔ jimayɔrɔw bɛɛ la. Ni o ye a sɔrɔ kuranjuru bɛ a tigi bolo halisa, aw ye bere dɔ kɛ ka a ma bɔ a la. Aw kana maga kuranjuru fosi la, fo ni o ye a sɔrɔ kuran tɛ ka baara kɛ.

1. Kuran ka cili bɛ se ka mɔgɔ ninakili jɔ. Aw ye a tigi dɛmɛ a ka ninakili (aw ye sɛbɛn ɲɛ 133 lajɛ).
2. Ni a tigi dusukun tɛka tantan, aw ye a lajɛ ka a lasegin ni disi digidigili ye, aw bɛ aw teliya ka disi camancɛ digi kosɛbɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 134 lajɛ). A bɛ se ka mɛn sen na, nka aw kana a jɔ.
3. Ni a tigi bɛ ninakili ani ni a dusukun bɛ tantan, aw bɛ a fari lajɛ ni a ma jeni. i n'a fɔ marifakisɛ nɔ, u fila bɛɛ donda ni u bɔda bɛ se ka mɔgɔ jeni.
4. Aw bɛ joginda wɛrɛw lahalaya ɲini. Hakiliɲagami, fasaja (farikolo lamagali gɛlɛyaw), tulogeren, walima joli ka taa ni segin gɛlɛyaw, olu bɛɛ bɛ se ka bɔ a la. Ni a tigi binna, a kunkolo bɛ se ka jogin, a kolo dɔw bɛ se ka kari, walima joli bɛ se ka bɔ a la.

Waati min kuran fanga ka dɔgɔn, ni a ye mɔgɔ ci ka a sɔrɔ a ma fiɲɛ bila a la lɛri damadɔ kɔfɛ, a bɛ se ka kɛ o tɛ basi ye. Ni kuran ye mɔgɔ ci ka a sɔrɔ a fanga ka bon walima ni sanpɛrɛn jiginna mɔgɔ kan walima ni gɛlɛya kuntaalajan dɔ bɛ a tigi la, aw ka kan ka aw janto a tigi la kosɛbɛ. Kuran mana mɔgɔ ci ni o jeninida sera wolo kɔrɔ, o dimi ka jugu ka tɛmɛ wolo sanfɛ ta kan. Farilaseginji walima fura wɛrɛw bɛ se ka mako ɲɛ. A tiɲɛninɔ dɔnni bɛ se ka se tile damadɔ walima dɔgɔkun damadɔ ma.

Tubabu bagamafɛnw ka jeninidaw

Aw ye aw yɛrɛ tanga fɔlɔ: aw bɛ fini bolojan ni gan don walima ka manaforogo dɔ don aw bolo la. Aw bɛ aw da meleke ni fini ye. Aw bɛ aw farikolo fan bɛɛ ko aw kɛlen kɔfɛ ka mɔgɔ dɔ dɛmɛ min tun bolo bɛ bagamafɛnw na.

Walasa ka aw tanga bagamafɛn ka jenini ma, **aw ka kan ka a ko ka a bɔ aw fari la joona**.

1. Aw bɛ finiw ni masiriw mabɔ joginda la.
2. Ni baga bɔ ka gɛlɛn aw fari la, aw bɛ aw teliya ka a tereke ni fɛn gɛlɛnman dɔ ye, i n'a fɔ muru, walima fɛn wɛrɛ.
3. Ni aw tilala a terekeli la dɔrɔn, **aw bɛ a yɔrɔ ko ni ji caman ye**. Ji bɛ se ka kɛ sababu ye baga dɔw ka mɔgɔ jeni. O de la, sani aw ka ji kɛ aw fari la, o ka a sɔrɔ aw ye baga bɛɛ tereke ka bɔ a la cogo bɛɛ la. Ni baga tuluma don, aw bɛ a ko ni ji ni safinɛ ye. Ni orobinɛ ji bɛ aw bolo, aw bɛ a ko ni o ye. Ni a bɛ ɲɛda la, aw bɛ fɔlɔ ka o ko; kɛrɛnkɛrɛnnenya la joginda o joginda mana ye fari la, aw bɛ o saniya. Ni aw kɔnna baga koli ma ani waati jan ta a koli la, o de bɛ se ka a to aw fari bɛ tanga a kɔlɔlɔw ma.

Ni aw tilala pɔsɔnni koli la ka bɔ aw fari la, aw bɛ sɔrɔ ka a furakɛ i n'a fɔ aw bɛ jeninida tɔw furakɛ cogo min (aw ye sɛbɛn ɲɛ 163 lajɛ).

Fini minnu donna pɔsɔnni na, aw bɛ olu bɛɛ ko walima ka u mabɔ aw la, ka da a kan, olu fana bɛ se ka kasaara lase mɔgɔ ma.

Ni pɔsɔnni donna mɔgɔ ɲɛ na,
aw bɛ ji suuru ɲɛdingɛni kɔnɔ ka
a labɔ ɲɛku fɛ.

Polosi ka maramafɛnw

Aw ye aw janto nin na: Mɔgɔ minnu bɛ polosiw ka kasaaratɔw dɛmɛ polosiw bɛ laban ka ɲɛsin olu fana ma. Aw bɛ aw jija ka aw yɛrɛ ni mɔgɔ joginnen tanga kasaara ma.

Foronto ni gazi fiyɛli

Ni aw bɛ se ka aw yɔrɔ janya foronto walima gazimayɔrɔw la, o bɛ aw tanga a kasaara ma. Ni gazi de don, ɲɛji ka teli ka o bɔ ɲɛ kɔnɔ, nka ni foronto don, o farinya bɛ se ka lɛri kelen kɛ walima ka tɛmɛ o kan.

Aw kana maga gazi baraw la. U ka kalan wa u bɛ se ka aw jeni ni aw ko aw bɛ u ta o yɔrɔnin bɛɛ.

Fini dajilen ji walima winɛgiri la, ka o meleke aw nu ni aw da la, o bɛ se ka aw tanga dɔɔni.

1. **Ninakili kɔlɔsi.** Foronto gazi bɛ ninakilibana gɛlɛn lase mɔgɔ ma, kɛrɛnkɛrɛnnenya la sisantɔ. O ye siranɲɛkoba ye. Aw ye a tigi hakili sigi.
2. **Aw bɛ ji caman seri** ɲɛ kɔnɔ ka a daminɛ ɲɛdingɛni na, ka taa ɲɛku la.
3. Nin bɛɛ kɔfɛ ni aw sera yɔrɔ la, nin fɛn farinman ninnu tɛ yɔrɔ min na, aw bɛ aw **ka finiw bɔ ka bila.**
4. **Aw ye aw farikolo saniya** o yɔrɔnin bɛɛ la (walima aw ye a to fɛn farinman in baga ka faga): Aw ye fini daji tulu la, min bɔra jiridenw na. Aw bɛ fini tuluma kɛ ka o yɔrɔ in jɔsi. O la, aw ye aw teliya ka fini wɛrɛ kɛ ka tulu jɔsi ka bɔ aw fari la min sura alikɔli la. Ni tulu mɛnna ka tɛmɛ sekɔni 30 kan, a bɛ ɲagami pɔsɔnni na ka aw fari jeni. Ni tulu ni alikɔli tɛ aw bolo, aw bɛ a ko ni ji caman ye. Walima aw bɛ a to fo a dimi ka ban a yɛrɛ ma.

Ɲɛ ni da sanankoli, o bɛ foronto farinya ban

Aw bɛ ji hakɛ ni asidi bagafagalan hakɛ bɛɛ kɛ kelen ye ka u ɲagami ɲɔgɔn na buteli fitini dɔ kɔnɔ – aliminiyɔmu walima maɲeziyɔmu bɛ fura minnu na i n'a fɔ Maalɔkisi (*l'hydroxyde d'aluminium ou de magnésium; Maalox).*

Ni ɲɛw don, aw bɛ a tigi ɲɛ yɛlɛ ka sɔrɔ ka ji caman kɛ a kan, ka a daminɛ ɲɛdingɛni na ka taa bila ɲɛku la.

Ni da don, aw bɛ a fɔ a tigi ye a ka a da kucukucu ni furaji kofɔlen in ye ka sɔrɔ ka a tu.

O furaji in bɛ foronto baga faga.

Polosi ka maramafɛn wɛrɛw

Marifakisɛ manaman, gazi, polisiw bɛ ji min kɛ ka mɔgɔw lajɛnsɛn, polisiw ka bereni, ninnu bɛɛ bɛ se ka mɔgɔ jogin i n'a fɔ kolokari ani joli jiginni mɔgɔ kɔnɔ. Ɲɛna joginni ni a kunkololajoginni ka teli ka juguya. Aw bɛ a tigi lajɛ ka daminɛ a kun na fo a senkɔniw. Aw bɛ a lajɛ ni joli jiginnen tɛ a tigi kɔnɔ walima ni gɛlɛya wɛrɛ taamasiɲɛw tɛ a la: fangadɔgɔya, farikolo ɲɛ yɛlɛmani, (sɛbɛn ɲɛ 137). Aw ye sɛbɛn ɲɛ 345 lajɛ min bɛ kuma ɲɛ joginni kan.

Baga

Pɔsɔnni caman na: Aw bɛ aw teliya **ka ji caman kɛ ka aw da kucukucu ka a bɔn. Aw bɛ takami** bila ji la ka o ji min o bɛ baga in labɔ banakɔtaa fɛ. Ni aw bɛ a baga suguya kelen dɔn, aw bɛ katimu lajɛ sɛbɛn ɲɛ 169 fo 171 la walasa ka aw ka kɛtaw dɔn.

- **Ni mɔgɔkɔrɔba don:** ka a ta takami garamu 50 fo ka se garamu 100 ma, ka o bila ji la ka o di a ma.
- **Ni denmisɛnni don:** aw bɛ a girinya hakɛ ta ka o garamu hakɛ kɛ ji la ka di a ma. Kilogaramu 1 bɛ bɛn takami garamu 1 ma ji la. Misali la ni den ye kilogaramu 10, o bɛ takami garamu 10 kɛ ji la.

Takami ye fura ye min da ka nɔgɔn kosɛbɛ wa fura ɲuman don aw ka kan ka min fara aw ka furaw kan, aw ye sɛbɛn ɲɛ 583 lajɛ walasa ka kunnafoni caman sɔrɔ.

Aw kana ji, takami bilalen ji la walima fɛn wɛrɛ di mɔgɔ ma min tɛka se ka ninakili ka ɲɛ walima min kirinnen don. Aw ye aw hakili to a la: a tigi ka to ka ninakili, o nafa ka bon kosɛbɛ waati bɛɛ.

A ka ca a la fɔɔnɔ tɛ a tigi dɛmɛ, wa a bɛ se ka kɛ gɛlɛya ye a ma. Mɔgɔ min ye bagamafɛn min, i n'a fɔ asidiji, sɛgɛba, gazolini, taji, walima kunkobaganiji, ani fana mɔgɔ min ninakili bɛ ka fereke o tigi man kan ka a lajɛ ka fɔɔnɔ abada ka baga labɔ.

Ni aw bɛ a fɛ ka fɔɔnɔ, aw ye fɔɔnɔ teliya la baga minnen lɛri fɔlɔw kɔnɔ. Walasa fɔɔnɔ ka na, aw bɛ aw bolokɔni don aw kan kɔnɔ walima ka kutu fitini ɲɛ kelen kɔkɔji kunu.

A kunbɛncogo

Baga bɛ se ka kunbɛn. Aw bɛ bagaw ni furaw bɛɛ faranfansiya ka ɲɛ. Ka u mabɔ denmisɛnniw na, ka u bila sanfɛ walima u man kan ka bila fɛn kɔnɔ min bɛ se ka sɔgɔ. Aw kana ji walima dumunifɛn kɛ baga minɛnw kɔnɔ abada ka a dun hali ni o ye a sɔrɔ aw ye u ko ka tɛmɛ. O cogo kelen na, aw kana baga kɛ minɛn si kɔnɔ dumuni walima ji bɛ kɛ minnu kɔnɔ.

A ka ca a la mɔgɔw bɛ u yɛrɛ faga walima ka u yɛrɛ jogin ni baga ye. Aw ye bagamafɛnw, marifaw, ani mɔgɔfagafɛn wɛrɛw lamara ka ɲɛ, o ye fɛɛrɛ ɲumanw ye minnu bɛ se ka mɔgɔ tanga yɛrɛ faga ma. Walasa ka kunnafoni caman sɔrɔ ka mɔgɔ dɛmɛ min bɛ a fɛ ka a yɛrɛ faga, aw ye sɛbɛn ɲɛ 174 lajɛ.

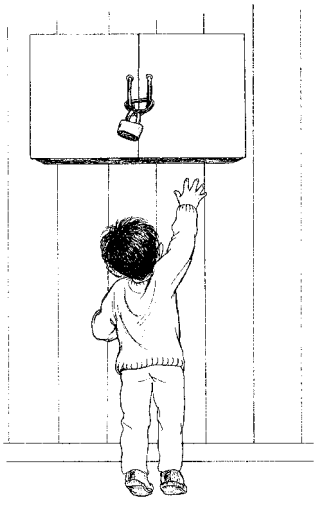

Aw ye bagamafɛn bɛɛ yɔrɔ janya denmisɛnniw la.

Tubabubagaw

Tubabubaga suguyaw		Baga mɔgɔ kɛlɛcogo taamasiɲɛw	Min ka kan ka kɛ
Minnu bɛ fɛnw ɲimi dɔɔni dɔɔni: • Gazi • Bateri ni pili • Asidiw • Tiyokolanw • Sɛgɛ • Sɛgɛba	 Asidimafɛnw ninnu bɛ mɔgɔ farisogo kɔrɔla jeni.	• Daji caman. • Dakɔnɔ, kan, disi, furu, walima kɔdimi. • Fɔɔnɔ. • Dumuni kununi gɛlɛya.	• **Aw kana a ɲini ka fɔɔnɔ.** • Takami tɛ makoba ɲɛ. • Aw ye ji caman di a tigi ma. Aw bɛ dɛmɛ ɲini.
Tajiw: • Esansiw • Karibolikasidi • Kungobagani • Marifamugu • Pɛntiriji • Taji • Sɛgɛ	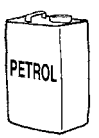 Nin fɛn kofɔlen ninnu ka jugu ni u sera fogonfogon kɔnɔ	• Ninakilifereke, sɔgɔsɔgɔ, kirinni, halo ani farigan. • Jali walima kirinni (min tɛ mɛn). • Ninakili kasa bɛ se ka kɛ i n'a fɔ baga.	• Aw kana a ɲini ka fɔɔnɔ. • Aw kana takami bila ji la ka a di a tigi ma. • Aw bɛ ji caman di a tigi ma. • Aw bɛ sɛgɛjiw ko ka bɔ a tigi fari ni a kunsigi la ani sɛgɛji sera fini minnu ma. • Aw bɛ a dɛmɛ a ka ninakili sɔrɔ (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 133 lajɛ) ani ka a tigi ninakilicogo kɔlɔsi tile 2 kɔnɔ. • Aw bɛ dɛmɛ ɲini.
Sɛgɛfunteni: • Nin fɛn kofɔlen ninnu bɛ labaara sanubɔyɔrɔw la, iziniw kɔnɔ ka baganwolow dogi, ani ka ɲinɛ faga. • U bɛ se ka sɔrɔ fiɲɛ fɛ, dumuni walima ji fɛ	 Sokɔnɔ tasuma bɛ se ka a to mɔgɔ ka sisi gɛlɛn sama min bɛ bɔ fɛn jenitaw la. I bɛ se ka sisi kunaman kasa sama, gazi bɛ min na.	• Ninakili degun • Kunkolodimi, ɲɛnamini, ani serikabin • Fiɲɛ kuntalajan bɛ se ka bila kunsɛmɛ na	• Aw kana a ɲini ka fɔɔnɔ. • Aw ye ninakili kɛcogo lajɛ ani ka dusukun tantanni lasegin, ni o ye a sɔrɔ dusukun tɛka tantan (sɛbɛn ɲɛ 133 ka taa bila a ɲɛ 134 na). • Aw bɛ fiɲɛ di a ma ni basigi ye. • Aw bɛ ji caman di a tigi ma. • A bɛ se ka furakɛ ni nitarati sojɔmu (nitrate de sodium) ye ka sɔrɔ ka tiyosilifati sojɔmu (thiosulfate de sodium) da o kan (aw ye sɛbɛn ɲɛ 586 lajɛ).

Tubabubaga suguyaw		Baga mɔgɔ kɛlɛcogo taamasiɲɛw	Min ka kan ka kɛ
Fɛnɲɛnamafagalan: A bɛ sɔrɔ fɛnɲɛnamafagalan dɔw la i n'a fɔ: Fɛnɲɛnamafagalan min ni ji bɔlen don Fɛnɲɛnamafagalan tuluma min ni ji bɔlen don	 Nin baga ninnu bɛ se ka ninakili jɔ walima ka bana wɛrɛ lase farikolo fan bɛɛ ma.	• Dusukun tantanni sumaya, fasaw fanga dɔgɔyali, ninakiligɛlɛya. • Nujibɔ, ɲɛjibɔ, daji bagabagabɔ. • Kirinni. • Ninakili kasa bɛ se ka kɛ i n'a fɔ tajimafɛn dɔ walima layi. • Bagamafɛn in dunnen tile damadɔ kɔfɛ, a bɛ se ka bana gɛlɛn bila a tigi la, dɔgɔkun damadɔ kɔfɛ, a bɛ se ka kɛ jatigɛ kuntaalajan ye.	• Aw bɛ jateminɛ kɛ ninakili gɛlɛya cogo la ani ka a dɛmɛ ka ninakili sɔrɔ. • Atoropini (Atropine) ye a fura ye (Sɛbɛn ɲɛ 583). • Aw bɛ takami bila ji la ka a di a tigi ma ni o ye a sɔrɔ a tɛ tɛmɛ lɛri 1 kan (sɛbɛn ɲɛ 583) • Aw ye aw ko o yɔrɔ bɛɛ ani ka aw ka finiw bɔ aw la baga sera minnu ma. • Aw bɛ kirinni furakɛ ni jazepamu (diazepam) ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 587 lajɛ).
Binfagalanw: Parakuwa (*paraquat*) Garamɔkizɔni *(gramoxone),* Sikuloni (*cyclone*), hɛribikili (*herbikill*), dɛkisitoroni (*dextrone*) Gilifosati (*glyphosate*) (ani izinitigiw ka tɔgɔ caman wɛrɛw)	 Bagamafɛn bɛ se ka don mɔgɔ wolo fɛ, walima a kununi, o ye farati ba ye.	• Ninakiliko gɛlɛya (min bɛ se ka kɛ tile damadɔw kɔfɛ). • Dadimi. • Sugunɛ bɛ bilen walima ka kɛ nɛrɛ ye, sugunɛ bɛ dɔgɔya walima a tɛ sɔrɔ (o bɛ a jira ko komokili tɛka baarakɛ ka ɲɛ, faratiba). • Ni binfagalan cayara, a bɛ da, kankɔnɔnabɔsi, ka kɔnɔdimi ni ninakiliko gɛlɛya bila a tigi la.	• Aw bɛ jateminɛ kɛninakili gɛlɛya cogo la ani ka a dɛmɛ ka ninakili sɔrɔ. • Aw bɛ takami bila ji la ka a di a tigi ma (sɛbɛn ɲɛ 583). • Aw bɛ dɛmɛ ɲini.

Furaw ni furakisɛ wɛrɛw baga

Fura suguyaw	Fura tata hakɛ dantɛmɛnen taamasiɲɛw	Aw ka kan ka mun ka o tigilamɔgɔ dɛmɛ
Jolisegin furaw: Silifati fere Feru gulukonati Musokɔnɔmaw ka witaminiw Witamini caman furakisɛlama walima a jilama Fura hakɛ tata dantɛmɛni, o ka jugu furu ni nugu ma.	• Dimi, fɔɔnɔ walima joli fɔɔnɔ yɛrɛ, kɔnɔboli, ɲɛnamini. • Yɔrɔninkelen kirinni walima bana bɛ segin tile 2 kɔfɛ.	• Kɔ ka fɔɔnɔ bɛ caman bɔ baga fanga la. • Aw bɛ ji caman di ma. • Takami (gazi) ka jugu a ma. • Deferɔkizamini ye afura dɔ ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 583 lajɛ). • Aw ninakili jateminɛ
Parasetamɔli: Asetaminofɛni (Panadɔli, *Panadol,* Korosini, *Crocin*, ani izinitigiw ka tɔgɔw wɛrɛw Fura ɲagaminen caman nɛnɛfuraw ni dimimadafuraw Fura tata hakɛ dantɛmɛni ka jugu biɲɛ ma	• Dusuɲugun, wɔsili farikolo ɲɛ jɛyali ani a sɛgɛn. • O kɔfɛ a bɛ se ka kɛ biɲɛdimi ye, sayi, nɛrɛmuguma ɲɛnamini walima ka joli bɔ sugunɛ fɛ.	• Ni aw bɛ se ka fɛɛrɛ kɛ a tigi ka fɔɔnɔ, o bɛ se ka dɔ bɔ tɔɔrɔ la. • Aw bɛ takami bila ji la, ka o ji caman di a tigi ma. • Asetilisisiteyini ye a lakari dɔ ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 583 lajɛ)
Fura minnu bɛ mɔgɔ bɔ a hakili kan: • Mɔrifɛni • Eroyini • Ɔkisikodɔni • Metadɔni • Opiyɔmu • Dimimadafuraw wɛrɛw minnu fanga ka bon. Fura tata hakɛ dantɛmɛnen bɛ se ka ninakili jɔ.	• Hakili goya, yɛlɛmabolo sumayali, ninakilidegun walima a jɔli.	• Ni mɔgɔ tɛ fiɲɛ sama ka a bila siɲɛ 12 miniti kɔnɔ, aw bɛ a tigi dɛmɛ a ka ninakili ka ɲɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 133 lajɛ). Nalɔkizɔni, *Naloxone* ye a lakari ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 585 lajɛ). • Aw kana to a tigi ka ji min walima a ka dumuni kɛ, fo a ka ninakili ka ɲɛ.
Dɔlɔ Dɔlɔ minni damatɛmɛni bɛ se ka mɔgɔ ninakili jɔ.	• Fɔɔnɔ • Kirinni • Ninakili sumaya walima a tigɛtigɛli. • Kirinni, ɲɛnamini, hakili yɛlɛma, ninakili tigɛtigɛ, a tigi bɛ kɛ i n'a fɔ banabagatɔ, o fana bɛ se ka kɛ jabɛti juguman taamasiɲɛ ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 176 lajɛ). • Ɲɛnamini • Hakili yɛlɛma	• Aw bɛ a tigi ninakilicogo jateminɛ ani ka a dɛmɛ ka ninakili. • Aw bɛ a tigi yɛlɛma a fan kelen kan a fɔɔnɔtɔ kana kirin. • Aw ka kan ka a to funteni na. • Ni a bɛ se ka ji min, aw bɛ ji di a ma min bɛ a farilaji nɔlabila (sɛbɛn ɲɛ 255).

Bagaji selen mɔgɔ kɔnɔ

Bagajiw dilannen don ni tubabusɛgɛw ye walasa ka jiri, bugu, fɛŋɲɛnamaniw ni ɲinɛ ni ɲɔgɔnnaw faga. Kɔsa in na bagaji ninnu ye tiɲɛni don kosɛbɛ faantan jamana caman na. Bagaji ninnu bɛ se ka gɛlɛya don kɛnɛyako la. U bɛ se ka fiɲɛ dugukolo la, min bɛ kɛ sababu ye ka dɔ bɔ saman sɔrɔ la.

Bagaji ninnu caman farati ka bon. A ka ca a la sɛnɛkɛlaw bɛ u labaara ka a sɔrɔ u ma a kɔlɔlɔ ni u yɛrɛ tangacogo dɔn. O bɛ kɛ sababu ye ka mɔgɔ caman bana, ka dɔw fiyen walima ka u bali densɔrɔ ma, ka sin ka u muluku ten, walima u denw bɛ bange ni fiɲɛ ye. Fana, bagaji ninnu labaarali walima samanw dunni, bagajiw kɛra minnu na u sɛnɛ tuma, o bɛ kansɛri bila mɔgɔ la.

Bagaji minnu bɛ kɛ ka fɛŋɲɛnamaniw ni binw faga, olu bɛ se ka sɛnɛkɛlaw dɛmɛ ka suman caman sɔrɔ. Nka bi, sɛnɛfɛn minnu furakɛra ni bagaji ye, olu tɛ ɲɛ ka furakɛbaliw bɔ. O bɛ kɛ barisa bagajiw bɛ kɔnɔ ɲumanw ni fɛŋɲɛnamaniw faga, olu minnu bɛ tiɲɛnifɛnw bali ka sɛnɛfɛnw tiɲɛ. Ani fana, bagaji in bɛ dɛsɛ ka fɛŋɲɛnamaniw ni binjuguw faga, o kama, an ka kan ka dɔ fara bagaji fiyɛta hakɛ kan. Sɛnɛkɛla min mana sɔmi bagaji ninnu fiyɛli la, o tɛ se ka fara u la tuguni.

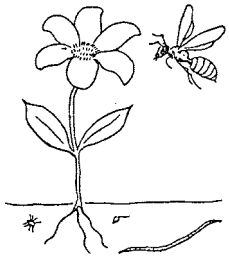

Bagaji bɛ nimafɛn nafama dɔw faga, i n'a fɔ didenw ni duguɲuguw.

Ni sɛnɛkɛla tɛ ɲɛ bagaji ni tubabu nɔgɔ kɔ, a ka musaka bɛ caya. Se tɛ sɛnɛkɛla minnu ye ka bagaji san, olu bɛ wajibiya ka u ka forow feere sɛnɛkɛla setigiw ma. A ka ca a la sɛnɛkɛla setigiw de ye dugukolotigiw ye, wa don o don, sɛnɛkɛla caman wɛrɛw bɛka dugukolo ntanya, kɔngɔ ni balodɛsɛ fana bɛka mɔgɔ caman minɛ.

Bagajiw ka tiɲɛni ka ca o sɛnɛkɛla dugokolontan ninnu de fan fɛ, olu minnu ka sɔrɔ man bon. U ka denbayaw fana bɛ farati la. Mɔgɔ caman sigilen don sɛnɛkɛbugudaw la, bagajiw kɛlen don ka yɔrɔ minnu furakɛ. Bagajiw ka teli ka don u ka sow kɔnɔ ani jita yɔrɔw la. Kɛrɛnkɛrɛnnenya la, bagaji ka jugu denmisɛnniw de ma, hali a dɔɔni. Sɛnɛkɛla minnu bɛ binfagalan fiyɛlan da u kɔ la, bagaji dɔɔni bɛ bɔ o fɛ tuma dɔw la.

Sariya dɔw ka kan ka ta walasa ka binfagalan farinmanw labaarali kɔn ani ka kankaridakan jɛlen dɔ da a kan. Min kɛra a fiɲɛ ye, bagaji farinman minnu kɔnna jamana yiriwalenw kɔnɔ, olu dilanbagaw ye a feereli daminɛ faantan jamanaw la ka da a kan sariya batolen tɛ yen o yɔrɔ ninnu na kosɛbɛ.

Bagaji minnu farati ka bon kosɛbɛ olu ye: alidirini *(aldrine)*, diyɛlidirini *(dieldrine)*, andirini *(endrine)* kulorodani *(chlordane)*, epitakulori *(heptachlore)*, DDT, DBCP, HCH, BHC, diboromuru detilɛni *(Dibromure d'éthylène ou 1,2-dibromoéthane) (EDB)*, parakuwa *(paraquat)*, paratiyɔn *(parathion)*, azandoranzi *(l'agent orange) (2-4D avec 2-4-5T)*, kanfekulɔri *(camphéchlor)* tɔkisafɛni *(toxaphène)*, pɛntakulorifenɔli *(Pentachlorophénol, PCP)*, ani kulorodimifɔrumu *(Chlordiméform)*. A nafa ka bon ka a forokokan sɛbɛnni kalan ka ɲɛ barisa fɛŋɲɛnamafagalan lakɛfɛnw bɛɛ tɔgɔ tɛ sɔrɔ a la.

Dugukolo tɛ sɛnɛkɛla minnu bolo ni olu ni u ka denbaya sigilen don sɛnɛkɛbugudaw la, bagaji bɛ tiɲɛni kɛ olu de fan fɛ tuma dɔw la.

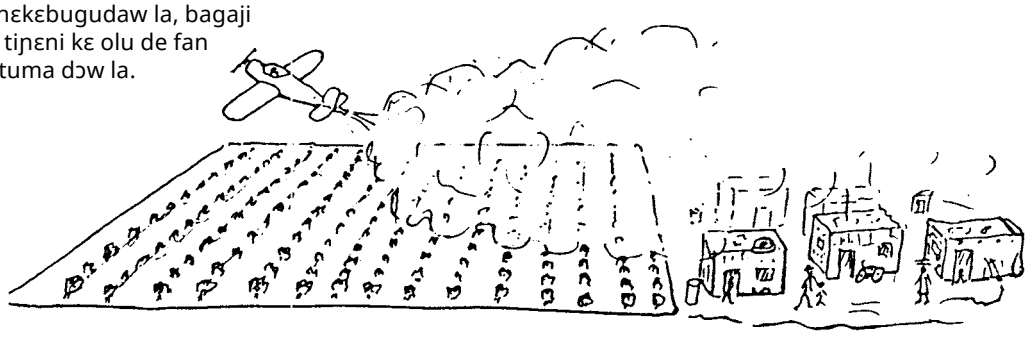

Aw ye aw janto nin na: Ni aw bɛ bagaji labaara, aw bɛ nin waleya ninnu matarafa.

- Aw bɛ bagaji ɲagami ka kɛ minɛn dɔ kɔnɔ ni hakili sigi ye.
- Aw kana a to a ji ka se aw fari ma.
- Aw bɛ finiw don, minnu bɛ aw fari fan bɛɛ datugu.
- Aw bɛ aw tɛgɛw ko ka ɲɛ sani aw ka dumunikɛ.
- Aw bɛ aw ko ka aw ka finiw falen aw kɛlen kɔ ka fɛnɲɛnamanifagalan fiyɛ.
- Aw bɛ aw ka baarakɛ finiw ko.
- Aw bɛ aw jija fɛnɲɛnamanifagalan kana se aw ka minnijiw ma.
- Aw bɛ aw jija bagajiminɛn kana ɲagami aw ka minɛn na ani ka denmisɛnniw tanga a ma. Aw kana ji walima dumuni don fɛnɲɛnamanifagalan bara lankolonw kɔnɔ abada.
- Aw bɛ a lajɛ ni wo tɛ a bara la.
- Aw bɛ lunɛti ni yɛrɛtangalanw don
- Aw bɛ ganw don
- Aw bɛ finiw don, fini minnu bɛ aw bolow ni aw senw datugu.
- Aw bɛ samara datugulen don (nka babi samara tɛ)

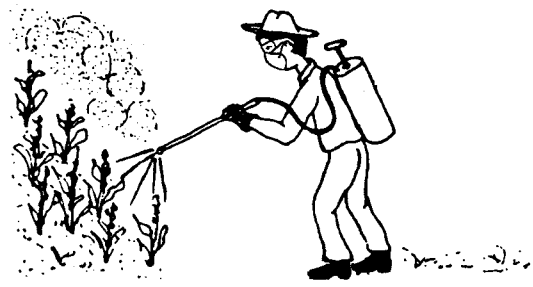

Aw ye aw janto nin na: Aw kana sɔn denmisɛnw ni musokɔnɔmaw ani denbatigiw ka gɛrɛ fɛnɲɛnamanifagalanw na.

Bagaji selen mɔgɔ kɔnɔ, o furakɛcogo

- Ni a tigi ninakili jɔra, aw bɛ aw da biri a da la ka a sama (aw ye gafe ɲɛ 133 lajɛ).
- Ladilikan minnu fɔlen don gafe ɲɛ 168 la, aw bɛ olu lawaleya walasa a tigi ka fɔɔnɔ, ani fana aw bɛ finfinmugu walima shɛfan di a tigi ma walasa ka dɔ bɔ baga fanga la. Nka aw kana mɔgɔ lafɔɔnɔ ka a sɔrɔ aw tɛ bagaji suguya minnen dɔn walima ni o ye a sɔrɔ a ye tajimafɛn dɔ min.
- Bagaji sera fini o fini ma ani aw fari yɔrɔ o yɔrɔ ma, aw bɛ olu bɛɛ ko ka jɛ.

Ladilikan minnu fɔlen filɛ, olu bɛ se ka dɔ ɲɛ bagaji furakɛli la, nka a fura yɛrɛ ye:

1. Ka yɛrɛtangacogo ɲɛfɔ mɔgɔw ye bagaji farinmanbaw kan ani ka sirayaw ta u labaarali kama.
2. Sɛnɛkɛlaw ka wuli ka u jɔ walasa ka u ka laɲiniw sɔrɔ ani ka fɛɛrɛw ta u ka kɛnɛyako la.
3. Ka sɛnɛkɛdugukolo tila mɔgɔw ni ɲɔgɔncɛ ka ɲɛ.

Hakililabana minnu ka kan ka furakɛ joona

Hakili yɛlɛmani, kɛwalenw, miiriya juguw, ani hakili ɲagami kojugu, olu bɛ se ka kɛ jɔrɔnanko ye a tigilamɔgɔ ni a kɛrɛfɛ mɔgɔw bolo.

Ni mɔgɔ minnu miiriya ni u ka faamuyaliw bɛka u bila ka basi lase u yɛrɛw ni mɔgɔ wɛrɛw ma, o tigiw ka kan ni dɛmɛ ye joona joona. I n'a fɔ balanako tɔw bɛɛ, aw bɛ fɔlɔ ka a tigi ninakili jateminɛ, ni joli bɛka bɔ, aw bɛ o lajɔ ani ka joginnida wɛrɛw ɲini a tigi farikolo la. O kɔ, a tigilamɔgɔw hakilisigili ni bɛrɛbɛrɛli de bɛ se ka u niw kisi.

> Ni mɔgɔ min ko a bɛ kojugu kɛ a yɛrɛ la walima mɔgɔ wɛrɛ la, aw ye da a ka kuma na.

Ni a tigi bɛ se ka kojugu lase mɔgɔ wɛrɛw ma, a ka nɔgɔn ka mɔgɔ wɛrɛw mabɔ a tigi la ka tɛmɛ a mabɔli kan mɔgɔw la.

Aw bɛ mɔgɔ fara aw yɛrɛ kan ka a tigi ni a kɛrɛfɛlaw lakana.

Ni a tigi ko ko a bɛ a fɛ ka a yɛrɛ bana, walima ka a yɛrɛ faga, mɔgɔ ka kan ka sɔrɔ a kɛrɛfɛ min bɛ a lamɛn ani ka a hakilisigi. Aw bɛ a ɲininka ni nɔgɔya ye ka a jira a la fana ko aw jan bɛ a la. Aw ka ɲininkaliw bɛ se ka a tigi dɛmɛ ka a bɔ a hakilinaw kan ani ka laɲina u kɔ.

1. A ɲininka ni a bɛ a fɛ ka a yɛrɛ de jogin walima mɔgɔ wɛrɛ.

2. Aw bɛ a ɲininka a bɛ a fɛ ka a kɛ cogo min ani ni fɛn jumɛn ye. Ni fɛɛrɛ jɔnjɔn bɛ a bolo, o bɛ a jira ko a sɛbɛ don.

3. Aw bɛ kuma a tigi fɛ fo a ka sɔn ko a tɛna a yɛrɛ jogin walima mɔgɔ wɛrɛ. Aw ye a ka maramafɛnw mabɔ a la walasa a kana a yɛrɛ walima mɔgɔ wɛrɛ jogin.

Labɛn dɔw bɛ yen minnu bɛ se ka kɛ sababu ye ka dɛmɛ kuntaalajan don a tigi ma. Aw kana a tigi to a kelen na. Aw ye to a kɛrɛfɛ, walima aw ye a somɔgɔ walima a teri dɔw to a kɛrɛfɛ. Aw ye aw jija a ka dɛmɛ sɔrɔ ani ka a jira a la ko aw jan bɛ a la, o waleyaw nafa ka bon. Aw bɛ aw jija a kana su, a kana dɔlɔ min wa a kana furakisɛ jugu (dɔrɔgu) ta. Dɔlɔ ni furakisɛ bɛ se ka a hakili tiɲɛ ani ka a bila a yɛrɛ joginni na. A nafa ka bon aw ka hakilifurakɛla dɔ kɛ k'aw yɛrɛ dɛmɛ walima sigidalamɔgɔ dɔ, banabagatɔ bɛ min bonya (lamɛn) kosɛbɛ.

Ka mɔgɔ ɲininka ni a bɛ a fɛ ka a yɛrɛ faga, o tɛ se ka a to a ka a yɛrɛ faga.

Ka kɔn Sukarodunbana ma

Sukarodunbana ye bana ye min bɛ farikolo fanga dɔgɔya ka a dɛsɛ ka dumuniw sukaro bɔ mɔgɔ fari la. Sukarodunbana bɛ mɔgɔ min na, o tigi bɛ se ka bala ka bana ni a ka dumuni dunta sukaro cayara walima ni a dɔgɔyara. Sukaro dunbana ka ca mɔgɔ farikolotigiw de la, nka a bɛ se ka mɔgɔ bɛɛ minɛ. Ni aw bɛ a fɛ ka fɛn caman wɛrɛ dɔn jabɛti kan, aw ye sɛbɛn ɲɛ 213 lajɛ.

Ni aw bɛ mɔgɔ dɔ dɔn min ka bana sababu ye sukakarodunbana ye nka aw dalen tɛ a la ni a sɔrɔ la jolila sukaro caya walima a dɔgɔya fɛ, aw bɛ a furakɛ i n'a fɔ sukaro dɔgɔya don ani ka taa ni a tigi ye dɔgɔtɔrɔso la.

Sukaro hakɛ dɔgɔyali joli la

Mɔgɔ dɔ jolila sukaro hakɛ bɛ se ka dɔgɔya ni o ye a sɔrɔ a bɛka fura ta min tɔgɔ ɛnsulini (*insuline*) walima sukarodunbana fura wɛrɛ, ani ni a ka fura tata hakɛ ka ca, a tɛ dumuni kɛ ka ɲɛ, a bɛ fangalabaara baaraw kɛ kojugu, ni a bɛ mɛn ka a sɔrɔ a ma dumuni kɛ walima ni a bɛ dɔlɔ min.

Sukaro hakɛ ka dɔgɔn mɔgɔ min joli la, kirinni, hakiliɲagami, jatigɛ walima ninakilidegun bɛ se ka o tigi minɛ. A bɛ se ka wɔsi walima ka yɛrɛyɛrɛ. Ni o kɛra, a tigi ka kan ka dumuni kɛ. Ni a ma dumuni kɛ, bana bɛ juguya, ani a bɛ taamasiɲɛ gɛlɛn wɛrɛw jira:

Gɛlɛya taamasiɲɛw

- Ɲɛnamini ka aw to taama na, fanga ban
- Fɛnw tɛ basigi ɲɛ kɔrɔ
- Hakiliɲagami walima a bɛ waleyaw kɛ minnu tɛ faamu (aw bɛ se ka fili ka a fɔ ko a sulen don)
- Ɲɛnamini
- Kirinni

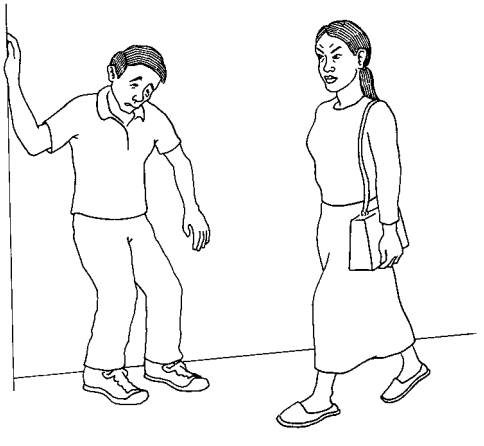

Sukaro hakɛ ka dɔgɔn mɔgɔ min joli la, o tigi bɛ kɛ i n'a fɔ a sulen don, o bɛ se ka jateminɛ ka kɛ fɛn ye min ka kan ka furakɛ fɔlɔ.

A furakɛcogo

Ni a tigi tɛ a yɛrɛ kalama, aw bɛ sukaro di a ma joona i n'a fɔ jiridennɔnɔ, buwasɔn, bɔnbɔn walima aw bɛ sukaro caman kɛ ji la, ka o di a ma, olu bɛɛ bɛ a dɛmɛ. A ka kan ka dumuni caman dun fana waati kunkuruni o kɔfɛ. Ni a ma ɲɛmatigɛ, ka nɔgɔya don bana na, miniti 15 sukaromafɛnw minnen kɔfɛ, aw bɛ dɛmɛ ɲini.

Ni a tɛ a yɛrɛ kalama, aw bɛ sukaro walima di dɔɔni kɛ a nɛn kɔrɔ. Aw bɛ tɛmɛ ni sukaromafɛn dɔɔni dili ye a ma. Farikolo bɛ waati kɛ sani sukaro ka don joli la. Ni banabagatɔ ɲɛmatigɛra, aw bɛ se ka sukaromafɛn caman di a ma.

Sukaro hakɛ cayalen joli la

Sukarodunbana bɛ mɔgɔ min na, a jolilasukaro bɛ se ka caya ni a bɛ dumuniba kɛ, ni a tigi tɛ a fari bɔ ɲɔgɔn na ka tɛmɛ a cogo kɔrɔ kan, walima ni bana gɛlɛn wɛrɛ ye a minɛ, ni a tɛka fura ta walima ni a farilaji dɔgɔyara. Nin bɛ se ka kɛ mɔgɔ la hali ka a sɔrɔ a tɛ a dɔn fɔlɔ ko sukarodunbana bɛ a la. Aw ka kan ka fura ɲini nin taamasiŋɛ kofɔlenw na.

A taamasiŋɛw

- Ji minnɔgɔ tuma bɛɛ ani ji caman min
- Tuma bɛɛ sugunɛkɛ
- Dibi donni ɲɛ kɔrɔ
- Fanga dɔgɔyali
- Dusuŋugun ni fɔɔnɔ
- Kɔnɔdimi

Sukaro mana caya joli la, ni a ma furakɛ, o kasaara ka bon kosɛbɛ barisa a bɛ se ka laban kirinni kuntaalajan ma walima saya yɛrɛ. Aw bɛ se ka a tigi ni kisi ni nin taamasiŋɛ jugu ninnu kɛlɛli ye.

Taamasiŋɛ juguw

- Dusukun tantanni teliya
- Jiriden kasa ninakili la
- Wolo jali
- Tansiyɔn jiginni
- Ɲɛnamini
- Ninakili teliyali kojugu
- Kirinni

A furakɛcogo

Aw bɛ taa ni banabagatɔ ye dɔgɔtɔrɔso la joona. Ni a kirinnen tɛ, aw bɛ ji caman di a ma dɔɔni dɔɔni.

Ni aw dalen don a la ko sukaro de ka ca a joli la, ani fana ni aw bɛ a ka ɛnsulini (*insuline*) tata hakɛ dɔn, aw bɛ o dɔɔni di a ma. Nka ni sukaro ka dɔgɔn, ɛnsulini bɛ se ka a tigi faga.

Kirinni, jali

Kirinni bɛ bala ka kɛ, a ka ca a la a tɛ mɛn, mɔgɔ tɛ bɔ a yɛrɛ kalama waati min walima a hakili ɲagaminen don, tuma dɔw la a bɛ kɛ ni sɛrɛkɛsɛrɛkɛli ye.

Kirikarali bɛ se ka sɔrɔ fariganba fɛ, farilaji dɔgɔya, sumayabana, bagamafɛnw walima sababu wɛrɛw fɛ. Kirikarali min bɛ tɛmɛ siɲɛ kelen kan, o bɛ wele kunsɛmɛnabana, aw sɛbɛn ɲɛ 287 lajɛ. Ni nin kirikarali sababu jugu ninnu si tɛ, kirikakarali gansan tɛ se ka kɛ bana ye (hali ni o ye a sɔrɔ a tigi yeɲɛna bɛ mɔgɔ siran). Ni mɔgɔ bɛ seri ka bin tuma bɛɛ, aw ye taa a jira kɛnɛyabaarakɛla dɔ la.

A furakɛcogo

Ni mɔgɔ serila ka bin, aw bɛ fɛn bɛɛ mabɔ a la walasa a kana a yɛrɛ bana. Aw bɛ a yɛlɛma a kɛrɛ kan walasa ni a bɛ fɔɔnɔ, a kana kirin a la. **Aw kana serikabintɔ minɛ ka a laada walima ka a lajɛ ka a nɛn minɛ.**

Mɔgɔ min serila ka bin **farilaji dɔgɔya** fɛ, aw bɛ taa ni o tigi ye dɔgɔtɔrɔso la. Ni a ɲɛmatigɛra, aw bɛ jimafɛnw di a ma. Aw ye sɛbɛn ɲɛ 255 lajɛ.

Ni **kanjabana** ye mɔgɔ ja, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la. Walasa aw ka kunnafoni caman dɔn kanjabana kan, aw ye sɛbɛn ɲɛ 299 lajɛ.

Ni **sumayabana** ye mɔgɔ ja, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la. Aw bɛ jazepamu (*diazepam*) di a tigi ma sani aw ka se dɔgɔtɔrɔso la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 587 lajɛ). Aw bɛ a furakɛ ni sumayafuraw ye (aw ye gafe ɲɛ 541 lajɛ).

Ni mɔgɔ jara ka tɛmɛ miniti 15 kan, aw bɛ jazepamu jilama kɛ a banakɔtaayɔrɔ fɛ ni pikirikɛlan biɲɛntan ye. Aw ye fura dita hakɛ lajɛ sɛbɛn ɲɛ 587 la.

Mɔgɔw bɛ se ka fili ka **nɛgɛtigɛbana** jali kɛ binnibana yɛrɛ ye. A tigi dagalakaw bɛ sigi ɲɔgɔn kan ka gɛrɛntɛ (Dagalaka sɔgɔ). A kɔ bɛ bala ka kuru. Walasa ka aw kalan nɛgɛtigɛbana taamasiɲɛ fɔlɔw jateminɛcogo la, aw ye sɛbɛn ɲɛ 144 lajɛ.

Jali kɔfɛ, a tigi hakili bɛ se ka ɲagami walima a bɛ kɛ i n'a fɔ sunɔgɔ bɛ a la. Aw bɛ a dɛmɛ a ka lafiya sɔrɔ.

Fɛnɲɛnama kindaw

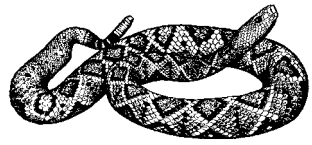

Aw kana fɛnɲɛnama kinda ci walima ka a dayɛlɛ, walima ka a fɔ ko aw bɛ baga sama ni aw da ye. Fɛnɲɛnama kinda sirili fana tɛ se ka baga bali ka jɛnsɛn fari tɔ la, nka a bɛ se ka kɔlɔlɔ jugu lase a tigi ma.

Dimi bɛ fɛnɲɛnama kinda caman na nka u man jugu, ani fana mɔgɔ faga fɛnɲɛnamaw man teli ka baga caman kɛ mɔgɔ la min bɛ se ka a faga. Ni o fɛnɲɛnamaw ye aw kin, aw bɛ aw hakili sigi ka kinda lajɛ. Ni joli ma bɔ a la walima ni joli yɛrɛ bɔra a la lɛri damadɔ aw kinnen kɔfɛ (o bɛ sɔrɔ fɛnɲɛnama suguya fɛ), o tɛ jɔrɔkun bɔ. Ni denmisɛnniw don, ka da olu dɔgɔya kan, baga bɛ se ka olu sɛgɛn, o kama aw bɛ aw janto u la kosɛbɛ.

Sakinda

1. Ni sa ye aw kin, aw bɛ aw mabɔ a la. Sa dɔw bɛ se ka kinnikɛ miniti damadɔ u salen kɔfɛ.
2. Aw bɛ masiri ni finiw bɔ kinda yɔrɔ la barisa a bɛ se ka funu.
3. Aw bɛ kinda to a tigi dusukun ni dugumana cɛ. Aw bɛ o yɔrɔ dulonnen to, walasa baga ka don fasaw fɛ.
4. Aw bɛ joli saniya dɔɔni dɔɔni, aw kana aw tɛgɛ digi a kan.
5. Sa caman ta la, ni aw tɛ a suguya dɔn, aw ye a lajɛ ani ka aw jɔ fo lɛri damadɔ. Ni a fununa dɔɔni walima ni a ma funu, dimi tɛ a la, a yɔrɔ ma bilen, o bɛ a jira ko baasi tɛ a la. Nin taamasiɲɛ ninnu de ye a faratimayɔrɔw ye. Olu de ye: a fununen kosɛbɛ walima dimi gɛlɛn, sunɔgɔsu, ɲɛgolo girinyali, ɲɛnamini, dusuŋukun walima basi bɔli nu ni da fɛ.

Aw ye a fɔ a tigi ye a ka a da kucukucu ka sɔrɔ ka a tu minɛn sanuman dɔ kɔnɔ. Ni daji ɲɛ kɛra i ko a bɛna bilen, basi bɛ bɔ ɲintaraw la, o tɛ taamasiɲɛ ɲuman ye.

Aw ye nin sakinda suguya ninnu siri ka a ja.

- Manba
- Kɔkɔjilasaw
- Cɛncɛnkansa
- Fɔnfɔnni
- Tulaɲa
- Gara
- Gorongo caman ka kinni baga bɛ yɛlɛ farikolo fan bɛɛ la.

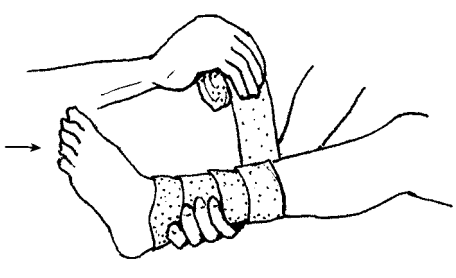

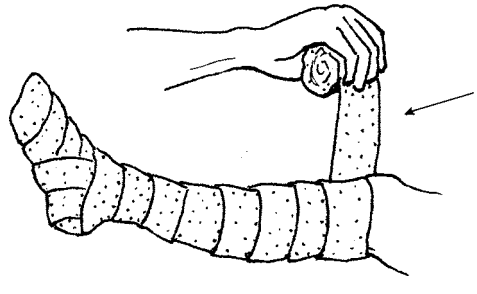

Aw bɛ a yɔrɔ siri ka a ja, walasa ka baga yɛlɛli bali, nka aw kana a ja kojugu fo ka se jolisira tigɛli ma. Aw ye dusukun tantanni jateminɛ fini sirilen kɔ sentɛgɛ sanfɛ.

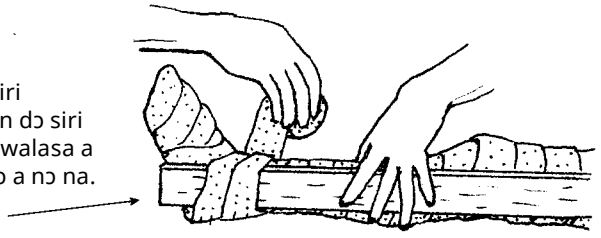
Aw bɛ jiri tilennen dɔ siri sen na walasa a kana bɔ a nɔ na.

Aw bɛ jiri tilennen dɔ siri sen na walasa a kana bɔ a nɔ na. Gorongo ni fɔnfɔnni caman ka kinda kɛrɛfɛlaw bɛ mɔgɔ dimi, nka a tɛ gɛlɛya lase farikolo tɔ ma. Aw kana nin sa ninnu kinda siri.

Sa bagama caman na, bagafagafura bɛ yen ka olu kɛlɛ. Ni aw taara dɔgɔtɔrɔ la, aw bɛ sa cogoya bɛɛ fɔ ka ɲɛ walasa a fura jɔnjɔn ka kɛ aw la. Ni aw bɛ se, sa minnu ka ca aw ka sigida la, aw ye olu bagafagafuraw ɲini ka bila aw bolo kɔrɔ sani sa ka aw kin.

Ni gorongo daji sera aw ɲɛ ma, aw bɛ ji caman seri aw ɲɛ kɔnɔ.

Ni ji tɛ aw bolo, aw bɛ nɔnɔ walima sinji kɛ a la. Aw kana tubabu bagaji farinmanw kɛ ɲɛ kan.

Baga tɛ dangalan ni miniyan na, nka u ka kinni ka teli ka nɛ ta. Aw bɛ u ka kinni nɔ joli jateminɛ nin taamasiɲɛ juguman ninnu ko la: ni a bɛka bilen, ka kalaya, ka funu, walima ni a bɛka nɛ ta. O la, aw bɛ a furakɛ i n'a fɔ joli juguman tɔw (aw ye sɛbɛn ɲɛ 142 lajɛ ka a ta a 180 na). Waati dɔw la, nin sa ninnu bɛ se ka u meleke mɔgɔ la ka i bisi.

Ni kinda ye ɲin nɔ jira, o kɔrɔ ko sa bagama don. Ni ɲin nɔ yɛrɛ ma bɔ, a bɛ se ka kɛ sa bagama tɛ, nka a dɔw ye bagamaw ye.

Ntalenw ni nkɔsɔnw (bunteniw)

Hali ni u kinda ka farin, ntalen ni ŋɔsɔn caman kinda tɛ tɔɔrɔba lase mɔgɔ ma. U ye aw farifan min kin, aw bɛ o to a cogo la, aw bɛ gilasi walima jisuma da a la ka a dimi mada. Aw kana kinda dayɛlɛ walima ka a yɔrɔ siri. Funteni tɛ mako ɲɛ a la, nka yɔrɔninkelen basigi ka ɲi a ma.

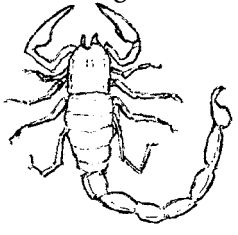

Ni aw bɛ a dɔn ko ntalen walima ŋɔsɔn in suguya ka kinni bɛ mɔgɔ faga, ni u ye aw kin, o kɔfɛ ni gɛlɛya dɔw kɛra aw la, i n'a fɔ: kɔnɔdimi, ŋɛɲɛ, wɔsili ani ninakilidegun, aw ye taa dɔgɔtɔrɔso la. Bagafagalan dɔ bɛ se ka sɔrɔ yen.

Ntalen finman ni ŋɔsɔn ka kinni na, aw bɛ se ka jazepamu di a tigi ma fɔlɔ walasa ka fasa bali ka ja ani ka a tigi hakili sigi (aw ye sɛbɛn ɲɛ 587 lajɛ).

Didenw ni dondoliw

Ni u ye aw kin ka gen to aw fari la dɔrɔn, aw bɛ a lajɛ ka a bɔ o yɔrɔnin bɛɛ. Gen donna yɔrɔ min na, o kɛrɛfɛlaw bɛ se ka bilen, ka funu ani ka dimi kɛ a la. Aw bɛ pati ni ji walima fɛn sumalen dɔ kɛ gen in donyɔrɔ la, o bɛ funu ni dimi nɔgɔya.

Diden ni dondoli kinda tɔɔrɔ bonyani ka suma, nka u bɛ se ka mɔgɔ faga. Aw

ye sɛbɛn ɲɛ 181 lajɛ diden ni dondoli kinda tɔɔrɔ bonyanen taamasiɲɛw ni a furakɛcogo kan.

Npɛrɛnw

Npɛrɛnw bɛ se ka bana caman jɛnsɛn u ka kinni fɛ. Walasa ka kunnafoni caman dɔn dabi kan ani a bɔcogo nɔgɔman kan wolo la, aw ye sɛbɛn ɲɛ 326 lajɛ.

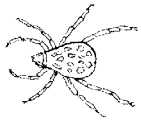

Jɛgɛni kɔkɔji jɛgɛ min bɛ mɔgɔ kin

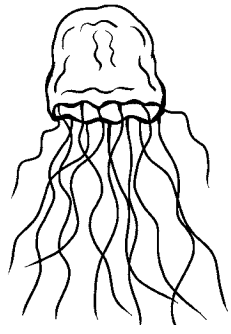

Aw bɛ aw mabɔ nin jɛgɛ in ni a dasi bɛɛ la. Aw bɛ a kinda ko ni kɔkɔji ye. Aw bɛ jɛgɛ in ɲinw bɔ ni pɛnsi ye.

Aw bɛ aw senw ni aw bolow don jikalan na miniti 20 ka dimi mada, nka aw kana a kɛ ni jikalan ye min bɛ aw jeni. O ka fisa jɛgɛ tɔw kinda ma nka a tɛ mako ɲɛ kɔkɔjilajɛgɛ ta la.

Farafinfura caman bɛ yen nka olu tɛ fɛn ɲɛ jɛgɛ tɔw ni kɔkɔji jɛgɛ kinda baga la. Misali la kɔkɔjijɛgɛ (kɔkɔjiladondoli), aw bɛ olu kinda ko ni winɛgiri ye, o bɛ a dimi da. Nka winɛgiri bɛ kɔkɔjilajɛgɛ tɔw kinda juguya. Manje ni sogobu magaman, olu ye jɛgɛ kinda furadumanba ye. Nka u tɛ se ka jɛgɛ kinda bɛɛ furakɛ, tuma dɔw la yɛrɛ a dimi bɛ juguya.

Aw bɛ a to a tigi ka a sen ni a bolow lamaga. Ni kɔkɔjijɛgɛ kinda don yɔrɔkelen toli man ɲi o la, nka ni sa walima ntalen kinda don, a ka fisa ka to yɔrɔ kelen na. Nka ni a tigi ninakili bɛka degun walima ni aw ye a ye ko a bɛka juguya, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la.

Farikolo tanabanaw: a hakɛlama walima a juguman

Farikolotanabana nɔgɔmanw bɛ sɔrɔ gɔngɔn, jirifeere gɔngɔn, fɛnɲɛnama kinda, dumuni suguya dɔw, tubabubagaw walima tubabufuraw fɛ. Olu caman bɛ se ka furakɛ ni bagafuraw ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 579 lajɛ).

Farikolo tanabana nɔgɔman taamasiɲɛw

Farikolo tanabana juguman mɔgɔ minɛcogo ka jugu, barisa a bɛ se ka ninakili jɔ yɔrɔninkelen.

Farikolo tanabana juguman taamasiɲɛw

- Fari bilenya, a ŋɛɲɛ
- Nu, dawolo ni kankɔnɔna funu, dumuni kununi gɛlɛya
- Ninakilidegun
- Tɛgɛ ni sentɛgɛfunu
- Dusukunɲugun walima kɔnɔdimi

A taamasiɲɛw caman ye farikolo bilenya ni ninakilidegun ye.

Ni mɔgɔ tɛ se ka dumuni kunu, walima ni ninakilidegun bɛ a la, **aw bɛ epinefirini *(épinéphrine)* di a tigi ma o yɔrɔnin bɛɛ**. Aw bɛ epinefirini 0,3 ka se 0,5 miligaramu pikiri kɛ a la. Aw bɛ se ka segin ka o fura hakɛ kelen kɛ a la miniti 5 kɔnɔ ni a ɲɛci bɛ yen.

Epinefirini bɛɛ fanga ni a hakɛw tɛ kelen ye. O ni a ta bɛɛ, aw bɛ se ka a dita hakɛw kɛ kelen ye. Aw ye aw hakili jagabɔ a tata hakɛ ɲuman kan; wa fana a maralen ka sɔrɔ aw bolo sani a mako gɛlɛn ka jɔ a la. Walima aw bɛ a pikiriji labɛnnen mara, ni a bɛ wele epipɛni (*EpiPen*), a dɔnnen don ni izinitigiw ka tɔgɔ wɛrɛw ye. Walasa aw ka a tɔ bɛɛ ɲɛdɔn, aw ye sɛbɛn ɲɛ 578 lajɛ.

Aw bɛ epinefirini pikiri kɛ worofasa la, nin yɔrɔ in na:

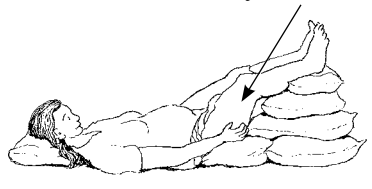

Aw bɛ senw kɔrɔrɔta sanfɛ dusukun ni san cɛ.

Ninakilidegun na, aw bɛ se ka salibitamɔli (*salbutamol*) fana di (aw ye sɛbɛn ɲɛ 576 lajɛ). A ka fisa fana ka faritanabana fura di (aw ye sɛbɛn ɲɛ 579).

A ca a la, ni fura, dumuni, diden kinda bɛ farikolotanabana bila aw la, aw ye aw yɔrɔ janya olu la. Siɲɛfilanan na, ni o fɛn kelen ye aw sɔrɔ, Aw bɛ se ka sigi ni degun ye min ka jugu ka tɛmɛ fɔlɔ kan.

Funteninatɔɔrɔ balalenw

Funteni waati kaliya, a farikolosɛgɛnba, ani a banaw

Ka baara kologirin kɛ funteni na, o bɛ kaliya bila mɔgɔ senw, i bolow walima i kɔnɔ na. O sababu bɛ se ka kɛ mɔgɔ farilakɔkɔ caman bɔli ye wɔsiji fɛ.

A taamasiɲɛw

Funtenina farikolosɛgɛnba (a banaw) bɛ laban:

- minnɔgɔ jugu
- fangadɔgɔya
- kugolodimi
- dusukunɲugun walima kɔnɔbarala kaliya

- farikolo ɲiginni wɔsiji fɛ, a bɛ se ka suma ani ka a ɲɛ jɛya
- wolo bɛ se ka ja walima ka a kisɛkisɛ.

A furakɛcogo

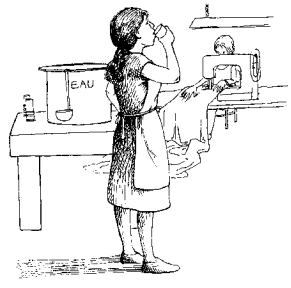

- A tigi ka kan ka ka a lafiɲɛ sumayamayɔrɔ la. A kana finiw don ɲɔgɔn kan.
- Aw bɛ kɛnɛyaji di a tigi ma. Aw bɛ kɔkɔ kutuɲɛ tilancɛ (½) kɛ ji litiri kelen na ka a ɲagami (aw ye sɛbɛn ɲɛ 255 lajɛ kɔnɔdimi, kɔnɔboli ni kɔnɔnatumu kan).
- Aw bɛ jimafɛn sumalen caman wɛrɛ di a ma fana.
- Walasa ka kaliya nɔgɔya, aw bɛ to ka taama taama ka aw senw bɔ ɲɔgɔn na.

Ni a ma furakɛ, a bɛ se ka juguya ka a laban ɲɛnamini na.

Funteni waati ɲɛnamini

Funteni waati ɲɛnamini ye bana juguba ye min bɛ mɔgɔ sɔrɔ ni aw mɛnna funteni na.

A taamasiɲɛw

- Dusukun tantanni teliya ni ninakilidegun
- Wolo bilenni, a kalayali, a jali walima a sumani
- Fɔɔnɔ walima kɔnɔboli
- Ɲɛnamini
- Ɲɛnamini walima serikabin
- Fari kalaya kojugu ka tɛmɛ degere 40 kan

Funteni waati ɲɛnamini bɛ mɔgɔw minɛ minnu farilafunteni ban man di: mɔgɔkɔrɔbaw, denw, banabagatɔ, mɔgɔ belebelebaw dɔlɔminnaw. Bana in bɛ dankari kɛ nin mɔgɔ kofɔlenw de la kosɛbɛ.

Funteni waati ɲɛnamini bɛ se ka denmisɛnnamɔgɔ minɛ min mɛnna baara la walima farikoloŋɛnajɛ la funteni na. O tigiw ye o ye, u bɛ wɔsi.

A furakɛcogo

Aw bɛ aw teliya ka a tigi fari sumaya: aw bɛ a ladon suma na. Aw bɛ finiw dɔw bɔ a la. Aw bɛ a fifa, ka a jɔsi ni fini ɲiginnen ye ani ka ji kɛ a farilafini bɛɛ kan. Aw bɛ gilasi kɛ fini na walima fini sumanen dɔ la ka o don a tɔn kɔrɔ, a kaman kɔrɔ ani a worofurancɛ la. Mɔgɔ kɛnɛman fana bɛ se ka don jisuma na waati kunkuruni ka a ko, nka o farati ka bon mɔgɔkɔrɔba ma walima mɔgɔ min man kɛnɛ ka kɔrɔ.

Ni aw sɔmina ko nin bana in bɛ mɔgɔ min na, aw bɛ kɛnɛyaji di a ma (aw ye sɛbɛn ɲɛ 255 lajɛ kɔnɔdimi, kɔnɔboli ni kɔnɔnatumu kan). Walima jimafɛn sumanen fɛn o fɛn mana kɛ aw bolo, aw bɛ o caman di a tigi ma. Nka aw ye aw kɔlɔsi a tigi kana kirin: ninakilidegun ka ca funtenina ɲɛnamini senkɔrɔ.

Funtenina ɲɛnamini bɛ mɔgɔ min na, o tigi ka bana ka teli ka juguya. O la, ni aw bɛ se, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la.

A kunbɛncogo

Walasa ka aw tanga kɛnɛma funteni ma, aw bɛ fini ɲɛ jɛmanw don ani fugulan. Aw ka sokɔnɔbaaraw ka kan ka kɛ yɔrɔ fɛrɛlen na fiɲɛ bɛ taa ka segin yɔrɔ min na. Aw bɛ to ka aw lafiɲɛ ani ka minfɛn sumalenw min. Nka aw bɛ biyɛri walima dɔlɔ minta dan hakɛ la baara walima tulon waati funteni na. Alikɔli bɛna ni farilajidɛsɛ ye.

Tilejenida

A ka ca a la tilejeni ka jugu mɔgɔ farila jɛmanw ma. A bɛ wolo bilen, ka dimi kɛ a la, ani ka a kalaya. Ni a juguyara, a bɛ kisɛkisɛ ka tila ka funu. Kisɛkisɛ min bɛ sɔrɔ tilejenida fɛ, o ni jeninida tɔw tɛ kelen ye barisa a bɛ se ka nɛ ta. Tilejenida siɲɛ kelen man jugu, nka tile ka jeniko caman bɛ laban wololakanseri ma.

Tilejenida bɛ nɔgɔya a yɛrɛ ma tile damadɔ kɔfɛ. Alowera (*aloe vera*) walima dimimadafura bɛ a nɔgɔya. Furakɛcogo dɔw bɛ se ka sɔrɔ aw ka sigida la minnu bɛ wolo jeninen suma ka a dimi mada.

A kunbɛncogo

Ni tile ka farin, aw bɛ fugulan don ani ka fini don min bɛ aw farikolo datugu. Aw bɛ tulu mu min bɛ mɔgɔ fari tanga tile ma (*crème solaire, écran solaire*) sani aw ka bɔ tile kɔrɔ.

Tilejeni ka jugu yefukew fari ma ka tɛmɛ mɔgɔ tɔw kan. A bɛ fari tiɲɛ ka sababu kɛ fɛn dɔ bɛ u fari mɔgɔ tɔw fari la min bɛ u tanga tilejenini ma, min tɛ olu fari la. O de kama fɛn damadɔ bɛ yen u ka kan ka minnu kɛ walasa ka u fari lakana ka bɔ tilejenini ma i n'a fɔ ka fugulan don, duloki bolojanw ani ka tiletangatulu mu. Yefukew ka kan ka lunɛti ɲuman fana don walasa ka u ɲɛ tanga tile ma.

Sigida
11

Balo nafama: Mɔgɔ ka kan ka mun ni mun dun walasa a to ka kɛnɛya la?

Adamaden kelen kelen bɛɛ mako bɛ balo la walasa ka mɔdiya, ka se ka baara kɛ ani ka to kɛnɛya la. Sisan banaw caman sababu ye farikolo labɔbaliya ye balo nafama na.

Mɔgɔ min man girin walima a man kɛnɛ barisa a tɛ balo nafama sɔrɔ ka dun walima a tɛ dumuni caman sɔrɔ, a bɛ fɔ ko o tigi balocogo man ɲi walima **balodɛsɛ** bɛ a la. Balodɛsɛ bɛ o tigi degun.

Balo ɲuman dunbaliya bɛ bana minnu lase adamaden ma

An bɛna kuma bana minnu kan, olu caman sababu ye balodɛsɛ ye. O banaw filɛ:

Denmisɛnniw na

- Den bɛ mɔgoya ani fana a tɛ fanga sɔrɔ;
- Den bɛ mɛn ka sɔrɔ a ma taama, a ma kuma walima ka a hakili dayɛlɛ;
- Kɔnɔ bɛ tɔn, bolow ni senw bɛ misɛnya;
- A senw, a ɲɛda ni a bolow bɛɛ bɛ tɔn wa tuma dɔw la a bɛ joliw walima nɔw bila fari la;
- Banaw, kɛrɛnkɛrɛnnenya la bana minnu bɛ mɛn senna wa u furakɛ ka gɛlɛn ni farafinfuraw ye (i n'a fɔ ziramugu) walima ni tubabufuraw ye;
- Nisɔngoya, farifaga;
- Kunsigiw bɛ bila kelen kelen walima ka bɔn, walima u ɲɛ bɛ yɛlɛma walima u tɛ manamana;
- Ɲɛw ji bɛ ja, a tigi tɛ yeli kɛ ka ɲɛ su fɛ (surɔfiyen).

A bɛ taamasiɲɛ minnu kɛ mɔgɔ bɛɛ la

- fangadɔgɔya ni sɛgɛn;
- dumunikɛbaliya;
- jolidɛsɛ (sayijɛ);
- joliw da kɛrɛw la;
- dimi walima ŋɛɲɛ nɛ na;
- senw bɛ tɔn walima u bɛ girinya.

An bɛna kuma bana minnu kan olu sababuw bɛ se ka kɛ fɛn wɛrɛw ye nka olu bɛ se ka juguya ka a sababu kɛ balodɛsɛ ye. O banaw filɛ:

- kɔnɔboli;
- tuma bɛɛ banamisɛnniw;
- mankan tulo kɔrɔ;
- kungolodimi;
- ɲintaraw bɛ bilen walima u bɛ joli bɔ;
- joli bɛ kɛ wolo kɔrɔ;
- biɲɛdimi.
- nuci;
- kɔnɔdimi;
- fari bɛ ja ani ka pɛrɛnpɛrɛn;
- dusukun tantanni bɛ teliya walima naka bɛ tara;
- a tigi bɛ jɔrɔ ka a hakilinakow cayaka kɛnɛ;

Musokɔnɔma ka dumuni nafama dunbaliya bɛ fangadɔgɔya ni jolidɛsɛ lase a ma ani a bɛ se ka kɛ a sata ye jiginni senfɛ walima a kɔfɛ; kɔnɔtiɲɛ sababuw dɔw ye **dumuni nafama dunbaliya ye**, walima a bɛ se ka kɛ sababu ye den ni ni tɛ bange, a dɔw la, den bɛ dɔgɔya walima a bɛ kɛ lujuratɔ ye.

Dumuni nafama dunni bɛ a to farikolo bɛ bana kun.

Bana minnu fɔlen filɛ, olu sababu fɔlɔ ye dumuni nafama dunbaliya ye. Nka, o kɔ dumuni nafama dunbaliya b'a to farikolo bɛ dɛsɛ ka bana suguya bɛɛ kun, kɛrɛnkɛrɛnnenya la banakisɛbanaw:

- Den minnu tɛ dumuni nafama dun, kɔnɔboli juguman ka teli ka dadigi kɛ olu la walima ka u faga ka tɛmɛ denw kan, den minnu bɛ dumuni nafama sɔrɔ.
- A ka ca a la ɲɔnisa ka jugu denw ma, den minnu tɛ dumuni nafama dun.
- Mɔgɔ minnu tɛ dumuni nafama dun, sɔgɔsɔgɔninjɛ ka teli ka olu de sɔrɔ ani ka juguya u ma.
- Mɔgɔ minnu balocogo man ɲi ni u bɛ dɔlɔ min kosɛbɛ, biɲɛdimi ka teli ka o tigiw minɛ ani ka degun.
- Mɔgɔ minnu tɛ dumuni nafama dun, banamisɛnniw ka teli ka juguya olu ma. Misali la u ka mura bɛ juguya, ka mɛn senna walima walima ka laban ka sinkɔrɔkɛrɛdimi bila u la.

Dumuni nafama dunni ma dabɔ banaw kunbɛnni dɔrɔn kama, u bɛ farikolo dɛmɛ ka banaw kɛlɛ ani ka banabagatɔ kɛnɛya. O de kama ni mɔgɔ man kɛnɛ, dumuni nafamaw bɛ kɛrɛnkɛrɛn a ye.

Dumuni nafama dunni bɛ banabagatɔ dɛmɛ ka kɛnɛ joona.

Nka o n'a ta bɛɛ la denba dɔw tɛ sɔn ka dumuni nafamaw di u den banabagatɔ walima u kɔnɔbolitɔ ma; o de bɛ kɛ sababu ye ka u denw fanga ban, u farikolo tɛ se ka bana kɛlɛ wa bana ka teli ka u faga. **Den banabagatɔ ka kan ka dumuni nafamaw dun! Ni den banabagatɔ ma sɔn dumuni na, aw bɛ a nɛgɛn walasa a ka dɔ dun.**

Den banabagatɔ ka kan ka dumuni caman dun ani ka ji caman min. Nka tuma dɔw la dumuni nege tɛ a minɛ. O la, aw bɛ aw muɲu a kɔrɔ, ka a nɛgɛ ka dumuni di a ma siɲɛ caman tile kɔnɔ. Aw bɛ aw jija a ka jimafɛn caman min walasa ka sugunɛ caman kɛ tile kɔnɔ. Den min tɛ se ka dumuni girinmaw dun, aw bɛ u nɔɔni ka di a ma, walima aw bɛ seri ni naji tobi ka di a ma.

Tuma dɔw la balodɛsɛ taamasiɲɛw bɛ a daminɛ ka ye ni bana wɛrɛ bɛ a tigi la. Misali la den min ka kɔnɔboli mɛnna senna, o tigi bolow ni a senw ni a ɲɛda bɛ tɔn, ka tila ka finmanfinmanw kɛ a fari fan dɔw la ani ka joliw bɔ a senkalaw la. Olu ye balodɛsɛ jugumanba taamasiɲɛw ye. O kama, den ka kan ka balo ni dumuni nafama ye waati bɛɛ! O kɔ aw bɛ aw jija ka dumuni di den ma siɲɛ caman tile kɔnɔ.

Bana waati o, a bannen kɔ o, a ka fisa ka dumuni nafama dun.

Nafa min bɛ balo ɲuman dunni na

Mɔgɔ minnu tɛ dumuni ɲuman dun, balodɛsɛ ka teli ka olu minɛ. O bɛ mɔgɔ sɔrɔ ka a sababu kɛ dumuni dafalen sɔrɔbaliya ye (a ka ca a la balodɛsɛ walima dumuni labɔbaliya); ni mɔgɔ tɛ dumuni sugu dɔw sɔrɔ ka dun (balodɛsɛ sidɔnnen); walima ni mɔgɔ bɛ dumuni sugu dɔ dun kojugu (a tigi bɛ bonya kojugu, aw ye gafe ɲɛ 212 lajɛ).

Yɛrɛsaniya ni dumuni nafama dunni ye kɛnɛya ɲɛsigi ye.

O la munna mɔgɔ ka kan ka dumuni nafama dun?

- Denmisɛnw farikolo mako bɛ dumuni nafamaw dunni na walasa u mɔcogo ka ɲɛ.
- Muso minnu sera den sɔrɔ ye, kɛrɛnkɛrɛnnenya la minnu kɔnɔma don walima minnu bɛka sin di denw ma ka ban, olu farikolo mako bɛ dumuni nafamaw la walasa u denw ni u yɛrɛ kɛnɛman ka to ani ka se ka u ka tile baaraw kɛ.
- Mɔgɔkɔrɔba dɔw ɲin bɛ bɔn, o bɛ a to dumuni nege tɛ u minɛ. O bɛ kɛ sababu ye ni u tɛ dumunikɛ ka ɲɛ min b'a to u ka to kɛnɛya la;
- Sidabanakisɛ bɛ mɔgɔ minnu na, olu farikolo mako bɛ dumuni nafamaw na walasa ka se ka u farilabana kɛlɛ.

Den min tɛ dumuni nafama sɔrɔ ka dun, o bɛ mɔgoya. A ka ca a la a bɛ fasa ani ka dɔgɔya ka tɛmɛ a filanw kan. A dimi man go, a bɛ kasi kojugu wa a bɛ bana tuma bɛɛ. A tɛ tulonkɛ i n'a fɔ den tɔw, wa a ka ca a la a walawalalen tɛ i n'a fɔ tɔɲɔgɔnw. Ni kɔnɔboli walima bana wɛrɛ ye o den sugu minɛ, a fanga bɛ ban. A ka ɲi ka den bolo sanfɛla suman walasa ka a dɔn ni balodɛsɛ bɛ a la.

Balodɛsɛ taamasiɲɛw ɲinicogo den na: bolo sanfɛla sumancogo

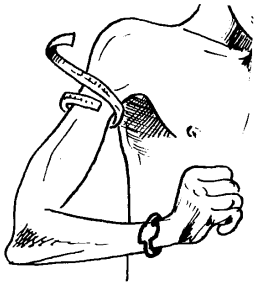

Den min si ka ca ni san kelen ye, ni aw ye o bolo sanfɛla suman a cɛmancɛ la ka ye a sɔrɔ a ka dɔgɔn ni santimɛtiri 11.5 ye, o bɛ a jira ko balodɛsɛ bɛ den na, hali ni jate bɛ santimɛtiri 11.5 ni santimɛtiri 12.5 cɛ, o bɛ a jira ko balodɛsɛ b'a fɛ ka a minɛ.

Tuma bɛɛ peseli fana bɛ se ka a to aw ka a dɔn ni den bɛka dumuni nafama dun walima ni a tɛ a sɔrɔ: misali la peseko kelen kalo o kalo den san fɔlɔ, o kɔ kalo saba o kalo saba peseko kelen. Den min bɛ dumuni nafama dun, o bɛ girinya ka taa a fɛ. Sigida 21 na, an bɛna kuma den pesecogo ɲuman kan, ani ka **den peseli sɛbɛn** lafacogo ɲɛfɔ, min ɲɛfɔlen don gafe ɲɛ 472.

Balodɛsɛ kunbɛncogo: mɔgɔ farikolo mako bɛ dumuni minnu na walasa a kɛnɛman ka to

Walasa adamaden kɛnɛman ka to, farikolo mako bɛ dumuni nafama suguya caman na. O dumuni ninnu bɛ **fanga** di farikolo ma walasa a ka se ka a ka baarakɛ. O cogo kelen na, o dumuni ninnu bɛ dɔ **farikolo jɔ, ka a labɛn ani ka a tanga.** O de kama adamaden ka kan ka dumuni nafamaw dun don o don.

Dumuni dunta fanba ani dumuni dafalanw

Dunuya yɔrɔbɛɛ la, **dumuni dɔ** bɛ sɔrɔ yen min da man gɛlɛn ni a bɛ kɛ o yɔrɔ mɔgɔw ka dumuni dunta fanba bɛɛ la. Mara bɛɛ ni a ka dumuni don, a bɛ se ka kɛ: malo, kaba, ɲɔ, alikama, bananku, pɔmutɛri, jiriden kisɛlamaw walima namasa. O suman de ye an ka don o don balo ye.

Nka o **dumuni** min bɛ kɛ balo fanba ye, o kelen tɛ se ka kɛnɛya sabati. O de la a ka kan ka dafa ni dumuni wɛrɛw ye, sango denmisɛnniw minnu bɛ ka mɔ, musokɔnɔmaw ni denbatigiw ani mɔgɔkɔrɔbaw.

Hali ni o ye a sɔrɔ denmisɛnni bɛ dumuni in caman dun, a bɛ se ka fasa ka tila ka a fanga dɔgɔya, ka a sababu kɛ fu ni ji ka ca dumuniba in na, den bɛ fa joona ka a sɔrɔ a ma a nafalan bɛɛ sɔrɔ dumuni na min bɛ a mɔdiya.

An bɛ se ka fɛɛrɛ fila sigi sen kan walasa ka o denmisɛnni in ka fangasɔrɔdumuni nɔnabila:

1. **Aw bɛ dumuni di a ma ka tuma bɛɛ:** a dɔgɔyalen ka kɛ siɲɛ 5 ye tile kɔnɔ ni den fitini don, ni a fasalen don kojugu walima ni a mɔ man di. O kɔfɛ aw bɛ dalamagafɛnniw di denmisɛn fitiniw ma dumuni ni ɲɔgɔn cɛ.

Denmisɛnniw ka kan ka dumuni kɛ tuma bɛɛ i n'a fɔ shɛw.

2. **Aw bɛ dumuni dafalanw fara denw ka dumuni kan,** fangasɔrɔlan bɛ minnu na i n'a fɔ tulu, sukaro walima di. A ɲininen don aw ka a kɛ jiridentuluw ye walima tulu bɛ dumuni minnu na, i n'a fɔ jiridenkisɛw, tiga, sumakisɛw kɛrɛnkɛrɛnnenya la kusa walima bɛnɛ.

Farikolo mako bɛ fangasɔrɔ dumuni min na, walasa den ka o sɔrɔ kini gansan na, a ka kan ka nin kini hakɛ de dun.

Ni den kɔnɔbara bɛ fa dumuni na ka a sɔrɔ a farikolo ma a nafalan sɔrɔ, o den bɛ fasa, ka a fanga ban.

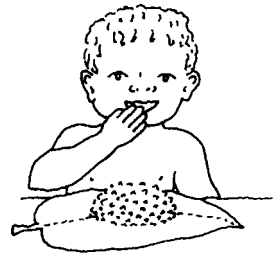

Nka ni tulu bɛ kini na, a farikolo mako bɛ nin hakɛ dɔrɔn de la.

Ni aw bɛ farikolo fangasɔrɔdumuniw fara dumuniba kan, o bɛ dɔ fara dumuni nafa kan. **Dumuni dafalan fila bɛ yen**, olu fana ka kan ka fara dumuniw kan:

- Ni aw bɛ se, aw bɛ **dumuni nafama** ninnu dun ni a ye shɔ, nɔnɔ, shɛfan, tiga, jɛgɛ ani sogo ye. Nin dumuni nafama ninnu ye farikolojɔdumuniw ye.
- Ni aw bɛ se, aw bɛ **witaminima** dumuniw ni jolisegindumuniw dun i n'a fɔ lenburuba walima jiriden ni nakɔfɛn minnu ɲɛ ye nɛrɛma ye ka fara nakɔfɛn tɔw ni ɲuguw kan. Witaminiw ni jolisegindumuniw kofɔlen ninnu jɔyɔrɔ ka bon kosɛbɛ farikolo jɔli la (aw ye gafe ɲɛ 201 lajɛ).

Ka balo dafalen dun walasa ka to kɛnɛya la

A ca a la, dumuniba kelen in min bɛ dun duw kɔnɔ, o bɛ farikolo ka balo ko mako **caman** ɲɛ ani ka fanga don a la, hali ni o ye a sɔrɔ **nafalan bɛɛ tɛ sɔrɔ a la**. Ni aw bɛ **dumunidafalanw** fara dumuniba kan, o bɛ a to aw bɛ dumuni nafama sɔrɔ da nɔgɔn na. A ma se aw ka nin dumuni kofɔlen ninnu bɛɛ dun walasa aw ka to kɛnɛya la. Aw dan ye ka to dumuniba in kan, aw delilen don min na ka sɔrɔ ka dumuni dafalan dɔw fara o kan, minnu bɛ sɔrɔ aw ka sigida la. Aw bɛ dumunidafalan minnu dun, tuma ni tuma aw bɛ a lajɛ ka to ka u falenfalen.

Aw ye aw hakili to a la: A nafa ka bon aw ka denmisɛnw labalo ka ɲɛ tuma bɛɛ (aw bɛ dumuni di u ma sijnɛ 3 ka se sijnɛ 5 ma tile kɔnɔ); dumuni suguya minnu bɛ sɔrɔ aw bolo kɔrɔ, nafa wɛrɛ bɛ olu la.

Ladilikan ka ɲɛsin kɛnɛyabaarakɛlaw ni baloɲumansatibagaw ma: Nin taabolo suguya in min bɛ baloɲuman sabatili kofɔ, o bɛ i n'a fɔ dumuni kuluw lakalanni, o la an bɛ an sinsin dumuniba caman dunni kan ani ka dumunidafalanw fara u kan tuma bɛɛ, fangasɔrɔlan ka ca dumuni minnu na. O taabolo in bɛ bɛn faantanw ka sɔrɔ ma.

Aw ka dumuni kelen kelen bɛɛ la, aw ka kan ka nin dumuni kulu suguya naani bɛɛ dɔ dun:

1. **Farikolojɔli dumuniw**

Ninnu ye farikolojɔli dumuniw ye. U nafa ka bon adamaden mɔni na, a fasa sigicogoɲuman, a kunsɛmɛ ani farikolo yɔrɔ caman wɛrɛw. **Walasa ka mɔdiya ani ka fanga sɔrɔ, mɔgɔ ka kan ka farikolojɔli dumuni caman dun tile kɔnɔ.** O la, aw bɛ farikolojɔlidumuni caman dun, nka a ɲuman de nafa ka bon.

Farikolojɔli dumuni minnu fanga ka bon:

- shɔ;
- tiga, fɛnkisɛw
- shɔni
- tiganinkuru
- soja (sunbalashɔ).
- shɛfan;
- sogo, shɛsogo;
- Jɛgɛ, gaŋa ni kako ni a ɲɔgɔn minnu bɛ sɔrɔ ji la, naare, nɔnɔkumu.
- nɔnɔ, nɔnɔkumu, fɔrɔmazi.

2. **Farikolofanga dumuniw: sukaro ni dumunifasamaw**

Dumunifasamaw ni sukaro, olu ye farikolofanga dumuniw ye. U bɛ i n'a fɔ lɔgɔ tasuma mɛnɛni na. Mɔgɔ minnu bɛ fangalabaara kɛ, olu mako bɛ farikolofanga dumuniw na. Nka ni mɔgɔ ka balo danna nin dumuni ninnu ma ka a sɔrɔ farikolojɔli dumuniw tɛ a la, o bɛ farikolo fanga dɔgɔya.

Dumuni fasamaw:

- kaba;
- sumakisɛw (alikama, malo, ɲɔ, keninge);
- dumuni minnu dilannen don ni alikamamugu ye;
- pɔmutɛri;
- woso, ku;
- je;
- bananku;
- loko;
- kuruba.

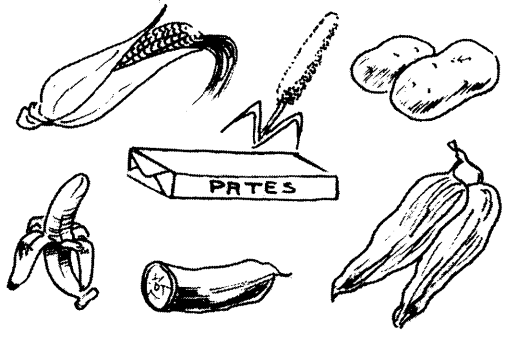

Sukarow:

- sukaro;
- di;
- sukaronɔnɔ, sukaro yelennen;
- jiridenw;
- namasa mɔnen;
- nɔnɔ.

3. **Fanga bɛ sɔrɔ dumuni minnu na: tulusiminen ni a jimaw**

Tulusiminen ye dumuni ye fanga bɛ sɔrɔ dumuni min na. An farikolow bɛ tulusiminen yɛlɛma ka a kɛ sukaro ye ni a makoba bɛ farikolofanga dumuni na. Tulusiminen caman dunni ka jugu mɔgɔ ma, nka a ka ɲi mɔgɔ ka a dɔɔni dun a ka dumuni dunta bɛɛ la.

Tulusiminen ka ca dumuni minnu na:

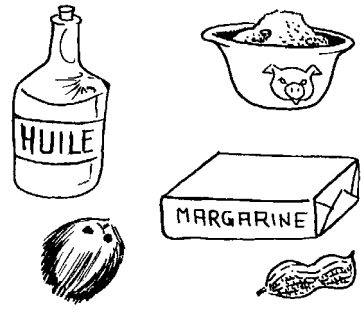

- tobilikɛtulu (jiridentulu ka fisa ni lɛtulu ye)/sogotulu
- salati dilantulu/ tulu ɲagaminen;
- lɛtulu yelennen
- sogokɛn
- situlu
- naare
- tobolikɛtulu

Tulusiminen dɔɔni bɛ dumuni minnu na:

- tiga
- bɛnɛ
- soja (sunbalashɔ)
- koko
- jiridenkisɛ
- awoka
- nɔnɔ

4. **Farikolotangali dumuniw: dumuni minnu fanba ye witaminiw ni jolisegindumuniw ye**

Nin dumuni ninnu bɛ farikolo tanga. U bɛ farikolo dɛmɛ a ka baara la. Farikolo mako bɛ witamini minnu na, ni an tɛ olu sɔrɔ an ka dumuni duntaw la, o de bɛ an bana.

Jolisegindumuniw nafa ka bon joli cayali la la ani kolo ni ɲi ka kɛnɛya.

Farikolo tangalan ka ca dumuni minnu na:

- nakɔfɛnw (sango minnu bulu ye ɲugujima ye walima nɛrɛma)
- jiridenw

A bɛ dɔn cogodi ko balodɛsɛ bɛ mɔgɔ la?

Dumuni ɲuman dun kɔrɔ ye mun ye? Balodɛsɛ ye mun ye?

Dumuni ɲuman dun kɔrɔ, ka dumuni kɛ ka i fa. Nka a kɔrɔ fana ye ka dumuni dafalenw dun farikolo mako bɛ minnu na. Walasa ka to kɛnɛya la, mɔgɔ ka kan ka dumuni kulu kofɔlen ninnu bɛɛ dɔ dun k'i fa. Mɔgɔ fanba bɛ farikolofanga dumuni caman dun minnu tila bɛɛ ye dumuni fasamaw ye, i n'a fɔ malo, kaba, bananku walima loko, nka i bɛ taa a sɔrɔ u tɛ farikolojɔli dumuniw ni farikolotanga dumuniw dun, ni olu ye: shɛfan, sogo, jɛgɛ, shɔ, jiridenkisɛw, nakɔfɛnw, ɲuguw ani jiridenw. Balodɛsɛ bɛ se ka o tigilamɔgɔw minɛ hali ni o ye a sɔrɔ u bɛ dumunifasamaw caman dun.

Balodɛsɛ bɛ juguya denmisɛnniw na tuma dɔw la ka a sababu kɛ u farikolo mako bɛ dumuni nafamaw na walasa u ka mɔdiya ani ka to kɛnɛya la. Balodɛsɛ jugumanba suguya fila de ye ninnu ye.

Balodɛsɛ min ma juguya

Ale de ka ca kosɛbɛ, nka a dɔn man di. A bɛ den min na, o tɛ bonya walima ka girinya teliya la i n'a fɔ den minnu baloko ka ɲi. Hali ni a den yeɲɛna man bon, a tɛ dɔn ko bana bɛ a tigi la. Balokodɛsɛ bɛ se ka kɛ sababu ye a tɛ fanga sɔrɔ ka banakisɛw kɛlɛ.

Ni a den sugu banana, a ka bana tɛ dan sira la, wa a bɛ waati jan kɛ sani a kɛnɛya.

Ni nin balodɛsɛ suguya bɛ den minnu na, kɔnɔbolitɔw bɛ olu sɛgɛn kosɛbɛ ka tɛmɛ den tɔw kan, ani fana nɛnɛ ka teli ka u minɛ joona. Ni nɛnɛ ye o den ninnu minɛ, bana bɛ mɛn senna fo ka a laban sinkɔrɔkɛrɛdimi ma. **Bana yɛlɛmataw i n'a fɔ ɲɔni, ni sɔgɔsɔgɔninjɛ olu ka jugu kosɛbɛ** den balodɛsɛbatɔ la. O banaw bɛ se ka kɛ den ninnu caman sata ye.

A nafa ka bon ka o denw ninnu ladonni kɛrɛnkɛrɛnnen ni balo dafalen sɔrɔ sani u ka bana walima sani bana ka juguya. O de kama ka den pese ani ka den bolokan suman waati bɛɛ, o nafa ka bon kosɛbɛ. O wale in bɛ an dɛmɛ ka balodɛsɛ dɔn denw na ani ka a furakɛ.

Aw ye bilasiralikanw matarafa balodɛsɛ kunbɛncogo kan.

Balodɛsɛ jugumanba (sayijɛ)

A bɛ denfitiniw sɔrɔ, sin tigɛra minnu na joona, ani fana ni dumuni dafalen ma di u ma. A caman bɛ daminɛ kɔnɔboli, walima bana yɛlɛmata wɛrɛw kɔfɛ. Balodɛsɛ jugumanba bɛ se ka dɔn den na ka sɔrɔ a ma pese walima ka a kundama suman. A misaliba fila filɛ:

Fasani bɛ den minɛ barisa a tɛ dumuni dafalen dun

Den tɛ dumuni dafalen sugusi sɔrɔ ka dun, kɛrɛnkɛrɛnnenya la fangasɔrɔdumuniw. Ni o kɛra, an bɛ a fɔ ko fasani bɛ den na. Kumalasurunya la, a sababu ye kɔngɔ yɛrɛ de ye.

A bɛ fasa a tɔ bɛ to kolo dɔrɔn ye.

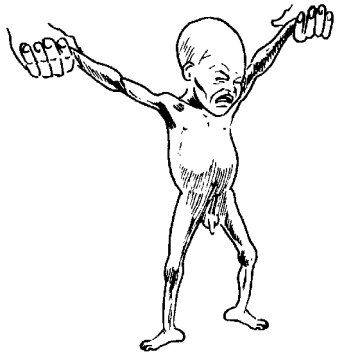

Cɛkɔrɔba ɲɛ bɛ kɛ a kun
Kɔngɔ bɛ a la waati bɛɛ
A ka fɛgɛn
A fasalen don
A kun ka kɛnɛ
A fari fagalen don

Serebana (funubana) ka a sababu kɛ den tɛ dumuni nafama dun

Nin den in tɛ farikolojɔlidumuni caman dun, hali ni o ye a sɔrɔ a bɛ fanga sɔrɔ dumuniw dun. An bɛ a fɔ ko serebana bɛ o den na. A bɛ wele fana ko funubana, barisa a senw, a bolow ni ɲɛda bɛ funu.

Nin wale ninnu bɛ se wuli ni den ye shɔ dun, walima dumuni wɛrɛw, minnu bɛ mara yɔrɔ sumannenw na walima ni bugun dara dumuni minnu na. O den ka kan ka dumuni kɛ ka ɲɛ, kɛrɛnkɛrɛnnenya la fangasɔrɔdumuniw ni kolosinsindumuniw (aw ye sɛbɛn ɲɛ 189 lajɛ). O la aw kana dumuni kɔrɔ (silenw) di denw ma cogosi la, minnu bɛ tiɲɛnen don walima bugun dara minnu na. Hali ni a yeɲɛna ka bon, i bɛ a sɔrɔ fanga bɛrɛ tɛ a la.

a bolokan sanfɛla ka misɛn

a nisɔn ka go

a fasaw ka makan (nka kɛn dɔɔni bɛ se ka kɛ a la)

A fari ɲɛ bɛ kalankalan a ɲɛfɛ, wa tuma dɔw ni a juguyara a nɲɛrɛn ka kɛ joli juguman ye i n'a fɔ jeninida.

a kunsigi ɲɛ bɛ yɛlɛma ka a karikari

a ɲɛda bɛ funu

a tɛ mɔgoya

a kɔnɔ bɛ boli

a bolo ni a senw bɛ funu

Funubana bɛ daminɛ tuma dɔw la ni ɲɔni, kɔnɔboli walima banamisɛnniw bɛ den na. A bɛ daminɛ tuma caman ni den ye sinmin dabila joona ka balo dumuni wɛrɛw la i n'a fɔ mɔni nɔnɔntan, kini, sumakisɛ tobilenw, pɔmutɛri, sukaro ani fangasɔrɔdumuni, ka a sɔrɔ a tɛ kolosinsindumuni dun i n'a fɔ nɔnɔ ni a ɲɔgɔnnaw.

Ka da a kan funubana bɛ den min na, o yeɲɛna ka bon, ka sɔrɔfanga tɛ a la. Nka A fasaw bɛ makaya ni i ye a bolokan sanfɛla lajɛ, i bɛ a sɔrɔ a ka misɛn.

Serebana ni fasani si tɛ juguya yɔrɔnin kelen. Balodɛsɛ bɛ se ka kɛ den dɔ la ka sɔrɔ a taamasiɲɛw ma ye. Ni balodɛsɛ bɛ den na, a sɛgɛsɛgɛli fɛɛrɛ ɲuman ye ka den pese walima ka a bolokan sanfɛla suman.

Balodɛsɛ suguya wɛrɛw

Balodɛsɛ suguya wɛrɛw bɛ se ka mɔgɔw sɔrɔ minnu tɛ witamini ni kolosinsinna sɔrɔ u ka dumuni kɛtaw la. An bɛna kuma kɛrɛnkɛrɛnnenya la o balodɛsɛ suguya ninnu fanba kan nin sigida in kɔnɔ, walima gafe in fan wɛrɛw fɛ:

- Surɔfiyen bɛ kɛ denmisɛnniw na minnu tɛ witamini A caman sɔrɔ (aw ye gafe ɲɛ 354 lajɛ).
- **Mɔgoya** min bɛ sɔrɔ witamini D ntanya fɛ (aw ye gafe ɲɛ 210 lajɛ).
- **Wololabanaw, dalajoli, ka joli bɔ mɔgɔ da, joli bɔli ɲitara la** ka a sababu kɛ jiriden, nakɔfɛn ni dumuni witaminima wɛrɛw caman dunbaliya ye (aw ye gafe ɲɛ 334 ni 362 lajɛ).
- **Jolidɛsɛ** bɛ mɔgɔw minɛ joliseginfura ntanya bɛ minnu na (aw ye gafe ɲɛ 209 lajɛ).
- **Foolo** min sababu ye kɔkɔwasa ntanya ye (aw ye gafe ɲɛ 216 lajɛ).

Nin muso in ni a den ye faantan ye, wa u fila si tɛ baloko ɲuman na. Den fa bɛ baara kɛ kojugu nka a ka sɔrɔta tɛ bɛrɛ ye walasa ka a ka denbaya balo ka ɲɛ. Nɔ minnu bɛ denba bolo la, olu ye balodɛsɛ taamasiɲɛ dɔ ye min bɛ wele ko wololabana. Ni a bɔra kaba la, a tɛ dumuni nafama wɛrɛw sɔrɔ ka a dun i n'a fɔ shɔ, shɛfan, sogo, ani nakɔfɛnw.

Den in ba ma sin di a den ma. A ye a labalo ni kabaseri dɔrɔn de ye. Hali ni o ye a kɔnɔ fa, o ma nafaba lase den ma walasa a ka mɔdiya ani ka fanga sɔrɔ. O de ye a to den in bɛ san fila bɔ nka a baloko ma ɲi hali dɔɔni. A ka dɔgɔn kojugu wa a fasalen don ka a kɔnɔ funu. A kunsigiw bilalen don kelen kelen, wa a mɔ ka go ka tɛmɛ den baloko ɲuman kan. Walasa ka nin ni a ɲɔgɔnnaw kunbɛn, an ka kan ka denbaw ni denw baloko ka ɲɛ.

Balodɛsɛ kunbɛncogo ni a furakɛcogo

Fasani. Aw ka kan ka dumuni dafalen di denw ma a dicogo ɲuman na. An ka kan ka dumuniw dun sumakisɛ bɛ minnu na i n'a fɔ (malo, ɲɔ, ni a ɲɔgɔnnaw) ka o fara kolosinsin dumuniw kan: tiga, shɔ, nɔnɔ, jɛgɛ jalan, ni a se bɛ aw ye sogo, shɛfan ni jɛgɛ. Nin dumuni ninnu ka kan ka tobi ni an ka tobikɛtulu ye a tentulu dɔɔni fara a kan ni o dɔ bɛ aw bolo. Aw bɛ a kɛ dɔɔni dɔɔni: a daminɛ na seri ji bɛ janya, o kɔ aw bɛ a girinya dɔɔni dɔɔni ka taa a fɛ.

Serebana. Ale furakɛli ka gɛlɛn tɛmɛ fasani kan, a bɛ den minnu na, ko tɛ kun u la. Dumuni nege fana tɛ u minɛ; o la, aw ka kan ka u wajibiya ka dumuni di u ma.

Walasa ka o kɛ, an ka kan ka a daminɛ ni dumuni jimaw ye ka sɔrɔ ka dumuni dulenw di o kɔfɛ. A daminɛ na u mako bɛ kolosinsindumuniw dɔrɔn de la. An bɛ fɛnɛ sukaroma di a ma. An bɛ kolosinsindumuni di a ma min yɛlɛma ka di. A bɛ sɔrɔ faramasiw la. Misalila, an bɛ ipɛriporotidini (*hyperprotidine*) kafeminkutu ɲɛ 1 kɛ nɔnɔ na ka o di den ma ka bɛn a girinya hakɛ ma tile o tile.

Ni o tɛ an bolo, an bɛ se ka shɛfan kelen di den ma tile kɔnɔ ka fara nɔnɔ kan, jɛgɛmuguma, walima dumuni wɛrɛw minnu witamini ka ca i n'a fɔ kolosinsinnan ɲuman nka o bɛɛ la a kɛnɛyali bɛ sumaya.

Aw kana sumakisɛ fosi di den ma ka sɔrɔ funu ma jigin.

O kɔ an bɛ dumuni suguya wɛrɛw di a ma kolosinsinnan bɛ minnu na. Aw kana sika ka nɔnɔ di a ma hali ni a kɔnɔ bolilen don ka da a kan kɔnɔboli in ye balodɛsɛ kɔlɔlɔ ye, kɔnɔboli bɛ jɔ ni balodɛsɛ furakɛra. An bɛ se fana ka nɔnɔ kɛnɛ in falen kumun na.

Nin den ninnu mako bɛ sɛgɛ dɔɔni na fana (*chlorure de potassium*). A furakisɛma walima a sirojima bɛ sɔrɔ. Fura hakɛ bɛ bɔ kɔnɔboli juguya hakɛ de la (ka a daminɛ garamu 0,1 la ka taa garamu 0,3 la kilogaramu o kilogaramu don o don). Aw bɛ sɛgɛ den ma dumunikɛ waati ani ka tɛmɛ ni a dili ye fo funu ka jigin.

Ni aw tɛ sɛgɛ furakisɛlama sɔrɔ, aw bɛ se ka dumuniw fara a kan witamini bɛ minnu na i n'a fɔ tiga, ni namasa.

Aw bɛ den ninnu mɔcogo jateminɛ ni u peseli ye don o don, aw kana jɔrɔ hali ni u ma fanga sɔrɔ a daminɛ na. O sababu ye funu jiginni ye. Ni olu tununa dɔrɔn, a ka kan ka fanga sɔrɔli daminɛ i n'a fɔ den minnu furakɛra ka bɔ fasani na.

A mana kɛ cogo o cogo, fasani o serebana o, aw ka kan ka ni wale nata ninnu kɛ:

- aw bɛ dumuni kofɔlen ninnu fara ɲɔgɔn kan ka sɔrɔ ka u tila tila (6 walima 7) ye;
- aw bɛ jolidɛsɛ kɛlɛ (aw ye gafe ɲɛ 209 ni 592 lajɛ) o min ni balodɛsɛ bɛ taa ɲɔgɔn fɛ;
- aw bɛ banaw kɛlɛ minnu bɛ a juguya:
  - aw bɛ tumu misɛnniw kɛlɛ ka bɔ nugu la;
  - aw bɛ ɲɔni furakɛ;
  - aw bɛ sumaya furakɛ (ka a kunbɛn);
  - aw bɛ banamisɛnw ɲini ka u furakɛ (fogonfogonlabanaw ni a ɲɔgɔnnaw) o min bɛ nin den ninnu minɛ ka caya.

Mɔgɔ bɛ se ka dumuni ɲuman dun cogodi ka sɔrɔ wari caman tɛ a bolo walima dugukolo tɛ a bolo?

Sababu caman bɛ kɔngɔ ni balodɛsɛ la. A sababu dɔ ye fantanya ye. Duniya yɔrɔ caman na, dugukolo ni nafolo bɛ mɔgɔ dama dama dɔrɔn de bolo. Mɔgɔw bɛ kafe, sira, kakawo walima kɔɔri sɛnɛ walasa ka wari caman sɔrɔ, nka nafa foyi tɛ u la balo ko ta fan fɛ.

Walima faantanw bɛ yɔrɔ fitiniw singa ka u sɛnɛ, o yɔrɔtigiw bɛ tila ka sumanw fanba bɛɛ ta u ka yɔrɔ sara ye. Kɔngɔko ni balodɛsɛ tɛ ban abada ni mɔgɔ ma a lajɛ ka ɲɔgɔn dɛmɛ.

Nka fɛɛrɛ wɛrɛw bɛ yen, faantanw bɛ se ka minnu kɛ walasa ka dumuni ɲuman dun ka sɔrɔ u ma musaka caman bɔ. Ni u bɛ dumuni kɛ ka ɲɛ, u bɛ fanga sɔrɔ ka u ka hakɛw ɲini. Balo ɲumanw sɔrɔcogo fɛɛrɛ caman ɲɛfɔlen don sɛbɛn ɲɛ 18 ni a nɔfɛtaw la.

O fɛɛrɛ dɔw ye ka dugukolo bila a ka a lafiɲɛ, walima ka sumanw sɛnɛ bɔ ɲɔgɔn kɔrɔ; ka u dan tiri kan ani ka ji woyo suman kɔrɔ. U bɛ se ka jɛgɛmara, shɛmara, sumaw ladoncogo ɲuman ani nakɔsɛnɛ kɛ. Ni duguden bɛɛ, walima du dɔw farala ɲɔgɔn kan ka baara dɔw kɛ, yɛlɛmaba bɛ se ka don balo ko la.

Ni wari bɛrɛ tɛ aw bolo, ani ni aw b'a fɛ ka aw den dɛmɛ a ka fanga sɔrɔ: aw kana minfɛn sukaromaw walima sukaromafɛnw san a ye; aw ye shɛfanw, tigaw, jiridenw, nɔnɔkɛnɛ walima nɔnɔkumu san a ye.

Dumuni ɲumanw, minnu da man gɛlɛn

Duniya kɔnɔ, mɔgɔ caman balo ye dumuni fasamaw ni dumuni tuluma ni kɔkɔmaw de ye; u tɛ dumuni witaminimaw ni jolisegindumuniw dun ka caya. O bɛ bɔ dumuni nafama sɔngɔ cayali la. Dumuni minnu bɛ bɔ baganw na, i n'a fɔ nɔnɔ ni sogo, olu nafa ka bon, nka u da ka gɛlɛn fana. Baganw mako bɛ dumuniyɔrɔba de la walasa u ka se ka balo ɲuman di an ma.

Mɔgɔ caman bɛ yen minnu tɛ se ka dumuniw sɔrɔ, dumuni minnu bɔra baganw na. Nka, dɛsɛbagatɔ dɔw bɛ se ka sogo ni jɛgɛ nɔnabila ni suman dɔw sɛnɛni walima ni u sanni ye i n'a fɔ shɔ, tiga, tiganikuru walima shɔni ka a da a kan olu da ka nɔgɔn.

Mɔgɔw bɛ se ka fanga ni kɛnɛya sɔrɔ hali ni u ka dumuni fanba bɛ bɔ jiriw la.

Nka a ka fisa tuma dɔw la ka dumuniw dun; dumuni minnu bɛ sɔrɔ banganw na, ni o ye a sɔrɔ a musaka bɛ denbaya bolo ani ni u dunni bɛ bɛn an ka laada la. Farikolo mako bɛ witamini sugaya minnu na, olu bɛɛ sɔrɔ man di dumuniw na, dumuni minnu bɛ bɔ jiriw la.

Mɔgɔ ka kan ka jiri la dumuni suguya caman dun, o ka fisa ni a suguya kelen walima a fila dɔrɔn dunni ye. A suguya caman dunni bɛ nafaba lase farikolo ma. Shɔ ni kaba walima ɲɔ, wala ani tigadɛgɛ dunni ɲɔgɔn fɛ, o bɛ farikolo nafa ka tɛmɛ shɔ ni kaba dama dɔrɔn dunni kan. Ni an sera ka nakɔfɛnw ni jiridenw fana fara olu kan, o yɛrɛ ɲɔgɔn tɛ. Witaminima dumuniw ni jolisegindumuni da nɔgɔn dɔw sɔrɔcogo ɲuman fɛɛrɛ dɔw filɛ:

1. **Sinjinɔnɔ**: Ale ye denyɛrɛni ka dumuni ye, dumuni min da man gɛlɛn, a ka sanu ani a dafalen don. Denba bɛ se ka jiri la dumuniw dun, ka u bayɛlɛma ka u kɛ dumuni ɲuman ye den bolo – ni o ye sinjinɔnɔ ye. Sinjinɔnɔ ka ɲi den ma, ani fana a bɛ a to mɔgɔ ka wari mara!
2. **Tiga, shɔ fasuguya bɛɛ** (tiganikuru, shɔni o ni a ɲɔgɔnnaw), olu ye witamini sɔrɔcogo nɔgɔn dɔ ye, sango soja (sunbalashɔ). Ni an ye u bila fo u ka falenkun bɔ, sani an ka u tobi ka u dun, o bɛ belebeleba de fara u witamini kan. Den minnu tɛmɛna kalo 6 kan, shɔntikima ka ɲi olu ma.

Aw kana ye dɔrɔn ko shɔw, tigaw ni nakɔfɛn wɛrɛw ye dumuni witaminima da nɔgɔn ye. U bɛ dugukolo nɔgɔdon fana; o min bɛ a to balo ɲuman bɛ sɔrɔ. O de la, a ka fisa ka sumanw falenfalen ani ka suman suguya caman sɛnɛ ɲɔgɔn fɛ foro kelen na (aw ye sɛbɛn ɲɛ 18 lajɛ).

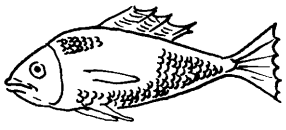

3. **Jɛgɛ**. Tuma dɔw la, jɛgɛ da ka nɔgɔn ni sogo ye, ka sɔrɔ a fana ye dumuni witaminima ye. Jɛgɛmisɛnni fara a a kunbaba kan, u jalen yɛrɛ da ka nɔgɔn, wa halisa o tɛ dɔ bɔ ka witaminiw la ye.

4. **Shɛfanw ni shɛsogo**: Yɔrɔ caman na, dumuni nafama ni a da nɔgɔn minnu bɛ bɔ baganw na, shɛfan ye olu dɔ ye. Shɛfan bɛ se ka ɲagami denw ka dumuni na, ni u tɛ se ka sinji min; walima a bɛ se ka sinji dafa ni denw bɛka

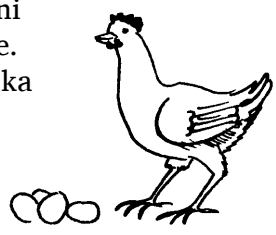

Ni shɛfan fara susura ka a ɲagami dumuni na, o bɛ musokɔnɔmaw dɛmɛ kalisiyɔmu ko la, sango jolimisɛnniw bɛ musokɔnɔma minnu na, walima minnu ɲinw yigiyɔgɔlen don, wala minnu fasa bɛ to ka ja.

Witamini sɔrɔcogo nɔgɔman ye shɛsogo ye, sango ni denbaya yɛrɛ bɛ shɛ mara.

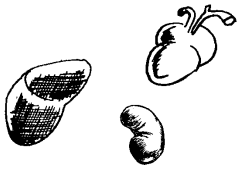

5. **Biɲɛ, sɔn, ni kɔmɔkiliw** ye dumuni witaminima ni jolisegindumuniw ye (ka jolidɛsɛ kɛlɛ) ani fana, u da ka nɔgɔn ka tɛmɛ sogo tɔw kan. A ka ca a la, jɛgɛ da ka nɔgɔn ka tɛmɛ sogo kan, ka sɔrɔ u bɛɛ nafa ye kelen ye.

6. **Malo, alikama ani sumakisɛ wɛrɛw** nafa ka bon ka tɛmɛ ni u bu bɛɛ ma bɔ u la. Malo ni alikama fololen ka u bu dɔɔni to u la, o watamini ka ca ka tɛmɛ u fololen kan ka a jɛya.

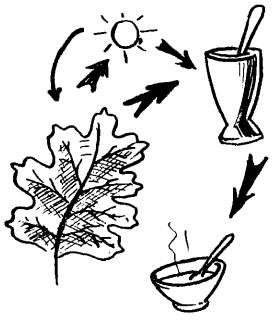

7. **Nakɔfɛn minnu bulu ye ɲugujima ye (ɲugu),** farisogojɔlidumuni ni jolisegindumuni dɔɔni bɛ sɔrɔ olu la ani witamini A caman. Wosobuluw, shɔbuluw, epinaribuluw, jebuluw ani zirabuluw ye dumuni nafamabaw ye. U bɛ se ka laja ka u mugu bɔ ka u ɲagami denw ka seri la walasa ka a witamini sankɔrɔta.

8. **Banankubuluw** witamini ni u poroteyini ka ca siɲɛ 7 ka tɛmɛ a ku yɛrɛ kan. Ni an bɛ banankubulu ni a ku dun ɲɔgɔn fɛ, o de ɲɔgɔn tɛ, ani a da man gɛlɛn. A bolo kurani de ka ɲi ni a bɛɛ ye.

9. **Kaba jalen**: Ni i ye kaba daji ni laso sani a ka tobi, i n'a fɔ a bɛ kɛ cogomin Ameriki worodugu yanfan jamana caman na, o bɛ kaba kolosinsinnan (calcium) caya. Kaba dajilen ni laso ye, o bɛ a witamini ni a farikolojɔlan caya.

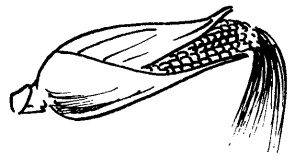

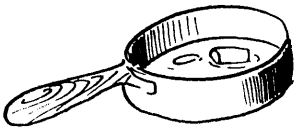

10. **Nakɔfɛnw ni malo ani dumuni wɛrɛw man kan ka tobi ni ji caman ye.** U man kan ka tobi ka mɔn kosɛbɛ. O la, u witamini ni u farikolojɔlan bɛ to u la. A ji min bɛ to, o bɛ se ka min walima ka naji tobi ni a ye.

11. Witamini C ni sukaro caman bɛ **kungo kɔnɔ jiridenw ni ngɔkunw la.** Dumuni ni witamini dafalan ɲumanw don.
(**Aw ye aw kɔlɔsi:** Baga bɛ minnu na, aw kana olu dun).

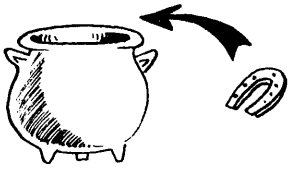

12. **Ka tobilikɛ tobilikɛminan nɛgɛmaw kɔnɔ, walima ka nɛgɛ** kɔrɔ dɔ bila daga kɔnɔ, waati min aw bɛka shɔ, walima dumunifɛn wɛrɛ tobi, o bɛ a to nɛgɛ bɛ don dumuni na ka jolidɛsɛbana kunbɛn. Tamati fana bɛ dɔ fara dumuni nɛgɛ kan. Walasa ka nɛgɛ sɔrɔ cogo wɛrɛ la, aw bɛ se ka pɔntiw bila lenburuji la ka lɛrɛ dama kɛ. O kɔ aw bɛ sukaro dɔ kɛ a la ka tila ka a min.

13. Jamana dɔw la, denmisɛnw ka dumuni dɔw bɛ yen minnu labɛnnen don ka ban wa u da man gɛlɛn. O dumuniw ye sunbalashɔ, kɔɔrikolo, nɔnɔmugu, walima jɛgɛjalan ye. A dɔw dundala ka di ka tɛmɛ dɔw kan, nka u bɛɛ ye dumuni dafalenw ye. Ni u ɲagamina seri, sumanmugu wɛrɛw tobilen na, walima ka u kɛ dumuni wɛrɛw la, o bɛ camanba fara dumuni nafa kan, ka sɔrɔ musaka caman ma bɔ.

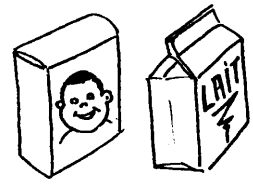

Suman folonbali dunni nafa

Dɔw bara, suman bɛ folon ka sɔrɔ ka a kɛ dumuni ye. Nka o ye fɛn kun tɛ min na, ani a bɛ baara caya. Suman folonbali dunni nafa ka bon kosɛbɛ ka tɛmɛ a folonnen kan.

Bu dɔ bɛ suman folonbali la min nafa ka bon farikolo joli la. Fu bɛ bu in na. Fari nafalan caman bɛ a la i n'a fɔ joliseginnan, sɛgɛ, farilafiyalan, zɛnki ani camini. Witamini B suguyaw bɛ a la. Bu in fana bɛ kɔnɔja fana kɛlɛ ani ka dusukunnabanaw bali. A bɛ nsɔnkunan ni kansɛri bali.

Sumanbu ka nin nafa ninnu bɛɛ de kosɔn, a ka fisa ka suman folonbali tobi ka dun. To, basi, walima dumuni fɛn o fɛn, a bɛ se ka dila ni suman folonbali ye. Siɲɛ wɛrɛ ni aw bɛ tobilikɛ, aw bɛ a lajɛ ka suman folonni to yen walasa a bu ni nafalanw bɛ to a la. Suman folonbali timiya kadi mɔgɔ caman ye, nka a bɛ se ka waati dɔɔni kɛ sani aw ka dukɔnɔmɔgɔw ka deli a la.

Aw ye aw hakili to nin na: suman dɔw bɛ yen minnu folonbali tɛ se ka dun i n'a fɔ malo, alikama ni a ɲɔgɔnnaw. O suman kofɔlenw ka kan ka folon.

Witaminiw bɛ sɔrɔ fɛn minnu na: furakisɛw, pikiriw, sirojiw, walima dumuniw na?

Mɔgɔ o mɔgɔ bɛ dumuni ɲuman dun, o tigi bɛ a farikolo nafalan witamini bɛɛ sɔrɔ. Dumuni ɲuman dunni ka fisa ni witamini furakisɛlama, a pikirilama, a sirojilama, walima a farifoninan sanni ye.

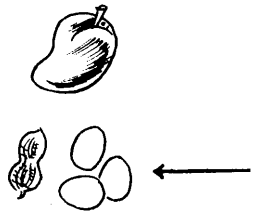

Awɔ, ninnu ka ɲi

Ni aw b'a fɛ ka witamini sɔrɔ, aw bɛ tiga ni jiridenw san, walima dumuni dafalenw, olu ka fisa ni furakisɛw ni pikiriw ye.

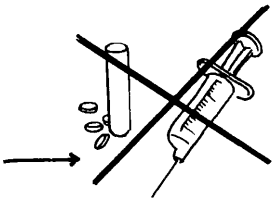

Ayi, ninnu man ɲi

Tuma dɔw la, dumuni dafalenw sɔrɔ man di. Ni bana ye mɔgɔ sɔrɔ, mɔgɔ min balolen tɛ ka ɲɛ; o tigi ka kan ka a jija ka balo dafalen dun ani ka witamini dɔw fara a kan.

Ni a kɛra a fɛn o fɛn ye, witamini duntaw ka fisa ni a pikirilamaw ye, wa u da man gɛlɛn ani farati foyi tɛ u la**. Aw kana sɔn ka witamini pikirilamaw kɛ! A ka fisa aw ka u dun, kɛrɛnkɛrɛnnenya la dumuni dafalenw.**

Ni aw bɛ witamini labɛnnenw san, aw ye aw jija ka a dɔn ko witamini suguya bɛɛ ni joliseginfura suguya bɛɛ bɛ a la, o minnu tɛ sɔrɔ dumuni tulumaw la. Fana, mɔgɔ minnu ka kan ka witamini ninnu ta, olu de ye jolidɛsɛ ni witaminiko gɛlɛya bɛ musokɔnɔma minnu na kɔrɔlen, ani balodɛsɛ ka ca sigida minnu na, misali la jiriden ni nakɔfɛn man ca dugumisɛnni minnu na tilema waati.

- Niyasini (*niacinamide*)
- Witamini B1 (ciyamine, *thiamine*)
- Witamini B2 (ribofilawini, *riboflavine*)
- Joliseginfura, kɛrɛnkɛrɛnnenya la, min bɛ di musokɔnɔmaw ma. (Jolidɛsɛ bɛ mɔgɔ minnu na, witamini suguya caman bɛ furakisɛ minnu na, joliseginfura bɛrɛ tɛ olu la. Joliseginfurakisɛw de nafa ka bon).

Ka a fara olu kan, mɔgɔ dɔw mako bɛ fɛn wɛrɛw la, i n'a fɔ:

- Musokɔnɔmaw mako bɛ joli caya fura la (*acide folique/folicin*)
  - Witamini A *(Vitamine A)*
  - Witamini C *(acide ascorbique)*
  - Witamini D

  } denmisɛnni fitiniw farikolo mako bɛ olu la
- Foolo ka ca yɔrɔ minnu na, o yɔrɔ mɔgɔw mako bɛ kɔkɔwasa (*le sel iodé*) la
- Witamini B6 ɲɛci bɛ denmisɛnni fitiniw ni sɔgɔsɔgɔnijɛbagatɔw ye.

- Kolosinsinnan ka ɲi denmisɛnniw ni denbatigiw ma, minnu tɛ kolosinsinnan bɛrɛ sɔrɔ u ka dumuni duntaw la, i n'a fɔ nɔnɔ, naare, walima dumuni minnu tobira ni kumu ye.

Witamini nafamaw ni joliseginfura minnu man kan ka dɛsɛ dumuniw na

Witaminiw:

Witamini A: Ale bɛ mɔgɔ wolo kɔnɔna ni a kɔkanna lakana. A ntanya bɛ fiɲɛ bila ɲɛ na, min bɛ se ka laban ni fiyen ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 354). Witamini A bɛ sɔrɔ jɛgɛw ni baganw biɲɛ na, nɔnɔ (nka a tɛ sɔrɔ nɔnɔ bayɛlɛmanenw na), shɛfanw ani nakɔfɛn caman, i n'a fɔ ɲugu, shɔ, karoti, je, jɛgɛ ani jiriden dɔw, i n'a fɔ mangoro.

A bɛ sɔrɔ tentulu la. Ni an bɛ tobilikɛ, ni an ye tentulu wɛri tila fara an ka tobilikɛtulu kan, o bɛ a to an ka witamini A sɔrɔ an ka dumuni na.

Witamini B1 (ciyamini, *thiamine*): Ale bɛ sɔn ni fasajuruniw lakana. A ntanya bɛ dusukunnabana ni hakililabana bila mɔgɔ la. Witamini B1 bɛ sɔrɔ fununan, tiga, sumankisɛw, sunbalashɔ (soja), zira, tamaro, shɔ, shɔni ni lɛsogo la.

Witamini B2 (ribofilawini, *riboflavine*): Ale bɛ wolo kɔnɔna ni a kɔkanna ani kunsigiw lakana. A ntanya bɛ mɔgɔ mɔgoya ani ka farikansiw bɔli gɛlɛya (aw ye sɛbɛn ɲɛ 472 ani 334 lajɛ). A bɛ sɔrɔ nɔnɔkɛnɛ, biɲɛ, shɔw, woso, dabileni, sɔmɔn, tigaw, ɲɔkuturu dumuni na.

Niyasini (*niacine*): (a ni witamini B bɛɛ ye kulu kelen ye). Ale bɛ fasaw lakana. A fana ntanya bɛ farikansiw bɔli gɛlɛya. A bɛ sɔrɔ baganw biɲɛ na, tiga, fununanw, sumankisɛw, zira, shɔ ani tamaro la.

Jolikisɛcaya fura (*acide folique*): Ale nafa ka bon farilasogo ni joli dilanni na. A nafa ka bon musokɔnɔmaw ma ani jolidɛsɛbana bɛ mɔgɔ minnu na, i n'a fɔ jolikisɛbilendɛsɛ bɛ minnu na (aw ye sɛbɛn ɲɛ 466 lajɛ). A witamini tɔgɔ in bɛ sɔrɔ ɲugu ni baganw biɲɛ na.

Witamini C: Ale bɛ mɔgɔ tanga banamisɛnniw ma. A ntanya bɛ namantɔrɔkɔ bila mɔgɔ la (joli bɛ bɔ fari ni ɲintaraw la). A bɛ sɔrɔ jiridenw na (kɛrɛnkɛrɛnnenya la kɔntaba, lenburukumu, lenburuba, sɔmɔn, zira, ani buyaki la) ani nakɔfɛnw na (nka a tobiko jugu bɛ witamini in tiɲɛ).

Witamini D: Ale bɛ kolow lakana. A ntanya bɛ mɔgɔ mɔgoya (aw ye sɛbɛn ɲɛ 210 lajɛ). A bɛ sɔrɔ jɛgɛ biɲɛ na, naare, ani shɛfan nɛrɛmugumayɔrɔ la. Nka tile yeelen bɛ se ka a dilan mɔgɔ fari la.

Joliseginnanw ni kolosinsinnanw

Kolosinsinnan ɲɛciba bɛ kolow ni ɲinw sinsinni na. Ni a bɛ joli la, a bɛ fasabaw ni fasamisɛnniw dɛmɛ u ka baara la ani fana, a jɔyɔrɔ bɛ joli simini na. A ka teli ka sɔrɔ nɔnɔ, nɔnɔmafɛnw ni ɲugu la.

Joliseginfura: Joli tɛ se ka dilan a kɔ. A ntanya bɛ jolidɛsɛ bila mɔgɔ la. A bɛ sɔrɔ biɲɛ, sogo, shɛfanw, shɔ, shɔni ani ɲugu la.

Iyodi (*iode*) bɛ mɔgɔ tanga foolo basigilen ni hakiligoya banbali ma. A bɛ sɔrɔ kɔkɔjila fɛnw ni kɔkɔwasa ni najini la.

An ka kan ka dumunifɛn minnu ye ka u to yen

Mɔgɔ caman hakili la ko dumunifɛn dɔw bɛ gɛlɛya lase u ma, walima u man kan ka olu dun ni u man kɛnɛ. O mɔgɔw hakili la ko u man kan ka dumuni kalaman dun ni funteni bɛ u ka bana senkɔrɔ ani u man kan ka dumuni sumalen dun ni nɛnɛ bɛ u ka bana senkɔrɔ. U hakili la fana ko jibaatɔ man kan ka dumuni bɛɛ dun. O ko dɔw ye tiɲɛ ye, nka a dɔ bɛ na ni tiɲɛni ye. A ka c'a la, mɔgɔw bɛ dumuni minnu to yen ni u man kɛnɛ, u farikolo mako bɛ o dumuniw yɛrɛ de la walasa u ka kɛnɛya.

Banabagatɔ farikolo mako bɛ dumuni nafamaw la ka tɛmɛ mɔgɔ kɛnɛman kan. Ni mɔgɔ man kɛnɛ, aw man kan ka dumuniw di a ma, dumuni minnu bɛ gɛlɛya lase a ma; aw bɛ dumuniw di a ma, dumuni minnu bɛ a dɛmɛ ka kɛnɛya—misali la: jiridenw, nakɔfɛnw, nɔnɔ, sogo, shɛfanw ni jɛgɛ.

A ka ca a la:

Dumuni minnu ka ɲi an kɛnɛma ma,
o dumuni kelenw de ka ɲi an banabagatɔ ma.

O cogo kelen na, dumunifɛn minnu bɛ an **kɛnɛma** kɛlɛ**, olu bɛ an ka bana yɛrɛ juguya. Aw bɛ olu ye ka u to yen.**

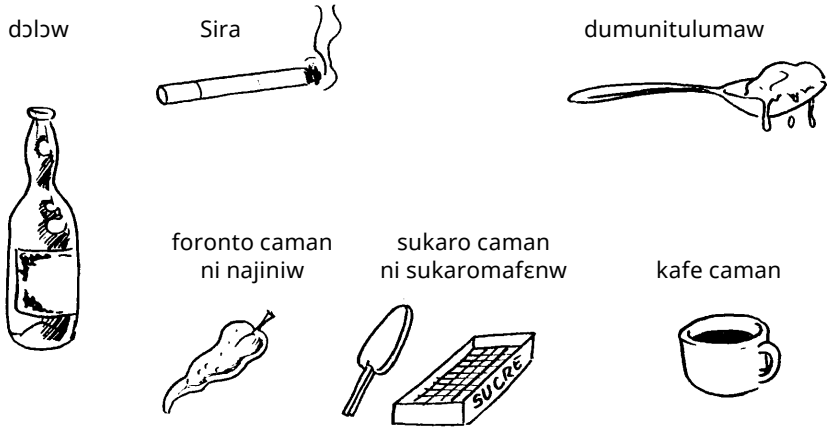

- Dɔlɔ bɛ biɲɛdimi, furudimi ni fasadimi bila mɔgɔ la walima ka u juguya. A bɛ na ni gɛlɛya ye mɔgɔw ni ɲɔgɔn cɛ fana.
- Sigarɛtimin bɛ se ka sɔgɔsɔgɔ basigilen, walima kansɛri ni gɛlɛya wɛrɛw lase mɔgɔ ma (aw ye sɛbɛn ɲɛ <?> lajɛ). Sigarɛtimin bɛ kɔlɔlɔ lase mɔgɔ ma, fogonfogonlabana bɛ mɔgɔ minnu na, i n'a fɔ sɔgɔsɔgɔninjɛ, sisan ani disidimi, ani musokɔnɔmaw fana. Sigarɛtimin bɛ na ni musaka caman bɔ ye.

- Dumunitulumaw, najini farinmanbaw dunni, walima kafe minko jugu bɛ se ka furudimi bila mɔgɔ la, walima ka gɛlɛya wɛrɛ lase furu ma.
- Sukaro caman dun bɛ dumunikɛbaliya ni sumu bila mɔgɔ la; a bɛ se ka dusukundimi ni sukarodunbana fana sababuya. Nka a dɔɔni dunni bɛ fanga di banabagatɔ ma, ani balodɛsɛ bɛ denmisɛn minnu na.

Bana dɔw la, dumuni dɔw man kan ka dun. Misali la, tansiyɔn ni dusukunnabana bɛ mɔgɔ minnu na, walima minnu sen fununen don, olu man kan ka kɔkɔ caman dun. Kɔkɔ caman dun man ɲi mɔgɔsi ma. Furudimitɔw ni sukarodunbanabagatɔw fana ka kan ka dumuni kɛrɛnkɛrɛnnenw dun.

Denmisɛn fitiniw balocogo ɲuman

Ka a ta u kalo 4 fo u kalo 6 fɔlɔ kɔnɔ:

Foyi man kan ka di den ma a kalo 6 fɔlɔ kɔnɔ ni sinji dɔrɔn tɛ. Sinji ɲɔgɔn tɛ denfitiniw ka balo la, wa a ka senu. A ka fisa ni dumuni tɔ bɛɛ ye walima aw ka dendumuni dilannen minnu san. Ni sinji dɔrɔn bɛ di den ma ka a ta a kalo 4 fo a kalo 6 fɔlɔ kɔnɔ, o bɛ a tanga kɔnɔboliw ni banamisɛn caman ma. Ni aw sɔmmina ko farilajidɛsɛ bɛ aw den na (aw ye a taamasiɲɛw lajɛ), aw bɛ se ka dumunikɛkutu ɲɛ 3 ka se 6 ma, o ji tobilen di a ma sindi KƆFƐ. Nka a nafa ka bon ka sin di a ma tuma ni tuma, wa ma fana ka to ka ji caman min.

Denba dɔw bɛ den dabɔ joona, barisa u hakili la ko sinji ma ɲi den ma, walima ko ji bɛrɛ tɛ u sin na. **Nka den bɛ nafaba de sɔrɔ sinji na, hali ni ba fasalen don ka a fanga ban.**

Ni sidabana bɛ denba la, a bɛ se ka yɛlɛma den na sinji fɛ. Nka ni a tɛ se ka ji sanuman sɔrɔ, kɔnɔboli, farilajidɛsɛ farikolo la, ni balodɛsɛbana ka teli ka den faga ka tɛmɛ sidabana kan. Sisan, fura dɔw bɛ yen, fura minnu bɛ sidabana yɛlɛmali bali den na sinji fɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 457 lajɛ). Nka a kɛra a fɛn o fɛn ye, aw de bɛ se ka kow jateminɛ aw fɛ ani aw ka sigida la ani ka a latigɛ aw ka kan ka a ko kɛ cogomin na.

Den bɛɛ bɛ u fa sɔrɔ u ba sinji:

- Walasa sin kana ja joona, denba ka kan ka to ka sinji di den ma, a ka to ka dumuni ɲumanw dun ani ka jimafɛn caman min.
- Dumuni wɛrɛ man kan ka di den ma sani a ka kalo 6 sɔrɔ, fo sinji dɔrɔn, o kɔ aw bɛ fɔlɔ tuma bɛɛ ka sinji di sani aw ka dumuni tɔw di a ma.
- Ni ji foyi tɛ denba sin na, walima bɛrɛ tɛ bɔ a la, a ka kan ka dumuni ɲumanw dun waati bɛɛ, ka to ka jimafɛn caman min, ani ka to ka sin nukun don den da. Sinji dilen kɔ, nɔnɔ suguya wɛrɛw bɛ se ka di den ma tasa la, i n'a fɔ banɔnɔ, misinɔnɔ, buwati kɔnɔ nɔnɔjima ani nɔnɔmugu; aw bɛ a wuli fɔlɔ; nka a man kan ka di biberɔn na. Aw bɛ sukaro walima tobilikɛ tulu dɔ fara o nɔnɔ suguyaw kan. A kana nɔnɔ dulen di den ma abada.

Ni ji bɛrɛ tɛ sɔrɔ denba sin na:

- Denba ka kan ka ji ni jimafɛn caman min. Ni a bɛ jimafɛn, ji bɛ jigin a sin na;
- Denba ka kan ka dumunikɛ ka ɲɛ. Farilajidɛsɛ ni witaminiw bɛ dumuni minnu na, i n'a fɔ tigaw, shɔw, ɲuguw, sogo, nɔnɔ, naare ni shɛfanw, olu bɛ ji jigin sin na.

Ni denba man kɛnɛ: a sinw npɛrɛn pɛrɛnnen don, joli bɛ a sin na, walima a fununen don:

- Ni denba sin kelen walima a fila bɛɛ npɛrɛn pɛrɛnnen don, aw bɛ to ka tulu mu a la, min bɛ wele ko ''oxyde de zinc'', den kɛlen kɔ ka sin min. Ni a ka jugu, aw bɛ sin bisi ka a nɔnɔ kɛ minan jɛlen dɔ kɔnɔ ka o di den ma ni kutu ye.
- Ni joli bɛ denba sin kelen na, a ka kan ka tɔ kelen dɔ in di den ma (sɛbɛn ɲɛ 398). Aw bɛ banakisɛfagalanw di denba ma ani ka sin bananen nɔnɔ sama ka a bon fo banakisɛfagalanw nɔ ka ye waati min.

Ni ji foyi tɛ denba sin na:

- A ka kan ka jimafɛn caman min ani ka dumunikɛ ka ɲɛ. Aw bɛ to ka sin di den ma. A dɔw la, ji bɛ jigin sin na. A ka kan ka a lafiɲɛ ani ka sunɔgɔ kosɛbɛ.
- Ni o si ma mako ɲɛ, aw bɛ nɔnɔ suguya wɛrɛ di den ma, i n'a fɔ misinɔnɔ, banɔnɔ buwati kɔnɔ nɔnɔ, nɔnɔmugu. Nka, aw kana nɔnɔ dulen sukaroma di den ma cogosi la. Aw bɛ se ka sukaro dɔɔni kɛ den ka nɔnɔ na.

Aw ye aw janto nin na: A kɛra nɔnɔ suguya o suguya ye, aw bɛ jikalan dɔɔni kɛ a la. A dilancogo suguya saba filɛ nin ye minnu ka ɲi:

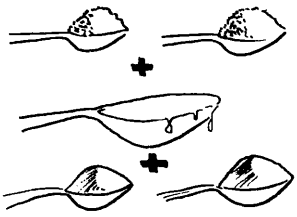

A fɔlɔ:

Kutu falen nɔnɔmugu la fo ka bon, o ɲɛ 2.

Tobilikɛkutu ɲɛ 1 tulu

Kafeminkutu ɲɛ 2 sukaro

Aw bɛ olu jalan ɲagami fɔlɔ sani aw ka jisuma (jiwɔlɔkɔlen) kɛ a la. A mugu jalan bɛ se ka dilan ka a bila.

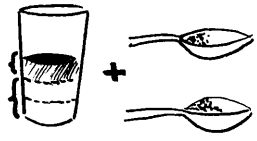

A filanan:

Misinɔnɔ wulilen galama ɲɛ 2

Jikalan galama ɲɛ 1

Kafeminkutu ɲɛ 1 sukaro, walima wɛri ɲɛ 1 tulu

(sani a ka kalo 1 sɔrɔ: galama min bɛ kɛ ka nɔnɔ suman, o galama kelen de bɛ kɛ ka ji suman)

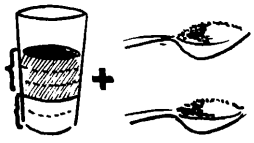

A sabanan:

Galama dɔ ɲɛ 2 nɔnɔjima la (a sukarontan)

O galama kelen ɲɛ 3 jikalan na

Kafeminkutu ɲɛ 1 sukaro, walima wɛri ɲɛ 1 tulu

A dilancogo 3 kelen o kelen na, a ka fisa ka a dilan ni nɔnɔmugu ye, o min yɛlɛma ka di den kɔnɔ. O la, aw bɛ tobilikɛ kutu ɲɛ kelen tulu fara a kan.

Ni denba sara (misali la, ni a tora musokɛlɛ la), a ka fisa ka muso dɔ ɲini den ba walima a fa somɔgɔw la (ka a da aw ka yɔrɔ ladaw kan), min bɛ se ka den balo ni a sin ye fo a si ka se kalo 6 ma, ani ka to ka a deli dumuni tɔw la.

- Aw ka kan ka ji ni nɔnɔ wuli tuma bɛɛ. A ka fisa ka nɔnɔ di den ma tasa la ni kutu ye, o ka ɲi ka tɛmɛ biberɔn kan. Biberɔnw saniyali matarafali man nɔgɔn, o min ye banamisɛnni caman sababu ye, i n'a fɔ kɔnɔboli. Ni aw bɛna biberɔn di den ma, aw ka kan ka a tobi fɔlɔ sani aw ka di a ma. Aw kana nɔnɔ dilannen bila waati wɛrɛ ɲɛ.
- Ni wari caman tɛ aw bolo ka nɔnɔ san den ye, aw bɛ se ka maloseri, ɲɔseri walima suman wɛrɛ kisɛ tobi ka o di a ma. Aw bɛ aw jija ka shɔ fololen, tigamugu, shɛfan, jɛgɛ, shɛsogo walima farilajidɛsɛ dumuni dɔw fara a kan. Aw bɛ u nɔni ka u di a ma. Aw bɛ se ka sukaro ni tulu dɔɔni fara a kan.

Aw ye aw janto nin na: Nafaba tɛ ɲɔ, kabamugu walima maloseri la den-fitiniw bolo. Den tɛna mɔdiya, ka taama ani ka kuma joona. A bana ka di wa bana ka teli ka o den suguya faga. Denfitini ka kan ka dumuni dɔw dun, dumuni minnu bɔra baganw na.

Ka a ta kalo 6 la ka se san 1 ma:

1. **Aw bɛ tɛmɛ ni sinji dili ye den ma** fo san 2 ka se 3 ma.
2. Ni den ye kalo 6 sɔrɔ, **aw bɛ dumuni wɛrɛw fara sinji kan.** A ka ɲi aw ka dumuni ninnu tobi ka mɔ ka tila ka u nɔni ka di den ma. Dumuni nafama dafalen ɲuman bɛ sɔrɔ ni dumunifɛnw ɲagaminen ye ɲɔgɔn na ka a sɔrɔ aw ma musaka caman bɔ. A nafa ka bon ka den ka dumunidi daminɛ ni naji ye, o kɔ mɔni min tobira ni sumanw ye (gafe ɲɛ 188), i n'a fɔ kabamugu, malo tobilen ji lawalima nɔnɔ na. Aw bɛ tulu dɔɔni kɛ a dumuni ninnu na walasa u ka kɛ fangasɔrɔ dumuniw ye. Tile damadɔ kɔ, aw bɛ dumuni wɛrɛw fara a kan (aw ye gafe ɲɛ 188 lajɛ). Tuma o tuma ni aw b'a fɛ ka dɔ fara den ka dumuniw kan, aw bɛ a fara a kan dɔɔni dɔɔni, wa aw kana tɛmɛ dumuni suguya kelen kan abada, ni o ma kɛ dumuni yɛlɛma tɛ diya den kɔnɔ. Dumuni kuraw ka kan ka tobi ka mɔ, ani ka u nɔɔni. A daminɛ na, aw bɛ se ka sinji ɲagami a la den ka se ka a dun nɔgɔya la.
3. Dumuni wɛrɛw faralen den ka balo kan nin cogo la, o musa man ca wa a kɛra dumuni nafama ye fana (aw ye gafe ɲɛ 188 lajɛ). Min nafa ka bon, o de ye ka fangasɔrɔ dumuniw fara den ka balo kan (i n'a fɔ tulu) ani fana ni aw sera ka jolisegin dumuniw fara nin bɛɛ kan (i n'a fɔ nakɔfɛn kɛnɛ bulumaw).

   Aw hakili kana bɔ ka a fɔ ko denmisɛnni kɔnɔ man bon, wa den tɛ se ka dumuni caman dun yɔrɔnin kelen. O la aw bɛ to ka dumuni di den ma dɔɔni dɔɔni ani tuma o tuma ka fangasɔrɔ dumuniw fara a kan:

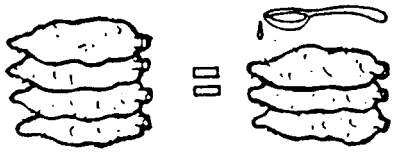

Ni aw ye dumunikɛkutu ɲɛ kelen tulu fara dumuni kan, o dumuni tila sigiyɔrɔma 4, a bɛ se ka a tilayɔrɔ 3 bɛɛ dun walasa a ka fanga sɔrɔ. Tulu faralen dumuni kan, o bɛ fanga di den ma hali ni a kɔnɔ ma fa.

Aw ye aw janto nin na: Balodɛsɛ ka teli ka den minɛ a kalo 6 ni a san 2 cɛ. Ni den fari ɲɛ jɛra a kan, ka a fasa, ka a kɔnɔbara bonya, ka a senw walima a ɲɛda tɔn, ka jolibaw kɛ a fari fan caman na, a bɛ bɔgɔ dun, walima ni a mɔ ka go ani ka a kɛ a tɛka fanga sɔrɔ, o b'a jira ko dumuni minnu bɛ di den ma, olu t'a to ka fanga sɔrɔ, o la aw ka kan ka dumuni nafamaw di a ma. Ka da a kan sinji dama fana tɛ fanga di a ma tuguni ni a si tɛmɛna kalo 6 kan. Ni denba ye sinji dili dabila o waati la, balodɛsɛ ka teli ka den minɛ.

Den minnu tɛ san 2 bɔ walasa u ka to kɛnɛya la:

- Aw kana u dabɔ;
- Aw bɛ dumuni nafama wɛrɛw fara sinji kan nka aw b'a kɛ dɔɔni dɔɔni;
- Aw bɛ aw jija ka dumuni di den ma siɲɛ 5 don o don ani ka to ka dalamagafɛnniw di u ma dumuniw ni ɲɔgɔn cɛ;
- Aw bɛ aw jija dumuni saniyalen ni dumuni kura di u ma;
- Aw bɛ den ka ji minta tobi;

- Aw bɛ aw jija den yɛrɛ ni a munumunuyɔrɔw saniyalen ka to;
- Aw ye a to den ka balo ka ɲɛ tuma bɛɛ, aw ye jimafɛn caman di a ma, sango ni a banana.

Sidabanakisɛ bɛ denba minnu na, olu ka u janto nin na: Ni den tɛmɛna kalo 6 kan, a bɛ mɔdiya ni fanga ye, ka a tanga kɔnɔboli kɔlɔlɔ ma. **Ni aw ye sin di a ma ka se kalo 6 ma, aw bɛ se ka a ka dumuni falen, ani ka a daminɛ ka dumuni wɛrɛw di a ma. O bɛ kɛ sababu ye sidabanakisɛ kana a minɛ.**

Den si san 1 ni kɔ:

Ni den ye san kelen sɔrɔ, a bɛ se ka mɔgɔkɔrɔbaw ka dumuni ɲɔgɔn dun, nka a ka kan ka nɔnɔ fana min tuma dɔw la.

Don o don aw ye aw jija ka dumuniw di den ma fangasɔrɔlan ni witamini, joliseginnan (aw ye gafe lajɛ ka a ta a ɲɛ 196 ka taa a ɲɛ 201 la) bɛ dumuni minnu na walasa a mɔ ka diya, ka a kolo kɛnɛya ani ka a yɛrɛ ka to kɛnɛya la.

Walasa den ka sɔn ka dumuni caman dun, aw bɛ a dama ta di a ma dumunikɛ tuma, ani ka a to a ka a dun fo ka a ban.

Denmisɛnniw ni bonbonw

Aw kan den deli bonbon ni sukaromafɛnw dunni ni u minni na (aw ye sukaromafɛnw yɔrɔ lajɛ gafe kɔnɔ, misali la kokakola). Ni den bɛ sukaromafɛn dun kojugu, a tɛ sɔn dumunifɛn wɛrɛw la ka caya. Fana, sukaromafɛnw ka jugu a ɲiw ma.

O la ni dumuni caman tɛ aw bolo kɔrɔ, aw bɛ se ka sukaro dɔɔni ni tulu kɛ nɔnɔ na walima dumuni wɛrɛw la walasa den ka nafa sɔrɔ a la.

Denw ka dumuni ɲumanw

Kalo 6 fɔlɔ

Sinji gɛrɛgɛrɛ wa dumuni wɛrɛ tɛ fara a kan

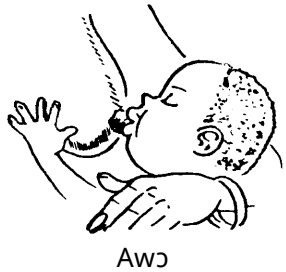

Awɔ

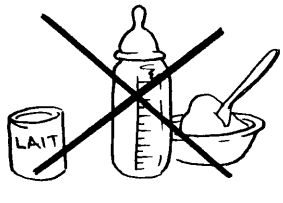

Ayi

Den kalo 6 ni a san 2 cɛ

Sinji

ani misinɔnɔ, banɔnɔ walima nɔnɔmugu.

ka dumuni nafama wɛrɛw fara olu kan, dumuni minnu tobira ka ɲɛ.

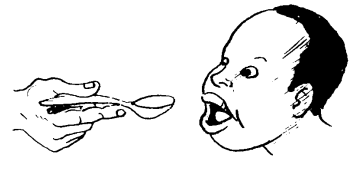

Hakilina jugu minnu bɛ mɔgɔw la dumuniko la

1. **Jibaatɔ ka dumuniw.** Sigida caman na, mɔgɔw hakili la jibaatɔ man kan ka dumuni sugu dɔw dun. Jibaatɔ balilen o dumuni nafama ninnu dunni na fo ka a tɔ to kabamugu, alikamadumuniw ni maloseri ma, o bɛ a fanga dɔgɔya wa jolidɛsɛ bɛ a minɛ. O dumuni nafama dunbaliya fana bɛ se ka kɛ a sata ye barisa a bɛ kɔn ka dɛsɛ jolibɔ ni banamisɛnniw bolo.

Jibaatɔ ka kan ka dumuni nafamaw dun minnu sɔrɔli ka nɔgɔ.

Walasa ka banamisɛnniw ni basibɔn kunbɛn ani ka ji jigin sin na, **denba kura ka kan ka dumuniw dun minnu bɛ se ka a fari segin a cogo la, dumuniw i n'a fɔ shɛfan, shɛsogo, nɔnɔmafɛnw, sogo, jɛgɛ, jiridenw ani nakɔfɛnw.** Denba ka kan ka faritanga dumuniw fana dun i n'a fɔ jiridenw ni nakɔfɛnw, ani fangasɔrɔ dumuni wɛrɛw i n'a fɔ tulu ni tuluma dumuniw. Nin dumuni ninnu si tɛ jibaatɔ kɛlɛ; wa u bɛ dɔ fara a ka kɛnɛya yɛrɛ kan.

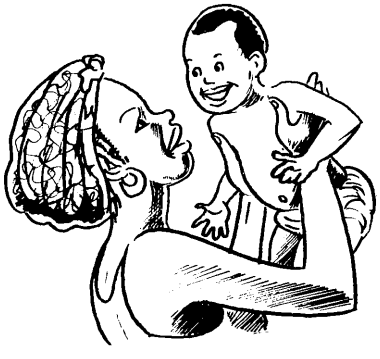

Nin jibaatɔ in ye dumuni nafama suguya caman dun min kɛra sababu ye ka a to kɛnɛya la.

Yan nin ye jibaatɔ dɔ kaburu ye min siranna dumuni nafamaw dun.

2. **Kuma min bɛ fɔ ko lenburuba ni buyaki ni jiriden wɛrɛw man ɲi muratɔ ni murasɔgɔsɔgɔtɔ ni sɔgɔsɔgɔtɔ ma, o tɛ tiɲɛ ye.** Ka a sɔrɔ kumu (witamini C) bɛ lenburuba ni tamati la, min bɛ se ka mura ni banamisɛnniw kɛlɛ.
3. **Ko ni mɔgɔ bɛ fura ta a man kan ka dumuni sugu dɔw dun, o tɛ tiɲɛ ye.** A jɛlen don ko tulumafɛnw ni forontomafɛnw dunni de bɛ furudimi ni kɔnɔnabana dɔw juguya, o bɛ kɛ ka a sɔrɔ aw ma fura ta yɛrɛ.

Kɛnɛyako gɛlɛyaw ka sababu kɛ mɔgɔw ka dumuni duntaw ye

Dumuni kɛrɛnkɛrɛnnenw ye bana dɔw kunbɛnni ni u furakɛli fɛɛrɛ ɲumanw ye. O bana dɔw filɛ.

Jolidɛsɛ

Jolidɛsɛ bɛ mɔgɔ minɛ ni joli caman bɔra a tigi la walima a tigi joli caman tiɲɛna kojugu fo ka a kɛ ko a fari ma se ka o joli nɔnabila. Basibɔn minnu bɛ sɔrɔ jogindabaw, kɔnɔnajoliw fɛ walima kɔnɔboli, olu bɛ jolidɛsɛ bila mɔgɔ la. Sumayabana fana bɛ se ka jolidɛsɛ bila mɔgɔ la barisa sumayabanakisɛ bɛ jolikisɛbilenmanw faga. Ni joliseginfura ma dumuni labɔ, o bɛ jolidɛsɛ bila mɔgɔ la walima ka a juguya.

Musow ka kalolabɔ ni bangejoli bɛ se ka jolidɛsɛ bila u la ni u tɛ dumuni nafamaw dun u farikolo mako bɛ minnu na. Musokɔnɔmaw fana ka teli ka jolidɛsɛ sɔrɔ barisa olu farikolo ka kan ka joli caman dilan walasa den ka dɔ sɔrɔ o la.

Sogo ni nakɔfɛn kɛnɛw ani joliseginfura man ca dumuni min na, o bɛ se ka jolidɛsɛ bila mɔgɔ la walima ni jolidɛsɛ bɛ i la ka a juguya.

Jolidɛsɛ bɛ se denmisɛn minɛ ka a sababu kɛ joliseginduмuni dunbaliya ye. Den kalo 6 kɔfɛ ni a bɛ balo sinji dɔrɔn na walima biberɔn dɔrɔn na, o bɛ jolidɛsɛ lase a ma. Jolidɛsɛ sababu minnu ka teli ka ye den na, olu dɔw ye kɔnɔnajoli jugumanba (aw ye gafe ɲɛ 231 lajɛ), kɔnɔboli banbali, ani tɔgɔtɔgɔnin. Den ka bɔgɔdun bɛ jolidɛsɛ kofɔ, wa a bɛ biɲɛ funu. Sumayabana min bɛ jolikisɛbilenw faga, o bɛ jolidɛsɛ bila mɔgɔ la. Banamisɛnni banbaliw fana bɛ jolidɛsɛ bila mɔgɔ la (sugunɛsiralabana).

Jolidɛsɛ taamasiɲɛ:

- mɔgɔjɛ fari ɲɛ bɛ minɛ ka a jɛya ka a fɛkɛya;
- ɲɛw kɔnɔna bɛ jɛya;
- sɔnniw bɛ jɛya;
- ɲintaraw bɛ jɛya;
- fanga bɛ dɔgɔya ka a sɛgɛn;

- Ni jolidɛsɛ juguman bɛ mɔgɔ la, a ɲɛda ni a senw bɛ se ka tɔn, a dusukun tantanni bɛ teliya, a ninakili bɛ teliya ani ka a gɛlɛya.
- Denmisɛnni ni muso minnu bɛ bɔgɔ dun, a ka ca a la jolidɛsɛ bɛ olu minɛ, wa bɔgɔdun bɛ a juguya.

Jolidɛsɛ kunbɛncogo ni a furakɛcogo

- **Aw ka kan ka jolisegindumuniw dun** i n'a fɔ sogo, jɛgɛ, shɛsogo, ani shɛfan. Jolisegindumuni teliman ye biɲɛ ye. Joliseginfura dɔɔni bɛ sɔrɔ nakɔfɛn bulukɛnɛw, shɔ, tiganikuru ani tigɛ la.
- Aw bɛ nɛgɛkunguruni bila daga la ka dumuni tobi ni a ye.
- Ni jolisegindumuni sɔrɔ ka gɛlɛn aw ka sigida la, walima ni jolidɛsɛ ka jugu, aw bɛ joliseginfuraw ta (joliseginfurakisɛ, gafe ɲɛ 592). Nin nafa ka bon kɛrɛnkɛrɛnnenya la musokɔnɔmaw ma jolidɛsɛ bɛ minnu na. Jolidɛsɛ suguya bɛɛ la, joliseginfurakisɛ de tali kanunen don ka tɛmɛ biɲɛji serɔmuw kan walima witamini B12. A ka ca a la **joliseginfura ka kan ka kɛ fura dunta ye, nka a man kan ka kɛ pikiri ye**, barisa farati bɛ joliseginpikiri kɛli la.
- Ni jolidɛsɛ sababu bɔra tɔgɔtɔgɔnin, kɔnɔnajoli, sumaya walima bana wɛrɛ la, o bana ka kan ka furakɛ.
- Ni jolidɛsɛ bɛka juguya walima yɛlɛma tɛka don a la, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la. Nin hakilina nafa ka bon kɛrɛnkɛrɛnnenya la musokɔnɔw ma.

Jolidɛsɛ bɛ muso caman sɛgɛn. Tuma dɔw la o bɛ sɔrɔ jolisegindumuni dunbaliya fɛ min ka kan ka u ka kalolabɔ ni jibaatɔ joliw nɔnabila. Jolidɛsɛ bɛ musokɔnɔma minnu na, a ka teli ka u kɔnɔ tiɲɛ walima ka basibɔn bila u la u jigin tuma wa sumayabana ye faratiba ye u ma tuma bɛɛ (aw ye gafe ɲɛ 209 lajɛ).

O de kama a nafa ka bon musow ka jolisegindumuniw dun ka caya, kɛrɛnkɛrɛnnenya la kɔnɔmaya waati la. Bangekɔlɔsi (ka san 2 walima 3 don denw cɛ) bɛ a to muso ka fanga sɔrɔ ani ka joli segin a farikolo la (aw ye Sigida 20 lajɛ).

Mɔgoya

Tile tɛ denmisɛn minnu sɔrɔ abada, olu kolow bɛ gɔlɔn. Nin bana bɛ se ka kunbɛn ni nɔnɔ dili ye den ma ani witamini D (o bɛ sɔrɔ jɛgɛbiɲɛ tulu la). O la bana in kunbɛncogo ɲuman ye ka a kɛ cogo bɛɛ la tile ka den fari sɔrɔ don o don miniti 10 ɲɔgɔn. O kelenni kɛli man kan ka gɛlɛya aw bolo, nka aw ka kan ka aw janto tile farinya fana na. Ani fana, aw kana witamini D caman di a ma ka mɛn kojugu barisa fura in bɛ se ka laban ka a bana.

Mɔgoya taamasiɲɛw:

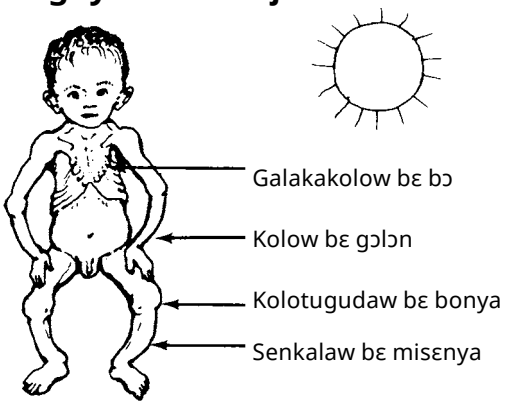

Nin bana in furakɛcogo ni a kunbɛncogo ɲuman ye tile ka to ka jɔ den fari kan.

Tansiyɔn yɛlɛlen

Tansiyɔn yɛlɛlen bɛ se ka na ni bana caman ye, i n'a fɔ dusukunnabanaw, komokililabana ani kirinni.

Mɔgɔ belebelebaw de ka tansiyɔn yɛlɛ ka teli.

Tansiyɔn yɛlɛlen taamasiɲɛw:

- kungolodimi banbali;
- dusukun tantanninteliya ni ninakili fereke farikolo lamagali dɔɔni fɛ;
- fanga dɔgɔya ni ɲɛnamini, dibi donni ɲɛ kɔrɔ;
- Tuma dɔw la dimi, kamakun ni disi numanyanfan na.

Nin degun ninnu bɛ se ka sɔrɔ bana wɛrɛw fana fɛ. O de kama ni a bɛ mɔgɔ min hakili la ko a ka tansiyɔn yɛlɛlen don, o tigi ka kan ka taa kɛnɛyabaarakɛla dɔ fɛ yen walasa ka a ka tansiyɔn ta.

Aw ye aw kɔlɔsi: Tansiyɔn yɛlɛlen daminɛ na, taamasiɲɛ kɛrɛnkɛrɛnnen tɛ a la, ni o kɛra, aw ka kan ka fɛɛrɛ kɛ ka a lajigin sani a ka juguya ka se a tiɲɛniyɔrɔ ma. Mɔgɔ minnu ka girin ka a dan tɛmɛ walima a bɛ mɔgɔ minnu ɲɛna ko u ka tansiyɔn yɛlɛlen don, olu ka kan ka to ka u tansiyɔn ta tuma bɛɛ. Walasa aw ka ka tansiyɔn tacogo dɔn, aw bɛ gafe ɲɛ 77 lajɛ.

An ka kan ka mun kɛ walasa ka tansiyɔn yɛlɛli kunbɛn walima ka a furakɛ:

- Mɔgɔ minnu ka bon kojugu, olu ka kan ka a ɲini ka fasa (aw bɛ gafe ɲɛ nataw lajɛ).
- U ka kan ka dumuni tulumaw ye ka u to yen kɛrɛnkɛrɛnnenya la bagansogotulu ani sukaro ka ca dumuni minnu na walima dumuni fasamaw.

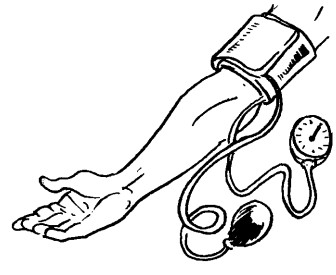

Tansiyɔntalan

- U ka kan ka u ka dumuni dilan ni jiriden tulu ye o ka fisa ni sogotulu ye. Ni u bɛ se u ka a kɛ kabatulu ni sojatulu olu fana ka fisa ni jiridentulu tɔw ye. U man kan ka tulu ninnu tobi.
- U ka kɔkɔ fitini kɛ u ka dumuniw na walima u kana kɔkɔ kɛ a la yɛrɛ.
- Ni tansiyɔn yɛlɛlen don kojugu, kɛnɛyabaarakɛla ka kan ka fura di banabagatɔ ma walasa ka a lajigin. Mɔgɔ caman bɛ se ka u ka tansiyɔn lajigin ni u yɛrɛ fasali ye ni o a sɔrɔ u ka bon kojugu ani fana u ka kan ka to ka u fari bɔŋɔgɔn na.
- U man kan ka sigarɛti ni dɔlɔ ani te min walima kafe, ka da a kan sira ni dɔlɔ ni kafe bɛ tansiyɔn tɔ juguya.

Mɔgɔ belebelebaw

Bonyako jugu bɛ na ni bana ye. Tulu mana caya farikolo la, o bɛ tansiyɔn yɛlɛn, ka na ni dusukunnabana ye, ka kolotugudaw funu ka dimi kɛ u la ani gɛlɛya wɛrɛw. Bonyako jugu de bɛna ni bana ye walima banaw fana bɛ se ka kɛ bonyako jugu sababu ye.

Ni aw ka dumuniduntaw bɛ ka falen ka taa a fɛ, ani fana ni aw ka dumunidunta kɔrɔ bɛ ka kɛ dumuni bayɛlɛmanenw ye sango ''dumuni kuntan dun'' olu tulu ka ca ka a sɔrɔ nafa tɛ u la. A ca a la, mɔgɔw bɛ bonya ka se hakɛ la fo min dankari kɛ u ka kɛnɛya la.

Dɔbɔli mɔgɔ bonya la, o ye bana kofɔlen ninnu kɛlɛcogo ɲumanba dɔ ye. A nafa ka bon fana ka dɔ bɔ girinya la sango ni o ye a sɔrɔ bonya bɛka aw bali ka aw ka tilebaaraw kɛ: Mɔgɔ belebelebaw ka kan ka a ɲini ka fasa cogo minnu na olu de filɛ:

- Ka dumuni tulumaw dunni dabila;
- Ka sukaro ni fɛn timimanba dunni dabila;
- Ka dɔ fara farikoloŋɛnajɛ kɛta hakɛ kan;
- Ka dumuni bayɛlɛmanenw dunni dabila, nka ka to ka jiriden ni nakɔfɛn kɛnɛw dun.

Kɔnɔmagaya

Mɔgɔ min ye tile 2 kɛ walima ka tɛmɛ o kan ka a sɔrɔ a ma banakɔtaa sɔrɔ, ni kɔnɔdimi tɛ a la, o tigi bɛ se ka kɔnɔmagayalan ta maɲeziyɔmu bɛ min na. Nka, aw kana aw jogo kɛ kɔnɔmagayalanw tali ye.

Sani aw ka kɔnɔmagayafura ta, ka fisa aw ka ji caman min ani ka jiriden caman dun (i n'a fɔ papayi, nka aw bɛ namasa to yen) ani ka nakɔfɛnw dun (i n'a fɔ gan) ani ka dumuni fumanw dun i n'a fɔ bananku walima suma bumanw. Mɔgɔkɔrɔbaw ka kan ka taamataama walima ka farikoloŋɛna jɛ kɛ walasa u ka bananko tuma ni tuma. A ka fisa fana aw ka dɔ bɔ kiniba dun na.

Aw bɛ dumuni kɛ dɔɔni dɔɔni aw ka dumunikɛ waatiw la ani ka a ɲimi kosɛbɛ.

Ni mɔgɔ min ye tile 3 kɛ walima ka tɛmɛ tile 3 kan ka a sɔrɔ a ma banakɔtaa kɛ, dimi gɛlɛn tɛ a kɔnɔ na, o tigi bɛ se ka kɔnɔmagayalan kɔkɔma ta walasa ka banakɔtaa sɔrɔ i n'a fɔ maɲezi nɔnɔ (le lait de magnesie). Nka a tigi man kan ka kɔnɔmagayalan ta tuma bɛɛ.

Aw kana kɔnɔmagayalan di denyɛrɛniw ni denmisɛnw ma. Ni den kɔnɔ jalen don kojugu, aw bɛ tobilikɛtulu don a banakɔtaa yɔrɔ fɛ. Ni aw bɛ se, aw bɛ tulu kɛ aw bolokɔni na ka o don banakɔtaa yɔrɔ fɛ ani ka banakɔtaa jalen kari ka a labɔ dɔɔni dɔɔni.

Aw kana kɔnɔmagayafura farinmanw ta walima kɔnɔkolanw, sango ni aw kɔnɔ bɛ aw dimi.

Sukarodunbana (jabɛtibana)

Sukaro ka ca jabɛtitɔw joli la kojugu. Sukarodunbana bɛ se ka mɔgɔ denmisɛnma minɛ walima a balikulama. A ca a la ni sukarodunbana ye mɔgɔ denmisɛnma minɛ, o ka jugu, wa fana a ka kan ni fura kɛrɛnkɛrɛnnen ye min tɔgɔ Ɛnsulini (insuline) walasa ka bana kunbɛn. Nka tiɲɛ don fana ko jabɛtibana ye ka di mɔgɔw la, minnu si tɛmɛna san 40 kan ni u bɛ dumuni kɛ kojugu fo ka u bonya.

Sukarodunbana daminɛtɔ taamasiɲɛw:

- Tuma bɛɛ jiminɔgɔ
- Tuma bɛɛ sugunɛ caman kɛ
- Farikolo bɛ sɛgɛn a yɛrɛ ma
- Tuma bɛɛ sɛgɛn
- Tuma bɛɛ kɔngɔ
- Fasali

Sukarodunbana juguyalen taamasiɲɛw:

- Fariŋɛɲɛ
- Dibi donni ɲɛ kɔrɔ
- Tɛgɛ ni sentɛgɛw kirinni
- Nɔgɔjibɔ musoya la
- Sennajoli kɛnɛyabali/kelebe
- Kirinni (a jugumanba)

Ninnu bɛɛ bɛ se ka kɛ bana wɛrɛw taamasiɲɛ ye. Walasa aw ka a dɔn ko sukarodunbana bɛ mɔgɔ la, aw bɛ a tigi sugunɛ sɛgɛsɛgɛ ka a lajɛ ni sukaro bɛ a la. Sugunɛ sɛgɛsɛgɛcogo dɔ ye ka taa aw yɛrɛ jira dɔgɔtɔrɔso la.

Sugunɛ sɛgɛsɛgɛcogo dɔ wɛrɛ fana ye, ka papiye kɛrɛnkɛrɛnnen dɔ su sugunɛ na, (i n'a fɔ ye kilinitikisi; *Clinistix*). Ni papiye in ɲɛ yɛlɛmana dɔrɔn, o bɛ a jira ko sukaro bɛ sugunɛ na.

Ni den don walima denmisɛnnamɔgɔ, aw bɛ kɛnɛyabaarakɛla dɔ wele walima dɔgɔtɔrɔ dɔ min bɛ a ka baara ɲɛ dɔn kosɛbɛ.

Mɔgɔ min si ka ca ni san 40 ye, ni sukarodunbana ye o minɛ, o furakɛcogo ɲuman ye ka i janto i ka dumuni duntaw la ani ka furaw ye ka u to yen. **A nafa ka bon sukarodunbanabagatɔw ka a ka dumuni woloma walasa a sijan sɔrɔ.**

Jabɛtitɔw ka kan ka dumunikɛ cogominna

Mɔgɔ belebelebaw ka kan ka fɛɛrɛ kɛ ka fasa fo ka u girinya bɛrɛ bɛn**. Jabɛtitɔw man kan ka sukaro dun walima ka sukaromafɛn dun abada.** U ka kan ka farikolojɔli dumuni caman dun (shɛfan, jɛgɛ, shɔ, tiga, sogo olu ni u ɲɔgɔnna wɛrɛw), ani ɲugu ka fara samankisɛdumuni ni dumuni fasamanw dɔɔni kan.

Jiri dɔw ɲɛji i n'a fɔ gɔntɛgɛ, o minni fana bɛ sukarodunbana kɛlɛ. Walasa a jiri kofɔlen ninnu ɲɛji sɔrɔ, aw bɛ a bolo tigɛ tigɛ, ka a cɔngɔn ka a ji bɔ. Aw bɛ sɔrɔ ka o bɔlini ɲɛ kelen ni tila min siɲɛ 3 tile kɔnɔ sani aw ka dumuni kɛ.

Walasa ka wololabana misɛnniw ni a joliw bali, aw tila o tila dumuni na, aw bɛ aw da ko, aw farikolo fana saniyalen ka to tuma bɛɛ, aw bɛ sabaraw don walasa jolimisɛnniw kana bɔ aw senw na. Ni joli tɛ boli ka ɲɛ sen na (jolibolisiraw bɛ fin, senw bɛ girinya), aw bɛ u kɔrɔta fɛn dɔ sanfɛ.

Waleya minnu ɲinina aw fɛ senfasasirafunu furakɛli la, aw bɛ o waleya kelenw labato (gafe ɲɛ 283).

Furudimi, nsɔnkunan ani dumuni yɛlɛmabaliya

Nsɔnkunan ni furudimi bɛ sɔrɔ dumuni tuluma walima dumuni giriman caman dunni fɛ ani foronto, walima dɔlɔ. O bɛ kɛ sababu ye ka sɛgɛji caman ka kɛ fara la o de bɛ nsɔnkunan ni kumujiyɛlɛn bila mɔgɔ la. Mɔgɔ hakili la tuma dɔw la ko o dimi in ye dusukundimi gɛlɛyaw ye ka sɔrɔ nsɔnkunan de don.

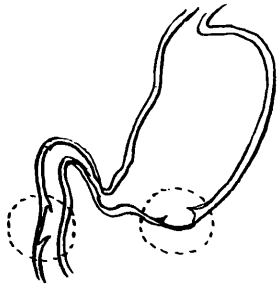

Kɔnɔnajoli ye joli ye, min bɛ bɔ furu ni nugu la.

Nsɔnkunan banbali kuntaalajan ye furudimi ɲɛbila taamasiɲɛw ye.

Furudimi ye joli basigilen ye furu la, min bɛ sɔrɔ banakisɛw fɛ. Sɛgɛji caman bɛ se ka joli in bali ka suma.

A taamasiɲɛ ye dimi gɛlɛn basigilen ye kɔnɔbara la. Tuma dɔw la a dimi bɛ da ni a tigi ye dumuni kɛ walima ka nɔnɔ min. Waatidɔ a dimi bɛ juguya lɛri 2 walima lɛri saba dumuni kɛlen kɔfɛ ni a tigi ye dɔlɔ min walima ka dumuni tuluma dumuni farinman dun. Tuma dɔw la, a dimi bɛ juguya sufɛ. Ni sɛgɛsɛgɛli kɛrɛnkɛrɛnnen (andosikopi) ma kɛ, a ka gɛlɛn waati dɔw la ka a dɔn ko dimi gɛlɛn banabali bɛ mɔgɔ min kɔnɔ na, ko o sababu ye furudimi ye.

Ni furudimi jugumanba don, a tigi bɛ se ka fɔɔnɔ, wa joli kɛnɛ walima jolisu bɛ bɔ a fɔɔnɔ na tuma dɔw la. Mɔgɔ minnu ta ka jugu, olu banakɔtaa ɲɛ bɛ kɛ sikɔlɔma walima fiman ye waati dɔw la.

Aw ye aw jan to nin na: dimi tɛ furudimi dɔw la, olu bɛ wele ko furudimi "sumannenw". A taamasiɲɛ fɔlɔfɔlɔw ye **joli bɔli ye fɔɔnɔ na, walima banakɔtaa finnen ka a fasaya.** O la aw ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso la, ka a furakɛ teliya la. Ni o tɛ a tigi bɛ se joli caman bɔ min bɛ se ka kɛ a sata ye. Aw ye wuli joona ka kɛnɛya baarakɛla dɔ ka dɛmɛ ɲini.

A kunbɛncogo ni a furakɛcogo:

Ni kɔnɔdimi walima disidimi sababu kɛra nsɔnkunan ye, kumujiyɛlɛn walima furudimi ye, waleya kɛrɛnkɛrɛnnenw bɛ yen, minnu bɛ se ka dimi mada walima ka bali ka wuli tuguni.

- **Aw kana dumuni kɛ kojugu.** Aw bɛ dumuni dɔɔni dun ani ka to ka negemafɛnw don dumuniw ni ɲɔgɔn cɛ.
- **Aw bɛ a jateminɛ dumuni ni jimafɛn minnu bɛ aw ka dimi juguya, aw bɛ olu ye ka u to yen.** A ka ca a la olu ye dɔlɔw, kafe, najiniw, furonto, minfɛn gazimaw (koka, pɔpu, kola, woro) ani dumuni tulumaw.

- Ni nsɔnkunan bɛka juguya sufɛ ka taa a fɛ ni aw dalen don aw kɔ kan, aw bɛ a lajɛ ka aw kunyanfan kɔrɔta ni kunkɔrɔdonnan ye.

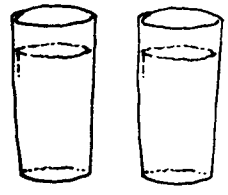

- **Aw bɛ ji caman min.** aw bɛ a lajɛ ka jifilen ɲɛ 2 min sani aw ka dumuni kɛ ani dumuni kɛlen kɔfɛ. Aw bɛ toka ji caman min dumuniw ni ɲɔgɔn cɛ fana. Ni dimi bɛ to ka segin, aw bɛ tɛmɛ jimin fɛ, hali ni dimi tɛ aw kan waati min.

- **Aw ye sigarɛti min dabila.** Sigɛrɛtimin walima siramin, olu bɛ furudimi juguya.
- **Aw bɛ kumujiyɛlɛfuraw ta**. Maɲeziyɔmu ni aliminiyɔmu idɔrɔkisidi bɛ kumujiyɛlɛfuraw min na, o de ɲɔgɔn tɛ. Aw ye sɛbɛn ɲɛ <?> lajɛ walasa ka kunnafoni sɔrɔ kumujiyɛlɛfura suguyaw ni u tacogow kan.
- Ni nin furakɛli kofɔlen ninnu ma mako ɲɛ, o bɛ a jira ko furudimi bɛ aw la. Aw bɛ a furakɛ ni furakisɛ suguya 2 ye: amɔkisisilini (gafe ɲɛ 527) walima tetarasikilini (gafe ɲɛ 529); ani metoronidazɔli (gafe ɲɛ 549). Aw bɛ se ka omeparazɔli fana ta (*Prilosec*, gafe ɲɛ 571) walima aranitadini (*Zantac*, gafe ɲɛ 571) walasa ka dɔ bɔ kumu na furu la. O Fura ninnu bɛ dimi mada ani ka joli sumaya.
- **Alowera** ye jiri ye min bɛ sɔrɔ jamana caman na wa a bɛ ko jira ko a bɛ se ka furudimi furakɛ. Aw bɛ a bulu magaman dɔw tigɛ ka misɛnya ka u daji ka si, ka sɔrɔ ka o ji namayalen kunaman min lɛri 2 o lɛri 2.

Aw ye aw janto:

1. Kumujiyɛlɛfura dɔ bɛ yen i n'a fɔ **bikaribonati** ani *Alka-Seltzer* olu ka teli ka dumuni yɛlɛma joona, nka u bɛ kumu fana caya furu la. U ka kan ka ta tuma kelen kelenw na, ni dumuni tɛ yɛlɛma, aw kana u ta furudimi na abada. Kalisiyɔmu fana bɛ ten.
2. **Fura dɔw,** i n'a fɔ asipirini ni ibiporofɛni, olu bɛ furudimi juguya. Nsɔnkunan ni kumujiyɛlɛn taamasiɲɛ bɛ mɔgɔ minnu na, olu man kan ka fura kofɔlen ninnu ta. Aw bɛ asetaminofɛni ta o ka fisa ni asipirini ye, dimimadafuraw fana bɛ furudimijuguya (aw ye sɛɛn ɲɛ <OV> lajɛ).

A fisa ka ka furudimi furakɛ kabini a daminɛ. Ni o tɛ a bɛ se ka basi bɔn jugumanba lase a tigi ma walima Ɛrini. Furudimi bɛ juguya ni mɔgɔ tɛ a hakili to a ka dumuni walima a ka jimafɛn minta la. Dusutibaya ni tansiyɔn yɛlɛli bɛ furadimi juguya. A ka fisa mɔgɔ ka to ka a fari bɔ ɲɔgɔn na ani ka a dusu faga. Mɔgɔ ka kan ka janto a yɛrɛ la walasa furudimi segin kɔ.

Janto yɛrɛ la kɔrɔcogo ka ɲi furudimi kunbɛnni na, ni aw tɛ dɔlɔ ni sigarɛti caman min.

Furudimi tun bɛ nin cɛ fila ninnu na

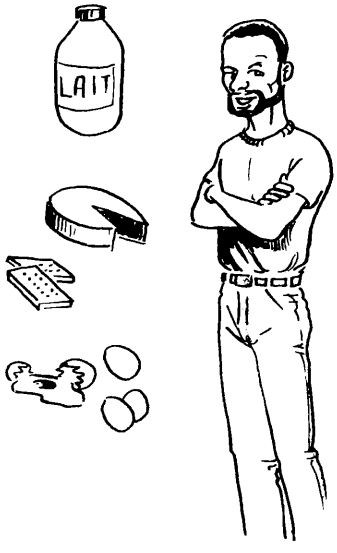

Nin cɛ in yen nin dumuni ninnu dun olu ye a to a kɛnɛyara.

Nin sa, ale ye dumuni sugu bɛɛ dun, ka sigarɛti ni dɔlɔ min, wa a ka bana juguyara

Foolo

Foolo ye kuru bɔli ye min bɛ sɔrɔ farikolo kanfileni bonyako jugu fɛ.

Foolo caman sababu ye kɔkɔwasa ntanya ye dumuni na. O la ni kɔkɔwasa tɛ musokɔnɔma ka dumuni na, a den ni ni tɛ na walima a bɛ kɛ naloma walima tulogere ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 594 lajɛ). O bɛ se ka kɛ hali ni o ye a sɔrɔ foolo tɛ denba la.

Foolo ni nalomaya ka ca kuluma yɔrɔw de la ka da a kan, kɔkɔwasa, ji ani balo man ca o dugukolow la. O yɔrɔw la, dumuni dɔw i n'a fɔ bananku, ni i bɛ olu dun, a ka ca a la foolo bɛ se ka bɔ iI la.

Foolo kunbɛncogo walima a furakɛcogo ani nalomaya kunbɛncogo:

Foolo ka ca sigida minnu na, o sigida mɔgɔw ka kan ka kɔkɔwasa dun waati bɛɛ. Kɔkɔwasa dunni bɛ foolo caman furakɛ. (Foolo minnu mɛna, walima minnu ka gɛlɛn, olu tɛ se ka furakɛ ni opereli tɛ, nka a ka ca a la, o kun tɛ).

Ni aw tɛ kɔkɔwasa sɔrɔ, aw bɛ se ka aw wasa don a jilama dilannen na. Aw bɛ a toniko kelen kɛ ji wɛri kelen na dɔgɔkun kelen o dɔgɔkun kelen, ka a min.

Aw ye aw janto: Kɔkɔwasa jilama caman dunni ye pɔsɔnni ye. Aw kana tɛmɛ a tɔniko kelen kan tile kɔnɔ. Aw bɛ a bara mabɔ denmisɛnniw na. Nin bɛɛ la kɔkɔwasa de ɲɔgɔn tɛ.

Foolo farafinfurakɛcogo caman bɛ ye nafa tɛ olu la, o la ka fisa aw ka ngaga ni kɔkɔjila dumuniw dun, ka da a kan kɔkɔwasa bɛ olu la. Aw bɛ jilajirimisɛnniw dɔɔni ɲagami dumuni na, olu ni kɔkɔwasa bɛɛ ye kelen ye. Nka a fɛɛrɛ bɛɛ la ɲuman o ye kɔkɔwasa dunni ye.

Foolo kunbɛncogo

Aw kana kɔkɔ wɛrɛ fosi dun ni kɔkɔwasa tɛ

Aw ye kɔkɔwasa dun tuma bɛɛ

Kɔkɔwasa da ka gɛlɛn dɔɔni ka tɛmɛ kɔkɔ tɔw kan nka ale ɲɔgɔ tɛ an ka kɛnɛya la.

Ani fana ni aw sigilen don yɔrɔ la foolo ka ca sigida min na, walima ni foolo bɛka ka aw minɛ, aw ye a lajɛ ka banaku ye ka u to yen.

Ni foolotɔ bɛ yɛrɛyɛrɛ, a dusubɔ ka teli, ni a ɲɛw fununen don, o bɛ sɔrɔ foolo suguya wɛrɛ ye (foolo bagama). Aw ka kan ka ladilikan ɲini a dɔnbagaw fɛ.

Sigida
12

Kɛnɛya sabati fɛɛrɛw: Yɛrɛtangacogo bana caman ma

Bamananw ko wuli joona ka fisa n sen ka di ye! A ka fisa **ka dumuni nafamaw dun** ka tɛmɛ kɔnɔbara fali kan**. Aw bɛ aw jija kɛnɛya ka sabati aw yɛrɛ fɛ, aw ka sow kɔnɔ, ani aw ka sigidaw la. Ni mɔgɔw tun bɛ sɔn ka denmisɛnniw ka boloci matarafa**, o tun bɛna u tanga bana caman ma, minnu lakodɔnnenw don sisan.

Sigida 11 na, an kumana dumuni nafamaw dunni kan. Nin sigida in na, an bɛna kuma saniya ni saniyamatarafa walew ni boloci kan.

Saniya ani bana minnu bɛ sɔrɔ saniya matarafabaliya fɛ

Saniya nafa ka bon kɛnɛya sabati fɛɛrɛw la, i n'a fɔ nugulabanaw, wololalabanaw, fogonfogonlabanaw fo ka se fari fan bɛɛ ma, olu sababu ye farikolo ni sizo ani sigida saniyabaliya ye.

Mɔgɔw bɛ nugulabana caman sɔrɔ ɲɔgɔn fɛ minnu sababu ye saniya matarafabaliya ani nɔgɔtɔya ye. Banakisɛw ni tumuw ni bugunw ani fɛnɲɛnama wɛrɛw bɛ balo nɔgɔmayɔrɔw, mɔgɔ ani bagan banabagatɔw ka banakɔtaaw de la. O banakisɛw bɛ sɔrɔ banakɔtaa fɛ walima ji nɔgɔlen fɛ. Bana minnu bɛ sɔrɔ nin cogow la, olu de filɛ:

- Kɔnɔboli ni tɔgɔtɔgɔnin (olu bɛ sɔrɔ tumuniw ni banakisɛw fɛ)
- Kɔnɔnatumuw (u suguyaw ka ca)
- Sayibilen ni tifoyidi (nɔgɔbana) ani kunfilanitu
- Bana wɛrɛ, i n'a fɔ senfagabana bɛ se ka sɔrɔ nin cogo kelen na

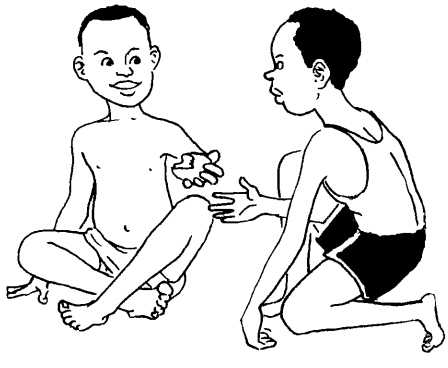

Nin bana ninnu yɛlɛma ka teli.

Misali la, ni tumu bɛ denmisɛnni dɔ kɔnɔ, ni a ma a tɛgɛ ko ni safinɛ ye banakɔtaa kɔfɛ, ni a ye bisikiri di a tɔɲɔgɔn dɔ ma! Tumu ninnu fanw bɛ to a tɛgɛ nɔgɔlen na (tumu ninnu tɛ ye ɲɛ na). O tumu dɔw bɛ to bisikiri la. Ni a tɔɲɔgɔn dɔ ye o bisikiri dun, bana bɛ yɛlɛma o tigi fɛ.

Tile damadɔ kɔfɛ, kɔnɔdimi bɛ a minɛ min bɛ se ka laban kɔnɔboli ma. A ba bɛ se ka a fɔ ko a ye sukaromafɛn dɔ dun min ye kɔnɔdimi bila a la, ka a sɔrɔ a tɔɲɔgɔn de ye bana yɛlɛma a fɛ.

Tuma dɔw la, sokɔnɔbaganw bɛ kɛ sababu ye ka banakisɛw ni tumuw jɛnsɛn u ka banakɔtaa fɛ, o baganw ye sagaw, lɛw, wuluw, ani shɛw ye. A misali dɔw filɛ:

Tumu bɛ mɔgɔ min kɔnɔ ni a kɔnɔ bolilen don, ni o tigi ye banakɔtaa kɛ so kɔfɛ.

Baganw bɛ taama o banakɔtaa la.

U bɛ don so kɔnɔ ni o nɔgɔ ye u senw na.

So kɔnɔ, ni denmisɛnni dɔ tulonkɛtɔ ye a bolo da baganw tɛmɛyɔrɔw la, o bɛ kɛ sababu ye ka den in bolow nɔgɔ ni a mɔgɔ ɲɔgɔn kɔnɔnɔgɔ ye.

Kɔfɛ den bɛ kasi daminɛ, a ba bɛ a ta.

O kɔ, a ba bɛ dumuni tobi ka sɔrɔ a ma a tɛgɛ ko ni safinɛ ye, o la nɔgɔ bɛ se dumuni ma.

Duden bɛɛ lajɛlen nana sigi ka o dumuni nɔgɔlen dun.

O wolola min na, o filɛ:
Duden bɛɛ banana, kɔnɔboli bɛ u bɛɛ la.

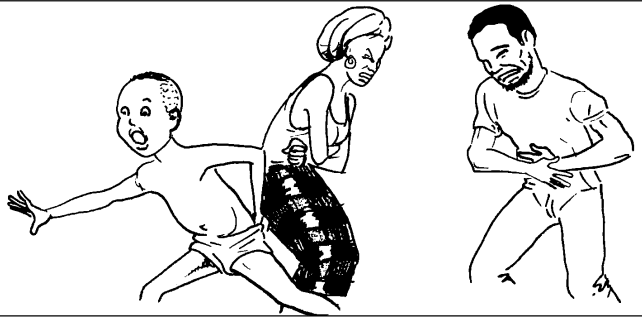

Bana caman bɛ jɛnsɛn nin cogo kelenw de la, hali tumufanw fana.

Ni dudenw tun ye nin waleya ninnu **dɔla kelen dɔrɔn** matarafa, bana tun tɛna u minɛ:

- Ni cɛ in tun ye a ka banakɔtaa kɛ ɲɛgɛn kɔnɔ
- Ni mɔgɔw tun ye sokɔnɔbaganw bali ka don du kɔnɔ
- Ni mɔgɔw tun ma a to den ka a bolo da baganw tɛmɛyɔrɔw la
- Ni denba tun ye a tɛgɛw ko ni safinɛ ye den ladonnen kɔ ani sani a ka bolo don dumuni na.

Ni kɔnɔboli, kɔnɔnatumuw, walima tumu wɛrɛ cayara dugu min na, o bɛ a jira ko o dugulamɔgɔw ma saniya matarafa. Ni kɔnɔboli ye denmisɛnni caman faga, o bɛ se ka a jira ko dumuni nafama tɛ sɔrɔ yen walima saniya matarafabaliya don. **Walasa ka kɔnɔboli bali ka denmisɛnniw faga, saniya ni dumuni nafama de ye o fɛɛrɛ ɲumanw ye** (aw ye sɛbɛn ɲɛ 220 lajɛ, ani Sigida 11).

Saniya matarafali sariya kunbabaw

Farikolo saniyali

1. Aw ka kan ka aw tɛgɛw ko tuma bɛɛ ni safinɛ ye, ni aw wulila sɔgɔma, ni aw bɔra ɲɛgɛn na, ani sani aw ka tobilikɛ walima ka dumunikɛ.

2. Aw ka kan ka aw ko don o don ni funteni bɛ; ni aw bɔra foro la aw bɛ aw ko, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni aw wɔsira kosɛbɛ, o ka ɲi aw fari ma; o bɛ aw tanga kaba ni ɲimiw ni kurukuruw ani ŋɛɲɛ ma. Aw bɛ banabagatɔ ko don o don, hali denw.

3. Aw kana sɔn aw sennakolon ka yaala; hali denmisɛnniw ka kan ka samara don. O bɛ aw fari tanga tumu dɔw ma, tumu minnu bɛ yɛlɛ sen fɛ i n'a fɔ sugunɛbilenni banakisɛ ani kɔnɔnatumuɲinma, aw ye sɛbɛn ɲɛ 236 lajɛ). O tumu ninnu de bɛ jolidɛsɛ bila mɔgɔ la, aw ye sɛbɛn ɲɛ 231 lajɛ.

4. Aw ka kan ka aw da ko ka ɲɛ don o don, ani aw kɛlen kɔ ka sukaromafɛnw dun. Ni dakobɔrɔsi tɛ aw bolo, aw bɛ se ka aw da ko ni jikɔkɔma ye, bikaribonati bɛ min na walima ka gɛsɛ ɲimi, ni o bɛ kɛ aw ka sigida la (aw bɛ sigida lajɛ min kɛrɛnkɛrɛnnen don ɲiw kama, sɛbɛn ɲɛ 359).

Sokɔnɔna saniyali

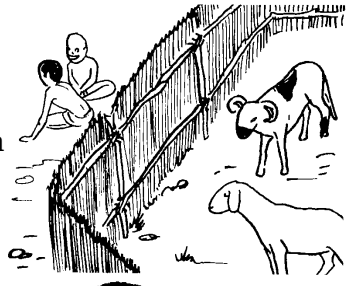

1. Aw kana a to baganw ka don so kɔnɔ, wa aw kana a to u ka se denmisɛnniw ka tulonkɛyɔrɔw la.

2. Aw kana a to wuluw ka denmisɛnniw nɛmu; aw kana a to u ka yɛlɛn dilanw kan walima ka da dɛbɛnw kan. Banaw bɛ se ka sɔrɔ wuluw fɛ.

3. Ni den walima bagan ye bo kɛ duguma, aw bɛ aw teliya ka a cɛ ka bɔ yen; ni aw bɛ se, aw bɛ denmisɛn kɔrɔbalen dege ɲɛgɛnnataa kɛko ɲuman na, walima ka a fɔ u ka taa banakɔtaa kɛ yɔrɔjan na.

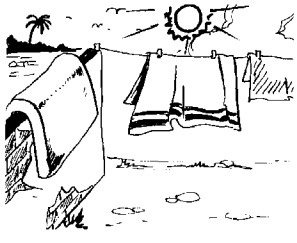

4. Aw bɛ to ka dilanw, daraw, ni birifiniw bila tile kɔrɔ. Ni ngaranga bɛ dilannafiniw na, aw bɛ u su jikalan na o don bɛɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 326 lajɛ).

5. Tuma ni tuma aw bɛ ɲimi bɔ aw ka sokɔnɔmɔgɔ bɛɛ kunw na (aw ye sɛbɛn ɲɛ 325 lajɛ. Tuma dɔw la ɲimiw ni garangaw bɛ se ka banaw lase mɔgɔ ma. Garangaw bɛ wuluw ni jakumaw ni sokɔnɔbagan minnu na, aw kana a to olu ka don so kɔnɔ.

6. Aw kana daji tu duguma. Banakisɛw bɛ sɔrɔ daji la minnu bɛ se ka bana lase mɔgɔ ma. Ni aw bɛ tiso walima ka sɔgɔsɔgɔ, aw bɛ a kɛ aw nɔnkɔn kɔnɔ walima aw tɛgɛ kɔnɔ ka tila ka o ko ka jɛ ni safinɛ ye.

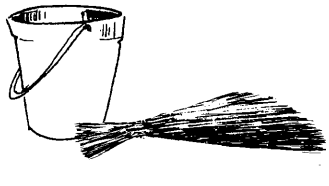

7. Aw bɛ to ka aw ka yɔrɔw lasaniya. Aw bɛ yɔrɔw furan ka dugumala ni kokow ni sokɔnɔminɛnw jɔsi. Ni aw ye laso mu kokow la, o bɛ fɛnɲɛnamaniw donwow datugu.

Ji ni dumuniw lakanacogow:

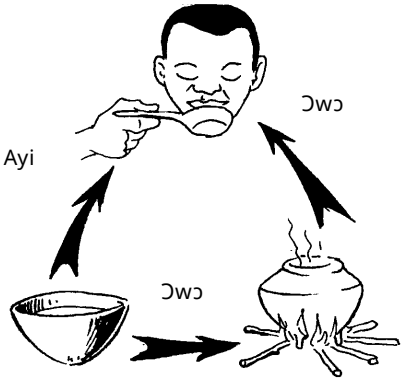

1. A ka ɲi aw ka ji ɲuman min, min sɛnsɛnnen don walima min wulilen don. Nin nafa ka bon, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnniw ma ani sidabana bɛ mɔgɔkɔrɔba minnu na, ani fana, a nafa ka bon fiɲɛbana dɔw furakɛli la i n'a fɔ kɔnɔboli, tɔgɔtɔgɔnin, kunfilanitu, nɔgɔbana ani sayi. Nin bɛɛ la **ji caman** tigiya ka fisa ni **ji sanuman** tigiya ye bana kunbɛn na. Ni a fɔra ko faantanw ka musaka caman bɔ jiminta la walima ka lɔgɔ caman jeni ji kalayali la, o bɛ se ka degun lase u ma baloko la, ani ka jiri caman silatunu.

   Musaka caman tɛ min na, o de ye ka ji kɛ bidɔn sanuman kɔnɔ walima manaforogo la min kɔnɔna bɛ ye, ani ka a bila tile la fo lɛri 6 hakɛ ɲɔgɔn. Ni ji durulen don, aw bɛ a to tile la fo tile 2.

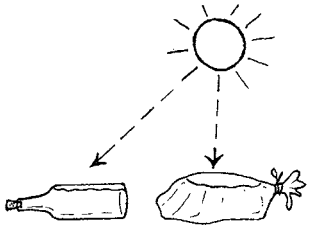

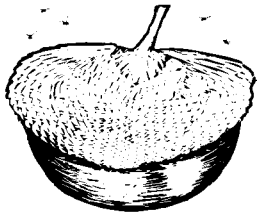

2. Aw bɛ dumuniw tanga dimɔgɔw ni ɲɛmɛrɛ ni fɛnɲɛnamani wɛrɛw ma. O fɛnɲɛnamaniw de bɛ kɛ sababu ye ka banakisɛw jɛnsɛn, ani ka bana lase mɔgɔ ma. Aw kana dumuni tɔw lakanabali to walima ka dumuniminɛnw kobali bila ni o kɛra fɛnɲɛnamaniw bɛ don u la ani ka banakisɛ bila u la. Aw bɛ dumuniw datugu ka ɲɛ ni tɛmɛ ye walima finifɛgɛnmani.

3. Jiriden minnu binna duguma, aw kana olu dun ka a sɔrɔ aw ma u ko ka ɲɛ. Aw kana a to denmisɛnniw ka jiridenw tɔmɔ ka sin ka u dun: aw ye u ko ka ɲɛ fɔlɔ.

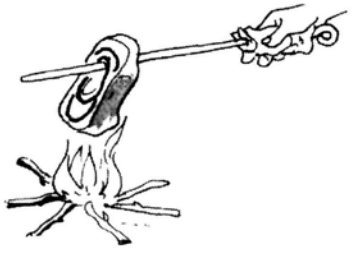

4. Sogo ka kan ka tobi ka mɔ kosɛbɛ sani aw ka a dun. Kɛrɛnkɛrɛnnenya la lɛsogo ni jɛgɛ jeninen, sogoyɔrɔ dɔw kɛnɛ man kan ka to. Kɔnɔnatumu minnu bɛ wele ko ntɔrɔn ani sogolatumu (*la trichinose*), olu bɛ sɔrɔ sogo mɔbali dunni de fɛ.

5. Banakisɛ dɔw bɛ shɛ la minnu bɛ kɔnɔboli lase mɔgɔ ma. Aw bɛ aw tɛgɛw ko sani aw ka aw bolo don dumuniw na.

6. Aw kana dumuni kasabɔlen walima a tiɲɛnen dun. O bɛ se ka aw bana. Buwati kɔnɔ dumuni minnu fununen don walima minnu kɔnɔ dumuniw bɛ seri ka bɔ u dayɛlɛtɔ, aw kana olu dun. Aw ye aw yɛrɛ kɔlɔsi, kɛrɛnkɛrɛnnenya la saridinibuwati la, ani shɛsogo la, minnu tobilen mɛnna. Sani aw ka sogotɔ dun, aw ye aw jija ka a kalaya kosɛbɛ. Ni aw bɛ se, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnniw, mɔgɔkɔrɔbaw ani banabagatɔw ka dumuniw dun minnu sumanen don walima minnu tobi tuma ma mɛn.

7. Ni bana yɛlɛmata bɛ mɔgɔ la i n'a fɔ sɔgɔsɔgɔninjɛ ni mimi ani murafarigan, o tigi ka kan ka dumunikɛ a kelen na. Banabagatɔw ni mɔgɔ tɔw man kan ka dumunikɛ minɛn kelen na, walima fo ni aw ye dumuniminɛnw (tasaw ni kutuw) tobi sani aw ka dumuni kɛ u la tuguni.

Denmisɛnniw tangacogo banaw ma:

1. Denmisɛnni minnu man kɛnɛ olu ni denmisɛnni tɔw man kan ka da dilan kelen kan i n'a fɔ ja in bɛ a jira cogo min.

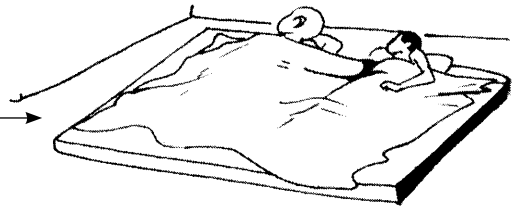

Denmisɛnni banabagatɔw walima kurukuruw, kaba, logologow, walima ɲimi bɛ minnu na, olu ni denmisɛnni tɔw man kan ka da dilan kelen kan. Aw bɛ aw seko bɛɛ kɛ walasa denmisɛnni muratɔw, keteketenitɔw, ɲɔnitɔw walima bana yɛlɛmata wɛrɛw bɛ minnu na, olu ni denmisɛnni tɔw kana da so kelen kɔnɔ, u yɔrɔ ka kan ka janya denyɛrɛniw ni denfitiniw na.

2. Aw bɛ denmisɛnniw tanga sɔgɔsɔgɔninjɛ ma. Ala ye mɔgɔkɔrɔba minnu gɛrɛsɛgɛ fogonfogondimi walima sɔgɔsɔgɔ basigilen na, olu sɔgɔsɔgɔtɔ ka kan ka finini dɔ biri u da la, kɔfɛ ka o ko ni ji wulilenba ye. Olu ni denmisɛnniw man kan ka da so kelen kɔnɔ **abada**. Aw ka kan ka taa ni u ye dɔgɔtɔrɔso la joona.

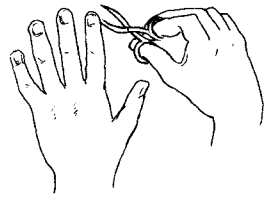

Ni denmisɛnniw ni sɔgɔsɔgɔnijɛtɔ bɛ ɲɔgɔn fɛ, sɔgɔsɔgɔnijɛboloci ka kan ka kɛ u la (BCG).

3. Tuma ni tuma aw bɛ to ka denw ko ani ka u donfiniw falen; aw ka to ka u sɔniw tigɛ tuma bɛɛ, a ka ca a la tumuw ni banakisɛw bɛ dogo sɔnijanw kɔrɔ.

4. Tumuw bɛ denmisɛnni minnu kɔnɔ, kaba ni logologo ani bana yɛlɛmata bɛ minnu na, aw ka kan ka kɔn ka olu furakɛ joona walasa u ka banaw kana yɛlɛma denmisɛnni tɔw la.
5. Saniya matarafa wale minnu ɲɛfɔlen don nin sigida in na, aw ka kan ka olu labato. Aw bɛ tila ka denmisɛnniw dege o wale ninnu na ani ka u matarafabaliya kɔlɔlɔw ɲɛfɔ u ye. O kɔ aw bɛ sokɔnɔna ni dugu saniyali walew dusu don u la.
6. **Aw ye aw jija denmisɛnniw ka balo ɲuman dun.** Dumuni ɲuman bɛ u tanga banaw ma. Bana minnu bɛ denmisɛnni balodɛsɛtɔ faga, o banaw tɛ se ka fɛn kɛ denmisɛn na, min balocogo ka ɲi.

Sigida saniyali

1. Aw bɛ aw jija ka kɔlɔnw ni u dafɛlaw saniya. Aw kana a to baganw ka se kɔlɔnw ma. Ni aw bɛ se, aw ka kan ka kɔlɔnw lakori. Aw kana sɔn mɔgɔw ka kɔlɔndaw nɔgɔ, u kana ɲamanw bɔn kɔlɔnda la walima ka finiw ko yen. Mɔgɔw bɛ u makoɲɛji ta kɔw ni jisigiyɔrɔ minnu na, aw kana a to olu ka nɔgɔ. Aw kana jurufilen bila duguma.
2. Aw bɛ ɲamanw jeni. Nka minnu tɛ se ka jeni, aw bɛ olu don dugukɔrɔ ka u mabɔ sow ni kɔlɔnw ni jitayɔrɔw la.
3. Bɛ ɲɛgɛnw dilan walasa sokɔnɔbaganw kana taama adamadenw nɔgɔ la. Ɲɛgɛndingɛ mana dunya ka a datugu i n'a fɔ ja bɛ a jira cogo min na, o de ka fisa. Ni ɲɛgɛndingɛ ka dun o bɛ a dimɔgɔ ni kasa ko nɔgɔya.

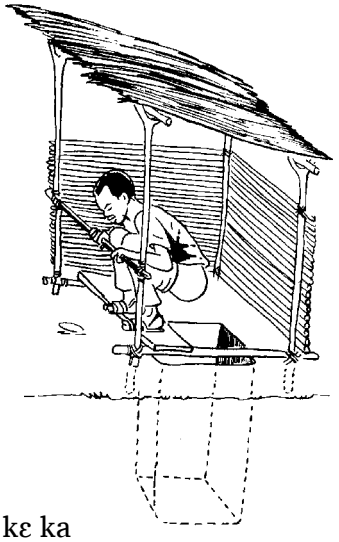

Ɲɛgɛndingɛ dilancogo nɔgɔman dɔ filɛ.

Walasa ka dɔ bɔ ɲɛgɛn kasa ni dimɔgɔw la, aw bɛ to ka bɔgɔmugu, lenburukumuniji walima laso kɛ a kɔnɔ tuma bɛɛ. Aw bɛ to ka dingɛ datugu.

Du kɔnɔ, ɲɛgɛn ni kɔlɔn cɛ ka kan ka kɛ mɛtiri 20 ye.

Ni aw ma se ka ɲɛgɛn dilan, aw bɛ aw jija ka binnataa kɛ ka yɔrɔ janya so ni kɔlɔnw, ni jisɔrɔyɔrɔw la. Aw bɛ denmisɛnniw dege a kɛcogo ɲuman na.

Gafe min bɛ wele tubabukan na ko "*Assainissement et propreté pour un environnement sain*" (Saniya wale minnu kɛnɛya sabati sigida la), hakilina dɔw bɛ o la minnu bɛ kuma ɲɛgɛn dilanni kan. Ɲɛgɛnnɔgɔw fana bɛ se ka kɛ nakɔ kɔrɔ, nka aw kana a kɛ nakɔfɛnw kɔrɔ i n'a fɔ karɔti, su walima salatiw.

Ɲɛgɛn matarafali bɛ mɔgɔw tanga bana caman ma.

Ɲɛgɛnw bɛ mako jumɛnw ɲɛ?

Ɲɛgɛnw ma dabɔ kɛnɛya ni ji ni saniyali dɔrɔn kama. U ɲɛci ka ca:

Sutura yɔrɔ: Ɲɛgɛn tɛ ɲɛgɛndingɛ dɔrɔn ye. Nka sutura kosɔn a nafa ka bon ka u dilan ka ɲɛ. Ɲɛgɛndingɛ nɔgɔmanw bɛ se ka dilan ni aw bolokɔrɔfɛnw ye.

Lakana: Ni ɲɛgɛnw ma dilan ka ɲɛ, farati bɛ u matarafali la. Ni u yɔrɔ ka jan sow la, mɔgɔ bɛ se ka bin musow kan ni u taara u mako la ɲɛgɛn na. Walasa ɲɛgɛnw ka kɛ lakanayɔrɔ ye, aw ka kan ka u dilan ka ɲɛ yɔrɔ lakananen fana na.

Damu: A kadi mɔgɔw ye ka se ka sigi walima ka sonsoro walima ka jɔ ani ka taama ka fɛrɛ ɲɛgɛn kɔnɔ. Ani fana, mɔgɔw ka teli ka u mako ɲɛ u masurunya ɲɛgɛnw de la, minnu lakananen don ka bɔ fiɲɛ ni sanji ni sanjibugun ma.

Saniya: Ni ɲɛgɛnw nɔgɔlen don walima ni u kasa bɛ bɔ, mɔgɔsi tɛ sɔn ka don u kɔnɔ. O fana de bɛ kɛ sababu ye ka banaw jɛnsɛn joona. Dukɔnɔmɔgɔw ka kan ka ɲɛgɛnw saniyali falenfalen u ni ɲɔgɔn cɛ walima ka wari bɔ u lasaniyali kama, walima ka dabali wɛrɛw tigɛ walasa ɲɛgɛnw saniyalen ka to.

Bonya: Ɲɛgɛn saniyali bɛ tɔgɔ duman ni bonya di u tigiw ma. O de kama mɔgɔ caman bɛ musakaba don ɲɛgɛnw dilanni na.

Walasa ka to kɛnɛya la, a ka fisa aw makoɲɛji bɛɛ ka kɛ jisanumanw ye. Ka fara o kan musow fana mako bɛ saniya fɛɛrɛ wɛrɛw la walasa u jɛlen ka to u ka kalolabɔ waati.

Ɲɛgɛn suguyaw

Ɲɛgɛn suguya caman bɛ yen minnu bɛ se ka dilan ni mɔgɔw bolokɔrɔfɛnw ye. A ma fɔ ko bɛɛ ka ɲɛgɛn suguya kelen jɔ, nka min nafa ka bon o de ye ka ɲɛgɛn suguya kelen nafa ɲɛfɔ mɔgɔw ye.

Aw ye aw janto nin na: Datugulan ma kɛ nin jaw ɲɛgɛnw na o kun de ye aw ka se ka u kɔnɔnaw ye. Datugulan ka kan ka don ɲɛgɛnw na walima ka u jɔ cogo la, mɔgɔ tɛ se ka ye u kɔnɔ cogo min na, wa ni mako tɛka kɛ ɲɛgɛndingɛ min na, o ka kan ka datugu.

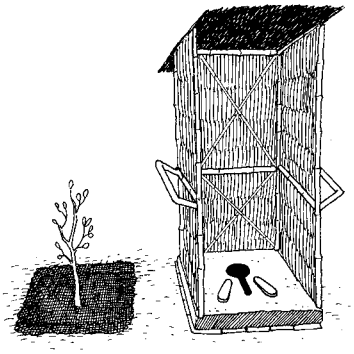

Ɲɛgɛn minnu bɛ labɛn walasa ka jirituruyɔrɔw nɔgɔ don.
Dingɛ tɛ dunya, a bɛ bili, ani ka so jɔ a kunna, so min bɛ se ka ta ka bɔ a nɔ la. A bɛ jɔ yɔrɔw la, mɔgɔw b'a fɛ ka jiri turu yɔrɔ minnu na ani fana ni u bɛ se ka ɲɛgɛn suguya ninnu ladon ka ɲɛ.

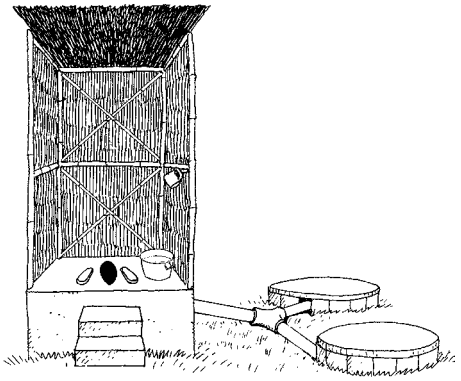

Ɲɛgɛn minnu dingɛ bɛ dunya ka a bili ka ɲɛ ani ka so jɔ a kunna. U ka ɲi yɔrɔw la, yɔrɔ minnu dugujukɔrɔji yɔrɔ ka jan ani jizon ma teli ka se yɔrɔ minnu na.

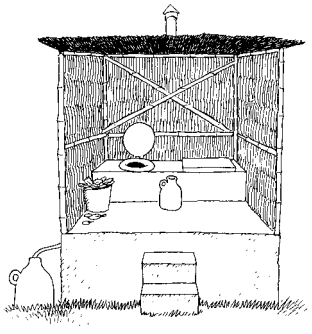

Ɲɛgɛn minnu na, banakɔtaa ni ɲɛgɛnɛ tɛ taa fan kelen fɛ.
Ɲɛgɛn da bɛ kɔrɔta ka wo fila kɛ a la. Banakɔtaa ni ɲɛgɛnɛ tɛ taa sira kelen fɛ. Nin ɲɛgɛn suguyaw bɛ dilan yɔrɔw la, mɔgɔw bɛ banakɔtaa kɛ nɔgɔ ye yɔrɔ minnu na, ani yɔrɔ minnu dugujukɔrɔji yɔrɔ man jan, ani jizon ka teli ka se yɔrɔ minnu na.

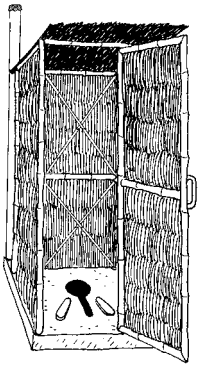

Ɲɛgɛn wasalen, fiɲɛ bɔda bilalen don minnu dingɛ la (ɲɛgɛn wasa).
Ɲɛgɛndingɛ ka dun, a bɛ bili ni dali ye walima jiri ni bɔgɔ. So bɛ jɔ a kunna ni ka fiɲɛ bɔda bila dingɛ la walasa ka dimɔgɔw minɛ jan na. Nin ɲɛgɛn suguyaw bɛnnen don yɔrɔw la, yɔrɔ minnu dugujukɔrɔji yɔrɔ ka jan, ani jizon ko farati tɛ yɔrɔ minnu na.

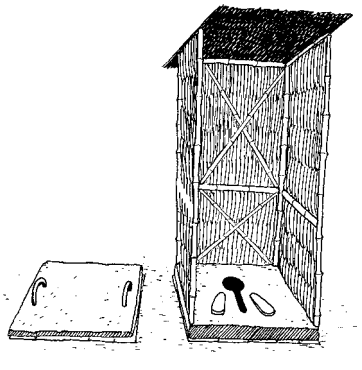

Dingɛ fila bɛ ɲɛgɛn minnu na:
Dingɛ fila bɛ kɛ ɲɛgɛn na, minnu man dun. U tɛ bili ka ɲɛ ani minɛn giriman tɛ kɛ ka so jɔ. So bɛ bonya walasa ka ɲɛgɛndingɛ fila bɛɛ koori. Nin ɲɛgɛn suguya ninnu bɛ jɔ yɔrɔw la, mɔgɔw bɛ banakɔtaa kɛ sɛnɛfɛnw kɔrɔ yɔrɔ minnu na.

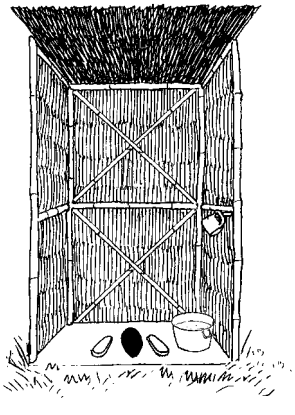

Ji bɛ kɛ ka ɲɛgɛn minnu banakɔtaa lataa: Jimarayɔrɔ datugulen, ɲɛgɛndingɛ kelen walima fila, minnu ka dun ni so bɛ u kunna. Nin ɲɛgɛn suguyaw bɛnnen don yɔrɔw la, yɔrɔ minnu dugujukɔrɔji ka jan ani mɔgɔw mako bɛ jɔ ji la yɔrɔ minnu na ka u yɛrɛ saniya.

Ɲɛgɛnw ka kan ka jɔ yɔrɔ minnu na

Ni aw ye ɲɛgɛnw jɔyɔrɔ suganti, aw bɛ a jateminɛ ni u jiw tɛ jigin kɔlɔnw, ni dugujukɔrɔjiw la. Dugujukɔrɔjiw nɔgɔli sababu bɛ bɔ yɔrɔw kɛcogo la i n'a fɔ dugukolo suguya, yɔrɔ ɲigincogo, ani dugujukɔrɔji yɔrɔ janya hakɛ. Fɛɛrɛ dɔw bɛ se ka a to lakana ka sabati sira dɔw fɛ.

Dingɛ dunya (ni ɲɛgɛn wuluwuluma don) walima ni dingɛ tilalen don fila ye (ɲɛgɛn min banakɔtaa bɛna kɛ nɔgɔ ye) u ni dugujukɔrɔji cɛ ka kan ka kɛ mɛtiri fila ni tila ye. Ni aw bɛ ɲɛgɛndingɛ sen, ni aw ye a ye ko a yɔrɔ dugukolo ɲiginnen don walima ni dingɛ fara ji la, o bɛ a jira ko yen tɛ ɲɛgɛn jɔyɔrɔ ɲuman ye. Aw bɛ a to aw hakili la ko dugujukɔrɔji bɛ yɛlɛn samiya fɛ ka tɛmɛ tilema waati kan. Aw kana ɲɛgɛn sen cogosi la jisigiyɔrɔw la.

Ni aw ye a ye ko ɲɛgɛnji bɛna dugujukɔrɔjiw nɔgɔ, aw bɛ a lajɛ ka banakɔtaa kɛyɔrɔ kɛ dingɛ ye, min tɛ dunya, i n'a fɔ a ɲɛfɔlen don cogomin sɛbɛn ɲɛ 225 la.

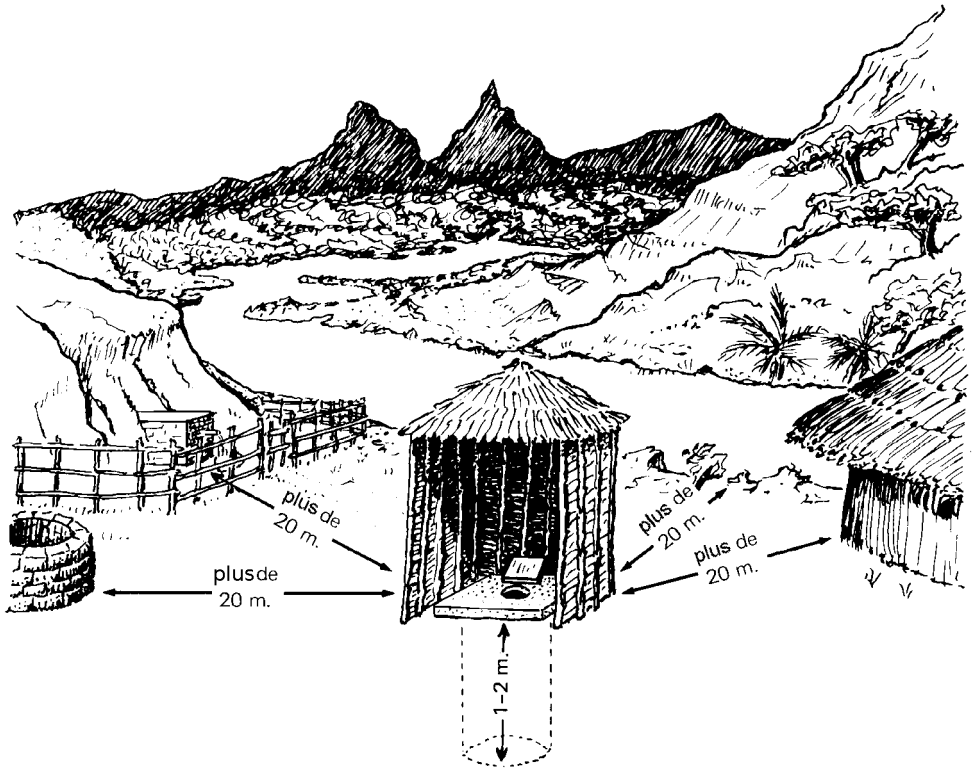

Ɲɛgɛnw ni baw ni dalaw ni minnijitayɔrɔw ni kɔw, ani kɔlɔnw cɛ janya ka kan ka kɛ mɛtiri 20 ɲɔgɔn ye.

A ka ca a la, dugujukɔrɔjiw bɛ boli ka jigin. Ni ɲɛgɛn jɔyɔrɔ wɛrɛ foyi tɛ aw bolo fo ɲɛgɛnji bɛ dugujukɔrɔji sɔrɔyɔrɔ minnu na, aw bɛ u jɔ kɔlɔnw, jibolisira, ni dugumala cɛ.

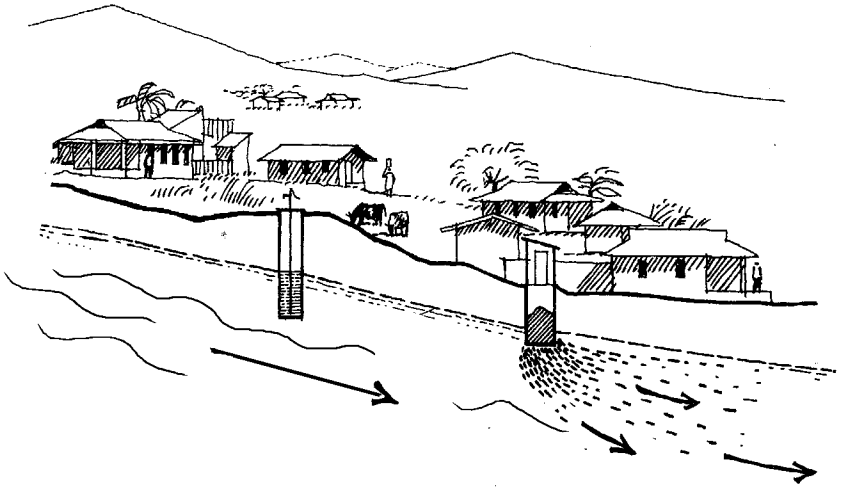

Ɲɛgɛnw ka kan ka kɛ kɔlɔn jibolisira ni dugumala cɛ, barisa ji bɛ boli ka jigin de.

Minnijita kɔlɔnw Nɔgɔ bɔtɔ ɲɛgɛndingɛ la ka jigin dugujukɔrɔji la

Kɔnɔnatumuw ni fɛnɲɛnamani wɛrɛw minnu bɛ balo mɔgɔ joli la

Tumu suguya caman ni fɛnɲɛnamani wɛrɛw bɛ kɛ mɔgɔ nugu la, minnu bɛ bana caman sababuya. Nin tumu ninnu ka teli ka sɔrɔ mɔgɔ kɔnɔ:

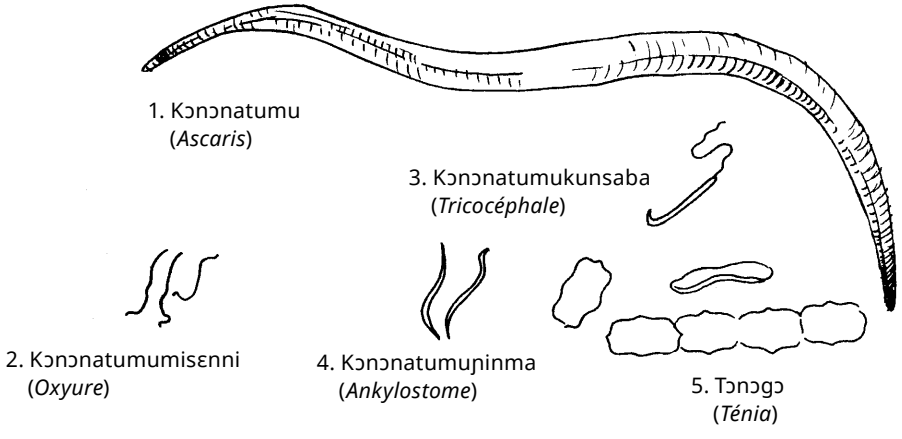

Nin tumu ninnu na, kɔnɔnatumu ni tɔnɔgɔ bɛ sɔrɔ nɔgɔ la, ani u bɛ se ka ye banakɔtaa (walima fɔɔnɔ) la. Kɔnɔnatumukunsaba ni kɔnɔnatumuɲinma bɛ se ka banajugu bila mɔgɔ la, ka sɔrɔ u tɛ ye banakɔtaa la.

Ni aw ye a ye ko den dɔ bɛka fasa, a tɛ sɔn ka dumunikɛ, a dusu bɛ ɲugun walima a bɛ fɔɔnɔ, kɔnɔdimi bɛ a minɛ, a fari bɛ tɔn tɔn walima ka a ŋɛɲɛ, aw bɛ a bila aw hakili la ko tumu bɛ se ka ye a kɔnɔ o la aw ka kan ka tumuni fura di a ma.

Aw ye aw janto: Piperazini (*pipérazine*) bɛ tumufagafura caman na. U bɛ se ka tumu suguya fila dɔrɔn de faga: kɔnɔnatumuniw ni kɔnɔnatumumisɛnniw ani u man kan ka di denw ni denmisɛn fitiniw ma. Mebɛndazɔli (*mébendazole*, *Vermox*) farati ka dɔgɔn, ani a bɛ tumu suguya caman kɛlɛ. Alibɛndazɔli (*Albendazole*) ni pirantɛli (*pyrantel*) fana bɛ tumuni suguya caman kɛlɛ, nka u da ka gɛlɛn. Cabɛndazɔli (*thiabendazole*) bɛ tumu suguya caman kɛlɛ, nka a kɔlɔlɔ ka bon ani a man kan ka ta ka caya. Aw ye sɛbɛn ɲɛ 557 ka taa a bila a ɲɛ 559 la lajɛ walasa ka kunnafoniw sɔrɔ nin fura ninnu bɛɛ kan.

Kɔnɔnatumuni, *Ascaris* (tumu in ka jan ani a kɔrilen don)

A sɔrɔcogo:

A bɛ sɔrɔ banakɔtaa fɛ: Ni saniya ma matarafa, tumufan minnu bɛ kɔnɔnatumutɔw banakɔtaa la, olu bɛ se ka se mɔgɔ wɛrɛ kɔnɔ.

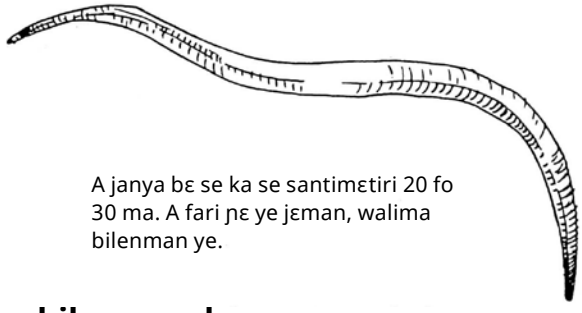

A janya bɛ se ka se santimɛtiri 20 fo 30 ma. A fari ɲɛ ye jɛman, walima bilenman ye.

Kɔnɔnatumuni bɛ bana minnu bila mɔgɔ la:

Tumufan minnu sera mɔgɔ kɔnɔ, o fan ninnu bɛ kɛ tumuniw ye. U bɛ don joli la ka taa fo fogonfogon la, ka ŋɛɲɛ ni sɔgɔsɔgɔjalan bila mɔgɔ la. Tuma dɔw la u bɛ se ka sinkɔrɔkɛrɛdimi bila mɔgɔ la walima sɔgɔsɔgɔ, kari jolima bɛ bɔ min na. Ni banabagatɔ sɔgɔsɔgɔra, tumumisɛnniw bɛ jɛnsɛn fiɲɛ fɛ ka se mɔgɔ wɛrɛ ma, u bɛ taa nuguw la ka bonya.

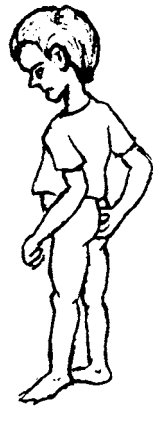

Ni kɔnɔnatumuniw bɛ nugu la, u bɛ se ka kɔnɔdimi, fɔɔnɔ, walima fanga dɔgɔya bila mɔgɔ la. Tumuni caman bɛ denmisɛnni minnu kɔnɔ, o denmisɛnniw kɔnɔ bɛ bonya. Kɔnɔnatumuniw man teli ka sisan bila mɔgɔ la walima ka nugu geren (aw ye sɛbɛn ɲɛ 152 lajɛ). Ni farigan ye den minɛ, tumuniw bɛ bɔ a banakɔtaa, a da, walima a nu fɛ tuma dɔw la. Tuma kelen kelenw na, u bɛ taa fiɲɛbɔdaw fɛ ka ninakili degun.

A kunbɛncogo:

Mɔgɔw ka kan ka ɲɛgɛnw matarafa, ka u tɛgɛw ko safinɛ na sani u ka dumunikɛ, ani ka dumuniw tanga dimɔgɔw ma.

A furakɛcogo:

Mebɛndazɔli (*mébendazole*) ka teli ka kɔnɔnatumuw faga. Aw ye a tacogo lajɛ sɛbɛn ɲɛ 557 la. Piperazini (*Pipérazine*) fana ka ɲi (aw ye sɛbɛn ɲɛ 558 lajɛ). Farafinfura dɔw fana ka fisa. Ni aw bɛ a furakɛ ni manje ye, aw ye sɛbɛn ɲɛ 51 lajɛ.

Aw ye aw janto: Aw kana cabɛndazɔli (*thiabendazole*) kɛ ka kɔnɔnatumuni *(Ascaris)* furakɛ. A fura in bɛ tumuw bila ka yɛlɛn ka taa nu walima da kɔnɔ ka ninakilidegun bila mɔgɔ la.

Kɔnɔnatumumisɛnni, *Oxyure* (nin tumu ka dɔgɔn)

A sɔrɔcogo:

A tumu kelen o kelen bɛ fan caman da mɔgɔ banakɔtaayɔrɔ la. U bɛ ŋɛɲɛ bila o yɔrɔ la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la sufɛ. Ni den ye a yɛrɛ siyɛn, tumufanw bɛ don a sɔniw kɔrɔ. U bɛ se a kɔnɔ o cogo de la, ani ka yɛlɛma mɔgɔ

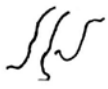

A janya ye santimɛtiri 1 ye. A ɲɛ jɛman don. A ka misɛn i n'a fɔ gaari.

Kɔnɔnatumumisɛnniw farati man bon kosɛbɛ. A ŋɛɲɛ bɛ denmisɛnw bali ka sunɔgɔ.

A furakɛcogo ni a kunbɛncogo:

Saniya matarafali nafa ka bon kosɛbɛ. Hali ni aw ye den kɔnɔnatumuw faga, ni saniya ma matarafa, tumu ninnu bɛ tila ka segin. **Ni saniya matarafara ka ɲɛ, tumuw bɛ tunu u yɛrɛ ma dɔgɔkun wɔɔrɔ kɔnɔ hali ni fura ma ta.**

- Aw bɛ kulusi fitini dɔ don den na, walasa a kana se ka a bobara siyɛn.
- Ni den wulila ka bɔ sunɔgɔ la, aw bɛ a bobara ni a tɛgɛw ko. Aw bɛ a tɛgɛw ko safinɛ na waati bɛɛ ni a bɔra ɲɛgɛn na ani sani a ka dumunikɛ.
- Aw bɛ denmisɛnniw sɔniw tigɛ ka u surunya.
- Aw bɛ to ka den ko ka a ka finiw falen. Aw bɛ a bobara ko ka ɲɛ ani ka a sɔniw tigɛ. Walasa ka dɔ bɔ a ŋɛɲɛ na, aw bɛ wazelini (*Vaseline*) dɔ mu a banakɔtaayɔrɔ la a da tuma.
- Aw bɛ mebɛndazɔli (*mébendazole*) di a tigi ma. Ni aw b'a fɛ ka a tacogo don, aw ye sɛbɛn ɲɛ 557 lajɛ. Piperazini (*pipérazine*) fana ka ɲi, nka a man kan ka di denw ma (aw ye sɛbɛn ɲɛ 558 lajɛ). Ni kɔnɔnatumuni bɛ den kelen na du kɔnɔ, a ka fisa ka duden bɛɛ furakɛ ɲɔgɔn fɛ. Ni aw b'a fɛ ka a furakɛ ni layi ye, aw ye sɛbɛn ɲɛ 55 lajɛ.
- Saniya ɲɔgɔn fɛɛrɛ ɲuman tɛ yen walasa ka i yɛrɛ tanga kɔnɔnatumuw ma. Hali ni a sɔrɔ fura bɛ tumu ninnu ban pewu, mɔgɔ min ma yɛrɛsaniya matarafa, tumuw bɛ se ka na o tigi la kura ye. Kɔnɔnuguntumuw bɛ se ka kalo 6 ɲɔgɔn kɛ ka sɔrɔ u ma sa. Ni an ye saniya bato a ɲɛ ma, tumuw bɛ tunu pewu pewu dɔgɔkun dama dama kɔnɔ, hali ni u ma fura kɛ.

Kɔnɔnatumukunsaba, *Tricocéphale*

Nin tumu fana ni dɔ in sɔrɔ sababu ye saniya matarafabaliya de ye. A ka ca a la a tɛ bana bila mɔgɔ la. Ni a bugunna, a bɛ kɔnɔboli bila mɔgɔ la. Ni a bɛ denmisɛnni na, a bɛ se ka kɔbɔ bila a la.

A janya bɛ taa santimɛtiri 3 fo santimɛtiri 5 la. A fari ɲɛ ye bilenman walima bugunma ye.

A kunbɛncogo:

A kunbɛncogo ni kɔnɔnatumumisɛnni kunbɛncogo bɛɛ ye kelen ye.

A furakɛcogo:

Ni tumuni ye gɛlɛya lase aw ma, aw bɛ mebɛndazɔli (*mébendazole*) ta (aw ye sɛbɛn ɲɛ 557 lajɛ). Ni kɔbɔ ye den minɛ, aw bɛ jisuma suuru a banakɔtaayɔrɔ la. O bɛ nugu ladon.

Kɔnɔnatumuɲinma, *Ankylostome*

Nin tumuni ninnu bɛ bana min bila mɔgɔ la, o bɛ jate denmisɛnniw ka banajuguw fɛ, ka da a kan u bɛ den joli min ka jolidɛsɛ bila a la. Ni aw ye denmisɛn dɔ ye min fari ɲɛ jɛlen don a kan, walima a bɛ bɔgɔ dun, ni aw ye a sɛgɛsɛgɛ, aw bɛna a sɔrɔ ko tumuni bɛ a kɔnɔ. Ni aw bɛ se, aw bɛ taa a banakɔtaa sɛgɛsɛgɛ. (a ye man di ni mikɔrɔsikɔpu (*microscope*) tɛ.

A janya ye santimɛtiri 1 ye. A fari ɲɛ ye bileman ye.

A sɔrɔcogo ni a bɛ bana minnu bila mɔgɔ la:

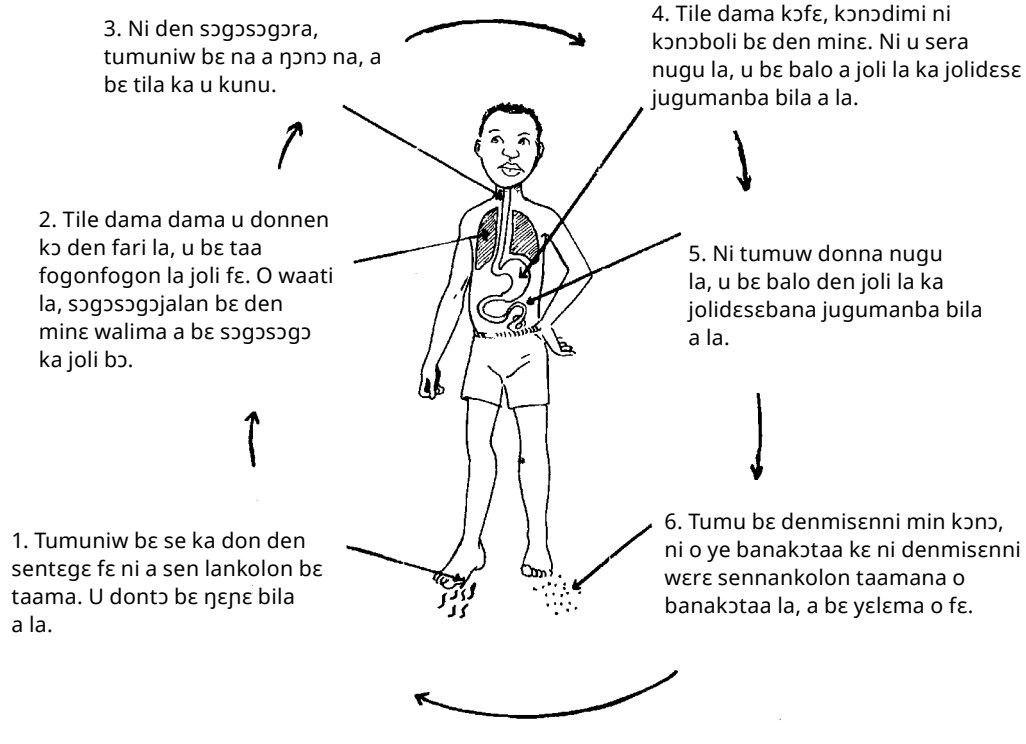

A furakɛcogo:

Aw bɛ a furakɛ ni mebɛndazɔli (*mébendazole*) ye. Aw ye sɛbɛn ɲɛ 557 lajɛ.

Aw bɛ dumuniw dun joliseginfura bɛ dumuni minnu na walasa ka jolidɛsɛ furakɛ, ani ka joliseginfurakisɛw ta. Aw ye sɛbɛn ɲɛ 209 lajɛ.

Aw bɛ denmisɛnniw tanga kɔnɔnatumuw ma:
Aw bɛ ɲɛgɛnw jɔ ka u matarafa. Aw bɛ samara don.

Kelennatumuni wa tɔnɔgɔ, *Ténia*

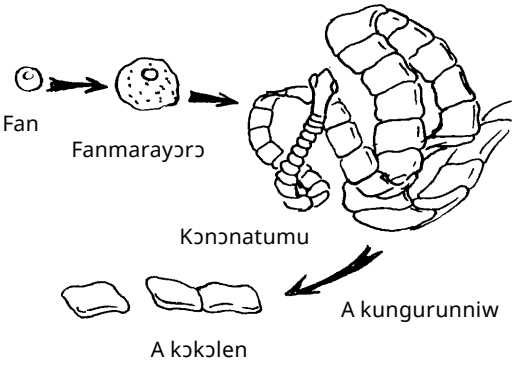

Nin tumuni janya bɛ se ka mɛtiri 2 sɔrɔ ni a bɛ nugu la; nka a kungurunniw de bɛ ye banakɔtaa la. Olu janya bɛ santimɛtiri kelen bɔ. U ɲɛ jɛman don. Tuma dɔw la a kungurunniw bɛ bɔ u yɛrɛ ma ka don finijukɔrɔfini na.

Mɔgɔ bɛ tɔnɔgɔ sɔrɔ lɛsogo, misisogo, sogo wɛrɛw walima jɛgɛ mɔbali dunni fɛ.

A kunbɛncogo:

Aw ka kan ka sogo bɛɛ tobi ka mɔ sani aw ka u dun, kɛrɛnkɛrɛnnenya la lɛsogo. Sani aw ka sogo, walima jɛgɛ dun, aw ye a lajɛ ka ɲɛ ni a kɔnɔna mɔnen don.

A bɛ kɔlɔlɔ min lase mɔgɔ ka kɛnɛya ma:

Ni tɔnɔgɔ bɛ nugu la, a bɛ kɔnɔdimimisɛnniw bila mɔgɔ la, ani ka gɛlɛya wɛrɛw lase i ma.

A faratibamayɔrɔ ye ni tɔnɔgɔ donna kunsɛmɛ na a bɛ kungolodimi ni kirinni bila mɔgɔ la, walima ka i faga. O bɛ kɛ ni tumufanw sera mɔgɔ kɔnɔ. O de la, aw ka kan ka aw tɛgɛw ko ni aw ye banakɔtaa kɛ. Ni tɔnɔgɔ bɛ mɔgɔ min kɔnɔ, o tigi ka kan ka a janto saniya matarafali la.

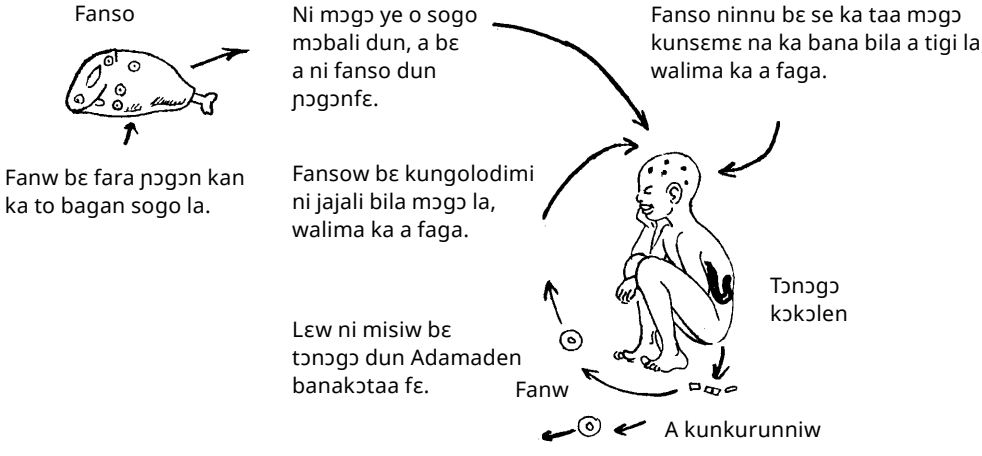

A furakɛcogo:

Aw bɛ nikulosamidi (*niclosamide*; izinitigi ka tɔgɔ dalen *Trédémine*, *Yomesan*) walima parazikantɛli (*praziquantel*) ta (aw ye sɛbɛn ɲɛ 560 lajɛ). Aw bɛ a tacogo kofɔlenw bato ka ɲɛ.

Bagansogolatumuni:

Nin tumuni ninnu tɛ se ka ye banakɔtaa la, u bɛ bɔ nugu la ka taa fasaw la.

A sɔrɔcogo:

A bɛ sɔrɔ lɛsogo mɔbali dunni fɛ ni fanso bɛ a la.

Bana taamasiɲɛw:

A bɛ bɔ sogo tumuma hakɛ dunni de la. Tuma dɔw la, a tɛ dɔn, nka a bɛ se ka banajugu bila mɔgɔ la, walima ka a faga yɛrɛ. Lɛri dama dama walima tile 5 sogo tumuma dunnen kɔfɛ, kɔnɔdimi bɛ se ka mɔgɔ minɛ ka kɔnɔboli kɛ a senkɔrɔ. Tile dama dama o kɔ, ni a juguyara kojugu, nin lahalaya ninnu bɛ kɛ mɔgɔ la:

- farigan ni nɛnɛ;
- fasadimi;
- ɲɛda funu (tuma dɔw sen fana);
- jolisu wolo kɔrɔ;
- joli bɛ ci ɲɛ jɛman yɔrɔw kan

A bana juguya bɛ mɛn senna dɔgɔkun 3 fo dɔgɔkun 4.

A furakɛcogo:

Aw bɛ dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini joona. Alibɛndazɔli (*albendazole*), walima mebɛndazɔli (*mébendazole*), olu ka ɲi.

Walasa ka u tacogo dɔn, aw ye sɛbɛn ɲɛ 557 ni 558 lajɛ. Kɔrɔtikɔ-siteroyidi (*les corticostéroïdes*) fana ka ɲi, nka dɔgɔtɔrɔ, walima kɛnɛyabaarakɛla dɔ de ka kan ka ale di).

Aw ye aw janto: Ni mɔgɔ caman ye sogo kelen dun, ni u bɛɛ banana, o bɛ se ka a jira ko sogo mɔbali dunni de ye bana bila u la. A bɛ se ka kɛ bana jugu ye. Aw bɛ dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini.

Bagansogo mɔbali dunni bana kunbɛncogo:

- Aw bɛ lɛsogo ni sogo wɛrɛw tobi ka mɔ sani aw ka u dun.
- Aw kana sogokolow walima sogotobibali foyi di lɛw ma.

Tɔgɔtɔgɔninbanakisɛ (*Les Amibes*)

Ale tɛ tumu ye, fɛɲɲɛnamani fitini don min tɛ se ka ye ni mikɔrɔsikɔpu tɛ (mansini min bɛ ja labonya).

A sɔrɔcogo:

Banakisɛ in bɛ mɔgɔ minnu na a bɛ sɔrɔ olu banakɔtaa fɛ; saniya matarafabaliya bɛ a to banakisɛ in bɛ don ji minta la, walima dumuniw, o la mɔgɔ minnu bɛ o dumuniw dun, bana in bɛ se ka olu fana minɛ.

Bana taamasiɲɛw:

Bana in taamasiɲɛ tɛ ye mɔgɔ ye ɲɛna na. O de la a banakisɛ bɛ se ka kɔnɔboli juguman walima tɔgɔtɔgɔnin (banakɔtaa ni joli) bila mɔgɔ la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la, bana wɛrɛ bɛ mɔgɔ minnu na walima balodɛsɛ.

Banakisɛ min yera mikɔrɔsikɔpu fɛ

Tɔgɔtɔgɔnin taamasiɲɛ ye:

- Kɔnɔboli bɛ taa ka segin, tumadɔ la kɔnɔ bɛ ja.
- Kɔnɔnugutigɛ bɛ kɛ a la, ɲɛgɛnnataa nege bɛ a tigi minɛ tuma bɛɛ, nka ni a taara, a tɛ banakɔtaa fosi sɔrɔ, a dɔw la yiriyiri dɔrɔn de bɛ bɔ.
- Nɔgɔ ni yiriyiri caman bɛ bɔ (a ka ca a la a jilama tɛ), tuma dɔw la ani joli bɛ bɔ.
- Ni bana ka jugu kosɛbɛ, ni basi caman bɛ bɔ, olu bɛ mɔgɔ fanga dɔgɔya ka u bana
- Ni farigan bɛ a senkɔrɔ o bɛ se ka a jira ko banakisɛ fana sen bɛ a la.

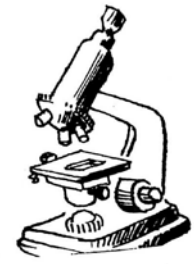

Mikɔrɔsikɔpu

Basi bɔ bɛ kɔnɔboli min sen kɔrɔ, o sababu bɛ se ka kɛ tɔgɔtɔgɔnin banakisɛ ye walima banakisɛ wɛrɛ, o la farigan bɛ to sen na waati bɛɛ. O de la tɔgɔtɔtɔni banakisɛ in (*Shigellose*) bɛ cun mɔgɔ kan, banakɔtaa bɛ magaya (a bɛ kɛ jilama ye), o bɛɛ la farigan bɛ to sen na (aw bɛ gafe ɲɛ 260 lajɛ) i n'a fɔ a kɛcogo kɔrɔ:

Kɔnɔboli+basi+farigan = bana min sababu ye banakisɛ ye (tɔgɔtɔgɔnin banakisɛ suguya wɛrɛ, *Shigellose*)

Kɔnɔboli + basi + farigan tɛ = tɔgɔtɔgɔnin (*dysenterie amibienne*)

Tuma dɔw la, sababuw wɛrɛw bɛ tɔgɔtɔgɔnin na. Walasa aw ka da a la ko tɔgɔtɔgɔnin don fo ni banakɔtaa sɛgɛsɛgɛra.

Tuma dɔw la banakisɛ in bɛ don mɔgɔ biɲɛ na ka nɛ sigi a la. O bɛ dimi kɛ kɔnɔbara kiniboloyanfan sanfɛla la, a bɛ yɛlɛn disi la, wa dimi bɛ juguya ni a tigi bɛ taama. (A ni kunankunandimi bɛɛ ye suguya kelen ye, aw ye sɛbɛn ɲɛ 495 lajɛ; sayi, aw ye sɛbɛn ɲɛ 279 lajɛ; ani biɲɛdimi la, aw ye sɛbɛn ɲɛ 494 lajɛ). Ni nin taamasiɲɛ ninnu bɛ mɔgɔ min na ni o tora ka sɔgɔsɔgɔ ka ji ɲɛlafinman dɔ bɔ, o bɛ a jira ko bana in bɛ a fogonfogon la.

A furakɛcogo:

- Ni aw bɛ se aw ye dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini ani ka banakɔtaa sɛgɛsɛgɛ.
- Tɔgɔtɔgɔnin juguman bɛ se ka furakɛ ni metoronidazɔli (*métronidazole*) ye, ni aw bɛ se, aw bɛ furowati dilokisanidi (*furoate de diloxanide*) fara a kan. Walasa ka fura tata hakɛ ni furakɛli kuntaala ani yɛrɛtangacogo dɔn; aw ye sɛbɛn ɲɛ 548 lajɛ.
- Tɔgɔtɔgɔnin juguman bɛ se ka furakɛ i n'a fɔ a daminɛ waati bɛ furakɛ cogomin. Aw ka kan ka metoronidazɔli ni furowati dilokisanidi fila bɛɛ ta (sɛbɛn ɲɛ 548).

A kunbɛncogo:

Aw bɛ ɲɛgɛnw dilan ani ka u matarafa, aw bɛ jimintaw bɔyɔrɔ lakana. Aw bɛ saniya walew matarafa.

Nugulabanakisɛ

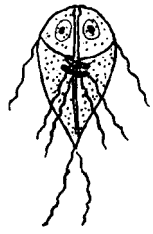

Nugulabanakisɛ yeelen mikɔrɔsikɔpu la

Nugulabanakisɛ ye banakisɛ fitini ye, min bɛ balo mɔgɔ nugu la wa ale de ye kɔnɔboli caman sababu ye, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnw ta. Kɔnɔboli in bɛ se ka mɛn sen na (walima min bɛ taa ka segin).

Ni mɔgɔ min banakɔtaa ɲɛ nɛrɛma don, ni a kasa ka go ka a kanga, nka ni joli walima yiriyiri tɛ a la, a ka ca a la nugulabanakisɛ bɛ se ka kɛ o tigi kɔnɔ. A tigi kɔnɔ bɛ tɔn, ka a ni degun, wa a tigi bɛ to ka fiɲɛ bila kosɛbɛ, ani ka girinti. Girinti kasa ka go i n'a fɔ kiribi. A ka ca a la, a tigi fari tɛ kalaya.

A kɔnɔboli bɛ se ka ban a yɛrɛma waati dɔw la. O la dumuni dafalen dunni bɛ mɔgɔ dɛmɛ.

A jugumanba furakɛcogo ɲuman bɛ kɛ ni metoronidazɔli ye (*métronidazole,* aw ye sɛbɛn ɲɛ 548 lajɛ). Kinakirini (*quinacrine*, ɲɛ 550) da ka nɔgɔn, wa a ka ca a la a ka ɲi kosɛbɛ, nka kɔlɔlɔ jugumanbaw bɛ a la.

Sugunɛbilenni

Sugunɛbilenni sababu ye tumu dɔ ye min bɛ don joli la. Tumu suguya ka ca duniya kɔnɔ. Yɔrɔ bɛɛ ni a ta cogoya don. Suguya kelen bɛ yen, min ka ca farafinna, arabu jamana, ani ameriki worodugu yanfan dɔw fɛ. Sugunɛbilennikɛ bɛ yɔrɔ minnu na, ni joli yera aw sugunɛ la o yɔrɔ la, **aw ka kan ka taa aw sugunɛ sɛgɛsɛgɛ mikɔrɔsikɔpu la ni banakisɛ in tɛ a la**.

Sigida dɔw la, nin bana kofɔlen in ka ca kosɛbɛ fo ka a kɛ mɔgɔw hakili la ko cɛmisɛnniw ka sugunɛbilennikɛ ye musomaniw ka kalolabɔ nɔnabila ye.

Bana taamasiɲɛw

- A taamasiɲɛ min ka ca kosɛbɛ o de ye joli bɔli ye sugunɛ na, kɛrɛnkɛrɛnnenya la sugunɛ tɔni labanw na. Tumu suguya wɛrɛw bɛ kɔnɔbolibasima bila mɔgɔ la.
- A bɛ barakɔrɔdimi ni worofurancɛ dimi bila mɔgɔ la; a ka ca a la o dimi in bɛ juguya sugunɛ kɛlen kɔfɛ. Farikalaya ni fariŋɛɲɛ bɛ se ka kɛ a sen kɔrɔ.
- A bɛ joli bila musow la, i n'a fɔ dilannabana.
- Kalo walima san dama dama kɔfɛ, dimi bɛ se ka a tigi minɛ min bɛ kɛ sababu ye ka a kɔmɔkili, a biɲɛ, a samanɛnɛ funu fo ka se saya ma.
- Tuma dɔ la, a taamasiɲɛ tɛ bɔ joona. Kɔnɔnatumunw ka ca sidida min na, ni taamasiɲɛ damadɔ bɛ mɔgɔ minnu na, olu walima kɔnɔdimitɔw ka kan ka taa sɛgɛsɛgɛ.

Kɔtɛ kunbaba

A furakɛcogo:

Aw ye taa kɛnɛya baarakɛla dɔ fɛ yen. Parazikantɛli (*praziquantel*) bɛ jolilatumu suguya bɛɛ furakɛ. Ɔkizamunikini (*oxamniquine*) bɛ jolilatumu suguya dɔw furakɛ. Walasa ka fura tata hakɛ dɔn, aw ye sɛbɛn ɲɛ 561 lajɛ.

A kunbɛncogo:

Sugunɛbilenni yɛlɛma man teli. A ka ca a la, a banakisɛ bɛ balo jilakɔtɛ fitini dɔw de kɔnɔ. Sugunɛbilenni sɔrɔcogo filɛ:

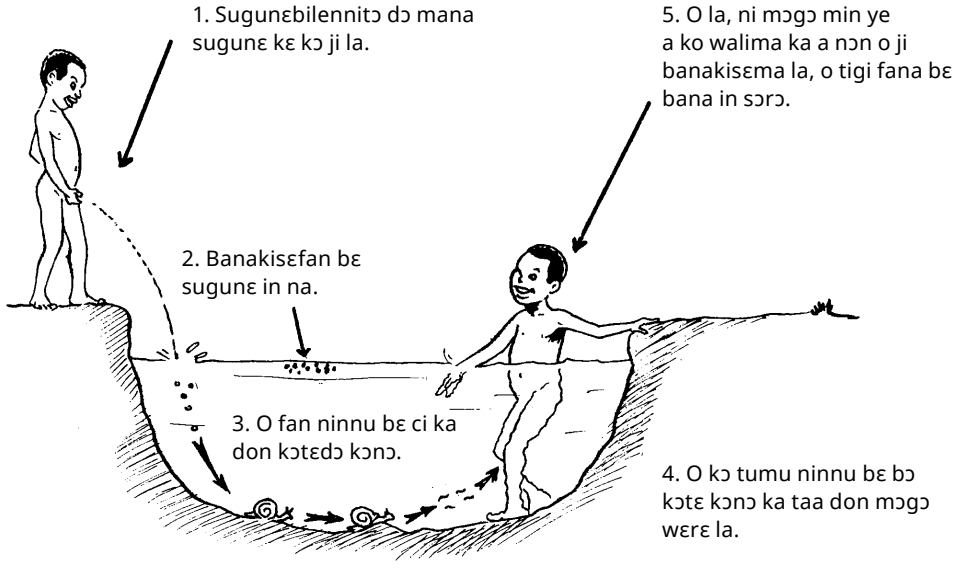

Walasa ka aw yɛrɛ tanga sugunɛbilenni ma, aw ye a kɛlɛbagaw dɛmɛ ka kɔtɛ ninnu silatunu ani ka banabagatɔ furakɛ. Nka, min nafa ka bon ni a bɛɛ ye, o de ye: **Mɔgɔ bɛɛ ka to ka sugunɛkɛ ɲɛgɛn kɔnɔ, nka aw kana a kɛ ji da la walima ji la abada.**

Nugulasugunɛbilenni

Nin bana in suguya ka ca, min juguyali bɛ bɔ a banakisɛ suguya la (o fana bɛ bɔ sigida kɛ cogo la).

Bana in suguya minnu ka jugu:

- A daminɛ, farigan ni ŋɛŋɛ bɛ se ka ɛ a sen kɔrɔ;
- O kɔfɛ, kɔnɔboli joli bɔn bɛ min sen kɔrɔ. Taalen ɲɛfɛ, a tigi kɔnɔ bɛ funu (ka da a kan a biɲɛ ni a samanɛnɛ bɛ bonya o la ji bɛ yɛlɛn falaka kan min bɛ nugu datugu) o bɛ se ka laban saya la min sababu bɔra joli jiginni na a tigi kɔnɔ. Banakɔtaa ka kan ka sɛgɛsɛgɛ walasa ka a dɔn ni bana in don.

A furakɛcogo:

Aw bɛ se ka nitiridazɔli ta, nka a man ɲi waati bɛɛ, o ni a taa bɛɛ, aw ye taa aw yɛrɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la barisa fura fɛn fɛn bɛ nin bana in furakɛ, olu bɛɛ farati ka bon.

A kunbɛncogo:

Ale banakisɛ bɛ kɔrɔbaya i n'a fɔ sugunɛbilenni ta, nka ale bɛ sɔrɔ banakɔtaa de fɛ.

U kunbɛncogo bɛɛ ye kelen ye. Aw ye ɲɛgɛnw matarafa waati bɛɛ.

Sɛgɛlɛn

Sɛgɛlɛnbanakisɛ ye tumu jamajan misɛnmani ye min bɛ don mɔgɔw wolo kɔrɔ ka joli jugumanba dɔ bɔ a tigi senkuru, a gɛnɛnkala, walima a fari fanwɛrɛ la. Tumu in bɛ i n'a fɔ gaari, wa a janya bɛ se ka tɛmɛ mɛtiri kelen kan. Sɛgɛlɛn bɛ sɔrɔ farafinna fan dɔw la.

Sɛgɛlɛn yɛlɛma cogo filɛ:

1. Fan ninnu dɔw bɛ ci ka kɛ tumu ye fari sogo la, nka a daminɛ na, a tigi tɛ a dɔn. San kelen ɲɔgɔn kɔfɛ, tumu kunbaba dɔ bɛ a kun bɔ a tigi farisogo la ka a fanw da.

3. Mɔgɔ wɛrɛ mana o ji min, o tigi bɛ jilafɛnɲɛnɛmaniw ninnu kunuji fɛ.

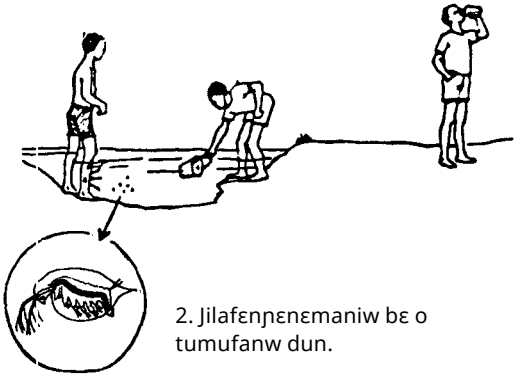

2. Jilafɛnɲɛnɛmaniw bɛ o tumufanw dun.

4. Sɛgɛlɛnbanakisɛ bɛ mɔgɔ min na, ni joli bɛ o tigi la, ni a donna ji la, tumu bɛ a kunkolo bɔ joli fɛ ka fan caman da.

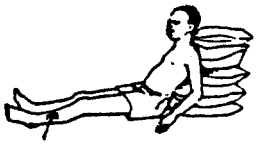

A taamasiɲɛw:

- A tigi senkuru, a gɛnɛnkala, a kɔkili walima a fari fan wɛrɛ bɛ funu ka a dimi.
- Dɔgɔkun kelen kɔfɛ kuru bɛ falen, ka tila ka ci ka kɛ joli ye. A ka ca a la o bɛ kɛ ni a tigi donna ji la walima ni a bɛ a ko. O kɔ tumu jɛman bɛ a kun bɔ jolida fɛ.
- Ni jolida nɔgɔra, dimi ni funu bɛ bonya fo a tigi bɛ dɛsɛ ka taama. Tuma dɔw la a bɛ laban nɛgɛtigɛbana na (aw ye 144 lajɛ).

A furakɛcogo:

- Aw ye jolida saniyalen to. Aw bɛ fari jolimayɔrɔ don ji suma na fo tumu in ka a kun bɔ.
- Aw bɛ gaari dɔ siri tumu in na, walima ka a meleke kalamani dɔ la, ka sɔrɔ ka a sama dɔɔni dɔɔni don o don. O bɛ se ka to sen na fo dɔgɔkun kelen walima ka tɛmɛ o kan. Tumu in janya bɛ se ka tɛmɛ mɛtiri kelen kan. Aw kana a tigɛ barisa o bɛ se ka a juguya kosɛbɛ.

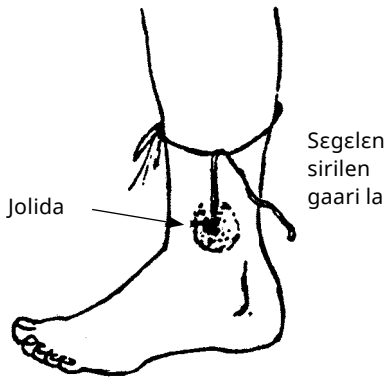

- Aw bɛ metoronidazɔli (*métronidazole*) walima cabɛndazɔli (*thiabendazole*) di a tigi ma walasa ka dɔ bɔ a dimi na ani ka a samani nɔgɔya. (Fura in tɛ tumu ninnu faga. Walasa ka a tacogow dɔn, aw ye 548 ni a 559 lajɛ).
- Aw ye nɛgɛtigɛbana pikiri kɛ a tigi la (582).
- Ni joli juguyara (dimi, bilenya, funu, ani farigan), aw bɛ penisilini (*pénicilline*), walima dikulɔkisisilini (*dicloxacilline*), walima o ni a ɲɔgɔnnaw ta (522 lajɛ).

A kunbɛncogo:

- Aw ye worobinɛji kɛ aw minni ji ye ni aw bɛ o sɔrɔ. Ni kɔlɔnji dɔrɔn de bɛ aw bolo aw kana sin ka a min ten. Aw bɛ ji sɛnsɛn ka a kɛ minnifiɲɛn kɔnɔ. Sɛsɛnni bɛ ji banakisɛ bɛɛ bɔ a la.
- Ni sigida mɔgɔw bɛ se ka sendayɔrɔw dilan jitayɔrɔ da la, mɔgɔw bɛ se ka ji ta o la ka a sɔrɔ u ma ɲigin.
- Walima aw bɛ aw ka jisigiyɔrɔw yɛlɛma ka u kɛ kɔlɔn ye walasa mɔgɔw ka ji bɔ ni jurufilen ye.

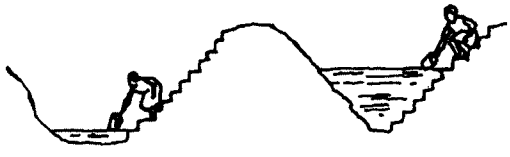

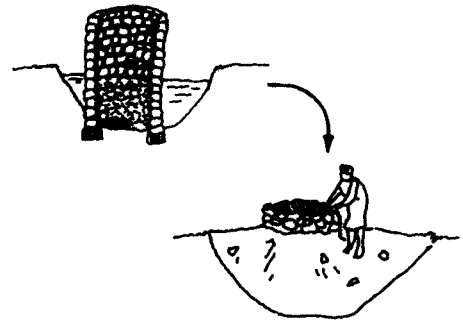

Ni mɔgɔ ma don jiminta la, walima ka u ko la, banakisɛ tɛ a lasɔrɔ, wa banakisɛ se ka silatunu pewu ka bɔ an ka sigidaw la.

Wololabanaw

Nin bana in bɛ sɔrɔ Farafinna sahɛli jamanaw de la. Banakisɛ bɛ sɔrɔ cɛncɛn na dimɔgɔ dɔw de fɛ. A bɛ kɛ kuru gɛlɛn bileman ye mɔgɔ sogo kɔrɔ. Ni dimɔgɔ in ye mɔgɔ min kin, a bɛ bana bila o tigi la.

Bana in suguya dɔ bɛ yen o bɛ fiɲɛ bila mɔgɔ farisogo kɔrɔ. Ale dɔnni ka gɛlɛn, a furakɛ man di wa a da ka gɛlɛn. Ni aw bɛ se, aw ye dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini.

A suguya wɛrɛ bɛ yen, o ka jugu kɛrɛnkɛrɛnnenya la mɔgɔ wolo de ma (wololabana, a bɛ joli bila mɔgɔ la). Ale furakɛ ka di.

A bɛ taamasiɲɛ minnu bɛ yemɔgɔ wolo la:

- Dɔgɔkun 2 fo 8 dimɔgɔ ka kinni kɔfɛ, kinnida in bɛ funu.
- O funu bɛ kɛ joli ye, wa a ka ca a la nɛ bɛ kɛ a la.
- Joli ninnu bɛ kɛnɛya u yɛrɛ ma, nka u bɛ se ka dɔgɔkun caman kɛ fo ka se san 2 ma.
- Joli ninnu juguya ka di kosɛbɛ (banakisɛ fɛ)

A furakɛcogo:

- Aw bɛ joliw saniya ni ji wulilen min sumalen don.
- Aw bɛ finimugu dɔ su jikalan na ka o da joli la miniti 10 fo ka se miniti 15 ma. (aw kana a kalaya fo a ka aw wolo jeni).
- Aw ye o kɛ siɲɛ 2 tile kɔnɔ, fo ka se tile 10 ma. Tuma dɔw la nin furakɛli cogoya in bɛ se ka a kɛnɛya fo ka a ban. A nɔ dɔ bɛ to.

Kɛnɛyako gɛlɛyaw minnu sababu ye sosow ni dimɔgɔw ye

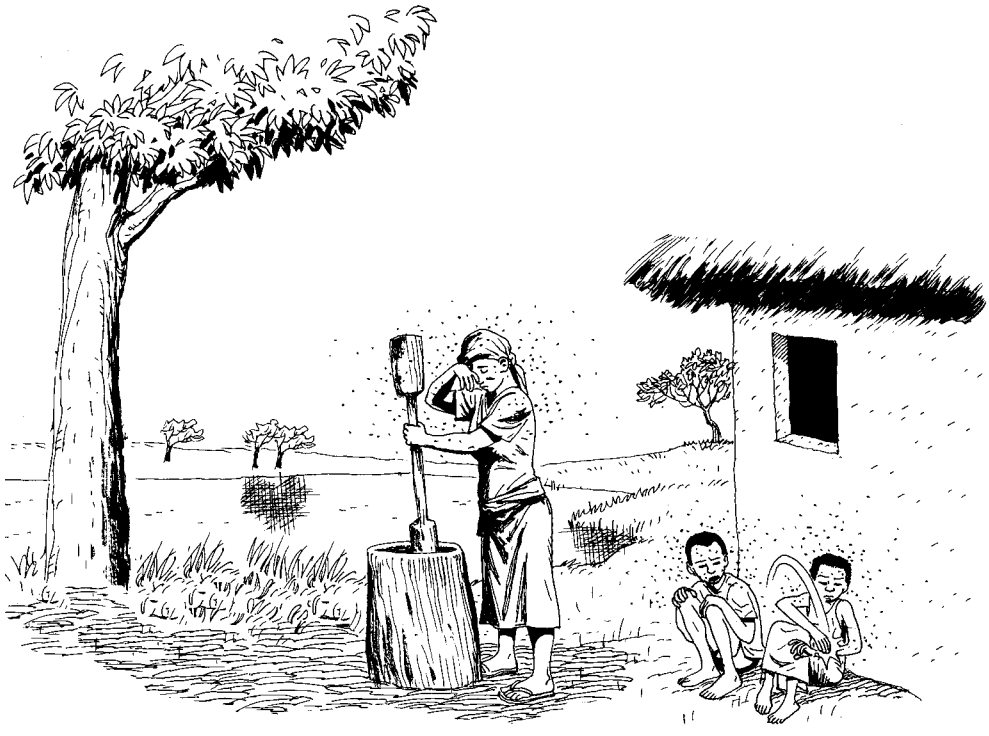

Sosow bɛ na ni bana caman ye i n'a fɔ sumaya, hakiliwulibana ani sayi nɛrɛmuguma. Bana ninnu yɛlɛma ka di. Sosow bɛ u fan da ji lasigilenw de la.

Walasa ka sosowbali ka bana bila mɔgɔw la:

- **Aw kana a to soso ka aw kin**. Aw ye tɛmɛkon don aw ka sodaw ni finɛtiriw la, ka sosofagalan mɛnɛ, ka finiw don minnu bɛ aw fari fan bɛɛ datugu, ani ka aw da sangesulenw kɔrɔ.
- **Aw ye bana in furakɛ ka a jɛnsɛnni bali.** Aw ye aw jija mɔgɔw ka furakɛli ɲuman dafalen sɔrɔ hali ni a se tɛ u ye.
- **Aw kana a to sosow ka basigi aw da la.** Aw ye aw ka jimarayɔrɔw lakana i n'a fɔ barikon ni sitɛriniw. Aw bɛ jibolisira ɲumanw dilan aw ka orobinɛw, kɔlɔnw, ani ji woyoyɔrɔ kɛrɛfɛ walasa ji kana lasigi.
- **Aw ye sosow bali ka basigi ni dugukolo ni ji labaaracogo ɲuman ye.**

Dugukolo labaaracogo yɛlɛmani, i n'a fɔ jiritigɛba, barazi jɔ, jitɛmɛsira waajibi yɛlɛmani, kungobaw lankolonyali, olu bɛɛ bɛ a to sosow ka basigi.

Bana minnu sababu ye soso ye olu jɛnsɛn ka di gɛlɛya waatiw la i n'a fɔ kɛlɛ waatiw, ani mɔgɔw ka sigiyɔrɔ yɛlɛmaniw, jahadi kow, waati min a bɛ mɔgɔw hakili la ko gɛlɛyaw tɛ se ka kunbɛn.

Sosow bɛ bana bila mɔgɔw la cogomin

Bana saba minnu sababu ye sosow ye olu filɛ: sumaya, hakiliwulibana, ani sayi nɛrɛmuguma. Nin bana ninnu si ni si taamasiŋɛw tɛ kelen ye, wa u si tɛ sɔrɔ soso suguya kelen fɛ wa fana u buguncogow tɛ kelen ye. Nka nin bana ninnu kunbɛn cogow bɛɛ ye kelen ye ka da a kan u bɛɛ bɛ sɔrɔ fɛn kelen de fɛ ni o ye soso ye.

Aw ye aw yɛrɛ tanga sosow ka kinni ma

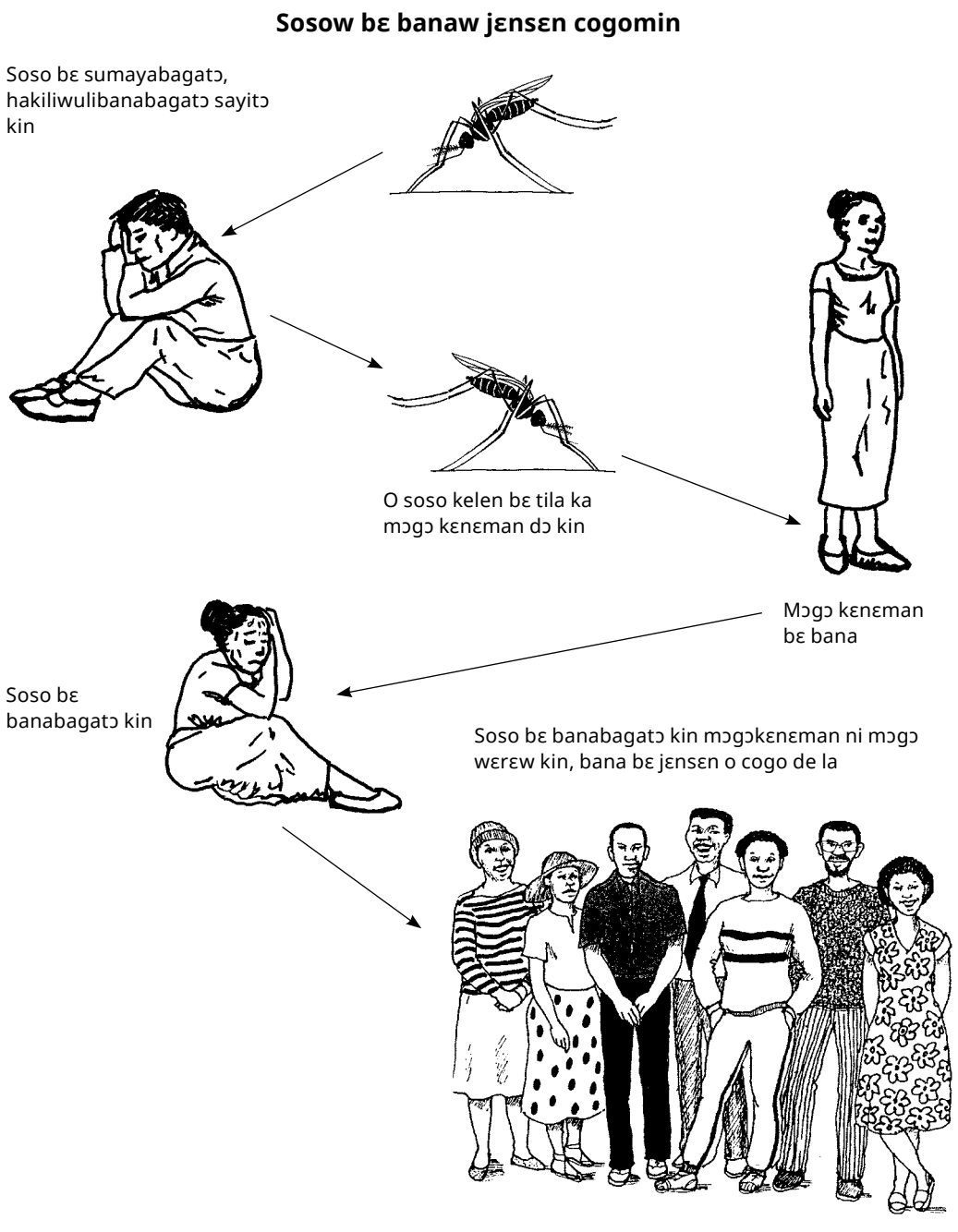

Bana minnu sababu ye sosow ye, olu bɛ se ka bali ni an ye an yɛrɛ tanga soso ka kinni ma. Walasa ka **sosow kɛlɛcogo dɔn aw ka sigida la**, aw ye ladilikan ninnu kalan. Walasa ka dɔ bɔ sosow ka kinni na:

- Aw bɛ finiw don minnu bɛ aw bolow, aw senw, aw kunkolo, ani aw kanw datugu.
- Aw ye sosofagalan tugu, ka soso gɛnnanw i n'a fɔ sukolan, maliyirinitulu, walima bazilibulu matarafa. Soso gɛnnanw nafa ka bon kosɛbɛ kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnw ma barisa a bɛ sosow ka kinni kunbɛn hali ni soso kɛlɛli fɛɛrɛ wɛrɛw ma tigɛ.
- Aw ye tɛmɛkon kɛ daw ni finɛtiriw la.
- Aw ye sange ni birifini sulenw matarafa walasa ka aw ni aw denw kisi sosow ka kinni ma ka aw to sunɔgɔ la. Aw ye sange da sɔɔri dilan walima dɛbɛn kɔrɔ ka ɲɛ walasa sosow kana donyɔrɔ sɔrɔ. Yɔrɔ caman na, fɛɛrɛ dɔw tigɛlen don walasa muso kɔnɔmaw ni denmisɛnw ka sange sɔrɔ sɔngɔ nɔgɔn na walima fu. Walasa sangew ka sosow kunbɛn ka ɲɛ u ka kan ka su kalo 6 o kalo 6 fo ka se kalo 12 ma. Aw ye sange siri hali ni aw bɛ aw da kɛnɛma.

Aw ye aw hakili to a la: sange ɲɔgɔn tɛ sumaya kunbɛnni na (aw ye sɛbɛn ɲɛ 302 lajɛ), nka a jɔda tɛ hakiliwulibana ni sayi la kosɛbɛ.

Sosow kunbɛncogo sigida la

Sosow bɛ fan da jisigiyɔrɔw la. O fanw bɛ tɔrɔ tile 7 kɔnɔ. Ni aw tora ka jisigiyɔrɔw saniya sijɛ kelen dɔgɔkun kɔnɔ walima ka jiwoyosiraw dilan, sosow tɛna basigi sango ka bana jɛnsɛn. Walasa ka sosow bali ka bugun:

- Aw bɛ jinɔgɔsigiyɔrɔw saniya, i n'a fɔ: pinɛ kolonw, ninɛ kolonw, jimaralanw, ɲamantonw, wuluwulujiw, ani ka fara jinɔgɔ sugu o sugu kan minnu bɛ sigi sokɔnɔnaw la.
- Aw bɛ aw ka dugukolow labaara walasa ka ji bali ka sigi yɔrɔ kelen ni o kɛra, dugukolo bɛ ji min.

Aw ye sosow dagayɔrɔ mabɔ sow ni sigida la:

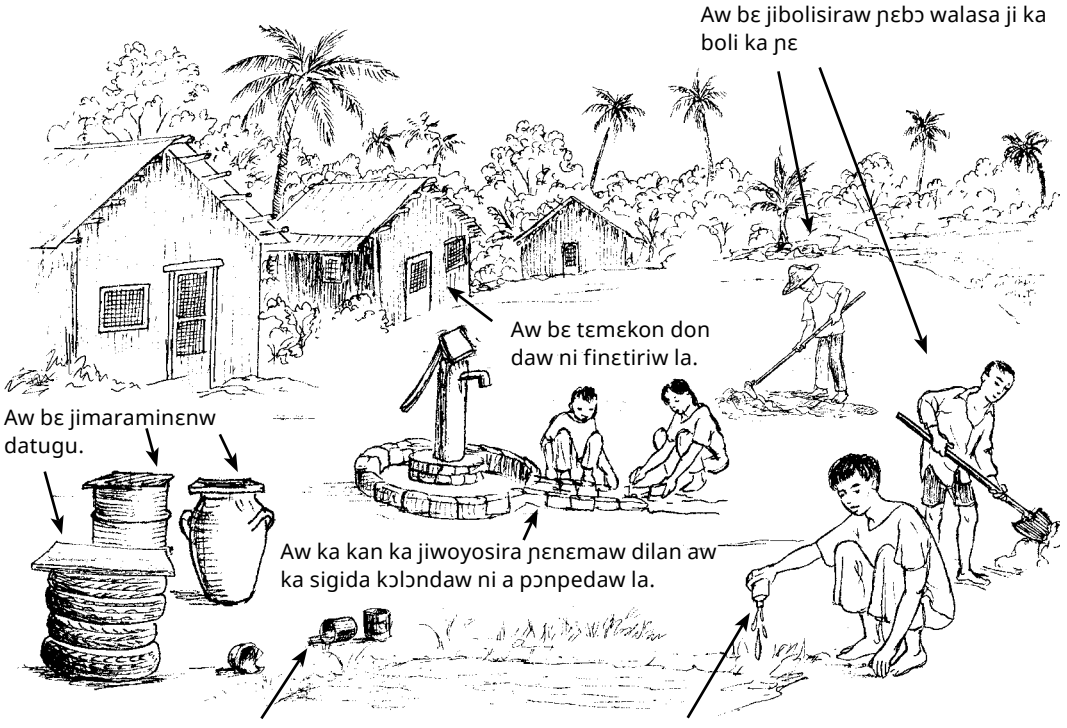

Fɛɛrɛ wɛrɛ minnu sigilen don sen kan ka sigida sosow kunbɛn:

- **Aw bɛ jɛgɛw mara, minnu bɛ sosow dun.** Ameriki cɛmancɛ la sosjɛgɛw, Farafinna baman, a tɛbɛnw olu ni jɛgɛ wɛrɛw bɛ se ka sosow bali ka bugun. Yɔrɔw bɛɛ ni a jɛgɛ tɔgɔ don nka u bɛɛ bɛ wele ko "sosojɛgɛ."
- **Aw ka kan ka a to ji ka woyo, ka foro kɔnɔ jibolisiraw labɛn** ani ka jibolisira kɔrɔ ɲɛbɔ, jiwoyosira kɔrɔ minnu bɛ yen ni olu tɛ mako ɲɛ bilen, aw bɛ olu datugu. Aw bɛ ji bɔ malosunw kɔrɔ siɲɛ kelen dɔgɔkunkɔnɔ tile 2 walima tile 3, o bɛ sosodenw faga ka sɔrɔ a ma basi kɛ malosunw na.
- **Aw bɛ jiriw turu**, kɔnɔw, tonsow ni danfɛn wɛrɛw bɛ sigi olu la, u bɛ mɔgɔw dɛmɛ ka sosow faga. Jirinikunamani min bɛ Farafinna ni Ɛndujamana na, o bɛ sosow gɛn, wa a buluw bɛ se ka kɛ fura fana ye.

Fɛnɲɛnamanifagalan

Fɛnɲɛnamanifagalan baga tɛ waati jan kɛ ka sosow gɛn. Ni aw ma ɲɛ a labaarali kɔ, aw bɛ aw yɛrɛ tanga kosɛbɛ.

Sosow bugun waati san kɔnɔ, u silatunu ka di o waati la ni fɛnɲɛnamanifagalan ye. Fɔlɔ, mɔgɔw tun bɛ fɛnɲɛnamanifagalan dɔ kɛ ka sosow faga ka caya ni a bɛ wele DDT, u tun bɛ a fiyɛ kɛnɛma sosow dagayɔrɔw la. Nka DDT ye baga ye min bɛ tɔɔrɔ lase mɔgɔw ni bagaw ma, a bɛ kansɛribana bila mɔgɔ la ani ka fiɲɛ bila denyɛrɛniw na. Ni aw ye baga in fiyɛ, fiɲɛ bɛ se ka a lase yɔrɔ caman ani jiw la, wa a bɛ se ka to o yɔrɔw la ka san caman kɛ. Ni a mɛnna, a tiɲɛninɔ bɛ bonya ka taa a fɛ. O kama, jamana caman na, a ɲininnen don ka sosow faga ni fɛnɲɛnamanifagalan ye minnu man farin.

Piretirini (*les pyréthrines*) ye fɛnɲɛnamanifagalan suguya dɔ ye, ale tɛ tɔɔrɔ kuntaalajan lase mɔgɔw ni baganw, ani dugukolo ma. Piretirini nafa wɛrɛ ye, a ka fisa ni DDT walima malatɔn ye, olu fana bɛ mako ɲɛ ka caya nka u tiɲɛninɔ ka bon; o kama kun tɛ a la ka u caman fiyɛ yɔrɔw la.

Piretirini mana fiyɛ, a baga tɛ basigi yɔrɔw la. Nka aw kana a fiyɛ mɔgɔw kɛrɛfɛ, o de la mɔgɔ ka kan ka u janto u yɛrɛ a fiyɛ waati. Piretirini bɛ ŋɛɲɛ bila mɔgɔ fari ni a ɲɛ na, a bɛ fari bilen bilen ka tila ka ninakili fereke. Aw kana a to fɛnɲɛnamanifagalan in ka se aw fari ma, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnniw ni musokɔnɔmaw ani den bɛ muso minnu sin na.

Piretirini mana se jitayɔrɔw la o farati kaka jugu. Aw kana piretirini kɛ jitɛmɛsiraw kɛrɛfɛ walima pɔnw kɔnɔ abada.

Bi DDT seginna kura ye, mɔgɔ bɛ baara kɛ ni a ye cogoya wɛrɛw la min ni a fɔlɔlama kɛcogo tɛ kelen ye. Sisan a ɲininen don mɔgɔw fɛ, u ka a fiyɛ sokɔnɔnaw dɔrɔn na, ani fana ka a fiyɛyɔrɔw dan dɔn. O kɛcogo in bɛ wele angilɛkan na ko IRS ni o kɔrɔ: sokɔnɔ fɛnjuguw fiyɛli. O ye ka DDT dɔɔni fiyɛ sokɔnɔ kokow la walasa ka sosow faga. O kɛcogo in na, baga tɛ caya wa a bɛ kɛ yɔrɔ koronnenni dɔ dɔrɔn de la, min bɛ a bali ka se jisɔrɔyɔrɔw la, o bɛ kɛ sababu ye fana ka sosow bali ka basigi.

Baga bɛ fɛɲɛnamanifagalan bɛɛ la. Ni aw bɛna DDT, piretirini walima fɛɲɛnamanifagalan wɛrɛ fiyɛ:

- Aw bɛ ladilikan bato, ani ka fɛɲɛnamanifagalan fiyɛ ni hakilisigi ye
- Ni aw bɛ u fiyɛ, aw ka kan ka aw yɛrɛ tanga tuma bɛɛ ni gan ni duloki bolojanw ni pantalon ani samara ye, wa aw kana ɲinɛ ka aw da fana meleke.
- Ni aw bɛ se, aw ye bagamafɛn kɛta hakɛ dɔgɔya kosɛbɛ. Aw bɛ a fiyɛ sosow donda la so kɔnɔ, ani u basigiyɔrɔw la.
- Aw kana a fiyɛ denmisɛnniw ni musokɔnɔmaw ani denbatigiw kɛrɛfɛ abada.
- Sange minnu sulen don fɛɲɛnamanifagalanw la, aw bɛ denmisɛnniw kɔlɔsi, u kana maga o sangew la hali dɔɔni, kuma tɛ ka u ɲimi walima ka u sɔnsɔn.
- Ni aw bɛ sange sulen ko, aw bɛ a ko minɛn belebeleba dɔ kɔnɔ ka tila ka o ji kɛ wuluwulu dingɛ kɔnɔ. O bɛ an ka minijiw ni an makoɲɛjiw bɛɛ tanga a baga ma.

Fɛɲɛnamanifagalan fɛn o fɛn mana fiyɛ sosow la ka a danmatɛmɛ, o tɛ mako ɲɛ u ye tuguni.

Fɛɲɛnamanifagalan fiyɛli ye sosow gɛnni fɛɛrɛ teliman ye. Nka fɛɲɛnamanifagalan bɛ soso kinda banaw dɔgɔya ni o ye a sɔrɔ sigidamɔgɔ bɛɛ bɛ o fɛɛrɛw sigi sen kan walasa ka sosow bali ka basigi.

Boloci: yɛrɛtanga fɛɛrɛ bɛɛ la nɔgɔman ani a bɛɛ la ɲuman

Boloci bɛ mɔgɔ tanga bana jugu caman ma. Jamana bɛɛ ni a ka boloci baara kɛcogo don wa a ka ca a la a bɛ kɛ fu la. Bolocila minnu bɛ na aw ka sigidaw la, aw bɛ olu dɛmɛ u ka baara la. Ni bolocilaw yɛrɛ ma na, aw bɛ taa ni denmisɛnniw ye aw kɛrɛfɛ kɛnɛyasow la walasa u bolo ka ci.

Aw ka kan ka denmisɛnniw boloci u kɛnɛman o ka fisa u banabagatɔ bolocili ye.

Banakunbɛnfura minnu nafa ka bon denmisɛnniw ma, olu de filɛ:

1. **D.T. COQ** boloci bɛ kɛ ka kannabagani, nɛgɛtigɛbana ani keteketeni kunbɛn. Nin boloci ninnu ka kan ka kɛ den na a kalo 2. 1 bɛ kɛ a kalo 4, 1 a kalo 6, 1 wɛrɛ a kalo 18. Tuma dɔw la boloci kelen bɛ fara a kan san 4 ni san 6 cɛ.
2. **Senfagabana boloci.** Ale toniko kelen bɛ kɛ den da kɔnɔ kalo o kalo, kalo saba kɔnɔ. A ka ca a la a bɛ daminɛ den kalo saba. A ɲininen don aw fɛ aw kana sin di den ma lɛri fila sani fura ka toni den da ani lɛri fila fura toninen kɔfɛ den da. Sidabana tigilamɔgɔ bɛ du minnu kɔnɔ, olu ta ka kɛ pikiri ye o ka fisa ni furaji ye.

   Senfagabana boloci ni D T COQ pikiri bɛ se ka kɛ ɲɔgɔn fɛ.
3. **B C G ye sɔgɔsɔgɔninjɛ kunbɛn boloci ye. Ale bɛ kɛ sinjɛ kelen.** A pikiri bɛ kɛ numanbolo la wolo kɔrɔ. Denw bolo bɛ se ka ci u woloyɔrɔ la walima o kɔfɛ. Ni sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ duden dɔ la, a ka fisa ka o dudenwbolo ci u

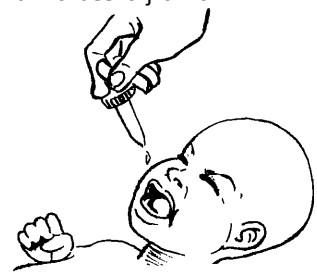

bangeni dɔgɔkun fɔlɔ kɔnɔ walima a kalo kelen kɔfɛ. Bolocida bɛ kɛ joli ye, o nɔ bɛ tila ka kɛ jolifɔn ye.

4. Ɲɔ**ni** (a dɔnnen don fana ni **kulezon** ye) Ale pikiri bɛ kɛ den na a kalo 9, a tɛ kɛ ka kɔn o ɲɛ. Tuma dɔw la, filanan bɛ kɛ den kalo 15 walima o kɔfɛ. Jamana dɔw la boloci 3 bɛ fara ɲɔgɔn kan ka kɛ 1 ye ni a bɛ wele ko "PRO" o bɛ kɛ ka ɲɔni ni kenkekɔkɔyɔkunbɛn. A pikiri kelen bɛ kɛ den kalo 12 ni a kalo 15 cɛ, filanan bɛ kɛ san 4 ni san 6 cɛ. Sidabana bɛ den min na, aw kana ɲɔnin pikiri kɛ o den na.
5. Biɲɛdimi boloci pikiri ye kɛko sigiyɔrɔma saba ye, ale ni kannabagani, nɛgɛtigɛbana ani keteketeni pikiri bɛ kɛ ɲɔgɔn fɛ. Jamana dɔw la biɲɛdimi boloci fɔlɔ bɛ kɛ kabini den bange yɔrɔ, filanan bɛ kɛ a kalo 2, sabanan a kalo 6. Dɔgɔkun 4 ka kan ka don boloci fɔlɔ ni filanan cɛ, dɔgɔkun 8 bɛ don filanan ni sabanan cɛ.
6. **Hib (***Haemophilus influenzae de type b***)** banakisɛ min ye denmisɛnniw ka kanjabana ni u ka sinkɔrɔkɛrɛdimi sababu ye. A boloci pikiri ye sigiyɔrɔma 3 ye, a ni "D.T.COQ" pikiri 3 fɔlɔ bɛ kɛ waati kelen na.
7. **Nɛgɛtigɛbana** (***tétanos***) boloci min bɛ kɛ mɔgɔkɔrɔba la ani denmisɛnni minnu si tɛmɛna san 12 kan. Duniya fan bɛɛ la, nɛgɛtigɛbana boloci laɲininen don san 10 o san 10. Jamana damadɔ kɔnɔ, nɛgɛtigɛbana boloci bɛ kɛ denmisɛnniw na u san 9 ni san 11 cɛ. (san 5 D T COQ fɔlɔ kɛlen kɔfɛ), o kɔfɛ, san 10 o san 10 a bɛ kɛ fana. Musokɔnɔma fana ka kan ka nɛgɛtigɛbana boloci kɛ walasa ka a den kisi (Aw ye gafe ɲɛ 144 ni 387 lajɛ).
8. **Kɔnɔbolikunbɛnfura** (*Rotavirus*): A bɛ di den ma a kalo 2 ka se kalo 4 ma siɲɛ 2 ka se siɲɛ 3 ma. Ni a ɲɛci bɛ yen, a bɛ di den kalo 6 fana. Nin fura in bɛ kɔnɔboli bali, ale min ye denmisɛnni caman ka saya sababu ye.

Ɲɔni fana boloci tun bɛ kɛ dɔgɔtɔrɔso dɔw la, nka foroba bolociw sababu la, o bana in tununa.

Kenkenkɔkɔyɔ ni tifoyidi ani kanjabana bolociw fana bɛ yen, nka u lasɔrɔ man di wa u tɛ di ni kɛcogo kɛrɛnkɛrɛnnen dɔw tɛ.

Jamana dɔw la, sayinɛrɛma boloci ye waajibi ye. A bɛ kɛ den san 1 ka tila ka a kuraya san 10 o san 10. Aw ye ɲininkali kɛ aw ka mara boloci yɔrɔ la.

Ɲɔni ni senfagabana ani sɔgɔsɔgɔninjɛ bolocifuraw ka kan ka mara sumayaba la, fo ka u kɛ gilasi ye (a yɔrɔ funteni man kan ka tɛmɛ degere 8 kan). Biɲɛdimi, nɛgɛtigɛbana, keteketeni ani kannabagani, olu fana bolocifuraw ka kan ka mara sumayaba la, nka u man kan ka kɛ gilasi ye (a yɔrɔ funteni man kan ka tɛmɛ degere 8 kan). Nɛgɛtigɛbana ni keteketeni ani kannabagani bolocifuraw dilannen tɛ se ka tɛmɛ lɛri 1 kan. A dilannen kɔ, ni a ɲɛ kɛra jɛman ye, o bɛ a jira ko a tiɲɛna, a tɛ se ka a baara kɛ tuguni.

Aw bɛ aw denw bolo ci a tuma na.
Aw bɛ aw jija bolociw kelen kelen bɛɛ hakɛ ka dafa.

Walasa ka **sumayabana** kunbɛn fɛɛrɛ ɲuman ɲɛdɔn, aw ye gafe ɲɛ 302 lajɛ:

Ka bana furakɛ a tuma na ka ɲɛ, o ɲɔgɔn banakunbɛnfɛɛrɛ tɛ.
Bamananw ko: wulituma dɔn ka fisa sen ka di ye.

Banaw ni jogindaw kunbɛncogo wɛrɛw

Nin sigida in kɔnɔ, an kumana banaw kunbɛncogo kan ni olu ye **yɛrɛsaniya** ni **sigiyɔrɔsaniya** ni **boloci** ye. Gafe in kɔnɔ, aw bɛna hakilinanw sɔrɔ minnu bɛ aw tanga bana ni joginniw ma. Aw bɛ se ka to kɛnɛya la cogomin na ni balo ɲuman ni farafinfuraw ni tubabufuraw ye, olu fana bɛɛ ɲɛfɔlen don gafe in kɔnɔ.

Kumakan damadɔ bɛ gafe daminɛ na minnu ɲɛsinnen don sigida kɛnɛyabaarakɛlaw ma, o kumakanw bɛ hakilinanw di mɔgɔw ma minnu bɛ a to u bɛ jɛ ka baara kɛ ɲɔgɔn fɛ.

Ni kɛnɛya gɛlɛya kɛrɛnkɛrɛnnenw ɲɛfɔra sigidaw la ka tɛmɛ, aw bɛ hakilina caman sɔrɔ yɛrɛtangacogo kan olu ma. Ni aw ye o hakilina ninnu batu, aw bɛ se ka kɛ sababu ye ka aw ka du walima dugu kɛ sigiyɔrɔ lakanalen ye kɛnɛya sira fɛ.

Aw ye aw hakili to a la ko banajugu ni saya kubɛncogo ɲuman ye furakɛli joona ye.

Furakɛli joona ye banakunbɛncogo fanba dɔ ye.

Sani ni sigida in laban cɛ, an bɛ a fɛ ka kuma bana kunbɛn cogo dɔw kan, minnu kofɔlen don gafe in fan wɛrɛw la. O banakunbɛncogo ninnu ka kan ka ɲɛfɔ ka a gɛlɛya.

Delinako minnu bɛ dankari kɛ kɛnɛya la

Delinako dɔw bɛ yen olu bɛ dankari kɛ mɔgɔ yɛrɛkun ka kɛnɛya la fo ka se i kɛrɛfɛ mɔgɔw fana ma. O delinako ninnu caman bɛ se ka ye ka to yen walima ka u dabila. A baara fɔlɔ de ye ka mɔgɔw lafaamu munna delinako ninnu dabilali nafa ka bon.

Dɔlɔmin

Ni dɔlɔ bɛ mɔgɔw nisɔndiya, a bɛ se ka tɔɔrɔ fana lase u ma, kɛrɛnkɛrɛnnenya la a minbagaw ka denbaya. Nka ka dɔlɔ dɔɔni min waati ni waati o tɛ basi ye.

A ka ca a la fana dɔlɔ dɔɔni dɔɔni minni de bɛ mɔgɔ kɛ dɔlɔ minnaba ye. Duniya kɔnɔ, dɔlɔ min kojugu de ye kɛnɛya gɛlɛya fanba ye dɔlɔminnaw bolo ani hali dɔlɔminbaliw fana. Dɔlɔ bɛ se ka dankari kɛ dɔlɔminna ka kɛnɛya la, (a bɛ na ni bijɲɛdimi ye, gafe jɲɛ 494 ani sayi gafe jɲɛ 279). Dɔlɔmin kɔlɔlɔ bɛ se dɔlɔminna ka denbaya ani a ka sigida bɛɛ ma. Lagosili min bɛ da mɔgɔ sulen kan ani a ka yɛrɛ bonya, waati min a ma dɔlɔ caman min, olu de bɛ na ni tɔɔrɔ ni tijɲɛni, ani kojugu kɛw ye min kɔlɔlɔ bɛ se a tigi kanubagaw ma.

Dutigi joli ye u kun warini bɛɛ tijɲɛ dɔlɔ la ka u denw kɔngɔtɔ to yen? O waleya bɛna ni segin kɔ ye ani denbaya degunni.

Mɔgɔ joli bɛ u fɛ mɔgɔw degun ka sababu kɛ dɔlɔmin ye, u bɛ tila ka dɔlɔ min ka taa a fɛ walasa o ka u jɲinɛ degunw kɔ?

Mɔgɔ mana a dɔn ko dɔlɔ bɛ ka dankari a ka kɛnɛya ni a fɛmɔgɔw ka hɛrɛ la, a ka kan ka mun kɛ? A ka kan ka sɔn fɔlɔ ko a ka dɔlɔmin ye gɛlɛya ye. A ka kan ka a kɔnɔ jɛya a yɛrɛkun ye ani mɔgɔtɔw ye. Mɔgɔ dɔw bɛ se ka dɔlɔmin dabila u yɛrɛ ma. Nka a ka ca a la dɔw mako bɛ u teriw ni u somɔgɔw ni, mɔgɔ wɛrɛ ka dɛmɛ na, olu minnu bɛ a faamu ko delinako min don, a bila man di. Dɔlɔminnaba minnu ye dɔlɔmin dabila, olu de fana bɛ se ka dɔlɔminna tɔw dɛmɛ u ka dɔlɔmin dabila. Yɔrɔ caman na dɔlɔminnaw ka jɛkulu bɛ yen, u bɛ jɲɔgɔn dɛmɛ ka dɔlɔmin dabila.

Dɔlɔmin kɔlɔlɔ tɛ a minbaga dɔrɔn kan, sigida bɛɛ bɛ dɔ sɔrɔ a la. Mɔgɔ minnu bɛ o dɔn, olu bɛ se ka fɛɛrɛw tigɛ minnu bɛ a to a tigi ka a jogo yɛlɛma. Ni dɔlɔmin dantɛmɛnen bɛka aw kɔnɔnafili aw ka sigida la, aw bɛ mɔgɔw fara jɲɔgɔn kan, ka kuma a gɛlɛyaw, ani a furakɛcogow kan.

Sigarɛtimin

Sababu caman bɛ yen minnu bɛ a to sigarɛti minni farati ka bon a minbaga, ni a ka denbaya bɛɛ ma.

1. Sigarɛti bɛ kansɛribana ka tijɲɛni fanga bonya, fogonfogon la dakɔnɔna na, kankɔnɔna na, ani dawolow la. (Ni aw bɛ sigarɛti min ka taa, o bɛ kansɛribana juguya ka laban saya ma).
2. Sigarɛtimin bɛ na ni bana jugu caman ye: fogonfogonlabana basigilen, ni fijɲɛ bilali fogonfogon la. Bana don min ka teli ka mɔgɔ faga sango, ni sisan bɛ mɔgɔ min na.

Sigarɛtimin kɔlɔlɔ ka bon

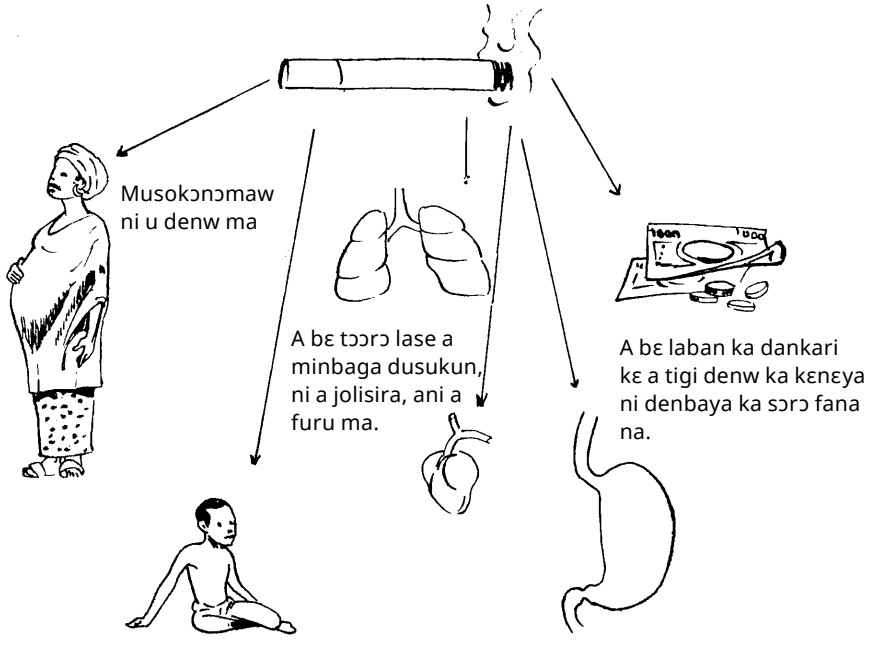

3. Sigarɛtimin bɛ se ka joli bila furu la walima ka furulajoli juguya.
4. Sigarɛtimin bɛ dɔ fara tɔɔrɔ kan, ka dusukundimi bila mɔgɔ la min kɛ a tigi faga sababu ye.
5. Sigarɛtiminnaw denw kɛ ka teli ka sinkɔrɔkɛrɛdimi suguya caman sɔrɔ ka tɛmɛ sigarɛtiminbaliw denw kan.
6. Musokɔnɔmaw minnu ye sigarɛti min, olu denw ka dɔgɔn wa u mɔ ka go ka tɛmɛ sigarɛtiminbaliw denw kan.
7. Bangebaaw ni karamɔgɔw ani kɛnɛyabaarakɛla minnu bɛ sigarɛti min, olu tɛ misali ɲuman jira denmisɛnniw na, ka da a kan u bɛ se ka kɛ sababu ye denmisɛnniw fana ka don sigarɛtimin na.
8. Sigarɛtimin ye a dama musaka ye. Mɔgɔw bɛ jɔ a wari la, ka a sɔrɔ ni ye a dɔɔni dɔɔni fara ɲɔgɔn kan, a bɛ caya. Bamananw ko, “nin tɛ kun bɔ, nin tɛ kun bɔ, ni i ye o fara ɲɔgɔn kan, o bɛ kɛ kunba kelen ye”. Mɔgɔw bɛ wari min don sigarɛti la, ni u ye o fara ɲɔgɔn kan, o bɛ jɔyɔrɔba ta denbaya ka balo ni a ka kɛnɛya la.

Ni mɔgɔw ye u fanga fara ɲɔgɔn kan, ka ɲɔgɔn dɛmɛ, u bɛ se ka fura sɔrɔ gɛlɛya caman na.

Minfɛnsukaromaw

Minfɛnsukaromaw bɛ min kojugu yɔrɔ dɔw la. Tuma dɔw la denba dɔw bɛ u yɛrɛ waajibi ka minfɛnsukaroma san u den balodɛsɛbagatɔ ye, ka a sɔrɔ o wari tun bɛ se ka don dumuni nafama dɔ la den ye.

Ni aw bɛ a fɛ aw denw ka to kɛnɛya la, a ka fisa ka dumuni nafama san u ye, aw kana minfɛnsukaroma san u ye.

Mɔgɔ o mɔgɔ cɛsirilen don mɔgɔ tɔw ka kɛnɛyako la, o tigi man kan ka sigarɛti min sango ka a minni dusu don mɔgɔ tɔw kɔnɔ.

Nafa foyi tɛ minfɛnsukaromaw la sukaro kɔ. U da ka gɛlɛn ka da sukaro hakɛ caya kan. Denmisɛn minnu bɛ buwasɔn min ka caya, sumu bɛ olu minɛ joona wa u ɲinw bɛ toli. Buwasɔn gazima ka jugu mɔgɔw ma, kumujiyɛlɛn ni furulajoli bɛ mɔgɔ minnu na.

Minfɛn minnu dilannen don ni jiriden nɔnɔw ye nafa bɛ olu la, wa u da ka di niminfɛn gazimaw ye.

Ɔwɔ

Ayi

Minfɛnsukaroma feeretaw:

- U da ka gɛlɛn wa nafa wɛrɛ tɛ u la ni sukaro yɛrɛ tɛ.
- U bɛ sumu bila mɔgɔ la.
- U man ɲi furu ma.

Aw kana minfɛnsukaroma di denmisɛnniw ma.

Ni aw bɛ a fɛ aw denw ka kɛnɛya, ni wari dɔɔni bɛ aw kun ka dumunifɛn san u ye, aw ye a kɛ shɛfan ni dumunifɛn nafamaw ye, aw kana buwasɔn gazima san ka di u ma.

Dɔrɔgu tako jugu ni a donni mɔgɔ joli la

Dɔrɔgu tako jugu ni a donni mɔgɔ joli la, o kɛlen don gɛlɛyaba ye diɲɛ kɔnɔ bi.

Sig**arɛti** ni dɔlɔ yamariyalen don jamana caman na, o ye a to mɔgɔw tɛ ɲɛ u kɔ. U bɛ kɛ mɔgɔ caman sata ni u ka bana sababu ye san o san diɲɛ fan bɛɛ. Dɔlɔ minko jugu kɛra gɛlɛya ye kɛnɛyakow la, ani denbayaw ni sigidaw la diɲɛ kɔnɔ. Sigarɛti kɛra mɔgɔ caman sata ye jamana yiriwalenw na nka sisan a ka jugu faantan jamanaw na. Ni sigarɛtimin dɔgɔyalen na jamana yiriwalenw kɔnɔ, sigarɛti dilannanw ye a daminɛ ka a caman feere faantan jamanaw kɔnɔ min kɛra u bolo sugu kura ye. Sigarɛti ni dɔlɔmin kɔlɔlɔw ɲɛfɔlen don gafe ɲɛ 249.

Sigarɛti ni dɔlɔ kɔ, mɔgɔ caman bɛ dɔrɔgu suguya wɛrɛw ta diɲɛ kɔnɔ, dɔrɔgu minnu ma yamariya. Sigida bɛɛ ni u ka tɔgɔ dalen don, i n'a fɔ misali la marijuwana (jiri, po, bin, ganja), opiyɔmu (heriyini, mɔrifini), metanfetamini (telimani) ani kokayini (*poudre blanche*). Mali la, dɔrɔgu dɔw bɛ yen i m'a fɔ bilebile (bleble), katɔzi (*quatorse*), amadu aya (*Amadou Ayah*), sanburu ɛndiyɛn (*chanvre indien*) ani Alimukayikayi (*Alimou kayekaye*).

Gɛlɛya wɛrɛ bɛ yen sisan dugubaw kɔnɔ ni o ye denmisɛnw ka fura jugu dɔ samani ye i n'a fɔ kɔli, tuma dɔw la pɛntiriji, samaratulu, gazuwali ani fɛn jima wɛrɛw. Tuma dɔ la mɔgɔ dɔw bɛ fura ta ka tɛmɛ a tata hakɛ kan. Dɔrɔgu dɔw bɛ kunu, a dɔw pikiri bɛ kɛ, a dɔw bɛ min walima ka a ɲimi ani ka a sama. Dɔrɔgu bɛɛ ni a kɔlɔlɔ don farikolo la. Kokayini walima woro bɛ se ka mɔgɔ fari walawala ani ka a tigi nisɔn diya nka kɔfɛ a tigi bɛna a ye ko a sɛgɛnnen don, a dusu tiɲɛnen don ka a fari faga a kan. Dɔrɔgu dɔw bɛ mɔgɔ su i n'a fɔ alikɔli, opiyɔmu, mɔrifini ani eroyini nka o kɔfɛ, a bɛ a bila kokuntankɛ la walima ka a kɛ a tɛ bɔ a yɛrɛ kalama. Dɔrɔgu wɛrɛw bɛ yen minnu bɛ mɔgɔ bila kumakuntan fɔ la ani malobaliya, o dɔrɔguw ye marijuwana, PCP, LSD ani peyoti ye.

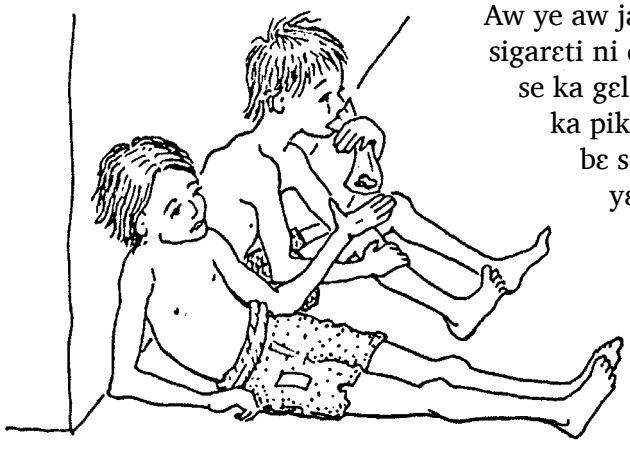

Aw ye aw janto nin na: Muso kɔnɔma ka sigarɛti ni dɔlɔ ani dɔrɔgu wɛrɛw minni bɛ se ka gɛlɛya lase a den ma. Mɔgɔ caman ka pikiribiɲɛ kelen kɛ ka u yɛrɛ sɔgɔ, o bɛ se ka kɛ sababu ye ka bana juguw yɛlɛma ɲɔgɔn na i n'a fɔ biɲɛdimi (gafe ɲɛ 279) ani sidabana (gafe ɲɛ 507).

A ka ca a la mɔgɔw bɛ dɔrɔguw ta walasa u bɛ ɲinɛ u ka gɛlɛyaw ni kɔngɔ kɔ. Nka ni u ye a tali daminɛ, u tɛ se ka a bila tuguni. Ni u ye a lajɛ ka a jɔ, u bɛ nisɔngoya ka bana walima ka kɛ nijugu ye. Walasa u ka se ka u ka dɔrɔgu sɔrɔ, u bɛ ko bɛɛ kɛ, u tɛ sɔn ka dumunikɛ wa u bɛ tila ka ban u ka denbaya la. O cogo de la dɔrɔgu tali bɛ na ni gɛlɛyaw ye duw kɔnɔ ani sigidaw la.

Dɔrɔgu bilabaliya bɛ se ka fɛn dɔw lase mɔgɔ ma, i n'a fɔ:

- Banyɛrɛ la
- Du kɔnɔ gɛlɛyaw,
- Binkanni
- Nijuguya

Dɔrɔgu dɔw bɛ yen minnu bila man di, i n'a fɔ kokayini ani eroyini. Mɔgɔ bɛ mɛn dɔrɔgu dɔw tali la ka sɔrɔ a man don u joli la. Dɔrɔgu bilabaliya bɛ se ka bana bila mɔgɔ la walima ka a faga. Nka ni mɔgɔw ye u cɛsiri, ka u jija ani ka dɛmɛ don dɔrɔgutalaw ma, a tako jugu bɛ dabila.

Ni mɔgɔ ye dɔrɔgu bila, a bɛna a ye ko a tɛ hɛrɛ la, a bɛ tila ka taabolo wɛrɛ ta. O bɛ wele ko nege kɔlɔlɔw. A tigi bɛ kɛ mɔgɔ dusuba ye, ka a fari faga a kan ani ka a kɛ mɔgɔ dusumango ye. A bɛ kɛ a hakili la ko a tɛ se ka ɲɛ dɔrɔgu kɔ.

Dɔrɔgu dɔw nege bɛ mɔgɔ bila ka kojugu kɛ u yɛrɛ la walima mɔgɔ wɛrɛ la, dɔrɔguw i n'a fɔ kokayini walima eroyini. O la, a ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso kɛrɛnkɛrɛnnen dɔ la. Dɔrɔgu wɛrɛw bɛ yen i n'a fɔ alikɔli, marijuwana, sigarɛti ani dɔrɔgu samataw, olu bilali tɛ fɛn kɛ mɔgɔ la fo ka se dɔgɔtɔrɔso la taa ma, nka du kɔnɔ mɔgɔw ni teriw ka dɛmɛ nafa ka bon kosɛbɛ a tigi ma.

Nin ye ladilikan dɔw ye minnu bɛ se ka dɛmɛ don dɔrɔgu talaw ma:

- Aw bɛ dɛmɛ don mɔgɔ ma, mɔgɔ min b'a fɛ ka dɔrɔguta dabila. Aw bɛ a to aw hakili la ko a ka dusumangoya tɛ aw ko ye nka a ka dɔrɔgu bilali sababu don.
- Sigida dɔrɔgutala kɔrɔw bɛ se ka fara ɲɔgɔn kan ka dɛmɛ don mɔgɔw ma minnu b'a fɛ ka a dabila. "Alikɔliki anonimu" ye o tɔn dɔ ye (*Alcooliques Anonymes*). O dɔlɔminna kɔrɔw ni dɔrɔgutala kɔrɔw ka tɔn ye mɔgɔ caman dɛmɛ ka bɔ dɔlɔmin ni dɔrɔguta la diɲɛ fan caman na.
- Sigarɛtimin, dɔlɔmin ni dɔrɔguta kɔlɔlɔw bɛ se ka ɲɛfɔ denmisɛnw ye bangebaaw ni lakɔlikaramɔgɔw ni kɛnɛyabaarakɛlaw fɛ. Aw bɛ taabolo ɲumanw ɲɛfɔ denmisɛnw ye ani ka u ladi ka bɔ jogo juguw sira kan.
- Aw bɛ aw jija ka gɛlɛyaw kɛlɛ aw ka sigida la, gɛlɛya minnu bɛ denmisɛnw don dɔrɔguta la i n'a fɔ kɔngɔ, baarako, ani dɛmɛ sɔrɔbaliya. Aw bɛ dɛsɛbagatɔw dɛmɛ ka u ka hakɛw sɔrɔ.

Waleya ɲumanw ka teli ka a tigi dɛmɛ ka tɛmɛ ɲangili ni nimatɔɔrɔ kan.

Sigida

13 Bana minnu bɛ mɔgɔ minɛ ka caya

Farilajidɛsɛ

Kɔnɔboli bɛ denmisɛn minnu faga, a caman sababu ye jintanya ye fari la. O jintanya bɛ wele ko farilajidɛsɛ.

Farilajidɛsɛ ye ji caman bɔli kɔlɔlɔ ye farikolo la: ji hakɛ min bɛ bɔ fari la, a tɛ o nɔnabila sɔrɔ. O sababu bɛ se ka kɛ kɔnɔboli juguma ye, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni fɔɔnɔ bɛ a senkɔrɔ. Bana jugu wɛrɛw bɛ se ka na ni farilajidɛsɛ ye, sango la ni bana ka jugu fo a tigi tɛ se ka dumuni caman kɛ walima ka ji caman min.

Farilajidɛsɛ bɛ se ka mɔgɔ bɛɛ sɔrɔ, **nka denyɛrɛniw ni denmisɛnnamɔgɔw de ta ka jugu, barisa a bɛ se ka u faga lɛri damadɔ kɔnɔ**.

Kɔnɔsuru bɛ denmisɛnni min na, farilajidɛsɛ ka teli ka o tigi sɔrɔ.

A nafa ka bon, aw ka farilajidɛsɛ taamasiɲɛw ni u kɛlɛcogow dɔn, kɛrɛnkɛrɛnnenya la, aw denbatigiw.

Farilajidɛsɛ taamasiɲɛw

- Tuma dɔ la minnɔgɔ ye farilajidɛsɛ taamasiɲɛ fɔlɔ ye
- Sugunɛ cayabaliya walima a sɔrɔbaliya, a tigi sugunɛ ɲɛ bɛ kɛ nɛrɛ ye
- A tigi fanga bɛ ban yɔrɔninkelen
- A dakɔnɔna bɛ ja
- Ni denyɛrɛni don, a ŋuna bɛ jigi
- A ɲɛw bɛ taa wo kɔnɔ, ka u yeleku ka sɔrɔ ji tɛ u la
- Ninakili bɛ teliya nka a tɛ fiɲɛ bɛrɛ sɔrɔ
- Sentɛgɛ ni tɛgɛ kɔnɔnaw bɛ sumaya
- A wolo bɛ ja, mana tɛ kɛ a la

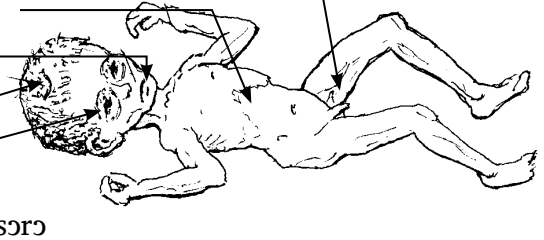

Aw bɛ a kɔnɔwolo sama nin cogo la

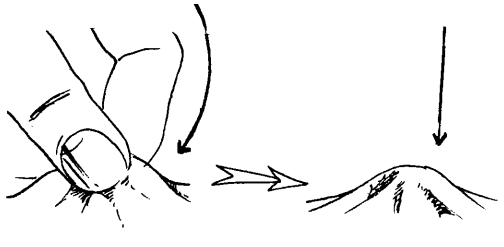

Ni wolo mɛnna ka sɔrɔ ka segin a cogo kɔrɔ la, o bɛ a jira ko farilajidɛsɛ bɛ o den na.

Aw bɛ a sanga wolo wɛrɛ ma bana tɛ min na.

Farilajidɛsɛ jugumanba bɛ se ka laban dusukun tantanni teliyali walima a sumayali ma (aw ye gɛlɛyaw yɔrɔ lajɛ, sɛbɛn ɲɛ 137), a tigi ninakili bɛ teliya ka jigin a kɔnɔ, farigan walima jali (aw ye jali yɔrɔ lajɛ, sɛbɛn 178).

Ni kɔnɔsuru bɛ mɔgɔ min na, walima kɔnɔboli ni fɔɔnɔ, aw kana aw jɔ fo aw ka farilajidɛsɛ taamasiŋɛw ye a tigi la. **Aw ye wuli joona**, aw ye sɛbɛn ɲɛ nata lajɛ.

Farilajidɛsɛ furakɛcogo

Ni kɔnɔsuru bɛ a tigi ma, aw ka kan ka fɛɛrɛ tigɛ joona:

- **Aw bɛ jimafɛn caman di a tigi ma:** ji, furajiw, jiridennɔnɔw, najiw ani o ɲɔgɔnnaw, aw kana a to fo farilajidɛsɛ ka a minɛ. Ni farilajidɛsɛ ye mɔgɔ minɛ, aw bɛ kɛnɛyaji dilan ka di a ma.
- **Aw bɛ to ka dumuni di a ma**. Ni den walima mɔgɔkɔrɔba bananen bɛ sɔn dumuni na, aw bɛ dumuniw di a ma minnu ka di a ye.
- **Ni den don, aw bɛ sin di a ma tuma ni tuma** sani aw ka dumuni jima wɛrɛw di a ma.

Kɛnɛyaji

Kɛnɛyaji kɛrɛnkɛrɛnnen de bɛ a tigi dɛmɛ ka farilajidɛsɛ kunbɛn walima ka a furakɛ, sango ni kɛra kɔnɔsuru ye.

Kɛnɛyaji dilancogow fila

1. Aw bɛ a dilan ni sukaro ni kɔkɔ ye
(sukarodɛgɛ bɛ se ka kɛ a ye)

Ji sanuman litiri 1 na

Aw bɛ cafeminkutuni ɲɛ tilancɛ **kɔkɔ** kɛ o la.

Ka tila ka cafeminkutuni ɲɛ 8 **sukaro** kɛ o la.

Aw ye aw janto nin na: sani aw ka sukaro dɔ fara a kan aw ka kan ka a nɛnɛ ka a dɔn ni a kɔkɔ bɛrɛ bɛnnen don.

A min o min, aw bɛ bɔlini ɲɛ tilancɛ jiridennɔnɔ kɛ a la walima kokoji, namasa terekelen ni o bɛ sɔrɔ. O minni bɛ den bila dumuni na.

2. Aw bɛ a dilan ni sumanmugu ni kɔkɔ ye
(Malomugu de ka ɲi, walima aw bɛ a dilan ni kabamugu, alikamamugu, ɲɔmugu walima pɔmutɛri tobilen nɔɔninen.)

Ji sanuman litiri 1 na

Aw bɛ cafeminkutuni ɲɛ tilancɛ **kɔkɔ** kɛ o la.

Ka tila ka cafeminkutuni ɲɛ 8 **sumanmugu** (walima tɛgɛ ɲɛ 2) kɛ o la.

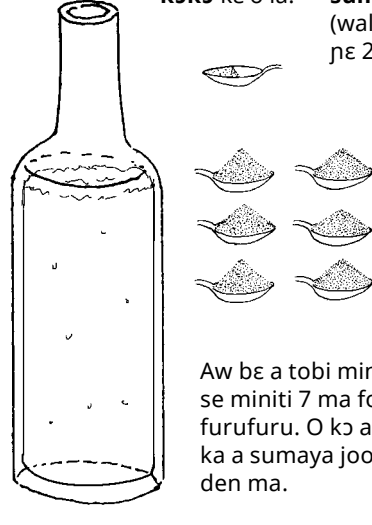

Aw bɛ a tobi miniti 5 ka se miniti 7 ma fo a ka furufuru. O kɔ aw bɛ a jigin ka a sumaya joona ka a di den ma.

Aw ye aw janto nin na: sani aw ka a di den ma, aw bɛ a nɛnɛ fɔlɔ ni a ma tiŋɛ.

Nin nafa ka bon: Aw ye minfɛn dilan ni aw ka sigida fɛnw ye. Ni litiri walima cafeminkutuni tɛ aw ka sigida la, aw ye u hakɛ ta ni sumannikɛminɛn wɛrɛ ye. Ni sigida min mɔgɔw bɛ dumuni giriman di denw ma, aw bɛ u ji caya sani aw ka a di denw ma. Aw bɛ a kɛ cogoya la, min ka nɔgɔ.

Miniti 5 o miniti 5, aw bɛ kɛnɛyaji di farikolojidɛsɛbagatɔ ma dɔɔni dɔɔni su ni tile fo a ka se ka sugunɛ sɔrɔ ka ɲɛ. Baliku ka kan ka ji litiri 2 min tile kɔnɔ walima ka tɛmɛ o kan; den ka kan ka ji litiri 1 min tile kɔnɔ walima min ka ca ni o ye, walima banakɔtaa kɔfɛ aw bɛ kɛnɛyaji di a ma. Aw bɛ to ka o di a ma dɔɔni dɔɔni **hali ni a tigi bɛ fɔɔnɔ**. Hali ni a ye a fɔɔnɔ, dɔ bɛ to a kɔnɔ.

Aw ye aw janto nin na: Ni banabagatɔ tɛ se ka minfɛn caman min, a fanga bannen don kojugu, walima ni a bɛ a ka fɛn dunnen bɛɛ fɔɔnɔ, ani ka a kɛ ko fɔɔnɔ tɛ tigɛ, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la, ka sɔrɔmu don a la.

Aw ye aw hakili to a la ko: Jamana dɔw la kɛnɛyaji labɛnnen bɛ sɔrɔ mɔgɔw bɛ min san ka a kɛ a ji hakɛ la. Kɔkɔ ni sukaro ni kumu ni zɛnki (*zinc*) ni sɛkɛ bɛ a la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 573 lajɛ). O la, kɛnɛyaji minnu bɛ dilan kɛrɛnkɛrɛnnenya la aw yɛrɛ fɛ ni sumanmuguw ye, olu musaka man ca, u ka fisa wa u ka ɲi ni kɛnɛyaji santa ye.

Kɔnɔboli ni tɔgɔtɔgɔnin

Ni mɔgɔ min banakɔtaa magayara walima ka kɛ ji ye, o ye kɔnɔboli ye. Ni jisalasala bɛ a la walima joli, o ye tɔgɔtɔgɔnin ye.

Kɔnɔboli dɔw bɛ juguya, dɔw tɛ juguya. Dimi bɛ se ka kɛ a senkɔrɔ (a bɛ bala ka juguya) walima a ka basigi (ka mɛn senna fo tile damadɔw).

Kɔnɔboli ka ca denmisɛnni kunda, wa a farati ka bon olu ma kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnni minnu tɛ balo ɲuman sɔrɔ.

Kɔnɔboli ka tiɲɛni telimanba sababu ye farilajidɛsɛ ye, ani ni a mɛnna senna ka tila ka balodɛsɛ fara o kan. Olu de bɛ a kɛ kɔnɔboli bɛ mɔgɔ faga, kɛrɛnkɛrɛnnenya la den fitini.

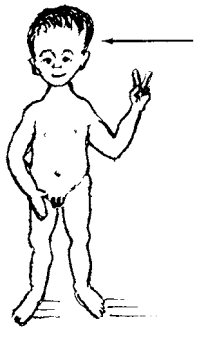

Nin den in balocogo ka ɲi. A ka ca a la kɔnɔboli man teli ka a minɛ. Hali ni kɔnɔboli ye a minɛ, a bɛ ban yɛrɛ ma joona.

Nin den in tɛ balo ɲuman sɔrɔ. Kɔnɔboli ka teli ka a minɛ wa a ka ca a la a bɛ se ka a faga.

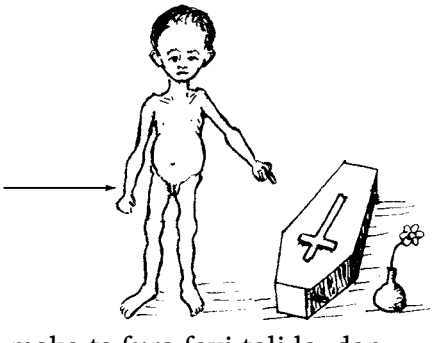

Kɔnɔboli sɔrɔ sababuw ka ca. A ka ca a la, aw mako tɛ fura foyi tali la, den bɛ a yɛrɛ sɔrɔ tile damadɔ ni aw ye kɛnɛyaji ni dumuni di a ma (ni a tɛ dumuni caman dun, aw bɛ a dɔɔni dɔɔni di a ma siɲɛ caman tile kɔnɔ). Tuma dɔw la aw mako bɛ furakɛli kɛrɛnkɛrɛnnen na. **A ka ca a la kɔnɔboli caman bɛ se ka furakɛ so kɔnɔ**, hali ni aw tɛ a sababuw dɔn.

Kɔnɔboli sɔrɔ sababubaw:

- Balodɛsɛ (sɛbɛn ɲɛ 188) bɛ denmisɛnniw fanga ban ka kɔnɔbolibanbali ni a juguman bila u la.
- Farilajidɛsɛ ni saniya matarafabaliya (ɲɛgɛnntanya) bɛ banakisɛw jɛnsɛn, minnu bɛ kɔnɔboli bila mɔgɔ la.
- Bana min sababu ye banakisɛ ye, walima fiyɛnbana.
- Nugulabana min sababu ye banakisɛ ye (sɛbɛn ɲɛ 218), yiriyiri bɛ bɔ kɔnɔboli min na (sɛbɛn ɲɛ 234), walima jilatumuni min bɛ kɔnɔboli bila mɔgɔ la (sɛbɛn ɲɛ 236).
- Bana minnu sababu ye tumuw ye (sɛbɛn ɲɛ 228 ka taa fo a ɲɛ 233) (a ka ca a la, bana minnu sababu ye tumuw ye, olu tɛ kɔnɔboli bila mɔgɔ la).
- Bana wɛrɛ minnu tɛ nugu la (tulodimi, sɛbɛn ɲɛ 459, kannabagani, sɛbɛn ɲɛ 460, ani ɲɔni, sɛbɛn ɲɛ 462.
- Ɲɛgɛnɛsiralabanaw (sɛbɛn ɲɛ 365).
- Sumayabana (min bɛ sɔrɔ Farafinna, Azi, ni Pasifiki jamanaw la, sɛbɛn ɲɛ 326).
- Dumuni min bɛ mɔgɔ kɛlɛ (dumuni tiɲɛnen, sɛbɛn ɲɛ 222).
- Sidabanakisɛ (kɔnɔboli kuntaalajan bɛ se ka kɛ sidabana taamasiɲɛ ye, sɛbɛn ɲɛ 506).
- Nɔnɔ yɛlɛmabaliya (kɛrɛnkɛrɛnnenya la balodɛsɛ bɛ denmisɛn minnu na ani baliku dɔw).
- Den ma deli dumuni minnu na, olu dunni ka gɛlɛn a bolo (sɛbɛn ɲɛ 444).
- Dumuni minnu bɛ bana bila mɔgɔ la (kɔkɔjiladumuniw, a jɛgɛw, o ni a ɲɔgɔnnaw, sɛbɛn ɲɛ 181), tuma dɔw la misinɔnɔ ni nɔnɔ wɛrɛw bɛ bana bila den na.
- Fura dɔw kɔlɔlɔ, i n'a fɔ anpisilini (*ampicilline*) walima tetarasikilini (*tétracycline*) (sɛbɛn ɲɛ 108).
- Kɔnɔmagayafuraw, fiyɛlilanw, jiri minnu bɛ fariŋɛɲɛ bila mɔgɔ la, walima jiribagamaw.
- Jiriden mɔbaliw ni tulumafɛn caman dunni.

Kɔnɔboli kunbɛncogo:

Hali ni kɔnɔboli sɔrɔ sababu ka ca, a sɔrɔsira telimanbaw ye **banakisɛ** ni **balodɛsɛ** ye. Kɔnɔboli caman bɛ se ka kunbɛn ni mɔgɔw bɛ **saniya, ani dumuni ɲumanw** dunni matarafa ka ɲɛ. Ani fana, kɔnɔboli tɛna denmisɛnni caman faga ni jimafɛn caman ni dumuni ɲuman bɛ di u ma ani ni u bɛ furakɛ ka ɲɛ.

Ala ye mɔgɔ minnu garisigɛ kɛ sidabanakisɛ ye, kɔnɔboli ka jugu o tigilamɔgɔw ma kosɛbɛ, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnniw. Kotirimɔkizazɔli (*cotrimoxazole*) bɛ se ka sidabanakisɛ tigilamɔgɔw kisi kɔnɔboli ma (aw ye sɛbɛn ɲɛ 507 lajɛ).

Kɔnɔboli ka teli ka denmisɛnw minɛ balodɛsɛ bɛ minnu na ani ka u faga ka tɛmɛ denmisɛnw kan, minnu balocogo ka ɲi. Kɔnɔboli fana bɛ se ka kɛ balokodɛsɛ sababu dɔ ye.

Ni balodɛsɛ bɛ mɔgɔ la ka ban, kɔnɔboli bɛ a tɔ juguya.

Nin bana ninnu dulonnen don ɲɔgɔn na, u bɛ ɲɔgɔn juguya. O de la, **balo dafalen dunni jɔyɔrɔ ka bon kɔnɔboli kunbɛnni ni a furakɛli bɛɛ la.**

Walasa ka dumuniw dɔn, minnu bɛ farikolo kologɛlɛya a ka se ka banaw kɛlɛ, i n'a fɔ kɔnɔboli, aw ye sigida 12 kalan.

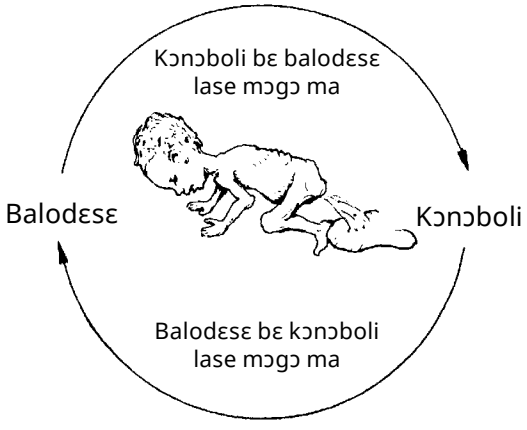

Balodɛsɛ ni kɔnɔboli mana ɲɔgɔn sɔrɔ denmisɛnni min, o bɛ se ka kɛ o sata ye.

Aw bɛ kɔnɔboli kunbɛn walasa ka balodɛsɛ kɛlɛ.

Aw bɛ balodɛsɛ kunbɛn walasa ka kɔnɔboli kɛlɛ.

Kɔnɔboli bɛ kunbɛn ni **dumuni dafalen** dunni ni **saniya** matarafali de ye. Mɔgɔ yɛrɛkun ni forobasaniya waleya caman kofɔlen don sigida 12 la. Olu bɛ kuma **ɲɛgɛnw** matarafali kan, **jisanuman** minni nafa, ani **dumuniw** tangali nɔgɔ ni dimɔgɔw ma.

Ninnu ye bilasirali nafamaw ye denyɛrɛniw ka kɔnɔboli kunbɛnni kan:

- **Sinji ka fisa ni biberɔn ye.** Aw bɛ sinji dɔrɔn di den ma a kalo 6 fɔlɔ kɔnɔ. Sinji bɛ den tanga banakisɛw ma, minnu bɛ kɔnɔboli bila mɔgɔ la. Ni aw tɛ se ka sinji di den ma, aw bɛ nɔnɔ di a ma ni bɔlini, walima ni kutu ye. **Aw kana a di a ma ni biberɔn ye**, ka a da a kan, biberɔn saniyali matarafali ka gɛlɛn ani a ka teli ka bana bila mɔgɔ la.
- Ni aw bɛna dumuni kura walima dumuni giriman dili daminɛ den ma, aw bɛ fitini di a ma fɔlɔ, aw bɛ a nɔɔni ka ɲɛ ani ka sinji dɔɔni kɛ a la. Den ka kan ka dumuni kura duncogo dege. Ni a ye a caman dun a daminɛ na, a kɔnɔ bɛ sɔn ka boli. **Aw kana sinji dili jɔ yɔrɔninkelen. Aw bɛ dumuni wɛrɛw di den ma ka sɔrɔ a bɛ sinji min hali bi.**
- Aw bɛ den saniya ka a bila yɔrɔ jɛlen na. Aw kana to a ka fɛn nɔgɔlenw don a da kɔnɔ.
- Ɲɛci tɛ fura minnu na, aw kana olu di denw ma.

Ayi

Awɔ

Sinji bɛ den tanga kɔnɔboli ma

Kɔnɔboli furakɛcogo

Kɔnɔboli caman na, kun tɛ fura tali la. Ni kɔnɔboli ka jugu, a faratimayɔrɔ ye jikodɛsɛ de ye fari la. Ni kɔnɔboli mɛnna sen na, o faratimayɔrɔ ye **balokodɛsɛ** ye. O la a furakɛli fanba ka kan ka kɛ **jimafɛn** ni **dumuni caman** dili de ye. Kɔnɔboli sababu mana kɛ fɛn o fɛn ye, aw ye nin fɛn ninnu jate minɛ:

1. **Aw ye farilajidɛsɛ kunbɛn walima ka a kɛlɛ.** Ni kɔnɔboli bɛ mɔgɔ la, a tigi ka kan ka jimafɛn caman min. Ni kɔnɔboli ka jugu, walima ni aw ye farilajidɛsɛ taamasiŋɛw ye fari la, aw bɛ kɛnɛyaji di a tigi ma (sɛbɛn ɲɛ 255). Hali ni a minni man di a tigi ye, aw bɛ a nɛgɛn fo a ka dɔ min. Aw bɛ to ka dɔ di a ma waati ni waati.
2. **Aw ye dumuni dafalenw di a ma**. Kɔnɔbolibagatɔ mako bɛ dumuni na tuma bɛɛ. Dumuni nafa ka bon denmisɛnniw ma ani balodɛsɛ bɛ mɔgɔ minnu na ka ban. Ni kɔnɔboli bɛ mɔgɔ la, a ka dumuni bɛɛ tɛ yɛlɛma wa u bɔ ka teli banakɔtaa fɛ. O de la, dumuni ka kan ka di kɔnɔbolibagatɔ ma siŋɛ caman tile kɔnɔ, sango ni a tɛ caman dun yɔrɔninkelen.
   - Den kɔnɔbolibagatɔ ka kan ka to ka sin min.
   - Denmisɛnni min fanga bannen don, o tigi ka kan ka fangasɔrɔdumuni ni farikolojɔli dumuni caman dun (dumuni nafamaw) waati min kɔnɔboli bɛ a la ani ka a dunta caya ni bana nɔgɔyara. Ni a banna dumuni na ka a da a kan bana ka jugu, walima a bɛ fɔɔnɔ, aw ka kan ka a nɛgɛn a ka to ka dɔɔni dun. Ni aw bɛ kɛnɛyaji di den ma, o bɛ a bila dumuni na. Hali ni dumuni bɛ den bila banakɔtaa caman na a daminɛ na, o bɛ a ni kisi.
   - Ni den fanga bannen don, ni kɔnɔboli bɛ a la min mɛnna senna tile caman, walima ni a bɛ taa ka segin, aw bɛ to ka dumuni di a ma, siŋɛ 5 walima siŋɛ 6 don o don. A ka ca la, a mako tɛna jɔ fura wɛrɛ la.
   - Ni aw bɛ se, aw bɛ zɛnki (*zinc*) di den walima denmisɛnni kɔnɔbolitɔw ma (sɛbɛn ɲɛ 451).

Kɔnɔboli ni nɔnɔ

Sinji ɲɔgɔn tɛ den ka balo la. A bɛ farikolo dɛmɛ ka kɔnɔboli kunbɛn ani ka a kɛlɛ**. Aw kana sinji dili dabila den ma ni kɔnɔboli bɛ a la.**

Misinɔnɔ, nɔnɔmugu, walima **buwati kɔnɔ nɔnɔ**, olu ye fangasɔrɔdumuni ni dumuni nafama ɲumanw ye. Aw bɛ to ka u di den kɔnɔbolibagatɔ ma. Nin nɔnɔ ninnu bɛ kɔnɔboli bila denmisɛnni dɔw la. Ni o bɛ kɛ, aw bɛ nɔnɔ dita dɔgɔya ani ka a ɲagami dumuni wɛrɛw la. Nka aw bɛ a to aw hakili la: **balodɛsɛ ni kɔnɔboli bɛ den min na, o tigi ka kan ka farikolotangali dumuni ni dumuni nafama caman dun**. Ni nɔnɔ bɛrɛ tɛka di den ma, aw ka kan ka dumuni tobilen ni a nɔninen di a ma, i n'a fɔ shɛsogo, shɛfan nɛrɛmuguma, sogo, jɛgɛ, walima shɔ fara a kan. Shɔ yɛlɛma ka di ni a fara bɔlen don a la ani ni a tobira ka ɲɛ, ka tila ka a nɔni.

Ni den bɛka nɔgɔya, a bɛ se ka nɔnɔ caman min ka sɔrɔ kɔnɔboli ma a minɛ.

Kɔnɔbolibagatɔ ka dumuniw:

Ni banabagatɔ bɛka fɔɔnɔ, walima ka dɛsɛ ka dumunikɛ ka a da bana juguya kan, a ka kan ka nin fɛn ninnu min:

Malomugu ni kabamugu
Ɲagaminen kɛlen mɔni ye, walima woso
Maloseri jijan
Shɛsogo, sogo, shɛfan, walima shɔ nɔninen
Kɛnɛyaji
Sinji
Fɛɛnɛ walima nɔnɔkumu

Ni a tigi ye dumuni daminɛ, ka a fara minfɛn kofɔlenw kan, a ka kan ka dumuni dafalen ninnu dun, walima o ni a ɲɔgɔnnaw:

Fangasɔrɔ dumuniw
Namasa mɔnen walima a tobilen
Bisikiri kɔkɔmaw
Malo, seri, walima sumakisɛ wɛrɛ tobilen ka ɲɛ
Kabakɛnɛ (a tobilen ka ɲɛ fo ka a nɔni)
Pɔmutɛri, woso
Pɔmu naji
Manje
(a ka fisa ka sukaro dɔɔni, walima tulu fara dumuni kan)

Farikolojɔli dumuniw
Shɛ (a tobilen, walima a jirannen)
Shɛfanw (balabalen)
Sogo (tuluntan tobilen ka ɲɛ)
Shɔ, shɔni, walima tiganikuru (a tobilen ka ɲɛ walima a nɔninen)
Jɛgɛ (tobilen ka ɲɛ)
Nɔnɔ (tuma dɔw la, o bɛ na ni gɛlɛyaw ye, aw ye sɛbɛn ɲɛ nata lajɛ)

Aw kana nin fɛn ninnu dun walima ka u min:

Dumuni tulumaw jiriden mɔbaliw
Kɔnɔmagayalanw ni fiyɛlan fansi
Kɔkɔ ka ca dumuni minnu na
Dɔlɔw
Woro, kafe ani dute.

Kɔnɔbolifuraw:

Kɔnɔboli suguya caman bɛ yen fura takun tɛ olu la. Nka a dɔw la, a fura yɛrɛ tali nafa ka bon kosɛbɛ. Kɔnɔboli fura caman tɛ mako bɛrɛ ɲɛ. Dɔw fana bɛ se ka kasaara lase mɔgɔ ma:

Furakɛli kɛrɛnkɛrɛnnen ka a ɲɛsin kɔnɔboli suguyaw ma

Ni kɔnɔboli suguya caman furakɛra ka ɲɛ ni **jimafɛnw** minni ni **dumuni** caman dunni ye ka sɔrɔ **fura ma ta**. Nka tuma dɔw la furakɛli kɛrɛnkɛrɛnnen ka kan ka kɛ.

Furakɛli waati la, aw ye a to aw hakili la ko kɔnɔboli suguya dɔw bɛ yen, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni a bɛ denmisɛnniw na, olu caman sababu ye **bana wɛrɛw ye minnu tɛ nugulabanaw ye**. Aw ye jateminɛ kɛ **tulodimi**, **mimi** ani **sugunɛsiralabanaw** la waati bɛɛ. Ni olu bɛ mɔgɔ la, olu ka kan ka furakɛ. Aw ye a lajɛ fana ni ɲɔni tɛ a tigi la.

Ni kɔnɔboli misɛnni bɛ den na ka mura kɛ a sen kɔrɔ, o kɔnɔboli sababu bɛ se ka kɛ banakisɛ ye, walima fiɲɛbana, wa furakɛli kɛrɛnkɛrɛnnen si kun tɛ. Aw bɛ jimafɛn caman di a ma ka fara den yɛrɛ diyaɲɛ dumuni bɛɛ kan.

A ka ca a la, fura minnu tɔgɔ bɛna kofɔ aw ye sisan a ka fisa aw kana olu ta kɔnɔboli furakɛli la:

Kɔnɔboli fura dɔw bɛ yen i n'a fɔ loperamidi (*lopéramide*), uzinitigi tɔgɔ dalen Imodiyɔmu (*Imodium*) walima difenɔkisilati (*diphénoxylate*), uzinitigi tɔgɔ dalen Lomotili (*Lomotil*), bɛ kɔnɔboli mada ka a cuncun. Nka, olu bɛ se ka basi lase mɔgɔ ma walima ka kɛ sababu ye ka bana mɛn sen na. Ninw tɛ farilajidɛsɛ ni banakisɛ yɛlɛmali nɔgɔya.

Kɔnɔboli furaw bɛ bana dan sira la. U bɛ banakisɛ bali ka bɔ.

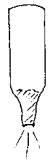

Kɔnɔboli fura min ɲagaminen don ni neyomisini (*néomycine*) walima sitɛrɛpitɔmisini (*streptomycine*) ye, olu man kan ka ta. U bɛ nugu bɔsi wa a ka ca a la u ka tiɲɛni ka bon ni u ka ɲɛni ye.

Banakisɛfagalan i n'a fɔ anpisilini ni tetarasikilini, olu bɛ se ka ta kɔnɔboli suguya damadɔ dɔrɔn de la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 108 lajɛ). Nka u bɛ shɛ ka kɔnɔboli bila mɔgɔ la fana, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnniw. Nin fura ninnu talen tile 2 walima tile 3 kɔ ni kɔnɔboli juguyara ka tɛmɛ kɔrɔlen kan, aw bɛ a tali jɔ. Fura ninnu bɛ se ka kɛ kɔnɔboli sababu ye.

Kuloranfenikɔli (*chloramphénicol*) tali ma ɲi (aw ye sɛbɛn ɲɛ 530 lajɛ) wa a man kan ka ta kɔnɔboli la abada walima ka a di denyɛrɛniw ma minnu tɛ kalo 1 bɔ.

Kɔnɔmagayafura ni fiyɛlilanw man kan ka di kɔnɔbolitɔ ma abada. A bɛ a juguya ka dɔfara a tigi farilaji dɛsɛ kan.

Kɔnɔboli jugumanbaw la, banakɔtaa sɛgɛsɛgɛli ani sɛgɛsɛgɛli wɛrɛw bɛ se ka kɛ walasa ka a furakɛcogo ɲuman dɔn. Nka ni aw bɛ banakɔtaa lajɛ ani ka a taamasiɲɛ dɔw kɔlɔsi, a ka ca a la, aw bɛ se ka fɛn caman dɔn, ni ɲininkali kɛrɛnkɛrɛnnenw kɛli ye.

1. **Kɔnɔboli cunnen, walima kɔnɔboli misɛnni**. Farigan tɛ min senkɔrɔ. (kɔnɔdimi? fiɲɛbana?)

   Aw bɛ to ka jimafɛn caman min. A ka ca a la furakɛli kɛrɛnkɛrɛnnen wajibiyalen tɛ. A ka fisa, aw kana kɔnɔboli fura ta i n'a fɔ kawolini pɛkitini bɛ min na (kowopɛkitatima, sɛbɛn ɲɛ 573 lajɛ) walima difenɔkisilati (lomotili) ɲɛci tɛ olu la, wa fana u tɛ se ka farilajidɛsɛ furakɛ ani ka bana ban, o de la u sanni ye wari latiɲɛ ye. Aw kana u di banabagatɔgɛlɛnw ni denmisɛnw ma abada.

2. **Fɔɔnɔ bɛ kɔnɔboli min senkɔrɔ** (o sababuw ka ca).

   - Ni kɔnɔboli bɛ mɔgɔ min na ka fɔɔnɔ kɛ a sen kɔrɔ, a tigi farilajidɛsɛ bɛ juguya ka taa a fɛ, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni den fitiniw don. A nafa ka bɔn

kosɛbɛ ka farikolonɔlabila ji di banabagatɔ ma (sɛbɛn ɲɛ 255), i n'a fɔ te, naji, ani fɛn o fɛn ye jimafɛn ye, a tigi bɛ se ka minnu min. Aw ye to ka jimafɛn di a tigi ma hali ni a bɛ a fɔɔnɔ. Dɔ bɛ se ka to a kɔnɔ. Aw bɛ dɔ di a ma miniti 5 o miniti 5 walima miniti 10 o miniti 10.

- Ni aw desɛra ka fɔɔnɔ lajɔ, walima ni farilajidesɛ bɛka juguya ka taa, aw bɛ kɛnɛya baarakɛla dɔ ka dɛmɛ ɲini joona.

3. **Yiriyiri ni joli bɛ bɔ kɔnɔboli min na.** Tuma dɔw la a bɛ basigi. Farigan tɛ a sen kɔrɔ. Kɔnɔ bɛ se ka boli tile dama dama o kɔfɛ a bɛ se ka ja tile dama dama. A bɛ se ka kɛ tɔgɔtɔgɔnin ye. Walasa ka kunnafoni wɛrɛw sɔrɔ aw ye sɛbɛn ɲɛ 256 lajɛ.)
   - Aw ye metoronidazɔli ta (*métronidazole*, sɛbɛn ɲɛ 549). Aw bɛ fura tata hakɛ dɔrɔn ta. Ni kɔnɔboli juguyara furakɛli kɔfɛ, aw bɛ dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini.
4. **Kɔnɔboli jugumanba basi bɛ bɔ min na ka farigan kɛ a sen kɔrɔ**. (Tɔgɔtɔgɔnin banakisɛ min bɛ wele ko Shigella).
   - Aw bɛ siporofilɔkisasini (*ciprofloxacine*) miligaramu 500 di a tigi ma ni baliku don, siɲɛ 2 tile kɔnɔ fo ka se tile 3 ma (aw ye sɛbɛn ɲɛ 534). Nka musokɔnɔmaw ani denmisɛnni minnu tɛ san 18 bɔ olu man kan ka siporofilɔkisasini ta. (Ni bana in ye denw minɛ, den minnu tɛ dɔgɔkun 8 bɔ, aw bɛ kɛnɛya baarakɛla dɔ ka dɛmɛ ɲini.)
   - Tuma dɔw la anpisilini (*ampicilline*, sɛbɛn ɲɛ 526) ni kotirimɔkizazɔli (*cotrimoxazole,* sɛbɛn ɲɛ 532) tɛ mako ɲɛ tɔgɔtɔgɔnin banakisɛ furakɛli la nka o bɛɛ la mɔgɔw bɛ u ta.
   - Ni aw ka fura fɔlɔ talen ma mako ɲɛ tile 2 kɔnɔ, aw bɛ fura wɛrɛ lajɛ walima aw bɛ dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini
   - Muso minnu kɔnɔ bɛ kalo 3 la, olu man kan ka kotirimɔkizazɔli ta (aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 532 lajɛ).
   - Azitoromisini (*azithromycine*) fana ka ɲi, wa a tali ka ɲi musokɔnɔma ni denmisɛnniw ma. Mɔgɔkɔrɔbaw bɛ azitoromisini miligaramu 500 ta don fɔlɔ, o kɔ a bɛ miligaramu 250 ta don o don, fo ka se tile 4. Aw ye kɛnɛyabaarakɛla dɔ ɲininka walasa ka denmisɛnniw ta tacogo ɲɛdon.
5. **Kɔnɔboli jugumanba farigan bɛ min senkɔrɔ ni basi tɛ bɔ a la.**
   - Farigan sababu bɛ se ka kɛ farilajidesɛ ye. Aw bɛ to ka jimafɛn caman di a tigi ma (aw ye sɛbɛn ɲɛ 255 lajɛ). Ni a tigi tɛka fisaya lɛri 6, jimafɛnw minnen kɔfɛ, aw ka kan ka dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini.
   - Aw bɛ a lajɛ ni tifoyidi taamasiɲɛw tɛ a tigi la. Ni o don, aw bɛ tifoyidi furakɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 304 lajɛ).
   - Sumaya ka ca sigida minnu na, aw bɛ kɔnɔbolifura ni sumaya fariganfura di olu ma (aw ye sɛbɛn ɲɛ 300 lajɛ), kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni mɔgɔ minnu samanɛnɛ ka bon kosɛbɛ.

6. **Banakɔtaa min ɲɛ nɛrɛma don, a bɛ kanga ka a kurukuru a kasa man di**, basi ni yiriyiri tɛ a la. Wa tuma bɛɛ a tigi kɔnɔ bɛ tɔn, ni a ye fiɲɛ bila o kasa bɛ i n'a fɔ kiribi.
   - O sababu bɛ se ka kɛ jilatumu ye, min bɛ wele ko giardia (aw ye sɛbɛn ɲɛ 236 lajɛ) walima balodɛsɛ. A kɛra a fɛn o fɛn ye, a tigi ka kan ka jimafɛn caman min, ka dumuni nafamaw dun ani ka a lafiɲɛ tuma dɔw la, o fana ka bon furakɛli la. Tɔgɔtɔgɔnin jugumanba bɛ se ka furakɛ ni metoronidazɔli ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 549 lajɛ) kinakirini (*quinacrine*, izinitigi tɔgɔ dalɛn *Atabrine*) da ka nɔgɔn nka ale kɔlɔlɔ ka bon kosɛbɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 551).
7. **Kɔnɔboli basigilen (kɔnɔboli min bɛ mɛn sen na walima min bɛ taa ka segin).**
   - O sababu bɛ se ka kɛ balodɛsɛ ye, walima bana basigilen min bɛ sɔrɔ kɔnɔnatumuw fɛ. Aw ye aw jija denw ka dumuni nafama dun siɲɛ caman tile kɔnɔ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 188 lajɛ). Ni kɔnɔboli ma jɔ o bɛɛ la, aw ye kɛnɛya baarakɛla dɔ ka dɛmɛ ɲini.
8. **Kunfilanitu**
   - Ni mɔgɔ min banakɔtaa ye jisalasala ye ka a ɲɛ jɛya, ani ka a ɲɛ kɛ i n'a fɔ malokoji, ani ni a ji ka ca kosɛbɛ, o bɛ se ka kɛ kunfilanitu taamasiɲɛw ye. Nin bana in bɛ jamana minnu na, a bɛ se ka kɛ bana fiɲɛbana ye (min bɛ mɔgɔ caman minɛ ɲɔgɔn fɛ) wa a ka ca a la a ka jugu denmisɛnni ni mɔgɔkɔrɔbaw de ma. Farilajidɛsɛ juguman bɛ se ka mɔgɔ minɛ teliya la kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni a tigi bɛ fɔɔnɔ. Aw bɛ to ka farilajidɛsɛ in furakɛ aw senfɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 255 lajɛ) ni dɔkisisikilini walima tetarasikilini ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 529 lajɛ) walima ni eritoromisini ye ni denmisɛnni don (sɛbɛn ɲɛ 528) ni bana ka jugu kosɛbɛ. Kunfilanitu bɛ sigida min na, kunfilanitu bana kunnafoni ka kan ka di sigida kɛnɛyabaarakɛlaw ma. Aw ye kɛnɛyabaarakɛlaw dɔ ka dɛmɛ ɲini.

Kunfilanitutɔ ka dilan ka kan ka labɛn in cogo la. Aw bɛ a farilaji bɔta hakɛ jateminɛ ka aw jija ka o nɔnabila. Aw bɛ to ka ji a ma tuma bɛɛ.

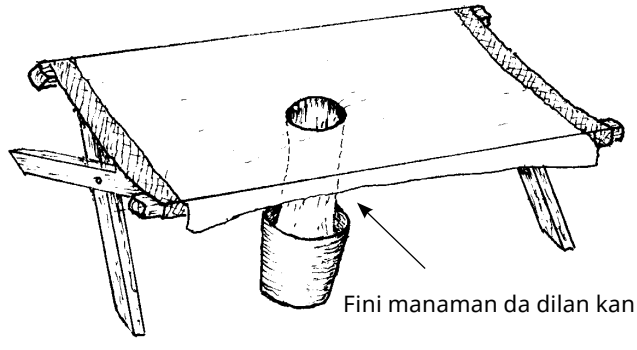

Den kɔnɔbolitɔ ladoncogo

Kɔnɔboli ka jugu kɛrɛnkɛrɛnnenya la denyɛrɛniw ni denmisɛnniw de ma kosɛbɛ. Waati dɔw la, a tɛ se fura ko la, nka ladonniko ɲuman kɛrɛnkɛrɛnnenw ka kan ka ɲɛsin u ma barisa denyɛrɛni bɛ se ka sa joona farilajidɛsɛ fɛ.

- Aw ye to ka sin di den ma ani ka kɛnɛyaji di a ma dɔɔni dɔɔni tuma ni tuma.
- Ni bana gɛlɛya ye fɔɔnɔ ye, aw bɛ to ka sinji di a ma, nka aw bɛ a di dɔɔni dɔɔni. Aw bɛ kɛnɛyaji di a ma miniti 5 o miniti 5 (aw ye sɛbɛn ɲɛ 266 lajɛ).
- Ni ji tɛ sin na, aw bɛ to ka nɔnɔ wɛrɛw di den ma dɔɔni dɔɔni walima nɔnɔ min bɛ bɔ soja la. Aw bɛ o kɛ ji wulilen na. Ni nɔnɔ in bɛka kɔnɔboli juguya, aw bɛ kolosinsin dumuniw di (i n'a fɔ shɛnaji, shɛfan, sogobu walima shɔshinen ka sukaro ka fara malo tobilen kan walima kɛnɛyaji dumuni wɛrɛw ni ji kalaman).
- Ni aw bɛ se, aw bɛ zɛnki fara a kan (aw ye sɛbɛn ɲɛ 573 lajɛ).
- Ni den tɛ kalo 1 bɔ, aw bɛ a jira kɛnɛyabaarakɛla dɔ la sani aw ka fura di a ma. Ni kɛnɛyabaarakɛla tɛ yen, den dun ka bana bɛ ka juguya, aw bɛ denw ka furaji dɔ di a ma anpisilini bɛ min na: kafeminkutu ɲɛ tilancɛ di a ma siɲɛ 4 tile kɔnɔ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 526 lajɛ). Aw kana banakisɛfagalan wɛrɛ foyi di a ma anpisilini kɔfɛ.

Aw bɛ sin di den ma

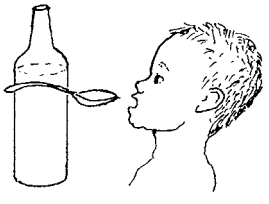

ka fara kɛnɛyaji kan

Mɔgɔ ka kan ka dɔgɔtɔrɔ hakilina ɲini waati min na

Kɔnɔboli walima tɔgɔtɔgɔnin, olu farati bɛ se ka bonya sango ni a bɛ denyɛrɛni na.

Aw bɛ taa ni banabagatɔ ye dɔgɔtɔrɔso la ni nin lahalaya ninnu bɛ a la:

- Ni kɔnɔboli tɛmɛna tile 4 kan walima ni a tɛmɛna tile 1 kan den fitini na, ni a ka jugu.
- Ni kɔnɔboli ye farilajidɛsɛ bila den na walima ni a bɛka juguya a kɛlɛlifɛɛrɛw tigɛlen kɔ.
- Ni banabagatɔ bɛ fɔɔnɔ kojugu fo ka sɔrɔmuji minnta labɔ walima ni a tɛ se ka o min walima ni fɔɔnɔ tugulen tora senna ka tɛmɛ lɛri 3 kan kɛnɛyaji minni daminɛnen kɔfɛ.
- Ni banabagatɔ bɛ jaja walima ni a ɲɛda ni a senw fununen don.
- Ni banabagatɔ fanga dɔgɔyalen don kosɛbɛ, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni den fitini don walima mɔgɔkɔrɔba.
- Ni basi ka ca banakɔtaa la. O farati bɛ se ka bonya hali ni o ye a sɔrɔ kɔnɔboli man jugu (aw ye nugu gerenni yɔrɔ lajɛ gafe ɲɛ 152 la).
- Ni kɔnɔbolitɔ banakɔtaa kɛra i n'a fɔ maloji ani fana ni mɔgɔkɔrɔba caman banana waati kelen.

Ɲininkali minnu ka kan ka kɛ kɔnɔboli waati

Kɔnɔboli furakɛcogo bɛɛ la ɲuman ye jimafɛnw minni ye. Ni kɔnɔbolitɔ bɛ se, a ka kan ka dumuni dun fana.

A ye banakɔtaa jilama caman kɛ, dimi tɛ min na waati kunkuruni kɔnɔ wa?	Banakɔtaa jilama caman bɛ se ka kɛ kunfilanitu ye. Kɔnɔboli caman ka teli ka mɔgɔ fanga dɔgɔya walima ka a faga. Aw bɛ a tigi dɛmɛ ni jimafɛnw ni dumuni ye tuma bɛɛ, o bɛ se ka a ni kisi. Aw ye gafe ɲɛ 255 lajɛ.
Basi bɛ banakɔtaa la wa (min bɛ wele ko tɔgɔtɔgɔnin)?	Tɔgɔtɔgɔnin bɛ furakɛ ni jimafɛnw minni ye. Banakisɛfagalan fana bɛ se ka ta. Aw ye gafe ɲɛ 255 lajɛ. Sababu wɛrɛ minnu bɛ basi bɔli la banakɔtaa fɛ, olu ɲɛfɔlen don gafe ɲɛ 234 na.
Banakɔtaa kangalen don ani ani kasabɔlen don wa? A tigi bɛ fiɲɛ bila kosɛbɛ wa?	O bɛ se ka kɛ kɔnɔnatumu ye. Aw bɛ jimafɛnw min. Banakisɛfagalan bɛ se ka dɛmɛ kɛ. Aw ye gafe ɲɛ 236 lajɛ.
Kɔnɔboli daminɛna waati jumɛn? 	Banakisɛ dɔw bɛ yen, i n'a fɔ kɔnɔnatumu walima tɔnɔgɔ, olu bɛ se ka kɔnɔboli kuntalajan bila mɔgɔ la. Nka kɔnɔboli bɛ se ka mɛn mɔgɔ la fana ni o ye a sɔrɔ bana wɛrɛ bɛ a tigi la i n'a fɔ: • Balodɛsɛ, a furakɛcogo ɲuman ye dumuni witaminimaw dunni ye. Aw ye gafe ɲɛ 188 ka se 189 lajɛ, o bɛ a fɔ ko dumuni ɲuman ye kɛnɛya ye. • Gɛlɛya minnu bɛ nɔnɔ yɛlɛmani na furu fɛ. Aw ye gafe ɲɛ 259 lajɛ, o bɛ a fɔ ko dumuni ɲuman ye kɛnɛya ye. • Bana kuntaalajanw, kɛrɛnkɛrɛnnenya la sidabana. Aw ye sidabana ni banajuguw lajɛ (gafe ɲɛ 506).
Bana wɛrɛw taamasiɲɛ bɛ banabagatɔ la wa? I n'a fɔ tulodimi, farigan, walima maɲa.	Ni farigan ni fɔɔnɔ bɛ kɔnɔboli senkɔrɔ, o bɛ se ka kɛ tifoyidi ye (gafe ɲɛ 304 lajɛ). Denmisɛnni ka kɔnɔboli sababu bɛ se kɛ bana ye a farifan wɛrɛ la, ni o don, ni o bana nɔgɔyara, kɔnɔboli fana bɛ ban. • Tulodimi na, aw ye gafe ɲɛ 459 lajɛ denmisɛnniw ta furakɛcogo kan. • Sumayabana, aw ye gafe ɲɛ 300 lajɛ. • Ɲɔni, aw ye gafe ɲɛ 462 lajɛ denmisɛnniw ta furakɛcogo kan.
Banabagatɔ bɛka banakisɛfagalanw ta wa?	Banakisɛfagalanw bɛ kɔnɔboli bila mɔgɔ caman na wa u ka kan ka ye ka to yen fo ni u tali kɛra waajibi ye. Gafe ɲɛ 108 lajɛ.
Kɔnɔbolibana ye dukɔnɔmɔgɔ walima sigida mɔgɔ caman minɛ ɲɔgɔn fɛ wa?	Ni kɔnɔbolibana bɛ mɔgɔ caman na, bɛɛ ka kan ka fɛɛrɛw sigi sen kan min bɛ a bali ka jɛnsɛn. O fɛɛrɛw de filɛ: aw bɛ to ka aw tɛgɛ ko safinɛ na tuma bɛɛ, ka nakɔfɛnw ni jiridenw ko walima ka u wɔrɔ, ka minijiw saniya, ani ka ɲɛgɛnw jɔ yɔrɔw la, fɛn tɛ yɔrɔ minnu na. Aw ye ji ni saniya yɔrɔ lajɛ (ɲɛ 220–227). Dumuni mana mɔ dɔrɔn, aw bɛ a dun joona ani ka aw tɛgɛ ko, ka dumuni tobi yɔrɔ fana saniya. Ni mɔgɔ caman jɛra ka dumuni kelen dun, ni o ye kɔnɔboli bila u bɛɛ la, a bɛ se ka kɛ dumuni in tun man ɲi.

Fɔɔnɔ

Mɔgɔ caman bɛ yen, kɔnɔdimi ni fɔɔnɔ bɛ to ka olu minɛ, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnniw. Tuma dɔw la, sababu yɛrɛ tɛ sɔrɔ a la. A bɛ se ka kɛ kɔnɔdimi misɛnni ye, kɔnɔnugutigɛ walima farigan. A ka ca a la fɔɔnɔ misɛnni ninnu tɛ kojugu ye, wa u bɛ ban u yɛrɛ ma.

Fɔɔnɔ bɛ se ka kɛ bana caman taamasiɲɛ ye, o bana dɔw ka jugu, dɔw man jugu, o la a ka fisa, aw ka banabagatɔ lajɛ ka ɲɛ. Tuma dɔw fɔɔnɔ bɛ sɔrɔ gɛlɛya dɔw fɛ minnu bɛ furu ni nugu la, i n'a fɔ banamisɛnniw (aw ye kɔnɔboli yɔrɔ lajɛ gafe ɲɛ 256 la), dumuni tiɲɛnenw (gafe ɲɛ 222), walima kɔnɔdimi gɛlɛn cunnen (misali la, bɛlɛnin walima fɛn dɔ kɛlen ka nugu geren, gafe ɲɛ 151). Ani fana bana suguya o suguya ni a farigan ni a dimi ka bon, o bɛ se ka na ni fɔɔnɔ ye kɛrɛnkɛrɛnnenya la sumayabana (gafe ɲɛ 300), sayi (gafe ɲɛ 279), kannabagani (gafe ɲɛ 460), tulodimi (gafe ɲɛ 459), kanjabana (gafe ɲɛ 299), sugunɛbaralabana (gafe ɲɛ 365), kunakunadimi (gafe ɲɛ 495) walima kumabin (gafe ɲɛ 267).

Fɔɔnɔ faratimayɔrɔba ye farilajidɛsɛ ye,
sango ni a bɛ den fitini na ka kɔnɔboli fara a kan.

Ni aw ye farati taamasiɲɛw ye dɔrɔn, aw bɛ dɔgɔtɔrɔ kunnafoni joona joona

- Ni farilajidɛsɛ bɛka juguya, ni aw tɛ se ka a kunbɛn (sɛbɛn ɲɛ 264);
- Fɔɔnɔ juguman min tɛmɛna lɛri 24 kan;
- Fɔɔnɔ jugumanba, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni a ɲɛ ye ɲuguji, sikɔlɔma ye, walima ni a kasa bɛ i n'a fɔ banakɔtaa kasa (o ye kɔnɔja taamasiɲɛ ye, gafe ɲɛ 136)
- Tuma bɛɛ, dimi nugu la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni banabagatɔ tɛ banakɔtaa sɔrɔ walima;
- Ni aw ye aw tulo da a kɔnɔbaara la, aw tɛ kɔnɔ mangan mɛn. Aw ye kɔnɔdimi lajɛ: kɔnɔja (gafe ɲɛ 212) ani bɛlɛnin (gafe ɲɛ 152 na).
- Jolifɔɔnɔ (furudimi gafe ɲɛ 214, biɲɛdimi, gafe ɲɛ 494).

Fɔɔnɔ kunbɛncogo:

- Aw kana dumuni girimanw dun fɔɔnɔ waati la.
- Aw ye jimafɛn wɔlɔkɔlenw min dɔɔni dɔɔni, tuma dɔw, o bɛ fɔɔnɔ jɔ.
- O bɛɛ la ni fɔɔnɔ ma jɔ, aw bɛ fɔɔnɔfura ta i n'a fɔ porometazini (*prométhazine*, gafe ɲɛ 579) walima difenidaramini (*diphénhydramine*, gafe ɲɛ 580). Nka aw kana nin fura ninnu di denmisɛnniw ma minnnu si tɛ san 2 bɔ.

Nin fura ninnu caman ye furakisɛ, furajima, pikiri ani fura magaman ye minnu bɛ don banakɔtaayɔrɔ fɛ. Furakisɛ walima furajima fana bɛ se ka kɛ banakɔtaayɔrɔ fɛ. Aw bɛ furakisɛ tereke ji dɔɔni na, ka a kɛ pikirikɛlan kɔnɔ biɲɛ tɛ min na.

Ni aw bɛ fura kunu, aw bɛ a ta ni ji dɔɔni ye, aw kana fɛn wɛrɛ foyi dun o yɔrɔnin na fo miniti 5. Aw kana fura ninnu ta ka tɛmɛ u tata hakɛ kofɔlen kan. Aw kana fura takofilanan kɛ fo farilajidɛsɛ ka nɔgɔya, banabagatɔ ka sugunɛkɛ daminɛ. Fɔɔnɔ ni kɔnɔboli ka jugu banabagatɔ ma se ka fura kunu walima ni a ma se ka don a banakɔtaayɔrɔ fɛ, aw bɛ fɔɔnɔjɔfura in dɔlakelen pikiri kɛ banabagatɔ la. Porometazini ka fisa kosɛbɛ. Aw ye aw janto; a tata hakɛ kana caya.

Fɔɔnɔ suguya o suguya, ni a ma jɔ a jɔtuma na fura talen kɔfɛ, aw ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso la.

Kungolodimi ni kumabin

Kungolodimi gasan bɛ se ka kɛnɛya ni lafiɲɛbɔ ni dimimadalanw tali ye i n'a fɔ asipirini (*aspirine*). Finimugu sulen jikalan na, ka o da tɔn na walima kɔ la, o ka fisa a ma ani ka kan ni kamakunw digidigi dɔɔni dɔɔni. Tuma dɔw la farafinfura fana ka fisa.

A ka ca a la kungolodimi ni bana wɛrɛ bɛ mɔgɔ fari kalaya. Ni kungolodimi ka jugu, aw bɛ a lajɛ ni kanjabana taamasiɲɛw tɛ a senkɔrɔ (sɛbɛn ɲɛ 299).

Ni kungolodimi bɛ taa ka segin, o ye tɔɔrɔ dɔw taamasiɲɛ ye i n'a fɔ Bana basigilen, balodɛsɛ walima baarayɔrɔ ka tubabusɛgɛ ni sigida ka tubabusɛgɛ kɔlɔlɔw. A nafa ka bon ka dumuni ɲuman dun ani ka sunɔgɔ ka ɲɛ. Ni a kɛra aw hakili la ko tubabusɛgɛw de ye kungolodimi bila aw la, walima ni kungolodimi yɛrɛ tɛka ban, aw ye taa a ɲɛfɔ kɛnɛyabaarakɛla dɔ ye.

A ka ca a la kumabin ye kungolofankelendimi ye min ka jugu; ani min bɛ to senna kalo walima san caman. A bɛ to ka wuli tuma ni tuma, kalo ni kalo walima san ni san.

Bidi bɛ aw ɲɛkɔrɔ ka kɔn kumabin ɲɛ walima a bannen kɔ, fɛnw bɛ yeleku aw ɲɛkɔrɔ, ka ɲɛnamini bila aw la, walima ka bubagani don aw bolo kelen walima sen kelen na.

Kumabin dimi ka bon nka bana jugu tɛ. Ni yɛrɛyɛrɛli walima fɔɔnɔ bɛ a senkɔrɔ, aw bɛ a lajɛ ni sumaya don (sɛbɛn ɲɛ 295).

Walasa ka kumabin kunbɛn kabini a taamasiŋɛ fɔlɔw:

Asipirini (*aspirine*)

- Aw bɛ asipirini kisɛ 2 taa ni kafe walima lipitɔni caman ye.
- Aw bɛ aw da ka aw lafiya so dɔ kɔnɔ yeelen tɛ yɔrɔ min. Aw bɛ a lajɛ ka aw hakili sigi ani ka aw hakilibɔ gɛlɛyaw kɔ.
- Ni kumabin ka jugu, aw bɛ asipirini ta, kodeyini *(aspirine +codéine)* bɛ min na, walima dimimadalan wɛrɛ. Walima aw bɛ se ka ɛrigotamini kisɛ ɲini kafeyini bɛ min na (*ergotamine + caféine*), uzinitigi ka tɔgɔ dalen Kafɛrigoti, *Cafergot*, sɛbɛn ɲɛ 567). Aw bɛ kisɛ 2 ta siŋɛ fɔlɔ, o kɔ miniti 30 o miniti 30, aw bɛ kisɛ 1 ta fo ka dimi ban. Aw kana tata caya ni furakisɛ 6 ye tile kɔnɔ.

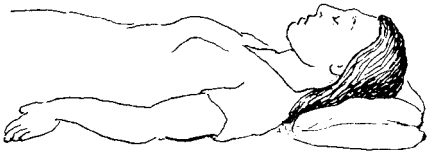

Aw ye aw janto nin na: musokɔnɔma man kan ka kafɛrigoti ta.

Mura walima murasɔgɔsɔgɔ

A ca la mura ni murasɔgɔsɔgɔ ye banaw ye minnu bɛ nuji bɔli, sɔgɔsɔgɔ ni kankɔnɔdimi bila mɔgɔ la, ani farigan walima kolotugudadimi tuma dɔw la. A bɛ se ka kɔnɔbolimisɛnni bila kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnniw na.

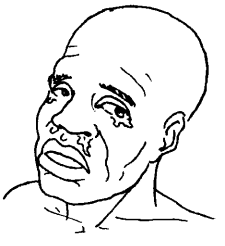

Mura walima murasɔgɔsɔgɔ ka teli ka ban u yɛrɛ ma, ka a sɔrɔ fura ma kɛ u la. **Aw kana penisilini walina banakisɛfagalan wɛrɛ kɛ ka aw yɛrɛ furakɛ**, barisa u jɔda tɛ yen, wa u bɛ se ka aw bana. Banamadafura i n'a fɔ asipirini, olu bɛ fari suma ani ka kungolodimi ni faribɛɛdimi nɔgɔya.

- Aw ye ji caman min ani ka aw lafiŋɛ kosɛbɛ.
- Asipirini (*aspirine*, sɛbɛn ɲɛ 565) ni asetaminofɛni (*acétaminophène*, sɛbɛn ɲɛ 566) bɛ fari suma ani ka fari dimiw ni kungolodimi ban. Farisumafura dagɛlɛnw ma ɲi ka tɛmɛ asipirini kan. Munna aw bɛ aw ka wari tiŋɛ tuguni?
- Walasa bana kana yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛ fɛ, aw ka kan ka dumunikɛ ani ka sunɔgɔ aw kelen na.
- Dumuni kɛrɛnkɛrɛnnen ko ma fɔ, nka jiridennɔnɔ ka fisa a ma, i n'a fɔ lenburubaji walima lenburukumuniji walima ziraji.

Walasa ka mura ni sɔgɔsɔgɔ furakɛ, aw ye sɛbɛn ɲɛ nataw lajɛ.

Aw ye aw janto nin na: Aw kana banakisɛfagalan fansi di den muratɔ gansan ma walima ka a pikiri kɛ a la.
U tɛ a tigi furakɛ wa u bɛ se ka laban ka a bana.

Ni mura walima murasɔgɔsɔgɔ tɛmɛna tile 8 kan, farigan ni sɔgɔsɔgɔ karima bɛ a senkɔrɔ, ani ni banabagatɔ disi bɛ a dimi, aw ka kan ka fogonfogonlabana walima sinkɔrɔkɛrɛdimi sɛgɛsɛgɛli kɛ a la. Sinkɔrɔkɛrɛdimi ka jugu mɔgɔkɔrɔba ni sɔgɔsɔgɔnijɛtɔ ma; aw ye taa ni o tigiw ye dɔgɔtɔrɔso la. A tigi bɛ se ka furakɛ ni banakisɛfagalan ye. Ni a yɛlɛmana ka kɛ sinkɔrɔkɛrɛdimi ye mɔgɔkɔrɔba la, o ye farati belebeleba ye a ma i n'a fɔ fogonfogondimitɔ, mɔgɔ minnu bɛ u nɔ na tuma bɛɛ ani sidabanakisɛtɔw. Sidabanakisɛtɔw bɛ se ka kotirimɔkizazɔli ta don o don walasa ka u yɛrɛ tanga sinkɔrɔkɛrɛdimi ni bana wɛrɛw ma (sɛbɛn ɲɛ 532).

Ni mura ye mimi (kanɔnɔnadimi) bila mɔgɔ la, fura kɛrɛnkɛrɛnnen tɛ yen o kama, nka aw bɛ se ka jiwɔlɔkɔlen kɛ aw kan kɔnɔ ka tila ka a labɔ. O la, ni mimi balala ka aw minɛ, ka farigan kɛ a senkɔrɔ, o bɛ se ka juguya. O ka kan ka furakɛ ni fura kɛrɛnkɛrɛnnenw ye (sɛbɛn ɲɛ 460).

Mura kunbɛncogo:

- Ka sunɔgɔ kosɛbɛ ani ka dumuni caman dun, olu bɛ aw tanga mura ma. Lenburuba, tamati ani jiriden wɛrɛw witamini C bɛ minnu na, olu dunni nafa ka bon.
- Mɔgɔw hakili la ko mura bɛ sɔrɔ farisumaya (nɛnɛ) ni ji fɛ ka a sɔrɔ o tɛ, olu ni sɛgɛn bɛ se ka a juguya dɔrɔn. Mɔgɔw bɛ a yɛlɛma ɲɔgɔn fɛ ni sɔgɔsɔgɔli ni tisoli fɛ. Mɔgɔw bɛ a yɛlɛma ɲɔgɔn fɛ magaɲɔgɔnna ni muratɔw bololafɛnw fɛ.
- Walasa aw kana mura yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛ fɛ, aw ka kan ka dumunikɛ ani ka da aw kelen na, ani ka aw yɔrɔ janya denyɛrɛniw na. Ni aw bɛ tiso walima ka sɔgɔsɔgɔ, aw ka kan ka fɛn dɔ biri aw nu ni aw da la.

Nu gerenni ni nuji bɔli

Nu gerenni walima nuji bɔli sababu bɛ bɔ mura walima faritana fɛn dɔ la (aw ye sɛbɛn ɲɛ nataw lajɛ). Nuji bɔ kojugu bɛ se ka tulodimi bila denmisɛn na walima ka ɲɛdakolodimi bila mɔgɔkɔrɔba la.

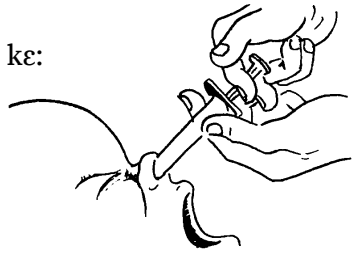

Walasa **ka nu gerenni furakɛ**, aw bɛ nin fɛn ninnu kɛ:

1. Ni den fitini don, aw bɛ fiyɛlibara walima pikirikɛlan **biɲɛntan** kɛ ka nuji sama ka a bɔ ni hakilisigi ye, i n'a fɔ ja in ta cogo.

2. Ni denkɔrɔba walima mɔgɔkɔrɔba don, olu bɛ se ka ji kɔkɔma ta u bolo la ka a foron ka don u nu kɔnɔ. O bɛ nuji yeelen. Aw bɛ o kɛ ni ji saniman ye, min wulilen ani sumalen. Kɔkɔ man kan ka caya ji la kojugu. Kafeminkutu ɲɛ tilalen 4 ye, aw bɛ o tila 1 kɔkɔ kɛ bɔlini ɲɛ 1 ji la.

3. Ka nu wusu ni jikalan funteni ye, o bɛ nu gerennen dayɛlɛ i n'a fɔ a ɲɛfɔlen don sɛbɛn ɲɛ 274 na cogo min.
4. Nu gerenni ni nuji bɔli bɛ kɛ sababu ye ka tulodimi walima nukolodimi bila mɔgɔ minnu na, olu ka kan ka u ka nu gerenni ni nuji bɔli furakɛ ni furaji ye min bɛ kɛ nu kɔnɔ ka a dayɛlɛ, feilifirini (*phényléphrine*) walima efedirini (*éphédrine*) bɛ min na (sɛbɛn ɲɛ 575). Aw kɛlen kɔ ka jikɔkɔma kɛ aw nu kɔnɔ, aw bɛ o furaji kɛ aw nu na i n'a fɔ ja in ta cogo:

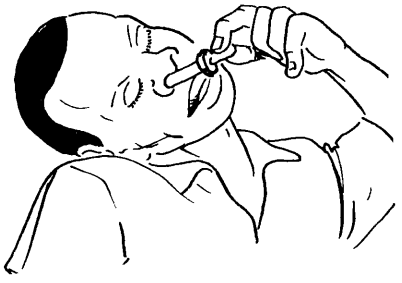

Aw bɛ aw kungolo jɛngɛ ka taa fankelen fɛ ka furaji toniko 2 walima 3 kɛ nu dugumata la. Miniti damadɔ aw bɛ tila ka kungolo jɛngɛ ka taa fan tɔkelen fɛ, ka fura kɛ nu fan dɔ in na.

Aw kana fura in kɛ denmisɛn na.

Aw ye aw janto nin na: Aw kana nunafuraji kɛ aw nu na ka tɛmɛ siɲɛ 3 kan tile kɔnɔ, furakɛli fana kana tɛmɛ tile 3 kan.

5. Nunafuraji minta fana bɛ se ka kɛ ka furakɛli kɛ, min ni Fenilefirini walima o ɲɔgɔn dɔ bɛ fura min na (*décongestionnant nasal+phényléphrine ou son similaire*).

Ɲɛdakololabanaw (*la sinusite*)

O ye dimi gɛlɛn walima dimi basigilen ye ɲɛdakɔnɔkolow la minnu bɛ ɲɛkisɛ lamini kolow la. A bana bɛ mɔgɔ minɛ tulodimi walima ngɔɔnɔdimi kɔfɛ walima mura juguman.

A taamasiɲɛw

- Dimi bɛ kɛ ɲɛ sanfɛla ni a dugumana la, (ni aw ye a gosi dɔɔni walima a tigi ye a kun biri, a dimi bɛ juguya.)
- Ji walima nɛ bɛ bɔ nu na tuma dɔ la min kasa ka go. Nu bɛ geren waati dɔw la.
- Tuma dɔw la a tigi fari bɛ kalaya.
- A ɲi dɔw bɛ a dimi tuma dɔw la.

A furakɛcogo

- Aw bɛ to ka ji caman min.
- Aw bɛ to ka ji kɔkɔma tonitoni aw nu na (sɛbɛn ɲɛ 269), walima aw bɛ aw nu wusu ni jikalan ye walasa ka a nɔgɔw labɔ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 274).
- Aw bɛ fini su jiwɔlɔkɔlen na ka aw ɲɛda digidigi ni o ye.
- Aw bɛ nudayɛlɛfura tonitoni aw nu na i n'a fɔ fenilefirini (neyozinefrini, *néosynéphrine* sɛbɛn ɲɛ 575).

- Aw bɛ banakisɛfagalanw ta: anpisilini (sɛbɛn ɲɛ 526), tetarasikilini (sɛbɛn ɲɛ 529) walima penisilini (sɛbɛn ɲɛ 522).
- Ni fura ninnu ma se ka a nɔgɔya, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la.

Yɛrɛtangacogo

Ni mura bɛ aw la walima aw nu gerennen don, aw ye aw jija a saniyalen ka to tuma bɛɛ.

Fɛn minnu bɛ mura bila mɔgɔ la

A tigi nuji bɛ bɔ, a ɲɛw bɛ a ŋɛɲɛ min bɛ sɔrɔ fɛn dɔ samani fɛ a ninakilitɔ (aw ye sɛbɛn ɲɛ nataw lajɛ). A ka jugu san waati dɔw la.

A furakɛcogo

Aw bɛ aw furakɛ ni faritanabanafura ye i n'a fɔ Kulɔrifeniramini (*chlorphéniramine*, sɛbɛn ɲɛ 581). Dimɛnidaranati (*diménhydrinate),* daramamini (*Dramamine*, sɛbɛn ɲɛ 582), a ka ca a la dugutaalaw ka fura don.

Yɛrɛtangacogo

Aw bɛ a ɲini ka a dɔn fɛn minnu bɛ a bila aw la (misali la, gɔngɔn, shɛshi, jirifeeregɔngɔn, bugun), aw bɛ olu fan ye ka to yen.

Faritanabanaw

Faritanabana ye tɔɔrɔ walima gɛlɛya min bɛ sɔrɔ fɛn dɔw fɛ. O fɛn ninnu bɛ se fari lasɔrɔ sira caman fɛ i n'a fɔ:

- ninakilisiraw
- da fɛ
- sɔkɔli (pikiri, fɛŋɛnamakinda walima bagankinda)
- Ni fɛn dɔ sera fari ma

O tɔɔrɔ ninnu bɛ se ka nɔgɔya walima ka juguya:

- a bɛ kurukuruw walima ŋɛɲɛ bila a tigi la (sɛbɛn ɲɛ 329); kurukuru ŋɛɲɛma;
- a bɛ nuji bɔli ni ɲɛŋɛɲɛ bila a tigi la walima ka ɲɛw jenijeni (binjalanmura, sɛbɛn ɲɛ 271)
- a bɛ ŋɛɲɛ bila a tigi ngɔɔnɔ la, ka ninakili gɛlɛya ani ka sisanbana bila a la (sɛbɛn ɲɛ 272)
- a tigi bɛ se ka tɔɔrɔ (sɛbɛn ɲɛ 181)
- a bɛ se ka kɔnɔboli bila den na (nɔnɔ bɛ se ka kɛ sababu ye, min man teli ka kɛ)

Faritanabana tɛ bana ye wa a tɛ yɛlɛma mɔgɔ la. O la faritanabana bɛ den minnu bangebaw la, a ka teli ka ye olu denw na.

A ka ca a la faritanabana bɛ mɔgɔw sɛgɛn san waati dɔw la, walima ni u sera u faritanafɛn ma; o tɛmɛnen kɔ foyi tɛ kɛ a la. Faritanabana sɔrɔ sababu kunbabaw ye ninnu ye:

kunkɔrɔdonna dilannen ni baganshi walima shɛshi ye

Jiri ni bin dɔw fere

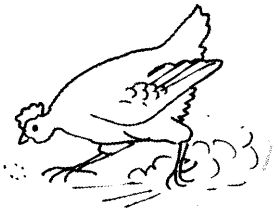

shɛshiw, gɔngɔn

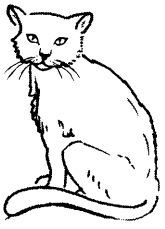

jakumashi walima bagan wɛrɛ shi

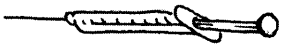

fura dɔw kɛrɛnkɛrɛnnenya la sɔrɔmuji ani penisilini.

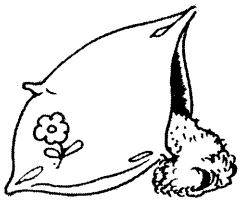

bugun

bugun dalen bɛ birifini walima fini minnu na

dumuni dɔw, jɛgɛ dɔw ani kɔkɔjilafɛn dɔw

tubabusɛgɛmafɛnw aw ka so kɔnɔ, kalanso la walima baara yɔrɔ la

Sisan

Sisanbagatɔ ninakili bɛ to ka fereke. A ninakili bɛ degun, a ninakilikan bɛ i n'a fɔ filefiyɛkan. Ni sisanbagatɔ bɛ ninakili, a kankolow ni a galakakolow bɛ bɔ. Ni a tigi tɛ fiɲɛ bɛrɛ sɔrɔ, a sɔniw ni a dawolo ɲɛ bɛ kɛ bulama ye; a kan jolibolisiraw bɛ funu. A ka ca a la farigan tɛ kɛ a senkɔrɔ.

Sisan ka teli ka mɔgɔ denmisɛnma de minɛ; nka a bɛ se ka to mɔgɔ la a si bɛɛ. Bana yɛlɛmata tɛ; nka a ca a la, a bɛ sɔrɔ mɔgɔ caman na du kelen kɔnɔ. Sisan bɛ juguya san waati dɔw de la walima sufɛlaw la.

Sisan sababu bɛ se ka kɛ dumunifɛn dɔw ye, walima an bɛ fɛn minnu sama fiɲɛ fɛ (aw ye faritanabanaw yɔrɔ lajɛ). Denmisɛnw ka sisan bɛ daminɛ ni mura ye. Dusutiɲɛ ni jɔrɔ bɛ sisan bila mɔgɔ la. Sisan bɛ se ka sɔrɔ fiɲɛ nɔgɔlen fɛ, i n'a fɔ sigarɛtisisi, so kɔnɔ tobilikɛsisi, tajijenisisi, walima mobiliw sisi.

A furakɛcogo:

- Ni sisanbagatɔ ka degun ka bon so kɔnɔ, aw bɛ bɔ ni a ye kɛnɛma, fiɲɛ na. Aw bɛ aw hakili sigi ani ka banabagatɔ fana hakili lasigi.
- Aw bɛ ji caman di banabagatɔ ma. O bɛ kari yeelen, ka ninakili nɔgɔya. Jifunteni fana bɛ a nɔgɔya (aw ye sɛbɛn ɲɛ 275).
- Kafe dunnen walima dute bɛ se ka degun nɔgɔya, ni fura tɛ aw bolo kɔrɔ.
- Sisanfura fiyɛta ye suguya fila de bɛ yen. Walasa ka sisantɔ lafiya ninakilidegun cunnen a kan, aw bɛ aw bolokɔrɔ sisanfura fiyɛ a nu na walasa ka a ninakilisiraw dayɛlɛ joona ninakilidegun kuntaalasurun na. Aw bɛ to ka sisanfura fiyɛta tɔ kelen fiyɛ ka ninakilisiraw dayɛlɛ don o don walasa ka ninakilidegun kunbɛn ani ka a kɛ sisan kana juguya. O sisanfura fiyɛta bɛ wele ko dɛmɛnan walima jigiya, wa o bara kɔnɔfura ni fura tɔw tɛ kelen ye. Nin sisanfura fiyɛta kofɔlen tɛ baarakɛ o yɔrɔnin bɛɛ la wa a man kan ka kɛ sisantɔ ka ninakilidegun furakɛlan ye. Ni sisantɔ ninakili ferekera, aw bɛ a dɛmɛ ni aw bolokɔrɔ sisanfura fiyɛta ye.
- **Ni sisan wulila**, aw bɛ salibitamɔli (*salbutamol*), min bɛ fiyɛ nu kɔnɔ (izinitigiw ka tɔgɔ dalɛn alibuteroli, *albuterol*, sɛbɛn ɲɛ 576) dɔ fiyɛ a nu kɔnɔ tuma ni tuma. Ni aw bɛ a fiyɛ, aw bɛ a don nu kɔnɔ ka ɲɛ ka sɔrɔ ka a fiyɛ.
- **Ni a bɛ to ka wuli ka caya**, ni sisan bɛ yegentu walima ninakili teliya bila mɔgɔ la, ni a tigi bɛ taamana walima ni a bɛ baaramisɛnniw na, aw bɛ to ka a kunbɛnfura ta (bekulometazɔni, *béclomethasone*, sɛbɛn ɲɛ 577). A kunbɛnfura bɛ se ka bana wulili bali, ka aw bɔ wari bɔ la, ka nɔgɔyaba don bana na, ka aw kisi a balakawuli gɛlɛyaw ma. fiyɛlilan bɛ furaji caman lase fogonfogon kɔnɔ. Aw ye gafe ɲɛ nataw lajɛ walasa ka sisanfura fiyɛlibara dilancogo kalan.
- **Ni sisan juguyara yɔrɔ la**, fiɲɛ caman tɛ sɔrɔyɔrɔ min na; ani ni salibitamɔli (*salbutamol*) ma se ka a nɔgɔya, aw bɛ Peredinizolɔni (*prednisolone*) ta o nɔgɔni fɛ, ani ka to ka a ta tile 3 ka se tile 7 ma (aw ye sɛbɛn ɲɛ). O bɛɛ kɔ, ni bana ma nɔgɔya, walima ni a ka jugu, aw bɛ aderenalini (*adrénaline*) pikiri kɛ sisanbagatɔ la. Ni baliku don, aw bɛ pikiriji tilancɛ kɛ a la. Ni denmisɛnni don, aw bɛ pikiriji tilayɔrɔ 4 nan kɛ a la. Aw bɛ pikiri in kɛ miniti 30 o miniti 30 (aw ye sɛbɛn ɲɛ 578 lajɛ).
- **Ni farigan bɛ bana senkɔrɔ**; ni ji kasagomaw bɛ bɔ nu na, walima ni ninakili degun mɛnna senna ka tɛmɛ lɛri 24 kan, aw bɛ eritoromisini (*érythromycine*) furakisɛw di banabagatɔ ma, walima ni aw bɛ a dɔn ko anpisilini (*ampicilline*) walima tetarasikilini (*tétracycline*) tɛ a tigi degun; aw bɛ o dɔla kelen di a ma (sɛbɛn ɲɛ 526 ani 528).
- Kɔnɔnatumuw man teli ka sisan bila mɔgɔ la. Aw bɛ a lajɛ ka mebɛndazoli (*mébendazole*, sɛbɛn ɲɛ 558) di den ma ni tumu bɛ a kɔnɔ ani ni sisan bɛka daminɛ a la.
- **Ni bana ka jugu ani ni banabagatɔ tɛka nɔgɔya, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la.**

Aw bɛ fiyɛlilan dɔ dilan aw ka furaji fiyɛta barani kun na

Aw bɛ fiyɛlilan dɔ dilan aw ka furaji fiyɛta barani kun na. Ni aw ma o kɛ, aw ka furaji fanba bɛɛ bɛ taa aw nɛn kan, ani aw kankɔnɔna na; a tɛna se fogonfogon la, a ɲɛci bɛ o yɔrɔ min ye. Furaji fiyɛlen kɔ, aw bɛ fiɲɛ sama kosɛbɛ walasa ji caman ka se fogonfogon la. Ni aw ma se ka furaji fiyɛlan sɔrɔ, fɛɛrɛ 2 wɛrɛ filɛ, aw bɛ se ka minnu kɛ:

1. Aw bɛ bɔlini fila da nɔrɔ ɲɔgɔn na. Aw bɛ wo fitini dɔ bɔ a kun kelen na; fiyɛlilan donyɔrɔ, ani aw bɛ wo belebele dɔ bɔ a kun dɔ in na, da bɛ don min fɛ.
2. Aw bɛ wo bɔ da bɛ se ka don min fɛ. Aw bɛ fiyɛlilan labɛn bidɔnni kun dɔ in na.

A kunbɛncogo

Walasa ka sisan bali ka wuli, a ka fisa sisanbagatɔ ka a yɛrɛ tanga fɛnw ma, minnu bɛ a ka bana lawuli, i n'a fɔ dumuni dɔw walima gɔngɔn. Aw bɛ saniya matarafa, ka baganw bali ka don so kɔnɔ, ka to ka birifiniw ni daraw bila tile la. A ka fisa sisanbagatɔ ka to ka a da kɛnɛma fiɲɛ na. Aw bɛ a ɲini ka a dɔn fɛn minnu bɛ a ka bana lawuli; a ka olu ye ka u to yen. Sisanbagatɔ ka kan ka ji wɛri ɲɛ 8 min don o don walasa ka kari yeelen. Sisanbagatɔw ka bana ka teli ka nɔgɔya ni u taara yɔrɔ la fiɲɛ sanuman bɛ yɔrɔ min na.

Hali ni sisan bɛ tunu ni den bɛka kɔrɔbaya, a bɛ to dɔw la u si bɛɛ.

Aw ye dɔgɔtɔrɔ dɔ ka ladilikan ɲini.

Sisanbagatɔ man kan ka sigarɛti min. Sisi bɛ fogonfogonw tiɲɛ.

Sɔgɔsɔgɔ

Sɔgɔsɔgɔ ye fogonfogonlabana ni fiɲɛtɛmɛsiralabanaw taamasiɲɛ ye (fiɲɛ bɛ tɛmɛ sira minnu fɛ ka taa fogonfogon na). Bana minnu ni sɔgɔsɔgɔ bɛ taa ɲɔgɔn fɛ, olu dɔw filɛ:

Sɔgɔsɔgɔjalan, kari bɛrɛ tɛ bɔ min na	**Sɔgɔsɔgɔkarima**	**Keteketeni, ninakilidegun bɛ min senkɔrɔ**
Mura walima murasɔgɔsɔgɔ (sɛbɛn ɲɛ 268) Ɲɔni (sɛbɛn ɲɛ 98) Sigarɛtiminna ka sɔgɔsɔgɔ (sɛbɛn ɲɛ 249) Tumu dɔw (tumumisɛnni, tumukuruma, sɛbɛn ɲɛ 228)	Disidimi (sɛbɛn ɲɛ 276) Sinkɔrɔkɛrɛdimi (sɛbɛn ɲɛ 277) Sisan (sɛbɛn ɲɛ 272) Sigarɛtiminna ka sɔgɔsɔgɔ, sango ni a wulila sɔgɔma (sɛbɛn ɲɛ 249)	Sisan (sɛbɛn ɲɛ 272) Keteketeni (sɛbɛn ɲɛ 457) Kannɔrɔ (sɛbɛn ɲɛ 462) Dusukunnabana dɔw (sɛbɛn ɲɛ 490) Fɛn dɔ balannen kan kɔnɔ (sɛbɛn ɲɛ 131)

Sɔgɔsɔgɔbasigilen (min mɛnna senna)	**Joli bɛ bɔ sɔgɔsɔgɔ min na**
Sɔgɔsɔgɔninjɛ (sɛbɛn ɲɛ 291) Sisan (sɛbɛn ɲɛ 272) Sigarɛtiminna walima damanda baarakɛlaw ka sɔgɔsɔgɔ (sɛbɛn ɲɛ 249) Disidimi basigilen (sɛbɛn ɲɛ 276) Fogonfogonfunubana (sɛbɛn ɲɛ 276)	Sɔgɔsɔgɔninjɛ (sɛbɛn ɲɛ 291) Sinkɔrɔkɛrɛdimi (kari nɛrɛma, a binkɛnɛma, walima a jolima sɛbɛn ɲɛ 277) Tumubana jugumanba (sɛbɛn ɲɛ 228) Fogonfogon walima kankɔnɔkanseri (sɛbɛn ɲɛ 249)

Sɔgɔsɔgɔ ye farikolo ka fɛɛrɛ ye ka fiɲɛ tɛmɛsiraw saniya ani ka falakaw ni banakisɛw labɔ kan kɔnɔ ani fogonfogon la. Ni sɔgɔsɔgɔkarima don, **aw kana fura foyi ta, nka aw bɛ fɛɛrɛw kɛ minnu bɛ aw dɛmɛ ka kari magaya ani ka a labɔli nɔgɔya**.

Sɔgɔsɔgɔ furakɛcogo:

1. Aw bɛ **ji caman min** walasa kari ka yeelen ani ka sɔgɔsɔgɔ nɔgɔya. O ka fisa ni furaw ye.

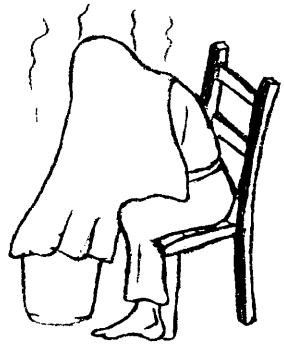

   Walasa ka kari magaya ani ka sɔgɔsɔgɔ mada, aw bɛ aw **wusu ni jikalan ye.** Aw bɛ aw kun biri jikalan kunna, ka a datugun ni fini ye, i n'a fɔ a bɛ ja in na cogo min; ka miniti 15 kɛ ka funteni sama. Aw bɛ o kɛ siɲɛ caman tile kɔnɔ. Aw bɛ se ka mantilatɔmubulu walima mura ni sɔgɔsɔgɔfura bila a la; nka, jikalan gansan fana bɛ mako ɲɛ.

   Aw ye aw janto: Aw kana mantilatɔmu walima fura farinman kɛ a la ni sisanbagatɔ don. Olu bɛ sisan juguya.

2. Ni aw b'a fɛ ka **sɔgɔsɔgɔ suguya fɛn o fɛn furakɛ**, kɛrɛnkɛrɛnnenya la sɔgɔsɔgɔjalan; aw bɛ nin fura in dilan:

ka lenburukumu dɔ kɛ o la Aw bɛ o dun lɛrɛ 2 o lɛri 2 walima lɛri 3 o lɛri 3

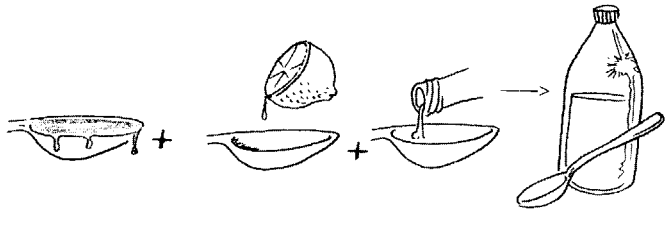

Aw ye aw janto: Aw kana di di denw ma, den minnu tɛ san 1 bɔ. Aw bɛ olu ka siro dilan ni sukaro ye.

3. **Ni sɔgɔsɔgɔjalan bɛka aw bali ka sunɔgɔ**, kodeyini (*codéine*) bɛ fura minnu na, olu ka fisa kosɛbɛ (sɛbɛn ɲɛ 576). Aw kana o furaw ta ni kari caman bɛ bɔ walima ni sɔgɔsɔgɔkan bɛ i n'a fɔ filefiyɛkan. Aw kana u di den fitiniw ma fana.
4. **Ni sɔgɔsɔgɔkan bɛ i n'a fɔ filefiyɛkan**: (ninakili sɔrɔli ka gɛlɛn) Aw bɛ siroji dɔ min walasa ka fiɲɛ tɛmɛsiraw dayɛlɛ; aw ye sisan yɔrɔ lajɛ (sɛbɛn ɲɛ 272), disidimi (sɛbɛn ɲɛ 276), dusukundimi (sɛbɛn ɲɛ 154).
5. **Aw bɛ bana furakɛ min ye sɔgɔsɔgɔ sɔrɔ sababu ye.** Ni sɔgɔsɔgɔ mɛnna senna, ni banabagatɔ bɛ joli, nɛ, walima ji kasagoman bɔ, walima a tɛ ninakili sɔrɔ ka ɲɛ, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la.
6. **Sɔgɔsɔgɔbagatɔ man kan ka sigarɛti min**. Sigarɛti bɛ fogonfogonw tiɲɛ.

Walasa sɔgɔsɔgɔ kana aw minɛ, aw kana sigarɛti min.
Walasa ka sɔgɔsɔgɔ furakɛ, aw bɛ a sɔrɔsababu furakɛ fɔlɔ,
ani aw kana sigarɛti min.
Walasa ka sɔgɔsɔgɔ mada ani ka kari magaya, aw bɛ ji caman min,
ani aw kana sigarɛti min.

Kari labɔcogo

Ni banabagatɔ kɔrɔlen don ani ni fanga bɛrɛ tɛ a la ka kari labɔ, aw bɛ:

- a kun wusu ni jikalan ye;
- ka a laada a disi kan ka a kun suli, i n'a fɔ ja in bɛ a jira cogo min na; ka a kɔ gosigosi dɔɔni dɔɔni o bɛ a dɛmɛ ka kariw bɔ fogonfogon kɔnɔ.

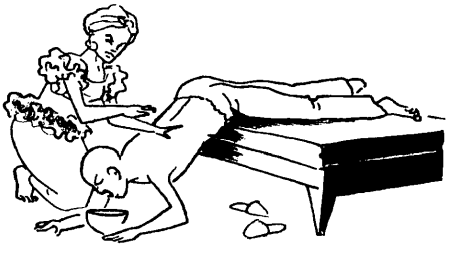

Disidimi

Disidimi ye fiɲɛ tɛmɛsiralabana ye. A ni sɔgɔsɔgɔ karima bɛ taa ɲɔgɔn fɛ. A bɛ se ka kɛ mura walima murasɔgɔsɔgɔ kɔlɔlɔ ye. O la, banakisɛfagalan takun tɛ. Aw bɛ banakisɛfagalanw ta ni bana taamasiɲɛw tɛmɛna dɔgɔkun 1 kan, walima ni sinkɔrɔkɛrɛdimi taamasiɲɛw yera (aw ye sɛbɛn ɲɛ nata lajɛ) walima ni fogonfogondimi basigilen bɛ a tigi la

Disidimi basigilen

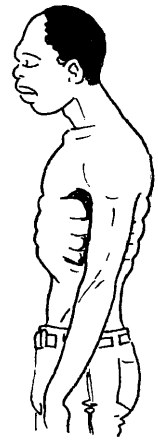

Disi fununen i n'a fɔ barigon

Funu sababu bɛ se ka bɔ sisan, disidimi basigilen walima sigarɛtimin na

A taamasiɲɛw:

- Sɔgɔsɔgɔ karima min mɛnna senna (kalo walima san).
- Waati dɔw la, sɔgɔsɔgɔ bɛ juguya, ani farigan bɛ kɛ a senkɔrɔ. Ni nin sɔgɔsɔgɔ suguya bɛ mɔgɔ dɔ la, nka bana basigilen wɛrɛ tɛ a la i n'a fɔ sɔgɔsɔgɔninjɛ walima sisan, o bɛ se ka kɛ disidimi basigilen ye.
- A ka teli ka baliku minɛ, baliku min mɛnna sigarɛtimin na.
- A bɛ se ka fogonfogondimi jugumanba banbali (*emphysème*) bila mɔgɔ la, bana min kɔnɔna na, ninakilidegun bɛ a tigi sɔrɔ, sango ni a ye farikoloɲɛnajɛ kɛ.

A furakɛcogo:

- Aw bɛ sigarɛtimin dabila pewu.
- Aw bɛ sisanfura ta salibitamɔli bɛ min na (*salbutamol*, sɛbɛn ɲɛ 576).
- Disisimi basigilen bɛ mɔgɔ minnu na, olu ka kan ka u yɛrɛ furakɛ ni ampisilini (*ampicilline*), kotirimɔkizazɔli (*cotrimoxazole*), walima ni Amɔkisisilini (*amoxicilline*) ye, ni murasɔgɔsɔgɔ don walima mura ni farigan bɛ a senkɔrɔ.
- Ni a ka gɛlɛn banabagatɔ bolo ka kari labɔ, aw bɛ a kun wusu ni jikalan ye (sɛbɛn ɲɛ 275) ani ka a dɛmɛ ka a da a kɔnɔ kan ka a kun suli ka kari labɔ (sɛbɛn ɲɛ 276).

Ni sɔgɔsɔgɔ basigilen bɛ aw la (walima ni aw b'a fɛ ka aw yɛrɛ tanga a ma), aw kana sigarɛti min.

Sinkɔrɔkɛrɛdimi

Ale ye fogonfogondimi jugumanba ye. Sinkɔrɔkɛrɛdimi bɛ mɔgɔ minɛ ninakilidegunbana dɔw senfɛ walima u kɔfɛ, i n'a fɔ ɲɔni, keteketeni, murasɔgɔsɔgɔ, disidimi, sisan, walima banajugu wɛrɛ minnu bɛ mɔgɔ laada, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denfitiniw ni mɔgɔkɔrɔbaw. A ka ca a la fana, sinkɔrɔkɛrɛdimi ka teli ka sidabanakisɛ tigilamɔgɔw minɛ.

A taamasiɲɛw

Kankɔnɔna

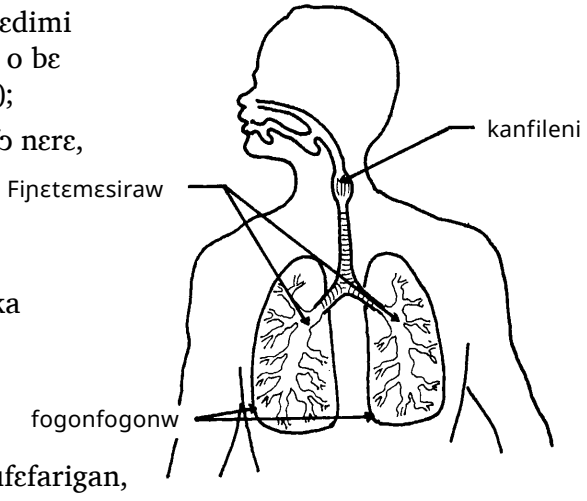

- Nɛnɛ ni fariganba balalen
- Farigan (tuma dɔw la, sinkɔrɔkɛrɛdimi juguman ni farigan bɛ a senkɔrɔ, o bɛ denfitiniw ni mɔgɔkɔrɔbaw minɛ);
- sɔgɔsɔgɔ karima min ɲɛ bɛ i n'a fɔ nɛrɛ, binkɛnɛ walima joli bɛ a la;
- ninakili bɛ teliya ani ka mankan bɔ;
- mɔgɔ bɛ gɔrɔntɔ ani a disi bɛ to ka mankan ka bɔ;
- Dimi bɛ kɛ disi la;
- Banabagatɔ fan bɛɛ bɛ a dimi.
- Joli bɛ bɔ ɲɛda ni dawolow la (Sufɛfarigan, sɛbɛn ɲɛ 363).

Ni den bananenba don, ni a ninakili ka teli, a ka surun, o bɛ se ka kɛ sinkɔrɔkɛrɛdimi ye. Ni denfitini ka ninakiliko ka ca ni ninakiliko 60 ye miniti kɔnɔ, o bɛ a jira ko a ninakili ka teli. Den min bɛ kalo 2 ni san 1 cɛ, ni o ninakili tɛmɛna ninakiliko 50 kan, o kɔrɔ ko a ninakili ka teli, ni den bɛ san 1 ni san 5 cɛ, o ka kan ka ninakiliko 40 kɛ miniti kɔnɔ. Ni ninakili ka teli nka a ka surun, aw bɛ farilajidɛsɛ (sɛbɛn ɲɛ 254) walima ninakili (sɛbɛn ɲɛ 67) teliyali kun ɲɛɲini. Aw kana ninakiliko hakɛ jate waati min den bɛka kasi walima ni a ye a makun yɔrɔnin min.

A furakɛcogo:

- Ni aw sɔmina dɔrɔn ko sinkɔrɔkɛrɛdimi bɛ aw la, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la.
- Ni aw tɛ se ka taa dɔgɔtɔrɔso la, aw bɛ a furakɛ ni banakisɛfagalanw ye. Sani aw ka dɔgɔtɔrɔso lasɔrɔ, aw bɛ a furakɛ nin cogo la:
- Penisilini (*pénicilline*, sɛbɛn ɲɛ 522), kotirimɔkizazɔli (*cotrimoxazole*, sɛbɛn ɲɛ 532), walima eritoromisini (érythromycine, sɛbɛn ɲɛ 528) ye. Ni a ka jugu, aw bɛ porokayini penisilini (*pénicilline procaïne*, sɛbɛn ɲɛ 524) pikiri kɛ. Ni baliku don, aw bɛ miligaramu 250 kɛ siɲɛ 2 walima siɲɛ 3 tile o tile, walima aw bɛ Amɔkisisilini (*amoxicilline*) kunuta di banabagatɔ ma (sɛbɛn ɲɛ 527). Aw bɛ o miligaramu 500 di siɲɛ 3 tile o tile. Aw bɛ baliku ka tata hakɛ tila 4 walima 2 ye ka o di den ma. Ni den tɛ san 6 bɔ, Amɔkisisilini (*amoxicilline*) de ka ɲi o ma.
- Aw bɛ dimimadafuraw asipirini (*aspirine*) walima asetaminofɛni (*acétaminophène*) ta walasa fari bɛ sumaya ani ka dɔ bɔ dimi na. Asetaminofɛni ka ɲi denw ma, den minnu tɛ san 12 bɔ.
- Banabagatɔ ka kan ka ji caman min. Ni a tɛ se ka dumunikɛ, aw bɛ sɔrɔmu minta di a ma (Kɛnɛyaji, aw ye sɛbɛn ɲɛ 255 lajɛ).

- Walasa ka sɔgɔsɔgɔ mada ani kari ka se ka bɔ, banabagatɔ ka kan ka a wusu ni jikalan ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 275 lajɛ). Kunsulicogo fana bɛ kari bɔli nɔgɔya (aw ye sɛbɛn ɲɛ 276 lajɛ).
- Ni a tigi ninakili ferekelen don, sisanfura bɛ se ka dɛmɛ kɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 576 lajɛ).

Biɲɛdimi

A ka ca a la biɲɛnabana bɛ sɔrɔ banakisɛ, dɔlɔ walima tubabubagaw fɛ. Bana in ye suguya 3 ye (A, B ani C) wa mɔgɔw bɛ se ka a yɛlɛma ɲɔgɔn fɛ, bana taamasiɲɛ bɛ ye dɔw la, dɔw ta tɛ ye. Tuma caman na, farigan misɛnni bɛ kɛ a senkɔrɔ.

Biɲɛdimi suguya fɔlɔ (A) walima filanan (B) bɛ mɔgɔ min na, tuma dɔw la, o tigi ka bana bɛ juguya ka dɔgɔkun 2 walima dɔgɔkun 3 kɛ, a fanga bɛ dɔgɔya kalo 1 fo ka se kalo 4 ma. O kɔ a bɛ tila ka lafiya.

Biɲɛdimi filanan (B) ka jugu kosɛbɛ, a bɛ se ka badabada joli bila biɲɛ na, min bɛ laban biɲɛnakansɛri ma, fo ka se a tigi fagali ma. Biɲɛdimi suguya sabanan (C) fana ka jugu kosɛbɛ, a bɛ se ka nɛ don biɲɛ na kudayi kudayi. Ale de ye sidabana tigilamɔgɔ caman sata ye.

Bana don min farati man bon sango ni a bɛ denmisɛnni na, nka a farati bɛ se ka bonya kosɛbɛ fana. A ka ca a la banabagatɔ bɛ degun kosɛbɛ tile 15 kɔnɔ ani ka a fanga dɔgɔya kalo 1 kɔnɔ fo ka se kalo 3 ma.

A taamasiɲɛw:

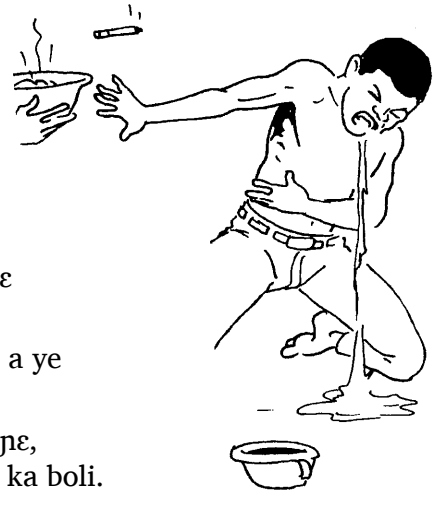

- Dumunikɛbaliya walima sigarɛti nege. A tigi bɛ se ka tile caman kɛ dumunikɛbaliya la.
- Tuma dɔw la dimi bɛ kɛ biɲɛ kiniyanfan fɛ).
- Farigan bɛ se ka kɛ a senkɔrɔ.
- Tile damadɔ kɔfɛ, ɲɛkisɛ jɛmanmayɔrɔ bɛ kɛ nɛrɛmuguman ye.
- A tigi bɛ se ka fɔɔnɔ, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni a ye dumuni ye walima ka a kasa mɛn.
- Suguneji ɲɛ bɛ fin kosɛbɛ, i n'a fɔ kokakola ɲɛ, banakɔtaa fana ɲɛ bɛ jɛya, a tigi kɔnɔ bɛ se ka boli.

A furakɛcogo:

- Ni biɲɛdimi taamasiɲɛw bɔra kɛnɛ kan, fura tɛ yen min bɛ se ka fɛn ɲɛ a tigi ye tuguni. Fura caman bɛ yen minnu tali yɛrɛ bɛ se ka dankari kɛ biɲɛ bananen na**. Aw kana fura ta.**

- Banabagatɔ ka kan ka a lafiɲɛ ani ka to ka ka jimafɛn caman min. Ni a tɛ se ka dumuni kɛ, aw bɛ lenburubaji ni jiriden wɛrɛw di a ma (kɛrɛnkɛrɛnnenya la manje), ka fara dute ni sɔrɔmuji minta kan (gafe ɲɛ 255 lajɛ).
- O kɔfɛ a ka kan ka witaminiw ta.
- Walasa ka fɔɔnɔ lajɔ, aw ye gafe ɲɛ 267 lajɛ.
- Ni a tigi bɛ se ka dumuni kɛ, aw bɛ to ka dumuni nafamaw di a ma: sogo ni shɛ najiw, ani shɛfan balabalalenw olu ni u ɲɔgɔnna wɛrɛw. Nka aw kana nin dumuni nafamaw ninnu caman di a ma ni o ye: sogo, shɛfan, jɛgɛ o ni a ɲɔgɔnna wɛrɛw, barisa olu bɛ biɲɛ ka baara gɛlɛya. A tigi man kan ka dumuni tulumaw dun **sango ka dɔlɔ min.**
- Farafinna jamana dɔw la, biɲɛdimi farafinfurakɛcogow bɛ yen. O furakɛcogo dɔw ka ɲi. Ni farati tɛ u la ani ni u ni taabolo kofɔlen ninnu tɛ ɲɔgɔn kɔlafɔ, an bɛ se ka u lajɛ.

A kunbɛncogo:

- Tuma dɔw la biɲɛdimi bɛ denmisɛnniw minɛ ka sɔrɔ a taamasiɲɛ foyi ma bɔ kɛnɛ kan, nka o tɛ a bali u ka bana yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛw fɛ. O kama, aw ka kan ka aw janto denmisɛnniw ka saniya la duw kɔnɔ, aw bɛ u tɛgɛw ko safinɛ na sani u ka dumunu kɛ ani sani u ka don gabugu kɔnɔ.
- Biɲɛdimi fɔlɔ (A) banakisɛw bɛ bɔ banabagatɔ banakɔtaa la ka se mɔgɔ wɛrɛw kɔnɔ ji ni dumuni saniyabali fɛ. Walasa bana kana yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛw fɛ, a ka fisa aw ka biɲɛdimitɔ banakɔtaa kɛ dingɛ la ka a datugu ani ka dumuniw saniya: aw bɛ aw tɛgɛw ko ni safinɛ ye ka a jɛ ni aw bɔra ɲɛgɛn na fana ani sani aw ka maga dumunifɛnw na.
- Biɲɛdimi filanan (B) ni sabanan (C) banakisɛ bɛ bɔ mɔgɔ dɔ la ka yɛlɛma dɔ la, kafoɲɔgɔnya fɛ, pikiribiɲɛ ni miseli saniyabali walima mɔgɔ dɔ jolitali la ka o kɛ dɔ la. Ba fana bɛ se ka a yɛlɛma den fɛ jiginni senfɛ. Aw ye wuli ka aw jɔ walasa ka biɲɛdimi yɛlɛmani bali: aw ye fugulan nafama don kafoɲɔgɔnya waati (gafe ɲɛ 433) aw ye tugu sidabana kunbɛncogo ladilikanw kɔ (gafe ɲɛ 508) ani ka pikiribiɲɛw ni miseliw tobi sani aw ka baara kɛ ni u ye (gafe ɲɛ 123).
- Biɲɛdimi fɔlɔ (A) ni filanan (B) boloci bɛ yen sisan nka a bɛ se ka kɛ a da ka gɛlɛn walima a tɛ se ka sɔrɔyɔrɔ bɛɛ la. Biɲɛdimi filanan (B) farati ka bon, wa fura tɛ a la, o de la ni aw bɛ a bolocifura sɔrɔ, aw ka kan ka denmisɛnni bɛɛ boloci.

Aw ye aw janto a la! Biɲɛdimi bɛ sɔrɔ miseliw ni pikiribiɲɛw tobibali fɛ. A ka fisa aw ka pikiri kɛ ni pikiribiɲɛ kurakuraw ni sanimanw ye tuma bɛɛ. Ni aw tɛ se o la, aw ye pikiribiɲɛw tobi tuma bɛɛ sani aw ka pikiri kɛ (aw ye ɲɛ 123 lajɛ).

Kolotugudadimi

A ka ca a la, mɔgɔkɔrɔbaw ka kolotugudadimi tɛ ban pewu, nka a dimi bɛ se ka mada:

- **Lafiɲɛbɔ.** Ni aw bɛ se, aw ye fangalabaaraw dabila olu de bɛ kolotugudaw degun. Ni kolotugudadimi ye farigan bila aw la, dumuni kɔfɛ, aw bɛ aw da ka sunɔgɔ.
- Aw bɛ **fini su jikalan na** ka o kɛ ka kolotuguda dimitɔw digidigi (gafe ɲɛ 319).
- Fura dɔw bɛ yen i n'a fɔ **asipirini** (*aspirine*), olu bɛ dimi mada. A ka fisa ka asipirini gansan ta fo ka se kisɛ 6 ma tile kɔnɔ. Ni tulo tora ka mangan bɔ, aw bɛ dɔ bɔ a tata hakɛ la. Aw ye aw janto! Aw kana asipirini ta abada ni furudimi bɛ aw la. Asipirini talen kɔfɛ, walasa a kana aw furu jeni jeni, aw bɛ a ta dumuni kɛ waati ka ji caman min a kan walima nɔnɔ walima furudimifura jilama kutu ɲɛ kelen i n'a fɔ maalɔkisi (*Maalox*) walima zeluzili (*Gelusil*).
- A ɲininen don aw ka to ka **kolotuguda dimitɔ bɔɲɔgɔn na dɔɔni dɔɔni**.

Ni kolotuguda dimitɔ fununa, ka a kalaya fo ka farigan bila a tigi la, o bɛ a jira ko a ye nɛ ta; o la, aw bɛ banakisɛfagalan dɔ ta i n'a fɔ penisilini (*pénicilline*). O kɔfɛ, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la.

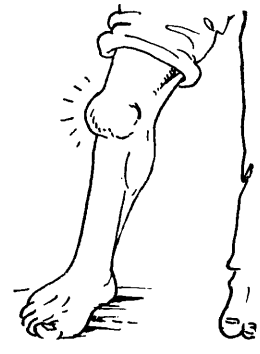

Denmisɛnniw na, kolotugudadimi bɛ se ka kɛ bana wɛrɛw taamasiɲɛ ye, i n'a fɔ kolotugudadimi jugumanba (aw ye gafe ɲɛ 490 lajɛ) walima sɔgɔsɔgɔninjɛ (aw ye gafe ɲɛ 291 lajɛ). Ni aw ye o ye denmisɛnni na, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la.

Kɔdimi

Sababu caman bɛ kɔdimi na. O sababu dɔw filɛ:

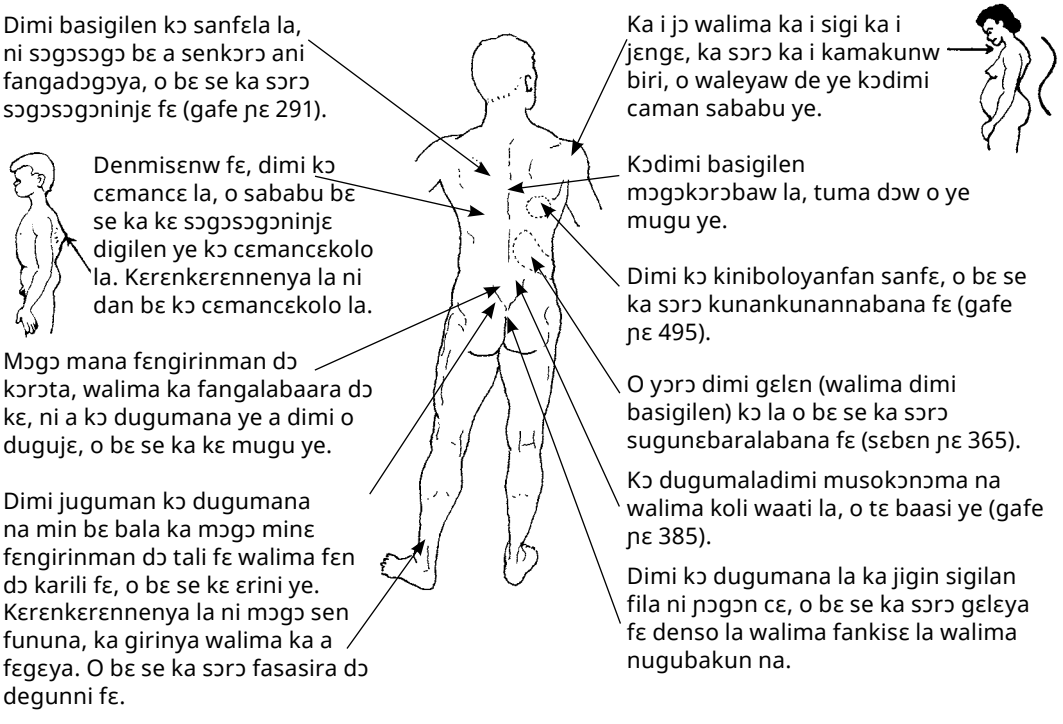

Kɔdimi bɛ se ka sɔrɔ mɔgɔ yɛlɛmacogo dɔw fɛ, walima Bana basigilen dɔw i n'a fɔ sɔgɔsɔgɔninjɛ; a ka ca a la kɔdimi bɛ mɔgɔw minɛ, minnu bɛ fangalabaaraw kɛ ni u tɛ baloɲuman dun. Muso minnu bɛ ji ta u kun na ka a sɔrɔ kandimi bɛ u la ka kɔrɔ, kɔdimi bɛ se ka olu fana minɛ.

A furakɛcogo ni a kunbɛncogo

- Ni kɔdimi sababu bɔra sɔgɔsɔgɔninjɛ, sugunɛbaralabana, walima kunankunanbana na, aw ka kan fɔlɔ ka o banaw furakɛ. Aw bɛ taa aw yɛrɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la, ni aw bɛ a dɔn ko banajugu dɔ bɛ aw la.
- Kɔdimi gansan, ka fara musokɔnɔma ta kan, olu bɛ se ka bali, u bɛ se ka furakɛ fana:

ka kɔ tilen

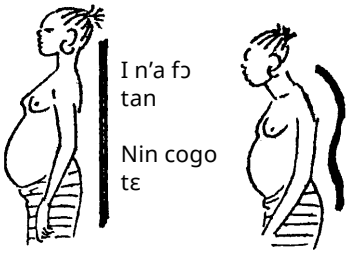

ka aw da dilan kan min ka gɛlɛn ka a dalakɛɲɛ i n'a fɔ nin cogo

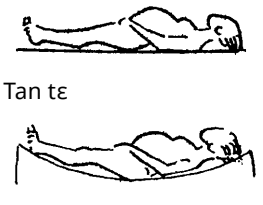

ka farikoloɲɛnajɛ kɛ minnu bɛ kɔ jalen bɔ

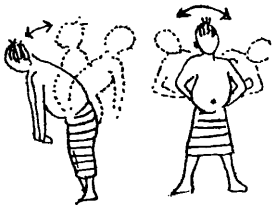

- Asipirini tali walima ka fini dɔ su jikalan na (gafe ɲɛ 319) ka o da kɔ la, olu bɛ se ka kɔdimi caman mada.
- Kɔdimi min sɔrɔla fɛn giriman dɔ tali fɛ walima fɛn giriman dɔ tilala aw la ka bin, olu bɛ se ka furakɛ nin cogo in na:

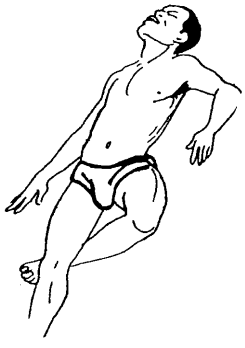

Ka a tigi da a kɔ kan, ka a sen kelen kuru ka don kelen kunbere kɔrɔ.

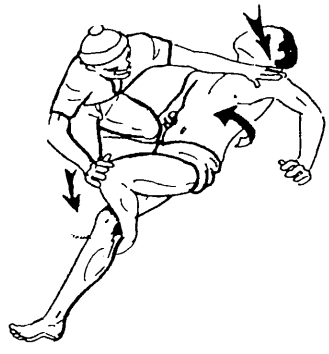

O kɔ aw bɛ kamakunw to duguma ka sɔrɔ ka kunbere ɲɔni ni fanga ye fo kɔ ka to ka bɔ ɲɔgɔn na dɔɔni dɔɔni.

Aw bɛ o fɛn kelen kɛ fan dɔ in fana na.

Aw ye aw janto a la: aw man kan ka nin walen kɛ ni o ye a sɔrɔ kɔdimi sababu ye binni ye walima joginda dɔ.

- Ni kɔdimi sababu bɔra fɛn giriman dɔ tali la walima fɛn dɔ kuruli la, o dimi bɛ cun ka a juguya ni aw ye aw kɔ biri, ani dimi bɛ jigin fo aw senw na. Walima ni sen bɛ girinya walima ka a fɛgɛya, o farati ka bon. Kɔfasa dɔ bɛ se ka gɛrɛntɛ (ka a coron kolow ni ɲɔgɔn cɛ). Aw ka kan aw ka aw da aw kɔ kan ka aw lafiɲɛ tile damadɔ kɔnɔ. A ka fisa aw ka kunkɔrɔdonan gɛlɛman dɔ don aw kunbere ni aw kɔ cɛmancɛ kɔrɔ.

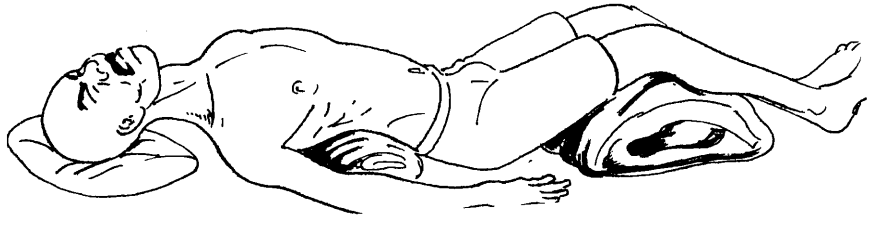

- Aw bɛ asipirini ta walima ka fini dɔ su jikalan na ka o da a kan (gafe ɲɛ 319). Ni o ma dimi nɔgɔya tile damadɔ kɔnɔ, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la.

Jolisirafunu

Ale ye bana ye min bɛ joli siraw funu, ka u kuru kuru, ani ka dimi kɛ u la. Nin bana in ka ca mɔgɔkɔrɔbaw ni muso kɔnɔmaw de la walima muso minnu ye den caman sɔrɔ.

A furakɛcogo

Fura tɛ jolisira funu na. An bɛ se ka u dimi mada ni nin ladilikan ninnu kɔlɔsili ye:

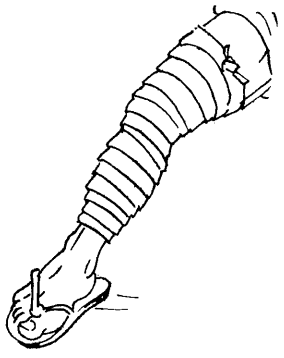

- Aw kana mɛn sigili la, walima jɔli la walima ka aw sen yangannen to. Ni aw bɛ a fɛ ka aw sigi walima ka aw jɔ, aw bɛ a kɛ miniti dama dama lɛri tilancɛ o lɛri tilancɛ, aw bɛ aw da ka sɔrɔ ka aw senw kɔrɔta sanfɛ. Ni aw bɛ wuli, aw bɛ a lajɛ ka aw taama taama walima ka to ka aw sentonton kɔrɔta sijnɛ caman ka segin ka a da duguma. Aw bɛ se ka aw senw da kunkɔrɔdonnan fana kan walasa ka a kɔrɔta sanfɛ.
- Aw bɛ to ka farikoloɲɛnajɛ kɛ i na fɔ taama.
- Aw bɛ to ka susɛtijan manaman don, o bɛ jolisiraw gɛrɛntɛ, nka u bɛ se ka bɔa tigi senna su fɛ. Ni aw bɛ bandi foni, aw ka kan ka aw sen tilennen to ka a foni.
- Aw bɛ nin bana in furakɛ sani a ka gɛlɛya wɛrɛw lase a tigi ma walima furulajoli (aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 339 lajɛ).

Koko

Koko ka jugu kosɛbɛ, nka farati fosi tɛ a la. Banakɔtaayɔrɔ fasasirafunu don. A ka ca a la u bɛ mɔgɔ minɛ kɔnɔmaya waatiw la, nka u bɛ tila ka tunu.

Furakisɛ tata tɛ a la, pikiri fana tɛ yen min bɛ se ka koko furakɛ. An bɛ se ka fɛn dɔ sɔrɔ faramansiw la minnu bɛ se ka dimi mada walima ka jolisira misɛnya (aw ye sɛbɛn ɲɛ 591 lajɛ).

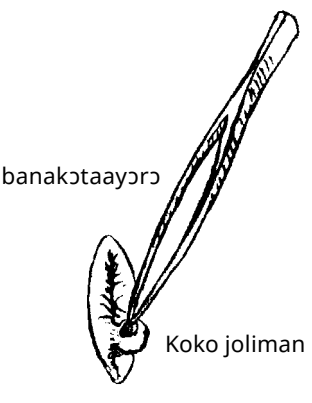

- Jiri kunanman dɔw ji (i n'a fɔ azɛli, jiri ɲɔnima dɔw, o ni a ɲɔgɔn caman), aw bɛ olu da kɔbɔ yɔrɔ la, o bɛ a funu jigin.
- Ka i sigi jiwɔlɔkɔlen na, o bɛ a dimi mada.
- Kokobanaw sababu bɛ se ka kɛ kɔnɔja ye. An bɛ se ka a furakɛ ni jiriden ni nakɔfɛnw caman dunni ye.
- Aw ye dɔlɔ ni kafe ni dutew minni dabila, aw kana foronto dun, wa aw kana sigarɛti min.
- Aw kana aw fiyɛ ni foronto ye abada.
- Koko minnu ka jugu kosɛbɛ olu ka kan ni opereli ye.

Ni koko dɔ dabɔra ko a joli tɛ ka jɔ, aw bɛ se ka a lajɛ ka a joli jɔ ni fini mugu jɛlen dɔ ye min bɛ da a da la. Ni a joli ma jɔ, aw bɛ dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini. Walima aw bɛ a lajɛ ka a lajɔ ni kokokisɛ bɔli ye.

Aw bɛ fɔlɔ ka banakɔtaayɔrɔ ko ni ji ni safinɛ ye. Aw bɛ lamu kura kɛ ka da fitini bɔ a la. Aw bɛ pɛnsi jɛlen dɔ kɛ ka a kuru bɔ. Aw bɛ fini kɛ ka joli in digi fo ka basi jɔ.

Aw ye aw janto: Aw kana a ɲini ka koko tigɛ. A jolibɔn bɛ se ka a tigi faga.

Senfunu

Senw fununni ye bana dɔ taamasiɲɛ ye; a bɛ se ka kɛ bana jugu tɛ, walima bana jugu don. A ka ca a la, ni a tigi ɲɛ walima a fari fan wɛrɛ fununen don ka fara senw kan, o bɛ a jira ko bana jugu don. Aw ye dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini.

Musokɔnɔma minnu sera jigin ye olu dɔw sen bɛ to ka funu, nka a ka ca a la o tɛ kojugu ye. Den girinya de bɛ a to ni joli tɛ sira sɔrɔ ka tɛmɛ. Nka ni musokɔnɔma min balala ka girinya, ni a tansiyɔn yɛlɛnna, ka a ɲɛda funu, ni a bɛ ɲɛnamini, ko a ka yeli bɛka dɔgɔya, a tɛ sugunɛ sɔrɔ ka caya, o bɛ se ka kɛ furaw kɔlɔlɔ ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 386 lajɛ). Aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔsola joona walima ka dɔgɔtɔrɔ wele.

Mɔgɔkɔrɔba minnu tɛ u lamaga kosɛbɛ, walima minnu bɛ mɛn sigili walima jɔli la, olu sen bɛ funu barisa joli tɛ tɛmɛ ka ɲɛ. Nka o fana bɛ se ka kɛ sɔn walima kɔmɔkililabana taamasiɲɛ ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 490 ni 366 lajɛ).

Ni denmisɛnni senw ni a ɲɛda fununen don, o bɛ se ka kɛ joli dɛsɛ taamasiɲɛ ye (sɛbɛn ɲɛ 209) walima balodɛsɛ (sɛbɛn ɲɛ 192). Ni balodɛsɛjuguman don, a tigi ɲɛda ni a bolow bɛ se ka funu (aw ye serebana (funubana) yɔrɔ lajɛ sɛbɛn ɲɛ 193 la). Nka a bɛ se ka kɛ sɔn ni dusukunnabana fana ye (sɛbɛn ɲɛ 490 lajɛ).

A furakɛcogo:

Walasa ka aw sen funu jigin, aw bɛ fɔlɔka bana furakɛ min ye a sababu ye. Aw bɛ dɔ bɔkɔkɔdunta la walima ka a ye ka a to yen. Farafinfura minnu bɛ mɔgɔ bila sugunɛkɛ la ka caya olu nafa ka bon kosɛbɛ (kabadasi, gafe ɲɛ 345).

Ayi

Aw kana mɛn sigili la ni aw sen bɛ duguma o bɛ a to aw senw bɛ funu ka taa a fɛ.

Ni aw bɛ aw sigi, aw bɛ aw senw kɔrɔta. O cogo la funu tɛ taaɲɛ. Aw bɛ aw senw kɔrɔta fɛn dɔ sanfɛ siɲɛ caman tile kɔnɔ. Sen ka kan ka kɔrɔta ka tɛmɛ aw disi hakɛ kan.

Ni aw bɛ aw da ka sunɔgɔ fana aw ka kan ka aw senw kɔrɔta.

A ka ɲi

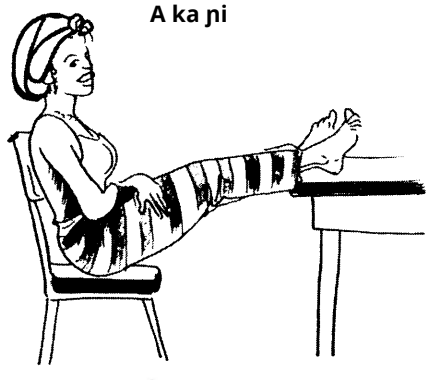

Nin ka fisa

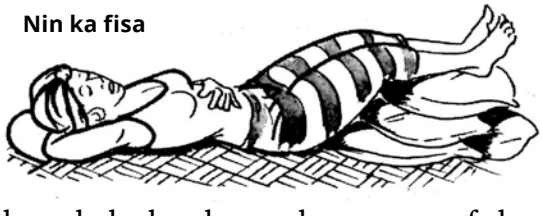

Ni musokɔnɔmaw don: olu ka kan ka aw da aw numanfɛ kɛrɛ kan.

Ɛrini

Ɛrini ye fasasira dɔ dayɛlɛli ye min bɛ furu lamini na. A ka ca a la ale bɛ sɔrɔ fɛn girimanw tali fɛ walima fangalabaara (i n'a fɔ jigini). Den dɔw ni ɛrini bɛ wolo (aw ye sɛbɛn ɲɛ 418 lajɛ). Cɛw la, ɛrini ka teli ka kɛ olu worokɔrɔla de la.

A ka ca a la, ɛrini ka teli ka sɔrɔ mɔgɔ yan i n'a fɔ ja in bɛ a jira cogo min.

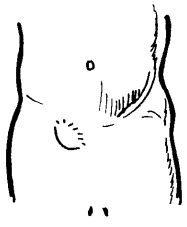

Aw bɛ se ka a lajɛ ni aw bolokɔni ye nin cogo la.

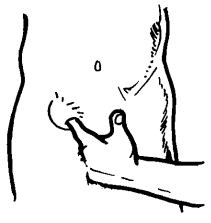

A gɛnɛgɛnɛ bɛ bɔ yan i n'a fɔ ja in bɛ a jira cogomin.

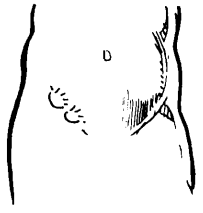

A bɛ bonya ni aw bɛ sɔgɔsɔgɔ walima ni aw bɛ fɛn giriman ta

ani a tɛ bonya ni aw bɛ sɔgɔsɔgɔ.

Ni a bɔra dimimadalanw na, fura fosi tɛ ɛrini na. Ni a ka jugu kosɛbɛ aw bɛ se ka gɛni don walima ka a opere.

Mɔgɔ bɛ a yɛrɛ tanga ɛrini ma cogo min:

Ni aw bɛ fɛn girimanw kɔrɔta, aw bɛ nin ja ladege ka aw sonsoro ka sɔrɔ ka aw senw faraɲɔgɔn kan:

aw kana a kɛ tan:

Mɔgɔ bɛ se ka balo ni ɛrini ye cogomin:

- Aw kana fɛn girimanw kɔrɔta.
- Aw bɛ a siri ka a gɛrɛntɛ.

Aw ye a lajɛ ka a siri

Aw bɛ fini mugu dɔ da ɛrini yɔrɔ kan sɛntiri kɔrɔ

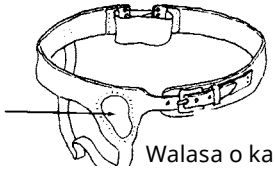

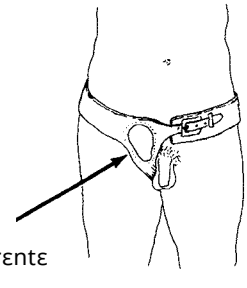

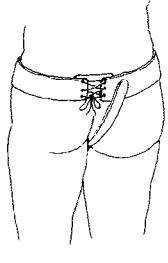

Walasa o ka a gɛrɛntɛ

Aw ye aw hakili to a la: ni ɛrini bɔra ko aw tɛ se ka a lasegin a nɔ na, aw bɛ banabagatɔ ladaka a yɔrɔ digidigi dɔɔni, aw bɛ taa a lajɛ joona dɔgɔtɔrɔso la.

Ni banabagatɔ bɛ fɔɔnɔ ni a tɛka banakɔtaa sɔrɔ, a ka jugu kosɛbɛ aw bɛ taa joona dɔgɔtɔrɔso la. A bɛ se kɛ a tigi ka kan ka opere. Sani o cɛ, aw bɛ a furakɛ i n'a fɔ bɛlɛnin (sɛbɛn ɲɛ 152 lajɛ).

Kirinni (Jali)

A bɛ fɔ ko mɔgɔ dɔ kirinna ni a balala ka ja a yɛrɛ ma, ka to ka a sɛrɛkɛsɛrɛkɛ (kirinni). Kirinni sababu bɛ bɔ mɔgɔ kunsɛmɛnabana de la. Den fitiniw na, olu ta sababu caman ye farigan ni farilajidɛsɛ jugumanba ye. Ni banabagatɔ gɛlɛn don, o ta sababu bɛ se ka kɛ kanjabana, kunsɛmɛnasumaya, walima pɔsɔnni ye. Ni musokɔnɔma don, a bɛ se ka kɛ kirinni ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 386 lajɛ). Mɔgɔ min bɛ to ka kirin binnibana (kirikirimasiɲɛ) bɛ se ka sɔrɔ o tigi la.

- Aw ye a ɲini ka kirinni sababuw dɔn ka sɔrɔ ka u furakɛni ni aw bɛ se.
- Ni farigan juguman bɛ den min na, aw bɛ o ma da ni ji suma ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 289 lajɛ).
- Ni farilajidɛsɛ bɛ den na, aw bɛ a lajɛ ka kɛnɛyaji di a ma dɔɔni dɔɔni.
- **Aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la.** Aw kana fosi di mɔgɔ kirinnen ma a da fɛ.
- Ni kanjabana taamasiɲɛw bɛ a tigi la, (aw ye sɛbɛn ɲɛ 299 lajɛ), aw a tigi furakɛli daminɛ fɔlɔ. Aw ye dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini.
- Ni aw sɔmina ko kunsɛmɛnasumaya don, aw bɛ kinini (*quinine*) walima aritesunati (*artésunate*) kɛ a la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 542 lajɛ).
- Ni aw sɔmina ko kirinni don aw ye fura di a tigi ma (sɛbɛn ɲɛ 586 lajɛ).

Binnibana (Kirinni)

Kirikirimasiɲɛ suguya ka ca. A la jugumanba ye kirinni bɛ min senkɔrɔ: banabagatɔ bɛ bala ka bin, ka kuru, a fasaw bɛɛ bɛ ja, a ɲɛjɛ dɔrɔn de bɛ bɔ. A bɛ kirin. O kɔ a bɛ yɛrɛyɛrɛ: a bɛ kirin. A bɛ se ka a yɛrɛ nɛn kin ka sugunɛkɛ a bɛ se ka waati jan kɛ ka sɔrɔ a tɛ mɔgɔ dɔn kirini kɔfɛ.

Nin kirinni ninnu bɛ bala ka kɛ, ka sɔrɔ kun tɛ u la, a bɛ se ka kɛ siɲɛ caman. O waatiw de la a bɛ fɔ ko binibana bɛ a tigi la.

O la a ka kan aw ka aw yɛrɛtanga a ma aw seko bɛɛ la ani ka a furakɛ o yɔrɔbɛɛ la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 178 ni 586 lajɛ). Binnibana tɛ banakisɛ bana ye o la a tɛ yɛlɛma. Fura tɛ yen min bɛ se ka nin bana in furakɛ, mɔgɔ bɛ se ka a si bɛɛ kɛ ni a ye. (Binnibana min bɛ mɔgɔ minɛ denmisɛnya waatiw la olu dɔw bɛ se ka ban u yɛrɛma kalo walima san damadama kɔnɔ.

Furaw bɛ yen minnu bɛ se ka binni bali. U tacogo ɲuman nafa ka bon kosɛbɛ, ka da a kan binni bɛ se ka kɛ sababu ye ka fiɲɛ bila kunsɛmɛ na min tɛ kɛnɛya tuguni ni a bɛ banabagatɔ kɛ naloma ye. Aw ye dɔgɔtɔrɔw ɲininka waati bɛɛ.

Fura minnu bɛ binnibana bali

Aw ye aw hakili to a la: U tɛ binnibana kɛnɛya; u bɛ mɔgɔ dɛmɛ ka binni dɔrɔn de bali. A fura ka kan ka ta a tigi si bɛɛ kɔnɔ:

- Fenobaribitali (*phénobarbital*) bɛ bininbana mada. A da man gɛlɛn (aw ye sɛbɛn ɲɛ 586 lajɛ).
- Difenilidantoyini (*diphénylhydantoïne*) wa fenitoyini (*phénytoïne*) ka ɲi tuma dɔw la ni fura fɔlɔ ma nafa ɲɛ. Aw ye fura tata hakɛ labato (aw ye sɛbɛn 587 lajɛ).

Tuma dɔw la nin fura ninnu ka kan ka ta a tigi si bɛɛ. Aw kana bala ka fura tali jɔ.

Ni bininbana bɛ mɔgɔ la:

- Aw ye a tigi tanga a kana a yɛrɛ bana: aw ye maramafɛnw mabɔ a la.
- Aw kana fosi di mɔgɔkirinnen ma i n'a fɔ dumuni, jimafɛn, fura, walima fɛn o fɛn min bɛ a to a bɛ a nɛn kin.
- Binni kɔfɛ, a tigi fari bɛ faga a kan, ka sunɔgɔ bila a la. Aw ye a to a ka a da ka sunɔgɔ.
- Ni binni tɛmɛna miniti 15 kan, walasa a ka jɔ joona, aw bɛ a tigi fiyɛ ni jazepamu (*diazépam*) ye ni pikirikɛlan biɲɛntan ye. Aw ye a kɛcogo lajɛ sɛbɛn ɲɛ 587 kɔnɔ. Aw kana fenitoyini fenobaribitali walima jazepamu kɛ a fasaw fɛ. Fura ninnu bɛ se ka kɛ a tigi joli sira fɛ, nka a farati ka bon kosɛbɛ ni i tɛ a ɲɛdɔn. A ɲɛdɔnbaga dɔrɔn de bɛ se ka a kɛ jolisira fɛ wa o de ka kan ka a kɛ.

Farigan

Ni mɔgɔ farila funteni juguyara, o bɛ a jira ko farigan bɛ a tigi la. Farigan ɛ a dama bana ye, nka taamasiŋɛ don bana caman na. **Ni fari kalayara kojugu a yɛrɛ ma (ka caya ni degree 39 ye), o ye faratiba ye, kɛrɛnkɛrɛnnenyala den walima denyɛrɛni ma.**

Ni banabagatɔ fari ka kalayara:

1. Aw bɛ finiw bɔ a la. Ni den don, finiw bɛɛ bɔ a la ani ka a finintan to fo a fari ka suma.

Ka a fɔ ko fiŋɛ man ŋi banabagatɔ ma, o kuma tɛ tiŋɛ ye, o fiŋɛ yɛrɛ de bɛ a to fari ka sumaya.

> Aw kana finiw don a la walima ka birifini meleke a la **abada.**
> **Faratiba bɛ a la ka finiw caya den farigantɔ la.**

2. Aw bɛ asipirini (*aspirine*) ta walasa fari suma (gafe ŋɛ 565). Ni den don, asetaminofɛni (*acetamophène*) de ka fisa (parasetamɔli, *Paracétamol*, gafe ŋɛ 566) walima ibuporofɛni (*ibuprofène*, gafe ŋɛ 566). Aw bɛ aw jija asetaminofɛni dita kana caya, barisa, a bɛ se ka fiŋɛ bila biŋɛ na.
3. Farigantɔ ka kan ka jima camanfɛn caman min: ji, jiriden nɔnɔ, a ni o ŋɔgɔnw (den ka ji minta ka kan ka wulilen sumalen ye).
4. Ni aw bɛ se, aw bɛ farigan sababu ŋini ka a dɔn ani ka a furakɛ.

Awɔ

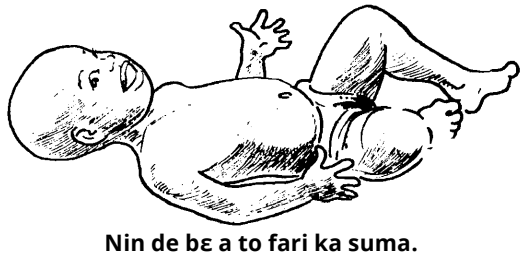

Nin de bɛ a to fari ka suma.

Ayi

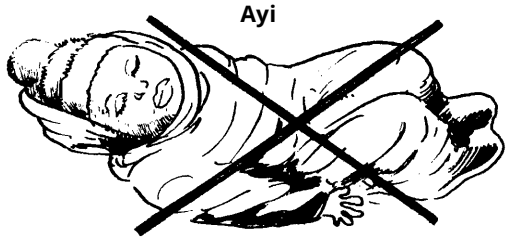

Nin de bɛ a to farigan ka juguya.

Farigan juguamanba: farigan min labanna jali ma

Farigan bɛ se ka kɛ bana jugu dɔ taamasiŋɛye. Aw bɛ fɛɛrɛw tigɛ walasa banabagatɔ fari ka sumaya joona. Kɛrɛnkɛrɛnnenya la fari kalaya bɛ se ka laban jali ma denw na, min ye faratiba ye.

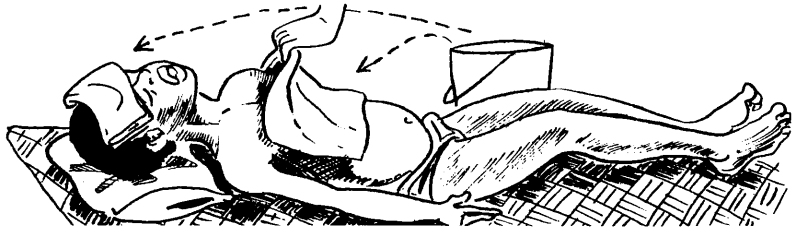

Ni fari kalayara kojugu (min ka ca ni degere 40 ye), aw bɛ fɛɛrɛw tigɛ walasa banabagatɔ fari ka sumaya joona:

1. Aw bɛ a tigi lada yɔrɔ sumanen na.
2. Aw bɛ den kannakolon to.
3. Aw bɛ a fifa walasa a fari ka segin ka suma.
4. Aw bɛ ji bɔn a kan walima aw bɛ finis u ji la ka o da a dis ni a ten kan. Aw bɛ to ka o fini ŋiginnenw falen tuma ni tuma walasa u sumayalen ka to. Aw bɛ nin baara kɛ fo banabagatɔ fari ka suma.
5. Aw bɛ jisuma caman di a ma.
6. Aw bɛ furaw di a ma walasa fari ka sumaya. Asipirini bɛ se ka di banabagatɔ m, nka den min tɛ san 12 bɔ, a ka fisa ka o ta kɛ ibuporofɛni ye walima parasetamɔli.

Ni den fitini ma se ka fura kunu, aw bɛ a mugu bɔ ka a daji ani ka a kɛ a banakɔtaa yɔrɔ fɛ. Aw bɛ se ka o baara kɛ ni pikiribiŋɛ biŋɛntan ye.

Ni fari ma se ka sumaya walima ni banabagatɔ bɛka ja farigan bolo, aw bɛ dɔgɔtɔrɔ dɔ wele joona.

Sigida
14

Mɔgɔw wajibiyalen don ka taa dɔgɔtɔrɔso la banajugu minnu na

Bana minnu kofɔlen don nin sigida in na, o banaw furakɛ ka gɛlɛn ni dɔgɔtɔrɔ ka dɛmɛ tɛ. A caman fura ye fura kɛrɛnkɛrɛnnenw de ye, fura minnu tɛ se ka sɔrɔ ni duguba kɔnɔnaw tɛ. Ni nin bana in dɔ ye aw minɛ, ni aw kɔn na ka taa dɔgɔtɔrɔso la, aw ka bana fura bɛ sɔrɔ joona, o de la Bamananw ko “wuli joona ka fisa ni n sen ka di ye.” Ni aw tora so, aw ka bana bɛ juguya ka ta a fɛ.

Aw ye aw janto nin na: An kumana bana minnu kan sigida tɔw la, o bana dɔw fana bɛ se ka juguya kosɛbɛ. **Aw ye banajuguw taamasiɲɛw lajɛ** (sɛbɛn ɲɛ 89).

Sɔgɔsɔgɔninjɛ

Fongofongolasɔgɔsɔgɔninjɛ ye bana basigilen ye, ani min bɛ yɛlɛma. Bana don min yɛlɛma ka teli ka mɔgɔ sugu bɛɛ minɛ walima balokodɛsɛ bɛ mɔgɔ minnu na. Nka, tuma caman, a bana in bɛ mɔgɔw minɛ u san 15 ni u san 35 cɛ, kɛrɛnkɛrɛnnenya la, mɔgɔ fanga bannenw, balokodɛsɛbagatɔw, sidabanabagatɔw, walima mɔgɔ minnu ni sɔgɔsɔgɔnijɛbagatɔ bɛ ɲɔgɔn kan.

I n’a fɔ a dɔnnen don ko sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ sidatɔ caman minɛ (sɛbɛn ɲɛ 506), o la sidatɔ bɛɛ kelen kelen ka kan ka sɔgɔsɔgɔninjɛ sɛgɛsɛgɛ kɛ. Sidatɔw bɛ ka kan ka isoniyazidi (*isoniazide*, gafe ɲɛ 537) ta walasa ka u yɛrɛ tanga sɔgɔsɔgɔninjɛ ma. Sɔgɔsɔgɔninjɛtɔw fana ka kan ka sidabana sɛgɛsɛgɛli kɛ walasa ka u bila sidafura tali la ni a kɛra ko bana yera u la.

Sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ se ka furakɛ, o bɛɛ ni a ta, a bana in bɛ mɔgɔ caman faga. A nafa ka bon ka **sɔgɔsɔgɔninjɛ taamasiɲɛw dɔn** walasa ka kɔn a ma joona. Sɔgɔsɔgɔninjɛ **furakɛli ka kan ka daminɛ joona ni a dɔnna**. Taamasiɲɛ kelen dɔrɔn walima caman bɛ se ka kɛ mɔgɔ la.

Taamasiɲɛ minnu ka teli ka ye:

- Sɔgɔsɔgɔ, min kuntaala ka jan ni dɔgɔkun3 ye, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni a tigi wulila ka bɔ sunɔgɔ la.
- Wula fɛ fariganni ani sufɛ wɔsili.
- Disidimi walima kɔdimi bɛ se ka don a senkɔrɔ.
- Fangadɔgɔya ani dumunikɛbaliya.

Ni bana gɛlɛn don walima bana min mɛnna:

- Sɔgɔsɔgɔ, joli bɛ kɛ a tigi kari la (a ka ca a la a bɛ kɛ joli fitini de ye, nka dɔw ta bɛ caya).
- Fari jɛya
- Kangoya

Denmisɛnw na:

Sɔgɔsɔgɔ tɛ daminɛ joona. O la, aw bɛ nin fɛn ninnu jateminɛ:

- Ni a fanga bɛ dɔgɔya ka taa a fɛ.
- Ni farigan bɛ a la tuma bɛɛ.
- Ni a farikolo bɛ jɛya ka bɔ.
- Ni kankɔrɔla bɛ funufunu (gɛnɛgɛnɛw) walima kuruw bɛ bɔ kɔnɔ na (sɛbɛn ɲɛ 63).

Sɔgɔsɔgɔninjɛ banakisɛ ka teli ka sɔrɔ fogonfogow la, nka a bɛ se ka sɔrɔ farikolo yɔrɔ bɛɛ la. A bɛ se ka kanjabana lase den fitini ma (sɛbɛn ɲɛ 299 lajɛ). Walasa ka a dɔn sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ degun minnu lase golo ma (sɛbɛn ɲɛ 338 lajɛ).

Ni aw sɔmina dɔrɔn ko sɔgɔsɔgɔninjɛ don:

Aw bɛ taa kɛnɛyaso dɔ la, sɔgɔsɔgɔninjɛ sɛgɛsɛgɛli bɛ kɛ yɔrɔ min na walasa ka a dɔn ni ale don. Ni a yera ko o don, aw bɛ aw jija ka taa dɔgɔtɔrɔso la. Dɔgɔtɔrɔ bɛna fura 2 walima 3 di aw ma, fura minnu yamariyalen don forobacakɛda fɛ, cakɛda min sigilen don sɔgɔsɔgɔninjɛ kɛlɛli kama (aw bɛ se ka o cakɛda sigiyɔrɔ ɲini aw ka sigida la).

- Isoniyazadi (*isoniazide*, INH) furakisɛ (sɛbɛn ɲɛ 537)
- Rifanpisini (*rifampicine*) furakisɛ (sɛbɛn ɲɛ 538)
- Pirasinamidi (*pyrazinamide*) furakisɛ (sɛbɛn ɲɛ 538)
- Etanbutoli (*éthambutol*) furakisɛ (sɛbɛn ɲɛ 539)
- Sitɛrɛpitɔmisini (*stréptomycine*) pikiri (sɛbɛn ɲɛ 539)

Furaw tali ni u tacogo matarafali nafa ka bon kosɛbɛ i n'a fɔ furasansɛbɛn ye a ɲɛfɔ cogomin. **Aw kana furaw tali jɔ abada hali ni aw hakili la ko aw nɔgɔyara.** Ni aw ye a jɔ, bana bɛ kɔsegin ka tila ka yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛw fɛ, a furakɛli bɛna gɛlɛya: fura caman bɛ dɛsɛ sɔgɔsɔgɔninjɛ min na, aw ye sɛbɛn ɲɛ 536 lajɛ. Aw bɛ furaw ta don o don fo ni dɔgɔtɔrɔ ye a fɔ ko aw ka a tali jɔ. **Bana in banni pewu, o bɛ taa kalo 6 fo san 3 ni kɔ la.**

Banabagatɔ ka kan ka dumuni dafalenw dun, farikolo balolan ni witamini caman bɛ dumuni minnu na.

Farikolo lafiyali nafa ka bon. Banabagatɔ ka kan ka baara dabila ka to so fo nɔgɔya ka na. A man kan ka a yɛrɛ sɛgɛn ani ka baaraw kɛ minnu bɛna a ninakili degun. A ka kan ka a ɲini ka a lafiɲɛ ka ɲɛ ani ka sunɔgɔ ka fa.

Farikolo fan tɔw ka Sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ furakɛ i n'a fɔ fongofongola sɔgɔsɔgɔninjɛ, nka furakɛli kuntaala bɛ se ka janya. O sɔgɔsɔgɔninjɛ ye kannasɔgɔsɔgɔnijɛ, kɔnɔbarala-sɔgɔsɔgɔnijɛ (aw ye ja lajɛ gafe ɲɛ 63), wololasɔgɔsɔgɔnijɛ, ani kolotugudasɔgɔsɔgɔnijɛ (i n'a fɔ kunbere). Ni sɔgɔsɔgɔninjɛ ye den minɛ a kɔkolo la, o ka kan ka opere walasa a kana muluku. Sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ se ka fari fan caman minɛ ani ka u tiɲɛ.

Sɔgɔsɔgɔninjɛ ye bana ye min yɛlɛma ka teli. A banakisɛ bɛ jɛnsɛn fiɲɛ fɛ ni banabagatɔ sɔgɔsɔgɔra. Mɔgɔ minnu ni banabagatɔ bɛ so kelen kɔnɔ, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnw; bana in ka teli ka olu minɛ.

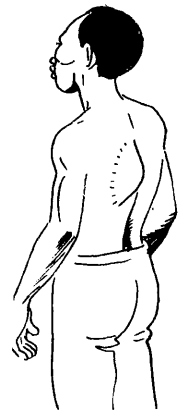

Kɔkololasɔgɔsɔgɔnijɛ

Ni sɔgɔsɔgɔnijɛbagatɔ bɛ aw ka so:

- Aw bɛ jateminɛ kɛ ni a ma yɛlɛma mɔgɔ tɔw fɛ.
- Ni aw bɛ se, aw bɛ taa ni duden bɛɛ ye dɔgɔtɔrɔso la ka a sɛgɛsɛgɛ ni sɔgɔsɔgɔninjɛ tɛ u la.
- Aw bɛ denmisɛnw bolo ci, bana in ma minnu minɛ fɔlɔ.
- Aw bɛ denmisɛnw balo ka ɲɛ.
- Aw bɛ fangadɔgɔya ni sɔgɔsɔgɔninjɛ taamasiɲɛ wɛrɛw jateminɛ dudenw na.
- Aw bɛ duden bɛɛ pese kelen kelen kalo o kalo, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnw, walasa ka aw hakililatigɛ ko sɔgɔsɔgɔninjɛ tɛ mɔgɔsi la.
- Sɔgɔsɔgɔnijɛbagatɔ ka kan ka dumunikɛ a kelen na ani ka si a kelen na. A ni denmisɛnw man kan ka si so kelen kɔnɔ waati min a bɛ sɔgɔsɔgɔ.
- Sɔgɔsɔgɔnijɛbagatɔ ka kan ka fɛn dɔ biri a da la ni a bɛ sɔgɔsɔgɔ ani fana a man kan ka kari tu duguma abada.
- Ni aw sɔmina dɔrɔn ko sɔgɔsɔgɔninjɛ de bɛ den na, walima ni a ka sɔgɔsɔgɔ daminɛnen ka ca ni tile 15 ye, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la. Sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ denba min na, o ka kan ka a yɛrɛ furakɛ ka ɲɛ, o la a bɛ se ka sin di a den ma. Ni a bɛka furakɛ ka ɲɛ, banakisɛfagalanw bɛ don sinji la ka den lakana. A ka kan ka dumunikɛ ka ɲɛ.

> Ka furakɛli daminɛ joona ani ka a dafa,
> o ye bana in kunbɛnni fɛɛrɛ ɲumanba ye.

Fa

Fa bɛ sɔrɔ baganfatɔ dɔ ka kinni de fɛ i n'a fɔ wuluw, jakumaw, sow, tonsow. Nka bagan wɛrɛw fana bɛ se ka a bila mɔgɔ la.

Fa taamasiɲɛw

Bagan na:

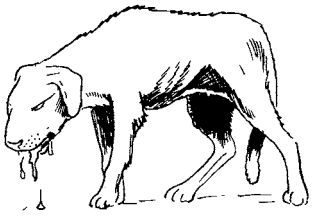

- A kɛcogo bɛ yɛlɛma. Tuma dɔw la, a bɛ farinya.
- A da bɛ kanga, a tɛ se ka dumunikɛ walima ka ji min.
- Tuma dɔw la, bagan yecogo bɛ yɛlɛma (fatɔ) ani a bɛ se ka a kɛrɛfɛfɛn bɛɛ kin o waati la.
- Bagan bɛ sa tile 5 walima tile 7 kɔnɔ.

Mɔgɔkɔrɔba la:

- Kinda bɛ dimi ani a bɛ a tigi sɔgɔ sɔgɔ.
- A ninakili bɛ to ka tigɛtigɛ i n'a fɔ mɔgɔ min bɔra ka kasi.
- Dumuni kununi ka gɛlɛn a bolo. A bɛ daji bɔ kosɛbɛ. Minnɔgɔ bɛ a sɛgɛn barisa jimin ma di a ye.
- Waati dɔw la a bɛ a masumaya, waati dɔw la, a bɛ dimi a yɛrɛ ma.
- A laban a bɛ to ka ja min ka jugu ani ka muluku sani a ka sa.

Ni aw sɔmina ko bagan fatɔ de ye mɔgɔ dɔ kin:

- Aw bɛ bagan in siri walima ka a bila soni dɔ kɔnɔ ka dɔgɔkun kelen kɛ.
- Aw bɛ kinda ko ni safinɛ ni jisuma ye min bɛ wele ko pirɔkisidi didɔrɔzɛni (*peroxyde d'hydrogène*). Aw kana joginda datugu, aw bɛ a dayɛlɛlen to.
- Ni bagan sara sani dɔgɔkun ka ban (walima ni a fagara, walima ni a ma sɔrɔ ka a minɛ), aw bɛ taa ni a ka mɔgɔ kinnen ye kɛnɛyaso dɔ la ka fakɛlɛpikiri dɔw kɛ a la.

Fa taamasiɲɛ fɔlɔw bɛ daminɛ tile 10 ni san 2 cɛ kinni kɔfɛ, nka a bɛ se ka ye hali san 2 fana kɔfɛ nka tuma dɔw la, a taamasiɲɛw bɛ se ka daminɛ dɔgɔkun 3 ni dɔgɔkun 7 cɛ kinni kofɔ. Ni mɔgɔ min bolo ma ci ka kɔn taamasiɲɛw yeli ɲɛ, fura foyi tɛ se ka a tigi ni kisi.

A kunbɛncogo:

- Ni aw sɔmina dɔrɔn ko fa bɛ bagan dɔ la, aw bɛ a faga ka a su don dingɛ kɔnɔ (walima ka a bila soni dɔ kɔnɔ dɔgɔkun kelen ɲɔgɔn).
- Aw ni bagandɔgɔtɔrɔw bɛ jɛ ka fura di wuluw ma.
- Aw bɛ denmisɛnw yɔrɔ janya baganw na, bagan minnu kɛcogo ma aw diya.

> Aw bɛ aw kɔlɔsi bagan na, bagan min yecogo ma aw diya.
>
> Hali ni a tɛ kinni kɛ, a bɛ se ka fa lase mɔgɔ ma, sango ni joginda walima birintida bɛ aw fari la.

Nɛgɛtigɛbana

Nɛgɛtigɛbana ye bana ye, min banakisɛ bɛ sɔrɔ baganw ni adamadenw nɔgɔ la. Ni o banakisɛ donna joginda fɛ, a bɛ bana in bila mɔgɔ la. Jogindabaw walima ni fɛn nɔgɔlen dɔ ye mɔgɔ jogin, o bɛ se ka kɛ sababu ye ka nɛgɛtigɛbana bila a tigi la.

Joginda minnu ka teli ka nɛgɛtigɛbana bila mɔgɔ la

Baganw ka kinni fɛ, kɛrɛn-kɛrɛnnenya la wulu, lɛ, so ani saw (hali ni baga tɛ u la)

Muru, marafakisɛ ni bese ka tigɛda

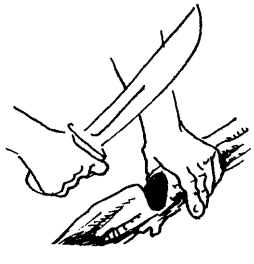

Tulo sɔgɔli ni miseli nɔgɔlen ye

Nɛgɛjuru ka joginni (sango ni zɔn bɛ a la)

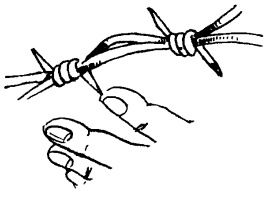

Ŋɔni walima jirifɛrɛn

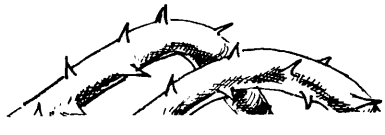

Nɛgɛtigɛbana sɔrɔsira dɔw bɛ yen minnu ka jugu kosɛbɛ: barajuru tigɛcogo bange kɔfɛ, kɔnɔtiɲɛ laɲininen, kolokari jugumanba, tasumajenida, operelidaw walima pikiri minnu kɛra ka a sɔrɔ banakisɛfagalan ma kɛ biɲɛ donda la.

O de la, a nafa ka bon ka nɛgɛtigɛbana serɔmu (SAT) kɛ banabagatɔ la, min bolo ma ci.

Denyɛrɛni ka nɛgɛtigɛbana sɔrɔ sababu:

Banakisɛw bɛ don bara fɛ ka nɛ kɛ a la, ka a sababu kɛ:

- Barajurutigɛlan banakisɛw fagabaliya ye (a ma tobi);
- Barajuru ma tigɛ ka surunya den fari la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 401 lajɛ);
- Barajuru ma fiɲɛ sɔrɔ, a ma se ka ja;

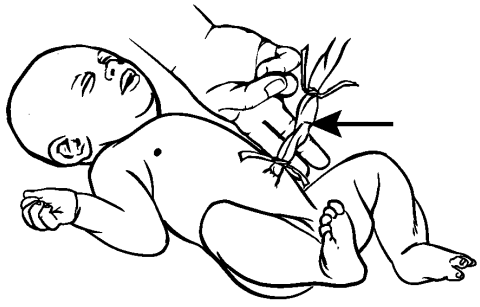

Ni barajuru tigɛra ka janya, o bɛ nɛgɛtigɛbana sɔrɔli farati bonya kosɛbɛ. Nin ja in bɛ kɛcogo ɲuman jira.

Nɛgɛtigɛbana taamasiɲɛw:

- Joginda juguman (joli min datugura nɛ da la).
- Dagalaka bɛ ja, a tɛ se ka yɛlɛ. O kɔ, tɔn, fasaw, ani fari tɔw fana bɛɛ bɛ minɛ ka ja; o sababu ye dimi bonya kojugu ye fasaw la.
- Dumuni kɛli bɛ gɛlɛya.
- Seri serili min bɛ laban jali ma. Ni i magara banabagatɔ la walima ka a bɔ a nɔ na, a fasa bɛɛ bɛ ja i n'a fɔ a bɛ ja in na cogomin:

Mankan ni yeelenba fana bɛ se ka jali lawuli.

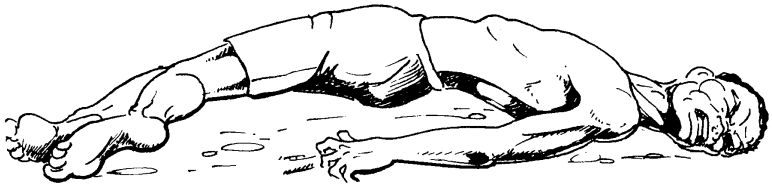

N**i denyɛrɛni don**, a taamasiɲɛ fɔlɔw bɛ ye tile 3 nan ni tile 10 nan cɛ bana kɛlen ka a minɛ walima tile 7 nan, denkundi don silamɛw fɛ. Ni o kɛra, aw bɛ a jira a bangebagaw la ko dabali ma kɛ a la dekundi don. Den bɛ kasi tuma bɛɛ, a tɛ se ka sin min. I bɛ a sɔrɔ barajuru joli juguyalen don, a kasa bɛ bɔ. Taamasiɲɛ tɔw bɛ ye lɛri dama walima tile dama, fɔlɔw yɛlen kɔfɛ.

A nafa ka bon ka nɛgɛtigɛbana furakɛli daminɛ kabini a taamasiɲɛ fɔlɔw. Ni aw sɔmina ko nɛgɛtigɛbana bɛ baliku la walima denyɛrɛni, sango ni denyɛrɛni tɛka kasi dabila, aw bɛ nin waleya ninnu kɛ:

Kunbere ka dimi dɔnni sɛgɛsɛgɛli

Banabagatɔ bɛ sigi a senw kolo fagalen (u tɛ se ka se duguma walima u tɛ se ka kɔrɔta ka a maga fɛn wɛrɛ la), aw bɛ a gosi kunbere kolo kun na ni aw bolokɔni kurulen ye.

Ni a sen ma seri kosɛbɛ, o bɛ a jira ko foyi tɛ a la.

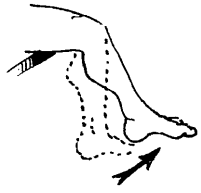

Ni a ye a sen seri kosɛbɛ, o bɛ se ka kɛ bana jugu dɔ taamasiɲɛ ye i n'a fɔ nɛgɛtigɛbana (walima kanjabana walima pɔsɔnni).

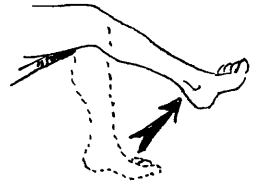

Ni sɛgɛsɛgɛli nafa ka bon kosɛbɛ, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denyɛrɛniw ma.

Aw ka kan ka taabolo min kɛ, ni aw ye nɛgɛtigɛbana taamasiɲɛ ye aw yɛrɛ la

Nɛgɛtigɛbana ye banajuguba ye. Kabini aw bɛ a taamasiɲɛ fɔlɔw ye, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso ɲɛnɛma dɔ la teliya la. Ni o ma nɔgɔ aw ma, sani banabagatɔ ka sa aw ɲɛna, aw bɛ nin waleyaw kɛ:

- Aw bɛ farikolo joginda bɛɛ lajɛ walasa ka a dɔn banakisɛ donna yɔrɔ min fɛ. Tuma dɔw la, i bɛ a sɔrɔ nɛ donnen don a jogindadɔw la. Aw bɛ joginda dayɛlɛ ka a ko ni ji wɔlɔkɔlen ni safinɛ ye, ka nɔgɔ ni nɛ ni ŋɔɔni ani wolosuw bɛɛ bɔ a la. Ni aw tilala joli koli la, aw bɛ ji sanuman kɛ ka a sananko.
- Aw bɛ penisilini-porokayini (*pénicilline-procaïne*) hakɛ miliyɔn 1 pikiri kɛ a tigi sogobu la lɛri 12 o lɛri 12, tile 7 wa 10 kɔnɔ (aw ye gafe ɲɛ 524 lajɛ). Denyɛrɛni fɛ penisilini gansan ka fisa (*pénicilline crystaline*). Pikiri tile kɔ aw bɛ Penisilini kɛ tata ye (*Pénicilline V*, gafe ɲɛ 523). Ni penisilini tɛ aw bolo, aw bɛ banakisɛfagalan wɛrɛ di min tɔgɔ ye tetarasikilini (*tétracycline*).
- Ni iminogulobilini antitetaniki (*l'immunoglobuline antitétanique*, IGAT) sɔrɔcogo bɛ aw bolo, aw bɛ o pikiri kelen kɛ banabagatɔ la, hakɛ 500 ma siɲɛ kelen dɔrɔn (500 unités). Aw bɛ a kɛcogo lajɛ (gafe ɲɛ 582 la).
- Walasa ka banabagatɔ bali ka ja, aw bɛ Jazepamu (*diazépam*) (waliyɔmu *Valium*) tata di a ma walima a min bɛ kɛ banakɔtaayɔrɔ (aw ye gafe ɲɛ 587 lajɛ walasa ka a tata hakɛ dɔn.
- Aw bɛ se ka katetɛri yɛrɛ don pikirijisamanan na ka o kɛ ka nu ni kankɔnɔna yiriyaraw sama, o bɛ fiɲɛtɛmɛsiraw dayɛlɛ.

- Ni nɛgɛtigɛbana bɛ denyɛrɛni na, aw bɛ kɛnɛyabaarakɛla dɔ walima dɔgɔtɔrɔ dɔ bila ka manajuruni don a nu kɔnɔ ka se a kɔnɔbara la, aw bɛ sɔrɔ ka a ba sinji samanen di a ma o fɛ. Den mako bɛ balo min na, a bɛ o sɔrɔ o cogo la ani ka a ka banamisɛnniw kɛlɛ.
- Ni penisilini tɛ aw bolo, aw bɛ banakisɛfagalan wɛrɛ tata hakɛ caya ka o di a ma. Nka a tata hakɛ dantɛmɛni bɛ na ni tuma bɛɛ gɛlɛyaw ye. Nɛgɛtigɛbana sɔrɔmu (*serum antitétanique humain*) min bɛ kɛ mɔgɔ la, ni o tɛ aw bolo, a ka fisa aw ka furakɛli to dɔgɔtɔrɔ ka bolo kan dɔgɔtɔrɔso kɛrɛnkɛrɛnnen dɔ la.
- Ni banabagatɔ bɛ se ka dumuni kɛ, aw bɛ to ka ji di a ma dɔɔni dɔɔni. Ni a yɛrɛ tɛ se ka dumuni kunu, ji fara dumuni kan, aw kana olusi di a ma a da fɛ.
- Aw kana to ka banabagatɔ bɔ a nɔ na ka a sɔrɔ kun tɛ o la walima ka maga maga a la. Aw kana mankan kɛ a kunna ani ka yeelen sigi a kan.
- Ni bana ka gɛlɛn kosɛbɛ, aw bɛ bilasiralikan ninnu labato banabagatɔw ye minnu tɛ u yɛrɛ kalama (gafe ɲɛ 130 lajɛ).

Mɔgɔ tangacogo nɛgɛtigɛbana ma

Hali dɔgɔtɔrɔso ɲɛnɛmaw la, nɛgɛtigɛbana banabagatɔ tilancɛ bɛɛ bɛ sa. O kama aw ka aw yɛrɛ tanga nɛgɛtigɛbana ma, o kɛli ka nɔgɔ kosɛbɛ ni a furakɛli ye.

- **Boloci:** Ale de ɲɔgɔn tɛ fɛɛrɛw la walasa ka aw tanga nɛgɛtigɛbana ma. Denmisɛnniw ni mɔgɔkɔrɔbaw bɛɛ ka kan ci (aw ye gafe ɲɛ 246 lajɛ). Walasa aw tangali ka dafa bana in ma, aw ka kan ka nɛgɛtigɛbana boloci kɛ san 10 o san 10. **Musokɔnɔma minnu bolocilen don, o bɛ u denw kisi bana in ma. Aw ka kan ka aw ka denbaya bɛɛ boloci aw kɛrɛfɛ dɔgɔtɔrɔso la** (aw ye gafe ɲɛ 387 lajɛ).
- Aw bɛ joliw ni jigindaw furakɛ, sango ni u ka dun, i n'a fɔ a ɲɛfɔlen don gafe ɲɛ 138 la cogomin.
- Ni joli ka bon kosɛbɛ, a ka dun, walima a nɔgɔlen don, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la. Ni o ye a sɔrɔ aw ma nɛgɛtigɛbana boloci kɛ, aw bɛ a pikiri kɛ ka fara o kan (aw ye gafe ɲɛ 583 lajɛ).
- A ka fisa kosɛbɛ ka jateminɛ kɛ denyɛrɛni ka saniyali la, walasa ka a tanga nɛgɛtigɛbana ma. Aw ka kan ka barajurutigɛlan saniya fɔlɔ (gafe ɲɛ 401 lajɛ). Barajuru ka kan ka tigɛ ka a surunya, barakun fana ka kan ka saniya ka a ji ja.

Nin den in barajuru tigɛra ka a surunya ni lamu saniyalen ye, a barakun jalen tora fiɲɛ na.

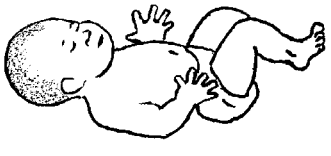

Den in ka kɛnɛ

Nin den in barajuru tigɛra ka a janya ni muru nɔgɔlen ye, a sirila ka a ja fana, a ma saniya ka a ji ja.

Nɛgɛtigɛbana ye a faga

Kanjabana ni kunsɛmɛnabana

Nin kunkololabana ninnu ye banajugubaw ye, sango ni u bɛ denmisɛnni na. Tuma dɔw la u sababu ye bana wɛrɛw kɔlɔlɔ ye i n'a fɔ: oreyɔn (*oreillons*), ɲɔni, ketekete, tulodimi. Sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ muso minnu na, kanjabana, bɛ se ka olu denw minɛ, sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ min senkɔrɔ.

Kanjabana taamasiŋɛw

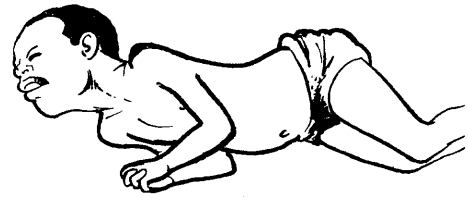

- Farigan
- Kunkolodimi gɛlɛn
- Tɔn bɛ ja, den bɛ kɛ i n'a fɔ a bɛ nin ja in na cogomin: kan ni kɔ fana bɛ ja.
- A bɛ gɛlɛya ka a kunkolo labiri.
- Den minnu tɛ san kelen bɔ, a bɛ olu ŋuna jigin.
- Fɔɔnɔ.
- Kanjabana walima kunsɛmɛbana kodɔnni bɛ se ka gɛlɛya denmisɛnni kunda. Den bɛ se ka kasi a tɛ deli ka kasi min kɛ kɔrɔlen, hali ni a ba ye a bɛrɛbɛrɛ, walima a bɛ sɛgɛn
- Tuma dɔw la, den bɛ ja, walima a bɛ lamagali sidɔnbaliw kɛ a yɛrɛ ma
- Den ka bana bɛ juguya ka taa a fɛ, fo ka se a kirinni ma.
- Kanjabana sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ kɔkɔ dɔɔni dɔɔni tile dama dɔw walima dɔgɔkun dama dɔw kɔnɔ. Kanjabana kɔnɔ, fɛn suguya wɛrɛw bɛ yen minnu bɛ juguya teliya la lɛri dama dɔw walima tile dama dɔw kɔnɔ.

A furakɛcogo

Waajibi don dɔgɔtɔrɔ ka den lajɛ, sani o cɛ:

- Aw bɛ anpisilini (*ampicilline*) pikiri miligaramu 500 kɛ a tigi la siŋɛ 4 tile kɔnɔ. Ni denmisɛnni don kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, aw bɛ miligaramu 200 kɛ a la tile kɔnɔ. Ni denfitini don, aw bɛ zantalini (*gentalline*) fara anpisilini kan (kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, aw bɛ miligaramu 2 kɛ a la tile kɔnɔ).
- Ni farikolo funteni yɛlɛla ka tɛmɛ degere 40 kan, aw bɛ fini dɔ su jisuma na ka o da a tigi kan ani ka farisumafura di a ma (aw ye gafe ɲɛ 565 ni 566 lajɛ). Ni a tigi bɛka ja, walasa ka o lajɔ: aw ye gafe ɲɛ 178 lajɛ.
- Ni sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ ba la walima ni sababu wɛrɛ ye a to aw sigara ko kanjabana bɛ den na sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ min senkɔrɔ, kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, aw bɛ sitɛrɛpitɔmisini (*streptomycine*) pikiri miligaramu 20 kɛ a tigi la, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la o yɔrɔ bɛɛ. Ani fana aw bɛ anpisilini ta ni o ye a sɔrɔ bana sababu tɛ sɔgɔsɔgɔninjɛ ye.
- Ni aw bɛ a dɔn ko kanjabana sɔrɔla sumayabana de fɛ, aw bɛ aritesunati (*artésunate*) walima kinini (*quinine*) pikiri kelen kɛ a tigi la yɔrɔnin kelen (aw ye gafe ɲɛ 542 lajɛ).

A kunbɛncogo

- Walasa ka sɔgɔsɔgɔninjɛ ni kanjabana kunbɛn, bana in bɛ denba min na, o den bolo ka kan ka ci sɔgɔsɔgɔninjɛ (*BCG*) ko la ni a bangera dɔrɔn. Denyɛrɛni ka kɛta hakɛ ye mililitiri 0.05 ye (a kɛta hakɛ kofɔlen mililitiri 0.1, o tilancɛ). Hakilina wɛrɛw bɛ yen aw tangacogo kan sɔgɔsɔgɔninjɛ ma min bɛ gafe ɲɛ 293 na.

Sumayabana

Sumayabana ye bana ye farigan bɛ min senkɔrɔ, a bɛ sɔrɔ sumayabanakisɛw donni fɛ joli la. A bɛ sɔrɔ soso ka kinni fɛ, a kɛlen kɔ ka sumayabanatɔ dɔ kin. Bana don min farati bɛ se ka bonya kosɛbɛ. Sumayabana suguya dɔw bɛ se ka mɔgɔ kirin, ka laban saya ma. Sidabana tɔw ka teli ka sumayabana sɔrɔ.

Sumayabana taamasiɲɛw

Sumayabana bɛ taa ka segin mɔgɔ la tile 3 o tile 3. A bɛ to senna lɛri damadɔ kɛ.

Taabolo saba don:

1. A daminɛ na, nɛnɛ bɛ kari banabagatɔ la, a kungolo bɛ a dimi ani a bɛ fɔɔnɔ tuma dɔw la. Nɛnɛ bɛ kari a la, a bɛ yɛrɛyɛrɛ miniti 15 ka se lɛri 1 ma.

2. Farigan bɛ to senna: a bɛ yɛlɛ fo degere 40 walima ka tɛmɛ o kan. Banabagatɔ fanga bɛ dɔgɔya kosɛbɛ, tuma dɔw la, a bɛ kunnakuma kɛ. O bɛ se ka to senna lɛri caman. Funteniba bɛ a tigi minɛ.

3. A laban na, Banabagatɔ fari bɛ suma, a bɛ wɔsi kosɛbɛ. Ni o tɛmɛna, kɔfɛ, banabagatɔ farikolo bɛ sɛgɛn a kan, nka o waati kelen na, a bɛ kɛ i ko dɔ bɔra bana na.

- Sumayabana bɛ taanikasegin kɛ tile 2 o 2 ka se 3 ma, nka a bɛ se ka kɛ don o don ye fana. Mɔgɔ minnu siɲɛ fɔlɔ don sumayabana ka u minɛ, olu ka farigan kɛcogo ni sumayabana farigan yɛrɛ kɛcogo tɛ kelen ye, a bɛ kɛ i n'a fɔ bana wɛrɛw taamasiɲɛ. O la, aw ka kan ka sumayabana jolisɛgɛsɛgɛ kɛ walasa ka a dɔn ni sumayabana don walima ni o tɛ. Ni aw tɛ se ka sumayabana jolisɛgɛsɛgɛ kɛ, aw bɛ a furakɛ ka ɲɛ ni sumayabana ko sigana bɛ aw la.
- Sumayabana basigilen bɛ se ka sɔrɔ samanɛnɛnabana ye ani jolidɛsɛ (aw bɛ gafe ɲɛ 209 lajɛ). Ni a bɛ sidabanatɔw la, (aw bɛ gafe Sigida 24 lajɛ) a ka teli ka olu bana juguya.

- Ni a bɛ denmisɛn fitiniw na, a bɛ jolidɛsɛ bila olu la ani ka u fakolo ɲɛ jɛya tile 1 walima tile 2 kɔnɔ. Sumayabana donna denmisɛnni minnu kunsɛmɛ na, a bɛ se ka ɲɛnamini bila olu la min bɛ laban kirinni ma. Tɛgɛkɔnɔnaw fana bɛ minɛ ka jɛya, ninakili bɛ teliya (aw ye aw hakili to nin na: Denmisɛnni minnu ma sin min, sumayabana ka teli ka olu minɛ.)

A furakɛcogo ani a jolisɛgɛsɛgɛ:

- Ni aw sɔmina sumayabana na walima farigan taa ka segin na, ni a ka nɔgɔ aw ma, aw bɛ taa jolisɛgɛsɛgɛ kɛ dɔgɔtɔrɔso la. Ni aw bɛ sigida la, sumayabana jugumanba bɛ yɔrɔ min na, kɛrɛnkɛrɛnnenya la min bɛ wele falisiparɔmu (*falciparum*), aw bɛ aw yɛrɛ furakɛ teliya la dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ.
- Ni aw bɛ sigida la, sumayabana jolisɛgɛsɛgɛ tɛ kɛ yɔrɔ min, farigan gɛlɛn fɛn o fɛn mana tɛmɛ aw dɔnyɔrɔ kan, aw bɛ olu furakɛ i n'a fɔ sumayabana. Aw bɛ fura ta, fura min lakodɔnnenw don sumayabana furakɛli la aw ka sigida la. (Aw bɛ gafe ɲɛ 542 lajɛ ka se 548 ma sumayabana fura tata hakɛ ni a kunnafoniw kan.)
- Ni aw ye a kɔlɔsi ko fisaya bɛka don bana na fura tacogo fɔlen in tɛmɛnen, nka tile damadɔ kɔfɛ ni bana taamasiɲɛw seginna, o la aw ka kan ka sumayabana fura wɛrɛ ta.
- Ni aw sigalen don ko sumayabana bɛ mɔgɔ dɔ la, ni o tigi tora ka ja walima kanjabana taamasiɲɛ wɛrɛw yera a la (gafe ɲɛ 299), o bɛ se ka kɛ kunsɛmɛna sumayabana ye. Ni aw bɛ se, aw bɛ kinini walima aritesunati (*artésunate*) pikiri kɛ a tigi la o yɔrɔnin kelen na (aw ye gafe ɲɛ 542 lajɛ).
- **Aw man kan ka pikiri kɛ** fo ni fɔɔnɔ walima kirinni donna bana senkɔrɔ. Nka ni pikiri kɛcogo ma ɲɛ, o farati ka bon. Pikiri kɛli dɔnniya bɛ mɔgɔ min na, o tigi dɔrɔn de ka kan ka a kɛ.
- **Asipirini (*aspirine*) gansan tɛ se ka sumayabana furakɛ.**

Kunsɛmɛnasumayabana juguman

Ale ye sumayabana juguyalenba ye, ni a ma furakɛ joona, a bɛ se ka mɔgɔ faga tile 2 walima tile 3 kɔnɔ, walima ka kɔn o ɲɛ. A bɛ mɔgɔ min na, a tigi bɛ ja, o kɔ a bɛ kirikara. Tuma dɔw la, a tigi bɛ bala ka kirin. A tigi fari bɛ kalaya. Bana in doncogo bɛ kɛ i n'a fɔ kanjabana. Ni aw ye fariganbagatɔ ye, a bɛ ja walima ka kirin, aw ka kan ka sumayabanako bila aw hakili la ni o ye a sɔrɔ aw bɛ jamana na, bana in bɛ yɔrɔ min. Ni o kɛra, aw bɛ a sumayabana furakɛ kabini a daminɛ; aw bɛ fura wɛrɛw fara a kan kɔfɛ ni aw ye a dɔn ko aw filila bana suguya la.

O la, a ka fisa aw ka sɔrɔmu gilikoze (sukaroma, *sérum glucose*) kɛ ka o fara kinini kan. Nka ni dɔgɔtɔrɔ tɛ yen min bɛ se ka sɔrɔmu kɛ, sani a nani cɛ, aw bɛ kinini pikiri kɛ a la min bɛ kɛ sogobu la, a pikiri kɛta hakɛ: kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, aw bɛ miligaramu 25 kɛ a tigi la tile kɔnɔ siɲɛ 2 tile kɔnɔ ni kirinni tɛka nɔgɔya. O kɔfɛ, aw bɛ furakisɛ ta walasa ka sumayabana nɔgɔman furakɛ.

Mɔgɔ tangacogo sumayabana ma

Aw bɛ se ka bana in silatunu ni bɛɛ jɛra ka u fanga fara ɲɔgɔn kan ka taa nin taasira ninnu fɛ:

1. Aw bɛ aw yɛrɛ tanga sosow ka kinni ma. Sufɛ, aw bɛ aw yɛrɛ biri ni dara ye walima ni fini fɛgɛman wɛrɛ ye walima ka sange siri.

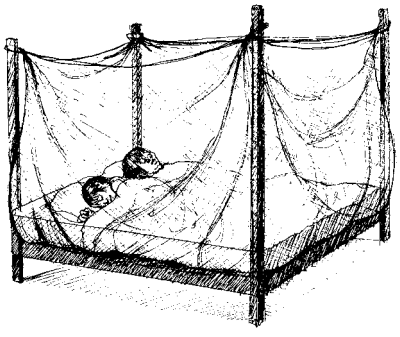

2. Kɛnɛyabaarakɛla minnu bɛ taa aw ka sigidaw la sumayabana silatuni kama, aw bɛ olu dɛmɛ u ka baara la.

3. Ni aw sɔmina sumayabana na, aw bɛ aw yɛrɛ furakɛ, walasa ka bana bali ka jɛnsɛn ka taa a fɛ.

4. Aw bɛ sosow bali ka bukun: aw bɛ jinɔgɔ furan, aw kana dumunifɛn buwati kɔrɔw fili fililen to aw da la, ani minɛn wɛrɛ minnu bɛ se ka jinɔgɔ mara. Ni aw ye tulu dɔɔni kɛ jinɔgɔ woyotaw la, o bɛ sosodenw faga.

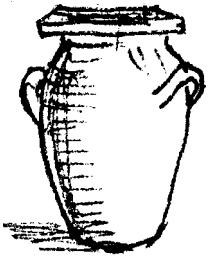

5. Aw bɛ se ka sumaya kunbɛn fana, walima ka sumayabana fanga dɔgɔya kosɛbɛ, ni aw bɛ sumayafura ta tuma o tuma (gafe lajɛ ka a ta ɲɛ 542 fo ɲɛ 548).

Farigan min bɛ mɔgɔ bila kumakuntan fɔ la (*La Dengue*)

Tuma dɔw, mɔgɔw bɛ nin bana in ni sumaya kɛ bana kelen ye. A bɛ sɔrɔ banakisɛ fɛ, soso bɛ min jɛnsɛn. San laban ninnu kɔnɔ, a kɛra forobana ye jamana caman na. Tuma dɔw la, a bɛ mɔgɔ caman minɛ waati kelen na, kɛrɛnkɛrɛnnenya la, samiya waati. Nin bana in bɛ se ka mɔgɔ minɛ siɲɛ caman. Bana minnu bɛ taa ka segin, olu tɛ bana ɲumanw ye. Walasa ka bana in kɛlɛ, aw ye fɛɛrɛ tigɛ sosow la, ka aw tanga u ka kinni ma i n'a fɔ a ɲɛfɔlen don sanfɛ cogomin.

A taamasiɲɛw

- Farigan cunnen ni nɛnɛ.
- Farifanbɛɛdimi, kungolodimi, kankɔnɔdimi.
- Bana tɔɔrɔ bɛ bonya, banabagatɔ fanga bɛ dɔgɔya, ka ɲɛmanɔgɔsi.
- Tile 3 ka se tile 4 ma, banabagatɔ fari bɛ lafiya lɛri damadɔ ka se tile 2 ma.
- O kɔ, bana bɛ segin tile 1 walima tile 2, tuma dɔw la nɔbilenman bɛ bɔ tɛgɛkɔnɔnaw ni senkɔnɔnaw na.
- Nɔbilenman bɛ tila ka jɛnsɛn bolokala ni senkalaw la, a laban na, a bɛ bɔ farikolo fan bɛɛ la. A ka ca a la, a tɛ bɔ ɲɛda la.
- Nin bana jugumanba in bɛ se ka na ni wolokɔrɔbasibɔn ye (nɔfimanw), walima ka joli jigin banabagatɔ kɔnɔ. Ni o kɛra, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la joona.

A furakɛcogo

- Furasi tɛ se ka bana in kɛnɛya, a bɛ ban a yɛrɛ ma tile damadɔ kɔfɛ.
- Aw bɛ aw lafiɲɛbɔ, ka ji caman min, i n'a fɔ kɛnɛyaji, jiridenjiw walima nɔnɔ. Aw bɛ asetaminofɛni (*acetaminophène*) fana ta, nka aw kana asipirini (*aspirine*) walima ibiporofɛni (*ibuprofène*) ta farigan ni dimi na.
- Ni basibɔn juguman don, aw bɛ o degun furakɛ (aw ye gafe ɲɛ 137 lajɛ).

Bana min bɛ sɔrɔ nɔnɔkɛnɛ wulibali minni fɛ (*La Brucellose*)

Bana in bɛ mɔgɔ minɛ ni i ye ba nɔnɔ walima misi nɔnɔ wulibali min. A bɛ se ka mɔgɔ minɛ fana ni a tigi fari yɔrɔ dɔ basira ka a to nin bagan kofɔlen ninnu cɛ la walima ni a bɛ yɔrɔ min, banakisɛ in bɛ o dugukolo la.

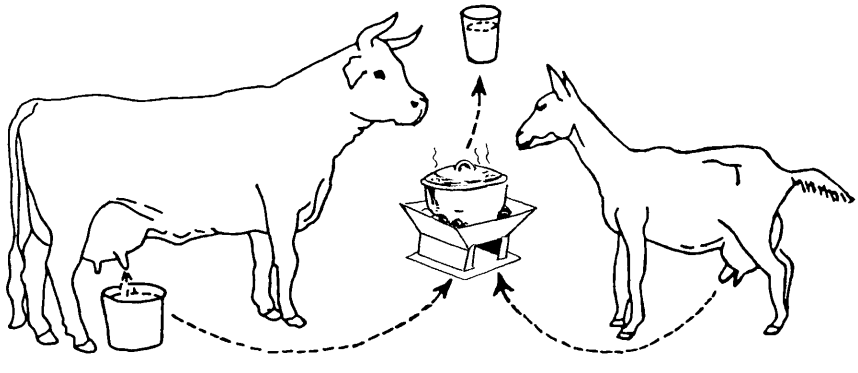

Walasa ka kisi nɔnɔkɛnɛbana ma: aw kana nɔnɔkɛnɛ wulibali min abada.

Nɔnɔkɛnɛbana taamasiɲɛw

- A daminɛ na farigan ni nɛnɛ bɛ se ka kɛ a sen kɔrɔ, nka tuma caman nin bana in bɛ daminɛ ni farikolosɛgɛn, fangadɔgɔya ni dumunikɛbaliya, ani kungolodimi ni kɔnɔdimi ye, ani tuma dɔw la dimi bɛ kɛ a tigi kolotugudaw, a fasaw, ani a kolow la.
- A bɛ se ka kɛ, a farigan bɛ juguya i n'a fɔ a tɛ juguya cogomin. A ka ca a la, nɛnɛ bɛ a tigi minɛ wulafɛ ka laban ni wɔsili ye sufɛ. Ni a juguman don, farigan bɛ ban ka tile damadama kɛ ka tila ka segin ka na. Ni a ma furakɛ a bɛ se ka san caman kɛ a tigi la.
- Gɛnɛgɛnɛ bɛ bɔ a tigi kamankɔrɔla ni worokɔrɔla la (gafe ɲɛ 142 lajɛ).

A furakɛcogo

- Ni aw sɔmina hali dɔɔni ko nɔnɔkɛnɛbana don, aw ye taa aw yɛrɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la, ka da a kan aw bɛ se ka bana in kɛ bana wɛrɛ ye ka sɔrɔ o tɛ, barisa bana in furakɛli kuntaala ka jan wa a da ka gɛlɛn. Aw kana fura si kɛ dɔgɔtɔrɔ ma min yamaruya.
- Aw bɛ a furakɛ ni tetarasikilini ye (*tétracycline*), balikuw bɛ miligaramu 250 forokoni 2 ta, siɲɛ 4 tile kɔnɔ fo dɔgɔkun 3. Walasa ka fura tacogo dɔn, aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 529 lajɛ. Walima aw bɛ kotirimɔkizazɔli (*cotrimoxazole*) ta. (Walasa ka a tata hakɛ ni a kɔlɔlɔw dɔn, aw ye sɛbɛn ɲɛ 532 lajɛ).

Nɔnɔkɛnɛbana kɛlɛcogo

- An bɛ nɔnɔ minnu min, olu ka kan ka wuli. **Aw kana nɔnɔ wulibali min abada**, wa aw kana naare dun min dilanna ni nɔnɔ wulibali ye. Ni aw sigilen don yɔrɔ la nɔnɔkɛnɛbana bɛka dankari mɔgɔw la yɔrɔ min na, a ka fisa aw kana naare dun min dilanna nɔnɔ wulibali la.
- Mɔgɔ minnu bɛ misiw ni ba marayɔrɔw la, olu ka kan ka u janto u fari la kosɛbɛ a kana basi.
- Aw bɛ sɔgɔsɔgɔnijɛfuraw kɛ misiw ni baw la. Aw bɛ bagandɔgɔtɔrɔw dɛmɛ minnu bɛ aw ka baganw ka kɛnɛya jateminɛ.

Tifoyidi (Nɔgɔbana)

Ale ye bana ye min bɛ mɔgɔ nuguw ni kɔnɔnafɛnw minɛ. A bɛ sɔrɔ dumuniw ni ji fɛ waati dɔ la, dumuni ni ji minnu banakisɛ ma faga, fana a bɛ kɛ fiyɛnbana ye (a bɛ mɔgɔ caman minɛ ɲɔgɔn fɛ). Bana juguba don. Ni aw sɔmina ko tifoyidi bɛ aw la, aw bɛ taa aw furakɛ dɔgɔtɔrɔso la joona.

Tifoyidi (nɔgɔbana) taamasiɲɛw

Dɔgɔkun fɔlɔ:

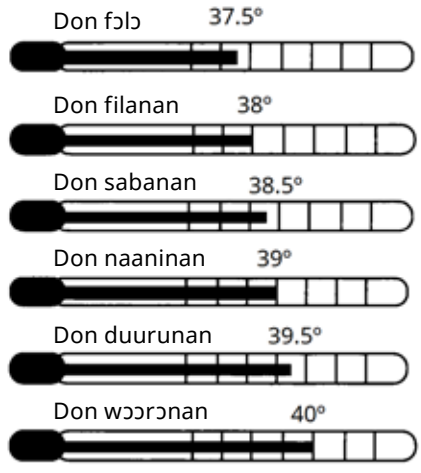

- A bɛ daminɛ i n'a fɔ murasɔgɔsɔgɔ.
- Kunkolodimi, sunɔgɔbaliya, ɲanamini, kankɔnɔdimi, tuma dɔw la a tigi bɛ sɔgɔsɔgɔjalan kɛ.
- A dusukun tantanni ka suma ka a sɔrɔ a fari kalayalen don (aw ye sɛbɛn ɲɛ 76 lajɛ). **Ni dusukun tantanni bɛka sumaya waati min farigan ka jugu, o bɛ se ka kɛ nɔgɔbana ye** (sɛbɛn ɲɛ 304 lajɛ).
- Tuma dɔw la, fɔɔnɔ ni kɔnɔja walima nu ci bɛ kɛ a senkɔrɔ.
- A farigan bɛ juguya don o don ka taa fɛ, a bɛ taa fo degere 40 na walima ka tɛmɛ o kan.

Dɔgɔkun filanan:

- Farigan bɛ juguya, dusukuntanni bɛ sumaya
- Kurukuru bilenman fitiniw bɛ se ka bɔ a tigi fari la
- Kɔnɔboli
- Banabagatɔ bɛ kunnakuma kɛ tuma dɔ la. A bɛ a yɛrɛ maɲumatɔko bila, a fari bɛ faga, a bɛ sɛgɛn, fɛn foyi nege tɛ kɛ a la.
- A fanga bɛ dɔgɔya, farilajidɛsɛ bɛ a minɛ.

Dɔgɔkun sabanan:

- Ni bana ma juguya ka se hakɛ dɔ ma, farigan ni banamisɛnniw bɛ tunu dɔɔni dɔɔni u yɛrɛ ma.

A furakɛcogo

- Aw bɛ taa aw yɛrɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la.
- Aw bɛ siporofilɔkisasini di a tigi ma (*ciprofloxacine*, sɛbɛn 534), kuloranfenikɔli (*chlorophénicole*, sɛbɛn ɲɛ 530), anpisilini (*ampicilline*, sɛbɛn ɲɛ 527), walima kotirimɔkizazɔli (*cotrimoxazole*, sɛbɛn ɲɛ 532 lajɛ). Aw ye kɛnɛya baarakɛla dɔ ɲininka fura min ka ɲi kosɛbɛ aw ka sigida la.
- Aw bɛ banabagatɔ in mabɔ mɔgɔw la: a ka kan ka a da a kelen na, ka dumuni kɛ a kelen na fana walasa a kana bana yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛw fɛ. Aw bɛ a tigi ka minɛnw saniya ni banakisɛfagalan dɔw ye.
- Aw bɛ a tigi fari lasumaya ni fini ɲiginnen ye, o ka fisa ni fura tali ye (aw ye gafe ɲɛ 290 lajɛ).

- Aw bɛ jimafɛn caman min: jiridenjiw, ka nakɔfɛnw dun ani ka kɛnɛyaji min. Walasa ka farilajidɛsɛ kɛlɛ, aw ye gafe ɲɛ 255 n'a kun lajɛ.
- Aw bɛ witaminiw ta. Ka dumuni kɛ ka ɲɛ, ka jimafɛnw min ni aw bɛ se ka olu sɔrɔ.
- Banabagatɔ dalen ka kan ka to fo farigan ka tɛmɛ. A ka kan ka tɛmɛ ni furakɛli ye fo tile 10 ka se tile 15 ma farigan bannen kɔfɛ.
- Ni basi bɛ banabagatɔ banakɔtaa la walima ni Walima ni kɔnɔnafɛnw forokocili tamasiŋɛw bɛ a la (gafe ɲɛ 152 lajɛ) sinkɔrɔkɛrɛdimi taamasiŋɛw bɛ a la (gafe ɲɛ 277 lajɛ) walima ni joli bɛ jigin a kɔnɔ, walima ni dusukundimi taamasiŋɛ bɛ a la, a ka kan ka laada dɔgɔtɔrɔso la.

Nɔgɔbana kunbɛncogo

Nin bana in bɛ sɔrɔ ni i ye dumuni banakisɛma dun walima ka ji min, banakisɛ bɛ min na. Tuma dɔw la hali ni banabagatɔ kɛnɛyara, banakisɛ bɛ se ka to a joli la fo san caman. Saniya matarafabaliya fɛ, o banakisɛ ninnu bɛ don an ka ji minta, nɔnɔ, walima dumuni na. O banakisɛ ninnu yɛlɛmali sababu ye dimɔgɔw, ani an ka sokɔnɔ baganw ye.

- Saniya walew labatoli nafa ka bon kosɛbɛ nɔgɔbana kɛlɛli la. Ni nɔgɔbanatɔ yera aw ka dugu la, aw ka kan ka aw ka ji minta ni minanko jiw wuli sani aw ka baarakɛ ni u ye. Aw bɛ bilasiralikanw labato, minnu kofɔlen don sigida 12 na. Aw bɛ ɲɛgɛnw dilan ani ka u matarafa. Aw ye ɲɛgɛnw mabɔ kosɛbɛ ji mintaw tayɔrɔ la.
- Nɔgɔbana bɛ se ka sɔrɔ jison walima kasaara wɛrɛw fɛ, o waatiw la, saniya kɛrɛnkɛrɛnnen ka kan ka matarafa. Aw ye aw jija ji mintaw ka saniya. Ni nɔgɔbana bɛ aw ka dugu la, aw ye aw ka ji mintaw bɛɛ saniya. Aw ye ji ni dumuniw banakisɛ sɔrɔ sababu ɲini.
- Mɔgɔ min bɛ nɔgɔbanatɔ kɔlɔsi, o tigi ka kan ka to ka a tɛgɛ ko safinɛ na waati bɛɛ.
  - Aw bɛ banabagatɔ banakɔtaa jenni walima ka a kɛ dingɛ kɔnɔ ka a datugu. Aw kana to a tigi ni mɔgɔ kɛnɛmanw ka dumuni kɛ ɲɔgɔn fɛ.
  - Ni a tigi kɛnɛyara dɔrɔn a ka kan ka farikolo saniya walew matarafa (aw ye sɛbɛn ɲɛ 220 lajɛ) ani a man kan ka a bolo don duden tɔw ka dumuni na. Hali bana kɛnɛyalen kɔfɛ nɔgɔbanatɔ dɔw bɛ se ka to ni banakisɛ ye wa a bɛ se ka yɛlɛma mɔgɔ tɔw fɛ. O la, tifoyidi delila ka mɔgɔ min minɛ, o tigi ka kan ka a janto a ka saniya la kosɛbɛ, wa a man kan ka baara kɛ dumuni dilanyɔrɔw si la. Tuma dɔ la, anpisilini ka ɲi tifoyiditɔw furakɛli la.

Bana min bɛ sɔrɔ ɲimiw, npɛrɛnw, ni dabiw ka kinni fɛ (*Typhus*)

Bana don min ni tifoyidi bɔlen don kosɛbɛ. A banakisɛ bɛ sɔrɔ ɲiminw, dabiw, npɛrɛnw ani ngarangaw de fɛ.

ɲimi

npɛrɛn

ɲinɛlangaranga

A taamasiɲɛw

- A daminɛ na, a bɛ kɛ i n'a fɔ mura, o kɔfɛ farigan bɛ kɛ a senkɔrɔ, nɛnɛ bɛ a tigi minɛ, dimi bɛ kɛ a kolow la ani a tigi kunkolo bɛ a dimi.
- Kurukuru misɛnni i n'a fɔ ɲɔni, olu bɛ bɔ a tigi fari fan bɛɛ la, fo ka a bɔ a ɲɛda la. Tile damadama farigan kɔfɛ, jolisu misɛnniw bɛ se ka sigi a fari kɔrɔ. O kɔfɛ, kurukurumisɛnni bɛ bɔ fari la, a bɛ daminɛ a kaman kɔrɔ fɔlɔ, o kɔ, a bɛ jɛnsɛn a fari tɔ la, ka sɔrɔ ka se bolow ni senw ma (nka a tɛ bɔ a ɲɛda la, a tɛgɛ walima a sentɛgɛ kɔnɔ). O kurukuruw bɛ i n'a fɔ joli misɛnniw.
- Kunnakuma, degunkojugu.
- A farigan bɛ se ka tile 15 ni kɔ kɛ sen na. Ni dusukunnabana taamasiɲɛ tɛ denmisɛnniw ta sen kɔrɔ, o tɛ basi ye, nka o bɛ se ka kɛ faratiba ye mɔgɔkɔrɔbaw ma. Bana in mana mɔgɔ caman minɛ waati kelen o farati ka bon kosɛbɛ.
- Npɛrɛn mana bana in bila mɔgɔ la, o kinda dimi bɛ se ka bonya, gɛnɛgɛnɛw bɛ funu, u bɛ mɔgɔ dimi kosɛbɛ.

A furakɛcogo

- Ni aw sɔmina ko bana in bɛ dɔ la, aw bɛ ladilikan ɲini dɔgɔtɔrɔ fɛ. Jolisɛgɛsɛgɛ bɛ se ka ye a la.
- Aw bɛ tetarasikilini (*tétracycline*) miligaramu 250 forokoni 2 di a tigi ma ni baliku don, siɲɛ 4 tile kɔnɔ fo dɔgɔkun 1 (tile 7) (aw ye sɛbɛn ɲɛ 529 lajɛ). Kuloranfenikɔli (*chloramphénicol*) fana ka ɲi, nka farati bɛ o la (sɛbɛn ɲɛ 530 lajɛ).

A kunbɛncogo

- Aw ye saniya tabolow matarafa.
- Aw ye dendaya ɲimiw bɛɛ faga.
- Aw ye npɛrɛnw faga ka bɔ wuluw la, wa aw kana a to u ka don so kɔnɔ.
- Aw ye jakumaw bila ka ɲinɛw faga walima ka u minɛ ni jan ye (aw kana u faga ni pɔsɔnni ye o bɛ se ka basi lase bagan tɔw ni denmisɛnniw ma.

- Aw ye ɲinɛnagarangaw faga. Aw kana ɲinɛsuw ta aw bolo la. U garangaw bɛ se ka pan ka yɛlɛ aw la Aw ye ɲinɛsuw ni u la garangaw jeni. Aw bɛ fɛnɲɛnamafagalan kɛ ɲinɛw ka dingɛ kɔnɔ ani u dagayɔrɔw la.

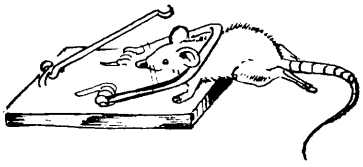

Kuna

Bana basigilen don min bɛ sɔrɔ jamana damadama na, ni a sababu ye banakisɛ ye min bɛ wele Hanisan ka basili (*bacille de Hansen*). A yɛlɛma man di: fo ni mɔgɔ min ni banabagatɔ dorogora ɲɔgɔn na ka mɛn. Nin bana yɛlɛmata bɛ mɔgɔ minɛ dɔɔni dɔɔni, tuma dɔw la san caman.

A yɛlɛmali bɛ sɔrɔ sababu dɔw fɛ i n'a fɔ saniyabaliya, dumuni dafalen dunbaliya, ani mɔgɔ minnu sigiyɔrɔw koronnen don. Bana in bɛ se ka bɔ banabagatɔ furakɛbali dɔ la ka yɛlɛma mɔgɔw wɛrɛ fɛ min ka bana minɛ ka teli. Kuna ka ca dugu minnu na, olu denmisɛnniw ka kan ka lajɛ kalo 6 o kalo 6 fo kalo 12 (kɛrɛnkɛrɛnnenya la, kunatɔ bɛ minnu ka so).

Taamasiɲɛw:

Kɛrɛnkɛrɛnnenya la, a bɛ bɔ wolo ni fasaw de la, ani ka kɛ banabagatɔ tɛ dimi dɔn a bolow la ka fara senw ni bolow mulukuli kan.

Kuna taamasiɲɛ fɔlɔ ye nɔw ye farikolo la, nɔ minnu bɛ jɛya ka bɔ farikolo fan tɔw kɔrɔ ani minnu tɛ mɔgɔ ŋɛɲɛ wa dimi tɛ u la. A daminɛ na, ni fɛn magara nɔ ninnu yɔrɔ la, o bɛ digi a tigi la. Aw ye to ka a jateminɛ. Ni nɔw dimi dɔnni bɛka dɔgɔya walima ni a bɛka ban. Walasa ka a dɔn ko kuna don walima kuna tɛ, aw bɛ banabagatɔ bila ka a ɲɛw tugu, ka sɔrɔ ka kɔrimugu meleke kalani dɔ la, ani ka nɔ ninnu munumɛnɛ ni o ye. O waati la aw bɛ a ɲininka ni a bɛ a dimi walima ko fɛn bɛka maga a la. Ni a ma bɔ a kalama, o bɛ a jira ko o yɔrɔ kirinnen don (aw bɛ a sanga ni fariyɔrɔ kɛnɛmanw ye).

Aw bɛ a tigi fari fan bɛɛ lajɛ ni nɔ tɛ a la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ɲɛda, bolokala, kɔ, a sigilan, ani a tigi senw.

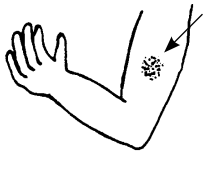

Nɔ minnu dan dɔn man di.

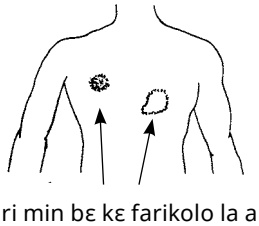

Nɔ jɛman ɲɛ ni farikolo fan tɔw ɲɛ tɛ kelen ye, a jɛlen tɛ kosɛbɛ ni fara bɛrɛ fana tɛ kɛ a kan.

Tiri min bɛ kɛ farikolo la a bɛ kɛ i n'a fɔ tɔnɔgɔ, a dan bɛ se ka ye walima a tɛ se ka ye.

A nafa ka bon kosɛbɛ ka kuna taamasiɲɛ fɔlɔw dɔn, sani a ka fiɲɛ bila mɔgɔ la.

Taamasiŋɛ labanw: A taamasiŋɛ labanw tɛ kelen ye mɔgɔw la ka a sababu kɛ u farikolo ka bana kunni cogoya la a yɛrɛ ma:

- Banabagatɔ tɛ bɔ ko kalama ni i ye a sɔgɔ walima ni i ye fɛn kalaman dɔ maga a yɔrɔ la (a ka ca a la a senw ni a bolow).
- Bolow ni senw fanga bɛ dɔgɔya walima u bɛ bɔ u cogo la.
- Fasaw bɛ bonya wolo kɔrɔ ka kɛ sirabaw ye. Ni aw magara u la, u tɛ a tigi dimi.
- Fiŋɛ wɛrɛw bɛ yen: kurukuru bilenman minnu bɛ joli bɔ ni u tɛ dimi. Olu bɛ bɔ ŋɛda ni a tulofura laminiw na

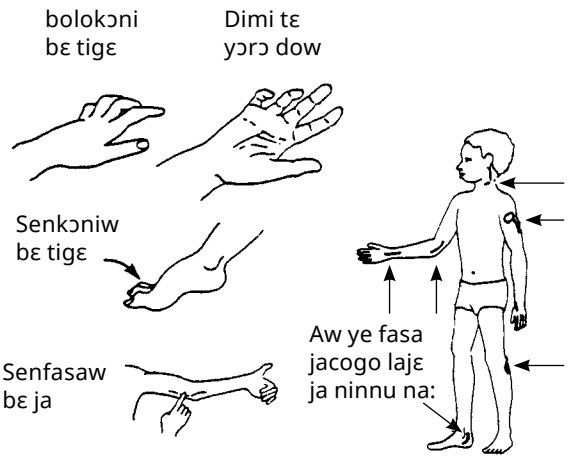

Ni kuna juguyara kosɛbɛ, o taamasiŋɛw ye:

Dimi walima sɔgɔsɔgɔli tɛ kɛ bolow ni senw na. Nɔw bɛ bɔ u cogo la walima dimi tɛ kɛ u la.

Ɲɛkunkansiw bɛ bɔn

fiyen

nun bɛ gɔlɔn

Senw no bolow bɛ faga walima u bɛ bɔ u cogo la

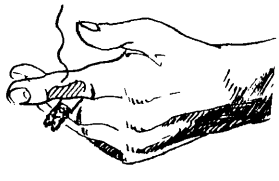

Tulofuraw bɛ fɔsɔnfɔsɔn

Jolidimintanw bɛ bɔ senw ni bolow la

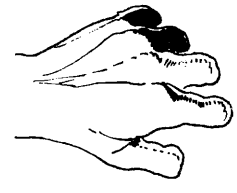

Kuna furakɛcogo:

Kuna bɛ se ka kɛnɛya hali ni a furakɛli kuntaala bɛ janya. Aw ye dɔgɔtɔrɔ ka ladilikanw bato, wa aw kana timinangoya ni aw ye a ye ko fura in dɔ bɛ ka kɛ i n'a fɔ a bɛ bana tɔ juguya. Dɔgɔtɔrɔ bɛ a dɔn, wa a bɛ se ka fɛɛrɛ sɔrɔ a la. Fura min ka fisa, o ye dapisɔni (*Dapsone*) ye, ani fura fila bɛ fara o kan (aw bɛ gafe ŋɛ 540 ni 541 lajɛ).

Sani fura ka nɔ bɔ, aw bɛ to ka fari yɔrɔ tiŋɛnnenw kɔlɔsi walasa tasuma kana u jeni walima u ka tigɛ aw ŋina ma.

Ni kuna taamasiŋɛ dɔ daminɛna aw la (farigan, farifunu, dimi lala ani senw ni bolow fununi, walima joliw ŋɛw na), walima a dɔ bɛka juguya ka taa a fɛ ka a sɔrɔ aw bɛ fura tali la, aw bɛ tɛmɛ ni fura tali ye ani ka dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ŋini.

Senw ni bolow ani ɲɛw tangacogo tigɛli ma kuna fɛ:

Kunatɔ ka sen ni a bolo la joli belebelew sababu tɛ kuna yɛrɛ ye, wa mɔgɔ bɛ se ka yɛrɛ tanga o joliw ma. O joliw bɛ sɔrɔ ka a sababu kɛ ni fari yɔrɔw kirinna, a tigi tɛ a yɛrɛ sɛgɛn ka a yɔrɔw joliw lakana.

Misali la ni mɔgɔ dɔ taama jan kɛ o kɛra sababu ye a kuruw bɔ a senw na, u bɛ a dimi, o la a bɛ taama dabila walima a bɛ cun a sen kan.

Nka ni jolimisɛnni bɔra kunatɔ la, a tɛ a dimi.

O la, a bɛ taama a kan fo jolimisɛnni in bɛ juguya ka nɛ ta.

A tigi tɛ dimi dɔn fo joli in ka juguya ka se a kolo ma. Waatini kɔnɔ, kolo bɛ tiɲɛ ani ka sen tɔ yɛlɛma.

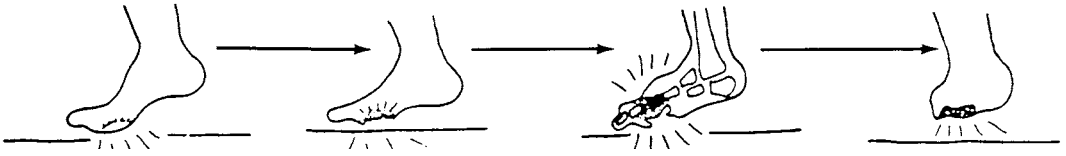

1. Aw ye a tigi bolow ni a sen tanga tigɛlifɛnw ma, min bɛ se ka kurumisɛnniw **da ci walima ka u jeni: aw sennankolon kana yala, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni fɛn dadumanw.**

Aw samarantan kana yala, kɛrɛnkɛrɛnnenya la gabakuruma yɔrɔw ni ŋɔnima yɔrɔw la. Aw bɛ samara forokoma don walima babisamara. Aw bɛ susɛma fɛn dɔ don aw sen na walasa samara kana sen fan dɔw tigɛ.

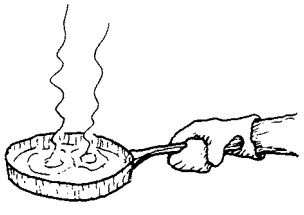

Aw bɛ ganw don tobili ni baara waatiw la. Aw kana maga fɛn kalaman la ka a sɔrɔ aw ma fɛn dɔ don aw ni a cɛ fɔlɔ (i n'a fɔ ka fini meleke aw bolo la). Ni aw bɛ se, aw kana baara kɛ fɛn kalamanw ni fɛn dabɔlenw na (pɔntimafɛnw). Aw kana sigarɛti min.

2. Tile bin o bin, (walima waati o waati ni aw ye baaraba kɛ ani ka taama jan kɛ), aw ye aw bolow ni aw senw lajɛ ka ɲɛ. Walima aw ye mɔgɔ wɛrɛ bila ka a lajɛ aw ye. Aw ye a lajɛ ni joli, bɔsilida, walima ŋɔni tɛ a la. Aw ye a lajɛ fana ni bolo ni sen yɔrɔ dɔw bilennen tɛ, u kalayalen tɛ walima ni u fununen tɛ, walima ni joli tɛ u la. Ni aw ye nin fɛn o fɛn ye aw yɛrɛ la, aw bɛ aw lafiɲɛ fo aw fari ka lafiya. O bɛ aw kolo gɛlɛya ka fanga di wolo ma, ka se ka jolimisɛnniw bali.
3. Ni joliba bɛ aw la, aw bɛ joli in saniya fo ka a kɛnɛya. Aw bɛ aw jija ka aw lafiɲɛ fo ka joli in kɛnɛya. Aw kana a to joli ka bɔ a yɔrɔ la tuguni.
4. Aw ye aw ɲɛw tanga. Mɔgɔ caman ɲɛ bɛ tiɲɛ ka sababu kɛ a tɛ kɔminkɔmin kosɛbɛ, ka da a kan a fanga ka dɔgɔn, a sogo kirinnen don. Ka to ka i ɲɛ kɔmin, o bɛ a to ɲɛ bɛ ɲigin ani ka saniya. Ni aw tɛ se ka a kɔmin ka ɲɛ, aw ye aw ɲɛw datugu kosɛbɛ tuma dɔw la tile kɔnɔ, kɛrɛnkɛrɛnnenya la waati min gɔngɔn bɛ wuli. Aw ye tile kɔrɔwɛriw (lunɛti) don, minnu kɔnɔ dibilen don ka a fara fugulan kan. Aw bɛ ɲɛw lasaniya ani ka u tanga dimɔgɔw ma.

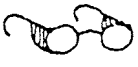

Ni aw ye ni waleya ninnu kɛ ani ka furakɛli daminɛ joona,
fiɲɛ minnu bɛ sɔrɔ kuna fɛ olu caman bɛ se ka bali.

Joli min sababu ye kinnifɛn dɔ ye (*Leishmaniose*)

Nin bana kofɔlen bɛ sɔrɔ Farafinna, indu jamana kan, arabula, ameriki cɛmancɛ la ani ameriki worodugu fɛ. A bana bɛ sɔrɔ fɛnɲɛnamani dɔ ka kinni fɛ.

A bana suguya dɔw dimi ka jugu. U dɔn man di, wa u furakɛli ka gɛlɛn. O la, aw ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso la.

A suguya dɔw bɛ bɔ wolo dɔrɔn de la. Olu furakɛ ka nɔgɔ.

A taamasiɲɛw:

- Dɔgɔkun 2 ka taa bila dɔgɔkun 8 na fɛnɲɛnamani ka kinni kɔ, a yɔrɔ bɛ funu.
- Funu bɛ nɛ ta ka ci.
- A joliw bɛ se ka kɛnɛya u yɛrɛ ma, nka a dɔw bɛ se ka dɔgɔkun caman kɛ fo ka taa bila san 2 la.
- A joliw bɛ se ka juguya yɔrɔnin kelen.

A furakɛcogo:

- Aw bɛ joli ko ni jiwɔlɔkɔlen ye.
- Aw bɛ fini jɛlen dɔ su jikalan na ka a da joli da la (a kana kalaya kosɛbɛ) miniti 10 fo miniti 15.
- Aw bɛ o kɛ don o don siɲɛ 2 fo tile 10. O furakɛlicogo bɛ a kɛnɛya joona.
- Ni a joli ka jugu (a bilennen don ka dimi kɛ a la), aw bɛ banakisɛfagalan dɔw di a tigi ma (aw ye gafe ɲɛ 522 lajɛ).

Kunfilanitu

Nugulabana gɛlɛn don min bɛ sɔrɔ banakisɛ fɛ, a bɛ balo ji nɔgɔlen na.

Bana mana daminɛ tile 1 ka se tile 5 ma, a bɛ **kɔnɔboli jugumanba cun mɔgɔ kan:** banakɔtaa kɔtigɛbali, a jilama ka fɔɔnɔ kɛ a senkɔrɔ. Banakɔtaa ɲɛ bɛ kɛ i n'a fɔ malokoji, ji min bɛ bɔ banabagatɔ fari la tile kɔnɔ, o bɛ a daminɛ litiri 10 na ka se litiri 20 ma, o bɛ kɛ sababu ye ka farilajidɛsɛ jugumanba bila a tigi la.

O farilajidɛsɛ bɛ na ni banabagatɔ fanga dɔgɔyali ye, ka a ɲɛw taa wo kɔnɔ, ka a kumakan jigin a kɔnɔ ani ka a fasaw ja. Ni aw ye a wolo bisi dɔɔni, a bɛ ɲuguɲugu, senw ni bolow kun bɛ suma. Ninakili bɛ teliya, tansiyɔn bɛ jigin.

Farikolo funteni bɛ se ka jigin ka se degere 35 ma, ni a tigi ma furakɛ o dɔrɔn, a ka teli ka kirin ani ka sa.

Kɔnɔboli jugumanba ni fɔɔnɔ min bɛ se ka baliku faga lɛri damadɔ kɔnɔ, o bɛ se ka kɛ kunfilanitu ye.

A dɔw bɛ yen minnu man jugu ani u kɛnɛya ka di. Kunfilanitu jugumanba, banakɔtaa kɔtigɛbali, o farati ka bon barisa a yɛlɛma ka di, ka da a kan banabagatɔ bɛ banakisɛ jɛnsɛn mɔgɔw ɲinɛ ma hali ni bana ni kɔnɔbolibana waati tɛ.

Mɔgɔ dɔw bɛ yen kɔnɔbolibana tɛ olu minɛ, nka u bɛ se ka kunfilanitu banakisɛ jɛnsɛn.

A furakɛcogo

Kunfilanitu caman bɛ yen minnu bɛ se ka furakɛ ka ɲɛ ni kɛnɛyajiw minni ye. O minfɛnw bɛ se ka kɛ kɔkɔma ye min bɛ farikolojibɔta nɔnabila (tubabukan: *solution réhydratante orale, SRO*), u labɛnnen don ka ban nka u da ka gɛlɛn; aw ye gafe ɲɛ 255 lajɛ.

Kunfilanitu jugumanba la, banakisɛfagalanw tali bɛ dɔ bɔ bana kuntaala ni yiriyaraw bɔli la. Banakisɛfalanw ninnu ka kan ka kɛ fura duntaw ye minnu bɛ ta fɔɔnɔ jɔlen kɔ. Banakisɛfalan pikirilamaw da ka gɛlɛn ka a sɔrɔ nafa wɛrɛ tɛ u la ka tɛmɛ a tataw kan.

Banakisɛfagalan minnu bɛ kɛ ka kunfilanitu furakɛ

Kunfilanitu fura fɔlɔ ye **tetarasikilini** ***(tétracycline)*** **furakisɛ** ye

- Kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, aw bɛ a miligaramu 12,5 di siɲɛ 4 tile kɔnɔ fo ka se tile 3 ma.
- Walasa ka kunnafoni caman sɔrɔ yɛrɛtangacogo ni a tata hakɛ kan min bɛ bɛn banabagatɔ si hakɛ ma, aw ye gafe ɲɛ 529 lajɛ.

Walima aw bɛ se ka **dɔkisisikilini** (*doxycycline*) miligaramu 300 di tako kelen na, nka aw kana a di denmisɛnniw ma. Aw ye gafe ɲɛ 530 lajɛ.

Tetarasikilini talen kɔfɛ ni bana ma nɔgɔya, aw bɛ **kotirimɔkizazɔli** (*cotrimoxazole*) ta (aw ye gafe ɲɛ 532 lajɛ).

Eritoromisini (*érythromycine*) ni **kuloranfenikɔli** (*chloramphénicol*) fana bɛ se ka kɛ ka a furakɛ ni banakisɛfagalan kofɔlen ninnu sɔrɔcogo tɛ aw bolo.

Waleya minnu ka kan kɛ ni aw sɔmina ko bana in bɛ mɔgɔ dɔ la

- Aw bɛ banabagatɔ mabɔ mɔgɔ tɔw la;
- Aw bɛ banakɔtaa ni fɔɔnɔ ani sugunɛ kɛ minɛn kɔnɔ jawɛliji bɛ min kɔnɔ, aw bɛ ji litiri tilancɛ (½) fara a kan walima ipokuloriti kalisiyɔmu *(l'hypochlorite de calcium)* 1 walima banakisɛfagalan wɛrɛ min bɛ aw bolokɔrɔ;
- Aw bɛ to ka jimafɛnw di banabagatɔ ma. Aw bɛ aw tɛgɛ ko ka a jɛ ni aw magara banabagatɔ la.
- Aw bɛ dɔgɔtɔrɔ dɔ wele joona joona.

Kunfilanitu yɛlɛmacogo

Bana in bɛ se ka yɛlɛma ni i magara kunfilanitutɔ la walima su min sata kɛra kunfilanitu ye, nka a bɛ sɔrɔ kɛrɛnkɛrɛnnenya la ji nɔgɔlen, minfɛnw, dumunifɛn kɛnɛw (jɛgɛ kɛrɛnkɛrɛnnenya la kɔkɔji la dumuni minnu bɛ sɔrɔ jinɔgɔlen na, olu kɛnɛ walima u mɔbali dunni fɛ). Banakɔtaa kɛra nakɔfɛn minnu kɔrɔ walima minnu sanangora jinɔgɔ la, olu fana bɛ se ka bana in sababuya. I n'a fɔ bana tɔw minnu bɛ kɔnɔboli bila mɔgɔ la, jinɔgɔ ni dimɔgɔ, olu nɔba bɛ nin bana in na.

Banakisɛw ni tumu bɛ bana yɛlɛma mɔgɔ fɛ cogomin

Tuma dɔw la, a ka nɔgɔn ka banakisɛw ni tumuw yɔrɔ dɔn, kɛrɛnkɛrɛnnenya la fɛn nɔgɔlenw i n'a fɔ banakɔtaa, dumuni tiɲɛnenw, ɲɛgɛn dingɛw, o ni a ɲɔgɔnnaw. Nka tuma dɔw la a bɛ se ka kɛ yɔrɔw la an hakili la ko yɔrɔ minnu saniyalen don, i n'a fɔ ji min ɲɛ jɛlen don, walima an tɛgɛw.

Banakisɛw ni tumuw bɛ se ka yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛ fɛ gɛrɛɲɔgɔnna fɛ walima fiɲɛ fɛ ni dɔ sɔgɔsɔgɔra walima ka tiso. U bɛ an ka dumuniw ni jiw lasɔrɔ dimɔgɔ, fɛnɲɛnama wɛrɛw, ani baganw fɛ. U bɛ se ka balo dumuniw tobibali (mɔbaliw) fana na. Tumu ninnu dɔ bɛ se ka yɛlɛma ji minta fɛ, ni aw bɛ don a la walima ni aw bɛ aw ko a la ka a sɔrɔ banakisɛ bɛ a la. Banakisɛ ni tumu bɛ kɔnɔboli bila mɔgɔ la nin sira ninnu de fɛ:

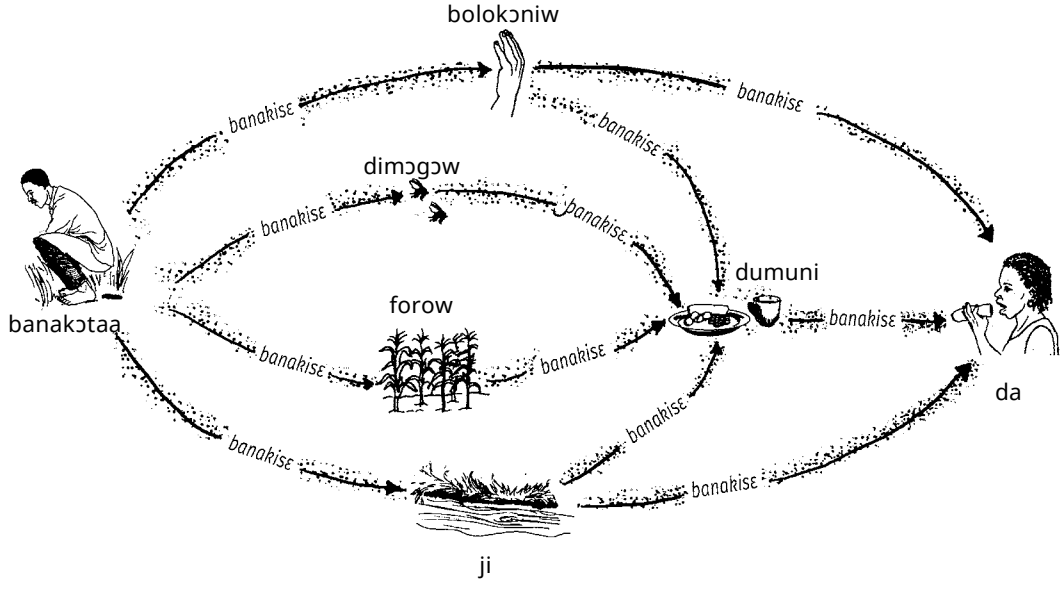

A kunbɛncogo ɲuman tɛ tɛmɛ saniya matarafali kan

Kunfilanitu ka teli ka mɔgɔw minɛ mɔgɔ minnu ye dɛsɛbagatɔw ye ani minnu tɛ saniya matarafa. Walasa ka kunnafoni caman sɔrɔ saniya kan, ka kɔnɔbolibanaw kunbɛn, aw ye sigida 12, Kɛnɛya sabati fɛɛrɛw: Yɛrɛtangacogo bana caman ma lajɛ. Kumalasurunya la fɛɛrɛ dɔw filɛ minnu bɛ se ka ta kunfilanitu waatiw la.

Dumuni saniyali fɛɛrɛw

Ji minta ka kan ka saniya:

- Ka a sɛnsɛn ani ka a furakɛ: jawɛliji ye banakisɛfagalan ɲumanba ye an bɛ se ka min kɛ ka an ka jiw furakɛ. Aw bɛ jawɛliji tɔniko 4 kɛ ji litiri kelen kelen bɛɛ la, ka a bila fo miniti 20 walima ka tɛmɛ o kan sani aw ka a min.
- Walima aw bɛ a wuli (o la banakisɛ bɛ sa sanga damadɔ ji wulilen kɔfɛ). Aw bɛ ji in to a wuliminɛn kɔnɔ ka aw ka baarakɛ a la.

Aw bɛ to ka dumuni mɔnenw dun.

- Aw kana dumuniw tobi joona ka bila, wa aw kana dumuni kɔrɔ kalayalen dun ka da a kan a bɛ se ka banakisɛ sɔrɔ dimɔgɔw fɛ. Aw bɛ u datugu ni fini jɛlen dɔ ye. Sani aw ka maga dumuniw na, o ka kan ka a sɔrɔ aw ye aw tɛgɛ ko ni safinɛ ye ka ɲɛ. Aw bɛ aw jija aw ka tobilikɛminɛn saniyalen ka to. Aw kana nakɔfɛn kɛnɛw ni u fara dun.

Farikolo saniyali

Walasa ka kɔnɔbolibanaw kunbɛn, aw bɛ aw tɛgɛw ko tuma bɛɛ ni ji ni safinɛ ye ka ɲɛ, nka kɛrɛnkɛrɛnnenya la:

- Sani aw ka tobilikɛ,
- Sani aw ka dumunikɛ,
- Ani aw bɔ o bɔ ɲɛgɛn na.

Dukɔnɔna saniyali

- Aw bɛ ɲɛgɛnw matarafa, ani ka u jɔ du kɔnɔ yɔrɔ la, u nɔgɔ tɛ se kɔlɔnw ma yɔrɔ min na (aw ye sɛbɛn ɲɛ 224 lajɛ);
- Aw bɛ dukɔnɔnaw saniya ka u ɲamanw cɛ.

Samasen

Nin bana kofɔlen jɛnsɛnnen don Farafinna ani funtenima jamanaw wɛrɛw la. A bɛ sɔrɔ soso dɔw fɔw fɛ, soso minnu bɛ mɔgɔ kin sufɛ.

A taamasiɲɛw:

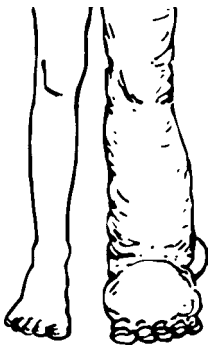

- Sen bɛ funu ka dimi kɛ a senkɔrɔ, min yɛlɛ fo worokɔrɔlaw ni dogoyɔrɔw la. Funu bɛ dɔgɔya worokɔrɔlaw ni dogoyɔrɔw la.
- Funu bɛ to ka bala ka na kalo damadɔw, nka a funu bɛ se ka basigi senna ani cɛya la.

Samasen fununen min bɛ taa ka segin ani ka dimi kɛ a senkɔrɔ, o ka kan ka ka furakɛ joona. Sufɛ jolisɛgɛsɛgɛ bɛ a to samasen banakisɛ kɔkɔbaliw (*Wucheria bancrofti*) ka ye joona.

Aw kana senfunu furakɛli to yen fo a ka yɛlɛma ka kɛ samasen ye.

A furakɛcogo

Iwɛrimɛkitini (*ivermectine*, aw ye gafe ɲɛ 563 lajɛ) ye a fura dɔ ye. Diyetilikaribamazini (*Diéthylcarbamazine, DEC*, gafe ɲɛ) bɛ se ka a banakisɛw faga fana, ani ka bana kɛnɛya ni aw kɔnna a furakɛli ma. Ka samasen ka kan ka ka opere.

Ɲɛnatumu

Nin ɲɛ suguya bɛ sɔrɔ tukɔnɔ jamana funtenimaw la Farafinna tilebin yanfan fɛ. A bana bɛ sɔrɔ dimɔgɔ bilenni dɔ ka kinni fɛ, dimɔgɔni min bɛ wele ko kirizopisi (*Chrysops*).

A taamasiɲɛw:

Kurubaw bɛ bɔ bolokɔw la, ɲɛdawolow la walima senw na, funu minnu bɛ bɔ baara jalan kɛlen kɔ. A funuw. A funuw ɲɛ bɛ kɛ bulama ye, nka u tɛ kalaya, u tɛ magaya i n'a funu nɛmaw. O sababu bɛ bɔ tumuni kɔkɔbaliniw la. Funuw bɛ jigin u yɛrɛma tile damadɔ kɔfɛ.

- A ka ca a la tuma dɔw la tumu kɔkɔlen taamatɔ bɛ se ye mɔgɔ ɲɛ jɛman yɔrɔ kan, ɲɛdawolo kɛrɛfɛ.
- A tumu jɛlen don, wa a janya bɛɛ ye santimɛtiri 4 ye; a bɛ se ka santimɛtiri tilancɛ taama miniti o miniti. Tumu kɔkɔbaliw tɛ don ɲɛ na i n'a fɔ a kɔkɔlenw, olu minnu bɛ kɛ sababu ye ka mɔgɔ fiyen, i n'a fɔ fiyenbana.

A furakɛcogo

Ni aw ye a furakɛ ni diyetilikaribamazini ye (walima DEC, aw ye gafe ɲɛ 563 lajɛ), o bɛ tumu kɔkɔlenw ni a kɔkɔbaliw bɛɛ faga, ka a sɔrɔ a ma ŋɛɲɛ bila aw la. Ni a kɔnna ka dɔn, kirinnina tonita bɛ kɛ ɲɛ na ka a opere joona ka tumu labɔ min bɛ se ka a bana ban.

Sunɔgɔbana

Bana juguman don min bɛ sɔrɔ misiw ni lɛw fɛ, walima bagan wɛrɛw, wa fana a bana bɛ jɛnsɛn dimɔgɔ fɛ min bɛ wele ko dɛn walima lɛn. A bana ka ca wulakɔnɔnaw la Farafinna mara caman na, kɛrɛnkɛrɛnnenya la jisigidaw la walima dimɔgɔ tɔrɔyɔrɔ la.

A taamasiɲɛw:

- Farigan basigilen, ani ka gɛnɛgɛnɛw funu, kamaw ni worow kɔrɔ. O funu bɛ se ka to senna kalo caman walima san caman.
- Ni a bana juguyara, a bɛ se ka mɔgɔ hakili cawucawu dɔɔni, ka fari basibasi, ka sunɔgɔ bila a tigi la tile fɛ, ani ka fari ɲuguɲugu. Ni a bana suguya fɛn o fɛn ma furakɛ, a bɛ a tigi faga.

Ni aw sigara ko bana in bɛ mɔgɔ min na, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la joona walasa a ka kɔn ka furakɛ. Dɔgɔtɔrɔso bɛ siramani pikiri kɛ a tigi la (aw ye gafe ɲɛ 564 lajɛ).

Sayi nɛrɛmuguma

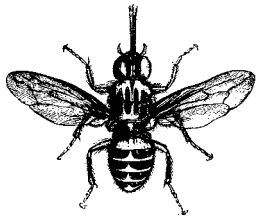

Biɲɛdimi juguman suguya dɔ don (aw ye gafe ɲɛ 279 lajɛ) min bɛ sɔrɔ banakisɛw jɛnsɛnni fɛ soso fɛ, tuma dɔw la wulakɔnɔnaw la, warabilen bɛ yɔrɔ minnu na. A bana ye fiɲyɛnbana ye min bɛ mɔgɔ caman minɛ ɲɔgɔn fɛ sigida kelen na. waati dɔw la, a bana bɛ daminɛ i n'a fɔ biɲɛdimi yɛrɛ, nka banabagatɔ nu bɛ ci, a bɛ fɔɔnɔ joli bɛ fɔɔnɔ min na (aw ye fɔɔnɔ yɔrɔ lajɛ), ka gɛlɛya ni kirinni bila a tigi la. Sayi nɛrɛmuguma bɛ a banabagatɔw tilancɛ bɛɛ faga barisa fura tɛ a la.

Ni nin sayi fiyɛnbana daminɛna, aw bɛ aw jija ka jamana ka kɛnɛyabaarakɛlaw ladɔnniya joona, yɔrɔ la min ka surun aw la. Aw bɛ a bana kunbɛnni fɛɛrɛw boloda **ni sayi nɛrɛmuguma boloci ye.**

Sigida

Wololabanaw

15

Wololabana dɔw sababu ye bana wɛrɛw ye walima faritanabanaw, minnu bɛ bɔ wolo dɔrɔn na, i n'a fɔ kaba ani goro. Wololabana dɔw ye bana wɛrɛw taamasiɲɛw ye minnu bɛ bɔ farikolo fan bɛɛ la, i n'a fɔ ɲɔni walima balodɛsɛ. Kurukuru ni joli dɔw fana ye bana jugu dɔw taamasiɲɛw ye, i n'a fɔ sɔgɔsɔgɔninjɛ, danna, kuna walima sidabana.

Nin sigida in kɔnɔ, an bɛna kuma wololabanaw dɔrɔn de kan minnu lakodɔnnenw don kosɛbɛ. A dɔw bɔlen don ɲɔgɔn fɛ, o bɛ a to a ka gɛlɛn ka u dɔn ka bɔ ɲɔgɔn na. Fana, u sɔrɔsababuw ni u furakɛcogow tɛ kelen ye.

Ni wololabana juguman bɛ aw la, furakɛli tɛka fɛn ɲɛ min na,
aw ye taa dɔgɔtɔrɔso la.

Farikolo saniyali bɛ se ka wololabana caman bali. Aw bɛ aw jija ka to ka aw ko ni ji sanuman ni kolisafinɛ ye don o don. Ni aw wolo bɛka ja kojugu, aw bɛ dɔ bɔ safinɛlakoli la. Aw bɛ to ka aw mu ni giliserini walima jiridentulu ye, aw kolen kɔ. Aw bɛ fini fɛrɛlenw don mana tɛ minnu na.

Wololabanaw furakɛcogo ɲumanw

Hali ni wololabanaw furakɛcogo kɛrɛnkɛrɛnnenw bɛ yen, furakɛli suguya wɛrɛw bɛ yen minnu bɛ nin bana ninnu caman furakɛ.

Furakɛcogo 1 lɔ
Ni bana bɛ wolo yɔrɔ min na, ni o ka kalan, dimi bɛ a la, aw bɛ finimugu su jikalan na, ka o da a la.

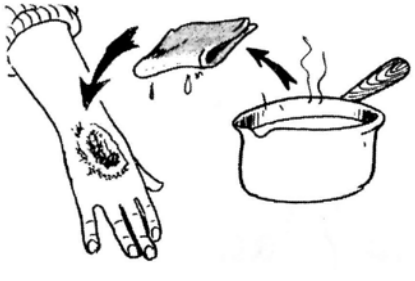

Furakɛcogo 2 nan
Ni a yɔrɔ bɛ aw ŋɛɲɛ, a bɛ aw jenijeni walima a ji bɛ bɔ, aw bɛ a saniya, aw bɛ finimugu dɔ su jisuma na, ka o da a la.

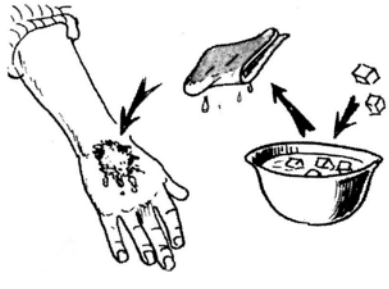

Furakɛcogo 1 lɔ (a ɲɛfɔlen ka a walawala)

Bana bɛ wolo yɔrɔ min na, ni o yɔrɔ bɛka juguya, i n'a fɔ:

- ka bilen
- ka funu
- ka a dimi
- ka a yɔrɔ kalaya ka tɛmɛ fari yɔrɔ tɔw kan
- ka nɛ ta

Aw bɛ nin waleya ninnu kɛ:

- aw bɛ bolo walima sen kɔrɔta fɛn dɔ sanfɛ walasa a ka lafiya,
- aw bɛ finimugu kalaman da la,
- aw bɛ banakisɛfagalan ta.

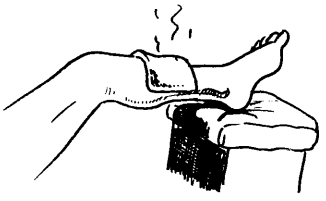

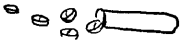

Ni a ye gɛnɛgɛnɛ bila aw la walima ni sanfɛla bilenna, walima ni joli kasa ka go, o tɛ taamasiɲɛ ɲuman ye. Aw ye aw teliya ka taa dɔgɔtɔrɔso la.

Furakɛcogo 2 nan (a ɲɛfɔlen ka a walawala)

Ni dimimayɔrɔ kurukurulen don, nɛ bɛ a la, a bɛ a tigi jenijeni, ka a ŋɛŋɛ walima ni a jalen don, aw bɛ nin waleya ninnu kɛ:

- Aw bɛ winɛgiri kɛ jisuma na, ka finimugu su o la, ka tila ka o da a yɔrɔ la (aw bɛ dumunikɛkutu ɲɛ 2 winɛgiri kɛ ji litiri 1 jiwɔlɔkɔlen na).
- Ni joli nɔgɔyara dɔɔni, ko a tɛ nɛ bɔ tugu, a yɔrɔ ye wolo kura da: aw bɛ ji kɛ puturu la ka o da a yɔrɔ la.
- Ni a joli nɔgɔyara kosɛbɛ, wolo kura bɛ ja, ka a kologɛlɛya, aw bɛ jiridentulu mu a la (situlu, tentulu walima tulu tobilen siminen).

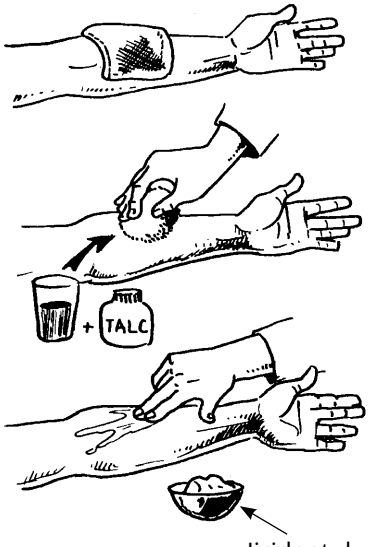

Jiridentulu

Furakɛcogo 3 nan
Ni fariyɔrɔ bɛ deli ka bila tile la, aw bɛ a datugu tile kana a sɔrɔ.

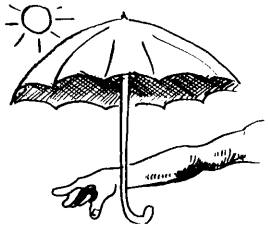

Furakɛcogo 4 nan
Ni a yɔrɔ bɛ deli ka datugu, aw bɛ a bɔ ka bila a ka miniti 20 kɛ tile kɔrɔ, siɲɛ 2 ka se siɲɛ 3 ma tile kɔnɔ.

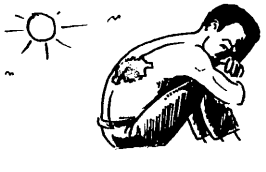

Finimugu kalaman dacogo

1. Aw bɛ ji kalaya ka a bila ka suman dɔɔni, fɔ ka a kɛ aw bolo ka se ka don a la.

2. Aw bɛ finimugu jɛlen dɔ da ɲɔgɔn na, min ka bon ni yɔrɔ furakɛta ye dɔɔni, aw bɛ o su jikalan in na, ka a bisi ka a ja.

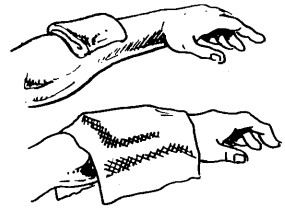

3. Aw bɛ o da yɔrɔ furakɛta la.
4. Aw bɛ o datugu ni manaforoko dɔ ye walima fɛn wɛrɛ min bɛ funteni mara.

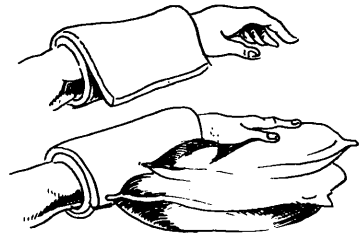

5. Aw bɛ sɔrɔ ka a bɛɛ meleke ni sɛrɛwɛti ye walasa funteni ka to a la.
6. Aw bɛ a yɔrɔ da fɛn dɔ sanfɛ.
7. Ni finimugu sumanna, aw bɛ a su jikalan na tugun ka a da a la.

Nin baara ninnu bɛ kɛ ka a sɔrɔ aw bolow saniyalen don, ka u ko ni safinɛ ye ka u tereke ka ɲɛ.

Wololabanaw dɔncogo

Ni aw ye lahalaya ninnu kɔlɔsi aw fari la	Ani ka kɛ i n'a fɔ:		I bɛ a sɔrɔ o ye:	Aw ye sɛbɛn lajɛ a ɲɛ
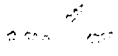 kurukuruw walima joliw	Kurukuruw walima joliw, ŋɛɲɛ bɛ minnu na. U bɛ bɔ fɔlɔ bolokɔniw ni ɲɔgɔn cɛ, o kɔ u bɛ bɔ tɛgɛ kɔ kan ka sɔrɔ ka jɛnsɛn fari fan bɛɛ la.		Maɲa	324
	Kurukuruw walima joliw, nɛ walima dimi bɛ minnu na; tuma dɔ la fɛnɲɛnamakinda siyɛnni. A bɛ se ka gɛnɛgɛnɛ bila mɔgɔ la.		Banaw don minnu sababu ye banakisɛw ye	327
	Kurukuruw walima joliw minnu bɛ mada ka tila ka wuli ka u gɛlɛya i n'a fɔ u bɛka nɛ ta.		Foroforo (a sababu ye banakisɛw ye)	328
	Funenkɛniya waatiw, kurukuruw bɛ bɔ ɲɛda la, disi la ani kɔ la, nɛ bɛ kɛ u la tuma dɔw la.		Goro	337
	Joli mɔgɔ dogoyɔrɔw la.	Ŋɛɲɛ ni dimi tɛ a la	Danna: Banakisɛ min bɛ sɔrɔ kafoɲɔgɔnyabana fɛ.	369, 370
		Dimi ni nɛ bɛ a la	Danna	373

Joli belebele walima yɔrɔ bɔsilen	Joli min laminiw bɛ mɔgɔ dimi, a bɛ bonya ani ka dunya ka taa a fɛ.		Funteninafaribɔsi	339
	Ni sennajoli bɔra mɔgɔkɔrɔba la, mɛnna a ma kɛnɛya, a ɲɛ bɛ fin.		Faribɔsi min sababu bɔra joli bolicogo jugu la jolisiraw fɛ (sukarodunbana)	213
	Dali kuntaalajan bɛ joli min bila banabagatɔ la.		Joli min bɛ bɔ banabagatɔ la ni a dalen mɛnna	340
	Bololajoliw walima sennajoliw sɔgɔli tɛ digi minnu na.		Kuna	308
	Gosilida min kɛra joli ye ni a ma sɔn ka kɛnɛya, a mana kɛ fari fan o fan.		Gosilida	311

Ni aw ye lahalaya ninnu kɔlɔsi aw fari la:	Ani ka kɛ i n'a fɔ:	Ibɛ a sɔrɔ o ye:	Aw ye sɛbɛn lajɛ a ɲɛ
kuruw wolo kɔrɔ	Kuruw, dimi bɛ minnu na, u bɛ kalaya, ka bonya, ka a yɔrɔ magaya ani a bɛ ci a yɛrɛ ma tuma dɔ la.	Funu walima sumuni	328
	Denbatigi ka sinnakuru, dimi bɛ a la ani a bɛ kalaya.	Sindimi (bana min sababu ye banakisɛ ye), a bɛ se ka kɛ sinnakansɛri ye	421
	Kuru sin na, min bɛ bonya ka taa a fɛ. A ka ca a la dimi tɛ a la a daminɛ na. 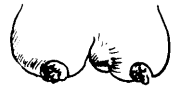	Kansɛri (aw ye gɛnɛgɛnɛ yɔrɔ lajɛ)	422
	Kuru kelen walima a caman kungolo la, kan na, walima fari sanfɛla la (walima fari cɛmancɛ la ani worow la)	Mara (aw ye gɛnɛgɛnɛ yɔrɔ lajɛ)	562
Gɛnɛgɛnɛw (gɛnɛgɛnɛ fununenw)	Gɛnɛgɛnɛw bɔlen kan na, minnu bɛ ci, ka kɛnɛya ka kɛ jolifɔn ye, ka tila ka bɔ tuguni.	Sɔgɔsɔgɔninjɛ suguya dɔ	338
	worokɔrɔgɛnɛgɛnɛw mana nɛ ta, ka kɛnɛya ka tila funu tuguni.	Kafoɲɔgɔnyabana min bɛ sɔrɔ banakisɛ fɛ. Danna	370 ani 373
Fari yɔrɔ dɔw mana finfin	Musokɔnɔma ɲɛda ni a tamaw fan dɔw mana finfin.	Kɔnɔmayafari	334
	Ni fari yɔrɔ dɔw kɛra i n'a fɔ tile ye u jenijeni, bolow ni senw, kan, kɔ ani ɲɛda.	Balodɛsɛbana	334
	Ni kurukuruniw bɔra fari la walima da kɔnɔ minnu bɛ bonya ka taa a fɛ. U bɛ kɛ i n'a fɔ u fununen don. Dimi tɛ u la.	Sidabana bɛ kansɛri min lawuli.	507
	Denmisɛnni sen mana funu ka a yɔrɔ dɔw finfin. 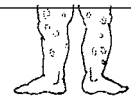	Balodɛsɛbana	334 ni 334

Ni aw ye lahalaya ninnu kɔlɔsi aw fari la:	Ani ka kɛ i n'a fɔ:		Ibɛ a sɔrɔ o ye:	Aw ye sɛbɛn lajɛ a ɲɛ
Fari yɔrɔ dɔw jɛjɛlen don	Ni korikori jɛman kɛra fari yɔrɔ dɔw la walima ka kɛ cogoya wɛrɛw ye, ɲɛda la ani fari tɔ la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnniw na.		Bugun	331
	Ni bolow ni senw ni dawolow yɔrɔ dɔw jɛra minnu bɛ bilen walima ka kɛ bulama ye a daminɛ na.	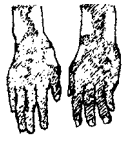		333
	Ni fari yɔrɔ dɔw bɛ jɛra ka tɛmɛ a fan tɔw kan, miselilasɔgɔli tɛ gan u la.		Kuna	308
Fari yɔrɔ dɔw bilennen don	Ni fari yɔrɔ dɔw kurukurulen don ka u finfin denyɛrɛniw tamaw ni fari yɔrɔ ɲuguɲugulenma yɔrɔw la		Kababilenni	342
	Ni fari yɔrɔ dɔ fununa, ka a kalaya, dimi bɛ a la, ni a bɛka bonya ka taa a fɛ		Kabafin Kurukuru, ŋɛŋɛmaw don min bɛ sɔrɔ banakisɛ fɛ	339
	Ni denyɛrɛniw worofurancɛ bilennen don		Sugunɛ walima funteni ye o yɔrɔw bilen	341
	Ni fari yɔrɔ ɲuguɲugulenw bɛ bilen ka u jɛjɛ, i n'a fɔ nɔnɔkuruw		Leminanpo	377
Fari yɔrɔ dɔw kalankalannen don ka u bilen walima ka bugun	Ni fari yɔrɔ dɔw kalankalannen don ka u bilen walima ka a ɲɛ lafin, ka a wolo ɲɛ kɛ i n'a fɔ a bɛ mɛnɛmɛnɛ, ni u basigilen don; kɛrɛnkɛrɛnnenya la nɔnkɔnw ni kunberew la.	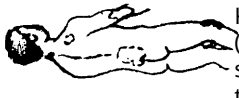	Korosakorosa (walima sɔgɔsɔgɔninjɛ tuma dɔ la)	343

Gorow	Goro gansanw	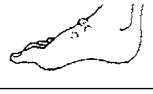	Goromisɛnni caman (bana min sababu ye banakisɛ ye)	336
	Goro kubabaw (ka tɛmɛ santimɛtiri 1 kan) minnu ka teli ka bɔ senw na	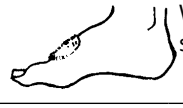	Wololasɔgɔsɔgɔnijɛ sugu dɔ don	338
	Goromisɛnniw cɛya la, musoya walima banakɔtaa yɔrɔ la.		Dogoyɔrɔlagoro	372
	Goromisɛnni dimimanw fari fan wɛrɛw la		Tarani	328

Ni aw ye lahalaya ninnu kɔlɔsi aw fari la:	Ani ka kɛ i n'a fɔ:		Ibɛ a sɔrɔ o ye:	Aw ye sɛbɛn lajɛ a ɲɛ
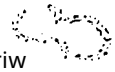 Koriw (Kurukuruniw minnu tonnen don walima u kɛrɛw bilennen don, tuma dɔ la u sanfɛla bɛ jɛ) 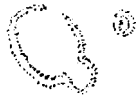	korimisɛnniw minnu bɛ bonya ani ka ŋɛɲɛ kɛ u la		Kaba (banakisɛ ye bana min sababu ye)	331
	Koori belebelew, ŋɛɲɛ tɛ minnu bɛ ni u bɛ ji bɔ.	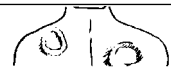	Danna (min juguyara ka ban)	369
	Koori belebelew minnu cɛmancɛ fununen don, dimi tɛ u la.		Kuna	308
	Korimisɛnniw, wo bɛ minnu cɛmancɛ la, tamaw la, nu na ani kankala la.		Wololakansɛri	337

Fari fan dɔ bilenbilennen 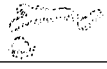	Ni fari fan dɔ bilenbilennen don ŋɛɲɛba bɛ minnu na, u bɛ bɔ ka tila ka tunu yɔrɔnin kelen.		Faritanabana	329
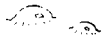 Kurukuruw	Kurukuruw minnu bilenbilennen don ni ŋɛɲɛ bɛ u la.		Ŋɛɲɛsababumaw (i n'a fɔ bagasabali, fogonfogoni koroŋɛɲɛ, ziradenŋɛɲɛ ani kɔŋɛɲɛ)	330
	Ni kurukuruniw bɛ fari fan bɛɛ la, minnu bɛ fari kalaya.		Kulenzo	
	Fari yɔrɔ dɔ bɛ kalankalan ka kurukuruw ni dimi kɛ a la. Tuma dɔ la u bɛ jɛnsɛn walima ka ton ɲɔgɔn kan.		Kaba	330
	Fari yɔrɔ dɔ bɛ kalankalan ka bugun da walima ka fin, a kasa ka go ani bɛ kurukuru ka bonya ka taa a fɛ.		Logologo (bana min bɛ sɔrɔ banakisɛ fɛ, bana jugumanba)	339

Kurukurumisɛnniw fari fan bɛɛ la, farigan bɛ minnu senkɔrɔ	Ni denmisɛnni banana, ka kurukuruniw kɛ a fari fan bɛɛ la.		Ŋɔni	462
	farigan daminɛnen kɔ tile damadɔw, kurukuruniw bɛ bɔ a fari fan bɛɛ la, a tigi ka bana bɛ juguya.		Tifoyidi	304

Maɲa

Wololabana don min ka ca, Kɛrɛnkɛrɛnnenyala denmisɛnw na. Tuma dɔw la, a bɛ duden bɛɛ minɛ ɲɔgɔn fɛ. Kisɛkisɛniw bɛ bɔ, u bɛ mɔgɔ ŋɛɲɛ, a ka ca la o bɛ kɛ sufɛ. O kisɛkisɛniw ka teli ka bɔ:

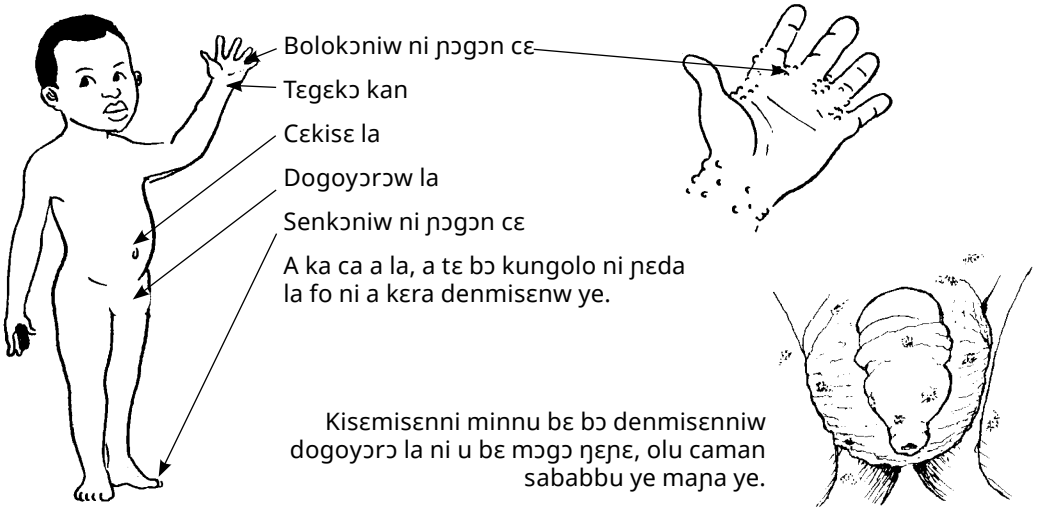

Maɲa sababu ye fɛnɲɛnamaniw ye minnu bɛ don mɔgɔ wolo kɔrɔ. Ni mɔgɔ bɛ a yɛrɛ siyɛn, kisɛkisɛniw bɛ nɛ ta ani ka gɛnɛgɛnɛ bila mɔgɔ la walima ka farigan bila mɔgɔ la.

Maɲa kɛko fɔlɔ ka mɔgɔ minɛ, a bɛ se ka dɔgɔkun 2 kɛ ka se dɔgɔkun 6 ma sani a taamasiɲɛnw ka ye. Nka ni a delila ka mɔgɔ min minɛ, a taamasiɲɛw bɛ ye o tigi la tile 1 walima tile 4 kɔnɔ.

A furakɛcogo

- Ni maɲa bɔra mɔgɔ kelen na denbaya la, duden bɛɛ ka kan ka furakɛ. Kafoɲɔgɔnyaw kɔfɛ aw kan ka aw yɛrɛ furakɛ.
- Ka jɛya matarafa. K'i ko ani ka donfiniw falen don o don.
- Ka finiw, daraw, birifiniw ni dɛbɛnw ko ka u fɛnsɛn tile kɔrɔ walima ka u bila jiwulilen na.
- Aw bɛ baganw labɔ du kɔnɔ
- Aw bɛ aw ko ka jɛ ni safinɛ ye. Aw bɛ tulu mu pɛrimetirini (*perméthrine*) bɛ tulu min na. (*Elimite*, aw ye sɛbɛn ɲɛ 555 lajɛ). Aw bɛ tulu in mu aw fari fan bɛɛ la fo ka bɔ aw ɲɛda la fo ni o y'a sɔrɔ maɲa bɔlen don ɲɛda la. Aw bɛ a to fo lɛri 10 walima lɛri 14 sani aw ka aw ko. Furakɛli kɔfɛ, aw bɛ fini jɛlenw don ani ka da dara jɛlenw kan. Aw bɛ segin furakɛli kan dɔgɔkun 1 kɔfɛ.
- Aw kana tulu mu fɛnɲɛnamafagalan (*Lindane*) bɛ sɔrɔ tulu min na barisa lindani ye pɔsɔnni ye.

- Ni aw tɛ se ka pɛrimetirini sɔrɔ, aw bɛ se ka korotamitɔni (*Crotamiton*, izinitigiw ka tɔgɔw dalen *Eurax* ani *Crotan*) lajɛ; nka, aw kana a mu denmisɛnw na minnu si tɛ san 3 bɔ.
- Walima aw bɛ kiribi ni bagantulu ɲagaminen, mutulu dɔ mu. Aw bɛ kiribi dɔɔni ɲagami tulu caman na. Aw kana a mu denmisɛnw na minnu tɛ san 1 bɔ. Aw bɛ a mu aw fari fan bɛɛ (fo ni a bɔra aw ɲɛda la) siɲɛ 3 don o don fo ka se tile 3 ma. Ni a muni ye kurukuruw juguya walima ka faritanabana wɛrɛ bila aw la, aw bɛ a jɔ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 271 lajɛ).
- Ni o furasi ma foyi ɲɛ, aw bɛ se ka iwɛrimɛkitini (*ivermectine*) dɔ kɛ a la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 556 lajɛ), aw bɛ se ka segin o kan tile 10 walima tile 14 kɔfɛ. Nin furakɛcogo de ka ɲi sidatɔw ma.

Aw ye aw janto: Ni joli juguyara kojugu fo ka kisɛkisɛniw kɛ a la (o ka teli ka kɛ denmisɛnw na), aw bɛ fɔlɔ ka ko ni pɛrimanganatiji (*permanganate*) ye tile 3 ka se tile 6 ma sani aw ka a furakɛ (aw bɛ a kisɛ 1 bila litiri 1 ji la).

Ɲimiw ni ngarangaw

U ye suguya 3 ye: Minnu bɛ don mɔgɔ kun na, fari la ani minnu bɛ sɔrɔ fari simayɔrɔ bɛɛ la. Ɲimiw ni ngarangaw bɛ ŋɛɲɛ, wololabanaw walima gɛnɛgɛnɛ bila mɔgɔ la. Walasa ka aw yɛrɛ tanga ɲimiw ni ŋgarangaw ma, aw bɛ saniya matarafa.

Aw bɛ to ka dɛbɛnw, dilanw, daraw, kunkɔrɔdonnanw ni birifiniw bila tile kɔrɔ. Aw bɛ to ka aw ko ani ka aw kunsigiw kɔrɔlaw ko ka jɛ. Aw bɛ to ka denmisɛnniw kungolo lajɛ. Ni aw ye ɲimi walima ngaranga ye denmisɛn kelen na, aw bɛ kɔn ka denmisɛn bɛɛ furakɛ; ni o tɛ u bɛ a yɛlɛma ɲɔgɔn fɛ. A bɛ denmisɛn min na, aw kana a to o tigi ni denmisɛn tɔw ka si ɲɔgɔn kan.

A furakɛcogo

Ni a bɛ kungolo la walima ni a bɛ sɔrɔ fari yɔrɔ wɛrɛ la: Aw bɛ se ka ɲimi silatunu ni aw kunsigi koli ye kosɛbɛ miniti 10 ɲɔgɔn safinɛ ni kungolokosafinɛji la. Aw bɛ a sananko ka tila ka a pɛɲɛ ni kunpɛɲɛnan ɲinmisɛnni dɔ ye ka ɲimiw ni u fanw bɛɛ bɔ. Aw bɛ o kɛ don o don fo ka se dɔgɔkun 2 ma.

Aw kana kungolokosafinɛji kɛ aw kun na, fɛnɲɛnamafagalan (*lindane*) bɛ min na, barisa ale sɛgɛ ka ca.

Ni safinɛji gansanw ma se ka mako ɲɛ, pirɛtirini (*pyréthrines*) (izinitigiw tɔgɔ *RID*) walima pirɛmetirni (*perméthrines*, izinitigiw tɔgɔ *Nix*) bɛ min na, o bɛ se ka mako ɲɛ, nka ni aw bɛ o kɛ, aw bɛ a kɛcogo bato. Aw kana a to a ka se aw ɲɛ ma, fana aw bɛ jateminɛkɛ ni farikolo bɛ se ka a kun. Musokɔnɔma ni denmisɛn minnu tɛ san 2 bɔ, olu man kan ka kɛ.

Ɲimi furakɛlen kɔfɛ, aw bɛ aw jija ka u fan bɛɛ silatunu. Ni aw ye fanw to yen u ka tɔrɔ, ɲimi bɛ segin ka don aw kun na tuguni. Mɔgɔw ye furakɛcogo caman lajɛ, nka kunpɛɲɛ matarafali de ɲɔgɔn tɛ. Aw bɛ aw kun pɛɲɛ don o don fo dɔgɔkun 2 walasa ɲimiw ni u fanw bɛɛ ka bɔ kunsigi kɔrɔ.

- Aw bɛ to ka tɛntulu mu aw kunsigi la walasa a ka magaya ka ɲimifanw bɔli nɔgɔya. Aw bɛ a pɛɲɛ ni pɛɲɛɲimisɛn ye. Mɔgɔ dɔw hakili la ko tetulu, loriyetulu *(le romarin)* walima yirinikunantulu (o bɛ sɔn ka farinya) olu de ka ɲi kosɛbɛ, nka olu bɛ na ni faritanabana bila dɔw fana ye.
- Aw bɛ winɛgiri kɛ jikalan na ka aw kun ko ni o ye (winɛgiri hakɛ ni ji hakɛ bɛɛ ka kan ka kɛ 1 ye) ka to fo lɛri tilancɛ, ka sɔrɔ ka a pɛɲɛ ni pɛɲɛɲimisɛn ye.

Ni ngaranga don: Aw bɛ aw ko ni jikalan ye don o don fo tile 10. Ni aw ye aw ko ni jikalan ye, aw bɛ tila ka aw kanka ni safinɛ ye ka aw ko ka jɛ. Aw bɛ aw simayɔrɔ bɛɛ pɛɲɛ ni pɛɲɛɲimisɛn ye. Ni aw bɛ se, aw bɛ a furakɛ i n'a fɔ maɲa. Aw bɛ aw jija aw ka finiw ni aw ka dilan saniyalen ka to waati bɛɛ.

Dabiw

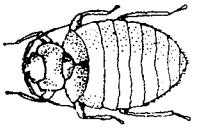

Dabiw ye fɛnɲɛnamaniw ye minnu bɛ u dogo matelaw kɔnɔ, dilanw na, sokɔnɔminɛnw na ani kokow la. U ka teli ka mɔgɔ kin sufɛlaw de la. U kulu bɛ kinni kɛ walima u bɛ tugun ɲɔgɔn nɔfɛ.

Walasa ka dabiw faga, aw bɛ dilanw ni finiw bila jikalan na, walima ka u yangan tasumafunteni na (funteni min ka ca ni degere 50 ye) fo miniti 20 ɲɔgɔn. Ni aw bɛ se ka bɔgɔjɛ walima bugurijɛ (farafinfɛnɲɛnamanifagalan) sɔrɔ, aw bɛ o funfun dilan kɛrɛfɛlaw la, o bɛ dabiw gɛn. Aw bɛ se ka dɔ funfun matelaw, liw ni aw siyɔrɔw la. Aw bɛ se ka alikɔli ni finikosafinɛ ɲagami ji la. Aw bɛ o funfun dabiw dogoyɔrɔ bɛɛ la, ka to u ka ja. Aw bɛ o kɛ sinɛ caman dɔgɔkun 2 kɔnɔ. Pirɛtirini (*pyréthrine*) walima pɛrimɛtirini (*perméthrine*) (min kofɔra ɲimiw furakɛli la), o fana bɛ se ka mako ɲɛ. Walasa ka aw yɛrɛ tanga dabiw ma, aw bɛ to ka dilanw ni matelaw bila tile kɔrɔ.

Npɛrɛw ni ɲɔlangarangaw

Banajugu ni muluku caman sababu bɛ bɔ npɛrɛ ka kinni na. Nka ni a samana ka bɔ ka ɲɛ lɛri dama dɔrɔn a ka kinni kɔfɛ, o bɛ ni gɛlɛyaw bali. Ni aw bɔra yɔrɔ la npɛrɛ ka ca yɔrɔ min na, aw bɛ aw fari fan bɛɛ lajɛ ka ɲɛ.

Ni aw bɛna npɛrɛ sama ka bɔ aw fari la, aw bɛ a kɛ cogo bɛɛ la a kungolo kana to aw sogo la, barisa o bɛ se ka kɛ banamisɛnni dɔ sababu ye. Aw kana npɛrɛ sama cogosi la ka bɔ. Walasa a kungolo kana to farisogo la:

Ni aw bɛ npɛrɛ bɔ, aw bɛ a bɔ ni pɛnsi ye. Aw bɛ pɛnsi kɛ ka minɛ fo a da yɔrɔ, ka sɔrɔ ka a sama. (Aw kana a kɔnɔbara bisi cogosi la). Aw bɛ a minɛ ka ɲɛ ka tila ka a sama dɔɔni dɔɔni.

Ni aw ye a bɔ, aw kana a ta aw bolo la. Ni aw bɛ a fɛ ka a faga, aw bɛ se ka a bila tasuma na, aw bɛ se ka alimɛti mɛnɛ ka o da a la walima aw bɛ se ka alikɔli bɔn a kan.

Npɛrɛ fitiniw silatunucogo ni maɲa furakɛcogo bɛɛ ye kelen ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 324 lajɛ). Walasa ka npɛrɛ ka kinni dimi ni a ŋɛɲɛ nɔgɔya, aw bɛ se ka dimimadafuraw ta ani ka fariŋɛɲɛ furakɛcogo bato (aw ye sɛbɛn ɲɛ 329 lajɛ).

Walasa npɛrɛ kana aw kin, aw bɛ kiribimugu mu aw fari la sani aw ka taa foro la walima kungo kɔnɔ; kɛrɛnkɛrɛnnenya la sen ni bolo tugudaw, cɛkisɛ ani kamakɔrɔlaw.

Farigan min bɛ taa ka segin

Ɲimiw ni npɛrɛw bɛ farigan in bila mɔgɔ la. Farigan bɛ nɛnɛ kari mɔgɔ la, a kuntaala bɛ taa tile 2 fo tile 7, a bɛ taa ka tila ka segin. Tuma dɔw la, fariganbagatɔ ɲɛ bɛ kɛ nɛrɛ ye. A bɛ kɛ mɔgɔw hakili la ko sumaya don, nka kulorokini (*chloroquine*) tɛ se ka a furakɛ, o la a ka ɲi aw ka taa dɔgɔtɔrɔso la.

A kunbɛnni: Aw bɛ se ka laso kɛ koko la ni o bɛ aw bolo (aw ye sɛbɛn ɲɛ 227 lajɛ, o bɛ fɛnɲɛnamafagalan kan).

Jolimisɛnni ni kisɛkisɛni nɛmaw

Farilajolimisɛnni ka nɛbɔ sababu bɛ bɔ kinnifɛnw ka kinni, jolifɔn, walima ŋɛɲɛ wɛrɛw siyɛnni de la ni sɔni nɔgɔlen ye.

A furakɛcogo

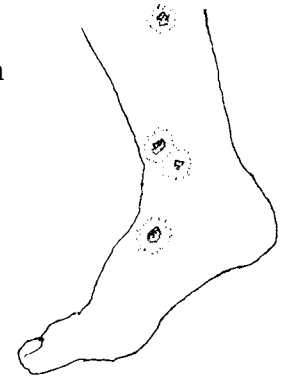

- Aw bɛ folow wuli, ka a yɔrɔ ko ni jikalan ni banakisɛfagalansafinɛ ye *(Dakin)*. Aw bɛ o kɛ don o don fo a ka nɛ ban.
- Ni u dayɛlɛlen don ka ban, aw bɛ u to fiɲɛ na. Ni jolidabaw don, aw bɛ to ka olu furakɛ.
- Ni joli kɛrɛdaw bilenna, walima ka kalaya, ni a bɛ farigan walima gɛnɛgɛnɛ bila aw la, aw bɛ banakisɛfagalan dɔw ta i n'a fɔ penisilinikisɛ *(pénicilline)* (aw ye sɛbɛn ɲɛ 522 lajɛ) walima silifamidiw (*sulfamides*) (aw ye sɛbɛn ɲɛ 531 lajɛ)
- Aw kana kisɛkisɛniw siyɛn, o bɛ u juguya ani fana a bɛ se ka u jɛnsɛn farifan bɛɛ la. Aw bɛ denmisɛnniw sɔniw tigɛ ka u surunya, ni o tɛ aw bɛ gan walima sosɛti don u tɛgɛ la walasa u kana u yɛrɛ siyɛn.
- Nin banamisɛnni suguyaw yɛlɛma ka di; o de la, aw man kan ka a to kisɛkisɛni caman bɛ denmisɛn min na, o tigi ni denmisɛn tɔw ka dorogo ɲɔgɔn na ka mɛn.

Foroforo

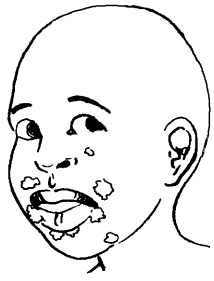

Kurukurunibana don min bɛ joliw bɔ mɔgɔ fari la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnw da kɛrɛdaw la. Kisɛkisɛniw ɲɛ bɛ kɛ i n'a fɔ nɛrɛ. Foroforo ka teli ka sɔrɔ jolidaw ni sɔni nɔgɔlenw fɛ.

A furakɛcogo

- Aw bɛ kisɛkisɛniw dayɛlɛ ka jolimayɔrɔw ko ni jikalan ni safinɛ ye siɲɛ 3 walima siɲɛ 4 don o don.
- Aw bɛ tila ka pɛrimanganati mu a la (sɛbɛn ɲɛ 533) walima banakisɛfagatulu dɔ, i n'a fɔ pɔlisipɔrini *(Polysporin)* bɛ banakisɛfagatulu min na.
- Ni jolida ka bon, walima ni farigan bɛ a senkɔrɔ, aw bɛ kulɔkisisilini, *cloxacilline* walima dikulɔkisisilini, *dicloxacilline* ta (aw ye sɛbɛn ɲɛ 526 lajɛ). Ni a tigi fari tɛ sɔn penisilininafura ma, walima a tɛ ka kɛnɛya, aw bɛ dɔkisisikilini, *doxycycline* (sɛbɛn ɲɛ 530) walima kotiri, *cotrimoxazole* (sɛbɛn ɲɛ 532) di a ma.

Yɛrɛtangacogo foroforo ma:

- Aw bɛ farikolo saniyali matarafa. Aw bɛ denmisɛnw ko don o don, ka u lakana ka bɔ dabiw ni kinnifɛnw ka kinni ma. Ka u furakɛ joona ni maɲa bɔra u la.
- Foroforo bɛ denmisɛn min na, o man kan ka dorogo (ka tulonkɛ, ka si) tɔw la. Aw bɛ a furakɛli daminɛ kabini aw ye a taamasɲɛ fɔlɔw ye.

Dan

Dan ye bana ye min bɛ sɔrɔ banakisɛ fɛ. Aw bɛ fɔlɔ ka kuru dɔ kɔlɔsi aw yɛrɛ la, dimi tɛ min na, a bɛ bonya ani ka jɛnsɛn dɔɔni dɔɔni. Kuru in bɛ tunu kalo 6 kɔfɛ. Kalo walima san caman tɛmɛnen kɔfɛ, a bɛ bɔ tuguni, ka jɛnsɛn, ka tila ka ci. O waati de la a bana ka teli ka yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛ fɛ. O taamasiɲɛw fana bɛ tunu. Nka ni a ma furakɛ, dan bɛ jɛnsɛn fari fan bɛɛ la san 5 walima san 10 kɔfɛ, ka fiɲɛ bila kolow ni kolotugubdaw la ani ka gɛlɛya wɛrɛw lase mɔgɔ ma.

A furakɛcogo

- Hali ni dan banakisɛ bɛ danna kofɔ, ale bɛ sɔrɔ sira wɛrɛw fɛ min tɛ kafoɲɔgɔnya ye. Dan dɔncogo ni a furakɛcogo bɛɛ bɛ kɛ i n'a fɔ danna ta bɛ kɛ cogo min na (aw ye sɛbɛn lajɛ ka a ta a ɲɛ 370 n' a kun).

Sumuniw ni funuw

Sumuni ye kuru ye min bɛ bɔ mɔgɔ wolo kɔrɔ ka nɛ ta. A bɛ se ka sɔrɔ banakisɛ donni fɛ si bɔyɔrɔ fɛ. Pikiri kɛli ni biɲɛ tobibali ye, o nɔ bɛ se ka funu. A dimi ka bon kosɛbɛ; a yɔrɔ kɛrɛdaw bɛ bilen ka kalaya, farigan ni gɛnɛgɛnɛ bɛ se ka don a senkɔrɔ (gɛnɛgɛnɛw bɛ funu).

A furakɛcogo

- Aw bɛ bandi su jikalan na, ka o da a la siɲɛ caman don o don, i n'a fɔ a ɲɛfɔlen don cogo min na sɛbɛn ɲɛ 319 na.
- Aw bɛ a to funu ka ci a yɛrɛ ma. Ni a cira, aw bɛ to ka bandi kalaman da a la. Aw bɛ nɛ bila a ka bɔ a yɛrɛ ma, aw kana a bisi, barisa o bɛ a to bana ka jɛnsɛn.
- Ni dimi bɛ nɛmayɔrɔ la, ni a ma fara tile 2 walima tile 3 kɔnɔ, aw bɛ se ka a fara walasa a nɛ ka bon. O bɛ dɔ bɔ dimi na. Aw bɛ se, aw bɛ dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲinin.
- Ni a ye farigan walima gɛnɛgɛnɛ bila aw la, aw bɛ bakitirimu *(Bactrim)*, penisilini (*pénicilline*) (aw ye sɛbɛn ɲɛ 522 lajɛ) walima eritoromisini (*érythromycine*) (sɛbɛn ɲɛ 528 lajɛ) miligaramu 500 kunu, siɲɛ 4 don o don fo tile 7.

Fari bilenni ni fariŋɛɲɛw (Faritanabanaw)

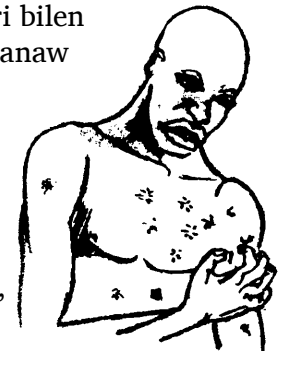

Dumuni dɔw, fura dɔw ni fɛn wɛrɛw bɛ se ka mɔgɔ dɔw fari bilen ani ka a ŋɛɲɛ walima ka ko wɛrɛ bila u la (aw ye Faritanabanaw yɔrɔ lajɛ, sɛbɛn ɲɛ 271 la). Tumuw fana bɛ a kɛ.

Tarani ye kurukuruw walima sumuni finmanw walima bilenmanw ye minnu bɛ funufunu fari la, ŋɛɲɛjugu bɛ minnu na fana. U bɛ bɔyɔrɔ falenfalen fari la.

A gɛlɛya belebeleba dɔw sababu ye furaw ye, kɛrɛnkɛrɛnnenya la penisilini, anpisilini (*ampicilline*) pikiri, tetanɔsi serɔmu, bagakɛlɛserɔmuw ani bolocifura minnu dilannen don ni so farilaji ye.

> Pikiri dɔ kɛlen kɔ, ni fari yɔrɔ dɔ bilenna walima ni a ye nɔ bila fari la, aw bɛ o fura kɛli dabila pewu. O bɛ mɔgɔ kisi faritanabana wɛrɛ ma aw ye sɛbɛn ɲɛ 120 lajɛ).

Yɔrɔw bɛ bilen miniti walima tile dama dɔrɔn pikiri kɛlen kɔfɛ.

Ni mɔgɔ farilajɛdon, fari yɔrɔ dɔw bɛ bilen, i n'a fɔ u bɛ se ka jɛya fana, u bɛ bonya i n'a fɔ dondoli kinda; a ŋɛɲɛ ka bon.

Sidabanakisɛ bɛ mɔgɔ minnu joli la, olu ka fura tataw bɛ kurukuruniw falen fari la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la kotirimɔkizazɔli (*cotrimoxazole*) (sɛbɛn ɲɛ 531) ni newirapini (nevirapine) (aw bɛ kunnafonnin ɲini dɔgɔtɔrɔsola). Tuma dɔw la, o kurukuruniw bɔli bɛ se ka bali ni fura dɔɔni tali ye, ka to ka dɔɔni dɔɔni fara a tata kan fo ka se a tata hakɛ yɛrɛ ma.

Ŋɛɲɛ furakɛcogo

- Aw bɛ aw ko jisuma na, ka bandi sumanen walima ka finimugu su jisuma na, ka o da a yɔrɔ la.

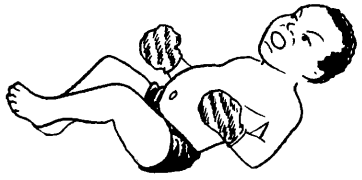

- Ni ŋɛɲɛ ka jugu kosɛbɛ, aw bɛ ŋɛɲɛfura dɔ ta i n'a fɔ Kulɔrifenamini (*chlorphénamine*) (sɛbɛn ɲɛ 580).
- Ni aw ye bandi su gɔmiji la, o bɛ ɲɛɲɛ tigɛ. Aw bɛ se ka sumakisɛ dɔ kɛ jikalan na, ka o sɛnsɛn, ni a sumana, aw bɛ bandi su o la, ka da a yɔrɔ la.
- Walasa denyɛrɛni kana a fari yɔrɔ bilennenw siyɛn, aw bɛ a sɔniw tigɛ ani ka gan walima sɔsɛti don a tɛgɛw la.

Furabulu ni fɛn minnu bɛ faritanabana bila mɔgɔ la

Jiri dɔw bɛ yen ni mɔgɔ magara u la (i n'a fɔ bagasabali, fogonfogoni koroŋɛɲɛ, ziradenŋɛɲɛ ani kɔŋɛɲɛ), olu bɛ se ka faritanabana bila mɔgɔ la i n'a fɔ logologo, jenida walima fari bilenni ŋɛɲɛ bɛ min senkɔrɔ. Tumu dɔw ni fɛnɲɛnamaniw fana bɛ se ka faritanabana bila mɔgɔ la.

Faritanabana ka teli ka mɔgɔ minnu minɛ, ni olu magara fɛn dɔw la walima ka u kɛ u fari la, o bɛ ŋɛɲɛ walima jolimisɛnniw bila u la. Manasamara, tulolanɛgɛ, munitulu suguya dɔw, latikɔlɔn, kolisafinɛ caman ka teli ka faritanabana bila mɔgɔ la.

A furakɛcogo

Nin faritanabana bɛɛ bɛ ban u yɛrɛ ma ni u sɔrɔsababu ma se fari ma tuguni. Ni aw ye gɔmi (bananku ta) ɲagami ji la, o bɛ ŋɛɲɛ tigɛ.

Mɔgɔ bɛ se ka asipirini (*aspirine*) walima ŋɛɲɛfura fana ta (aw ye sɛbɛn ɲɛ 565 lajɛ). Ni a ŋɛɲɛ ka jugu, aw bɛ tulufariman mu, (*corticostéroïde*) (aw ye sɛbɛn ɲɛ 553 lajɛ), nka farati bɛ o tulu ninnu na. Aw bɛ a jateminɛ ni joli tɛ aw la sani aw ka tulu ninnu mu. Aw kana waatijan kɛ u muni na. Aw bɛ yɔrɔ bananenw saniya waati bɛɛ walasa nɛ kana don u la.

Kaba

A taamasiŋɛw

Tiri walima nɔ dɔ ni kurukuruni jimaw bɛ bɔ mɔgɔ kɔ, a disi, a kan walima a ɲɛda la. O kurukuruniw bɛ jɛya ka tila ka tunu dɔgɔkun 2 walima dɔgɔkun 3 kɔfɛ. Hali ni kurukuruniw tununa, tuma dɔw la, dimi bɛ mɛn sen na walima a bɛ taa ka segin.

Nin nparancan sugu bɛ mɔgɔw minɛ, nparancan delila ka minnu minɛ ka tɛmɛ. A ka ca a la a man jugu, nka a dimi ka bon tuma dɔw la; a fana bɛ banajugu dɔw taamasiŋɛ jira, i n'a fɔ kansɛri walima sidabana (aw ye sɛbɛn ɲɛ 507 lajɛ).

A furakɛcogo

- Aw bɛ a yɔrɔ siri (datugu) walasa fini kana se a ma.
- Aw bɛ dimimadafuraw ta, i n'a fɔ asipirini (aspirine).
- Asikulowiri (*Acyclovir*) bɛ se ka kaba bali ka jɛnsɛn (aw ye sɛbɛn ɲɛ 557 lajɛ).
- Banakisɛfagalanw tɛ foyi ɲɛ ninnu na.

Sufɛfarigan, Kaba

Kisɛkisɛniw bɛ bɔ mɔgɔ dawolo la ni farigan bɛ a tigi la walima ni a fanga dɔgɔyalen don.

A furakɛcogo

- Aw kana to ka maga a la. Aw bɛ se ka alikɔli iyode kɛ aw bolo sani aw ka maga a la.
- Aw kana tulu walima pɔmati kɛ a la abada fo ni a bɔra tulu kɛrɛnkɛrɛnnenw na minnu dabɔlen don kaba furakɛli kama (nka u da ka gɛlɛn).
- Aw bɛ witamini C furaw ta.

Banamisɛnni minnu sababu ye nɔgɔ ye (Kaba)

Kaba bɛ se ka bɔ mɔgɔ fari fan bɛɛ la, nka a ca a la u bɛ ye:

Kun na (kunnakaba) | Si tɛ fariyɔɔ minnu na (yɔrɔ nunkulen) | senkɔniw ni bolokɔniw cɛ | woro furancɛ la

U caman kɔrilen don ani u bɛ mɔgɔ ŋɛɲɛ kosɛbɛ. Kunnakaba bɛ se ka bugunbana bila mɔgɔ la ka a kunsigi bɔn. Ni nɔgɔ donna sɔɔniw kɔrɔ, a bɛ u minɛ ka u ja ani ka u fɛgɛya.

A furakɛcogo

- Ji ni safinɛ. Aw bɛ aw kungolo walima kabamayɔrɔ ko don o don ji ni safinɛ dɔrɔn na.
- Aw bɛ aw jija ka a yɔrɔw jalen to ani ka a bila fiɲɛ walima tile la. Aw bɛ to ka finijukɔrɔfiniw walima sɔsɛtiw falen, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni u ɲiginna.

- Aw bɛ kiribi ni jiridentulu dɔ ɲagami ka to ka o mu a yɔrɔ la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 553 lajɛ).
- Ni nɔgɔ bɛ senkɔniw, bolokɔniw ni ɲɔgɔn cɛ ani worofurancɛ la, aw bɛ tulu walima puturu kɔkɔma walima sɛgɛntan ni funtenintan mu u la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 553 lajɛ).
- Ni kunnakaba jugumanba don walima ni banamisɛn don min sababu ye nɔgɔ ye, ni a bɛka bonya walima a tɛka nɔgɔya fura kofɔlen ninnu kɛlen kɔfɛ, aw bɛ girizeyofiliwini (*griséofulvine*) (sɛbɛn ɲɛ 554) garamu 1 ta ni baliku don, nka ni denmisɛnw don, olu bɛ o fura kelen garamu kelen tilancɛ ta don o don. A ka fisa ka fura in ta dɔgɔkun walima kalo caman kɔnɔ walasa bana in ka ban pewu pewu. Nka, musokɔnɔmaw man kan ka girizeyofiliwini ta.
- Tuma caman, kaba bɛ tunu a yɛrɛ ma ni denmisɛn bɛka kɔrɔbaya (san 11 ka se san 14 ma). Nɛ bɛka bɔ kaba jugumanba minnu na, olu ka kan ka furakɛ ni bandi sulen ye jikalan kɔkɔma la. Aw bɛ kabamayɔrɔ di ka girizeyofiliwini mu a la.
- Ni sennakaba de bɛ a tigi la: aw bɛ samaraw don, fiɲɛ bɛ don samara minnu fɛ. Aw bɛ se ka u furakɛ ni alikɔli iyode ye.

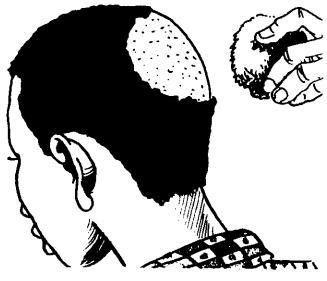

Mɔgɔ tangacogo banaw ma minnu sababu ye bugun ye:

Kaba suguya bɛɛ ani banamisɛnni wɛrɛw banakisɛ yɛlɛma ka teli. Walasa denmisɛnniw kana u yɛlɛma ɲɔgɔn fɛ:

- Bana bɛ denmisɛn min na, o ni denmisɛn tɔw man kan ka da dilan kelen kan.
- Aw kana a to denmisɛnniw yɛrɛdama ka ɲɔgɔn ka pɛɲɛw don u kun na, ka ɲɔgɔn ka finiw don walima ka u jɔsi ɲɔgɔn ka sɛrɛwɛtiw la, fo ni o ye a sɔrɔ aw ye nin fɛn kofɔlen ninnu ko fɔlɔ.
- Aw kana sigi ni den in ye, aw bɛ a furakɛ joona.

Nɔ jɛman jɛmanw ɲɛda ni farikolo tɔ la

Nɔ jɛman jɛmanniw minnu bɛ to ka bɔ denmisɛnw ni balikuw kan, u disi, ni u kɔ la, olu sababu ye banakisɛ ye min bɛ wele ko bugun. Farafɛgɛmani bɛ se ka da nɔ jɛman in bɔyɔrɔ la, o tɛ mɔgɔ ŋɛɲɛ wa fana basi tɛ.

A furakɛcogo

- Aw bɛ kiribi dɔɔni ni jiridentulu caman dilan ɲɔgɔn fɛ, ka o mu a yɔrɔ la don o don fo ka nɔ ninnu tunu. Walima aw bɛ banakisɛfagatulu dɔ mu a la (gafe ɲɛ 553).

- Tiyosulifati kɔkɔma (*thiosulfate de sodium*) ye a fura ɲumanba ye (fura in bɛ se ka sɔrɔ fototalaw ni tubabubagamafɛnfeerelaw bolo). Aw bɛ kutu kunbaba ɲɛ 1ta fura in na ka o yeelen wɛri tilancɛ ji la ka sɔrɔ ka o mu aw fari la. O kɔ, aw bɛ kɔrimugu su winɛgiriji la ka o kɛ ka a yɔrɔ jɔsi.
- Walasa nɔ ninnu kana bɔ aw fari la tuguni, aw bɛ segin nin waleya in kan tile 15 o tile 15.
- Silifiri seleniyɔmulama (*sulfure de Sélénium*) (aw kolen kɔfɛ banakisɛfaga safinɛ na). Aw bɛ safinɛ to aw fari la fo miniti 15. Aw bɛ segin o kan don o don tile 15 kɔnɔ.

Nɔ jɛmanni wɛrɛw bɛ yen minnu bɛ ye denmisɛnw dafuruku la. A lamini finnen don ka tɛmɛ bugun ta kan. O nɔ ninnu tɛ bana ye, wa kojugu wɛrɛ tɛ. A ka ca a la, ni denmisɛnni bɛka kɔrɔbaya, u bɛ tunu u yɛrɛ ma. Aw kana safinɛ farinmanw kɛ ka a ko, aw bɛ tulu mu a la. Furakɛli foyi wɛrɛ kun tɛ.

Nin nɔ ninnu si sababu tɛ jolidɛsɛ ye. Witamini ni fangasɔrɔfuraw tali tɛ u latunu fari la. Nɔ minnu bɛ bɔ dafuruku dɔrɔn na, kun tɛ olu furakɛli la.

Aw ye aw janto nin na: Tuma dɔw la, nɔ jɛmanw bɔli ye kuna taamasiɲɛ ye (aw ye gafe ɲɛ 308 lajɛ). Nɔ jɛmanw minnu bɛ kuna kofɔ, olu ɲɛ tɛ jɛ kosɛbɛ, ani fana, a bɛ se ka kɛ u tɛ mɔgɔ dimi hali ni aw ye pɛngili turu u la. Ni kuna ye aw ka sigida bana ye, aw bɛ taa denmisɛnni lajɛ dɔgɔtɔrɔso la ni kuna tɛ a la.

Nɔjɛmanbɔ (tɛgɛ, kan ni ɲɛda la)

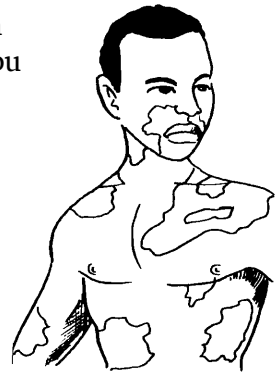

A ka ca a la, nɔjɛman minnu bɛ bɔ mɔgɔ tɛgɛ la, senw, ɲɛda walima fari yɔrɔ wɛrɛw la, tile bɛ sigi minnu kan, olu sababu ye fɛn nafama dɔ ntanya ye wolo la. Tuma dɔw la, mɔgɔ bɛ a sɔrɔ i mansaw fɛ, nka bana tɛ. A bɛ i n'a fɔ mɔgɔkɔrɔbaw ka kunsigi jɛya. Fura takun tɛ o la, nka a yɔrɔw ka kan ka datugu ni fini ye walima ka tulu mu u la, zɛnki ɔkisidi *(oxyde de zinc)* bɛ min na tile kana u jeni. Ani fana tulu kɛrɛnkɛrɛnnen minnu bɛ wolo ɲɛ ɲɛ, olu muni bɛ se ka a to nɔ jɛman in tɛ kɔlɔsi kosɛbɛ.

Aw ye aw janto a la: Aw kana nin nɔ jɛman in ni kuna ta kɛ kelen ye, ale ɲɛ tɛ jɛ kosɛbɛ ani fana ni mɔgɔ magara a la, i tɛ a dɔn.

Bana dɔw bɛ se ka nɔ jɛman bila mɔgɔ la min ni nɔ jɛman wɛrɛ bɔlen don. Bana min bɛ bugun da wolo la, o fana bɛ se ka nɔ jɛman bila mɔgɔ la (aw ye Tinea versicolor lajɛ gafe ɲɛ fankelen na)

Denmisɛnni wolo yɔrɔ dɔ tigɛli ani a kunsigi ɲɛyɛlɛmani, olu sababu bɛ se ka kɛ balodɛsɛ jugumanba ye (balodɛsɛ jugumanba gafe ɲɛ 193, walima balodɛsɛ min bɛ dankari kɛ wolo la, gafe ɲɛ 334).

Kɔnɔmayafari

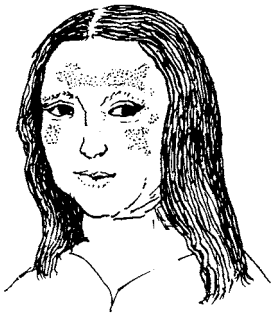

Kɔnɔmaya kɔnɔ nɔ fiman lankirilama bɛ bɔ musɔ ɲɛda, a sin ani a bara kɔrɔla la. A bɛ tunu jiginni kɔfɛ, nga a bɛ se ka kɛ a tɛ tunu fana.

O nɔ ninnu tɛ bana kofɔ kuma tɛ fanga dɔgɔya ma. Kun tɛ u furakɛli la.

Balodɛsɛ min bɛ dankari kɛ wolo la ani wololabana wɛrɛ minnu bɛ sɔrɔ balodɛsɛ fɛ

Nin bana in bɛ sɔrɔ balodɛsɛ fɛ, a bɛ fiɲɛ bila wolo la. Bana in bɛ mɔgɔw sɔrɔ minnu ka dumuni fanba ye sumamugu jɛmanw ye (kɛrɛnkɛrɛnnenya la kaba) ka a sɔrɔ fɛn wɛrɛw tɛ fara a kan, i n'a fɔ: Sogo, shɛfan, yiridenw ani nakɔfɛn kɛnɛw.

A taamasiɲɛw

Ni bana in bɛ baliku la, a wolo bɛ ja i n'a fɔ a jeninen don, sango tile bɛ sigi yɔrɔ minnu kan:

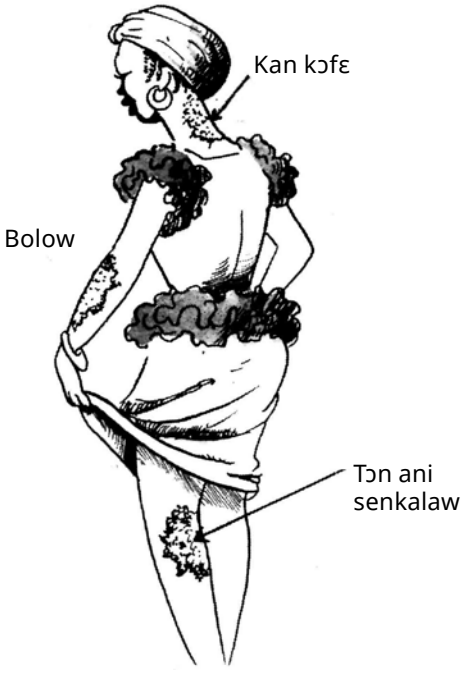

Ni a bɛ denmisɛnni na, nɔfinman dɔw bɛ ye a senkala la. Tuma dɔw la, a senw bɛ funu.

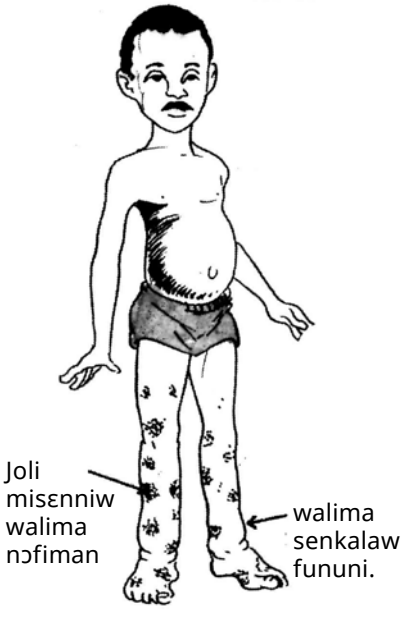

Ni nin lahalayaw bɛ yen, tuma dɔw la, i bɛ a sɔrɔ balodɛsɛ taamasiɲɛw wɛrɛw fana bɛ kɛ yen: kɔnɔfunu, joli daku fila la, joli nɛn na, fanga dɔgɔya, dumunikɛbaliya, o ni a ɲɔgɔnna wɛrɛw (aw ye sigida 11 lajɛ, gafe ɲɛ 192 ni 194).

Denw ka balodɛsɛ (gafe ɲɛ 193 lajɛ) ye bana ye min bɛ sɔrɔ dumuni dafalen dunbaliya fɛ (sogo, nɔnɔ shɔ). A bɛ wolo ja ka a ɲɛ fin, ka a foolo bɔ i n'a fɔ a jeninen don. A bɛ ji sigi kɔnɔbara ni senw wolo kɔrɔ.

A furakɛcogo

- Dumuni nafama dunni de bɛ balodɛsɛ kɛlɛ. Don o don mɔgɔ ka kan ka a lajɛ ka shɛ, sogo, jɛgɛ, shɛfan, foromazi, nɔnɔ, jiridenw ni nakɔfɛnw dun.
- Balodɛsɛ jugumanba ni a suguya wɛrɛw la, witaminiw tali bɛ se ka dɛmɛ kɛ, nka dumuni dafalen dunni de nafa ka bon kosɛbɛ. Witamini B hakɛ ka kan ka caya aw ka witamini suguya tataw la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la niyasini (*niacin*). Sunbala, datu, ani nɔnɔkumu ye witamini B ɲuman ye.

Sani aw ka dumuni kɛ ka aw fa

Ni aw ye dumu kɛ ka aw fa

Funu ni nɔfiman min bɛ ni cɛni senkala ni a sentɛgɛ la, o sababu ye dumuni nafama dunbaliya ye. A ka dumuni fanba tun ye kaba ye, a tun tɛ dumuni witaminima fosi dun.

Dɔgɔkun kelen kɔfɛ, a ye shɔ ni shɛfan fara kaba kan, sen funu jiginna, nɔfinmanw fana bɛɛ bɛka tunu.

Nin muso in senkala wolo jali sababu ye balodɛsɛ ye. O fana bɛ sɔrɔ dumuni dafalen dunbaliya fɛ (aw ye gafe ɲɛ 328 lajɛ).

Goroniw

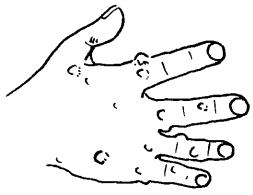

Goroni caman bɛ yen, sango ni a bɛ denmisɛnni na, olu bɛ tunu u yɛrɛ ma san 3 walima san 5 kɔfɛ. U bɛ se ka bɔ sentɛgɛ kɔnɔna fana na dimi bɛ minnu na tuma dɔ la. (U bɛ kɛ i n'a fɔ kabakisɛw – aw ye a lajɛ duguma.)

A furakɛcogo

- Tuma dɔw la farafinfura ka ɲi a ma kosɛbɛ; nka aw kana farafinfura farinmanw walima kumumanw kɛ ka a furakɛ, ka da a kan o fura ninnu jeninin̓ɔ dimi ka bon ka tɛmɛ goroni ka tɔɔrɔ yɛrɛ kan.
- Dɔgɔtɔrɔw bɛ se ka sen sanfɛ ta opere ka a labɔ, nka o dimi ka bon kojugu. Sani o cɛ, aw bɛ se ka furakɛ ni joli tuluni ye, kɔkɔ ni kumu 10% ka se 50% ma bɛ min na (*vaseline salicylée de 10% à 50 %).* Aw bɛ o mu a la ka a meleke ni bandi ye.
- Ni goroni bɔra cɛya, musoya walima banakɔtaayɔrɔ la, aw ye gafe ɲɛ 372 lajɛ.

Sennakuru

Kuru don min bɛ bɔ sen na, a bɛ sɔrɔ samara walima senkɔniw jɔsili fɛ ɲɔgɔn na. A bɛ se ka mɔgɔ dimi kosɛbɛ.

A furakɛcogo

- Aw bɛ samara don min tɛ jɔsi kuru in na.
- Aw bɛ kuru ninnu tigɛ dɔɔni dɔɔni i n'a fɔ ja in bɛ a jira cogomin.

Aw bɛ aw sen bila jiwɔlɔkɔlen na miniti 15 kɔnɔ.

Aw bɛ kuru danyɔrɔ jateminɛ ka sɔrɔ ka wolo jalen bɔ a la.

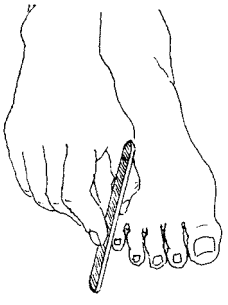

Aw bɛ finimugu walima kɔrimugu da kuru lamini na walasa a kana jɔsi samara la walima senkɔniw kana jɔsi ɲɔgɔn na. Aw bɛ sen walima senkɔni meleke ni finimugu magaman ye, o kɔ, aw bɛ finimugu tigɛ kuru lamini na.

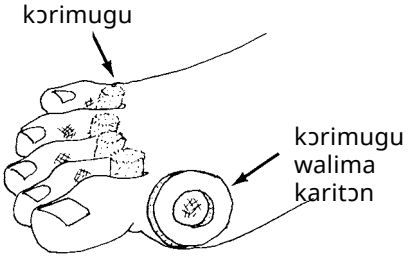

Kuruw ni nɔfimanw

Tuma dɔw la kurukuru bɛ bɔ denmisɛnnamɔgɔw ɲɛda, u disi walima u kɔ la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni tulu ka ca u wolo la. Kurukuruw nukun bɛ jɛya, nɛ walima nɔgɔ fiman bɛ se ka kɛ u la. Tuma dɔw la u bɛɛ bɛ kɛ jolimisɛnni ye ka bonya.

A furakɛcogo

- Aw bɛ aw ɲɛda ko ni safinɛ ni jikalan ye siɲɛ 2 tile kɔnɔ.
- Aw bɛ aw kunkolo ko tile 2 o tile 2, ni o ka nɔgɔ aw ma.
- Aw bɛ dumuni nafama dun, ka ji caman min, ka sunɔgɔ ka ɲɛ.
- Tuma dɔw la, ka kurukurumayɔrɔ ninnu jɔ tile kɔrɔ, o ka fisa a ma; nka tuma dɔw la fana o bɛ se ka a juguya.
- Aw kana mutulu walima kunsigilatulu mu a la, olu ma ɲi a ma.
- Aw da tuma, aw bɛ aw ɲɛda jɔsi ni alikɔli ni kiribi (*sulfure*) ɲagaminen ye (aw bɛ alikɔli hakɛ caya ni kiribi hakɛ ye).
- Ni a jugumanba don, sumuniw bɛ a la fo ka a kɛ furakɛcogo kofɔlen in tɛka a nɔgɔya, aw bɛ tetarasikilini (*tétracycline*) ta (furaforokoni 4 tile 3 kɔnɔ, o kɔ forokoni 1 ka se 2 ma don o don, tuma dɔw la kalo damadɔ kɔnɔ).
- Aw kana tulufarimanw mu a la abada (aw ye gafe ɲɛ 552 lajɛ).

Wololakansɛri

Wololakansɛri ka ca mɔgɔw farilajɛw de la, a bɛ fariyɔrɔw minɛ, tile bɛ sigi minnu kan ka caya:

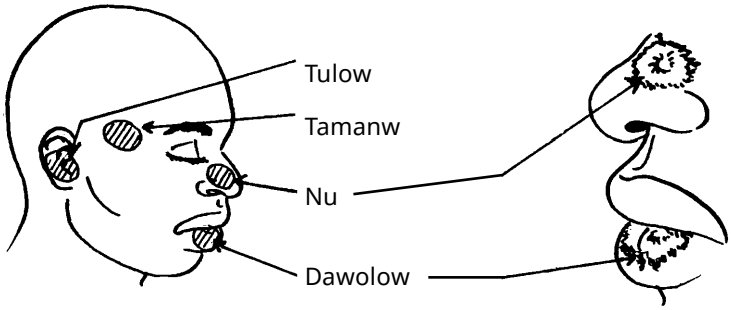

Wololakansɛri suguya ka ca. A min bɛ mɔgɔw minɛ ka caya, o de ye kurumisɛnlama ye min bɛ to ka bonya dɔɔni dɔɔni.

A ca a la wololakansɛri farati man bon ni a furakɛra a tuma na. A caman bɛ opere. Ni joli basigilen bɛ aw la, o bɛ se ka kɛ wololakansɛri ye, aw bɛ taa kɛnɛyabaarakɛla dɔ fɛ yen. Ni goroni walima kuru wɛrɛ bɛ aw la, ni aw ye a ye u bɛka yɛlɛma cogo wɛrɛ la, aw bɛ taa aw yɛrɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la.

Walasa ka wololakansɛri kɛlɛ, mɔgɔ farilajɛw (Kɛrɛnkɛrɛnnenyala yefukew) ka kan ka u yɛrɛ tanga tile ma, u ka kan ka fugulan don tuma bɛɛ. Wololakansɛri delila ka mɔgɔ minnu minɛ, ni o tigilamɔgɔw ka baara ye tilekɔrɔbaara ye, u kan ka u yɛrɛ tanga tile ma ni munitulu kɛrɛnkɛrɛnnenw ye (*crème solaire*), i n'a fɔ Ɔkisidi zɛnkima (*oxyde de zinc*) a da ka nɔgɔ wa a ka ɲi fana.

Wololasɔgɔsɔgɔnijɛ walima gɛnɛgɛnɛ

Banakisɛ min bɛ sɔgɔsɔgɔninjɛ bila mɔgɔ la, o kelen de ye wololabanamisɛnni caman sababu ye, i n'a fɔ:

kuruw

joli basigilenw

wolobɔsi

goro kunbabaw

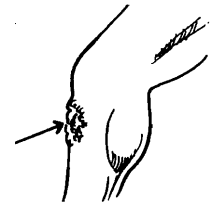

A ka ca a la nin bana ninnu bɛ don mɔgɔ farikolo la dɔɔni dɔɔni ka sɔrɔ ka u basigi san caman.

Tuma dɔw, la sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ gɛnɛgɛnɛw juguya, a ka ca a la minnu bɛ tɔn na, kamakun ni kan cɛ kolo min bɛ yen o kɔfɛtaw walima kan yɛrɛ sanfɛ. Gɛnɛgɛnɛw bɛ bonya, ka ci ka u nɛ bɔ, ka datugu ka waati kɛ, ka tila ka ci ka nɛ bɔ tuguni. Nka a ka ca a la dimi tɛ u la.

U tɛ i n'a fɔ an ye gɛnɛgɛnɛ minnu ye gafe ɲɛ 338 la ni olu sababu ye kungololajoli, kankɔnɔdimi walima ɲindimi ye. Tuma dɔw sɔgɔsɔgɔninjɛ taamasiɲɛ wɛrɛw bɛ kɛ banabagatɔ la (fasali, dumunikɛbaliya, wulafɛ farikalaya).

sɔgɔsɔgɔninjɛ banakisɛ, gɛnɛgɛnɛw woro la walima kan na

A furakɛcogo

Ni joli don, bɔsili walima gɛnɛgɛnɛ min tɛka kɛnɛya, aw bɛ taa aw yɛrɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la joona. Sɛgɛsɛgɛli bɛ se ka kɛ walasa ka bana kunw dɔn. Wololasɔgɔsɔgɔnijɛ ni sɔgɔsɔgɔninjɛ yɛrɛ furakɛcogo bɛɛ ye kelen ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 291 lajɛ). Walasa bana kana segin kɔ, aw bɛ fura ta waatijan bana kɛnɛyalen kɔfɛ. Aw bɛ dɔgɔtɔrɔ ka ladilikanw matarafa.

Funubana ni kɛn cayali mɔgɔ fari la

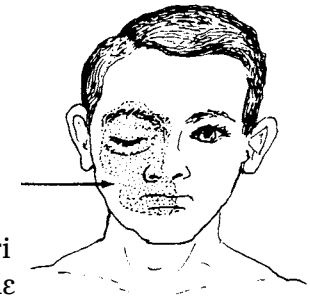

Funubana ye bana ye min ka jugu kosɛbɛ, a taamasiɲɛ ye kurukuru finman ye, kurukuru minnu bɛ funu, u nɔ bɛ bɔ wa u ka teli ka farikolo fan tɔ lasɔrɔ joona kɛrɛnkɛrɛnnenya la, ɲɛda. A ka ca a la gɛnɛgɛnɛ, farigan ani nɛnɛ bɛ kɛ a senkɔrɔ.

Kɛn cayali fana ye bana juguba ye, farikololabana don min bɛ se ka fari fan bɛɛ lasɔrɔ. A ka ca a la, a bɛ sɔrɔ fari tigɛli fɛ. A joli ka jugu wa a kɛrɛdaw lafinnen don ka tɛmɛ funubana taw kan.

A furakɛcogo

Funubana ni kɛncayabana bɛɛ furakɛli ka kan ka daminɛ joona. Aw bɛ banakisɛfagalan ta: penisilini furakisɛ hakɛ 400.000 ta siɲɛ 4 tile kɔnɔ, ni a ka jugu kosɛbɛ, aw bɛ a pikiri hakɛ 800.000 kɛ tile o tile (aw ye sɛbɛn ɲɛ 523 lajɛ). Aw bɛ tɛmɛ ni banakisɛfagalan tali ye fo tile 2 bana bannen kɔfɛ. Aw bɛ bandi nɔrɔ a la ani ka asipirini ta walasa ka a dimi mada.

Kelebe

Ale ye joli jugumanba ye. A joli bɛ to ka jijɛman walima ji kalankalannen dɔ bɔ wa a kasa ka go. Tuma dɔ la a bɛ kɛ i n'a fɔ kurukuruniw bɛ jolida laminiw na wa a bɛ kɛ i n'a fɔ fiɲɛ bɛ olu kɔnɔ.

Joli in bɛ daminɛ lɛri 6 walima tile 3 a tigi joginnen kɔfɛ. A bɛ juguya joona wa ni a ma furakɛ a waati la, a tigi bɛ se ka sa tile damadɔ kɔfɛ.

A furakɛcogo

- Aw bɛ joli dayɛlɛ ka ɲɛ. Aw bɛ a ko ji wɔlɔkɔlen ni safinɛ na. Aw bɛ a kɛrɛdaw sogosu tigɛ ka bɔ yen. Ni aw bɛ se, aw bɛ joli sananko ni jisanuman ye lɛri 2 o lɛri 2.
- Aw bɛ penisilini 1.000.000 pikiri kɛ a tigi la lɛri 3 o lɛri 3 walima 2.000.000 siɲɛ 4 tile o tile.
- Aw bɛ joli dayɛlɛlen to walasa fiɲɛ ka a fili. O la aw bɛ taa ni a tigi ye dɔgɔtɔrɔsola joona.

Farilajoli min bɛ sɔrɔ joli bolicogo jugu fɛ

Farilajoli walima joli belebelebebaw walima joli dayɛlɛlen sɔrɔ sababu ka ca (aw ye sɛbɛn ɲɛ 63 lajɛ). O de la, nin joliba walima kelebe basigilen ninnu bɛ bɔ mɔgɔkɔrɔbaw senkuru la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la, jolisiraci bɛ muso minnu na. A ka ca a la, u bɛ sɔrɔ joli bolicogo jugu fɛ fari la. Joli basigilenw don wa u bɛ se ka bonya. Kelebe kɛrɛdaw ɲɛ bɛ fin, u bɛ mɛnɛmɛnɛ wa u ka magan. Waati dɔw la, a tigi sen bɛ funu.

A furakɛcogo

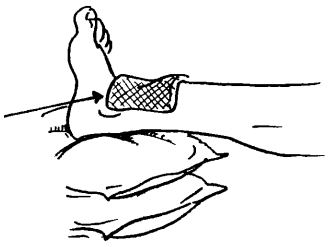

- Lafiɲɛbɔli nafa ka bon a furakɛli la.
- A ka fisa ka sen da fɛn dɔ sanfɛ. Aw bɛ aw da ka aw sen da kunkɔrɔdonan sanfɛ. Tile fɛ, aw bɛ to ka aw da ka aw lafiɲɛ. Taama ka ɲi banabagatɔ ma, nka a man kan ka a jɔ ka mɛn wa a man kan ka a sen da fɛn dɔ sanfɛ ka a sigilen to.
- Aw bɛ bandi su kɔkɔji wɔlɔkɔlen na ka o da a kan: aw bɛ kutu fitini ɲɛ 1 kɔkɔ kɛ ji wulilen litiri 1 na. O kɔfɛ, aw bɛ a siri ni bandi sanuman dɔ ye.
- Ni joli ka jugu, aw bɛ to ka a ko ni pɛrimanganatiji ye (aw bɛ furakisɛ 1 kɛ ji litiri 1 na, sɛbɛn ɲɛ 553 lajɛ).

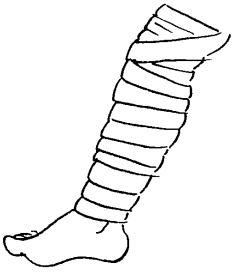

- Ni joli kora ka jɛ, aw bɛ tulu Ɔkisidi zɛnkima (*pommade à l'oxyde de zinc*) mu a la ka a bila fiɲɛ na.
- Walasa joli ka kɛnɛya joona, a ka fisa kosɛbɛ a tigi ka dumuni nafamaw dun.
- Ni joli kɛnɛyara, aw bɛ bandi meleke a la. Aw kana to fɛn ka yɔrɔ sɔrɔ, barisa hali birintili fitini bɛ se ka kɛ joli kura wɛrɛ ye.

Walasa ka aw tanga joli sɔrɔli ma, aw ye kurukuruniw furakɛ joona.

Joli minnu bɛ bɔ banabagatɔ la ka a sababu kɛ yɛlɛmabaliya ye dilan kan

Ni banabagatɔ tɛ yɛlɛma dilan kan, joli ninnu bɛ bɔ a la kɛrɛnkɛrɛnnenya la mɔgɔkɔrɔba minnu fanga dɔgɔyalen don. Nin joli ninnu bɛ bɔ kolomayɔrɔ de la banabagatɔ fanga bɛ digi yɔrɔ minnu kan: solokolo la, kɔ la, nɔnkɔnw na ani senw na.

Yɛrɛtangacogo o joliw ma

- Aw bɛ to ka banabagatɔ yɛlɛma yɛlɛma waati bɛɛ: ka a da a kɔ kan, a kɔnɔ kan, ani a kɛrɛw kan.
- Aw bɛ to ka a tigi ko don o don, ka tulu mu a la.
- Aw bɛ to ka dara giriman dɔ da dilan kan; ka to ka u falen don o don ni u nɔgɔra.

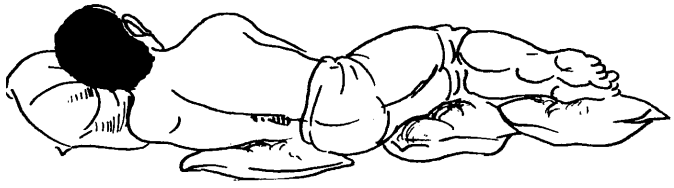

- Aw kana a tigi dalen to dara ɲiginnen kan.
- Aw bɛ kunkɔrɔdonnan don banabagatɔ kɔrɔ, o bɛ a to a tigi wolo tɛ bɔsi. Aw bɛ to ka u bilayɔrɔw falen waati bɛɛ.
- Aw bɛ a tigi labalo ka ɲɛ. Ni a tɛ dumuni kɛ ka ɲɛ, witamini fangamaw ani joliseginfuraw bɛ se ka di a ma walasa a ka fanga sɔrɔ (aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 200 laje).
- Bana basigilen juguman bɛ denmisɛnni min na, o ba ka kan ka to ka a da a sen kan waati dɔw la.

A furakɛcogo

- Aw bɛ bilasiralikan kofɔlen ninnu bato walasa ka aw kisi joli ninnu ma.
- Aw bɛ kɔkɔ dɔɔni kɛ jiwɔlɔkɔlen na ka joli ko ni o ye, walima jisanuman walima ni jolikofura ye min bɛ wele ko dakin. Aw bɛ nin fura 3 ninnu bɔ ɲɔgɔn kɔrɔ. Aw bɛ furakɛli kɛ ni bandi sunuman ye.
- Aw bɛ joliw ko ni jiwɔlɔkɔlen ni safinɛ ye, siɲɛ 3 tile kɔnɔ.
- Aw bɛ sogosu bɛɛ bɔ yen joli da la ka sɔrɔ ka a ko ni jiwɔlɔkɔlen ye.
- Walasa ka joli juguyali bali, aw bɛ di walima sukaro da a la. (di ni sukaro sɔrɔ ka di.) A ka fisa ka joli in ko don o don siɲɛ 2 tile kɔnɔ, ka tila ka di walima sukaro wɛrɛ da a la. Aw bɛ joli ko ka a suniya, ka a ji ja sani aw ka di walima sukaro da a la, ni o tɛ, a bɛ juguya.

Denyɛrɛniw ka wololabanaw

Fari bilenni (bobara bilenni)

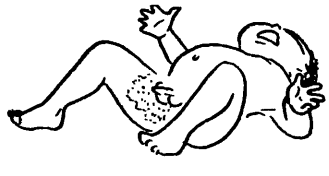

Nɔbilenman minnu bɛ bɔ dɛnfitini woro kɔrɔla la walima u bobaraw la, o bɛ se ka sɔrɔ ɲɛgɛnɛ marali fɛ kusi walima dilan na.

A lankolon ka fisa

A furakɛcogo:

- Aw bɛ den ko don o don ji wɔlɔkɔlen na ni safinɛ ye. Walasa ka den fari tanga bilenni ma, aw bɛ a lankolon to fiɲɛ na.

Ayi

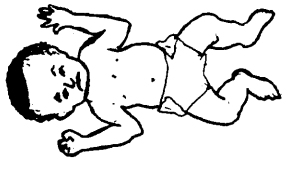

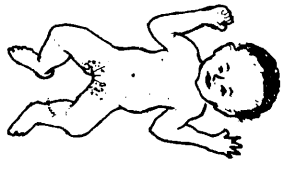

Awɔ

- Ni aw ye kusi kota don den na, aw ka kan ka falenfalen tuma bɛɛ; ni aw ye kusi ko, aw bɛ a sanako ji winɛgirima na.
- A ka fisa aw kana puturu kɛ den ka kusi la barisa o bɛ se ka den jenijeni, nka ni aw bɛ a kɛ a la aw bɛ a to bɔsili in ka ban.

Sana

Olu ye sana jɛman ye min bɛ bɔ den kunkolo la, nka a bɛ bɔ den ten, ɲɛkankun na, bonbonkun, nu ani tulow la. Waati dɔw la a yɔrɔ bɛ bilen wa a bɛ mɔgɔ ŋɛɲɛ. Sana min bɛ bɔ den na, o caman bɛ sɔrɔ den kunkolo saniyabaliya fɛ walima fugulan donni a kun na. Nin bana in ye sida banatɔw ka gɛlɛyabaw dɔ ye.

A furakɛcogo:

- Aw ye denw kungolo ko don o don. Banakisɛfagasafinɛ ka ɲi a ma, nka a ca a la safinɛ wɛrɛw fana ka ɲi (aw ye sɛbɛn ɲɛ 551 lajɛ).
- Aw bɛ kungolo tereke kosɛbɛ walasa ka a sanaw bɛɛ wuli. Walasa ka u wulili nɔgɔya, aw bɛ se ka sɛrɛwɛti dɔ su jiwɔlɔkɔlen na, ka a datugu ni o ye, walima ka tulu wazelini mu a la su bɛɛ.

Ni joli bɛ den kun na, aw kana fugulan don walima musɔrɔ siri a la abada, barisa o bɛ a kɛnɛya goya.

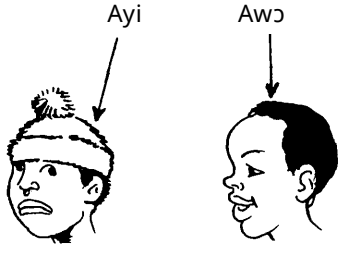

A lankolon ka fisa!

- Aw bɛ a kungolo lankolon to, aw kana fugulan don.
- Ni aw ye a ye ko joli bɛka nɛ ta, aw bɛ o furakɛ (aw ye foroforo yɔrɔ lajɛ sɛbɛn ɲɛ 328).

Foroforo (nɔbilenniw)

A taamasiɲɛw

- Denfitiniw na, a bɛ kɛ nɔw ye u dafurukuw la. Tuma dɔw la a bɛ bɔ bolo ni tɛgɛw la. Kurukurumisɛni bɛ kɛ o nɔ ninnu senkɔrɔ minnu bɛ ci joona ka ji bɔ wa u kasa fana bɛ bɔ. U bɛ mɔgɔ ŋɛɲɛ kosɛbɛ.
- A ka ca a la, denkɔrɔbaw ni mɔgɔkɔrɔbaw ka foroforo tɛ ci wa u ka teli ka kɛ nɔnkɔnkuru ni kunberekurudaw de la.
- Bana tɛ, nka faritanabana de don.

A furakɛcogo

- Aw bɛ bandi ɲigin jisuma na ka o da a la.
- Ni joli ye nɛ ta, aw bɛ a furakɛ i n'a fɔ aw bɛ foroforo furakɛ cogo min na (aw ye sɛbɛn ɲɛ 328 lajɛ).
- Aw bɛ a to tile ka a yɔrɔ ninnu sɔrɔ.
- A dɔw la, aw bɛ tulufarimanw mu a la waati ni waati. Nka farati bɛ olu la. Aw bɛ aw jija joli kana juguya. A ka fisa aw ka dɔgɔtɔrɔ dɔ ka hakilina ɲini (aw ye sɛbɛn ɲɛ 552 lajɛ.)

Foroforo basigilen

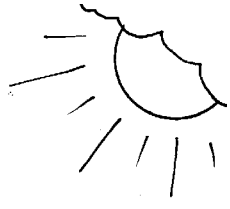

A taamasiɲɛw

- Nɔ kunbaba bileman don nɛ bɛ min na ni u bɛ mɛnɛmɛ. A ka ca a la u bɛ bɔ yɔrɔw la minnu taamasiɲɛnen don nin ja in kan.
- Nin fɛn in bɛ mɛn sen na walima a bɛ se ka taa ni ka segin kɛ mɔgɔ la. Bana tɛ wa a man jugu fana.

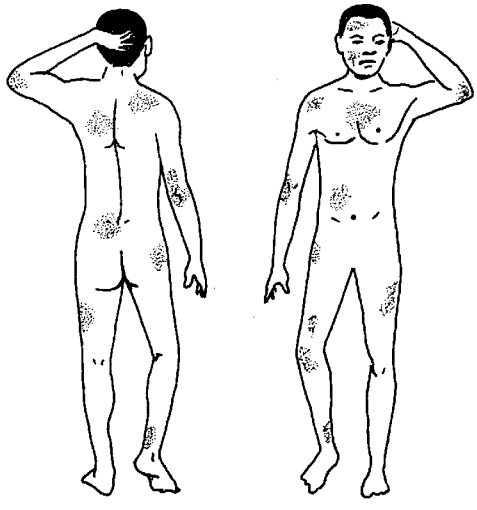

A furakɛcogo

- A ka fisa ka to ka bɔ tile kɔrɔ tuma dɔw la.
- A ka fisa ka to ka i ko kɔkɔji la waati ni waati.
- Aw ka kan ka dɔgɔtɔrɔ ɲininka furaw ka cogoya la sani aw ka u ta. A furakɛli ka kan ka mɛn sen na.

Tulonɔgɔ

Ni nɔgɔ dɔɔni bɛ tulo kɔnɔ, o tɛ baasi ye nka mɔgɔ dɔw tulo bɛ nɔgɔ caman bɔ min bɛ ja ka kɛ kuru ye tuloden da la. O bɛ a tigi ka mɛnni gɛlɛya.

A furakɛcogo

Walasa ka o nɔgɔjalan bɔ tulo la, aw bɛ tulu yeelen ka o kɛ a kɔnɔ. O kɔ a tigi ka kan ka a da a kɛrɛ kan ka a tulo in bila sanfɛ fo miniti 15. O la aw bɛ sɔrɔ ka a ko siɲɛ caman ni jiwɔlɔkɔlen ye.

Ni olu si ma mako ɲɛ, aw bɛ jiwɔlɔkɔlen kɛ pikirikɛlan kɔnɔ ka o fiyɛ tulo kɔnɔ. Aw bɛ o kɛ siɲɛ caman fo nɔgɔ ka bɔ. Ni a ye ɲɛnamini bila a tigi la, aw bɛ a jɔ. Ni nɔgɔ ma bɔ o bɛɛ la, aw bɛ taa ni a tigi ye dɔgɔtɔrɔso la.

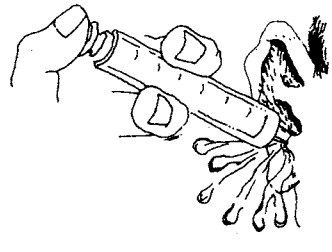

pikirikɛlan biɲɛntan

Sigida
16 Ɲɛw

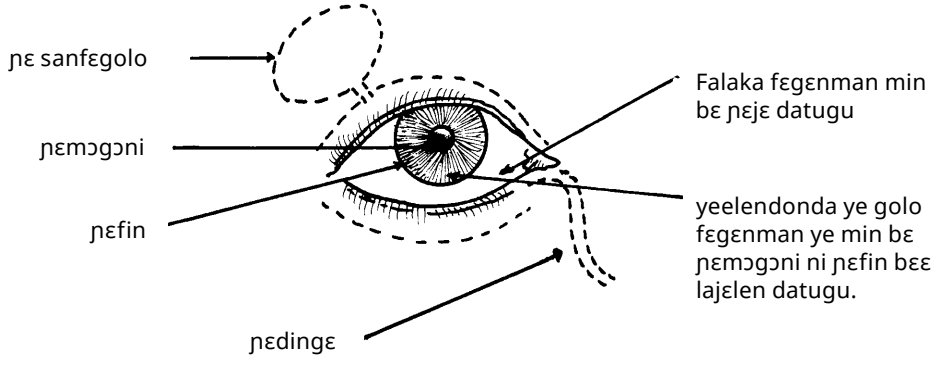

Ɲɛko gɛlɛya taamasiɲɛw

Ɲɛ ka ko ka gɛlɛn kosɛbɛ. An ka kan ka a lakana ka ɲɛ. An bɛna taamasiɲɛ dɔw fɔ, ni aw ye o dɔ la kelen ye dɔrɔn, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la joona.

1. Joginda fɛn o fɛn bɛ ɲɛ sɔrɔ walima ka fiɲɛ dɔ bila a la.
2. Ni kuru bɔra ɲɛ kɔnɔ ka dimi kɛ a la.
3. Dimi gɛlɛn ɲɛ kɔnɔ (a bɛ se ka kɛ ɲɛfin kan dimi ye, ɲɛnatansiyɔn walima kuru dɔ).

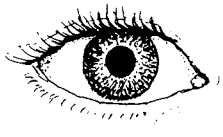

Danfara belebele donni ɲɛkisɛw bonya cɛ, o bɛ joginda walima bana dɔ taamasiɲɛ ko fɔ kunsɛmɛ na, walima ɲɛnabana. Nka ni bonya bɛrɛ tɛ ɲɛkisɛw cɛ, o tɛ bana taamasiɲɛ ye.

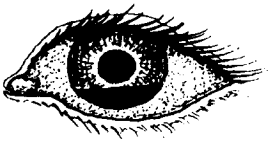

4. Ɲɛdimi walima kungolodimi suguya bɛɛ, ni ɲɛ kelen ɲɛmɔgɔni bɛ minɛ ka a dɔgɔya walima ka a bonya ni tɔ kelen ye.
5. Ni joli bɛ ɲɛyeelendonda kɔnɔ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 353 lajɛ).
6. Ni danfara belebele bɛ ɲɛmɔgɔni fila cɛ, o bɛ se ka kɛ kunsɛmɛnafiɲɛ taamasiɲɛ ye, fiɲɛ bilalen kunsɛmɛ jolisira la, ɲɛnatansiyɔn walima bana ɲɛfin kan.
7. Ni mɔgɔ ɲɛ kelen walima a filasi tɛ yelikɛ ka ɲɛ. Ni jɛ walima falaka bɛ ɲɛmɔgɔni kan. O bɛ se ka kɛ kansɛri taamasiɲɛ ye walima ɲɛkanfalaka (aw ye sɛbɛn ɲɛ 354 lajɛ).
8. Ni ɲɛdimitulu (*pommade antibiotique*) ma se ka ɲɛdimi nɔgɔya tile 5 walima tile 6 kɔnɔ.

Ɲɛ joginni

Ɲɛ joginni suguya bɛɛ ka kan ka jate faratiba ye, barisa a bɛ se ka mɔgɔ kɛ fiyentɔ ye. Hali jogindamisɛnniw, ni u ma furakɛ joona ka ɲɛ, o bɛ se ka kɛ sababu ye ka mɔgɔ kɛ fiyentɔ ye.

Ni joginda juguyara kosɛbɛ fo ka se ɲɛfin ma, o ye faratiba ye.

Ni bolokuru sera ɲɛ ma ka joli sigi a kɔnɔ, o ye faratiba ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 353 lajɛ). Ni dimi juguyara tile dama dama kɔfɛ, o bɛ se ka kɛ ɲɛnatansiyɔn juguman ye (sɛbɛn ɲɛ 350 lajɛ).

A furakɛcogo

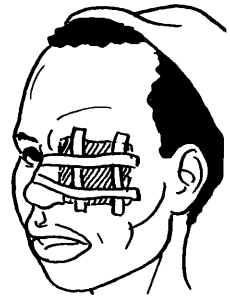

- Ni a tigi bɛ yelikɛ ni ɲɛ bananen ye halisa, aw bɛ a furakɛ ni ɲɛdimitulu ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 564 lajɛ). Aw bɛ o ɲɛ datugu ni bandi sanuman ye walima ni fini fɛgɛnman sanuman ye. Ni ɲɛ in ma kɛnɛya tile kelen walima tile fila kɔnɔ, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la.
- Ni a tigi tɛ yelikɛ ni ɲɛ ɲɛdimitɔ ye, ani ni joginda ka dun walima ni joli sigilen don ɲɛ kan (aw ye sɛbɛn ɲɛ 353 lajɛ), aw bɛ ɲɛ datugu ni fini sanuman ye ani ka taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la joona. **Aw kana aw digi ɲɛ kan abada.**
- Aw kana a ɲini ka kala turulen sama ka bɔ ɲɛ na abada. O la aw ka kan ka taa joona dɔgɔtɔrɔso la barisa dɔgɔtɔrɔ dɔrɔn de bɛ se ka o kɛ.

Nɔgɔ bɔcogo ɲɛ na

Aw ye a ɲini a tigi fɛ, a ka a ɲɛ datugu, ka a yɛlɛ, ka tila ka a yɛlɛma ka taa kini ni numan fɛ, sanfɛ ani duguma. O bɛ a to ɲɛji bɛ bɔ, o la nɔgɔ bɛ laban ka bɔ a yɛrɛ ma.

Tuma dɔw la mɔgɔ bɛ se ka a ɲɛ ko ni ji caman ye walasa ka nɔgɔ labɔ. Nɔgɔ bɛ se ka bɔ ɲɛ kɔnɔ fana ni fini sanuman ye walima kɔɔrimugu ɲiginnen. Ni nɔgɔ bɛ ɲɛgolo sanfɛta kɔrɔ, aw bɛ a woloki ni alimɛti kala ye i n'a fɔ aw ɲɛ bɛ ja in na cogo min. O la, a tigi ka kan ka dugumana filɛ.

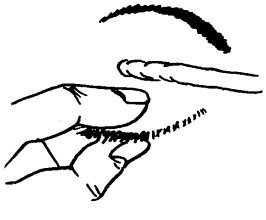

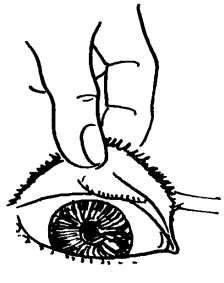

Waati dɔ la nɔgɔ bɛ sigi ɲɛ kɛrɛ la.

Ni nɔgɔ nɔrɔla ɲɛ na cogo dɔ la, ko a tɛ se ka bɔ, aw bɛ ɲɛdimituluni kɛ ɲɛ na, ka bandi kɛ ka a datugu o kɔ ka taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la.

Ni sɛgɛjiw donna ɲɛ kɔnɔ

Asidiji, sɛgɛkataji (kataniji), esansi, ani fɛnɲɛnamafagalan ye faratiba ye ɲɛw ma. **Aw bɛ aw ɲɛ dayɛlɛlen to, ka a ko ni ji sanuman sumalen caman ye. Aw ye a ko fo miniti 30**, walima fo aw yɛrɛ ka a dɔn ko a tɛka aw jeni tuguni. Aw kana a to ji ka don ɲɛ tɔ kelen na.

Ɲɛ bilenni ni ɲɛdimi sababuw

Ɲɛ bilenni ni ɲɛdimi sababu bɛ bɔ fɛn caman na. U sababu dɔnni bɛ a furakɛli nɔgɔya; o la, aw bɛ taamasiɲɛw jateminɛ ka ɲɛ. Nin katimi bɛna aw dɛmɛ ka a sababuw dɔn.

Fɛn dɔ binna ɲɛ na (bɔgɔ, walima fɛn wɛrɛ) (sɛbɛn ɲɛ 345)	Tuma dɔw la, o bɛ kɛ ɲɛ kelen de la; Ɲɛ bilennni ni ɲɛ dimi bɛ taa ka segin.
Sisi walima jimafɛn minnu bɛ fiɲɛ bila ɲɛ na (sɛbɛn ɲɛ 346)	Ɲɛ kelen walima a fila bɛɛ; Ɲɛ bilennni ni ɲɛ dimi bɛ taa ka segin.
Apoloɲɛdimi (sɛbɛn ɲɛ 347) Binjalan gɔngɔn ɲɛdimi (ɲɛdimi min sababu ye gɔngɔn ye, sɛbɛn ɲɛ 271) Bugun (sɛbɛn ɲɛ 347) Ɲɔnisa (sɛbɛn ɲɛ 462)	Tuma caman, ɲɛ fila bɛɛ (a bɛ se ka daminɛ walima ka juguya o yɔrɔnin bɛɛ la) Ɲɛ kɛrɛdaw dɔrɔn bɛ bilen A dimi man jugu tuma dɔw la
Bugun jugumanba (sɛbɛn ɲɛ 350) Ɲɛjalandimi (sɛbɛn ɲɛ 349) Birintili walima joli ɲɛ yeelendonda la (sɛbɛn ɲɛ 352)	Tuma dɔw la ɲɛ kelen dɔrɔn Yeelendonda bɛ bilen A dimi ka jugu tuma dɔw la

Ɲɛjalandimi

Ɲɛ kelen walima u fila bɛ minɛ ka bilen, ɲɛbo ni dimi dɔɔni bɛ kɛ a la. Ni a tigi kununa ka bɔ sunɔgɔ la, i bɛ a sɔrɔ a ɲɛw ye bo tigɛ, ka nɔrɔ. A ka ca denmisɛn kunda.

A furakɛcogo

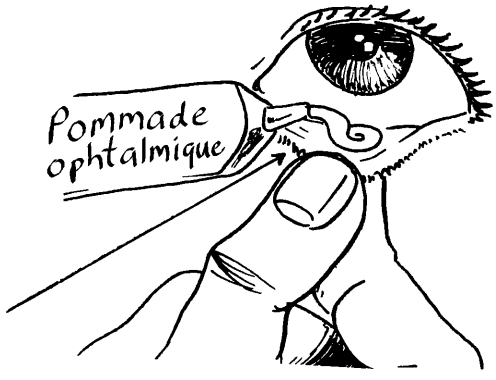

- Aw bɛ fɔlɔ ka nɔgɔ bɔ ɲɛ na ni fini sanuman ɲiginnen dɔ ye jikalan na.
- Aw bɛ sɔrɔ ka ɲɛdimituluni (*pommade ophtalmique*) kɛ a la. Aw bɛ duguma ɲɛgolo yɛlɛ ka tuluni kɛ **a kɔnɔ** i n'a fɔ aw ɲɛ bɛ ja la cogo min. Nka aw kana tuluni kɛ ɲɛgolo sanfɛ, o tɛ mako ɲɛ.
- Kunnafoni nafama: Aw kana tulubarani se ɲɛ ma abada.

Yɛrɛtangacogo ɲɛjalandimi ma

Ɲɛjalandimi ye bana ye min yɛlɛma ka di. A yɛlɛma ka teli ka bɔ mɔgɔ dɔ la ka taa dɔ wɛrɛ la. Ni denmisɛn dɔ ɲɛ bɛ a dimi, aw kana a to a ni denmisɛn wɛrɛ ka tulon kɛ walima ka da ɲɔgɔn fɛ, u kana u ɲɛ jɔsi ni fini kelen ye. Aw ye aw tɛgɛw ko, aw bolo se o se aw ɲɛw ma.

Ɲɛjalandimi basigilen

Ɲɛjalandimi basigilen don min bɛ juguya dɔɔni dɔɔni. A bɛ se ka kalo caman kɛ walima san caman ka sɔrɔ a ma kɛnɛya. Ni a ma furakɛ joona, banabagatɔ ɲɛ bɛ se ka fiyen. Ale bɛ sɔrɔ bolokɔniw walima dimɔgɔw fɛ. A bana ka teli ka sɔrɔ sigida la, mɔgɔw ka ca yɔrɔ min ni sɔrɔ ma labɔli kɛ.

A taamasiɲɛw

- Ɲɛjalandimi basigilen bɛ daminɛ ni ɲɛ bilenni ni ɲɛjibɔ ye i n'a fɔ ɲɛjalandimi gansan.
- Kalo kelen walima kalo caman kɔfɛ, kurukuru bilenni caman bɛ falen ɲɛfara kɔnɔ minnu bɛ wele folikili *(follicules)* tubabukan na. Walasa ka u ye, aw bɛ ɲɛfara kɔrɔta, i n'a fɔ ja in bɛ a jira cogo min (sɛbɛn ɲɛ 345 lajɛ.)

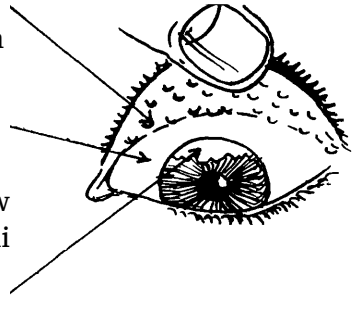

- Ɲɛjɛ bɛ minɛ ka funu dɔɔni.
- Kalo damadɔ kɔfɛ, ni aw ye ɲɛ kɔlɔsi ka ɲɛ walima ka a filɛ ni lupu ye min bɛ fɛnw bonya, aw bɛ a ye ko ɲɛjɛ bilennen don barisa jolisiramisɛnni kura caman bɛ bɔ a la panikili (*les pannicules*).

- Ni kurukuru bilenmanw ni ɲɛjɛ bilennen ye ɲɔgɔn sɔrɔ ɲɛ na, o bɛ a jira ko ɲɛjalandimi basigilen don.
- San caman kɔfɛ, o kurukuru bilenmanw bɛ a daminɛ ka ci, ka laban ka kɛ jolifɔnmisɛnni jɛmanw ye.

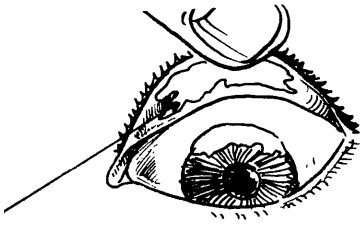

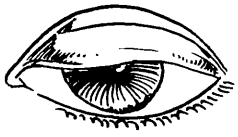

O jolifɔn ninnu bɛ ɲɛfaraw girinya min bɛ se ka ɲɛw yɛlɛli gɛlɛya.

Walima u bɛ se ka ɲɛsiw bin ɲɛ kɔnɔ, ka joli bila ɲɛjɛ la, min bɛ laban fiyentɔya ma.

A furakɛcogo

Aw bɛ kalo kelen kɛ ka tetarasikilini (*tétracycline*) walima eritoromisini 1% (*érythromycine*, ɲɛdimituluni, sɛbɛn ɲɛ 564) kɛ ɲɛ na siɲɛ 3 tile kɔnɔ. Ani fana aw bɛ se ka tetarasikilini (*tétracycline*) 3%, walima eritoromisini kɛ a la siɲɛ 1 tile kɔnɔ. Walasa bana in ka furakɛ ka ɲɛ, aw ka kan ka furakisɛ dɔw ta siɲɛ 2 walima siɲɛ 3 tile kɔnɔ fo dɔgɔkun 2 walima 3. O furaw ye tetarasikilinikisɛ (*tétracycline*) (sɛbɛn ɲɛ 529) walima eritoromisini (sɛbɛn ɲɛ 528) walima silifamidi (*sulfamides*) (sɛbɛn ɲɛ 531).

Banakunbɛn

Ɲɛjalandimi basigilen furakɛli a tuma na o bɛ a bali ka jɛnsɛn ka yɛlɛma mɔgɔ tɔw fɛ. Mɔgɔ o mɔgɔ ni ɲɛjalandimitɔ bɛ ɲɔgɔn kan, sango denmisɛn o tigiw ka kan ka to ka taa u ɲɛw laje dɔgɔtɔrɔso la tuma ni tuma. Ni ɲɛjalandimi taamasiɲɛ yera u la, aw ka kan ka a furakɛ teliya la. Ani fana aw ka aw ɲɛda ko don o don walasa ka bana yɛlɛmani bali. A nafa ka bon kosɛbɛ ka Saniya matarafali sariya kunbabaw labato minnu ɲɛfɔlen don sigida 12 kɔnɔ.

Denyɛrɛni ka ɲɛdimi (ni denyɛrɛni ni ɲɛdimi wolola)

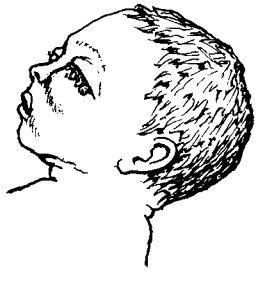

Ni damajalan walima dana bɛ musokɔnɔma (aw ye sɛbɛn ɲɛ 367 lajɛ) na a bɛ se ka o banakisɛw yɛlɛma den fɛ jiginni senfɛ. Bana bɛ daminɛ den ɲɛ na ka tila ka gɛlɛya wɛrɛw don a ka kɛnɛya la. Ni den ɲɛw bilenna ka u funu walima ka u fa ɲɛbo la, o bɛ se ka nin bana ninnu dɔ la kelen kofɔ, o la aw kana sigi, aw bɛ taa ni den ye dɔgɔtɔrɔso la joona.

Dana furakɛcogo

- Aw bɛ sɛfitiriyakizɔni 125 miligaramu (*ceftriaxone* 125 mg) pikiri kɛ a tigi woro la siɲɛ kelen dɔrɔn (aw ye sɛbɛn ɲɛ 533 lajɛ)

Damajalan furakɛcogo

- Aw bɛ eritoromisini miligaramu 30 (*érythromycine* 30 mg) di den ma sijnɛ 4 tile kɔnɔ tile 14 kɔnɔ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 528 lajɛ).

Ni aw tɛ den ka bana kun dɔn u fila bɛɛ fura di a ma. Den ɲɛw ka kan ka saniya ani ka u furakɛ ni furaw ye an da bɛna se minnu ma.

Banakunbɛn

Muso caman bɛ yen damajalan walima dana bɛ minnu na nka u tɛ a dɔn. Aw ka kan ka fura di den kelen kelen bɛɛ ma walasa ka u **kisi fiyen** ma, fo ni o ye a sɔrɔ denba ye jolisɛgɛsɛgɛ dɔ kɛ min bɛ a jira ko bana ninnu tɛ a la.

- Aw bɛ eritoromisini (*érythromycine*) ɲɛdimituluni kɛ den ɲɛ fila bɛɛ la ka a daminɛ 0,5% na ka se 1% ma walima,
- Aw bɛ tetarasikilini (*tétracycline*) kɛ den ɲɛ na, a bangennen lɛri fila fɔlɔ kɔnɔ, walima,
- Ni eritoromisini walima tetarasikilini tɛ aw bolo aw bɛ powidɔni-iyode 2,5% (*povidone-iodine* 2,5%) toni kelen kɛ den ɲɛ fila bɛɛ la a bangennen lɛri 2 fɔlɔ kɔnɔ.

Mɔgɔ dɔw bɛ nitarati darizan 1% (*nitrate d'argent 1%*) jilama fura wɛrɛw kɛ den ɲɛ na. O furaw bɛ den ka fiyen kunbɛn min bɛ sɔrɔ dana fɛ, nka u tɛ damajalan fiyen kunbɛn. Ka fara o kan nitarati darizan bɛ den ɲɛ dimi ka waati damadɔ kɛ. Ni aw bɛ se ka eritoromisini, tetarasikilini walima powidɔni-iyode sɔrɔ ɲɛdimi na, o de ka fisa. Nka ni nitarati darizan jilama de bɛ aw bolo, aw bɛ se ka o dɔrɔn kɛ ɲɛ na

Ni dana walima damajalan ɲɛdimi bɛ den na, a bangebaga fila bɛɛ ka kan ka bana ninnu furakɛ ɲɔgɔn fɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 535 ni 367 lajɛ).

Ɲɛmɔgɔninabana (ɲɛmɔgɔnidimi)

A taamasiɲɛw:

Bana tɛ ɲɛ min na

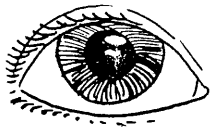

Ɲɛmɔgɔninabana bɛ ɲɛ min na

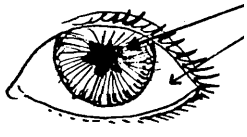

Ɲɛfinman bɛ dɔgɔya tuma dɔw.

A bɛ bonya, ɲɛ jɛman bɛ bilen ka dimi gɛlɛn kɛ a la.

A ka ca a la ɲɛmɔgɔnidimi bɛ kɛ ɲɛ kelen de la. A dimi bɛ bala ka daminɛ walima a bɛ daminɛ dɔɔni dɔɔni. Ji caman bɛ bɔ ɲɛ na. Wa a dimi bɛ juguya ni ɲɛdimitɔ bɛ yeelenma yɔrɔ la ani ni i magara ɲɛ na. A tɛ bo tigɛ i n'a fɔ ɲɛdimi tɔw. A ca a la ni a tigilamɔgɔ bɛ filɛli kɛ bugun bɛ kɛ a ɲɛ kɔrɔ.

A ka kan ka furakɛ joona joona dɔgɔtɔrɔso la, banakisɛfagalanw tɛ fosi ɲɛ a la.

ɲɛnatansiyɔn

Nin ye bana juguba ye, min ka teli ka ɲɛ kelen minɛ, ni a bɛ sɔrɔ tansiyɔn juguman fɛ. A ka teli ka mɔgɔw minɛ minnu si bɛ san 40 sanfɛ, wa u ka fiyen sababuba don. **A ka fisa ka bana in taamasiɲɛw dɔn walasa ka taa a furakɛ teliya la dɔgɔtɔrɔso la.**

ɲɛnatansiyɔn bɛ mɔgɔ minɛ cogoya fila de la:

ɲɛnatansiyɔn jugumanba

Yɔrɔninkelen dimigɛlɛn bɛ bala ka kɛ ɲɛ na walima tuma dɔw la a bɛ kɛ kunkolo fankelen na. A bɛ se ka fɔɔnɔ yɛrɛ bila a tigi la. Dimi bɛ kɛ ɲɛ na, a bɛ gɛlɛya i n'a fɔ bikisɛ. Dimi bɛ ɲɛ min na, o finman bɛ bonya ka tɛmɛ ɲɛ ɲuman ta kan.

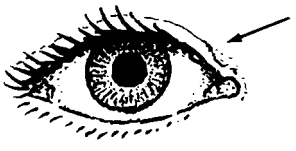

ɲɛ ɲuman

ɲɛnatansiyɔn bɛ ɲɛ min na

ɲɛnatansiyɔn juguman bɛ se ka mɔgɔ fiyen tile damadɔ kɔnɔ. **Aw ka kan ka taa aw yɛrɛ lajɛ joona joona dɔgɔtɔrɔ so la.** Tuma dɔw la nin bana in furakɛcogo ye opereli ye.

ɲɛnatansiyɔn basigilen

Joli bɛ jigin ɲɛ kɔnɔ dɔɔni dɔɔni, tuma dɔw la dimi tɛ kɛ a la. Yeli fana bɛ dɔgɔya dɔɔni dɔɔni, a bɛ daminɛ ɲɛ kɛrɛ la ka juguya. Tuma dɔw la o bɛ kɛ ka a sɔrɔ a tigi ma a jateminɛ.

Ka ɲɛdimitɔ bila a ka ɲɛkisɛ tilen ka filɛli kɛ, o sɛgɛsɛgɛli bɛ a to a ka dɔn ko ɲɛnatansiyɔn don:

Aw bɛ a ɲini a tigi fɛ, a ka a ɲɛ kelen datugu ka fɛn dɔ filɛ ni kelen ye a ɲɛfɛ. Aw bɛ a jateminɛ ni a bɛ bolokɔniw ye a ka yɔrɔ filɛta kɔnɔ.

Ni bana tɛ mɔgɔ ɲɛ na ni a bɛ filɛli kɛ a ɲɛfɛ, a bɛ se ka bolokɔniw lamagatɔ ye kɛrɛ fila la i n'a fɔ ja in bɛ a jira cogo min. Yɔrɔ min bɛ filɛ, o dɔgɔyalen don

Ni ɲɛnatansiyɔn don, a tigi tɛ se ka bolokɔniw ye fo ni tɛgɛw dara a ɲɛfɛ.

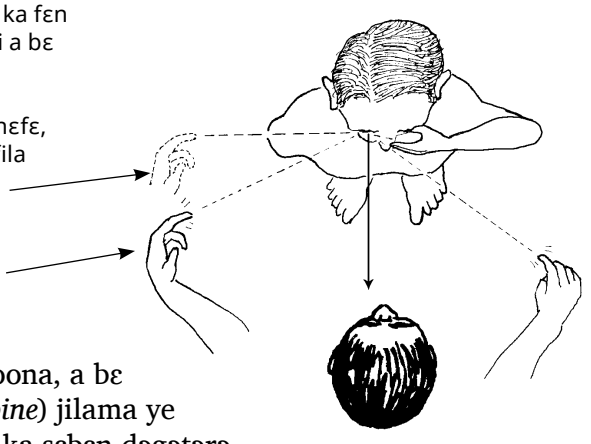

Ni ɲɛnatansiyɔn basigilen dɔnna joona, a bɛ se ka furakɛ ni pilokaripini (*pilocarpine*) jilama ye walasa ka fiyen bali. A kɛcogo bɛ se ka sɛbɛn dɔgɔtɔrɔ walima kɛnɛyabaarakɛla dɔ fɛ, o min bɛ se ka ɲɛ cogoya dɔn. Aw ka kan ka pilokaripini toni a tigi ɲɛ kɔnɔ a ka ɲɛnɛmaya bɛɛ kɔnɔ. Ni a bɛ se ka kɛ fana aw ka ɲɛ opere, o de ye ɲɛnatansiyɔn furakɛcogo ɲuman ye.

A kunbɛncogo

Ɲɛnatansiyɔn tun bɛ mɔgɔ minnu bangebagaw la ni olu si tɛmɛna san 40 kan, u ka kan ka a lajɛ ka taa dɔgɔtɔrɔso la ka u ɲɛ lajɛ san kɔnɔ sinɛ kelen.

Ɲɛjiforokolabana

A taamasiɲɛw

Ɲɛdingɛni kɔnɔna ni nu lamini golo bɛ bilen ka funu ani ka dimi kɛ a la. Ɲɛ ji bɛ bɔ kosɛbɛ. Ɲɛbo dɔɔni bɛ kɛ ɲɛdingɛni kɔnɔ ni a fununen don.

A furakɛcogo

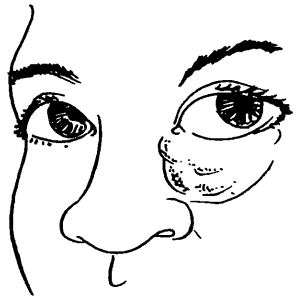

- Aw bɛ bula (kɔnpɛrɛsi, finimugu) su jikalan na ka o da a kan.
- Aw bɛ ɲɛdimituluni walima ɲɛdimi fura jima kɛ ɲɛ kan.
- Aw bɛ penisilini (*pénicilline*) furakisɛw ta (aw ye sɛbɛn ɲɛ 522 lajɛ)

Dibi donni ɲɛ kɔrɔ

Dibi bɛ don **denmisɛn** minnu ɲɛ kɔrɔ walima ni u kungolo bɛ u dimi ni u bɛ sɛbɛn kalan, olu mako bɛ lunɛti la. Aw bɛ taa u ɲɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la.

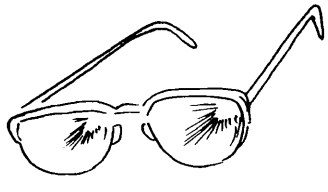

Ni mɔgɔ bɛka kɔrɔ ka taa fɛ, a bɛ to ka gɛlɛya a bolo ka a masurunnafɛnw ye ka ɲɛ. Lunɛtiw bɛ se ka o tigiw dɛmɛ. Aw bɛ lunɛti ɲini min bɛ se ka to aw ka yeli kɛ santimɛtiri 40 ɲɔgɔn.

Ni lunɛti ma se ka aw dɛmɛ ka yeli kɛ ka ɲɛ, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la.

Ɲɛ taalen kalamɛnɛ fɛ

Ni den walima denmisɛn fitini bɛ filɛli kɛ a ɲɛ kɛrɛ la waati ni waati, o tɛ basi ye. A ka filɛlicogo bɛna yɛlɛma don nataw la. Nka ni a bɛ filɛli kɛ tuma bɛɛ a ɲɛ kɛrɛ la, ni den ma furakɛ a denmisɛnma, a tɛna se ka yeli kɛ ni o ɲɛ in ye tuguni. Aw bɛ aw jija ka taa ni a ye ɲɛ dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ joona. Ɲɛ sirili, a opereli walima lunɛti kɛrɛnkɛrɛnnenw bɛ se ka a nɔgɔya.

Denmisɛnni si mana kɔrɔbaya opereli bɛ se ka ɲɛ latilen, ka den ɲɛnayecogo ɲɛ, nka a tɛ se ka den ɲɛ fanga dɔgɔyali ban.

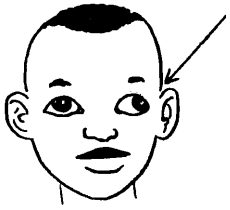

Ni nin ɲɛ in de bɛ filɛli kɛ kɛrɛ la

Aw bɛ ɲɛ don in yɛlɛlen to

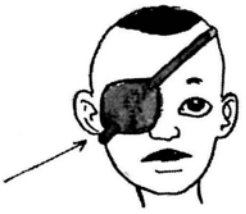

Nin bɛ a to ɲɛ min fanga ka dɔgɔn, o ka se ka yelikɛ.

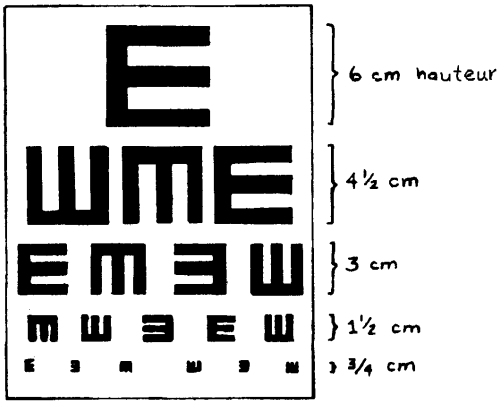

Nafama: Den bɛɛ ɲɛ ka kan ka lajɛ joona (a ka kɛ a san 4 o ka fisa). Aw bɛ se ka sɛgɛsɛgɛli kɛ ni siginiden E ye (o de jiralen filɛ ja in na). Aw bɛ ɲɛ kelen kelen bɛɛ lajɛ ni fiɲɛ tɛ dɔ la. Ni fiɲɛ bɛ kelen na walima a fila bɛɛ la, aw bɛ taa ɲɛdɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ.

Ɲɛnasumuni

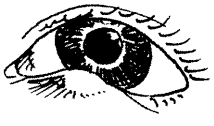

Funu bilenman don min bɛ bɔ ɲɛgolo kɔrɔ; a ka ca a la, a bɛ bɔ ɲɛ dagolo la. Aw bɛ bulaw (kɔnpɛrɛsi, finimugu) su ji wɔlɔkɔlen na ka o da a kan. Asidi bɔriki (*acide borique*) dɔɔni walima kɔkɔ dɔ bɛ se ka kɛ ji la, nka aw kana farafinfura kɛ a la abada. Aw bɛ se ka ɲɛdimituluni kɛ ɲɛ na siɲɛ 3 tile kɔnɔ walasa ka ɲɛnasumuni wɛrɛw bali ka falen.

Sogosu ɲɛ kan *(Ptérygion)*

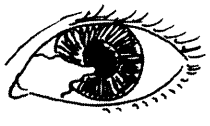

Sogosu bɛ bɔ ɲɛ kan ka bonya dɔɔni dɔɔni ka bɔ nu fan fɛ ka taa ɲɛyeelendonda la. A ɛ sɔrɔ tileyeelen, fiɲɛ ni gɔngɔn fɛ. Lunɛti finmanw donni bɛ se ka sogosu ŋɛɲɛ ni a dimi nɔgɔya. Nka, sogosu in ka kan ka opere ka a bɔ yen sani a ka se ɲɛmɔgɔni ma. Nka a ka ca a la, sogosu bɛ segin ka bɔ tuguni opereli kɔfɛ.

Farafin furakɛli minnu bɛ kɛ ni kaakɔ muguw ye o bɛ se ka kɔlɔlɔ lase mɔgɔ ma. Aw bɛ se ka ɲɛdimifura kamomili (*camomille*) jima walima orozi (*rose*) kɛ ɲɛ kan walima bulaw (kɔnpɛrɛsiw, finimugu) sulen ji suma na walasa ka a dimi ni a ŋɛɲɛ nɔgɔya.

Birintili walima joli ɲɛyeelendonda la

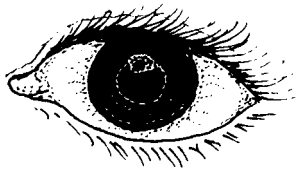

Ni ɲɛyeelendonda falakani wagasira, walima fiɲɛ ka a sɔrɔ banamisɛnni dɔ sababu la, o bɛ laban ni ɲɛyeelendonda dimiko jugu ye. Ni aw ye a lajɛ yeelen

na ka ɲɛ, aw bɛna tiri finmanni dɔ ye ɲɛyeelendonda kan.

Ni o ma furakɛ, a bɛ laban ni fiyɛntɔya ye. Aw bɛ ɲɛdimituluni kɛ a la siɲɛ 4 don o don fo ka se tile 7 ma (sɛbɛn ɲɛ 564). Ni ɲɛ ma nɔgɔya tile 2 kɔnɔ, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la.

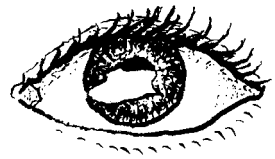

Ɲɛyeelendonda birintili tɛ mɔgɔ dimi, a bɛ tiri jɛman bila ɲɛyeelendonda kan. A sababu bɛ se ka kɛ ɲɛyeelendonda kan joli furakɛli ye, a jenini, walima joginni wɛrɛw fɛ. Ni ɲɛ 2 bɛɛ fiyɛnnen don, nka a tigi bɛ se ka yeelen ye, ɲɛ kelen opereli bɛ se ka to a tigi ka yeli kɛ. Nka o da ka gɛlɛn. Ni fiɲɛ bɛ ɲɛ kelen dɔrɔn de la ka sɔrɔ a tɔkelen ka ɲi, aw kana a opere. Aw bɛ aw jija ka ɲuman in lakana ka a kisi joginni ma.

Joli bɔli ɲɛ jɛman yɔrɔ la

Ɲɛ jɛman yɔrɔ dɔ bɛ bilen nka dimi tɛ kɛ a la. Sɔgɔsɔgɔ jugumanba bɛ a bila mɔgɔ la, i n'a fɔ keteketeni. Ɲɛ kanjolisira dɔ pɛrɛnni fana bɛ na ni a ye. Ni ko wɛrɛ ma don a senkɔrɔ, a ma jugu i n'a fɔ birinti; a bɛ ban dɔɔni dɔɔni a yɛrɛ ma dɔgɔkun 2 kɔnɔ hali ni a tigi ma fura kɛ a la. A sababu bɛ se ka kɛ jolisiraw fanga dɔgɔyali walima tansiyɔn yɛlɛli ye.

Denyɛrɛni ɲɛ yɔrɔ dɔw bilenni tɛ basi ye. Fura kɛ kun tɛ o la.

Joli jiginni ɲɛ yeelendonda yɔrɔ la *(Hyphéma)*

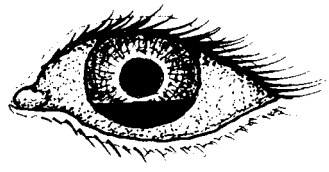

Ni joli bɛ bɔ ɲɛ yeelendonda la, o tɛ taamasiɲɛ ɲuman ye. Tuma dɔw la, a bɛ sɔrɔ ɲɛ joginni fɛ, i n'a fɔ bolokuru nɔ. Ni dimi bɛ a la ani ni a tigi tɛ yelikɛ, aw bɛ aw jija ka taa ni a ye ɲɛ dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ yen joona. Ni a dimi man jugu ani ni a tigi bɛ yelikɛ, aw bɛ a ɲɛ fila bɛɛ siri. A tigi dalen ka kan ka to tile caman. Nka ni dimi bɛka juguya, o bɛ se ka ɲɛkisɛ gɛlɛya (ɲɛnatansiyɔn, sɛbɛn ɲɛ 350) Aw bɛ taa ni a tigi ye ɲɛ dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ yen joona joona.

Nɛ ɲɛyeelendonda la

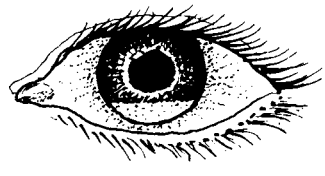

Ni nɛ bɛ ɲɛyeelendonda la, o ye dimijugu taamasiɲɛ ye. Joli bɛ ye ɲɛyeelendonda kan, o ye taamasiɲɛ ye min bɛ a jira ko faratiba bɛ ɲɛ na. Aw bɛ ɲɛdimituluni (sɛbɛn ɲɛ 564) kɛ a la ani ka dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini joona joona. Ni joli in furakɛra ka ɲɛ, jolisu in bɛ ban a yɛrɛ ma.

Ɲɛkanbugun

Ɲɛmɔgɔni bɛ lafin dɔɔni dɔɔni ka kɛ bugun walima jɛman ye ni yeelen jɔra a kan. Ni a bɛɛ kɛra jɛman ye, ɲɛ tɛ yelikɛ tugun. Ɲɛkanbugun ka ca mɔgɔkɔrɔbaw de la, nka a kelen kelenw bɛ ye denmisɛn fana na. Ni fiyentɔ bɛ se ka dibi ni yeelen bɔ ɲɔgɔn na ani a bɛ fɛnw lamagatɔ dɔn, opereli bɛ se ka a to a bɛ yelikɛ tuguni. Nka hali ni o kɛra, a mako bɛna kɛ lunɛti ɲɛnɛmabaw la. A bɛna mɛn sani a ka deli o fana na. Fura tɛ yen min bɛ se ka bana in furakɛ. (Tuma dɔw la, opereli senfɛ, u bɛ kɔnɔnkisɛ don ɲɛ kɔnɔ, o la lunɛti ko kun tɛ bilen.)

Surɔfiyen ni ɲɛ jali *(Hypovitaminose A)*

Nin ɲɛdimi in ka ca denmisɛnw na minnu si bɛ daminɛ san 1 na fo san 5. A bana in bɛ sɔrɔ ni witamini A ma ka dumunikɛtaw labɔ. Ni bana in ma ye joona ka a furakɛ, a bɛ se ka denmisɛn kɛ fiyentɔ ye.

A taamasiɲɛw:

- A daminɛ na den tɛ se ka yelikɛ sufɛ, o bɛ wele surɔfiyen. A tɛ se ka yelikɛ dibi la.
- Ni a mɛnna, a ɲɛw bɛ ja (o bɛ fɔ tubabukan na: *xérosis*). Ɲɛ jɛman yɔrɔ bɛ a daminɛ ka fin.
- Kurukuru fitini dɔw bɛ se ka bɔ mɔgɔ ɲɛkisɛ kan.
- Ni bana bɛ juguya, ɲɛ finmanni bɛ ja a tɛ manamana, wo fitini dɔw bɛ se ka bɔ ɲɛ kan.

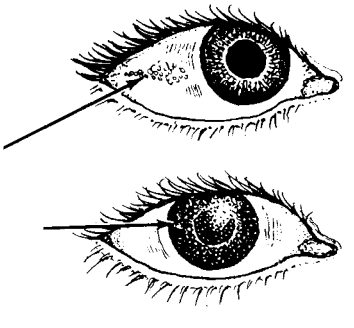

- O kɔfɛ ɲɛ finmanni bɛ magaya, ka funu, fo ka se cili ma. A ka ca a la, dimi tɛ kɛ a la. Ɲɛ jolima o, a jolifɔnma o, walima fiɲɛ wɛrɛw bɛ se ka mɔgɔ fiyen.
- Waati dɔw la, ɲɛjali bɛ daminɛ walima ka juguya denmisɛn na, ni o ye a sɔrɔ bana wɛrɛ bɛ a tigi la i n'a fɔ kɔnɔboli, keteketeni, walima sɔgɔsɔgɔninjɛ.
- **Aw ye denmisɛnw ɲɛ lajɛ bana bɛ minnu na walima minnu fanga ka dɔgɔn**. Aw ye u ɲɛ lajɛ ni witamini A ntanya tɛ u la.

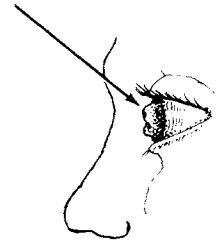

Bana kunbɛnni ni a furakɛli:

An bɛ se ka an tanga ɲɛ jali ma, ni an bɛ to ka dumuniw kɛ witamini A bɛ dumuni minnu na.

Aw ye ni waleya ninnu matarafa:

- Ni aw bɛ se, aw ye sin di denw ma fo ka u se san 2 ma.
- Ni den ye kalo 6 sɔrɔ, aw bɛ dumuniw di a ma witamini A bɛ minnu na, i n'a fɔ nakɔfɛn minnu bulu ye binkɛnɛma ye, epinari bɛ o la; ani yiriden minnu ɲɛ ye nɛrɛmuguman ye i n'a fɔ lenburuba, manje, mangoro, ani je. Nɔnɔ, shɛfan, ani biɲɛ fana ye dumuniw ye witamini A bɛ minnu na. Witamini A caman bɛ ntentulu la. Hali ni aw tɛ ntentulu dun, aw bɛ wɛri tilancɛ ntentulu fara an ka tobilikɛ tulu litiri 1 kan.

- Ni aw tɛ nin dumuniw ninnu sɔrɔ, walima ni den min bɛ surɔfiyen walima ɲɛja taamasiɲɛ dɔw jira, aw bɛ witamini A 200.000 furakisɛ di a ma (eretinɔli miligaramu 60, furakisɛ walima a furaji (siro) di a tigi ma, siɲɛ 1 kalo 6 o kalo 6 (sɛbɛn ɲɛ 591). Aw bɛ a kisɛ 100.000 hakɛ di denw ma minnu tɛ san 1 bɔ.
- Ni a bana ka gɛlɛn aw ye witamini A 200.000 siro di den ma tile fɔlɔ ni a filanan ani tile 14 kɔfɛ. Den minnu tɛ san 1 bɔ, olu bɛ se ka nin fura kofɔlen in tilancɛ ta (100.000 U).
- Ɲɛja ka ca sigida minnu na, aw ye witamini A 25.000 di muso kɔnɔma na siɲɛ kelen dɔgɔkun o dɔgɔkun, dɔgɔkun 12 kɔnɔ, fo ka se jiginni.

Aw ye aw hakili to a la: ni witamini A cayara mɔgɔ farila o ye pɔsɔnni ye. Aw kana a dita caya ka tɛmɛ hakɛ kofɔlen kan.

Ni den ka ɲɛdimi ka jugu kosɛbɛ, ka a ɲɛyeelendonda ɲɛ yɛlɛma, ka a funu walima ka womisɛnniw kɛ a sanfɛ, aw ye dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini. Den ɲɛ ka kan ka furakɛ, wa o yɔrɔ bɛɛ la witamini A ka kan ka di a ma, a ka fisa witamini A 100.000 pikiri ka kɛ a sogobu fɛ.

Nakɔfɛn kɛnɛ minnu bulu ye binkɛnɛma ye, yiriden ani nakɔfɛn minnu den ye nɛrɛmugu ye, olu dunni bɛ den ɲɛ tanga fiyen ma.

Tafuge walima dimɔgɔw pantɔla

Tuma dɔw la, mɔgɔkɔrɔbaw bɛ a fɔ ko olu bɛ fɛn dɔw pantɔ ye walima tafuge, ni u bɛka yɔrɔ manamanatɔ dɔ lajɛ (i n'a fɔ koko walima sankolo). U bɛ o fɛnw lamagatɔ ye u ɲɛ kɔmi kɔmitɔ. O fɛnw bɛ i n'a fɔ dimɔgɔ fitiniw pantɔ. A ka ca a la, o tɛ kojugu ye. Nka ni fɛn caman bɛ tɛmɛ ɲɛ kɔrɔ ani yeli bɛka dɔgɔya fan kelen fɛ, o bɛ a jira ko o tigilamɔgɔ ka kan ka ta a yɛrɛ furakɛ. **Aw ka kan ka taa aw yɛrɛ lajɛ joona joona.**

Fɛnw kɛli fila ye mɔgɔ ɲɛ kɔrɔ

Fɛnw kɛli fila ye mɔgɔ ɲɛ kɔrɔ, o sababu ka ca. Ni fɛnw balala ka kɛ fila fila ye mɔgɔ ɲɛ kɔrɔ, ni a basigilen don, walima ni a bɛka juguya, o bɛ se ka kɛ gɛlɛya ye. Aw ye taa aw yɛrɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la. Ni mɔgɔ ye aw gosi aw kun na, o bɛ se ka fiɲɛ bila kunsɛmɛ na, o la aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ.

Ni fɛnw bɛ kɛ ɲɛ kɔrɔ fila ye waati ni waati, o bɛ se ka kɛ fanga dɔgɔya walima sɛgɛn taamasiɲɛ ye min sababu ye dumuni dafalen dunbaliya ye.

Aw ye balocogo ɲuman kalan sigida 10 na ani ka dumuni dafalen dun cogo bɛɛ la. Aw bɛ se ka witaminiw fana ta. Ni nɔgɔya ma don a la, aw bɛ taa aw yɛrɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la.

Mara

mɛrɛntɛ

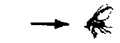

bonya yɛrɛ yɛrɛ

Bana in ka ca farafinna, mɛkisiki jamana worodugu yɔrɔ dɔw ani ameriki worodugu ni a kɔgɔdugu cɛ. O bana in sababu ye tumumisɛnniw (banakisɛ) ye minnu bɛ sɔrɔ dimɔgɔ fitini dɔw fɛ ni u bɛ wele ko "dimɔgɔ finman" (mɛrɛntɛ). U bɛ bana in ta mɔgɔ dɔ la ka yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛ la

O tumu (banakisɛ) ninnu bɛ mɔgɔ sɔrɔ dimɔgɔ finman ninnu ka kinni de fɛ.

Mara taamasiɲɛw:

- Dimɔgɔ (mɛrɛntɛ) in ka kinni tɛmɛnen kɔfɛ ka kalo caman kɛ, kurukuru dɔw bɛ bɔli daminɛ a tigi fari la; u ka teli ka bɔ ka a ta mɔgɔ disi la ka jigin, disi ani a worow la. A ka ca a la kuruden 3 ka se 6 ɲɔgɔn ma, u tɛ dimi wa u bonya bɛ se ka a ta santimɛtiri 2 la ka se santimɛtiri 3 ma.
- A tigi fari bɛ se ka a ŋɛɲɛ kosɛbɛ ka a sababu kɛ banakisɛ ninnu ye.
- Dimi bɛ kɛ a tigi kɔ, a kamakun, ani a kɛrɛ la, (walima a tigi fari fan bɛɛ).
- Gɛnɛgɛnɛw bɛ bonya.

- A tigi kɔ walima a kɔnɔ golow bɛ se ka girinya ani ka u kuru kuru i n'a fɔ lenburuba fara ka tɛmɛ u cogo kɔrɔ kan. Walasa aw ka a ye, aw bɛ a fari lajɛ yeelenmayɔrɔ la.
- Ni bana in ma furakɛ joona, a tigi fari bɛ ŋɛɲɛya ka taa a fɛ. Nɔ jɛmanw bɛ se ka bɔ a tigi ɲɛda ni senw na. A tigi senyanfan golo bɛ pɛrɛnpɛrɛn.
- Ɲɛnabanaw bɛ se ka fiyentɔya lase mɔgɔ ma. Ɲɛ bɛ fɔlɔ ka bilen, o kɔ a bɛ ji bɔ, a bɛ tila ka ɲɛdimi taamasiŋɛ jira (sɛbɛn ɲɛ 349 lajɛ). Ɲɛkisɛ bɛ lafin ka a tigi jenijeni i n'a fɔ ɲɛjali (sɛbɛn ɲɛ 354 lajɛ). A bɛ laban ka a tigi ɲɛw minɛ a la (fiyen) ka a sababu kɛ joli bilali ye ɲɛkisɛ la, bugun, ɲɛnatansiyɔn, ani gɛlɛya wɛrɛw.

Tuma caman, ɲɛ ko gɛlɛyaw bɛ daminɛ san 10 fo ka se san 15 ma mɔgɔw la minnu ɲɛlabanamisɛnni tɛ kɔtigɛ. A bɛ daminɛ ni ɲɛ ka yeta dɔgɔyali ye fitiri fɛ, o kɔ yeli bɛ gɛlɛya a tigi ma dɔɔni dɔɔni (aw ye sɛbɛn ɲɛ 350 lajɛ ɲɛnatansiyɔn sɛgɛsɛgɛli bɛ sɔrɔ ɲɛ min kan), o kɔ, yeta yɛrɛ bɛ dɔgɔya hali tile fɛ, fo ka laban ka tunu pewu, o la banabagatɔ bɛ fiyen.

Aw ye taa aw ɲɛ lajɛ kabini aw ka yeli bɛ dɔgɔya sufɛ. O lajɛli in senfɛ, fiŋɛ caman wɛrɛw bɛ se ka ye. Nka fɛn min bɛ se ka to o sɛgɛsɛgɛli in ka sira sɔrɔ, o de ye mikorofilɛri ye (*microfilaires*) (tumunmisɛnni/banakisɛ) minnu bɛ kɛ ɲɛ kɔnɔ ni a bɛ se ka ye ka sɔrɔ i ma fosi don i ɲɛ na, nka o ni a ta bɛɛ a ka kan ni dɔgɔtɔrɔ dɔ ka lajɛli ye, a baarakɛminɛn ɲumanw bɛ min bolo. Ni aw sigara hali dɔɔni, aw bɛ taa aw yɛrɛ lajɛ joona dɔgɔtɔrɔso la.

Mara furakɛcogo:

Furakɛli teliman ani a daminɛni joona, o bɛ se ka mara fiyen bali. Nin bana in basigilen don yɔrɔ minnu na, aw bɛ furakɛli daminɛ yen kabini aw bɛ a taamasiŋɛ fɔlɔw ye. Ni ɲɛ ye tiŋɛni daminɛ a furakɛli bɛ gɛlɛya ka taa a fɛ wa fura yɛrɛ bɛ se ka a tɔ juguya. O furakɛli ka gɛlɛn, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la.

- Iwɛrimɛkitini (*Ivermectin*), izinitigiw tɔgɔ dɔ ye mɛkitizan (*Mectizan*), ye mara furaw bɛɛ la ɲuman ye, tuma dɔw la a bɛ di fu sigida kɛnɛyasow la.
- Diyetilikaribamazini (*Diéthylcarbamazine*) ni ruwamini (*ruamin*) ye fura wɛrɛw ye minnu fana bɛ se ka mara furakɛ, nka u ka tiŋɛni ka ca ni u ka ɲɛni ye, kuma tɛ ni joli bɛ ɲɛ kan. U ka kan ka di dɔgɔtɔrɔ dɔrɔn de ka yamariya kɔnɔ. Walasa ka a tata ni a tacogow don, aw ye sɛbɛn ɲɛ 562 lajɛ.
- Ŋɛɲɛfuraw bɛ dɔ bɔ ŋɛɲɛ na (aw ye sɛbɛn ɲɛ 579 lajɛ).
- Opereli dabɔra ka ɲɛ falakaw wuli, ni o baaraw daminɛna u waati la, o bɛ se ka dɔ bɔ a banakisɛ hakɛ la.

Bana kunbɛncogo

- Mɛrɛntɛniw bɛ balo kɔdaw la. An ka kan ka o yɔrɔw binw ani a jiriw tigɛ ka bɔ yen walasa ka dimɔgɔ ninnu hakɛ dɔgɔya.
- Aw ye kɛnɛma dali dabila, kɛrɛnkɛrɛnnenya na, tile fɛ: dimɔgɔ ninnu bɛ mɔgɔw kin tile de fɛ kɛnɛma.
- Aw ye mɛrɛntɛniw kɛlɛbaga jɛkuluw dɛmɛ u ka baara la.
- **Furakɛli joona bɛ se ka fiyen bali ani ka dankari kɛ bana in cayali la. Aw ye taa lajɛli kɛ kabini bana taamasiŋɛ fɔlɔw.**

Sigida

17

Ɲinw, ɲintaraw ani dakɔnɔna

Ɲinw ni ɲintaraw tangacogo

Ɲinw ni ɲintaraw tangacogo nafa ka bon kosɛbɛ barisa:

- Ɲin ɲumanw de bɛ se ka dumuniw ɲimi ka nugu walasa ka u yɛlɛma diya.
- O bɛ ɲinw tanga sɔkɔli, funu ni nɛ tali ma.
- Ni saniyabaliya kɛra sababu ye ka ɲinw tiɲɛ, o bɛ se ka laban ɲindimi juguma ma fo ka se farikolo tɔ ma.

Ni den in bɛ fɛntimiman dun kojugu, sɔɔni a ɲin bɛɛ bɛna tiɲɛ.

Walasa ɲinw ni ɲintaraw ɲuman ka to:

1. **Aw bɛ fɛntimimanw dunkojugu dabila**. Fɛntimimanw (timikala, bɔnbɔn, bisiki, te walima kafe sukaroma, minfɛn sukaroma (timimanw), olu bɛ ɲinw tiɲɛ.

   Aw kana denmisɛnw deli bɔnbɔn dun na.
   O de bɛ u ɲinw tanga ɲindimi ma.

2. **Aw ka kan ka aw da ko don o don sango ni aw ye sukaromafɛn dun**. Ni aw denw ye ɲin bɔ dɔrɔn, aw bɛ u da koli daminɛ. O kɔ, aw bɛ sɔrɔ ka u yɛrɛ dege da kocogo la u yɛrɛ ye, ani ka u kɔlɔsi ni u bɛka a kɛ ka ɲɛ.

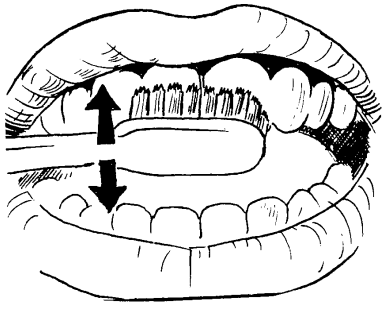

Aw bɛ ɲin jɔsi ka jigin ka yɛlɛ i n'a fɔ a bɛ ja in na cogo min, a tɛ jɔsi ka taa kɛrɛ ni kɛrɛ la.

Aw bɛ ɲinw kɔ ni u ɲɛ tereke ka ɲɛ.

3. Ni filiyɔri (*fluorure*) man ca sigida min ji ni a dumuniw na, ni aw ye o dɔ kɛ minniji la walima ɲin yɛrɛ la, o bɛ ɲin ka kɛnɛya sinsin. Kɛnɛyabaarayɔrɔ dɔw bɛ filiyɔri kɛ denmisɛnw ɲin na siɲɛ 1 walima siɲɛ 2 san kɔnɔ. Ani fana, dumuni minnu bɛ bɔ kɔkɔji la, filiyɔri caman bɛ olu fanba la.

   Aw ye aw hakili to nin na: filiyɔri bɛ kɛ pɔsɔnni ye ni a cayara ka tɛmɛ a hakɛ kan. Aw bɛ a kɛ ni hakili ye ani ka a mabɔ denmisɛnw na. Sani aw ka filiyɔri kɛ aw ka minniji la, aw bɛ ji sɛgɛsɛgɛ ka a dɔn filiyɔri hakɛ min ka kan ka kɛ a la.

4. **Aw kana denkɔrɔbaw ladumuni kosɛbɛ ni biberɔn ye.** Ni den ka dumuni dun cayara **biberɔn na**, o bɛ jitimiman sigi a ɲinw kɔnɔ min bɛ kɛ sababu ye ka u toli joona. (An yɛrɛ man kan ka den balo ni **biberɔn** ye abada. Aw ye sɛbɛn ɲɛ 410 lajɛ).

An diyagoyalen tɛ ka an da ko ni ɲinkobɔrɔsi ye

Aw bɛ se ka jiribolominsɛnni dɔw tigɛ i n'a fɔ sumayajirinibolo, ɲamabolo,

- Aw bɛ o tigɛ ka kɛ gɛsɛ ye,
- Aw bɛ o ɲimi ka a fu bɔ min bɛ kɛ ka ɲin tereke.

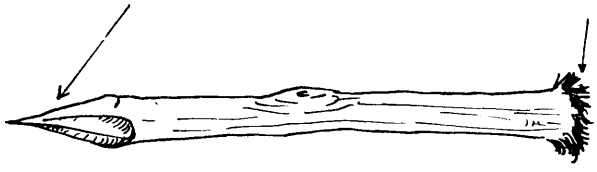

- walima aw bɛ kalamani dɔ tigɛ ka finimuguni meleke o kun kelen na walima ka a meleke aw bolokɔni na, ka o kɛ ka aw ɲinw tereke.

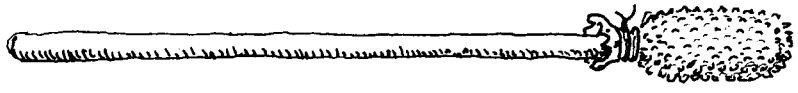

Finimuguni melekelen don kalamani na

Waajibi tɛ aw ka dakosafinɛ san

Ji dɔrɔn bɛ wasakɛ ni aw ye a tereke ka ɲɛ. Ka ɲinw ni ɲintara tereke ni fɛn magaman ye min kolo ka gɛlɛn dɔɔni, o bɛ se ka ɲin saniya. Mɔgɔ dɔw bɛ u ɲinw tereke ni finfin ye walima kɔkɔ. Aw bɛ bikaribonati dɔɔni (*bicarbonate*) ni kɔkɔ dɔɔni ɲagami ka o mugu da ɲinkobɔrɔsi la walima gɛsɛ la, ka o ɲigin ji la walasa u ka to bɔrɔsi walima gɛsɛ la.

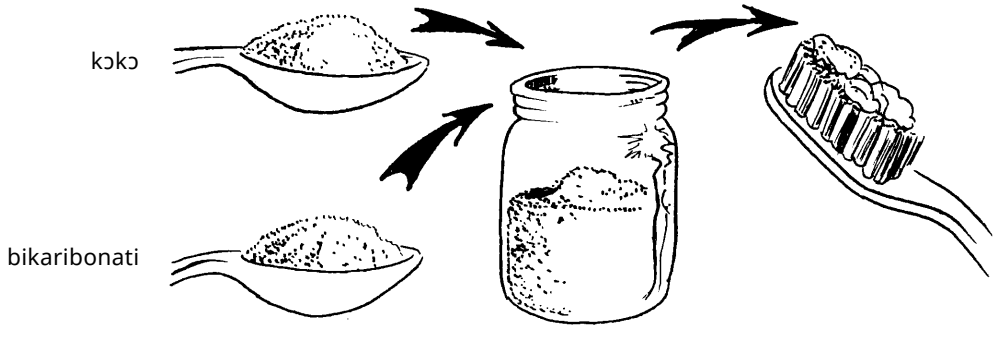

Ni ɲindimi bɛ mɔgɔ la ka ban:

Walasa ka ɲin tanga dimi ni nɛ tali ma, aw bɛ sukaromafɛn dunni nɛmɛnɛmɛ ani ka da koli matarafa dumuniw kɔfɛ.

Ni aw bɛ se, aw bɛ aw teliya ka taa ɲinfurakɛla fɛ yen joona. Tuma dɔw la ni aw kɔnna a furakɛli ma, ɲinfurakɛla bɛ se ka a nɔgɔ labɔ ani ka a datugu min bɛ a to a bɛ mako ɲɛ tuguni san caman.

Ni wo bɛ aw ɲin na, aw kana sigi fo a dimi ka juguya kosɛbɛ. Aw ye taa ɲinfurakɛla dɔ fɛ yen min bɛ a datugu o nɔgoni bɛɛ la.

Nɛ ɲin na ani ɲindimi

Walasa ka a dimi mada:

Ni nɛ bɛ ɲinwo kɔnɔ, a dimi bɛ wuli.

Ni bana sera ɲigili ma, a yɔrɔ bɛ fununa, ka nɛ ta.

- Aw bɛ dumuni tɔw ni nɔgɔw labɔ ɲindimitɔ wo kɔnɔ ka a saniya ka ɲɛ. O kɔ, aw bɛ aw da ko ka ɲɛ ni jiwɔlɔkɔlen ye, bikaribonati ni kɔkɔ bɛ min na.
- Aw bɛ dimimadafura dɔ ta i n'a fɔ asipirini *(aspirine)*. Aw ye a farafinfurakɛcogo fana lajɛ sɛbɛn ɲɛ 54 la.
- Walasa ka ɲindimi jugumanba kɛlɛ (ni a fununen don, nɛ bɛ a la, ka gɛnɛgɛnɛ bila mɔgɔ la), aw bɛ banakisɛfagalan ta, kɛrɛnkɛrɛnnenya la penisilini (*pénicilline*), amɔkisisilini (*amoxicilline*) walima anpisilini (*ampicilline*) (aw ye sɛbɛn ɲɛ 522 ni 526 lajɛ). Mɔgɔ minnu fari tɛ sɔn penisilini ni a bɔsɔnw na, olu bɛ se ka eritoromisini ta (érythromycine) (aw ye sɛbɛn ɲɛ 528 lajɛ).

Ni bana sera ɲinlili ma, ɲin bɛ nɛ ta.

Aw ye u furakɛ joona walasa bana kana fari fan wɛrɛw minɛ.

Ɲintaradimi

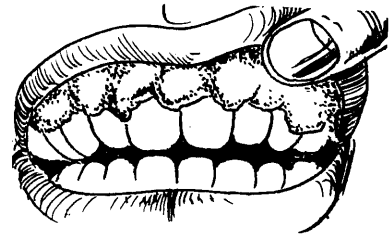

Ni ɲintaraw bɔsilen don, u bɛ mɔgɔ dimi, u jolibɔ ka teli, kun 2 bɛ o la:

1. Da saniyabaliya.
2. Dumuni nafama dunbaliya.

Ɲinw lakanacogo ni u furakɛcogo:

- Aw bɛ aw da ko ka ɲɛ dumuni bɛɛ kɔfɛ, ani ka dumuni tɔw labɔ ɲinw ni ɲɔgɔn cɛ.
- Ni aw bɛ se, aw bɛ aw jija ka nɔgɔ finmanw wɔrɔ ka bɔ ɲinjuw la. Aw bɛ se ka ɲinw ni ɲɔgɔn cɛ saniya ni gaari ye. A daminɛ na joli caman bɛ bɔ, nka kɔfɛ ɲintaraw bɛ kɛnɛya ani caman bɛ bɔ jolibɔ la. Aw bɛ to ka aw da ko ni ji kɔkɔma ye, bikaribonati bɛ min na.

- Aw bɛ to ka dumuni nafama ni witaminimaw dun, kɛrɛnkɛrɛnnenya la sogo, shɛfan, shɔ, nakɔfɛnkɛnɛw, jiridenw: lenburuba, lenburukumuni, tomati (aw ye sigida 10 nan lajɛ). Aw bɛ aw yɛrɛ kɔlɔsi dumuni sukaromaw la, dumuni ɲagama ni fuma dɔw, minnu bɛ balan ɲinw ni ɲɔgɔn cɛ.

Aw ye aw janto nin na: Tuma dɔw la, binnibanafuraw bɛ ɲintaraw funu. O la, aw ka kan ka dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini walasa ka fura kɛta falen.

Dawolodimi, dakudimi

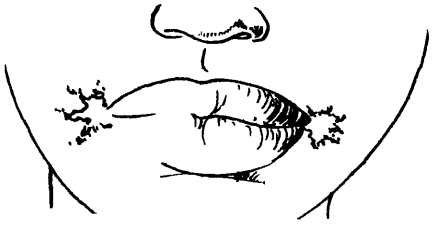

Nin bana kofɔlen ka teli ka ye denmisɛnw de la ka caya. Balodɛsɛ taamasiŋɛw dɔ don (aw ye sɛbɛn ɲɛ 192 lajɛ), kɛrɛnkɛrɛnnenya la witamini ntanya fari la, o la aw ka kan ka to ka dumuni nafama dɔw dun i n'a fɔ nɔnɔ, sogo, jɛgɛ, fɛnkisɛmaw, shɛfan, jiriden ani nakɔfɛnkɛnɛ.

Tuma dɔw la, joli bɛ bɔ daku fila la, o la, aw bɛ joliw furakɛ ni alikɔli iyode (*alcool iodé*) ye walima aw bɛ banakisɛfagatulu mu u la i n'a fɔ oreyomisini (*auréomycine*) siŋɛ 2 walima siŋɛ 3 tile kɔnɔ. Nin bana in bɛ se ka kɛ dana taamasiŋɛ ye mɔgɔkɔrɔbaw la.

Nɔ walima tomi jɛmanw dakɔnɔna na

Nin nɛn ye fara jɛman da: bana dɔw bɛ yen, farigan bɛ minnu senkɔrɔ, olu bɛ nɛn ni nagalo minɛ ka u jɛ. Hali ni o tɛ kojugu ye, aw ka kan ka aw da ko siŋɛ 3 walima siŋɛ 4 tile kɔnɔ ni ji wɔlɔkɔlen kɔkɔma ye, bikaribonati bɛ min na.

Ni nin nɔgɔ jɛman bɛ den da kɔnɔ ka farigan kɛ a senkɔrɔ, o bɛ ɲɔni taamasiŋɛ fɔlɔw kofɔ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 462 lajɛ).

Nɔ jɛmanw: Ni nɔ jɛmanw bɛ dakɔnɔna na, nɛn kan ani nagalo la, o ye bugunbana dɔ taamasiŋɛ ye min bɛ wele tubabukan na ko *moniliose* walima *muguet*. A bɛ nɔw bila mɔgɔ dɔw dakɔnɔna na i n'a fɔ den, sidabanatɔ, walima mɔgɔ minnu bɛka banakisɛfagalanw ta, anpisilini walima tetarasikilini ni a bɔsɔnw.

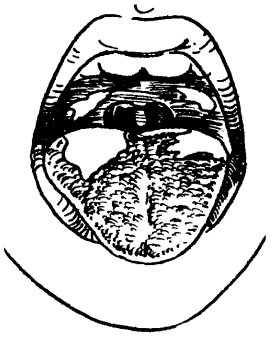

Ni aw ma dɛsɛ, aw bɛ o banakisɛfagalan tali jɔ. Aw bɛ aw da ko ni furabilenni *(violet de gentiane,* sɛbɛn ɲɛ 552 lɑjɛ) ye walima ni ji ye, bikaribonati bɛ min na. Den min ka nin bana in ka jugu, aw bɛ nisitatini (*nystatine*) di o ma (aw ye sɛbɛn ɲɛ 551 lajɛ). Nɔnɔkumu minni fana jɔda ka bon nin bana in furakɛli la. Ni bana in ka jugu kosɛbɛ walima ni bugun sera ngɔɔnɔ na min bɛ dumuni kununi gɛlɛya, aw bɛ kɛnɛyabaarakɛla dɔ ka dɛmɛ ɲini. O bana ka kan ka furakɛ ni fura ɲɛnama ye.

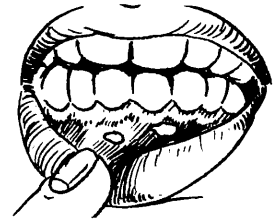

Joli basigilenw da kɔnɔ: Tomi jɛmanniw ninnu bɛ bɔ mɔgɔ dakɔnɔna na, dakuw la, dimi bɛ minnu na, ni mura walima farigan bɛ a tigi la. U bɛ tunu tile damadɔ kɔfɛ. Aw bɛ aw da ko ni ji ye, bikaribonati bɛ min na ani ka aw da kucukucu ni ji suma ye walima ni bile de metilɛniji ye *(bleu de méthylène)*. Banakisɛfagalan jɔda tɛ nin bana in furakɛli la.

Sufɛfarigan

Joli fitini minnu bɛ bɔ mɔgɔ dawolow la walima mɔgɔ dogoyɔrɔw la ni dimi bɛ u la ani ni u bɛ ci ka kɛ jolifɔn ye, olu bɛ bɔ farigan walima jatigɛko dɔ tɛmɛnen kɔ; bana don min sababu ye kaba (wololabana) ye. U bɛ kɛnɛya dɔgɔkun 1 walima dɔgɔkun 2 kɔfɛ. Ni aw bɛ gilasi da u la sijɛ caman tile kɔnɔ, o bɛ a to u ka kɛnɛya joona. Ni aw ye fuganmugu da u kan walima kanfiriye ɲɛji walima jirikuna dɔ ɲɛji tonni u kan, o bɛ u kɛnɛya diya. Ni aw ye asikulowiri (*acyclovir* sɛbɛn ɲɛ 557) ta, o bɛ dɔ bɔ a dimi na. Walasa ka funnafoni caman sɔrɔ mɔgɔ dogoyɔrɔlabana kan, aw ye sɛbɛn ɲɛ 372 lajɛ.

Walasa ka funnafoni caman sɔrɔ ɲin ni ɲintara furakɛcogo kan, aw ye gafe lajɛ min tɔgɔ tubabukan na ko *Là où il n'y a pas de dentiste* bamanankan na ko *Ɲinfurakɛla tɛ sigida min na*, a bɛ sɔrɔ ENDA mɔgɔw bolo.

Sigida
18

Ɲɛgɛnɛsiraw ani mɔgɔ dogoyɔrɔw

Ɲɛgɛnɛsiraw bɛ nɔgɔ sama ka bɔ joli la ka a labɔ farikolo la sugunɛ fɛ:

Kɔmɔkiliw bɛ joli sɛnsɛn ka nɔgɔ yɛlɛma ka a kɛ ɲɛgɛnɛ ye.

Ɲɛgɛnɛsiraw ye siraw ye, ɲɛgɛnɛ bɛ tɛmɛ minnu fɛ ka taa ɲɛgɛnɛbarani na.

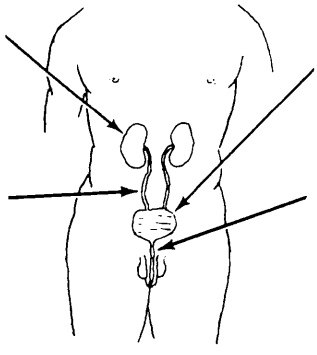

Ɲɛgɛnɛbarani ye bɔɔrɔ ye min bɛ ɲɛgɛnɛ mara. Ni a bɛ fa, a bɛ bonya ka taa a fɛ.

Ɲɛgɛnɛ bɛ tɛmɛ ɲɛgɛnɛsiraw fɛ ka taa cɛya la walima woni dɔ fɛ, min bɛ musoya dawolow ni ɲɔgɔn cɛ.

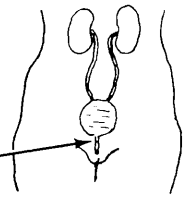

Mɔgɔ dɔgɔyɔrɔ:

Cɛ la

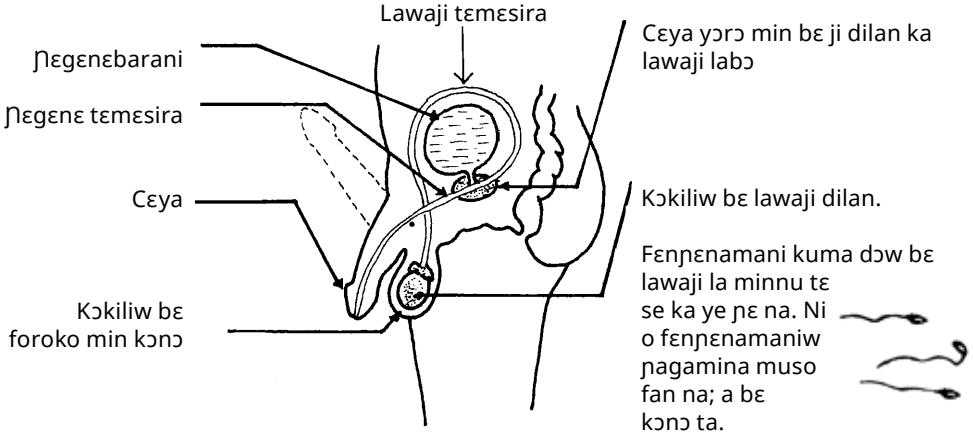

Muso la

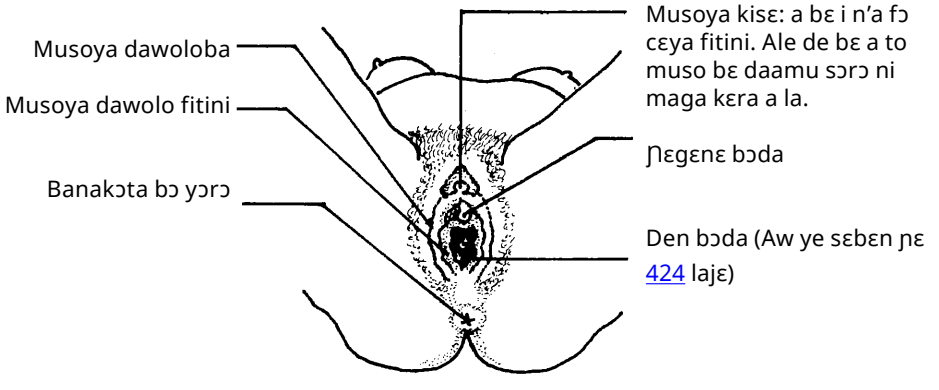

Ɲɛgɛnɛsiralabana damadɔw

Hakilijigin: A ka gɛlɛn ka ɲɛgɛnɛsiralabanaw dɔn. Bana kelen bɛ se ka kɛ cɛ ni muso la nka u kɛcogo tɛ kelen. A bana dɔw man jugu, nka a dɔw ka jugu. Tuma dɔw la, mɔgɔ tɛ a bana jugumanw daminɛ jate ko jugu ye. Nin gafe in ni a ɲɔgɔnnaw dɔrɔn tɛna aw dɛmɛ ka se ka banaw suguya dɔn ka ɲɛ. U sidɔn ka teli lajɛliw ni sɛgɛsɛgɛliw de senfɛ. Ni nin bana dɔ bɛ aw la, a ka fisa aw ka taa aw yɛrɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la.

Mɔgɔ caman tɛ nin bana ninnu danfara dɔn ka bɔ ɲɔgɔn na.

1. Ɲɛgɛnɛsiralabana minnu tɛ yɛlɛma mɔgɔ fɛ. O banaw ka ca musow de la. (U bɛ daminɛ kafoɲɔgɔnya kɔfɛ, nka u bɛ to ka tunu ka tila ka na, kɛrɛnkɛrɛnnenya la kɔnɔmaya waati).
2. Kuru ɲɛgɛnɛsiraw la;
3. Ɲɛgɛnɛsira bɛ geren (gɛlɛya bɛ don ɲɛgɛnɛ bɔli la ka a sababu kɛ fasa dɔ bɛ funu ka ɲɛgɛnɛsira geren; kɛrɛnkɛrɛnnenya la cɛkɔrɔbaw la);
4. Dana walima damajalan (bana don min bɛ sɔrɔ cɛ ni musoya fɛ, a bɛ ɲɛgɛnɛsira datugu).
5. Diɲɛ kɔnɔ, yɔrɔ dɔw la ɲɛgɛnɛbilennikɛ ye bana ye joli bɛ bɔ ɲɛgɛnɛ fɛ bana min na. Nin kofɔlen don banaw la minnu sababu bɛ bɔ tumu wɛrɛw la. Aw ye sɛbɛn ɲɛ 236 lajɛ.

Ɲɛgɛnɛsiralabana minnu tɛ sɔrɔ cɛ ni musoya fɛ; ni u tɛ yɛlɛma mɔgɔ fɛ

A taamasiɲɛw:

- Farigan ni kungolodimi bɛ a tigi minɛ tuma dɔw la.
- Tuma dɔw la, dimi bɛ kɛ a tigi kɔnɔ kɛrɛw la (fanw).
- Ɲɛgɛnɛsira bɛ a tigi jeni jeni ɲɛgɛnɛkɛ kɔfɛ. Ɲɛgɛnɛkɛ nege bɛ to ka a tigi minɛ, nka a tɛ ɲɛgɛnɛ caman sɔrɔ.
- A tigi bɛ dɛsɛ ka ɲɛgɛnɛ mara (kɛrɛnkɛrɛnnenya na denmisɛnw).
- Tuma dɔw la joli ɲagaminen bɛ sɔrɔ ɲɛgɛnɛ na.

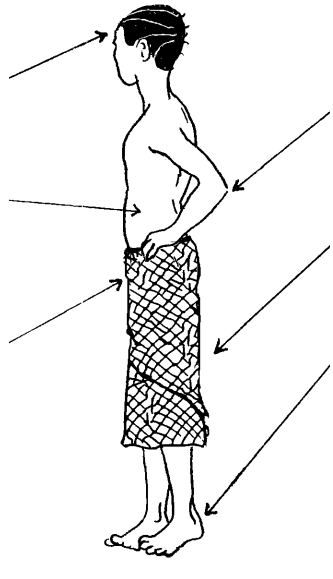

- Tuma dɔw la, kɔdimi ni kɔmɔkilidimi bɛ a tigi minɛ.
- Tuma dɔw la, dimi bɛ jigin a tigi senw na.
- A dɔw la, ni fiɲɛ bilalen don kɔmɔkiliw la, a tigi senw ni a ɲɛda bɛ to ka funu.

Ɲɛgɛnɛsiralabana misɛnniw bɛ muso caman na. O bana ninnu man ca cɛw la. Taamasiŋɛ minnu bɛ ye tuma dɔw la, o ye: ɲɛgɛnɛ bɔsira bɛ a tigi jeni jeni ni a bɛ ɲɛgɛnɛ kɛ ani ɲɛgɛnɛ kɛ nege bɛ a tigi minɛ tuma bɛɛ. Taamasiŋɛ wɛrɛw ye kɔnɔdimi ye ani joli bɔli ye ɲɛgɛnɛ fɛ. Ni farigan ni kɔdimi bɛ a senkɔrɔ, o ye bana jugu dɔ taamasiŋɛ ye.

A furakɛcogo

- Aw bɛ ji caman min. Ji caman minni bɛ ɲɛgɛnɛsiralabana caman ban ka sɔrɔ mɔgɔ ma fura fosi ta.
- Aw bɛ ji wɛri ɲɛ kelen min miniti 30 o miniti 30 lɛrɛ 3 kɔnɔ walima lɛrɛ 4 kɔnɔ ani ka to ka ji caman minni kɛ aw taabolo ye (nka ni mɔgɔ min tɛka ɲɛgɛnɛ sɔrɔ walima ni a bolow ni a ɲɛda bɛ tɔn, o tigi man kan ka ji caman min).
- Ni a tigi bɛka kabadasi wulilen min (barisa ɲɛgɛnɛ tɛka sɔrɔ ani fari bɛɛ bɛka funu, a tigi man kan ka ji caman min).
- Ni farigan bɛ a senkɔrɔ walima ni ji caman min tɛka bana nɔgɔya, aw bɛ silifamidi *(sulfamides)*, anpisilini *(ampicilline)* walima bakitirimu *(Bactrim)* furakisɛ ta. Aw bɛ aw hakili to fura tacogo ni a tata hakɛ fɔlen na. Walasa ka bana in kɛlɛ, aw ka kan ka fura ta fo tile 10. Ni bana sera kɔmɔkiliw ma walima ni fura kofɔlen ninnu ma mako ɲɛ, aw bɛ siporofilɔkisasini *(ciprofloxacine)* lajɛ (sɛbɛn ɲɛ 534). Hali ka aw to furaw tali la, a ka ɲi aw ka ji caman min.
- Ni nɔgɔya ma don a la fewu, aw bɛ aw teliya ka taa aw yɛrɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la.

Kurukuru kɔmɔkilila la walima ɲɛgɛnɛsiraw la

A taamasiŋɛw:

- A bɛ daminɛ ni dimi gɛlɛn ye kɔmɔkili la, galakakolow, ɲɛgɛnɛsiraw walima kɔnɔ na.
- Tuma dɔw la, ɲɛgɛnɛsiraw bɛ datugu pewu walima joli bɛ bɔ ni a tigi bɛ ɲɛgɛnɛ kɛ.
- A bɛ se ka kɛ o bana ni ɲɛgɛnɛbana bɛ ɲɔgɔn sɔrɔ mɔgɔ la.

A furakɛcogo:

- A furakɛcogo ni ɲɛgɛnɛsiralabanaw bɛɛ furakɛcogo ye kelen ye (aw ye sanfɛla lajɛ).
- Aw bɛ se ka dimimadafuraw fana ta ka fara kɔnɔdimifura kan (aw ye sɛbɛn ɲɛ 568 lajɛ).
- Ni aw tɛ ɲɛgɛnɛ sɔrɔ, aw bɛ a lajɛ ka aw da ka ɲɛgɛnɛ kɛ. Tuma dɔw la, o bɛ a to ɲɛgɛnɛbarani kɔnɔ kuru ka yɛlɛma ka ɲɛgɛnɛsira dayɛlɛ.

- Ni olusi ma mako ɲɛ, aw bɛ dɛmɛ ɲini dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ. Opereli bɛ se ka ye a dɔw la.

Ɲɛgɛnɛkɛbana

Bana don min ka teli ka cɛkɔrɔbaw minɛ. A bana in sababu bɛ bɔ cɛya fasajuru dɔ fununi na. O fasa bɛ ɲɛgɛnɛbarani ni ɲɛgɛnɛsira cɛ.

A taamasiŋɛw:

- Ni i bɛ ɲɛgɛnɛ kɛ walima ka banakɔtaa kɛ i bɛ degun. Ɲɛgɛnɛ bɔsira bɛ geren kojugu hali banabagatɔ bɛ se ka tile caman kɛ a ma ɲɛgɛnɛ sɔrɔ.
- Ni farigan bɛ a sen kɔrɔ o ye bana daminɛ ye.

A furakɛcogo:

- Walasa ka ɲɛgɛnɛ kɛ a tigi ka kan ka a sigi tasaba falen ji wɔlɔkɔlen na i n'a fɔ ja in bɛ a jira cogo min.
- Ni o ma a ɲanabɔ, sugunɛsamanan bɛ se ka kɛ a fura ye (sɛbɛn ɲɛ 375).
- Ni farigan bɛ a tigi la, aw bɛ se ka anpisilini ta (*ampicilline*, sɛbɛn ɲɛ 526) walima tetarasikilini (*tétracycline*, sɛbɛn ɲɛ 529).
- Aw ye taa aw yɛrɛ lajɛ. Ka da a kan, minnu ka gɛlɛn kosɛbɛ, olu tɛ se ka ɲɛ opereli kɔ.

An ka kan ka cɛw ka sugunɛkɛbana ni dana (walima damajalan) danfara dɔn. Nin bana in fana bɛ se ka ɲɛgɛnɛ bɔsira datugu. Ni mɔgɔkɔrɔba don, a bɛ se ka kɛ cɛw ka sugunɛkɛbana ye. Nka ni cɛ de jɛra ni muso ye bana in bɛ muso min na, o bɛ se ka kɛ dana walima damajalan ye.

Bana minnu bɛ sɔrɔ kafoŋɔgɔnya fɛ (dilannabanaw)

Sɛbɛn ɲɛ nataw la, an bɛ kuma bana dɔw kan minnu bɛ jɛnsɛn kafoŋɔgɔnya sira fɛ sopisi, damajalan, tonsoŋimi gɛnɛgɛnɛ (tubabukan*: les infections sexuellement transmissibles ou IST*). Walasa ka kunnafoni sɔrɔ sida banakisɛ ni sida, aw ye sɛbɛn lajɛ ka a ta ɲɛ 506 fo 511 lajɛ.

Sopisi ni damajalan

Cɛ ni muso bɛɛ bɛ se ka sopisi walima damajalan sɔrɔ, ka a sɔrɔ u taamasiŋɛw ma ye.

Sopisi ni damajalan taamasiŋɛw bɛɛ ye kelen ye, hali ni o ye a sɔrɔ ko sopisi sɔrɔ ka di wa a dimi ka bon. Cɛ ni muso bɛɛ bɛ se ka sopisi ni damajalan sɔrɔ ɲɔgɔn fɛ. O la a ka fisa u fila bɛɛ ka a furakɛ. Ni a ma furakɛ, sopisi walima damajalan bɛ se ka cɛ walima muso kɛ kona ye (ka a bali ka den sɔrɔ). Sopisi walima damajalan bɛ muso kɔnɔma min na, ni a jiginna ka a sɔrɔ a ma furakɛ, banakisɛ in bɛ se ka don den ɲɛ na ka a fiyen (sɛbɛn ɲɛ 348 lajɛ).

A taamasiɲɛw cɛ la

- Nɛ bɛ bɔ cɛya la;
- Waati dɔw la dimi bɛ kɛ sababu ye ka cɛ kɔkili funu.

A taamasiɲɛw muso la

- Ji nɛrɛmuguma walima binkɛnɛma bɛ bɔ musoya la walima banakɔtaayɔrɔ la
- Dimi bɛ kɛ a barakɔrɔla la (tɔkɔkolodimi, sɛbɛn ɲɛ 379).
- Farigan
- Dimi bɛ kɛ a tigi la kafoɲɔgɔnya waati la.

Taamasiɲɛw minnu bɛ ye cɛ ni muso fila bɛɛ la

- Ni a tigi bɛ ɲɛgɛnɛkɛ, a bɛ a dimi walima a bɛ a jeni.
- Ŋɛɲɛ walima joli misɛnni bɛ bɔ a tigi fari bɛɛ la.
- Dimi bɛ kɛ a tigi kunbere, a senkuru walima a bolotugudaw la.

Cɛ la, sopisi taamasiɲɛ fɔlɔw bɛ ye tile 2 ka taa bila tile 5 la (dɔgɔkun 3 walima dɔgɔkun caman) kafoɲɔgɔnya tɛmɛnen a ni muso dɔ cɛ bana bɛ muso min na. Muso la, bana in taamasiɲɛw bɛ se ka ye dɔgɔkun caman walima kalo caman kɔfɛ. Nka hali ni bana in taamasiɲɛ tɛ mɔgɔ min na, a tigi bɛ se ka a yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛ la a sɔrɔlen tile dama dama kɔfɛ.

Sopisi furakɛcogo

- Fɔlɔ, sopisi tun bɛ furakɛ ni penisilini ye. Nka yɔrɔ caman na bi, bana in ye se sɔrɔ penisilini kan, o la an ka kan ka banakisɛfagalan wɛrɛw lajɛ. A ka fisa an ka ladilikan ɲini an ka sigidamɔgɔw fɛ, walasa ka a dɔn fura minnu da ka di ani minnu sɔrɔ ka di an ka sigidaw la. Fura minnu bɛ kɛ ka sopisi ni damajalan furakɛ, olu tɔgɔ bɛ sɔrɔ sɛbɛn ɲɛ 535 na. Ni ji ni dimi ma ban tile 2 walima tile 3 furakɛli kɔfɛ, o bɛ a jira ko sopisi sera fura kɔrɔ walima ko damajalan de bɛ a tigi la.
- Ni sopisi walima damajalan bɛ muso min na, ni farigan ni barakɔrɔladimi bɛ a sen kɔrɔ, o bɛ se ka kɛ tɔkɔkolodimi ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 379 lajɛ).
- Aw ye kafoɲɔgɔn kɛ mɔgɔ o mɔgɔ fɛ, aw bɛ olu bɛɛ yɔrɔ ɲini ka a fɔ u ye u ka taa u yɛrɛ furakɛ. Ni cɛ jɛra a muso fɛ bana in sɔrɔlen kɔfɛ, muso ni a cɛ bɛɛ ka kan ka u yɛrɛ furakɛ. Hali ni bana taamasiɲɛw ma ye muso la, a ka kan ka a yɛrɛ furakɛ, ni o tɛ, a bɛna a yɛlɛma cɛ fɛ tuguni.

- Walasa ka denyɛrɛni tanga damajalan ma ani kɛrɛnkɛrɛnnenya la sopisi ma, ni o ye bana ye min bɛ se ka fiyen lase den ma, aw ye sɛbɛn ɲɛ 348 lajɛ.

- **Aw bɛ aw hakili to a la: Sopisi walima damajalan** bɛ mɔgɔ min na, dana fana bɛ se ka kɛ o tigi la ka sɔrɔ a tɛ a dɔn. Tuma dɔw la a ka fisa i ka dana furakɛ, ka da a kan sopisi ni damajalan furakɛli bɛ se ka dana taamasiɲɛ fɔlɔw kubɛn, nka a tɛ se ka a furakɛ.

Walasa ka nin bana ninnu ni kafoɲɔgɔnya bana wɛrɛw kunbɛn, aw ye sɛbɛn ɲɛ 371 lajɛ.

Dana

Dana ye bana jugu ye min bɛ jɛnsɛn kafoɲɔgɔnya fɛ mɔgɔw ni ɲɔgɔn cɛ.

A taamasiɲɛw

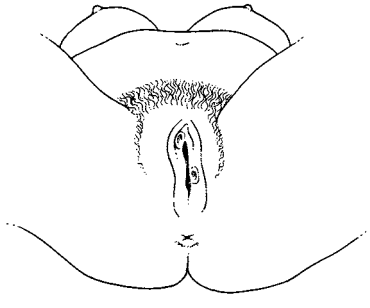

- A taamasiɲɛ fɔlɔ ye joli ye min bɛ bɔ cɛ walima muso dɔgɔyɔrɔ la ni o bɛ wele leminanpo (Nka waati dɔw la, leminanpo bɛ se ka bɔ mɔgɔ dawolo, a bolokɔni, banakɔtaayɔrɔ walima a da kɔnɔ.) Leminanpo bɛ bɔli daminɛ dɔgɔkun 2 fo ka se dɔgɔkun 5 ma, kafoɲɔgɔnya tɛmɛnen i ni mɔgɔ cɛ leminanpo bɛ mɔgɔ min na. A ka ca a la dimi tɛ joli in na; o de la ni a bɛ muso la, a bɛ se ka kɛ o tɛ a dɔn nka a bɛ se ka a bila mɔgɔ wɛrɛw la. Ni tetanɔsifura o joli juguyara, a bɛ se ka kɛ leminanpo ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 373 lajɛ).

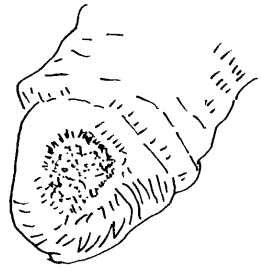

- Leminanpo bɛ tile dama dama kɛ ka tila ka tunu a yɛrɛ ma, ka sɔrɔ i ma fura ta, nka o bɛɛ la bana in ma ban.
- Dɔgɔkun damadɔ kɔfɛ, joli bɛ se ka bɔ a tigi kan kɔnɔ, farigan misɛnniw bɛ a minɛ, ka a da kɔnɔna kɛ joli ye, walima ka a tigi kolotugudaw funu. Nin taamasiɲɛ minnu fɔlen filɛ, olu bɛ se ka bɔ a tigi fari la:

Kurukuru misɛnniw bɛ bɔ a tigi fari la dimi bɛ minnu na

A kuruw da bɛ koori ka u bilen

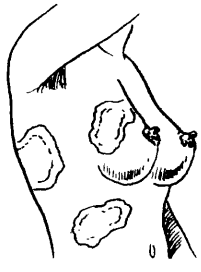

Kurukurumisɛnniw bɛ bɔ a tigi tɛgɛw kɔnɔ, kuru kunbaba bɛ bɔ tɛgɛciw kɔnɔ

A ka ca a la, nin taamasiɲɛ ninnu caman bɛ ban u yɛrɛ ma, a bɛ kɛ a tigi hakili la ko fosi tɛ a la, nka o bɛ a sɔrɔ bana ma ban. Ni a ma furakɛ bana in bɛ se ka gɛlɛya caman wɛrɛw lase a tigi ma kɔfɛ: dusukundimi, mulukuli, fatɔya.

Aw ye aw hakili to a la: ni kuru kelen bɔra aw dogoyɔrɔ la, dɔgɔkun kelen kɔfɛ, kuru, joliw ni birintilida caman bɔra aw fari fan bɛɛ la, aw ka kan ka sɔmi ko dana bɛ aw la.

Dana furakɛcogo (furakɛli walasa ka dana kɛlɛ)

Walasa ka dana kɛnɛya pewu, aw ka kan ka furakɛli dafalen kɛ:

- **Ni a taamasiɲɛ yeli tɛ san 2 bɔ**, aw ka kan ka bɛnzafini penisilini hakɛ miliyɔn 2,4 pikiri kelen bɛɛ kɛ siɲɛ kelen (*2,4 million unités de benzathine pénicilline*). Aw bɛ a tila fila ye ka tilancɛ kɛ bobara kelen kelen bɛɛ la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 523 lajɛ). Ni aw fari tɛ sɔn penisilini na, aw ye tetarasikilini (*tétracycline*) walima eritoromisini (*érythromycine*) miligaramu 500 kunun siɲɛ naani tile kɔnɔ fo ka se tile 15 ma.
- **Ni a taamasiɲɛ bɔli ka ca ni san 2 ye**, aw ye bɛnzafini penisilini hakɛ miliyɔn 2,4 pikiri kɛ a tigi la (*2,4 million unités de benzathine pénicilline*). Aw bɛ penisilini tilancɛ kɛ a tigi bobara la siɲɛ kelen dɔgɔkun kɔnɔ fo dɔgɔkun 3, o bɛɛ bɛ bɛn hakɛ miliyɔn 7,2 pikiri ma. Ni a fari tɛ sɔn penisilini na, aw bɛ se ka tetarasikilini walima eritoromisini miligaramu 500 ta siɲɛ 4 don o don fo tile 30.
- Ni aw sɔmina ko dana don aw bɛ taa aw yɛrɛ lajɛ. Dɔgɔtɔrɔ de bɛ se ka lajɛliw kɛ ka a latigɛ ni dana don walima ni o tɛ. Hali ni o sɛgɛsɛgɛli in tɛ se ka kɛ, a tigi ka kan ka a ka bana dana fura kɛ.
- Mɔgɔ o mɔgɔ ni danatɔ jɛra, o tigi ka kan ka a yɛrɛ furakɛ walima ka taa a yɛrɛ lajɛ, o ka kan cɛ ni muso bɛɛ la minnu jɛɲɔgɔn ye danatɔ ye

Ladilikan: Musokɔnɔma walima denbatigiw minnu fari tɛ sɔn penisilini na, olu bɛ se ka eritoromisini ta min hakɛ ni tetarasikilini tata hakɛ ye kelen ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 529 lajɛ).

Walasa ka dana kunbɛn aw ye sɛbɛn ɲɛ nataw lajɛ.

Gɛnɛgɛnɛ

A taamasiɲɛw:

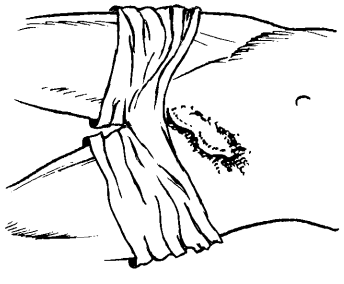

- **Cɛ la:** gɛnɛgɛnɛbaw bɛ bɔ.
- U bɛ kɛ sikɔlɔma ye, u bɛ ci ka nɛ bɔ, ka tila ka kɛ jolifɔn ye.
- **Muso la:** Joli bɛ bɔ banakɔtaa yɔrɔ la, a bɛ funu, ka nɛ ta ka tila ka banakɔtaa yɔrɔ dɔgɔya.

A furakɛcogo:

- Aw bɛ taa aw yɛrɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la.
- Aw ye eritoromisini *(érythromycine)* miligaramu 500 di mɔgɔkɔrɔba (baliku) ma sinɛ 4 tile kɔnɔ, tile 14 fo ka se tile 21 ma. Walima aw ye dɔkisisikilini *(doxycycline)* miligaramu 100 di a tigi ma sinɛ 2 tile kɔnɔ, tile 14 fo ka se tile 21 ma. Wa a tigi man kan ka kafoɲɔgɔnya kɛ fo a ka bana ka kɛnɛya.

Ladilikan: Gɛnɛgɛnɛbaw worokɔrɔla la, o bɛ se ka kɛ leminanpo taamasinɛ ye. (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 373 lajɛ.)

Mɔgɔ bɛ se ka fɛn min kɛ walasa ka kafoɲɔgɔnya banaw yɛlɛmali bali

1. **Aw kana da ni mɔgɔ sugu bɛɛ ye.** Cɛ ni muso minnu daɲɔgɔn ka ca, olu ka teli ka dilannabana sɔrɔ. Yɛrɛfeerelaw tɛ mɔgɔ ɲɛnamaw ye, aw ye olu ye ka u to yen. Walasa ka aw yɛrɛ tanga dilannabanaw ma, aw ka kan ka to ka da ni mɔgɔ kelen dɔrɔn ye. Ni aw fila dɔ la kelen bɛ a fɛ ka kafoɲɔgɔnya kɛ ni mɔgɔ wɛrɛ ye, **o tigi ka kan ka fugulan nafama don tuma bɛɛ** (sɛbɛn ɲɛ 433 lajɛ).
2. **Ka aw yɛrɛ furakɛ joona**. Dilannabana bɛ mɔgɔ minnu na, olu ka furakɛli joona nafa ka bon kosɛbɛ ka da a kan, o bɛ u bali ka a yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛw fɛ. Ni kafoɲɔgɔnyabana dɔ bɛ aw la, o ka teli ka yɛlɛma ka kɛ sidabana walima kafoɲɔgɔnya bana wɛrɛw ye. Aw kana da ni mɔgɔsi ye fo ni o ye a sɔrɔ a tigi ka furakɛli banna ka mɛn ni tile 3 ye. (Nka o tɛ a jira ko sidabana furakɛra. Aw ye sɛbɛn ɲɛ 508 lajɛ).
3. **Aw kɛra sababu ye ka bana in lase mɔgɔ minnu ma, aw ye olu ladɔnniya**. Ni dana walima damajalan bɛ mɔgɔ min na, ni kafoɲɔgɔnya tɛmɛnna a ni mɔgɔ wɛrɛw cɛ, ni a ye mɔgɔ ladiri ye, a ka kan ka u bɛɛ kunnafoni, walasa u fana ka u yɛrɛ furakɛ. Ni bana in bɛ cɛ la, a ka kan ka a muso ladɔnniya ka da a kan musow bɛ se ka bana yɛlɛma ka a sɔrɔ u tɛ a dɔn a bɛ u la, denw bɛ se ka bana, walima ka fiyen. Ani fana, a bɛ se ka denwolobaliya ni bana wɛrɛw lase muso ma.
4. **An ka ɲɔgɔn bila sira ɲuman kan.** An ka a fɔ an teri banabagatɔw ye u ka u yɛrɛ furakɛ, ka u ladi u ka kafoɲɔgɔnya jɔ fo u ka kɛnɛya.

Dogoyɔrɔla joliw (cɛya la walima musoya la)

Ni joli bɛ dogoyɔrɔ la, a tɛ mɔgɔ dimi, o bɛ se ka kɛ npɔrɔn taamasinɛ ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 369 lajɛ). Joli caman wɛrɛw bɛ se ka dilannabanaw taamasinɛ jira: dogoyɔrɔla gorow, jolimisɛnniw walima kurukuruw. Sidabana bɛ se ka sɔrɔ o joliw fɛ kafoɲɔgɔnya senfɛ. Aw ye fugulan nafama matarafa kafoɲɔgɔnya waati la, nka ni fugulan ma se ka joli datugu, aw bɛ aw yɛrɛ minɛ.

Dogoyɔrɔla gorow (goro minnu bɛ sɔrɔ kafoɲɔgɔnya fɛ ani kuruw, *verrues génitales*)

Goro ninnu bɛ sɔrɔ banakisɛw fɛ minnu bɛ jɛnsɛn kafoɲɔgɔnya waati. O gorow ni fari fan tɔw ta bɛɛ ye suguya kelen ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 336 lajɛ) nka dogoyɔrɔla gorow ka ca ka tɛmɛ olu kan.

Cɛya la

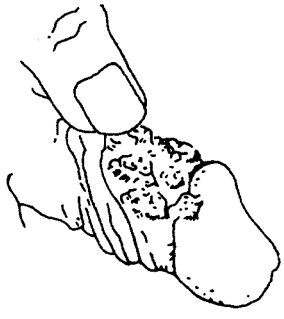

A taamasiɲɛw:

A kurukuruw ka misɛn, u ɲɛ bɛ kɛ jɛman walima sikɔlɔma ye ka a yɔrɔ kuru ka a ja. Cɛw ta bɛ bɔ u cɛya la walima banakɔtaa yɔrɔ la. Ni muso don, a bɛ bɔ musoya dawolow la, a kɔnɔna na, wolonugu la walima banakɔtaa kɛrɛdaw la.

A furakɛcogo:

Aw bɛ tirikuloro-asetiki (*trichloroacétique*) walima podofilini (*podophylline*) dɔɔni mu goro bɛɛ kelen kelen na (aw ye sɛbɛn ɲɛ 556 lajɛ) (ni aw bɛ se, aw bɛ fɔlɔ ka jolituluni walima tulu wɛrɛ mu a lamini na walasa ka wolo fan tɔw tanga bana in ma. Aw bɛ a yɔrɔ ko walasa podofilini ka bɔ a la ni lɛri 6 kɔfɛ. Tuma dɔw la, a furakɛli bɛ se ka mɛn senna. Goro ninnu bɛ dɔgɔya ka tunu, nka a dɔw la a bɛ segin kɔ.

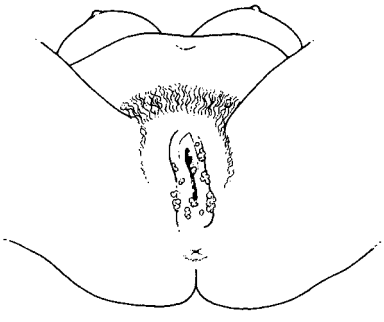

Musoya la

A kunbɛncogo:

Ni goro bɛ cɛ la walima a kafoɲɔgɔn na, cɛ ka kan ka fugulan nafama don kafoɲɔgɔnya waati (aw ye gafe 433 lajɛ).

Fugulan nafama donni kafoɲɔgɔnya waati!
O bɛ mɔgɔw tanga bana caman ma i n'a fɔ goro, jolimisɛnniw, kurukuru, sidabanakisɛ ani dilannabana wɛrɛw.

Dogoyɔrɔla jolimisɛnniw *(herpès génital)*

O jolimisɛnni jugumanw bɛ bɔ wolo la ka a sababu kɛ banakisɛ dɔ ye. Kisɛkisɛni bɛ bɔ dogoyɔrɔw la. Bana bɛ yɛlɛma mɔgɔ la kafoɲɔgɔnya waati. A bɛ se ka bɔ mɔgɔ da la ni a tigi ye a da don a kafoɲɔgɔn dogoyɔrɔ la. Kisɛkisɛni dɔ bɛ bɔ mɔgɔ la minnu ni goro tɛ suguya kelen ye, olu bɛ sɔrɔ sufɛfarigan fɛ (aw ye sufɛfarigan yɔrɔ lajɛ, sɛbɛn ɲɛ 363).

A taamasiɲɛw:

- Kurumisɛnni caman dimima bɛ bɔ dogoyɔrɔ la, banakɔtaayɔrɔ la, bobara la walima worow la.
- O kurukuruniw bɛ ci ka kɛ jolimisɛnniw ye minnu dimi ka bon.
- O joliw bɛ ja ka a yɔrɔ faraw bɔ.

Nin kurukuru kofɔlenw bɛ se ka dɔgɔkun 3 kɛ mɔgɔ la. U bɛ farigan ni gɛnɛgɛnɛ bila mɔgɔ la. Ni muso bɛ sugunɛkɛ, a yɔrɔ bɛ a jenijeni.

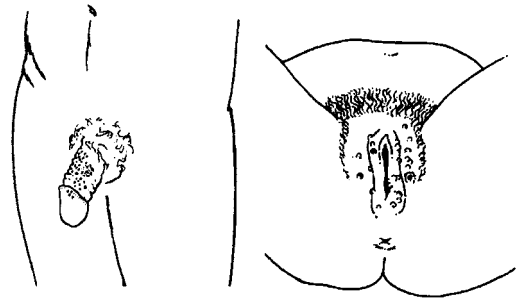

Cɛ la Muso la

Banakisɛ bɛ se ka to fari la hali bana taamasiɲɛw tununen kɔ. Kurukuru wɛrɛw bɛ se ka bɔ dɔgɔkun caman walima san caman bana minɛnen kɔ. A ka ca a la, joliw bɛ bɔ a yɔrɔ kɔrɔw la nka u dimi man bon, u man ca wa u kɛnɛya ka di.

A furakɛcogo:

Fura tɛ yen min bɛ dogoyɔrɔla goro kɛnɛya, asikulowiri (*acyclovir*) bɛ se ka a mada (aw ye sɛbɛn ɲɛ 557 lajɛ). Aw bɛ a yɔrɔ saniyalen to tuma bɛɛ. Aw bɛ kafoɲɔgɔnya ye ka a to yen sani joliw ka kɛnɛya hali ni o ye a sɔrɔ manani bɛ aw bolokɔrɔ.

Ni aw magara joli ninnu na waati o waati, aw bɛ aw tɛgɛ ko ni safinɛ ye. Aw bɛ aw jija aw bolow kana se aw ɲɛ ma. Ni goro bɔra mɔgɔ ɲɛ na, o bɛ se ka laban fiyentɔya ma.

Aw ye aw janto nin na: Ni goro bɛ musokɔnɔma na, a bɛ se ka a yɛlɛma a den fɛ jiginni waati. O ye faratiba ye den ma. Aw bɛ aw ka dɔgɔtɔrɔ walima tinminɛmuso ladɔnniya ko goro tun bɛ aw la waati dɔ.

Jolimisɛnniw *(chancre mou)*

U taamasiɲɛw:

- Jolimisɛnniw bɛ bɔ mɔgɔ dogoyɔrɔ ni banakɔtaayɔrɔ la, dimi bɛ joli minnu na.
- A bɛ gɛnɛgɛnɛ bila a tigi la.

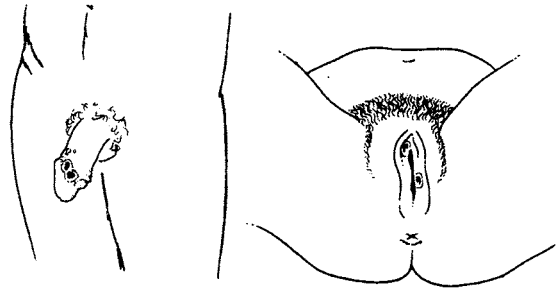

Cɛ la Muso la

A furakɛcogo:

- **Aw bɛ azitoromisini** garamu 1 (*azithromycine*) dunta di a tigi ma tako 1 na, walima eritoromisini miligaramu 500 (*érythromycine* 500 mg) tako 4 tile kɔnɔ fo tile 7, walima siporofilɔkisasini miligaramu 500 (*ciprofloxacine* 500 mg) tako 2 tile kɔnɔ fo tile 3. Aw bɛ se ka a tigi furakɛ ni sɛfitiriyakizɔni miligaramu 250 pikiri ye sogobu fɛ (*ceftriaxone*, 250 mg par injection), pikiri kɛko 1. **Siporofilɔkisasini man kan ka di musokɔnɔmaw ni denmisɛnniw ma.**
- A ka fisa ka npɔrɔn fana furakɛ a fɛ (sɛbɛn ɲɛ 370).

Bolokoli ni musow ka nɛgɛkɔrɔsigi

Laada la, cɛmisɛnniw bolo bɛ ko sigida caman na, ani musomaniw bɛ sigi nɛgɛkɔrɔ yɔrɔ caman na diɲɛ kɔnɔ. Bolokoli jɔyɔrɔ tɛ kɛnɛya la nka a bɛ kɛ sababu ye ka cɛ caman tanga sidabana ma. Faratiba tɛ bolokoli la. **Nka musow ka nɛgɛkɔrɔsigi farati ka bon kosɛbɛ, o la a ka kan ka dabila**. Bolokoliminɛn nɔgɔlen bɛ se ka sidabana bila mɔgɔ la.

Bilakorow

Forokoni dɔ bɛ yen min bɛ bilakoro dogoyɔrɔ kun datugu. Ni sugunɛ bɛ bɔ ka ban, o bɛ a jira ko gɛlɛya tɛ yen. A ka ca a la o forokoni bɛ cɛya kun bila a yɛrɛ ma ni den ye san 4 sɔrɔ. Ni o kɛra, **kun tɛ bolokoli la**. Aw kana forokoni diyagoya wɔrɔ ka bɔ cɛya kun na.

Ni forokoni bilenna ka a funu ani ka a gɛrɛntɛ fo ka den bali ka sugunɛkɛ, o tɛ ɲuman ye. O la aw ka kan ka taa ni a ye dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ ka a bolo ko joona.

Ka da du ka laada kan, cɛmani bolo bɛ se ka ko tinminɛmuso fɛ walima a ɲɛdɔnbaga fɛ. A bɛ se ka forokoni kunni tigɛ ni lamu kura ye. Ni a tigɛra, basi bɛ bɔ. Aw bɛ bandi walima fini jɛlen dɔ da a la miniti 5 ɲɔgɔn, fo basibɔn ka jɔ. Furakɛla dɔw bɛ jiri dɔw ɲɛji da a la walasa la basi jɔ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 50 lajɛ).

Bilakoroni cɛya

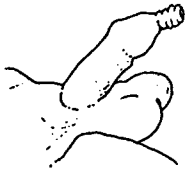

Aw ye aw jija aw kana cɛya kun tigɛ.

Aw bɛ forokoni kun sama

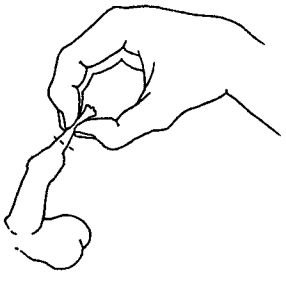

A tigɛyɔrɔ dan.

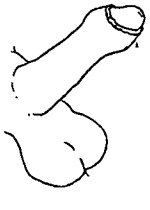

Cɛya kun bɛ se ka ye ka ɲɛ sisan.

Ni basibɔn ma jɔ joona, aw bɛ jolikuruw ko ka bɔ cɛya la ni ji sanuman ye, aw bɛ tila ka fini jɛlen dɔ da a la ka a bisi fo basibɔn ka jɔ. Fura kɛ kun tɛ a la.

Musomaniw

Musomaniw ka nɛgɛkɔrɔsigi la, bolokolikɛla bɛ musoya kisɛ kunni tigɛ. Waati dɔw la, a musoya dawolo dɔ bɛ tigɛ a senfɛ. Musoya kisɛ kun tigɛli kɔlɔlɔ bɛ i n'a fɔ ni i ye cɛya kun tigɛ. **Musomaniw man kan ka sigi nɛgɛ kɔrɔ**. Muso minnu sigira nɛgɛ kɔrɔ, olu ka sugunɛkɛ ka ca, u ka musoyala banaw ka ca wa u bɛ degun caman sɔrɔ jiginni waati.

Musomaniw ka nɛgɛkɔrɔsigi basibɔn ka jugu ka tɛmɛ. **Musomani bɛ se ka sa** yɔrɔnin kelen o sababu la. **O la, aw ka kan ka fɛɛrɛ tigɛ joona**. Aw bɛ jolikuruw ko ka bɔ a da la ka basi bɔyɔrɔ ɲini ani ka fini jɛlen dɔ da a yɔrɔ miniti 5 kɔnɔ. Ni basibɔn ma jɔ miniti 5 kɔnɔ, aw bɛ aw bolo digilen to a yɔrɔ kan ka taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la. Aw bɛ aw hakili to kirinni taamasiŋɛw na (aw ye sɛbɛn ɲɛ 137 lajɛ) ani banamisɛnni wɛrɛw.

Sugunɛ labɔjuruni dontuma ni a doncogo (Manajuru min bɛ kɛ ka sugunɛ labɔ mɔgɔ kɔnɔ, Katetɛri)

An ka kan ka a don waati jumɛn ani an man kan ka a don waati jumɛn?

- Ni waajibi tɛ, an man kan ka katetɛri don abada. Dɔgɔtɔrɔ walima kɛnɛyabaarakɛla de bɛ se ka a don. Bana jugu bɛ se ka sɔrɔ a donni fɛ walima a bɛ se ka da bila sugunɛ bɔyɔrɔ la tuma bɛɛ, sango ni cɛ don.
- Ni banabagatɔ bɛ se ka hali sugunɛ dɔɔni kɛ a yɛrɛ ye, aw man kan ka sugunɛjuru don a la.
- Ni banabagatɔ tɛ se ka sugunɛ kɛ a yɛrɛ ye, aw bɛ se ka a lasigi ji wɔlɔkɔlen na, (aw ye sɛbɛn ɲɛ 367 lajɛ). Aw bɛ se ka bana in fura bɛɛ di a ma ɲɔgɔn fɛ.
- Ni sugunɛ gannen don mɔgɔ la, a tigi dun tɛka se ka a kɛ, ni a bɛka a tigi banani taamasiŋɛw jira, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la joona.
- Ni aw ma se ka taa dɔgɔtɔrɔso la, o la, aw bɛ sugunɛkɛjuru don a la.

Sugunɛ ka mɔgɔ banani taamasiŋɛw

- A tigi fifa kasa bɛ kɛ i n'a fɔ sugunɛ kasa;
- Ɲɛ ni senw bɛ funu;
- Fɔɔnɔ, jatigɛ ani fangadɔgɔya.

Sugunɛ sɔrɔli ka gɛlɛn mɔgɔ minnu ma, sugunɛkɛbana bɛ minnu na walima kuru sigilen don minnu sugunɛkɛsiraw la, olu de ka kan ka sugunɛkɛjuru bila u bolo kɔrɔ.

Sugunɛkɛjuru doncogo

1. Aw bɛ sugunɛkɛjuru tobi (ani aw bɛna baara kɛ minɛn fɛn o fɛn na) fo miniti 15.

2. Aw bɛ aw ɲɛfɛla ni a lamini bɛɛ ko ka jɛ ni safinɛ ye.

3. Aw bɛ aw tɛgɛ ko ka jɛ ni jikalan ye ani banakisɛfaga safinɛ (i n'a fɔ betadini (Bétadine)). Tɛgɛ kolen kɔ, aw kana maga foyi wɛrɛ la fo fɛn minnu banakisɛ fagara.

4. Aw bɛ ɲɛfɛla lamini bɛɛ datugu ni fini sanuman dɔ ye.

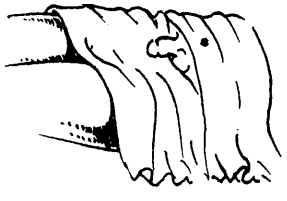

5. Aw bɛ gan sanumanw don walima ka aw tɛgɛw jɔsi ni alikɔli walima banakisɛfaga safinɛ dɔ ye.

6. Aw bɛ banakisɛfaga tulu dɔ mu sugunɛkɛjuru la walima fɛn sanuman wɛrɛ min bɛ se ka yeelen ji la (a kana kɛ tobilikɛtulu walima munitulu wɛrɛ ye).

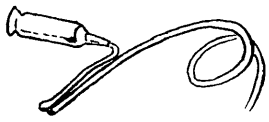

7. Aw bɛ aw ɲɛfɛla wolow sama walima aw bɛ musoya dawolow yɛlɛ ani ka kɔɔrimugu min bana kisɛ fagara, o ɲiginnen ni safinɛji ye, ka o kɛ ka sugunɛ bɔyɔrɔ jɔsi.

Walasa sugunɛkɛjuru ka se ka tilen ka don, aw bɛ a kɛ i n'a fɔ a bɛ ja la cogo min.

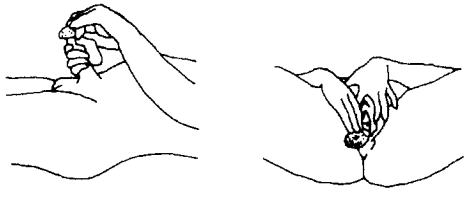

8. Aw bɛ aw ɲɛfɛla dayɛlɛ dɔɔni, ka sɔrɔ ka sugunɛkɛjuru don dɔɔni dɔɔni ni hakilisigi ye. Ni sugunɛkɛjuru donni bɛka gɛlɛya, aw bɛ to ka a munumunu dɔɔni dɔɔni ka a don, nka aw kana a jagoya abada!

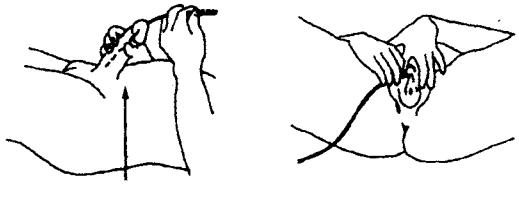

9. O bɛ se ka da bila sugunɛ bɔyɔrɔ la min bɛ kɛ gɛlɛyaba ye. Aw bɛ a donni jɔ ni sugunɛ ye bɔli daminɛ. Ni cɛ don, aw bɛ a don ka se santimɛtiri 3 ma.

Kunnafoni nafama: Muso ka sugunɛsira ka surun ni cɛ ta ye.

Aw bɛ aw jija cogo bɛɛ la sugunɛkɛjuru kana se aw yɔrɔ wɛrɛ ma fo ni a kɛra aw bolokɔniw ni juru donyɔrɔ ye.

Kunnafoni nafama: Ni bana taamasiŋɛw bɛ ye banabagatɔ la ka a sababu kɛ sugunɛ toli ye a kɔnɔ, aw kana girin ka a bɛɛ labɔ siŋɛ kelen. Aw ka kan ka a labɔ dɔɔni dɔɔni (aw bɛ sugunɛkɛjuru dɛrɛ walima ka a kuru tuma ni tuma. Aw ye dɔgɔtɔrɔ wele tuma bɛɛ.

Tuma dɔw la, muso jiginnen kura tɛ sugunɛ sɔrɔ. Ni o tɛmɛna lɛri 6 kan, ani ni taamasiŋɛw ye a jira ko a sugunɛbara falen don, aw ka kan ka sugunɛkɛjuru don a la. Ni aw hakili la ko a sugunɛbara falen tɛ, aw kana sugunɛkɛjuru don a la nka aw ye a ɲini a fɛ a ka ji caman min.

Muso ka banaw

Nɔgɔji jɛman bɔ (ji salasala walima nɛ min bɛ bɔ musoya fɛ)

Nɔgɔji jɛman dɔɔni bɔli tɛ basi ye. Nka ni a ye musoya yɔrɔ dɔw bilen ani ka ŋɛŋɛ bila a la, a kasa ka go, o ye bana taamasiŋɛ ye.

Nɔgɔji jɛman bɛ bɔ muso caman na ani musoya bɛ u ŋɛŋɛ, kɛrɛnkɛrɛnnenya na kɔnɔmaya waati. O ji labɔ sababu ye bana suguya camanw ye a ka ca a la minnu man jugu. O la, ni sopisi walima damajalan don, o bɛ se ka fiŋɛ bila den na a bange waati (sɛbɛn ɲɛ 348 lajɛ).

1. **Nɔgɔji jɛman min ɲɛ ye binkɛnɛ ni nɛrɛ ɲagaminen walima bugurijɛlama ye, a ka ca a la, a bɛ kanga, a kasa man di, ŋɛŋɛ bɛ a sen kɔrɔ.**

   A bɛ se ka kɛ bana don min sababu ye tumu ye. Mɔgɔ dogoyɔrɔw bɛ a jeni jeni, u bɛ funu ni ka dimi. Joli bɛ se ka ye nɔgɔji la.

   A furakɛcogo:

   - A nafa ka bon aw ka to ka aw dogoyɔrɔw saniya.
   - Ka winɛgiriji kɛ ji wɔlɔkɔlen na ka musoya ko ni o ye, o ka ɲi aw ma. Ni aw ma winɛgiri sɔrɔ, aw bɛ lenburukumuni bisi ka kɛ ji la.

   Aw bɛ kutu fitini ɲɛ 3 winɛgiri jɛman kɛ ji wɔlɔkɔlen litiri kelen na.

   Kunnafoni nafama: Aw bɛ a to ji ka don dɔɔni dɔɔni fo miniti 3. Aw kana sugunɛkɛjuru don musoya kɔnɔ ka tɛmɛ santimɛtiri 8 kan.

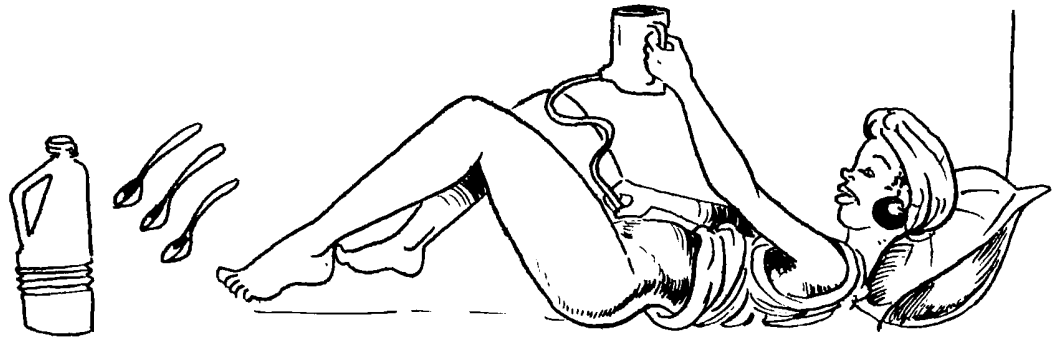

Aw ye aw hakili to nin na: aw kana musoya ko kɔnɔmaya dɔgɔkun 4 laban kɔnɔ walima dɔgɔkun 6 jiginni kɔ. Ni aw bɛ tɔɔrɔ nɔgɔjijɛmanbɔ in sen fɛ, aw bɛ nisitatinikisɛ (*nystatine*) don musoya la (aw ye nimero 2 lajɛ dugumafɛ).

Aw bɛ se ka layi kisɛ kelen don musoya la:

- Aw bɛ layi wɔrɔ, aw bɛ a kɔlɔsi a kana npɛrɛn. Aw bɛ a meleke fini jɛlen dɔ la ka sɔrɔ ka don musoya kɔnɔ.
- Aw bɛ musoya ko siɲɛ fila tile kɔnɔ, aw bɛ layi dɔ don o cogo la su o su tile 10 fo ka se 14 ma.
- Ni o ma a nɔgɔya, aw bɛ musoyafura dɔ ta metoronidazɔli (m*étronidazole*) bɛ min na walima fura wɛrɛ min kofɔra tumumisɛnniw na, walima aw bɛ metoronidazɔli furakisɛ ta. Walasa ka yɛrɛ kɔlɔsicogo ni fura in tacogo dɔn, sɛbɛn ɲɛ 548 lajɛ.

Kunnafoni nafama: Walasa ka muso ka dogoyɔrɔbana furakɛ ka a ban, a cɛ fana ka kan ka a yɛrɛ furakɛ, o cogo kelen na ni a bɛ cɛ la, muso fana ka kan ka a yɛrɛ furakɛ. Ka da a kan a bɛ se ka kɛ bana in bɛ cɛ ɲɛgɛnɛbɔsira la hali ni o ye a sɔrɔ dimi tɛ a kan (cɛ dɔw bɛ yen ni tumumisɛnni bɛ u la, ni u bɛ ɲɛgɛnɛkɛ, a bɛ u jeni jeni).

2. **Nɔgɔjijɛman min bɛ i n'a fɔ nɔnɔkumu ni a kasa bɛ i ko bugun kasa**

Nin bana in bɛ se ka sɔrɔ surukusigilan fɛ. A ŋɛɲɛ bɛ se ka bonya. Bana in bɛ kɛ musokɔnɔma musoya dawolofitiniw na, sukarodunbana bɛ muso min na, sidatɔw, muso minnu bɛka banakisɛfagalan ta walima bangekɔlɔsifurakisɛ.

A furakɛcogo

Aw bɛ musoya ko ni winɛgiri ni ji ye (sɛbɛn ɲɛ tɛmɛnnen lajɛ) walima furabilenni (*violet de gentiane,* aw ye sɛbɛn ɲɛ 552 lajɛ). Walima aw bɛ furakisɛ ninnu dɔ la kelen dɔn musoya la: nisitatini (*Nystatine*), mikonazɔli (*miconazole*), walima kulotirimozɔli (*clotrimazole*). Walasa ka fura ninnu tacogo ni u tata hakɛ dɔn, aw ye sɛbɛn ɲɛ labanw lajɛ (550). Ka fɛnɛ sukarontan dɔ kɛ musoya kɔnɔ, a bɛ fɔ ko o ye musoyalabana farafinfura kɛcogo ɲuman dɔ ye. Aw kana banakisɛfagalan ta abada nin bana suguya ninnu kɛlɛli la sabula bana in tɛ banakisɛbana ye, bugunbana de don. O bɛ se ka bana juguya.

3. **Nɔgɔji jɛman i n'a fɔ nɔnɔ, ni kasa gɛlɛn bɛ a la.**

O bɛ se ka kɛ banakisɛw nɔ ye.

Aw bɛ musoya ko ni winɛgiriji ye walima powidɔni-iyode (*povidone-iodine*), izinitigiw tɔgɔ betadini (*Bétadine*), teminkutu ɲɛ 6 kɛ ji litiri 1 na. Ani fana, aw bɛ se ka a lajɛ ka layi fɛrɛn dɔ don musoya la su o su dɔgɔkun

2 kɔnɔ. Ni nin furakɛlicogo fila ma fɛn ɲɛ, aw bɛ metoronidazɔli fana lajɛ (sɛbɛn ɲɛ 548 lajɛ).

4. **Nɔgɔji jɛman ɲɛ kɛlen sikɔlɔma ye, a jilama bukurijɛlama, ni joli, a kasa man di, dimi bɛ kɛ a tigi barakɔrɔla la.**

   Olu ye musoyalabana jugumanba taamasiɲɛ ye, walima a bɛ se ka kɛ kansɛribana yɛrɛ ye (sɛbɛn ɲɛ 424) Ni farigan bɛ a sen kɔrɔ, aw bɛ se ka banakisɛfagalan ta (ni aw bɛ se, aw bɛ ampisilini (*ampicilline*) ni tetarasikilini (*tétracycline*) ta ɲɔgɔn fɛ (sɛbɛn ɲɛ 526 ni 528 lajɛ). Wa aw kana sigi ni a ye, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la joona joona.

   Kunnafoni nafama: Nɔgɔjijɛmanbɔ kɛra a suguya o suguya ye, ni a mɛnna aw la ko fura ma fɛn ɲɛ a la, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔ so la.

Musow bɛ se ka u yɛrɛ tanga musoyalabana caman ninnu ma cogo min na

- Ka u janto u musoya saniyali la. Ni aw bɛ se, aw bɛ a ko ni safinɛ ye ka a jɛ don o don. Aw kana safinɛ don musoya kɔnɔ barisa a ka farin.
- Ka ɲɛgɛnɛ kɛ ni aw tilala kafoɲɔgɔnya la, o bɛ aw kisi bana ma nka a tɛ aw bali ka kɔnɔ ta.
- Ni aw tilala banakɔtaa la, aw bɛ o yɔrɔ ko ka a jɛ walima ka a jɔsi. Ni aw bɛ aw kɔ jɔsi, aw bɛ a kɛ ka taa ni kɔfɛla ye, o bɛ a to nɔgɔ tɛ se ɲɛfɛla ma. Ni aw ye a jɔsi ka na ɲɛfɛ banakisɛ ni tumumisɛnniw bɛ se ka don musoya kɔnɔ. Aw ka kan ka musomaniw fana dege a kɛcogo la.

Muso ka barakɔrɔladimi

Kun caman bɛ a la, olu ɲɛfɔlen don gafe in yɔrɔ caman na. Kumakan nataw la ɲininkali ɲɛnɛma damadɔw bɛ yen minnu bɛ aw dɛmɛ ka dimi yɔrɔ dɔn.

1. **Kolikɔnɔdimi** (sɛbɛn ɲɛ 382) bɛ juguya sani koli ka daminɛ walima a bannen kɔfɛ wa?
2. **Ɲɛgɛnɛbaralabana** (sɛbɛn ɲɛ 365), o ye barakɔrɔladimi kunba dɔ ye. Aw bɛ ɲɛgɛnɛ kɛ ka caya wa? Dimi bɛ a la wa?
3. **Tɔkɔkolodimi**. Tuma dɔw la o ye sopisi walima damajalan yɛlɛmabolo laban ye (sɛbɛn ɲɛ 367) A bɛ farigan bila mɔgɔ la ani ka dimi kɛ barakɔrɔla la. Tɔkɔkolodimi bɛ se ka sɔrɔ fana bange, kɔnɔtiɲɛ kɔfɛ walima bangekɔlɔsi fɛɛrɛ dɔ bɛ yen ni a bɛ wele ko mununani (DUI) ni o donna denso kɔnɔ o fana bɛ se ka na ni tɔkɔkolodimi ye. O la aw bɛ sopisi ni damajalan furakɛ, ka fara o kan, fura minnu kofɔlen don sɛbɛn ɲɛ 535 na, aw bɛ olu di a tigi ma ani fana metoronidazɔli (*métronidazole*) miligaramu 500 tile 14 kɔnɔ. Ni o ye a sɔrɔ muso kɛlen don ka mununani (DUI) don, aw ka kan ka o labɔ.
4. Ni aw ye a jateminɛ ko **fɛn bɛka kɛ aw barakɔrɔla la min ma aw diya,** a ɲɛfɔlen don ka ɲɛ sɛbɛn ɲɛ 423 la. Lala a bɛ se ka kɛ fankisɛ kuru ye walima kansɛribana, o kama, aw ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso la joona joona.

5. **Den dali denso kɔkan** (ni den bɛka kunbaya denso kɔkan sɛbɛn ɲɛ 424). A ka ca a la, o bɛ kɔnɔdimi gɛlɛn ni basibɔn bila musokɔnɔma na. Tuma dɔw kɔnɔtajoona taamasiɲɛw bɛ kɛ muso la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 384), ka fara ɲanamini ni fanga dɔgɔya kan.

   Ni nin taamasiɲɛw ninnu kɛra muso la dɔrɔn, **aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la joona joona** ka a sababu kɛ a ni bɛ se ka to a la.

6. **Kɔnɔtiɲɛ gɛlɛyaw** (sɛbɛn ɲɛ 426). A bɛ se ka farigan, basi jolikurulama bɔli, barakɔrɔladimi, ɲɛgɛnɛkɛ gɛlɛya ni dusukasi bila muso la. O la aw bɛ banakisɛfagalanw di a ma, i n'a fɔ aw bɛ minnu di jibaatɔfarigan na (sɛbɛn ɲɛ 419**). Walasa ka muso ni kisi, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la o yɔrɔnin bɛɛ.**

7. **Bana, tɔɔrɔya wɛrɛ nugu la walima nugubakun na.** O dimi bɛ sɔrɔ dumunikɛcogo fɛ wa?, walima nugu yɛlɛmayɛlɛmacogo wa? (sɛbɛn ɲɛ 571).

Gɛlɛya kofɔlen ninnu na, damadɔw bɛ yen minnu farati man bon.

Nka dɔw bɛ a la olu ka jugu kosɛbɛ. A man nɔgɔn tuma bɛɛ ka i da se dɔ ma ka dɔ to. sɛgɛsɛgɛli kɛrɛnkɛrɛnnenw de nafa ka bon a ko la.

Ni sigasiga bɛ aw la dimi sababu la, walima ni nɔgɔya tɛka don bana na teliya la, aw ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso la.

Cɛ ni muso minnu tɛ se ka bange kɛ (konaya)

Tuma dɔw la cɛ ni muso dɔw bɛ a ɲini ka den sɔrɔ, nka muso tɛ se ka kɔnɔta. O bɛ a sɔrɔ u fila dɔla kelen ye kona ye. Tuma dɔw la, fura fosi tɛ a tigi ka den sɔrɔ la, nka tuma dɔw la fura bɛ a dɔw la barisa a bɛɛ bɛ bɔ konaya in sɔrɔcogo la.

Fɛn minnu ka teli ka kɛ konaya kunw ye

1. **Konaya**. A tigilamɔgɔ dancogo de bɛ a kɛ ni a tɛ se ka den sɔrɔ abada. Cɛ ni muso dɔw bɛ bange ni konaya ye.

2. **Fanga dɔgɔya ni balo ɲuman** ntanya. Jolidɛsɛ jugugumanba bɛ a kɛ muso dɔw la, dumuni nafama dunbaliya ni iyodi *(iode)* ntanya bɛ se ka muso bali ka kɔnɔta. A bɛ se ka kɔnɔ tiɲɛ fana sani a ka yɛlɛma ka kɛ den ye (kɔnɔjilama). Tuma dɔw la kɔnɔ yɛrɛ bɛ tiɲɛ ka a sɔrɔ muso tɛ a dɔn ko a kɔnɔma don (aw ye kɔnɔtiɲɛ lajɛ sɛbɛn ɲɛ 424 na).

   Muso min tɛ se ka kɔnɔta, walima min kɔnɔ caman tiɲɛna, o ka kan ka dumuni nafamaw ni kɔkɔ wasa dun. Ni jolidɛsɛ jugumanba fana bɛ a la, a ka joliseginfurakisɛ ta (sɛbɛn ɲɛ 591). O bɛ se ka a dɛmɛ ka kɔnɔta ani ka den kɛnɛman bange.

3. **Musoyalabana basigilen**, tɔkɔkolodimi min bɛ sɔrɔ sopisi walima damajalan fɛ (sɛbɛn ɲɛ 367 lajɛ) o ye muso ka konaya sababu caman ye. Furakɛli bɛ se ka a tigi kɛnɛya ni o ye a sɔrɔ bana ma juguya ka a damatɛmɛ. Sopisi ni damajalan kunbɛnni ni u furakɛli a tuma na, o bɛ caman bɔ muso konaw hakɛ la.
4. Cɛ dɔw fana tɛ se ka kɔnɔ da u musow la barisa u lawaji man ca. O la a ka fisa cɛ ma, a ka a muɲu tile damadɔ ka a sɔrɔ a ma se a muso ma. Sani a ka kɔnɔta waati cɛ kalo o kalo, waati min bɛ kɛ a ka koli labanw ni koli nataw ni ɲɔgɔn cɛ (aw ye o kɛcogo lajɛ sɛbɛn ɲɛ 439 la). O cogo la cɛ bɛ lawaji caman mara ka bɛn ni a muso ka kɔnɔta waati ye.

Aw ye aw janto nin na: Aw bɛ fankisɛ ni fura wɛrɛw minnu di cɛ ni musow ma tuma dɔw la minnu tɛ se ka den sɔrɔ, olu tɛ mako ɲɛ fo ni o ye a sɔrɔ u ka densɔrɔbaliya kun ye fankisɛ dɔgɔya walima a ntanya ye. Dɔgɔtɔrɔ dɔrɔn de bɛ se ka o dɔn denko sɛgɛsɛgɛli ɲɛnɛmaw kɔfɛ. O la aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔ ka aw lajɛ, ka da a kan farafinfura tɛ fosi ɲɛ a la. Aw kana aw ka wari tiɲɛ fɛn nafantanw na.

Ni aw kɛra muso ye min tɛ se ka den sɔrɔ, aw ka a dɔn ko fɛn caman bɛ yen min bɛ se ka aw lanisɔndiya aw ka ɲɛnɛmaya kɔnɔ;

- Lala aw bɛ se ka den falatɔ dɔ ta denmarayɔrɔw la ka o kɛ aw ta ye. Furuɲɔgɔn caman bɛ yen olu ye denw ta denmarayɔrɔw la wa u kɛra u fɛ i n'a fɔ u yɛrɛ wolodenw.
- Lala aw bɛna kɛ kɛnɛyabaarakɛla ye walima aw bɛna aw ka sigidamɔgɔw dɛmɛ baara wɛrɛ la. Aw tun bɛna kanu min ɲɛsin aw denw ma aw bɛ se ka o ɲɛsin mɔgɔ wɛrɛw ma o nafa kabon aw bɛɛ ma.
- Ni aw bɛ dugumisɛnni kɔnɔ min mɔgɔw tɛ muso densɔrɔbali fɛ, lala mɔgɔ tɔw ni aw yɛrɛ bɛ se ka kɛ jɛkulu kelen ye walasa ka dɛmɛ don mɔgɔw ma minnu mako bɛ a la, ani ka a jira u la ko muso ka nisɔndiyako dan tɛ denwolo ye.

Sigida
19 Denbaw ni matɔrɔniw ka kunnafoniw

Muso ka kalolabɔ

Muso ka kalolabɔ bɛ daminɛ a san 11 n'a san 16 cɛ. A bɛ na ka kɔn kalo tile mugan ni segin ɲɛ walima o kɔfɛ. A kuntaala bɛ se tile 3 ma walima tile 4. O b'a jira k'a si sera kɔnɔta ye.

Waati dɔw la, kalolabɔ bɛ kɔnɔdimi bila npogotigini na ani fana a tɛ na a nacogo la tuma bɛɛ. Nin gɛlɛyaw de bɛ npogotigini kan kosɛbɛ, nka a ka c'a la o tɛ bana taamasiɲɛ ye.

Ni koli kɔnɔdimi bɛ npogotigini na:

A man kan k'a da n'a ye, o b'a juguya.

A ka kan k'a taama taama.

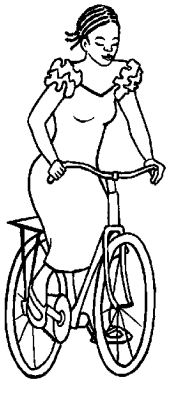

A bɛ se ka furaw ta minnu bɛ se ka dimi mada.

Fana, a bɛ se ka furaw ta minnu bɛ se ka dimi mada i n'a fɔ asipirini, *aspirine* walima fura wɛrɛw i n'a fo ibiporofɛni, *ibuprofène* (aw ye sɛbɛn ɲɛ 566 lajɛ). O bɛɛ kɔfɛ, a bɛ se ka fini dɔ su ji kalan na k'o d'a kɔnɔ kan.

Koli waati la, npogotigini ka kan k'a yɛrɛ saniya, ka sunɔgɔ ka ɲɛ, ka dumuni kɛ ka ɲɛ ani k'a ka sokɔnɔbaara kɛta kɔrɔw kɛ (i n'a fɔ a tun b'a kɛ cogo min kɔrɔlen). Baasi t'a la muso ka kafoɲɔgɔnya kɛ koli waati. (Nka ni sidabana bɛ kafoɲɔgɔnw dɔ la kelen na, bana yɛlɛmani ka teli.)

Koli/kalolabɔ gɛlɛyaw taamasiɲɛw

- Koli nawaati yɛlɛmayɛlɛmani tɛ kojugu ye muso dɔw fɛ; dɔw bolo, a bɛ se ka kɛ bana basigilen ye, fanga dɔgɔya, jolidɛsɛ, balokodɛsɛ, sɔgɔsɔgɔninjɛ, sidabana jugumanba walima i b'a sɔrɔ kuru sigilen don bange wolonugu kɔnɔ.
- Koli nawaati tɛmɛni bɛ se ka kɛ kɔnɔmaya taamasiɲɛ dɔ ye. Nka npogotigini ni muso minnu si tɛmɛna san 40 kan, olu ka koli nawaati tɛmɛni tɛ kojugu ye. Hami ni jatigɛ bɛ se ka muso ka koli tɛmɛ a kan.

- Ni basi bɔnta cayara k'a kuntaala tɛmɛ kalo kelen kan, o ye kɔnɔtiɲɛ taamasiɲɛ ye (sɛbɛn ɲɛ 424 lajɛ).
- Ni koli tɛ na kosɛbɛ, a ɲɛ finnen don ani fana dimi b'a la, o bɛ se k'a jira ko den dalen tɛ denso kɔnɔ. O ye kojuguba de ye, o la aw ka kan ka dɔgɔtɔrɔ dɔ sɛgɛrɛ teliya la.
- Ni basi bɛ bɔn kɔnɔ kan, o bɛ se ka kɛ kɔnɔtiɲɛ ye.
- **Ni koli bɛ tɛmɛ tile wɔɔrɔ kan, ni basi ɲɛ bɛ yɛlɛma, walima n'a bɛ na ka tɛmɛ siɲɛ kelen kan kalo kɔnɔ, aw ka kan ka taa aw yɛrɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la.** (Basi dɔɔni dɔɔni bɛ bɔn muso dɔw fɛ koli fila ni ɲɔgɔn cɛ, o tɛ baasi ye).

Koli jɔli (ni muso si tɛmɛna koli yeli ma)

Nin waati la, koli bɛ jɔ pewu, o la muso tɛ se ka den sɔrɔ tuguni. A ka c'a la, o bɛ kɛ ka muso si to san 40 ni san 50 ni ɲɔgɔn cɛ. O waati kɔnɔ, koli bɛ to ka cuncun muso kan. A bɛ kalo caman kɛ o la san'a ka tigɛ pewu.

Kun t'a la muso ka kafoɲɔgɔnya dabila koli jɔli kɔnɔ walima koli jɔlen kɔfɛ. Nka muso bɛ se ka kɔnɔ ta hali o waati la. N'a t'a fɛ ka den wɛrɛ sɔrɔ tuguni koli jɔlen kɔfɛ, a ka kan ka tɛmɛ ni bange kɔlɔsi fɛɛrɛw ye fo kalo 12.

Ni koli jɔli daminɛna, a bɛ kɛ muso hakili la ko a kɔnɔma don. Kalo 3 walima kalo 4 koli jɔlen kɔfɛ, ni muso ye basi ye, a bɛ kɛ a ɲɛ na ko kɔnɔtiɲɛ don. Muso san 40 walima san 50 mana basi ye tuguni kalo damadɔ koli jɔlen kɔfɛ, aw b'a ɲɛfɔ a ye k'o tɛ basi wɛrɛ ye, nka a ka koli de bɛna jɔ pewu.

Koli jɔli sen fɛ, musow bɛ tɔɔrɔ caman sɔrɔ i n'a fɔ nisɔngoya, fari kalaya, farifanbɛɛdimi, ani dusutiɲɛ. Nin bɛɛ kɔfɛ, koli bɛ jɔ pewu, musow bɛ lafiya sɔrɔ.

Basibɔn walima kɔnɔdimi gɛlɛn bɛ muso minnu minɛ koli jɔli sen fɛ, walima koli jɔlen kɔfɛ ni basi bɛ bɔn tuguni, u ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso la k'u yɛrɛ lajɛ ni kuru sigilen t'u kɔnɔ.

Koli jɔlen kɔfɛ, muso kolo fanga bɛ dɔgɔya ani fana a kari bɛ diya. Walasa kolo ka fanga sɔrɔ, muso ka kan ka kolo sinsin dumuniw dun (*calcium*, sɛbɛn ɲɛ 197 lajɛ). Komi a tɛna den wɛrɛ sɔrɔ tuguni, o b'a to a bɛ se k'a janto a mɔdenw na, ka baara wɛrɛw kɛ a ka sigida kɔnɔ. A dɔw yɛrɛ bɛ se ka kɛ tinminɛmuso ye walima kɛnɛya baarakɛlaw ye u ka diɲɛlatigɛ tɔ kɔnɔ.

Kɔnɔmaya

Kɔnɔmaya taamasiɲɛw

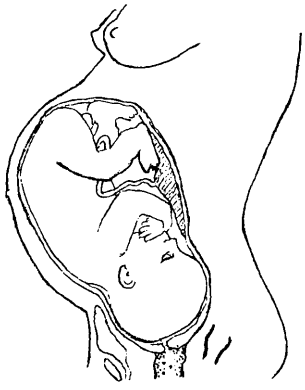

Den dacogo ɲuman ba kɔnɔbara la kalo kɔnɔtɔnnan na

Taamasiɲɛ minnu filɛ, olu si tɛ baasi ye.

- Koli nabaliya (tuma dɔw la, o y'a taamasiɲɛ fɔlɔ ye).
- Dusukunɲugun sɔgɔmada fɛ (kɔnɔmaya kalo filanan ni kalo sabanan kɔnɔ).
- Sugunɛkɛ bɛ caya.
- Kɔnɔbara bɛ bonya.
- Sinw bɛ bonya,
- Ɲɛda bɛ kurukuru, barakɔrɔla ni sin nukunw bɛ fin.
- Nin taamasiɲɛ bɛɛ kɔfɛ, kalo duurunan n'a nɔkan taw la, i bɛ se ka bɔ den lamagali daminɛ kɔnɔbara la.

Walasa ka kunnafoni wɛrɛ sɔrɔ kɔnɔmaya ni jiginni kan, (aw ye gafe kalan min bɛ tinminɛmusow tɔgɔ la n'a bɛ wele *Guide des Sages-Femmes* min sɛbɛnna Hesperian fɛ tubabukan na).

Kɛnɛya sɔrɔcogo kɔnɔmaya waati

- A ka fisa kosɛbɛ muso ka **dumuni nafama** caman dun walasa ka fanga sɔrɔ, kɛrɛnkɛrɛnnenya la fanga tɛ muso minnu na. Farikolo mako bɛ dumuni nafamaw la i n'a fɔ farikolo jɔli dumuniw, witaminiw ani kɔkɔman dumuniw (sigida 11 lajɛ). Musokɔnɔma bɛ se ka dumuni suguya bɛɛ dun.
- Aw bɛ **kɔkɔ wasa** k'aw ka dumuniw na walasa den ka kɛnɛya sɔrɔ. Nka, walasa ka sen funu ni tɔɔrɔ wɛrɛw bali, aw kana kɔkɔ dun ka caya.
- Aw b'aw hakili to aw **farikolo n'aw da kɔnɔna saniyali la** waati bɛɛ. Aw bɛ to k'aw ko, aw b'aw da ko don o don.
- Kɔnɔmaya dɔgɔkun wɔɔrɔ labanw na**, aw bɛ kafoɲɔgɔnya na nɛmɛnɛmɛ, ka fanga la baara ni taama janw dabila**.
- Ni musokɔnɔma bɛ sigida la sumayabana ka ca yɔrɔ min na, a ka kan ka kulorokini ta walima sumaya fura dɔw wɛrɛw ta kabini kɔnɔ daminɛ (sɛbɛn ɲɛ 542 n'a kun lajɛ).
- Musokɔnɔma ka kan **k'a yɛrɛ kɔlɔsi furaw tali la** kosɛbɛ, Ka d'a kan fura dɔw bɛ se ka den bana k'a to kɔnɔbara la. O kosɔn, a man kan ka furasi ta ni dɔgɔtɔrɔ ka yamaruya tɛ. (Ni dɔgɔtɔrɔ bɛ fura sɛbɛn muso kun, n'a kɔnɔma don, a ka kan k'a ka kɔnɔmaya ɲɛfɔ. Nka tuma dɔw la muso kɔnɔma yɛrɛ yeelen bɛ dɔn). Muso kɔnɔma bɛ se ka dimisuma furaw ani nsɔnkunan ta, nka a k'a dan hakɛla. A ka ɲi a ka witaminiw ni joli segin furaw ta (sɛbɛn ɲɛ 591 lajɛ). Muso ka kan ka sidabana jolisɛgɛsɛgɛ kɛ; barisa fura minnu bɛ sidabanakisɛ kɛlɛ, olu bɛ se ka den kisi bana in ma k'a to ba kɔnɔbara la (sɛbɛn ɲɛ 600 lajɛ).

- Muso kɔnɔma ka kan k'a yɔrɔ janya denmisɛn ɲɔnintɔw ni kenkenkɔkɔyɔtɔw la (sɛbɛn ɲɛ 463 lajɛ).
- **A kana sigarɛti ni dɔlɔ min**. U man ɲi a ma, wa u bɛ tɔɔrɔ lase den fana ma.
- **A ka sogo tobi koɲuman dun**.
- A k'a lafiɲɛ kosɛbɛ, nka a ka to k'a fari bɔɲɔgɔn na.
- A k'a yɔrɔ janya bagamafɛnw na i n'a fɔ fɛnɲɛnamanifagalanw ani binfagalanw. Olu bɛ se ka bana lase den ma. A kana dumuni kɛ nin bagamafɛn ninnu kɛminɛn kɔrɔ kɔnɔ fiyewu. Hali a kan'a to u kasa walima u fɔrɔgɔ ka don a nu na.

Kɔnɔmaya tɔɔrɔmisɛnniw

1. **Dusukunɲugun ni fɔɔnɔ:** Olu ka ca sɔgɔmada fɛ kɔnɔmaya kalo 3 fɔlɔw kɔnɔ. Ni muso kɔnɔma wulila sɔgɔma, a ka kan ka fɛnmisɛnni giriman dɔ i n'a fɔ bisikiri kɔkɔma dɔw dun. A kana dumuni giriman dun k'a fa. Dumuni dɔɔni dɔɔni dunni siɲɛ caman kafisa ni siɲɛ kelen dumunibakɛ ye. Nanaye wulilen fana bɛ se ka fɔɔnɔ ni dusukunɲugun bali. A k' a yɛrɛ kɔlɔsi tuluma fɛnw na.
2. **Nsɔnkunan:** Muso kɔnɔma man kan ka dumuniba kɛ k'a fa yɔrɔninkelen. Nɔnɔmin ka ɲi a ma kosɛbɛ. Bikaribonati ye nsɔnkunan fura ye (sɛbɛn ɲɛ 569 lajɛ). Bɔnbɔn muganni fana ka ɲi a ma. N'a bɛna sunɔgɔ, a ka kunkɔrɔdonnan walima fini dɔ don a kun kɔrɔ.
3. **Senfunu:** Muso kɔnɔma ka kan ka to k'a lafiɲɛ tile kɔnɔ. N'a b'a da, a k'a senw da fɛn dɔ kan k'u kɔrɔta walima a k'a d'a numa kɛrɛ kan (sɛbɛn ɲɛ 285 lajɛ). Kaba dasi wulilen ka ɲi a ma (sɛbɛn ɲɛ 50 lajɛ). N'a senw fununen don kosɛbɛ, a ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso la. O bɛ sɔrɔ den girinya fɛ kɔnɔmaya kalo laban kɔnɔ. Jolidɔgɔya ni dumuni nafama dunbaliya ani kɔkɔ caman dun bɛ gɛlɛyaba lase muso kɔnɔma ma. O la, a ka kan ka dumuni nafama caman dun.
4. **Kɔja:** A ka ca kɔnɔmaya waati la. Muso kɔnɔma ka to k'a fari bɔɲɔgɔn na, ani fana n'a b'a sigi walima n'a bɛ wuli k'a jɔ, a k'a kɔ tilen, o bɛ dɔ bɔ dimi na (sɛbɛn ɲɛ 282 lajɛ).
5. **Jolidɛsɛ ani balodɛsɛ:** Dugu misɛnniw kɔnɔ, tuma dɔw, jolidɛsɛ bɛ musow minɛ. O jolidɛsɛ bɛ juguya n'u lajɔra. Walasa den ka kɛnɛya sɔrɔ, muso kɔnɔma ka kan ka dumuni dun witamini ni joliseginfura ka ca minnu na i n'a fɔ shɔ, tiga, shɛsogo, nɔnɔ, foromazi, shɛfan, sogo, jɛgɛ, ani nabulu kɛnɛw.

   Ni jolidɔgɔya ni balodɛsɛ taamasiɲɛw bɛ musokɔnɔma min na, o ka kan ka sogo, shɛsogo, ni shɛfan caman dun. A ka kan ka jolisegin furakisɛ 1 walima 2 ta siɲɛ 3 tile kɔnɔ kalo kelen ka se kalo 3 ma. A ka kan ka joli segin furakisɛ fana ta (sɛbɛn ɲɛ 591 lajɛ), kɛrɛnkɛrɛnnenya na ni dumuni nafama sɔrɔli ka gɛlɛn a ma. O la a joli bɛ caya n'o bɛ kɛ sababu ye a ka se ka basibɔn kun jiginni kɔfɛ. Aw y'aw jija asidi foliki ni witamini c ka sɔrɔ joliseginfura la. (Witamini C bɛ jolisegin fura dɛmɛ ka baara kɛ farikolo la ka ɲɛ).

6. **Jolisirafunu:** A bɛ kɛ ka caya kɔnɔmaya waati la k'a sababu kɛ den girinya bɛ joli siraw degun minnu bɛ bɔ sen na. Ni jolisirafunu bɛ muso kɔnɔma min na, o ka kan k'a da k'a senw yɛlɛ fɛn dɔ kan, i n'a fɔ a b'a kɛ cogo min n'a senw fununen don. N'a jolisiraw bɛ funu ani n'u b'a dimi kojugu a b'a senkala siri ni finimugu ye walima ni bandi ye. Ni su kora, a b'a foni.

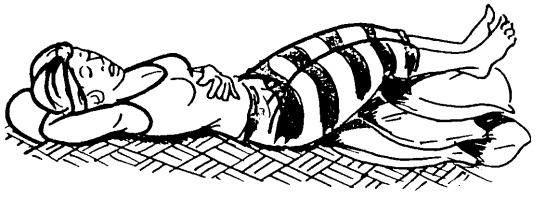

7. **Kɔkɔ:** O ye banakɔtaayɔrɔ jolisira funu ye. Musokɔnɔma ka kɔbɔ bɛ sɔrɔ den girinya fɛ. Walasa ka dɔ bɔ dimi na, a ka kan k'a biri kunberew da duguma ni k'a kɔfɛla kɔrɔta i n'a fɔ a bɛ nin ja in na cogo min. Walima a bɛ se k'a sigi fana ji wɔlɔkɔlen na (sɛbɛn ɲɛ 284 lajɛ). Kɔnɔja ka kan ka kɛlɛ barisa ale de bɛ kɔbɔ juguya.

8. **Kɔnɔja**: Aw ka to ka ji caman min, ka farikoloŋɛnajɛ kɛ, ka jiridenw ni dumunifɛn fumaw dun i n'a fɔ bananku, woso, shɔni, walima sumanbu. Aw k'aw yɛrɛ kɔlɔsi kɔnɔmagayafura farinmanw na.

Kɔnɔmaya gɛlɛnyɛba taamasiŋɛw

1. **Basibɔn**. Ni basi bɛ to ka bɔn muso kɔnɔma fɛ, hali n'a man ca, o tɛ taamasiŋɛ ɲuman ye. Lala, a bɛ se ka kɛ kɔnɔtiŋɛ ye walima a bɛ se ka kɛ den dalen tɛ denso kɔnɔ. (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 424 lajɛ). A ka kan k'a da yɔrɔkelen ka mɔgɔ ci ka taa dɔgɔtɔrɔ wele. (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 424 lajɛ kɔnɔtiŋɛ kan).

   Kɔnɔbara tɛmɛnen kɔ kalo wɔɔrɔ kan, ni basi bɛ bɔn, o b'a jira ko den nasira datugulen don tonso fɛ. N'a ma kɛ ni dɔgɔtɔrɔ ɲɛnɛmaw ka dɛmɛ ye, basibɔn bɛ se ka kɛ muso sata ye. N'a bɛ o cogo la, aw kana foyi wɛrɛ kɛ muso la, aw y'aw teliya ka taa n'a ye dɔgɔtɔrɔso la joona joona.

2. **Jolidɛsɛ jugumanba**. Muso bɛ sɛgɛn a yɛrɛ ma. A ɲɛw dugumana bɛ jɛ. Ni a ma furakɛ, a bɛ se ka sa jiginni sen fɛ walima jiginni kɔfɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 209 lajɛ jolidɛsɛ taamasiŋɛw kan). O la, dumuni nafamaw dɔrɔn dunni t'a ɲɛ, a ka kan ka taa a yɛrɛ lajɛ ani ka jolisegin furakisɛ ta (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 592 lajɛ). Ni joli dɔ ka kan ka ɲini ka k'a la, waajibi don a ka taa jigin dɔgɔtɔrɔso la.

3. **Ni muso kɔnɔma ka tansiyɔn yɛlɛla k'a dama tɛmɛ ka se 140/90 ma**, a senw, ni a tɛgɛw ani a ɲɛda bɛ tɔntɔn; a kungolo b'a dimi, a bɛ ɲɛnamini, kɔkɔ sogo nɔnabila *(protéine)* bɛ caya a suguɲɛ na. Nin taamasiŋɛ damadɔw b'a jira ko tansiyɔn jugumanba b'a la min bɛ se ka laban jalibana ma walima saya.

Ni muso ka tansiyɔn yɛlɛla kojugu, aw b'a fɔ a ye a k'a da k'a lafiɲɛ kosɛbɛ. Aw ye a dɛmɛ a ka dumuni nafamaw sɔrɔ ka dun. (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 188 lajɛ). A kana kɔkɔma fɛnw dun. Tile damadɔ kɔfɛ, aw bɛ a tansiyɔn ta tuguni. Ni aw tɛ se ka tansiyɔn ta ani fana n'aw tɛ se ka kɔkɔ hakɛ sɛgɛsɛgɛ sugunɛ na, aw b'aw janto nin taamasiɲɛ ninnu na:

- Ɲɛda tɔntɔn walima muso fari fan bɛɛ fununi sɔgɔmada fɛ a wuli waati la;
- Kungolodimi;
- Ɲɛnamini;
- Dibi donni ɲɛ kɔrɔ;
- Kɔnɔdimi gɛlɛn.

Ni a ka tansiyɔn bɛ yɛlɛ ka t'a fɛ fo ka se 160/110 walima ka tɛmɛ o kan, walima ni nin taamasiɲɛ ninnu dɔ b'a la, aw ye taa n'a ye dɔgɔtɔrɔso la joona janko n'aw y'a ye k'a bɛna serin ka bin. (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 287 lajɛ).

Kɔnɔmaya kalo 3 labanw kɔnɔ:

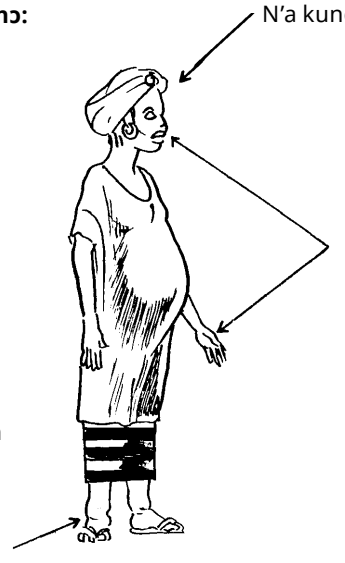

Sidabana ni kɔnɔmaya

Ni sidabana bɛ musokɔnɔma na, a bɛ se ka yɛlɛma den na k'a to kɔnɔbara la walima jiginni sen fɛ. Fura dɔw bɛ se ka den tanga sidabana sɔrɔli ma. Aw bɛ kunnafoni ɲini dɔgɔtɔrɔw fɛ sidabana dɔnniya bɛ minnu na. (Walasa ka kunnafoni wɛrɛw sɔrɔ, aw ye sɛbɛn ɲɛ 509 lajɛ.)

Kɔnɔmaya lajɛliw (peseli)

Dɔgɔtɔrɔso caman ni caman bɛ dusu don musokɔnɔmaw la u ka taa peseli kɛ tuma bɛɛ ani ka kuma u jɔrɔnakow kan kɛnɛya hukumu kɔnɔ (sani jiginni cɛ). Muso kɔnɔma minnu bɛ taa peseli la, olu bɛ fɛn caman kalan dɔgɔtɔrɔsow la minnu b'u tanga kɔnɔmaya gɛlɛyaw ma ani ka den kɛnɛmanw bange.

Tinminɛmuso bɛ se ka dɛmɛ min kɛ musokɔnɔmaw ye, o de ye ka peseli timinandiya don u la walima ka to ka t'u lajɛ u ka so. A ka fisa ka t'u lajɛ:

- siɲɛ kelen kalo o kalo kɔnɔbara kalo wɔɔrɔ fɔlɔ kɔnɔ,
- ani siɲɛ 2 kalo wolonfilanan ni seginan kɔnɔ
- ani siɲɛ kelen dɔgɔkun o dɔgɔkun kalo laban na.

Ni gɛlɛya b'o la i n'a fɔ ni yɔrɔw ka jan ɲɔgɔn na, aw bɛ se ka t'u lajɛ:

- kɔnɔ kalo sabanan;
- kɔnɔ kalo wɔɔrɔnan;
- kɔnɔ kalo 8 ni tila ani ni jiginni tuma sera.

Nin ye fɛn nafamaw ye minnu bɛ kɛ peseli senfɛ:

1. Ɲɔgɔn kunnafoni

Aw ye musokɔnɔma ɲininka a ka gɛlɛyaw n'a haminankow la. Aw y'a ɲini k'a ka kɔnɔmaya tɛmɛnen gɛlɛyaw dɔn: laban kɛra cogodi, a ye gɛlɛya minnu sɔrɔ a ka kɔnɔmaya n'a ka jiginniw waati. Aw ye ladilikanw d'a ma minnu b'a dɛmɛ walasa a ka den kɛnɛman bange:

- Dumuni nafama dunni. Aw y'a bilasira a ka dumuni nafamaw dun (aw ye sigida 11 lajɛ).
- Saniya matarafali (sigida 12 lajɛ).
- Fura tali n'a fitini tali tabaliya nafa (sɛbɛn ɲɛ 102 lajɛ).
- Sigarɛti ni dɔlɔ minbaliya ani dɔrɔgu tabaliya nafa (sɛbɛn ɲɛ 249 ni 252 lajɛ).
- A ka to k'a fari bɔɲɔgɔn na, k'a lafiɲɛ nka a kana fangalabaara baaraw kɛ i n'a fɔ ka doni giriman ta.
- Tetanɔsi boloci: Walasa ka den kisi nin bana in ma, muso min kɔnɔɲɛ fɔlɔ don, o ka kan ka tetanɔsi boloci kɛ kɔnɔbara kalo wɔɔrɔnan na, wolonfilanan ani seginnan na. Min delila ka tetanɔsi boloci kɛ ka tɛmɛ, o b'a kɛ a kɔnɔbara kalo wolonfilanan dɔrɔn na.
- Aw y'aw yɛrɛ tanga sumayabana ma, barisa a bɛ se ka kɛ kɔnɔtiɲɛ sababu ye walima denba yɛrɛ ka saya sababu. (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 300 lajɛ.)

2. Balocogo:

Denba yecogo la, a balocogo ka ɲi wa? Jolidɛsɛ b'a la wa?

Ni jolidɛsɛ b'a la, aw bɛ balocogo ɲuman ɲɛfɔ a ye. (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 188 lajɛ). N'a se b'aw ye, aw bɛ se ka joliseginfuraw d'a ma. Aw bɛ ladilikanw d'a ma minnu b'a dɛmɛ k'a yɛrɛ tanga sɔgɔmada fɛ banamisɛnniw ni nsɔnkunan ma.

A ka peseli o peseli, aw b'a girinya hakɛ jateminɛ k'o sɛbɛn k'a bila. Kɔnɔbara kalo kɔnɔntɔn na, kilogaramu segin fo kilogaramu tan n'a kunkanfɛn ka kan ka far'a girinya kan. Ni fɛn tɛ far'a girinya kan, o tɛ taamasiɲɛ ɲuman ye. N'a girinya balala ka yɛlɛ, kɔnɔ kalo labanw na, o ye tansiyɔn jugumanba taamasiɲɛ ye.

Ni peselikɛminɛ t'aw bolo, aw y'a lajɛ k'a dɔn ɲɛnayeli la ni dɔ bɛka fara muso girinya kan walima aw ka peseli kɛcogo wɛrɛɲɛɲini aw yɛrɛ ye, i n'a fɔ birikiw walima fɛn wɛrɛw aw bɛ minnu girinya hakɛ dɔn.

3. Gɛlɛya misɛnniw

Aw bɛ muso kɔnɔma ɲininka n'a bɛ deli ka gɛlɛya misɛnniw sɔrɔ a ka kɔnɔmaya waatiw la. Aw b'a ɲɛfɔ a ye fana ko nin gɛlɛya misɛn ninnu tɛ baasi ye, o kɔ, aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 385 kɔnɔ ladilikanw d'a ma.

4. Kɔnɔmaya gɛlɛyabaw taamasiɲɛw

Aw bɛ gɛlɛya bɛɛ ɲɛɲini kelen-kelen minnu kofɔlen don sɛbɛn ɲɛ 386 na. Aw b'a farikolo lahalayaw (joli bolicogo farikolo la) jateminɛ a ka peseliw senfɛ. O bɛn'aw dɛmɛ k'a dɔn fɛn min ka ɲi a ma n'a kɛra ko a bɛna gɛlɛya dɔw sɔrɔ kɔfɛ (i n'a fɔ musokɔnɔmaw ka tansiyɔn walima basibɔn jugumanba). Ni tansiyɔntalan b'aw bolo (aw ye sɛbɛn ɲɛ 77 lajɛ), aw b'a ka tansiyɔn ta ka tila k'a pese. Kɛrɛnkɛrɛnnenya la, aw b'aw sinsin nin gɛlɛyaba ninnu taamasiɲɛw de kan:

- Tansiyɔn yɛlɛli ka se 140/90 ma walima ka tɛmɛ o kan;
- Sogo nɔnabila *(protéine)* hakɛ sugunɛ na;
- Dɔ ka bala ka fara musokɔnɔma girinya kan;
- Tɛgɛw ni ɲɛda tɔntɔnni;
- Kungolodimi;
- Ɲɛnɛmini ni dibi donni ɲɛ kɔrɔ;
- Kɔnɔdimi gɛlɛn.

} Tansiyɔn jugumanba taamasiɲɛw kɔnɔmaya waati (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 386 lajɛ)

Sugunɛ kɔkɔ sogo nɔnabila *(protéine)* n'a sukaro jateminɛ kalaniw walima fɛɛrɛ wɛrɛw bɛ tinminɛmuso dɔw bolo. Kɔkɔ damatɛmɛ ye tansiyɔn taamasiɲɛ ye. Sukaro caya kojugu bɛ jabɛti kofɔ. (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 213 lajɛ).

Ni nin taamasiɲɛ ninnu kelen o kelen yera musokɔnɔma na, aw bɛ taa n'a ye dɔgɔtɔrɔso la joona. Ani fana, aw bɛ se ka farati kɛrɛnkɛrɛnnenw taamasiɲɛw jateminɛ (sɛbɛn ɲɛ 395). Ni nin taamasiɲɛ dɔ yera muso la, a ka ɲi a ka taa jigin dɔgɔtɔrɔso la walasa a kana tɔɔrɔ sɔrɔ.

5. Den mɔcogo n'a dacogo kɔnɔ na

Muso ka peseli o peseli, aw bɛ kɔnɔbara dogidogi, walima aw b'a kɛcogo jira'a yɛrɛ la.

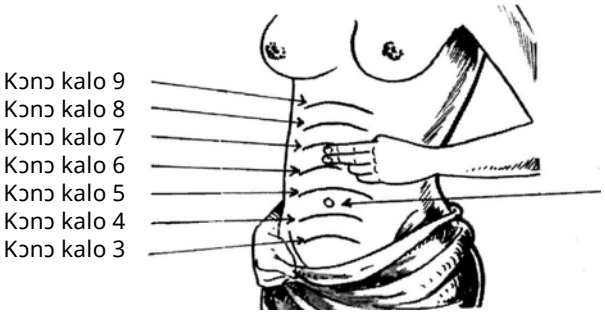

Kɔnɔbara bonya:

Kɔnɔbara bɛ bonya ni bolokɔniden fila dayɔrɔ hakɛ ye kalo o kalo.

Ni kɔnɔ ye kalo 4 ni tila sɔrɔ a bonya bɛ se barakun ma.

Kalo o kalo, aw bɛ kɔnɔbara bonya jateminɛ n'a bɛ bara sanfɛ walima a duguma ni bolokɔniden hakɛ min ye. Ni kɔnɔbara ka bon k'a damatɛmɛ walima n'a bonyali teliyala, a bɛ se ka kɛ filanikɔnɔ ye walima ji ka c'a kan kojugu. N'a sɔrɔla ji b'a kan kojugu, a bɛ gɛlɛya aw bolo ka den cogoya dɔn. Ji damatɛmɛ farati ka bon barisa a bɛ se ka kɛ basibɔn sababu ye jiginni waati la. Ani fana a bɛ se k'a jira ko fiɲɛ bɛ den dacogo la.

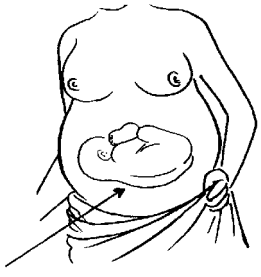

Aw b'a ɲini ka den dacogo dɔn denso kɔnɔ. N'aw y'a sɔrɔ den dalen don a kɛrɛ kan, muso ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso la k'a yɛrɛ lajɛ sani tin ka wuli, ka d'a kan, a bɛ se k'a kɛ opereli ye. Walasa ka den dacogo dɔn, jiginni mana surunya, aw bɛ nin taamasiɲɛ ninnu jateminɛ.

6. Den dusukun tantan kan k'a to ba kɔnɔbara la

Kɔnɔ kalo 5 kɔfɛ, aw bɛ den dusukun tantan kan jateminɛ ani den yɛrɛ lamagali. Aw bɛ se k'aw tulo da ba kɔnɔ na, nka lala, a bɛ se ka gɛlɛya k'a mankan mɛn o cogo la. Ni den dusukun mankan lamɛnnan b'aw bolo, a lamɛnni ka nɔgɔ o la kosɛbɛ (*stéthoscope obstétrical*); walima (aw bɛ se ka dɔ dilan aw yɛrɛ ye bɔgɔ walima yiri gɛlɛnman na), o b'aw dɛmɛ. A kɛlendon i ko jishyɔlɔlan (antonowari). Aw y'a kɛcogo lajɛ ja in na.

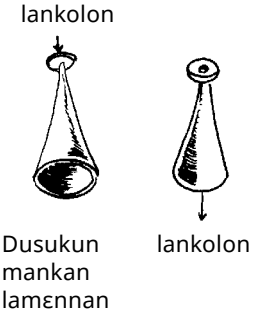

Walasa aw kana den dusukun mankan ni ba ta ɲagami, a ka fisa aw ka ba fana dusukun tantan kan ta nka n'aw y'a jateminɛ ko dusukun tantanni ka teli kosɛbɛ, o ye den ta ye.

N’aw ye den dusukun tantan kan mɛn ba bara kɔrɔ kalo laban kɔnɔ, o b’a jira ko den kun jiginnen don, o la a ka c’a la den bɛ na a kun kan.

Ni den dusukun tantan kan bɛ mɛn kosɛbɛ ba bara ni san cɛ, o b’a jira ko den kungolo bɛ sanfɛ. O la, den bɛ na a sen kan.

Ni mɔnturu b’aw bolo, aw bɛ den dusukun tantan kan jate. Ka bɔ tantan ko kɛmɛ ni mugan na ka se kɛmɛ ni biwɔɔrɔ ma miniti kelen kɔnɔ, o ka ɲi. Nka, n’a tɛ siɲɛ kɛmɛ ni mugan bɔ miniti kelen kɔnɔ, o b’a jira ko fiɲɛ be yɔrɔ dɔ la. (Lala, aw filila jate la walima aw ye ba de ta ta.) Aw bɛ ba dusukun tantanni jateminɛ fɔlɔ. N’aw ma deli a baara la, a ka gɛlɛn ka den dusukun tantan kan mɛn.

7. Aw bɛ muso kɔnɔma bilasira ka kɔn tin ɲɛ

Ni jiginni waati surunyana, aw bɛ to ka taa musokɔnɔma lajɛ. Ni den wɛrɛ b’a bolo, aw b’a ɲininka a ka tin tɛmɛnenw kuntaala la ani n’a y’a sɔrɔ a ye gɛlɛya dɔw sɔrɔ olu senfɛ. Aw b’a fɔ a ye a ka to ka lɛrɛ kelen kɛ k’a da k’a lafiɲɛ dumuni kɔfɛ. Aw bɛ ɲɛfɔli k’a ye jiginni bɛ se ka nɔgɔy’a ma cogo min (Aw ye sɛbɛn ɲɛ nataw lajɛ). Aw bɛ se ka ŋuna kɛcogo ɲuman ɲɛjira’a la walasa tin waati la, a k’a kɛ o kɛcogo la.

Aw bɛ ŋunanw ni ɲɔgɔn cɛ sɛgɛnlafiɲɛbɔ nafa ɲɛfɔ a ye.

N’aw yɛrɛ b’a dɔn ko tin bɛna gɛlɛya, aw bɛ tintɔ (muso kɔnɔma) bila ka taa dɔgɔtɔrɔso dɔ la.

Muso kɔnɔma bɛ se k’a jigin tuma dɔn cogodi?

A bɛ kolilaban daminɛ don ta, ka kalo 3 b’o la ka sɔrɔ ka tile 7 fara o kan.

Misali la, ni muso y’a ka koli laban ye mɛ kalo tile tan,
a bɛ mɛ kalo tile tan ta ka kalo 3 b’o la. O bɛ bɛn feburuye kalo tile tan ma,
a bɛ tile 7 far’o kan o bɛ bɛn feburuye kalo tile tan ni 7 ma.

O la den bɛ se ka bange ka bɛn feburuye kalo tile tan ni 7 waatiw ma.

8. Aw ye kunnafoniw sɛbɛn k’u mara:

Walasa k’aw ka kalow kunnafoniw sanga ɲɔgɔn ma, ani ka kɔnɔbara bonyani jateminɛ a nafa ka bon aw ka kunnafoni misɛnniw sɛbɛn ka bila. N’aw ye sɛbɛn ɲɛ yɛlɛma aw bɛ kunnafoni sɛbɛncogo misali sɔrɔ yen. Nka aw bɛ se ka misali in yɛlɛma ka kɛ aw ka faamuyali cogo ye. A bɛnnen don aw k’a sɛbɛn papiye fɛrɛlen na. Denba bɛɛ bɛ se k’a ta mara, o la peseli o peseli a bɛ taa n’a ye a fɛ dɔgɔtɔrɔso la.

Peseli kɛ sɛbɛn

Tɔgɔ: _____ Si: _____Den hakɛ: _____ Denw si hakɛ_____Jiginni laban don: _____
Koli laban ye don: _____ Gɛlɛya minnu sɔrɔla jiginni tɔw senfɛ: _____ Jiginni bɛ se ka bɛn waati minnu ma: _____

Kalo	Peseli don	Ko minnu bɛ to ka kɛ	Kɛnɛya lahalaw ani tɔɔrɔ misɛnniw	Jolidɛsɛ juguya hakɛ	Gɛlɛya taama-siɲɛw (ɲɛ 386)	Funu (fari fan jumɛn? ani dimi hakɛ?)	Dusukun tantanni	Farikolo kalaya hakɛ	Girinya hakɛ	Tansiyɔn*	Sogo nɔnabila *(protéine)* hakɛ sugunɛ na*	Sukaro hakɛ sugunɛ na*	Den dacogo denso kɔnɔ	Kɔnɔbara bonya hakɛ – bolokɔni den joli bara sanfɛ (+) wa duguma (-)	
1														-	
2		Sɛgɛn, dusu ɲukun ani sɔgɔmada fɛ bana misɛnniw												-	
3														-	
4		← den dalen ba bara kɔrɔ												0	
5		← den dusukun tantanni												+	Tetanɔsi bolo ci
6														+	Fɔlɔ
7 Dɔgɔkun 1		senw fununi tuma dɔ la												+	filanan, walima seginnkan
Dɔgɔkun 3														+	
8 Dɔgɔkun 1		kɔnɔja												+	sabanan
Dɔgɔkun 3		sɔn kunna												+	
9 Dɔgɔkun 1		jolisirafunu												+	
Dɔgɔkun 2		ninakili degun												+	
Dɔgɔkun 3		sugunɛ kɛ ko caman												+	
Dɔgɔkun 4		← den kun jiginn												+	
														+	
Bangeli															

* Sɛgɛsɛgɛli kɛminɛn bɛ dɔgɔtɔrɔmuso minnu bolo, nin kunnafoniw ye olu de ta ye.

Muso ka kan ka labɛn minnu sabati sani jiginni cɛ

Kabini kɔnɔ kalo wolonfila, nin fɛn ninnu ka kan ka sɔrɔ musokɔnɔma bɛɛ bolokɔrɔ:

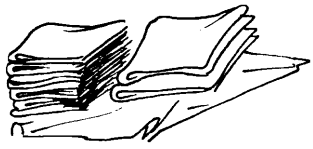

Fini kɔrɔ sanuman caman.

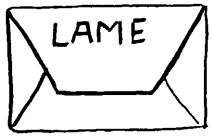

Lamu kura (a kana dayɛlɛ sani barajuru tigɛli cɛ).

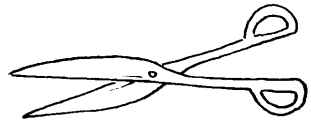

(Nka ni lamu tɛ yen, aw bɛ sizo sanuman zontan dɔ ɲini (Aw b'a tobi san'aw ka barajuru tigɛ n'a ye).

Safinɛ min bɛ banakisɛ faga.

Tɛgɛ ni sɔni ko bɔrɔsi (tɛgɛ-ko-fu).

Alikɔli.

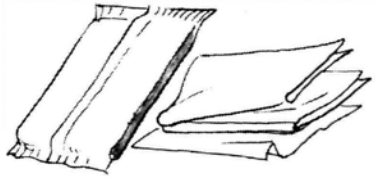

Fini kolon sanuman min bɛ kɛ ka den bara siri.

Kɔɔri mugu sanuman.

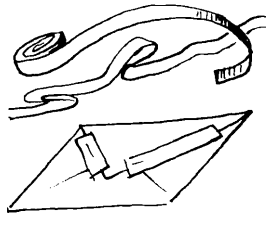

Aw bɛ fini jalan magaman sanuman dɔɲini min kolo ka gɛlɛn ka den bara siri n'a ye.

Tinminɛmuso walima tinminɛmuso ka minɛn wɛrɛw

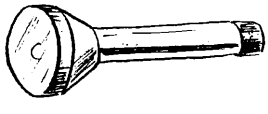

Tɔrɔsi ɲɛ duman.

Den dusukun tantanni jatemine minɛn.

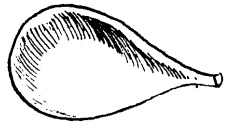

Minɛn min bɛ kɛ ka den nuji n'a daji sama.

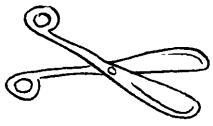

Aw bɛ sizo kun koorilen kɛ ka den barajuru tigɛ teliya la.

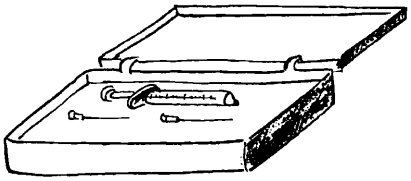

Pikiribiɲɛ sanuman ani miseliw.

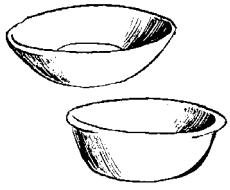

Minɛn fila: aw b'aw tɛgɛ ko kelen kɔnɔ, ka tonso lajɛ filanan kɔnɔ.

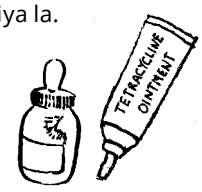

Denw ka ɲɛdimi fura.

Aw bɛ miseli ni gaari sanuman kɛ ka jogindaw kala.

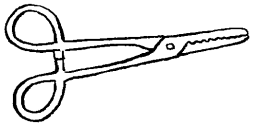

Finiminɛkɛpu min bɛ kɛ ka den barajuru minɛ walasa basi kana bɔ.

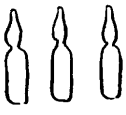

Basi lajɔ pikiri caman.

Aw gan manamaw don ka muso (musoya) lajɛ, ka den bangetɔ kunbɛn, ka musoya yɔrɔ faralenw kala den bangenen kɔ ani ka tonso kunbɛn ani ka den lajɛ a bangenen kɔ (Aw bɛ se gan minnu tobi walasa ka banakisɛw faga, gafe ɲɛ 126).

Sidabana fura, ba ni den ye ni sida bɛ ba la walima fa (sɛbɛn ɲɛ 509).

Jiginni labɛnni

Jiginni ye Ala ka baara ye. Ni denba ka kɛnɛ, a bɛ se ka jigin k'a sɔrɔ mɔgɔ m'a dɛmɛ. Ni gɛlɛya tɛ jiginni na, lajiginnikɛla ka baara bɛ nɔgɔya.

Tuma dɔw la, tin dɔw ka gɛlɛn. Ba walima den bɛ se ka tɔɔrɔ sɔrɔ jiginni waati. N'aw y'a ye ko jiginni bɛna gɛlɛya, a ɲininnen don aw fɛ, dɔgɔtɔrɔ dɔ ka muso lajigin.

Aw y'aw hakili to nin na: Ni bana dɔ bɛ lajiginnikɛla la i n'a fɔ farigan, sɔgɔsɔgɔ, mimi walima ni joli b'a fari fan dɔ la, a ka fisa mɔgɔ wɛrɛ ka muso lajigin walasa ka denba ni den kisi nin bana ninnu ma.

Jiginni gɛlɛya taamasiɲɛ minnu bɛ dɔgɔtɔrɔ weleli wajibiya:

- Ni kɔnɔ dimi wulila dɔgɔkun 3 sani jiginni waati cɛ.
- Ni basi bɛ ka bɔn tintɔ fɛ sani jiginni cɛ.
- Ni tansiyɔn jugumanba bɛ musokɔnɔma na (aw ye sɛbɛn ɲɛ 386 lajɛ).
- Ni bana bagisilen dɔbɛ tintɔ la.
- Ni jolidɛsɛ bɛ muso la walima n'a joli tɛ simi ka ɲɛ.
- N'a delila ka gɛlɛya sɔrɔ jiginni na walima ni basi delila ka bɔn a kan.
- Ni muso kɔnɔɲɛ fɔlɔ y'a sɔrɔ a si tɛ san 15 bɔ walima n'a si tɛmɛna san 35 walima san 40 ɲɔgɔn kan.
- N'a ye kɔnɔɲɛ 5 walima kɔnɔɲɛ 6 kɛ ka tɛmɛ.
- Kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni muso ka surun, n'a solo kolo ka dɔgɔn (sɛbɛn ɲɛ 406).
- Ni jabɛti walima dusukunnabana dɔ b'a la.
- Ni kaliya b'a la.
- Ni filani kɔnɔ b'a la.
- Ni den dacogo man ɲi kɔnɔ na (i n'a fɔ nin ja in b'a jira cogo min).
- N'a farikolo ji dɔgɔyara ka kɔn tin ɲɛ (ni farigan b'a la, tɔɔrɔ bɛ se ka bonya).
- Ni muso jigintuma tɛmɛna ka se dɔgɔkun fila ma kalo kɔnɔntɔn kɔfɛ.

Gɛlɛyaba bɛ sɔrɔ Jiginni minnu na, olu de filɛ:

Jiginni fɔlɔ

Kɔnɔɲɛ fɔlɔwlabanw bange caman kɔfɛ

Ka a lajɛ ni den dacogo ka ɲi

Walasa ka da a la ko den kun jigincogo ka ɲi, aw bɛ a kunkolo dogidogi nin cogo la:

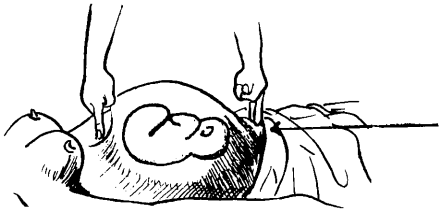

1. Aw bɛ ba bila a ka ninakili ni fanga ye.

   Aw bɛ aw bolokɔni den fila don solo kolo kɔrɔ.

   Aw ye kɔnɔbara sanfɛla dogidogi ni bolo kelen ye.

Den bobara bɛ yɔrɔ min na, o yɔrɔ de ka bon.

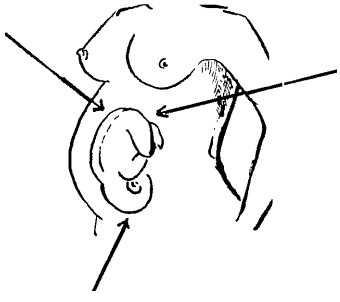

Ni aw ye a ye ko sanfɛla ka bon, o kɔrɔ ye ko den bobara bɛ yen de.

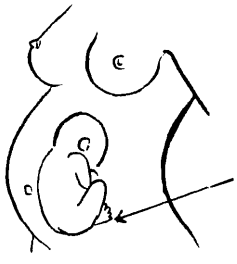

Ni aw ye a ye ko dugumana ka bon, o kɔrɔ ye ko den bobara bɛ yen de.

Kungolo ka gɛlɛn ani a koolilen don.

2. Aw bɛ a digi dɔɔni dɔɔni ni kinibolo ye ka taa kɛrɛ kelen fɛ. O kɔ aw bɛ a digi dɔɔni dɔɔni tuguni ni numanbolo ye ka taa kɛrɛ dɔ in fɛ walasa ka den dacogo ɲɛ.

Ni aw ye den bobara digi dɔɔni dɔɔni ka taa kɛrɛ kelen fɛ, a fari bɛɛ bɛ bɔ a nɔnabila.
Nka ni aw ye a kungolo digi dɔɔni ka taa kɛrɛ kelen fɛ, a kan bɛ kuru, dugumana tɛna bɔ a nɔ na.

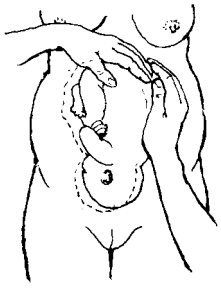

Ni den bɛ kɔnɔbara sanfɛla la, aw bɛ se k'a kungolo digi dɔɔni. Nka, ni a kungolo ye bɔli daminɛ, aw man kan ka maga a la tugun.
Tuma dɔw la, muso kɔnɔɲɛ fɔlɔ la, den b'a ɲini ka bɔli daminɛ dɔgɔkun fila sani tin waati ka se.
Tɔw la, den tɛ nali daminɛ ni tin ma wuli.

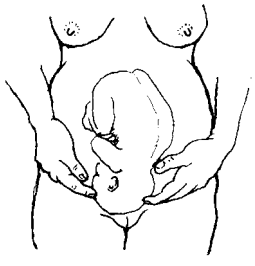

Ni den kun sinnen don duguma, a ka c'a la jiginni bɛ kɛ nɔgɔya la.

Ni den kungolo sinnen don sanfɛ, jiginni bɛ sɔn ka gɛlɛya (den bɛ na a sen kan). O la a ka fisa muso ka taa jigin dɔgɔtɔrɔso la walima a yɔrɔ kana janya kɛnɛyaso la.

Ni den b'a kɛrɛ kan, muso ka kan ka taa jigin dɔgɔtɔrɔso la cogo bɛɛ la, n'o tɛ kasaara bɛ se ka ba ni den fila bɛɛ sɔrɔ (sɛbɛn ɲɛ 406).

Taamasiɲɛ minnu b'a jira ko jiginni waati surunyara:

- Tile dama ka kɔn jiginni ɲɛ, **den bɛ jigin kɔnɔbara duguma**; ba bɛ se ka ninakili ka ɲɛ, nka a ka ɲɛgɛnɛkɛ bɛ caya barisa den dalen don ɲɛgɛnɛbara kan. (Nin taamasiɲɛw bɛ se ka ye tile 15 ɲɔgɔn walima dɔgɔkun 4 muso kɔnɔɲɛ fɔlɔ la ka kɔn jiginni ɲɛ).
- Dɔɔni ka kɔn tin ɲɛ, **ji salasala dɔ bɛ bɔ muso la**, tuma dɔw la o ɲɛ bɛ i n'a fɔ joli. Walima ji salasala dɔ bɛ bɔ tile 2 walima tile 3 sani tin ka wuli, o tɛ baasi ye. Tindimi bɛ se ka daminɛ tile caman ka kɔn jiginni ɲɛ. Fɔlɔ, waati jan bɛ don dimiw ni ɲɔgɔn cɛ. Kɔnɔdimi mana juguya, tin bɛ daminɛ.
- Muso dɔw ka **kɔnɔdimi bɛ daminɛ** dɔgɔkun dama dɔ sani tin wulili cɛ, o tɛ baasi ye.
- Waati kelen-kelenw na, a bɛ kɛ mɔgɔw hakili la ko tin wulila, ka d'a kan kɔnɔdimi kuntaala bɛ janya ka kɔn jiginni waati ɲɛ; k'a sɔrɔ tin yɛrɛ tɛ. Ka kɔnɔ ko ni ji wɔlɔkɔlen ye, o bɛ se ka kɔnɔdimi nɔgɔya ni tin yɛrɛ tɛ, nka ni tin yɛrɛ don, o bɛ jiginni teliya. Hali ni tin yɛrɛ tɛ, dimi bɛ wolonugu magaya k'a bila tin ɲɛ.

Tin dimi bɛ bɔ wolonugu ka samasamani de la.
Ni dimi madara, o kɔrɔ ye ko wolonugu tɛ k'a lamaga i n'a fɔ a bɛ ja la cogo min na.

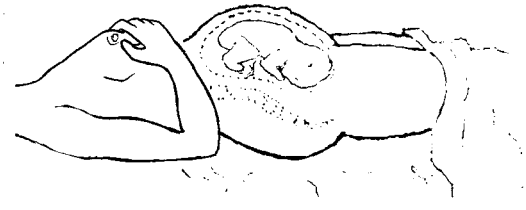

Dimi waati, wolonugu bɛ kɔrɔta, i n'a fɔ a bɛ ja la cogo min na.

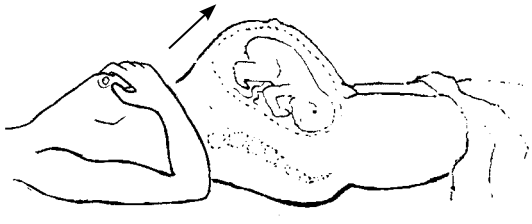

Dimi b'a to wolonugu bɛ sama ka bɔɲɔgɔn na.

- Ni dimi daminɛna, **daga bɛ ci**. Nka, a bɛ se ka kɛ daga bɛ ci sani dimi fɔlɔ ka daminɛ. O ye taamasiɲɛ ye min b'a jira ko jiginni waati sera.
- Daga cilen kɔfɛ, muso ka kan k'a yɛrɛ saniya kosɛbɛ, ka taama misɛnniw kɛ, o bɛ tin teliya. Walasa k'a kisi bana misɛnniw ma, a ka kafoɲɔgɔnya jɔ fɔlɔ, a kana a sigi a koli ji la, wa a kana a lajɛ k'a bolo don a musoya la k'a ko. Ni tin ma wuli lɛrɛ 12 kɔnɔ aw ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso la.

Jiginni taabolow

Jiginni ye taabolo saba ye:

- **Taabolo fɔlɔ** bɛ daminɛni dimi juguman ni a kɔtigɛbali ye. Ni dimi dara, den kun bɛ jigin k'a labɛn nali kama.
- **Taabolo filanan** bɛ daminɛ ni den jiginni na ka se a bangeni ma.
- **Taabolo sabanan** bɛ daminɛ bangeni na ka t'a bila tonso bɔli la (jiginni).

Taabolo fɔlɔ bɛ se ka se lɛrɛ 10 fo lɛrɛ 20 ni kɔ ma, ni muso kɔnɔɲɛ fɔlɔ don. Jiginni tɔw la, a tɛ tɛmɛ lɛrɛ 7 walima lɛrɛ 10 kan, nka yɛlɛma bɛ se ka don a la.

Taabolo fɔlɔ waati, ba man kan k'a tɔntɔn walasa ka jiginni teliya. Waajibi don o taabolo kuntaala bɛ se ka janya nka ba tɛ dimi dɔn o waati. Aw bɛ hakilisigi kumaw fɔ, k'a jira a la ko nin bɛ kɛ muso caman na. Ba man kan k'a tɔntɔn sani den ka lamagali daminɛ. A ka kan k'a tɔntɔn ni ŋuna nana.

Ba ka kan ka banakɔtaa ni ɲɛgɛnɛ bɛɛ kɛ sani jiginni waati cɛ.

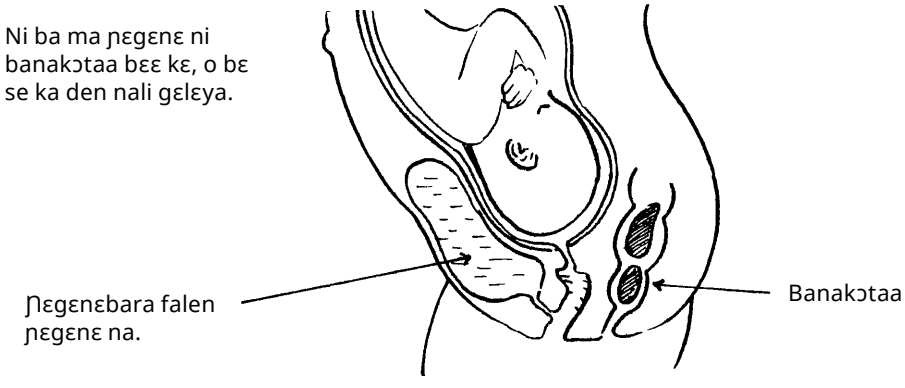

Tin waati, a ka fisa ba ka to ka ɲɛgɛnɛ kɛ. Ni a ye a sɔrɔ a mɛnna a ma banakɔtaa kɛ, kɔnɔ koli bɛ se ka jiginni teliya.

A ka kan ka jimafɛn caman min. Ni tin mɛnna sen na, a ka kan ka dumuni dɔɔni fana kɛ. Ni a bɛ fɔɔnɔ, a ka kan ka kɛnɛyaji, furaji walima jiridennɔnɔ dɔɔni min ni dimi dara.

Fo ka se daga cili ma, muso ka kan ka to ka taama-taama, ani ka to k'a lafiɲɛ, ni ka taama taama tugun, siɲɛ damadama.

Jiginni taabolo fɔlɔ in waati, tinminɛmuso ka kan:

- Ka muso kɔnɔbara, a sigilan (bobara), ni a woro kɔrɔlaw ko ni ji wɔlɔkɔlen ni safinɛ ye;
- K'a dayɔrɔ labɛn ni fini sanuman ye, ka dayɔrɔ fini falen ni a nɔgɔra;
- Ka kundilamu kura ɲini walima ka barajurutigɛ sizo tobi ka se miniti 15 ma. Aw ka kan ka sizo bila ji wulitɔla la k'a datugu a ka tobi, ni k'a bila a ka suma. (Aw kana a minɛ a nɛgɛma yɔrɔ fɛ.)

Lajiginni muso **man kan ka** a digi muso tintɔ kɔnɔ kan, wa a man kan k'a ɲini a fɛ a k'a tɔntɔn nin taabolo fɔlɔ in senfɛ.

Ni muso sirannen don walima dimi ka bon a kan, aw b'a fɔ a ye a ka fiɲɛ sama ka bila dɔɔni dɔɔni ni dimi dara. O b'a dɛmɛ ka dimi kun. Aw b'a jira a la ko dimi kɔtigɛbali de ka ɲi barisa o bɛ jiginni teliya.

Jiginni taabolo filanan ye den nali ye. A bɛ daminɛ ni daga cili ye. A kuntaala ka surun ani a dimi ka nɔgɔn ni taabolo fɔlɔ ye. Ni dimi daminɛna, muso ka tɔntɔnni fanga bɛ bonya fo a bɛ wɔsi. Dimiw ni ɲɔgɔn cɛ, sunɔgɔsu bɛ muso ta.

Walasa a ka se k'a tɔntɔn ka ɲɛ, muso ka kan ka fiɲɛ sama kosɛbɛ, i n'a fɔ a bɛka banakɔtaa kɛ. Ni den mɛnna a ma na daga cilen kɔfɛ, o kateli ka kɛ ni muso kɔnɔɲɛ fɔlɔ don, a ka kan k'a kunberew kuru i n'a fɔ a jiralen don jaw la cogo min na.

A sonsorolen

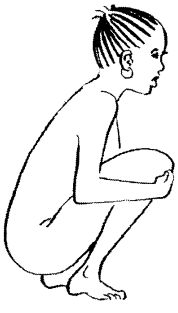

A sigilen

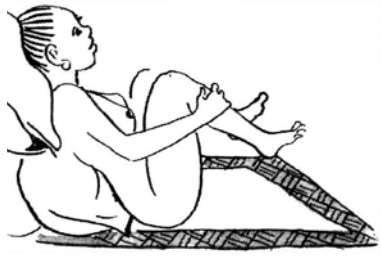

walima a dalen

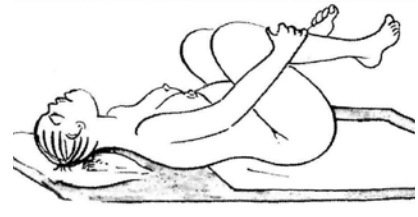

Ni musoya dayɛlɛnna, ka a kɛ mɔgɔ bɛ se ka den kungolo ye, tinminɛmuso ka kan k'a labɛn ka den kunbɛn.

O waati la, tintɔ man kan ka a lajɛ ka nguna ni faga ye, a ka a to den kun ka bɔ dɔɔni dɔɔni. O bɛ a to musoya kana fara (aw ye gafe ɲɛ 409 lajɛ walasa ka kunnafoni caman sɔrɔ).

Ni gɛlɛya tɛ jiginni na, tinminɛmuso man kan k'a bolo don den nɔ fɛ abada barisa bolo nɔgɔ bɛ se ka bana jugu lase denba ma jiginni kɔfɛ.

Ni den kungolo bɔra, tinminɛmuso ka kan k'a kunbɛn, nka **a man kan ka a sama** cogosi la.

Ni gan b'aw bolo, aw b'o don ka tin minɛ, o kun ye ka ba ni denyɛrɛni ani tinminɛmuso tanga bana ma.

Den bɛ na diɲɛ kɔnɔ nin cogo in de la i n'a fɔ ja ninnu b'a jira cogo min:

1. Nin yɔrɔ in na, muso ka kan k'a tɔntɔn kosɛbɛ.

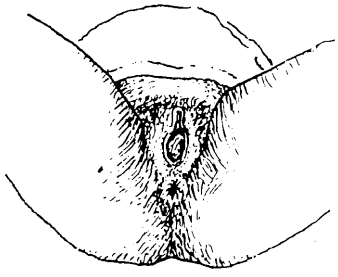

2. Yan, muso man kan k'a tɔntɔn kosɛbɛ. A ka kan ka fiɲɛ sama ni fanga kosɛbɛ ka sɔrɔ k'a bila dɔɔni dɔɔni. O b'a to a tɛ jogin.

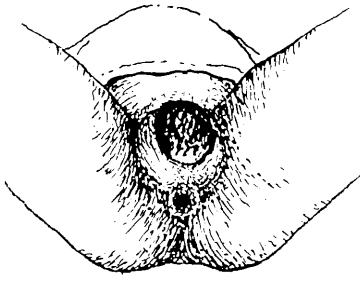

3. Tinminɛmuso ka kan k'a kɔlɔsi ko den ɲɛsinnen don dugumana ma. Ni aw ye nɔgɔ ye den da n'a nu na, aw b'a saniya ka bɔ o la joona (sɛbɛn ɲɛ 406).

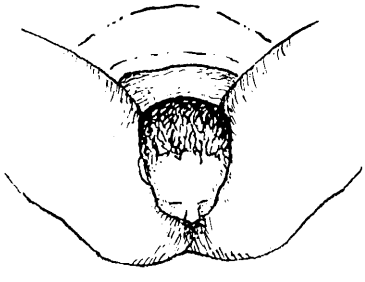

4. O kɔ, fari bɛɛ bɛ lamaga walasa kamakunw bɔli ka nɔgɔya.

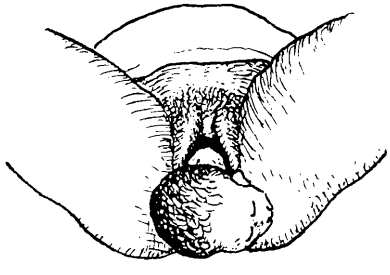

Ni kamakunw balanna kunkolo bɔlen kɔfɛ:

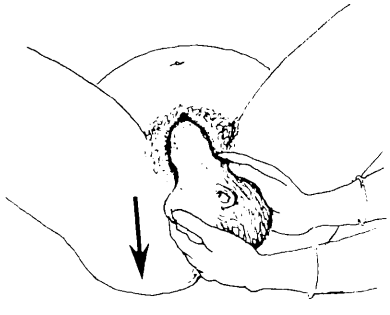

1. Tinminɛmuso bɛ se ka kungolo minɛ a bolo fila la k'a ɲɛsin koɲuman dugumana ma walasa kamakun kelen bɔli bɛ nɔgɔya.

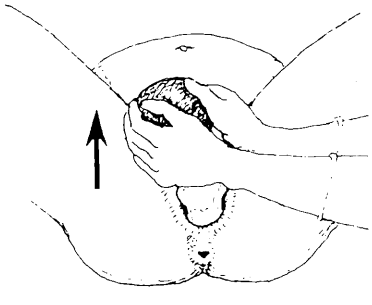

2. O kɔ, a bɛ kungolo munumunu k'a ɲɛsin sanfɛwalasa kamakun tɔ kelen ka se ka bɔ.

Nka ba de ka kan ka baara bɛɛ kɛ. Tinminɛmuso man kan ka den kungolo sama, walima k'a kan tɔnɔmi, o bɛ se ka fiɲɛ bila den na.

Jiginni taabolo sabanan bɛ daminɛ ni den nali ye. A bɛ laban ni tonso bɔli ye. Tonso bɛ bɔ miniti 5 ni miniti 15 ni ɲɔgɔn cɛ den bangenen kɔfɛ. Sani o cɛ, **aw ka kan ka den labɛn**. Ni basi bɔnta ka ca (sɛbɛn ɲɛ 403) walima ni tonso ma bɔ lɛrɛ kelen kɔnɔ, aw bɛ taa ni ba ye dɔgɔtɔrɔso la.

Denyɛrɛni ladonni

Muso mana jigin dɔrɔn:

- Ni den bangera, hali sani aw ka a barajuru tigɛ, aw bɛ a da a ba kɔnɔbara kan. Ba kɔnɔbara bɛ funteni lase den ma, ani fana sin kasa bɛ don a nu na min bɛ a bila a da muganni na.
- O bɛɛ la, ni den ma ninakili, aw bɛ fini sanuman dɔ meleke aw bolokɔni na k'a nu n'a da kɔnɔna saniya.
- O bɛɛ kɔfɛ, ni den m'a ninakili, aw b'aw da don a da la ka ji salasala sama ka bɔ a kan kɔnɔ walasa a bɛ ninakili sɔrɔ (sɛbɛn ɲɛ 133 lajɛ).
- Ni den ninakilila ka ɲɛ, aw b'a laada fini sanuman dɔ kan.
- Aw b'a kɛ cogo bɛɛ la, nɛnɛ kana den minɛ janko ni den ma se (ni den nana ka kɔn a wolodon ma).

Barajuru tigɛcogo

Den bangeyɔrɔ la, i b'a sɔrɔ barajuru ka bon, ani fana a ɲɛ ye bulama ye. **Aw ka kan ka jɔ:**

Sanga kunkuruni kɔfɛ, a bɛ misɛnya ani ka jɛya ka bɔ. O waati la, aw b'a siri ka ɲɛ, ni finimugu jalan sanuman dɔ ye walasa joli kana se ka bɔ. O kɔ, aw bɛ sɔrɔ k'a tigɛ i n'a fɔ a jiralen bɛ ja la cogo min na.

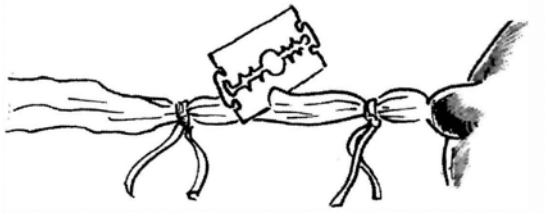

A y'a janto nin na kosɛbɛ: Den barajuru ka kan ka tigɛ ni lamu kura kura ye.

Sani aw ka lamu dayɛlɛ, aw ka kan k'aw tɛgɛ ko ni safinɛ ye. Ni lamu tɛ aw bolokɔrɔ, aw bɛ barajuru tigɛ ni sizo tobilen ye. Barajuru ka kan ka tigɛ tuma bɛɛ k'a surunya barakun na.

Barajuru tigɛyɔrɔ ni barakun cɛ man kan ka tɛmɛ santimɛtiri fila kan. Nin fɛnw kɛli nafa ka bon kosɛbɛ barisa a bɛ denyɛrɛni kisi tetanɔsibana ma.

Barajuru furakɛcogo

Aw bɛ den barajuru saniya tuma bɛɛ, aw kana to a ka ɲigin. Aw b'aw tɛgɛ saniya tuma bɛɛ san'aw k'a maga barajuru la.

Ni joli jara den barajuru la k'a nɔgɔ kojugu, aw b'a jɔsi dɔɔni dɔɔni ni alikɔli ye walima "bleue de methylene". Aw kana fura wɛrɛ foyi kɛ den barajuru la. Bɔgɔ ni nɔgɔ man ɲi a ma. U bɛ se ka tetanɔsibana bila den na k'a faga. (Sɛbɛn ɲɛ 144 n'a kun lajɛ.)

A ɲuman ye ka barajuru bila fiɲɛ na, o bɛ barajuru binni teliya. Den ka finiw falenfalenni tuma caman, o ka fisa ni bandi sirili ye a la; barisa bandi sirili bɛ se ka kɛ sababu ye ka nɛ don joli la. O la, barajuru ka kan ka kɔlɔsi walasa nɔgɔ ni gɔngɔn kana d'a la. Aw bɛ den kɔlɔsi a tabagaw ka fini nɔgɔlenw na. Barajuru mana nɔgɔ, a ka kan k'a jɔsi ni ji kalan ye ani alikɔli siɲɛ kelen tile kɔnɔ.

N'aw bɛ kusi don den na, aw kan'a to a ka se barajuru ma. Ni barajuru walima a kɛrɛdaw bilen don, a bɛ nɛ bɔ walima a kasa bɛ bɔ, sɛbɛn ɲɛ 413 lajɛ.

Den barajuru bɛ bin a bangeni tile 5 ka taa tile 7 la. Ni barajuru binna, joli walima ji salasala dɔɔni bɛ se ka bɔ a la, o tɛ baasi ye. Nka ni basi ni nɛ bɛ bɔ kosɛbɛ, aw bɛ taa n'a ye dɔgɔtɔrɔso la.

Denyɛrɛni kocogo

Aw bɛ basi ni nɔgɔw ko ka bɔ den fari la ni fu magaman ye. O kɔ, aw b'a jɔsi janko ni nɛnɛ bɛ. Aw bɛ fini giriman don a la walasa nɛnɛ kan'a minɛ. (Aw b'aw janto a la, ka d'a kan nɛnɛ digi ka di denyɛrɛni na).

Den man kan ka bila ji la sani a bara ka kɛnɛya (ka ta tile 5 fo ka se tile 8 ma). Tile segin kɔfɛ, den ka kan ka ko ni ji wɔlɔkɔlen ni safinɛ ye min man farin den fari ma.

Sinji dicogo denyɛrɛni ma

Ni barajuru tigɛra dɔrɔn, sinji ka kan ka di den ma; o bɛ tonso bɔli teliya, ka basibɔn bali.

Tonso bɔli

Tonso bɛ bɔ miniti 5 den nalen kɔfɛ, nka waati dɔw la lɛrɛ caman bɛ tɛmɛ k'a sɔrɔ a ma na. Aw ye ja lajɛ jukɔrɔ.

Tonso lajɛli:

Ni tonso bɔra, aw b'a ta k'a lajɛ ni a dafalen don. Ni farada b'a la, walima ni dɔ b'a jɛ, aw b'a ɲɛfɔ dɔgɔtɔrɔ ye. Ni tonso yɔrɔ dɔ tora denso kɔnɔ, a bɛ se ka jibaatɔ ka basibɔn kuntaala janya walima ka kɔnɔdimi bila a la.

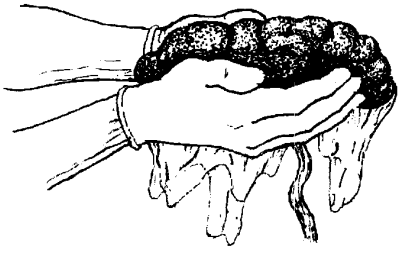

N'aw bɛ tonso ta, aw ka kan ka gan walima manaforogo don aw bolo la. N'aw tilala, aw b'aw tɛgɛ ko k'a jɛ ni safinɛ ye.

Ni tonso mɛnna ka tɛmɛ lɛrɛ tilancɛ kan ka sɔrɔ a ma bɔ:

- Aw kana foyi kɛ ni basi tɛka bɔ ba la. **Aw kana barajuru sama**, o bɛ na ni basibɔn ye. Tuma dɔw la, ni muso y'a sonsoro k'a tɔntɔn dɔɔni, tonso bɛ bɔ.
- Ni basi bɛka bɔ ba la, aw b'a kɔnɔbara dogidogi dɔɔni: aw b'a sɔrɔ denso ka gɛlɛn; n'aw y'a sɔrɔ ko denso ka magan, aw bɛ nin wale ninnu kɛ:

Aw bɛ denso digidigi dɔɔni dɔɔni ni hakili sigi ye ka taa sen yan fan fɛ fo a ka magaya. O la, tonso ka kan ka se ka bɔ.

Ni tonso ma bɔ joona o bɛɛ la basi bɛka bɔn, i bɛ denso bisi sanfɛ ni bolo kelen ye ka jigin dɔɔni dɔɔni k'a sɔrɔ bolo tɔkelen kɛ k'a digi.

N'a ma se ka bɔ, basi dun bɛka bɔn; aw b'aw jija ka fɛɛrɛ dɔ sɔrɔ a la min bɛ basibɔn lajɔ (sɛbɛnɲɛ 589 lajɛ) ani ka taa dɔgɔtɔrɔ dɔ ɲini joona.

Basi bɔnni

Tonso bɔlen kɔfɛ, basi dɔɔni bɛ se ka bɔ, nka o kuntaala man kan ka janya ani a hakɛ man kan ka tɛmɛ litiri kaari kan. (Basi dɔɔni dɔɔni bɔ bɛ se ka to sen na tile dama dɔ nka o tɛ kojugu ye.)

Aw y'aw janto: Joli caman bɛ se ka jigin muso kɔnɔ tuma dɔw la ka sɔrɔ a ma dɔn. Tuma ni tuma, aw bɛ to ka maga-maga a kɔnɔ na. Ni aw yɛ a sɔrɔ kɔnɔbara bɛka bonya, a bɛ se ka kɛ basi jiginnen don a kɔnɔ. Aw b'a tansiyɔn ta ani k'a lajɛ ni bana wɛrɛ taamasiɲɛ t'a la (sɛbɛn ɲɛ 137).

Walasa ka jibaatɔ ka basibɔn kunbɛn walima k'a nɔgɔya, **aw b'a to den ka sin min**. Ni den ma sɔn ka sin min, aw bɛ mɔgɔ wɛrɛ bila k'a min walima aw bɛ sinji sama ni fɛɛrɛ wɛrɛ ye nɔgɔya la, o kɔ, aw bɛ sin nukun munumɛnɛ. O bɛna farikolo dɛmɛ k'a yɛrɛ tangalan dɔw dilan minnu bɛ basibɔn nɔgɔya.

Ni basibɔn ma jɔ, walima ni basi caman bɛka bɔ, aw bɛ wale minnu kɛ olu filɛ:

- Ka mɔgɔ bila teliya la ka taa dɔgɔtɔrɔ dɔ wele. Ni basi ma jɔ joona, jolidɛsɛ bɛ se ka muso sɔrɔ.
- Ni jolilajɔ fura (*Methergin* walima *Post Hypophyse*) b'aw bolokɔrɔ, aw b'o kɛ i n'a fɔ a ɲɛfɔlen don cogo min sɛbɛn ɲɛ 404 la.
- Muso ka kan ka jimafɛn caman min (ji, jiridennɔnɔw, te lipitɔni, naji). N'aw y'a ye ko a b'a fɛ ka kirin, walima n'aw ye fanga dɔgɔya taamasiɲɛw ye, (aw ye sɛbɛn ɲɛ 137 lajɛ), aw b'a senw kɔrɔta k'a da fɛn dɔ sanfɛ ka tɛmɛ kunkolo kan ni santimɛtiri biduuru (50 cm) ye.

- Ni basibɔn ka jugu kosɛbɛ ani n'aw y'a ye ko muso joli bɛna ban, aw b'a lajɔ nin cogo la:

Aw bɛ kɔnɔbara digidigi fo aw bolo ka maga denso la. N'o kɛra, aw bɛ denso kɔrɔta ni bolo kelen ye, ka bolo dɔ in kɛ k'a digidigi.

Ni basi jɔra, aw bɛ segin k'a lajɛ miniti 5 o miniti 5 n'a sɔrɔla denso ka gɛlɛn halibi. N'aw y'a sɔrɔ denso ma gɛlɛya, aw bɛ tɛmɛ ni kɔnɔbara digidigili ye fo denso ka gɛlɛya.

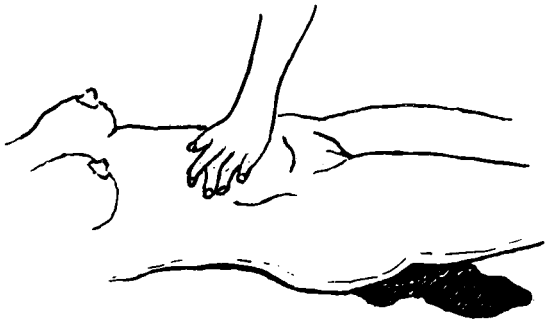

Ni denso gɛlɛyara dɔrɔn, basi bɛ jɔ.
Aw bɛ to k'a lajɛ, ni a magayara, aw bɛ segin k'a digidigi.

Denso digidigili kɔfɛ ni basi ma jɔ, aw bɛ min kɛ, o ye:

- K'aw bolo fila da ɲɔgɔn kan ka barakɔrɔla digi. Aw b'aw digilen to kɔnɔkan ka mɛn hali ni basi jɔra.

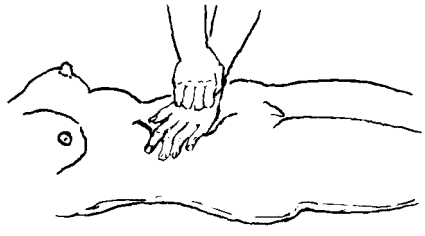

Ni basi ma jɔnin si la:

- Aw bɛdenso fara ɲɔgɔn kan, k'aw bolo fila **kɛ k'a digi n'aw fanga bɛɛ ye** fo k'a gun solo kolo la. Basi jɔlen kɔfɛ, aw b'aw digilen to a kan fo ka se dɔgɔtɔrɔ nali ma.

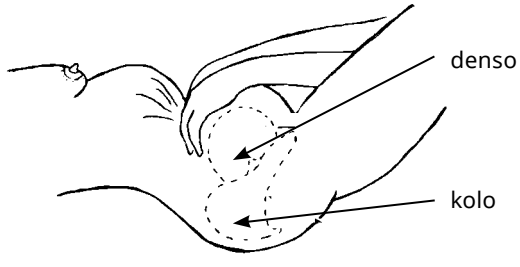

Aw y'a to aw hakili la: Hali n'a y'a sɔrɔ dɔgɔtɔrɔ dɔw bɛ Witamini K di jiginni walima kɔnɔtiɲɛ kɔfɛ walasa ka basibɔn jɔ, aw k'a dɔn k'o a t'a fura ye. Witamini K dabɔra den dɔrɔn de kama; aw kan'a di mɔgɔkɔrɔbaw ma.

Jolilajɔ fura (*Methergin* ni dɔw b'a wele *ergometrine* ani *post-hypophyse*) kɛcogo ɲuman

Nin fura ninnu bɛɛ (*ergonovine*, *ergometrine*, *Ocytocine*, ani *misoprostol*) bɛ denso n'a joli siraw kolo gɛlɛya. Ninnu ye furaw ye minnu kɛli farati ka bon kosɛbɛ. N'u kɛcogo ma ɲɛ, u bɛ se ka kɛ sababu ye ka ba faga walima ka den faga kɔnɔbara la.

N'u kɛra u kɛcogo la, u bɛ den ni ba bɛɛ kisi basibɔn kɔlɔlɔw ma. U kɛcogo ɲuman filɛ:

1. **Nin fura ninnu kɛli kunba ye ka basi bɔnni nɔgɔya jiginni kɔfɛ.** Ni basi caman bɛka bɔn, aw bɛ *Methergin* pikiri kelen kɛ lɛrɛ kelen o lɛrɛ kelen fo ka se lɛrɛ saba ma walima aw bɛ se ka tɛmɛ n'a kɛli ye fo basi ka jɔ. Ni basi jɔra, aw bɛ tugu furakɛli la: pikiri kelen walima a minta tɔniko mugan lɛrɛ 4 o lɛrɛ 4 fo ka se lɛrɛ 24 ma. Ni *methergin* t'aw bolo, *Post-Hypophyse* bɛ se ka kɛ *methergin* kɛcogo la. Nka ni *ergometrine* (*Methergin*) bɛ se ka sɔrɔ, o de ka fisa.
2. **Jolilajɔcogo bange kɔfɛ**: Ni basi bɔnta ka ca ka kɔn tonso bɔli ɲɛ walima tonso bɔlen kɔfɛ, aw b'aw teliya ka *Ocytocine* pikiri den tan kɛ muso la (*Pitocin*, sɛbɛn ɲɛ 590). Ni basi ma jɔ miniti 15 kɔnɔ, aw bɛ pikiri in den tan wɛrɛ k'a la. Ni *Ocytocine* t'aw bolo aw bɛ se k'a falen *misoprostol* la (*Cytotec*, sɛbɛn ɲɛ 590). Tonso bɔlen kɔfɛ, ni basi bɛka bɔn kosɛbɛ, aw bɛ se ka ergonovine walima *ergometrine* d'a ma (*Ergotrate* sɛbɛn ɲɛ 589). Nka aw kana *ergonovine* walima *ergometrine* di muso ma abada ka kɔn tonso bɔli ɲɛ.

   Kunnafoni nafama: Tinminɛmuso walima kɛnɛya tigilamɔgɔ minnu bɛ musow lajigin, jolilajɔfura caman ka kan ka sɔrɔ olu bolokɔrɔ. Muso caman bɛ ntanya u jiginnen kɔfɛ k'a sababu kɛ basibɔn ye k'a sɔrɔ u tun bɛ se ka kisi.
3. **Walasa ka muso ka basibɔn jugumanba kɛlɛ jiginni kɔfɛ**, jamana ɲɛmɔgɔ dɔw b'a ɲini *Ocytocine*, *ergonovine* walima *misoprostol* pikiri kelen ka kɛ muso bɛɛ la. Basibɔn jugumanba kɛlɛli kɔfɛ, nin fura kofɔlen ninnu bɛ se ka musow farila bana caman wɛrɛw furakɛ. Ni nin fura ninnu caman tɛ tinminɛmuso min bolo, o bɛ se k'a taw kɛrɛnkɛrɛn basibɔn jugumanba tigilamɔgɔw kama.
4. **Walasa ka basibɔn lajɔ kɔnɔtiɲɛ senfɛ**, (sɛbɛn ɲɛ 424). Ni basi bɔnta ka ca k'a sɔrɔ aw yɔrɔ ka jan dɔgɔtɔrɔso la, aw bɛ *Ocytocine*, *misoprostol* walima *ergonovine* kɛ a la, i n'a fɔ a ɲɛfɔra cogo min ka tɛmɛ.

Aw y'aw janto: Ka jolilajɔfura (*Methergin* walima *Post-Hypophyse*) kɛ walasa ka jiginni lateliya walima ka fanga di tintɔ ma, o farati ka bon kosɛbɛ den ni ba fila bɛɛ ma. Nka, n'a tɛɲɛ o kɔ, dɔgɔtɔrɔ dɔrɔn de bɛ se k'u kɛ. Nin fura ninnu man kan ka kɛ cogosi la ka kɔn jiginni ɲɛ.

Fura ɲuman tɛ yen min bɛ se ka fanga di muso ka jiginni lateliya walima k'a nɔgɔya.

A farati ka bon ka furaw di muso ma minnu bɛ jiginni teliya walima ka fanga d'a ma.

U bɛ se ka ba ni den dɔla kelen faga walima u fila bɛɛ.

Walasa muso ka fangaba sɔrɔ jiginni na, a ka kan ka balo ɲuman dun ani ka witamini ni joliseginfura ta a ka kɔnɔmaya kalo kɔnɔntɔn kɔnɔ. Aw bɛ dusu don a la a ka furancɛ don denw ni nɔgɔn cɛ walasa a farikolo k'a fanga kɔrɔ sɔrɔ. (Bange kɔlɔsi fɛɛrɛw lajɛ, sɛbɛn ɲɛ 429).

Jiginni gɛlɛyaw

Ni gɛlɛya sɔrɔla jiginni kɔnɔ, a ka fisa ka dɛmɛ ɲini dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ joona joona. Tɔɔrɔ ni gɛlɛya caman bɛ jiginni na. Gɛlɛya minnu ka teli ka sɔrɔ, an bɛna kuma olu kan.

1. **Ni tin bɛ to ka wuli ka mada**, ani n'a kuntaala bɛ janya daga cilen kɔfɛ, kun caman b'o la:
   - A bɛ se ka kɛ muso sirannen don walima a dusukasilen don. O bɛ se ka tin mada walima k'a sumaya. Aw b'a hakili sigi, k'a ɲɛfɔ a ye ko tin sumaya tɛ baasi ye. Aw b'a fɔ a ye a ka to ka taama-taama, ka ji min, ka dumuni kɛ ani sugunɛ kɛ. Sin nukun munumɛnɛni walima a mɔrɔmɔrɔli bɛ se ka tin teliya.
   - A bɛ se ka kɛ den dacogo man ɲi. Ni dimi dara, aw bɛ muso lajɛ ni den m'a nasira bila. Tuma dɔw la, tinminɛmuso bɛ se ka den dacogo yɛlɛma dɔɔni dɔɔni kɔnɔ na. Ni dimi dara, aw bɛ to ka den munumunu dɔɔni dɔɔni fo k'a kun jigin. Nka, a kana kɛ ni fanga ye, n'o tɛ, a bɛ se ka denso ni tonso fara walima ka fiɲɛ bila barajuru la. Ni den ma se ka munumunu, aw bɛ taa n'a ye dɔgɔtɔrɔso la.
   - A bɛ se ka kɛ den kunkolo ka bon solo ma. O ka teli ka musow sɔrɔ minnu solo ka dɔgɔn walima minnu si ma se den sɔrɔ ye. (Muso minnu delila ka den sɔrɔ, nin man teli ka kɛ olu la). N'aw sɔmina ko den tɛka jigin, aw bɛ taa ni ba ye dɔgɔtɔrɔso la; barisa jiginni bɛ se ka kɛ operasili ye (*Césarienne*). Muso minnu ka surun n' u solo ka dɔgɔn ani muso denmisɛnniw ka kan k'u den fɔlɔ wolo dɔgɔtɔrɔso la.
   - Ni muso tun bɛ fɔɔnɔ walima n'a tun tɛ jimafɛn caman min, ji kodɛsɛ bɛ se k'a farikolo sɔrɔ. O bɛ se ka tin sumaya. Aw bɛ kɛnɛyaji walima jimafɛn wɛrɛw d'a ma a k'u min dɔɔni dɔɔni ni dimi dara.
   - Ni den natɔ ɲɛsinnen don sanfɛ, aw bɛ fɔlɔ ka bolow walima senw ye i n'a fɔ ni t'u la. O tɛ gɛlɛyaba ye nka, a bɛ se ka tin kuntaala de janya ani ka kɔdimi bila ba la. A ka kan ka to ka taama-taama; hali a bɛ se ka ŋunuma. O bɛ se ka den yɛlɛmani nɔgɔya, ka dacogo ɲuman sɔrɔ.

2. **Ni den bɛ na a sen kan**. Aw b'a gɛlɛya jiginni ka kɛ tinminɛmuso walima dɔgɔtɔrɔ dɔ bolo janko ni muso kɔnɔɲɛ fɔlɔ don. Ni den senw bɔra ka bolow balannen to, aw kana foyi kɛ ka jiginni karaba. Tuma dɔw la, tinminɛmuso bɛ se k'a dɔn ko den bɛ na a sen kan n'a ye ba lajɛ (sɛbɛn ɲɛ 396), ani ka den dusukun tantan kan lamɛn (sɛbɛn ɲɛ 390).

   Ni den bɛna a sen kan, muso bɛ se k'a biri k'a kunbere n'a tɛgɛ fila da duguma, o bɛ se ka jiginni nɔgɔya:

   Aw bɛ ba laada a kɔ kan. O kɔ, tinminɛmuso ka kan k'a tɛgɛ fila ko ka jɛ, ka alikɔli jɔsi u la, ka sɔrɔ k'a kɛ i n'a fɔ a bɛ cogo min nin ja ninnu na yan:

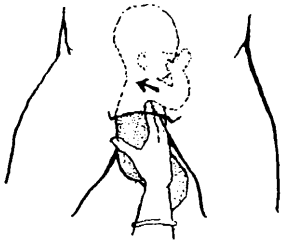

Bolo min bɛ ba kɔnɔbara fanfɛ, aw bɛ o lajigin k'a da den kɛrɛ la. K'a minɛ ka ɲɛ ka sɔrɔ a ma kɛ ni joginni ye, aw b'aw bolokɔni kuturuba don den Kaman kɔrɔ, ka jasere ni cɛmancɛ bolokɔni da den kɛrɛ la.

N'o kɛra, a bɛ den minɛ a senw ma k'a kɔrɔta, ka sɔrɔ ka bolo filanan labɔ i n'a fɔ fɔlɔ kɛra cogo min.

Ni kungolo ma bɔ, a ka fisa ba dalen ka to a kɔ kan.

Aw bɛ bolokɔni kelen don den da kɔnɔ k'a kungolo d'a disi la, i n'a fɔ ja b'a jira cogo min na.

Aw kana den sama cogosi la. Aw bɛ se k'aw tintin ba kɔnɔ kan dɔɔni ka den kungolo ɲɔni k'a labɔ.

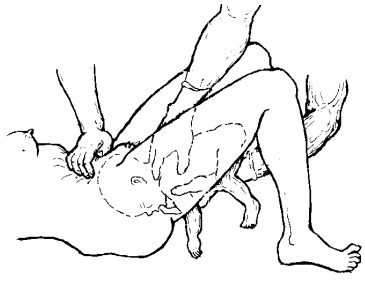

3. **Ni den bolo kelen dɔrɔn bɔra.** Ni bolo kelen bɔra k'a sɔrɔ tinminɛmuso tɛ se ka den dacogo yɛlɛma, dɔgɔtɔrɔ dɔ ka kan ka ɲini o yɔrɔnin bɛɛ la, barisa Jiginni laban bɛ sɔn ka kɛ opereli ye.

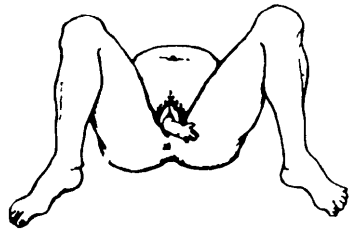

4. Tuma dɔw la, **barajuru bɛ meleke den kan na k'a ja**, o b'a mɛn sira la. Aw bɛ barajuru walaka ka bɔ den kan na. N'aw ma se k'o kɛ, aw b'a yɔrɔ dɔ siri ka sɔrɔ k'a tigɛ ni sizo sanuman ye.

5. **Ni nɔgɔ bɛ den da n'a nu kɔnɔ:** Daga cilen kɔ, n'aw ye ji nɔgɔ finman ye, o bɛ sɔrɔ den sɔrɔji ye (a bo fɔlɔ) min bɛ se ka gɛlɛya lase den ma. N'a ye nin nɔgɔ fɛn o fɛn sama ka taa a kɔnɔ, o bɛ se k'a faga. Kabini den kun bɛ bɔ, aw b'a fɔ ba ye a kana a tɔntɔn tuguni nka, a k'a ninakili teliya ɲɔgɔn kɔ. Sani den ka ninakili daminɛ, aw bɛ nɔgɔ sama ka bɔ a da n'a nu kɔnɔ. Hali n'a kɔnna ka ninakili, aw b'aw jija ka nɔgɔ bɛɛ sama ka bɔ a da n'a nu kɔnɔ.
6. **Filani kɔnɔ.** N'aw sikanna ko kɔnɔbara ye filani kɔnɔ ye (barisa kɔnɔbara ka bon a kalo hakɛ ma (aw ye sɛbɛn ɲɛ 390 lajɛ); ba bɛka girinya, walima aw hakili la aw bɛka maga kungolo fila la ba kɔnɔ dogidogili senfɛ), a ka fisa muso ka taa kɔnɔmaya lajɛli kɛ dɔgɔtɔrɔso la. Ni lajɛli y'a jira ko filani kɔnɔ don, muso ka kan ka gɛrɛ dɔgɔtɔrɔso dɔ la kabini kɔnɔbara kalo wɔlɔnfila. A ka c'a la a ka jiginni bɛ se ka kɛ san'a waati yɛrɛ cɛ.

Taamasiɲɛ minnu bɛ filani kɔnɔ kofɔ:

- Kɔnɔbara bɛ kɔn ka bonya k'a dantɛmɛ kɛrɛnkɛrɛnnenya la kalo labanw kɔnɔ (sɛbɛn ɲɛ 390).
- Ni muso balala ka girinya walima a bɛ to ka tɔɔrɔ misɛnniw sɔrɔ (sɔgɔmadafɛ bana misɛnniw, kɔdimi, sen tɔnni ani ninakili degun) n'olu ka jugu, aw bɛ t'a lajɛ ni filani kɔnɔ tɛ.
- Lajɛli senfɛ, n'aw y'a jateminɛ ko fɛn kunbaba (kungolo ni bobara) saba walima caman bɛ kɔnɔbara la, (kungolo ni bobara) kɔnɔbara la, o ka teli ka kɛ filani kɔnɔ ye.
- Tuma dɔw la, aw bɛ se ka dusukun tantan kan wɛrɛw mɛn minnu ni ba ta tɛ kelen ye nka, u lamɛnni ka gɛlɛn.

Kalo labanw na, ni muso y'a lafiɲɛ kosɛbɛ, ka baara kologɛlɛnw dabila, filaniw tɛna kɔn ka bange a waati kofɔlen ɲɛ.

A ka c'a la filaniw ka dɔgɔn u bange waati, o kama u ka kan ni ladon koɲuman ye. Mɔgɔw b'a fɔ ko filaniw bɛ ko dɔn, o tɛ tiɲɛ kuma ye.

Ni musoya joginna jiginni senfɛ

Ni musoya joginna jiginni senfɛ, aw bɛ dɔgɔtɔrɔ dɔ wele walima tinminɛmuso min bɛ se ka joginda kala.

Jiginni waati, den bɔda ka kan ka dayɛlɛ kosɛbɛ. Tuma dɔw la, musoya jogin ka di n'a kɔnɔɲɛ fɔlɔ don. Ni jiginni baaraw kɛra u kɛcogo ɲuman na, o bɛ se ka joginni bali:

Muso man kan k'a tɔntɔn ni den kungolo bɔra, o b'a to den nasira bɛ bonya a yɛrɛ ma. Ka ninakili teliya ɲɔgɔn kɔ, o ka fisa ni tɔntɔni ye o waati la.

Ni den nasira bɛka yɛlɛ, dɔgɔtɔrɔmuso bɛ se k'a bolo kelen kɛ den nasira yɛlɛli nɔgɔya, ka kelen dɔ in kɛ ka den kungolo minɛ ka ɲɛ walasa a kana bala ka bɔ i n'a fɔ tan:

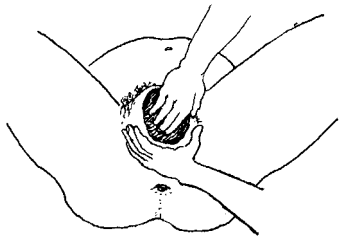

Aw bɛ se ka fɛɛrɛ wɛrɛw kɛ ka den nasira yɛlɛli nɔgɔya i n'a fɔ ka tulu mu a la walima ka fini dɔ su jikalan na k'o d'a kan.

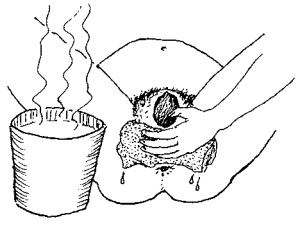

Ni musoya joginna, aw bɛ mɔgɔ bila k'a kala min b'a baara ɲɛdɔn tonso bɔra (sɛbɛn ɲɛ 139 ni 568).

Denyɛrɛni ladoncogo

Barajuru

Denyɛrɛni tangacogo tetanɔsi ma: A ka fisa kosɛbɛ ka den barajuru tigɛ ni fɛn sanuman dɔ ye. O tigɛda man kan ka janya kɔnɔbara la ni santimɛtiri fila ye. Aw kan'a to jolida ka ɲigi walima ka nɔgɔ, n'o kɛra, a bɛ kɛnɛya joona. O de kama a man kan ka siri ni bandi ye. Nka, n'aw ma ɲɛ a sirili kɔ, aw bɛ a siri ka a yoba (sɛbɛn ɲɛ 145 ni 402).

Ni ba bolo ma ci kɔnɔmaya waati la, tetanɔsi serɔmu ka kan ka kɛ den na a bange don.

Ɲɛw

Walasa ka denyɛrɛni tanga ɲɛdimiw ma, aw bɛ furaji walima ɲɛdimi tuluni kɛ a ɲɛw la (i n'a fɔ nitrate d'argent 1% walima *terramycine*, walima *érythromycine* 0, 5% ka se 1% ma, jiginni kɔfɛ, lɛrɛ fila fɔlɔ kɔnɔ (sɛbɛn ɲɛ 348 ni 564).

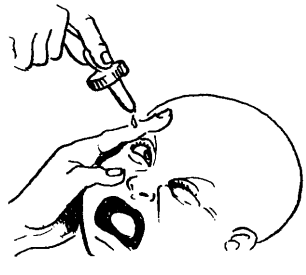

O bɛ se ka den tanga fiyenbana ma, n'o y'a sɔrɔ sopisi tun b'a fa la walima a ba (sɛbɛn ɲɛ 367 ni 368). Ni den bangera dɔrɔn, o fura bɛ kɛ a ɲɛ na o yɔrɔnin bɛɛ. Furajini toni kokelen b'a bɔ.

Aw bɛ den bila funteni na – nka funteni man kan ka bonya kojugu

Aw bɛ den lakana ka bɔ nɛnɛ ma, ani funteni juguman fana ma. Aw bɛ nɛnɛfini giriman minnu don, aw bɛ olu ɲɔgɔn don den fana na.

Nɛnɛ waati,

aw bɛ nɛnɛminɛfiniw don den na

Nka funteni waati walima ni farigan bɛ den na

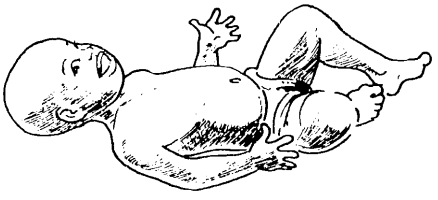

aw b'a lankolon bila.

Denba funteni ka ɲi den ma, o de la den ka kan ka d'a ba naga kɔrɔ, kɛrɛnkɛrɛnnenya la den sebaliw walima minnu ka dɔgɔn. Aw bɛ kunnafoni kalan den sebaliw ni den dɔgɔmaniw kan sɛbɛn ɲɛ 412 la.

Saniya: walasa ka den tanga bana caman ma

Ladilikan minnu fɔra aw ye saniya kan gafe sigida 12 na, sɛbɛn ɲɛ 446 kɔnɔ, aw ka kan k'olu bato.

- Ni den barajuru kɛnɛyara, aw bɛ se k'a ko ji wɔlɔkɔlen na ani kolisafinɛ ye parifɛn tɛ min na.
- Ni dimɔgɔ ni soso ka ca, aw bɛ sange fitini walima fini fɛgɛmani biri den kun na.
- Aw ka kan k'aw janto den ka finiw falenni na tuma bɛɛ n'a ye sugunɛ kɛ u la walima n'a fari bɛ bilen. O la, aw b'a lankolon bila walasa fiɲɛ k'a sɔrɔ ka ɲɛ (sɛbɛn ɲɛ 341).
- Mimi, mura, sɔgɔsɔgɔninjɛ walima joli bɛ mɔgɔ min na, o tigi man kan ka den ta walima ka maga a la, barisa bana ninnu bɛ se ka yɛlɛma den fɛ.
- Aw bɛ den yɔrɔ janya gɔngɔnma yɔrɔ ni sisi la.

Denyɛrɛni balocogo

Aw ye nin gafe in sigida 21 kalan denyɛrɛni balocogo kan (gafe ɲɛ 443 lajɛ).

An b'a fɔ ka gɛlɛya ko sinji ɲɔgɔn tɛ den ka dumuniw na. Den minnu balola sinji gɛrɛgɛrɛ la, olu ka kɛnɛya sabatilen don, wa u mɔ ka di ka tɛmɛ denw kan minnu balola misinɔnɔna. Minnu balola sinji la, olu sata hakɛ ka dɔgɔn k'a sababu kɛkun damadamaw ye, i n'a fɔ:

- Sinji kɛcogo ka ɲi, wa a ye balo dafalen ye ka tɛmɛ misinɔnɔ kan (misinɔnɔ jima fara a muguma bɛɛ kan).
- Banakisɛ tɛ sinji la wa a tɛ den bana.
- Sinji kalaya cogo bɛrɛ bɛnnen don den farikolo ma.
- Sinji bɛ den tanga bana dɔw ma i n'a fɔɲɔni.

Ni muso jiginna dɔrɔn, a ka kan ka sin di den ma. Muso jiginnen kura, ji bɛrɛ tɛ jigin a sin na. O tɛ baasi ye. A ka kan ka sin di den ma lɛrɛ fila o lɛrɛ fila. Den ka sinmin b'a to ji ka jigin sin na. Ni den ka kɛnɛ, a bɛka fari sɔrɔ ani n'a bɛ sugunɛni banakɔtaa kɛ ka caya, o b'a jira ko ji jiginna sin na kosɛbɛ.

Ni ji bɛ sin na tuma bɛɛ, den ka kan ka balo sinji dɔrɔn na fo ka se kalo 4 ma walima kalo wɔɔrɔ. Kalo 4 kɔfɛ, dumuni suguya wɛrɛw bɛ se ka fara sinji kan, nka aw b'u falenfalen. Misali la, sin kɔfɛ, sogonaji bɛ se ka di den ma, shɛfan, jɛgɛkɛnɛnaji, nakɔfɛn tobilen ani kini dɔɔni. Aw ka kan ka nin fɛn bɛɛ labɛn ka ɲɛ sani aw k'u di den ma. Nɔnɔmugu walima tigamugu bɛ se ka kɛ ɲɔmɔni na walima malomɔni. (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 444 lajɛ).

Walasa ji ka jigin sin na, ba ka kan ka dumuni kɛ k'a fa tuma bɛɛ, ka nɔnɔ ni nɔnɔma dumuniw dun, ka jimafɛnw min. A ka kan ka sunɔgɔ kosɛbɛ ani fana, a ma kan ka sɛgɛn kojugu walima ka dimi.

A ka kan ka sin di den ma tuma caman barisa o bɛ ji jigin sin na. Sidabana bɛ muso minnu na, ni dumuni nafama wɛrɛ b'u bolo ka di denw ma, u man kan ka sin di den ma n'a ye kalo tan ni fila sɔrɔ.

Ni sababu dɔ ye den bali ka sin min, ba ka kan ka sin bisi k'a bɔn o waati la walasa a kana ja.

Sani ji ka jigin sin na, ba ka kan ka ji wɔlɔkɔ, ka sukaro kisɛ 2 k'a la walima kutuni ɲɛ 2, k'o di den ma. O kun ye kɔngɔ kana den tɔɔrɔ.

Ba bɛ se ka fɛn minnu kɛ walasa ji ka jigin sin na:

- A ka kan ka jimafɛn caman min;
- A ka kan ka dumuni nafamaw dun, kɛrɛnkɛrɛnnenya la kalisiyɔmuma dumuniw(nɔnɔmafɛnw) ani farisogojɔli dumuniw (sɛbɛn ɲɛ 188);
- A ka kan ka sunɔgɔ, a kana baara kologɛlɛnw kɛ walima a kana sɔn a dusu ka kasi;
- A ka kan ka sin di den ma lɛrɛ fila o lɛrɛ fila.

An k'an yɛrɛ kɔlɔsi furaw la!

Fura caman bɛ yen minnu man ɲi denyɛrɛni ma. O la, n'aw bɛna fura o fura di den ma, aw b'aw jija k'a jira dɔgɔtɔrɔ dɔ la fɔlɔ. Fura dɔw, i n'a fɔ *chloramphénicol* ni *Bactrim* man kan ka di den ma ni dɔgɔtɔrɔ ka yamaruya tɛ; *ampicilline* de ka ɲi. *Chloramphénicol* man ɲi denyɛrɛniw ma, kɛrɛnkɛrɛnnenya la den sebaliw walima minnu girinya tɛ kilogaramu fila bɔ.

A ka ɲi ka fura di denyɛrɛni ma tuma dɔw la. Misali, *cotrimoxazole* dili ka ɲi denyɛrɛniw ma sidabana bɛ minnu ba la barisa a b'u tanga bana in ma (sɛbɛn ɲɛ 600).

Ladoncogo kɛrɛnkɛrɛnnen ka ɲɛsin den dɔgɔmanniw ni den sebaliw ma

Fɔlɔfɔlɔ, den sebaliw tun bɛ meleke fini caman na walasa ka a to funteni na fo kalo caman. Den bɛ mɔ o cogo la fo ka a kɔkɔ. O lamɔcogo tun bɛ den caman kisi. O waleyaw bɛ kɛ sigidaw la minnu yɔrɔ ka jan dɔgɔtɔrɔso la.

Nka bi den sebaliw (minnu tɛ kilogaramu 2,5 bɔ), ladoncogo kɛrɛnkɛrɛnnen wɛrɛ bɛ yen aw bɛ se ka min kɛ. Ni aw bɛ se, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔso la. O denw suguya bɛ bila funteni na wɛri kɔnɔ dɔgɔtɔrɔso la.

A fɔra ko ladoncogo wɛrɛ bɛ yen min bɛ wele ko kanguru ka den ladoncogo. O bɛ kɛ denw na bana tɛ den minnu na. Olu baw bɛ se ka u ladon nin cogo la:

- Aw bɛ den lankolon to ka a da aw disi kan. (A ka fisa ka duloki don min labilalen don).
- Aw bɛ sin di a ma ni a nege ye a minɛ nka a ka fisa aw ka a di a ma lɛri 2 o lɛri 2.
- Ni aw bɛ aw da, aw bɛ a kɛ cogo bɛɛ la den tilennen ka to.
- Aw bɛ den ɲɛ ni a kɔ ko don o don.
- **Aw bɛ aw jija den ka to funteni na.**

Ni nɛnɛ bɛ, aw bɛ fini wɛrɛw fara den ka fini kan, ka a kungolo datugu.

- Ni aw bɛ taa aw ko walima ni aw bɛ aw lafiɲɛ, aw bɛ a ɲini den fa walima duden wɛrɛ fɛ a ka kanguru ka den ladoncogo kɛ den na.
- Aw bɛ to ka taa ni den ye dɔgɔtɔrɔso la. Aw bɛ aw jija ka den ka boloci bɛɛ dafa. (aw ye gafe ɲɛ 246 lajɛ).
- Aw bɛ joliseginfuraw ni witamini di den ma kɛrɛnkɛrɛnnenya la witamini D. (aw ye gafe ɲɛ 592).

Denyɛrɛni ka banaw

A ka fisa ka jateminɛ kɛ den ka bana ko la, ani k'a furakɛ joona joona.

> Bana minnu bɛ mɛn baliku la san'a k'a faga,
> olu bɛ se ka denyɛrɛni faga waati kunkuruni kɔnɔ.

Denyɛrɛni bɛ bange ni bana ni fiɲɛ minnu ye

Nin tɔɔrɔw bɛ se ka den sɔrɔ k'a to ba dɛbɛ la walima jiginni senfɛ. Ni den bangera dɔrɔn, aw b'a fan bɛɛ lajɛ ni fiɲɛ t'a yɔrɔ dɔ la. Ni nin taamasiɲɛ dɔ b'a la:

- N'a ma ninakili a bange yɔrɔ la;
- N'a dusukun tantanni ma se ka dɔn, walima n'a dusukun tantanko hakɛ tɛ siɲɛ 100 bɔ miniti kɔnɔ;
- N'a fari bɛɛ kɛra jɛman falasa ye, bulama walima nɛrɛmuguma a kɛlen kɔ ka ninakili daminɛ;
- N'a sen n'a bolow kolo fagalen don; n'a t'u lamaga hali n'aw y'a ɲɔmɔti;
- N'a ninakili bɛ fereke 15 a bangenen kɔ,

O b'a jira ko a ka kɛnɛya ma dafa. Aw bɛ taa n'a ye dɔgɔtɔrɔso la. A bɛ se ka kɛ fiɲɛ bilala kunsɛmɛ na jiginni waati. Bana wɛrɛ tɛ se ka nin fiɲɛ ninnu lase den ma cogosi la, fo n'a sɔrɔla den mɛnna sira la (lɛrɛ 12) daga cilen kɔfɛ. A ka c'a la fura minnu b'an bolokɔrɔ, olu tɛ se k'a furakɛ. O la, aw bɛ den to funteni na min t'a degun (sɛbɛn ɲɛ 410).

Ni denyɛrɛni bɛ fɔɔnɔ, joli b'a banakɔtaa la, walima ni jolimisɛnni ka ca a fari la, o b'a jira ko a farikolo mako bɛ witamini K la (sɛbɛn ɲɛ 593).

Ni den ma ɲɛgɛnɛ kɛ walima banakɔtaa, a bangenen tile fila fɔlɔ, aw bɛ se n'a ye dɔgɔtɔrɔw ma.

Denyɛrɛni ka bana minnu bɛ mɔgɔ jɔrɔ, olu taamasiɲɛw filɛ:

1. **Ni nɛ bɛ bɔ den bara la walima kasa goman**, o ye tetanɔsi taamasiɲɛ ye. (aw ye sɛbɛn ɲɛ 145 lajɛ). Aw b'a bara ɲigin ni alikɔli ye, o kɔ, aw b'a dayɛlɛlen to fiɲɛ na. Ni bara lamini kalayara, k'a bilen, aw b'a furakɛ ni anpisilini *(ampicilline)* ye (sɛbɛn ɲɛ 526), walima penisilini *(pénicilline)* (sɛbɛn ɲɛ 522).
2. **Ni den fari ka kalan kosɛbɛ fo ka tɛmɛ degere 39 kan**, o tɛ taamasiɲɛ ɲuman ye. N'o kɛra, aw bɛ fini bɛɛ bɔa la, ka sɔrɔ ka fini wɛrɛ su ji la k'a fari jɔsi n'o ye (sɛbɛn ɲɛ 289 lajɛ). Aw bɛ se k'a ko ni ji wɔlɔkɔlen ye ani ka asipirini dɔ d'a ma. (Aw b'aw janto den ka fura tata hakɛ la).

   Aw bɛ den fari kalaya kun ɲɛɲini k'o dɔn ni banamisɛn dɔ t'a la. N'o don, aw bɛ Anpisilini *(Ampicilline)* di a ma walima kulorokini. Aw b'a jateminɛ ni jikodɛsɛ t'a fari la. Ni den fari sumalen don kojugu, o fana bɛ se ka kɛ farigan taamasiɲɛ ye (banamisɛnw).
3. **Jalibana** (dɔw b'a wele kɔnɔɲama): Ni den fari ka kalan, aw bɛ fɛɛrɛ kɛ a fari ka sumaya i n'a fɔ a ɲɛfɔra cogo min ka tɛmɛ. Aw bɛ taa n'a ye dɔgɔtɔrɔso la joona (aw ye sɛbɛn ɲɛ 178 lajɛ). Aw b'a jateminɛ ni jikodɛsɛ t'a fari la. Ni den bɛ to ka ja kabini a bange don, o b'a jira ko fiɲɛ bilala a kunsɛmɛ na jiginni senfɛ. Bangeni kɔfɛ ka mɛn, ni den bɛ to ka ja, aw b'a

jateminɛ ni tetanɔsibana t'a la (sɛbɛn ɲɛ 296) walima kanjabana (sɛbɛn ɲɛ 299).

N'aw y'a ye ko den ka bana ka jugu, a b'a kun jan (aw ye sɛbɛn ɲɛ 299 lajɛ), o bɛ se ka kɛ kanjabana taamasiɲɛ ye walima tetanɔsi (sɛbɛn ɲɛ 296). O la, aw ka kan k'aw teliya ka taa n'a ye dɔgɔtɔrɔso la joona joona.

4. **Mura ni banamisɛnw**: Mura ka teli ka denyɛrɛni minɛ, nka o tɛ jɔrɔnako ye. A bɛ kɛnɛya a yɛrɛ ma. Ni farigan bɛ den na, a tɛ sɔn dumuni na, a tɛ sunɔgɔ ka ɲɛ walima a ninakili ka teli ni siɲɛ 40 ye miniti kelen kɔnɔ, o b'a jira ko bana juguman dɔ b'a la. O la, aw bɛ taa n'a ye dɔgɔtɔrɔso la.
5. **Girinya**: Ni fɛn tɛka fara den girinya kan dɔgɔkun 2 fo ka se dɔgɔkun 3 ma a bangenen kɔfɛ, aw bɛ taa n'a ye dɔgɔtɔrɔso la. Dɔɔni bɛ bɔ den caman girinya la u bangenen tile fɔlɔw la. O tɛ baasi ye. Dɔgɔkun fɔlɔ kɔfɛ, garamu 200 ɲɔgɔn bɛ fara den kɛnɛman bɛɛ girinya kan dɔgɔkun o dɔgɔkun. Dɔgɔkun fila bɛ dafa waati min, den kɛnɛman bɛɛ ka kan k'a bange don girinya ɲɔgɔn sɔrɔ. Ni fɛn tɛka fara a girinya kan walima dɔ de bɛka bɔ a la, o b'a jira ko den man kɛnɛ. O la, ba ka kan k'a yɛrɛɲininka ni den tun ka kɛnɛ a bange waati la ani n'a tun bɛ sin min ka ɲɛ. Aw bɛ den lajɛ ni bana wɛrɛw taamasiɲɛw b'a la. N'aw tɛ bana kun dɔn, ani fana n'aw tɛ se k'u furakɛ, aw bɛ taa ni den ye dɔgɔtɔrɔso la.
6. **Fɔɔnɔ.** Den sin mintɔ mana fiɲɛ sama, a bɛ girinti fo sinjikuru bɛ bɔ tuma dɔw la. O tɛ bana ye. Ni den tilala sinmin na, ba ka kan k'a da a kamakun na, k'a gosi-gosi a kɔ la dɔɔni dɔɔni walasa fiɲɛ min taara a kɔnɔsin mintɔ la, a ka girinti k'o labɔ. A kɛcogo ɲuman filɛ nin ye ja la.

Sinmin kɔfɛ, ni den bɛ fɔɔnɔ aw kɛlen k'a laada, aw bɛ to k'a lasigi ka waati kɛsin min o min.

Ni den ka fɔɔnɔ ka jugu, a farikolo ji bɛ dɔgɔya, a bɛ fasa, o b'a jira k'a man kɛnɛ. Ni kɔnɔboli fana bɛ den na, o b'a jira ko kɔnɔnabana dɔ b'a la. (sɛbɛn ɲɛ 260). Jolilabanaw (sɛbɛn ɲɛ nataw lajɛ), kanjabana (sɛbɛn ɲɛ 299) ani bana wɛrɛw bɛ se ka den bila fɔɔnɔna.

Sinmin kɔfɛ, aw ye fɛɛrɛ kɛ den ka girinti.

Ni den fɔɔnɔɲɛ ye nɛrɛmuguma ye walima binkɛnɛma, o b'a jira ko kɔnɔnabana b'a la (sɛbɛn ɲɛ 152), kɛrɛnkɛrɛnnenya la n'a kɔnɔ tɔnnen don walima n'a tɛ banakɔtaa sɔrɔ. N'a b'o cogo la, aw bɛ taa n'a ye dɔgɔtɔrɔso la.

7. **Ni den tɛ sin min ka ɲɛ** walima n'a banna sin na ka tɛmɛ lɛrɛ 4 kan, o tɛ taamasiɲɛ ɲuman ye; janko n'a fari fagalen don a kan, k'a kɛ i n'a fɔ a man kɛnɛ: a bɛ kasi walima a masumalen don ka tɛmɛ a kɛcogo kɔrɔ kan. Bana caman bɛ nin taamasiɲɛ ninnu kɛ den na, nka kun minnu dɔnnen don kosɛbɛ n'u ka jugu den bangenen dɔgɔkun fila fɔlɔ kɔnɔ, olu bɛ sɔrɔ joli la

(sɛbɛn ɲɛ fila nataw lajɛ) ani fana u bɛ se ka kɛ tetanɔsi taamasiɲɛ ye (sɛbɛn ɲɛ 296).

Ni denyɛrɛni banna sin na, a bangenen tile 2 fo ka se tile 5 ma,
o b'a jira ko jolilabana dɔ b'a la.
Ni denyɛrɛni banna sin na, a bangenen tile 5 fo ka se tile 15 ma,
o b'a jira ko tetanɔsibana bɛ se ka sɔrɔ a la.
O la, aw ka kan ka taa n'a ye dɔgɔtɔrɔso la joona.

Ni den tɛ sin min ka ɲɛ walima a bɛ i n'a fɔ a man kɛnɛ

Aw y'a fari fan bɛɛ lajɛ ka ɲɛ, i n'a fɔ a ɲɛfɔra cogo min na sigida sabanan kɔnɔ. Aw b'aw jija ka nin taamasiɲɛ ninnu jateminɛ:

- Aw y'a lajɛ **n'a ninakili degunnen tɛ**. N'a nu bɔrɔbɔrɔlen don, aw b'a sama n'aw da ye i n'a fɔ a jiralen don cogo min na sɛbɛn ɲɛ 269 na. N'a ninakili ka teli (siɲɛ 50 walima a ka ca n'o ye miniti kelen kɔnɔ), n'a fari ɲɛ yɛlɛmana, n'a ninakili bɛ fereke, ani n'a ninakilitɔ galakakolo bɛ to ka don ka bɔ, ninnu b'a jira ko sinkɔrɔkɛrɛdimi b'a la (pneumonie; sɛbɛn ɲɛ 277). Sinkɔrɔkɛrɛdimi (*pneumonie*) bɛ denyɛrɛni minnu na, olu tɛ sɔgɔsɔgɔ tuma dɔw la; taamasiɲɛ minnu fɔra Sinkɔrɔkɛrɛdimi kan, olu si tɛ ye den na. N'aw sɔmina ko Sinkɔrɔkɛrɛdimi bɛ den na, aw b'a furakɛ i n'a fɔ jolilabanaw bɛ furakɛ cogo min na (aw ye sɛbɛn ɲɛ nataw lajɛ).
- Aw **bɛ den fari lajɛ**:

  Ni a **dawolo ni a ɲɛda ɲɛ yɛlɛmana**, o b'a jira ko sinkɔrɔkɛrɛdimi (pneumonie) b'a la, (fiɲɛ bɛ sɔrɔ a sɔn na walima a bangera ni bana wɛrɛ ye).

  Ni den **ɲɛda ni a ɲɛkisɛw kɛra nɛrɛmuguma ye** a bangenen tile duuru fɔlɔ kɔnɔ, o b'a jira ko bana ka jugu. O la, aw bɛ taa n'a ye dɔgɔtɔrɔso la. Ni den fari kɛra nɛrɛmuguma ye a bangenen tile duuru fɔlɔ, a ka c'a la o tɛ baasi ye. N'a bɛ nin cogo la, ba ka kan ka sin bisi k'a di den ma ni kutu ye. Aw bɛ fini bɛɛ bɔ den na, ka bila yɔrɔ la, yeelen b'a sɔrɔyɔrɔ min kosɛbɛ (aw kana a bila tile la).
- Aw bɛ **maga den ŋuna na** k'a lajɛ (sɛbɛn ɲɛ 47 lajɛ):

Ni den ŋuna **jiginnen don**, o b'a jira ko jikodɛsɛ b'a farikolo la. (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 254 lajɛ.)

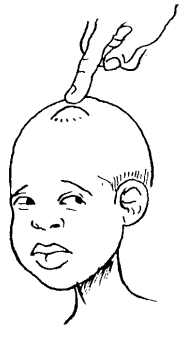

Ni ŋuna **fununen don**, o b'a jira ko kanjabana bɛ den na. (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 299 lajɛ.)

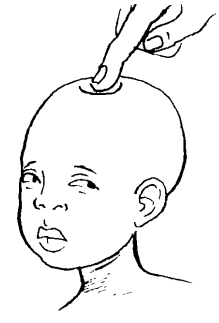

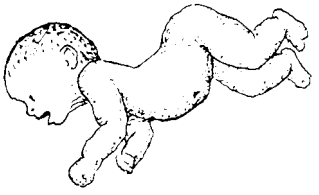

- Kunnafoni nafama: Ni kanjabana ni farikolo jikodɛsɛ ye ɲɔgɔn sɔrɔ den na, o tɛ dɔn a ŋuna fɛ. Aw bɛ aw jija ka farikolo jikodɛsɛ taamasiŋɛ wɛrɛw ɲini (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 448 lajɛ) ani kanjabana fana taamasiŋɛ wɛrɛw (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 455 lajɛ).

  Aw bɛ den kɛcogo jateminɛ (a tulonkɛcogo n'a ɲɛkun). Ni den bɛ to ka ja, ani ka sɛrɛkɛsɛrɛkɛ, o bɛ se ka kɛ tetanɔsi ni kanjabana taamasiŋɛ ye walima a bɛ se ka kɛ fiŋɛ ye kunsɛmɛ sɔrɔ jiginni senfɛ. N'aw magara den na walima aw y'a yɛlɛma, a fasa bɛɛ bɛ wuli ka jɔ. O bɛ se ka kɛ tetanɔsibana ye. Aw bɛ a lajɛ n'a da bɛ se ka waga walima n'a kunbere bɛ se ka kuru (sɛbɛn ɲɛ 297).

  Ni den bɛ a sɛrɛkɛsɛrɛkɛ, a ɲɛjɛ bɛ tigɛ, **a ka c'a la, tetanɔsibana t'a la.** Nin jali suguyaw bɛ sɔrɔ kanjabana de fɛ, nka farikolo jikodɛsɛ ani farigan jugumanba de y'a sababubaw ye. Aw bɛ se ka den kun don a kunberew ni ɲɔgɔn cɛ wa? Ni den jalen don nin kɛli ma walima n'a bɛ kasi dimi bolo, o bɛ se ka kɛ kanjabana ye (aw ye sɛbɛn ɲɛ 299 lajɛ).

- Aw bɛ jolilabanaw (*septicémie*) taamasiŋɛw jateminɛ.

Jolibana

Denyɛrɛniw farikolo tɛ se ka bana misɛnniw kɛlɛ ka ɲɛ. Ni banakisɛ donna den joli la farikolo fɛ walima a barajuru jiginni waati, a bɛ jɛnsɛn a fari fan bɛɛ la. Nin bana in bɛ dɔn den na a bangenen tile fɔlɔ walima tile filanan.

Jolilabana taamasiŋɛw

Danfara bɛ denyɛrɛniw ka bana misɛnni ni den kɔrɔbaw ta cɛ. A ka c'a la, denyɛrɛniw ka bana caman ye jolilabana de ye.

Taamasiŋɛ minnu ka teli ka ye, olu de filɛ:

- Den tɛ sin min ka ɲɛ;
- A ɲɛna sunɔgɔ tɛ ban;
- A fari bɛ jɛ (jolidɛsɛ);
- A bɛ fɔɔnɔ walima a kɔnɔ bɛ boli;
- A fari bɛ kalaya walima a bɛ sumaya kojugu (fo ka jigin degere 35 duguma);
- A kɔnɔ bɛ tɔn;
- A farikolo ɲɛ bɛ kɛ nɛrɛ ye (sayi);
- A bɛ ja;
- A fari ɲɛ bɛ yɛlɛma.

Ni nin taamasiŋɛ ninnu dɔla kelen yera den na, o sababu tɛ jolila bana ye **nka n'u caman ye ɲɔgɔn sɔrɔ den na, o bɛ se kɛ jolilabana ye**.

Denyɛrɛni fari tɛ kalaya a ka bana bɛɛ la. A fari bɛ se ka kalaya, ka sumaya walima ka to a cogo la.

N’aw sɔmina ko jolilabana bɛ denyɛrɛni na, a furakɛcogo filɛ:

- Aw bɛ den pese fɔlɔ k’a girinya dɔn. O kɔ, kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ anpisilini, *ampicilline* (sɛbɛn ɲɛ 527 lajɛ) miligaramu 50 pikiri kɛ ka bɛn o ma siɲɛ fila tile kɔnɔ ni den si tɛ dɔgɔkun kelen bɔ, walima siɲɛ saba tile kɔnɔ ni den si tɛmɛna dɔgɔkun kelen kan. N’aw tɛ se nin jate kɛ cogo la, aw bɛ anpisilini miligaramu 150 k’a la.
- Kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ zantamisini (*gentamicine*) miligaramu kɛ den na siɲɛ kelen dɔrɔn tile kɔnɔ. N’aw tɛ se nin jate kɛcogo la, aw bɛ zantamisini miligaramu 15 kɛ denw na minnu si tɛ dɔgɔkun kelen bɔ, nka n’u si ka ca ni dɔgɔkun kelen ye, aw bɛ miligaramu 20 k’u la.
- Aw bɛ a lajɛ ni ji kodɛsɛ tɛ den fari la. N’aw y’a sɔrɔ o bɛ a la, aw bɛ sinji bisi k’o d’a ma kutu la ani kɛnɛyaji fana (sɛbɛn ɲɛ 255 lajɛ).
- Aw kana dan ninnu dɔrɔn ma, aw bɛ taa n’a ye dɔgɔtɔrɔso la.

Denyɛrɛni ka banaw dɔn man di. A ka c’a la, a fari tɛ kalaya. Aw kana sigi n’a ye, aw bɛ taa n’a ye dɔgɔtɔrɔso la. N’aw ma se ka dɔgɔtɔrɔso sɔrɔ, aw bɛ a furakɛ ni anpisilini ni zantamisini *(ampicilline et gentamicine)* ye i n’a fɔ a ɲɛfɔra cogo min ka tɛmɛ. Anpisilini ye denw ka fura ɲumanba ye, farati t’a la wa a jɔyɔrɔ ka bon farikolo banakisɛ fagali la.

Kɔnɔboli

Kɔnɔboli ye denmisɛnw ka saya sababuba fɔlɔ ye. A banakisɛ bɛ sɔrɔ dumuni fɛ. Walasa ka den tanga kɔnɔboli ma, aw b’aw janto a la a kana fɛn nɔgɔlen don a da:

- Den ka dilan walima a dayɔrɔ ka kan ka saniya tuma bɛɛ.
- Denba ka kan k’a tɛgɛ n’a sin ko ka jɛ n’a bɛna sin di den ma.
- Den makɔŋɛ ji bɛɛ ka kan ka wuli fɔlɔ. A ka dumuni minɛnw fana ka kan ka tobi sani ka dumuni k’u la (bɔlini, kuyɛri, biberɔn n’a datugulan)
- Aw ka kan ka den ka dumuni fɛnw datugu ka ɲɛ walasa dimɔgɔ kana sigi u la.

Kɔnɔboli furakɛcogo

Aw bɛ tɛmɛni sin dili ye den ma nka aw bɛ dumuni tɔw dili nɛmɛnɛmɛ (biberɔn nɔnɔ, jiridennɔnɔw). Aw bɛ to ka kɛnɛyaji d’a ma (sɛbɛn ɲɛ 255), ani aw bɛ ji wuli k’a bila ka sumaya ka sɔrɔ k’a di den ma.

Aw kana foyi wɛrɛ d’a ma. Ni bana ma nɔgɔya joona, aw bɛ taa n’a ye dɔgɔtɔrɔso la. Nka, ni dɔgɔtɔrɔ ma surun aw la, bana dun ka jugu, aw bɛ to ka kɛnɛyaji d’a ma. (aw ye sɛbɛn ɲɛ 255 lajɛ).

Barakun bonya

Barakun bonya tɛ bana jugu ye. A ka c'a la, a bɛ ban a yɛrɛ ma hali n'a ma furakɛ.

Aw bɛ se ka den bara siri ni bandi (finimugu) ye hali n'a jira la k'o t'a ban joona. Bandi man kan ka gɛrɛntɛ kojugu.

Tɔkɔ kolo bɔlen ɲɔngɔ na min sɔrɔla bangeli senfɛ

Den dɔw bɛ bange ni tɔkɔ kolow bɔlen ye ɲɔngɔ na, woro kolo ni tɔkɔ kolow bɛ ɲɔngɔ billa. Ni aw kɔnna a furakɛli ma, o bɛ se ka a tanga a juguyali ni a magayali ma. O la, aw ka kan ka den sɛgɛsɛgɛ tile 10 a bangelen kɔ ka a dɔn ni tɔkɔ kolow wurukutulen tɛ.

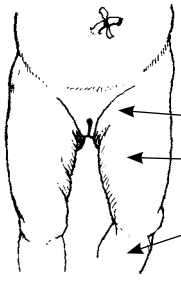

1. Aw bɛ sen 2 sanga ɲɔngɔ ma. Ni tɔkɔ fan dɔ kolow wurukutulen don, a bɛ dɔn:
   - Woro senfɛla bɛ o kolo wurukutulen in sanfɛ.
   - Woro ɲuguɲugulen man ca yan.
   - A bɛ i n'a fɔ sen ka surun walima a tunɔminen don ka taa fan wɛrɛ fɛ.

2. Aw sen 2 kunbere kuru ka kɛnɲɛ ɲɔngɔ ma nin cogo la,

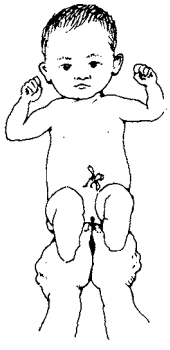

ani ka u waga nin cogo la.

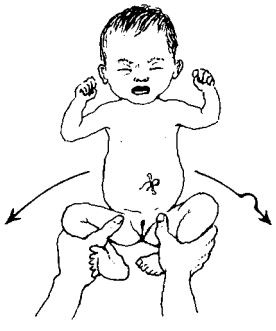

Ni sen kelen jɔra tɔ kelen ɲɛ walima ni sen kelen pannen don walima ni sen kelen bɛ ka kelekunkelekun, o bɛ a jira ko tɔkɔ kolow ye ɲɔngɔ bila.

A furakɛcogo:

Aw bɛ den bamu ka a senw kuru ka taa sanfɛ ani ka u waga nin cogo la:

Aw bɛ segin ka den sɛgɛsɛgɛ dɔgɔkun 2 kɔfɛ. Ni aw ye a jateminɛ ko sen bɛ panpan walima ka kelekunkelekun halisa, aw bɛ taa ni den ye dɔgɔtɔrɔso la. Olu bɛ a senwagalan don a la fo dɔgɔkun 2 min bɛ lujura nin juguyali bali.

Nin gɛlɛya man ca Farafinna ka a sababu kɛ ko denbamu ye a fura ɲuman ye a ma.

Denba ka kɛnɛya jiginni kɔfɛ

Balo nafama ani Saniya

I n'a fɔ an y'a ɲɛfɔ cogo min na sigida tannan na, jiginni kɔfɛ, muso bɛ se ka dumuni sugu bɛɛ dun, kɛrɛnkɛrɛnnenya la: nɔnɔ, foromazi, shɛ, shɛfan, sogo, jiriden ni nakɔfɛnw. Ni shɔ dɔrɔn de bɛ aw bolo, a ka kan k'o dun dumuni bɛɛ la. Nɔnɔ ni nɔnɔma fɛnw minnu bɛ ji jigin ba sin na, a ka kan k'olu fana dun. A ka kan ka ji walima jimafɛn caman min ka caya ka tɛmɛ a kɔrɔlen kan. Balocogo ɲuman bɛ ji caman jigin denba sin na.

Waajibi don denba k'a yɛrɛ saniya jiginni don fɔlɔw la. Don fɔlɔw la, a bɛ se k'a fari jɔsi ni fini ɲiginnen dɔ ye. Saniya tɛ tɔɔrɔ foyi lase mɔgɔ ma. Muso min mana tile mugan kɛ kobaliya la, o n'a a den bɛɛ bɛ se ka bana sɔrɔ. Sani basi ka jɔ pewu, a bɛ se k'a ko ka sɔrɔ a ma don ji la.

Tile dama dɔ walima dɔgɔkun dama dɔ (tile 40 ɲɔgɔn) jiginni kɔfɛ, muso ka kan:

Ka dumuni sugu bɛɛ dun Ani ka to k'a ko.

Jiginni kɔfɛ banaw

Jiginni kɔfɛ, bana caman sababu ye tinminɛmuso ka saniya baliya ye i n'a fɔ k'a bolokɔni nɔgɔlen don musoya kɔnɔ.

Jibaatɔbanaw taamasiɲɛw: yɛrɛyɛrɛliw, farigan, kungolodimi walima kɔdimiw; tuma dɔw la, kɔnɔdimi ani jinɔgɔ kasa goman bɔli.

Jibaatɔbanaw furakɛcogo

Fura 3 bɛ kɛ ka jibaatɔbana furakɛ: anpisilini pikiri bɛ kɛ siɲɛ fila. Fɔlɔ ye pikiri garamu fila (2 g) ye, filanan ye garamu kelen (1 g) ye siɲɛ 4 tile kɔnɔ. Ani fana, aw bɛ zantamisini (*gentamicine*) pikiri k'a la siɲɛ fila. Fɔlɔ, aw bɛ miligaramu 80 kɛ a la. O kɔ, aw bɛ miligaramu 60 kɛ a la siɲɛ saba tile kɔnɔ. Fura sabanan ye metoronidazɔli (*métronidazole*) ye. Aw bɛ o miligaramu 500 di a ma siɲɛ saba tile kɔnɔ. Aw bɛ tɛmɛ ni nin fura ninnu dili ye fo ka se tile fila ma farigan bannen kɔfɛ.

Jiginni kɔfɛ, ni muso ka banaw ma ban joona, aw bɛ taa n'a ye dɔgɔtɔrɔso la sani a ka juguya.

Sindimi (joli, kurumisɛnniw): ka sin di den ma ani k'i janto sinbara la

Denba k'a janto a sinbara la, o ka fisa a n'a den bɛɛ ka kɛnɛya ma. Ni den bangera yɔrɔnin min, a ka d'a ye ka sin min walima k'a nɛmu dɔrɔn, o de la, sin ka kan ka d'a ma. A ka d'a ye fana a ka kɛ mɔgɔ dɔ tɛgɛ kɔnɔ. Aw bɛ den dɛmɛ a ka sin sama, o bɛ sinjisira dayɛlɛ ani ka tonso bɔli teliya. Sinji fɔlɔ dulen don, ani fana a ɲɛ ye nɛrɛmuguma ye. Denyɛrɛni mako bɛ fɛn o fɛn na k'a tanga banaw ma, o bɛɛ bɛ sɔrɔ sinji fɔlɔ la. Witamini caman fana bɛ a la. Sinji fɔlɔ ka ɲi den ma kosɛbɛ kosɛbɛ,

O la, aw b'a jija cogo bɛɛ la ka sin di den ma joona a bangenen kɔ.
Aw b'a kɛ cogo bɛɛ la ka den bila ba sin na teliya la.

A ka c'a la, ji min bɛ sɔrɔ sin na, o bɛ den bɔ. Ni den ye o min k'o ja, ji wɛrɛ bɛ jigin a la. Ni den m'a min k'a ja, ji caman tɛ jigin a la. Bana mana den bali ka sin min tile dama dɔ kɔfɛ, ba sin bɛ ja. O de kama, ni den seginna k'a bɛ sin min kɔfɛ, a tɛna ji bɛrɛ sɔrɔ a la min b'a bɔ.

Ni den man kɛnɛ, a tɛ se ka sin min kosɛbɛ.
A ka fisa ba ka sin caman bisi a bolo la k'a di den ma.

Sin bisicogo bolo la

Aw b'aw tɛgɛ don sin kɔrɔ ka bolokɔni kunbaba d'a kan

k'o kɛ k'a bisi

ka jigin nukunyanfan fɛ

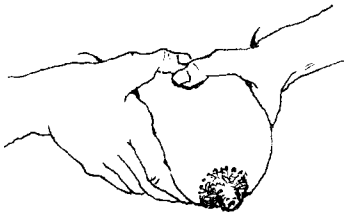

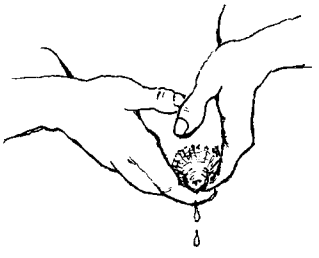

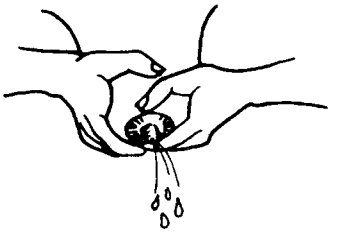

Ni den banna sin na, walasa sin kana fa ka tɛmɛ, aw ka kan k'a bisi. N'o tɛ, a mana fa kojugu, o bɛna ni sindimi ye ka laban ka sinji yɛlɛma ka kɛ nɛ ye. Ni sin fara kojugu, a minni bɛ gɛlɛya den fana ma.

Ni sin samani ka gɛlɛn den bolo, aw b'a bisi k'a d'a ma ni kutu ye walima k'a toni-toni a da kɔnɔ.

Ni muso b'a yɛrɛ koli matarafa, o b'a kɛ sin saniyalen bɛ to. O la, kun t'a la ka sin ko tuma bɛɛ ni den bɛn'a min. Aw kana sin ko ni safinɛ ye. Safinɛ bɛ sin nukun pɛrɛnpɛrɛn ka joli misɛnniw bila a la.

Sin nukun pɛrɛnpɛrɛnni walima joli misɛnniw

Sin joli misɛnniw n'a pɛrɛnpɛrɛnni bɛ sɔrɔ ni den sin mintɔ bɛ sinnukun dɔrɔn sama.

Sin jolimisɛnniw furakɛcogo

Denba kana sin dili dabila den ma hali ni sin samani bɛ digi a la.

Walasa ka jolimisɛnniw bali ka bɔ sin na, den sin mintɔ ka kan ka sin minɛ n'a da ye ka ɲɛ. Aw kana sin sama ka bɔ den fabali da. Aw bɛ sin kelen di den ma fɔlɔ, n'a y'o min k'o ja, aw bɛ tɔkelen dɔ in fana d'a ma.

Ni joli bɛ sin kelen dɔrɔn de la, joli tɛ min na, aw bɛ fɔlɔ k'o d'a ma, o kɔ, aw bɛ jolima in d'a ma. Ni den tilala sin min na, aw bɛ sindimitɔ in bisi k'o nɔnɔ mu sin nukun na. O bɛ jolimisɛnniw kɛnɛya. Aw b'a to fiɲɛ k'a ja fɔlɔ san'aw k'a datugu. Ni joli walima nɛ caman bɛ bɔ sinnukun na, aw bɛ to k'a bisi k'a nɔnɔ bɔ fo ka se a kɛnɛyali ma.

Sindimi

Sindimi sababu bɛ se ka kɛ sinnukun jolimisɛnniw ye walima n'a fara kojugu k'a gɛlɛya. Ni den bɛ sin min ka caya, ba fana bɛ jimafɛn caman min ani k'a da k'a lafiɲɛ, a ka c'a la, dimi bɛ ban pewu tile kelen walima tile fila. Banakisɛfagalan kɛ kun tɛ sindimi na, nka aw bɛ nin kunnafoni nɔkanta kalan.

Sindimi juguman

Sin nukunna jolimisɛnniw bɛ se ka laban sindimi juguman ma fo ka se nɛ tali ma.

Taamasiɲɛw:

- Sin fan dɔ bɛ funu k'a bilen. A bɛ kalaya fana ka mɔgɔ dimi;
- Farigan ni nɛnɛ bɛ k'a tigi la;
- Gɛnɛgɛnɛ bɛ sigi kama kɔrɔ; tuma dɔw a bɛ funu ka dimi k'a la.
- Funu bɛ ci k'a nɛ bɔ tuma dɔw la. A ka teli ka kɛ sin-di dɔgɔkun fɔlɔ walima a kalo fɔlɔ la.

A furakɛcogo:

- Aw bɛ to ka sin di den ma. Bana bɛ sin min na, aw b'a di den ma fɔlɔ.
- Aw bɛ to k'aw lafiɲɛ ka ɲɛ ani ka jimafɛn caman min.
- Miniti 15 sani ka sin di den man, aw bɛ fini dɔ su ji kalan na k'o d'a kan.
- Walasa ka dimi mada, aw bɛ fini dɔ su ji suma na (gilasiji) k'o d'a kan.
- Aw bɛ asetaminofɛni ta (*acétaminophène*) ka dimi mada (sɛbɛn ɲɛ 566).

- Aw bɛ banakisɛfagalan ta; dikulɔkisisilini (*dicloxacilline*) tali ɲɔgɔn tɛ banakisɛ fagalanw na (sɛbɛn ɲɛ 526). Aw b'o kisɛ miligaramu 500 ta siɲɛ 4 tile kɔnɔ fo ka se tile wolonfila ma. Eritoromisini (*érythromycine,* sɛbɛn ɲɛ 528) walima kotirimɔkizazɔli (*cotrimoxazole* sɛbɛn ɲɛ 532) fana bɛ se ka ta.
- Ni den bɛka sindimitɔ min, aw b'o bisi dɔɔni dɔɔni ka d'a ma.
- Nin fura ninnu bɛɛ kɛlen kɔfɛ, ni fɛn ma bɔ dimi na, aw bɛ se ka taa dɔgɔtɔrɔ dɔ sɛgɛrɛ.

Sindimi kunbɛncogo

- Aw y'a to sinbara fila ni tɛgɛ fila saniyalen ka kɛ tuma bɛɛ.
- Sin dili kɔfɛ den ma, aw ka kan ka sin nukun ko ni ji sanuman ye (ji wɔlɔkɔlen kanunen don). Ni sinbaraw jara, aw bɛ tulu dɔɔni mu u nukun na (tobilikɛtulu dɔ).
- Aw b'aw janto sin nukun na, a kana pɛrɛnpɛrɛn i n'a fɔ a ɲɛfɔra cogo min ka tɛmɛ. Aw kana sɔn fana sin ka fa k'a damatɛmɛ.

Muso min bɛ sin di den ma, ni kuru b'o sin kɔnɔ, a b'a dimi ani fana a bɛ kalaya, o bɛ se ka kɛ sindimi juguman ye (nɛbɛ don min na).

Ni dimi t'a la, a bɛ se ka kɛ kansɛri ye walima banakisɛ dagayɔrɔ n'a bɛ fɔ o ma kisi.

Muso ka kansɛribana

Kuru misɛn bɛ muso caman sin kɔnɔ. O kuru bonya n'a cogoya bɛ yɛlɛma, a bɛ magaya fana muso ka kalolabɔ waati. Tuma dɔw la, n'o kuru ma ci, a bɛ se ka kɛ sinna kansɛri taamasiɲɛ ye. Kansɛri furakɛcogo ɲuman bɛ bɔa taamasiɲɛ fɔlɔw dɔnni n'a furakɛli la joona. A ka c'a la, opereli de y'a fura ye.

Sinna kansɛri taamasiɲɛw

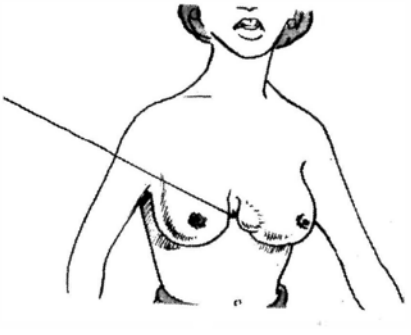

- Muso kɛtɔ k'a sinbara dogidogi, a bɛ se ka kuru fitini dɔ kɔlɔsi a sinbara kɔnɔ, o kuru bɛ bonya dɔɔni dɔɔni (aw bɛ ja in lajɛ).
- Walima dingɛ fitiniw ni wowoniw bɛ se ka kɛ sin na, i n'a fɔ lenburuba fara bɛ cogo min na.
- Waati dɔw la, gɛnɛgɛnɛ minnu bɛ bɔ kama kɔɪ olu bɛ funu.
- Joginda fitini dɔ bɛ kɛ sinbara la walima sinbɛ yɔrɔ dɔ bɛ bilen min tɛ tunu
- A daminɛ na, dimi tɛ kɛ sin na wa a tɛ kalaya. Nka kɔfɛ, dimi bɛ wuli (Ni muso sin bɛ kalaya ani n'a b'a dimi, o bɛ se ka kɛ sindimi juguman taamasiɲɛ ye walima sinnabana wɛrɛ (sɛbɛn ɲɛ 421 lajɛ).
- Ji salasala bɛ se ka bɔ sin na.

Muso bɛ se k'a yɛrɛ sin lajɛ cogo min (k'a bana dɔn)

Muso bɛɛ ka kan k'a yɛrɛ sinbara lajɛcogo dɔn walasa ka jateminɛ kɛ kansɛri taamasiɲɛw b'a sin na. A ka kan k'a sin lajɛ siɲɛ kelen kalo o kalo a ka koli tɛmɛnen kɔfɛ ni tile tan ye.

- Muso ka kan ka sinw lajɛ dugare la, k'a jateminɛ kosɛbɛ ni kelen ka bon ni kelen ye. Aw b'a lajɛ ni nin taamasiɲɛ fɔlen ninnu dɔ bɛ sin na.
- Aw b'aw da aw kɔ kan kunkɔrɔdonnan dɔ kan walima dara kurulen dɔ. Aw bɛ sɔrɔ k'aw sinbara dogidogi ani k'a nukun mɔrɔmɔrɔ n'aw bolokɔniw ye. Aw b'a daminɛ sinnukun na ka taa aw kama kɔrɔ.
- Kɔfɛ, aw b'aw sinw bisi ka lajɛ ni joli walima nɛ bɛ bɔ u la.

N'aw ye kuru kɔlɔsi aw sinw kɔnɔ walima taamasiɲɛ wɛrɛ min cogo m'aw diya, aw bɛ taa a sɛgɛsɛgɛ dɔgɔtɔrɔso la. A dɔw la, nin kuru suguya ninnu bɛɛ tɛ kansɛri taamasiɲɛ ye nka a ka fisa k'u sidɔn joona.

Kɔnɔbarala kansɛri taamasiɲɛw

Kuru caman sababu ye den bonya cogo ye kɔnɔbara la. Kuru minnu bɛ bana kofɔ, olu sababu bɛ se ka kɛ fɛn caman ye, i n'a fɔ:

- Tuma dɔw la, kisi (banakisɛ dagayɔrɔ) walima jiforoko denso kɔnɔ.
- A bɛ se ka kɛ den dalen tɛ denso kɔnɔ.
- A bɛ se ka kɛ kansɛri ye.

Dimi bɛrɛ tɛ nin fɛn saba si daminɛ na nka a dimi bɛ juguya kɔfɛ. U bɛɛ ka kan ka furakɛ dɔgɔtɔrɔso la ani a ka c'a la, u caman bɛ laban opereli ma. N'aw ye kuru ye aw la dɔ bɛka fara min bonya kan dɔɔni dɔɔni, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la.

Wolonugula kansɛri

Kansɛri bɛ se ka ye wolonugu la, denso walima yɔrɔ wɛrɛ. A ka teli ka musow sɔrɔ minnu si tɛmɛna san 40 kan.

A taamasiɲɛ fɔlɔ ye jolidɛsɛ walima koli banbali ye min ma sidɔn (min tɛ se ka ɲɛfɔ). O tɛmɛnen kɔ, aw bɛna bɔ kuru dɔ kalama kɔnɔbara la dimi bɛ min na.

Wolonugula kansɛri daminɛtɔ sɛgɛsɛgɛcogo kɛrɛnkɛrɛnnen dɔ bɛ yen min bɛ wele ko *Test de Papanicolaou*. Ni nin sɛgɛsɛgɛli bɛ se ka kɛ aw ka sigida la, muso fɛn o fɛn si bɛ san mugan bɔ, olu bɛɛ ka kan k'a kɛ sinɛ kelen san kɔnɔ. Fɛɛrɛ wɛrɛ bɛ yen min bɛ wele "ɲɛna lajɛli". Aw bɛ winɛgiri kɛ wolonugu dawolo la; n'a ɲɛ yɛlɛmana ka kɛ jɛman ye, o bɛ se ka kansɛri kofɔ. Walasa ka dankaniya sɔrɔ ko kansɛri don, aw bɛ sɛgɛsɛgɛli wɛrɛ kɛ ka sɔrɔ k'a furakɛ.

N'aw sikanna dɔrɔn ko kansɛri b'aw la, aw bɛ wuli joona ka se dɔgɔtɔrɔso la. Farafinfuraw jɔyɔrɔ ka dɔgɔn kansɛri furakɛli la.

Den dalen denso kɔ kan

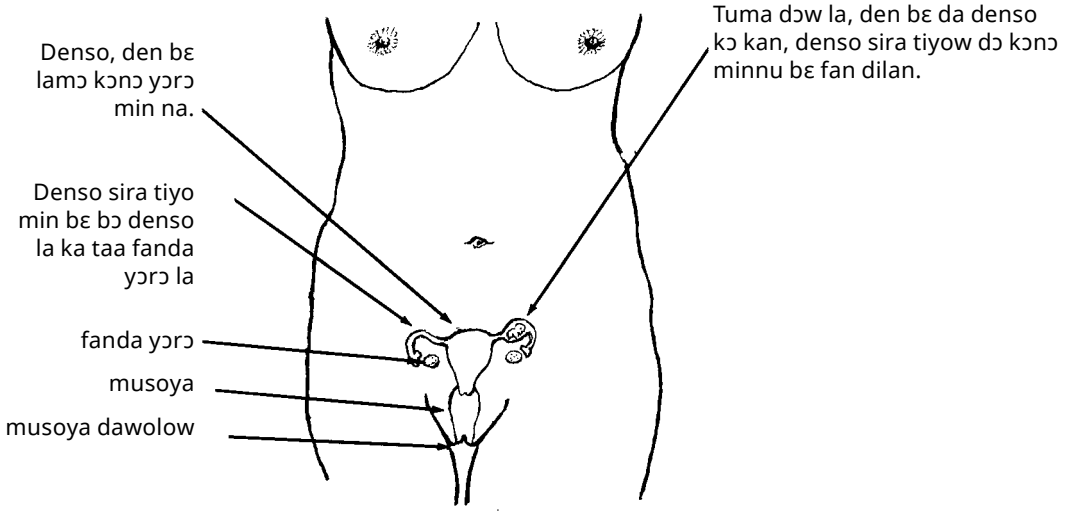

Tuma dɔw la, den bɛ da denso kɔkan. N'o kɛra muso bɛ kɔnɔmaya taamasiɲɛw ni koli ye ɲɔgɔn fɛ. Nka a ka koli tɛna a nacogo kɔrɔ la.

Barakɔrɔdimi gɛlɛn bɛ kɛ muso la ani fana kuru bɛ kɛ a wolonugu kɔkan dimi bɛ kuru min na. Den min bɛ wolonugu kɔkan, o den tɛ se ka balo. Muso bɛ opere ka den labɔ. N'aw sɔmina nin sugu la dɔrɔn, aw ye boli ka dɔgɔtɔrɔ magɛn barisa a bɛ basibɔn juguman bila muso la tuma bɛɛ.

Kɔnɔtiɲɛni a yɛrɛma

Kɔnɔ ka tiɲɛ a yɛrɛ ma, o ka teli ka kɛ kɔnɔbara kalo 3 fɔlɔw de la. Wa a caman na, den salen de bɛ na.

Kɔnɔtiɲɛ bɛ muso caman sɔrɔ u ka ɲɛnɛmaya kɔnɔ k'a sɔrɔ u m'a jateminɛkɛ'o don. Tuma caman na u tɛ bɔ a kalama fana a bɛ k'u hakili la k'u ka kalolabɔ nana cogoya wɛrɛ la ni joli kuruniw bɛ kɛ o kalolabɔw la. O la, kɔnɔtiɲɛ dɔnni nafa ka bon barisa farati b'a dɔw la.

Kalolabɔ mana jɔ ka tɛmɛ kalo kelen kan, ni muso y'a ka laada ye o kɔ, o ye kɔnɔtiɲɛ taamasiɲɛ ye.

Kɔnɔtiɲɛ bɛ i n'a fɔ jiginni: Den sebali ni tonso fila bɛɛ ka kan ka bɔ. Tuma dɔw la, basi bɔnni ni dimi gɛlɛn bɛ to sen na fo den ni tonso fila bɛɛ ka bɔ ka ban. Ni kɔnɔtiɲɛ kɛra kɔnɔ tile bisaba walima a tile biwɔɔrɔ, den janya tɛ tɛmɛ santimɛtiri kelen walima fila kan.

Kɔnɔtiɲɛni bɛ se ka kɛ ka den janya to santimɛtiri 1 na walima santimɛtiri 2 la.

Tile 30

Tile 60

Muso furakɛli kɔnɔtiɲɛ kɔfɛ

Ni basi bɔta ma caya, a tɛ gɛlɛya lase muso ma. O la, labɛn minnu bɛ kɛ jiginni na, o labɛn kelenw de bɛ kɛ kɔnɔtiɲɛ na. A ka c'a la, den sebali de bɛ na, o farati man bon.

Muso ka kan ka ibiporofɛni (*ibuprofène*, sɛbɛn ɲɛ 566) ta dimi na walima kodeyini (*codéine*, sɛbɛn ɲɛ 567) ni k'a lafiɲɛ.

Ni basibɔn kuntaala ye tile caman sɔrɔ, a ka kan ka fɛn min kɛ, o filɛ:

- A bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la k'a kɔnɔ ko.
- Muso dalen ka kan ka to fo ka basibɔn juguman nɔgɔya. A k'a lafiɲɛ tile saba basi jɔlen kɔfɛ.
- Ni basi bɔnta tɛmɛna hakɛ kan, aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 404 kɔnɔ kunnafoniw kalan k'a furakɛcogo dɔn.
- Ni farigan de don walima bana wɛrɛw, aw b'olu furakɛ i n'a fɔ jiginni kɔfɛ banaw bɛ furakɛ cogo min. (Aw ye sɛbɛn ɲɛ 419 lajɛ).
- Kɔnɔtiɲɛ kɔfɛ, basibɔn bɛ se ka to sen na tile caman. A bɛna i n'a fɔ koli nacogo.
- Kɔnɔtiɲɛ kɔfɛ, muso man kan ka kafoɲɔgɔnya kɛ sani basi ka jɔ pewu.
- Ka muso to bangekɔlɔsi fɛɛrɛkan min bɛ wele ko DUI, n'a kɔnɔ tiɲɛna, o bɛ se ka bana jugumanba bila a la. Aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la joona, ka DUI labɔ ani ka banakisɛ faga furaw ta.

Baw ni denyɛrɛni faratibatigiw

Nin ye kunnafoni ye ka di tinminɛmusow ni kɛnɛyatigilamɔgɔw ma:

Muso dɔw bɛ se ka gɛlɛya sɔrɔ jiginni na ani jiginni kɔfɛ. A ka c'a la, u denw ni fari tɛ na; u ni bana bɛwolo. Nin denba ninnu ye musow ye, cɛ tɛ minnu bolo, so t'u fɛ, balodɛsɛ b'u la, u si ma se densɔrɔ ye, hakilila bana b'u la walima den b'u bolo balodɛsɛ ni bana bɛ minnu na.

Ni tinminɛmuso, kɛnɛya baarakɛla walima mɔgɔ wɛrɛ y'a janto nin muso ninnu na, k'u dɛmɛ ka balo sɔrɔ, k'u ladon ani ka to k'u bilasira, o bɛ se ka kɛ sababu ye ka yɛlɛma belebele don u n'u denw ka ɲɛnɛmaya la.

Aw kana sigi k'u filɛ, aw ye wuli k'u dɛmɛ.

Kɔnɔtiɲɛ laɲininen

Muso kɔnɔma dɔw b'a dabɔ a kama k'u kɔnɔ tiɲɛ kun caman kosɔn. O la u bɛ taa mɔgɔw bara minnu bɛ kɔnɔ jagoya tiɲɛ ka den labɔ. Nin kɔnɔtiɲɛw bɛ kɛ ka da sababu caman kan.

Kɔnɔtiɲɛ walima a tiɲɛbaliya ŋaniya sirili bɛ se ka kɛ ko gɛlɛn ye. Muso caman bɛ ladilikan ni hakilinata ɲumanw sɔrɔ u teriw fɛ min b'u dɛmɛ u ka ŋaniya ta kɔnɔ tiɲɛni n'a tiɲɛbaliya la. Ni kɔnɔtiɲɛ kɛra dɔgɔtɔrɔso la a ɲɛdɔnbaga fɛ n'a kɛ minɛn sanuman ye, a ka c'a la farati t'o la muso kan. Ni kɔnɔtiɲɛ kɛra sani kɔnɔ ka kɔrɔbaya, gɛlɛya foyi t'o la.

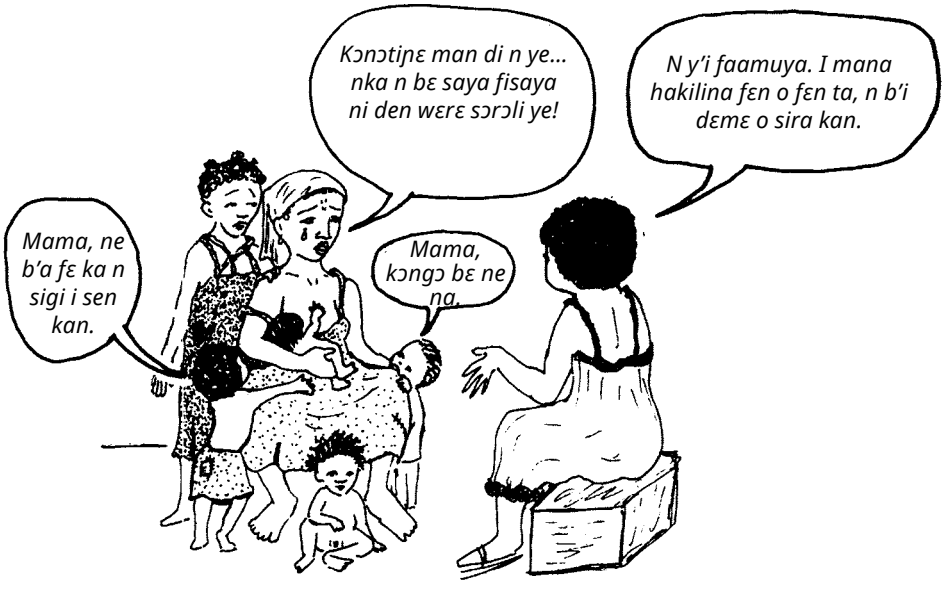

K'a lawuli a kama ka kɔnɔ tiɲɛ ani kɔnɔ tiɲɛni a yɛrɛ ma, danfaraba b'u cɛ. Kɔnɔtiɲɛ laɲini farati ka bon, janko n'a ma kɛ a ɲɛdɔnbaga fɛ ani a kɛyɔrɔɲuman na ni kɛ minɛn ɲumanw ye. Kɔnɔtiɲɛ kɔnnen don yɔrɔminnu na walima n'a kɛli ka gɛlɛn, muso caman ka saya sababu bɛ sɔrɔ kɔnɔtiɲɛ dogolen fɛ k'a daminɛ san tan ni fila la ka taa se san biduuru ma.

Kɔnɔtiɲɛ fɛɛrɛ minnu bɛna ni basibɔn juguman ye, bana walima saya yɛrɛ, olu de ye: ka kalani walima ka fɛn kologɛlɛnman wɛrɛw don denso kɔnɔ, ka den diyagoya labɔ, ka tubabufuraw ta walima farafinfuraw.

Kɔnɔtiɲɛ kɔlɔlɔw

- Farigan
- Kɔnɔdimi
- Basibɔn jugumanba ka bɔ musoya fɛ

Ni aw ye nin taamasiɲɛ kofɔlenw ye muso la ka a sɔrɔ muso min kɔnɔma tun don, o gɛlɛyaw sababu bɛ se ka kɛ kɔnɔtiɲɛ ye. Nka a sababu fana bɛ se ka kɛ kɔnɔbɔn ye (gafe ɲɛ 424), den dancogo ni dacogo falennen ye (gafe ɲɛ 424), walima barakɔrɔla bana gɛlɛn (gafe ɲɛ 379).

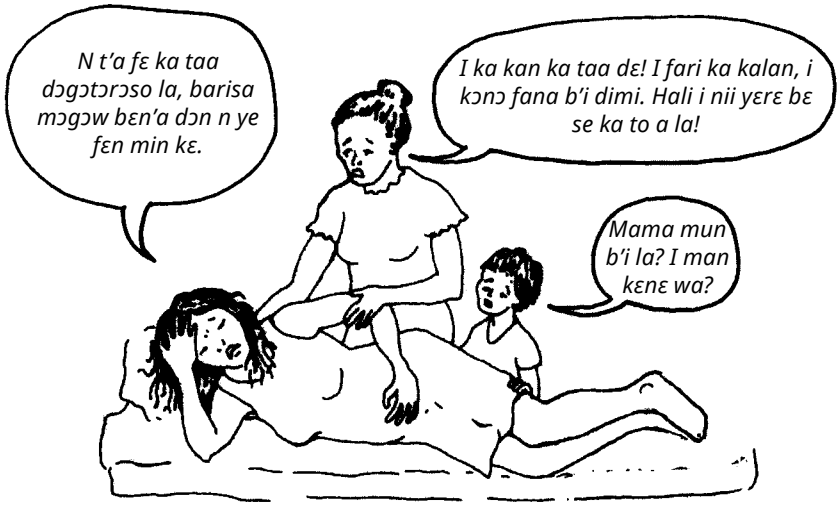

Kɔnɔtiɲɛ kɔfɛ, ni musow ye gɛlɛya sɔrɔ, u bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la, nka u bɛ siran walima u bɛ maloya k'a ɲɛ yɛrɛ fɔ. Dɔw yɛrɛ bɛ siran kojugu walima u bɛ maloya ka taa dɔgɔtɔrɔso la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni kɔnɔtiɲɛ kɛra dogo la. U b'u sigi fo bana ka juguya ka sɔrɔ ka taa dɔgɔtɔrɔso la. U bɛ to o sigi de la fo saya bɛ se u ma. Saya bɛ se u ma o waati kɔnɔ. Basibɔn jugumanba walima banakisɛ sɔrɔli kɔnɔtiɲɛ senfɛ, o kasaara ka bon kosɛbɛ.

N'aw ye nin kɔlɔlɔ dɔ ye muso la kɔnɔtiɲɛ kɔfɛ, aw bɛ taa n'a ye joona dɔgɔtɔrɔso la. Sani aw ni dɔgɔtɔrɔ ka ɲɔgɔn ye:

- Aw bɛ fɛɛrɛ kɛ ka basibɔn lajɔ. Aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 404 kunnafoniw kalan kɔnɔtiɲɛ basibɔn kan. Aw bɛ ɛrigonowini (*ergonovine*) d'a ma (sɛbɛn ɲɛ 589);
- Aw bɛ tetanɔsi pikiri k'a la;
- Aw bɛ banakisɛ faga fura dɔ d'a ma i n'a fɔ anpisilini, bakitirimu *(ampicilline, Bactrim)*;
- N'aw y'a ye ko hami ka bon a kan, aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 137 kalan k'a dɛmɛ.

Kɔnɔtiɲɛbanaw ni kɔnɔtiɲɛ saya kunbɛn cogow:

- Muso ka kɔnɔtiɲɛ mana kɛ yɔrɔ o yɔrɔ (sokɔnɔ walima dɔgɔtɔrɔso la), aw bɛ anpisilini walima tetarasikilini (*ampicilline*, sɛbɛn ɲɛ 526, *tétracycline*, sɛbɛn ɲɛ 529) d'a ma. O furaw bɛ kɔnɔtiɲɛbanaw ni kɔnɔtiɲɛ kasaaraw dɔgɔya.
- Ni muso t'a fɛ ka kɔnɔ ta, **bange kɔlɔsifɛɛrɛw** ka kan ka di cɛ ni muso fila bɛɛ tɔgɔ la (sigida 20).
- An ka jɛ ka baara kɛ walasa an ka sigida ka yiriwa ka kɛ yɔrɔ lafiyalen ye kɛrɛnkɛrɛnnenya la musow ni denmisɛnw bolo. Ni bɛɛ lajɛlen sago bɛ sɔrɔ sigida kɔnɔ, muso caman tɛna kɔnɔtiɲɛ laɲini.

- Kɔnɔtiɲɛ kɛcogo ɲuman a ɲɛdɔnbaga dɔgɔtɔrɔw fɛ, o ka kan ka kɛ fu ye walima k'a sɔngɔ bin musow ye. N'o kɛra, musow tɛna u dogo k'u kɔnɔ tiɲɛ ka kasaara lase u yɛrɛ ma.
- Kɔnɔtiɲɛ kɔfɛ (ni kɔnɔtiɲɛ kɛra so kɔnɔ walima dɔgɔtɔrɔso la), ni muso ye bana taamasiɲɛ **fɛn o fɛn** ye a yɛrɛ la, a ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso la **joona**. Walasa ka dɔgɔtɔrɔso taali timinandiya dusu don musow la kɔnɔ kɔnɔtiɲɛ kɔfɛ, **dɔgɔtɔrɔw man kan ka wale ta k'u sɛgɛrɛ min b'u lamaloya.**

Walasa ka kunnafoni wɛrɛw sɔrɔ muso furakɛcogo kan kɔnɔtiɲɛ kɔfɛ, aw bɛ tinminɛmusow tɔgɔla gafew kalan i n'a fɔ *"Guide des sages-femmes"*, min bɛ sɔrɔ Hesperian mɔgɔ fɛ.

Sigida
20

Bangekɔlɔsi fɛɛrɛw—
An bɛ se ka fɛɛrɛ minnu tigɛ walasa ka an ka den hakɛ laɲininen sɔrɔ

Sigida o sigida yamariya bɛ bangebaaw bolo ka u ka den sɔrɔta hakɛ suganti.

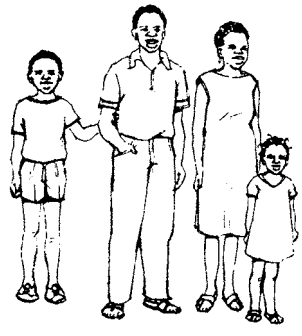

Mɔgɔ bɛɛ kelen kelen ni a ka kun don den sɔrɔta hakɛ la. Furuɲɔgɔnma kura dɔw bɛ se ka a ŋaniya ta ko olu tɛna den wolo fo ni olu ye baara sɔrɔ min bɛ kɛ sababu ye u ka se ka wari caman mara walasa ka jɔ ni u denw ka musakaw ye ka ɲɛ. Dɔw fana b'a fɛ ka den dama dɔrɔn de sɔrɔ. Dɔ wɛrɛ b'a laɲini ka furancɛ jan don u denw ni ɲɔgɔn cɛ walasa denw ni u ba ka to kɛnɛya la. Dɔw fana hakilina de ye ko u si kɔrɔbayara den sɔrɔ ma. Sigidaw dɔw, a dɔnnen don ko ni denw cayara kojugu, ni u kɔrɔbayara, dugukolo sɛnɛta tɛna se ka u bɛɛ labalo.

Bangekɔlɔsi

Fɛɛrɛ minnu bɛ kɛ walasa an ka an ka den hakɛ sɔrɔta ni u sɔrɔ waati ŋaniya ta, a bɛ fɔ o ma ko bangekɔlɔsi fɛɛrɛ. Ni aw ka laɲini de ye ka waati jan kɛ ka a sɔrɔ aw ma den sɔrɔ, fɛɛrɛ caman bɛ yen aw bɛ se ka minnu dɔ kɛ walasa ka kɔnɔta bali. Olu bɛ wele ko bangekɔlɔsi fɛrɛrɛw, minnu bɛ furancɛjan don denw ni ɲɔgɔn cɛ, walima ka den sɔrɔ bali.

San o san muso 500.000 ɲɔgɔn bɛ sa ka a sababu kɛ gɛlɛyaw ye minnu bɛ sɔrɔ kɔnɔta fɛ, jiginni senfɛ ani kɔnɔtiɲɛ faratima fɛ. Misali la, bangekɔlɔsi fɛrɛrɛw bɛ se ka a to an tanga kɔnɔta faratiw ma, minnu filɛ:

- **Muso misɛnniw.** Muso minnu si tɛ san 18 bɔ, olu ni ka teli ka to musokɛlɛ la ka a sababu kɛ u ma mɔ kosɛbɛ ka se denwolo ma. U den fana ka teli ka ntanya u si san kelen.
- **Muso kɔrɔlenbaw.** Muso minnu kɔrɔlen don, farati bɛ olu ka denwolo la, sango ni gɛlɛya dɔw bɛ u ka kɛnɛyako la walima ni u ye den caman wolo ka tɛmɛ.
- **Seredenwolo.** Muso fari mako bɛ waati dɔɔni na walasa ka segin a yɛrɛ ma kɔnɔmayaw ni ɲɔgɔn cɛ.
- **Den caman sɔrɔ.** Muso min den ka ca ni den 4 ye, faratiba bɛ o ka denwolo la barisa jolibɔn walima bana wɛrɛ ka teli ka a faga jiginni senfɛ.

Muso miliyɔn yirika bɛ bangekɔlɔsi fɛɛrɛw kɛ walasa ka u ni lakana, bangekɔlɔsi fɛɛrɛ minnu ɲɛfɔlen don nin sigida in na ani ka a ta gafe in ɲɛ 594 fo a ɲɛ 599 la.

Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ suganticogow

Gafe ɲɛ nataw la, bangekɔlɔsi fɛɛrɛ caman ɲɛfɔlen don. Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ dɔw bɛ ɲɛ mɔgɔ dɔw bolo ka tɛmɛ mɔgɔ wɛrɛw kan. Aw ye gafe ɲɛ kofɔlen ninnu kalan, o kɔ aw ka a barokɛ aw ka tinminɛmuso fɛ walima kɛnɛya baarakɛla walima dɔgɔtɔrɔ dɔ walasa aw ka jɛ ka a jate minɛ bangekɔlɔsi fɛɛrɛ minnu bɛ se ka ɲɛ aw bolo. Aw ka kunnafoni ɲini senfɛ bangekɔlɔsi fɛɛrɛw kan, aw bɛ se ka nin ɲininkaliw kɛ:

- Nin bangekɔlɔsi fɛɛrɛ bɛ se ka kɔnɔta bali cogo di?
- Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ in bɛ se ka mɔgɔ tanga sidabana ni kafoɲɔgɔnyabanaw ma cogo di?
- Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ bɛ se ka baarakɛ ka ɲɛ? Ni kɛnɛya ko gɛlɛya dɔw bɛ muso la, minnu kofɔlen don nin sigida la, o tigi ka kan ka bangekɔlɔsi fɛɛrɛ dɔw kɛli to yen.
- Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ in labaarali ka nɔgɔn wa?
- Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ in musaka ye joli ye?
- Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ in sɔrɔli ka nɔgɔn wa? Yala aw ka kan ka taa kɛnɛyaso la min ka surun aw la tuma ni tuma wa?
- Kɔlɔlɔw jumɛnw bɛ bangekɔlɔsi fɛɛrɛw in kɛli la minnu bɛ se ka gɛlɛya wɛrɛw lase mɔgɔ ma?

Ni cɛ min ni a muso bɛnna a kan ka furancɛ don u denw cɛ ani ka u yɛrɛ tanga kafoɲɔgɔnyabanaw ma, bangekɔlɔsi fɛɛrɛw kɛli bɛ ɲɛ kosɛbɛ olu bolo.

O bangekɔlɔsi fɛɛrɛw bɛ se kɔnɔta ani ka kafoɲɔgɔnw tanga kafoɲɔgɔnyabana ma cogo minnu na, olu ɲɛfɔlen don katimu ninnu kɔnɔ. Ni cɛ min ni a muso ye bangekɔlɔsi fɛɛrɛw kɛ a ɲɛ ma kafoɲɔgɔnya waati la, a bɛ ɲɛ olu bolo.

Bangekɔlɔsi fɛɛrɛw	**Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ minnu bɛ kɔnɔta bali**	**Bangekɔlɔsi fɛɛrɛw minnu bɛ mɔgɔ tanga dilanna-banaw ma**	**Tuma jumɛn**	**Kunnafoni nafama wɛrɛw**
Fugulan nafama wa manani 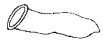	A ka ɲi	Ʃɔgɔn tɛ	Tuma o tuma	A ka ɲi kosɛbɛ n'i ye lawakisɛ fagalan tuluni ni magayalan mu. Ni aw bɛ kafoŋɔgɔnya kɛ tuma o tuma, aw ka kan ka fugulan nafama don.
Bangekɔlɔsi furakisɛw: Furakisɛ ɲagaminenw	A ka ɲi kosɛbɛ	Foyi	Don o don	A bɛ mako ɲɛ ni a bɛ ta waati kelen na don o don. Bana minnu kofɔlen don sɛbɛn ɲɛ 435 na, ni o dɔ la kelen bɛ muso min na, o tigi man kan ka nin fɛɛrɛ in kɛ.
Bangekɔlɔsi furakisɛw: Pilulinin	A ka ɲi kosɛbɛ	Foyi	Don o don	Ale tawaati ye kelen ye don o don, a bɛ mako ɲɛ. A bɛ se ka ta ka aw to sin di la (aw bɛ a tali daminɛ den si dɔgɔkun 6 kɔfɛ).
Fɛɛrɛ minnu bɛ don wolo kɔrɔ	Ʃɔgɔn tɛ	Foyi	San 3 walima san 5	A ka kan ka don a ɲɛdɔnbaga dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ dɔgɔtɔrɔso la walima bangekɔlɔsi dɔgɔtɔrɔso dɔ la ani ka a falen san 3 o san 3 walima san 5 o san 5 ka a da a suguya kan.
Pikiriw	A ka ɲi kosɛbɛ	Foyi	Kalo 1, 2, wa 3	Aw ka kan ka pikiri kɛ ko kura kalo o kalo, walima kalo fila o kalo fila, walima kalo saba o kalo saba (ka a da a suguya kan).
DIU	Ʃɔgɔn tɛ	Foyi	San 5 walima san 12	A bɛ mako ɲɛ san 5 walima san 12 (ka a da a suguya kan). Kɛnɛyabaarakɛla faamuyalen dɔ ka kan ka a labɔ
Cɛya bɔli musoya la dilanko senfɛ sani lawaji ka bɔ	A dɔw ka fisa	Foyi	Tuma o tuma	Cɛ ka kan ka a cɛya sama ka bɔ sani lawaji ka na. Hali ni o kɛra, lawaji dɔɔni na taa musoya kɔnɔ dilanko senfɛ min bɛ se ka kɛ kɔnɔ ye walima ka kɛ dilannabana sɔrɔ sababu ye.
Sinji dɔrɔn dili den ma kalo 6 fɔlɔ kɔnɔ	A ka ɲi kosɛbɛ	Foyi	Siɲɛ caman tile fɛ ani su fɛ	Walasa ka bangekɔlɔsi fɛɛrɛ nin kɛ, muso ka kan ka sinji dɔrɔn di den ma a kalo 6 fɔlɔ kɔnɔ ani ni a ka kalolabɔ kana na o waatiw la.
Ka fan nawaati dɔn (kɔnɔta waati)	A ka ɲi	Foyi	Tuma o tuma	Nin bangekɔlɔsi fɛɛrɛ tɛ makoba ɲɛ muso ye muso min ka kalolabɔ basigilen tɛ.
Ka damu sɔrɔ ka sɔrɔ cɛya ma don musoya la	Ʃɔgɔn tɛ	A dɔw ka ɲi	Tuma o tuma	Ni cɛya ma se musoya ma, muso tɛ kɔnɔta. kafoŋɔgɔnya banakɔtaa yɔrɔ fɛ, o ka teli ka dilannabana lase mɔgɔ ma, ani magali gansan cɛya/musoya la, dilannabana sɔrɔ man teli o fɛ.
Bange jɔli	Ʃɔgɔn tɛ	Foyi	Siɲɛ kelen	Cɛw ni musow tɛ na denw sɔrɔ tuguni nin ɔperasiyɔn in.

Musow bɛ kɔnɔmaya cogodi

Ni cɛya ye lawaji fili musoya kɔnɔ walima a kɛrɛfɛ, lawaji bɛ se ka don musoya da fɛ ka taa wolonugu siraw fɛ. Ni o bɛnna muso ka fan dawaati ma, lawaji bɛ i bari o fan na ka sɔrɔ ka taa a sigi denso foroko sokɔnɔɲɛ kɔnɔ. O ye kɔnɔ sɔrɔlen ye. Bangekɔlɔsi fɛɛrɛw bɛ kɔnɔ bali ni lawaji kunbɛnni ye, walima ka muso fari bali ka fan dilan walima ka denkisɛ bali ka se fan ma.

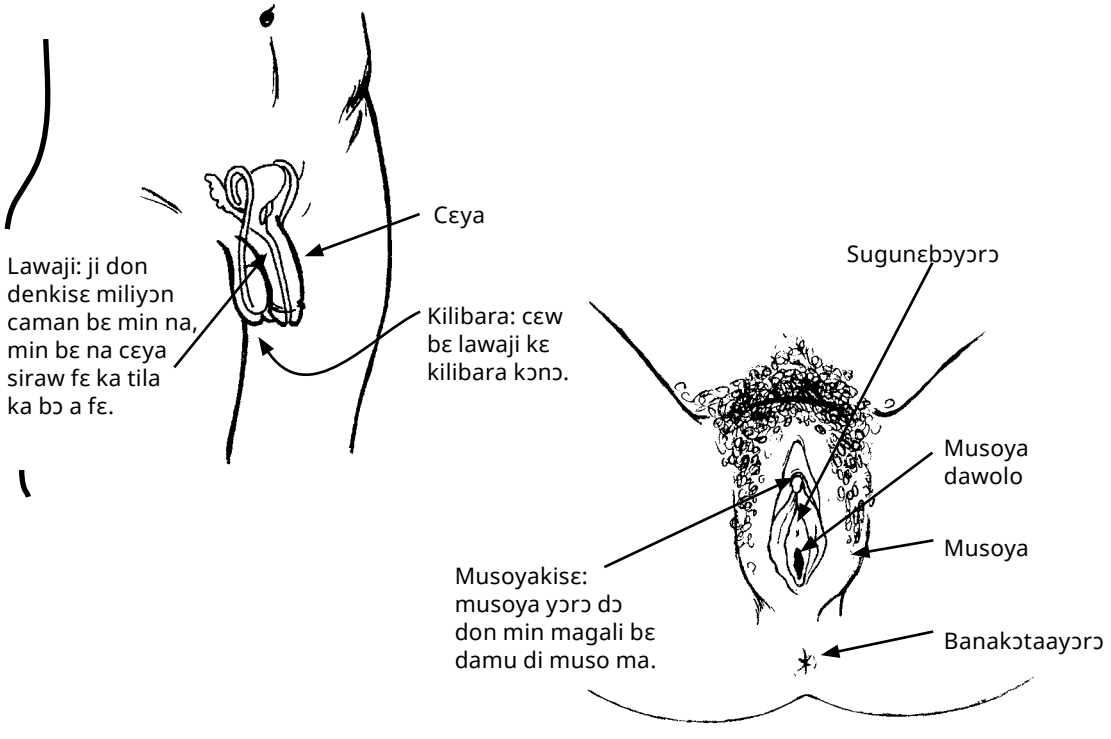

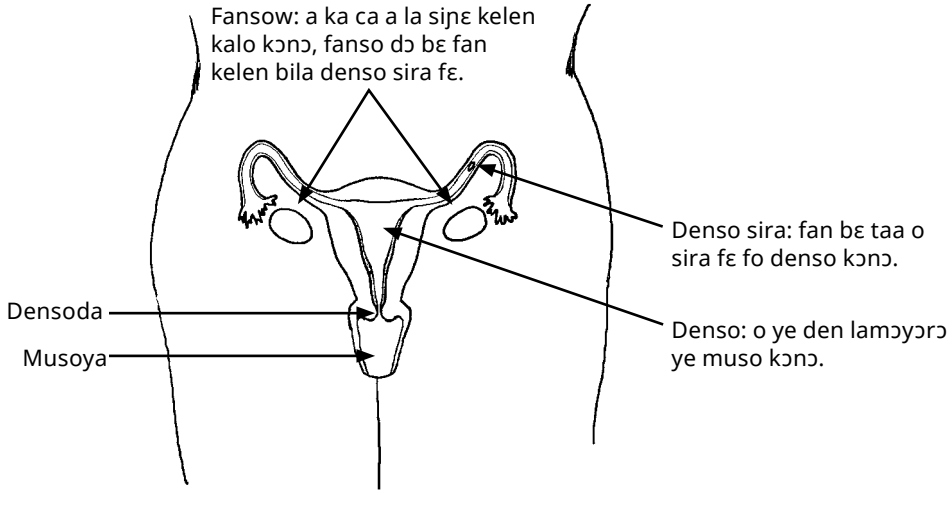

Bangekɔlɔsi fɛɛrɛw

Mananiw (fugulan nafama)

Manani ye fɛn ye cɛ bɛ min don a cɛya la ka kɔn kafoɲɔgɔnya ɲɛ. Lawaji bɛ to manani kɔnɔ, o la a tɛ taa denso kɔnɔ Farati ni kɔlɔlɔ tɛ fugulan nafama na.

Manani dɔrɔn de bɛ se ka mɔgɔ tanga dilannabanaw ni sidabana ma. Hali ni aw bangekɔlɔsi fɛɛrɛ wɛrɛ bɛ aw bolo, aw bɛ se ka manani don walasa ka aw fila bɛɛ tanga banaw kofɔlen ninnu ma.

Manani dɔrɔn de ye bangekɔlɔsi fɛɛrɛ ye min kelenpe de bɛ se ka kɔnɔta bali ka tile ka mɔgɔ tanga dilannabanaw ma. Nka ni aw bɛna dilanko kɛ waati o waati, aw bɛ manani kura don.

Fugulan nafama doncogo

Ni aw bɛ a don, aw bɛ aw jija aw sɔniw kana a fara. Aw bɛ fɔlɔ ka a bɔ a foroko kɔnɔ ni hakilisigi ye, o kɔ aw bɛ a don cɛya la. Aw bɛ cɛya kun don a kɔnɔ ka sɔrɔ foni ni hakilisigi ye a la. Aw kana a to a ka fiɲɛ mara a ni cɛya cɛ. o fiɲɛ bɛ se sababu ye ka a ci min bɛ a kɛ a tɛ a donkun ɲɛ. Ni aw tilila kafoɲɔgɔnya la, aw bɛ a bɔ o yɔrɔnin bɛɛ. Aw bɛ aw jija a kɔnɔji kana bɔ aw kan. Ni o kɛra, a tɛna a donkun ɲɛ.

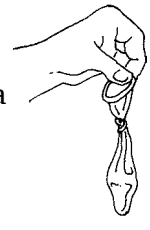

Fugulan nafama ka kan ka don cɛya wulilen na, nka sani a ka se musoya ma. Ni lawaji bɔra, cɛ ka kan ka fugulan bɔ sani cɛya ka magaya a bɔlen kɔ muso kan. Fugulan bɔlen kɔ, aw bɛ a da siri walasa lawaji kana bɔn ani ka a fili. Aw kɛ o kɛ ka dilanko kɛ, aw bɛ fugulan nafama kura don.

Musow ka mananin

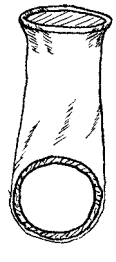

Manani kun dɔ bɛ don musoya kɔnɔ

Manani kun dɔ bɛ to musoya kɔ kan

Musow ka manani ye manajuru misɛmani ye min bɛ don musoya kɔnɔ. Fɛn kɔrilen dɔ bɛ a kun na min bɛ a to a tɛ lamaga. A kun don in bɛ to kɛnɛma ka musoya dawolow datugun. Musow ka manani ka kan ka don lɛrɛ 6 ka kɔn kafoɲɔgɔnya ɲɛ, ani a kan ka bɔ ni tila kɛra dɔrɔn kafoɲɔgɔnya la. A man kan ka don siɲɛ fila ka a da a kan a bɛ se ka fara ni a kora ka a don tuguni. Nka ka musow ka manani ko ani ka a don siɲɛ 5 o ka fisa ni a ntanya ye. Musow ka manani ye fɛɛrɛ ɲumanba ye u yɛrɛ bɛ se ka min matarafa walasa ka u tanga kɔnɔta ni dilannabanaw ma, kɛrɛnkɛrɛnnenya la sidabana. Musow ka manani ni cɛw ta man kan ka don ɲɔgɔn fɛ kafoɲɔgɔnya waati.

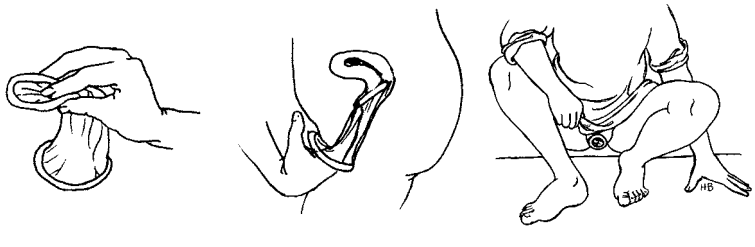

Bangekɔlɔsi fura duntaw

Bangekɔlɔsi furakisɛw dilannen don tubabusɛgɛw ye minnu bɛ wele ko ɔrimɔni *(les hormones)*; a ka ca a la muso fari bɛ ɔrimɔni dilan a yɛrɛ ye. Mɔgɔw bɛ nin bangekɔlɔsi fɛɛrɛ de kɛ ka caya bi don na walasa muso kana kɔnɔ ta, nka ni a kɛcogo labatoli ye. O la, muso dɔw man kan ka u yɛrɛ bila bangekɔlɔsi furakisɛ tali la ka a sɔrɔ u bɛ se ka fɛɛrɛ wɛrɛw kɛ (aw ye gafe ɲɛ 435 lajɛ).

Bangekɔlɔsi furakisɛw tɛ mɔgɔ tanga sidabana ni dilannabana tɔw ma. Walasa ka aw tanga nin bana kofɔlen ninnu ma, aw ka kan ka fugulan nafama matarafa (aw ye gafe ɲɛ 433 lajɛ).

Bangekɔlɔsi furakisɛw suguya ka ca. Walasa ka a suguya dɔ ta min ka ɲi aw ma, aw bɛ kɛnɛya baarakɛla dɔ ka ladilikanw ɲini wali ma tinminɛmuso dɔ walima aw bɛ sigida 25 lajɛ, a ɲɛ 594 ni a ɲɛ 596. Bangekɔlɔsi furakisɛw tɛ kɔnɔta bali o yɔrɔnin bɛɛ la. O la, aw bɛ fugulan nafama don bangekɔlɔsi furakisɛw talit ile 7 fɔlɔ kɔnɔ walima Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ wɛrɛ walasa ka kɔnɔta bali.

Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ dɔw faralen ɲɔgɔn kan

Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ minnu bɛ fara ɲɔgɔn kan ɔrimɔni suguya 2 bɛ u bɛɛ la ni u bɛ wele ko ɛsitorojɛni ani porojɛsitin. (Walasa ka fura ninnu suguyaw ni tacogo dɔn, aw ye gafe ɲɛ 595 ni ɲɛ 596 lajɛ).

Bangekɔlɔsi furakisɛnin (porojɛsitin dɔrɔn bɛ min na)

Porojɛsitin tɛ nin bangekɔlɔsi furakisɛnin na. Farati tɛ ale tali la muso caman fɛ, muso minnu tɛ se ka bangekɔlɔsi fɛɛrɛ fara ɲɔgɔn kan ka a sababu kɛ banako ye (gafe ɲɛ 436) walima ka a sababu kɛ bangekɔlɔsi fɛɛrɛ bɛ faralen ɲɔgɔn kan, olu kɔlɔlɔw. Bangekɔlɔsi furakisɛnin ka ɲi denbaw ma den bɛ minnu sin na ani u ma u ka laada ye kabini u jiginnen. Walasa ka a dɔn a fura minnu bɛ sɔrɔ yen ani u tacogo, aw ye gafe ɲɛ 596 lajɛ.

Ɲininkaliw ni jaabiw bangekɔlɔsi fɛɛrɛw kan

?	Dɔw b'a fɔ ko bangekɔlɔsi furakisɛw bɛ kansɛri (bon) bila mɔgɔ la. Tiɲɛ don wa?	Tiɲɛ tɛ, nka ni kansɛri bɛ mɔgɔ la ka kɔrɔ, bangekɔlɔsi furakisɛw bɛ se ka a kuru bonyali teliya.
?	Muso bɛ se ka den sɔrɔ bangekɔlɔsi furakisɛw tali dabilalen kɔ wa?	Awɔ. (Tuma dɔw la, kalo1 walima kalo 2 bɛ se ka tɛmɛ sani a ka kɔnɔ ta).
?	Muso min ye bangekɔlɔsi furakisɛw ta, o ka teli ka filaniw walima den fiyɛmaw sɔrɔ wa?	Ayi! bangekɔlɔsi fura tali ni a tabali bɛɛ ye kelen ye denwolocogo la.
?	Yala tiɲɛ don ko ji bɛrɛ tɛ kɛ denbatigi sin na ni a bɛka bangekɔlɔsi furakisɛw ta wa?	A ka fisa ka a to ji ka jigin sin na fɔlɔ ka ɲɛ sani a tigi ka bangekɔlɔsi furakisɛw tali daminɛ. O bɛ se ka dɔgɔkun 3 ta. O kɔ, farati foyi tɛ denbatigi ka bangekɔlɔsi furakisɛw tali la. A bɛ se ka bangekɔlɔsi furakisɛnin ta (sɛbɛn ɲɛ 596) ɔrimɔni caman tɛ min na ani a tɛ foyi kɛ sinji la, hali dɔgɔkun 3 fɔlɔ kɔnɔ.

Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ ko cunnenw kama

Ni a kɛra ko kun dɔ ye a to aw ye dilanko kɛ ka a sɔrɔ aw ma fugulan nafama don, walima aw ka fugulan farala, walima aw ma se aw ka bangekɔlɔsi fɛɛrɛ ta sani aw ka dilanko kɛ, aw bɛ se ka aw tanga kɔnɔta ma halisa ni bangekɔlɔsi furakisɛ hakɛ caman tali ye ka tɛmɛ hakɛ tata kɔrɔlen kan dilanko kɔ o nɔgoni bɛɛ la, walima aw bɛ furakisɛw ta minnu dilannen don nin ko suguyaw kama. A bɛ fɔ nin bangekɔlɔsi fɛɛrɛ suguya ma ko bangekɔlɔsi fɛɛrɛ ko cunnen na wa a bɛ baarakɛ a tile 5 fɔlɔ dɔrɔn de la. Aw ye gafe ɲɛ 596 lajɛ.

Muso jumɛn man kan ka bangekɔlɔsi fura ta?

Taamasiɲɛ dɔw bɛ yen ni olu dɔ la kelen yera muso min na, o tigi man kan ka bangekɔlɔsi fura ta:

- Ni laada waati tɛmɛna muso kan fo ka a kɛ a hakili la ko a kɔnɔma don.
- Sinna kansɛri walima kuru sinbara kɔnɔ (gafe ɲɛ 424). Bangekɔlɔsi furakisɛw tɛ kansɛri bila muso la, nka ni kansɛri bɛ muso min na ka ban, bangekɔlɔsi furakisɛw bɛ se ka a juguya.
- Jolibɔn muso la kalo 3 ka kɔn bangekɔlɔsi furakisɛw tali ɲɛ. Aw bɛ taa aw yɛrɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la ni bana jugu wɛrɛ tɛ aw la (gafe ɲɛ 423).

Ni sɔgɔsɔgɔninjɛ, jabɛti, komokililabana walima kirinnibana bɛ aw la, aw bɛ ladilikanw ɲini dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ sani aw ka don bangekɔlɔsi furakisɛw tali la.

Bangekɔlɔsi fura minnu faralen don ɲɔgɔn kan muso jumɛnw man kan ka olu ta?

Bangekɔlɔsi fura minnu faralen don ɲɔgɔn kan, olu bɛ se ka faratiba don muso ka kɛnɛya la. Bangekɔlɔsi fura minnu faralen don ɲɔgɔn kan aw kana olu ta ka a sɔrɔ:

- Mɔgɔ minnu ka tansiyɔn bɛ yɛlɛn (aw ye gafe ɲɛ 77 lajɛ).
- Sukarodunbana min mɛnna ka san 20 bɔ.
- A ye san 35 bɔ ni a bɛ sigarɛti min.
- Kunbabin juguman (sɛbɛn ɲɛ 267). Kunbabin juguman bɛ muso minnu na, olu man kan ka bangekɔlɔsi furakisɛ ta. Nka kunkolodimi gansan man kan ka muso bali ka bangekɔlɔsi furakisɛ ta.
- Kunakunadimi (gafe ɲɛ 495).
- Kunsɛmɛnabana delila ka mɔgɔ min minɛ (gafe ɲɛ 492).
- Jolikuru sigilen jolisira dɔ la (o de ka teli ka funteni bila mɔgɔ la ani dimi bila a sen dɔ la).
- Biɲɛdimi wa sayi (aw ye sɛbɛn ɲɛ 279 ni 494 lajɛ).

Muso caman bɛ se ka bangekɔlɔsi furakisɛw ta porojɛsitin dɔrɔn bɛ min na ka bana kofɔlen ninnu dɔla kelen to u la (gafe ɲɛ 596) walima bangekɔlɔsi min bɛ don wolo kɔrɔ (alimɛtini) walima bangekɔlɔsi pikiri. Jolisiraci bɛ muso minnu na ni dimi tɛ u la, o musow bɛ se ka bangekɔlɔsi furakisɛ ta ka a sɔrɔ farati tɛ a la. Nka ni jolisiraciw bɛ a dimi, u ka kan ka fura in tali jɔ.

Bangekɔlɔsi faralen ɲɔgɔn kan, olu ka teli ka gɛlɛya minnu bila muso la, taamasiɲɛ fɔlɔw la

Aw bɛ FURA TALI JƆ, ka sɔrɔ ka taa dɔgɔtɔrɔ dɔ ka ladilikanw ɲini ni furaw ye bana dɔ bila aw la i n'a fɔ:

- Kunkolodimi jugumanba ka bugu bila aw ɲɛ na (kunbabin) min daminɛna fura tali daminɛnen kɔ.
- Fangadɔgɔya walima kirinni aw bolow ni aw sen na.
- Dimi gɛlɛn banbali disi la ani ninakilidegun.
- Dimi bɛ sen na.
- Dimi bɛ kɔnɔ na.

Ni aw ye nin gɛlɛya dɔla kelen ye, aw bɛ bangekɔlɔsifurakisɛw tali jɔ ani ka taa dɔgɔtɔrɔ dɔ lajɛ. Aw bɛ fɛɛrɛ wɛrɛw lajɛ, barisa nin gɛlɛya kofɔlenw bɛ se ka farati don jiginni na.

Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ wɛrɛw

Fɛɛrɛ minnu bɛ don wolo kɔrɔ

Fɛɛrɛw don, minnu forokolamani don ni u bɛ don muso bolo wolo kɔrɔ. Fura dɔ bɛ o forokoni kɔnɔ min bɛ muso bali ka kɔnɔta kalo 3 fo san 5 ka a da a suguya kan. Forokoniw ka kan don a ɲɛdɔnbaga dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ, aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 528 lajɛ.

I n'a fɔ bangekɔlɔsi furakisɛ ni, bangekɔlɔsi fɛɛrɛ minnu bɛ wolo kɔrɔ porojɛsitin dɔrɔn bɛ a dɔw la, wa muso minnu fari tɛ sɔn ɛsitorojɛni na, olu de bɛ se ka a don u la, walima den bɛ muso minnu sin na ni u ma u ka kalolabɔ ye kabini u jiginnen. Muso minnu fari tɛ sɔn bangekɔlɔsi furakisɛsi ma, o musow man kan ka wolo kɔrɔ bangekɔlɔsi fɛɛrɛw fana kɛ (gafe ɲɛ 435). Wolo kɔrɔ bangekɔlɔsi fɛɛrɛw tɛ sidabana ni dilannabana tɔw bali ka mɔgɔ minɛ.

Pikiriw

Pikiri kɛrɛnkɛrɛnnenw bɛ yen minnu bɛ se ka kɔnɔta bali. A ka c'a la, a pikiri bɛ kɛ kalo o kalo walima kalo 3 o kalo 3 dɔgɔtɔrɔso la, a ɲɛdɔnbaga dɔ fɛ. A pikiri fɔlɔ bɛ se ka kɛ ni kɛnɛyabaarakɛla ni muso ye a sɛgɛsɛgɛ ka a dɔn ko muso kɔnɔma tɛ. Pikiri bɛ se ka kɔnɔta bali ni a kɛra dɔrɔn kalolabɔ yeelen kɔ tile 5 kɔnɔ. Ni a kɛra tile 6 walima kalolabɔ daminɛnen kɔ ka mɛn, kafoɲɔgɔnw ka kan ka manani don walima ka dilanko to yen tile 7 nata kɔnɔ. Walasa ka kunnafoni caman sɔrɔ, aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 599 lajɛ.

I n'a fɔ furakisɛni, porojɛsitin dɔrɔn bɛ bangekɔlɔsi pikiri dɔw la wa a dɔw la ɛsitorojɛni ni porojɛsitin fila bɛɛ bɛ u la. Muso minnu fari tɛ sɔn furakisɛni na, olu man kan ka pikiri fana kɛ (gafe ɲɛ 435). A ka ca a la, nin pikiri fila bɛɛ bɛ kɛ dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ. Nin pikiri ninnu tɛ mɔgɔ tanga dilannabanaw ma.

Pikiriw minnu faralen don ɲɔgɔn kan i n'a fɔ sikulofɛmu (*Cyclofem*) ani mesijina (*Mesigyna*), olu bɛ kɛ sinɛ kelen kalo o kalo. Muso minnu fari tɛ sɔn ɛsitorojɛni na, olu ka kan ka u ye ka to yen (gafe ɲɛ 436). Porojɛsitin dɔrɔn bɛ pikiri minnu na i n'a fɔ *Depo Provera* ani *Noristerat*, olu bɛ kɛ sinɛ kelen kalo 2 o kalo 2 walima kalo 3 o kalo 3. Aw ye sɛbɛn ɲɛ 599 lajɛ.

Bangekɔlɔsiminɛn nɛgɛma walima a manaman

Bangekɔlɔsiminɛn nɛgɛma walima a manaman ye minɛn ye min bɛ don denso kɔnɔ a ɲɛdɔnbaga dɔgɔtɔrɔ walima tinminɛmuso dɔ fɛ. (A bɛ wele tubabukanna *stérilet* walima *dispositif intra-utérin*, wa *D.I.U.*). Porojɛsitin bɛ nin bangekɔlɔsiminɛnin na.

Bangekɔlɔsiminɛn nɛgɛma walima a manaman bɛ cɛ bali ka kɔnɔda muso la. Aw ye gafe ɲɛ 598 lajɛ. Bangekɔlɔsiminɛn in bɛ se ka don waati bɛɛ ni muso ni a ka dɔgɔtɔrɔ dalen don a la ko muso kɔnɔma

tɛ ani ko joli tɛ a ɲɛfɛla kɔnɔna na walima dilannabana. Muso bɛ se ka a ɲini kɛnɛyabaarakɛla dɔ fɛ walima tinminɛmuso ka bangekɔlɔsiminɛn in labɔ ni a b'a fɛ ka fɛɛrɛ wɛrɛ lajɛ walima ka kɔnɔta. Bangekɔlɔsiminɛn nɛgɛma walima a manaman tɛ mɔgɔ tanga dilannabanaw ma.

Muso minnu man kan ka bangekɔlɔsiminɛn nɛgɛma walima a manaman don:

- Kansɛri bɛ muso minnu musoya la. Sinna kansɛri bɛ muso minnu na, olu man kan ka bangekɔlɔsiminɛn in don, fo ni a kɛra a ziralama walima o ɲɔgɔn wɛrɛ.
- Sopisi ni leminanpo bɛ muso minnu na. Gafe ɲɛ 367.
- Barakɔrɔdimi bɛ muso minnu na. Gafe ɲɛ 379.

Lawakisɛfagalanw

Lawakisɛfagalanw ye: kangaji, furakisɛw ani muso bɛ tulu minnu kɛ a musoya kɔnɔ ka kɔn kafoɲɔgɔnya ɲɛ.

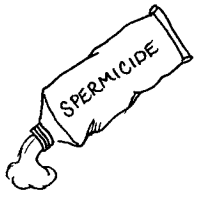

Lawakisɛfagalan bɛ cɛ lawakisɛw de faga sani u ka se muso denso kɔnɔ. Lawakisɛfagalan tɛ mɔgɔ tanga dilannabanaw walima sidabana ma. Furakisɛw ka kan ka don musoya kɔnɔ miniti 10 walima miniti 15 ka kɔn kafoɲɔgɔnya ɲɛ. Kangaji walima tuluni bɛ mako ɲɛ ni u kɛra sanga surunni ka kɔn dilanko ɲɛ. Lawakisɛfagalan ka kan ka don musoya la waati o waati ni aw bɛna kafoɲɔgɔnya kɛ. Kafoɲɔgɔnya kɔfɛ, aw kana lawakisɛfagalan ko ka bɔ aw la ka kɔn lɛrɛ 6 ɲɛ. Lawakisɛfagalan dɔw bɛ ŋɛɲɛ bila musoya kɔnɔna na walima ka a jenijeni.

Ale kelen tɛ mako ɲɛ, nka ni a faralen don fugulan nafama walima falakani kan, o bɛ kɔnɔta balili sinsin. Lawakisɛfagalan tulu tɛ mɔgɔ tanga dilannabanaw ni sida ma. Ni aw bɛ ale kan ka caya, a laban bɛ ŋɛɲɛ bila musoya kɔnɔna na, min bɛ kɛ sababu ye musoyabana dɔ ka a tigi minɛ, hali sida bɛ o la.

Manani falakalama

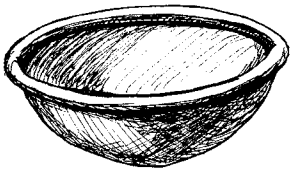

Ale bɛ don musoya kɔnɔ. A bɛ se ka don waati bɛɛ ka a bila fo lɛrɛ 6 kafoɲɔgɔnya kɔfɛ. Falakani bɛ denso datugu walasa cɛ lawaji kana taa kɔnɔ ka kɛ kɔnɔ ye.

Falakaniw bonya bɔ ɲɔgɔn ɲɛ. A ɲɛdɔnbaga dɔgɔtɔrɔ bɛ se ka muso bɛɛ bɛrɛmata fo a ye.

Kafoɲɔgɔnya kɔfɛ, manani in bɛ se ka ko ni ji ni safinɛ ye ka tila ka bila ka ja. A ka kan ka mara yɔrɔ sanuman na, sumaya tɛ yɔrɔ min na.

Manani falakalama bɛ se ka san 2 kɛ. Aw bɛ to ka a lajɛ yeelen na ni wo tɛ a la. Hali ni wo fitini bɛ a la, aw bɛ o fili ka kura dɔ ta.

Manani falakalama bɛ se ka mɔgɔ tanga dilannabanaw ma, ani fana ni lawakisɛfagalan kɛra a la (aw ye o lajɛ sanfɛ), a bɛ muso tanga kɔnɔtali ma.

Laadala bangekɔlɔsi cogoyaw

Sinji dili

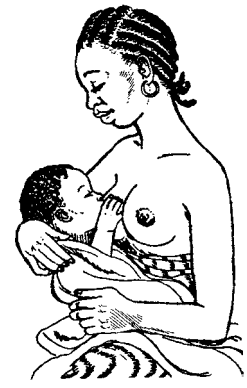

Muso min bɛka sin di den ma, o tigi man teli ka kɔnɔ ta ni nin lahalaya 3 sabatira:

- Den tɛ kalo 6 bɔ.

  ANI

- Ba tɛ foyi di den ma ni sinji tɛ, wa lɛrɛ 6 tɛ don sin diliw ni ɲɔgɔn cɛ. Den tɛ su bɛ kɛ sunɔgɔ la ka sɔrɔ a ma sin min.

  ANI

- Muso ma a ka kalolabɔ ye a jiginnen kɔ.

Ni aw bɛ damine ka dumuni di denyɛrɛni ma, walima i ka kalolabɔ daminɛna, sinji tɛ na kɔnɔmaya bali tuguni.

Donw jateli fɛɛrɛ

Muso ka kalolabɔ dɔ ni dɔ cɛ, tile 11 de bɛ yen a bɛ se ka kɔnɔ sɔrɔ minnu kɔnɔ. o tile 11 bɛ kalolabɔ daminɛ don ni a laban don cɛ, min jateli bɛ dalinɛ tile 8 laada yeelen kɔ. Walasa muso kana kɔnɔ sɔrɔ, muso man kan ka dilanko kɛ o tile 11 kɔnɔ. A tile tɔw la, a kɔnɔ sɔrɔ man teli.

Fɛɛrɛ jɔnjɔn tɛ, nka a da ka nɔgɔn. A ka ɲi, musow ma, muso minnu bɛ u ka laada ye a waati kelen tile mugan ni segin o tile mugan ni segin. Cɛ fana ka kan ka se ka a mus oye ka a to yen dɔgɔkun kelen kalo o kalo (kafoɲɔgɔnya) Cɛ ni muso bɛ se ka damu sɔrɔ sira wɛrɛ fɛ, i n'a fɔ ka cɛya mugan walima ka a munumɛnɛ. U bɛ se ka fugulan nafama don ni u ye a dɔn ko muso ka kɔnɔta waati don. Hali ni muso bɛ a ka kɔnɔta waati dɔn, o tɛ dilannabanaw ni sidabana bali, barisa o banaw bɛ se ka sɔrɔ waati bɛɛ.

Muso ka kan ka fɛɛrɛ minnu tigɛ kɔnɔta waati la

Aw bɛ aw ka ladaw ni ɲɔgɔn cɛ tile hakɛ jate kalo dama kɔnɔ. Aw bɛ a jateli daminɛ laada tile fɔlɔ. A don laban bɛ bɛn tile laban ka kɔn laada kura yeli ɲɛ. Ni aw ka laada tilew ye hakɛ kelen ye, ani ni a tilew bɛ tile 26 ni tile 32 cɛ, ni fɛɛrɛ in bɛ se ka aw mako ɲɛ. Aw bɛ dilanko to yen walima aw bɛ fugulan nafama don laada tile 8 nan ni a tile 19 nan cɛ.

Misali la, ni aw ka laada tile fɔlɔ bɛnna mɛ kalo tile 5 ma, aw bɛ o jate i n'a fɔ aw ka laada tile fɔlɔ.

Aw bɛ a jate nin cogo in na:

Aw bɛ tile 8 jate. Aw bɛ a ta o don na, ka tiri ci tile 11 kɔrɔ i n'a fɔ tan:

Muso man kan ka dilanko kɛ o tile 11 kɔnɔ.

MAI

			1	2	3	4
⑤	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

Misali la, ni aw ka laada filanan daminɛna zuwɛn kalo tile fɔlɔ, aw bɛ nin jate kelen in kɛ:

Aw bɛ tile 8 jate kura ye, tile 9 nan don kɔ, aw bɛ tile 11 jateli daminɛ. O tile 11 kɔnɔ, aw kana dilanko kɛ.

JUIN

						①
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30						

Yɛlɛma donni musoyaji l, o bɛ se ka a to muso ka a ka kɔnɔta waati dɔn.

Ni yiriyiri namayara walima ka kanga i n'a fɔ shɛfan kɛnɛ, walima ni a sera ka sama kosɛbɛ, muso bɛ se ka kɔnɔta o waati ni a jɛra cɛ fɛ. Aw bɛ aw jija o waati aw kana kafoɲɔgɔnya kɛ fo tile fila ka tɛmɛ yiriyiri seginnen a cogo kɔrɔ la.

Nka ni mana bɛ a la, namaya tɛ a la, ani a tɛ kanga, a ka c'a la muso bɛ se ka a ka kafoɲɔgɔnya kɛ ka sɔrɔ a ma kɔnɔ ta.

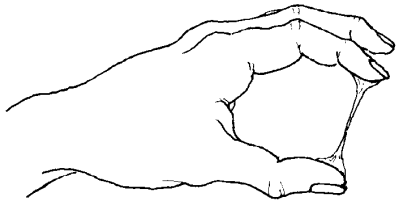

yiriyiri namayara = muso bɛ se ka kɔnɔ ta

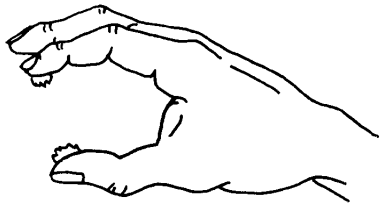

mana bɛ a la = muso tɛ se ka kɔnɔ ta

Ka cɛya sama ka bɔ muso la

Cɛ bɛ a cɛya sama ka bɔ muso la ani ka a yɔrɔ janya musoya la sani lawaji ka bɔ. Ni fɛɛrɛ in ka fisa ni fɛɛrɛntanya ye, nka a tɛ bɛn sen ma tuma caman. Waati dɔw la, cɛ bɛ dɛsɛ ka wuli sani lawaji ka bɔ. Hali ni cɛ sera ka wuli, tuma dɔw la, ji dɔɔni bɛ bɔ lawakisɛ min na ni o bɛ kɛ kɔnɔta sababu ye.

Ka damu sɔrɔ ka sɔrɔ cɛya ma don musoya la

Cɛ ni muso bɛ se ka damu sɔrɔ ɲɔgɔn fɛ ka sɔrɔ cɛya ma don musoya la. Ni cɛ lawaji ma don musoya kɔnɔ, o kɔnɔta man teli. Nka ni mɔgɔ da sera dogoyɔrɔw ma, o bɛ se ka kɛ sababu ye ka dilannabanaw jɛnsɛn. Dilannabana bɛ sɔrɔ fana ni cɛ ye musoko kɛ muso banakɔtaayɔrɔ fɛ.

Fu kɛcogo – ka lenburukumuniji kɛ ka ka bange kɔlɔsi

Ladala fɛɛrɛ don min bɛ se ka kɔnɔta bali nka a tɛ mako ɲɛ waati bɛɛ. A bɛ ŋɛɲɛ bila musoya kɔnɔna na, ka dilanko daamu dɔgɔya muso bolo ani ka dilannabanaw ni sidabana lase a ma joona. Ni aw bɛ lenburukumuniji kɛ ka aw ka bange kɔlɔsi, aw bɛ se ka fɛɛrɛ wɛrɛw kɛ tile dama kɔnɔ walasa musoya kana to ka aw ŋɛɲɛ waati bɛɛ.

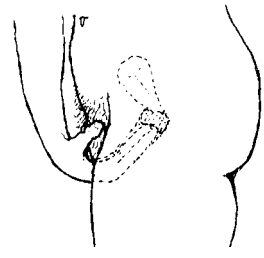

Aw bɛ fu walima finimugu su jikalan na walasa ka a banakisɛw faga. O kɔ, aw b'a su lenburuji wɛri ½ ni ji ½ ɲagaminen na. Aw bɛ se ka a kɛ winɛgiriji fana ye. Aw bɛ fu in don musoya la ka kɔn dilanko ɲɛ. Aw kana a bɔ fo lɛri 6 dilanko kɔfɛ. Ni aw ye fu tobi tuma o tuma, aw bɛ se ka a don siɲɛ caman.

Ladalafɛɛrɛ minnu bɛ kɔnɔta bali

Yɔrɔ bɛɛ ni a ka ladalafɛɛrɛ don, u bɛ minnu kɛ ka kɔnɔta bali walima ka a lajɔ. A dɔw bɛ se ka den caman sɔrɔ bali, nka u tɛ makoɲɛ i n'a fɔ dɔgɔtɔrɔw ka fɛɛrɛw. Ladalafɛɛrɛ dɔw kɔlɔlɔ ka bon, a dɔw yɛrɛ tɛ makoɲɛ. Misali, ka musoya ko walima ka sugunɛkɛ kafoɲɔgɔnya kɔfɛ, o tɛ se ka kɔnɔta bali.

Ɲɛgɛnɛ kɛ dilanko kɔfɛ ka ɲi, nka a tɛ a tigi kisi kɔnɔmaya ma fewu. Ɲɛgɛnɛ tɛ lawaji bo musoya la, sababu ale bɛ bɔ wo wɛrɛ fɛ (aw ye seben ɲɛ 365 laje).

Musoya koli dilanko kɔfɛ, o tɛ kɔnɔta bali. Lawakisɛw ka teli wa a dɔw bɛ se ka don denso kɔnɔ ka a sɔrɔ musoya ma ko. Musoya koli yɛrɛ bɛ kɛ sababu ye ka lawakisɛw donni lateliya denso kɔnɔ.

Ka furamugu walima tubabufuramugu kɛ musoya la walasa a kɔnɔna ka ja, o bɛ na ni a ŋɛɲɛni ye. O fana bɛ se ka musoyabanaw sɔrɔli teliya.

Tafow ni kilisiw tɛ kɔnɔta bali. Muso minnu bɛ olu matarafa, u ka teli ka kɔnɔ balalen ta.

Mɔgɔ minnu t'a fɛ ka den sɔrɔ tuguni, olu ka fɛɛrɛw

Operasiyɔn dɔw bɛ yen, cɛ ni muso bɛ se ka minnu kɛ ni u t'a fɛ ka den sɔrɔ bilen. Jamana dɔw la, o operasiyɔn ninnu bɛ kɛ fu. Aw bɛ ɲininkalikɛ aw ka dɔgɔtɔrɔso la. Bange jɔli tɛ mɔgɔ kisi dilannabanaw ni sidabana ma.

Musow ka operasiyɔn ye ka densosira ɲɛsira. Muso barakɔrɔla yɔrɔnin dɔ bɛ ci walasa ka densosira fasajuruniw tigɛ ka u siri. Nin operasiyɔn bɛ se ka kɛ dɔgɔtɔrɔ ka biro kɔnɔ walima dɔgɔtɔrɔso la, ka sɔrɔ kirinnan ma kɛ muso la. Hali ni a bɛ kɛ ka ɲɛ, nɛ ka teli ka don muso ka operasiyɔn da la ka tɛmɛ cɛ ta kan.

Nin operasiyɔn ninnu tɛ yɛlɛma fosi don muso ka kalolabɔ yeli ni a ka kafoɲɔgɔnya kɛcogo la. Ani fana, u tɛ foyi bɔ damu sɔrɔli la, wa dilan bɛ diya a bolo ka tɛmɛ barisa kɔnɔta jɔrɔ tɛ kɛ a la.

Cɛw ka operasiyɔn bɛ wele wazekitomi (*vasectomie*). A bɛ se ka kɛ dɔgɔtɔrɔ ka biro kɔnɔ walima dɔgɔtɔrɔso la, ka sɔrɔ kirinnan ma kɛ cɛ la. Nin yɔrɔnin bɛ fara walasa ka kɔkili fasajuruniw tigɛ.

Operasiyɔn tɛ fosi bɔ cɛ ka damu sɔrɔli la. A ji bɛ bɔ a bɔcogo kɔrɔ la, nka lawakisɛ tɛ a la.

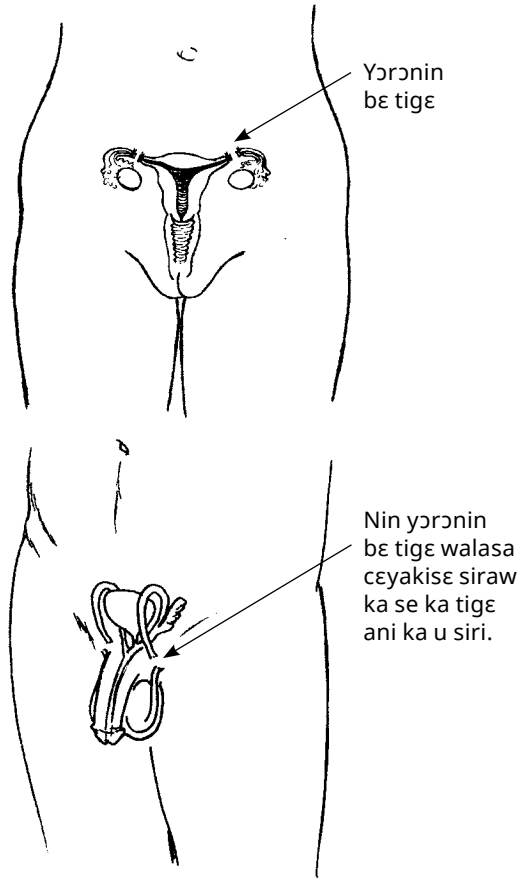

Sigida

Denmisɛnw Ladonni

21

Balo nafama dunni, saniya ni jɛlenya matarafaliw, ani denmisɛnya kɔnɔbanaw kɛlɛli bolociw, olu ye i n'a fɔ "farikolo ka kɛlɛkɛcɛw" minnu bɛ denmisɛnw kisi banakisɛw sɔrɔli ma ni k'u ka kɛnɛya sabati.

Denmasaw ni kɛnɛya tigilamɔgɔw bɛ faamuya caman sɔrɔ balodɔn kan Sigida 11, Balo nafama: Mɔgɔ ka kan ka mun ni mun dun walasa a to ka kɛnɛya la yɔrɔ kɔnɔ gafe la. U bɛ faamuya caman fana sɔrɔ jɛlenya ni ji ka saniya kan Sigida 12, Kɛnɛya sabati fɛɛrɛw yɔrɔ kɔnɔ gafe la: toli kɛnɛya la sɔrɔli furaw, ani bolociw kɛli ni kunbɛnnifuraw ye ka denmisɛnw ka bana fanba bɛɛ kunbɛn (sɛbɛn ɲɛ 246).

Kɛrɛnkɛrɛnnenya la, denmisɛnw ka kɛnɛyako siratigɛ la, mɔgɔ ka kan ka banakunbɛn tigafara ɲɛ kelen fisaya ni banafurakɛ paani ɲɛ kelen ye.

Balo nafama

Dumuni nafama dunni ye denmisɛn mɔni n'a ka kɛnɛya fura ye. Balo nafama bɛ kɛnɛya sabati kɔnɔkuma bɛ aw ni aw denw ka dumuni ɲuman dunni ladilikanw de kan, hali ni a yɛ a sɔrɔ wari bɛrɛ tɛ aw kun. A bɛ ɲɛfɔli kɛ denmisɛnw ni balikuw ka balodɛsɛ furakɛli kan fana. Aw bɛ se ka tugu o bilasiralikanw kɔ ka dumuni ɲumanba ɲini aw denw ni den ɲɛnatigɛw ye.

Kalo 6 fɔlɔ kɔnɔ

Den mako bɛ balolan fɛn o fɛn na, o bɛɛ bɛ sinji la; wa sinji ka kan ka di den ma ni sinminnege yɛ a minɛ tuma o tuma: waati 3 o waati 3 walima waati 4 o waati 4 tile fɛ, ni ka a dili dɔgɔya sufɛla la n'o ye dɔɔni. Kana ji, jiridenjiw walima seri di a ma fɔ a ɲi fɔlɔw ka bɔ, ni o bɛ bɛn a kalo 6 nan waatiw ma. Olu bɛ se ka kɔnɔboli lase denyɛrɛninw ma.

Sɛbɛn ɲɛw 420 lajɛ ka aw dɛmɛ ka faamuya sɔrɔ sindi kan.

Ka bɔ si kalo 6 la ka taa o kalo 12 la (san 1)

Nin ye waati ye den caman ka balodɛsɛ degun sɔrɔli bɛ dabɔ min kɔnɔ. O la, walasa ka den to a ka kɛnɛya la, i bɛ tɛmɛ ni sin dili ye a ma ka to ka dumuni don o kɔrɔ siɲɛ damadama tile kɔnɔ. I bɛ a daminɛ ni dumuni sugu kelen walima sugu fila ye, i n'a fɔ mɔni kuruntan walima i ka dumuni kɛta yɛrɛ ni tulu dɔɔni bɛ min na walima a ka kɛ fɛn ye min tulɔlen don dɔɔni. O daminɛnen kɔ dɔɔni, i bɛ dumuni nafama wɛrɛw fara o kan i n'a fɔ:

- Sɛmɛnanw dili a ma siɲɛ kelen wali walima ka caya ni o ye tile kɔnɔ: shɔbagaw, fanw, nɔnɔ, jɛgɛbaga.
- Nakɔfɛnw: je tobilen, ncɔgɔn, karɔti, ɲugubuluw, tamatiw, walima a ka kɛ lenburuba ye walima ɲuguladumuni minnu bɛ sɔrɔ i ka sigida la.
- Jiridenw: jiriden misɛnninw i n'a fɔ mangorow, manjew, npeku walima namasa yɛrɛ.

A san fɔlɔ tɛmɛnen kɔ

I bɛ tɛmɛ ni sin dili ye a ma san 2 kɔnɔ walima ka dɔ fara o kan yɛrɛ.

Ka fara sin kan, i bɛ balikuw ka dumuni nafamaw sugu ɲɔgɔn di a ma: ɲɔmugudumuni, sɛmɛnan, ani nakɔfɛnw ni jiridenw. Denmisɛnw ka dumuni kɛko ka kan ka se siɲɛ 4 ma walima ka caya n'o ye tile kɔnɔ. U ka dumunikɛsiɲɛw ka kan ka sennateliya yɛrɛ n'u tɛ sin kan bilen. Musomanninw ni cɛmanninw bɛɛ dama ka kan a ko la. Musomannin ni cɛmannin minnu bɛ dumuni nafama sɔrɔ k'u fa olu bɛ mɔ ni kologɛlɛya ni kɛnɛya ye. Dumuni sen bɛ hakili kɔgɔli fana na. O la i b'a ye ko den bɛ se ka hakilijagabɔkow kɛ, ka kalan kɛ ani ka tulon kɛ.

Denmisɛnw ka kan ka kɛ i ko shɛw: ka dumuni kɛ sanga ni waati bɛɛ.

Buteliw

Buteliw ni datugulan mananamanw tɛ dannayafɛnw ye barisa a ka gɛlɛn i ka olu jɛlen sɔrɔ. A ka c'a la u bɛ na ni banakisɛw ye tuma caman minnu bɛ kɔnɔboli bila mɔgɔ la. N'i b'a fɛ ka dumuni di den ma k'a ba taalen to baarayɔrɔ la, misali la, i bɛ sinji d'a ma minɛn jɛlen kɔnɔ ani ni kutu jɛlen ye.

Denkɔrɔbaw ni denmisɛnɲɛnatigɛw man kan ka dumuni dun buteliw kɔnɔ abada. Jiridenjiw, mɔni walima nɔnɔ kɛlen buteli kɔnɔ dili denmisɛnɲɛnatigɛw ma, o bɛ na ni o dumuniw sukaro jilama nɔrɔlen mɛnni ye u ɲinw na. O bɛ kɛ sababu ye ka sumu (ɲinwo, ɲintoli) bila u ɲinw na. Denmisɛnw bɛ minni dege nɔgɔya la jifilen na.

Balo nafantanw

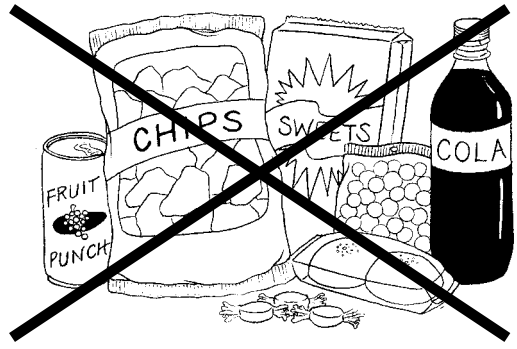

Gatoninw, bɔnbɔnw, woso jiralenw, minfɛnw ani dumuni minnu dilanna mansinw fɛ olu bɛ wele ko “balo nafantanw”. U sukaro, u kɔkɔ, u tulɔlanw ani u basimafɛnw dama tɛmɛnen don, awa u balolan hakɛ fana ka dɔgɔn. Balo nafantanw dunni bɛ na ni a dunbaa ɲinw tolili ye ka sɔrɔ ka joliyɛlɛn ni sukarobana bila a tigi la ani kɛnɛya lanɔgɔsibana juguman wɛrɛw, a si jamanen kɔ.

Ni balo nafantanw sɔrɔ ka di sigida la, denmisɛnw ka teli k’u ɲininkali kɛ barisa u dundala ka di. Anw minnu bɛ denmasaw ni kɛnɛya sabatili jɔyɔrɔ la, a ka kan anw k’an cɛsiri denmisɛnw tangali ma ka bɔ a dumuni sugu ninnu dunni na u nege ye. Ni denmisɛn ye dumuni ɲininkali kɛ, i bɛ jiriden kɛnɛ dɔ d’a ma, jiridenkisɛw, nɔnɔ dɔ, seri walima dumuni wɛrɛ balolan ye min labɔ k’a sɔrɔ sukaro ma kɛ a la.

Aw ye denmisɛnw lafaamuya ko dumuni nafamaw fana ka di. Kɛnɛya sabatili dumuniw kɛli matarafali bɛ denmisɛnninw dɛmɛ u ka ɲɛnamaya mumɛ kɔnɔ.

> Denmisɛnw bɛ kɔrɔ ni kɛnɛya ni barika ye k’u to balo ɲɛnama kan — u tɛ o sɔrɔ ka u to balo nafantanw kan.

Den banabagatɔ ni ladonko nɔgɔman ka kan

I n’a fɔ i bɛ sɔnkan ɲini baliku fɛ cogo min na o furakɛli la, den fana furakɛko ɲuman bɛ kɛ n’a nɛgɛn-nɛgɛnni ye a ka sɔn furakɛli ma. Den nɛgɛnni ka sɔn furakɛli ma tɛ ɲɛ muɲu ni timinandiya kɔ. Fɔ i ka kɛ mɔgɔ nɔgɔman ani mɔgɔ ɲuman ye. Kan’a fɔ ko sɔgɔli tɛ n’a dimi walima ko fura kunaman ka timi. Ni den dara i la nɛgɛnni na, a tɔ bɛ sɔn i ka lajɛliw ma nɔgɔya la. A b’i ka ɲininkaliw jaabi ka tila k’a yɛrɛ sendon a yɛrɛ ka furakɛli la.

Fɛɛrɛ wɛrɛw bɛ yen den nɛgɛnni na ka furakɛli kɔnɔgan bɔ a dusu la:

- Sani i ka maga den na, i b’a nisɔndiyakumaninw bila a la fɔlɔ. O furancɛ kɔnɔ, i b’i jija k’a yecogo jateminɛ. I b’i yɛrɛ ɲininka yala a ka kɛnɛ a yecogo fɛ wa? Yala a bɛ ka ninakili bɔ koɲuman wa? Yala fɛn tɛ a golo yecogo la wa?
- N’i bɛ na dusukun mankanjateminɛnan ta walima ka farikalayajateminɛnan ta a kama, i b’o minɛn ninnu baarakɛcogo ɲɛfɔ a ye fɔlɔ a kana na siran olu ɲɛ.

Bɛrɛbɛrɛli ye furaw ladumanba ye denw ma.

- A ba, a mɔmuso walima mɔgɔ wɛrɛ min bɛ ka a ladon, i bɛ o tigi bila k'a minɛ o ka siran bɔ a dusu la. N' i bɛ se, furakɛli fɛn o fɛn ka kan ka kɛ i bɛ o kɛcogo ɲɛfɔ den ladonbagaw ye.
- Ni dimi bɛ den min kan, i bɛ parasetamɔli (asetaminofɛni) di o ma. O tɛ na bana sun furakɛ. Nka tuma dɔ la, den bɛ se ka dumuni kɛ, ka ji min ani k'a daminɛ ka kɛnɛya n'i ye dimimadafura di a ma; ɲɛ 565 lajɛ walasa ka faamuya sɔrɔ fura hakɛ sumani cogoya kan.
- Furakɛli minnu tɛ taa dimi kɔ ani fura minnu tali man nɔgɔn, i b'olu kɛli to i ka furakɛli labantumaw la.

Saniya ni jinɔgɔlabɔ

I bɛ denmisɛn tɛgɛ ko sani a ka dumuni kɛ. A tɛgɛ bɛ ko ka caya tile kɔnɔ ten hali ni a tɛ na dumunikɛ. Kɔnɔboli, muraw, muragɛlɛn, ani bana suguya caman wɛrɛ bɛɛ bɛ den lasɔrɔ k'a sababu kɛ banakisɛ minnu bɛ na a tɛgɛ nɔgɔlen fɛ ye (barisa denmisɛn b'a tɛgɛ don a da kɔnɔ ka caya!).

Tɛgɛko bɛ banakisɛ banbaliw bali ka to tɛgɛ la, o b'a to o banakisɛw tɛ don da kɔnɔ ka bana bila yen. Tɛgɛko matarafali bɛ denmisɛn to a ka kɛnɛya la.

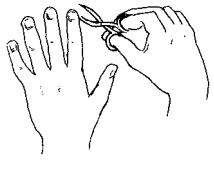

I bɛ denmisɛnw ko don o don. I b'u sɔninfaraw tigɛ walasa nɔgɔ kana don u jukɔrɔ. I bɛ finiw ni dalanw ko tuma bɛɛ. Denmisɛnw ni balikuw bɛɛ dama ka kan banakɔtaayɔrɔ ladonnen ni a saniyalen na tuma bɛɛ. N'a ma kɛ ten, bo n'a kɔnɔbanakisɛw, olu minnu ye banaw sun ye, o bɛ yɛrɛkɛ fan bɛɛ fɛ. N'i sera ka ɲɛgɛnw jɔ i ka du ye, i sigiɲɔgɔnw ka se ka dɔ fana jɔ u yɛrɛ ye sigida la, o bɛ kɛ aw ka kɔnɔboli kunbɛnnen ye aw fɛ.

Ji ni Jinɔgɔlabɔ: dakun don Sigida 12, Kɛnɛya sabatili furaw fɔlen don min kɔnɔ. Kumakan caman fɛsɛfɛsɛlen don a kɔnɔ minnu ye hakilinajiraw ye jinɔgɔlabɔ sankɔrɔtali kan ani kɔnɔboli kunbɛnni kan denmisɛnw na.

Bolociw ni furaw

Bolociw bɛ denmisɛnw kisi banaw la jugumanba caman ma denmisɛnya kɔnɔ. O bana dɔw ye ɲɔnin ye, jaŋɔyin, senfagabana, ani sɔgɔsɔgɔninjɛ ye. Boloci kɛli ka nɔgɔ, a wari man ca wa fana a bɛ fɛrɛ bana ma. A ka fisa ni denmisɛn bananen kɔrɔ walima o satɔla furakɛli ye. Denmisɛnw ka boloci matarafali ye fɛɛrɛ ɲumanba ye k'u ka kɛnɛya sinsin.

Sɛbɛn ɲɛ 246 lajɛ walasa i ka se k'a dɔn boloci minnu wajibiyalen don ani n'u kɛli bolodalen don cogo min na.

I janto i denw bɛɛ tɔgɔlabolociw ka bɔ a sira fɛ.

Kɛcogo wɛrɛ minnu bɛ denmisɛnw ka kɛnɛya makarali la

- I bɛ denmisɛnw ɲinw tanga bana ma n'u ɲinw jɔɔsili ye. Kana datimiyalanw d'u ma i n'a fɔ bɔnbɔn ni a ɲɔgɔnnaw, walima minfɛn timimanw. Sɛbɛn ɲɛ 445 lajɛ o kunnafoni kan.
- Sin dili: n'i bɛ dumuni ni minfɛn wɛrɛw di, i b'u kɛ minɛn jɛlenw kɔnɔ walima kutu jɛlenw. I kana sɔn u kɛli la butelimafɛnw kɔnɔ, olu minnu sanuman sɔrɔli ka gɛlɛn.
- Kana a to denmisɛn banabaatɔw walima joli bɛ minnu na, kaba, nkaranga walima cicilikaba bè minnu na olu ni denmisɛn kɛnɛmanw ka jɛ dalan kelen walima u ka jɛ fini kelen walima farijisusalan kelen na. I b'i teliya o bana ninnu furakɛli fɛ barisa u yɛlɛmani ka ka teli denmisɛnw ni ɲɔgɔn cɛ ka taa.

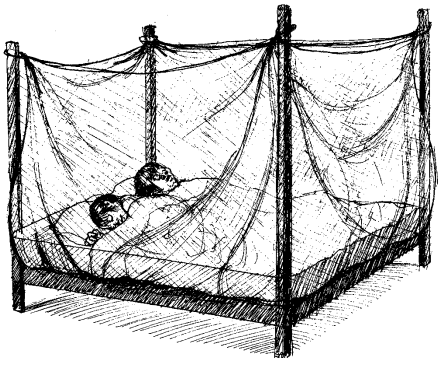

- I bɛ sankesiri matarafa walasa ka sosow gɛn. I bɛ jisigiyɔrɔw lajo walima ji yɛrɛ walasa ka sosow bali bugunni na u la. I bɛ da yɛlɛnnenw tugu ani ka sosobɛnnanw bunbun fɔlɔwow la.
- I bɛ sokɔnɔlɛw donyɔrɔ janya so la, ka wuluw ni shɛw mabɔ mɔgɔw la walasa mɔgɔw ka tanga u n'u ka banakisɛw ma.
- Ni Kɔnɔnatumuni (*Ascaris*) bɛ denmisɛnw na, i bɛ ntumufaalanw d'u ma kalo 6 o kalo 6, k'a daminɛ u san 1 na. Ɲɛ 557 lajɛ furaw n'u sumacogow ɲɛfɔlen don yɔrɔ min na. Ni kɔnɔnatumuni don, denmisɛnw ka kan ka sabaraw don ka sennankolontaama dabila.

Denmisɛnw ka kɛnɛyako gɛlɛyaw

An ka cɛsiriba bɛɛ kɔ fɛ banakunbɛn na, denmisɛnw bɛ bana sɔrɔ tuma dɔw la. Denmisɛnw ka bana bɛ se ka juguya yɔrɔnin kelen. A ka fisa i ka bana taamasiŋɛ fɔlɔw jateminɛ ni ka fura ɲini u la joona.

Bana taamasiŋɛw

Ni denmisɛn yera ni nin taamasiŋɛ ninnu dɔ la kelen ye, a mako bɛ furakɛli la teliya la ani jantoli kuntaalajan na. N'a furakɛra, a fari bɛ se ka segin a nɔ na kɛnɛya kɔnɔ. Ni taamasiŋɛ yeta ka ca a la ni kelen ye nin taamasiŋɛw ninnu na walima n'a taamasiŋɛw bɛ ka juguya ka taa a fɛ, bana kun bɛ den kan.

- **Farilajidɛsɛ**: den fari ji dɛsɛli taamasiŋɛw ye a ka sukɛnɛntanya ye, a dakɔnɔna jali, walima ni dingɛ dɔ bɔra a kunkolo la. Farilajidɛsɛ ye den ka nimaya jɔli taamasiŋɛ dɔ ye. A yɔrɔ lajɛ duguma.
- **Kɔnɔɲama**: kirinni cunnen kuntaala surun kɔnɔ ni sɛrɛkɛ-sɛrɛkɛli bɛ a la. O bɛ kɛ tuma dɔ la ni fariganjugu ye den minɛ. Taa bɔ ɲɛ 453 la.
- **Farifagaba**: den fari fagakojuguya, ani sɛgɛnfarida, o b'a jira ko den tɛ a cogo la walima a man kɛnɛ. A banni dumuni na ani miiribanbalikɛw bɛɛ ye kɔnɔganko ye den kun kan. Bana fɛn o fɛn bɛ yen o gɛlɛyalenba bɛ se ka na ni o fari sugu in dali ye den sɛgɛnnen. Ni bana fɛn o fɛn juguyara ka tɛmɛ, o bɛ se ka kɛ sababu ye ka nin fari sugu lase den na.
- **Ninakilidegun walima ninakiliyɛlɛn**: olu ye galakanɔrɔ taamasiŋɛw ye o min bɛ saya se den fitiniw ma. Ɲɛ 456 lajɛ.

Farilajidɛsɛ

Farilajidɛsɛ ye ji dɔgɔya ye farikolo la. Den minnu bɛ sa kɔnɔboli fɛ o caman ka saya sababu ye farilajidɛsɛ ye. A fura ye ka ji min kosɛbɛ walasa ka ji bɔlenw nɔnabila. O waleya bɛ wele ko farijidon, a ɲɛfɔlen don k'a ta ɲɛ 255 na. I bɛ o ɲɛ ninnu kalan walasa k'a dɔn farilajidɛsɛ min bɛ sɔrɔ kɔnɔboli ni fɔɔnɔ ani baara kuntaala jan kɛli fɛ funteniba tuma fɛ walima so funtenimaba kɔnɔ, o furakɛli bɛ kɛ cogo min. Kɔnɔboli ka farilajidɛsɛ ɲangatan ka bon denmisɛnw kan kosɛbɛ, o kosɔn i ka kan k'i janto tuma bɛɛ:

Taamasiŋɛw

- Kɔnɔboli ye taamasiŋɛ ye hali ni farilajidɛsɛ taamasiŋɛ wɛrɛ ma ye
- Minnɔgɔ (nka i k'a bila hakili la ko denmisɛnw tɛ u ka minnɔgɔ fɔ tuma bɛɛ)
- Da ani nɛn jalen don (n'i magara den dafuruku kɔnɔna na, i b'a sɔrɔ a jalen bɛ)
- Sugunɛ kɛli dɔgɔyali fɔ sugunɛ yɛrɛ ɲɛ bɛ kologirinya ka tɛmɛ.

Ni ninnu yera, i bɛ furakɛli daminɛ o yɔrɔ bɛɛ sani dɔ ka fara u juguya kan.

Farilajidɛsɛ taamasiɲɛ juguyali dɔncogow

- Fugan-fuganni: fari sɛgɛnni, kolofaga farifaga
- Dusukun tan-tanni teliyali
- Ninakili duuruli
- Ɲɛ donnen wo la, ɲɛjisɔrɔbaliya
- N'i ye golo sama ka bila a tɛ sɔn seginni ma a kɛcogo yɛrɛ la

E ka bolokan golo dɔ sama ka bila walima kɔnɔbara ta dɔ sama i tɛgɛnkɔni fila ni ɲɔgɔn cɛ i n'a fɔ ja in ta ɲɔgɔn.

N'a golo bilalen ma sɔn ka segin a nɔ kɔrɔ la o b'a jira i la ko farijidɛsɛ in bɛ a den na.

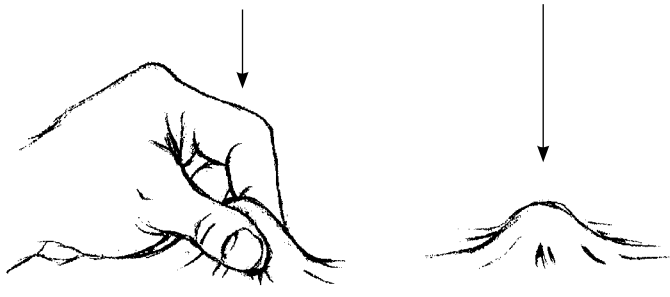

Ni farilajidɛsɛ nana juguya ka se nin hakɛ la, den ni bɛ farati jugumanba la. Furakɛli teliman de bɛ se ka o den ni kisi.

Farilajidɛsɛ furakɛli ani a kunbɛnni:

Farilajidɛsɛ furakɛli ka nɔgɔ: i bɛ jimafɛnw di a tigi ma ka min. Ɲɛ 255, nikisi farilajidon ji dilancogo ni a kɛfɛnw ɲɛfɔlen don yen. Ni lafiya tɛ ka na teliya la den ma, i bɛ kɛnɛyaso magɛn n'a ye.

Sinji

N'i bɛ ka den farijidɛsɛtɔ balo sinji la, i bɛ tɛmɛ ni a baloli ye sinji la ni ka farilafaji fara i bolo kan. I bɛ sin diko hakɛ caya. Sin ditumaw ni ɲɔgɔn cɛ kana tɛmɛ waati 2 kan. I ka den to yen a ka mɛn sinmin na fo waati min ye a yɛrɛ diya.

Kɔnɔboli

Bojikɛ bɛ weele wele ko kɔnɔboli. Denmisɛnw ka kɔnɔboli sɔrɔsababu ka ca, a ka teli ka kɛ banakisɛw sɔrɔli ye jinɔgɔladonbaliya fɛ ani a bɛ sɔrɔ balo nafa dɔgɔmanw dunni fɛ. A ka ca a la kɔnɔboli bɛ jɔ a yɛrɛ ma hali ni fura ma kɛ a la. Nka sa, fura lakika dɔ kɔni bɛ yen kɔnɔbolitɔw kama ni o ye ka jimafɛnw di a tigi ma walasa k'a farilaji bɔlenw nɔnabila. Ni jimafɛnw minni tɛ, den kɔnɔbolibaatɔ farilaji camanba bɛ se ka bɔ fo o bɛ kɛ a sali sababu ye.

Ka den ni kisi, i bɛ jimafɛnw d'a ma walasa ji min bɔra a fari la o ka nɔnabila.

I hakili la fɛn minta dili den kɔnɔbolitɔ ma k'o bɛ kɔnɔboli tɔ juguya ka taa a fɛ wa? O miiriya sugu jigin ka di mɔgɔ kɔnɔ n'a ɲɛ bɛ boji suurutɔ la ka bɔ den na. **Nka a bila i kun na ko ji tɛ kɔnɔboli sababu ye.**

Jimafɛnw tigɛli kɔnɔbolitɔ la o tɛ fɛn bɔ kɔnɔboli la. A bɛ den ka farati tɔ juguya ka taa a fɛ.

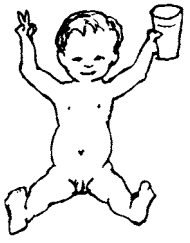

Jimafɛnw minni bɛ kɔnɔbolitɔ ka bana kɛnɛya.

I bɛ se ka kunnafoni caman sɔrɔ kɔnɔboli kan ɲɛ 218 n'a kun na. A furakɛli kunnafoni minnu dira yan olu bɛ denmisɛnninw ta dɔrɔn de kan.

Kɔnɔboli furakɛli

1. **I bɛ kɛnɛyaji di a ma.** Den min si tɛ san 2 bɔ, boji kɛ o kɛ i bɛ jifilen kaari kelen (jifilenfa tilayɔrɔ 4 kelen: ¼) di a ma jimafɛn na walima ka tɛmɛ o kan. Ni den ye san 2 sɔrɔ walima ka caya n'o ye, i bɛ se jifilen fa tilancɛ kelen ma walima jifilen ɲɛ kelen yɛrɛ ma boji kɛ o kɛ. Farilafaji ye ji gɛrɛgɛrɛ ni kɔkɔ ani sukaro dɔɔni ɲagaminen ye ɲɔgɔn na, walima ɲɛɲɛ tobilen serilama. Mɔgɔ dɔw bɛ kumu dɔɔni ɲagami a la a mindala diyali kama. A labɛnfɛnw dɔnni ko mana kɛ i kɔnɔ, taa lajɛ gafe ɲɛ 255 la.

2. **I bɛ dumuni di a ma.** Waati caman na den tɛ a fɔ ko kɔngɔ bɛ a la. N'a dun tɛ dumuni kɛ a fanga bɛ dɔgɔya ani a tɔ bɛ bana ka taa a fɛ. I janto a la. I b'i jija ka kutu ɲɛ damadɔw d'a ma walima lɔgɔma fitiniw, o diko ka se siɲɛ 6 ma tile kɔnɔ walima a ka caya ni o ye. I bɛ lɔgɔmaw bonya ka taa a fɛ ni den bɛka nɔgɔya ka taa a fɛ. I bɛ den ka ruwi lakɛfɛn caya a ka nafaya ni barikalanw ye i n'a fɔ (u kuru cilen kɔ) fanw, jɛgɛjalan, nɔnɔkumu, awokaw, walima namasa. N'a y'a sɔrɔ ko sɛmɛnan walima nakɔfɛnw ntanya b'i la, i bɛ tulu kutu ɲɛ kelen kɛ ruwi la.

3. **I bɛ kɔnɔbolijɔfuraw ye k'u to yen.** Olu bɛ baara kɛ i ko jibɛnnan n'o ye ka kɔnɔboli latɔn walima k'a jɔ sani u fanga ka ban. U bɛ kɔnɔboli latɔnnen to den kɔnɔ yen an'a banakisɛ. Kɔnɔbolijɔfuraw kɔni bɛ mako ɲɛ kunfilanitu ni kɔnɔboli jolima dɔw la. Ɲɛ 312 lajɛ.

Farilaji ani farikolobalolan minnu bɔra kɔnɔboli kosɔn, sinji bɛ olu nɔnabila.

4. **Kɔnɔboli bali nali ma** siɲɛ wɛrɛ ni yɛlɛma donni ye i taabolow la, i n'a fɔ ka jinɔgɔlabɔ matarafa ani ka balo nafama dun.

Balodɛsɛ ani kɔnɔboli

Balo ma denmisɛn minnu labɔ olu ka kɔnɔboli sɔrɔli ka ca; wa u kɛnɛyali man nɔgɔn fana. O ye ka a jira ko a bana fila ninnu taalan ye ɲɔgɔn ye jankaro yɛlɛma-yɛlɛmani na.

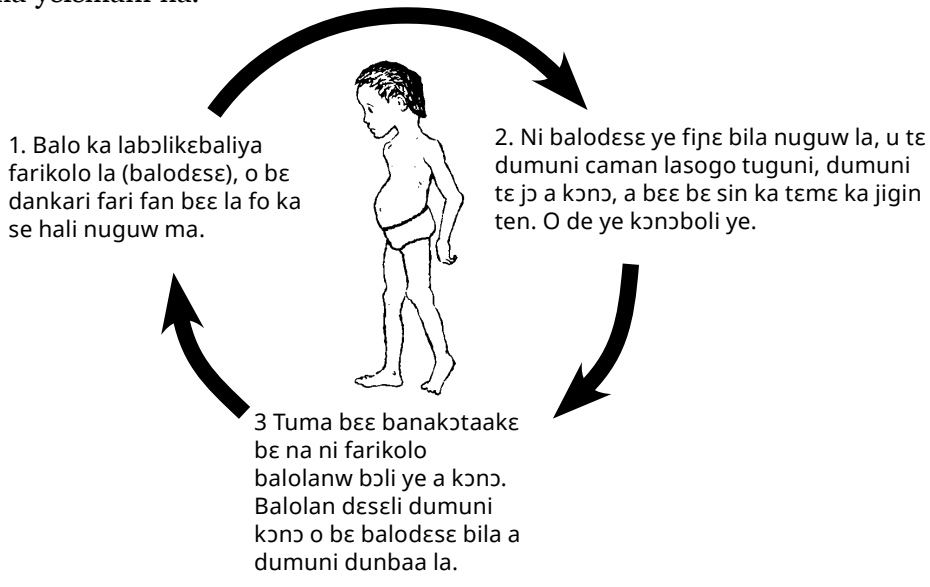

Balodɛsɛ bɛ na ni kɔnɔboli ye — kɔnɔboli bɛ na ni balodɛsɛ ye.

N'i sera ka nin fɛn fila ninnu ka yɛlɛma-yɛlɛmani bali i den bɛ kisi kɔnɔboli ni balodɛsɛ fɛ saya ma; fana banakisɛ kelen bɛ yen ka bɔ banakisɛ caman wɛrɛw la n'o bɛ denmisɛnw minɛ kɔnɔboli ni kɔngɔ kɔtigɛbali ye minnu farikolo fɛngɛya, i bɛ a tanga o donni ma a fari la.

Ni wari fitini dɔrɔn bɛ i kun, o don dumuni nafama na i den ye. O dumuni bɛ na fanga di i den ma min b'a to a bɛ kɛnɛya teliya la, o min fana b'a to kɔnɔboli man teli k'a sɔrɔ tugun.

Walasa ka balodɛsɛ jugumanba furakɛ, gafe ɲɛ 192 lajɛ.

Dɛɲɛn bɛ kɔnɔboli jɔ

Dɛɲɛn (damannɛgɛ dɔ don, gafe ɲɛ 572 lajɛ) bɛ denmisɛnw ka kɔnɔboli fanga ban. O kosɔn, i bɛ se k'a di den kɔnɔbolibaatɔ ma n'i b'a sɔrɔ.

- **Den min si bɛ kalo 2 la ka taa kalo 6 la:** i bɛ dɛɲɛn mg 10 di o ma don o don fɔ ka se tile 10 ma. I b'a kisɛ mugu-mugu k'a daji sinji dɔɔni na.
- **Den min si bɛ kalo 6 la ka se san 5 ma:** i bɛ tile 10 kɛ dɛɲɛn mg 10 di o ma don o don.

Fɔɔnɔni

Den dɔw bɛ fɔɔnɔ ka tɛmɛ dɔw kan. Nka ni den min bɛ fɔɔnɔ kojugu walima n'a bɛ farilajidɛsɛ taamasiɲɛ wɛrɛ jirala, i bɛ farilafajiw di a ma (ɲɛ 255 lajɛ). Siɲɛ fɔlɔ la, i bɛ kutu ɲɛ kelen di a ma sanga 15 o sanga 15 hali ni fɔɔnɔ tɛ ka jɔ. Ni a ji hakɛ bɛ ka jigin, i b'o kutu ɲɛ kelen di a ma sanga 5 o sanga 5. O kɔ i b'a caya ni o ye. Ni jimafɛnw ni dumuni dira den ma joona, o bɛ a dɛmɛ ka fanga sɔrɔ.

Farigan

Tuma caman na, fariganw bɛ denmisɛnw minɛ barisa u farikolow bɛ ka bana dɔ kɛlɛ. O fariganw bɛ se ka juguya kosɛbɛ. I bɛ parasetamɔli (asetaminofɛni) walima ibiporofɛni dɔ di a ma a ka farigan ka jigin. I bɛ finimugu dɔ su ji la k'o ɲiginnen da-da den fari la walima jisumalakoli bɛɛ bɛ se ka dɔ ɲɛ a la. I bɛ jimafɛn caman di a ma walasa ka a tanga farilajidɛsɛ ma. Farigan juguman kɛli ka den minɛ o bɛ se ka na ni kɔnɔɲama bilali ye a la, ɲɛ 178 lajɛ. Nka farigan, nkɛrɛnkɛrɛnya la farigan juguman – ka teli ka kɛ banakisɛ juguman dɔ donni taamaseere ye fari la. Den farigantɔ furakɛcogow la ɲumanba ye k'a ɲini ka farigan sɔrɔsababu sidɔn ni ka olu furakɛ.

Farigan sɔrɔsababuw ani jankaro taamasiɲɛw

Farigan min ni nin dugumagɛlɛya suguw don	O bɛ se ka kɛ … ye	I bɛ ɲɛ minnu lajɛ gafe kɔnɔ
Kanfasa jali walima kunkolodimi gɛlɛn	Kanjanbana	454
Fari birindili	Ɲɔnin	462
Sɔgɔsɔgɔ kuntaala jan	Sɔgɔsɔgɔninjɛ	458
Kɔnɔdimi ani kɔnɔboli walima kɔnɔja, kurukuru jima bɛ to ka bɔ kɔnɔbara walima ɲɛda la, (Ni Salmɔnbana don, farigan bɛ yɛlɛn dɔɔnidɔɔni dɔɔni dɔgɔkun kelen kɔnɔ. Kɔnɔdimi bɛ sɔrɔ ka daminɛ)	Tifoyidi	304
Farigannɛnɛ walima farigan fɛn o fɛn, n'i sigilen bɛ yɔrɔ la sumaya ka ca yɔrɔ min na.	Sumaya	453

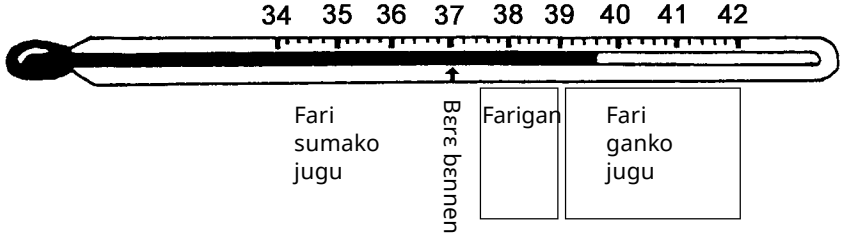

Sumaya

Sumaya ɲɛfɔra k'a damine sɛbɛn ɲɛ 300 la. Ale ye denmisɛnw ka saya sababu jɔnjɔn dɔ ye sigidaw la a ka ca minnu na.

Sumaya taamasiŋɛw

- Farigan
- Farigannɛnɛ walima wɔsili
- Kunkolodimi, kurutugudadimi, kɔnɔdimi
- Fɔɔnɔni walima kɔnɔboli

Sumaya furakɛli

Ni cogoya bɛ i bolo k'a sɛgɛsɛgɛ k'a sidɔn fɔlɔ, i b'o kɛ fɔlɔ sani i k'a furakɛli daminɛ. Nka ni sɛgɛsɛgɛli cogoya tɛ yen, ni sumaya ye i ka yɔrɔlabanaw dɔ ye, n'i ma kun wɛrɛ si ye farigan na, i bɛ sɔrɔ ka sumayafura dili daminɛ a tigi ma joona. Jolidɛsɛ ye den sumayatɔw ka gɛlɛya dɔ ye.

O la, a ka kan u ka furaw ta nɛgɛ barika ka bon minnu na (ɲɛ 591 lajɛ).

Gɛlɛyali taamasiŋɛw

- Ninakili degunni
- Kɔnɔŋama, miirili juguw, i tɛ k'i yɛrɛ kala ma, walima hakililabana taamasiŋɛ fan o fan yeli (kanjabana yɔrɔ lajɛ, gafe ɲɛ 454 la).

Ninnu ye dankarili ɲɛnamaya la taamasiŋɛw ye n'o b'a jira ko o den masina mako bɛ furakɛli la teliya la. I bɛ sin k'a sɔgɔ ni aritesunati, *artesunate* ye ten (gafe ɲɛ 542). Ni aritesunati ma sɔrɔ i bolo, i bɛ a sɔgɔ kinini, *quinine* na (gafe ɲɛ 544).

Sumaya kunbɛnni

Sɛbɛn ɲɛ 302 lajɛ gafe kɔnɔ yɔrɔ la walasa i bɛ se ka sumaya kɛlɛcogo caman dɔn i ka du ni i ka sigida tangani kama.

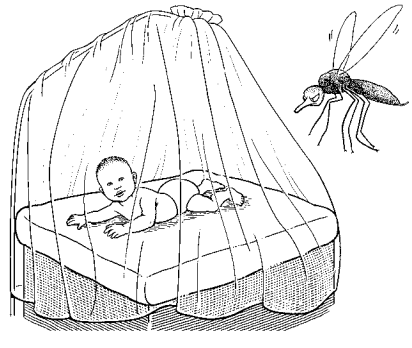

Sumaya mabɔ i la ni sankew ye ani ni sosobɛnnan donni ye fɔlɔwow la.

Kɔnɔŋamaw, jaliw

Kɔnɔŋama sɔrɔli tɛ suda. A ka ca a la a tɛ mɛn sen na. A tigi tɛ bɔ ko kala ma kalama sanga kɔnɔ walima i b'a ye ko a a tigi n'a hakili tɛ ɲɔgɔn fɛ bilen. A tigi tɛ bɔ ko kala ma sanga kɔnɔ walima i b'a ye ko a tigi n'a hakili tɛ ɲɔgɔn fɛ bilen. Tuma caman na a bɛ a sen ni bolow seri-seri. A dɔw la den bɛ kirin k'a da tew.

Denmisɛnnin bɛ kɔnɔɲama sɔrɔ farigan jugu sababu la, farilajidɛsɛ fɛ, joginni fɛ, sumaya fɛ, walima sababu wɛrɛw fɛ. Kɔnɔɲama minnu bɛ taa ni ka tila ka segin olu bɛ wele ko Kirikirimasiɲɛ. Kɔnɔɲama minnu bɛ taanikasegin na tuma bɛɛ, olu ɲɛfɔlen don sɛbɛn ɲɛ 287 la.

Ni den ka kɔnɔɲama wulila, i bɛ a lamininafɛn bɛɛ bɔ yen walasa a kana na a yɛrɛ jogin o dɔ la. I b'a bɛ a yɛlɛma k'a da a kɛrɛ (fan kelen) kan a fɔɔnɔtɔ kana na ko wɛrɛ bila a la. I kana den kɔnɔɲamatɔ diyagoya minɛ walasa a ka to yɔrɔ kelen na walima k'a fɔ k'i b'a nɛn minɛ o kana bɔ.

- Ni sumaya fɛ kɔnɔɲama don, i bɛ furaw kɛ a la. O furakɛli la, i bɛ Jazepamu di a ma (ɲɛ 587 lajɛ). I bɛ a furakɛ ni sumaya furaw ye (ɲɛ 541 lajɛ).
- Ni kɔnɔɲama sɔrɔla farilajidɛsɛ sababu la, i bɛ furaw kɛ a la. Ni kɔnɔɲama banna, i bɛ farilafajiw d'a ma (ɲɛ 277 lajɛ).
- Ni kɔnɔɲama sɔrɔla kanjabana sababu la (ɲɛ 454 lajɛ), i b'a ɲini ka furaw kɛ a la.

Ni nin sababu jugu fɔlen ninnu dɔ ma na ni kɔnɔɲama ye, kɔnɔɲama nali a kelen na, o man kan ka kɛ jɔrɔnnako ye (hali n'a y'a sɔrɔ k'a ɲɛnafilɛli ye makarikoba ye). Ni kɔnɔɲama seginna ka wuli, taa ni a ye kɛnɛya tigilamɔgɔ dɔ fɛ.

Jaŋɔyin takabin ni kɔnɔɲama fɔ ka di ka ɲagami ɲɔgɔn na. Ale la, dagɛkɛlɛkolow bɛ minɛ k'u ja kaki (ɲinsigiɲɔgɔnkan) ni ka farikolo yɛrɛ gongolima ka wuli o yɔrɔ bɛɛ. I dege jaŋɔyin taamasiɲɛ fɔlɔw sɔmi sɔrɔli la; gafe ɲɛ 144 lajɛ.

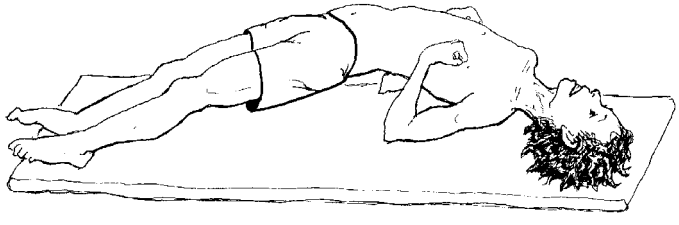

Kanjabana

Kanjabana man ca, nka bana jugumanba don min bɛ kunsɛmɛ ni sɔminanjuru minɛ. A ka ca a la, a sababu jɔnjɔn tɛ dɔn nka farigan kɔni ye a taamasiɲɛ fɔlɔ ye. Tuma dɔw la, a bɛ poyi ka bɔ bana wɛrɛ la i n'a fɔ sumaya, sɔgɔsɔgɔninjɛ, ɲɔnin, walima nkenkenkɔgɔyɔ.

Ni kanjabana poyira ka bɔ sɔgɔsɔgɔninjɛ la, a bɛ se ka dɔgɔkun kelen sɔrɔ sani a ka bɔ kɛnɛ kan. Ni a kɔni poyira ka bɔ sumaya la, a tɛ tɛmɛ waati dɔɔni kan n'a ma bɔ kɛnɛ kan.

Kanjabana taamasiɲɛw

- Farigan
- Kunkolodimi jugu damatɛmɛ
- Fɔɔnɔni
- Kɔnɔɲama
- Kanfasa jali — a tigi tɛ se k'i kunkolo kuru ka don a worofurancɛ.
- A tigi tɛ sɔn mɔgɔ ka maga a la — den tɛ se ka ta a ɲɛ na ni a ma kule.
- Yeelen ka jugu a ma.
- A furukulen bɛ kɛ a ye, a dimi bɛ diya, a kunmayɛlɛmanen bɛ kɛ a ye.
- Fuganfugani: fɛɛngɛya, sunɔgɔlama, wali kelen a hakiliyɛlɛmatɔ bɛ kɛ a ye. A tigi bɛ fɛgɛya (a barika bɛ dɔgɔya), a bɛ kɛ sunɔgɔbagatɔ ye ka bila, walima a tɛ kɛ a yɛrɛ kala ma.

Taamasiɲɛ minnu bɛ ye denyɛrɛni kanjabanatɔ la

Den Ŋuna bɛ gongolima ka wuli. Fɔɔnɔ bɛ se ka kɛ den na walima bojikɛ. Farigan sen bɛ se ka ye a la Den fari bɛ se ka gan walima i b'a sɔrɔ a fari kalaya jiginnen bɛ sɔrɔ hakɛ la a tɛ jigin ka se min ɲɔgɔn ma ka kɔrɔ.

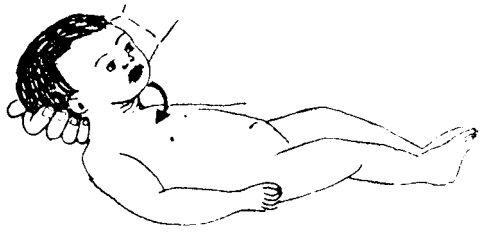

Den kɛnɛman kan bɛ kuru n'i y'a dalen kunkolo kɔrɔta ka wuli.

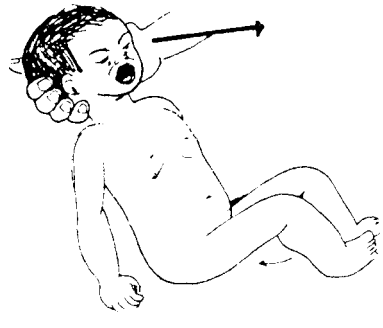

Den kanjabanatɔ kan jalen bɛ kɛ a ye. Ni i yɛ a kunkolo kɔrɔta, a kɔ mumɛ bɛɛ n'o bɛ wuli ɲɔgɔn fɛ kan kurubaliya fɛ.

Kanjabana furakɛli

Kanjabana furakɛ joona. A furakɛli la, i bɛ anpisilini (*ampicilline*) sɔgɔli dɔ kɛ a la ani zantamisini (*gentamicine*) sɔgɔli dɔ ɲɛ 527 lajɛ.

Ni kanjabana ye a tigi minɛ k'a sɔrɔ sumaya wali sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ a la, i b'o bana furakɛ fana. Ni sumaya wali sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ kunsɛmɛ na, ka kunnafoni sɔrɔ olu kan, gafe ɲɛ 301 lajɛ.

Galakanɔrɔ (fogonfogonnabana)

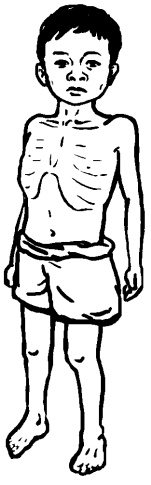

Sɔgɔsɔgɔ, mura, ani ninakili bɔli gɛlɛyaw bɛ se ka kɛ ka dan hakɛ la walima ka juguya. U la juguman dɔ ye galakanɔrɔ ye, ale min ye fogonfogonnabana ye. Galakanɔrɔ ɲɛfɔra k'a fɛsɛfɛsɛ sɛbɛn ɲɛ 471 la. Ale ye densaya sababuw telimanw na teliman dɔ ye.

Galakanɔrɔ taamasiŋɛw

Ninakili yɛlɛnni ye galakanɔrɔ taamasiŋɛw la belebele ye. Ninakili yɛlɛnni kɔrɔ ye:

- Ni denyɛrɛni b'a kalo 2 fɔlɔ kɔnɔ: ɲɔnni kɛli ka tɛmɛ fo siŋɛ 60 kan sanga kelen kɔnɔ
- Ka bɔ a kalo 2 la ka se a kalo 12 ma: a ka caya ni ɲɔnko 50 ye sanga kɔnɔ
- Ka bɔ kalo12 la ka se san 5 ma: a ka caya ni ɲɔnko 40 ye sanga kɔnɔ.

Den bɛɛ ninakili bɛ yɛlɛn ni a bɛ kasi la. I bɛ a lanɛgɛ. Ni a ye a dade i bɛ i tɛgɛ da a kɔnɔbara kan k'a dɔn ni a bɛ ka yɛlɛn ka jigin. I bɛ ninakili bɔko jateminɛ sanga kelen kɔnɔ.

- Farigan
- Sɔgɔsɔgɔ
- Disigolo bɛ foron ka jigin ɲɔnni kɛ o kɛ
- Dumuninege tigɛli a tigi la

Galakanɔrɔ furakɛli

Ni i dara a la ko galakanɔrɔ bɛ denmisɛn na, sin i ka a furakɛ ni banakisɛ-fagalanw ye: i bɛ amɔkisisilini mg 325 di a ma, siŋɛ 2 tile kɔnɔ tile 5 kɔnɔ.

Den min si bɛ san kelen duguma, i bɛ mg 187.5 di o ma (mg 250 furakisɛ tilayɔrɔ 3/4 na). I b'a mugubɔ k'a daji sinji dɔɔni na. Ɲɛ 526 lajɛ kunnafoni caman sɔrɔli ko la amɔkisisilini kan. Kotiri fana bɛ galakanɔrɔ kɛlɛ. Ɲɛ 531 lajɛ.

I bɛ jimafɛn suguya caman di a ma a k'u min ani dumuni caman

Den ka bana bɛ nɔgɔyali daminɛ tile 2 kɔnɔ. N'a tɛ ka nɔgɔya, sababu wɛrɛ ka teli ka kɛ a la, i n'a fɔ sɔgɔsɔgɔninjɛ, sisan, walima a bɛ se ka kɛ tumu dɔ ka bana sababuyalen ye ni o sera fɔ fogonfogon ma. Ni den ka bana bɛ ka juguya ka taa a fɛ, n'a ninakili degunnen don kosɛbɛ, n'a tɛ ko kala ma, walima ni kɔnɔŋama bɛ a la, o fura ye anpisilini ni zantamisini sɔgɔliw kɛli ye a la. O kɔ, a ka fisa ni i bɛ se ka kɛnɛya tigilamɔgɔ dɔ sɛgɛrɛ. Ɲɛ 527 lajɛ gafe kɔnɔ.

Galakanɔrɔ kunbɛncogo

Fɛn o fɛn bɛ fogonfogonw bɔ u cogo la o bɛ a to banakisɛw bɛ don u la nɔgɔya la. Sisi bɛ fogonfogonw fɛgɛnya ka galakanɔrɔ sennateliya. Ni sigarɛtiminaw bɛ so kɔnɔ, olu ka kan ka u ka sigarɛtimin kɛ kɛnɛ ma tuma bɛɛ ani ka u yɔrɔ janyalen to denmisɛnw na.

Ni sisibɔda bɛ gakuru la, o bɛ kɛ sababu ye sisiw bɛ bɔ ka ɲɛ, o la musow ni musomanninw minnu bɛ tobili kɛ, ani denmisɛn wɛrɛw minnu bɛ kɛrɛ fɛ, olu fogonfogonw bɛ kisi sisi jugu ma.

Galakanɔrɔ ni balokojuguya

Den minnu sata bɛ kɛ galakanɔrɔ ye o fanba bɛɛ ye denw ye minnu baloko ka jugu. Balodɛsɛ b'u fanga dɔgɔya ka tɛmɛ fo u bɛ dɛsɛ ka banakisɛw donni kɛlɛ u fari la.

Ni denmisɛnw fara koɲuman,
mɔgɔkɔrɔbaw bɛ sunɔgɔ koɲuman.

Sɔgɔsɔgɔ

Tuma caman na, sɔgɔsɔgɔ bɛ sɔrɔ mura gansan fɛ. O sugu la, furata tɛ mako ɲɛ. I bɛ den naani ni te sukaroma kalamanninw ani fɛn minnu bɛ funteni don a fari fɛ. Walima i bɛ den ta k'a minɛ i bolo ka a fari lafiya (ka fari lahinɛ). A ka kan ka nɔgɔya dɔgɔkun kelen n'a ɲɔgɔnnaw kɔnɔ.

Sɔgɔsɔgɔ gɛlɛman taamasiɲɛw

Taamasiɲɛw	O bɛ se ka kɛ...ye	I bɛ ɲɛ minnu bɛ lajɛ gafe kɔnɔ
Sɔgɔsɔgɔ ka se dɔgɔkun 2 ma walima ka tɛmɛ o kan, a tigi girinya bɛ ka dɔgɔya, ani farigan bɛ a senkɔrɔ.	Sɔgɔsɔgɔninjɛ	458
Sɔgɔsɔgɔ, ninakiliyɛlɛn bɛ min senkɔrɔ.	Galakanɔrɔ	456
Sufɛsɔgɔsɔgɔjalan k'a sɔrɔ bana fari tɛ den na (kɛrɛnkɛrɛnnenya na, ni a ninakili bɔli ka gɛlɛn a ma)	Sisan	272

Wulusɔgɔsɔgɔ

Sɔgɔsɔgɔ mɛnta min na a tigi bɛ mankan gɛlɛn bɔ, o ka teli ka kɛ wulusɔgɔsɔgɔ ye. I bɛ se ka sɔɔnkannin dɔ mɛn ni den bɛ ninakili sama.

Wulusɔgɔsɔgɔ sababu ye banakisɛ donni ye ninakili bɔwo kɔnɔ kanfilen kɔnɔ. Banakisɛfura tɛ mako ɲɛ a la. Fiɲɛ sumanen foronni walima den tali ka bɔ n'a ye kɛnɛ ma su fɛ a ka fiɲɛ nɛmama sama o bɛ dɔ ɲɛ a la.

A bɛ kɛ tuma dɔw la den kanfilen kɔnɔna bɛ ka ɲɔnni degun bila den na. I bɛ a ɲɔnkan kɔlɔsi ka a ta ka taa ni a ye kɛnɛyaso la n'i ɲɛ bɛ a la ko a tɛ ka fiɲɛ duman sɔrɔ. Fura dɔw bɛ yen minnu bɛ se k'a kankɔnɔna fununi jigin.

Keteketenin

Keteketenin daminɛ bɛ i ko mura, farigan, nunjibɔ, ani sɔgɔsɔgɔ bɛ min senkɔrɔ. Dɔgɔkun kelen walima dɔgɔkun fila kɔ fɛ, a sɔgɔsɔgɔ bɛ juguya. A tigi bɛ dɛsɛ ka sɔgɔsɔgɔ natɔ kunbɛn. Sijɲɛ kelen kɔnɔ, a kɛko caman bɛ tugu-tugu ɲɔgɔn na teliya la. A sɔgɔsɔgɔ juguya bɛ se k'a tigi bila fɔɔnɔni na.

Ni a tɛmɛko kelen kɛra, a tigi ɲɔnni bɛ teliya fiɲɛ samata nɔ fɛ. Ni a ye ninakili sama ka don a kɔnɔ, mankansugu dɔ bɛ to ka bɔ sɔn. Keteketenin n'a bɛ wele fana ko jakumaɲama, kuntaala bɛ se ka kalo caman sɔrɔ. Keteketenin kɔnin ka jugu mɔgɔ bɛɛ ma nka a ka jugu denw ma ka tɛmɛ. Den min si bɛ san kelen duguma o bɛ se ka faga a sɔgɔsɔgɔ banbali fɛ. Denw bɛ mankan min bɔ o ma kɔkɔ ka se a hakɛ yɛrɛyɛrɛ la minkɛ, o bɛ gɛlɛya don a dɔnni na joona ko a bɛ olu la.

Keteketenin furakɛli

- Kana yaala-yaala kɛ f'o bɛ kɛ sababu ye ka sɔgɔsɔgɔ lajuguya
- Sin dili walima i bɛ dɔ fara ji ni jimafɛnw dili kan a ma ani a ka dumuni caman kɛ.
- Ni den min bɛ ka fasa ka taa walima n'a bɛ i ko a ɲɔn bɛ ka minɛ, i bɛ fura ɲini a ka bana na.

Denmisɛnw tangali kɛcogo ɲuman keteketenin ma o ye a bana in tɔgɔlaboloci (DPT) kɛli ye. Banakunbɛnnifuraw yɔrɔw lajɛ, (sɛbɛn ɲɛ 246) kɔnɔ.

Sɔgɔsɔgɔninjɛ

Sɔgɔsɔgɔninjɛ sɔrɔli ka teli denmisɛnw fɛ ni mɔgɔkɔrɔbaw ye. Ni sɔgɔsɔgɔ ye denmisɛn minɛ ka se dɔgɔkun 3 ma wali ka tɛmɛ o kan, janko n'a sɔrɔ sɔgɔsɔgɔ in ni farigan bɛ ɲɔgɔn fɛ walima ni sɔgɔsɔgɔninjɛtɔ dɔ bɛ du kɔnɔ, i bɛ bɔ Gɛlɛya minnu bɛ Ninakili bɔli ni Sɔgɔsɔgɔ la yɔrɔ lajɛ (sɛbɛn ɲɛ 291) o kunnafoniw kama.

Ninakili bɔkan kɛli ka filefiyɛkan ladege i ko filefiyɛkan

O degun in ye ninakili bɔli ye ni filemankannin dɔ ye. A sababu bɛ bɔ fogonfogon kɔnɔna minɛni ye k'o ncɔn walima kanfile kɔnɔna. A bɛ se ka bɔ kɛnɛ kan ni mura y'a tigi minɛ walima ni degun dɔ y'a fari sɔrɔ. N'a bana in bɛ taanikasegin kɛ, o ka teli ka kɛ sisan ye (sɛbɛbn ɲɛ 272). A bɛ se ka kɛ fana sɔgɔsɔgɔninjɛ taamasiɲɛ dɔ ye, kɛrɛnkɛrɛnnenya na ni a mankan in bɔli ka jugu disi fan kelen na ni tɔ kelentɔ ye. Taa sɛbɛn ɲɛ 291 lajɛ.

Mura

Ni nunjibɔ, nkɔɔnɔdimi, walima sɔgɔsɔgɔ bɛ den na o bɛ ban n'a tɛ sɛgɛnnabaara kɛ, n'a bɛ ji min ka caya, ani ka dumuni kɛ ka ɲɛ. Den bɛ kɛnɛya a yɛrɛ ma o cogo la hali ni fura tata ma di a ma. Banakisɛfagafura tali kun tɛ mura la. Mura bɛ taa laban tulo banani na tuma dɔw la (ɲɛ 459) walima a bɛ laban nkɔɔnɔdimi na (ɲɛ 460).

Tulolabanaw

Ni denyɛrɛni walima den bɛ a tulo waasi-waasi ka to ka kasi, i b'a sɔrɔ tulolabana dɔ y'a sababu ye. Tulolabanaw ye denw minɛnibana ye. Tulolabanaw minɛni ka teli denmisɛnw fɛ kosɛbɛ kɛrɛnkɛrɛnnenya la mura walima nunjibɔ kɔ fɛ. Nunso kɔnɔna taara bila tulo dugumaso la, min b'a to o la banakisɛw tɛmɛ bɛ diya ka di u fila ni ɲɔgɔncɛ furancɛnin fɛ.

Tulolabanaw taamasiŋɛw

- Denkɔrɔba bɛ se k'a fɔ i ye ko ale tulo bɛ ka a dimi.
- Denyɛrɛninw bɛ ka kasi, walima u b'u tulo shɛn walima k'u kunkolo kɛrɛ fila shɛn.
- Farigan bɛ se ka kɛ a sen kɔrɔ, dumuninegentanya, sunɔgɔ sɔrɔli gɛlɛya, walima foyi yɛrɛ tɛ diya a ye.

Tulolabanaw furakɛcogo

Tulolabana dimi bɛ se ka bonya kosɛbɛ ka denmisɛnnin bila kasi caman na. Nka ni den ka kɛnɛya sabatilen don ani ni a balolen don ka ɲɛ dumuni nafamaw na, a ka ca a la a bɛ ban a yɛrɛ ye ten. Asetaminofɛni bɛ se ka ta a dimi dali kama. I fana bɛ se ka jinɛjaba tulu da a la k'a lajɛ fana, ale ye yɛrɛkɔrɔfura dɔ ye min bɛ se ka dɔ ɲɛ a la. I bɛ jinɛjaba kisɛ dɔ daji jiritulu dɔ la ka su kɛ. I bɛ sɔrɔ ka o tulu dɔ tɔni-tɔni a tulo la siŋɛ damadɔ tile kɔnɔ.

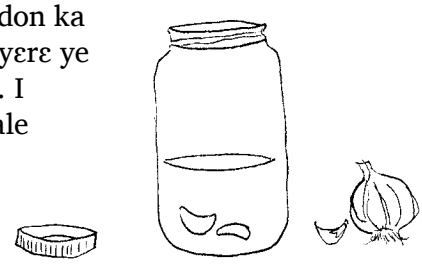

Banakisɛfuraw ka kan ni dili ye ko minnu na

Banakisɛfuraw amɔkisisilini (*Amoxicilline*) walima kotiri (*cotrimoxazole*) tali bɛ se ka kɛ fɛn ɲuman ye den ma, den min ka kɛnɛya sabatilen tɛ ka ɲɛ. O den ninnu ka banakisɛ kɛlɛli ka bɔ u fari la o man nɔgɔ. O b'a to tulolabanaw bɛ mɛn sen na. Tulolabana kuntaalajanw walima ka to k'a sɔrɔ tuma caman o bɛ se k'a tigi lase tulogeren ma. I bɛ banakisɛfuraw di nin kun ninnu na:

- Ni nɛn walima joli bɛ bɔ tulo la.
- Ni tulodimi tɛ ka tile nɔgɔya dama dɔ kɔ fɛ.
- Ni tulodimi bɛ den na min si tɛ tɛmɛ kalo 6 la.

Ka amɔkisisilini tata hakɛ don, aw ye sɛbɛn ɲɛ 526 ; kotiri tata hakɛ sumani dɔnni kama bɛ ɲɛ 531 la.

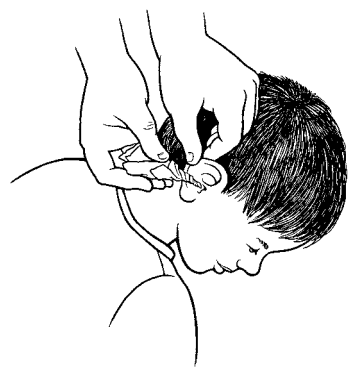

I bɛ nɛn cɛ ni cɛlan magaman dɔ ye.

Tulolabana juguyali taamasiɲɛw

I jija i ka furakɛcogo sɔrɔ n'i ye nin taamasiɲɛw dɔ ye:

Dimi ni funun kɛli tulo kɔ la o bɛ se ka kɛ kololabana ye min cɛ ka jugu n'a bɛ fɔ a ma ko tulokolodimi.

- Ni dimi bɛ tulokɔrɔkolo la.
- Ni kunkolodimi, ɲɛnamini, walima kɔnɔɲama bɛ a la.
- Fugan-fuganni (sɛgɛnkojuguya walima ka fɛngɛya i senw kan).
- Mɛnni fanga dɔgɔyali, tulogeren.

Tulolabana kunbɛncogo

Tuma dɔw denmisɛn bɛ fɛn dɔ don a tulo kɔnɔ. I bɛ sɔgɔlibiɲɛ bara kisɛntan kɛ k'a bɔ a kɔnɔ o falen ji ni jilan, walima kumu ɲagaminen ɲɔgɔn na k'o fiyɛ tulo kɔnɔ. Walima, ni i bɛ se k'i janto tulo kɔnɔna na a kana jogin, i bɛ se k'a bɔ a kɔnɔ ni kɛmɛsuladege dɔ ye. Ni olu bɔra a la, i kana sɔn fɛn wɛrɛ donni ma mɔgɔ tulo kɔnɔ k'i bɛ ka a kɔnɔfɛn bɔ ni o ye. I bɛ se ka banakisɛw lase tulo kɔnɔ walima ka tulo ɲɛgɛlɛn sɔgɔ i ɲinɛ ma. Hali waasidanin fitini bɛ se ka nɛn ta tulo kɔnɔ.

Den minnu ye sin sɔrɔ ka ɲɛ olu ka tulolabana ka dɔgɔn.

Nkɔɔnɔdimi

Nkɔɔnɔdimi bɛ sɔrɔ mura kelen-kelen in fɛ. Nkɔɔnɔ kɔnɔna ɲɛ bɛ bilen ka kɛ ni den ye fɛn kunun a bɛ digi a la. Kanntulɔki kurunin fila bɛ dulon ka funun walima ka nɛn yɛrɛ ta.

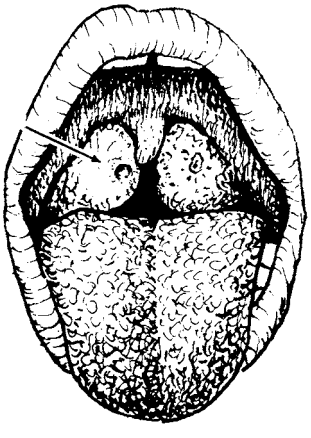

Nkɔɔnɔdimi furakɛcogo

- I bɛ jiridenjiw caman di a ma, tew ani fɛn minta wɛrɛw
- I bɛ den bila a k' a da muguri ni jikalan kɔgɔma ye (teminkutu ɲɛ 1 tilalen 2 ye o tilayɔrɔ 1 tali kɔkɔ la k'o kɛ ji bɔli ɲɛ kelen kɔnɔ)
- I bɛ parasetamɔli di walasa ka dimi da – ɲɛ 565 lajɛ walasa ka a sumancogo ɲɛdɔn.

Nkɔɔnɔdimi fanba la, banakisɛfuraw tɛ mako ɲɛ. O la u man kan ka ta. Nka nkɔɔnɔdimi sugu dɔ bɛ kɛ denmisɛnw na – n'a bɛ fɔ a ma ko kannabaganin – ale cɛ ka jugu kosɛbɛ. Ale ka kan ka furakɛ ni pikirimugu ye, n'o ye penisilini ye.

Kannabaganin taamasiɲɛw

- Nkɔɔnɔ fununi ni nɛn (dulon-dulonda jɛmanninw) donni a la.
- Kankɔnɔna bɛ dulon k'o kumu, tulo dugumana fanw na.
- Farigan.
- Sɔgɔsɔgɔ walima nunjibɔ **tɛ a la.**

Ni nin taamasiɲɛ 3 ka se 4 ma, ye ɲɔgɔn sɔrɔ den na, a ka bana ka teli ka kɛ kannɔrɔ ye. A furakɛli bɛ kɛ ni penisilini walima amɔkisisilini tali ye da la tile 10 kɔnɔ, walima ka a tigi sɔgɔ ni bɛnzatini pikirimugu ye siɲɛ kelen, ɲɛ 523 lajɛ). Nkɔɔnɔ bu dɔ tali k'o sɛgɛsɛgɛ ɲininibon kɔnɔ, o dɔrɔn de ye nkɔɔnɔdimi sababu jɔnjɔn dɔnni sira ɲuman ye. O baara in kɛli nafa ka bon o dabali bɛ sɔrɔyɔrɔ minnu na na.

Ni kannɔrɔ furakɛbali tora yen ten, a bɛ juguya ka gɛlɛya fo a bɛ yɛlɛma ka kɛ bana wɛrɛ ye min bɛ wele ko kolocifarigan ye

Kolocifarigan

Kolocifarigan bɛ na kannabaganin banakisɛ donnen kɔ kankɔnɔna na. Denmisɛn minnu si bɛ san 5 ni san 15 cɛ, a bɛ olu den minɛ ka caya. Ni nin taamasiɲɛ ninnu dɔw yera den min na dɔgɔkun 2 ka se 4 ma nkɔɔnɔdimi dɔ tɛmɛnen kɔ, i ka sigi ni a ye ko kolocifarigan ka teli ka kɛ u sababu ye:

- Kurutugudaw dimini, kɛrɛnkɛrɛnnenya la bolokurudaw ani senkurudaw.
- Kurutugudaw fununni, u kalayali n'u ɲɛ bilenni.
- Farigan.
- Farikolo birindili ni a golo faronni, bolokanw na, senkanw na, nka ɲɛda tɛ a la.
- Ɲɛda ni senw ani bolow ka yɛrɛyɛrɛ u yɛrɛ ma (o bɛ wele ko yɛrɛyɛrɛli.
- Fɛngɛyali, ɲɔnminɛ ani disidimi.

N'i sigara a la ko kolocifarigan bɛ den na, i bɛ pikirimugu kɛ k'a furakɛ (bɔ ɲɛ 522 na lajɛ. I bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔ fɛ yen. Kolocifarigan bɛ dusukun bana ni ka a fanga dɔgɔya. O bɛ wele ko sɔnkunnakoloci. O bɛ se ka dankari a tigi ka mɔgɔya la (a tigi sago tɛ a yɛrɛ farikolo la), walima ka sajoona se a ma.

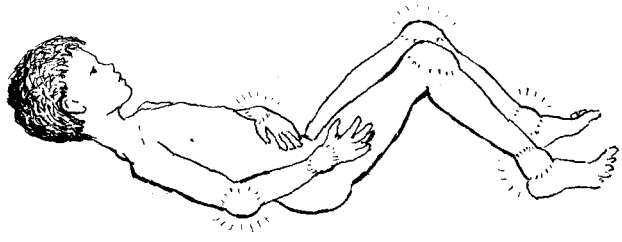

Kannɔrɔ

Kannɔrɔ ye bana juguman ye min bɛ daminɛ ni nkɔɔnɔdimi ni farigan misɛnnin ye. Tile damadɔ kɔ fɛ, falaka sugu dɔ bɛ bɔ nkɔɔnɔ na, a finyalen don dɔɔni walima a jɛmannama don. Den kumakan bɛ goya tuma dɔ, a kan bɛ funu k'a nunfiɲɛ kasa goya. Kan fununi ni falaka finmannin walima jɛmannama in b'a to a ninakili bɔli bɛ gɛlɛya walima a tigi tɛ se ka ninakili.

Kannɔrɔ furakɛcogo

- I bɛ fura ɲini a la. Bagafagalan dɔ bɛ yen a kama.
- I bɛ eritoromisini dɔ di a ma (ɲɛ 528) walima i bɛ pikirimugu dɔ di a ma (ɲɛ 522).
- A b'a da muguri ni jiwɔlɔgɔlen ye ka kɔkɔ fitini kɛ a la.
- A bɛ fiɲɛsumalenbara don a nun na k'o sama k'a nun gerennen bɔ.

Falaka min bɛ da nkɔɔnɔ na ni o kologirinyara ka tɛmɛ fo ka ɲɔnni degun, i bɛ o faari ka bɔ yen ni fininin magaman jɛlen dɔ ye. Kannabaganin kunbɛnni ka nɔgɔ n'a kunbɛnnifura DPT ye. I bɛ a ɲini ka a dɔn ni boloci bolodalenw bɛ i ka sigida la walasa i denw bolo ka ci.

Ɲɔnin

Ɲɔnin taamasiɲɛ fɔlɔw ye farigan, nunjibɔ, ɲɛ bilennen don ani a bɛ dimi, ani sɔgɔsɔgɔ. Taamasiɲɛ ninnu bɛ daminɛ tile 10 ɲɔgɔn kɔ fɛ a tigi kɛlen kɔ k'a magɛrɛ ɲɔnintɔ dɔ la. O tɛmɛnen kɔ, da dimini bɛ daminɛ ni ka kɔnɔboli fara o kan. A bɛ laban ni tulo kɔrɔlaw ni kan birindili ye. O bɛ juguya ka yɛlɛn ka taa ɲɛda ni fari fan tɔw la. A bɛ sɔrɔ ka se bolokanw ni senkanw ma.

Ɲɔnin furakɛcogo

Den ɲɔnintɔ bɛ se ka a yɛrɛ sɔrɔ tile 5 walima tile 10 kɔnɔ n'i b'a latiminandiya a ka ji min ni ka dumuni kɛ ka ɲɛ, ani a ka a yɛrɛ lafiya.

- I bɛ jimafɛn sugu caman d'a ma. Ni kɔnɔboli bɛ den na walima ni a kɛra farilajidɛsɛ taamasiɲɛ fɛn o fɛn ye, i bɛ farilafajiw di a ma sanga ni waati bɛɛ.
- Ni den bɛ sin kan, i bɛ tɛmɛ ni sin dili ye a ma. I b'a to yen a ka sin min siɲɛ hakɛ min y'a yɛrɛ diya ani a ka mɛn a minni na fɔ waati min ka di a ye. Ni sin minɛni ka gɛlɛn a ma, i bɛ sinji bisi ka d'a ma kutu jɛlen dɔ kɔnɔ.
- I bɛ dumuni dɔgɔdɔgɔni di a ma siɲɛ caman don o don. Ni dumuni jalenw (minnu tɛ jima ye) kununi ka gɛlɛn a ma, i bɛ mɔniw ni najiw ni jiridenjiw di a ma ka filɛ.

- I bɛ parasetamɔli walima ibiporofɛni di a ma k'a ka dimi da ani ka farigan jigin. Bɔ ɲɛ 565 ni 566 na.
- I bɛ nafalan A (witamini A) d'a ma. Ɲɛ 591 lajɛ.

Fiɲɛba kelen min bɛ ɲɔnin la, o ye a bɛ se ka kɛ bana jugumanba wɛrɛw sababu ye. Balodɛsɛ bɛ den minnu na walima sida, walima bana sugu wɛrɛ, a ka teli ka kɛ olu de la. I bɛ nin gɛlɛya nata ninnu jateminɛ ka kɔn k'u furakɛ. Gɛlɛya minnu filɛ, i b'i janto u la ni ka kɔn k'u furakɛ:

- **Kɔnɔboli**: i b'o furakɛ ni farilafajiw dili ye den ma. I bɛ dɛmɛ ɲini kɛnɛya tigilamɔgɔw fɛ ni den ma nɔgɔya tile 1 walima 2 kɔnɔ.
- **Tulolabana**: tulolabana min sɔrɔla ɲɔnin fɛ, o bɛ se ka na ni tulo gerenni ye. I bɛ tuloladimi furakɛ joona ni banakisɛ fura fɔlenw ye (amɔkisisilini, *amoxicilline*, ɲɛ 526; kotiri, cotrimoxazole, ɲɛ 531).
- **Yeli fanga dɔgɔyali**: ɲɔnin bɛ fiyen lase mɔgɔ ma. I b'o kunbɛn ni nafalan A dili ye den ɲɔnintɔ bɛɛ ma (bɔ ɲɛ 591 lajɛ).
- **Galakanɔrɔ**: ni den ɲɔnintɔ ka ninakilibɔcogo teliyala ka damatɛmɛ, walima ni ɲɔnni bɛ ka digi a la, i bɛ galakanɔrɔfuraw di a ma. Ɲɛ 277 lajɛ.
- **Kanjabana**: i bɛ furakɛcogo ɲini den na n'a hakili binna ka ɲagami ka kunkolodimi gɛlɛnw k'a la ka kɔnɔɲama k'a la ani n'a t'a yɛrɛ kala ma bilen. Ɲɛ 299 lajɛ.

Ɲɔnin kunbɛncogo

Den bɛɛ ka kan ni ɲɔnin boloci sɔrɔli ye (bɔ kunbɛnnifuraw, sɛbɛn ɲɛ 246 lajɛ). Ɲɔnin mana den kelen minɛ du kɔnɔ, a ka c'a la i bɛ se ka den tɔw kisi a ma du dukɔnɔna na ani kalanso la ni i ye u ka boloci kɛ teliya la. I bɛ den ɲɔnintɔ to so kɔnɔ, ani n'i bɛ se, i b'a mabɔ a dɔgɔninw na ɲɔnin tɛ olu la. A kɔni balimaw bɛ se ka kɛ u ye banakisɛ in sɔrɔ kaban hali ni ɲɔnin taamasiɲɛ foyi tɛ u fariw la fɔlɔ. O la a ɲuman ye u fana ka to so kɔnɔ fo i ka da a la ko u bɛɛ ka kɛnɛ. O b'a to sigida denmisɛn tɔw bɛ kisi banani ma. Ɲɔnin bɛ mɔgɔ minɛ siɲɛ kelen, o kɔ i farikolo bɛ lakisi a ka siɲɛ wɛrɛ minɛni ma.

Alemaɲɔninsa

Alemaɲɔninsa taamasiɲɛw

- Farigan mankannin, dɛgɛrɛ 38.3 duguma.
- Birindili mankannin min bɛ daminɛ ɲɛdaw la ka yɛrɛkɛ fari yɔrɔ tɔw la.
- Dulon-dulonnin kɛli tulo kɔrɔlaw la ani kan ni kunkolo kɔfɛla la.

Denmisɛnw ni balikuw la, alemaŋɲɔninsa bɛ sanga ɲɔnin yɛrɛyɛrɛ ma dɔɔni. A bɛ nɔgɔya a yɛrɛ ma tile 3 walima 4 tɛmɛnen kɔ.

Musobalikuw la, alemaŋɔninsa bɛ se ka na ni kunbiridimi ye, bolokurutugudaw dimini ani bolokɔninw dimini ye.

Alemaɲɔninsa bɛ gɛlɛyaba se musokɔnɔma dɛbɛladen ma. Muso lasiritɔ ka kan ka mabɔ kosɛbɛ den alemaɲɔninsatɔw la.

Muso kɔnɔmaw tangali alemaɲɔninsa ma o kɛcogo ɲuman kelen min bɛ yen o ye sigida denmisɛn bɛɛ bolo cili ye.

Nparancan

Nparancan bɛ farigannin dɔ bila a tigi la ani ka kuru ŋɛɲɛma fitini bilenninw kɛ a fari la. Kurukuru ninnu bɛ daminɛ faribakolo ma fɔlɔ ka sɔrɔ ka yɛrɛkɛ ɲɛda, bolokanw ni senkanw kan. Kurunin ninnu laban bɛ yɛlɛma ka kɛ kuru kunbabaw ye walima dulon-dulon minnu bɛ ji don ka ci-ci ka tila ka ncɛn don.

Nparancan bɛ ban a yɛrɛ ma dɔgɔkun kelen kɔnɔ. Nka a kuruw siɲɛni banbali de bɛ na ni banakisɛw ni nɔgɔw donni ye golo jukɔrɔ, o min bɛ se ka gololabanaw sababuya fana. I bɛ den ladi a ka fara a kuruw siɲɛni na. I b'a sɔninfaraw tigɛ ka surunya ani k'i jija a tɛgɛw jɛlen ka to tuma bɛɛ. Walima i bɛ fɛn don a tɛgɛw la. I bɛ se ka ŋɛɲɛ in mada ni finimugu sulen ye ji wulilen sumanen na ka o d'a la walima ni seriji dali ye a la. Kɔlɔrfeniramini n'a ɲɔgɔnna ŋɛɲɛdalanw fana bɛ se ka ta ka kɛ a ŋɛɲɛ tigɛlan ye. Ɲɛ 530 lajɛ

Nparancan bɛ se ka kunbɛn ni kunbɛnnifura ye (sɛbɛn ɲɛ 246 lajɛ). Ni den min y'a kunbɛnnifura boloci kɛ walima ni min delila ka bana yɛrɛ sɔrɔ kaban, o y'o tigi kɛlen ye k'a kisilanw sɔrɔ a fari la.

Maɲan

Maɲan bɛ ŋɛɲɛ jugu bila fari la, tɛgɛw la, bolokanw na, senkanw na ani dogoyɔrɔw la. A ka ca denmisɛnkunda kosɛbɛ. Walasa ka faamuya wɛrɛw sɔrɔ maɲan ni gololabanaw kan, aw ye sɛbɛn ɲɛ 324 lajɛ.

Kenkenkɔgɔyɔ

Nkenkenkɔgɔyɔ bɛ daminɛ ni farigan ye, sɛgɛn, kunkolodimi, walima dumuninegentanya ye. N'i bɛ i da waga walima n'i bɛ dumuni kɛ, a bɛ se ka digi i la. Tile fila kɔnɔ, funu magamannin dɔ bɛ bɔ ntagakɔrɔla la tulo jukɔrɔ, dimi bɛ min na i n'a fɔ ja in ta ɲɔgɔn. A bɛ se ka daminɛ fan kelen fɛ fɔlɔ ka sɔrɔ ka fan kelentɔ minɛ.

Nkenkenkɔgɔyɔ bɛ ban a yɛrɛ ma tile 10 ɲɔgɔn kɔnɔ. Ni da funun ma jigin, o bɛ se ka kɛ ko wɛrɛ ye. Balodɛsɛ (ɲɛ 188 na) ni Sidasun (ɲɛ 507 la) olu fila bɛɛ bɛ se ka kɛ tulokɔrɔla fununi ni kurunin kuntaalajanw sababu ye o min ka surun nkenkenkɔgɔyɔ la.

A ka gɛlɛn nkenkenkɔgɔyɔ ka yɛlɛn ka se fo tulow ma walima kunsɛmɛ ma. I jija i ka furakɛcogo ɲini joona ni kanjabana taamasiɲɛw fɛn o fɛn yera mɔgɔ la k'a sɔrɔ nkenkenkɔgɔyɔ bɛ a tigi la (ɲɛ 299 lajɛ) walima ni mɛnnikɛgɛlɛya bɛ mɔgɔ min na. Nkenkenkɔgɔyɔ kunbɛnnifura bɛ yen (ɲɛ 246 yɔrɔ lajɛ).

Senfagabana

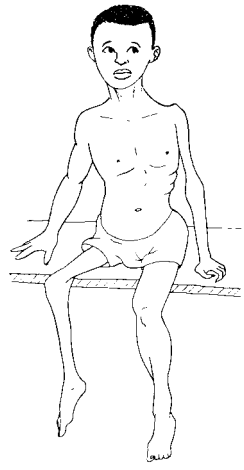

Senfagabana ye bana gɛlɛman ye. A bɛ daminɛ mura cogo la ni farigan, kɔnɔboli, fɔɔnɔ, bɛ min senkɔrɔ ani farikumukumu. A ka ca a la den bɛ a yɛrɛ sɔrɔ joona. Nka den dɔw de ta la, senfagabana bɛ digi farisogo la.

O den ninnu bɛ fɛngɛya u sen kelen kan. A dɔw la, sen bɛ muluku. A mulukulen bɛ to o cogo la. A bɛ to a cogo la bonya la k'a sɔrɔ sen dɔ in bɛ a la ka bonya n'a ye ka taa a fɛ. N'i ye den ye min tɛ se la k'a yɛrɛ fari lamaga walima ka fari fan dɔw lamaga (mulukuli) i jija i ka kɛnɛya tigilamɔgɔw ladɔnniya o yɔrɔ bɛɛ.

Senfagabana dimi bɛ se ka juguya. Asetaminofɛni walima ibiporofɛni bɛ dɔ ɲɛ a dimi na. A bolow n'a senw suli ji wɔlɔkɔlen na o fana ye a fura dɔ ye. Ka to ka farikoloɲɛnajɛ kɛ sen mulukulen kan sanga ni waati bɛɛ o nafa ka bon. O b'a to o sen ka dɛsɛli bɛ nɔgɔya.

Senfagabana kunbɛncogo

Den bɛɛ ka kan ka senfagabana kunbɛnni boloci sɔrɔ. Boloci baaraw kɛra nafalafɛnba ye fo senfagabana banna ka bɔ diɲɛ yɔrɔ dɔw la. Ni den bɛɛ bolo cira, bana in laban bɛ tunun.

Sida n'a sun

Sida sun bɛ farikolo ka kɛlɛcɛw fanga dɔgɔya banaw kɛlɛli la. O de b'a to galakanɔrɔ o, sɔgɔsɔgɔninjɛ o, kɔnɔboli o ani bana suguya wɛrɛw bɛɛ sɔrɔli bɛ nɔgɔya. Den lajɛli joona k'a dɔn ni Sida sun b'a la o ye koɲuman ye. N'i ye nin ɲininkali ninnu fɛn o fɛn jaabi kɛ "awɔ" ye, an b'a ɲini i fɛ i ka Sigida 24, Sida n'a sun yɔrɔ kalan (sɛbɛn ɲɛ 507).

- Yala Sida sun tigilamɔgɔw ye ka di aw ka sigida la wa?
- Yala e ye denba walima denfa ye Sida sun bɛ mɔgɔ min na wa?
- Yala e bɛ ka muso kɔnɔma dɔ kɔlɔsi Sida sun bɛ min na wa?
- Yala e bɛ ka den dɔ ladon Sida sun bɛ min na wa?
- Yala e bɛ ka den ladon min mɔni ma teli, n'a ka bana minɛ ka ca fana ni den tɔw ta ye wa?

Sida sun furaw bɛ a banabagatɔ dɛmɛ ka si jan sɔrɔ n'a ye kɛnɛya kɔnɔ.

Koloci

Den minnu jujɔn bɔra Farafinna (walima induw la), olu dɔw bɛ bange ni "joli fɛgɛman" ye min bɛ wele ko kolocibana. Nin bana kofɔlen bɛ sɔrɔ bangebaw fɛ, koloci bɛ bangeba minnu na. Kalo 6 kɔnɔ, den bɛ kɛ a cogo, o kɔ koloci taamasiŋɛw bɛ a daminɛ ka bɔ.

A taamasiŋɛw:

- Farigan ni kasi
- Senw ni bolow bɛ funu tuma dɔw la, funu min bɛ dɔgɔkun 1 walima dɔgɔkun 2 kɛ
- Kɔnɔ bɛbonya ka a sanfɛla gɛlɛya
- A joli bɛ dɛsɛ, ani ka a ɲɛw kɛ nɛrɛ ye (i n'a fɔ sayi nɛrɛ)
- Den tɛ kɛnɛya tumasi (sɔgɔsɔgɔ, sumaya ani kɔnɔboli)
- Den bɛ mɔgoya
- Den san 2, kolokuru korilenw bɛ bɔ kungolo la.

Sumaya ni bana wɛrɛw bɛ se ka u bila kolocibana senkɔrɔ ni farigan jugumanba ye ani dimi senw ni bolow la walima kɔnɔ na. Dɔ bɛ fara jolidɛsɛ juguya kan. Kolo fan minnu fununen don, u bɛ se ka nɛ bɔ. A bɛ se ka den faga.

A furakɛcogo:

Yɛlɛmacogo tɛ joli fɛgɛyali la. Aw bɛ den tanga sumaya, bana wɛrɛw ani banamisɛnniw ma minnu bɛ se ka u bila koloci senkɔrɔ. Kalo o kalo aw bɛ taa ni den lajɛ dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ ani ka fura san a ye.

- **Sumaya**. Sumaya ka ca sigida minnu na, den ka kan ka to ka fura ta tuma bɛɛ walasaka a tanga bana ma (aw ye gafe ɲɛ 541 lajɛ). Aw bɛ joliseginfuraw *(acide folique)* fara o kan walasa ka joli dilan (aw ye gafe ɲɛ 592 lajɛ). Nafa tɛ nɛgɛfuraw *(sulfate ferreux)* la.
- **Banamisɛnniw.** Aw bɛ ɲɔni ni keteketeni ni sɔgɔsɔgɔninjɛ boloci kɛ a tumaw na. Ni taamasiŋɛ dɔw yera den na, i n'a fɔ farigan, sɔgɔsɔgɔ, kɔnɔboli, a bɛ sugunɛ kɛ kojugu, kɔnɔ ni senw ni bolow bɛ a dimi, aw bɛ taa ni a ye dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ joona. Aw bɛ ji di a ma tuma bɛɛ ani asetaminofɛni walasa ka kolodimi mada (aw ye gafe ɲɛ 565 lajɛ).
- **Aw kana a to nɛnɛ na.** Aw bɛ a to funteni na ni ka fini biri a la su fɛ ni a ɲɛci bɛ yen. Aw bɛ a laada matela magaman kan.

Fari fanw banani

Kunnakirikirili (den kirikirila)

Kunnakirikiri ye joginni ye kunsɛmɛ na min bɛ fiyɛn bila den yɛlɛmacogo la ka bɔ a nɔ na ani a secogo a fari kɔrɔ.

- Jiginniyɔrɔ la, den magaman bɛ kɛ a ye k'a kolo faga ten (nka dɔw ta la, den bɛ mɔgɔ kɛnɛman fari ta fɔlɔ).
- Den ka mɔni senna bɛ sumaya ni a denɲɔgɔn tɔw ta ye a kɔrɔbayatɔ. A bɛ sumaya a kunkolo kɔrɔtali la, sigili la, walima ŋunumani na.
- Dumunikɛ ka gɛlɛn a densugu ma. A bɛ dimi ka kasi dɔrɔn. A dɔw la, a masumalen bɛ kɛ ka tɛmɛ den masumanicogo kɔrɔ kan.
- Komin a bɛ ka mɔ ka taa a fɛ, a bɔli a nɔ na bɛɛ bɛ kɛ n'a fari jalen ye ani fanw lamagabaliya ye.

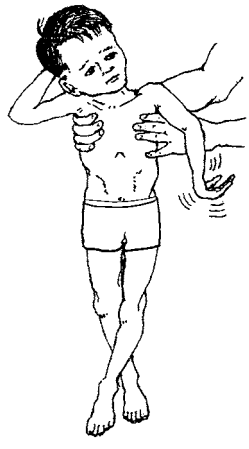

Ɲɛda, kan walima faribakolo bɛ nkɔlɔ ka don ɲɔgɔn na i ko kɛmɛsu, ka to ka kuru ka seri.

Kunnakirikiri bɛ den minnu na olu tila bɛɛ ka suma hakilinamiiri fɛ ani kalan fɛ. Nka i kana u bɛɛ minɛ o ma. Den kunnakirikiritɔw bɛ se ka tulon kɛ, u bɛ se ka fɛn dege, u bɛ se ka don kalan na.

Kunnakirikiri tɛ bana banta ye. Nka i bɛ se ka a densugu dɛmɛ walasa a bɛ se ka sagolakow kɛ a yɛrɛ ye. A ka se ka a jɔ a yɛrɛ la, ka kuma ani ka a yɛrɛ ladon ani mɔgɔ wɛrɛw. I bɛ se kɛnɛyaso dɔ la farikololabɛn bɛ yɔrɔ min na. I bɛ i jija ka kɛnɛyaso dɔ yɔrɔ ɲini hakilinabanabaatɔw ladonni walima farikololalagali bɛ kɛ yɔrɔ min na.

Bara kuru janyali ka bɔ (baralakaliya)

Bara min kuru janyara ka bɔ i n'a fɔ nin cogo (ja kɔnɔ) o bɛ sɔrɔ kɔnɔbara bu dɔw bɔli fɛ ɲɔgɔn na dɔɔni. A bara sugu bɛ ban a yɛrɛ ma hali ni fura ma kɛ a la. Ka fini tigɛ ka bɛn a ma walima k'a siri ni finikɔnɔ ye walasa a ka ncɔn ka jigin o fɛ o tɛ mako ɲɛ a la. (Nka barajuru binnen kɔ, a tɛ dimi kɛ tugun). Hali baralakaliya kunbaba min b'a cogo la o tɛ kojugu ye barisa o mɛn o mɛn o bɛ don a yɛrɛ ma. N'o bɛ yen halisa den san 5 tɛmɛnen kɔ, i bɛ dɔgɔtɔrɔw sɛgɛrɛ n'a ye. A bɛ se ka kɛ a ka kan ka tigɛ ni ka a labɛn.

Kɔkilifunun, sumaya, ani kaliya

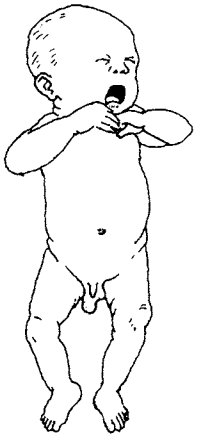

Kɔkiliw bɛ foroko min kɔnɔ, n'a bɛ wele ko kayabara, o bɛ se ka fa ji fɛ walima nugumisɛn kun dɔ bɛ se ka yuuru ka jigin o kɔnɔ. O bɛ na ni o fan fununni ye.

A bana in sɔrɔsababu bɛ se ka dɔn. I bɛ yeelen dɔ mɛnɛn kayabara dugumana na.

- Ni yeelen bɛ tɛmɛ a fɛ, o kɔrɔ ye ko kayabara falen don ji la. O bɛ wele ko sumaya wa a ka ca a la o bɛ ban a yɛrɛ ma. N'a mɛnna ka tɛmɛ san kelen kan, i bɛ se dɔgɔtɔrɔw ma u k'i lajɛ.
- Ni yeelen tɛ tɛmɛ a fɛ, ani fana ni kuru bɛ foolo ka taa a fɛ ni den bɛ sɔgɔsɔgɔ walima ka kasi, o kɔrɔ ye ko nugumisɛn kun dɔ yuurula ka jigin a kɔnɔ. A bɛ fɔ o ma ko kaliya.

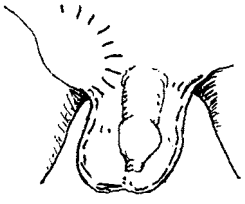

Kaliya fana bɛ se ka nin yɔrɔ funu (ja kɔnɔ) cɛmannin fara musomannin kan. Ni funu in bɛ foolo ka den to sɔgɔsɔgɔ la walima kasi la, a ka teli ka kɛ kaliya ye. (N'a bɛ to a cogo la, a ka teli ka kɛ fasakun dɔ fununen ye, aw ye sɛbɛn ɲɛ 468 lajɛ).

Kaliya ka kan ka furakɛ ni a yɔrɔ tigɛli de ye. I bɛ se ka a lajɛ ka a digi ka don fɔlɔ:

1. Ni jazepamu (*diazépam*) bɛ i bolo, i b'o d'a tigi ma ka dimi da (ɲɛ 587 na kalan)
2. I bɛ kunkɔrɔdonnan walima fɛnkuru dɔ don den dalen bobara kɔrɔ k'o yɔrɔ kɔrɔta san fɛ ni a kunkolo ye.

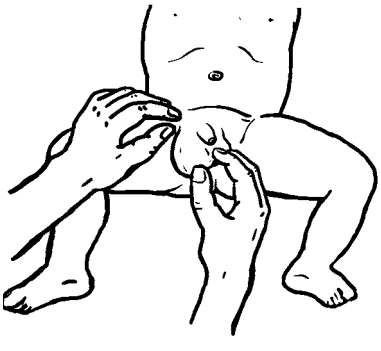

3. I bɛ a minɛ ka a biri a kunbiri kan ka a kɔfɛla jira kɛnɛ kan kaliya ka ye ka lasaa – i ko ntori.
4. I bɛ jikuru dɔ da finimugu wali kɔɔrimugu kɔnɔ k'o sumalen d'a la k'a funu jigin. I bɛ jɔ ka sanga 10 ɲɔgɔn kɛ fɔlɔ.
5. Ni o ma mako ɲɛ, i bɛ i bolo da a la k'a digi nɔgɔya la ka don a nɔ na yen. A digili ka don a nɔ na yen o t'a bali a ka taa baara dɔgɔtɔrɔso la.

Ni dimi gɛlɛn bɛ kayabara kɔnɔ, kɛrɛnkɛrɛnnenya la n'a dimi wulili tɛ suda, o ye sogokun dɔ melekelen ye fari la. O bɛ wele ko kɔkilimeleke. O den mako bɛ baarali la o yɔrɔ bɛɛ k'a kɔkili furakɛ.

Dawoloci ni nakaloci

Dawolocilen ye ka teli ka. Nakaloci yeli man teli. Aw bɛ aw bolokɔni don nakalo la walasa ka a dɔn ni a datugulen don ka ɲɛ. Dawoloci ni nakaloci kɔlɔlɔ ye gɛlɛya donni ye den ka sinmin na.

Walasa ka den di o den sugu ma, aw bɛ aw bolo bila da yɔrɔ cilen na a sinmintɔ. Ni nakaloci don, aw bɛ falakani don da sinnukun ni nakalo cɛ yɔrɔ cilen fan na. Ni o bɛɛ la den bɛka gɛlɛya sɔrɔ sinmin na, aw bɛ sin bisi bolo la ka a di a ma ni kutu ye walima ni minɛn ye ye min bɛ sin tonitoni den da kɔnɔ, aw bɛ ninnu dɔ la kelen kɛ fo den tuma min den bɛ se ka sin min a yɛrɛ ye. Aw bɛ a balo nin cogo la walasa a ka to kɛnɛya la. Walasa ka sin bisicogo dɔn bolo la ka a di den ni kutu ye, aw bɛ gafe ɲɛ 421 lajɛ.

Dawoloci bɛ se ka kala ni den ye kalo 3 sɔrɔ wa fana a san 1 nakaloci fana bɛ se ka kala. Jamana caman nan in bana fila bɛ furakɛ fuu wa u furakɛli bɛ se ka yɛlɛma don den ka mɔgɔya la. Aw ye a kunnafoni ɲini bana ninnu furakɛli kan dɔgɔtɔrɔso la.

Joginniw ni kasaaraw

Denmisɛnw ka joginni ni kasaara barika ka bon ni mɔgɔkɔrɔbaw ta ye. Nka i b'a ye ko joginniw ni kasaaraw furakɛcogo bɛɛ ye kelen ye denmisɛn fara mɔgɔkɔrɔba kan a ka c'a la. I bɛ se ka kunnafoniw sɔrɔ joginni kɛrɛnkɛrɛnnenw kan ni i ye Sigida 10 yɔrɔ kalan, Furakɛli kunfɔlɔ.

Denmisɛnw ka joginni fanba bɛ se ka bali.

Dusukunjɔ

Dusukunjɔ ye bana juguman ye ni den si bɛ san 2 jukɔrɔ. Ni den bɛ ka sɔgɔsɔgɔ walima ka mankan dɔ bɔ, a kɔlɔsi fo a ka fɛn dɔ bɔ a da kɔnɔ. Ni den tɛ se ka sɔgɔsɔgɔ walima ka kulekan bɔ, i bɛ a disida bugɔ-bugɔ ani k'a disi bɛnyɔrɔ kɔ la bugɔ-bugɔ joona a ka fɛn bɔ sɔgɔsɔgɔ kɛtɔ. Walima ni den min tɛ tɛmɛ san 1 kan fɔlɔ, i bɛ o kɔnɔbara digidigi k'o mɔsi-mɔsi a ka fɛn bɔ a da kɔnɔ. Aw ye sɛbɛn ɲɛ 132 lajɛ.

Dumunikuru jalenw ye dusukunjɔ sababuw la fanba ye denw fɛ yen. I kana bɔnbɔnw ni kisɛmafɛnw ani sogokuruw ni nakɔfɛnw kuturu di denw ma. Denmisɛnninw ka dumuni tɛ fɛn kɛ u la n'a tobira ka ɲɛ ani k'a tigɛ-tigɛ walima ka a ɲɔnɲɔn ka misɛnya.

Denw ka dusukunjɔ sababu dɔnnenw ye u ka tulonkɛfɛn fitiniw ye: ntolakurunin, wariganaw, ani foolobaraninw. O joginnifɛn ninnu ka kan ka mabɔ denw na.

Bagamafɛnko

Bagaw, ntɔnfuraw ni fɛnɲɛnamaninfuraw, ani sojɔsilanjiw bɛɛ ka kan ka lasago yɔrɔw la denw bolo tɛ yɔrɔ minnu sɔrɔ walima k'u dasɔgɔ fɛn kɔnɔ denw kan'u ye ka se u ma. Walasa ka fɛn caman dɔn bagajiko kan, bɔ Sigida 10, Furakɛli kunfɔlɔ kalan, ɲɛ 168 n'a kun.

Jilatoli

Den bɛ se ka to dalaji la, folonji, walima hali palanfaji la. I ka kan ka denmisɛnninw kɔlɔsi n'u bɛ ka gɛrɛ ji la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la cɛmanninw, bɛ to ji la k'a sababu kɛ ɲɛmajɔbaliya ye nɔɔnikɛ la jijuguw walima ji dunmanw kɔnɔ. Tɛmɛsira bilali jimayɔrɔw la ani senw dilali u kun na o de ɲɔgɔn tɛ; ani denmisɛnw bɛɛ degeli nɔɔni na olu ye siraw minnu nafa ka bon kosɛbɛ sigida tangali la jilato kasaaraw ma.

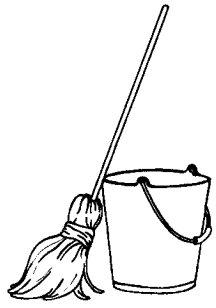

Den san 1 bɛ se ka bin palanfaji la ka to a la.

Jeniniw

Denw bɛ tanga jeniniw ma ni i bɛ u mabɔ gadaw la, barama kalamanw, tasumaw, ani yeelenbɔlanw na. Nka n'a ma ɲɛ ko jenini kɛra kaban, u furakɛli ka kan ka kɛ teliya la. O kun ye jeninida dimi daliko ye ani banakisɛw donni balili ye a la, olu minnu ka teli ka juguya jenini kɛlen kɔ fɛ. Dimiba tɛ kɛ jeninida jugu dɔw la k'o sababu kɛ fiyɛn bilali ye farikolo sɔmisiraw la golo la. Hali ni dimi tɛ a la, u furakɛli ye waajibi ye. Jeninida furakɛcogo kun kan, Sigida 10, Furakɛli kunfɔlɔ kalan, sɛbɛn ɲɛ 148.

Bolifɛnkasaara

Dibiriw ni sigiyɔrɔjalaw bɛ se ka mɔgɔ tanga joginni ni saya caman ma bolifɛnkasaarako la; moto, nɛgɛso, walima mɔbilikasaara. Ni siraw labɛnna ka u ɲɛ sirakantaamanaw kama, sennamaw ni nɛgɛsotigiw, o bɛ se ka joginni caman ani saya caman bali.

I bɛ den kunkolo tanga ni dibiri donni ye a kun na. I yɛrɛ fana ka kɛ misali ɲuman ye ka dibiri dɔ fana don i kun na.

Maralijuguya

Farinya ni damatɛmɛwalew kɛli denmisɛnnin na o ye gɛlɛyaba ye min bɛ se ka fiyɛn kuntaalajan bila a ka adamadenya na. O fiyɛn tɛ dan a farikolo dɔrɔn ma, a bɛ don hali a hakili la k'o tiɲɛ. Mɔgɔkɔrɔba bɛɛ jɔyɔrɔ ye denw tangali ye damatɛmɛwale dali la u kan.

Kɛnɛya tigilamɔgɔw tɔgɔlakibaruya

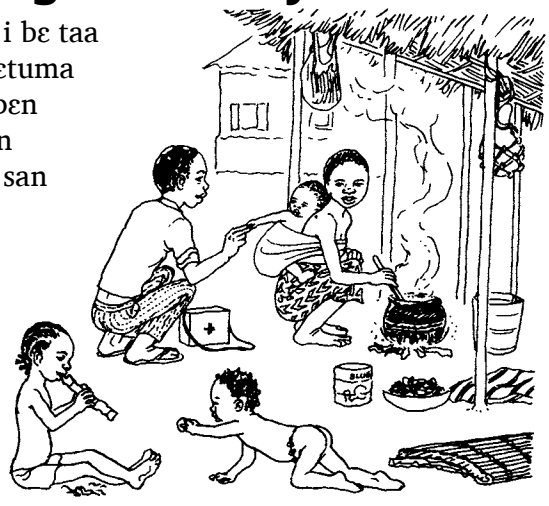

N'i mɔgɔ min ye kɛnɛya tigilamɔgɔ ye, i bɛ taa bɔ denmisɛnw na ka caya. O lajɛli in kɛtuma nɔgɔman ye den ka boloci donw ye (sɛbɛn ɲɛ 246), walima kalo fila o kalo fila san fɔlɔ la ni ka sɔrɔ k'a tɔ kɛ sigi kelen ye san o san o kɔ fɛ.

I ka lajɛli bɛ caya ni bana fari bɛ den na waati minnu na, i n'a fɔ den mɔni sumayali. I ka kan ka segin (walima k'a fɔ denba ye k'a ka na i fɛ yen ni den ye) ka na den lajɛ a furakɛli kɔ fɛ k'a dɔn ni den bɛ k'a yɛrɛ sɔrɔ walima n'a mako bɛ furakɛli la halisa.

Hali n'a y'a sɔrɔ ko a ka nɔgɔ denbaw ka na ni u denw ye dɔgɔtɔrɔ fɛ yen a k'u lajɛ, dɔgɔtɔrɔ yɛrɛ ka kan k'a bɔ a yɛrɛ la ka na bɔ a ka banabaatɔw ka so tuma kelen kelen na. Denyɛrɛninw walima den kɔrɔbaw mabɔli dɔgɔtɔrɔso banabagatɔ wɛrɛw la, o de ɲɔgɔn tɛ. A Fana, denba dɔw wulili man nɔgɔ ka bɔ u den tɔw kɔrɔ walima u ka baara kɔrɔ. O denba ninnu tɛ na dɔgɔtɔrɔso la. A sugu la, kɛnɛyatigilamɔgɔ de ka kan k'a janto o muso ninnu denyɛrɛninw n'u den kɔrɔbaw lajɛli la.

> I mako bɛ den minnu kɔlɔsili la kosɛbɛ olu ye minnu tɛ ye i fɛ ka caya ye.

Komin den bɛ ka mɔ ka taa a fɛ, i bɛ tɛmɛ ni a lajɛli ye. A lajɛli sen fɛ:

- I bɛ ɲininkali kɛ den tun bɛ cogo di – n'a tun ka kɛnɛ ani n'a bɛ ka mɔ a ɲɛ ma.
- I bɛ den lajɛ ka bɔ a kunkolo la ka na fo a senkɔnin na. Den kɛnɛman sɔmi ka teli ani a timina ka di. A golo yecogo ka ɲi ani a fari bɛ ka mɔ ni ka kɔkɔ.
- I bɛ ɲininkali kɛ ni den bɛ dumuni kɛ koɲuman. I bɛ denba ladi ka kɛ sin dili ɲuman na ani dumuni nafamaw dilali la.
- I bɛ den girinya hakɛ ta k'a lajɛ. Walima ni ba sen bɛ denkɔlɔsi baara dɔ la, i b'a fɔ k'a k'o sɛbɛn d'i ma i k'o lajɛ (i n'a fɔ mɔni kɔlɔsilisɛbɛn dɔ: misali la Den ka kɛnɛya kɔlɔsilisɛbɛn walima i bɛ se ka sɛbɛn o sɛbɛn sɔrɔ ba bolo den ka kɛnɛya kan).
- I bɛ den fari jɛlenya jateminɛ ani n'a dayɔrɔ ka ɲi. I ka lajɛli ninnu bɛ kɛ sababu ye i ka denbaya kalan yɛrɛkɔlɔsi ni yɛrɛ tangali fɛɛrɛw la ka kisi banaw ma. A fana bɛ se k'a to i k'a dɔn u mako bɛ dɛmɛ sugu min na k'u ka du lakana kɛnɛya sira kan.
- A kɛ cogo bɛɛ la i k'i ka dɔnta don du mɔgɔw ni denba la kɛnɛya siratigɛ la.

Denw ladonni bɛ kɛ sababu ye kɛnɛya tigilamɔgɔw bolo ka sigidamɔgɔw ka dannaya n'u ka bonya sɔrɔ. Denmasaw ɲɛ b'i la k'u denw furakɛ minkɛ, u bɛ da i la k'u yɛrɛ kunkanbanaw ɲininkaliw kɛ i la. N'i bɛ to ka na den min ka kɛnɛya n'a mɔcogo lajɛ sɔn ni sɔn, o ye sira ɲuman ye ka denba ni dukɔnɔmɔgɔw tɔw kunkangɛlɛyaw dɔn kɛnɛya sira kan ani k'u ka dannaya sɔrɔ.

I bɛ i to o la ka waati kungurunni kɛ denmisɛnw kalanni na kɛnɛya kan. Denmisɛnw b'u ka fɛn dɔnnen bɛɛ lakali u ka mɔgɔw ye ani u denmisɛnɲɔgɔn bɛɛ ye. U ye kɛnɛya kunnafoni jɛnsɛnni fɛɛrɛ ɲumanba ye sigida la.

Den min bɛ ka mɔ o den ka kɛnɛ de

I b'i jija ka den ka mɔni kunnafonitasɛbɛn dɔ kɔnɔ, i n'a fɔ min ɲɔgɔn bɛ gafe in ɲɛ nata kɔnɔ. Den ba walima den ladonbaa ka kan ka o sɛbɛn in mara. I bɛ a sɛbɛn in cogoya ɲɛfɔ a ye walasa a k'a dɔn ni a den bɛ ka jigin ka bɔ kɛnɛya kɔnɔ ka na banani fan fɛ.

DEN KA KƐNƐYA KƆLƆSISƐBƐN

Kɛnɛyaso Centre de Santè de :
Mara Cercle de :

FICHE CONSULTATION ENFANT

Ba ka bange kɔlɔsisɛbɛn
Mère PF

Muso lasiritɔ
Enceiente

Den da bɔli
Enfant Sevrage

Witamini A
Vit. A

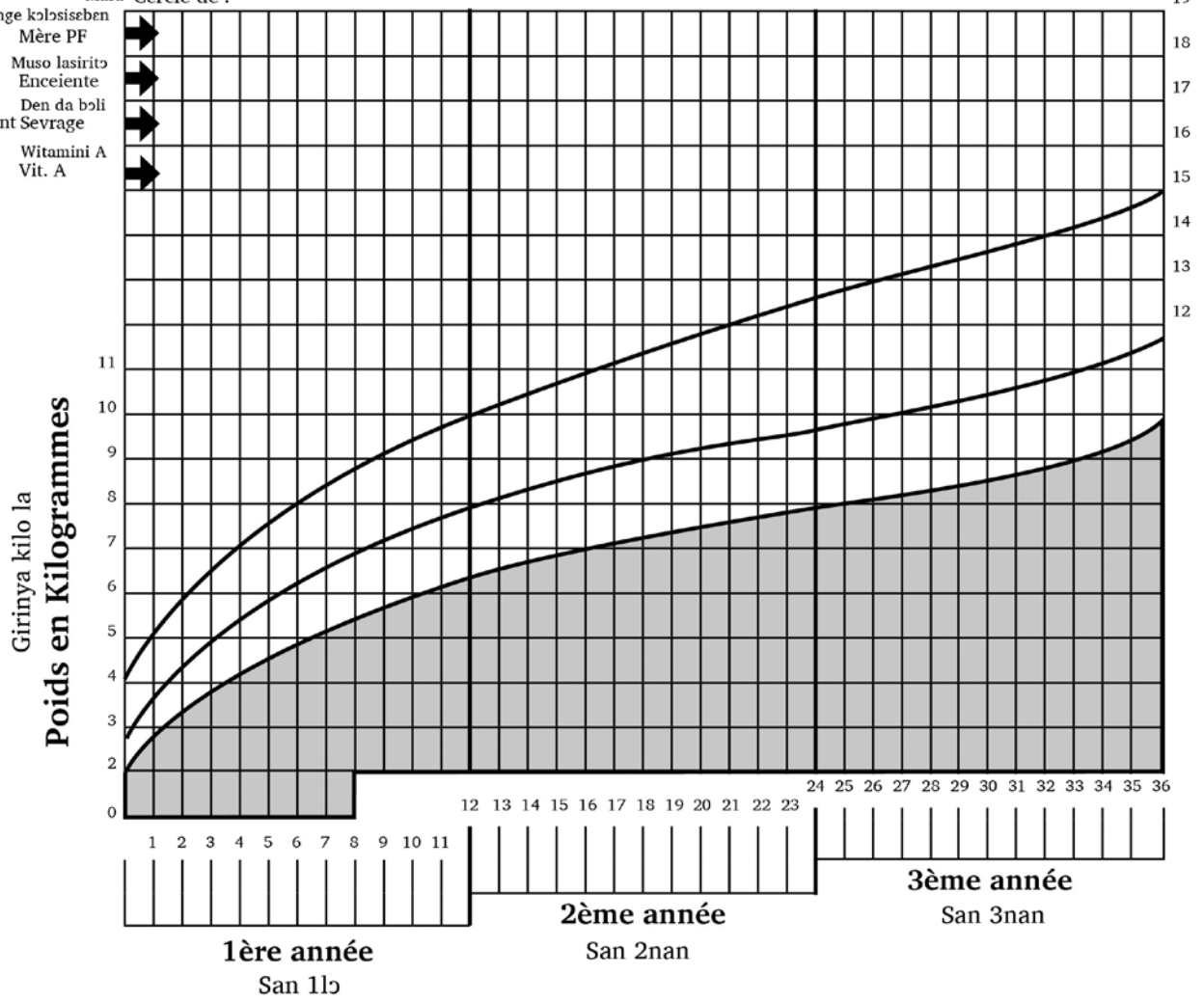

San AN	Kalo MOIS	Tile JOUR

Numèro de la fiche :
Kɛnɛya kɔlɔsisɛbɛn nimɔrɔ

Date de 1ère consultation :
Lajɛliko fɔlɔ don

Nom de l'enfant :
Den tɔgɔ

Rang dans la fratrie :
Den jolinan

SEXE : Den cɛya ni a musoya
cɛ M ☐ F muso ☐

Nom du père :
Fa tɔgɔ

Nom de la mère :
Ba tɔgɔ

Addresse :
Lasɔrɔ

Sɛbɛn makoŋɛcogo

Den ka kɛnɛya kɔlɔsilisɛbɛn

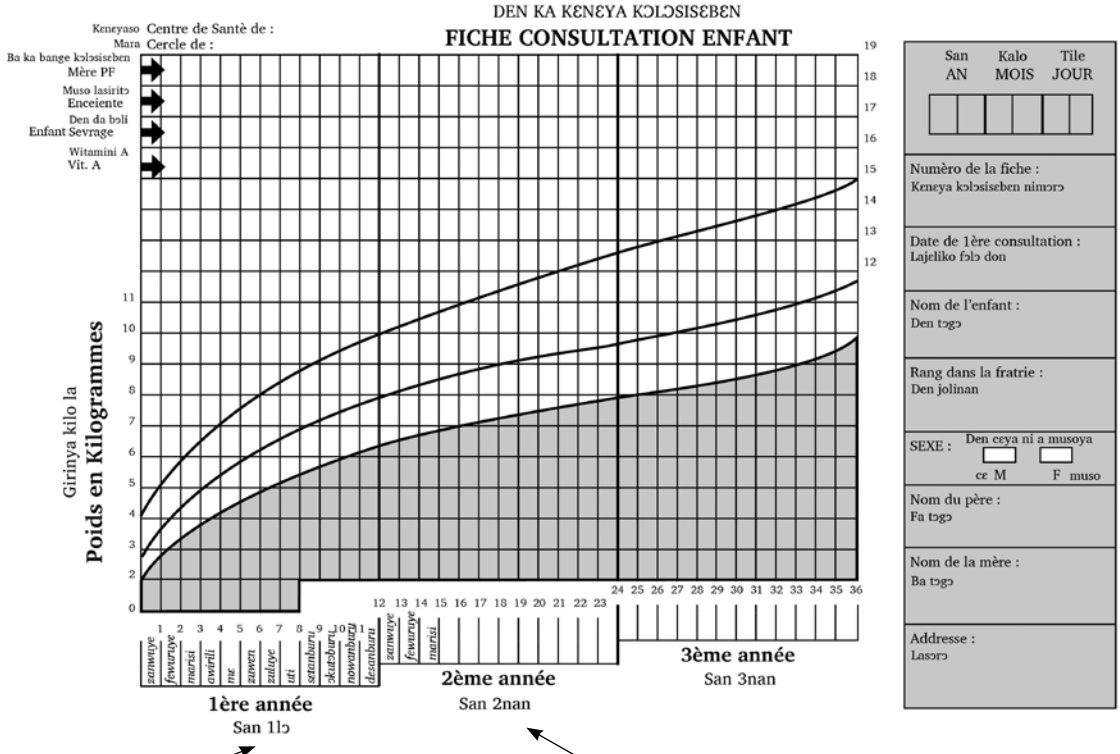

Kɛta 1

I bɛ i den wolokalo sɛbɛn nin yɔrɔ la: nin sɛbɛn b'a jira ko den.

Kɛta 2

I bɛ kalo minnu bɛ na ka da i den wolokalo kan olu tɔgɔ sɛbɛn.

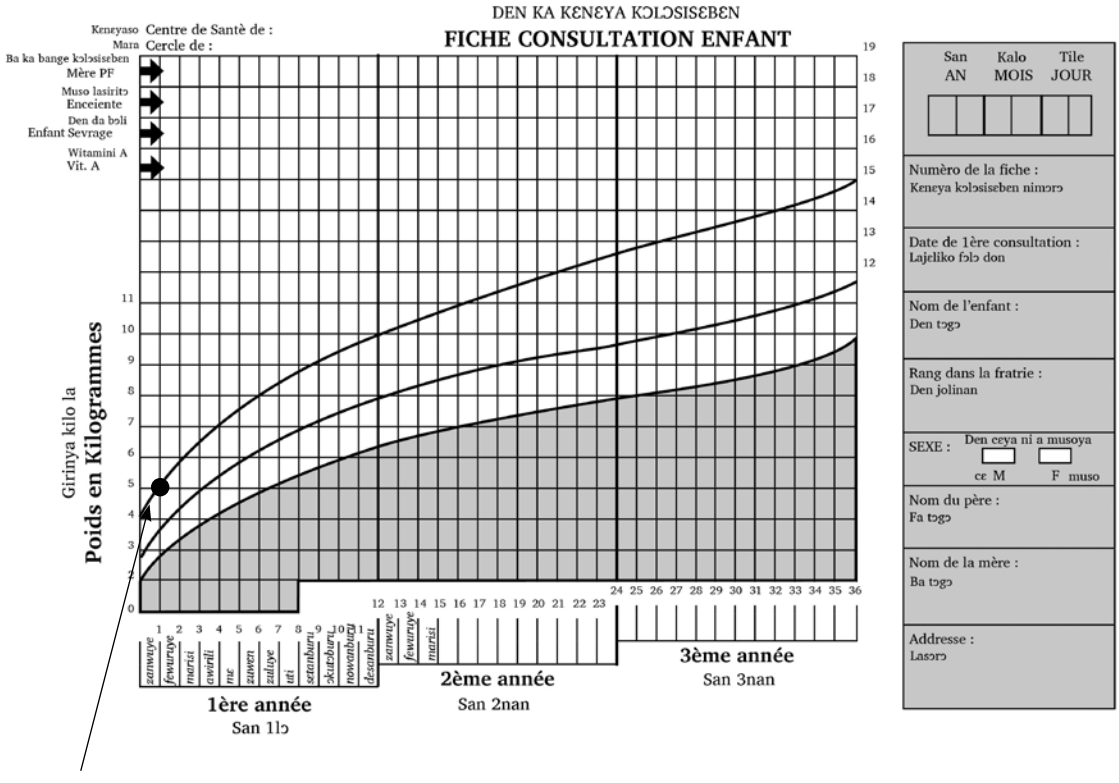

Kɛta 3

I b'i jija k'i den pese k'a girinya hakɛ dɔn kilogaramu la.

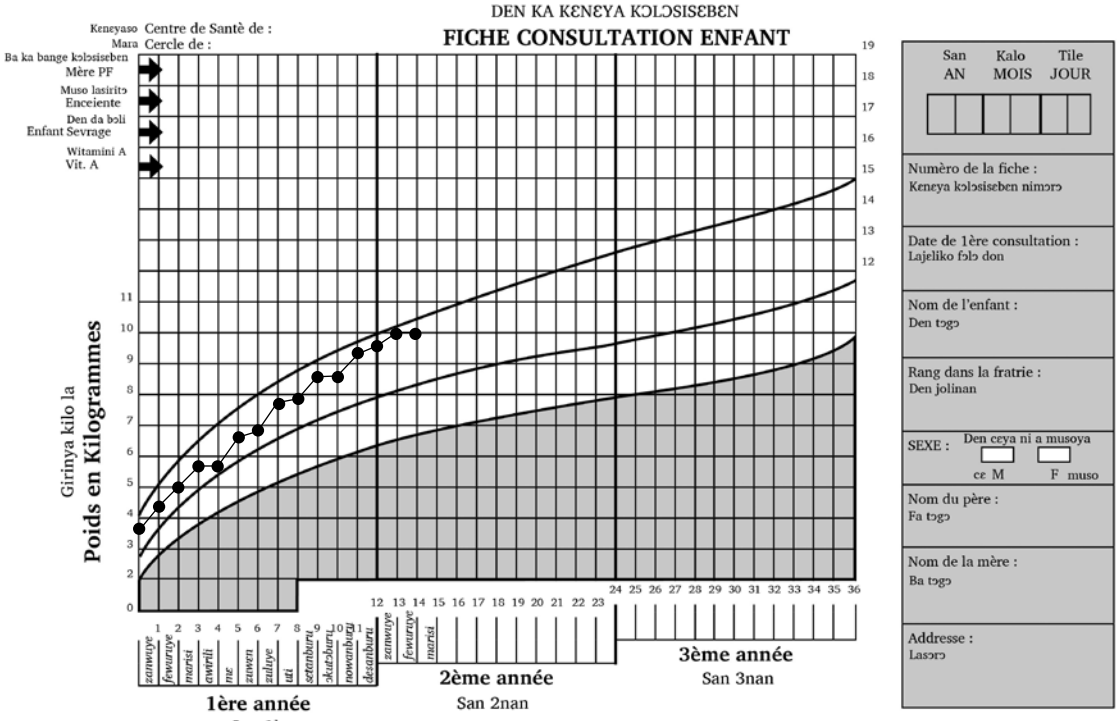

Kɛta 4:
I kɛ o kɛ ka den pese kalo o kalo, i bɛ o taamasiŋɛ bila ni tomikurunin dɔ kɛli ye sɛbɛn kan. I bɛ tila ka o kuruninw bila ɲɔgɔn na ni ci kɛli ye u ni ɲɔgɔn cɛ. Ni den ka kɛnɛya bɛ ka sabati ka taa fɛ, i b'a ye ko kurunin kura bɛ kɛlen laban ni san cɛ kalo o kalo.

Den mɔni taamaseerelanw lajɛ tiiri taacogo fɛ

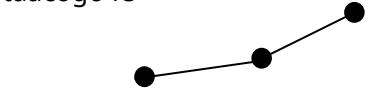

A ka ɲi

Den ka mɔcogo ka ɲɛ

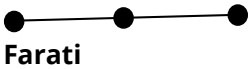

Farati

Dɔ tɛ ka fara den kan o min bɛ dɔn n'a girinya toli ye a nɔ na kalo o kalo. I jija i k'a kun ɲini k'a dɔn

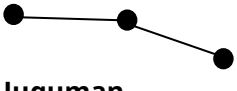

Juguman

Dɔ b'a la ka bɔ den girinya kalo o kalo. O bɛ bana kofɔ. O densugu mago bɛ ladonni kɛrɛnkɛrɛnnen na.

Laɲini ye min ye o ye den ka mɔni ka sabati ka taa a fɛ. A ka mɔni kana jɔyɔrɔ kelen na. A kana dɛsɛ a ka mɔni dakun kɔrɔ ma.

N'i y'a dɔn ko den dɔ tɛ ka mɔ a cogo la, i bɛ i ka lajɛliw caya. I b'a lajɛ n'i bɛ se dɔ fara a ka dumuni kan cogo min na. I bɛ jateminɛ kɛ bana minnu ka teli ka kɛ a nkeseli in sababu ye.

Mɔni

Mɔni ye den farikolo n'a hakili kɔgɔcogo ye. A b'a yɛrɛ farikolo don a sagoya la cogo min na ani a bɛ kumalaciw ɲɛnabɔ cogo min na ka fara a bɛ kunkow ɲɛnabɔ cogo min na kan olu bɛɛ bɛ kɛ a tɔgɔlakow ye. Nka a ka adamadenya yiriwali man kan ka kɛ fɛn jɔlen ye. O ka kan ka to sen na ka wara ka t'a fɛ. Ni den min mɔni ka suma, kɔlɔsili ka kan ka bonya o kan.

Munna den dɔw mɔni senna ka suma kojugu ni dɔw ta ye? Tuma dɔw la, kɔrɔ wɛrɛ foyi t'o la – danfara tɛ ban mɔgɔw ni ɲɔgɔn cɛ. Nka bana ni balodɛsɛ bɛ se k'a to den mɔni bɛ sennasiri cogoya bɛnbaliw la. Lujuraya sugu dɔw bɛ se ka na ni mɔni cogoya tiɲɛni tɛ ye fana. Misali la, i tɛ kɔn ka bɔ a kala ma ko tuloko bɛ den na. O nɔ na, i kɔni bɛ sɔmi k'a tɛ sela ka kuma i n'a fɔ a balimamusow n'a balimakɛw cogo la. A ka kan i k'i ɲɛmada den mɔcogo fɛ bari mɔni sennasumayali ka teli ka kɛ kɛnɛya kunkangɛlɛya dɔ ye walima lujurako dɔ i ka kan ka min sidɔn.

Den min si bɛ kalo 3 la o ka kan ka se:

- Ka yɛlɛmisɛnnin kɛ
- Mankan ni yɛlɛma-yɛlɛma kɛtɔ dɔn
- K'a kɔrɔmɔgɔw yeelen n'u kumakan dɔn
- K'a yɛrɛ tɛgɛw lakodɔn
- Ka kasi ni kɔngɔ bɛ a la walima n'a minɛcogo man ɲi
- Ka sin min k'a sɔrɔ tirikitaraka ma ye a la
- K'a kun kɔrɔta k'a dalen to a kɔnɔ kan

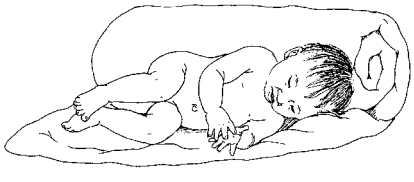

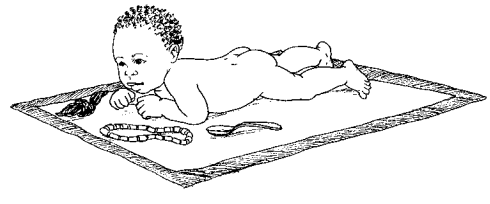

Den min si bɛ kalo 6 la o bɛ se:

- K'a kun munumunu ka mankan bɔfan ɲini.
- K'a dalen yɛlɛma ka bɔ a kɔnɔbara kan k'a da a kɔ kan
- K'a masurunnamɔgɔw dɔn.
- Ka fɛnw ta ka don a da
-

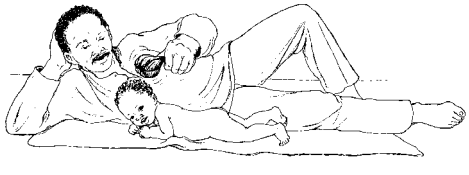

Den min si bɛ san 1 na o bɛ se:

- Ka mankan bɔlen mɛn k'o ladege ani ka daɲɛ kelen-kelenw ladege
- Ka tulon nɔgɔmanninw kɛ, i n'a fɔ: uwaaa!
- Ka fɛnw ta ka bila-bila ɲɔgɔn kan walima ɲɔgɔn kɔnɔ
- Ka wuli k'a sigi i yɛrɛ ma ka ŋunuma a yɛrɛ ye
- K'a maanabɔ yɔrɔjanfɛn nɔ fɛ walima wulikajɔ nɔ fɛ

Den min si bɛ san 3 la o ka kan ka se:

- Ka kumasen kelen-kelenw faamu ni k'u fɔ
- Ka baara misɛnninw kɛ i n'a fɔ furanni

- Ka mɔgɔ wɛrɛw kunkankow dɔn
- ka minɛnw woloma-woloma
- Ka boli, k'a pan, ani ka yɛlɛn fɛnw na

Ni den bɛ mɔna ni sennasumaya ye, i bɛ se k'a dɛmɛ cogoya 2 la:

1. I bɛ kɛnɛya tigilamɔgɔ dɔ bila o k'a lajɛ ni mɔni sennasumayali in bɛ sɔrɔla kun min na.
2. Den mɔni sennasumayalen don a ka mɔgɔya dakun minnu na, i bɛ kɔlɔsili bonya olu kan.

Den mɔni sennasumayalen don dakun minnu na
i b'a dɛmɛ k'a mɔni sankɔrɔta o dakunw na.

A yɔrɔ kalan (ɲɛ 480) den mɔni kɔlɔsilisɛbɛn kunkanko bɛɛ ko la. O sɛbɛn ninnu nafa ka bon denmasaw ni kɛnɛya tigilamɔgɔw bɛɛ bolo. Den mɔni kɔlɔsili nɔbɔcogo ɲuman don ani k'u kunnafoniw ta ka den ka kow ɲɛnabɔ a mɔtɔla.

Denw bilali kalan sira fɛ

Den kɔrɔyatɔla bɛ faamuya dɔ sɔrɔ ka a ka fɛn kalannenw na ka taa a fɛ. A bɛ na dɔnniya ni bolojolenya minnu sɔrɔ a ka kalansolataa nafa ye o bɛ se ka kɛ sababu ɲuman ye a ma a ka se ka ko caman sidɔn ka ko caman fana waleya diɲɛ latigɛ la kɔ fɛ. Kalansolataa nafa ka bon.

Nka den b'a ka faamuya caman sɔrɔ so kɔnɔ, foro kɔnɔ, walima bɔlɔn kɔnɔ. A bɛ faamuya sɔrɔ filɛli sen fɛ, lamɛnni sen fɛ ani ka to ka mɔgɔ tɔw ta kɛlen ladege. A tɛ faamuya bɛrɛ sɔrɔ ka bɔ mɔgɔw ka fɔŋɲɛna na ka mɔgɔw ka kɛtaw ladegeli bɔ. Den ka jogo tataw la fanba dɔw ye – mɔgɔɲumanya, kotigiya, ani ɲɔgɔnsɔn – a tɛ se ka minnu sira minɛ fiyewu n'u misali ɲumanw tɛ ka kɛ a ɲɛ kɔrɔ.

Den ka mɔgɔya kalan sɔrɔli bɛ kɛ a sen fɛ. A ka kan ka kow kɛcogow n'u ɲɛnabɔcogow kalan a yɛrɛ ye hali ni a bɛ filiw kɛ kɛ a kɔnɔ ka taa. Ni den ka dɔgɔn kosɛbɛ, i b'a lakana fɛnjuguw ma. Nka n'a bɛ ka kɔrɔbaya ka taa, i b'a dege a ka se a jantocogo la a yɛrɛ la. I b'a ka yɛrɛya wali kotigiya to a bolo ko dɔw la. I bɛ to ka sɔn a ka hakilina dilen dɔw ma hali n'a y'a sɔrɔ u b'i ta dilenw sɔsɔ.

Ni den ka dɔgɔn, a miiri tɛ kɛ dɔ wɛrɛ la a yɛrɛ magow kɛli kɔ. Kɔsa fɛ, a bɛ sɔrɔ ka bɔ a kala ma ko mɔgɔ ka kan k'i mɔgɔɲɔgɔn tɔw dɛmɛ ani ka kow kɛ u ye. I bɛ to ka denmisɛnw fo u ka dɛmɛniw na ni ka a jira u la ko ye ko ɲuman ye.

Den minnu ja la ka gɛlɛn olu bɛ ɲininkali caman kɛ. Ni masaw, karamɔgɔw ani tɔw bɛ to ka waati kɛrɛnkɛrɛn ta k'u ka ɲininkaliw jaabi ni dusukunjɛlenya ye ani faamuyacogo ɲuman na – ani ka to k'a fɔ u ye k'u t'a dɔn n'u tɛ ko min sidɔn – o bɛ ɲininkali kɛli nege to den na tuma bɛɛ. Ni den kɔrɔyara n'o hakilidayɛlɛn sugu ye, a ka teli k'a ka sigida kow ɲɛnabɔ ka a kɛ sigiyɔrɔ ɲuman ye.

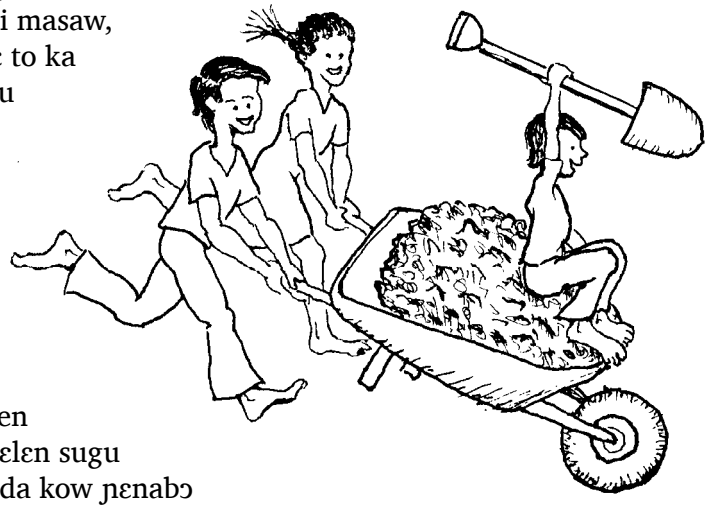

Nanfila A: Den ka mɔni kɔlɔsilisɛbɛn

Den ka o mɔni kɔlɔsilisɛbɛn o bɛ kɛ min ye

Denmisɛnw mɔni bɛ kɛ sira caman fɛ: **farikolo** ta (janyali ni bonyali), **hakili** ta (keguya), **kuma** ta (kuma kɛli walima taamasiŋɛw kɛli ka kunnafoni jɔyɔrɔ fa), ani **mɔgɔlandiya** (mɔgɔ ɲɔgɔnnaw lakodɔnni). Den ka adamadenya dɔnni ka kan ka kɛ ni o dakun fɔlen ninnu bɛɛ ye. Misali la: ni den min bɛ ka a bolo kɔrɔta tali kama, o ye k'a jira ko:

- A bɛ ka a farikolo seko waleya – bɛ a bolo kɔrɔta.
- A bɛ k'a hakili seko waleya – a b'i dɔn de.
- A bɛ kunnafonidi seko waleya – a bɛ ka a fɔ i ye ko min nege b'a la.
- A bɛ ka mɔgɔlandiya seko waleya – a bɛ ka a jira ko e ka tali ka di a ye.

Ja minnu bɛ ɲɛ nataw kɔnɔ olu bɛ fɛn caman fɔ den ka sennako faamutaw kan ani tuma jumɛn na denw la fanba b'o sennako ninnu dɔn. I bɛ se k'o katimu in tɔnɔ bɔ o kɔnɔkunnafoni kama. O kunnafoniw bɛ denw ka ɲɛnatigɛli min kan o bɛ se k'i dɛmɛ k'a dɔn i den bɛ kɔ fɛ sennako min dɔnni na n'i ka kan k'a dɛmɛ k'a bɔ o gɛlɛya kɔnɔ.

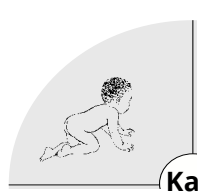

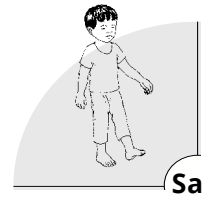

Ja ninnu b'a jira ko den farikolo sennakow bɛ yɛlɛma ka taa a fɛ cogo min na n'a b'a la ka kɔrɔbaya ka taa.

K’i dɛmɛ k’a dɔn sennako min ntanya bɛ den na a k’o dege

I jija filankulu min ka surun i den sisan na ja kɔnɔ i ka o ɲini k’o sɔrɔ. Jaw kɔnɔ, i bɛ i den sennakow lamini ni koori ye. I bɛ se ka a dɔn ko sennako dɔw ntanya bɛ i den na k’a sɔrɔ o bɛ a filanmaw dɔw la. N’i ye o dɔn tuma min na, i bɛ sɔrɔ k’a ye ko i ka kan k’i sɛbɛ don ko minnu kɛli fɛ i den ka sennako bɛɛ sɔrɔ.

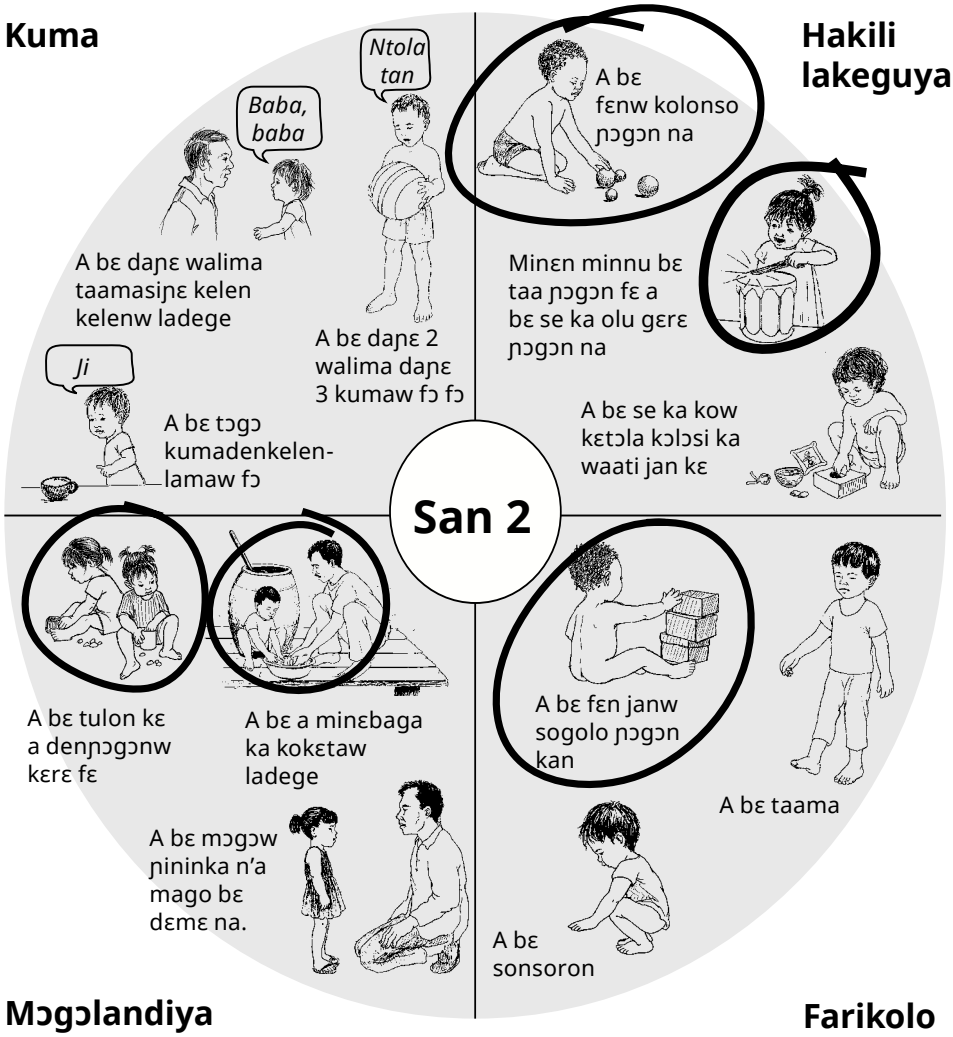

Nin ja in na san fɛ, denba dɔ ye a ka kalo 20 den sennakow lamini ni koori ye. A den mako bɛ dɛmɛ na farikolo ni kunnafonidi sennakow sɔrɔli la.

Nin koori in fan bɛɛ bɛ mɔni dakun dɔ jira. Jaw ni sɛbɛnniw ye sennakow ye minnu bɛ kɛ denmisɛnnin fanba la u kalo 3 kɔnɔna na.

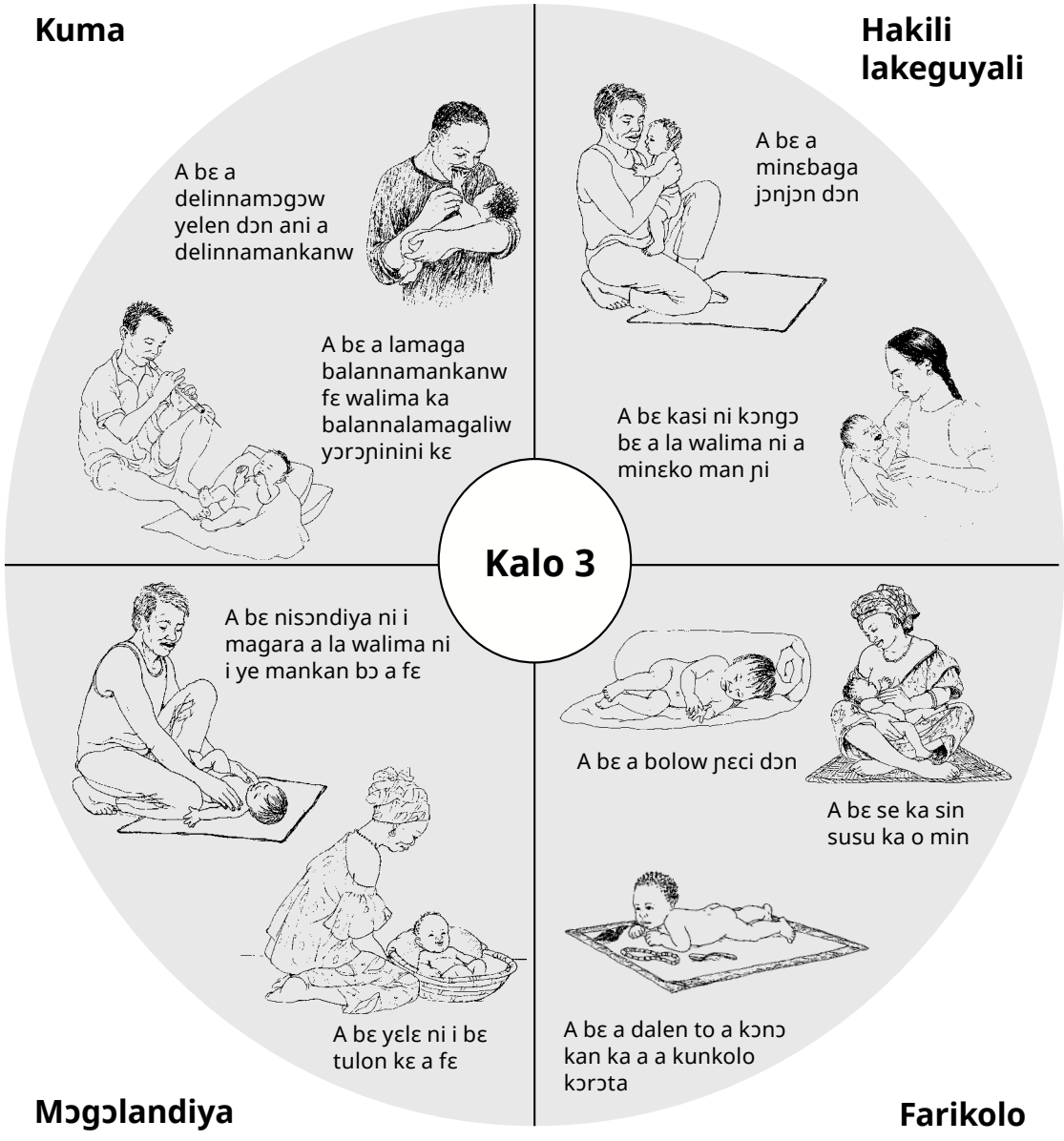

Den minnu tɛ se ka ko 2 ɲɛnabɔ sennako fɛn o fɛn kɔnɔ, olu ka kan ka dɛmɛ ni denw ɲɛlakeguyabaaraw ye walasa u kana to kɔ fɛ o sennakow na. Nka ja ninnu ye sennako dɔw jira misali ye ten dɔrɔn. Misali la, kunnafonidi sennako yɔrɔ la: a ma fɔ k'i ka filen ta k'o fiyɛ! Kuma bɛ yɔrɔ min kan o ye k'i yɛrɛ ɲininka n'i den b'a la k'a jira k'a bɔra balannamankan bɔlen kala ma.

I k'a bila i kun na ko den bɛ fɛn caman faamu n'a bɛ a filanma tɔw ka kɛta ɲɔgɔn kɛ i ka sigida la.

Nin koori in fan bɛɛ bɛ mɔni dakun dɔ jira. Jaw ni sɛbɛnniw ye sennakow ye minnu bɛ kɛ denmisɛnnin fanba la u kalo 6 kɔnɔna na.

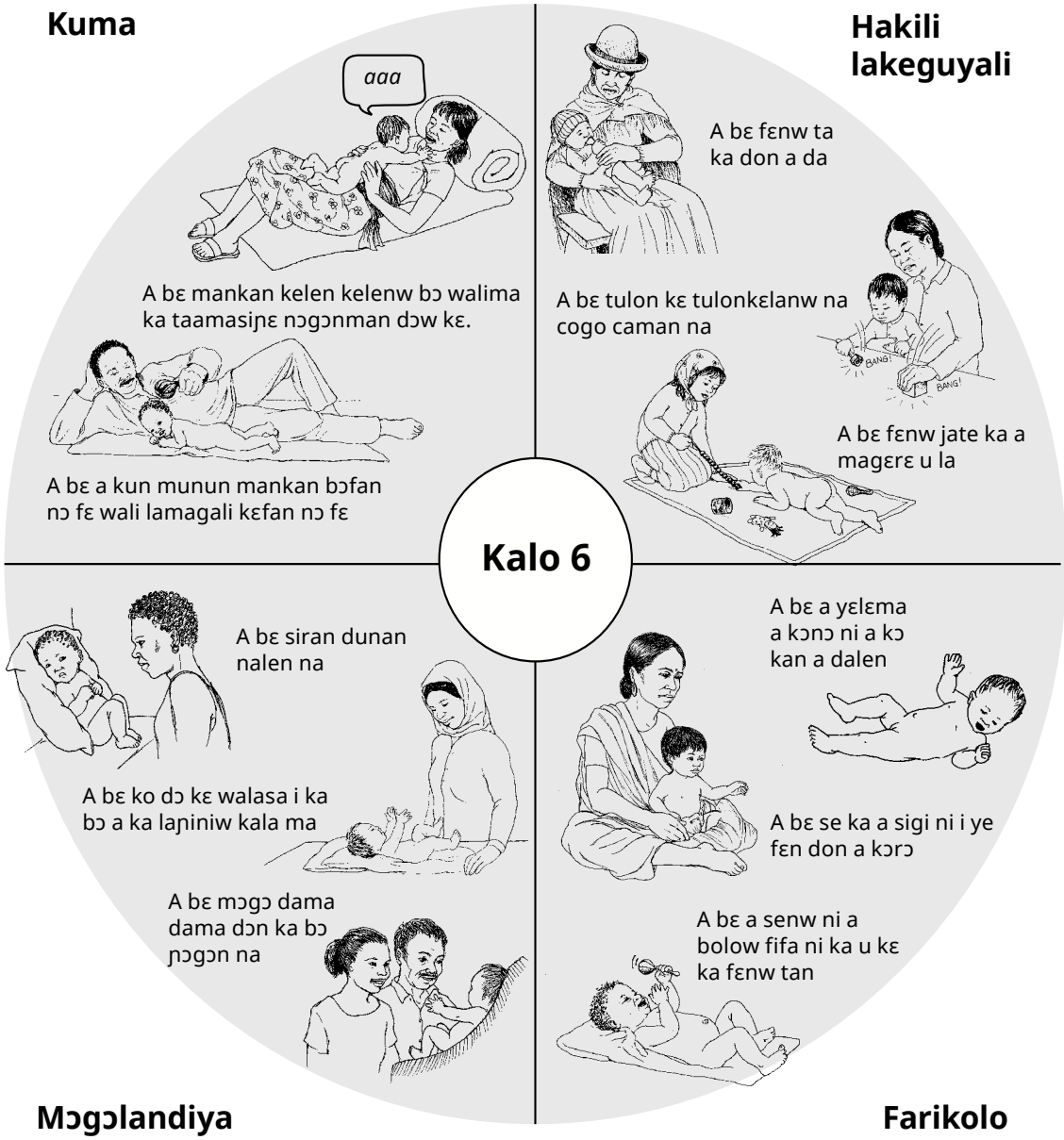

Den minnu tɛ se ka ko 2 ɲɛnabɔ sennako fɛn o fɛn kɔnɔ olu ka kan ka dɛmɛ ni denw ɲɛlakeguyabaaraw ye walasa u kana to kɔ fɛ o sennakow la. Nka ja ninnu ye sennako dɔw jira misali ye ten dɔrɔn. Misali la, farikolo sennako yɔrɔ la: a ma fɔ k'i den ka tulon kɛ ni kɔcɔkɔcɔnin ye! Kuma bɛ yɔrɔ min kan o ye k'i yɛrɛ ɲininka n'i den b'a la k'a bolow n'a senw lamaga ka olu munumunu koɲuman.

I k'a dɔn k'a fɔ ko den bɛ fɛn caman faamu n'a bɛ a filanma tɔw ka kɛta ɲɔgɔn kɛ i ka sigida la.

Nin koori in fan bɛɛ bɛ mɔni dakun dɔ jira. Jaw ni sɛbɛnniw ye sennakow ye minnu bɛ kɛ denmisɛnnin fanba la u kalo 12 kɔnɔna na.

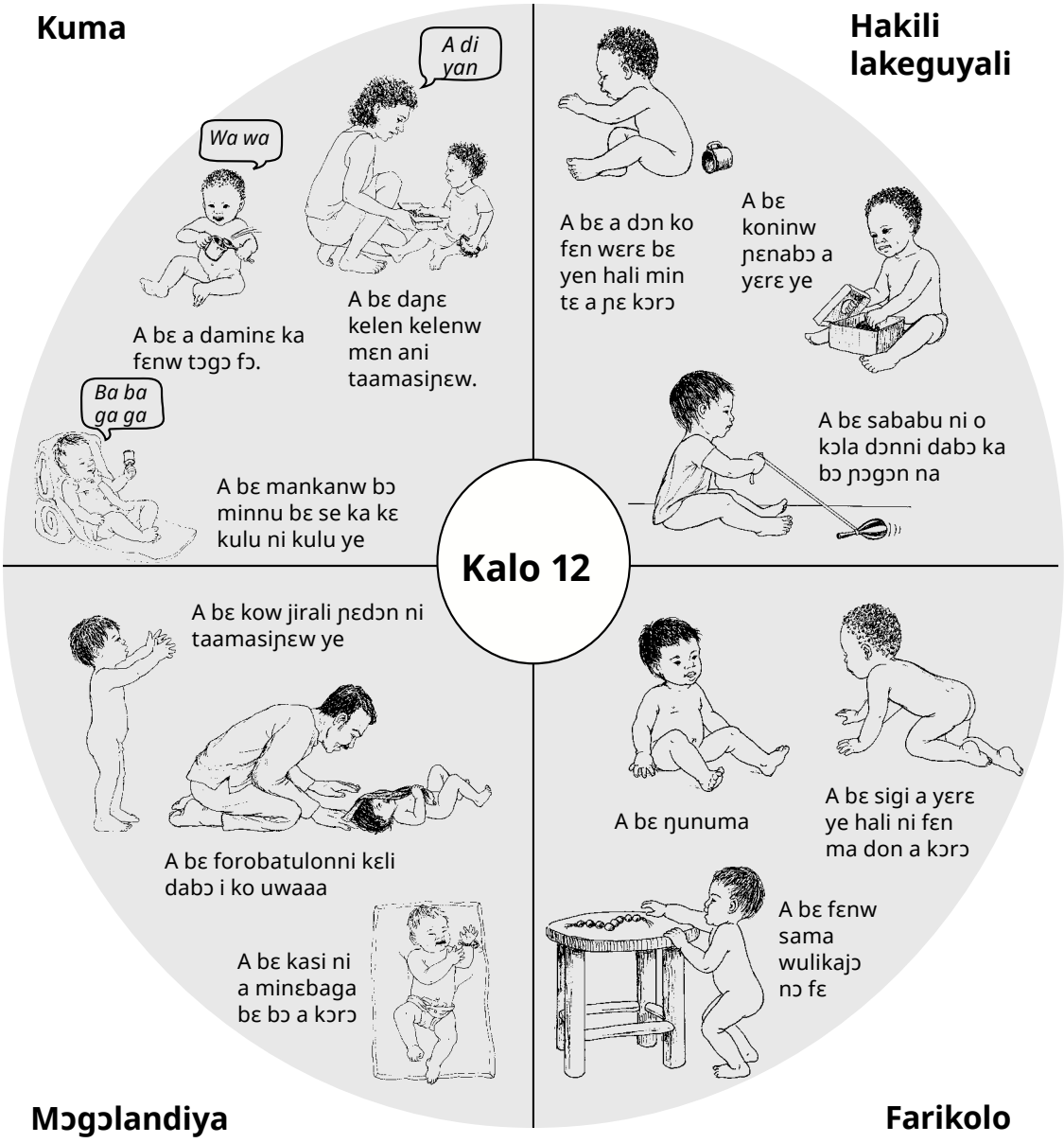

Den minnu tɛ se ka ko 2 ɲɛnabɔ sennako fɛn o fɛn kɔnɔ, olu ka kan ka dɛmɛ ni denw ɲɛlakeguyabaaraw ye walasa u kana to kɔ fɛ o sennakow la. Nka ja ninnu ye sennako dɔw jira misali ye ten dɔrɔn. Misali la, mɔgɔlandiya sennako yɔrɔ la: a ma fɔ k'i ka uwaaa kɛ! Kuma bɛ yɔrɔ min kan o ye k'i yɛrɛ ɲininka n'i den b'a la k'a donmɔgɔlakow kɛ.

I k'a dɔn k'a fɔ ko den bɛ fɛn caman faamu n'a bɛ a filanma tɔw ka kɛta ɲɔgɔn kɛ i ka sigida la.

Nin koori in fan bɛɛ bɛ mɔni dakun dɔ jira. Jaw ni sɛbɛnniw ye sennakow ye minnu bɛ kɛ denmisɛnnin fanba la u san 2 kɔnɔna na.

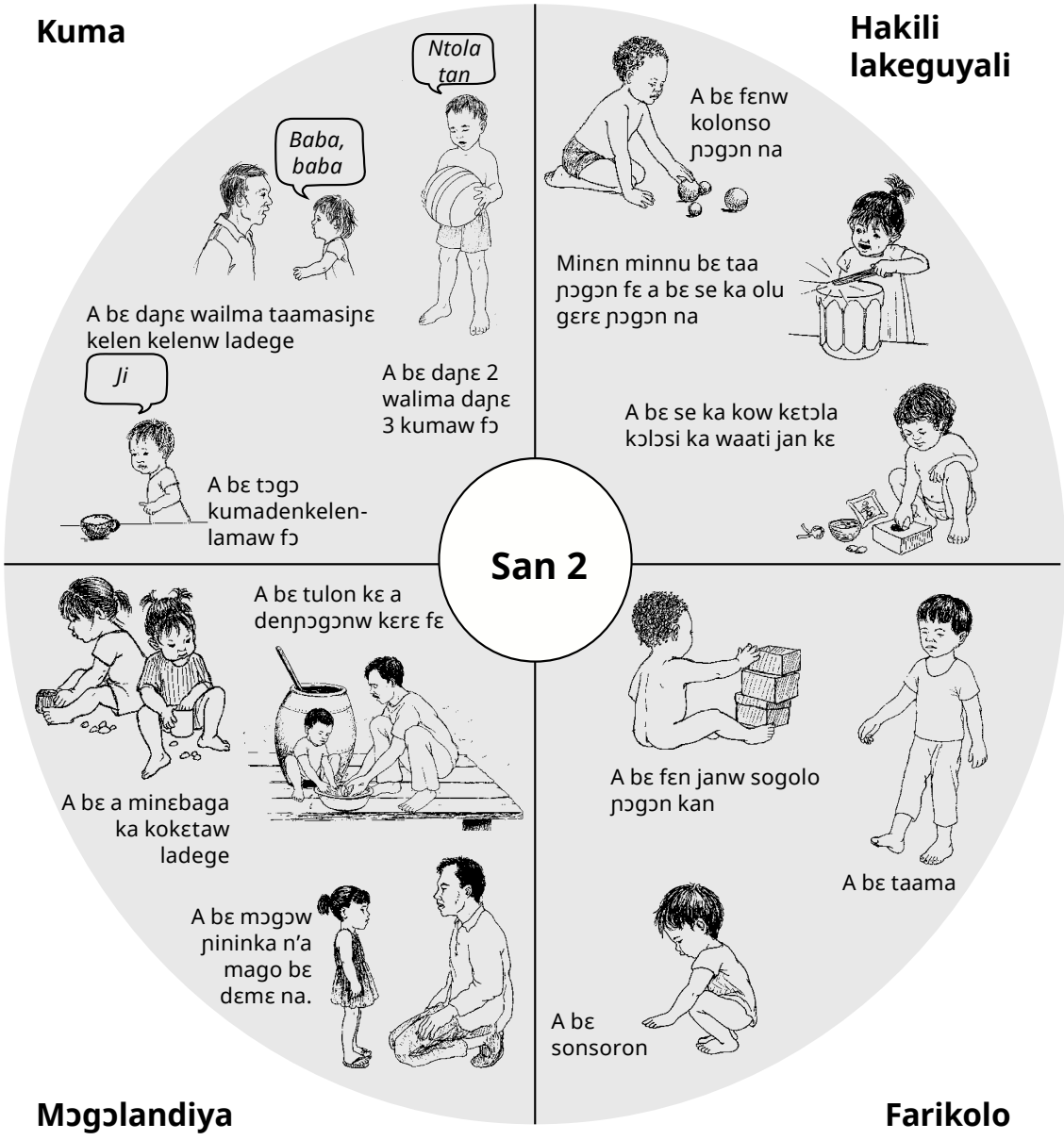

Den minnu tɛ se ka ko 2 ɲɛnabɔ sennako fɛn o fɛn kɔnɔ olu ka kan ka dɛmɛ ni denw ɲɛlakeguyabaaraw ye walasa u kana to kɔ fɛ o sennakow la. Nka ja ninnu ye sennako dɔw jira misali ye ten dɔrɔn. Misali la, hakili sennako yɔrɔ la: a ma fɔ k'i den ka se ka dunun fɔ diyagoya la! Kuma bɛ yɔrɔ min kan o ye k'i yɛrɛ ɲininka n'i den bɛ se ka ko 2 kɛ ɲɔgɔn fɛ.

I k'a dɔn k'a fɔ ko den bɛ fɛn caman faamu n'a bɛ a filanma tɔw ka kɛta ɲɔgɔn kɛ i ka sigida la.

Nin koori in fan bɛɛ bɛ mɔni dakun dɔ jira. Jaw ni sɛbɛnniw ye sennakow ye minnu bɛ kɛ denmisɛnnin fanba la u san 3 kɔnɔna na.

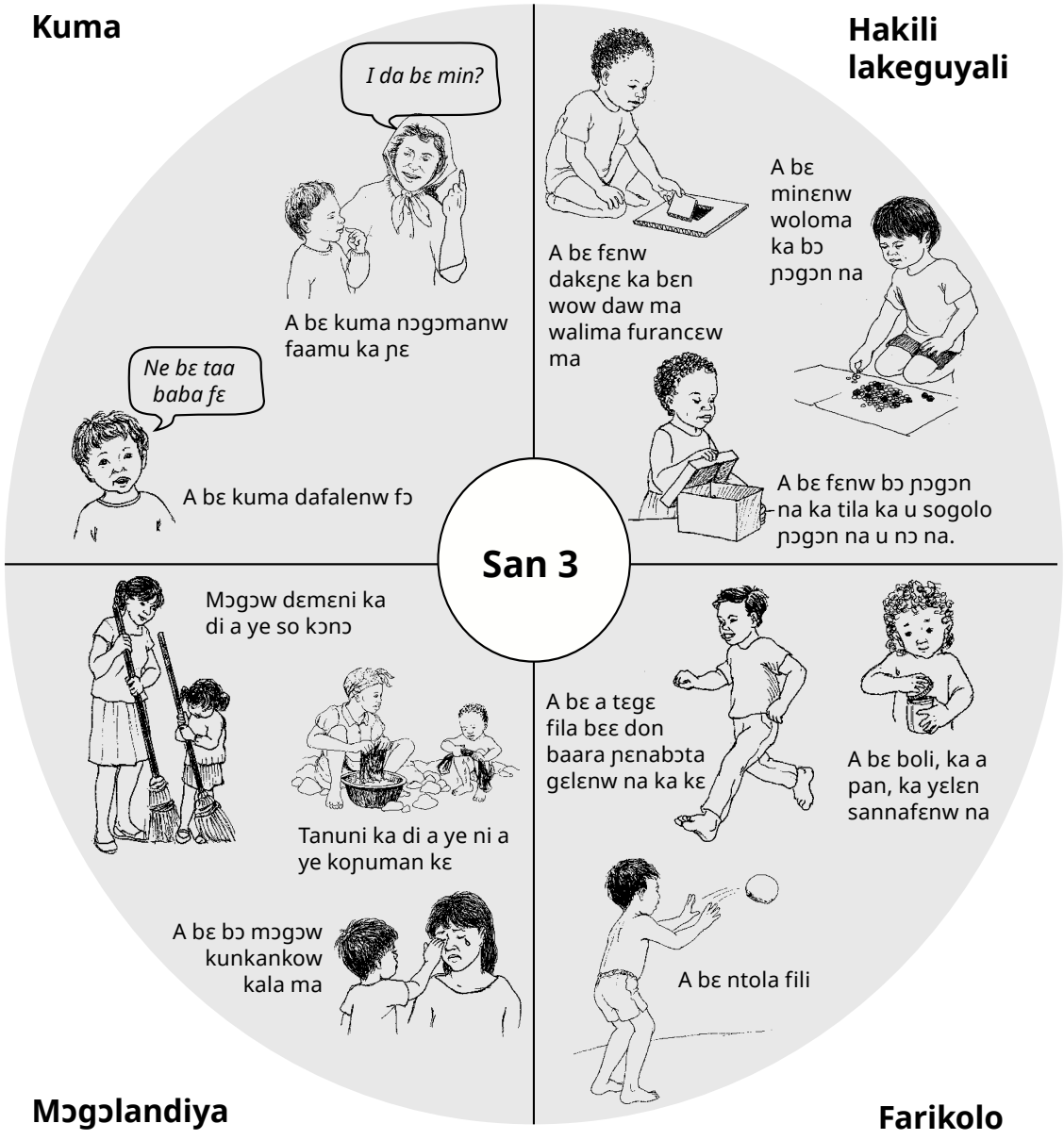

Den minnu tɛ se ka ko 2 ɲɛnabɔ sennako fɛn o fɛn kɔnɔ olu ka kan ka dɛmɛ ni denw ɲɛlakeguyabaaraw ye walasa u kana to kɔ fɛ o sennakow la. Nka ja ninnu ye sennako dɔw jira misali ye ten dɔrɔn. Misali la, mɔgɔlandiya sennako yɔrɔ la: a ma fɔ k'i den ka se ka yɔrɔfuran kɛ diyagoya la! Kuma kan bɛ min ma o ye i k'i yɛrɛ ɲininka ni sendonni ka di i den ye sokɔnɔmɔgɔw ka ko kɛtaw la.

I k'a dɔn k'a fɔ ko den ka faamuya bɛ jiidi a ɲɛ ma n'a bɛ a filanmaw ka kɛta ɲɔgɔn kɛ sigida la.

Nin koori in fan bɛɛ bɛ mɔni dakun dɔ jira. Jaw ni sɛbɛnniw ye sennakow ye minnu bɛ kɛ den fanba la u san 5 kɔnɔna na.

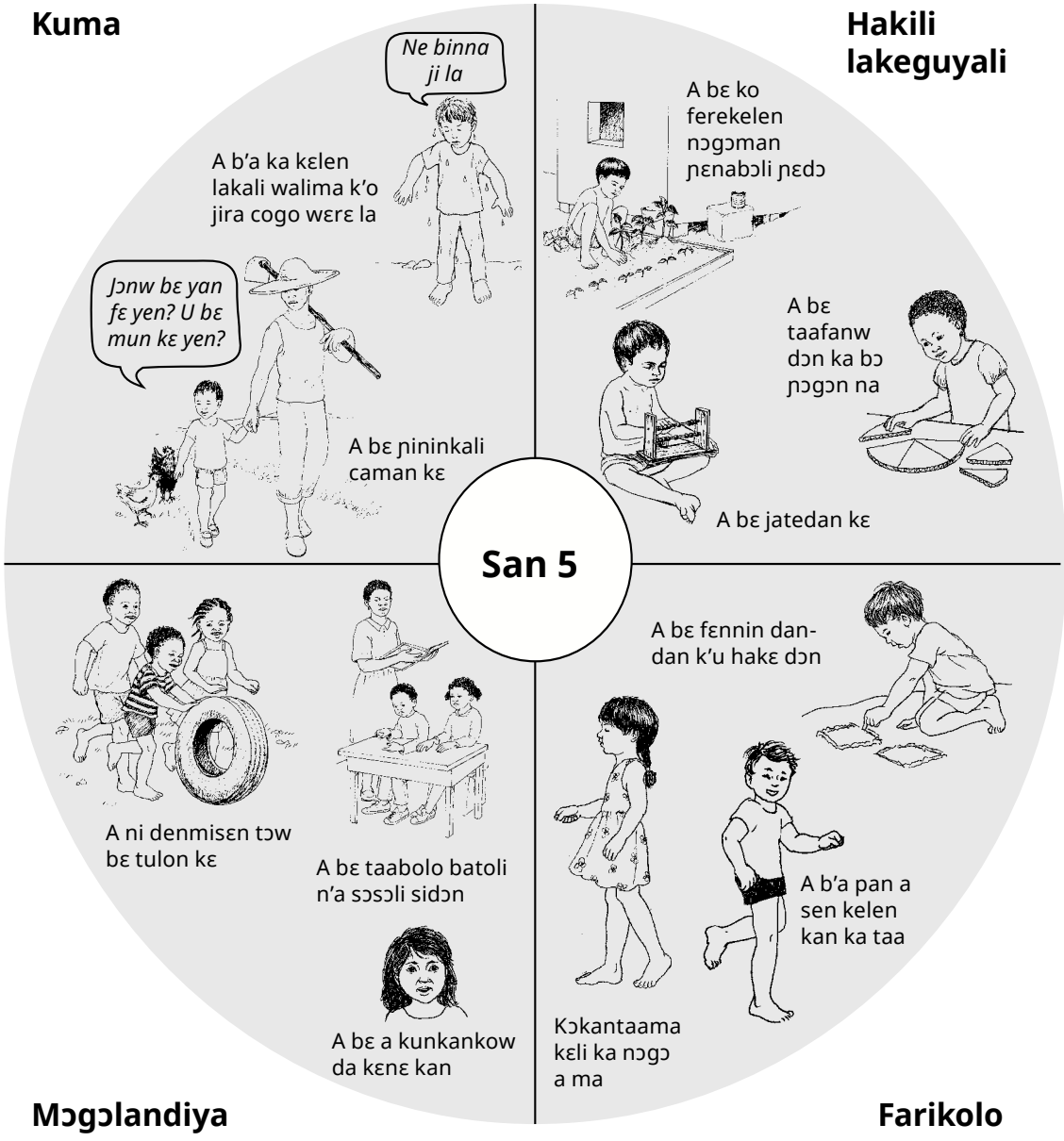

Den minnu tɛ se ka ko 2 ɲɛnabɔ sennako fɛn o fɛn kɔnɔ olu ka kan ka dɛmɛ ni denw ɲɛlakeguyabaaraw ye walasa u kana to kɔ fɛ o sennakow la. Nka ja ninnu ye sennako dɔw jira misali ye ten dɔrɔn. Misali la, mɔgɔlandiya sennako yɔrɔ la: a ma fɔ ko i den ka bila karamɔgɔ dɔ lamɛnni na diyagoya la! Kuma kan bɛ min ma o ye i ka to ka i yɛrɛ ɲininka n'i den bɛ k'a tɔɲɔgɔn tɔw taabolo faamu.

I k'a dɔn k'a fɔ ko den ka faamuya bɛ jiidi a ɲɛ ma n'a bɛ a filanmaw ka kɛta ɲɔgɔn kɛ sigida la.

Sigida

22 Mɔgɔkɔrɔba banaw

Yan, an bɛna banaw ye minnu ka ca mɔgɔw la minnu si tɛmɛna san 40 kan ani mɔgɔkɔrɔba banaw.

An kumana bana minnu kan ka tɛmɛ sigida wɛrɛw la

Ɲɛnabanaw (aw ye sigida 16 lajɛ)

Ni mɔgɔ si tɛmɛna san 40 kan, a bɛ gɛlɛya a ma dɔɔni ka a kɛrɛfɛfɛnw ye ka ɲɛ. Tuma dɔw la lunɛti kɛrɛnkɛrɛnnenw de bɛ se ka a tigi dɛmɛ (sɛbɛn ɲɛ 351).

Mɔgɔ o mɔgɔ si tɛmɛna san 40 kan, o ka kan ka jateminɛ kɛ a yɛrɛ la ɲɛnatansiyɔn taamasiɲɛw la, barisa a bɛ se ka mɔgɔ fiyen ni a ma furakɛ a tuma na (aw ye sɛbɛn ɲɛ 350 lajɛ). Kabini aw bɛ sɔmi ɲɛnatansiyɔn taamasiɲɛ fɔlɔw la, aw bɛ taa aw yɛrɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la.

Ɲɛkanfalaka (sɛbɛn ɲɛ 354) ni tafuge (sɛbɛn ɲɛ 356), olu fana ye gɛlɛyaw ye minnu ka ca mɔgɔkɔrɔbaw la.

Fagandɔgɔya, fasaja, kɔnɔnanugutigɛ, ani balodɛsɛ

Ni mɔgɔ bɛka kɔrɔ, fanga tɛ kɛ a la tuguni i n'a fɔ waati min a tun bɛ denmisɛnya la, nka a tigilamɔgɔ ka fangadɔgɔya bɛ juguya ni a tɛ dumuni kɛ ka ɲɛ. Tuma dɔw la mɔgɔkɔrɔbaw ka kɔnɔnanugutigɛ sababu ye balo ɲuman dunbaliya ye. Mɔgɔkɔrɔbaw ka kan ka dumuni nafama dun don o don, hali ni dɔɔni dɔɔni de don, a ka kan farikolojɔlan ni a tangalan dumuniw dɔrɔn de dun.

Senw tɔntɔnni (sɛbɛn ɲɛ 285 lajɛ)

O bɛ se ka sɔrɔ bana caman fɛ, nka mɔgɔkɔrɔbaw ta caman bɛ sɔrɔ joli ka taanikasegincogo fɛ walima dusukunnabana (sɛbɛn ɲɛ 490 lajɛ). Sentɔntɔn sababu mana kɛ fɛn o fɛn ye, a **furakɛcogo bɛɛ la ɲuman de ye senw layɛlɛli ye sanfɛ fɛn dɔ kan**. Taama taama fana ka fisa a ma, nka aw kana mɛn jɔli walima sigili la ka aw senw lajiginnen to. Waati o waati ni aw bɛ se, aw ye aw senw kɔrɔta fɛn dɔ kan.

Kelebe ni senw ni senkalaw bɔshili la (sɛbɛn ɲɛ 339 lajɛ)

Olu bɛ sɔrɔ joli ka taanikasegin gɛlɛyaw fɛ, tuma dɔw la jolisirafunu bɛ kɛ a sen kɔrɔ (sɛbɛn ɲɛ 283 lajɛ) A bɛ se ka sukaro-dunbana (jabɛti) fana kofɔ (sɛbɛn ɲɛ 213). Walasa ka a kɛcogo wɛrɛ ɲɛdɔn, aw ye sɛbɛn ɲɛ 63 lajɛ.

Joli ka kan ka ko ka a jɛ cogo bɛɛ la. Aw bɛ a ko ni ji wɔlɔkɔlen ye ka to ka a bandi falen tuma ni tuma. Ni aw ye a ye ko joli bɛna nɛ ta aw bɛ a furakɛ i n'a fɔ a ɲɛfɔlen don sɛbɛn ɲɛ 142 na cogo min.

Ni aw sigilen don walima aw dalen don, aw ka aw senw dalen to sanfɛ.

Sugunɛkɛ gɛlɛyaw (sɛbɛn ɲɛ 367 lajɛ)

Sugunɛkɛ ka gɛlɛn cɛkɔrɔba minnu ma walima ni sugunɛ kunguruni bɛ to ka tila u la a yɛrɛ ma, o bɛ se ka kɛ gɛlɛya ye cɛya la. Aw ye sɛbɛn yɛlɛma ka taa ɲɛ 367 la.

Sɔgɔsɔgɔ basigilen (sɛbɛn ɲɛ 457)

Sɔgɔsɔgɔ bɛ mɔgɔkɔrɔba min na, o ka kan ka sigarɛti min dabila ani ka taa a yɛrɛ lajɛ dɔgɔtɔrɔso la.

Ni o ye a sɔrɔ a ka denmisɛnya kɔnɔ sɔgɔsɔgɔninjɛ taamasiɲɛw yera a la, walima ni joli tun bɛ bɔ a kari la aw hakili ka kan ka jigin sɔgɔsɔgɔninjɛ ko la.

Ka fara sɔgɔsɔgɔ kan ni sisan fana bɛ a la, ni a ninakili bɛ degun, senw fana bɛ tɔn, lala o bɛ se ka dusukunnabana kofɔ (aw ye sɛbɛn ɲɛ nataw lajɛ).

Kolotugundadimi (sɛbɛn ɲɛ 281)

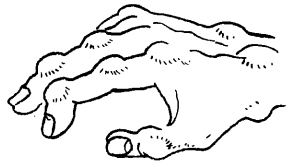

Kolotugundadimi kɛlen don ka mɔgɔkɔrɔba caman sɛgɛn.

U lafiyacogo:

- Aw bɛ kolotugundadimiyɔrɔw bila u ka lafiya
- Aw bɛ finimugu dɔ su jikalan na ka o kɛ ka a siri (sɛbɛn ɲɛ 319)
- Aw bɛ dimimadalan dɔw ta i n'a fɔ asipirini (*aspirine*) kisɛ 2 walima 3 fo ka se siɲɛ 6 ma tile kɔnɔ, aw bɛ ji caman min ni antasidi (antacide), nɔnɔ ani bikaribonati (bicarbonate). Aw bɛ ni fura ninnu ta dumuniw ni ɲɔgɔn cɛ. Aw bɛ se ka u kari kari fana sani aw ka u kunu.
- A ka fisa ka to ka kolotugundadimi yɔrɔw bɔbɔ ɲɔgɔn na walasa ka u jali bali.

Bana wɛrɛ minnu bɛ mɔgɔkɔrɔbaw minɛ kɛrɛnkɛrɛnnenya la

Dusukunnabana

Dusukunnabanaw ka ca mɔgɔkɔrɔbaw de la, kɛrnɛkɛrɛnnenya la mɔgɔ belebelew, minnu bɛ sigarɛti min, walima tansiyɔn jugumanba bɛ minnu na. Nin taamasiɲɛ kofɔlenw caman jɛlen don cɛw ni musow la, nka musow bɛ sɛgɛn min tɛ se ka ɲɛfɔ, u bɛ gɛlɛya sɔrɔ sunɔgɔ la ni ninakili kuntaala surunya. Musow ka disidimi ni disidegun ka jugu ka tɛmɛ cɛw ta kan.

Dusukunnabana taamasiɲɛw

Kɔnɔnafili ni sɛgɛn joona sango ni a tigi ye fangalabaara kɛ, walima ninakilidegun i n'a fɔ sisantɔ. O bɛ juguya ni a tigi dalen don

Dusukun tantanni ka teli, a ka dɔgɔn kojugu walima a tɛ kɛ a kɛcogo la.

Senfunu min bɛ juguya wulafɛlaw la.

Ninakili bɛ yɛlɛ hali ni a tigi ma baarakɛ, a bɛ sɛgɛn a yɛrɛ ma; a fanga bɛ dɔgɔya; a bɛ ɲɛnamini. Disidimi, kamakundimi walima numabolodimi, ni a tigi ye fangalabaara kɛ. Olu bɛ tunu ni a ye a lafiɲɛ miniti 1 walima miniti 2 kɔnɔ (disidimi).

Disidimi gɛlɛn i n'a fɔ fɛn giriman dɔ bɛ disi kɔnɔ. O dimi tɛ nɔgɔya hali ni mɔgɔ a tigi ye a lafiɲɛ (dusukundimi).

Kɔnɔnugutigɛ, fɔɔnɔnege, ɲɛnamini, kɔnɔdimi, dagalakaja bɛ musow minɛ (dusukundimi).

A furakɛcogo

- Dusukunnabana caman furaw tali man nɔgɔn. Ni aw sɔmina dusukunnabana la dɔrɔn, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la. Aw ye aw jija ka a fura ɲumanw sɔrɔ.
- Dusukunnabana bɛ mɔgɔ min na, o tigi man kan ka baara kologirin kɛ. U ninakili bɛ to ka degun. Nka farikoloŋɛnajɛ bɛ se ka dusukunnabanaw kunbɛn.
- U ka kan ka tuluma dumuniw to yen; ani fana, u man kan ka sigarɛti ni dɔlɔ min. Ni a tigilamɔgɔ ka bon, a ka kan ka a kɛ cogo bɛɛ la dɔ ka bɔ a girinya la.
- Kasa goman bɛ bɔ u da fɛ.
- Ni sisan bɛ a la walima ni a senw bɛ funu, a tigi ka kan ka kɔkɔ dun dabila a si tɔ kɔnɔ.
- Asipirini (*aspirine*) kisɛ kelen tali don o don, o bɛ se ka dusukunnabana walima kirinni kunbɛn.
- Ni disidimi don walima ni dusukun jolibolisira dɔ ɲɛ gerennen don, banabagatɔ dalen ka kan ka to yɔrɔ la yeelen bɛ don yɔrɔ min na fo dimi ka tɛmɛ.

Ni disidimi ka jugu kojugu, ni a ma nɔgɔya joona hali lafiɲɛ kɔfɛ sango ni kirinni taamasiɲɛ bɛ yen (aw ye sɛbɛn ɲɛ 137 lajɛ), o bɛ a jira ko dusukun degunnenba don. O la, banabagatɔ dalen ka kan ka to fo dɔgɔkun 1 ani ka a lafiɲɛ kalo 1 kɔnɔ. **Aw bɛ aw jija ka dɛmɛ ɲini dɔgɔtɔrɔ dɔ fɛ joona joona.**

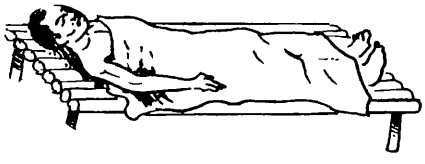

Yɛrɛtangacogo dusukunnabana ma: Aw bɛ sɛbɛn ɲɛ nata lajɛ.

Ladilikanw ka a ɲɛsin denmisɛnw ma, denmisɛn minnu bɛ a fɛ ka to kɛnɛya la ni u kɔrɔla

Balikuw walima mɔgɔkɔrɔbaw ka kɛnɛyako gɛlɛya caman i n'a fɔ tansiyɔn yɛlɛli, jolibolisiraw gɛlɛyali, dusukundimi ni kirinni, olu sababu bɛ bɔ u balocogo, u ka dumunifɛnw, ni u ka minfɛnw na ka u to denmisɛnya la. Aw bɛ se ka aw ka ɲɛnamaya kɛ kɛnɛya la ni:

1. **Aw bɛ dumuni dafalenw dun**, nka u kana kɛ dumuniw ye, tulu caman ni kɔkɔ caman bɛ dumuni minnu na.
2. **Aw kana sɔn ka bonya kojugu.** Aw bɛ sɛnɛfɛnw tulu kɛ ka tobili kɛ, aw kana a kɛ ni baganw tulu ye.
3. **Aw kana dɔlɔ min kojugu.**
4. **Aw kana sigarɛti min.**
5. **Aw sigilen kana to yɔrɔ kelen, aw ye aw lamaga.**

6. **Aw bɛ aw jija ka aw lafiɲɛ ani ka sunɔgɔ kosɛbɛ.**
7. **Aw bɛ aw yɛrɛ lafiya** ani ka aw haminanko ni aw dimiko bɛɛ minɛ ni hakili ye.

Tansiyɔn yɛlɛli (sɛbɛn ɲɛ 211) ni jolisiraw gɛlɛyali minnu ye dusukundimi ni kirinni sababu ye, olu bɛ se ka kunbɛn walima ka nɔgɔya ni aw ye ni fɛn kofɔlenw matarafa. Tansiyɔn jiginni nafa ka bon kosɛbɛ dusukundimi ni kirinni kunbɛnni na. Mɔgɔ minnu ka tansiyɔn bɛ yɛlɛ, olu ka kan ka to ka u ka tansiyɔn lajɛ tuma bɛɛ ani ka fɛɛrɛ bɛɛ tigɛ walasa a ka jigin. Mɔgɔ minnu ka bon ni u tɛ se ka dɔ bɔ u ka dumuni na walasa u ka tansiyɔn ka jigin; olu ka kan ka sigarɛti bila, u ka kan ka farikoloɲɛnajɛ kɛ kosɛbɛ, ka u lafiɲɛ, ani ka furaw ta (minnu bɛ tansiyɔn kɛlɛ) walasa u tansiyɔn ka jigin.

Nin cɛ fila la, jɔn ka teli ka si jan sɔrɔ ani ka to kɛnɛya la a kɔrɔlen?

U fila la jɔn ka saya sababu bɛ bɔ tansiyɔn walima kirinni na?

Aw bɛ se ka sababu joli fɔ?

Jolidɛsɛ ni jolisira cili kunsɛmɛ na (kunsɛmɛnabanaw)

A ka ca a la mɔgɔkɔrɔbaw ka kirinni bɛ sɔrɔ jolikuru walima jolisira cili fɛ kunsɛmɛ na. Kirinni bɛ fɔ barisa ale bɛ se ka bala ka cun mɔgɔ kan ka a sɔrɔ a ma taamasiɲɛ jira. A tigi bɛ bala ka bin, ka a bɔ a hakili kan. A ninakili bɛ teliya ani ka gɛlɛya, dusukun tantanni bɛ teliya ani ka sumaya. Miniti walima lɛri walima tile damadɔw kɔnɔ, a bɛ sɔrɔ ka bɔ a yɛrɛ kalama.

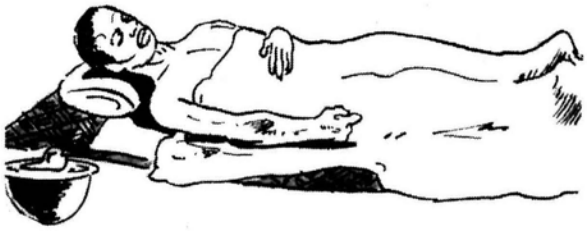

Ni a ma sa, a ka ca a la kuma ni yeli bɛ gɛlɛya a ma; a ɲɛda fan kelen walima fari fan kelen bɛ se ka muluku.

A dɔw bɛ yen ni u ma juguya, a tɛ mɔgɔ bɔ a hakili kan. Kirinni kɔlɔlɔ dɔw bɛ se ka kɛnɛya kɔ fɛ.

A furakɛcogo

Aw bɛ banabagatɔ laada ka a kunyanfan kɔrɔta dɔɔni ka tɛmɛ senyanfan kan. Ni a tigi kirinnen don, aw bɛ kungolo da kɛrɛ kan walasa ji salasala ka se ka bɔ a da fɛ; a kana sigi fogonfogon na. Aw kana dumuni, ji ani fura fosi di a tigi ma fo ni dɔgɔtɔrɔ ye a yamariya (sɛbɛn ɲɛ 130 lajɛ, mɔgɔ min kirinnen don).

Kunsɛmɛnabana bannen kɔ ni a tigi fari fan kelen fagalen don, an ka kan ka a dege a ka se ka baara kɛ ni bolo ɲuman ye, ani ka banabagatɔ yɛrɛ dege taama na ni bere ye. O banabagatɔ ka kan ka baara kologɛlɛnw kɛli dabila wa a man kan ka dimi kojugu fana.

Yɛrɛtangacogo: aw ye sɛbɛn ɲɛ lajɛ min dalen don nin kan.

Kunnafoni nafama: Ni denmisɛnnamɔgɔ walima baliku ɲɛ fan kelen balala ka sa ka a sɔrɔ kunsɛmɛnabana taamasiŋɛ tɛ a la, a ka ca a la, o bɛ ɲɛdalajolisira dɔw de banani kofɔ waatini kɔnɔ. A ka ca a la, a bɛ ban a yɛrɛ ma dɔgɔkun walima kalo damadɔw kɔnɔ. A ka ca a la, a bana sababu tɛ dɔn. A tigi mako tɛ furakɛli la nka ka a digidigi ni jikalan ye, o ka fisa a ma. Ni ɲɛ kelen tɛ tugu ka ɲɛ, aw ka kan ka a siri (ka a datugu) ni fɛn dɔ ye walasa a ji kana ja.

Tulo gerenni

Ni tulo bɛka geren ka taa dɔɔni dɔɔni san o san ka a sɔrɔ dimi tɛ a la walima gɛlɛya wɛrɛ, a ka ca a la fura tɛ o la. A ka teli ka cɛw minɛ minnu si ye san 40 ye. Tuma dɔw la, tulo gerenni sababu bɛ bɔ tulodimi na (sɛbɛn ɲɛ 459), joginni kungolo la walima tuloden cili. Walasa ka kunnafoni caman sɔrɔ tuloden cilen furakɛcogo kan, aw ye sɛbɛn ɲɛ 343 lajɛ.

Ni mɔgɔ tulo gerennen don, a bɛ mankan bɔ ani ka ɲɛnamini bila a tigi la.

Ni mɔgɔkɔrɔba tulo gerenna tuma dɔ la, ka ɲɛnamini bila a la ani ka mankan bɔ, o bɛ a jira ko ɲɛnaminibana bɛ a la. A dusukun bɛ ɲugu walima a bɛ fɔɔnɔ ani ka wɔsi kojugu. O la, a ka kan ka tulodimifura ta i n'a fɔ dimɛnidaranati (*diménhydrinate*, izinitigiw tɔgɔ dalen daramamini, *Dramamine*, sɛbɛn ɲɛ 581) ani ka a da fo dimi ka mada. Ni dimi ma nɔgɔya walima ni dimi bɛka taa ka segin, aw bɛ taa ni banabagatɔ ye dɔgɔtɔrɔso la.

Sunɔgɔbaliya

A ka ca a la mɔgɔkɔrɔbaw tɛ sunɔgɔ i n'a fɔ denmisɛnnamɔgɔw, wa u bɛ waati jan ta ka a sɔrɔ u ma sunɔgɔ. Funteni waati, u bɛ mɛn u ɲɛ na kosɛbɛ.

Fura dɔw bɛ yen minnu bɛ sunɔgɔbaliya furakɛ, nka aw ka kan ka aw jija cogo bɛɛ la ka u ye ka u to yen foni sunɔgɔbaliya ka jugu.

Nin ye ladilikan dɔw ye walasa ka sunɔgɔ sɔrɔ:

- Ka farikoloŋɛnajɛ baara kɛ tile fɛ.
- Ka kafe ni te to yen, sango wula ni su fɛ.
- Ka nɔnɔ kalaman walima nɔnɔ ni di ɲagaminen min sani an ka an da.
- Ka an ko ji wɔlɔkɔlen na sani an ka an da.
- An ka an da ka fɛrɛ dilan kan ani ka to ka an miiri an ka waati duman tɛmɛnenw na.
- Ni o bɛɛ la aw ma sunɔgɔ sɔrɔ, aw bɛ sɔrɔ ka sunɔgɔ furakisɛ kelen ta miniti 30 sani aw ka aw da tuguni. Sunɔgɔfurakisɛw i n'a fɔ porometazini, *prométhazine* (fenɛrigan, *Phenergan*, sɛbɛn ɲɛ 579) walima dimɛnidaranati, *diménhydrinate* (daramamini, *Dramamine* sɛbɛn ɲɛ 581). Ni fura ninnu tali bɛ mɔgɔ bali ka siri sunɔgɔfuraw la.

Bana minnu ka teli ka mɔgɔw minɛ minnu si bɛ san 40 na

Biɲɛdimi

Nin bana kofɔlen in bɛ mɔgɔw minɛ minnu si ka ca ni san 40 ye. U tɛ balo ɲuman sɔrɔ wa u bɛ tila ka dɔlɔ min. Nka a jateminɛnan ko a bɛ se ka denmisɛnnamɔgɔw minɛ minnu tɛ dɔlɔ min, kɛrɛnkɛrɛnnenya na Farafinna kɔnɔ. Tuma dɔ la a sababu bɛ sɔrɔ sayijɛ juguman fɛ.

A taamasiɲɛw

- Biɲɛdimi taamasiɲɛw ni sayijɛ taw bɔlen don, a tigi ka dumunikɛta bɛ dɔgɔya, kɔngɔ tɛ a minɛ, kɔnɔdimi walima a kinifɛ galaka bɛ a dimi.
- Ni bana bɛka juguya, a tigi bɛ fasa ka taa a fɛ. Tuma dɔw la, a bɛ joli fɔɔnɔ. Ni biɲɛdimi juguman bɛ mɔgɔ la, a tigi kɔnɔ bɛ funu i n'a fɔ musokɔnɔma ta, ka a fa ji la, senw bɛ funu, a tigi ɲɛkisɛw ni a fari bɛ kɛ nɛrɛ ye.

A furakɛcogo

Ni biɲɛdimi juguyara, a furakɛli bɛ gɛlɛya barisa fura tɛ yen min bɛ bana in kɛnɛya. A ka ca a la, a bɛ banabagatɔ caman faga. O de kama **kabini aw bɛ biɲɛdimi taamasiɲɛ fɔlɔw** ye, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la. Aw bɛ nin waleya ninnu matarafa ka fara o kan:

- Aw kana dɔlɔ min abada. Dɔlɔ ye pɔsɔnni ye biɲɛ ma.
- Ni aw bɛ se, aw ka dumuni fanba ka kan ka kɛ nakɔfɛnw, jiridenw, ani dumuni witaminimaw ye (sɛbɛn ɲɛ 188 ni 189). Nka aw kana dumuni witaminimaw dɔw dun ka caya kojugu i n'a fɔ sogo, shɛfan, jɛgɛ ani o ɲɔgɔnnaw, barisa nin dumuni ninnu bɛ biɲɛ ka baara gɛlɛya.

Ni a tigi senw fununen don, a ka kan ka kɔkɔ nɛmɛnɛmɛ.

A ka nɔgɔ mɔgɔ ma ka a yɛrɛ tanga nin bana in ma kosɛbɛ: **aw kana dɔlɔ min**.

Kunankunandimi

Kunankunan ye saki fitini ye min nɔrɔlen bɛ mɔgɔ biɲɛ na. A bɛ ji kunanman ɲɛ binkɛnɛma mara min bɛ wele ko kunankunanji, ni a bɛ furu dɛmɛ ka dumuni girimanw yɛlɛma. Bana min bɛ kɛ kunankunanji tɛmɛsiraw la, o ka teli ka muso belebelebaw de minɛ minnu ka ca ni san 40 ye ani jabɛtitɔw.

A taamasiɲɛw:

- Dimi gɛlɛn bɛ kɛ a tigi kinifɛ galakakololaban yɔrɔ la; waati dɔw la, a dimi bɛ bɔ fo kɔ kiniyanfan fɛ.
- Waati dɔw la a dimi bɛ daminɛ ni a tigi tilala dumuni na, a bɛ se ka dusu ɲugun bila a tigi la.
- A ye fiɲɛ bila o kasa man di.
- Waati dɔw la farigan bɛ kɛ a sen kɔrɔ.
- Tuma ni tuma, a tigi ɲɛkisɛ jɛman yɔrɔ bɛ kɛ nɛrɛmuguman ye.

A furakɛcogo:

- Walasa ka a dimi da, a tigi bɛ se ka ibiporofɛni (*ibuprofène*) ta barisa a ka ca a la, asipirini (*aspirine*) tɛ mako ɲɛ.
- Ni farigan bɛ a sen kɔrɔ, a bɛ anpisilini (*ampicilline*) ta (aw ye sɛbɛn ɲɛ 526 lajɛ).
- Ni minnu ta dimi ka jugu kosɛbɛ walima ni bana basigilen don, aw bɛ dɔgɔtɔrɔ ka dɛmɛ ɲini ka da a kan a dɔw tɛ taa opereli kɔ tuma dɔw la.
- Nin bana in bɛ mɔgɔ belebeleba minnu na, olu ka kan ka dumuni tulumaw dunni dabila, u ka kan ka dumuni fitini dun ani ka a ɲini ka fasa (aw ye sɛbɛn ɲɛ 212 lajɛ).

Dusumangoya: An bɛ a fɔ tuma caman ko mɔgɔ minnu dimi ka di ko olu ye dusumangow ye. Nka o tigilamɔgɔ ka dimi ni bana tɛ fan kelen fɛ. O de la, biɲɛdimi bɛ mɔgɔ minnu na, olu bɛ siran bana dimi ɲɛ, ani lala waati min ni ni u nisɔmandi u bɛ jɔrɔ u ka u ka kɛnɛya ko la.

Ka jɛn ni saya ye

A ka ca a la, mɔgɔkɔrɔbaw labɛnnen don ka saya makɔnɔ ka tɛmɛ u fɛmɔgɔw yɛrɛ kan. Mɔgɔ minnu ye u ka diɲɛlatigɛ diya bɔ a ka ca a la olu tɛ siran saya ɲɛ ka da a kan ɲɛnɛmaya laban ye saya ye.

Tuma caman, an bɛ a lajɛ ka mɔgɔ satɔ dɛmɛ cogo bɛɛ la walasa a kana sa. Waati dɔw la o bɛ dɔ fara banabagatɔ ni a kɛrɛfɛ mɔgɔ bɛɛ ka sɛgɛn kan. A dɛmɛcogo tɛ fura ɲuman walima dɔgɔtɔrɔ ɲuman sɔrɔli ye nka a ka fisa ka gɛrɛ a tigi la ka bɛrɛbɛrɛ. Aw ye a jira a tigi la ko aw ni a ye nisɔndiyako ni gɛlɛya minnuw sɔrɔ ɲɔgɔn fɛ ko aw tɛna ɲinɛ olu kɔ, ani ka jira a la ko aw yɛrɛ limaniyara ni a ka saya ye. A ka waati labanw kɔnɔ bɛrɛbɛrɛli ka fisa a ma ka tɛmɛ fura kan.

A ka di mɔgɔkɔrɔba bananenw ye ka to u ka so u ka denbaya kɛrɛfɛ ka tɛmɛ dɔgɔtɔrɔso kan. Hali ni o bɛ a jira ko a tigi bɛna sa joona, nka o tɛ ko jugu ye. An ka kan ka an janto a tigi haminankow ni a makow la ani an yɛrɛ taw. Waati dɔw la, mɔgɔ min bɛna sa, o bɛ sɛgɛn kojugu ka a sababu kɛ a bɛ a dɔn ko ale furakɛli musakaw bɛna gɛlɛya lase a ka denbaya ma. O waati la, a bɛ saya fisaya ni ɲɛnɛmaya ye.

Nka mɔgɔ dɔw bɛ siran saya ɲɛ. Hali ni u degunnen don, a bɛ se ka gɛlɛya u ma ka taa ka diɲɛ in to. Laada bɛɛ ni a ka faamuyalicogo don saya kan ani ɲɛnɛmaya saya kɔfɛ. O hakilina, danaya ani o laadaw bɛ se ka saya nɔgɔya dɔw bolo. Saya bɛ se kɛ yɔrɔninkelen ko ye walima donjan ko. An bɛ se ka fɛn min kɛ walasa ka an fɛmɔgɔ labɛn ka saya makɔnɔ hali ni o ye a sɔrɔ ko nɔgɔn tɛ. A ka ca a la, an bɛ se ka fɛn minnu kɛ o de ye ka a tigi dɛmɛ, ka muɲu a kɔrɔ ani ka a faamu.

Denmisɛnni saya fansi man nɔgɔn. Ɲumanya ni hɔrɔnya bɛɛ nafa ka bɔn. Waati dɔw la ni den walima mɔgɔ wɛrɛ bɛna sa, a tigi bɛ a dɔn, a yɛrɛ farikolo la walima a kɛrɛfɛ mɔgɔw kɛcogo fɛ. Ni saya bɛna se mɔgɔkɔrɔba walima denmisɛnni ma, ni a ye aw ɲininka a ka saya la, aw ye tiɲɛ fɔ a ye nka aw ye a ɲɛfɔ a ye nɔgɔya la ni wajulikanw ye, walasa ka a hakilisigi. Ni aw bɛ a fɛ ka kasi aw bɛ se ka kasi, nka aw bɛ a jira a tigi la ko aw bɛ a fɛ, ani ko aw bɛ a ka saya kun. O bɛna fanga di ale yɛrɛ ma ka limaniya ni saya ye. Walasa a ka nin fɛn ninnu dɔn aw kana u fɔ aw da la, aw ka u jira aw kɛwale la.

An bɛɛ bɛ sa. Lala an ka kan ka baara ɲuman min kɛ, o de ye ka an mɔgɔɲɔgɔn dɛmɛ ka jɛn ni saya ye waati min a tɛ se ka bali, ani minnu bɛna to a kɔ, ka olu dɛmɛ ka a faamu.

Sigida

23

Furaminɛn

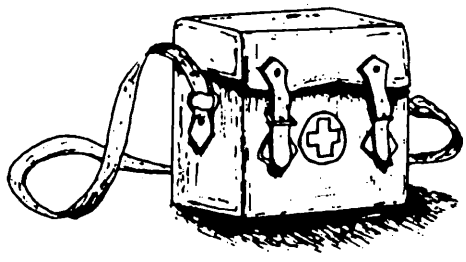

Walasa ka bana cunnenw furakɛ, denbaya ni sigida kelen kelen bɛɛ ka kan ka furaminɛn dɔ bila u bolokɔrɔ.

- Furakɛli kunfɔlɔ fura ɲɛnɛmaw ka kan ka sɔrɔ du bɛɛ kɔnɔ (aw ye gafe ɲɛ 500 lajɛ), bana misɛnniw furakɛli kama ani bana minnu ka ca an senkɔrɔ.
- Furaminɛn dafalen ka kan sɔrɔ sigida bɛɛ la (aw ye gafe ɲɛ 502 lajɛ) ka fara furaw kan minnu bɛ kɛ ka bana gɛlɛnw furakɛ sani ka se dɔgɔtɔrɔsolataa ma. Mɔgɔ dɔ ka kan ka suganti ka bila furaminɛn in kɔlɔsili la: misali la kɛnɛyabaarakɛla dɔ walima karamɔgɔ dɔ. Dugumɔgɔw ka kan ka u seko bɛɛ kɛ walasa furaminɛn kana lankolonya fura la. U bɛɛ ka kan ka a faamu ko fura ninnu nafa bɛ dugumɔgɔ bɛɛ de kan.

Gafe ɲɛ nataw la aw bɛna hakilinaw sɔrɔ furaminɛn kɔnɔ fura marataw kan. Aw bɛ se ka fura kofɔlen ninnu falen fura wɛrɛw la, minnu se bɛ aw ye ani minnu bɛ aw ka sigida banaw furakɛ. Hali ni furaminɛn in fura fanba bɛɛ ye tubabufuraw ye, farafinfura ɲuman lakodɔnnenw dɔw fana bɛ se ka fara u kan.

Fura kelen kelen bɛɛ hakɛ jumɛn ka kan ka kɛ aw bolokɔrɔ?

Fura hakɛ min laɲininen don furaminɛn kama, o ka kan ka kɛ aw bolokɔrɔfura lafitini ye. A dɔw la, o fura bɛ bɛn furakɛli kun fɔlɔ dɔrɔn de ma, sani aw ka taa fura dɔ wɛrɛ ɲini walima aw ka dɔgɔtɔrɔ dɔ hakilina ɲini.

Fura hakɛ marata bɛ bɔ mɔgɔ hakɛ la, minnu mako bɛ ɲɛ a la ani aw bɛ taa fura ta yɔrɔ min, ni dɔ banna walasa ka o nɔnabila. A bɛ bɔ fura sɔngɔ fana na ani mɔgɔw ka sɔrɔ. Aw ka furaminɛn kɔnɔfura dɔw da bɛ se ka gɛlɛya, nka a ka fisa fura nafama caman ka sɔrɔ aw bolokɔrɔ walasa ka bana cunnenw kunbɛn.

Aw ye aw hakili to nin na: jiginni furaminɛn kɔnɔ furaw, kɛnɛyabaarakɛlaw minnu bɛ jiginni kɛ, olu ni musokɔnɔmaw mako bɛ minɛn minnu na jiginni kama, o bɛɛ sɛbɛnnen don gafe ɲɛ 393 na ani a ɲɛ 394 la.

Furaminɛn maracogo

1. **Aw bɛ fura bɛɛ mara yɔrɔ la, denmisɛnniw tɛ u lasɔrɔyɔrɔ min**, ka da a kan, u bɛ se ka fura dɔ ta ka min bɛ se ka u bana.
2. Aw bɛ furaw tacogo sɛbɛn fura forokow bɛɛ kan ka ɲɛ.
3. **Aw bɛ furaminɛn bila yɔrɔ la, yɔrɔ min sumanen don ni a ɲiginnen tɛ ani ni a jɛlen don**; a man kan ka bila yɔrɔ la ɲɛbɛrɛw ni ɲinɛw bɛ a la sɔrɔyɔrɔ min na. Aw bɛ minɛmisɛnniw ni bandi, kɔrimugu mara manaforogo datugulen kɔnɔ.
4. **Furaminɛn falen ka kan ka to fura la tuma bɛɛ**; aw mana fura o fura ta, aw bɛ aw teliya ka o nɔnabila.
5. **Aw bɛ aw hakili to furaw la, u kana kɔrɔ u marayɔrɔ la**. Ni min kɔrɔla walima ni a tawaati tɛmɛna, aw bɛ o fili, ka sɔrɔ ka a nɔnabila ɲini min dilannen kura don.

Aw ye aw hakili to nin na: fura dɔw bɛ yen, i n'a fɔ tetarasikilini (*tétracyclines*), ni olu tawaati tɛmɛna, o farati ka bon kosɛbɛ. Ka a sɔrɔ penisilini (*pénicillines*) furakisɛlama walima a mugulama min bɛ labɛn ka kɛ siroji ni pikiriji ye, o bɛ se ka kɛ ka mako ɲɛ san kelen a tawaati tɛmɛnen kɔ, ni o ye a sɔrɔ a maralen tun don yɔrɔ sumanen jalen na. Nka penisilini mana kɔrɔ, a fanga bɛ dɔgɔya, o la ni aw bɛ furakɛli kɛ ni a ye, aw bɛ dɔ fara a tata hakɛ kan.

Aw ye aw hakili to nin na: penisilini bɛ ta nin tacogo la basi tɛ o la, nka a farati ka bon tuma dɔw la ka dɔ fara fura tɔw tata kofɔlen hakɛ kan.

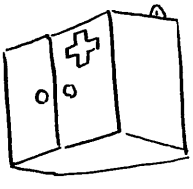

Aw ye furaw mara yɔrɔ la, denmisɛnniw tɛ u lasɔrɔyɔrɔ min na.

Furaw sancogo

A kɛcogo ɲuman ye, ka dugu caman dalajɛ ani ka yamaruya sɔrɔ ka sanni kɛ jamana farimasiba dɔ la, ni aw ma o sɔrɔ, aw bɛ taa kɛnyɛrɛye farimasi wa faramasi dɔ la, a caman santa bɛ yɔrɔ min.

O fura kelenw bɛ se ka feere tɔgɔ wɛrɛw la, foroko wɛrɛw kɔnɔ ani fana sɔngɔ wɛrɛw la. Aw bɛ jateminɛ kɛ fura fila ninnu ni ɲɔgɔn cɛ fɔlɔ sani aw ka taa sanni kɛ.

Aw bɛ jateminɛ kɛ fana ni fura tawaati ma tɛmɛ. A ka fisa aw ka furaw san minnu bɛ mɛn ka a sɔrɔ u tawaati ma tɛmɛ.

Aw bɛ furaw sɔngɔ da ɲɔgɔn kɔrɔ. Fura dɔw da ka gɛlɛn ni dɔw ye k'a sababu kɛ u tɔgɔ ye, ka sɔrɔ fura suguya kelen don. A ka c'a fura dagɛlɛnbaw man fisa ni tɔw ye. N'aw bɛ se, aw ye fura dɔnnenw san ka fura tɔgɔbɔlenbaw to yen, sabula, fura dɔnnenw da ka di tuma caman ka tɛmɛ fura tɔgɔbɔlenbaw kan. Ani fana, a nafa b'aw kan ka caman san. Misali la, penisilini anpulu den 600.000 ni penisilini den 300.000 sɔngɔ man jan ɲɔgɔn na – ola aw bɛ wari dɔ mara n'aw ye anpulu den caman sani aw bɛ dɔ in fila ɲɔgɔn sɔrɔ.

Fura minnu maralen ka kan ka sɔrɔ denbaya ka furaminɛn kɔnɔ

Nin minɛn ninnu ka kan ka sɔrɔ denbaya bɛɛ kelen kelen ka furaminɛn kɔnɔ. Ni o kɛra, an bɛ se ka kɛnɛya gɛlɛya misɛnni caman kɛlɛ an ka sigidaw la.

Minɛnw

	Sɔngɔ (aw bɛ o sɛbɛn)	Tata hakɛ (kofɔlen)	Walasa ka a tacogo dɔn, aw ye gafe ɲɛ lajɛ
Joliw ni wololabanaw furakɛminɛnw			
Gan manama, jolikɔlini walima mana	_____	Pake fitini 1	130
Bandi sanuman, a mɔgɔ kelen ta	_____	20	163, 345,
Bandi kuru min janya bɛ daminɛ santimɛtiri 5 la ka se santimɛtiri 10 ma	_____	3	138
Kɔrimugu pake	_____	1	123, 149, 377
Jolisaniyalan	_____	20	139
Safinɛ min bɛ banakisɛ faga	_____	1	551
Alikɔli 70%	_____	Mililitiri 100	123, 326, 337, 377
Jisanuman, buteli ɲugujima kɔnɔ	_____	Foroko 1	297, 339
Jolitulu (Wazelini, *Vaseline*)	_____	1	150, 230, 324
Winɛgiri jɛman	_____	Litiri 0.5	325, 377, 441
Kiribi	_____	Garamu 100	331, 332, 337
Sizo, bugun ni zon tɛ min na	_____	1	139, 377,
Pɛnsi min bɛ kɛ ka wolo ta ka bɔ joli la	_____	1	138, 284
Walasa ka farikolo funteni hakɛ jateminɛ			
Farikolo funteni hakɛ jateminɛnan Min bɛ don da kɔnɔ Min bɛ don banakɔtaayɔrɔ la	 _____ _____	 Ka kelen kelen bila minɛw na	74, 88
Walasa baarakɛminɛnw saniyalen ka to			
Bɔɔrɔ manama	_____	A caman	319, 498

Furaw

Fura minnu lakodɔnnenw don bɛɛ fɛ	A dɔnnen don ni tɔgɔ min ye sigida la (aw bɛ o sɛbɛn)	Sɔngɔ (aw bɛ o sɛbɛn)	A tata hakɛ kofɔlen	Sɛbɛn ɲɛ
Bana minnu sababu ye banakisɛ ye				
1. Penisilini (*pénicilline*) furakisɛw minnu ye miligaramu 250 ye	_____	_____	40	522
2. Kotirimɔkizazɔli (*cotrimoxazole*): silifametokisazɔl, *sulfaméthoxazole*, miligaramu 400, ka fara tirimetopirimu, *trimethoprim*, miligaramu 80 kan)	_____	_____	100	531
3. Anpisilini (*ampicilline*) furakisɛ min ye miligaramu 250 ye.	_____	_____	24	527
Tumuw				
4. Mebɛndazɔli (*mébendazole*) furakisɛ miligaramu 100	_____	_____	40	557
Farigan ni dimiw				
5. Asipirini (*aspirine*) furakisɛ miligaramu 300	_____	_____	50	564
6. Asetaminofɛni (*acétaminophène*) walima paracetamɔli (*paracétamol*) furakisɛ miligaramu 500	_____	_____	50	565
Jolidɛsɛ				
7. Joliseginfura (*sulfate ferreux*), min ye miligaramu 200 ye	_____	_____	100	591
Kaba ni ɲimi				
8. Pɛrimetirini (*perméthrine*)	_____	_____	Kunkolokosafinɛ 1 Tulubara 1	555
Ɲɛɲɛ ni fɔɔnɔ				
9. Porometazini (*prométhazine*) furakisɛ miligaramu 25	_____	_____	12	579

Fura minnu lakodɔnnenw don bɛɛ fɛ	A dɔnnen don ni tɔgɔ min ye sigida la (aw bɛ o sɛbɛn)	Sɔngɔ (aw bɛ o sɛbɛn)	A tata hakɛ kofɔlen	Sɛbɛn ɲɛ
Wololabanamisɛnniw				
10. Fura bilenni (*violet de gentiane*), walima	_____	_____	Buteli fitini 1	552
11. Banakisɛfagatulu (*pommade antibiotique*)	_____	_____	Bara 1	552
Ɲɛdimi:				
12. Banakisɛfagalan tululama walima a jilama (*pommade ou gouttes antibiotiques*)	_____	_____	Buwati kelen	564

Sigida faramasi

Aw makoɲɛfura ni minɛnw ka kan ka sɔrɔ fura kɛsu kɔnɔ, ka fara furaw kan minnu kofɔlen don ni yɔrɔ duguma, u dabɔlen don banajugu dɔw kɛlɛli kama. **A ka fisa dugu bɛɛ ka furakɛsu falen ka to waati bɛɛ.**

Sika tɛ nin misali in na, nka a ka kan ka dafa ni fura suguya wɛrɛw ni u sɔngɔ ye. Sigida ka furaminɛn kɔnɔfuraw suguya bɛ sɔrɔ banaw fɛ, bana minnu bɛ yen mɔgɔw minɛ ka caya. Fura cayali fana bɛ bɔ aw bolo wari hakɛ la ani mɔgɔ hakɛ minnu bɛ aw ka furaminɛn kɔnɔfuraw ta.

Minɛn wɛrɛw

Furakɛliminɛnw	Sɔngɔ	A hakɛ	Aw ye sɛbɛn lajɛ
Pikiriw			
Pikiribarani min ye mililitiri 5 ye	_____	2	115
Pikiribiɲɛ no 22, min janya ye santimɛtiri 3 ye no 25, min janya ye santimɛtiri 1.5 ye	_____ _____	3 ka taa 6 la 2 ka taa 4 la	
Ɲɛgɛnɛkɛ gɛlɛyaw			
Sugunɛ juru (manaman)	_____	2	376
Mugu ni jolisirafunu			
Bandi minnu bonya ye santimɛtiri 5 ani santimɛtiri 10 ye	_____	3 ka taa 6 la	161, 283, 339
Tulo sɛgɛsɛgɛli, o n'a ɲɔgɔnnaw			
Tulolajɛtɔrɔsini	_____	1	80, 393

Fura wɛrɛw

Fura	A tɔgɔ sigida la	Sɔngɔ	Hakɛ	Sɛbɛn ɲɛ
Banajuguw:				
1. Penisilini, pikirima; ni kelen dɔrɔn don, porokayini penisilini mililitiri o mililitiri unite 600,000	_____	_____	20 ka taa 40 na	522
2. Anpisilini, a pikirilama (*ampicilline, injectable*)	_____	_____	20 ka taa 40 na	526
ani/walima siteropitomisini garamu 1 ka o ni penisilini ɲagam*, stréptomycine avec pénicilline* (ni anpisilini da ka gɛlɛn)	_____	_____	20 ka taa 40 na	539
3. Tetarasikilini, *tétracycline* forogolamani walima a furakisilamaw miligaramu 250	_____	_____	40 ka taa 80 na	528
Ni bana sababu ye tɔnɔgɔ ni tumuw ye:				
4. Metoronidazɔli, *métronidazole* forogolamani miligaramu 250	_____	_____	40 ka taa 80 na	548
Kirinni na:				
5. Fenobaribitali, *phénobarbital* furakisɛ miligaramu 15	_____	_____	40 ka taa 80 na	586
Faritɛnɛbana ni sisan jugumanba:				
6. Epinefirini (épinéphrine), izinitigiw ka tɔgɔ dalɛn aderenalini (adrénaline) A pikirima, anpulu miligaramu 1	_____	_____	5 ka taa 10 na	578
Sisan:				
7. Salibitamɔli fiyɛta nu kɔnɔ (*Salbutamol, inhalateur de secours*)	_____	_____	1	576
Basibɔn jugumanba jiginni kɔfɛ:				
8. Ositosini (*ocytocine*) pikiri unite 10 mililitiri o mililitiri walima mizopɔrɔsitɔli *(misoprostol)* furakisɛ miligaramu 200	_____	_____	6 ka taa 12 la 18 ka taa 36 la	589

Ɲɛci bɛ fura wɛrɛ minnu na yɔrɔ caman na

Fura	A tɔgɔ sigida la	Sɔngɔ	Hakɛ	Sɛbɛn ɲɛ
Ɲɛjalandimi gɛlɛya bɛ yɔrɔ minnu na:				
Witamini A forogolamani unite 200,000	_____	_____	10 ka taa 100 na	591
Nɛgɛtigɛbana ka ca yɔrɔ minnu na				
Nɛgɛtigɛbana baga kunbɛnnan unite 50,000, muguma , ni aw bɛ o sɔrɔ o de ka ɲi (tubabukan: *lyophilisé*)	_____		Bara 2 ka taa 4 na	582
Saw ni bunteniw bɛ mɔgɔ kin yɔrɔ minnu na ka caya:				
Bagakɛlɛlan kɛrɛnkɛrɛnnen	_____	_____	2 ka taa 6 la	582
Sumayabana ka ca yɔrɔ minnu na:				
Fura minnu dilannen don ni aritemisini (*artémisine*) ye, walima fura minnu kofɔlen bɛ aw ka sigida la	_____	_____	50 ka taa 200 la	542–544
Denmisɛn minnu fanga ka dɔgɔn, walasa ka olu ka basibɔn kunbɛn walima ka a kɛlɛ:				
Witamini K pikiri miligaramu 1	_____	_____	3 ka taa 6 la	593

Bana basigilenw fura

Waajibi tɛ ka bana basigilen dɔw, i n'a fɔ sɔgɔsɔgɔninjɛ, kuna ani sugunɛbilenni furaw bila aw bolo kɔrɔ dugu ka fura maralan kɔnɔ. Walasa ka a dɔn ko nin bana dɔ la kelen bɛ mɔgɔ la, sɛgɛsɛgɛli kɛrɛnkɛrɛnnenw de ka kan ka kɛ kɛnɛyaso la ani a fura ka teli ka sɔrɔ o yɔrɔ minnu na. Nin fura ninnu ni fura wɛrɛw bilali aw bolo kɔrɔ, o bɛ bɔ yɔrɔ kɛcogo ani kotigiw ka dɔnniya la kɛnɛya ko la.

Bolocifuraw

An ma bolocifuraw fara aw ka furaw kan, barisa kɛnɛya minisiriso de bɛ olu di tuma caman. Nka, aw ka kan ka aw jija ka denmisɛnniw ka boloci bɛɛ kɛ ka a dafa (aw ye sɛbɛn ɲɛ 246 lajɛ). Nka, ni firigo bɛ aw bolo, aw bɛ se ka bolocifuraw bila aw bolo kɔrɔ dugu kɔnɔ, kɛrɛnkɛrɛnnenya la DTC, senfagabana bolocifura, sɔgɔsɔgɔninjɛ bolocifura ni ɲɔni bolocifura.

Ladilikan ka a ɲɛsin dugu butigitigiw ni a fura feerelaw ma

Ni aw bɛ fura feere aw ka butigi la, a ka ca a la, mɔgɔw bɛna aw ɲininka fura santaw la ani u tacogo. Aw ka a dɔn ko aw jɔyɔrɔ ka bon mɔgɔw lafaamuyali ni u ka kɛnɛya la.

Nin gafe in bɛna aw dɛmɛ ka kunnafoni ɲuman di ani ka a dɔn ko aw ka sannikɛlaw bɛna furaw san, u mako bɛ minnu yɛrɛ la.

Aw bɛ a dɔn ko mɔgɔw bɛ to ka u ka warini bɛɛ don furaw la, fura minnu tɛ mako ɲɛ u ye. Nka aw bɛ se ka u dɛmɛ u ka a faamu, u mako bɛ fura minnu yɛrɛ la, ani ka u ka wari bɔ a bɔkun na. Misali la:

- Ni mɔgɔw dɔ nana sɔgɔsɔgɔsiro ɲini, walima kɔnɔbolifura i n'a fɔ kaopɛkitati (*Kaopectate*), walima witamini B12, walima biɲɛji walasa ka banamisɛnni dɔ furakɛ, walima penisilini walasa ka mugu furakɛ walima dimi dɔ, walima tetarasikilini, ni mura bɛ u la, aw bɛ a ɲɛfɔ olu ye ko o fura ninnu ɲɛci tɛ o banaw la, ko u yɛrɛ bɛ se ka kɔlɔlɔ lase mɔgɔ ma. Aw bɛ u bilasira.
- Ni mɔgɔ dɔ b'a fɛ ka kolokɛnɛya witamini san, aw bɛ a fɔ a ye ko a ka shɛfan, jiriden, walima nakɔfɛnw san o ka fisa witamini ye. Aw bɛ a lafaamu ko olu witamini ka ca ani u nafa ka bon wa u musaka man ca.
- Ni mɔgɔ dɔ ye aw ɲininka fura dɔ pikiri ko la, ka sɔrɔ o fura kelen dunta fana bɛ bana furakɛ, aw bɛ a fɔ a ye ko dunta de ka ɲi ani fana farati tɛ o la.
- Ni mɔgɔ dɔ b'a fɛ ka murafurakisɛw san walima fura ɲagaminen minnu da ka gɛlɛn, aw bɛ a fɔ o tigi ye ko a ka a ka wari mara ka asipirini, asetaminofɛni walima ibiporofɛni san ani ka o ta ni ji caman ye.

Ni aw ni mɔgɔw ye nin gafe in kɔnɔ kunnafoniw kalan ɲɔgɔn fɛ, a bɛ nɔgɔya aw bolo ka nin fɛn ninnu ɲɛfɔ u ye.

O bɛɛ kɔfɛ, a ɲininen don aw fɛ, aw ka fura nafamaw dɔrɔn feere. Furaw ni fɛn minnu kofɔlen bɛ aw ka so ni dugu fura maralanw kama, ani furaw ni fɛn wɛrɛ minnu nafa ka bon banaw kɛlɛli la aw ka sigida la, aw bɛ olu bila aw ka butigi kɔnɔ. Aw bɛ furaw san, fura minnu da ka nɔgɔn. A ɲininnen don aw fɛ fana, aw kana furaw feere, fura minnu tawaati tɛmɛna, walima fura minnu tiɲɛna, walima ɲɛci tɛ minnu na.

Aw ka butigi kɔnɔna bɛna kɛ yɔrɔ ye, mɔgɔw bɛna dɔnniya sɔrɔyɔrɔ min na u yɛrɛ ka kɛnɛya kan. Ni aw bɛ se ka mɔgɔ dɛmɛ u ka furaw tacogo ɲuman dɔn, ani ka da a la ko mɔgɔ o mɔgɔ bɛ fura san, ko o tigi ye kunnafoni ɲuman sɔrɔ fura tacogo, a tata hakɛ, a kɔlɔlɔw ni yɛrɛtangacogo kan, aw bɛna makoba de ɲɛ aw ka sigidamɔgɔw ye. Ala ka a ɲɛ aw bolo!

Sigida

24 Sidabana

Banakisɛ don min tɛ se ka ye ɲɛ na ni mikɔrɔsikɔpu tɛ. Sidabana ye bana ye bana min bɛ don dɔɔni dɔɔni banakisɛ sɔrɔlen kɔ. Bi don in na, sidabanakisɛ bɛ diɲɛ fan bɛɛ.

Sidabana bɛ kɛ sababu ye ka fari dɛsɛ ka banaw kɛlɛ. Bana wɛrɛw ka teli ka sidatɔ minɛ joona, i n'a fɔ kɔnɔboli, disidimi, sɔgɔsɔgɔninjɛ walima kansɛri. Bana suguya bɛɛ bɛ se ka sidatɔ faga ka a sababu kɛ fari tɛ se ka bana si kɛlɛ.

Sidabana bɛ sɔrɔ ni sidatɔ joli, a lawaji walima ni a musoyaji donna mɔgɔ wɛrɛ joli la. Sida bɛ sɔrɔ:

Sidatɔ fɛ kafoɲɔgɔnya, o ye sida sɔrɔsira telimanba dɔ ye.

Pikirikɛlan ni lamu walima bolokoliminɛn, ni olu banakisɛ ma faga, o bɛ se ka sidabana yɛlɛma mɔgɔ la.

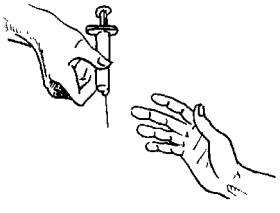

Den bɛ sidabana sɔrɔ ba fɛ kɔnɔmaya waati, jiginni walima sindi senfɛ. (A ye gafe ɲɛ 509 lajɛ walasa ka kunnafoni caman sɔrɔ yɛrɛtangacogo kan sidabana ma nin sira kofɔlen ninnu fɛ.)

Sidatɔ joli kɛli mɔgɔ la ka a sɔrɔ a ma sɛgɛsɛgɛ ni sidabanakisɛ tɛ joli la.

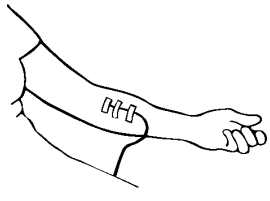

Sidabana tɛ sɔrɔ magaɲɔgɔnna gasan fɛ: O la, sika tɛ a la ko mɔgɔw bɛ se ka u tɛgɛ don sidatɔ bolo, ka tulonkɛ a fɛ, ka dumunikɛ a fɛ walima ka baarakɛ fɛ. Sidabana tɛ se ka sɔrɔ dumuni, ji, fɛnɲɛnamaniw, ɲɛgɛnw walima foroba jifilenw fɛ. O la nafa tɛ a la ka banabagatɔ mabɔ mɔgɔ tɔw la. Ni aw ye gafe ɲɛ 511 ka ladilikanw bato, aw bɛ se ka sidatɔ ladon.

Nin nafa ka bon: Mɔgɔ bɛ se ka sidabana sɔrɔ mɔgɔ fɛ ka a sɔrɔ a yecogo la bana tɛ a la. Sidabanakisɛ bɛ se ka don mɔgɔ joli la ka kalo caman walima san caman kɛ ka a sɔrɔ a bana taamasiɲɛ kunfɔlɔw ma ye, nka o waati kɔnɔ, o tigi bɛ se ka banakisɛ yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛ la kafoɲɔgɔnya senfɛ walima pikiribiɲɛ fɛ. Sira kelen min bɛ se ka a to a ka dɔn ko sida tɛ aw la, o de ye jolisɛgɛsɛgɛ ye. Sidabanakisɛ bɛ mɔgɔ min joli la, a bɛ fɔ o ma tubabukan na ko seropozitifu (*séropositif*).

Sidabanakisɛ taamasiɲɛw

A daminɛ na, bana taamasiɲɛ caman tɛ bange, wa sidabana taamasiɲɛw kɛcogo tɛ kelen ye mɔgɔw la. A ka ca a la bana wɛrɛw de taamasiɲɛw bɛ bange, dimi tɛ minnu na, wa fana u bɛ mɛn senna.

Ni o taamasiɲɛ suguya caman bangera mɔgɔ min na ani ka a bana, o bɛ se ka kɛ sida ye (nka jolisɛgɛsɛgɛ de bɛ se ka a to a ko tiɲɛ ka dɔn):

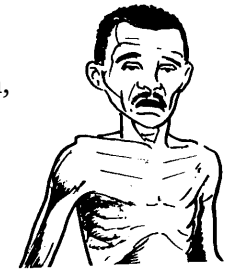

- A tigi fanga bɛ ban ka taa a fɛ;
- Kɔnɔboli banbali bɛ a tigi minɛ, min bɛ se ka tɛmɛ kalo kan, ani min bɛ to taa ni ka segin na;
- Farigan min bɛ mɛn ka tɛmɛ kalo kan, tuma dɔw la nɛnɛ bɛ a tigi minɛ walina a bɛ wɔsi sufɛ.

Taamasiɲɛ kelen walima a caman bɛ se ka ye mɔgɔ la:

- Sɔgɔsɔgɔ gɛlɛn min ka ca ni kalo kelen ye;
- Dakɔnɔjoli min sababu ye safa ye (aw ye gafe ɲɛ 362 lajɛ);
- Gɛnɛgɛnɛ bɛ se ka bɔ fari fan bɛɛ (aw ye gafe ɲɛ 142 lajɛ);
- Fari yɔrɔ dɔw bɛ bilenbilen, nka dimi t'u la;
- Kurukuruw ni joliw, minnu bɛ bonya ka taa a fɛ wa furakɛli tɛ u kɛnɛya, kɛrɛnkɛrɛnnenya la a minnu bɛ bɔ dogoyɔrɔw ni bobara la;
- A tigi sɛgɛnnen don tuma bɛɛ;
- Sɔgɔsɔgɔninjɛ (aw ye gafe ɲɛ 291 lajɛ) ni fari kalankalanni banbali (kaba, ɲɛ 324) ka teli ka sidatɔ minɛ.

Farafinna a bɛ fɔ sida ma ko fasalibana barisa ni a bana juguyara cogoya dɔ la, banabagatɔ bɛ fasa. Mali la dɔw bɛ sida wele ko **siban** walima **sidan** ka sababu kɛ ko sida ye bana kɛnɛyabali ye.

A furakɛcogo

Tubabufura fara farafinfura kan, fura ma se ka sɔrɔ min bɛ sida furakɛ fɔlɔ. Nka fura wɛrɛw bɛ se ka di sidatɔw ma walasa u fari ka se ka bana tɔw kɛlɛ. O fura ninnu bɛ wele ko anti eretorowiro (*antiretroviraux*), wa o fura ninnu bɛ kɛ sababu ye sidatɔ kɛnɛman ka to ani ka mɛn si la ka bana to a la (aw ye gafe ɲɛ 600 lajɛ).

Bana wɛrɛw bɛ sidabanakisɛtɔw sɛgɛn, o de kama u caman bɛ kotirimɔkizazɔli (*cotrimoxazole*) ta don o don walasa ka o banaw kunbɛn (aw ye gafe ɲɛ 531 lajɛ). Aw bɛ aw jija ka bana bɛɛ furakɛ:

- Ni kɔnɔboli don, aw bɛ kɛnɛyaji min (aw ye gafe ɲɛ 255 lajɛ).
- Ni safa don, aw bɛ wiyolɛ d zantiyani (*violet de gentiane*), nisitatini (*nystatine*) walima mikonazɔli (*miconazole*) ta (aw ye gafe ɲɛ 362 ni 551 lajɛ).
- Ni kurukuruw don, aw bɛ asidi tirikuloro-asetiki (*acide Trichloroacétique*) walima podofilini (*podophylline*) ta (aw ye gafe ɲɛ 556 lajɛ).

- Ni farigan don, aw bɛ ji caman min, ka asipirini (aspirine) walima asetaminofɛni (acétaminophène) ta ani ka fini su ji la ka o da aw fari kan walasa ka fari suman (aw ye gafe ɲɛ 289 lajɛ).
- Ni sɔgɔsɔgɔ don, aw bɛ ji caman min wa ni disidimi don, aw bɛ banakisɛfagalan ta (aw ye gafe ɲɛ 274 lajɛ).
- Ni sɔgɔsɔgɔ walima farigan tɛmɛna dɔgɔkun kelen kan, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔso la walasa ka ladilikanw sɔrɔ ani ka sɔgɔsɔgɔninjɛfura sɔrɔ barisa nin bana ninnu ka teli ka sidatɔ minɛ (aw ye gafe ɲɛ 291 lajɛ).
- Ni ŋɛɲɛ walima kurukuru don, aw bɛ ŋɛɲɛfuraw ta (antihistaminiques, sɛbɛn ɲɛ 579) ani ka banamisɛnw furakɛ (sɛbɛn ɲɛ 329).
- Aw bɛ joli bɛɛ furakɛ (aw ye gafe ɲɛ 508 lajɛ).
- Fari kalankalan don, aw bɛ gafe ɲɛ 324 lajɛ.

Aw ka kɛnɛya sabaticogo dɔ fana ye dumuni nafama dunni ye (aw ye sigida 11 lajɛ); ka dɔlɔ ni sigarɛti ni a ɲɔgɔnnaw dɔrɔgu bɛɛ ye ka u to yen; ka tila ka aw lafiɲɛ ani ka sunɔgɔ ka ɲɛ, o bɛɛ kɔ ka Fugulan Nafama don kafoɲɔgɔnyaw waatiw la.

Kun tɛ a la ka sidatɔw bila ka da u kelen na. U wolo walima u ninakilitɔ tɛ se ka sida lase mɔgɔ wɛrɛ ma. Nka farigan juguman, kɔnɔboli walima bana wɛrɛ bɛ mɔgɔ minnu na, olu ka kan ni furakɛli kɛrɛnkɛrɛnnen ye. A tigi somɔgɔw ni a teriw bɛ se ka a dɛmɛ ni hakilisigi kumaw ye, min bɛ a to u fari bɛ sidabana kun.

Yɛrɛtangacogo sidabana ma

Hali bi, kunbɛnfura fosi ma sɔrɔ sidabana la.

Sidabana yɛlɛmali kafoɲɔgɔnya senfɛ, o bɛ se ka bali cogodi?

- Ka dan kafoɲɔgɔn kelen ma, ani ka tilen i kafoɲɔgɔn ye.
- Ka waleyaw kɛ kafoɲɔgɔnya waati, faratiba tɛ waleya minnu na (aw ye gafe ɲɛ 433 lajɛ). Fugulan nafama donni bɛ sidabana yɛlɛmali farati dɔgɔya.
- Ni dilannabana dɔ bɛ aw la, aw bɛ o furakɛ joona.

Sidabana sɔrɔli minɛn nɔgɔlenw ni joli fɛ, o kunbɛncogo:

- Aw kana sɔn pikiri ka kɛ aw la ni aw dalen tɛ a la ko pikirikɛminɛnw banakisɛ fagalen don. Kɛnɛyabaarakɛlaw man kan ka biɲɛ kelen kɛ ka mɔgɔ fila sɔgɔ abada ka sɔrɔ u ma a tobi ka a banakisɛw faga (aw ye gafe ɲɛ 126 lajɛ).
- Aw kana dɔrɔgu pikiri kɛ aw yɛrɛ la. Ni aw ma ɲɛ a kɔ, aw ni mɔgɔ kana jɛ biɲɛ kelen na, foni o ye a sɔrɔ aw ye a ko ni jawɛliji ye, walima ka a tobi jikalan na miniti 20 (mugan) ɲɔgɔn;

- Aw kana aw kunw di ni lamu kelen ye;
- Aw ka da a la ko bolokoliminɛnw, tulosɔgɔbiɲɛw, dasusubiɲɛw ani ladalako wɛrɛw kɛminɛn banakisɛw fagalen don;
- Aw kana sɔn joli sɛgɛsɛgɛbali ka kɛ aw la, walima aw bɛ aw balima wala aw teri dɔ joli kɛ aw la, aw dalen don a la ko sidabanakisɛ tɛ min joli la (nka, o don ka gɛlɛn ni a ma jolisɛgɛsɛgɛkɛ).
- Ni aw bɛ mɔgɔ dɔ joli furakɛ walima ka a farilaji jɔsi, aw bɛ aw jija ka gan walima mana don aw tɛgɛ la.

Sidabana yɛlɛmali den na ba fɛ, o kunbɛncogo

Ni sidabana bɛ musokɔnɔma na, a ka kan ka a dɔn ko a bɛ se ka a yɛlɛma a den na. Walasa ka kunnafoniw sɔrɔ sidabana yɛlɛmacogo la den fɛ, aw ye gafe ɲɛ 600 lajɛ.

Musow ni baw ka kɛnɛya

Kɔnɔmaya

Kɔnɔmaya tɛ ba ka sidabana juguya, nka gɛlɛyabaw bɛ se ka ye kɔnɔmaya waati ni sidabana bɛ ba la. A bɛ se ka:

- Kɔnɔ tiɲɛ (den ni ni tɛ wolo);
- Banamisɛnniw sɔrɔ kɔnɔmaya kɔfɛ, bana minnu kɛnɛya man di;
- Jigin ka sɔrɔ a waati ma se, walima ka den banabagatɔ wolo.

A ka kan muso kelen kelen bɛɛ ye ka a ka kɔnɔmaya ni kɔnɔta waati latigɛ.

Nin gɛlɛya bɛɛ dɔnnen kɔ, a ka di muso sidatɔ caman ye ka kɔnɔ ta ani ka den sɔrɔ.

Ni muso b'a fɛ ka kɔnɔ ta, nka a tɛ a dɔn ni sidabana bɛ a kafoɲɔgɔn na, u fila bɛɛ ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso la ka u joli sɛgɛsɛgɛ. Ni u tɛ se ka o kɛ, muso bɛ se ka ni waleya ninnu kɛ walasa ka sidabanakisɛ yɛlɛmali farati dɔgɔya:

- Ka kafoɲɔgɔnya kɛ a ka kɔnɔta waatiw la (aw ye gafe ɲɛ 439 lajɛ). Waati tɔw la, a bɛ fugulan nafama don walima ka waleya wɛrɛw kɛ, farati tɛ waleya minnu na.
- A kana kafoɲɔgɔnya kɛ abada ni dilannabana yɛlɛmata dɔ taamasiɲɛ bɛ a la

Musokɔnɔma bɛɛ ka kan ka u joli la CD4 sɛgɛsɛgɛ ka bana kɛlɛlanw jateminɛ. Ni CD4 hakɛ ma 350 bɔ, a ka kan ka furakɛli kɛrɛnkɛrɛnnen dɔ daminɛ, a bɛ fɔ min ma ko 'ARV' a yɛrɛ ka kɛnɛya kosɔn. Ni a kɔnɔma don ani sidabana bɛ a la, a ka fisa a ka a janto a yɛrɛ la – ka dumuni dafalenw dun, ka bana tɔw kunbɛn ani ka u furakɛ (i n'a fɔ sumayabana) ani ka a ɲini ka sidabana furakɛ.

Den minnu sɔrɔla k'a sɔrɔ sidabana bɛ u baw la, ni o denw bananenba don kabini u bange waati la, a bɛ se ka kɛ sidabanakisɛ b'u joli la. A' ka kan ka teliya ka taa ni u ye dɔgɔtɔrɔso la k'u furakɛ.

ARV furakɛli bɛ ba lakana ani ka den ka kɛnɛya sabati.

Den bɛ se ka bana sɔrɔ ka a to denso la, jiginni walima sinji dili senfɛ. Ni furakɛli tɛ, den 3 o den 3, den 1 bɛ sidabana sɔrɔ. Fura kɛrɛnkɛrɛnnenw (ARV) bɛ se ka ba lakana ani ka den ka sidabana sɔrɔli sababu dɔgɔya. Aw bɛ fura ninnu tacogo kunnafoni ɲini kɛnɛyabaarakɛla dɔ fɛ, min ka kalan ɲɛsinnen don den ni ba cɛ sidabana yɛlɛmali ma kɔnɔmaya ni jiginni waati.

Hali ni sidabana bɛ ba la, den bɛ se ka bana kɛlɛlanw sɔrɔ a fɛ, nka a ma teli ka banakisɛ yɛlɛma a la. Ni sidabanakisɛ sɛgɛsɛgɛli kɛra, a bɛna ye ko a bɛ den na ka da a kan ba ka banakɛlɛlanw bɛ to den joli la fo kalo 18. O kɔfɛ, ba ka banakɛlɛlanw bɛ tunu ka bɔ den joli la, o la, ni sidabanakisɛ ma to joli la, sidabana tɛna ye den na. Yɔrɔ dɔw la, den joli bɛ sɛgɛsɛgɛ ko kura a dɔgɔkun 6 ka a lajɛ ni sidabana tɛ a la.

Jiginni

Den ka bana caman bɛ sɔrɔ jiginni de senfɛ. ARV furaw tali ka kɔn jiginni ɲɛ walima jiginni kɔfɛ, o bɛ se ka ba ni den fila bɛɛ lakana. Bana ka teli ka yɛlɛma ni ji bɛɛ bɔra den kan lɛri 4 ka kɔn jiginni ɲɛ, walima ni muso joginna ani ni joli ni musoyalaji dɔw sera den ma jiginni senfɛ.

Banamisɛnniw bɛ se ka juguya jiginni kɔfɛ ni sidabana bɛ ba la. O la aw ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso la joona.

Sinji dili

Den bɛ se ka sidabana sɔrɔ ba sinji fɛ. A yɛlɛmali ka teli ni bana kɛlen kura don ka ba minɛ walima ni bana juguman don. Waleya dɔw bɛ yen, muso sidatɔw be se ka minnu kɛ walasa bana kana yɛlɛma den fɛ:

- Ka ARV furaw ta walasa ka ba ni den lakana (aw ye gafe ɲɛ 600 lajɛ);
- Ni den bɛ sin min, ba ka kan ka a kɛ cogo bɛɛ la a sinnukun kana pɛrɛnpɛrɛn ani ka joli bɔ a la (aw ye gafe ɲɛ 421 lajɛ). Ni aw ye o taamasiɲɛ dɔ ye aw la, aw bɛ aw jija ka taa dɔgɔtɔrɔso la;
- Ni aw ye joli walima safa ye den da kɔnɔ, aw bɛ o furakɛ joona (aw ye gafe ɲɛ 327 lajɛ);
- Aw bɛ nɔnɔ wɛrɛw di den ma, i n'a fɔ dennɔnɔ (nɔnɔmugu min dilannen don denw kama), aw bɛ se ka o kɛ fo waati jan n'aw bɛ se ka saniya matarafa.

Yɔrɔ caman na, kɔnɔboli ni balodɛsɛ ka teli ka denw minɛ ka a sababu kɛ ji nɔgɔlenw ye. Olu farati ka bon den ma ka tɛmɛ sidabana kan u kalo 6 fɔlɔ kɔnɔ. O kosɔn a ka fisa sidatɔ ka sin di a den ma. Kalo 6 kɔfɛ, aw bɛ dumuni wɛrɛw fara sinji kan ani ka den dabɔ a kalo 12 ni a se bɛ aw ye ka a balo ka ɲɛ (aw ye gafe ɲɛ 203 lajɛ). Den dabɔli bɛ se ka mɛn senna tile 3 fo dɔgɔkun 3.

Ka ŋaniya siri den baloli la sinji la

Kɛnɛyabaarakɛla min ka baara ye denyɛrɛniw balocogo ye ani ka banaw kunbɛn, u bɛ minnu sɔrɔ u baw fɛ, o tigi bɛ se ka musokɔnɔma dɛmɛ ka nin jateminɛw kɛ:

- Yala sigida la, banamisɛnniw ni kɔnɔbolibana walima balodɛsɛ bɛ denmisɛnniw minɛ ka caya fo ka se u fagali ma wa? Ni o ye tiɲɛ ye, sinji bɛ se ka kɛ o kɛlɛfuraw la ɲuman ye.
- Sidabanafura bɛ sɔrɔ sigida la wa? o bɛ a to denba sidatɔ bɛ se ka sin di den ma.
- Nɔnɔ walima dennɔnɔ saniyalen nafama bɛ sɔrɔ sigida la wa? Denba mako bɛna jɔ nɔnɔ na kalo 6 kɔnɔ fo ka se kalo 12 ma, o dun musaka ka bon. Aw ka kan ka aw dege den ka dumuni dilancogo ɲuman ni a dili la den ma, o la aw mako bɛna jɔ ji sanuman wulilen ani minɛnw na. Bagan nɔnɔw tɛ se ka den nafa, o kama aw kana u di den ma fo ni aw dɛsɛra. Aw bɛ witamini ni sukaro ani jisanuman fara a kan. Aw bɛna nɔnɔ dicogo min matarafa, aw bɛ o kunnafoni ɲini kɛnɛyabaarakɛla dɔ fɛ walima aw ka gafe ɲɛ 203 lajɛ.

Sidabanakisɛ tigilamɔgɔ walima sidatɔ ladoncogo

Aw bɛ se ka sidatɔ furakɛ ka a sɔrɔ a ma degun lase aw ma. Sidabanakisɛtigilamɔgɔ ni sidatɔw ka kan ka ladon damu ni hakilisigi kɔnɔ. U mako bɛ dɛmɛ na fana ka se ka balo ɲuman ni fura sɔrɔ.

Ni farigan juguman ni kɔnɔboli walima farifanbɛɛdimi bɛ u la, o bɛ a jira ko u mako bɛ dɛmɛ na saniyako ta fanfɛ. A ka ca a la, an bɛ se ka o dɛmɛ don u ye ka a sɔrɔ a ma baasi lase an ma. Walasa ka sidabana bali ka jɛnsɛn, aw kana ɲinɛ:

- Ko joli, joginda, banakɔtaa jolima walima fɔɔnɔ jolima, o fɛn ninnu bɛ se ka kɛ sidabanakisɛ jɛnsɛnni sababu ye. Walasa aw kana maga banabagatɔ farilajiw la, aw bɛ gan walima manaforoko don aw bolo la ani ka to ka aw tɛgɛ ko tuma ni tuma.
- Finiw, dara ni seriwiyɛti nɔgɔlenw walima u jolimaw ka kan ka ladilan ni yɛrɛ kɔlɔsi ye. Aw bɛ u ko jikalan na ni safinɛ ye walima aw ka u ko ni jawɛliji ye. Aw kana o finiw ni sokɔnɔfinitɔw ko ɲɔgɔn fɛ.

Ni bana sera yɔrɔ dɔ ma, an tɛ se ka fɛn kɛ tuguni walasa ka sidatɔ furakɛ. A tigi somɔgɔw ni a teriw bɛ se ka a dɛmɛ ni hakilisigikumaw ye sani a ka saya don cɛ (a ye gafe ɲɛ 496 lajɛ).

Sigida

25 Gafe in kɔnɔ fura kofɔlenw tacogo

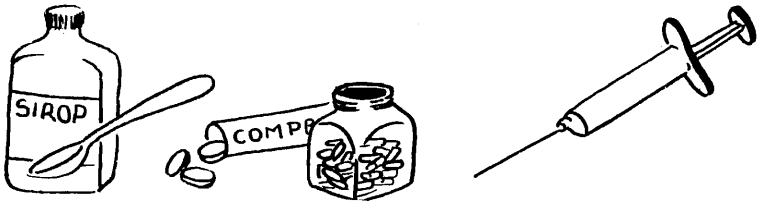

Gafe in kɔnɔ furasuguya minnu bɛ bana kelen furakɛ, olu de faralen don ɲɔgɔn kan ka kɛ kulu kelen ye. Misali la, fura minnu bɛ kɛ ka kɔnɔnatumuw kɛlɛ, olu bɛɛ kofɔlen don walanda kelen na: **Tumufuraw.**

Ni aw bɛ kunnafoniw ɲini fura dɔ kan, aw bɛ o fura tɔgɔ ɲini furaw tɔgɔw la gafe ɲɛ 515 la; walima aw bɛ a ɲini gafe kɔnɔ kumaw ɲɛfɔlen don bakurunbayala yɔrɔ min na. Aw bɛ fura min ɲini, ni aw ye o tɔgɔ ye, aw bɛ gafe ɲɛ yɛlɛma ka taa o kunnafoniw di yɔrɔ la.

Fura ninnu kofɔlen don ni u dilanni tɔgɔ ye (kalanbagaw ka tɔgɔ dalenw) min ni a feerebagaw ka tɔgɔ dalen tɛ kelen ye (izinitigiw ka tɔgɔ dalenw). An ye a kɛ o cogo la barisa a ka ca a la fura ninnu lakodɔnnenw don yɔrɔ bɛɛ la ni dilanbagaw ka tɔgɔ dalen ye, nka u feere tɔgɔw tɛ kelen ye jamanaw kɔnɔ. Ani fana, **kalanbagaw ka tɔgɔ dalen don fura minnu na, olu da ka di ka tɛmɛ izinitigiw ta kan furafeereyɔrɔw la**.

A dɔw la, izinitigiw ka tɔgɔdalen ni a feere tɔgɔ bɛɛ ye kelen ye. Gafe in kɔnɔ, izinitigiw ka tɔgɔ dalen sɛbɛnnen don italiki la (italique). Misali la, Fenɛrigan, *Phenergan* ye faritanabana fura tɔgɔ ye min bɛ wele ko **Porometazini,** *Prométhazine*, dilannibagaw ka tɔgɔ dalen.

Fura kelen kelen bɛɛ la, yɔrɔ bilalen don aw bɛ se ka **furaw tɔgɔ sɛbɛn yɔrɔ** min na ____ ani a ka teli ka sɔrɔ sɔngɔ min na aw ka sigida la. Misali la, ni tetarasikilini de da ka nɔgɔn walima a suguya wɛrɛ ni o ye teramisini (terramycine) ye, aw bɛ a sɛbɛn nin cogo la:

Tetarasikilini *(tétracycline),* Tetarasikilini HCl *(tétracycline HCl), Ɔkisitetarasikilini (oxytétracycline)*

Tɔgɔ: Teramisini

kisɛ (hakɛ): 6 bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) 12.000 F

Ni aw ye a dɔn ko aw bɛ se ka fura lakodɔnnenw san danɔgɔn na ka tɛmɛ Teramisini kan, aw bɛ a sɛbɛn:

Tɔgɔ: Tetarasikilini

kisɛ (hakɛ): 60 bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) 10.000 F

Aw ye aw janto nin na: fura fɛn o fɛn kofɔlen don nin sigida in na, aw mako tɛ olu bɛɛ kelen kelen na aw ka furaminɛn na kɔnɔ. Kunnafoniw dilen don fura suguya caman kan minnu bɛ se ka bana kelenw furakɛ barisa sigida bɛɛ n'a ka fura sɔrɔcogo don. Nka, aw ye aw hakilito a la ko a ka fisa:

Fura kofɔlen ninnu dɔɔni ka sɔrɔ aw bolokɔrɔ waati bɛɛ barisa bilankɔrɔ ɲɛ tɛ gan.

Fura tata hakɛ walima a tacogo

Furaw tacogo

furakisɛ 1 =furakisɛ kelen

furakisɛ ½ =furakisɛ tilancɛ

furakisɛ 1 ½ =furakisɛ kelen ni tila

furakisɛ ¼=furakisɛkelen tilannen sigiyɔrɔma naani walima furakisɛ tilancɛ tilannen fila ye

furakisɛ ⅛ =furakisɛ kelen tilannen sigiyɔrɔma segin ye (aw bɛ o walo kelen ta)

Ni aw bɛ mɔgɔ girinya dɔn, o tigi ka fura tata hakɛ dɔncogo

Gafe ɲɛ ninnu kɔnɔ, fura tata hakɛ caman ɲɛfɔlen don ka da mɔgɔ si hakɛ kan, o la denmisɛnniw ka fura tata hakɛ ka dɔgɔn ka tɛmɛ baliku ka tata hakɛ kan. Nka o n'a ta o ta, a ka fisa ka mɔgɔ girinya dɔn sani i ka a ka fura tata hakɛ latigɛ. Nin kunnafoni kunkuruni suguya dɔw bɛ sɛbɛn nin taamasiɲɛw kɔnɔ ( ), kɛnɛyabaarakɛlaw kama, peselikɛlan bɛ olu minnu bolo. Ni aw bɛ kunnafoni kalan furaw kan, aw bɛ a ye ko:

(Miligaramu 100/kilogaramu/don) (100 *mg/kg/jour*)

O kɔrɔ ye ko kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, miligaramu 100 ye o tigi ka fura tata hakɛ ye tile kɔnɔ. Fɔcogo wɛrɛ la, lɛri 24 kɔnɔ, a tigi girinya kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, aw bɛ fura in miligaramu 100 di a ma.

Misali la, ni aw b'a fɛ ka asipirini (aspirine) di den dɔ ma barisa murafarigan bɛ a la, wa o den girinya ye kilogaramu 30 ye. A ka asipirini tata hakɛ kofɔlen murafarigan na, o ye miligaramu 100 ye kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, don o don. O la aw bɛ a jate ni sigiyɔrɔmali ye:

Miligaramu 100 × 30= miligaramu 3.600

O la aw ka kan ka asipirini miligaramu 3.600 di den ma tile kɔnɔ. Ni asipirini kisɛ kelen hakɛ ye miligaramu 300 ye, a miligaramu 3.600 bɛ bɛn kisɛ 12 ma. O bɛ a jira ko aw ka kan ka furakisɛ den 2 di den ma siɲɛ 6 tile kɔnɔ (walima lɛri 4 o lɛri 4, aw bɛ kisɛ 2 di a ma).

Ni aw tɛ a tigi girinya dɔn

Aw bɛ gafe ɲɛ 112 lajɛ si hakɛ kan (o ka a sɔrɔ den girinya ni a si hakɛ bɛ ɲini ka taa ɲɔgɔn na).

Nin ye kunnafoni ye ka ɲɛsin karamɔgɔw, kɛnɛyabaarakɛlaw ani gafe in dibagaw ma.

Ni a kɛra ko dugumisɛnw ka kɛnɛyabaarakɛlaw ka kan ka lakalan gafe in kɔnɔkow la, walima ko sigida kɛnɛyacakɛda dɔ bɛna gafe in kɔnɔkow lase, a ka fisa ka sigida ka **tɔgɔ ani furasɔngɔw kunnafoniw fara gafe in kan.**

Gafe in dibagaw ka kan ka kunnafonisɛbɛn dɔ dilan ka a caya walasa gafe in kunnafoni dibaga ka se ka o lacaya ka bila a bolokɔrɔ **ka kunnafoniw di** tuma bɛɛ **sigidafuraw ni baarakɛminɛnw sɔrɔcogo ani u sɔngɔ nɔgɔn kan.** (Aw ye furamaracogo yɔrɔ lajɛ gafe ɲɛ 526).

Aw bɛ fura ta ni aw dalen don a la ka a ɲɛci bɛ ani ni aw bɛ a tacogo dɔn.

Kunnafoni nafama: kɔlɔlɔ bɛ fura dɔw tali la ɲɔgɔnfɛ siɲɛ kelen.

Aw y'aw janto nin na: Fura dɔw bɛ mɔgɔ bana n'aw ye u ta ɲɔgɔnfɛ. Sani aw ka furaw fara ɲɔgɔn kan k'u ta, a ka ɲi ka kɛnɛya baarakɛla dɔ ɲininka. Ani fana, a ka fisa aw ka furaw tacogo kalan fura forogo kan sani aw k'a ta.

Furaw tɔgɔ

Furaw tɔgɔw saradalen don kelen kelen i n'a fɔ u nana gafe kɔnɔ cogomin na.

Kunnafoniw furaw kan 522

Banakisɛfagalanw bɛ banakisɛw kɛlɛ 522

Penisilini, *Pénicilline:* Banakisɛfagalan ɲumanbaw..... 522
Penisilini dunta: Penisilini V, Penisilini VK *(Pénicilline par voie orale, pénicilline V, pénicilline VK)* 523

Penisilini pikiri suganticogow ɲuman 523
Penisilini pikiri, Penisilini G *(Pénicilline injectable, pénicilline G, benzylpénicilline)* 524
Porokayini (kuntaala hakɛlama, *la procaïne, action intermédiaire)* 524
Bɛnzatini bɛnzilipenisilini, penisilini G, penisilini bɛnzatini (min bɛ mɛn ka baarakɛ farikolo la)..... 525
Kulɔkisisilini, *Cloxacilline* 525
Dikulɔkisisilini, *Dicloxacilline* 526

Anpisilini ni amɔkisisilini (*Ampicilline et amoxicilline*): banakisɛfagalan minnu bɛ banakisɛ caman faga..... 526
Amɔkisisilini, dunta *(Amoxicilline orale)* Denw ka bana suguya caman fura 527
Anpisilini, *Ampicilline* 527
Anpisilini ni zantamisini, *Ampicilline et gentamicine* 528

Eritoromisini: min bɛ penisilini nɔnabila 528
Eritoromisini, *Érythromycine*..... 528

Tetarasikiliniw: banakisɛ caman fagalan 529
Tetarasikilini, *Tétracycline HCl,* Ɔkisitetarasikilini, *Oxytétracycline* 529
Dɔkisisikilini, *Doxycycline*..... 530

Kuloranfenikɔli, *Chloramphénicol*: bana gɛlɛn dɔw kɛlɛlan 530
Kuloranfenikɔli, *Chloramphénicol*..... 530

Silifonamidi, *Sulfamides*: fura da nɔgɔn don, min bɛ an senkɔrɔbana caman furakɛ 531
Silifametɔkizazɔli, *Sulfaméthoxazole,* Silifizɔkizazɔli, *Sulfisoxazole,* Silifadɔkisini, *Sulfadoxine* 531
Kotiri, *Cotrimoxazole, TMP-SMX* 532

Sefalɔsiporiniw, *Cephalosporines* 532
Sɛfitiriyakizɔni, *Ceftriaxone* 533
Sefalɛkisini, *Céphalexine* 533

Banakisɛfagalan suguya wɛrɛw..... 534
Siporofilɔkisasini, *Ciprofloxacine* 534
Kilindamisini, *Clindamycine*..... 535
Zantamisini, *Gentamicine*..... 535

Damajalan ni nɲɔrɔn furaw..... 535

Sɔgɔsɔgɔninjɛ furaw 536
Furakɛli minnu wajibiyalen don..... 537
Isoniyazidi, *Isoniazide (INH)*..... 537
Rifanpisini, *Rifampicine* 538
Pirazinamidi, *Pyrazinamide* 538
Etanbutɔli, *Éthambutol*..... 539
Sitɛrɛpitɔmisini, *Streptomycine*..... 539

Banaba (bagi, kuna) furaw 540
Furakɛcogo kofɔlen 540
Dapisɔni, *Dapsone, DDS* 540
Rifanpisini, *Rifampicine* 541
Kulofazimini, *Clofazimine*..... 541

Fura wɛrɛw..... 542

Sumayafuraw 542
Aritesunati, *Artésunate*..... 542
Aritemetɛri lumefantirini, *Artéméther luméfantrine*..... 543
Pirimetamini ni silifadɔkisini ɲagaminen, *Pyriméthamine avec sulfadoxine* 543
Mefulokini, *Méfloquine*..... 544
Amojakini, *Amodiaquine* 545
Kinini, *Quinine* 545
Kulorokini, *Chloroquine* 546
Kulorokini fosifatilama, *Phosphate de chloroquine*..... 546
Kulorokini silifati, *Sulfate de chloroquine* .. 547
Pirimakini, *Primaquine*..... 548
Poroganili, *Proguanil* 548

Ni kɔnɔnatumuniw (tɔgɔtɔgɔninbanakisɛ ni nugulabanakisɛ) don..... 548
Metoronidazɔli, *Métronidazole* 549
Firoyati de dilokisanidi, *Furoate de diloxanide* 550
Kinakirini, *Quinacrine*..... 551

Musoyabanaw furakɛli la 551
Winɛgiri jɛman musoya koli kama..... 551
Metoronidazɔli, *Métronidazole* tata ni a min bɛ don musoya la 551
Nisitatini, *Nystatine,* walima Mikonazɔli, *Miconazole* 551
Furabilenni, *Violet de gentiane* 551

Wololabanaw 552
Kiribi, *Soufre*..... 552
Furabilenni, *Violet de gentiane* 552
Banakisɛfagalan tuluw, *Pommade antibiotique*..... 553
Kurukuru ni ŋɛɲɛ furakɛ tuluw, *Pommade corticostéroïdes* 553
Wazelini walima munitulu girimanw, *Vaseline* 553
Potasiyɔmu perimanganati, *permanganate de potassium* 553

Wololabanaw ni bugu wɛrɛw la 553
Munitulu dilannen ni kumu dɔw ye i n'a fɔ asidi andesileniki, *acide undécylénique,* asidi bɛnzoyiki, *acide benzoïque* walima ni asidi salisiliki, *acide salicylique* ye 553
Kiribi ni winɛgiri, *Soufre et vinaigre* 554
Tiyosilifati kɔkɔma, *Thiosulfate de sodium.*. 554
Seleniyɔmu silifidilamalama, *Sulfide de sélénium* 554
Tɔlinafitati, *Tolnaftate* 554
Girizeyofiliwini, *Griséofulvine* 554
Nisitatini, *Nystatine*..... 555

Maɲa ni ɲimi furaw: fɛnɲɛnamafagalanw 555
Bɛnzili bɛnzoyatilama, *Benzoate de benzyl,* kɛrɛmu walima munitulu..... 555
Pɛrimetirini, *Perméthrine*..... 556
Korotamitɔn*, Crotamiton*..... 556
Iwɛrimɛkitini, *Ivermectine* 556
Kiribi ɲagamini situlu walima munitulu (wazelini) la 556
Piretirini ni piperinili, *Pyréthrines avec piperonyl*..... 556

Dogoyɔrɔlakuruw furaw 557
Podofilini, *Podophylline* 557
Asidi tirikuloro-asetiki, *Acide trichloroacétique* 557

Kababilen ni ɲɛnakaba furaw 557
Asikulowiri, *Acyclovir* 557

Tumufuraw 558
Mebɛndazɔli, *Mébendazole* 558
Alibɛndazɔli, *Albendazole*..... 558
Piperazini, *Pipérazine* 559
Cabɛndazɔli, *Thiabendazole,* tumu suguya caman fura..... 559
Pirantɛli, *Pyrantel* 560

Nɔrɔnatumu (Kɔnɔnatumu) furakɛli la..... 560
Parazikantɛli, *Praziquantel*..... 561
Kinakirini, *Quinacrine* 561
Parazikantɛli, *Praziquantel*..... 562
Ɔkizamunikini, *Oxamniquine*..... 562

Marafura 563
Iwɛrimɛkitini, *Ivermectine* 563
Diyetilikaribamazini, *Diéthylcarbamazine*.. 563
Siramini, *Suramin* 564

Ɲɛ furakɛli..... 564
Tulu banakisɛfagalanw 564

Dimimadalanw 565

Farigan ni dimi furaw 565
Asipirini, *Aspirine* (asetilisalisiliki kumu, *acide acétylsalicylique)* 565
Parasetamɔli, *Paracétamol* wa asetaminofɛni, *acétaminophène*..... 566
Ibiporofɛni, *Ibuprofène* 566
Ɛrigotamini, *Ergotamine* (Kafɛrigɔti, *Cafergot*)—kunbabinfura..... 567
Kodeyini *(Codéine, sulfate de codéine)* 567
Morifini, *Morphine*..... 568

Dimimadalan jolikɛnɛw kalali senfɛ: kirinnan 568
Lidokɛni, *Lidocaine,* Liɲokɛni *Lignocaine*... 568

Kɔnɔdimifuraw..... 569
Beladɔni, *Belladonne*..... 569

Kumujiyɛlɛn, nsɔnkunan ani furudimi na 569
Kumukɛlɛlanw *(Antacides)* 569
Idɔrɔkisidi daliminiyomu, *Hydroxyde d'aluminium,* Idɔrɔkisidi de maɲeziyɔmu, *Hydroxyde de magnésium,* Maɲezinɔnɔ, *Lait de magnésie* ni Maɲezikɛrɛmu, *Crème de magnésie* 569
Bikaribonatilama, *Bicarbonate de soude*... 570
Kalisiyɔmu bikaribonatilama, *Bicarbonate de calcium*..... 570

Furulabanaw fura farinmanw (ɲumanw)..... 570
Omeparazɔli, *Oméprazole* 571
Ranitidini, *Ranitidine* 571
Furalajoli furakɛcogo *(Traitement pour les ulcères)* 571

Kɔnɔboli ni farilajidɛsɛ juguman furaw 572
Kɛnɛyaji. 572
Dɛɲɛn wa Zɛnki, *Zinc* 573

Kɔnɔbolifura (Kɔnɔboli gansan) 573
Bisimuti, *Bismuth* 573

Kɔnɔmagayalan (kɔnɔjafura) 574
Maɲeziyɔmu nɔnɔ (idɔrɔkisidi de maɲeziyɔmu, *hydroxyde de magnésium)* kɔnɔmagayalan ni kumukɛlɛlan. 574
Ɛpisɔmu kɔkɔma, *Sels d'Epsom* (maɲeziyɔmu silifatilama, *sulfate de magnésium*)—kɔnɔmagayalan ani ŋɛɲɛfura 574
Duntulu—kɔnɔmagayalan 575
Giliserini, *Glycérine,* min bɛ don banakɔtaa yɔrɔ la 575

Nu gerennen dayɛlɛli la 575
Efedirini walima fenilefirini bɛ nudayɛlɛfura tonita minnu na, *éphédrine ou phényléphrine* 575

Sɔgɔsɔgɔ furakɛli la 575
Sɔgɔsɔgɔmadalan: Kodeyini, *Codéine* 576

Sisan furakɛli la 576
Salibitamɔli, *Salbutamol* 576
Bekulometazɔni, *Béclométhasone* 577
Peredinizolɔni, *Prednisolone* walima Peredinizɔni, *Prednisone* 577
Epinefirini, *Épinéphrine* 578
Metopamizini, *Métopimazine* 579

Faritanabanaw ni fɔɔnɔ: fariŋɛɲɛfuraw 579
Porometazini, *Prométhazine* 580
Difenidaramini, *Diphénhydramine* 580
Kulɔrifenamini, *Chlorphénamine* walima Kulɔrifeniramini, *Chlorphéniramine* 581
Dimɛnidaranati, *Diménhydrinate* 582

Bagafuraw 582
Bunteni kinda bagafura. 582
Sakinda bagafura 583
Tetanɔsifura (nɛgɛtigɛbanafura) 583
Fafura, *Immunoglobuline antirabique* 583

Ni baga sera mɔgɔ kɔnɔ 584
Takami (bagafura). 584
Atɔrɔpini, *Atropine*. 584
Deferɔkizamini, *Déféroxamine* 585
Asetilisisiteyini, *Acétylcystéine* 585
Nalɔkizɔni, *Naloxone*. 585
Sojuyɔmu nitiritilama, *Nitrite de sodium* . . . 586
Sojuyɔmu tiyosulifatilama *Thiosulfate de sodium* 586

Kirinni (jali) fura 586
Fenobaribitali, *Phénobarbital* 586
Fenitoyini, *Phénytoïne* 587
Jazepamu, *Diazépam*. 587
Lorazepamu, *Lorazépam* 588
Silifati de maɲeziyɔmu, *Sulfate de magnésium* 589

Fura minnu bɛ kɛ ka basibɔn juguman kɛlɛ jiginni kɔfɛ 589
Ɛrigometirini, *Ergométrine* walima Ɛrigonowini, *Ergonovine* 589
Ositosini, *Ocytocine* 590
Mizopɔrɔsitɔli, *Misoprostol* 590

Kuruw (koko). 591
Kokofura minnu bɛ don banakɔtaayɔrɔ la. 591

Balodɛsɛ ni jolidɛsɛ 591
Nɔnɔmugu 591
Witamini suguya caman faralen ɲɔgɔn kan *(Multivitamines)* 591
Witamini A, yelidiyalan *(Vitamine A)*: Ka suranfiyen ni ɲɛkilitara kunbɛn 591
Nɛgɛ*, fer, sulfate ferreux, gluconate ferreux* 592
Joliseginfura – Asidi foliki, *Acide folique* – jolidɛsɛ suguya dɔw furakɛli la. 593
Witamini B_{12} – ale bɛ kɛ ka jolidɛsɛ jugumanba dɔrɔn de furakɛ 593
Witamini K 593
Witamini B_6, Piridɔkisini, *Pyridoxine* 594
Iyodi, *Iode*. 594

Bangekɔlɔsi fɛɛrɛw 595
Bangekɔlɔsi furakisɛw 595
Bangekɔlɔsi furakisɛw ɲagaminen 595
Furakisɛ misɛnmani 596
Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ teliman 598
Fugulan nafamaw. 598
Falakani. 599
Lawajikisɛfagalanw 599
Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ min bɛ don bangenugu kɔnɔ (mununani), *Stérilet ou Dispositif intra-utérin (DIU)* 599
Bangekɔlɔsi pikiri 599
Bangekɔlɔsi fura min bɛ wele ko alimɛtini. 600

Sidabanafura. 600
A bɛ dɔn cogodi ko banabagatɔ mako bɛ furaw la? 600

Dusukundimi fura. 601
Nitorogiliserini, *Nitroglycérine* 601

Furaw tɔgɔ

Furaw saradalen don kelen kelen ka kɛ siginidenw ye:

A B C D E F G H I J K L M N Ɲ Ŋ O Ɔ P Q R S T U V W X Y Z

Acticin 556
Aderenalini, *Adrénaline* 578
Alibɛndazɔli, *Albendazole* 558, 572
Alimɛtini 600
Amojakini, *Amodiaquine* 545
Amɔkisisilini, *Amoxicilline* 526, 527, 571
Anecef 532
Anpisilini, *Ampicilline* 526, 527
Antiminth 560
Antrypol 564
Aralen 546
Aritemetɛri lumefantirini, *Artéméther luméfantrine* 543
Aritesunati, *Artésunate* 542
ARV, *Antirétroviral* 600
Asetaminofɛni, *Acétaminophène* 566
Asetilisisitini, *Acétylcystéine* 585
Asidi andesileniki, *Acide undécylenique* 553
Asidi bɛnzoyiki, *Acide benzoïque* 553
Asidi foliki, *Acide folique* 593
Asidi salisiliki, *Acide salicylique* 553
Asidi tirikuloro-asetiki, *Acide trichloroacétique* 557
Asikulowiri, *Acyclovir* 557
Asipirini, *Aspirine* 565
Atabrine 551, 561
Atɔrɔpini, *Atropine* 584
Avlochlor 546
Bagafuraw 582, 584
Balodɛsɛ furaw 591
Banakisɛfagalan tuluw, *Pommade antibiotique* 553
Banakisɛfagalanw 522
Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ teliman 598
Bangekɔlɔsi furakisɛw 595
Bangekɔlɔsi pikiri 599
Banocide 563
Bayer 205 564
Bekulometazɔni, *Béclométhasone* 577
Beladɔni, *Belladonne* 569
Benadryl 579, 582
Benzylpénicilline 524
Betadine 552
Bɛnzili bɛnzoyatilama, *Benzoate de benzyl* 555
Bikaribonatilama, *Bicarbonate de soude* 570
Biltricide 561, 562
Bisimuti, *Bismuth* 573
Bunteni kinda bagafura 582
Cabɛndazɔli, *Thiabendazole* 559
Cafergot 567
CD4 600
Ceftin 532
Chloroquine 548
Cilest 595
Claforan 532
Coartem 543
Cobantril 560
Corticostéroïdes 553, 591
Cortisone 591
Cotrimoxazole 532, 572
Crotan 556
C.T.A. 542, 543
Cyclofem 599
Cytotec 590
Damajalan furaw 535
Dapisɔni, *Dapsone* 540
Deferokizamini, *Déféroxamin* 585
Delfen 599
Depo-Provera 599
Diane 595
Diazépam 587
Difenilidantoyini, *Diphénylhydantoïne* 587
Difɛnidaramini, *Diphénhydramine* 579, 580
Dikulokisasilini, *Dicloxacilline* 526
Dilantin 587
Dilɔkizanidi, *Diloxanide* 572
Dimɛnidaranati, *Diménhydrinate* 582
DIU 599
Diyetilikaribamazini, *Diéthylcarbamazine* 563

Dɔkisisikilini, *Doxycycline* 530
Dramamine 579, 582
Droncit 561, 562
Efedirini, *Éphédrine* 575
Elimite 556
Emko 599
Epinefirini, *Épinéphrine* 578, 581
Ergotrate 589
Eritoromisini, *Érythromycine* 528, 564
Etanbutɔli, *Éthambutol* 539
Eurax 556
Exluton 596
Exsel 554
Ɛpisɔmu kɔkɔma, *Sels d'Epsom* 574
Ɛrigometirini, *Ergométrine* 589
Ɛrigonowini, *Ergonovine* 589
Ɛrigotamini, *Ergotamine* 567
Fafura, *Immunoglobuline antirabique* 583
Falakani 599
Fansidar 543
Farilajidɛsɛ furaw 572
Femoden 595
Fenilefirini, *Phényléphrine* 575
Fenitoyini, *Phénytoïne* 587
Fenobaribitali, *Phénobarbital* 569, 586
Fɛnŋanamafagalanw 555
Firoyati de dilokisanidi, *Furoate de diloxanide* 550
Flagyl 549
Fortaz 532
Fugulan nafamaw 598
Furabilenni 554
Furabilenni, *Violet de gentiane* 551, 552
Gentamicine 528
Germanin 564
Giliserini, *Glycérine* 575
Girizeyofiliwini, *Griséofulvin* 554
Gracial 595
Gynera 595
Gynol II 599
Helmex 560
Hetrazan 563
Hyper-Tet 583
Ibiporofɛni, *Ibuprofène* 566
Idɔrɔkisidi daliminiyomu, *Hydroxyde d'aluminium* 569
Idɔrɔkisidi de maɲeziyɔmu, *Hydroxyde de magnésium* 569
Implanon 600
Isoniyazidi, *Isoniazide* 537
Iwɛrimɛkitini, *Ivermectine* 556, 563
Iyodi, *Iode* 594
Jadelle 600
Jazipamu, *Diazépam* 587, 588
Kababilen furaw 557
Kalisiyɔmu bikaribonatilama, *Bicarbonate de calcium* 570
Keflex 532
Ketoconazole 552
Kɛnɛyaji 572
Kilindamisini, *Clindamycine* 535
Kinakirini, *Quinacrine* 551, 561, 572
Kinini, *Quinine* 545, 546
Kiribi, *Soufre* 552, 554
Kodeyini, *Codéine* 567, 576
Koromex 599
Korotamitɔn, *Crotamiton* 556
Kotiri, *Cotrimoxazole* 532, 572
Kɔkɔwasa 552, 594
Kɔnɔbolifura 572, 573
Kɔnɔmagayalanw 574, 575
Kulofazimini, *Clofazimine* 540, 541
Kuloranfenikɔli, *Chloramphénicol* 530
Kulorokini, *Chloroquine* 546
Kulorokini fosifatilama, *Phosphate de chloroquine* 546
Kulorokini silifati, *Sulfate de chloroquine* 547
Kuloromisetini, *Chloromycetin* 530
Kulɔkisisilini, *Cloxacilline* 525
Kulɔrifenamini, *Chlorphénamine* 581
Kulɔrifeniramini, *Chlorphéniramine* 579, 581
Lamprene 541
Lariam 544
Lawajikisɛfagalanw 599
Lidokɛni, *Lidocaine* 568
Liŋokɛni, *Lignocaine* 568
Lo-femenal 596
Logynon 595
Lo/Ovral 596

Lorazepamu, *Lorazépam* 588
Luminal 586
Lunelle 599
Mansil 562
Maɲezinɔnɔ, *Lait de magnésie* 569
Maɲeziyɔmu nɔnɔ, *Hydroxyde de magnésium* 574
Marafura 563
Mebɛndazɔli, *Mébendazole* 558, 572
Mefoxin 532
Mefulokini, *Méfloquine* 544
Mepacrine 561
Mesigyna 600
Methergine 589
Metopamizini, *Métopimazine* 579
Metoronidazɔli, *Métronidazole* 525, 549, 551, 571, 572
Microgynon 596
Microlut 596
Micronor 596
Micronovum 596
Microval 596
Microvlar 596
Mikonazɔli, *Miconazole* 551, 577
Mizopɔrɔsitɔli, *Misoprostol* 590
Morifini, *Morphine* 568
Mununani 599
Nalɔkizɔni, *Naloxone* 585
Naphuride 564
Neomycin 553
Neosporin 553
Neo-synephrine 575
Net-en 599
Nɛgɛ, *Fer* 592
Nikulozamidi, *Niclosamide* 561
Nisitatini, *Nystatine* 551, 555, 577
Nitarati darizan, *Nitrate d'argent* 564
Nivaquine 547
Nix 556
Nordette 596
Norinyl 595
Noristerat 599
Norplant 600
Nɔnɔmugu 591
Npɔrɔn furaw 535
Ɲɛnakaba furaw 557
Omeparazɔli, *Oméprazole* 571
Ortho-Novum 595
Ositosini, *Ocytocine* 590
Ovrette 596
Ovysmen 595
Ɔkizamunikini, *Oxamniquine* 562
Paludrine 548
Parasetamɔli, *Paracétamol* 566
Parazikantɛli, *Praziquantel* 561, 562
Penisilini, *Pénicilline* 522
Penisilini G 524
Penisilini pikiri 524
Penisilini V 523
Penisilini VK 523
Peredinizolɔni, *Prednisolone* 577
Peredinizɔni, *Prednisone* 577
Pɛrimetirini, *Perméthrine* 556
Phenergan 580
Phylloquinone 593
Phytoménadione 593
Pin-X 560
Piperazini, *Piperazine* 559
Pirantɛli, *Pyrantel* 560
Pirazinamidi, *Pyrazinamide* 538
Pirimakini, *Primaquine* 548
Pirimetamini ni silifadɔkisini ɲagaminen, *Pyriméthamine avec sulfadoxine* 543
Pitiwitirini, *Pituitrin* 589
Pitosini, *Pitocine* 590
Podofilini, *Podophylline* 557
Polymyxin 553
Polysporin 553
Pommade de Whitfield 553
Poroganili, *Proguanil* 548
Porometazini, *Prométhazine* 580
Potasiyɔmu perimanganati, *Permanganate de potassium* 553
Powidɔni iyode, *Povidone iodée* 552, 564
Pyridoxine 594
Qlaira 595
Quinine 546
Ranitidini, *Ranitidine* 571
Resochine 546
RID 556

Rifanpisini, *Rifampicine* 538, 540, 541, 595
Ritonavir 595
Rocephin 532
Sakinda bagafura 583
Salibitamɔli, *Salbutamol* 576
Sefalɛkisini, *Céphalexine* 532, 533
Sefalɔsiporiniw, *Cephalosporines* 532
Sefaradini, *Cephradine* 532
Sefazɔlini, *Cefazolin* 532
Sefirɔkisini, *Cefuroxime* 532
Sefotakisimi, *Cefotaxime* 532
Sefɔkisitini, *Cefoxitine* 532
Seleniyɔmu silifidilamalama, *Sulfide de sélénium* 554
Selsun 554
Sɛfitazidini, *Ceftazidime* 532
Sɛfitiriyakizɔni, *Ceftriaxone* 532, 533, 572
Sharibɔn 584
Sidabanafura 600
Silifadɔkisini, *Sulfadoxine* 531
Silifametɔkizazɔli, *Sulfamethoxazole* 531
Silifizɔkizazɔli, *Sulfisoxazole* 531
Siporofilɔkisasini, *Ciprofloxacine* 534
Siramini, *Suramin* 564
Sisan furaw 576
Sitɛrɛpitɔmisini, *Streptomycine* 539
Sitotɛki, *Cytotec* 590
Smecta 573
Sojuyɔmu nitiritilama, *Nitrite de sodium* 585
Sojuyɔmu tiyosulifatilama, *Thiosulfate de sodium* 586
Sɔgɔsɔgɔ fura 575
Spermicide 599
Stérilet 599
Sulfide de selenium 552
Sumayafuraw 542
Synphase 595
Takami 584
Taxidime 532
Tazicef 532
Tetanɔsifura, *Immunoglobuline antitétanique* 582
Tetarasikilini, *Tétracycline* 529, 564, 571
Tinactine 554
Tiyosilifati kɔkɔma, *Thiosulfate de sodium* 554
TMP-SMX 532
Tɔlinafitati, *Tolnaftate* 554
Trinordiol 595
Trinovum 595
Triquilar 595
Tulu banakisɛfagalanw 564
Tumufuraw 558
Vansil 562
Vaseline 553
VCF 599
Velosef 532
Vibramycine 530
Violet de gentiane 551, 552
Vogalène 579
Winɛgiri 551, 554
Witamini, *Vitamines* 591
Witamini A 591
Witamini B6 594
Witamini B12 593
Witamini K 589, 593
Yomesan 561
Zantac 571
Zantamisini, *Gentamicine* 528, 535
Zɛnki, *Zinc* 573

Kunnafoniw furaw kan

Banakisɛfagalanw bɛ banakisɛw kɛlɛ

Banakisɛfagalanw ye furaw ye minnu bɛ banakisɛbanaw kɛlɛ. U tɛ mako ɲɛ sangarannabanaw la i n'a fɔ nparacan, ɲɔni, murafarigan, walima mura gansan.

Banakisɛfagalan bɛɛ tɛ banakisɛbanaw bɛɛ furakɛ. Banakisɛfagalan minnu dilancogo ye kelen ye ye olu ye kulu kelen ye. A ka fisa ka banakisɛfagalanw suguya dɔn ka a da nin sababu fila in kan:

1. Banakisɛfagalan minnu ye kulu kelen ye olu ka teli ka bana suguya kelen furakɛ. O kɔrɔ ye ko aw bɛ se ka kulu kelen kɔnɔfura dɔ falen a ɲɔgɔn wɛrɛ ta la.
2. Ni aw fari tɛ sɔn kulu min kɔnɔfura dɔ la, a fana sɔn man di o kulu kelen kɔnɔfura wɛrɛw la. O b'a jira ko aw ka kan ka kulu wɛrɛ furaw ta.

Banakisɛfagalanw dili ka kan ka kɛ k'a kuntaala foori. U tali jɔli k'a sɔrɔ don hakɛ fɔlen ma dafa, o bɛ na ni banakisɛ kolo gɛlɛyali ye ka taa a fɛ.

Penisilini, *Pénicilline*: Banakisɛfagalan ɲumanbaw

Penisilini furaw ye banakisɛfagalanw la ɲumanba dɔw ye. Penisiliniw bɛ banakisɛw kɛlɛ minnu caman ye nɛtabanaw ye. Penisiliniw tɛ mako ɲɛ nin bana ninnu na: kɔnɔbɔli, ɲɛgɛnɛsiralabanaw, kɔdimi, birintiliw, mura, nparancan, ani sankaranbanaw. Aw ye Bana yɛlɛmabaliw lajɛ (sɛbɛn ɲɛ 60) ni Bana yɛlɛmataw (sɛbɛn ɲɛ 61).

Penisilini bɛ suma miligaramu na (mg) walima hakɛ la min bɛ wele ko inite (*Unité*, U). Ni penisilini G don, mg 250 = U 400.000 ye.

Mɔgɔ fanba fɛ, penisilini ye fura ɲuman ye. A tata hakɛ dantɛmɛni bɛ se ka kɛ warilatiɲɛ ye nka o tɛ fɛn kɛ a tabaga la.

Penisilini dɛsɛli bana dɔw la

Penisilini bɛka dɛsɛ bana dɔw la. O kɔrɔ ye ko kɔrɔlen, penisilini tun bɛ se ka o bana ninnu kɛnɛya. Nka bibi in na, penisilini tɛka o baara kɛ bilen. Ni bana tɛ ka se ka furakɛ penisilini lakodɔnnen fɛ, banakisɛfagalan wɛrɛ bɛ se ka ta ka lajɛ walima penisilini suguya wɛrɛ bɛ se ka lajɛ. Misali la, galakanɔrɔ bɛ kologɛlɛya penisilini kɔrɔ tuma dɔw la. Aw bɛ se ka kotiri (ɲɛ 532) lajɛ a nɔ na walima eritoromisini (ɲɛ 528).

Kunnafoni nafama penisilini sugu bɛɛ kan (ka fara anpisilini ni amɔkisisilini kan)

Mɔgɔ dɔw fari tɛ sɔn penisilini la. Faritanabana nɔgɔman bɛ na ni kurukuru bɔli ye fari la. O ka teli ka na waati jan walima tile caman tɛmɛnen kɔ fura tali kɔ fɛ. A bɛ se ka mɛn a tigi la ka tile damadɔ kɛ. Ni o kɛra, aw bɛ penisilini tali dabila o yɔrɔ bɛɛ. Ŋɛɲɛmadafuraw bɛ se ka dɛmɛ kɛ ka ŋɛɲɛ ban. Kɔnɔdimi ni kɔnɔboli sɔrɔli penisilini tali fɛ olu tɛ jate faritanabanaw ye, hali ni olu ka jugu, o tɛ penisilini tali dabilakun bɔ.

Penisilini kɛ man teli ka faritanabana juguman bila mɔgɔ la. Penisilini talen kɔ sanga kungurunni kɔnɔ, a tigi fari bɛ bilen a kan, a ngɔnɔ bɛ tɔn ani a dawolow, a ninakili bɛ gɛlɛya, a fanga bɛ dɔgɔya, fo ka a laban kirinni ma. O tɛ taamasiɲɛ ɲuman ye. Aw bɛ epinefirini pikiri kɛ a tigi la o yɔrɔnin bɛɛ la (aderenalini, adrénaline). Aw bɛ aw jija epinefirini ka sɔrɔ aw bolo kɔrɔ tuma bɛɛ penisilini pikiri kɛ waatiw la (aw ye sɛbɛn ɲɛ 122 laje).

Mɔgɔ min fari tɛ sɔn penisilini la, a sugu fan si man kan ka di o tigi ma tuguni – anpisilini, amɔkisisilini, walima dɔ wɛrɛw. A dunta fara a pikiri kan, ninnu si tɛ se ka di a tigi ma bilen, barisa ni aw ye a dɔ di a ma, bana bɛ se ka juguya ka tɛmɛ kɔrɔlen kan min bɛ se ka a tigi faga. Mɔgɔ minnu fari tɛ sɔn penisilini la, olu bɛ se ka eritoromisini walima banakisɛfagalan sugu wɛrɛ ta a nɔ na.

Pikiriw

Penisilini dunta bɛ bana furakɛ ka ɲɛ. Farati bɛ penisilini pikiri la. A bɛ se ka faritɛnɛbanaw ni gɛlɛya wɛrɛw lase mɔgɔ ma. Ola a pikiri ka kan ka kɛ ni hakili ye.

- Aw kana penisilini pikiri kɛ fo ni bana ka jugu.
- Sani aw ka penisilini pikiri kɛ, aw ye yɛrɛtangacogow lajɛ sɛbɛn ɲɛ 122.

Penisilini dunta: Penisilini V, Penisilini VK (*Pénicilline par voie orale, pénicilline V, pénicilline VK*)

Penisilini dunta (min ni a pikiri tɛ kelen ye) o bɛ se ka kɛ bana nɔgɔmanninw na ani minnu dimi man jugu ten, olu la dɔw ye:

- Ngɔnɔdimi fariganma sudabali (kannabagani)
- Tulodimi
- Kunbabin
- Kolocifarigan
- Galakanɔrɔ

Hali ni aw ye bana furakɛli daminɛ ni penisilini pikiri ye, aw bɛ se ka a furakɛli laban ni a dunta ye ni bana ye nɔgɔyali daminɛ. Ni nɔgɔya tɛ ka don bana na tile 2 walima tile 3 kɔnɔ, aw bɛ yɛlɛma banakisɛfagalan wɛrɛ kan ka to ka dɔgɔtɔrɔ ɲininka o ka aw bila sira.

A dicogo

Walasa fura talen ka mako ɲɛ farikolo ye ka ɲɛ, aw bɛ penisilini ta aw kɔngɔtɔ, lɛri 1 ɲɔgɔn sani aw ka dumuni kɛ walima lɛri 2 ɲɔgɔn dumuni kɔfɛ.

Aw bɛ a miligaramu 25 ka se miligaramu 50 ma di a tigi ma kilogaramu kelen o kilogaramu kelen jate la, o min y'a tilalen ye ka kɛ tako 4 ye don o don tile 10 kɔnɔ. Ni aw tɛ se ka den pese k'a girinya dɔn, aw bɛ fura hakɛ suman ka a bɛn si hakɛ ma.

Sani den ka san 1 sɔrɔ: aw bɛ mg 62.5 di sijɛ 4 don o don tile 10 kɔnɔ

- **San 1 ka se san 5 ma**: aw bɛ mg 125 di sijɛ 4 don o don tile 10 kɔnɔ
- **San 6 ka se san 12 ma**: aw bɛ mg 125 ka se mg 250 ma di sijɛ 4 don o don tile 10 kɔnɔ
- **San 12 sanfɛ**: aw bɛ mg 250 ka se mg 500 ma di sijɛ 4 don o don tile 10 kɔnɔ.

Bana jugumanbaw la, aw bɛ hakɛ dita fɔlen ninnu ɲɔgɔn 2 di a tigi ma.

Kolocifarigan juguman na *rhumatisme articulaire aigu:*

- **Denmisɛnw**: aw bɛ mg 250 di sijɛ 2 don o don tile 10 kɔnɔ
- **Balikuw**: aw bɛ mg 500 di sijɛ 2 don o don tile 10 kɔnɔ

Penisilini pikiri suganticogow ɲuman

Penisilini suguya dɔw ka bana kɛlɛli ka teli, nka u ka baara kuntaala man jan. Penisilini suguya wɛrɛw ka furakɛli ka suma, nka u ka baara kuntaala ka jan kosɛbɛ. Waati dɔw la, a suguya dɔ ka fisa ni dɔ ye.

Penisilini teliman, min ka baara kuntaala man jan *(action brève)* Nin penisilini suguyaw ka banakɛlɛ ka teli nka u ka baara kuntaala man jan. Tɔgɔ caman bɛ fɔ u ma, misali la,I n'a fɔ penisilini bɛnzili, *benzylpénicilline*, penisilini yelenta, penisilini G sɛgɛma, *pénicilline G*, ani penisilini G pikirijilama. A jirala ko nin penisilini suguyaw ka baara ka teli nka u tɛ waatijan kɛ mɔgɔ fari, u pikiri ka kan ka kɛ (sijɛ 4 fo ka se sijɛ 6 ma) lɛri 4 o lɛri 4 walima lɛri 6 o

lɛri 6. Penisilini min ka baara ka teli, o de ɲɔgɔn tɛ banamisɛnni jugumanbaw furakɛli la ani minnu mako bɛ penisilini kɛko caman na: misali la kɛlɛbɛw walima sinkɔrɔkɛrɛdimiw.

Penisilini minnu ka baara kuntaala man jan, a man surun *(action intermédiaire)*: Penisilini porokayini walima bɛnzili penisilini porokayini. U ka baara ka suma ani u bɛ to mɔgɔ fari la tile kelen ɲɔgɔn, o la u pikiri ka kan ka kɛ siɲɛ kelen tile kɔnɔ. Penisilini porokayini walima porokayini ni penisilini faralen ɲɔgɔn kan o min banakɛlɛ ka teli, o de ɲɔgɔn tɛ banamisɛnni caman furakɛli la, bana minnu furakɛli tɛ taa penisilini kɔ.

Penisilini min ka suma, min ka baara kuntaala ka jan *(action prolongé)*: Penisilini bɛnzatini G walima bɛnizili penisilini bɛnzatini. Nin penisilini suguya bɛ don mɔgɔ fari la dɔɔni dɔɔni ani a bɛ mɛn baara la fo kalo kelen ɲɔgɔn. A bɛ kɛ ka mimi banakisɛma ani damajalan furakɛ, ani fana a bɛ murafarigan kunbɛn. Penisilini suguya don min kɛli ka ɲi ni banabagatɔ la min sigiyɔrɔ ka jan furakɛlikɛla la walima ni banabagatɔ tɛ se ka penisilini kunu. Ni banamisɛn juguman tɛ, pikiri kelen ka kan ka o ɲɛ. A ka c'a la, penisilini bɛnzatini G ni penisilini suguya wɛrɛw de faralen don ɲɔgɔn kan, penisilini minnu ka baara ka teli.

Penisilini pikiri, Penisilini G (*Pénicilline injectable, pénicilline G, benzylpénicilline*)

Penisilini pikiri bɛ kɛ bana juguman dɔw kama, i n'a fɔ:

- Jaŋɔyin (tetanɔsi)
- Galakanɔrɔ juguman
- Jojinda nɛmaw
- Ni kolo karilen dɔ ye wolo sɔgɔ ka bɔ
- Danna
- Kelebe

Penisilini pikiri suguya caman bɛ sɔrɔ. U danfara ye: a dɔw bɛ baarakɛ fari la ka mɛn ka tɛmɛ dɔw kan.

A dicogo

Penisilini kisɛ (*Pénicilline cristalline* (Penisilini bɛnzili, *Benzylpénicilline*, penisilini G, *Pénicilline G*, etc.) (Penisilini min ka baara kuntaala man jan).

Penisilini kisɛ walima a suguya wɛrɛ minnu ka baara kuntaala man jan, olu tacogo bana juguw la:

Pikiri min bɛ kɛ lɛri 4 o lɛri 4, tile 10 ka se tile 14 ma.

A pikiri kɛ o kɛ, aw bɛ hakɛ min ta, o filɛ:

- **Baliku ni den min si ka ca ni san 8 ye**: 1 000 000 hakɛ pikiri (1 million U)
- **Den san 3 ka se san 8 ma**: 500.000 hakɛ (500.000 U)
- **Den minnu tɛ san 3 bɔ**: 250.000 (250.000 U).

Ni bana ka jugu kosɛbɛ, aw bɛ dɔ fara fura dita kan.

Porokayini (kuntaala hakɛlama, *la procaïne, action intermédiaire*)

Pikiriw bɛ kɛ sogobu fɛ (*injection intramusculaire, IM*), a tɛ kɛ jolisira fɛ (*injection intraveineuse, IV*).

Aw b'a hakɛ (*Unité*) 25.000 ka se hakɛ 50.000 ma, o pikiri kɛ kilogaramu kelen o kilogaramu kelen na don o don. Aw kana tɛmɛ hakɛ 4.800.000 kan. Ni den girinya dɔncogo tɛ aw bolo, aw bɛ fura dita bɛn a si hakɛ ma:

- **Den kalo 2 ka se san 3 ma**: aw bɛ a hakɛ 150.000 pikiri kɛ a la siɲɛ 1 don o don tile 10 ka se tile 15 ma.
- **San 4 ka se san 7 ma**: aw bɛ a hakɛ 300.000 pikiri kɛ a la siɲɛ 1 don o don tile 10 ka se tile 15 ma
- **San 8 ka se san 12 ma**: aw bɛ a hakɛ 600.000 pikiri kɛ a la siɲɛ 1 don o don ka tile 10 fo ka se tile 15 ma.

- **San 12 sanfɛ**: aw bɛ a hakɛ 600.000 ka se 4.800.000 pikiri kɛ a la siɲɛ 1 don o don tile 10 ka se tile 15 ma.
- Aw kana sɔn k'a di den ma min si tɛ kalo 2 bɔ fɔlɔ fo ni penisilini walima anpisilini suguyasi tɛ aw bolo. Ni penisilini dɔrɔn de bɛ aw bolo, aw bɛ o hakɛ 50.000 pikiri kɛ siɲɛ 1 don o don tile 10 kɔnɔ.
- Banajuguw la, aw bɛ fura tata hakɛ kofɔlen ɲɔgɔn fila ta.

Porokayini ni penisilini ɲagaminen ɲɔgɔn na, o ni porokayini gasan bɛɛ bɛ baara kelen kɛ.

Bɛnzatini bɛnzilipenisilini, penisilini G, penisilini bɛnzatini (min bɛ mɛn ka baarakɛ farikolo la)

A pikiri bɛ kɛ sogobu dɔrɔn fɛ (IM), a tɛ kɛ jolisira fɛ (IV).

- **Den minnu bɛ kg 30 duguma, walima san 1 ka se 7 ma:** aw bɛ a hakɛ 300.000 ka se 600.000 pikiri kɛ a tigi la siɲɛ 1 dɔgɔkun kɔnɔ. Ni bana man jugu kosɛbɛ, pikiriko kelen ka teli ka o kɛnɛya.
- **Denmisɛn kɔrɔbaw ni denmisɛn minnu bɛ kg 30 sanfɛ, walima n'u si ka ca ni san 8 ye**: aw bɛ a hakɛ miliyɔn 1.2 pikiri kɛ a la. Ni bana man jugu, pikiriko kelen ka kan ka bɔli kɛ.
- **Ni kannabagani don**, aw bɛ hakɛ kofɔlen in pikiri kɛ a tigi la.
- **Ni kolocifarigan ye mɔgɔ min minɛ:** aw bɛ hakɛ kofɔlen in pikiri kɛ a tigi la siɲɛ 1 dɔgɔkun 4 o dɔgɔkun 4. Aw bɛ tɛmɛ n'o furakɛli ye san 5 ka se san 10 ma walasa kolobana kunbɛn min bɛ na ni sɔnkunnabana ye.
- **Ni danna don denyɛrɛni na:** aw bɛ a hakɛ 50.000 pikiriko 1 kɛ a tigi la kilogaramu kelen o kelen.

Kulɔkisisilini, *Cloxacilline*

Kulɔkisisilini ye penisilini (*pénicilline*) suguya dɔ ye. A bɛ kɛ ka banaw furakɛ penisilini gansan dɛsɛra bana minnu na, i n'a fɔ joginda juguman (joginda nɛma) walima kɔlɔladimi. Ni kulɔkisisilini tɛ aw bolo, aw ye dikulɔkisisilini di (*dicloxacilline*, sɛbɛn ɲɛ 526).

Kɔlɔlɔw

Fɔɔnɔnege, fɔɔnɔ, kɔnɔboli, farigan, ni kurundimi.

Kunnafoni nafama

- Ni a tigi fari tɛ sɔn penisilini la, aw kana kulɔkisisilini di a ma.
- Kulɔkisasilini bɛ se ka bangekɔlɔsi furakisɛw fanga dɔgɔya. Aw ye fɛɛrɛ wɛrɛw kɛ, i n'a fɔ manani (i n'a fɔ Fugulan Nafama) ka sɔrɔ aw bɛka fura in ta

A tacogo

Bana caman furakɛli la

Ni denmisenniw don, aw bɛ a miligaramu 25 ka se 50 ma, aw bɛ o di den ma a girinya kilogaramu kelen o kelen na don o don, siɲɛ 4 tile kɔnɔ. Ni balikuw don, aw bɛ fura in miligaramu 25 ka se 50 ma, aw bɛ o di baliku ma a girinya kilogaramu kelen o kelen na don o don, siɲɛ 4 tile kɔnɔ. Ni aw tɛ se ka a tigi girinya hakɛ ta, aw bɛ a tata hakɛ kaɲɛ ni a si ye.

- **San 2 duguma:** aw bɛ a miligaramu 75 di siɲɛ 4 don o don.
- **San 2 ka se san 10 ma:** aw bɛ a miligaramu 125 di siɲɛ 4 don o don.
- **San 10 sanfɛ:** aw bɛ a miligaramu 250 fo ka se 500 di siɲɛ 4 don o don.

Bana jugumanbaw la, aw bɛ hakɛ dita fɔlen ninnu ɲɔgɔn 2 di a tigi ma.

Ni murujoginda walima marifajoginda don, aw bɛ a hakɛ kofɔlenw di don o don, tile 10 fo ka se tile 14. Ni joginda nɔgɔlen dɔn, walima joginda bɛ a tigi kɔnɔ na, aw bɛ metoronidazɔli, (*métronidazole*) di a ma fana (sɛbɛn ɲɛ 549).

Ni kolo karilen ka a kun bɔ sogobu fɛ (kolo kun bɔlen) aw bɛ a hakɛ kofɔlenw di don o don, tile 5 fo ka se tile 7 ma. Ni joginda nɔgɔlen don kosɛbɛ, aw bɛ metoronidazɔli (*métronidazole*) di a ma fana (sɛbɛn ɲɛ 549).

Dikulɔkisisilini, *Dicloxacilline*

Dikulɔkisisilini ye penisilini, *pénicilline* suguya ye. A bɛ kɛ ka banaw furakɛ penisilini gansan dɛsɛra bana minnu na. Ni dikulɔkisisilini tɛ aw bolo, aw ye Kulɔkisasilini, *dicloxacilline* di (sɛbɛn ɲɛ 525).

Kɔlɔlɔw

Fɔɔnɔnege, kɔnɔdimi, dumunikɛbaliya.

Kunnafoni nafama

- Ni a tigi fari tɛ sɔn penisilini la, aw kana dikulɔkisisilini di a ma.
- Aw kana a di denyɛrɛni ma.
- Dikulɔkisisilini bɛ se ka bangekɔlɔsi furakisɛw fanga dɔgɔya. Aw ye fɛɛrɛ wɛrɛw kɛ, i n'a fɔ manani (i n'a fɔ Fugulan Nafama). ka sɔrɔ aw bɛka fura in ta.
- Aw bɛ kotiri dili dabila a tigi ma ni a ka suguni ɲɛ bɛ i n'a fɔ finman, ni a banakɔtaa ɲɛ bɛ i n'a fɔ bugurinjɛ, walima a fari ni a ɲɛw bɛ kɛ nɛrɛ ye (i n'a fɔ sayi nɛrɛ).

A tacogo

Aw ye Dikulɔkisisilini ta ni ji wɛri ɲɛ kelen. Aw bɛ dikulɔkisisilini ta aw kɔngɔtɔ, lɛri 1 ɲɔgɔn sani aw ka dumuni kɛ walima lɛri 2 ɲɔgɔn dumuni kɔfɛ.

- **Denmisɛn** minnu girinya tɛ kilogaramu 40 bɔ, aw bɛ a miligaramu 12,5 fo ka se 25 ma, aw bɛ o di den ma a girinya kilogaramu kelen o kelen na don o don siɲɛ 4 tile kɔnɔ.
- **Balikuw** ani denmisɛn minnu girinya bɛ kilogaramu 40 bɔ, aw bɛ a miligaramu 12,5 fo ka se 25 ma, aw bɛ o di k'a da a tigi girinya kilogaramu kelen o kelen na don o don, siɲɛ 4 tile kɔnɔ.

Ni aw tɛ se ka a tigi girinya hakɛ ta, aw bɛ a tata hakɛ kaɲɛ ni a si ye:

- **San 1 duguma:** aw bɛ a miligaramu 20 di siɲɛ 4 don o don.
- **San 1 ka se san 5 ma:** aw bɛ a miligaramu 30 di siɲɛ 4 don o don.
- **San 6 ka se san 12 ma:** aw bɛ a miligaramu 80 di siɲɛ 4 don o don.
- **San 12 sanfɛ**: aw bɛ a miligaramu 125 fo ka se 250 di siɲɛ 4 don o don.

Ni joginda juguman don (joginda nɛma), aw bɛ a hakɛ kofɔlenw di don o don, tile 5 fo ka se tile 7 ma. Ni joginda nɔgɔlen don kosɛbɛ, aw bɛ metoronidazɔli, (*métronidazole*) di a ma fana (sɛbɛn ɲɛ 549).

Ni jeninida juguman don, aw bɛ a hakɛ kofɔlenw di don o don, tile 5 fo ka se tile 7 ma. Ni jeninida ka dun, walima ni farigan bɛ a tigi la, aw bɛ a hakɛ kofɔlenw di don o don, tile 10 fo ka se tile 14 ma.

Anpisilini ni amɔkisisilini (*Ampicilline et amoxicilline*): banakisɛfagalan minnu bɛ banakisɛ caman faga

Anpisilini ni amɔkisisilini ye bɛɛ banakisɛcaman fagalanw ye, o kɔrɔ ye k'u bɛ banakisɛ sugu caman faga ka ka tɛmɛ penisilini kulu kɔnɔfura tɔw kan. U fila bɛ se ka falen ɲɔgɔn na. Ni aw ye anpisilini tali laɲini kɛlen ye yɔrɔ min na nin gafe kɔnɔ, aw bɛ se ka amɔkisisilini kɛ k'o nɔnabila n'a hakɛ kofɔlen ye.

Anpisilini ni amɔkisisilini ye fura ɲumanw ye, kɛrɛnkɛrɛnnenya la u bɛ di denyɛrɛniw ni den fitiniw de ma. U fila nafa ka bon galakanɔrɔ ni tulodimiw bɛɛ furakɛli la. Anpisilini nafa fana ka bon kanjabana furakɛli la ani bana gɛlɛn suguya wɛrɛw minnu bɛ denkuraninw minɛ.

Kɔlɔlɔw

A fura ninnu fila bɛɛ bɛ fɔɔnɔnege ni kɔnɔboli bila mɔgɔ la nka kɛrɛnkɛrɛnnenya la anpisilini de ta ka teli. Aw kana u di den kɔnɔbolitɔ ma ni aw b'a dɔn ko aw bɛ se k'a nɔnabila ni Banakisɛfagalan wɛrɛ ye.

Kɔlɔlɔ lakodɔnnenba dɔ wɛrɛ ye kurukuru bɔli ye fari la. Kurukuru ŋɛɲɛma minnu bɛ to ka bɔ fari la ka tunun waati damadɔ kɔnɔ olu ka teli ka kɛ penisilini kɔlɔlɔw ye. Aw bɛ a dili jɔ o yɔrɔ bɛɛ ka tila ka penisilini sugu bɛɛ dili dabila pewu den ma. Ni kɔlɔlɔ wɛrɛw wulila a tigi fɛ tugun, o bɛ se ka juguya kojugu fo ka se a tigi saya ma. Faridegun dɔw la, eritoromisini bɛ se ka ta a nɔ na, aw bɛ gafe ɲɛ 528

kalan. Kurukuru minnu bɛ i n'a fɔ ɲɔni kurukuru dɔgɔkun kelen fura tali daminɛnen kɔ, o bɛɛ tɛ faritanabana dɔ ye. Nka a ka gɛlɛn ka a dɔn ni o kurukuru faritanabana dɔ ye, o la a ka fisa ka fura tali jɔ.

Kunnafoni nafama

A fura ninnu bɛ ka dɛsɛ banaw kɔrɔ ka taa a fɛ. Aw ka sigida la, a bɛ se ka kɛ u tɛ na se ka fulukubanaw, tɔgɔtɔgɔni, walima bana wɛrɛw kɛlɛ bibi in na bilen.

Anpisilini ni amɔkisisilini tacogo

Anpisilini ni amɔkisisilini dunta bɛ baara kɛ ka ɲɛ. Anpisilini pikirilama fana bɛ se ka kɛ, nka o ka kan ka kɛ bana gɛlɛnw kama i n'a fɔ kanjabana, walima ni den bɛ ka fɔɔnɔ kojugu ani n'a tɛ se ka fɛn kunu.

Banakisɛfagalan tɔw tali kuntaala tɛ kelen. Aw bɛ tɛmɛ ni fura tali ye fo bana taamasiŋɛ (hali farigan yɛrɛ) bɛɛ ka ban ka lɛri 24 ɲɔgɔn kɛ. Ni Sida bɛ den na, tile hakɛ min fɔlen don a kama aw bɛ fura di a ma o kɔnɔ. O fɔlen in kɔnɔ, a tata hakɛ bɛ se ka yɛlɛma. A ka ca a la, aw bɛ hakɛ dita dɔgɔya ni di den ka dɔgɔn walima ni a man kɛnɛ. Aw bɛ sɔrɔ ka dita hakɛ caya ni di den ka bon walima ni bana ka jugu.

Amɔkisisilini, dunta (*Amoxicilline orale*) Denw ka bana suguya caman fura

Miligaramu 25 ka se 50 ma, aw bɛ o di den ma a girinya kilogaramu kelen o kelen na don o don, a tilalen ka bɛn tako 3 ma tile kɔnɔ. Walima aw bɛ a di ka bɛn den si hakɛ ma:

- **San 3 duguma**: aw bɛ mg 62 di siŋɛ saba tile kɔnɔ tile 3 ka se tile 7 ma.
- **San 3 ka se san 7 ma**: aw bɛ mg 125 di siŋɛ 3 tile kɔnɔ tile 3 ka se tile 7 ma.
- **San 8 ka se san 12 ma**: aw bɛ mg 250 di siŋɛ 3 tile kɔnɔ tile 3 ka se tile 7 ma.
- **San 12 sanfɛ**: aw bɛ mg 250 ka se mg 500 ma, k'o di siŋɛ 3 tile kɔnɔ walima mg 500 ka se mg 875 ma, o siŋɛ 2 tile kɔnɔ tile 3 ka se tile 7 ma.

Aw bɛ tɛmɛ ni amɔkisisilini dili ye fo ka t'a fɔ ko bana taamasiŋɛ bɛɛ banna ka lɛri 24 ɲɔgɔn sɔrɔ. Ni bana gɛlɛnw don, aw bɛ se ka dili se fo mg 95 ɲɔgɔn ma kg la, aw bɛ tako 3 ma tile kɔnɔ.

Galakanɔrɔ kama

Aw bɛ mg 25 di kilogaramu o kilogaramu, siŋɛ 2 tile kɔnɔ tile 5 kɔnɔ.

Anpisilini, *Ampicilline*

Aw bɛ a pikiri mg 100 kɛ ka se 200 ma, a tigi la a kilogaramu kelen o kelen, a tilalen ka bɛn tako 3 walima tako 4 ma tile kɔnɔ fo ka nɔgɔya. Ni o kɛra, aw bɛ a pikiri jɔ ka a tɔ kɛ a kununta ye.

- **Denyɛrɛninw**: aw bɛ a pikiri mg 125 kɛ den na (mg 500 bara ¼) siŋɛ 3 tile kɔnɔ
- **Kalo 1 ka taa san 1 na**: aw bɛ a pikiri mg 250 kɛ den na (mg 500 bara ½) siŋɛ 4 tile kɔnɔ
- **San 1 ka se san 3 ma**: aw bɛ a pikiri mg 500 kɛ den na siŋɛ 4 tile kɔnɔ
- **San 4 ka se 7 ma**: aw bɛ a pikiri mg 750 kɛ den na siŋɛ 4 tile kɔnɔ

- **San 8 ka se 12 ma**: aw bɛ a pikiri mg 1000 kɛ den na siɲɛ 4 tile kɔnɔ
- **San 12 ka yɛlɛn**: aw bɛ a pikiri mg 15000 kɛ den na siɲɛ 4 tile kɔnɔ

Ni bana ka gɛlɛn

Aw bɛ hakɛ kofɔlen ninnu ɲɔgɔn 2 di. Ni aw sɔminen don a la ko bana ye kanjabana ye walima galakanɔrɔ gɛlɛman, aw bɛ anpisilini ni zantamisini fila nagaminen pikiri kɛ a la I 'a fɔ a ɲɛfɔlen don cogo min duguma). Ladilikanw lajɛ ɲɛ 535 la zantamisini kan.

Sigida 9 yɔrɔ lajɛ gafe kɔnɔ walasa ka pikiri kɛcogo dɔn. Aw bɛ anpisilini mg 500 kɛ ji sanuman ml 2.1 la. O bɛ furaji bɛ bɛn mg 500 ma ml 2.5 la. Aw bɛ zantamisini (*gentamicine*) mugu mililitiri 2 ka se a mugu mililitiri bara baranin ta k'o ta ta miligaramu 40 ye ka kɛ mililitiri kelen-kelen na.

Anpisilini ni zantamisini, *Ampicilline et gentamicine*

Kilogaramu kelen o kelen, aw bɛ anpisilini pikiri (*ampicilline*) mg 50 kɛ a tigi la, siɲɛ 4 tile kɔnɔ, tile 5 ɲɔgɔn kɔnɔ.

NI

Kilogaramu kelen o kelen, aw bɛ zantamisini pikiri (*gentamicine*) mg 7.5 kɛ a tigi la siɲɛ 1 tile kɔnɔ, tile 5 ɲɔgɔn.

- **Den kalo 2 ka se 4 ma, ni a tigi girinya bɛ kg 4 na ka se 5.9 ma**: aw bɛ anpisilini ml 1 pikiri kɛ siɲɛ 4 tile kɔnɔ. Aw bɛ zantamisini ml 0.5 ka se ml 1 ma pikiri kɛ siɲɛ 1 tile, fo ka se tile 5 ɲɔgɔn ma o la don o don.
- **Den kalo 4 ka se 12 ma, ni a girinya bɛ kg 6 la ka se 9.9 ma**: aw bɛ anpisilini ml 2 pikiri kɛ o la siɲɛ 4 tile kɔnɔ. Aw bɛ zantamisini ml 1.8 pikiri kɛ o la siɲɛ 1 tile kɔnɔ ka se tile 5 ma.
- **Den san 1 ka se 3 ma, ni a tigi girinya bɛ kg 10 bɔ ka se 13.9 ma**: aw bɛ anpisilini ml 3 pikiri kɛ o la siɲɛ 4 tile kɔnɔ. Aw bɛ zantamisini ml 1.9 ka se 2.7 ma pikiri kɛ o la siɲɛ 1 tile kɔnɔ ka se tile 5 ma.
- **Den san 4 ka se san 5 ma, n'a girinya bɛ kg 14 bɔ ka se 19 ma:** aw bɛ anpisilini ml 5 pikiri kɛ o tigi la siɲɛ 4 tile kɔnɔ. Aw bɛ zantamisini ml 2.8 ka se ml 3.5 ma, o pikiri kɛ o tigi la siɲɛ 1 tile kɔnɔ.

Aw bɛ zantamisini hakɛ dita dɔgɔya denmisɛnw ma minnu girinya ka dɔgɔn ni tɔw ye, ani k'a hakɛ dita caya denmisɛnw ma minnu ka girin ni tɔw ye.

Ni aw dalen don a la jaati ko bana min bɛ den na k'o ye kanjabana ye, aw bɛ anpisilini hakɛ caya ka se mg 200 ɲɔgɔn ma kilogaramu kelen o kelen aw bɛ o pikiri kɛ siɲɛ 4 tile kɔnɔ.

Eritoromisini: min bɛ penisilini nɔnabila

Eritoromisini, *Érythromycine*

Eritoromisini bɛ bana caman fana kɛlɛ i n'a fɔ penisilini kulu kɔnɔfuraw cogo, nka ale de da ka gɛlɛn dɔɔni. Diɲɛ fan caman na, eritoromisini ka ɲi galakanɔrɔ sugu dɔw furakɛli la ka tɛmɛ penisilini kan. A bɛ se ka kɛ ka tɔgɔtɔgɔni ni keteketeni fana furakɛ. Mɔgɔ minnu fari tɛ sɔn penisilini la, eritoromisini ye o nɔnabilala ɲuman ye. A bɛ se ka ta bana caman kama tetarasikilini fana nɔ na.

Eritoromisini kɔlɔlɔw

Eritoromisini bɛ na ni fɔɔnɔnege ni kɔnɔboli ye tuma dɔw la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la denmisɛnw na. Aw kana a to a furakɛli ka tɛmɛ dɔgɔkun 2 kan barisa a bɛ se ka sayi nɛrɛmuguma lawuli.

Eritoromisini tacogo

Aw bɛ mg 30 ka se mg 50 tila sigiyɔrɔma 2 walima 4 ye, ka o di kilogaramu kelen o kilogaramu kelen na tile kɔnɔ. Aw bɛ a di tile 7 kɔnɔ ka se tile 10 ma walima fɔ k'a fɔ ko bana taamasiɲɛ bɛɛ banna ka lɛri 24 ɲɔgɔn ka tɛmɛ o kan.

- **Denyɛrɛniw**: aw bɛ mg 65 di sɲɛ 2 tile kɔnɔ tile 7 ka se tile 10 ma.
- **San 2 duguma**: aw bɛ mg 125 di sɲɛ 3 tile kɔnɔ tile 7 ka se tile 10 ma.
- **San 2 ka taa san 8 na**: aw bɛ mg 250 di sɲɛ 3 tile kɔnɔ tile 7 kɔnɔ ka se tile 10 ma.
- **San 8 sanfɛ**: aw bɛ mg 250 ka se mg 500 ma, k'o di sɲɛ 4 tile kɔnɔ ka se tile 10 ma.

Ni bana gɛlɛnw don, aw bɛ hakɛ kofɔlen ninnu ɲɔgɔn 2 di.

Tetarasikiliniw: banakisɛ caman fagalan

Tetarasikilini, *Tétracycline HCl*, Ɔkisitetarasikilini, *Oxytétracycline*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen ye teramisini ye (*Terramycin*), nka o da ka gɛlɛn.

Tɔgɔ:_____

A forokonilama miligaramu 250 walima 500 bɛ sɔrɔ.

Hakɛ:_____ sɔngɔ_____

A jima miligaramu 125, mililitiri 5 minɛn kɔnɔ

Hakɛ:_____sɔngɔ_____

A ɲɛdimi tulu 1%

Hakɛ:_____sɔngɔ_____

Tetarasikilini ye banakisɛ caman fagalan ye; o kɔrɔ, ko a bɛ banakisɛ suguya caman kɛlɛ. Tetarasikilini ka kan ka kunu, o de ka ɲi, ani o kɔlɔlɔw ka dɔgɔn ka tɛmɛ a pikiri kan.

Tetarasikilini bɛ ta:

- Kɔnɔboli walima tɔgɔtɔgɔni min sababu ye banakisɛ walima tumu ye
- Mura basigilen *(Sinusite)*
- Ninakilidegunbanaw *(infection respiratoire)*
- Bana min bɛ sɔrɔ ɲimiw, pɛrɛw, ni dabiw ka kinni fɛ *(Typhus)*
- Nɔnɔkɛnɛfarigan *(Brucellose)*
- Kunfilanitu *(Choléra)*
- Ɲɛjalandimi basigilen *(Trachome)*
- Damajalan *(Chlamyde)*
- Dumuni yɛlɛmabaliya *(ulcères d'estomac)*
- Tɔgɔkolo yɔrɔ bana *(maladie inflammatoire pelvienne)*
- Dana *(Syphilis)*

Tetarasikilini tɛ fosi ɲɛ mura gansan na.

A tɛ mako ɲɛ banamisɛnni caman furakɛli la, i n'a fɔ penisilini walima silifa (*sulfas*). Ani fana, a da ka gɛlɛn. A man kan ka ta ka caya.

Faratiw ni yɛrɛtangacogow:

1. Musokɔnɔmaw man kan ka tetarasikilini ta, barisa a bɛ se ka den ɲinw ni a kolow fin. O ko kelen kosɔn, den minnu tɛ san 8 bɔ, olu man kan ka tetarasikilini ta fewu fo ni a ɲɛci gɛlɛn bɛ yen, wa a tali kuntaala man kan ka janya fana. Eritoromisini de tali ka fisa.
2. Tetarasikilini tali bɛ se ka kɔnɔboli walima dumuniyɛlɛmabaliya bila mɔgɔ la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni a tali kuntaala janyara.
3. A farati ka bon ka tetarasikilini ta, min kɔrɔlen don walima min tawaati tɛmɛna (dati banna).
4. Walasa tetarasikilini ka a ka baara kɛ fari la ka ɲɛ, banabagatɔ man kan ka nɔnɔ walima kumukɛlɛlan ta lɛrɛ 2 ka kɔn fura tali ɲɛ walima a talen kɔ.
5. Tetarasikilini bɛ kurukuru bila mɔgɔ dɔw la ni u ye waatijan kɛ tile kɔrɔ.

Tetarasikilini tata hakɛ (kilogaramu kelen o kelen, a miligaramu 20 fo a miligaramu 40, don o don) – a forokonilama miligaramu 250 ani a jilama miligaramu 125, min bɛ mililitiri 5 la.

Aw bɛ tetarasikilini ta sinɛ 4 don o don, tile 7 fo tile 10. A diko kelen o kelen, aw bɛ a:

- **Baliku**: aw bɛ miligaramu 250 (forokoni 1) di
- **San 8 fo san 12 ma:** Miligaramu 125 (forokoni tila walima kafeminkutu ɲɛ 1) di
- **Den minnu si tɛ san 8 bɔ:** A fɔra ko tetarasikilini man kan ka di denw ma, olu ka kan ka kotiri, *cotrimoxazole* walima eritoromisini, *érythromycine* de ta.

Ni bana ka jugu ani banamisɛn dɔw bɛ yen i n'a fɔ npɔrɔn, barakɔrɔladimi, tɔgɔtɔgɔnin, musoylabana, furudimi ani nɔnɔkɛnɛbana, aw bɛ a hakɛ kofɔlen ninnu ɲɔgɔn fila di banabagatɔ ma (fo ni a bɔra denfitiniw la).

Ni tɔgɔtɔgɔni don (yɔrɔ min tetarasikilini ka ɲi tɔgɔtɔgɔnin ma): aw bɛ a hakɛ kofɔlenw di, nka a kana tɛmɛ tile 3 kan.

Ni a bɛ kɛ ɲɛw la, aw ye sɛbɛn ɲɛ 564 lajɛ.

Dɔkisisikilini, *Doxycycline*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Wibaramisini, *Vibramycine*

Tɔgɔ:_____

A forokonilama walima a furakisɛlama miligaramu 100 bɛ sɔrɔ

Hakɛ:_____sɔngɔ_____

A pikiri miligaramu 100 bɛ sɔrɔ

Hakɛ:_____sɔngɔ_____

Dɔkisisikilini ye tetarasikilini suguya ye min da ka gɛlɛn ani min bɛ ta sinɛ fila dɔrɔn tile kɔnɔ; ale tɛ ta sinɛ 4. Ni a bɛ sɔrɔ, ani tetarasikilini bɛɛ bɛ ta bana suguya kelen kama. A faratiw ni a yɛrɛtangacogo ni tetarasikilini bɛɛ taw ye kelen ye.

Dɔkisisikilini tata hakɛ—furakisɛ miligaramu 100

Aw bɛ dɔkisisikilini ta sinɛ fila don o don, tile 7 fo tile 10.

A diko kelen o kelen aw bɛ a:

- **Baliku**: Miligaramu 100 (furakisɛ 1) bɛ di a ma
- **Denmisɛn san 8 fo san 12 ma**: Miligaramu 50 (furakisɛ 1 tila) di a ma
- **Ni denmisɛn minnu tɛ san 8 bɔ**: aw kana dɔkisisikilini di olu ma.

Ni tɔgɔtɔgɔni don (dɔkisisikilini bɛ se ka tɔgɔtɔgɔnin furakɛ yɔrɔ minnu na)

Aw bɛ a miligaramu 6 di, kilogaramu kelen o kelen. Walima aw bɛ a di ka bɛn a tigi si hakɛ ma:

- **San 8 fo san 12**, aw bɛ a miligaramu 150 di sinɛ kelen dɔrɔn.
- **San 12 ni kɔ**: aw bɛ a miligaramu 300 di sinɛ kelen dɔrɔn.

Kuloranfenikɔli, *Chloramphénicol*: bana gɛlɛn dɔw kɛlɛlan

Kuloranfenikɔli, *Chloramphénicol*

Iizinitigiw ka tɔgɔ dalen: Kuloromisetini, *Chloromycetin*

Tɔgɔ:_____

A forokonilama miligaramu 250 bɛ sɔrɔ

Hakɛ:_____sɔngɔ_____

A jilama miligaramu 150 bɛ sɔrɔ mililitiri 5 la

Hakɛ:_____sɔngɔ_____

Pikiri miligaramu 1.000 bɛ sɔrɔ butelini kelen kɔnɔ

Hakɛ:_____sɔngɔ_____

Nin fura in bɛ banakisɛ suguya caman faga. A da ka nɔgɔn, nka farati dɔw bɛ a tali la. O kosɔn, a tali ka kan ka dan hakɛ la.

Kuloranfenikɔli ka kan ka ta tifoyidi ni banagɛlɛnw na, banagɛlɛn minnu tɛ se ka furakɛ ni silifa, penisilini, tetarasikilini, walima anpisilini ye. Bana minnu bɛ dankari ɲɛnamaya la, i n'a fɔ kanjabana, bɛlɛnin, nugulajoli, jolidɛsɛ walima jibaatɔfarigan juguman, kuloranfenikɔli bɛ se ka ta ni fura kɔlɔlɔntanw tɛ yen (i n'a fɔ sefalɔsiporini, *cephalosporines*).

Anpisilini bɛ mako ɲɛ i n'a fɔ kuloranfenikɔli, walima ka tɛmɛ o kan, wa a farati man bon.

Aw ye aw janto: kuloranfenikɔli bɛ fiɲɛ bila mɔgɔ dɔw joli la. A farati ka bon, kɛrɛnkɛrɛnnenya la, denyɛrɛniw ma. Ni banajugu bɛ den na, a dun tɛ kalo 1 bɔ; a ka fisa ka anpisilini di a ma.

Aw bɛ aw hakili to a la, aw kana tɛmɛ kuloranfenikɔli tata hakɛ fɔlen kan cogosi la. Denyɛrɛniw ka tata hakɛ ka dɔgɔn (aw ye a lajɛ gafe ɲɛ nataw la).

Aw kana mɛn a tali la, ani fana aw kana to ka segin a tali kan.

Yɔrɔ caman na, kuloranfenikɔli tɛ se ka tifoyidi furakɛ bilen. O yɔrɔw la, aw bɛ se ka siporofilɔkisasini, *ciprofloxacine*, walima kotiri, *cotrimoxazole* lajɛ.

Kuloranfenikɔli tali ka fisa a pikiri kɛli ye, ani fana o farati man bon. Fo ni banabagatɔ tɛ se ka kuloranfenikɔli kunu, n'o tɛ, aw kana a pikiri kɛ abada.

Kuloranfenikɔli tata hakɛ (miligaramu 50 fo miligaramu 100, kilogaramu kelen o kelen, don o don) – forokoni miligaramu 250, walima a jima miligaramu 125, min bɛ mililitiri 5 la.

Aw bɛ a kunuta di siɲɛ 4 don o don.

A diko kelen o diko kelen, aw bɛ a:

- **Baliku**: miligaramu 500 fo miligaramu 750 di (forokoni 2 fo ka se forokoni 3 ma). Ni tifoyidi, bɛlɛnin ani banajugu wɛrɛw don, aw bɛ dɔ fara a tata hakɛ kan (ni aw bɛ a forokoni 3 di siɲɛ 4 don o don, o bɛ bɛn forokoni 12 ma tile kɔnɔ).
- **Ni den ye san 8 ka se san 12 ma**: aw bɛ a miligaramu 250 (forokoni 1 walima a jima kafeminkutu ɲɛ 2) di.
- **Denmisɛnni san 3 fo san 7**, o ka tata hakɛ ye a miligaramu 125 (forokoni ½ walima kafeminkutu ɲɛ 1) ye.
- **Den kalo kelen fo ka se san 2 ma**: aw bɛ a miligaramu 12 (a jima mililitiri ½, walima a forokoni 1 ½, ka o 1 ta) ka bɛn den girinya hakɛ ma. (o cogo la, den min girinya ye kilogaramu 5 ye, o ka tata hakɛ bɛ bɛn miligaramu 60 ma, kafeminkutu ɲɛ ½ walima forokoni ¼, a tako kelen o tako kelen.

Silifonamidi, *Sulfamides*: fura da nɔgɔn don, min bɛ an senkɔrɔbana caman furakɛ

Silifametɔkizazɔli, *Sulfaméthoxazole*, Silifizɔkizazɔli, *Sulfisoxazole*, Silifadɔkisini, *Sulfadoxine*

Tɔgɔ:_____

hakɛ: _____

sɔngɔ _____

Silifa walima silifonamidi bɛ banamisɛnni caman kɛlɛ. U da ka nɔgɔn ani u bɛ sɔrɔyɔrɔ caman na, nka u bɛ to ka faritanabanaw bila mɔgɔ la. Silifonamidi bɛ fura fɛn o fɛn na, ni o ye ŋɛɲɛ walima kurukuru bila aw la, aw bɛ o tali jɔ.

Silifa bɛɛ tacogo ni u tata hakɛ tɛ kelen ye. Sani aw ka silifa suguya o suguya ta, aw ye aw jija ka a tacogo ni a tata hakɛ dɔn.

Aw ye aw hakili to nin na: a nafa ka bon ka ji caman min, jifilen ɲɛ 8 ɲɔgɔn don o don, ni aw bɛka silifa ta walasa a kana fiɲɛ bila kɔmɔkiliw la.

Ni silifa bɛka kurukuru, logologo, ŋɛɲɛ, kolotugundadimi, solodimi walima ni joli bɛ bɔ sugunɛ na, aw bɛ a tali jɔ ani ka ji caman min.

Kotiri, *Cotrimoxazole, TMP-SMX*

Nin fura ye silifametɔkizazɔli ni sumayafura faralen ɲɔgɔn kan (*sulfaméthoxazole avec triméthoprime*), dɔw b'a wɛlɛ ko TMP-SMX.

Banakisɛfagalan 2 ɲagamini ɲɔgɔn na u sɔngɔ ka nɔgɔn, a fana bɛ se ka kɛ ka bana caman furakɛ i n'a fɔ ɲɛgɛnɛbaralabanaw (sukɛnɛsira banani), tifoyidi, ani tulodimi. Fura ɲuman don Sidatɔw ka bana na. A fana bɛ se ka bana caman kunbɛn, bana minnu ni sidabana bɛ taa ɲɔgɔnfɛ.

Kunnafoni nafama

I kana sɔn ka kotiri di denyɛrɛninw ma minnu si tɛ dɔgɔkun 6 bɔ fɔlɔ. Fari banni a la o kɔlɔlɔw ka ca. O kɔlɔlɔw ye farigan ye, ninakili degun, walima kurukuru bɔli fari la. Aw bɛ kotiri dili dabila den ma n'a bɛ ka kurukuru bɔ a fari la walima ni aw ɲɛ b'a la ko a bɛ ka kɔlɔlɔw lase aw ma.

A tacogo

Kotiri baga bɛ yɛlɛma-yɛlɛma ka a sababu kɛ a dilanfura 2 hakɛw yɛlɛma-yɛlɛmali ye. O la, a bɛ se ka dilan ni 200/40 ye (min kɔrɔ ye ko silifametɔkizazɔli mg 200 ni sumayafura mg 40 ɲagaminen don ɲɔgɔn na) walima 400/80 walima 800/160. A hakɛ bɛ jateminɛ dɔrɔn a kɔnɔsumayafura hakɛ fɛ.

Bana caman na:

- **Den kalo 6 la ka taa san 5 la**: aw bɛ silifametɔkizazɔli mg 200 + sumayafura mg 40 kan k'o di sinɛ 2 tile kɔnɔ
- **Ka bɔ san 6 la ka taa san 12 la**: aw bɛ silifametɔkizazɔli mg 400 + sumayafura mg 80 kan k'o di sinɛ 2 tile kɔnɔ
- **San 12 sanfɛ**: aw bɛ silifametɔkizazɔli mg 800 + sumayafura mg 160 kan k'o di sinɛ 2 tile kɔnɔ.

Sidabana bɛ den minnu na, a tacogo olu fɛ walasa ka galakanɔrɔ kunbɛn:

- **Sani a kalo 6 ka dafa:** aw bɛ sulfametɔkzazɔli mg 100 + sumayafura mg 20 kan k'o pikiri kɛ a la sinɛ 1 don o don
- **Kalo 6 ka taa san 5 la**: aw bɛ sulfametɔkzazɔli mg 200 + sumayafura mg 40 kan k'o pikirikɛ sinɛ 1 don o don.
- **San 6 ka taa san 12 la:** aw bɛ sulfametɔkizazɔli mg 400 + sumayafura mg 80 kan k'o pikiri kɛ a la sinɛ 1 don o don.
- **San 14 ka ni kɔ:** aw bɛ sulfametɔkzazɔli mg 800 + sumayafura mg 160 kan (400/80 furakisɛ ɲɔgɔn 2 walima furakisɛ den 1 min baga bɛ o fila ta bɔ) k'a o pikiri kɛ a la sinɛ 1 don o don.

Sefalɔsiporiniw, *Cephalosporines*

Ninnu ye banakisɛ fagalan ɲumanbaw ye, minnu bɛ banakisɛ suguya caman faga. U da ka gɛlɛn ani u pikiri dɔrɔn de bɛ sɔrɔ. Nka u kɔlɔlɔ ni u farati man ca i n'a fɔ banakisɛfagalan tɔw. Ni a bɛ sɔrɔ, a bɛ se ka kɛ ka banajugu caman furakɛ.

A suguya caman bɛ yen, i n'a fɔ sefazɔlini, *cefazolin* (*Anecef*), sefalɛkisini, *cephalexin* (*Keflex*), sefaradini, *cephradine* (*Velosef*), sefirɔkisini, *cefuroxime* (*Ceftin*), sefɔkisitini, *cefoxitine* (*Mefoxin*), Sɛfitiriyakizɔni, *ceftriaxone* (*Rocephin*), sefotakisimi, *cefotaxime* (*Claforan*), ani sɛfitazidini, *ceftazidime* (*Fortaz*, *Taxidime*, *Tazicef*). Sefalɔsiporinini suguya caman bɛ kɛ ka sinkɔrɔkɛrɛdimi, sugunɛsiralabanaw, nɔgɔbana (tifoyidi), nugulabanaw walima solodimiw, kololabanaw walima kanjabana furakɛ.

Ni aw bɛ se, sani aw ka fura ninnu ta, aw bɛ kunnafoni ɲini u kɔlɔlɔw ni u tata hakɛw kan. Ani fana, aw kana u ta bana misɛnniw na, bana minnu bɛ se ka furakɛ ni banakisɛfagalan da dumanw ye.

Sɛfitiriyakizɔni, *Ceftriaxone*

Tɔgɔ:_____

pikiribara (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ):_____

Sɛfitiriyakizɔni ye banakisɛfagalan farinman ye, banakisɛ mana farifan bɛɛ labɔ min bɛ kɛ ka o furakɛ ani kanjabana, nka fura don min farati ka bon denyɛrɛniw ma, ni aw ma dɛsɛ aw kana furakɛli kɛ ni nin fura in ye. Nin fura kelen in kofɔlen do n leminanpo fana na ka fara denyɛrɛniw ka ɲɛdimi kan min sɔrɔ la a ba ka leminanpo fɛ.

A kɔlɔlɔw

A pikiriw bɛ se ka farinya. Aw bɛ se ka a ni lidokɛni 1% ɲagami ni aw bɛ a kɛcogo dɔn

A NAFA KA BON! Aw kana a di denyɛrɛni ma min tɛ dɔgɔkun kelen bɔ. Aw kana a di den sebaliw fana ma, kɛrɛnkɛrɛnnenya la minnu ka dɔgɔn. Aw kana a di sayinɛrɛtɔ ma.

A pikiri kɛcogo: Fura in pikirilama dɔrɔn de bɛ sɔrɔ walima a jolisirafɛ ta.

Ni sopisi ye denyɛrɛni minɛ a tile 7 tɛmɛnen.

Kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, aw bɛ a pikiri miligaramu 50 kɛ sinɛ kelen. O la:

- Ni den janya bɛ hakɛ la, a bɛ kilogaramu 3 bɔ, aw bɛ miligaramu 150 pikiri kɛ a la.

Ni bana ka jugu den na, min tile 7 tɛmɛna, ni banakisɛfagalan wɛrɛ tɛ aw bolokɔrɔ, kilogaramu kelen o kilogaramu kelen.

Aw bɛ a miligaramu 75 pikiri kɛ, sinɛ kelen don o don tile 7 kɔnɔ fo ka se tile 10 ma. O la:

- **Ni denyɛrɛni ye kilogaramu 3 ye,** aw bɛ a miligaramu 225 pikiri kɛ sinɛ kelen don o don.
- **Ni den ka kɔrɔ ani a bɛ kilogaramu 6 bɔ,** aw bɛ a miligaramu 450 pikiri kɛ sinɛ kelen don o don.

Ni tɔgɔtɔgɔni jugumanba don:

Kilogaramu o kiligaramu N, aw bɛ pikiri miligaramu 50 kɛ a tigi la don o don sinɛ kelen fo tile 5, nka aw kana baliku ta caya ni garamu 4 ye tile kɔnɔ, walima ka denmisɛnni ta caya ni garamu 1 ye tile kɔnɔ.

- **Baliku**: garamu 1 ka se garamu 2 ma sinɛ kelen tile kɔnɔ.
- **Denmisɛnni san 8 ka se san 12 ma**: garamu 1 sinɛ kelen tile kɔnɔ.
- **Denmisɛnni san 3 ka se san 7 ma**: miligaramu 500 sinɛ kelen tile kɔnɔ.
- **Denmisɛnni san 2 ka se san 3 ma**: miligaramu 250 sinɛ kelen tile kɔnɔ.

Nin kanjabana don:

Kilogaramu o kiligaramu, aw bɛ pikiri miligaramu 100 kɛ a tigi la don o don, aw a tila pikiri kɛko 2 (aw bɛ tilancɛ kɛ a tigi la lɛri 12 o lɛri 12). Aw bɛ anpisilini fara a kan. Aw ye gafe ɲɛ 299 lajɛ.

Sefalɛkisini, *Céphalexine*

Sefalɛkisini ye banakisɛfagalan ye min nin sefalɔsiporiniw ye suguya kelen ye (*les céphalosporines*). Sefalɔsiporiniw ye banakisɛfagalan ɲumanbaw ye minnu bɛ bana suguya caman kɛlɛ. A ka c'a la, u da ka gɛlɛn ani u sɔrɔ man di. Nka, u kɔlɔlɔ ni u farati man ca i n'a fɔ banakisɛfagalan tɔw. Ni a bɛ sɔrɔ, a bɛ se ka kɛ ka banajugu caman furakɛ.

Kɔlɔlɔw

Kɔnɔsuru walima banakotaa ni jolima, farigan, kɔɔnɔdimi, kungolodimi, fari kurukuru bilenman ka kisɛkisɛniw kɛ a la, sugunɛ finman, hakili wulili, walima fanga dɔgɔya.

Kunnafoni nafama!

Ni mɔgɔ min fari tɛ sɔn sefalɔsiporiniw la (*les céphalosporines*), aw kana sefalɛkisini di o tigi ma.

A tacogo

Kilogaramu kelen o kiligaramu kelen, aw bɛ a miligaramu 50 di a tigi ma don o don, siɲɛ 4 Nka aw kana a tata hakɛ caya ni miligaramu 4000 ye lɛri 24 kɔnɔ. Ni aw tɛ se ka a tigi girinya hakɛ ta, aw bɛ a tata hakɛ kaɲɛ ni a si ye:

- **Den kalo 6 duguma:** aw bɛ a miligaramu 100 di siɲɛ 4 don o don.
- **Den kalo 6 ka se san 2 ma:** aw bɛ a miligaramu 125 di siɲɛ 4 don o don.
- **Den san 3 ka se san 5 ma:** aw bɛ a miligaramu 250 di siɲɛ 4 don o don
- **Den san 6 ka se san 12 ma:** aw bɛ a miligaramu 375 di siɲɛ 4 don o don.
- **Den san 12 sanfɛ ani baliku:** aw bɛ a miligaramu 500 di siɲɛ 4 don o don.

Ni joginda juguman don (joginda nɛma), aw bɛ hakɛ dita fɔlen di a tigi ma fo ka se tile 5 walima 7 ma. Ni joginda nɔgɔlen don kosɛbɛ, aw bɛ metoronidazɔli di fana (*métronidazole*, sɛbɛn ɲɛ 549).

Ni jeninida juguman don aw bɛ hakɛ dita fɔlen di a tigi ma fo ka se tile 5 walima 7 ma. Ni jeninida ka dun, walima ni farigan bɛ a senkɔrɔ, aw bɛ hakɛ dita fɔlen di a tigi ma fo ka se tile 10 walima 14 ma.

Ni kolo karilen don ka a kun bɔ sogobu fɛ (kolo kun bɔlen), aw bɛ hakɛ dita fɔlen di a tigi ma fo ka se tile 5 walima 7 ma. Ni joginda nɔgɔlen don kosɛbɛ, aw bɛ metoronidazɔli di fana (*métronidazole*, sɛbɛn ɲɛ 549).

Ni murujoginda walima marifajoginda don aw bɛ hakɛ dita fɔlen di a tigi ma fo ka se tile 10 walima 14 ma. Ni joginda nɔgɔlen don walima joginda bɛ a tigi kɔnɔ na, aw bɛ metoronidazɔli di fana (*métronidazole*, sɛbɛn ɲɛ 549).

Banakisɛfagalan suguya wɛrɛw

Siporofilɔkisasini, *Ciprofloxacine*

A ka ca a la a ye: miligaramu 250, 500, walima 750 furakisɛ ye.

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Siporofilɔkisasini ye banakisɛ suguya caman fagalan ye, a ni kinolɔni (quinolones) bɛɛ ye suguya kelen ye. U bɛ banamisɛnni caman furakɛ, i n'a fɔ: wololabanaw, kololabanaw, furulabanaw walima ɲɛgɛnɛkɛsiralabanaw (ɲɛgɛnɛbarani). Yɔrɔ caman na duniya kɔnɔ, siporofilɔkisasini tɛka se banaw kɔrɔ, o de la, aw man kan ka a ta banaw la, a kofɔlen tɛ sigida minnu bana furakɛli la. A fura in man kan ka di denmisɛnniw ma.

A kɔlɔlɔw

Dusuɲugun, kɔnɔboli, fɔɔnɔ, kunkolodimi, ɲɛnamini, fari bilenbilenni walima kaba.

A nafa ka bon

Aw kana a ta ni aw kɔnɔma don walima ni den bɛ aw sin na. Aw kana a ni nɔnɔmafɛn suguyasi ta ɲɔgɔn fɛ.

A ka ca a la, siporofilɔkisasini man teli ka sen fasajuruba faga. Ni bana ma gɛlɛya, a man kan ka di denmisɛnw ma, denmisɛnni minnu si ma san 16 bɔ ka a da a kan, olu sen fasaba ma kɔkɔ fɔlɔ. Waati min aw bɛka fura in ta, ni aw senkuruba ye aw dimi, aw bɛ fura tali jɔ o yɔrɔnin bɛɛ.

A tacogo

Banamisɛnni caman na

Aw bɛ a miligaramu 250 fo a miligaramu 750 di don o don fo lɛri 24 banamisɛnni taamasiɲɛw tununen kɔ.

Balaŋamakɔnɔdimi na

Aw bɛ a miligaramu 500 di siŋɛ 2 don o don, tile 3 kɔnɔ

Kunfilanitu la (ni siporofilɔkisasini bɛ se ka kunfilanitu kɛlɛ)

Aw bɛ a garamu 1 dɔrɔn di (miligaramu 1.000), siŋɛ 1 pewu.

Bɛlɛni ani ni nɛ sigilen don kɔnɔ na

Aw bɛ siporofilɔkisasini ni banakisɛfagalan wɛrɛw di ɲɔgɔn fɛ. Aw ye gafe ɲɛ 152 lajɛ.

Kilindamisini, *Clindamycine*

Tɔgɔ:_____

a Forokonilama miligaramu 25, 75, 150 ani 300 bɛ sɔrɔ

Hakɛ:_____sɔngɔ_____

Jilama miligaramu 15 bɛ sɔrɔ mililitiri la

Hakɛ:_____ sɔngɔ_____

Kilindamisini ye banakisɛfagalan farimanba ye, min ni linkosamidi, lincosamide ye suguya kelen ye, o min bɛ kɛ ka banamisɛnni caman furakɛ. Kɛrɛnkɛrɛnnenya la, kilindamisini bɛ kɛ ka banaw furakɛ, i n'a fɔ kololabanaw, penisilini, dɛsɛra bana minnu na. A ni kinini (*quinine*) bɛ se ka fara ɲɔgɔn kan ka musokɔnɔmaw ka sumaya furakɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 545 lajɛ ka kunnafoni sɔrɔ a tata hakɛ kan)

A faratiw ni yɛrɛtangacogow

Ni kɔnɔboli ye aw minɛ ka aw to kilindamisini tali la, aw bɛ a jɔ o yɔrɔnin bɛɛ la barisa a bɛ se ka gɛlɛyaba dɔw lase aw ma.

A tata hakɛ

Kilindamisini tata, siŋɛ 3 don o don. A tako kelen o kelen:

- **Baliku** ka tata hakɛ ye miligaramu 150 fo miligaramu 400
- **Denmisɛn san 8 fo san 12** ka tata hakɛ ye miligaramu 150 fo miligaramu 300
- **Denmisɛn san 3 fo san 7** ka tata hakɛ ye miligaramu 75 fo miligaramu 150
- **Denmisɛn minnu si tɛ san 3 bɔ**, olu ka tata hakɛ ye miligaramu 37 fo miligaramu 75

Zantamisini, *Gentamicine*

Zantamisini ye Banakisɛfagalan farimanba ye min bɛ bɔ mugusukarow furakulu kɔnɔ. A dicogo ye pikiri dɔrɔn kɛli ye walima sɔrɔmudonta IV (jolisira fɛ). A fura in bɛ se ka kɔmɔkiliw tiŋɛ ani ka fiyɛn bila tulo ka mɛnni na. O de kosɔn a tali ka kan ka kɛ furakɛli gɛlɛmanw dɔrɔn na. Ni galakanɔrɔ walima kanjabana don denmisɛnkunda ani denyɛrɛninkunda, aw bɛ zantamisini ni anpisilini ŋagaminen di. Bɔ ɲɛ 528 lajɛ walasa ka u sumancogo dɔn.

Ni kanjabana don: Kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ zantamisini pikiri miligaramu 2 kɛ a tigi la. O kɔ kilogaramu o kilogaramu aw bɛ zantamisini pikiri miligaramu 1,7 kɛ a tigi la, lɛri 8 o lɛri 8. Aw bɛ a ni anpisilini di ɲɔgɔnfɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 528 lajɛ).

Kunnafoni nafama

Zantamisini ka kan ka di ni a hakɛ yɛrɛyɛrɛ la. A dama tɛmɛni bɛ na ni kɔmɔkiliw tiŋɛni walima tulogeren kudayi ye. Hakɛ min ka kan ni den girinya ye, i b'o dɔrɔn di. I kana a hakɛ donni jate ta den si hakɛ ma. I kana zantamisini dili kuntaala tɛmɛ tile 10 kan. I b'i janto fura duulenba di la den ma (miligaramu 10 litiri 1 na, o dili ka fisa ni miligaramu 40 litiri 1 na ye).

Damajalan ni npɔrɔn furaw

Nin bana ninnu taamasiŋɛ fɔlɔw bɛɛ ye kelen ye, ani fana u fila ka teli ka mɔgɔ minɛ ɲɔgɔn fɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 367 lajɛ). Hali ni a wari ka ca, walima a ka gɛlɛn ka npɔrɔn sɛgɛsɛgɛli kɛ, a ka fisa ka a bana fila in bɛɛ furakɛ ɲɔgɔn fɛ. A ka fisa fana ka musow ka leminanpo fana furakɛ (aw ye sɛbɛn ɲɛ 291 lajɛ).

Ni damajalan don, aw bɛ nin fura dɔ la kelen kɛ:

Sɛfitiriyakizɔni (*ceftriaxone*), o pikiri miligaramu 250 sijnɛ kelen

WALIMA

Sepikitinomisini (*spectinomycine*), o pikiri garamu 2 sijnɛ kelen

Muso kɔnɔmaw ni denbatigiw man kan ka sepikitinomisini ta.

Ni npɔrɔn don, aw bɛ ninnu ta:

Dɔkisisikilini, *doxycycline* (sɛbɛn ɲɛ 530), o miligaramu 100 bɛ ta sijnɛ 2 don o don tile 7 kɔnɔ.

WALIMA

Azitoromisini, *azithromycine* garamu 1 bɛ ta, sijnɛ kelen dɔrɔn

WALIMA

Amɔkisisilini, (*amoxicilline*, sɛbɛn ɲɛ 527), garamu 500 bɛ ta, sijnɛ 3 don o don tile 7 kɔnɔ

WALIMA

Eritoromisini, (*érythromycine*, sɛbɛn ɲɛ 528), miligaramu 500 kunu sijnɛ 4 don o don tile 7 kɔnɔ. Ni aw bɛ eritoromisini ta, aw bɛ a ta dumunikɛ waatiw la tuma bɛɛ.

WALIMA

Tetarasikilini (*tétracycline*, sɛbɛn ɲɛ 529), miligaramu 500 bɛ ta, sijnɛ 4 don o don tile 7 kɔnɔ

Ni musokɔnɔma don walima ni a bɛka sin di den ma, a man kan ka tetarasikilini ta. Musokɔnɔmaw ni denbatigiw bɛ se ka azitoromisini, eritoromisini, walima amɔkisisilini ta.

Sɔgɔsɔgɔninjɛ furaw

Ni aw bɛ sɔgɔsɔgɔninjɛ furakɛ, a ka fisa ka fura caman ta ɲɔgɔn fɛ walasa ka a banakisɛw faga. A furakɛli bɛ daminɛ ni fura suguya 4 ye. Ni fura tata suguya ma caya, banakisɛ bɛna a kologɛlɛya furaw kɔrɔ, o la bana furakɛli bɛ gɛlɛya.

Sɔgɔsɔgɔninjɛ furakɛli bɛ mɛn sen na, a ka ca a la, a bɛ se kalo 6 ni kɔ ma ani a fura ka kan ka ta don o don. Sɔgɔsɔgɔninjɛ furakɛli mɛnni sen na, o nafa ka bon kosɛbɛ, barisa, o bɛ banakisɛ faga; ka bana bali ka segin kɔ; a kana yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛ fɛ ani ka banakisɛ bali ka se fura kɔrɔ.

Banakisɛ ka se fura kɔrɔ, o kɔrɔ ye ko fura ɲuman danɔgɔnw tɛ se ka banakisɛ faga bilen. Sɔgɔsɔgɔninjɛ min bɛ a kolo gɛlɛya fura caman kɔrɔ, o furakɛli da ka gɛlɛn, o la furaw ka kan ka ta kalo 8 fo kalo 20 kɔnɔ, wa fana kɔlɔlɔw bɛ u la. Sɔgɔsɔgɔninjɛ min kolo ka gɛlɛn fura tako jugu kɔrɔ o furakɛ ka gɛlɛn. Sɔgɔsɔgɔninjɛ furaw bɛ sɔrɔ a sɛgɛsɛgɛli yɔrɔw la fu, walima da nɔgɔn na, jamana ɲɛmɔgɔw ka dɛmɛ kɔnɔ. Ni a sɛgɛsɛgɛli yɔrɔ baarakɛlaw bɛ se ka daji sɛgɛsɛgɛ ka ɲɛ walasa ka a dɔn ni sɔgɔsɔgɔninjɛ don, o la, a suguya bɛna dɔn ani a fura lakikaw bɛ kɛ ka a furakɛ joona.

A dɔnbaga ŋanaw ka ladilikan nafa ka bon kosɛbɛ, ka da a kan furakɛli bɛ to ka yɛlɛma, a banakisɛw bɛka u kolo gɛlɛya furaw kɔrɔ ani fura kuraw bɛ se ka sɔrɔ. Ani fana furaw bɛ di dɛmɛbaga dɔw fɛ sijnɛ 3 dɔrɔn dɔgɔkun kɔnɔ minnu tata hakɛ ka ca.

Sɔgɔsɔgɔninjɛ furakɛcogo kofɔlen don sɛbɛn ɲɛ nata la. Isoniyazidi, *isoniazide* (*INH*) ni rifanpisini, *rifampicine* ka kan ka ta ɲɔgɔn fɛ tuma bɛɛ sɔgɔsɔgɔninjɛ furakɛli la. Etanbutɔli, *éthambutol* ni sitɛrɛpitɔmisini, *stréptomycine* fana bɛ to ka kɛ ka sɔgɔsɔgɔninjɛ furakɛ. Ni aw bɛ pirazinamidi, *pyrazinamide* ta, *INH* bɛ min na, aw bɛ a ni rifanpisini ta ɲɔgɔn fɛ, a ka ca la o bɛ bana ban.

Ni furaw ye fariŋɛŋɛ bila aw la, ka fari ni ɲɛw kɛ nɛrɛ ye (sayi), walima kɔnɔdimi ka aw minɛ, aw bɛ a ɲɛfɔ kɛnɛyabaarakɛla dɔ ye, ka a dɔn ni aw bɛ se ka yɛlɛma don furaw tata hakɛ la walima ka furaw yɛrɛ falen. Ni u bɛ logologo bila aw la, aw bɛ furaw tali jɔ fo aw ni kɛnɛyabaarakɛla dɔ ka ɲɔgɔn ye. Aw bɛ dɔlɔ ye ka a to yen ni aw bɛka sɔgɔsɔgɔninjɛ furaw ta, kɛrɛnkɛrɛnnenya la isoniyazidi.

Isoniyazidi bɛ **sɔgɔsɔgɔninjɛ bali** ka yɛlɛma banabagatɔ somɔgɔw fɛ walima sidatɔw. A ka ca la sidabana ni sɔgɔsɔgɔninjɛ ka teli ka mɔgɔ minɛ ɲɔgɔn fɛ, o la a ka fisa ka bana fila in bɛɛ sɛgɛsɛgɛlikɛ ni u dɔ la kelen bɛ mɔgɔ la.

Furakɛli minnu wajibiyalen don

Aw bɛ a ɲini ka a dɔn aw ka mara kɛnɛyabaarakɛlaw fɛ, fura ɲagaminen minnu wajibiyalen don aw ka sigida la. Ni aw ma se ka kunnafoni sɔrɔ u fɛ, aw bɛ nin fura ɲagaminen dɔ ta:

1. Ni sɔgɔsɔgɔninjɛ daminɛtɔ don, aw bɛ isoniyazidi, rifanpisini, etanbutɔli ni pirazinamidi di kalo 2 kɔnɔ. Hakɛ dɔw ka kan ka ta don o don. O kɔ, aw bɛ pirazinamidi ni etanbutɔli tali jɔ, nka aw bɛ to rifanpisini ni isoniyazidi kan kalo 4 wɛrɛ kɔnɔ.
2. Isoniyazidi tɛ se bana kɔrɔ yɔrɔ minnu na, walima ni sidatɔ don, aw bɛ isoniyazidi, rifanpisini, etanbutɔli ni pirazinamidi di kalo 2 kɔnɔ. O kɔ, aw bɛ pirazinamidi tali jɔ, nka aw bɛ to rifanpisini, isoniyazidi ni etanbutɔli tali la kalo 4 wɛrɛ kɔnɔ. U hakɛ tata bɛɛ ka kan ka ta don o don.
3. Ni a tigi delila ka sɔgɔsɔgɔninjɛ furaw ta, nka a banana tuguni, aw bɛ isoniyazidi, rifanpisini, etanbutɔli, pirazinamidi ni sitɛrɛpitɔmisini di a ma kalo 2 kɔnɔ. O kɔ, aw bɛ isoniyazidi, rifanpisini, etanbutɔli di a ma kalo 1 kɔnɔ. O kɔ aw bɛ to rifanpisini, isoniyazidi ni etanbutɔli tali la kalo 5 wɛrɛ kɔnɔ. U hakɛ tata bɛɛ ka kan ka ta don o don.
4. Sɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ musokɔnɔma minnu na, olu ka kan ka dɔgɔtɔrɔba dɔ ka bilasirali kan ɲini. Ni aw ma se ka o sɔrɔ, aw bɛ fura ɲagaminenw ta, fura minnu kofɔra nimero 1 la (pirazinamidi sen tɛ a la), walima nimero 2 la. Aw kana sitɛrɛpitɔmisini ta abada kɔnɔmaya waati. Ani fana, aw bɛ witamini B6 (piridɔkisini, *pyridoxine*) miligaramu 50 di don o don.

Isoniyazidi, *Isoniazide (INH)*

Tɔgɔ:_____

Hakɛ:_____

sɔngɔ: _____

A furakisɛlama miligaramu 100 walima 300 bɛ sɔrɔ

Nin ye sɔgɔsɔgɔninjɛ fura fɔlɔ ye. Sɔgɔsɔgɔninjɛ furakɛli la, ale ni rifanpisini ani sɔgɔsɔgɔninjɛ fura wɛrɛ ka kan ka ta ɲɔgɔn fɛ tuma bɛɛ. A kelen bɛ se ka ta sɔgɔsɔgɔninjɛ kunbɛnni na. Yɔrɔ dɔw la, isoniyazidi tɛ se ka sɔgɔsɔgɔninjɛ furakɛ.

A faratiw ni a yɛrɛtangacogow:

Tuma kelen kelenw na, isoniyazidi bɛ jolidɛsɛbana, bolofasadimi ni senfasadimi ani fasayɛlɛma walima kirinni bila mɔgɔ la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la balodɛsɛ bɛ mɔgɔ minnu na.

Nin kɔlɔlɔw bɛ se ka furakɛ ni piridɔkisini (witamini B_6) tali ye don o don (sɛbɛn ɲɛ 594).

Tuma dɔw la, isoniyazidi bɛ fiɲɛ bila mɔgɔ biɲɛ na.

Ni sayi taamasiɲɛw, fariŋɛŋɛ, dumunikɛbaliya, kɔnɔdimi (sɛbɛn ɲɛ 279) yera mɔgɔ min na ka a to isoniyazidi tali la, o tigi ka kan ka fura in tali jɔ.

Isoniyazidi tata hakɛ (miligaramu 5, kilogaramu o kilogaramu, don o don ni baliku don.

Denmisɛnniw ta ye miligaramu 10 ye, kilogaramu o kilogaramu, don o don) a furakisɛlama miligaramu 100 fana bɛ se ka di.

Aw bɛ isoniyazidi di sijnɛ kelen don o don. A tako kelen o kelen aw bɛ:

Baliku: miligaramu 300 (furakisɛ den 3)

Denmisɛnw: miligaramu 50 (furakisɛ ½), kilogaramu 5 o kilogaramu 5.

Ni sɔgɔsɔgɔninjɛ juguman bɛ denmisɛn na, walima gololasɔgɔsɔgɔninjɛ bɛ mɔgɔ minnu na, olu bɛ se ka a tata hakɛ ɲɔgɔn fila ta fo nɔgɔya ka na.

Walasa ka sɔgɔsɔgɔninjɛtɔw ka bana bali ka a kɛrɛfɛ mɔgɔw minɛ, walima sidatɔw, a wajibiyalen don ka *INH* tata kofɔlen di olu ma kalo 6 fo san 3.

Rifanpisini, *Rifampicine*

Tɔgɔ: _____

hakɛ: _____

sɔngɔ: _____

A furakisɛlama walima a forokonilama miligaramu 150 walima 300 bɛ sɔrɔ

Nin banakisɛfagalan fanga ka bon kosɛbɛ sɔgɔsɔgɔninjɛ kɛlɛli la. A kelen tali bɛ a to bana bɛ a kolo gɛlɛya fura kɔrɔ. Ni a ni isoniyazidi ani sɔgɔsɔgɔninjɛ fura wɛrɛ farala ɲɔgɔn kan, o bɛ kalo caman bɔ furakɛli kuntaala janya na.

(Rifanpisini bɛ kɛ ka banaba (kuna) fana furakɛ. Aw ye sɛbɛn ɲɛ 541 lajɛ).

Rifanpisini tali man ka ka jɔ fewu. Aw ye aw jija a kana ban aw bolo kɔrɔ.

A faratiw ni a yɛrɛtangacogow:

Rifanpisini bɛ se ka fiɲɛ jugu bila biɲɛ na. Biɲɛdimi bɛ mɔgɔ min na, walima muso kɔnɔma, olu ka kan ka nin fura in ta kɛnɛyabaarakɛla dɔ ka kɔlɔsi kɔnɔ.

A kɔlɔlɔw: rifanpisini tali bɛ suguɲɛ, ɲɛji, kari ani wɔsiji ɲɛ kɛ bileman ye. Tuma dɔw la, rifanpisini bɛ nin degun ninnu bila mɔgɔ la: farigan, dumunikɛbaliya walima dumuni kojugu, fɔɔnɔ, dusuɲugun, hakili ɲagami, kurukuruni ani koli degunw.

Rifanpisini bɛ bangekɔlɔsifuraw fanga dɔgɔya. Muso minnu bɛka bangekɔlɔsifurakisɛw ta, olu ka kan ka ladilikan dɔ ɲini fura in tata hakɛ cayacogo kan. Walima u bɛ se ka fɛɛrɛ wɛrɛw kɛ, i n'a fɔ manani, mununani, walima falaka ni u bɛka nin fura in ta.

Rifanpisini bɛ sidabanafura (ARV) bali ka a ka baara kɛ ka ɲɛ. A ka fisa aw ka kuma dɔgɔtɔrɔ faamuyalen dɔ fɛ.

Rifanpisini **tata hakɛ** sɔgɔsɔgɔninjɛ kɛlɛli la (miligaramu 10 kilogaramu o kilogaramu don o don): aw bɛ se ka a furakisɛlama walima a forokonilama miligaramu 150 walima 300 ta.

Aw bɛ rifanpisini ta sijnɛ kelen don o don, lɛri 1 ka kɔn dumuni ɲɛ walima lɛri 2 dumuni, kɔfɛ.

A diko kelen o kelen, aw bɛ:

- **Baliku**: miligaramu 600 (furakisɛ miligaramu 300 den fila, walima miligaramu 150 den 4)
- **Denmisɛn san 8 fo san 12**: miligaramu 450
- **Denmisɛn san 3 fo san 7**: miligaramu 300
- **Denmisɛn minnu tɛ san 3 bɔ**: miligaramu 150

Pirazinamidi, *Pyrazinamide*

Tɔgɔ:_____

Hakɛ:_____

sɔngɔ _____

A furakisɛlama miligaramu 400 bɛ sɔrɔ ka caya

A faratiw ni a yɛrɛtangacogow

Kunnafoni caman tɛ yen ka a fɔ ko pirazinamidi bɛ gɛlɛya don kɔnɔmaya la, o la, musokɔnɔmaw ka kan ka ale ta ni o ye a sɔrɔ ko isoniyazidi tɛ se bana kɔrɔ u ka sigida la. A ka fisa aw ka a ɲɛfɔ dɔgɔtɔrɔ faamuyalen dɔ ye.

A kɔlɔlɔw: A bɛ se ka funu ni kolotugundadimi, dumunikɛbaliya, dusuɲugun, fɔɔnɔ, sugunɛkɛ degun, farikolosɛgɛn ani farigan bila mɔgɔ la.

Pirazinamidi **tata hakɛ** (miligaramu 25 kilogaramu o kilogaramu, don o don): aw bɛ se ka a furakisɛlama miligaramu 400 ta

Aw bɛ a tata hakɛ 1 ni sɔgɔsɔgɔninjɛ fura dɔ di ɲɔgɔn fɛ don o don. A diko kelen o kelen, aw bɛ:

- **Baliku**: miligaramu 1600 walima 2000 (furakisɛ den 4 walima den 5)
- **Denmisɛn san 8 fo san 12**: miligaramu 800 (furakisɛ den 2)
- **Denmisɛn san 3 fo san 7**: miligaramu 400 (furakisɛ den 1)
- **Denmisɛn minnu tɛ san 3 bɔ**: miligaramu 200 (furakisɛ den 1 tila)

Etanbutɔli, *Éthambutol*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: miyanbutɔli, *Myambutol*.

Tɔgɔ:_____

Hakɛ:_____

sɔngɔ _____

A furakisɛlama miligaramu 100 walima 400 bɛ sɔrɔ.

A faratiw ni a yɛrɛtangacogow:

Etanbutɔli bɛ se ka ɲɛdimi bila mɔgɔ la walima ka ɲɛ tiɲɛ yɛrɛ ni a tata hakɛ cayara ani ni a tali mɛnna sen na. Aw ka kan ka fura in tali jɔ ni a ye ɲɛdimi bila aw la walima ni aw tɛka yelikɛ a ɲɛ. Ni etanbutɔli ye ɲɛko gɛlɛya bila aw la, o bɛ ban dɔɔni dɔɔni ni aw ye fura in tali jɔ.

Etanbutɔli **tata hakɛ** (baliku ta: miligaramu 15, kilogaramu o kilogaramu, don o don; miligaramu 15 fo miligaramu 25, kilogaramu o kilogaramu, don o don ni denmisɛnw don): a furakisɛlama miligaramu 100 walima 400 bɛ sɔrɔ.

Aw bɛ a di siɲɛ kelen tile kɔnɔ.

A diko kelen o kelen:

- **Baliku**: miligaramu 1200 (furakisɛ miligaramu 400 den saba walima a miligaramu 100 den tan ni fila)
- **Denmisɛnw**: aw bɛ miligaramu 20 di kilogaramu kelen o kilogaramu kelen. Nka ni kololasɔgɔsɔgɔninjɛ don aw bɛ a miligaramu 25 di, kilogaramu kelen o kelen.

Sitɛrɛpitɔmisini, *Streptomycine*

Tɔgɔ:_____

hakɛ: _____

sɔngɔ _____

A pikirijilama bɛ sɔrɔ butelini kɔnɔ; ji garamu 1 bɛ sɔrɔ butelini kelen kelen bɛɛ kɔnɔ.

Sitɛrɛpitɔmisini ye sɔgɔsɔgɔninjɛ fura ɲumanba dɔ ye. A man kan ka kɛ ka bana wɛrɛ fosi furakɛ, ka da a kan o bɛ a to sɔgɔsɔgɔninjɛ ka se ka a kolo gɛlɛya fura kɔrɔ.

A faratiw ni a yɛrɛtangacogow

Aw bɛ aw hakili to a la kosɛbɛ, aw kana tɛmɛ a tata hakɛ fɔlen kan abada. Ni Sitɛrɛpitɔmisini tata hakɛ cayara ani ni a tali kuntaala janyara, a bɛ se ka mɔgɔ tulo gɛrɛn. Ni aw tulo ye a daminɛ ka mankanbɔ, walima ni aw ye a kɔlɔsi ko aw tulo bɛka gɛrɛn, aw bɛ fura in tali jɔ ani ka taa dɔgɔtɔrɔso la.

Musokɔnɔmaw ni komokilidimitɔw man kan ka sitɛrɛpitɔmisini ta.

Sitɛrɛpitɔmisini tata hakɛ (miligaramu 15, kilogaramu kelen o kelen, don o don): aw bɛ a pikiri kɛ, walima aw bɛ ji kɛ a mugu garamu 1 na, ka o mililitiri 2 di.

Sɔgɔsɔgɔninjɛ furakɛli la:

Aw bɛ a pikiri 1 kɛ don o don fo dɔgɔkun 8. A pikiri kɛ o kɛ:

- **Baliku**: garamu 1 (walima mililitiri 2)
- **Baliku minnu si ka ca ni san 50 ye**: miligaramu 500 fo 750 (mililitiri 1 fo 1.5)

- **Denmisɛn san 8 fo san 12**: miligaramu 750 (mililitiri 1.5)
- **Denmisɛn san 3 fo san 7**: miligaramu 500 (mililitiri 1)
- **Denmisɛn minnu si tɛ san 3 bɔ:** miligaramu 250 (mililitiri 0.5)
- **Denyɛrɛniw**: aw bɛ miligaramu 20 di olu ma, kilogaramu kelen o kelen; o la denyɛrɛni min girinya ye kilogaramu 3 ye, o ka tata hakɛ ye miligaramu 60 (mililitiri 0.12) ye

Banaba (bagi, kuna) furaw

Ni aw bɛ banaba furakɛ, a ka fisa aw ka a dɔn banaba suguya kelen min don.

Ni nɔ jɛmanw bɔra fari la ka a yɔrɔ sogo kirin nka a kurukurulen tɛ ani a jalen tɛ, o bɛ a jira ko banaba min bɛ wele ko "*paucibacillary-PB*" bɛ sɔrɔ o tigi la, o la aw mako bɛ jɔ fura 2 dɔrɔn de la.

Ni fari bɛ kurukuru, lala banaba min bɛ wele ko "*multibacillary-MB*" bɛ sɔrɔ o tigi la, o bɛ furakɛ ni fura 3 ye. **Banaba furaw ka kan ka ta ni kɛnɛyabaarakɛla faamuyalen, walima dɔgɔtɔrɔ dɔ ka bilasirali ye, ka da jamana ka furakɛli bolodacogo kan.**

Banaba furakɛli ka kan ka to sen na fo kalo 6 walima banabagatɔ si bɛɛ. Walasa ka banaba banakisɛ bali a ka kolo gɛlɛya fura kɔrɔ, a ka fisa ka fura ta waati bɛɛ, a kana jɔ fewu. Aw bɛ aw jija fura kana ban aw bolo kɔrɔ.

Furakɛcogo kofɔlen

Kunajalan la, aw bɛ nin fura ninnu ta fo kalo 6:

- Aw bɛ **dapisɔni,** ***dapsone*** ta don o don
- **Rifanpisini,** ***rifampicine*** kalo o kalo

Kunajɛ (bagijɛ) la, aw bɛ nin fura ninnu bɛɛ ta fo san 1 (kalo 12):

- **Dapisɔni,** ***dapsone*** don o don
- Aw bɛ **kulofazimini**, ***clofazimine*** caman ta don o don ani ka a tata hakɛ caya kalo o kalo
- **Rifanpisini,** ***rifampicine*** kalo o kalo

Waati dɔw la banabafuraw bɛ faritana-bana dɔ bila mɔgɔ la, bana min bɛ wele kunaŋɛɲɛ. Fari yɔrɔ dɔw bɛ se ka kurukuru, ka funu, fasaw bɛ se ka ja ani ka farigan bila mɔgɔ la. A bɛ se ka gɛlɛya dɔw lase banabagatɔ ma, i n'a fɔ kolotugundadimi, gɛnɛgɛnɛ, kɔkilifunu, sen walima bolo funu, walima ɲɛ bilenni ni a dimini, o min ka teli ka fiyen bila mɔgɔ la.

Ni banaba ka jugu kosɛbɛ (fasajurumisɛnnidimi, farisogo kirinni, fanga dɔgɔya, ɲɛ jenijenini walima kɔkilidimi), a ka fisa ka banabafura ta, nka a ka ɲi ka dimimadafura dɔw ta fana (kɔritiko siteroyidi, *corticostéroïde*). Aw bɛ dɔgɔtɔrɔ faamuyalen dɔ ka ladilikan ɲini, barisa kɔritiko bɛ se ka gɛlɛya dɔw lase mɔgɔ ma.

Dapisɔni, *Dapsone, DDS*

Tɔgɔ:_____

hakɛ: _____

sɔngɔ _____

A furakisɛ miligaramu 25, 50 ani 100 bɛ sɔrɔ.

Tuma dɔw la dapisɔni bɛ jolidɛsɛ walima fariŋɛɲɛ jugumanba bila mɔgɔ la. Aw bɛ tile kɔrɔ bɔli dabila. Ni aw fari wolo bɛka wuli, aw bɛ fura in tali jɔ.

Jantonyɛrɛ la: Nin ye fura jugu ye. Aw bɛ a bila yɔrɔ la, denmisɛnniw bolo tɛ a sɔrɔyɔrɔ min na.

Dapisɔni **tata hakɛ**: miligaramu 2, kilogaramu kelen o kelen, don o don.

Aw bɛ a ta sijɛ kelen tile kɔnɔ.

Ni aw tɛ se ka a tigi girinya ta, aw bɛ a di:

- **Baliku**: miligaramu 100
- **Denmisɛn san 10 fo san 12**: miligaramu 50
- **Denmisɛn minnu si tɛ san 10 bɔ**: miligaramu 25

Rifanpisini, *Rifampicine*

Tɔgɔ:_____

hakɛ: _____

sɔngɔ _____

A furakisɛlama, walima a forokonilama miligaramu 150 ani 300 bɛ sɔrɔ.

Rifanpisini ye fura dagɛlɛn ye, nka a dɔɔni dɔrɔn bɛ banaba furakɛ, o la a sɔngɔ bakuruba man ca. Aw bɛ sɛbɛn ɲɛ 538 lajɛ ka a kɔlɔlɔw ni a faratiw dɔn. Ni aw bɛ rifanpisini ta, aw bɛ dɔgɔtɔrɔ faamuyalen dɔ ka ladilikan ɲini:

Rifanpisini tata hakɛ walasa ka banaba furakɛ (miligaramu 10 fo 20 kilogaramu kelen o kelen)—aw bɛ a furakisɛ miligaramu 300 ta.

Aw bɛ rifanpisini di sinɛ kelen kalo kɔnɔ banaba furakɛli la. Aw bɛ a ta lɛri 1 ka kɔn dumuni ɲɛ walima lɛri 2 dumuni kɔfɛ.

A diko kelen o kelen kalo kɔnɔ:

- **Baliku**: miligaramu 600 (miligaramu 300 furakisɛ 2)
- **Denmisɛn san 10 fo san 12**: miligaramu 450 (miligaramu 300 furakisɛ den 1 ½)
- **Denmisɛn minnu si tɛ san 10 bɔ**: miligaramu 300 (miligaramu 300 furakisɛ 1)

Kulofazimini, *Clofazimine*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen Lanpɛrɛni, *Lamprene*

Tɔgɔ:_____

hakɛ: _____

sɔngɔ _____

A forokonilama miligaramu 50 ni 100 bɛ sɔrɔ

Kulofazimini fana ye fura dagɛlɛn ye.

Hali ni a tɛ banaba banakisɛ faga ka tɛmɛ rifanpisini kan, a nafa dɔ ye ka banaba kɔlɔlɔ dɔw kunbɛn, kɛrɛnkɛrɛnnenya la, banaba min bɛ wele ko kunajɛ.

A kɔlɔlɔw: a bɛ fari ɲɛ kɛ bilenma ye. O tɛ mɛn sen na, a bɛ tunu san 1 walima san 2 aw kɛlen kɔ ka fura tali jɔ. A bɛ se ka furudimi walima dumuniyɛlɛmabaliya bila mɔgɔ la. Musokɔnɔmaw man kan ka a ta.

Kulofazimini tata hakɛ (miligaramu 1, kilogaramu kelen o kelen, don o don), aw bɛ se ka a forokonilama miligaramu 50 fana ta.

Aw bɛ a tata hakɛ kelen di sinɛ fila ɲɔgɔn dɔgɔkun kɔnɔ, ka da a tigi si hakɛ kan ani ka a tata hakɛ caya sinɛ kelen kalo kɔnɔ.

A diko kelen o kelen:

- **Baliku:** miligaramu 50 (miligaramu 50 forokonilama 1) don o don
- **Denmisɛn san 10 fo san 12:** miligaramu 50 (miligaramu 50 forokonilama 1) tile fila o tile fila.
- **Denmisɛn minnu si tɛ san 10 bɔ:** miligaramu 50 (miligaramu 50 forokonilama 1) sinɛ fila dɔgɔkun kɔnɔ

A diko kelen o kelen kalo kɔnɔ:

- **Baliku:** miligaramu 300 (miligaramu 50 forokonilama den 6)
- **Denmisɛn san 10 fo san 12:** miligaramu 150 (forokonilama miligaramu 50 den 3)
- **Denmisɛn minnu si tɛ san 10 bɔ:** miligaramu 100 (forokonilama miligaramu 50 den 2)

Jatemine: kulofazimini tata hakɛ cayali ka kan ka kɛ dɔgɔtɔrɔ, walima kɛnɛyabaarakɛla faamuyalen dɔ ka bilasirali kɔnɔ, walasa ka banaba gɛlɛya dɔw kunbɛn.

Fura wɛrɛw

Sumayafuraw

Fura caman bɛ yen, minnu bɛ sumaya kɛlɛ. Nka, sumaya banakisɛw bɛka u kolo gɛlɛya furaw kɔrɔ yɔrɔ caman na duniya kɔnɔ; kɛrɛnkɛrɛnnenya la sumaya bɛɛ la jugumanba (*paludisme à Plasmodium falciparum*) banakisɛw.

A ka fisa ka aw ka sigada kɛnɛyaso baarakɛlaw, walima kɛnɛya bolofaraw ɲininka ka a dɔn fura minnu ka ɲi aw ka sigida la.

A nafa ka bon: sumaya ka teli ka mɔgɔw faga, sumaya banakisɛkɛlɛlan caman tɛ mɔgɔ minnu joli la. Denmisɛnniw ni mɔgɔ minnu bɛ taa sumayama yɔrɔw la, olu ka kan ka furakɛ joona.

Tacogoya fila bɛ sumayafuraw la:

1. Sumayatɔ **furakɛli** la; fura bɛ di don o don tile damadɔ kɔnɔ.
2. A **kunbɛnni**: ka sumaya banakisɛ bali ka tiɲɛni kɛ. Sumaya kunbɛnni furaw bɛ ta yɔrɔw la, sumaya ka ca yɔrɔ minnu na, kɛrɛnkɛrɛnnenya la, ka denmisɛnni fangadɔgɔmanw ni den banabagatɔ wɛrɛw lakana. Fura bɛ di mɔgɔw ma minnu bɛ taa sumayama yɔrɔ la ka a sɔrɔ u farikolo tɛ se ka bana kɛlɛ. A ka ca la, furaw bɛ di dɔgɔkun o dɔgɔkun. Walasa ka aw yɛrɛ tanga sumayabana ma, aw bɛ ladilikanw bato, ladilikan minnu bɛ sɛbɛn ɲɛ 242 la, ani ka aw tanga sosow ka kinni ma.

Sumayafura dɔ bɛ ta ka sumayabana kɛlɛ, a dɔw fana bɛ ta ka a kunbɛn. A dɔ wɛrɛw fana bɛ ta a fila bɛɛ kama.

Sumaya jugumanba furakɛli la (sumayabana min ka teli ka dankari ɲɛnamaya la), aw ka kan ka aritemisini suguya dɔ ni fura wɛrɛ ta. A bɛ fɔ o ma ko aritemisini ni fura wɛrɛ ɲagaminen walima C.T.A. Aw bɛ kuma kɛnɛyabaarakɛla dɔ fɛ, walima kɛnɛyaminisiriso mɔgɔw walasa ka kunnafoni sɔrɔ fɛɛrɛw kan; fɛɛrɛw minnu sigilen don sen kan aw ka sigida la. O fura ɲagaminen dɔw ye:

- Aritemetɛri (*artémether*) ni lumefantirini (*lumefantrine*) (a furakisɛ ni fura wɛrɛ ɲagaminen don)
- Aritesunati ni pirimetamini ɲagaminen ni silifadɔkisini *(artésunate et de pyriméthamine avec sulfadoxine)*
- Aritesunati ani mefulokini *(artésunate et la méfloquine)*
- Aritesunati ni amojakini (*artésunate et d'amodiaquine*)

Musokɔnɔmaw ka kan ka aritemetɛri ni aritesunati ye ka u to yen u ka kɔnɔmaya kalo 3 fɔlɔ kɔnɔ; u ka kan ka kinini ni kilindamisini de fara ɲɔgɔn kan ka olu ta.

Sumayabana min kɛlen don ka a kolo gɛlɛya fura caman kɔrɔ; o bɛ furakɛ ni dɔkisisikilini (sɛbɛn ɲɛ 530) walima kinini ani C.T.A. ye ɲɔgɔn fɛ.

Sumayabana minnu man jugu kosɛbɛ, olu bɛ se ka furakɛ ni kulorokini ye; tuma dɔw la, pirimakini (*primaquine*) bɛ se ka fara o kan. Yɔrɔ dɔw la, hali sumayabana juguman bɛ se ka furakɛ ni kulorokini ye, ka pirimakini tugun o la.

Aw bɛ sumayabana kunbɛn ni dɔkisisikilini, mefulokini, porogantili, walima kulorokini ye.

Aritesunati, *Artésunate*

Tɔgɔ:_____

hakɛ: _____

sɔngɔ _____

A miligaramu 50 furakisɛlama bɛ sɔrɔ

Aritesunati ni aritemisini bɛɛ ye suguya kelen ye. Aritesunati ni amojakini, mefulokini walima pirimetamini ani silifadɔkisini bɛ kɛ ka sumayabana juguman furakɛ.

Jantonyɛrɛ la: ni muso kɔnɔ bɛ kalo 3 la, a man kan ka aritesunati ta. A ka ɲi a ka kinini ni kilindamisini ta, olu ka fisa ni aritemisini ni fura wɛrɛ ɲagaminen (C.T.A.) ye.

Den minnu tɛ san 5 bɔ, aritesunati tata hakɛ 1 bɛ se ka don olu banakɔtaayɔrɔ la, sani aw ka dɔgɔtɔrɔso lasɔrɔ, o bɛ saya ni badabada lujura kunbɛn. Aw bɛ a miligaramu 10 di, kilogaramu kelen o kelen.

A kɔlɔlɔw: aritesunati bɛ se ka ɲɛnamini ni lingilanga bila mɔgɔ la.

Aritesunati tata hakɛ (miligaramu 4, kilogaramu o kilogaramu, don o don) aw bɛ a furakisɛ miligaranu 50 ta.

Aw bɛ aritesunati ta siɲɛ kelen don o don. A diko kelen o kelen, aw bɛ:

- **Baliku** ni denmisɛn minnu si ka ca ni san 13 ye, furakisɛ den 4 (miligaramu 200)
- **Denmisɛn san 7 fo san 13**: furakisɛ den 2 (miligaramu 100)
- **Denmisɛn san 1 fo san 6**: furakisɛ den 1 (miligaramu 50)
- **Denmisɛn kalo 1 fo san 1**: furakisɛ den ½ (miligaramu 25)

Ani fana, aw bɛ se ka sumayafura wɛrɛ ta, min ni C.T.A. ye suguya kelen ye.

Ni bana cunna, aw bɛ kɛnɛyabaarakɛla, walima dɔgɔtɔrɔ dɔ ɲininka aritesunati labɛncogo la.

Aritemetɛri lumefantirini, *Artéméther luméfantrine*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Kuwaritɛmu, *Coartem*

Tɔgɔ:_____

hakɛ: _____

sɔngɔ _____

Aritemetɛri miligaramu 20 ni lumefantirini miligaramu 120 bɛ sɔrɔ.

Aritemetɛri ni aritemisini ye fura suguya kelen ye, a ni lumefantirini ɲagaminen bɛ sɔrɔ ka sumayabana juguman furakɛ.

Aritemetɛri ni lumefantirini tata hakɛ—aw bɛ aritemetɛri miligaramu 20 ni lumefantirini miligaramu 120 ta ɲɔgɔn fɛ.

Aw bɛ a di siɲɛ 2 don o don fo tile 3. A tako kelen o kelen:

- **Baliku ni denmisɛn minnu si ka ca ni san 13 ye:** furakisɛ den 4
- **Denmisɛn san 8 fo san 13:** furakisɛ den 3
- **Denmisɛn san 4 fo san 7:** furakisɛ den 2
- **Denmisɛn kalo 6 fo san 3:** furakisɛ den 1
- D**en minnu si tɛ kalo 6 bɔ:** a ka fisa ka aritemetɛri ni lumefantirini ɲagaminen di olu ma.

Jantonyɛrɛ la: muso minnu kɔnɔ bɛ kalo 3 la, olu man kan ka aritemetɛri ta. Aw bɛ se ka kinini ni kilindamisini di olu ma, o ka fisa ni aritemetɛri ni lumefantirini ɲagaminen ye.

Pirimetamini ni silifadɔkisini ɲagaminen, *Pyriméthamine avec sulfadoxine*

Ni a bɛ wele ko Fansidari, *Fansidar*

Tɔgɔ:_____

hakɛ: _____

sɔngɔ _____

Tuma dɔw la, a ni pirimetamini miligaramu 25 ni silifadɔkisini miligaramu 500 ɲagaminen bɛ sɔrɔ.

Fansidari ni aritesunati bɛ kɛ ka sumayabana juguman furakɛ, nka bana bɛka a kolo gɛlɛya a kɔrɔ, o de la a tɛ kɛ ka furakɛli kɛ bilen yɔrɔ dɔw la. Aw bɛ a ko sɛgɛsɛgɛ aw ka sigada ɲɛmɔgɔw fɛ.

Muso minnu kɔnɔ bɛ kalo 3 la, olu man kan ka a ta. Dɔgɔkun 12 kɔfɛ, musokɔnɔmaw bɛ se ka a 1 ta kalo o kalo walasa ka u yɛrɛ tanga sumayabana ma fo u ka jigin.

Aw kana fansidari ta ni aw bɛka kotiri, *cotrimoxazole* ta ka sidabana nɔfɛ banamisɛnniw kunbɛn.

Jantonyɛrɛ la: silifa ye faritanabana bila mɔgɔ minnu na, olu man kan ka fansidari ta. Ni fura in ye kurukuru walima ŋɛŋɛ bila aw la, aw bɛ **ji caman min ani ka a ye ka a to yen.**

A tata hakɛ walasa ka sumayabana juguman furakɛ

Aritesunati tako fɔlɔ la, aw bɛ ninnu di siɲɛ kelen:

- **Baliku**: furakisɛ den 3
- **Denmisɛn san 7 fo san 13**: furakisɛ den 2
- **Denmisɛn san 1 fo san 6:** furakisɛ den 1
- **Denyɛrɛni minnu ye kalo 5 fo san 1 ye**: furakisɛ den ½

Aw bɛ aritesunati fana di.

Mefulokini, *Méfloquine*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Lariyamu, *Lariam*

Tɔgɔ:_____

hakɛ: _____

sɔngɔ _____

A furakisɛlama miligaramu 250 bɛ sɔrɔ

Mefulokini ni aritesunati bɛ fara ɲɔgɔn kan ka sumayabana juguman furakɛ. Mefulokini dɔrɔn fana bɛ ta ka sumayabana kunbɛn.

Jantonyɛrɛ la ni a kɔlɔlɔw: mefulokini man kan ka ta binnibagatɔw walima hakililabanatɔw fɛ. Musokɔnɔmaw man kan ka mefulokini ta cogosi la, fo ni fura wɛrɛ sɔrɔ se tɛ u ye. Dusukundimibagatɔw ka kan ka kɛnɛyabaarakɛla faamuyalen dɔ ka hakilinata ɲini, sani u ka fura in ta. Ni aw bɛ a ta, aw bɛ a ta dumuni senfɛ. Mefulokini bɛ to ka ko kuntaw, hakili ɲagami, jɔrɔ ni kirinni bila mɔgɔ la. Ni aw ye nin taamasiɲɛ fɛn o fɛn ye aw yɛrɛ la, aw bɛ a tali dabila o nɔ bɛɛ la. A kɔlɔlɔ dɔ wɛrɛw ye, ɲɛnamini, dumuniyɛlɛmabaliya, kungolodimi ani dibi donni ɲɛ kɔrɔ. A kɔlɔlɔw bɛ caya ani u bɛ juguya ni a tata hakɛ cayara furakɛli senfɛ.

Mefulokini tata hakɛ:

Walasa ka sumayabana juguman furakɛ:

Aw bɛ a tako fɔlɔ di, aritesunati tadon filanan, aritesunati tile sabanan, aw bɛ a tako filanan di, nka aw kana a caya.

- **Baliku**: furakisɛ den 4 tako fɔlɔ la, o kɔ furakisɛ den 2 (miligaramu 1500 a bɛɛ lajɛlen)
- **Denmisɛn san 7 fo san 13**: furakisɛ den 2 a tako fɔlɔ la, o kɔ den 1 (miligaramu 750 a bɛɛ lajɛlen)
- **Denmisɛn san 1 fo san 7**: furakisɛ den ½, o kɔ den ½ wɛrɛ (miligaramu 250 a bɛɛ lajɛlen)
- **Denyɛrɛni minnu ye kalo 5 fo san 1 ye**: furakisɛ den ½, o kɔ den ½ wɛrɛ (miligaramu 125 a bɛɛ lajɛlen)

Aw bɛ aritesunati fana ta.

Sumaya kunbɛnni na:

Aw bɔlen kɔ yɔrɔ la sumayabana ka ca yɔrɔ minnu na, aw bɛ furakisɛ ta siɲɛ kelen dɔgɔkun kɔnɔ fo dɔgɔkun 4.

- **Baliku:** furakisɛ den 1 (miligaramu 250)
- Denmisɛn minnu girinya **ka ca ni kilogaramu 45 ye:** furakisɛ den 1 (miligaramu 250)
- Denmisɛn minnu girinya **ye kilogaramu 31 fo 45 ye:** furakisɛ den ¾.
- Denmisɛn minnu girinya **ye kilogaramu 20 fo 30 ye:** furakisɛ den ½ (miligaramu 125)
- Denmisɛn minnu girinya **ye kilogaramu 15 fo 19 ye:** furakisɛ den ¼ (miligaramu 63)

- **Denmisɛn minnu girinya tɛ kilogaramu 15 bɔ**: olu man kan ka a ta

Amojakini, *Amodiaquine*

Tɔgɔ:_____

hakɛ: _____

sɔngɔ _____

A furakisɛlama miligaramu 153 walima 200 bɛ sɔrɔ.

Amojakini ni aritesunati bɛ fara ɲɔgɔn kan ka sumayabana jugumanba furakɛ. Tuma dɔw la, u fila bɛ sɔrɔ furakisɛ kelen na. Nka o fura ɲagaminen man ɲi sidabanatɔw ma.

Amojakini tata hakɛ – aw bɛ se ka a furakisɛ miligaramu 153 ta.

Ni aw bɛ sumaya juguman furakɛ, aw bɛ fura in ta sijɛ 1 don o don fo tile 3. A diko kelen o kelen:

- **Baliku ani den minnu si ka ca ni san 13 ye:** furakisɛ den 4
- **Denmisɛn san 7 fo san 13**: furakisɛ den 2
- **Denmisɛn san 1 fo san 6**: furakisɛ den 1
- **Denmisɛn kalo 5 fo san 1**: furakisɛ den ½.

Aw bɛ aritesunati fana di.

Kinini, *Quinine*

Kinini silifatilamalama walima kinini bisilifatilamalama bɛ sɔrɔ (*sulfate de quinine ou bisulfate de quinine*)

Tɔgɔ:_____

hakɛ: _____

sɔngɔ _____

A furakisɛlama miligaramu 300 walima 650 bɛ sɔrɔ.

Kinini bɛ kɛ ka sumaya jugumanba furakɛ (fura tɔw ma se ka sumaya min furakɛ) ani sumaya min bɛ don kunsɛmɛ na. Aw bɛ kinini ni aritemisini (C.T.A.) ta ɲɔgɔn fɛ. Musow kɔnɔ kalo 3 fɔlɔ kɔnɔ, olu bɛ se ka kinini ni kilindamisini ta ka sumayabana juguman furakɛ; o ka fisa ni C.T.A. ye.

Ni kinini tali bɛ fɔɔnɔ bila aw la, aw bɛ se ka porometazini ta.

A kɔlɔlɔw: tuma dɔw la, kinini tali bɛ mɔgɔ wɔsi, ka mankan bɔ tulo kɔrɔ, ka dibi donni ɲɛ kɔrɔ, ka ɲɛnamini, dusukunɲugun, fɔɔnɔ ani kɔnɔboli bila mɔgɔ la.

Kinini tata hakɛ—aw bɛ a furakisɛ miligaramu 300 ta ka sumayabana juguman furakɛ.

Aw bɛ a di sijɛ 3 tile 3 kɔnɔ:

- **Baliku**: furakisɛ den 2 (miligaramu 600)
- **Den san 10 fo san 15**: furakisɛ den 1 ni ½ (miligaramu 450)
- **Den san 6 fo san 9**: furakisɛ den 1 (miligaramu 300)
- Den san 3 fo san 5: furakisɛ den ½ (miligaramu 150)
- **Den san 1 fo san 2**: furakisɛ den ¼ (miligaramu 75)
- **Denyɛrɛni minnu si tɛ san 1 bɔ**: furakisɛ den ⅛ (miligaramu 38)

Aw bɛ C.T.A. fana di (aw ye sɛbɛn ɲɛ 542 lajɛ).

Ni aw bɛ musokɔnɔmaw ka sumaya jugumanba furakɛ, aw bɛ a furakisɛ miligaramu (600) den 2 di u ma sijɛ 3 don o don fo tile 7. Aw bɛ kilindamisini fana miligaramu 300 di u ma sijɛ 4 don o don fo tile 7.

Kinini pikiri ka kan ka kɛ waati min na:

Kinini pikiri man kan ka kɛ tuma bɛɛ, foni bana gɛlɛyara kosɛbɛ. Ni sumaya taamasijɛ yera mɔgɔ dɔ la, walima ni a sigilen don yɔrɔ la, sumaya bɛ yɔrɔ min na, a dun bɛ fɔɔnɔ, a bɛ to ka kirin

walima a ye kanjabana taamasiɲɛ wɛrɛw jira (aw ye sɛbɛn ɲɛ 299 lajɛ), kunsɛmɛlasumaya bɛ sɔrɔ o tigi la.

Aw bɛ kinini pikiri kɛ siɲɛ kelen. Walima, ni fura wɛrɛ tɛ sɔrɔ, aw bɛ a lajɛ ka kulorokini pikiri miligaramu 2.5 kɛ ka bɛn a girinya hakɛ ma, siɲɛ 7 tile 2 kɔnɔ. Aritesunati fana pikiri bɛ se ka kɛ fasa walima jolibolisira fɛ ka sumaya juguman kɛlɛ. Aritesunati ka ɲin kosɛbɛ, nka a kan ka dilan ni aritesunati mugu, bikaribɔnati ani dɛkisitorɔsi ye sani pikiri kɛwaatini cɛ.

Aw bɛ a jateminɛ kosɛbɛ ni fili tɛ tata hakɛ fɔlen na. Aw bɛ dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini.

Kinini diyidorokuloridi pikiriw miligaramu 300 mililitiri 2, *Quinine dihydrochloride 300 mg en 2 ml*

Ni aw bɛ kinini kɛ, aw ka kan ka pikiriji lataa dɔɔni dɔɔni, ani fana, a man kan ka kɛ jolisira fɛ, o farati ka bon sɔn ma. Aw bɛ denmisɛnniw ta kɛ ni hakili sigi ye. Aw bɛ pikiri kɛko kelen hakɛ tila fila ye, ka kelen kɛ bobara fan kelen na, ka kelen don in kɛ bobara fan kelen fana na. Sani aw ka pikiriji lataa, aw bɛ biɲɛ sama fɔlɔ ka a lajɛ ni joli bɔra, aw bɛ o yɔrɔ to yen, ka yɔrɔ wɛrɛ sɔgɔ.

Aw bɛ a pikiri kelen kɛ, lɛri 8 kɔfɛ aw bɛ pikiri filanan kɛ, a hakɛ tɛ caya:

- **Baliku**: miligaramu 1200 (anpulu den 4), o kɔ miligaramu 600 (anpulu den 2)
- **Denmisɛnw**: miligaramu 20 kilogaramu kelen o kelen, o kɔ miligaramu 10, kilogaramu kelen o kelen.

Kulorokini, *Chloroquine*

Kulorokini suguya fila bɛ yen: Kulorokini fosifatilama (*phosphate de chloroquine*) ni kulorokini silifati (*chloroquine sulfate*). U tata hakɛw tɛ kelen ye, o la, aw bɛ a jateminɛ kosɛbɛ ka a dɔn suguya min bɛ aw bolo ani fura hakɛ (kulorokini) min bɛ furakisɛ la.

Duniya yɔrɔ caman na, kulorokini tɛka se ka sumaya furakɛ bilen. Kulorokini bɛ ta ka sumayaw kunbɛn, sumaya minnu tɛka u kolo gɛlɛya fura kɔrɔ. Aw bɛ kɛnɛyabaarakɛla dɔ kumaɲɔgɔnya walasa aw ka a dɔn fura minnu bɛ mako ɲɛ aw ka sigida la. Ni aw tɛ a dɔn sumaya suguya min bɛ mɔgɔ la, a ka fisa ka aritemisini fara fura in kan.

Walasa ka sumaya kunbɛn, walima ka a kɛlɛ, farati tɛ kulorokini de tali la musokɔnɔmaw ni denbatigiw bolo.

Kulorokini fosifatilama, *Phosphate de chloroquine*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Aralen, *Aralen*, Rezosini, *Resochine*, Awilokulɔri, *Avlochlor*.

Tɔgɔ:_____
hakɛ: _____
sɔngɔ _____

Tuma dɔw la, a furakisɛlama miligaramu 250 (kulorokini miligaramu 150 bɛ sɔrɔ min na) walima miligaramu 500 (kulorokini miligaramu 300 bɛ sɔrɔ min na)

Kulorokini tata hakɛ — furakisɛ miligaramu 250

Sumaya nɔgɔman furakɛli la:

Hakɛ fɔlɔ la, aw bɛ:

- **Baliku:** furakisɛ den 4 (miligaramu 1.000)
- **Den san 10 fo san 15:** furakisɛ den 3 (miligaramu 750)
- **Den san 6 fo san 9:** furakisɛ den 2 (miligaramu 500)
- **Den san 3 fo san 5:** furakisɛ den 1 (miligaramu 250)
- **San 1 fo san 2:** furakisɛ den ½ (miligaramu 125)
- **Denyɛrɛni minnu si tɛ san 1 bɔ**: furakisɛ ¼ (miligaramu 63)

O kɔ, aw bɛ nin hakɛ in di lɛri 6 hakɛ fɔlɔ talen kɔ; tile 1 hakɛ fɔlɔ kɔ ani tile 2 hakɛ fɔlɔ kɔ:

- **Baliku**: furakisɛ den 2 (miligaramu 500)
- **Den san 10 fo san 15**: furakisɛ den 1 ni ½ (miligaramu 375)
- **Den san 6 fo san 9**: furakisɛ den 1(miligaramu 250)
- **Den san 3 fo san 5:** furakisɛ den ½ (miligaramu 125)
- **Den san 1 fo san 2**: furakisɛ ¼ (miligaramu 63)
- **Denyɛrɛni minnu si bɛ san 1 bɔ**: furakisɛ den ⅛ (miligaramu 32)

Sumaya furakɛli la (kulorokini bɛ se ka sumaya furakɛ yɔrɔ minnu na):

Aw bɛ a di dɔgɔkun 1 ka kɔn aw seli ɲɛ sigida la sumayabana bɛ yɔrɔ min na ani ka to a tali la dɔgɔkun 4 aw bɔlen kɔ o yɔrɔ la.

- **Baliku**: furakisɛ den 2 (miligaramu 500)
- **Den san 10 fo san 15**: furakisɛ den 1 ni ½ (miligaramu 375)
- **Den san 6 fo san 9**: furakisɛ den 1 (miligaramu 250)
- **Den san 3 fo san 5**: furakisɛ den ½ (125)
- **Den san 1 fo san 2**: furakisɛ den ¼ (miligaramu 63)
- **Denyɛrɛni min si tɛ san 1 bɔ**: furakisɛ den ⅛ (miligaramu 32)

Kulorokini silifati, *Sulfate de chloroquine*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Niwakini, *Nivaquine*

Tɔgɔ _____

hakɛ: _____

sɔngɔ _____

A furakisɛlama miligaramu 200 bɛ sɔrɔ (kulorokini miligaramu 155 bɛ sɔrɔ min na)

Kulorokini tata hakɛ—furakisɛ miligaramu 200

Sumaya min tɛ a kolo gɛlɛya furakɛli kɔrɔ, o **furakɛli** la:

A diko fɔlɔ la, aw bɛ:

- **Baliku:** furakisɛ den 4 (miligaramu 800)
- **Denmisɛn san 10 fo san 15:** furakisɛ den 3 (miligaramu 600)
- **Denmisɛn san 6 fo san 9:** furakisɛ den 2 (miligaramu 400)
- **Denmisɛn san 3 fo san 5:** furakisɛ den 1 (miligaramu 200)
- **Denmisɛn san 1 fo san 2:** furakisɛ den ½ (miligaramu 100)
- **Denyɛrɛni minnu si tɛ san 1 bɔ:** furakisɛ ¼ (miligaramu 50)

O kɔ, aw bɛ nin hakɛ in di lɛri 6, hakɛ fɔlɔ talen kɔ; tile 1 hakɛ fɔlɔ kɔ ani tile 2 hakɛ fɔlɔ kɔ:

- **Baliku**: furakisɛ den 2 (miligaramu 400)
- **Denmisɛn san 10 fo san 15**: furakisɛ den 1 ni ½ (miligaramu 300)
- **Denmisɛn san 6 fo a san 9**: furakisɛ den 1 (miligaramu 200)
- **Denmisɛn san 3 fo a san 5**: furakisɛ den ½ (miligaramu 100)
- **Denmisɛn san 1 fo a san 2**: furakisɛ den ¼ (miligaramu 50)
- **Denyɛrɛni minnu si tɛ san 1 bɔ**: furakisɛ den 1/8 (miligaramu 25)

Sumaya kunbɛnni na (kulorokini bɛ se ka a furakɛ yɔrɔ minnu na):

Aw bɛ a tali daminɛ dɔgɔkun 1 ka kɔn aw seli ɲɛ sigida la sumayabana bɛ yɔrɔ min na ani ka to a tali la dɔgɔkun 4 aw bɔlen kɔ o yɔrɔ la.

- **Baliku**: furakisɛ den 2 (miligaramu 400)
- **Den san 10 fo a san 15**: furakisɛ den 1 ni ½ (miligaramu 300)
- **Den san 6 fo a san 9**: furakisɛ den 1 (miligaramu 200)
- **Den san 3 fo a san 5**: furakisɛ den ½ (miligaramu 100)
- **Den san 1 fo a san 2**: furakisɛ den ¼ (miligaramu 50)
- **Den min si tɛ san 1 bɔ**: furakisɛ den ⅛ (miligaramu 25)

Pirimakini, *Primaquine*

Tɔgɔ _____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Nin fura in kisɛlama miligaramu 26.3 fɔsifatilama, pirimakini miligaramu 15 bɛ sɔrɔ min na.

A ka ca a la sumaya furakɛlen kɔ ni kulorokini (*chloroquine*) ye walima ni sumayafura wɛrɛ ye, pirimakini bɛ ta walasa sumaya kana segin kɔ tuguni. Ale kelen tɛ se ka banajugu furakɛ.

Pirimakini **farati ka bon** musokɔnɔma walima denbatigi ma.

A kɔlɔlɔw: jolidɛsɛbana min bɛ wele ko G6PD, ni o bɛ mɔgɔ min na, pirimakini bɛ jolidɛsɛ lase o tigi ma.

A tata hakɛ:

Tako kelen don o don fo tile 14.

A ta o ta:

- **Baliku**: kisɛ 1 (miligaramu 15)
- **Den san 8 ka se a san 12 ma**: kisɛ ½ (miligaramu 7)
- **Den san 3 ka se a san 7 ma**: kisɛ ¼ (miligaramu 4)

Poroganili, *Proguanil*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: palidirini, *Paludrine*.

Tɔgɔ _____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Tuma dɔ la a kisɛlama miligaramu 100 bɛ sɔrɔ.

Kulorokini fanga ka dɔgɔn sumaya furakɛli la sigida minnu na, poroganili bɛ ta ka fara a kan walasa ka sumaya kunbɛn. Poroganili kelen tɛ se ka kɛ ka sumaya juguman furakɛ.

Poroganili **farati ka bon** musokɔnɔma walima denbatigi ma.

Poroganili tata hakɛ bana kunbɛn na:

Aw bɛ a ta don o don, ni aw taara sigida la sumaya bɛ yɔrɔ min na, aw bɛ a tali daminɛ aw sedon fo ka se aw bɔli ma yen tile 28 kɔnɔ.

- **Balikuw ni den minnu si ka ca ni san 12 ye**: kisɛ 2 (miligaramu 200)
- **Den san 9 ka se a san 12 ma**: kisɛ 1 ni ½ (miligaramu 150)
- **Den san 5 ka se a san 8 ma:** kisɛ 1 (miligaramu 100)
- **Den san 1 ka se a san 4 ma**: kisɛ ½ (miligaramu 50)
- **Den min tɛ san 1 bɔ**: kisɛ ½ (miligaramu 25)

Ni kɔnɔnatumuniw (tɔgɔtɔgɔninbanakisɛ ni nugulabanakisɛ) don

Ni kɔnɔboli walima tɔgɔtɔgɔni don min sababu bɔra nin tumu kofɔlen ninnu na, a ka ca a la yiriyara walima basi bɛ bɔ banakɔtaa la waati dɔw la. Kɔnɔnugu bɛ tigɛtigɛ tuma ni tuma, farigan dɔɔni bɛ se ka kɛ a senkɔrɔ. Tɔgɔtɔgɔni min bɛ sɔrɔ tumu kofɔlen ninnu sababu la, o tɔgɔtɔgɔnin fura ɲuman ye **metoronidazɔli** ye, ani ka **firoyati de Dilokisanidi** fara a kan lala. Ni tɔgɔtɔgɔnin yiriyaralama don, a ka fisa ka metoronidazɔli ni Dilokisanidi firoyati ta ɲɔgɔn fɛ.

Walasa ka nugulatumu kofɔlen ninnu bɛɛ faga, aw ka kan ka fura ta ka tugu ɲɔgɔn na dɔgɔkun 2 fo dɔgɔkun 3. Ni bana taamasiɲɛ tununa, a ka fisa waati dɔw la ka furata jɔ ani ka a to farikolo ka se ka tumu tɔw kɛlɛ a yɛrɛ ye. Nin hakilina in bɛ se ka lawalenya sigida la, yɔrɔ min na bana segin ka di.

Kɔnɔboli min bɛ sɔrɔ tumu suguya in fɛ, banakɔtaa ɲɛ bɛ kɛ nɛrɛ ye ani ka a kanga, nka basi ni yiriyara tɛ kɛ a la. Mɔgɔw bɛ metoronidazɔli ta ka caya, nka kinakirini de da ka di.

Metoronidazɔli, *Métronidazole*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Filagili, *Flagyl*

Tɔgɔ:_____

Tuma dɔ la:

A furakisɛw miligaramu 200, 250, walima miligaramu 500 bɛ sɔrɔ

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

min bɛ don musoya la, 500

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

furajilama, miligaramu 200 in 5 mililitiri 5 kɔnɔ

bara (hakɛ): _____

sbɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Metoronidazɔli bɛ kɛ ka balaŋamakɔnɔdimi furakɛ min bɛ sɔrɔ tumuw ni nɔgɔw ani banakisɛ dɔw fɛ ani kɔnɔboli dɔw minnu bɛ sɔrɔ banakisɛfagalanw tali fɛ (misali la anpisilini) banakisɛ sujuya caman fagalanw. A bɛ se ka kɛ ka musoyabanaw furakɛ min bɛ sɔrɔ dilannabanaw fɛ wlima banakisɛ wɛrɛw. A ni banakisɛfagalan wɛrɛw mana fara ɲɔgɔn kan, o bɛ joli jugumanw furakɛ walima joli minnu b'a fɛ ka juguya. A jɔda ka bon sɛgɛlɛ furakɛli la.

A kɔlɔlɔw

Fɔɔnɔnege, fasaja, ani kɔnɔboliw ka teli ka don a tali senkɔrɔ. Fura in tali dumuni senfɛ, o bɛ dɔ bɔ a kɔlɔlɔw la. Tuma dɔ la a tali bɛ nɛgɛ kasa ci mɔgɔ nu na walima ka kungolodimi bila a la.

Nin nafa ka bon

Aw kana metoronidazɔli ta kɔnɔ kalo 3 fɔlɔ kɔnɔ. O bɛ se ka fiŋɛ bila den na. Aw kana a ta kɔnɔ kɔrɔbayalen kan, ani tuma min aw bɛ sin di la, fo ni a kɛra ko fura wɛrɛ tɛ yen min bɛ se ka bana in kɛnɛya. Ni aw bɛ fura in kan tuma min na, aw kana dɔlɔ min o waati la fo furakɛli bannen kɔ tile 2. Ka aw to fura in kan, dɔlɔmin bɛ fɔɔnɔnege juguman bila aw la. Ladilikan laban na, ni bijnɛdimi bɛ aw la, aw kana metoronidazɔli ta.

A tacogo

A ka ca a la aw bɛ se ka fura in hakɛ caman ta tile 3 kɔnɔ, walima aw bɛ se ka a tila ka a ta tile 5 kɔnɔ ka se tile 10 ma. Musokɔnɔma man kan ka fura in hakɛ caman ta siŋɛ kelen.

Balaŋamakɔnɔdimi na

Kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, aw bɛ miligaramu 15 di don o don. Aw bɛ o tila tako 2 walima tako 3 kɛ tile kɔnɔ, tile 5 walima tile 7. Walima aw bɛ a dicogo kɛ ka da a tigi sisan kan:

- **Den min tɛ san 3 bɔ:** aw bɛ miligaramu 62 di o ma, (miligaramu 250 kisɛ ¼), siŋɛ 2 tile kɔnɔ fo tile 5.
- **Den san 3 ka se san 7 ma:** aw bɛ miligaramu 62 di o ma siŋɛ 3 tile kɔnɔ fo tile 5.
- **A san 8 ka se san 12 ma:** aw bɛ miligaramu 125 di a ma, siŋɛ 3 tile kɔnɔ fo tile 5 ka se tile 7 ma.
- **Denmisɛnni min si hakɛ ka ca ni san 12 ye**:
  - Aw bɛ miligaramu 250 di o ma, siŋɛ 3 tile kɔnɔ fo tile 5 ka se tile 7 ma.

  WALIMA
  - Aw bɛ garamu 2 di a ma, siŋɛ 1 tile kɔnɔ fo tile 3.

Ni tɔgɔtɔgɔni don:

Aw bɛ a miligaramu 30 di don o don siŋɛ 3, tile 8 fo ka se tile 10 ma. Walima aw bɛ a tata hakɛ bɛn a si ma:

- **Ni a tigi tɛ san 3 bɔ:** aw bɛ miligaramu 62, (furakisɛ miligaramu 250 tilako 4) di a ma siŋɛ 3 don o don, fo tile 8 ka se tile 10 ma.
- **San 3 ka se san 7 ma:** aw bɛ a miligaramu 125 di a ma don o don siŋɛ 3, tile 8 fo ka se tile 10 ma.
- **San 8 ka se san 12 ma:** aw bɛ a miligaramu 250 di, siŋɛ 3 don o don, tile 8 fo ka se tile 10 ma.

- **San 12 ni kɔ:** aw bɛ miligaramu 500 di fo 750, siɲɛ 3 don o don, tile 8 fo ka se tile 10 ma.

Metoronidazɔli (*métronidazole*) tako laban kɔfɛ, aw bɛ firoyati de dilokisanidi, *furoate de diloxanide* ta. (Aw ye gafe ɲɛ 550 lajɛ).

Ni nɛ sigilen don kɔnɔbara la an'aw bɛlɛnin

Aw bɛ banakisɛfagalanw ni fura wɛrɛw di ɲɔgɔn fɛ. Aw bɛ ladilikanw bato, minnu bɛ gafe ɲɛ 152 la.

Ni furudimi don:

Aw bɛ metoronidazɔli (*métronidazole*) fara omeparazɔli (*l'oméprazole)* ni amɔkisisilini (*l'amoxicilline*) kan. Aw ye gafe ɲɛ 214 lajɛ.

Ni sɛgɛlɛn don:

Aw bɛ hakɛ min di balaŋamakɔnɔdimi na, aw bɛ o hakɛ kelen di a tigi ma siɲɛ 3 don o don fo tile 10.

Ni musoyalabana don min bɛ wele tirikomonazi *(trichomonase)*:

Aw bɛ metoronidazɔli (*métronidazole*) furakisɛ den 8 ta (garamu 2) ɲɔgɔn fɛ. Walima ni bana ma juguya, aw bɛ furakisɛ 2 don musoya la siɲɛ 2 don o don fo tile 7. Cɛ fana ka kan ka furakɛ hali ni bana taamasiɲɛ tɛ a la. Ni o tɛ, a bɛ sa ka a yɛlɛma muso fɛ.

Ni musoyalabana don min sababu ye banakisɛ ye:

Aw bɛ metoronidazɔli (*métronidazole*) furakisɛ den 2 ta (miligaramu 500) siɲɛ 2 don o don fo tile 7. Ni bana sɛginna, cɛ ni muso fila bɛɛ ka kan ka segin furakɛli kelen in kan ɲɔgɔn fɛ.

Ni joginda juguman don walima joginda min bɛ se ka juguya:

(Misali la: bagankinda, fɛn nɔgɔlenw ka tigɛdaw).

Kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ miligaramu 15 di ka se miligaramu 30 ma tile kɔnɔ. Ni baliku don, aw bɛ metoronidazɔli miligaramu 500 di a tigi ma siɲɛ 3 tile kɔnɔ tile 7 fo ka se tile 10 ma. Aw bɛ banakisɛfagalan wɛrɛ di, i n'a fɔ penisilini, *pénicilline* (sɛbɛn ɲɛ 522), dɔkisisikilini, *doxycycline* (ɲɛ 530) walima kotiri, *cotrimoxazole* (ɲɛ 532).

Firoyati de dilokisanidi, *Furoate de diloxanide*

Tɔgɔ _____

furakisɛ miligaramu 500 bɛ sɔrɔ

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

siroji, miligaramu 125 bɛ mililitiri 5 kɔnɔ.

sirobara (hakɛ):_____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Dilokisanidi ni banakisɛfagalan wɛrɛw de faralen don ɲɔgɔn kan ka kɔnɔnatumuw faga. Ni aw ma nin fura in sɔrɔ, aw bɛ paromomisini (*paromomycine*), walima iyodokinɔli (*l'iodoquinol*) ta a nɔ na.

A kɔlɔlɔw

A bɛ fiɲɛbila, kɔnɔdimi walima dusukunŋugun bila mɔgɔ la. A bɛ ta dumuni senfɛ.

A nafa ka bon

Aw kana dilokisanidi ta kɔnɔbara kalo 3 fɔlɔ kɔnɔ. Ni den bɛ aw sin na, aw bɛ fura in to yen.

A tacogo

Ni aw tilala metoronidazɔli tali la, walima fura wɛrɛ min bɛ kɔnɔnatumuw kɛlɛ, aw bɛ dilokisanidi tali daminɛ.

Aw bɛ a miligaramu 20 ta don o don siɲɛ 3 tile 10 kɔnɔ. Ni aw tɛ se ka a tigi girinya hakɛ ta, aw bɛ a tata hakɛ ka ɲɛ ni a si ye.

- **Ni den si tɛ san 3 bɔ:** aw bɛ a garamu 62 (miligaramu 500 furakisɛ tilako 8) di siɲɛ 3 don o don tile 10 kɔnɔ.
- **San 3 ka se san 7 ma:** aw bɛ a miligaramu 125 di don o don tile 10 kɔnɔ.

- **San 8 ka se san 12 ma:** aw bɛ a miligaramu 250 di don o don tile 10 kɔnɔ.
- **San 12 ni kɔ:** aw bɛ a miligaramu 500 di don o don tile 10 kɔnɔ.

Kinakirini, *Quinacrine*

A dɔnnen don ni tɔgɔ min ye, o ye: Atabirini (*Atabrine*) ye.

A furakisɛ miligaramu 100 bɛ sɔrɔ.

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Kinakirini bɛ balaŋamakɔnɔdimi furakɛ ka ɲɛ, nka a bɛ mɔgɔ bana kojugu. Mɔgɔw bɛ fura in ta ka caya, barisa a da ka nɔgɔn.

A kɔlɔlɔw: A ka teli ka kungolodimi, ɲɛnamini ni fɔɔnɔ bila mɔgɔ la.

A tacogo: Balaŋamakɔnɔdimi na

- **San 10 duguma:** aw bɛ a miligaramu 50 di siŋɛ 3 don o don dɔgɔkun 1 kɔnɔ.
- **San 10 ni kɔ:** aw bɛ a miligaramu 100 di siŋɛ 3 don o don dɔgɔkun 1kɔnɔ.

Kinakirini tacogo ni balaŋamakɔnɔdimi kuntaala bɛ kalo 6 bo:

Aw bɛ hakɛ kofɔlen di siŋɛ 3 don o don dɔgɔkun 2 kɔnɔ walima dɔgɔkun 3 kɔnɔ.

Kɔnɔnatumu *(ténia)* **furakɛli la:**

Aw bɛ fariŋɛŋɛfura i n'a fɔ porometazini *(prométhazine)* di a ma lɛri tilancɛ sani aw ka kinakirini di ka fɔɔnɔ bali.

Aw bɛ kinakirini dita caya diko kelen dɔrɔn na:

- **Baliku:** 1 g (furakisɛ den 10)
- **San 8 ka se san 12 ma:** 600 mg (furakisɛ den 6)
- **San 3 ka se san 7 ma:** 400 mg (furakisɛ den 4)

Musoyabanaw furakɛli la

Musoya ka jijugubɔ ni a ŋɛŋɛni ani a tigi lafiyabaliya, olu sababu ye banaw ye, i n'a fɔ sopisi, leminanpo ani banakisɛ. Musoya saniyali ani a koli ni ji ni winɛgiri ye (musoya koli), o bɛ a caman ban. Fura kɛrɛnkɛrɛnnenw fana bɛ yen minnu kofɔlen don.

Winɛgiri jɛman musoya koli kama

Hakɛ:_____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Aw bɛ dumunikɛkutu ɲɛ 2 walima a ɲɛ 3 winɛgiri jɛman kɛ ji litiri 1 na (ji min wulila walasa ka a banakisɛw faga). I n'a fɔ a ɲɛfɔlen don gafe ɲɛ 377 na cogo min, aw bɛ musoya ko siŋɛ 1 ka se siŋɛ 3 ma don o don fo dɔgɔkun 1, o kɔ aw bɛ a ko siŋɛ 1 don o don. A ka ca a la o bɛ musoya ka banakisɛw faga.

Metoronidazɔli, *Métronidazole* tata ni a min bɛ don musoya la

(Aw ye gafe ɲɛ 549 lajɛ).

Nin furaw bɛ kɛ ka sopisi ni musoyalabanakisɛw furakɛ. (ni ji ni winɛgiri ɲagaminen ma se ka aw mako ɲɛ, aw bɛ aw yɛrɛ furakɛ ni metoronidazɔli dɔrɔn ye.)

Nisitatini, *Nystatine*, walima Mikonazɔli, *Miconazole*

A kisɛ, a kɛrɛmu ani a kisɛ min bɛ don musoya la (gafe ɲɛ 555):

Musoya ka bugubanaw fura.

Furabilenni, *Violet de gentiane*

Aw ye gafe ɲɛ 552 lajɛ.

Ka safa *(candidose)* ani musoyabana furakɛ.

Powidɔni iyode, *Povidone iodée* (walima Betadini, *Bétadine*)

Hakɛ: _____ bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Musoyalabanakisɛw fura don.

Aw bɛ dumunikɛkutu ɲɛ 2 ta Powidɔni iyode na, ka o kɛ ji litiri 1 wulilen na. I n'a fɔ a ɲɛfɔlen don gafe ɲɛ 377 la, aw bɛ musoya ko sigiɲɛ 1 don o don fo tile 10 ka se tile 14 ma.

Powidɔni iyode fana bɛ se ka kɛ ka foolo kunbɛn ni o ye a sɔrɔ kɔkɔwasa tɛ yen. Aw bɛ Powidɔni iyode toniko 1 kɛ ji litiri 1 na. Aw bɛ o wɛri ɲɛ 1 min dɔgɔkun o dɔgɔkun, aw si bɛɛ.

Wololabanaw

Safinɛla tɛgɛko ani safinɛla koli bɛ aw tanga wololabana ni kɔnɔnabana caman ma. Sani aw ka joli siri, aw ka kan ka a ko ni safinɛ ni ji wulilen ye.

Tuma bɛɛ safinɛla koli ye fura ye fɛn dɔw ma i n'a fɔ a bɛ kunsigi bɔyɔrɔw ni farikansiwow dayɛlɛ, ka kurukuruw furakɛ, a bɛ fiɲɛbɔ yɔrɔw dayɛlɛ, a bɛ maɲa misɛnniw ni a kunbabaw furakɛ ani farilabugu, ani kurukuru wɛrɛw. Ni banakisɛfagalan bɛ safinɛ na i n'a fɔ Powidɔni iyode (*Bétadine*), o ka ɲi kosɛbɛ. Nka betadini bɛ se ka fari ŋɛɲɛ wa a man kan ka se jogindaw ma. Seleniyɔmu silifidilama (*sulfide de Sélénium*) walima ketokonazɔli (*ketoconazole*) ɲagaminen safinɛji la, o ye kabafura ɲuman ye.

Kiribi, *Soufre*

Ale mugu nɛrɛmugulama de bɛ sɔrɔ.

A jilama ni a tululama bɛ sɔrɔ.

Kiribi nafa ka bon wololabana caman furakɛli la:

1. Walasa ka fɛnɲɛnamani dɔw bali ka mɔgɔ kin i n'a fɔ npɛrɛn, ngaranga, dabi ani ɲimi. Ni nin fɛnɲɛnamani ninnu ka ca kongoda min na, aw ka kan ka tulu kiribima mu aw la sani aw ka taa aw ka forow la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la, aw senkalaw walima senkuruw, bolokalaw, cɛkisɛ ani kan.
2. A bɛ kɛ ka maɲa ni fɛnɲɛnamani kindaw furakɛ. Aw bɛ a muta dilan: aw bɛ kiribi dɔɔni ta ka o ɲagami kɛrɛmu na walima lɛtulu, ka o mu a yɔrɔ la (aw ye gafe ɲɛ 556 lajɛ).
3. Aw bɛ a mu wololabanaw ni faribuguw fana kama sigiɲɛ 3 ka se sigiɲɛ 4 ma tile kɔnɔ, walima a kɛrɛmu ɲagaminen winɛgiri la (aw ye gafe ɲɛ 554 lajɛ).
4. Ale tulu kelen in walima kiribi bɛ se ka farifoolobɔ ni kunnakaba jugumanw furakɛ.

Furabilenni, *Violet de gentiane*

A bula kisɛlama bɛna. A jima 0,5% fana bɛ sɔrɔ

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Dakɔnɔjoliw, denbatigi sinnunkunnajoliw, wolonuguyɔrɔlajoliw, walima muso dogo-yɔrɔlajolimisɛnniw bɛ furakɛ ni wiyolɛ de zantiyani da nɔgɔman min ye. A bɛ gololabana caman furakɛ, bana minnu sababu ye fɛnɲɛnamaniw ye.

A kɔlɔlɔw

Wiyolɛ de zantiyani bɛ se ka fariŋɛɲɛ bila mɔgɔ la, walima ka kisɛkisɛniw kɛ da kɔnɔ, walima musoya kɔnɔ. Aw bɛ a tali jɔ ni fariŋɛɲɛ, walima kisɛkisɛniw bɔra aw la.

A nafa ka bon!

Wiyolɛ de zantiyani bɛ fɛnw ɲɛ kɛ bulama ye. A bɔ ka di fari la tile dama dama kɔfɛ, nka a nɔ bɛ mɛn fini na.

A tacogo

Aw bɛ Kuloruri de metilirosaniliniyɔmu, *Chlorure de méthylrosanilinium, chlorure de méthylrosanilinium* (wiyolɛ de zantiyani) 0,5% kɛ a yɔrɔ la sigiɲɛ 2 fo sigiɲɛ 3 don o don. Ni a ma kɛnɛya tile dama kɔnɔ, aw bɛ fura suguya wɛrɛ lajɛ.

Banakisɛfagalan tuluw, *Pommade antibiotique*

Tɔgɔ:_____

hakɛ: _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

O tuluw da ka gɛlɛn wa tuma dɔw la, u man ɲi ka tɛmɛ furabilenni kan. O la, u tɛ mɔgɔ fari walima fini ɲɛ yɛlɛma wa u bɛ kɛ ka kaba furakɛ. U la ɲuman dɔ ye neyomisini (*Neomycin*) walima polimisini (*Polymyxin*) bɛ min na (misali la neyosiporini, *Neosporin* walima *Polysporin*). Tetarasikilini tululama fana bɛ se ka kɛ ka furakɛli kɛ.

Kurukuru ni ŋɛɲɛ furakɛ tuluw, *Pommade corticostéroïdes*

Tɔgɔ:_____

hakɛ: _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Nin tulu ninnu bɛ kɛ ka fariŋɛɲɛw furakɛ, minnu bɛ sɔrɔ fɛnɲɛnamani kinda fɛ, jiribagamaw, ani fɛn wɛrɛw. Tulu ninnu bɛ kɛ ka zanfala (gafe ɲɛ 342) ni minandaji nɔ furakɛ (gafe ɲɛ 343). Aw bɛ a mu siɲɛ 3 walima siɲɛ 4 tile kɔnɔ. Aw kana a muni kuntaala janya kojugu, walima ka a mu fari fan bɛɛ la.

Wazelini walima munitulu girimanw, *Vaseline*

Tɔgɔ:_____

kabafura_____

A nafa ka bon munitulu dilanni na walima bana dɔw furakɛli la i n'a fɔ maɲa (aw ye gafe ɲɛ 324 ni a ɲɛ 464 lajɛ), bugubanaw (gafe ɲɛ 331), ŋɛɲɛ min sɔrɔla nugulatumu fɛ (gafe ɲɛ 230), jeninidaw (gafe ɲɛ 163 ni a ɲɛ 164) ani disilajoliw (gafe ɲɛ 150).

Potasiyɔmu perimanganati, *permanganate de potassium*

Ale mugu ɲɛ bileman coricori de bɛ sɔrɔ.

Nin ye banakisɛfagalan ɲuman ye, min bɛ jɔsi joginda jugaman la. Aw bɛ dɔ ta aw bolokɔni fila la ka o kɛ ji litiri kelen (pɛrimanganati sumanko kelen bɛ kɛ ji 1.000 na) walima aw bɛ a furakisɛ den kelen (1) bila ji litiri tan (10) la.

Wololabanaw ni bugu wɛrɛw la

Bugubana caman furakɛ ka gɛlɛn. Walasa ka furakɛli dafa, a ka kan ka mɛn senna tile walima kalo caman bana taamasiɲɛ tununen kɔ. Farikolo koli ni a saniyali fana nafa ka bon.

Munitulu dilannen ni kumu dɔw ye i n'a fɔ asidi andesileniki, *acide undécylénique*, asidi bɛnzoyiki, *acide benzoïque* walima ni asidi salisiliki, *acide salicylique* ye

Tɔgɔ:_____

hakɛ: _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Munitulu dilannen ni nin kumuw ye, o bɛ se ka kɛ ka wololabana, ni kaba ani wololabana wɛrɛw furakɛ. A tulu ni kiribi bɛ se ka fara ɲɔgɔn kan tuma dɔw la. Munitulu dilannen ni kumu ni kiribi ye, o bɛ se ka kɛ ka farifoolobɔ furakɛ.

"*La pommade de Whitfield*" ye tulu ye salisiliki ni bɛnzoyiki kumuw faralen don ɲɔgɔn kan tulu min na. A nafa ka bon wololabugu caman furakɛli la, ka fara bugubana suguya caman kan. Aw bɛ a mu a yɔrɔ la siɲɛ 2 tile kɔnɔ ka a ta dɔgɔkun 2 ka se dɔgɔkun 4 ma.

Ni aw yɛrɛ ye munituluw ni kɛrɛmuw dilan o musaka tɛ caya. Aw bɛ asidi salisiliki dɔ ta walima asidi bɛnzoyiki dɔ, ka o ɲagami wazelini, petorolatumu, tulu dɔ la, walima aw bɛ a ɲagami alikɔli 40% la. Aw bɛ a mu aw fari la siɲɛ 4 don o don.

Kiribi ni winɛgiri, *Soufre et vinaigre*

Aw bɛ Kiribi dɔɔni ni winɛgiri dɔɔni ɲagami ka o kɛ ka wololabugubanaw furakɛ. Aw bɛ a to a ka ja fari la. A munitululama fana bɛ se ka dilan ni kiribi dɔɔni ni lɛtulu ye.

Tiyosilifati kɔkɔma, *Thiosulfate de sodium*

A kisɛlama jɛman, feereta bɛ sɔrɔ fototaminɛw feereyɔrɔw la, i n'a fɔ 'ipo.'

Hakɛ:_____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

A bɛ kɛ ka wololazanfala furakɛ (aw ye gafe ɲɛ 331 lajɛ).

Aw bɛ dumunikɛkutu ɲɛ 1 ipo ɲagami bɔlini ɲɛ ½ ji la ka o jɔsi aw fari la ni kɔimugu ye walima finimuguni dɔ. O kɔ, aw bɛ kɔrimugu su winɛgiri la ka aw fari jɔsi ni o ye. Aw bɛ nin wale kɛ sijnɛ 2 tile kɔnɔ fo kurukuruniw ka tunu, o kɔ aw bɛ a jɔsi aw fari la sijnɛ 1 dɔgɔkun 2 o dɔgɔkun 2 walasa a kana segin kɔ.

Seleniyɔmu silifidilamalama, *Sulfide de sélénium*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Sɛlisɔni, *Selsun*, Ɛkisɛli, *Exsel*

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

A munita 1% walima a 2,5% bɛ sɔrɔ.

Nin munitululama ka fisa zanfala furakɛli la. Aw bɛ a mu a yɔrɔ la ani ka a ko miniti 30 kɔfɛ. Aw bɛ nin wale kɛ don o don fo dɔgɔkun 1.

Tɔlinafitati, *Tolnaftate*

Izinitigiw tɔgɔ dalen: Tinakitini, *Tinactine*

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Tɔlinafitati kɛrɛmulama ni a mugulama ni a jilama 1% bɛ sɔrɔ.

A bɛ se ka kɛ ka bugubanaw furakɛ, bugubana minnu bɛ bɔ sen ni worofurancɛw ni kun ni bolow ani fari fan wɛrɛw la. Aw bɛ fura in kɛ aw la fo dɔgɔkun 2 bana taamasiɲɛw tununen kɔ.

Girizeyofiliwini, *Griséofulvine*

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

A kisɛlama walima a forokonilama miligaramu 250 ni miligaramu 500 bɛ sɔrɔ.

A kisɛ misɛnniw de ka ɲi.

Nin fura in wari ka ca wa a ka kan ka kɛ ka bugubanaw de furakɛ ani wololabana jugumanw. A bɛ kɛ ka sɔnninakabaw furakɛ nka a furakɛli bɛ se ka mɛn fo kalo caman wa a fura tɛ mako ɲɛ tuma bɛɛ**. Musokɔnɔma man kan ka girizeyofiliwini ta.**

Girizeyofiliwini tata hakɛ (kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, miligaramu 15 tile kɔnɔ) kisɛ misɛnniw forokonilama miligaramu 250.

Aw bɛ a ta sijnɛ kelen don o don fo kalo kelen ɲɔgɔn.

- **Baliku**: miligaramu 500 la ka se 1000 ma (forokoni 2 ka se forokoni 4 ma)
- **Den san 8 ka se san 12 ma:** miligaramu 250 ka se miligaramu 500 ma (forokoni 1 ka se forokoni 2 ma)
- **San 3 ka se san 7 ma**: miligaramu 125 ka se miligaramu 250 ma (forokoni ½ ka se forokoni 1 ma)
- **Den minnu tɛ san 3 bɔ:** miligaramu 125 (forokni ½)

Furabilenni, safa ni a ɲɔgɔnnaw fura (gafe ɲɛ 552)

Nisitatini, *Nystatine*

Tuma dɔw la, a jima walima a muguma bɛ sɔrɔ

Tɔgɔ:_____

jima walima muguma bara (hakɛ):_____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Walima furakisɛma bɛ sɔrɔ min bɛ don musoya la

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Walima a tuluninama ani a muta bɛ sɔrɔ

Tɔgɔ:_____

tulubara (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Nisitatini ye fura ɲumanba ye dakɔnɔjoliw, sinnunkunnajoliw, gololajoliw walima musoya kɔnɔ joliw furakɛli la. Dakɔnɔjoliw ta furajilama bɛ sɔrɔ, nka musoya kɔnɔ joliw bɛ furakɛ ni a muguma, munituluma walima furakisɛlama ye.

A kɔlɔlɔw

A bɛ se ka fariŋɛɲɛ bila mɔgɔ la, nka tuma bɛɛ tɛ. Aw bɛ a tacogo jɔ ni a ye fariŋɛɲɛ bila aw la. Waati dɔw la, a bɛ se ka kɔnɔboli bila mɔgɔ la.

A nafa ka bon!

Ni nisitatini ma se ka bana in ban, a bɛ taa ka segin, o bɛ se ka kɛ sidabana taamasiŋɛ dɔ ye.

A pikiri kɛcogo

A jima hakɛ 100.000 bɛ sɔrɔ mililitiri o mililitiri la (walima hakɛ 500.000, mililitiri o mililitiri).

A ka ca a la hakɛ 100.000 fo ka se hakɛ 200.000 ma, o bɛ mako ɲɛ, nka sidabanabagatɔw mako bɛ se hakɛ 500.000 ma.

Ni safa bɛ denyɛrɛni da kɔnɔ

Aw bɛ jima hakɛ 200.000 (mililitiri 2, a tɛ dumunikɛkutu ɲɛ tila bɔ) di a ma siŋɛ 4 don o don. A bɛ nisitatini kɛ a da kɔnɔ ni kɔɔrimugu walima tɔnikɛlan dɔ ye. Aw bɛ tɛmɛ ni furakɛli ye tile 2 bana bannen kɔfɛ, n'o tɛ a bɛ segin kɔ.

Ni jolimisɛnniw bɛ denbatigi sinnunkun na (a bilennen don, dimi bɛ a la, a bɛ a ŋɛŋɛ)

Aw bɛ nisitatini hakɛ 100.000 fo a hakɛ 200.000 muta, a muguma walima a jima dɔ kɛ a sinnunkunw na siŋɛ 4 don o don.

Farila bugubana furakɛli la:

Aw bɛ to a yɔrɔ ka ja kosɛbɛ ka sɔrɔ ka nisitatini mu a la walima mikonazɔli mugu walima a tuluni siŋɛ 4 walima siŋɛ 5 don o don.

Ni bugubana (leminanpo) don musoya la:

Aw bɛ dɔ don musoya la don o don siŋɛ, walima Aw bɛ a kisɛ musoya la su o so. Ni mikonazɔli kisɛ miligaramu 200 don, Aw bɛ o don siŋɛ 3 don o don. Nisitatini kisɛ hakɛ 100 000 don, tile 14.

Maɲa ni ɲimi furaw: fɛnɲɛnamafagalanw

Bɛnzili bɛnzoyatilama, *Benzoate de benzyl*, kɛrɛmu walima munitulu

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Ale kɛrɛmu walima a munitulu bɛ sɔrɔ.

A bɛ kɛ ka maɲa ni ɲimi furakɛ.

Ni ɲimi don, aw bɛ kun ko ani ka a to ji ka ja ani ka a fara ɲɔgɔn kan sani aw ka bɛnzili bɛnzoyati kɛ a la. Aw bɛ caman mu kun na. Aw bɛ a to yen fo lɛri 24 ka sɔrɔ ka a ko ni ji wɔlɔkɔlen ni safinɛ ye walima safinɛji. Kunsigi sanankolen kɔ, aw bɛ a sawu walasa ka ɲimifanw ni u faraw bɔ kun na. Ni ɲimi ka ca, aw bɛ nin kɛ siŋɛ 2 walima 3 nka aw bɛ lɛri 24 don u ni ɲɔgɔn cɛ.

Ni maɲa don, aw bɛ aw ko ka ɲɛ, o kɔ aw bɛ bɛnzili bɛnzoyati mu aw fari fan bɛɛ la ka a ta aw kan na fo sentɛgɛ. Aw bɛ fura in to aw la fo lɛri 24 ka sɔrɔ ka aw ko ni ji wɔlɔkɔlen ni safinɛ ye. Aw bɛ aw jɔsi ka ɲɛ ni fini jalen ye. Ni maɲa ka jugu, aw bɛ segin nin furakɛli kan sijnɛ 1 tile 5 furakɛli fɔlɔ kɔ.

Ɲimi ni maɲa bɛ denmisɛnni minnu na, olu ka fura muta hakɛ:

- **Nin denfitini don**: aw bɛ bɛnzili bɛnzoyati dɔɔni ɲagami ji dɔ la, furakɛko 1 na.
- **Ni denkɔrɔba walima baliku don:** aw bɛ bɛnzili bɛnzoyati dɔɔni ɲagami ji dɔ la, furakɛko 1 na.

Pɛrimetirini, *Perméthrine*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: akitisini (*Acticin*), elimiti (*Elimite*), nikisi (*Nix*).

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

A suguya caman bɛ feere. Ni maɲa don, aw bɛ pɛrimetirini 5% kɛrɛmu mu. Ni ɲimi don, aw bɛ kun ko ni safinɛji ye pɛrimetirini 1% bɛ min na.

Ni maɲa don, nin de ye a fura ɲuman ye (nka ni o ye a sɔrɔ sidabanakisɛ bɛ aw la, aw bɛ iwɛrimɛkitini ta, aw ye gafe ɲɛ 563 lajɛ).

Ni maɲa don, aw bɛ aw ko ka ɲɛ, o kɔ aw bɛ Pɛrimetirini mu aw fari fan bɛɛ la ka a ta aw kan na fo sentɛgɛ. Aw bɛ fura in to aw la fo lɛri 10 ka se lɛri 14 ma ka sɔrɔ ka aw ko ni ji wɔlɔkɔlen ni safinɛ ye. Aw bɛ aw jɔsi ka ɲɛ ni fini jalen ye. Aw bɛ segin nin furakɛli kan dɔgɔkun 1 furakɛli fɔlɔ kɔ. Aw bɛ dudenw bɛɛ furakɛ walasa ka u tanga a ma.

Ni ɲimi don, pɛrimetirini bɛ safinɛji dɔw la (nikisi). Aw bɛ furaforokoni kalan sani aw ka a fura in kɛ aw la, a ka ca a la a ɲɛfɔlen don ko a ni piretirini piperonili taw ka kan ka kɛ kelen ye minnu bɛ wele ko iridi (*Rid*).

Korotamitɔn, *Crotamiton*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: korotan, *Crotan*, erakisi, *Eurax*.

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Tuma dɔ la korotamitɔn 10% kɛrɛmulama walima munitululama bɛ sɔrɔ.

Maɲa dɔrɔn fura de don, nka aw kana a kɛ ka denmisɛnni furakɛ, den min si tɛ san 3 bɔ. A ni pɛrimetirini bɛɛ kɛcogo ye kelen ye, nka aw kana a ko ka bɔ fari la. Aw bɛ a muniko filanan kɛ lɛri 24 kɔfɛ. Aw bɛ a ko tile 2 muni laban kɔfɛ. Aw bɛ aw donfiniw ni Dilannafiniw falen o waati kelen. Korotamitɔn tɛka se ka bana furakɛ sisan, o bɛ a jira ko a tɛ mako ɲɛ tuma bɛɛ.

Iwɛrimɛkitini, *Ivermectine*

Aw ye gafe ɲɛ 563 lajɛ.

Kiribi ɲagamini situlu walima munitulu (wazelini) la

Ni aw ma maɲafura kofɔlenw sɔrɔ, aw bɛ a furakɛ ni nin ye. Aw bɛ kiribi dɔ ni wazelini, ni duntulu walima lɛtulu ɲagami ɲɔgɔn na min bɛ kɛ kiribi 5% munitulu ye.

Piretirini ni piperinili, *Pyréthrines avec piperonyl*

Izinitigiw tɔgɔ: Iridi, *RID*

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Piretirini ni piperinili bitɔkisidi ɲagaminen jilama bɛ sɔrɔ.

Ale bɛ se ka ɲimi suguya bɛɛ furakɛ. Aw bɛ a gansan mu aw kun na ka sɔrɔ aw ma ji kɛ a la ka a to a ka kunsigi bɛɛ labɔ. (aw kana a kɛ aw ɲɛsiw la.) A man kan ka tɛmɛ miniti 10 kan aw kun na. Aw bɛ aw kun ko ni jiwɔlɔkɔlen ni safinɛ ye walima

safinɛji. Aw bɛ segin nin wale in kan dɔgɔkun 1 kɔfɛ. Furakɛli kɔfɛ aw bɛ aw kannafiniw ni aw ka dilannafiniw falen. Walasa ka ɲimifan bɛɛ latunu, aw ye gafe ɲɛ 331 lajɛ.

Dogoyɔrɔlakuruw furaw

Podofilini, *Podophylline*

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Al jilama bɛ sɔrɔ ani podofilini ni bɛnzuyɛn ɲagaminen 10% ka se 25% ma.

Ale bɛ mu dogoyɔrɔlakuruw la walasa ka dɔ bɔ u bonya la. Podofilini ŋɛɲɛ ka bon wolo kɛnɛman ma, o la aw bɛ aw janto aw yɛrɛ la a mutɔla. Sani aw ka a mu, a ka fisa ka tulu (wazelini) mu kuru laminiw na walima tulu suguya wɛrɛ walasa ka u tanga. A munen kɔ aw bɛ a to a ka ja pewu. (Nin kuma nafa ka bon cɛw ma minnu cɛya forokoni bɛ maga kuru la). Lɛri 4 kɔfɛ ka se lɛri 6 ma, aw bɛ a yɔrɔ ko ka ɲɛ. Aw bɛ se ka segin furakɛli kan dɔgɔkun 1 kɔfɛ. A ka ca a la furakɛli bɛ to sen na fo dɔgɔkun caman.

Aw ye aw janto nin na: ni a bɛ aw fari ŋɛɲɛ kojugu, aw kana a mu. Ni kuruw bɛka joli bɔ, aw kana podofilini mu u la. Musokɔnɔmaw ni denbatigw man ka ka podofilini mu.

Asidi tirikuloro-asetiki, *Acide trichloroacétique*

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Ale jilama bɛ sɔrɔ.

Ni podofilini, *podophyllin* ma sɔrɔ, aw bɛ se ka furakɛli kɛ ni asidi tirikuloro-asetiki ye. Ale fana ka teli ka fari tiɲɛ, o la aw bɛ aw janto aw yɛrɛ la a mutɔla. Aw bɛ fɔlɔ ka wazelini walima munitulu wɛrɛ mu kuruw lamini na. Aw bɛ wolosuw bɔ kuruw la ni hakilisigi ye. Aw bɛ kalani dɔ su fura in na ka o da kuru ninnu la dɔɔni dɔɔni. A ka ca a la furakɛli bɛ mɛn senna wa a ka kan ka kɛ dɔgɔkun o dɔgɔkun.

Aw ye aw janto nin na: nin sɛgɛ in bɛ se ka mɔgɔ jeni kosɛbɛ. Aw bɛ aw bolo ni aw fari fan tɔw lakana ka u tanga a ma, ni a sera aw fari fan min ma, aw bɛ o yɔrɔ ko joona.

Kababilen ni ɲɛnakaba furaw

Asikulowiri, *Acyclovir*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: zowirakisi, *Zovirax*.

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

A furakisɛ miligaramu 200 ni miligaramu 400 walima a miligaramu 800 bɛ sɔrɔ.

Asikulowiri bɛ banakisɛw faga wa a bɛ kɛ ka kababilen ni ɲɛnakabaw furakɛ. Asikulowiri tɛ kababilen furakɛ nka a bɛ a dimi nɔgɔya ani ka a to bana tɛ jɛnsɛn fari la. Aw bɛ fura in ta ni ji caman ye. Komokilidimitɔ man kan ka fura in ta.

A kɔlɔlɔw:

Asikulowiri bɛ gɛlɛya dɔw lase mɔgɔ ma i n'a fɔ kungolodimi, ɲɛnamini, fɔɔnɔnege, ani fɔɔnɔ. A bɛ hakilibɔ bila mɔgɔ la ani ni a ye suguɲɛ sɔrɔbaliya bila mɔgɔ la, o bɛ a jira ko tata hakɛ cayara.

Asikulowiri tata hakɛ:

Ni dogoyɔrɔlakaba don walima kurumisɛnniw:

- Ni bana in siɲɛ fɔlɔ don ka aw miɲɛ, aw bɛ asikulowiri miligaramu 200 ta, siɲɛ 5 don o don fo tile 7, walima aw bɛ a miligaramu 400 ta siɲɛ 3 don o don fo tile 7.
- Nka ni bana tun delila ka aw miɲɛ ka ye, ni aw sɔmina a taamasiɲɛ fɔlɔw la dɔrɔn, aw bɛ fura in ta fo tile 5, taamasiɲɛw i n'a fɔ a yɔrɔw bɛ mɔgɔ sɔgɔsɔgɔ, ka a jenijeni, walima ka kurukuruw bɔ a la.

- Ni bana in ye aw minɛ siɲɛ 6 san kɔnɔ, aw bɛ asikulowiri miligaramu 400 ta siɲɛ 2 don o don fo san 1. O kɔ aw bɛ fura jɔ ka a lajɛ ni a ɲɛci bɛ yen halibi.

Ni ɲɛnakaba don: aw bɛ asikulowiri miligaramu 600 ta ka se a miligaramu 800 ma siɲɛ 5 don o don tile 7 fo ka se tile 10 ma.

Tumufuraw

Furaw kɛli tumuw na o dɔrɔn tɛ u ban pewu-pewu. Yɛrɛsaniya ani forobasaniya jɔyɔrɔ ka bon a la kosɛbɛ. Tumubanaw caya ka di nɔgɔya la ka dukɔnɔmɔgɔ bɛɛ sɔrɔ. O la, ni tumu yera mɔgɔ kelen na, du mɔgɔ bɛɛ furakɛli de ɲɔgɔn tɛ o la.

Mebɛndazɔli, *Mébendazole*

Mebɛndazɔli bɛ kɔnɔnatumuɲinma (*Ankylostome*) furakɛ, ka kɔnɔnatumukunsaba (*Trichocéphale*) furakɛ, ka kɔnɔnatumuni (*Ascaris*) furakɛ, ka kɔnɔnatumumisɛnni (*Oxyure*) furakɛ, ani tumu wɛrɛ min bɛ wele ko sitɔrɔnjiloyidi (*strongylloïdes*). A fana bɛ se ka bagansogolatumuni (*Trichinose*) furakɛ nka a tɛ o fura lakika yɛrɛ ye. Hali ni a yɛ a sɔrɔ ka a kɔlɔlɔw man ca, nugudimi walima kɔnɔboli bɛ se ka a tigi minɛ ni tumuw donna a fari la kosɛbɛ.

Kunnafoni nafama

I b'i yɛrɛ kɔlɔsi mebɛndazɔli tali la kɔnɔmaya kalo 3 fɔlɔw la ani n'a bɛ se ka gɛlɛya lase i dɛbɛladen ma. I kan'a di denw ma minnu san 1 ma dafa fɔlɔ.

Mebɛndazɔli tacogo

Kɔnɔnatumumisɛnni (*Oxyure*) kama

- **San 1 ka taa balikuya la**: aw bɛ mg 100 di siɲɛ 1 kununta la. Aw bɛ segin o kan dɔgɔkun 2 kɔ fɛ ni a b'a kun bɔ.

Kɔnɔnatumuni (*Ascaris*), kɔnɔnatumukunsaba (*Trichocéphale*) ani kɔnɔnatumuɲinma (*Ankylostome*) kama

- **San 1 ka taa balikuya la**: aw bɛ mg 100 di siɲɛ 2 don o don tile 3 kɔnɔ (furakisɛ den 6 a mumɛ).

  WALIMA

- Aw bɛ mg 500 furakisɛ den kelen di siɲɛ 1 dɔrɔn.

K'a kɛ ka kɔnɔnatumuni (*Ascaris*) kunbɛn o yeli ka teli yɔrɔ minnu na

- **San 1 ka taa balikuya la**: aw bɛ mg 500 di kalo 4 o kalo 4 ka se kalo 6 o kalo 6 ma.

Bagansogolatumuni (*Trichinose*) kama

- **San 1 ka taa balikuya la**: aw bɛ mg 200 ka se mg 400 ma aw bɛ o di siɲɛ 3 don o don tile 3 kɔnɔ. O kɔ fɛ, aw bɛ sɔrɔ ka a ta mg 400 ka se mg 500 ma ka o di siɲɛ 3 don o don tile 10 wɛrɛ kɔnɔ. Ni dimilabana dɔ bɛ yen walima yeliko gɛlɛya bana dɔ, aw bɛ se ka steroyid dɔ di, i n'a fɔ funudafura, mg 40 ka se mg 60 ma siɲɛ 1 don o don tile 10 kɔnɔ fɔ ka se tile 15 ma tuma dɔw la.

Alibɛndazɔli, *Albendazole*

Alibɛndazɔli ni mebɛndazɔli ka surun ɲɔgɔn na, nka a da ka gɛlɛn tuma caman. A bɛ kɔnɔnatumuɲinma (*Ankylostome*) kɛlɛ, ka kɔnɔnatumukunsaba (*Trichocéphale*) kɛlɛ, ka strɔnjiloyid (*Strongyloides*) kɛlɛ, ka kɔnɔnatumuni (*Ascaris*) kɛlɛ, ka kɔnɔnatumumisɛnni (*Oxyure*) kɛlɛ, ka bagansogolatumuni (*Trichinose*) fana kɛlɛ. A kɔlɔlɔw ka dɔgɔn.

Nin ka faamu kunnafoni nafama

Kana sɔn ka alibɛndazɔli di muso ma k'a kɔnɔ to kalo 3 kɔnɔ k'a sababu kɛ a bɛ se ka fiyɛn bila den na a ba dɛbɛ la. I kana a di den ma min si ma san 1 sɔrɔ fɔlɔ.

Alibɛndazɔli tacogo

Kɔnɔnatumumisɛnni (*Oxyure*) kama, kɔnɔnatumuni (*Ascaris*), kɔnɔnatumukunsaba (*Trichocéphale*) ani kɔnɔnatumuɲinma (*Ankylostome*) kama:

- **San 1 ka taa san 2 la**: aw bɛ mg 200 di siɲɛ kelen
- **San 2 san fɛ**: aw bɛ mg 400 di siɲɛ kelen. N'a b'a kunbɔ. Aw bɛ segin o kan ɲɔgɔn kan dɔgɔkun 2 tɛmɛmen kɔ.

Strɔnjiloyid *(Strongyloides)* kama:

- Aw bɛ mg 400 di siɲɛ 2 don o don tile 7 kɔnɔ.

Bagansogolatumuni (*Trichinose*) kama:

- Aw bɛ mg 400 di siɲɛ 2 don o don tile 8 ka se tile 14 ma. Ni dimi ni yelikogɛlɛya bɛ yen, aw bɛ steroyid fana di, misali la fundafura, o mg 40 ka se mg 60 ma siɲɛ 1 don o don tile 10 kɔnɔ ka se tile 15 ma.

Piperazini, *Pipérazine*

Tumu korilenw fura *ascaris* (tumu min bɛ wele ko asikari, *ascaris*) ani nugulatumuw fura *oxyures* (tumu jurujan *oxyure*, ani min bɛ kɛ den kɔnɔ *Enterobius vermicularis*).

Tɔgɔ:_____

A dilannen don ka kɛ piperazini sitarati, taritarati idarati adipati walima fɔsifati ye:

A furakisɛ miligaramu 500 bɛ sɔrɔ

Kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

A jima miligaramu 500 bɛ sɔrɔ mililitiri 5 la

Kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Ni tumu korilen don, a tata hakɛ ka kan ka caya furakɛli tile 2 fɔlɔ kɔnɔ. Ni nugulatumu don a bɛ ta don o don fo dɔgɔkun kelen nka a tata hakɛ tɛ caya barisa kɔlɔlɔ dɔɔni bɛ a tali la.

Ni **tumu korilen** don, piperazini **tata hakɛ: (**kilogaramu 1 o kilogaramu 1, miligaramu 75 don o don) miligaramu 500 furakisɛ walima a jima mililitiri 5.

A bɛ ta siɲɛ 1 don o don fo tile 2.

- **Baliku**: miligaramu 3500 (kisɛ den 7 walima kafeminkutu ɲɛ 7)
- **Den san 8 ka se a san 12 ma:** miligaramu 2500 (kisɛ den 5 walima kafeminkutu ɲɛ 5)
- **Den san 3 ka se a san 7 ma**: miligaramu 1500 (kisɛ den 3 walima kafeminkutu ɲɛ 3)
- **Den san 1 ka se a san 3 ma**: miligaramu 1000 (kisɛ den 2 walima kafeminkutu ɲɛ 2)
- **Den min tɛ san 1 bɔ:** miligaramu 500 (kisɛ den 1 walima kafeminkutu ɲɛ 1)

Ni tumu jurujan don, piperazini tata hakɛ: (kilogaramu 1 o kilogaramu 1, miligaramu 40 don o don)

A bɛ ta siɲɛ 2 don o don fo dɔgɔkun 1

- **Baliku**: miligaramu 1000 (kisɛ den 2 walima kafeminkutu ɲɛ 2)
- **Den san 8 ka se a san 12 ma**: miligaramu 750 (kisɛ den 1 ni ½ walima kafeminkutu ɲɛ 1 ni ½)
- **Den san 3 ka se a san 7 ma:** miligaramu 500 (kisɛ 1 walima kafeminkutu ɲɛ 1)
- **Den min tɛ san 3 bɔ**: miligaramu 250 (kisɛ ½ walima kafeminkutu ɲɛ ½)

Cabɛndazɔli, *Thiabendazole*, tumu suguya caman fura

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

A furakisɛ miligaramu 500 bɛ sɔrɔ walima a jima garamu 1 mililitiri 5 la

Kɔlɔlɔ caman bɛ cabɛndazɔli la ka tɛmɛ mebɛndazɔli (*mébendazole*) ni alibɛndazɔli (*albendazole*) kan, o de kama ale tali bɛ wajibiya tumuw furakɛli la ni fura kofɔlen fila ninnu ma sɔrɔ, walima ni tumubana tɛ nugu kɔnɔ.

A bɛ se ka ta walasa ka tumu suguya saba furakɛ ni olu ye jolidɛsɛtumu, kɔnɔbolitumu ani kɔnɔnugutigɛ tumu. Cabɛndazɔli fana bɛ kɛ ka kɔnɔnatumuw furakɛ, nka piperazini (*Pipérazine*) kɔlɔlɔ ka dɔgɔn ka tɛmɛ ale ta kan. A fana bɛ se ka kɛ ka sɛgɛlɛn furakɛ, a jɔda fana ka bon lɛlatumu furakɛli la.

Aw ye aw janto nin na. Cabɛndazɔli tali bɛ kɛ sababu ye kɔnɔnatumu ka yɛlɛ mɔgɔ ngɔɔnɔ fɛ. O bɛ gɛlɛya don a tigi ninakili la. O la sa, ni aw sigara ko kɔnɔnatumu kɔrilen bɛ mɔgɔ kɔnɔ ka fara tumu suguya wɛrɛw kan, a ka fisa aw ka furakɛli daminɛ ni piperazini ye ka kɔn cabɛndazɔli ɲɛ.

A tali kɔlɔlɔw: tuma dɔ la cabɛndazɔli bɛ gɛlɛya dɔw lase mɔgɔ ma: a tigi bɛ sɛgɛn, ka a kɛ i n'a fɔ a man kɛnɛ, ani a bɛ fɔɔnɔ waati dɔw la.

Cabɛndazɔli tata hakɛ ye (kilogaramu o kilogaramu, miligaramu 25 don o don)—miligaramu 500 kisɛ walima a jima garamu 1 mililitiri 5 la

Aw bɛ a di siɲɛ 2 don o don fo tile 3. A kisɛ ka kan ka ɲimi.

A di o di:

- **Baliku**: miligaramu 1500 (kisɛ 3 walima a jima kafeminkutu ɲɛ 1 ni ½)
- **San 8 ka se a san 12 ma:** miligaramu 1.000 (kisɛ 2 walima a jima kafeminkutu ɲɛ 1)
- **San 3 ka se a san 7 ma**: miligaramu 500 (kisɛ 1 walima a jima kafeminkutu ɲɛ ½)
- **Min tɛ san 3 bɔ**: miligaramu 250 (kisɛ ½ walima a jima kafeminkutu ɲɛ ¼)

Pirantɛli, *Pyrantel*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: (Antiminiti, *Antiminth*, Kobantirili, *Cobantril*, Ɛlimɛkisi, *Helmex*, Pinikisi, *Pin-X*)

Pirantɛli bɛ kɛ ka kɔnɔnatumumisɛnni (*Oxyure*) furakɛ, kɔnɔnatumuɲinma (*Ankylostome*), ani kɔnɔnatumuni (*Ascaris*). Ale de sɔngɔ ka teli ka caya. A bɛ to ka fɔɔnɔnege don a tigi la, ka ɲɛnamini bil'a bila a la walima kunkolodimi. I kana sɔn ka a di mɔgɔ ma min bɛ ka piperazini (ntumukɛlɛfura sugu wɛrɛ) ta.

A tacogo

Kɔnɔnatumuɲinma (*Ankylostome*) ni kɔnɔnatumuni (*Ascaris*) kama: aw bɛ diko kelen pe de kɛ.

Kɔnɔnatumumisɛnni (*Oxyure*) kama: aw bɛ diko kelen kɛ ka dɔgɔkun 2 lafilɛ ni ka sɔrɔ ka diko wɛrɛ kɛ.

Aw bɛ mg 10 di kilogaramu la. Ni den girinya dɔnfɛɛrɛ t'i bolo, aw bɛ di ni a sisan dalilu ye

- **San 2 jukɔrɔ**: aw bɛ mg 62 di (a den 1 min ye mg 250 ye o ¼)
- **San 2 ka taa san 5 la**: aw bɛ mg 125 di (a den 1 min ye mg 250 ye o ½)
- **San 6 ka taa san 9 na**: aw bɛ mg 250 di (a den 1 min ye mg 250 ye o kuturu)
- **San 10 ka taa san 14 na**: aw bɛ mg 500 di (a min ye mg 250 ye o den 2)
- **San 14 san fɛ**: aw bɛ mg 750 di (a min ye mg 250 ye o den 3)

Nɔrɔnatumu (Kɔnɔnatumu) furakɛli la

Kɔnɔnatumu suguya caman bɛ yen. Parazikantɛli, *praziquantel* ni nikulozamidi, *niclosamide* fila bɛɛ ka jugu kɔnɔnatumu ma. Ni kɔnɔnantumubana bɛ kunsɛmɛ na walima ni a bɛ takabinbana bila mɔgɔ la, o tigilamɔgɔ ka kan ka alibɛndazɔli, *albendazole* ta ani takabinbanafura minnu bɛ sɔrɔ a bolokɔrɔ, o kɔ, a ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso la.

Nikulozamidi, *Niclosamide*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: *Yomesan*

Tuma dɔw a furakisɛlama miligaramu 150 ni 600 bɛ sɔrɔ

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Nikulozamidi ye kɔnɔnatumu fura ɲumanba ye, nka kɔnɔnakurufura tɛ.

A tacogo

Sɔgɔma, daraka fɛgɛman dunnen kɔfɛ, aw bɛ nikulozamidi ta. Aw bɛ furakisɛ ɲimi ka ɲɛ ka a kunu. A tata hakɛ bɛ bɔ kɔnɔnantumu suguya la, aw ka sigida kɛnɛyabaarakɛlaw bɛ se ka aw dɛmɛ o la, walima aw ka a ta tacogo kofɔlen in cogo la.

A tata hakɛ min bɛna kofɔ, aw bɛ o ɲimi ka ɲɛ ka sɔrɔ ka a kumu. Den minnu tɛ se ka furakisɛ in ɲimi, aw bɛ olu ta susu ka a mugu ɲagami sinji la walima dumuni na.

San 2 duguma: aw bɛ a miligaramu 500 di siɲɛ kelen.

- **San 2 ka se san 6 ma:** aw bɛ a garamu 1 di (1.000 mg) siɲɛ kelen.
- **San 6 ni kɔ:** aw bɛ a garamu 2 di siɲɛ kelen.

Parazikantɛli, *Praziquantel*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Bilitirisidi, Dɔrɔnsiti (*Biltricide, Droncit*)

Tuma dɔw, a furakisɛlama miligaramu 150 ni 600 bɛ sɔrɔ.

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Aw ye aw janto nin na

Musokɔnɔma ni den min bɛ san 4 duguma, olu ka kan ka parazikantɛli tali to yen cogo bɛɛ la. Denbatigi ka kan ka sindi jɔ waati min a bɛ parazikantɛli ta ka se lɛri 72 ma, a talen kɔ (o waati la denba ka kan ka sin bisi ka bɔn).

A kɔlɔlɔw

Parazikantɛli bɛ se ka farikolosɛgɛn bila mɔgɔ la, kungolodimi, dumunikɛbaliya ani dusukunɲugun nka olu man teli ka mɔgɔ minɛ, ka da a kan fura in tata hakɛ man ca kɔnɔnatumu furakɛli la.

A tacogo

Kɔnɔnantumu suguya caman furakɛli la ka fara misisogo ni lɛsogo taw kan:

I bɛ o fura ta siɲɛ kelen dɔrɔn.

Kilogaramu o kilogaramu, aw kana tɛmɛ parazikantɛli miligaramu 5 kan ka se miligaramu 10 ma. Walima aw ka a di ka bɛn banabagatɔ si hakɛ ma:

- **San 4 ka se san 7 ma:** aw kana tɛmɛ a miligaramu 150 diko kelen kan (furakisɛ ¼).
- **San 8 ka se san 12 ma:** aw kana tɛmɛ a miligaramu 300 diko kelen kan.
- **San 12 ni kɔ:** aw kana tɛmɛ a miligaramu 600 diko kelen kan.

Kɔnɔnantumu surunani furakɛli la *(Hymenolepis nana)*

Kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ a miligaramu 25 ta **siɲɛ kelen.** Kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ a miligaramu 25 ta. Tile 10 kɔfɛ, aw bɛ o hakɛ kelen ta tuguni. Walima, aw bɛ a di banabagatɔ si hakɛ fɛ:

- **San 4 ka se san 7 ma:** aw bɛ a miligaramu 300 hakɛ ta ka se 600 ma (furakisɛ ½ ka se kisɛ 1 ma).
- **San 8 ka se san 12 ma:** aw bɛ a miligaramu 600 ta ka se 1200 ma ɲɔgɔn fɛ.
- **San 12 ni kɔ:** aw bɛ a miligaramu 150 ta ɲɔgɔn fɛ.

Kinakirini, *Quinacrine*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Mepakirini, *Mepacrine*, Atabirini, *Atabrine*

Nɔrɔnatumu fura lajɛ gafe ɲɛ 551.

Sugunɛbilenni fura

Duniya sigada caman na, sugunɛbilenni suguya caman bɛ yen ninnu furakɛcogo tɛ kelen ye. Parazikantɛlaw, *praziquantel* bɛ a bana suguya bɛɛ furakɛ. Ɔkizamunikini furaw (*oxamniquine*) ka ɲi sugunɛbilenni suguya dɔw furakɛli la. A furaw ka kan ka di kɛnɛyabaarakɛla dɔ ka yamariya kɔnɔ.

Parazikantɛli, *Praziquantel*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Bilitirisidi, *Biltricide*, Dɔrɔnsiti, *Droncit*.

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

A furakisɛ miligaramu 150 ni 600 bɛ sɔrɔ.

Aw ye aw janto nin na: musokɔnɔma ni den min bɛ san 4 duguma, olu ka kan ka parazikantɛli tali to yen cogo bɛɛ la. Denbatigi ka kan ka sindi jɔ waati min a bɛ parazikantɛli ta ka se lɛri 72 ma, a talen kɔ (o waati la denba ka kan ka sin bisi ka bɔn).

A tali kɔlɔlɔw: parazikantɛli bɛ mɔgɔ fari don ɲɔgɔn na, a bɛ kungolodimi ni ɲɛnamini ni dumunikɛbaliya bila mɔgɔ la, nka olu man kan ka a to fura tali ka jɔ. Walasa ka dɔ bɔ parazikantɛli kɔlɔlɔw la, aw ka kan ka a ta dumuni kɛwaati la.

Parazikantɛli miligaramu 600 tata hakɛ sugunɛbilenni na (kilogaramu o kilogaramu, miligaramu 40)

Walasa ka sugunɛbilenni furakɛ joli bɛ bɔ min na, aw bɛ a di siɲɛ 2 tile kelen, tile kelen kɔnɔ. A di o di:

- **Baliku**: miligaramu 1200 ka se 1500 ma (kisɛ 2 ka se 2 ni ½ ma).
- **San 8 ka se san 12 ma:** miligaramu 600 ka se 900 ma (kisɛ 1 ka se 1 ni ½ ma).
- **San 4 ka se san 7 ma**: miligaramu 300 (kisɛ ½).

Ɔkizamunikini, *Oxamniquine*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Wansili, *Vansil*, Mansili, *Mansil*.

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

A forokonilama miligaramu 250 bɛ sɔrɔ

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

A jimalama miligaramu 250 bɛ sɔrɔ mililitiri 5 la

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Ɔkizamunikini bɛ kɛ ka sugunɛbilenni furakɛ ameriki worodugu ni a cɛmancɛ la, sugunɛbilenni min bɛ joli bila banakɔtaa la (o sugunɛbilenni bɛ wele ko ***mansoni***). (walasa ka farafinna ta furakɛ, aw ka kan ka fura hakɛ caya ka tɛmɛ hakɛ kofɔlen kan yan. Aw bɛ aw ka sigida kɛnɛyabaarakɛlaw ɲininka.). A ka fisa ka fura in ta dumuni kɔfɛ.

Nin nafa ka bon: musokɔnɔma man kan ka ɔkizamunikini ta. Fura in bɛ ɲɛnamini ni sunɔgɔ bila mɔgɔ la, wa tuma dɔw la a bɛ se ka jali bila mɔgɔ la. Kirikirimasiɲɛ bɛ mɔgɔ minnu na, olu man kan ka a ta fo ni u bɛka kirikirimasiɲɛ furaw ta waati min.

Ɔkizamunikini forokonilama miligaramu 250 tata hakɛ: baliku: kilogaramu o kilogaramu, miligaramu 15 don o don, denmisɛnniw: kilogaramu o kilogaramu, miligaramu 10 don o don.

Tako kelen don:

- **Baliku**: miligaramu 750 ka se 1000 ma (forokoni den 3 walima 4) tako 1.
- **Ni denmisɛn don**, aw bɛ nin tata hakɛ di siɲɛ 2 don o don:
  - **San 8 ka se san 12 ma**: miligaramu 250 (forokoni den 1).
  - **San 4 ka se san 7 ma:** miligaramu 125 (forokoni ½).
  - **San 1 ka se san 3 ma**: miligaramu 63 (forokoni ¼).

Marafura

Marafura ɲuman ye iwɛrimɛkitini ye. Nin fura in bɛ banakisɛ kɔkɔbaliw faga wa a ni fura wɛrɛ tɛ ɲɔgɔn kɛlɛ furakɛli senfɛ. Ni iwɛrimɛkitini tɛ yen, kɛnɛyabaarakɛla faamuyalen dɔ bɛ se ka diyetilikaribamazini (*diéthylcarbamazine*) di aw ma, o kɔ ka siramini (*suramin*) fara o kan.

Iwɛrimɛkitini nafa fana ka bon maɲa ni nugulatumuw furakɛli la.

Iwɛrimɛkitini, *Ivermectine*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalɛnw: Mɛkitizan, *Mectizan,* Sitoromɛkitali, *Stromectal*.

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

A miligaramu 3 walima 6 kisɛ bɛ sɔrɔ.

Walasa ka a tata hakɛ dɔn, aw bɛ banabagatɔ pese walima aw bɛ hakɛw lajɛ, hakɛ ninnu ɲɛfɔlen don yan.

Aw ye aw janto nin na: aw kana iwɛrimɛkitini di den ma, den min girinya tɛ kilogaramu 15 bɔ (fɔcogo wɛrɛ la den min tɛ san 5 bɔ), ani musokɔnɔma, walima denbatigi walima kanjabanabagatɔ walima bana juguman wɛrɛ bɛ mɔgɔ min na. Tile damadɔ aw kana dɔlɔ min fura in talen kɔ.

Maratɔ ka iwɛrimɛkitini tata hakɛ.

A kisɛ miligaramu 6 la, kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ a dunta mikɔrɔgaramu 150 di walima:

- **Baliku min girinya ka ca ni kilogaramu 64 ye**: kisɛ 2 (miligaramu 12).
- **Baliku min girinya bɛ kilogaramu 45 ni 63 cɛ**: kisɛ 1 ni ½ (miligaramu 9)
- **Baliku ni denmisɛn minnu girinya bɛ kilogaramu 26 ni kilogaramu 44 cɛ**: kisɛ 1 (miligaramu 6)
- **Denmisɛn minnu girinya bɛ kilogaramu 15 ni kilogaramu 25 cɛ**: kisɛ ½ (miligaramu 3)

Ni mara don, a tata hakɛ cogoya wɛrɛ bɛ ɲɛfɔ ka ta kalo 6 la ka se san 1 ma.

Iwɛrimɛkitini tata hakɛ maɲa ni nugulatumu (*strongyloïdes*) na:

A kisɛ miligaramu 6 la, kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ mikɔrɔgaramu 200 di a tigi ma tako 1:

- **Baliku min girinya ka ca ni kilogaramu 64 ye:** kisɛ 2 ni ½ (miligaramu 15).
- **Baliku min girinya bɛ kilogaramu 45 ni 63 cɛ**: kisɛ 2 (miligaramu 12)
- **Baliku ni denmisɛn minnu girinya bɛ kilogaramu 26 ni kilogaramu 44 cɛ**: kisɛ 1 ni ½ (miligaramu 9)
- **Denmisɛn minnu girinya bɛ kilogaramu 15 ni kilogaramu 25 cɛ**: kisɛ 1 (miligaramu 6)

Ni maɲa don, aw bɛ segin nin tata hakɛ in kan tile 10 ni tile 14 cɛ tako 1 kɔfɛ.

Diyetilikaribamazini, *Diéthylcarbamazine*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalɛnw: etarazan, *Hetrazan*, banosidi, *Banocide*.

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

A kisɛ miligaramu 50 walima 100 bɛ sɔrɔ

Diyetilikaribamazini bɛ tumumisɛnniw faga nka a tɛ se ka kɔkɔlenw faga. A fura in ka kan ta dɔgɔtɔrɔ dɔ ka bilasirali kɔnɔ. Musokɔnɔma man kan ka diyetilikaribamazini ta.

Walasa a kana aw ɲɛ tiɲɛ, aw bɛ a tali daminɛ hakɛ fitini na. A tacogo filɛ:

- **Don fɔlɔ**: kilogaramu o kilogaramu, miligaramu ½ siɲɛ 1
- **Don filanan**: kilogaramu o kilogaramu, miligaramu ½ siɲɛ 2
- **Don sabanan**: kilogaramu o kilogaramu, miligaramu 1 siɲɛ 3

Aw bɛ tɛmɛ ni o miligaramu 1 tali ye kilogaramu o kilogaramu siɲɛ 3 don o don fo tile 13 ɲɔgɔn. (misali la, mɔgɔ

min girinya ye kilogaramu 60 ye, aw bɛ miligaramu 30 di o ma tako 1 don fɔlɔ, don filanan miligaramu 60 tako 2 (miligaramu 30 tako kelen o kelen na), a don sabanan miligaramu 60 diko 3 tako 3 fana, wa tɛmɛ bɛ kɛ ni tile sabanan ka tata hakɛ ye don o don fo tile 14.

Aw bɛ a ta dumuni kɔfɛ.

Diyetilikaribamazini bɛ faritanabana bila mɔgɔ la, min bɛ laban ka furakɛ ni faritanafuraw ye, walima kurukurufuraw, minnu bɛ di kɛnɛyabaarakɛla faamuyalen dɔ fɛ.

A tali kɔlɔlɔw: diyetilikaribamazini bɛ se ka gɛlɛya dɔw lase mɔgɔ ma i n'a fɔ kungolodimi, farikolosɛgɛn, fangadɔgɔya, dumunikɛbaliya, dumuniyɛlɛmabaliya, sɔgɔsɔgɔ, disidimi, farifabɛɛdimi walima kolotugundadimi, farikalaya ani ŋɛŋɛ.

Siramini, *Suramin*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: nafiridi, *Naphuride*, zɛrimani, *Germanin*, bayɛri 205, *Bayer 205*, antiripoli, *Antrypol*.

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

A garamu 1 penisilinilama barani bɛ sɔrɔ.

A fura in ka ɲi ni diyetilikaribamazini, *diéthylcarbamazine* ye banakisɛ kɔkɔlenw fagali la, wa a pikiri ka kan ka kɛ diyetilikaribamazini talen kɔfɛ bana taamasiŋɛw bannen kɔ. Siramini bɛ fiŋɛ bila komokili la tuma dɔw la. Ni aw senw ye fununi daminɛ walima ni aw ye sugunɛkɛbana taamasiŋɛ dɔw ye aw la, aw bɛ siramini tali jɔ. Komokilibana bɛ mɔgɔ minnu na, o tigiw man kan ka siramini pikiri kɛ.

Siramini pikiri ka kan ka kɛ jolisira fɛ, a pikiri ɲɛdɔnbaga dɔ fɛ. Ni banabagatɔ ye baliku ye, aw bɛ siraminimugu garamu 1 kɛ mililitiri 10 pikiriji la, ka o kɛ **dɔgɔkun o dɔgɔkun siŋɛ 1**, ka a ta dɔgɔkun 5 fo dɔgɔkun 7. Aw bɛ a pikiri daminɛ ni hakɛ fitini ye, miligaramu 200 ɲɔgɔn. Aw bɛ faritanabanaw furakɛ.

Ɲɛ furakɛli

Tulu banakisɛfagalanw

Nin ɲɛdimi tuluniw bɛ se ka kɛ ka « ɲɛbilenni » furakɛ, ɲɛbilenni min sababu bɔra banakisɛw la, ani bɛ kɛ ka fiyenbana. Walisa ka fiyenbana furakɛ k'a ban pewu, aw bɛ Tetarasikilini (gafe ɲɛ 529) walima eritoromisini (gafe ɲɛ 528) kisɛ ta. Ɲɛdimi tuluni bɛ se ka kɛ ɲɛ na fana walasa ka ɲɛw nɔgɔ kunbɛn ani ka ɲɛ joliw furakɛ (gafe ɲɛ 352).

Ɲɛdimi tuluni kɛcogo ɲuman de ye ka kan ka don ɲɛgolo kɔrɔ, a man kan ka kɛ a kan. Aw bɛ tuluni nin kɛ ɲɛ na siŋɛ 3 ka se siŋɛ 4 ma don o don.

A tacogo

Tetarasikilini, *tétracycline* 1% walima eritoromisini, *érythromycine* 0,5% fo a 1% tuluniw bɛ kɛ walasa ka joginda dɔw furakɛ bange kɔfɛ, walima ka a tanga ɲɛdimi misɛnni dɔw ma. Aw bɛ u di siŋɛ kelen lɛri 2 fɔlɔ kɔnɔ bangeli kɔfɛ.

Ni ɲɛdimi tuluniw tɛ aw bolokɔrɔ, aw bɛ se ka powidɔni iyode, *povidone iodée* tɔnita 2,5% walima nitarati darizan, *nitrate d'argent* tɔnita 1% kɛ ɲɛ kelen o kelen na. Nitarati darizan bɛ simi ni fiŋɛ ye a fili, o la aw kana ale kɔrɔlen kɛ ɲɛ na, barisa a bɛ den ɲɛ jeni. Ni sigana bɛ a la, aw kana nitarati darijan kɛ ɲɛ na cogosi la.

Ni aw bɛna tuluni kɛ ɲɛ na, aw bɛ ɲɛ waga dɔɔni ka tuluni kɛli daminɛɲɛ dingɛla ka taa kɛrɛ la. Ni tɔnita don, aw bɛ ɲɛ duguma wolo sama ka tɔniko fila kɛ a la.

Aw ye aw janto, a bara kun kana se ɲɛ ma.

Aw ye aw kɔlɔsi: Aw kana nitarati darizan kɔrɔlen walima a dulenba kɛ aw ɲɛ na barisa a ta man di fiŋɛ fɛ – u bɛ se ka denyɛrɛni ɲɛ jeni.

Dimimadalanw

Farigan ni dimi furaw

Fura minnu bɛ dimi ni farigan fitiniw na o dɔw ye parasetamɔli ye (min tali tɛ fɛn kɛ den na ani n'a bɛ u ka banaw nɔgɔya), asipirini, ani ibiporofɛni. Asipirini ni ibiporofɛni bɛ funu fana jigin (funu min ni joli don). O la, misali la ni aw sentamakuru mugura u tɛ dan o dimi sumani dɔrɔn ma, nka u bɛ se ka a funu fana jigin. O b'a to a tigi bɛ kɛnɛya teliya la. Nka farigan ni sangarannabanaw bɛ den minnu na, olu man kan ka asipirini ta.

I kana tɛmɛ nin fura fɔlen ninnu hakɛ laɲininen kan den ma. A furaw bɛɛ bɛ se ka degun wɛrɛw lase mɔgɔ ma n'u tali damatɛmɛna. Misali la, asipirini ibiporofɛni takojuguya bɛ na ni furudimi juguman bilali ye a tigi la. Parasetamɔli damatɛmɛni b'o kɛ baga ye fari la. Ni farigan walima dimi jugu don, walasa aw bɛ se ka kisi u tali damatɛmɛni ma, aw bɛ u ta ka bɔ ɲɔgɔn kɔrɔ i n'a fɔ ni aw ye parasetamɔli dɔ ta sisan, aw bɛ ibiporofɛni dɔ ta siɲɛ wɛrɛ.

Asipirini, *Aspirine* (asetilisalisiliki kumu, *acide acétylsalicylique)*

A kisɛ miligaramu 300 bɛ sɔrɔ.

kisɛ (hakɛ):_____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ)_____

A kisɛ miligaramu 75 (kisɛ ¼) bɛ yen denmisɛnniw kama (fɔcogo wɛrɛ la denmisɛnni asipirini)

kisɛ (hakɛ):_____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ)_____

Asipirini ye dimimadalan daduman ɲuman ye. A bɛ dimi mada, ka fari sumaya ani ka funu juguyali bali. A bɛ sɔgɔsɔgɔ juguyali bali ani ka dɔ bɔ ŋɛɲɛ na. Asetaminofɛni ka fisa denmisɛnw ma ka tɛmɛ asipirini kan, denmisɛn minnu tɛ san 12 bɔ.

Asipirini bɛ sɔrɔ dimimada fura ni kolocifuraw ni murafura la, nka u da ka gɛlɛn wa tuma dɔw u ma ɲi ka tɛmɛ asipirini gansan kan.

A tali faratiw ni u kunbɛnniw:

1. Aw kana asipirini ta furudimi ni dumuniyɛlɛmabaliya la. Kumu bɛ asipirini na, o de bɛ a to a bɛ furulabanaw juguya. O kun kelen na **furudimitɔ man kan ka asipirini ta.**
2. Asipirini bɛ furudimi walima nsɔnkunan bila mɔgɔ dɔw la. Walasa o kana aw sɔrɔ, aw bɛ asipirini ta ni nɔnɔ ye, walima buwasɔn gazima walima aw bɛ ji caman min a kan walima aw bɛ a ta dumuni senfɛ.
3. Aw kana tɛmɛ asipirini diko 1 kan farilajidɛsɛtɔ ma fo ni a ye sugunɛ sɔrɔ ka ɲɛ.
4. A ka fisa aw kana asipirini di denw ma minnu tɛ san 12 bɔ ani denyɛrɛniw (asetaminofɛni ka fisa olu ma ni asipirini ye) ani sisantɔw (o bɛ sisan juguya).
5. Aw ye asipirini mabɔ denmisɛnniw na. A caman bɛ u bana.
6. Aw kana a di musokɔnɔma ma.

Asipirini tata hakɛ dimi ni farigan na

Furakisɛ miligaramu 300 don

Aw bɛ lɛri 4 walima lɛri 6 don fura tali ni ɲɔgɔn cɛ tile kɔnɔ. Aw kana a tata hakɛ caya ni miligaramu 2400 ye (kisɛ 8) tile kɔnɔ. Aw kana a di denmisɛnni ma ka caya ni siɲɛ 4 ye tile kɔnɔ.

- **Baliku**: kisɛ 1 walima 2 (miligaramu 300 ka se 600 ma)
- **Den san 8 ka se san 12 ma**: kisɛ 1 (miligaramu 300)
- **Den san 3 ka se san 7 ma**: kisɛ ½ (miligaramu 150)
- **Den san 1 ka se san 2 ma**: kisɛ ¼ (miligaramu 75)

- (Ni dimi bɛ muso min ka koli senkɔrɔ walima koloci juguman bɛ mɔgɔ minnu na, olu ka tata hakɛ bɛ caya. Nka kilogaramu o kilogaramu, aw kana tata hakɛ caya ni miligaramu 130 ye tile kɔnɔ. Ni aw tulonw bɛ mankan bɔ, aw bɛ dɔ bɔ a tata hakɛ la.)

Asipirini kisɛ miligaramu 75 (den ka asipirini)

Aw bɛ a di den ma siɲɛ 4 tile kɔnɔ:

- **Den san 8 ka se san 12 ma**: kisɛ 4 (miligaramu 300)
- **Den san 3 ka se san 7 ma**: kisɛ 2 ka se 3 ma (miligaramu 150 ka se 225 ma)
- **Den san 1 ka se san 2 ma**: kisɛ 1 (miligaramu 75)
- **Den min tɛ san 1 bɔ:** aw kana asipirini di o ma

Parasetamɔli, *Paracétamol* wa asetaminofɛni, *acétaminophène*

Parasetamɔli ye fura duman ye farigan ni dimi misɛnninw na. A sɔngɔ fana man gɛlɛn.

Ladili nafama

I kana sɔn fewu ka fura tali kɛ ka tɛmɛ tata hakɛ kan. A damatɛmɛnen ye baga ye biɲɛ ma wa a bɛ se ka fagali kɛ. Aw bɛ fura lasago yɔrɔ la denw tɛ a sɔrɔyɔrɔ min na, kɛrɛnkɛrɛnnenya na ni timiya bɛ a la i n'a fɔ siro.

Murafuraw bɛ dila ni parasetamɔli ye tuma dɔw la. O la, olu ni parasetamɔli man kan ka di bana kelen na ɲɔgɔn fɛ den ma. N'o tɛ a laban bɛ kɛ takojuguya ye i bolo ka bala i yɛrɛ la.

A tacogo

Parasetamɔli miligaramu 10 ka se 15 ma, o bɛ di den kilogaramu 1 o kilogaramu 1 jate la (ka 10 walima 15 sigiyɔrɔma den kilogaramu hakɛ la) lɛri 4 o lɛri 4 walima ka se lɛri 6 o lɛri 6 ma. I kana tɛmɛ diko 5 kan waati 24 kɔnɔ.

Ni den kɔrɔtacogo t'i bolo, aw bɛ a ka fura hakɛ suma n'a si hakɛ ye:

- **San 1 duguma**: aw bɛ mg 62 di lɛri 4 o lɛri 4 walima ka se lɛri 6 o lɛri 6 ma (furakisɛ min ye mg 500 ye o tilayɔrɔ 8 la kelen: ⅛).
- **San 1 ka taa san 2 la**: aw bɛ mg 125 di lɛri 4 o lɛri 4 walima ka se lɛri 6 o lɛri 6 ma (furakisɛ min ye mg 500 ye o tilayɔrɔ 4 la kelen: ¼)
- **San 3 ka se san 7 ma**: aw bɛ mg 250 di lɛri 4 o lɛri 4 walima ka se lɛri 6 o lɛri 6 ma (furakisɛ min ye mg 500 ye o tilayɔrɔ 4 la 2: ½)
- **San 8 ka se 12 ma**: aw bɛ mg 375 di lɛri 4 o lɛri 4 walima ka se lɛri 6 o lɛri 6 ma (furakisɛ min ye mg 500 ye o tilayɔrɔ 4 la saba: ¾)
- **Baliku**: aw bɛ mg 500 fo ka se mg 1000 (garamu kelen) di

Ibiporofɛni, *Ibuprofène*

Ibiporofɛni bɛ farikumu ni kurutuguda-dimiw nɔgɔya ka fara kunkolodimi ni farigan fitiniw kan.

Ibiporofɛni kɔlɔlɔw

Ibiporofɛni bɛ se ka kɔnɔdimi bila mɔgɔ la. Nka n'aw bɛ a ta ni nɔnɔ ye walima ni dumuni dɔ ye o bɛ o gɛlɛya nɔgɔya.

Ladili nafama

Kana ibiporofɛni ta ni asipirini bɛ ŋɛɲɛ walima kurukuru bila i fari la. Ni aw fari tɛ sɔn u fila la kelen ma, a ka c'a la i fari fana tɛ sɔn tɔ kelentɔ ma. Kana ibiporofɛni di den ma min si tɛ kalo 6 bɔ.

A dicogo

Aw bɛ mg 5 di kilogaramu 1 o kilogaramu 1 jate la ka se mg 10 ɲɔgɔn ma. Ni den peseminɛn tɛ aw bolo, aw bɛ fura hakɛ suma a sisan hakɛ fɛ:

- **Kalo 6 ka taa san 1 na:** aw bɛ mg 50 di lɛri 6 o lɛri 6 walima ka se lɛri 8 o lɛri 8 ma.
- **San 1 ka se san 2 la:** aw bɛ mg 75 di lɛri 6 o lɛri 6 walima ka se lɛri 8 o lɛri 8 ma.

- **San 2 ka taa san 3 la:** aw bɛ mg 100 di lɛri 6 o lɛri 6 walima ka se lɛri 8 o lɛri 8 ma.
- **San 4 ka se san 5 la:** aw bɛ mg 150 di lɛri 6 o lɛri 6 walima ka se lɛri 8 o lɛri 8 ma
- **San 6 ka taa san 8 na:** aw bɛ mg 200 di lɛri 6 o lɛri 6 walima ka se lɛri 8 o lɛri 8 ma.
- **San 9 ka se san 10 na:** aw bɛ mg 250 di lɛri 6 o lɛri 6 walima ka se lɛri 8 o lɛri 8 ma.
- **San 11:** aw bɛ mg 300 di lɛri 6 o lɛri 6 walima ka se lɛri 8 o lɛri 8 ma.
- **San 12 ka yɛlɛn:** aw bɛ mg 200 fɔ fo 400 ɲɔgɔn di lɛri 4 o lɛri 4 lɛri ka se lɛri 6 o lɛri 6 ma.

I kana tɛmɛ cogo si la mg 40 kan kilogaramu la tile kɔnɔ. Kana tɛmɛ diko 4 kan tile kɔnɔ. Kana tɛmɛ tile 10 kan fana a dili la don o don.

Ɛrigotamini, *Ergotamine* (Kafɛrigɔti, *Cafergot*)—kunbabinfura

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Ɛrigotamini miligaramu 1 bɛ sɔrɔ furakisɛ la

Ɛrigotamini kafeyinilama tata hakɛ kunbabin na:

Baliku: aw bɛ kisɛ 2 di kabini kunbabin taamasiɲɛ fɔlɔw bɛ ye, o kɔ aw bɛ kisɛ 1 ta miniti 30 o miniti 30 fo ka dimi ban. Nka aw kana a tata hakɛ caya ni kisɛ 6 ye lɛri 24 kɔnɔ walima kisɛ 10 dɔgɔkun kɔnɔ.

Aw ye aw janto nin na: aw kana fura in ta tuma bɛɛ. Musokɔnɔma man kan ka a ta.

Kodeyini (*Codéine, sulfate de codéine*)

Kodeyini ye dimimadafura ye min ni opiyasew ye kulu kelen ye. A bɛ kɛ ka dimigɛlɛnw furakɛ. Aw bɛ kodeyini ta n'o y'a sɔrɔ fura minnu bɛ ta dimi nɔgɔmanw na, o furaw tɛka se bana in na bilen.

Kɔlɔlɔw

Kodeyini bɛ se ka kɔnɔja (gɛlɛya bana-kɔtaa bɔli la) ani sugunɛ sɔrɔli gɛlɛya la.

Fɔɔnɔnege, fɔɔnɔ, ŋɛɲɛ, ani kungolo-dimi.

Kunnafoni nafama!

- Kodeyini ye ye fura ye, mɔgɔ ka teli ka deli fura min na (mɔgɔ tɛ ɲɛ fura min kɔ). Aw kana sɔn ka waatijan kɛ a tali la walima ka to k'a ta.
- Aw kana dɔlɔ min aw bɛ kodeyini ta tuma min na, barisa a bɛ se ka kɔlɔlɔ jugumanw lase a aw ma, fo ka se saya ma.
- N'aw bɛ to ka kodeyini ta, a bɛ se ka nalo tali bila aw la walima gɛlɛya wɛrɛw. Aw kana a ta abada n'aw bɛka mobili boli walima n'aw bɛka baarakɛ, baara min bɛ hakilisigi kofɔ. N'aw b'a fɛ ka kodeyini tali jɔ, aw bɛ fɔlɔ ka dɔ bɔ a tata hakɛ la dɔɔni dɔɔni ka waati kɛ. A tali dabilali yɔrɔnikelen, o bɛ na ni kɔlɔlɔ wɛrɛw ye
- Aw kana kodeyini di mɔgɔ ma a delila ka faritanabana gɛlɛn lase mɔgɔ min ma
- Aw kana kodeyini di muso kɔnɔmaya ma, walima den bɛ muso minnu sin na.

A tacogo

Aw bɛ kodeyini ta dumuni senfɛ

- Den san 3 fo ka se san 6 ma: Aw bɛ a miligaramu ½ fo ka se miligaramu 1 di, lɛri 4 o lɛri 4 ka se lɛri 6 o lɛri 6 ma.

- Den san 7 fo ka se san 12 ma: Aw bɛ a miligaramu 15 fo ka se miligaramu 30 di, lɛri 4 o lɛri 4 ka se lɛri 6 o lɛri 6 ma.
- Den san 12 sanfɛ: Aw bɛ a miligaramu 15 fo ka se miligaramu 60 di, lɛri 4 o lɛri 4 ka se lɛri 6 o lɛri 6 ma. Aw kana tata hakɛ caya ni miligaramu 360 ye tile kɔnɔ.

Morifini, *Morphine*

Walima *sulfate de morphine, chlorhydrate de morphine.*

Morifini ye dimimada fur aye min ni opasew ye kulu kelen ye. A bɛ kɛ ka dimi nɔgɔnw ni dimi gɛlɛnw furakɛ.

Kunnafoni nafama!

Morifini ye fura ye, mɔgɔ ka teli ka deli fura min na (mɔgɔ tɛ ɲɛ fura min kɔ).

Aw kana sɔn ka waatijan kɛ a tali la walima ka to a tali la.

Aw kana dɔlɔ min ni aw bɛka morifini ta. A bɛ se ka kɔlɔlɔw jugumanba lase aw ma fo ka se saya ma.

Aw kana kodeyini di muso ma, den bɛ muso minnu sin na. Fura bɛ se ka taa nɔɔnɔ na ka tɔɔrɔ lase denyɛrɛni na.

Aw kana morifini di mɔgɔ ma a delila ka faritanabana gɛlɛn lase mɔgɔ min ma.

A tacogo

Ni dimi nɔgɔn don walima dimi jugu

- Denyɛrɛni kalo 6 duguma: kilogaramu o kilogaramu,aw bɛ a miligaramu 0,1 ta, lɛri 3 o lɛri 3 ka se lɛri 4 o lɛri 4 ma. Ni aw tɛ se ka a tigi girinya hakɛ ta, aw bɛ miligaramu 0,5 di a ma, lɛri 3 o lɛri 3 fo ka se lɛri 4 ma.
- Den kalo 6 sanfɛ: kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ miligaramu 0,2 di fo ka se 0,5 mg, lɛri 4 o lɛri 4 ka se lɛri 6 o lɛri 6 ma ni a ɲɛci bɛ.

Ni peseminɛn tɛ aw bolo, aw bɛ fura hakɛ suma k'a kaɲɛ ni a tigi si hakɛ ye:

- Den kalo 12 ka se san 1 ma: Aw bɛ a miligaramu 2 di, lɛri 4 o lɛri 4 ka se lɛri 6 o lɛri 6 ma.
- Den san 1 ka se san 5 ma: Aw bɛ a miligaramu 3 di, lɛri 4 o lɛri 4 ka se lɛri 6 o lɛri 6 ma.
- Den san 6 ka se san 12 ma: Aw bɛ a miligaramu 8 di, lɛri 4 o lɛri 4 ka se lɛri 6 o lɛri 6 ma
- Den san 12 sanfɛ: Aw bɛ a miligaramu 10 fo ka se 30 di, lɛri 4 o lɛri 4, ni a ɲɛci bɛ

Ni dusukundimi don

Aw bɛ a pikiri miligaramu 10 kɛ sogobu fɛ (bobara walima woro la). Pikiriji lataa dɔɔni dɔɔni miniti 5 kɔnɔ. (Miniti o miniti, aw bɛ miligaramu 2 kɛ a tigi la) Aw bɛ pikiri filanan kɛ ni a ɲɛci bɛ, aw bɛ a miligaramu 5 fo ka se 10 kɛ.

Dimimadalan jolikɛnɛw kalali senfɛ: kirinnan

Lidokɛni, *Lidocaine*, Liɲokɛni *Lignocaine*

Lidokɛni ye kirinna ye min pikiri bɛ kɛ joginda lamini na ka a kirin walasa a kana digi mɔgɔ la. A nafa ka bon funuda nɛ bɔli ni joginda kalali la. Ni aw bɛ a fɛ ka koko jugumanba jolikuru labɔ, aw ka kan ka lidokɛni pikiri kɛ o yɔrɔ la fɔlɔ.

A pikiri kɛcogo

Farikoloyɔrɔ min ka kan ka tigɛ walima ka kala, aw bɛ lidokɛni pikiri kɛ o yɔrɔ lamini wolo kɔrɔ, o yɔrɔ ni joginda cɛ ka kan ka kɛ santimɛtiri kelen (1 cm) ye. Aw bɛ fɔlɔ ka a yɔrɔ saniya ka sɔrɔ ka lidokɛni pikiri kɛ. Santimɛtiri 2 o santimɛtiri 2, aw bɛ kirinnan pikiri mililitiri 1 ɲɔgɔn kɛ o yɔrɔ wolo kɔrɔ. (Aw kana tɛmɛ a mililitiri 20 kan.)

Ni joli saniyalen don, aw bɛ se ka pikiri kɛ a kɛrɛdawolow la fana. Ni joli nɔgɔlen don, aw bɛ pikiri kɛ jloi wolo kɔrɔ (a

saniyalen kɔ) ka lamini **ani ka saniya ka ɲɛ** sani aw ka a datugu a nɔna.

Sani aw ka joli kala, aw bɛ lidokɛni ni epinefirini pikiri kɛ a la. Epinefirini b'a to kirina ka mɛn ani ka jolibɔn kunbɛn. Aw kana Epinefirini pikiri kɛ sudukunnabanabagatɔw la.

Musoya yɔrɔ kalata min sɔrɔla jiginni senfɛ, ani bolokɔni ni senkɔni ni cɛya ni tulon ani nu kalataw la, aw bɛ lidokɛni dɔrɔn pikiri kɛ. Nin nafa ka bon barisa Epinefirini bɛ se ka sababu ye joli bolili bali ka tɛmɛ nin yɔrɔw la min bɛ dimi juguya.

Nuci jugumanw bɛ furakɛ ni lidokɛni ni epinefirini ɲagaminen ye. Aw bɛ kɔɔrimugu su furaji la ka nu don nu na. Epinefirini bɛ kɛ sababu ye jolisiraw datugu min bɛ joli bali ka bɔn.

Kɔnɔdimifuraw

Beladɔni, *Belladonne*

Fenobaribitali, *Phénobarbital* bɛ kɛ a la waati dɔw la.

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Beladɔni miligaramu 8 bɛ sɔrɔ furakisɛ la.

Kɔnɔdimifura suguyaw ka ca. Beladɔni bɛ a caman na walima a ɲɔgɔn wɛrɛw i n'a fɔ (atoropini (*atropine*), iyɔsiyamini (*hyoscymine*) ani fenobaribitali (*phénobarbital*). Nin fura ninnu man kan ka ta tuma bɛɛ, fo ni a kɛra kun jɔnjɔnw ye i n'a fɔ dimi, kɔnɔdimi na. U bɛ sugunɛbaralabana ni kunakunadimi mada. Fura ninnu nafa ka bon furudimiw furakɛli la.

Beladɔni miligaramu 8 tata hakɛ kɔnɔdimi na

- **Baliku**: kisɛ 1, siɲɛ 3 ka se siɲɛ 6 ma tile kɔnɔ.
- **Den san 8 ka se san 12 ma**: kisɛ 1, siɲɛ 2 walima siɲɛ 3 tile kɔnɔ.
- **Den san 5 ka se san 7 ma**: kisɛ ½, siɲɛ 2 walima siɲɛ 3 tile kɔnɔ.
- **Den min tɛ san 5 bɔ**: aw kana a di den ma.

Aw ye aw janto nin na: ni aw ye nin fura ninnu caman ta, u bɛ se ka aw kɛlɛ. Aw kana a to denmisɛnniw ka se u ma.

Falaka bɛ mɔgɔ min ɲɛ kan, o tigi man kan ka fura ta Beladɔni walima atoropini bɛ fura minnu na.

Kumujiyɛlɛn, nsɔnkunan ani furudimi na

Aw bɛ nsɔnkunan ni furudimi furakɛ ni kumukɛlɛlan gansanw ye fɔlɔ. Ni bana ninnu tɛka ban, aw bɛ kumukɛlɛlan fura farinmanbaw ta. Ni furudimi ye kɔnɔdimi sababu ye, aw ka kan ka kumukɛlɛlan fura caman ni banakisɛfagalan dɔw fara ɲɔgɔn kan, walasa ka bana in furakɛ. Walasa ka kunnafoniw sɔrɔ fura farali la ɲɔgɔn kan, aw bɛ gafe ɲɛ 215 lajɛ.

Kumukɛlɛlanw (*Antacides*)

Kumukɛlɛlanw da ma gɛlɛn, u bɛ kɔnɔdimiw ni furu jenijeniw nɔgɔya waatini kɔnɔ. U si tɛ mako ɲɛ waatijan kɔnɔ, nka u jɔyɔrɔ ka bon tuma dɔw la. A fura ninnu tɔgɔ ka ca ani a dɔw ye furaji walima furakisɛ kunuta ye ani u dilannen don ni idɔrɔkisidi daliminiyomu (*hydroxyde d'aluminium*), idɔrɔkisidi de maɲeziyɔmu (*hydroxyde de magnésium*), bikaribonati (*carbonate de calcium*) walima ni bisimuti (*bismuth*) ye.

Idɔrɔkisidi daliminiyomu, *Hydroxyde d'aluminium*, Idɔrɔkisidi de maɲeziyɔmu, *Hydroxyde de magnésium*, Maɲezinɔnɔ, *Lait de magnésie* ni Maɲezikɛrɛmu, *Crème de magnésie*

A furakisɛ miligaramu 500 ni a miligaramu 750 bɛ sɔrɔ.

Tɔgɔ: _____

kisɛ (hakɛ):_____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ)_____

Jima miligaramu 300 fo miligaramu, mililitiri 5 kɔnɔ

Tɔgɔ: _____

bara (hakɛ):_____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ)_____

Ni kumukɛlɛlanw bɛ se ka ta kumuyɛlɛn walima furu jenijenini kama, walima u bɛ se ka fara furudimi furaw kan.

A nafa ka bon

Nin fura ninnu bɛ tetarasikilini (*tétracycline*) ni fura wɛrɛw bali ka u ka baara kɛ. Ni aw bɛka fura wɛrɛ ta, aw bɛ u ta lɛri 2 ka kɔn kumukɛlɛlanw ɲɛ walima u kɔfɛ.

Kɔlɔlɔw

Maɲeziyɔmu bɛ kumukɛlɛlanw minnu na, olu bɛ kɔnɔboli bila mɔgɔw la waati dɔw ani alimuniyɔmu bɛ minnu na, olu bɛ kɔnɔja bila mɔgɔ la.

A tacogo

Aw bɛ kumukɛlɛlanw ta lɛri kelen sani aw ka dumunikɛ. Walima aw bɛ a ta sani aw ka aw da, walasa a kana degun wɛrɛ bila aw la ni aw ye aw da. Aw bɛ a furakisɛ 1 walima 2 ɲimi, walima aw bɛ a sirojima mililitiri 10 (kutu fitini ɲɛ 2) min. Kunnafoni ma di ka a fɔ ko a bɛ se ka ta siɲɛ 4 fo 5 don o don, nka ni aw b'a fɛ ka a caman ta, aw bɛ se ka a ta tile caman kɔnɔ. O bɛɛ kɔ, aw mako bɛna se fura wɛrɛ ma.

Bikaribonatilama, *Bicarbonate de soude*

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Fura in mugu jɛman bɛ sɔrɔ.

Ale ye kumujiyɛlɛn ni nsɔnkunan ni dumuniyɛlɛmabaliya fura ye min tata hakɛ man kan ka caya. **A man kan ka kɛ ka dumuniyɛlɛmabaliya basigilen walima furudimi furakɛ.** Hali ni a kɛra ko a bɛ mako ɲɛ a daminɛ na, a bɛ dɔ fara furu kumujiyɛlɛn kan, o bɛ furudimi juguya. O kama (dumuniyɛlɛmabaliya ko tɛ), ale ni asetaminofɛni bɛ se ka ta ɲɔgɔn fɛ. Alka-seltzer ye bikaribonatilama sijɔmulama ni asipirini ɲagaminen ye. Ni aw bɛ kumujikɛlɛlan dilan, aw bɛ bikaribonatilama kafeminkutu ɲɛ ½ kɛ ji la ka o min nka aw kana a kɛ tuma bɛɛ.

Ni aw bɛ aw da ko, bikaribonatilama walima bikaribonatilama ni kɔkɔ ɲagaminen ka fisa ni dakosafinɛ ye tuma dɔw la (aw ye gafe ɲɛ 360 lajɛ).

Aw ye aw janto nin na: dusukunnabana walima senfunu walima ɲɛdatɔn bɛ mɔgɔ min na, o tigi man kan ka bikaribonatilama kɔkɔma walima kɔkɔmafɛnw dun ka caya.

Kalisiyɔmu bikaribonatilama, *Bicarbonate de calcium*

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Ale kisɛlama miligaramu 350 ka se miligaramu 850 ma, o bɛ sɔrɔ.

Ale ka banafurakɛ ka suman ni bikaribonatilama kɔkɔma ye. A ka fisa kumujiyɛlɛn ni nsɔnkunan furakɛli la, nka a man kan ka ta ka caya walima ka a kɛ ka furudimi furakɛ. Tuma o tuma ni dimi wulila, aw bɛ a miligaramu 850 kisɛ 1 ɲimi walima a miligaramu 350 kisɛ 2. Aw bɛ segin nin tata hakɛ kelen kan lɛri 2 ɲɔgɔn ni a ɲɛci bɛ yen.

Furulabanaw fura farinmanw (ɲumanw)

Fura suguya kuraw bɛ yen minnu bɛ furudimi ni nsɔnkunan kɛlɛ ka ɲɛ ka tɛmɛ kɔrɔlenw kan, nka u da ka gɛlɛn. Kumukɛlɛlan suguya fila bɛ yen minnu bɛ wele ko ɲɔgɔnkɛlɛlanw.

Nin suguya fila in na, furudimifura minnu bɛ wele ko *IPP*, olu de ka ɲi kosɛbɛ, nka olu de fana da ka gɛlɛn. A suguya fila in bɛɛ furaw ka ɲi. Aw bɛ u dɔ san, aw yɛrɛ hakili la min da ka nɔgɔn.

Omeparazɔli, *Oméprazole*

Tɔgɔ:_____

A bɛ sɔrɔ_____

Furamugu, ji bɛ kɛ min na: miligaramu 20 ni miligaramu 40 forokow

bara (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Forokoni: miligaramu 10, miligaramu 20 ani miligaramu 40.

forokoni (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Omeparazɔli bɛ i n'a fɔ furudimifura tɔw, a bɛ se ka dimi mada ani ka furudimi kɛnɛya. Walasa ka furudimi furakɛ, aw kana fosi wɛrɛ ta fo omeparazɔli dɔrɔn dɔgɔkun 8 kɔnɔ. Ni furudimi seginna kɔ, aw bɛ segin ka omeparazɔli ta, ka tila ka banakisɛfagalanw fara a kan walasa ka dimi in furakɛ. Aw bɛ gafe ɲɛ 214 lajɛ walasa ka a dɔn fura minnu ka kan ka fara a kan ka furakɛli kɛ.

Ni omeparazɔli jɔyɔrɔ ma ye, aw bɛ furudimifura wɛrɛ lajɛ.

A tacogo

Aw bɛ a miligaramu 20 fo ka se miligaramu 40 di don o don.

Aw bɛ fɔlɔ ka a miligaramu 20 di, ni dimi tɛka mada, aw bɛ a miligaramu 40 di.

Ni furudimi walima dimi seginna kɔ kalo 6 omeparazɔli talen kɔfɛ, aw bɛ banakisɛfagalanw ta ka furudimi furakɛ. Aw ye gafe ɲɛ nataw lajɛ.

Ranitidini, *Ranitidine*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Zantaki, *Zantac*

Tuma dɔw a furakisɛlama miligaramu 150 walima 300 bɛ sɔrɔ.

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Ratidini ye kumujiyɛlɛnfura ye. I n'a fɔ kumujiyɛlɛnfura tɔw, a bɛ se ka furulajoli furakɛ ka a kɛnɛya. Nka ni dimi wulila kalo 6 ratidini talen kɔfɛ, aw bɛ se ka banakisɛfagalanw fana kɛ ka a furakɛ. Aw ye gafe ɲɛ nataw lajɛ.

A tacogo

Aw bɛ a miligaramu 150 di tile kɔnɔ sinɛ fila, walima a miligaramu 300 surafanadun waati, dɔgɔkun 4 fo dɔgɔkun 8.

Furalajoli furakɛcogo (*Traitement pour les ulcères*)

Aw bɛ furudimifura ni banakisɛfagalan di ɲɔgɔn fɛ. Fura fila in ɲagaminen ɲuman bɛ sɔrɔ. Furudimifura ni banakisɛfagalan suguya fila bɛ a fura caman na.

Bisimuti fana bɛ fara fura ninnu kan tuma dɔw la. Ni furudimifura tɛ aw bolo, kumujiyɛlɛnfura bɛ se ka bila o nɔ na.

Fura ninnu ɲagaminen misali dɔ filɛ:

Omeparazɔli, *oméprazole* (miligaramu 40), (walima furudimifura wɛrɛ) aw bɛ o ta dɔgɔkun 1 ka se dɔgɔkun 2 ma

ANI

Metoronidazɔli, *métronidazole* miligaramu 500, sinɛ fila dɔgɔkun 1 kɔnɔ ka se dɔgɔkun 2 ma

ANI

Amɔkisisilini, *amoxicilline* miligaramu 500, sinɛ 3 tile kɔnɔ dɔgɔkun 1 ka se dɔgɔkun 2 ma.

Walima a kɛcogo wɛrɛ filɛ

Omeparazɔli, *oméprazole* miligaramu 40, (walima furudimifura wɛrɛ) sinɛ kelen tile kɔnɔ dɔgɔkun 1

ANI

Metoronidazɔli, *métronidazole* miligaramu 250, sinɛ 4 tile kɔnɔ dɔgɔkun 1

ANI

Tetarasikilini, *tétracycline* miligaramu 500, sinɛ 4 tile kɔnɔ dɔgɔkun 1

ANI

Bisimuti miligaramu 25, sinɛ 4 tile kɔnɔ dɔgɔkun 1

Aw kana tetarasikilini ni busimufu ta ɲɔgɔn fɛ. Ni aw ye kelen ta, aw bɛ a to lɛri 2 ɲɔgɔn ka se 3 ma, ka sɔrɔ ka tɔkelen dɔ in ta.

Kɔnɔboli ni farilajidɛsɛ juguman furaw

A mana kɛ kɔnɔboli suguya o suguya ye, kɛnɛyaji de ye a fura nafama ye. Kɛnɛyaji ni dumuniw dɔrɔn bɛ kɔnɔboli caman furakɛ. Balaŋamakɔnɔdimi, tɔgɔtɔgɔnin (min sababu ye banakisɛ walima tumu ye, walima nɔgɔ) walima kunfilanitu la, banakisɛfagalanw nafa ka bon o furakɛli la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni denmisɛn kɔrɔba walima baliku don.

Balaŋamakɔnɔdimi (*Dysenterie*)

Metoronidazɔli, *métronidazole* (gafe ɲɛ 549) ye o fura ɲuman ye; aw bɛ o di banabagatɔ ma don o don fo tile 5. Aw bɛ se ka fura dɔ wɛrɛw fana ta i n'a fɔ kinakirini, *quinacrine* (gafe ɲɛ 551), alibɛndazɔli, *albendazole (*gafe ɲɛ 558) walima mebɛndazɔli, *mébendazole* (gafe ɲɛ 558). Lala nin fura kofɔlen ninnu sɔngɔ bɛ se ka nɔgɔya.

Tɔgɔtɔgɔnin min sababu ye banakisɛ ye (*Amibes*)

Aw bɛ metoronidazɔli ta tile 7 fo ka se tile 10 ma (gafe ɲɛ 549). Aw bɛ dilɔkizanidi, *diloxanide* fana ta (gafe ɲɛ 550).

Tɔgɔtɔgɔnin juguman

Banakisɛfagalan caman tɛ se ka nin kɔnɔboli kofɔlen furakɛ, o la a ka fisa aw ka a dɔn fura minnu ka jugu a ma aw ka sigida la. Aw ka kan ka a ɲini ka a dɔn aw ka sigidala kɛnɛyabaarakɛlaw bɛ fura minnu kofɔ a furakɛli la. Lala aw bɛ se ka anpisilini ta (*ampicilline,* gafe ɲɛ 526) walima kotiri, *cotrimoxazole*, gafe ɲɛ 532 lajɛ, min bɛ a fɔ aw ye dumuni nafama dun walasa ka to kɛnɛya la). Wa fana, fura kofɔlen ninnu tɛ se ka bana kɛnɛya sigida caman na, o la aw ye aw wasa don sɛfitiriyakizɔni na aw ka sigida la (*ceftriaxone*, gafe ɲɛ 533). Siporofilɔkisasini (*ciprofloxacine*, gafe ɲɛ 534) fana ka ɲi balikuw ma, nka aw kana a di denmisɛnw ma. Aw mana kɛ fura sugu o sugu tali la, ni nɔgɔya tɛka don bana na tile 2 kɔfɛ, aw bɛka banakisɛfagalan min ta, aw bɛ o falen dɔ wɛrɛ la.

Kunfilanitu (*Choléra*)

Kunfilanitu bɛ mɔgɔ min na, **kɛnɛyaji bɛ** o tigi ni kisi. Aw bɛ to ka jimafɛnw di a tigi ma waati bɛɛ fo ka kɔnɔboli jɔ ani fo ka se farilajidɛsɛ taamasiɲɛw nɔgɔyali ma. A tigi bɔ o bɔ banakɔtaa la, aw bɛ wɛri ɲɛ kelen minfɛn dɔ di a ma. Kɛnɛyajiw minnu dilanna ni malomugu walima kabamugu ye, olu ka fisa a tigi ma kosɛbɛ. Aw bɛ o kɛnɛyajiw dilancogo lajɛ gafe ɲɛ 255 la. Ni kunfilanitu walima kɔnɔboli juguman don, aw bɛ zɛnkimafɛnw (*zinc*) fara a ka dumuniw kan. Aw ye gafe ɲɛ 573 lajɛ.

Banakisɛfagalanw tɛ kunfilanitu fura ɲɛnaman ye, wa fana sigida caman na banakisɛfagalanw tɛ se ka kunfilanitu furakɛ. Ni aw bɛ a dɔn ko banakisɛfagalan bɛ se ka kunfilanitu furakɛ aw ka sigida la, aw bɛ o di aw ka banabagatɔ ma. Ni a tigi ye fɔɔnɔ dabila, aw bɛ banakisɛfagalan duntaw di a ma. Banakisɛfagalan dɔw bɛ se ka mako ɲɛ bana in furakɛli la, i n'a fɔ dɔkisisikilini (*doxycycline*), tetarasikilini (*tétracycline*), kotiri (*cotrimoxazole*), siporofilɔkisasini (*ciprofloxacine*) ani eritoromisini *(érythromycine)*. Eritoromisini ka fisa musokɔnɔmaw ni denmisɛnniw ma kosɛbɛ. Bolociw bɛ yen minnu bɛ se ka kunfilanitu bali. Ni sigidamɔgɔw bɛɛ lajɛlen bolocira, o de bɛ bana in bali ka jɛnsɛn. Aw bɛ a ɲini aw ka sigidala kɛnɛyabaarakɛlaw fɛ u ka fura kɛ aw bɛɛ la.

Kɛnɛyaji

Kɛnɛyaji dilancogo ni sumaw walima sukaro ye, o ɲɛfɔlen don gafe ɲɛ 255 la.

Jamana dɔw la, a dilan sukaro ni a kɔkɔ labɛnnen feereta bɛ sɔrɔ butigiw walima farimasiw ni kɛnɛyasow la. Hali ni o pake kɔnɔta ninnu ka ɲi, ni aw ye a dilan ni aw ka sumaw ni sukaro dɔɔni ye aw ka so, o de ka ɲi kɔnɔbolitɔ ma i n'a fɔ a ɲɛfɔlen don gafe ɲɛ 255 la cogo min na.

Aw bɛ to **ka sin di** den kɔnɔbolitɔ ma. N**i a sɔnna dumuni na waati min na aw bɛ o di a ma.** Dumuniw ni kɛnɛyaji bɛ farilajidɛsɛ furakɛ ani ka den tanga fangadɔgɔya ma. Zɛnki faralen ninnu kan, o bɛ kɔnɔboli juguman furakɛ joona (aw ye gafe ɲɛ nataw kalan).

Aw ye aw janto nin na: jamana dɔw la kɛnɛyaji suguya caman bɛ feere, minnu dilancogo tɛ kelen ye. **Ni aw bɛ kɛnɛyaji dilan, aw ye aw jija ka dilanniji hakɛ dɔn.** Ni ji ma a labɔ, o bɛ se ka kɛ faratiba ye.

31.2.2 Nin nafa ka bon: tuma o tuma ni aw bɛ taa ni den ye dɔgɔtɔrɔso la, aw ye aw jija ka jimafɛn caman di a ma, ani fana aw ka kɛnɛyaji dilannen dɔ di a ma sani aw ka bɔ so. Ani aw bɛ se ka kɛnɛyaji dɔ ta aw bolo (ni a kɛra ko fɛn wɛrɛ tɛ yen aw bɛ ji dɔrɔn ta aw bolo) ka to ka o di den ma sira fɛ ani sani furakɛli ka se aw ma. Tuma o tuma ni den ye ji ɲini, aw bɛ kɛnɛyaji in di a ma. Ni den bɛ fɔɔnɔ, aw bɛ kɛnɛyaji dɔ di a ma waati ni waati. Kɛnɛyaji dɔɔni na se ka to a kɔnɔ, o fana bɛ dɔ bɔ fɔɔnɔ na.

Dɛɲɛn wa Zɛnki, *Zinc*

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Ale kisɛ miligaramu 5 ni 10 ani 20 bɛ sɔrɔ

Ale pikiri minnu bɛ sɔrɔ, olu ye: miligaramu 1 mililitiri 1 na, miligaramu 5 mililitiri 1 na, ani miligaramu 10 mililitiri 2 la.

A jima miligaramu 10 bɛ sɔrɔ hakɛ o hakɛ

Dɛɲɛn bɛ den kɔnɔbolitɔw kɛnɛyali sennateliya. A ka kan ka ta ni farilafajiw ye ɲɔgɔn fɛ.

A tacogo

Ni denw don, a furakisɛ bɛ mugu-mugu k'a kɛ sinji la walima ji dɔɔni na.

Aw bɛ se k'a "yeeleta duman" sɔrɔ min bɛ yeele ji la teliya la ani nɔgɔya la.

- **Ka taa den wolodon na ka taa se kalo 6 ma**: aw bɛ mg 10 di siɲɛ 1 don o don tile 10 kɔnɔ ka se tile 14 ma
- **Kalo 6 tɛmɛnen kɔ**: aw bɛ mg 20 di siɲɛ 1 don o don tile 10 kɔnɔ ka se tile 14 ma

Kɔnɔbolifura (Kɔnɔboli gansan)

Bisimuti, *Bismuth*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Simɛkita, *Smecta*

Tɔgɔ _____

hakɛ: _____

sɔngɔ _____

Tuma dɔw a furakisɛlama ɲɛ bilemanlaman bɛ sɔrɔ walima a a jilama.

O bɛ se ka kɔnɔboli nɔgɔya, ka nugu bɔsili fana nɔgɔya ani ka banakɔtaa gɛlɛya. **Nka fura in tɛ kɔnɔboli sɔrɔ sababu furakɛ, a tɛ farilajidɛsɛ kunbɛn kuma tɛ ka a furakɛ.** Nafa tɛ a la kɔnɔboli furakɛli la, a sanni ye warilatiɲɛba de ye. **A man kan ka di banabagatɔ gɛlɛn ma walima farigantɔ basi ni yiriyiri bɛ** bɔ min banakɔtaa la. Asipirini tɛ bɛn mɔgɔ minnu ma, **olu man kan ka bisimuti ta walima fura wɛrɛ, salisilati, *salicylate* walima susalisilati, *sous-salicylate* bɛ minnu na.**

Bisimuti tata hakɛ, kɔnɔboli juguyabali la

Aw bɛ a 1 di miniti 30 o miniti 30 walima lɛri 1 fo ka kɔnɔboli jɔ, nka aw kana a di ka tɛmɛ siɲɛ 8 kan tile kelen kɔnɔ (lɛri 24), wa aw kana tɛmɛ tile 2 kan a dili la. Aw bɛ ji caman min walima kɛnɛyaji ka

farilajidɛsɛ kunbɛn (gafe ɲɛ 255).

Sani aw ka fura di, aw bɛ a bara yukuyuku ka ɲɛ.

A di o di:

Baliku ni denmisɛnni ninnu si ka ca ni san 12 ye: a jima dumunikutu ɲɛ 2 (mililitiri 30) walima a furakisɛ 2 (miligaramu 262 bɛ a furakisɛ kelen kelen bɛɛ la).

Aw kana a di denmisɛnniw ma minnu tɛ san 12 bɔ.

Kɔnɔmagayalan (kɔnɔjafura)

Kɔnɔmagayalan ni kɔnɔfiyɛlan kɛcogo ɲuman ni u kɛcogo jugu kɔlɔlɔw ɲɛfɔlen don gafe ɲɛ 57 la.

Mɔgɔw ye u yɛrɛ deli kɔnɔmagayalanw na kojugu. U dun ka kan ka ta **waati dɔw** de la walasa ka kɔnɔ magaya. **Aw kana kɔnɔmagayalan di kɔnɔbolitɔ ma walima kɔnɔdimitɔ walima farilajidɛsɛtɔ abada**. Aw kana kɔnɔmagayalan di den ma, den min tɛ san 2 bɔ.

A ka ca a la dumuni fumaw de ye kɔnɔmagayalan ɲumanw ye, dumuni fumaw i n'a fɔ sumanbuw walima bananku. Ji camanmin (jifilen ɲɛ 8 tile kɔnɔ) ani jiriden camandun fana nafa ka bon.

Maɲeziyɔmu nɔnɔ (*idɔrɔkisidi de maɲeziyɔmu, hydroxyde de magnésium*) kɔnɔmagayalan ni kumukɛlɛlan

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Ale nɔnɔjilama bɛ sɔrɔ

Sani aw ka a min, aw bɛ a yuguyugu kosɛbɛ fɔlɔ. Ni aw ye a min tuma o tuma, aw bɛ ji min a kan.

A tata hakɛ:

Kumukɛlɛ la**:**

Baliku ni den minnu ka ca ni san 12 ye: kafeminkutu ɲɛ 1 ka se ɲɛ 3 ma siɲɛ 3 ka se siɲɛ 4 ma don o don.

Den san 1 ka se san 12 ma: kafeminkutu ɲɛ ½ ka se ɲɛ 1 ma siɲɛ 3 ka se siɲɛ 4 ma don o don

Kɔnɔmagayalan na, aw bɛ a ta aw dawaati:

- Baliku ni den minnu ka ca ni san 12 ye: dumunikɛkutu ɲɛ 2 ka se ɲɛ 3 ma.
- Den san 6 ka se san 11 ma: dumunikɛkutu ɲɛ 1 ka se ɲɛ 2 ma
- Den san 2 ka se san 5 ma: dumunikɛkutu ɲɛ ⅓ ka se ɲɛ 1 ma
- Aw kana a di den ma min tɛ san 2 bɔ

Ɛpisɔmu kɔkɔma, *Sels d'Epsom* (maɲeziyɔmu silifatilama, *sulfate de magnésium*)—kɔnɔmagayalan ani ŋɛɲɛfura

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

A mugulama walima a kurulama bɛ sɔrɔ

Ɛpisɔmu kɔkɔma tata hakɛ:

Walasa ka aw kɔnɔ magaya dɔɔni dɔrɔn:

Aw bɛ ɛpisɔmu kɔkɔma kɛ ji la ka o min (a ka fisa aw dumunikɛbali ka a min)

- **Baliku**: kafeminkutu ɲɛ 2
- **Den san 6 ka se san 12 ma**: kafeminkutu ɲɛ ½ ka se ɲɛ 1 ma
- **Den san 2 ka se san 6 ma**: kafeminkutu ɲɛ ¼ ka se ɲɛ ½ ma
- **Den min tɛ san 2 bɔ**: Aw kana a di den ma.

Walasa ka ŋɛɲɛ kɛlɛ

Aw bɛ kafeminkutu ɲɛ 8 ɛpisɔmu kɔkɔma mugu kɛ ji litiri 1 na ani ka to ka finimugu walima bandi su o la ka a da ŋɛɲɛma yɔrɔ la.

Duntulu—kɔnɔmagayalan

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Kokotɔ minnu kɔnɔ bɛ ja, u bɛ dimi sɔrɔ banakɔtaa senfɛ, olu bɛ nin tulu kofɔlen min tuma dɔw. Tiɲɛ yɛrɛ la, a tɛ kɔnɔ magaya, nka a bɛ tulu kɛ banakɔtaa la. Dumuni fumaw de ka fisa, i n'a fɔ sumanbuw ni bananku.

A tulu in dunta hakɛ kɔnɔmagayali la:

> Baliku ni denmisɛnni minnu ka ca ni san 12 ye, olu ka minta: dumunikɛkutu ɲɛ 1 ka se 3 ma, lɛri 1 surafana kɔfɛ. Aw kana a ni dumuni dun waati kelen na barisa a bɛ se ka witamini dɔw faga ka bɔ dumuni na.

Aw ye aw janto nin na: aw kana a di den ma min tɛ san 12 bɔ, walima musokɔnɔmaw, denbatigiw, walima mɔgɔ minnu wulili ka gɛlɛn ka bɔ dilan kan ani fɛnw kununi ka gɛlɛn mɔgɔ minnu bolo.

Giliserini, *Glycérine*, min bɛ don banakɔtaa yɔrɔ la

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Furakisɛ don min bɛ don banakɔtaa yɔrɔ la. A bɛ banakɔtaa nege bila mɔgɔ la ani ka a bɔli nɔgɔya.

Baliku ni denmisɛnni san 12 ka giliserini **donta hakɛ** banakɔtaa yɔrɔ la:

> Aw bɛ a kisɛ 1 don aw banakɔtaa yɔrɔ la, ani ka a to yen fo miniti 15 ka se miniti 30 ma (a donni ka nɔgɔn ni aw ye aw da). Ni aw ye a to a ka mɛn aw kɔnɔ, o bɛ a to a ka baarakɛ ka ɲɛ.

Nu gerennen dayɛlɛli la

Walasa ka nu gerennen dayɛlɛ, a ka fisa tuma dɔw la ka kɔkɔ dɔɔni kɛ ji la ka o foron, i n'a fɔ a ɲɛfɔlen don gafe ɲɛ 269 la cogomin. Tuma ni tuma nudayɛlɛfura tonita bɛ se ka kɛ nu kɔnɔ, i n'a fɔ nin cogo la.

Efedirini walima fenilefirini bɛ nudayɛlɛfura tonita minnu na, *éphédrine ou phényléphrine*

Izinitigi ka tɔgɔ dalen neyosinefirini, *Neosynephrine*

Tɔgɔ _____

sɔngɔ _____

hakɛ (bara) _____

Nin fura ninnu bɛ se ka nugeren ni nujibɔ furakɛ kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni tulodimi bɛ a tigilamɔgɔw la

Nu gerennen dayɛlɛli furaji tonita **hakɛ:**

> Aw bɛ fura toniko 1 walima 2 kɛ nu kelen kelen bɛɛ kɔnɔ i n'a fɔ a jiralen don gafe ɲɛ 269 na cogomin. **Aw kana a toni ka tɛmɛ tile 3 kan** wa fana aw kana aw yɛrɛ deli a la.

Ni aw b'a fɛ ka nudayɛlɛli furaji tonita dilan ni efedirini furakisɛ ye, aw bɛ a furakisɛ 1 yeelen kafeminkutu ɲɛ kelen ji la.

Sɔgɔsɔgɔ furakɛli la

Sɔgɔsɔgɔ ye farikolo ka fɛɛrɛ ye fiɲɛsiraw Saniyali kama min bɛ taa fo fogonfogon la, a bɛ banakisɛ ni nɔgɔw bali ka don fogonfogon la. Sɔgɔsɔgɔ fana ye farikolo kɛlɛkɛcɛ dɔ fana ye, o de kama sɔgɔsɔgɔfura bɛ tɔɔrɔ min lase mɔgɔ ma, a tɛ o mako ɲɛ. **Sɔgɔsɔgɔfura ninnu** ka kan ka ta kankɔnɔŋɛɲɛ dɔrɔn de kama ani sɔgɔsɔgɔjalan min bɛ mɔgɔ bali ka sunɔgɔ. Fura wɛrɛw bɛ yen, olu dabɔra kari magayali kama ka sɔrɔ ka a labɔ.

Tiɲɛ na siro suguya fila ninnu bɛɛ (minnu bɛ sɔgɔsɔgɔ mada ani minnu bɛ kari labɔli nɔgɔya) bɛ ta siɲɛ caman

ka a sɔrɔ u ɲɛci tɛ yen. Sɔgɔsɔgɔfura lakodɔnnenw caman bɛ yen olu tɛ mako ɲɛ ni wari latiɲɛ tɛ.

Sɔgɔsɔgɔfura ɲɛnɛma ni a laɲuman tɛ tɛmɛ ji kan. Ka ji caman min ani ka i wusu jikalan na, o funteni bɛ kari bɔli nɔgɔya, o bɛ sɔgɔsɔgɔ nɔgɔya ka tɛmɛ furaw kan. Walasa ka a kɛcogo dɔn, aw bɛ gafe ɲɛ 275 lajɛ. Farafin sɔgɔsɔgɔfura dilancogo ɲɛfɔlen don gafe ɲɛ 275 la.

Sɔgɔsɔgɔmadalan: Kodeyini, *Codéine*

Tɔgɔ _____

hakɛ bara _____

sɔngɔ _____

A sirojilama bɛ sɔrɔ. A furakisɛlama fana bɛ yen miligaramu 30 walima 60. Asipirini walima asetaminofɛni bɛ a la tuma dɔw la, nka tuma dɔw olu tɛ a la.

Kodeyini ye dimimadalan ɲumanba ye min fanga ka bon ni sɔgɔsɔgɔfura caman ye, mɔgɔw ye a tali kɛ u delinanko ye, o de ye a to a sɔrɔli ka gɛlɛn.

A ni sɔgɔsɔgɔfura wɛrɛw sirojilama ɲaminen bɛ sɔrɔ walima a furakisɛlama. Walasa ka a tacogo dɔn, aw bɛ furukansɛbɛn lajɛ. A dɔɔni bɛ mako ɲɛ sɔgɔsɔgɔ madali la ka tɛmɛ dimi kan.

Walasa ka baliku ka sɔgɔsɔgɔfurakɛ, a ka ca a la, miligaramu 7 ka se miligaramu 15 ma o bɛ wasakɛ.

Denmisɛnniw ta man kan ka se o hakɛ ma, aw bɛ u ka furadita bɛrɛ bɛn u si ni u girinya ma (aw ye gafe ɲɛ 112 lajɛ)

Dimigɛlɛn na, mɔgɔkɔrɔba bɛ se ka kodeyini miligaramu 30 ta ka se 60 ma lɛri 4 o lɛri 4.

Aw ye aw janto nin na: kodeyini ye delinafura ye. Aw bɛ a ta tile damadɔ dɔrɔn kɔnɔ.

Sisan furakɛli la

Walasa ka sisan kunbɛn ani ka a furakɛ ka ɲɛ, aw bɛ gafe ɲɛ 272 lajɛ. Sisan bɛ mɔgɔ minnu na, sisanfura man kan ka ban olu bolokɔrɔ. Kabini aw bɛ sɔmi sisan taamasiɲɛw fɔlɔw la ni o ye ninakili fereke ye, aw bɛ fura ta.

Salibitamɔli, *Salbutamol*

Tɔgɔ _____

hakɛ (baara): _____

sɔngɔ _____

Tuma dɔw a fiyɛta bɛ sɔrɔ, aw bɛ a sama walasa aw ka ninakili sɔrɔ (mikɔrɔgaramu 100 bɛ a bara kelen kelen bɛɛ kɔnɔ)

Siroji ye miligaramu 2 ye mililitiri 5 kɔnɔ.

Walasa ka a furakɛ ani ka a kunbɛn

Salibitamɔli samata hakɛ:

- **Sisan daminɛtɔ la,** aw bɛ fura fiyɛta samako 1 kɛ ka se 2 ma lɛri 4 o lɛri 4 ka se lɛri 6 ma fo ka ninakilifereke jɔ. Aw bɛ a caman fiyɛ ni ninakili fereke ka jugu
- **Sani sisantɔw ka farikoloɲɛnajɛ kɛ,** a bɛ fura in fiyɛ lɛri ½ ka kɔn, a bɛ a fiyɛko 2 kɛ miniti 15 ka se miniti 30 ma.
- **Ni banna cunnen don,** aw bɛ samako 2 kɛ ka se 4 ma miniti 20 o miniti 20.

Salibitamɔli jilama tacogo: a miligaramu 2 ji mililitiri 5 la.

O ye baliku ta ye: mililitiri 10 siɲɛ 3 tile kɔnɔ:

- **Denmisɛnniw**: san 1 ka se san 12 ma: mililitiri 5 siɲɛ 3 tile kɔnɔ
- **Denw san 1 duguma**: mililitiri 2.5 siɲɛ 3 tile kɔnɔ

Ni aw bɛ salibitamɔli ta tuma bɛɛ, aw farikolo bɛna deli a la, o kama aw bɛ hakɛ kɔrɔ min ta fo aw ka dɔ fara o kan, o de bɛ a to a tɛ mako ɲɛ aw ye fana. Sisan juguman bɛ mɔgɔ minnu na, a ka fisa olu ka salibitamɔli sama tuma bɛɛ ni minɛn ye min bɛ wele ko bekulometazɔni

(*beclomethasone*), o bɛ u ka furagazi samata hakɛ bɛrɛ bɛn.

Musolasiritɔw ka kan ka u ka sisan kunbɛn ani ka a furakɛ sani a ka se ninakilifereke ma. Den bɛ muso minnu sin na, olu bɛ se ka salibitamɔli sama nka u ka a kɛ hakɛ la.

Salibitamɔli bɛ se ka farikoloyɛrɛyɛrɛ, jatigɛ, ɲɛnamini, dusukuntantan teliyali ani kungolodimi bila mɔgɔ la. A jilama fana bɛ se ka kɔnɔdimi ni fɔɔnɔ bila mɔgɔ la.

Ni sisan ni dusukunnabana bɛ aw la, aw kana nin fura ninnu ta ni dɔgɔtɔrɔ ka yamariya tɛ: beta bulokɛri "*bêta-bloquant*", u bɛ i n'a fɔ atenɔli, *atenolol*, metoporolɔli, *metoprolol*, poroparanɔli, *propranolol* walima olɔli "*olol*" bɛ fura minnu tɔgɔ laban na.

Bekulometazɔni, *Béclométhasone*

Tɔgɔ _____

sɔngɔ _____

hakɛ (bara) _____

A samata bɛ sɔrɔ ninakili kama, mikɔrɔgaramu 50 walima 250 bɛ a bara kelen kelen bɛɛ kɔnɔ.

Sisanfura ɲuman min bɛ fiɲɛ tɛmɛsira ni fogonfogon bali ka funu ani ka u tanga.

Denmisɛnniw ni balikuw ka bekulometazɔni samata hakɛ:

Aw bɛ a mikɔrɔgaramu 50 bara fiyɛko 2 kɛ ka se 4 ma siɲɛ 2 don o don. Ni aw ye mikɔrɔgaramu 50 gazi sama ka tɛmɛ fiyɛko 4 kan siɲɛ 3 tile kɔnɔ, o da ka nɔgɔ ani fana o ka fisa ni a mikɔrɔgaramu 250 samata fiyɛko 1 ye ka se 2 ma.

A ka fisa aw ka bekulometazɔni ta salibitamɔli talen kɔ, barisa salibitamɔli bɛ fiɲɛsiraw dayɛlɛn, o bɛ a to bekulometazɔni bɛ don u fɛ ka ɲɛ.

Bekulometazɔni tɛ sisan kɛnɛya, nka a bɛ a bali ka juguya ni o ye a sɔrɔ aw bɛ a sama don o don tile 3 ka se tile 7 ma, aw bɛna a ye ko fisaya bɛka don bana na.

Musolasiritɔw ka kan ka u ka sisan kunbɛn ani ka a furakɛ sani a ka se ninakilifereke ma. Denbatigiw bɛ se ka bekulometazɔni sama, nka u ka a dan hakɛ la.

Ni safa bɛ aw da kɔnɔ (aw ye gafe ɲɛ 362 lajɛ), aw bɛ a furakɛ ni nisitatini, *nystatine* ye walima mikonazɔli, *miconazole* (aw ye gafe ɲɛ 551 lajɛ). Fura in kɛ o kɛ aw da kɔnɔ ni aw tilala, aw kana ɲinɛ ka aw da sanango.

Aw bɛ fura sama ni a bara ye. Ni aw ma datuguna don aw ka furasamabara la, aw ka fura fanba bɛɛ bɛ jigin aw nɛ kɔrɔ ani aw kan kɔnɔ, a tɛna se aw fogonfogon la o yɔrɔ min mako bɛ fura la kosɛbɛ. Aw bɛ fura sama kosɛbɛ wo fɛ walasa a caman ka se fogonfogon la. Ni wo tɛ aw ka gasi samanan na, nin ye a dilancogo 2 ye.

- Aw bɛ bɔlini fila da nɔrɔ ɲɔgɔn na. Aw bɛ wo fitini bɔ a kunkelen na gazi samani kama, ka wo belebeleba bɔ kunkelen dɔ in na aw da donyɔrɔ.
- Aw bɛ buwasɔnbidɔnni bobara tigɛ ka o don aw da la, ka sɔrɔ ka gazi samanan don bidɔn da fɛ.

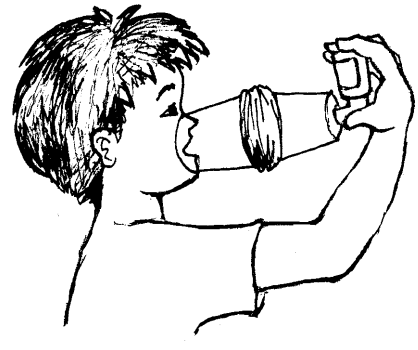

Peredinizolɔni, *Prednisolone* walima Peredinizɔni, *Prednisone*

Tɔgɔ _____

a bɛ se ka kɛ:

Furakisɛlama ye miligaramu 5, ani miligaramu 25 walima hakɛ wɛrɛ

hakɛ (foroko): _____

sɔngɔ _____

A jilama miligaramu 5/mililitiri

hakɛ (bara): _____

sɔngɔ _____

Peredinizolɔni ni peredinizɔni ye dimimadafura farimanba ye min bɛ se ka sisan juguman furakɛ.

Aw ye a janto nin na: peredinizolɔni ni peredinizɔni ka kan ka kɛ ka sisan jugumanba de furakɛ. Fura ninnu kɔlɔlɔ bɛ se ka bonya kosɛbɛ, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni aw ye u ta ka tɛmɛ dɔgɔkun damadɔ kan. Ani fana u bɛ farikolo dɛsɛ ka banamisɛnniw kɛlɛ, u bɛ se ka jatigɛ bila aw la ani ka aw bali ka sunɔgɔ.

Peredinizolɔni ni peredinizɔni **tata** hakɛ sisan jugumanba furakɛli la.

Aw bɛ a takofɔlɔ di joona joona, okɔ aw bɛ a ta sɔgɔma o sɔgɔma tile 3 ka se tile 7 ma. A tako kelen kelen bɛɛ la:

Balikuw ni denmisɛnniw minnu si ka ca ni san 8 ye: miligaramu 30 ka se miligaramu 60 ma

Denmisɛnniw san 3 ka se san 7 ma: miligaramu 20 ka se 40 ma

Denmisɛnniw minnu ma san 3 bɔ: miligaramu 10 ka se 40 ma

Aw kana a di ka tɛmɛ miligaramu 60 kan tile kɔnɔ.

Epinefirini, *Épinéphrine*

A bɛ wele fana ko aderenalini, *adrénaline*

Tɔgɔ _____

sɔngɔ _____

hakɛ _____

Tuma dɔw la a anpululama miligaramu 1 bɛ sɔrɔ mililitiri 1 na.

Epinefirini ka kan ka ta:

1. **Sisan jugumanba la ni** banabagatɔ ninakili bɛ ka fereke ani ni fura wɛrɛ sɔrɔcogo tɛ aw bolo.
2. Faritanabana **jugumanba** walima degun min sɔrɔla penisilini, nɛgɛtigɛbana pikiri walima fura wɛrɛw minnu dilanna ni so sɔrɔmu ye (aw ye gafe ɲɛ 120 lajɛ).

Epinefirini pikiri **kɛta hakɛ sisan** na, aw bɛ a anpulu miligaramu 1 kɛ mililitiri 1 ji la.

Aw ka kan ka dusukun tantankan jate fɔlɔ, o kɔ aw bɛ a pikiri kɛ wolo kɔrɔ:

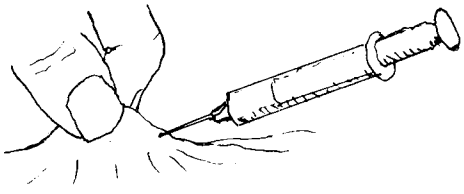

- Balikuw: mililitiri ⅓
- Denmisɛnniw san 7 ka se san 12 ma: mililitiri ⅕
- Denmisɛnni san 1 ka se san san 6 ma: mililitiri 1/10
- Denmisɛnni minnu tɛ san 1 bɔ: **aw kana a di olu ma**

Aw bɛ se ka segin ka o hakɛ kelen kan miniti 30 ni a ɲɛci bɛ yen sinɛ 3 tile kɔnɔ.

Epinefirini pikiri kɛta hakɛ **faritanabana jugumanba la**, aw bɛ a anpulu miligaramu 1 kɛ mililitiri 1 ji la.

Aw bɛ sɔrɔ ka o kɛ sogobu la:

- Baliku: mililitiri ½
- Denmisɛnni san 7 ka se san 12 ma: mililitiri ⅓
- Denmisɛnni san 1 ka se san 6 ma: mililitiri ¼
- Denmisɛnni minnu ma san 1 sɔrɔ: aw kana a di olu ma

Ni aw yɛrɛ bɛ a dɔn ko banabagatɔ mako bɛ fura la halibi, aw bɛ se ka diko filanan kɛ miniti 30 diko fɔlɔ kɔfɛ, ani diko sabanan miniti 30 wɛrɛ diko filanan kɔfɛ. Aw kana tɛmɛ diko 3 kan. Nka ni dusukun tɛmɛna tantanko 30 kan miniti kɔnɔ pikiri fɔlɔ kɔfɛ, aw kana pikiri wɛrɛ kɛ a tigi la.

Ni aw bɛ penifirini pikiri kɛ, aw ye aw janto aw kana tɛmɛ hakɛ kofɔlen kan.

Metopamizini, *Métopimazine*

Izinitigi ka tɔgɔ dalen: Wogalɛni, *Vogalène*

A bɛ se ka kɛ

- furakisɛlama ye miligaramu 2,5
- furaji miligaramu 0,1 bɛ sɔrɔ tonita 1 na
- sirojilama miligaramu 5 mg bɛ kafeminkutu kelen na
- pikiriji miligaramu 10 bɛ anpulu kɔnɔ

Nin ye fɔɔnɔ fura ɲuman ye. A ka fisa ni kɔnɔboli walima fɔɔnɔ bɛ banabagatɔ la, walasa ka a Farikolojidɛsɛ kunbɛn.

Kɔlɔlɔw

Metopamizini bɛ se ka kɔnɔmagaya lase mɔgɔ ma, walima kɔnɔboli, daji jali, ani sɛgɛn. Ni aw yɛ fura ninnu ta, aw kana mobili boli walima faratila baara kɛ i n'a fɔ masinina baaraw.

A' y'aw janto nin na:

Muso kɔnɔma walima den bɛ muso min sin na, o tigi man kan ka metopamizini ta, fo ni a ɲɛci bɛ.

Tacogo:

- Baliku: kisɛ 1 ka se 2 ma, don o don siɲɛ 3;
- Denyɛrɛnin ani denmisɛnw: kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ a miligaramu 1 di, siɲɛ 3 tile kɔnɔ. Aw kana tata kake caya ni miligaramu 15 ye lɛri 24 kɔnɔ.

Aw bɛ metopamizini ta miniti 15 dumunikɛ kɛlen kɔfɛ.

Faritanabanaw ni fɔɔnɔ: fariŋɛɲɛfuraw

Fariŋɛɲɛfuraw ye fura ye minnu bɛ baarakɛ farikolo la cogoya caman na:

1. U bɛ farikolo dɛmɛ ka faritanabanaw mada walima ka u kunbɛn, ŋɛɲɛ walima kurukuru wolo la, fɛŋɲɛnamani kinda, jirifeere ni binjalan gɔngɔn mura ani faritanabana jugumanba
2. U bɛ faritanabana walima fɔɔnɔ kunbɛn ani ka u nɔgɔya.
3. U bɛ sunɔgɔ bila mɔgɔ la. Ni aw bɛ fura ninnu ta, aw kana faratila baara kɛ i n'a fɔ: masinina baaraw walima dɔlɔmin.

Porometazini, ***prométhazine*** ni **difenidaramini**, ***diphénhydramine*** *(Benadryl),* olu ye fariŋɛɲɛfuraw farinmanw ye minnu bɛ sunɔgɔ bila mɔgɔ la kojugu. **Dimɛnidaranati,** ***diménhydrinate*** (*Dramamine*) ni difenidaramini bɔlen don, u bɛ kɛ ka faritanabanaw furakɛ. O la fɔɔnɔ min sababu kɛra fɛn wɛrɛw ye, porometazini bɛ o lajɔ.

Kulɔrifeniramini, *chlorphéniramine* da ka nɔgɔ ni fariŋɛɲɛfura tɔw ye wa a tɛ sunɔgɔ bila mɔgɔ la kosɛbɛ. O de kama a ka fisa tuma dɔw la ka kulɔrifeniramini ta fariŋɛɲɛ na tilefɛ. Porometazini tali ka ɲi sufɛ barisa a bɛ sunɔgɔ bila mɔgɔ ani ka ŋɛɲɛ tigɛ.

Foyi tɛ a jira ko fariŋɛɲɛfuraw bɛ mura nɔgɔya. Aw bɛ u kɛ ka mura furakɛ tuma dɔw la ka a sɔrɔ u ɲɛci tɛ o la. U man kan ka ta ka caya.

Fariŋɛɲɛfuraw man kan ka ta sisan na, barisa u bɛ kari fasaya ka ninakili tɔ gɛlɛya.

Fariŋɛɲɛfuraw pake kelen ka kan ka bila furaminɛn kɔnɔ. Porometazini de ka ɲi aw bolokɔrɔ.

Ka da a kan ale tɛ sɔrɔ tuma bɛɛ, o la fariŋɛɲɛfuraw wɛrɛw bɛ se ka di.

Fura tali sariya la, fariŋɛɲɛfuraw **dunta de ka fisa**. A pikiri ka ɲi fɔɔnɔ jugumanba de lajɔli la walima sani aw ka bagakɛlɛfuraw di (sa ka kinni) ani tɔɔrɔ wɛrɛw minnu bɛ aw kɔnɔnafili. Ni denmisɛnni don, a ka fisa aw ka a kɛ a banakɔtaayɔrɔ fɛ.

Porometazini, *Prométhazine*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Fenɛrigan, *Phenergan*.

Tɔgɔ _____

A tuma dɔw la

A furakisɛlama miligaramu 12.5 bɛ sɔrɔ

hakɛ: _____

sɔngɔ _____

Pikiri anpululama miligaramu 25, mililitiri 1 na

hakɛ (pake): _____

sɔngɔ _____

A miligaramu 12.5, miligaramu 25, ani miligaramu 50 min bɛ don banakɔtaayɔrɔ fɛ

hakɛ (pake): _____

sɔngɔ _____

Aw ye aw janto nin na: aw kana porometazini di denmisɛnniw ma minnu ma san 2 sɔrɔ. Musolasiritɔw ni denbatigiw olu bɛ se ka a ta dɔrɔn, waati min ni a tali bɛ kɛ u ma waajibi ye.

Porometazini tata hakɛ (miligaramu 1/kilogaramu/tile)

Ni aw bɛ a furakisɛ miligaramu 12.5 ta siɲɛ 2 tile kɔnɔ

A diko kelen o kelen:

Baliku: miligaramu 25 ka se 50 ma (furakisɛ 2 ka se 4 ma)

Denmisɛnni san 7 ka se 12 ma: miligaramu 12.5 ka se 25 ma (furakisɛ 1 ka se 2 ma)

Denmisɛnni san 2 ka se 6 ma: miligaramu 6 ka se 12 ma (furakisɛ ½ ka se 1 ma)

Den san 1: miligaramu 4 (furakisɛ ⅓)

Den min ma san 1 sɔrɔ: miligaramu 3 (furakisɛ ¼)

Ni aw bɛ pikiri kɛ fasasira fɛ, miligaramu 25 mililitiri la.

Aw bɛ pikiri kɛ siɲɛ kelen, ani ka segin a kan lɛri 2 ka se lɛri 4 ma, ni a ɲɛci bɛ yen.

Aw bɛ pikiri kɛ siɲɛ 1:

- **Baliku**: miligaramu 25 ka se 50 ma (mililitiri ½ ka se 2 ma)
- **Denmisɛnni san 7 ka se 12 ma:** miligaramu 12.5 ka se 25 ma (mililitiri ½ ka se 1 ma)
- **Denmisɛnni min ma san 7 sɔrɔ**: miligaramu 6 ka se 12 ma (mililitiri ¼ ka se ½ ma)
- **Den min ma san 1 sɔrɔ**: miligaramu 2.5 (mililitiri 0.1)

Ni aw bɛ fura miligaramu 25 don banakɔtaayɔrɔ fɛ.

Aw bɛ fura don banakɔtaayɔrɔ la ka ɲɛ ani ka segin a kan lɛri 4 ka se 6 ma ni a ɲɛci bɛ yen.

A don o don:

Baliku ni denmisɛnni min ka ca ni san 12 ye: miligaramu 25 (fura den 1)

Denmisɛnni san 7 ka se 12 ma: miligaramu 12.5 (fura ½)

Denmisɛnni san 2 ka se 6 ma: miligaramu 6 (fura ¼)

Difenidaramini, *Diphénhydramine*

Izinitigiw ka tɔgɔ benadirili, *Benadryl*

Tɔgɔ _____

Tuma dɔw la:

a forokonilama miligaramu 25 ni 50 bɛ sɔrɔ

hakɛ (pake): _____

sɔngɔ _____

Pikiriw: anpulu miligaramu 10 walima 50 mililitiri kelen kelen bɛɛ la

hakɛ (pake): _____

sɔngɔ _____

Aw ye aw janto nin na: aw kana difenidaramini di denyɛrɛni ma walima den bɛ muso minnu sin na. A ka fisa fana aw kana difenidaramini di musokɔnɔmaw ma, fo ni a kɛra waajibi ye.

Difenidaramini **tacogo** (miligaramu 5/ kiligaramu/tile kɔnɔ)

Aw bɛ a forokoni miligaramu 25 ta.

Aw bɛ a di siɲɛ 3 walima siɲɛ 4 tile kɔnɔ:

- **Baliku**: miligaramu 25 ka se 50 ma (forokoni 1 walima 2)
- **Denmisɛnni san 8 ka se san 12 ma**: miligaramu 25 (forokoni 1)
- **Denmisɛnni san 2 ka se san 7 ma**: miligaramu 12.5 (forokoni ½)
- **Denyɛrɛni**: miligaramu 6 (forokoni ¼)

Aw bɛ a pikiri kɛ sogobu la (mi), miligaramu 50 mililitiri kelen kelen bɛɛ la.

Difenidaramini pikiri ka kan ka kɛ faritanabana jugumanba dɔrɔn de la. A pikiri bɛɛ ka kan ka kɛ siɲɛ kelen, ani ka segin a kan lɛri 2 ka se lɛri 4 ma ni a ɲɛci bɛ yen.

Balikuw: miligaramu 25 ka se 50 ma (mililitiri 0.5 ka se 1 ma)

Denmisɛnni: miligaramu 10 ka se 25 ma, a bɛ bɔ fura bonya hakɛ la (mililitiri 0.2 ka se 0.5 ma)

Denw: miligaramu 5 (mililitiri 0.1)

Kulɔrifenamini, *Chlorphénamine* walima Kulɔrifeniramini, *Chlorphéniramine*

Kulɔrifenamini ye fura ye min bɛ ŋɛŋɛ, tiso ani kurukuru nɔgɔya, ani ka fura ka kɔlɔlɔ bangelen wɛrɛw nɔgɔya. A bɛ se ka kɛ ka fɛŋɛnamanin kindaw furakɛ. Ni dumuni walima ni fura dɔ bɛ faritanabana bila mɔgɔ la walima binjalanmura (tisoli ni ɲɛŋɛŋɛ min bɛ sɔrɔ jirifeere gɔngɔn fɛ), fura in bɛ se ka ta olu fana kama.

Fura kɔlɔlɔw

Jigɔli (nka ale kɔlɔlɔw tɛ faritanabana fura tɔw ta bɔ).

A tata hakɛ

- **San 1 ka se san 2 ma**: aw bɛ miligaramu 1 di siɲɛ 2 don o don fɔ k'a tigi ka nɔgɔya
- **San 3 ka se san 5 ma**: aw bɛ miligaramu 1 di lɛri 4 o lɛri 4 ka se lɛri 6 ma fo a tigi ka nɔgɔya
- **San 6 ka se san 12 ma**: aw bɛ miligaramu 2 di lɛri 4 o lɛri 4 ka se lɛri 6 ma fo a tigi ka nɔgɔya
- **San 12 ka yɛlɛn:** aw bɛ miligaramu 4 di lɛri 4 o lɛri 4 ka se lɛri 6 ma fo a tigi ka nɔgɔya

Ni faritanabana jugumanw don: aw bɛ fɔlɔ ka epinefirini, *épinéphrine* pikiri kɛ a tigi la (sɛbɛn ɲɛ 578). Ni aw ye kulɔrifeniramini pikiri kɛ, o bɛ faritanabana in bali ka segin epinefirini fanga bannen kɔ. (Ni kulɔrifeniramini pikiri t'aw bolo, aw b'a furakisɛ d'a ma i n'a fɔ a ɲɛfɔlen don cogo min sanfɛ).

San 1 ka se san 5 ma: aw bɛ a miligaramu 2.5 pikiri kɛ a tigi la ka se miligaramu 5 lɛri 4 o lɛri 4 ka se lɛri 6 ma fo faritana taamasiɲɛ bɛɛ ka tunu.

- **San 6 ka se 12 ma**: aw b'a miligaramu 5 pikiri kɛ tigi la ka se miligaramu 10 lɛri 4 o lɛri 4 ka se lɛri 6 o lɛri 6 ma fɔ k'a fɔ ko faritana taamasiɲɛ bɛɛ ka tunu.
- **San 12 san fɛ**: aw b'a miligaramu 10 pikiri kɛ a tigi la ka se miligaramu 20 ma (nka aw kana tɛmɛ miligaramu 40 kan fiyewu lɛri 24 kɔnɔ) lɛri 4 o lɛri 4 ka se lɛri 6 ma fo faritana taamasiɲɛ bɛɛ ka tunu.

Dimɛnidaranati, *Diménhydrinate*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen daramamini, *Dramamine*.

Tɔgɔ _____

hakɛ (pake): _____

sɔngɔ _____

Tuma dɔw la, a furakisɛlama miligaramu 50 bɛ sɔrɔ; ani fana a sirolama miligaramu 12.5 min bɛ min ni kafeminkutu ye; ka fara a furakisɛlama wɛrɛ kan min bɛ don banakɔtaayɔrɔ la

Nin bɛ feere faritanabanaw kama, nka u bɛ se ka ta i n'a fɔ fariŋɛɲɛfura tɔw ka faritanabanaw mada ani ka mɔgɔ lasunɔgɔ.

Dimɛnidaramini tacogo:

Aw bɛ a ta siɲɛ 4 tile kɔnɔ. A di o di:

- **Den sen 13 Sanfɛ ni baliku**: miligaramu 50 ka se 100 ma (furakisɛ 1 walima 2)
- **Den san 7 ka se 12 ma**: miligaramu 25 ka se 50 ma (furakisɛ ½ ka se 1 ma)
- **Den san 2 ka se 6 ma:** miligaramu 12 ka 25 ma (furakisɛ ¼ ka se ½ ma)
- **Den minnu ma san 2 sɔrɔ**: miligaramu 6 ka se 12 ma (furakisɛ ⅛ ka se ¼ ma)

Bagafuraw

Aw ye aw hakili to nin na: bagafura caman bɛ dilan ni so sɔrɔmu ye, i n'a fɔ sa kinda ni buteni kinda. Nka o fura ninnu bɛ se ka faritanabana gɛlɛn lase mɔgɔ ma (aw ye faritanabana gɛlɛnw lajɛ gafe ɲɛ 120 la). Sani aw ka sosɔrɔmu pikiri kɛ, **o ka a sɔrɔ epinefirini labɛnnen bɛ aw bolokɔrɔ tuma bɛɛ** ni a kɛra ko gɛlɛya bɛna don a senkɔrɔ. Faritanabana bɛ mɔgɔ minnu na, walima ni sosɔrɔmu suguya dɔw pikiri kɛra u la ka tɛmɛ, a bɛ fisaya u ka **faritanabana** pikiri kɛ i n'a fɔ porometazini (izinitigi tɔgɔ *Phenergan*) walima difenidaramini *(Benadryl)* miniti 15 sani a u ka bagafura pikiri kɛ. Ni aw bɛ sakinda, walima fɛnɲɛnamani wɛrɛw kinda furakɛ, aw bɛ tetanɔsifura (*immunoglobuline antitétanique*) fana fara a kan, ni o sɔrɔcogo bɛ aw bolo.

Bunteni kinda bagafura

Tɔgɔ _____

hakɛ _____

sɔngɔ _____

Tuma dɔw la a mugulama bɛ sɔrɔ min bɛ kɛ pikiriji la

Bunteni kinda bagafura pikiri ka kan ka kɛ sigidaw la, bunteni farinmanw bɛ yɔrɔ minnu na ni u baga bɛ mɔgɔ faga. A ka ca a la, bunteni ka kinni kɔfɛ, bagafura ka kan ka kɛ denmisɛn fitiniw de la kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni kinda bɛ farikolo sanfɛlayanfan fɛ walima kungolo la. Bunteni mana denmisɛnni kin dɔrɔn, a ɲuman ye aw ka bagafura pikiri kɛ a la o yɔrɔnin bɛɛ.

A ca a la, bagafuraw bɛ feere ni u labaaracogo kunnafoni dafalen ye. Aw bɛ o kunnafoniw matarafa ka ɲɛ. Denmisɛnni fitiniw farikolo mako bɛ bagafura caman na ka tɛmɛ kɔrɔbalenw kan. A bɛ se ka kɛ anpulu 2 walima 3 ye.

Bunteni caman bɛ yen, olu baga tɛ fɛn kɛ balikuw la. Ka da a kan bagafura yɛrɛ ye faratimafɛn ye, o de la, a ka fisa aw kana a di balikuw ma.

Sakinda bagafura

Tɔgɔ _____

hakɛ (pake): _____

sɔngɔ _____

Tuma dɔw la, a pikiriji butelilama bɛ sɔrɔ.

Bagafuraw walima fura minnu bɛ farikolo tanga bagaw ma, olu dilanna sakinda baga kama fan caman na dunuya kɔnɔ. Ni aw bɛ sigida la, tuma dɔw sa bɛ mɔgɔw kin yɔrɔ min na, walima ni sakinda baga bɛ mɔgɔw faga, aw bɛ a lajɛ bagafura min bɛ sɔrɔ yen, ka o dɔ mara aw bolokɔrɔ. Bagafura dɔw, minnu ye fura jalanw ye walima mugulamaw, olu bɛ se ka mara ni ka a sɔrɔ u tɛ firigo kɔnɔ sumaya la. Nka a fura tɔw tɛ se ka mara ni sumaya tɛ.

A ka ca a la bagafuraw bɛ feere ni u labaaracogo kunnafoni dafalen ye. Aw bɛ o kunnafoniw kalan **sani** aw mako ka jɔ u la. Ni sa belebeleba ye mɔgɔ kin, hali ni a tigi ka dɔgɔn, aw ka kan ka bagafura caman kɛ ka a furakɛ. Tuma dɔw la a ka kan ka kɛ anpulu 2 ye walima ka tɛmɛ o kan. Walasa safura ka mako ɲɛ kosɛbɛ, a pikiri ka kan ka kɛ teliyala sa ka kinni kɔfɛ.

Aw ye aw kɔlɔsi walasa ka dengun juguw bali (aw ye gafe ɲɛ 120 lajɛ).

Tetanɔsifura (nɛgɛtigɛbanafura)

Nɛgɛtigɛbanafura anpulilama hakɛ 250 bɛ sɔrɔ.

Tɔgɔ _____

hakɛ: _____

sɔngɔ _____

Nɛgɛtigɛbana boloci ma kɛ mɔgɔw la yɔrɔ min, aw ka aw gɛlɛya nɛgɛtigɛbanafura ka sɔrɔ aw ka furaminɛn kɔnɔ. Fura in dɔnnen don ni tɔgɔ wɛrɛ ye, ni o ye ipɛritɛti (*Hyper-Tet*) ye. nɛgɛtigɛbanafura min dilanna ni so serɔmu ye, aw kana o kɛ ka mɔgɔw furakɛ, barisa o dabɔra baganw de kama.

Mɔgɔ min ka nɛgɛtigɛbana boloci ma dafa, ni jokinda belebele bɔra o tigi la min bɛ se ka na ni tetanɔsibana ye (aw ye gafe ɲɛ 295 lajɛ), **sani tetanɔsi taamasiɲɛw ka ye**, aw bɛ nɛgɛtigɛbana pikiri hakɛ 250 (anpulu 1) kɛ a tigi la;

Ni tetanɔsi taamasiɲɛw bɔra mɔgɔ la, aw bɛ pikiri hakɛ 500 (anpulu 2) kɛ o tigi la.

Tetanɔsi **taamasiɲɛw bɛ juguya ka taa a fɛ hali ni a bɛka furakɛ ni** nɛgɛtigɛbanafura ye. **Furakɛli fɛɛrɛ wɛrɛ minnu ɲɛfɔlen don ka damine gafe ɲɛ** 297 **na, olu fana nafa ka bon**. Aw bɛ furakɛli daminɛ o yɔrɔnin bɛɛ ka sɔrɔ ka dɔgɔtɔrɔ dɔ ka dɛmɛ ɲini.

Fafura, *Immunoglobuline antirabique*

A fura in suguya fila de bɛ yen, a kelen bɛ dilan ni adamaden joli ye (HRIG) a tɔkelen dilannen don ni so joli ye (ERIG). Fafura min dilannen don ni adamaden joli ye, o de ka ɲi nka a da ka gɛlɛn wa a bɛ se ka a tɛ sɔrɔ aw ka sigida la.

Kɔlɔlɔw

A pikirida bɛ se ka funu ka dimi kɛ a la.

Kunnafoni nafama

Fafura kɔlɔlɔ bɛ se ka juguya mɔgɔ dɔw ma. O la sani aw ka pikiri in kɛ, aw bɛ aw jija epinefirini ka kɛ aw bolo kɔrɔ (A' ye gafe ɲɛ 271 lajɛ.)

A tacogo

Aw bɛ fura pikiri kɛ joli kɛrɛdaw la a saniyalen kɔ. Ni a pikiri bɛɛ ma se ka kɛ joli kɛrɛdaw fɛ, aw bɛ a tɔ kɛ woro la.

Ni aw bolo fura man ca, aw bɛ se ka serɔmu gansan fara a pikiri kan walasa a ka caya min b'a to a piki joli kɛrɛdi bɛɛ la. A pikiri ka kan ka kɛ joliw kelen kelen bɛɛ la.

Fafura min dilannen don ni adamaden joli ye, a pikiri kɛcogo

Aw bɛ pikiri kɛ siɲɛ 1. Kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ a miligaramu 20 di.

Fafura min dilannen don ni so joli ye, a pikiri kɛcogo

Aw bɛ pikiri kɛ siɲɛ 1. Kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ a miligaramu 20 di.

Aw bɛ wulu fapikiri fara a kan, nka, aw bɛ o pikiri kɛ ni biɲɛ wɛrɛ ye fari fan wɛrɛ la. Aw bɛ pikiri miligaramu 1 kɛ sogobu fɛ kinni don, o kɔ aw bɛ pikiri tɔw kɛ kinni tile 3, a tile 7 ani a tile 14 don (dɔgɔkun 2) ani a tile 28 don (dɔgɔkun 4) kinni kɔfɛ.

Ni baga sera mɔgɔ kɔnɔ

Takami (bagafura)

A mugulama bɛ sɔrɔ. A bɛ a ta tacogo la min ɲɛfɔlen don a buteli kan, walima aw bɛ a ɲagami wɛri ɲɛ 1 ji la walima jiridennɔnɔ ka sɔrɔ ka o bɛɛ min.

Sharibɔn bɛ pɔsɔnni baga sama ani ka a tɔɔrɔ dɔgɔya. A bɛ a ka baara kɛ ka ɲɛ ni a tara pɔsɔnni dunnen nɔgɔni fɛ. **Aw kana fura in di ni asidi farinman, sɛgɛba, gazuwali, walima petɔrɔli sera mɔgɔ kɔnɔ.**

Sharibɔn tata hakɛ, lɛri 1 pɔsɔnni selen kɔ mɔgɔ kɔnɔ:

- Baliku ni den san 12 Sanfɛ: garamu 50 ka se 100 ma, aw bɛ o di siɲɛ 1 dɔrɔn
- Den san 1 ka se san 12 ma: garamu 25 siɲɛ 1 dɔrɔn, walima garamu 50 ni pɔsɔnni dunnen hakɛ ka ca.
- Denmisɛnni minnu ma san 1 sɔrɔ: kilogaramu o kilogaramu, garamu 1 di siɲɛ 1 dɔrɔn.

Walasa ka pɔsɔnni baga faga ka bɔ mɔgɔ farikolo la baga donnen kɔ joli la:

- Baliku ni denmisɛn minnu ka tɛmɛ san 1 kan: garamu 25 ka se 50 ma lɛri 4 o lɛri 4 ka se lɛri 6 ma
- Denmisɛnni minnu ma san 1 sɔrɔ: kilogaramu 1 o 1, garamu 1 siɲɛ 1, ka ½ da nin hakɛ kan lɛri 2 o lɛri 2 ka se lɛri 4 ma.

Misali la, ni den girinya ye kilogaramu 6 ye, aw bɛ sharibɔn garamu 6 di a diko fɔlɔ la, ani garamu 3 lɛri 2 ka se lɛri 4 ma o kɔfɛ.

Atɔrɔpini, A*tropine*

Atoropini bɛ kɛ ka binfagalan, fɛnɲɛnamafagalan gazi dɔw baga kɛlɛ. Aw kana fura in kɛ aw la fiyewu, fo ni a kan sɛbɛn y'a jira ko aw ka a kɛ walima fo ni aw b'a kɛ ka suli baga kɛlɛ. A fura kɛta hakɛ bɛ sɔrɔ baga fanga hakɛ de fɛ. Misali la, baga sɔrɔlen dumuni fɛ, o fura tɛ caya ka ka kɛ i n'a fɔ baga sɔrɔlen bagaminɛw fɛ.

Kɔlɔlɔw

Sunɔgɔsuya, hakili cawucawu, kungolodimi, nalo tali ani kɔnɔmagaya.

Kunnafoni nafama!

Aw bɛ a tigi bila sumamayɔrɔ la fura talen kɔ.

A tacogo

Aw bɛ pikiri kɛ sogobu fɛ (bobara walima woro la):

- **Den san 2 duguma:** kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ miligaramu 0.05 pikiri kɛ, miniti 5 o miniti 5 ka se miniti 10 o miniti 10 ma.
- **Den san 2 fo ka se san 10:** kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ a miligaramu 1 pikiri kɛ, miniti 5 o miniti 5 ka se miniti 10 o miniti 10 ma
- **Den san 10 Sanfɛ:** kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ a miligaramu 2 pikiri kɛ, miniti 5 o miniti 5 ka se miniti 10 o miniti 10 ma.

Ni banabagatɔ fari bilenna, k'a ja, ani k'a ɲɛjɛ bonya, aw bɛ fura in kɛli jɔ.

Ni baga jugumanba don, aw bɛ hakɛ dita fɔlen ninnu ɲɔgɔn 2 di a tigi ma.

Deferɔkizamini, *Déféroxamine*

Deferɔkizamini bɛ kɛ baga kɛlɛ, baga min sɔrɔla nɛgɛ fɛ, a bɛ nɛgɛ baga faga ka bɔ joli la.

Kɔlɔlɔw

A bɛ bugu bila ɲɛ na ani ka hakili ɲagami.

Kunnafoni nafama

Aw kana a fura di komokilidimitɔ ma, walima ni a tigi tɛ se ka sugunɛkɛ. Aw kana a di ni den tɛ san 3 bɔ.

A tacogo

Aw bɛ pikiri kɛ sogobu fɛ (bobara la walima woro la). Aw bɛ a pikiri miligaramu 50 kɛ a tigi la lɛri 6 o lɛri 6. Aw kana a pikiri tɛmɛ garamu 6 kan tile kɔnɔ. Ni aw ma se k'a tigi girinya dɔn, aw bɛ pikiri hakɛ kaɲɛ ni a tigi si ye:

- **Den san 5 duguma:** Aw bɛ a miligaramu 550 kɛ a tigi la lɛri 6 o lɛri 6 tile kelen kɔnɔ (pikiri kɛko 4)
- **Den san 5 ka se san 12 ma:** Aw bɛ a miligaramu 1000 kɛ a tigi la lɛri 6 o lɛri 6 tile kelen kɔnɔ (pikiri kɛko 4)
- **Den san 12 Sanfɛ ani baliku:** lɛri 6 o lɛri 6 tile kelen kɔnɔ, aw bɛ a miligaramu 2000 kɛ a tigi la (pikiri kɛko 2) o kɔ aw bɛ a pikiri miligaramu 1000 a la (pikiri kɛko 2)

Asetilisisiteyini, *Acétylcystéine*

Ni asetaminofɛni tata hakɛ cayara ni hakɛ fɔlen ye, aw bɛ a baga kɛlɛ ni Asetilisisiteyini ye. Kilogaramu o kilogaramu, a dantɛmɛnen baliku la, o ye miligaramu 7000 ye, denmisɛnni ta ye miligaramu 140 ye. Asetilisisiteyini kasa ka gɛlɛn, ni aw ye a ɲagami jiridennɔnɔ dɔ la, o bɛ a minni diya.

A tacogo

Walasa ka asetaminofɛni (parasetamɔli) tata hakɛ dantɛmɛnen baga kɛlɛ:

Kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ Asetilisisiteyini miligaramu 140 fura dunta di a tigi ma. Lɛri 4 kɔfɛ, aw bɛ a miligaramu 70 di a ma ani ka tɛmɛ ni o hakɛ kelen in dili ye lɛri 4 o lɛri 4 fo diko 17. Fura dilen kɔ ni a tigi fɔɔnɔna lɛri kelen kɔnɔ, aw bɛ segin ka fura in di a ma.

Nalɔkizɔni, *Naloxone*

Nalɔkizɔni bɛ kɛ ka dimimadafuraw baga kɛlɛ i n'a fɔ mɔrifini (sunɔgɔfura), eroyini, metadɔni, opiyɔmu, ɔkisikodɔni ani o ɲɔgɔnna caman. Aw bɛ nalɔkizɔni di a tigi ma fo k'a kɛ a ka se k'a ninakili nɔgɔya la. A furakɛli fanga ka bon barisa a bɛ se ka kɛ fo aw ka toka fura di miniti 20 o miniti 20 ni o y'a sɔrɔ ninakili ka gɛlɛn a ma.

Kɔlɔlɔw

Fɔɔnɔnege, fɔɔnɔ, wɔsili ani degun jugumanba.

A tacogo

- **Den san 5 duguma:** kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ a miligaramu 0,1 pikiri kɛ sogobu fɛ (bobara walima woro la), miniti 2 o miniti 2 ka se miniti 3 o miniti 3 ma ka da bana gɛlɛya hakɛ kan, nka aw kana miligaramu 2 di diko kelen na.
- **Den san 5 sanfɛ ani baliku:** Aw bɛ a miligaramu ½ fo ka se miligaramu 2 pikiri kɛ sogobu fɛ. Ni a ɲɛci bɛ yen, aw bɛ segin a dili kan, miniti 2 o miniti 2 ka se miniti 3 o miniti 3 ma, nka aw kana a caya ni miligaramu 10 ye.

Sojuyɔmu nitiritilama, *Nitrite de sodium*

Sojuyɔmu nitiritilama bɛ kɛ ka gazi siyaniri baga kɛlɛ a sojuyɔmu tiyosulifatilama. A pikiri bɛ kɛ jolisira fɛ. Nka aw kana a pikiri kɛ k'a sɔrɔ a kɛli ɲɛdɔnni tɛ aw la.

A tacogo

Aw bɛ a pikiri kɛ dɔɔni dɔɔni min kuntaala b'a ta miniti 5 la ka se miniti 20 ma.

- **Den san 12 duguma:** kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ a pikiri miligaramu 4 ka se miligaramu 10 pikiri kɛ a tigi la jolisira fɛ. Nka aw kana tɛmɛ miligaramu 300 kan.
- **Dan san 12 Sanfɛ ani baliku:** aw bɛ a pikiri miligaramu 300 pikiri kɛ a tigi la jolisira fɛ. O kɔ aw bɛ sojuyɔmu tiyosulifatilama tugu a la. A' sɛbɛn ɲɛ nataw lajɛ walasa ka a dita hakɛw dɔn.

Sojuyɔmu tiyosulifatilama *Thiosulfate de sodium*

Sojuyɔmu tiyosulifatilama bɛ kɛ ka gazi siyaniri baga kɛlɛ a ojuyɔmu nitiritilama. A pikiri bɛ kɛ jolisira fɛ. Nka aw kana a pikiri kɛ k'a sɔrɔ a kɛli ɲɛdɔnni tɛ aw la.

A tacogo

Aw bɛ a pikiri kɛ dɔɔni dɔɔni min kuntaala ka jan ni miniti 10 ye.

- **Den san 12 duguma:** kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ a pikiri miligaramu 400 kɛ a tigi la jolisira fɛ
- **Den san 12 Sanfɛ ani baliku:** kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ a pikiri garamu 12,5 kɛ a tigi la jolisira fɛ.

Kirinni (jali) fura

Fenobaribitali ni fenitoyini *(phénytoïne)* ye furaw ye minnu bɛ kɛ ka binnibana kirinni kunbɛn ka caya. A fura tɔw da ka gɛlɛn, u bɛ sɔrɔ tuma dɔw. Dɔgɔtɔrɔw bɛ fura fila sɛbɛn mɔgɔw kun tuma dɔw la walima min ka ca ni o ye. Ka a sɔrɔ, fura kelen bɛ baara min kɛ, fura caman bɛ o baara kelen de kɛ walima ka tɛmɛ o kan wa o kɔlɔlɔ man bon.

Fenobaribitali, *Phénobarbital*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen luminali, *Luminal*.

Tɔgɔ _____

Tuma dɔw la, a bɛ kɛ

Furakisɛlama ye, miligaramu 15, miligaramu 30, miligaramu 60 ani 100.

hakɛ (pake): _____

sɔngɔ _____

A sirolama miligaramu 15 mililitiri 5 ji la

hakɛ (bara): _____

sɔngɔ _____

Fenobaribitali bɛ ta walasa ka ɲɛnamini kunbɛn. Kirikirimasiɲɛtɔ ka kan ka fura ta tuma ni tuma a ka ɲɛnɛmaya bɛɛ. Aw bɛ a tata hakɛ dɔgɔya min bɛ kirinni kunbɛn;

A**w ye aw janto nin na:** fenobaribitali tata hakɛ mana caya, o bɛ se ka ninakili sumaya walima ka a jɔ. A bɛ baara daminɛ farikolo la dɔɔni dɔɔni ka tila ka mɛn senna waati jan (a bɛ se lɛri 24 ma walima ka tɛmɛ o kan ni a tigi tɛka suguni kɛ). **Aw bɛ aw kɔlɔsi fura in na a tata kana caya**.

Fenobaribitali **tacogo**:

- Baliku ni denmisɛnni minnu tɛmɛna san 12 kan: kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, miligaramu 1 ka se 3 ma don o don, aw bɛ o tila 2 ye walima 3 ka u damakɛɲɛ ka o ta, walima miligaramu 50 ka se 100 ma siɲɛ 2 walima 3 tile kɔnɔ.

- Denmisɛnni minnu bɛ san 12 la walima minnu ma o sɔrɔ, aw bɛ tata hakɛ 1 di olu ma sufɛ, aw bɛ a di tuma bɛɛ sijnɛ 1 walima aw bɛ a tila diko 2 ye ka u damakɛɲɛ i n' a fɔ a ɲɛfɔlen filɛ cogomin.
- Denmisɛnni san 5 ka se san 12 ma: kilogaramu o kilogaramugarau, miligaramu 4 ka se 6 ma tile kɔnɔ
- Denmisɛnni san 1 ka se san 5 ma: kilogaramu o kilogaramugarau, miligaramu 5 ka se 8 ma tile kɔnɔ
- Denmisɛnni min ma san 1 bɔ: kilogaramu o kilogaramugarau, miligaramu 6 ka se 8 ma tile kɔnɔ

An ma fenobaribitali pikiri kɛta hakɛ di yan barisa a pikiri farati ka bon kojugu. A ka kan ka di mɔgɔ fɛ min bɛ a dilancogo dɔn ani min bɛ se ka a pikiri kɛ fasasira fɛ ka ɲɛ.

Fenitoyini, *Phénytoïne*

A bɛ wele fana ko difenilidantoyini, *diphénylhydantoïne*. Izinitigiw ka tɔgɔ dalen dilantɛn *Dilantin*.

Tɔgɔ _____

tuma dɔw la a bɛ kɛ

A forokonilama miligaramu 25. 50 ani 100 bɛ sɔrɔ

hakɛ (pake) _____

sɔngɔ _____

Sirojilama miligaramu 250

hakɛ (bara) _____

sɔngɔ _____

Nin bɛ kirikirimasijnɛ kirinni kunbɛn. A tigiw ka kan ka fura ta u ka ɲɛnɛmaya bɛɛ kɔnɔ. Nka fura tata hakɛ ka kan ka dɔgɔya min bɛ kirinni kunbɛn.

A kɔlɔlɔw: funu, fijnɛ bilali ɲintara la, o bɛ sɔrɔ fenitoyini tali kutaalajan fɛ. Ni nin bana ninnu ka jugu, aw bɛ fura wɛrɛ ta. Ɲintaralabanaw bɛ se ka kunbɛn ni dakɔnɔna saniyali ye dumuni kɔfɛ.

Fenitoyini tacogo

Hakɛ min bɛ ta tile kɔnɔ, aw bɛ o tila 2 walima 3 ye ka a damakɛɲɛ. Misali la ni denmisɛnni san 4 girinya ye kilogaramu 20 ye, aw bɛ miligaramu 150 di o ma tile kɔnɔ, a tilalen diko 2, o kelen kelen bɛɛ bɛ bɛn miligaramu 75 ma, walima diko 3 miligaramu 50 a kelen kelen bɛɛ.

- Baliku ni den minnu tɛmɛna san 16 kan: kilogaramu kelen o kelen miligaramu 4 ka se 6 ma tile kɔnɔ
- Den san 10 ka se 16 ma: kilogaramu kelen o kelen miligaramu 6 ka se 7 ma tile kɔnɔ
- Den san 7 ka se 9 ma: kilogaramu kelen o kelen miligaramu 7 ka se 8 ma tile kɔnɔ
- Den san 4 ka se 6 ma: kilogaramu kelen o kelen miligaramu 7.5 ka se 9 ma tile kɔnɔ
- Den kalo 6 ka se san 4 ma: kilogaramu kelen o kelen miligaramu 8 ka se 10 ma tile kɔnɔ
- Denmisɛnni minnu ma kalo 6 sɔrɔ: kilogaramu kelen o kelen miligaramu 5 tile kɔnɔ

Ni tata hakɛ in ma se ka kirinni kunbɛn ka ɲɛ, aw bɛ dɔ fara fura dita kan dɔɔni dɔɔni tile 15 o tile 15 fo ka se hakɛ dafalen ma ka bɛn banabagatɔ girinya ma, aw bɛ tata hakɛ tila diko 3 ye tile kɔnɔ ka a damakɛɲɛ.

Ni tata hakɛ in sera ka kirinni kunbɛn, aw bɛ dɔ bɔ fura dita hakɛ la dɔɔni dɔɔni fo ka dita hakɛ dɔgɔya ma min bɛ se ka kirinni kunbɛn.

An ma penitoni pikiri hakɛ ɲɛfɔ. O ka kan ka di mɔgɔ fɛ, min bɛ a pikiri kɛcogo dɔn jolisira fɛ.

Jazepamu, *Diazépam*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen Valiyɔmu, *Valium*

Jazepamu bɛ se ka ta kɔnɔɲama nɔgɔman na. Ni kɔnɔɲama kɔtigɛbali (kirikirimasijnɛ) bɛ mɔgɔ min na, aw bɛ fura sugu wɛrɛ ɲini o kama, min bɛ se ka ta don o don.

Kɔlɔlɔ

Sunɔgɔsuya.

Kunnafoni nafama

Jazepamu damatɛmɛko jugu bɛ ɲɔnni sennasumaya walima k'a jɔ yɛrɛ. I kana sɔn cogo si la ka tɛmɛ hakɛ laɲininen kan ani i kana sɔn ka diko tɛmɛ siɲɛ fila kan.

Jazepamu ye negeminɛfura (sulifura) ye. Kana sɔn a tali kuntaalajan ma walima a tali sennateliyali ma. I kana Jazepamu pikirikɛ ni aw ma deli a la ani ni aw m'a damanakalan kɛ. A dili man nɔgɔn nɔgɔya kɔnɔ nin cogo la. O mafɛngɛli kosɔn, kɔnɔɲama dɔ sen fɛ, aw bɛ se k'a don den boda fɛ.

A dicogo

Kɔnɔɲama kama

Aw bɛ jilama kɛ ka pikirikɛ walima aw bɛ a furakisɛlama den mugu bɔ k'o daji ji la. Aw bɛ biɲɛbara biɲɛyanfan bɔ a la ka sɔrɔ ka bara kɛ ka ji sama k'o don den boda la. N'o m'i diya, aw bɛ Jazepamu tululama dilalen boda kama dɔ ta k'o don a la.

- **San 7 ni dugumana cɛ:** aw bɛ a miligaramu 0.2 di kilogaramu kelen o kilogaramu kelen jate la siɲɛ kelen
- **San 7 ka taa san 12 la:** aw bɛ a miligaramu 3 ka se mg 5 la di siɲɛ kelen
- **San 12 san fɛ:** aw bɛ miligaramu 5 ka se miligaramu 10 na di siɲɛ kelen**.**

Ni kɔnɔɲama ma mada sanga 15 kɔnɔ, aw bɛ segin a diko kan. I kana tɛmɛ seginnkanni kɛko kelen kan.

Farikumu banni kama ani dimi dali

Aw bɛ Jazepamu kisɛ di kununni kama sanga 45 sani dimi dɔ ka wuli i n'a fɔ kaliya digili ka don a nɔ na walima kolo dɔ sigili ɲɔgɔn kan.

Aw bɛ mg 0.2 ka se 0.3 di kilogaramu la. Ni den girinya dɔncogo t'i bolo, aw bɛ sumani kɛ ni a sisan ye.

- **San 5 duguma**: aw bɛ mg 1 di.
- **San 5 san fɛ**: aw bɛ mg 1 di.
- **Baliku:** aw bɛ mg 10 di.

Lorazepamu, *Lorazépam*

Lorazepamu ni jazepamu bɔlenba don ɲɔgɔn fɛ. A bɛ se ka kɛ ka jolisiraw magaya ani ka banabaatɔ lafiya. A fana bɛ se ka kɛ ka kɔnɔɲama kunbɛn. Nka ni jali bɛ sen na, aw bɛ fura wɛrɛ di a ma fura min bɛ se ka toka ka ta don o don.

A kɔlɔlɔw

Sunɔgɔsuya.

Kunnafoni nafama!

Jazepamu damatɛmɛko jugu bɛ ninakili sensumaya walima k'a jɔ yɛrɛ. **Aw kana tɛmɛ hakɛ kofɔlen kan cogosi la ani aw kana tɛmɛ diko fila kan.**

Lorazepamu tali bɛ kɛ sababu ye k'a kɛ a tababaa tɛ ɲɛ a kɔ. O la aw kana aw deli a tali la walima aw kana tali kuntaala janya.

Muso kɔnɔma man kan ka a ta fo ni a tigi ye tansiyɔntɔ ye walima ni kirinni juguman don.

Aw kana Jazepamu pikirikɛ sogobu la walima jolisira fɛ k'a sɔrɔ aw ma a kɛcogo kalan walima k'a sɔrɔ a kɛli ɲɛdɔn tɛ aw la. A pikiri faratintan tɛ. O kosɔn, aw bɛ se k'a don den kɔnɔɲamatɔ banakɔtaayɔrɔ fɛ.

A tacogo

Kɔnɔɲama kama

Aw bɛ lorazepamu kisɛ kunuta di a tigi ma miniti 45 sani dimi dɔ ka wuli i n'a fɔ kaliya walima kolo dɔ sigili ɲɔgɔn kan.

- D**en san 1 ka se san 12 ma:** kilo o kilo, aw bɛ a amiligaramu 0,05 di a tigi ma siɲɛ kelen.
- **Den min bɛ san 12 sanfɛ ani baliku:** kilogaramu o kilogaramu, aw bɛ a miligaramu 1 walima miligaramu 2 a tigi ma siɲɛ kelen.

Silifati de maɲeziyɔmu, *Sulfate de magnésium*

Tɔgɔ:_____

pikiribara (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Tuma dɔw la, a pikirijilama 10%, 12%, 5%, 25%, walima 50% bɛ sɔrɔ

Silifati de maɲeziyɔmu ye musokɔnɔmaw ka jalibana fura ɲɛnɛma ye, yɛrɛyɛrɛbana juguman bɛ minnu na. Ni silifati de maɲeziyɔmu tɛ aw bolo, aw bɛ jazepamu bila o nɔ na (aw ye gafe ɲɛ 587 lajɛ).

A nafa ka bon

Aw kana silifati de maɲeziyɔmu kɛ muso la fo ni a tansiyɔn yɛlɛnna ka tɛmɛ 160/110 mm Hg), walima ni muso bɛ ja walima ni yɛrɛyɛrɛbana juguman bɛ a la (aw ye gafe ɲɛ 386 ani duguma).

Aw bɛ muso ninakili ko hakɛ jate sani a ka fura ta ani fura talen kɔ. Ni muso ninakiliko tɛ siɲɛ 12 bɔ miniti kɔnɔ, aw kana fura in di a ma. Aw kana fura siɲɛfilanan di ni ninakili sumayara ka jigin ninakiliko 12 duguma miniti kɔnɔ walima ni aw ye a ye ko muso tɛ se ka sugunɛ kɛ lɛri 4 o lɛri 4 fura takofɔlɔ kɔfɛ.

Silifati de maɲeziyɔmu suguya caman bɛ sɔrɔ (a miligaramu hakɛ mililitiri kelen ji la; o kama, sɛbɛnni min bɛ a kan, aw bɛ o kalan ka ɲɛ fo aw ka da a la ko aw bɛka ji sanuman banakisɛntan hakɛ kofɔlen ɲagami fura la sani aw ka a ta.

A pikiri kɛcogo

Aw bɛ a garamu 10 kɛ bobara la, barisa pikiri in bɛ se ka farinya, aw bɛ pikiri tila walasa a garamu 5 ka kɛ bobara fasasira kelen kelen bɛɛ fɛ. Lɛri 4 fura kunfɔlɔ kɛlen kɔ ni aw ma se ka dɔgɔtɔrɔso lasɔrɔ, aw bɛ se ka pikiri garamu 5 wɛrɛ kɛ.

Fura minnu bɛ kɛ ka basibɔn juguman kɛlɛ jiginni kɔfɛ

Walasa aw ka kunnafoni sɔrɔ fura tacogo ɲuman ni a tacogo jugu kan jiginni kɔfɛ basibɔn na, aw bɛ gafe ɲɛ 403 lajɛ. Ositosini, mizopɔrɔsitɔli ani ɛrigometirini, nin fura ninnu dɔrɔn de ka kan ka kɛ ka basi lajɔ **den bangenen kɔfɛ**. Nin fura ninnu dili ka tin lateliya walima ka fanga di tintɔ ma, o farati ka bon ba ni den fila bɛɛ ma. Ni basibɔta ka ca den bangenen kɔ nka sani tonso ka bɔ, ositosini, mizopɔrɔsitɔli ani ɛrigometirini bɛ se ka di. **Nka aw kana ɛrigometirini di ka kɔn tonso bɔli ɲɛ**, ka da a kan o bɛ se ka a bali ka bɔ.

Pitiwitirini, *pituitrin* ni ositosini bɔlen don, nka ale farati ka bon ka tɛmɛ ositosini kan, a man kan ka ta fo ni basibɔn cunna ka a sɔrɔ ositosini, mizopɔrɔsitɔli ani ɛrigometirini lasɔrɔcogo tɛ aw bolo.

Ni basi bɛ bɔ denyɛrɛni na, aw bɛ Witamini K di a ma (aw ye gafe ɲɛ 593 lajɛ). Witamini K takun tɛ jiginni ni kɔnɔtiɲɛ kɔfɛ basibɔn na.

Ɛrigometirini, *Ergométrine* walima Ɛrigonowini, *Ergonovine*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: ɛrigotarati, *Ergotrate*, metɛrigini, *Methergine*

Tɔgɔ: _____

A pikirilama miligaramu 0.2 mililitiri 1 anpulu la bɛ sɔrɔ

hakɛ (pake)_____

sɔngɔ_____

Furakisɛlama miligaramu 0.2

hakɛ (pake)_____

sɔngɔ_____

Ɛrigonowini bɛ se ka basibɔn jugumanba lajɔ tonso bɔlen **kɔfɛ**. A bɛ basibɔn jugumanba lajɔ kɔnɔtiɲɛ fana kɔfɛ. Aw kana nin fura in di muso ma min ka tansiyɔn yɛlɛlen don.

A tacogo

Walasa ka basibɔn jugumanba **furakɛ** tonso bɔlen kɔfɛ walima kɔnɔtiɲɛ kɔfɛ, aw bɛ ɛrigonowini pikiri anpulu 1 kɛ sogobu la (miligaramu 0.2) walima furakisɛ (miligaramu 0.2) di a ma. Ni bana gɛlɛn cunnen don, aw bɛ se ka anpulu 1 pikiri kɛ jolisira fɛ ni o ye a sɔrɔ aw ye a kɛcogo kalan. Aw bɛ segin pikiri hakɛ kelen in kan lɛri 2 o lɛri 2 ka se lɛri 4 ma ni basibɔn jugumanba don (ni basibɔnta ka ca ni bɔlini ɲɛ 2 ye) walima lɛri 6 o lɛri 6 ka se lɛri 12 ma ni basibɔnta man ca kojugu. Aw bɛ tɛmɛ ni fura dili ye fo basi ka jɔ.

Walasa ka basibɔn jugumanba **kunbɛn** jiginni kɔfɛ, aw bɛ ɛrigometirini miligaramu 0.2 di tonso bɔlen kɔ.

Ositosini, *Ocytocine*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Pitosini, *Pitocine*

Tuma dɔw la, a anpululama den 10 bɛ sɔrɔ mililitiri 1 na.

Tɔgɔ:_____

pikiri anpulu (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Ositosini bɛ jiginni kɔfɛ basibɔn juguman kunbɛn. A bɛ tonso fana bɔli teliya. Nin fura in tara a takun na, a bɛ a ka baara kɛ ka ɲɛ.

Dɔgɔtɔrɔso dɔw la, ositosini pikiri bɛ kɛ tintɔ la walasa ka tin teliya, nka pikiri in man kan ka kɛ tintɔ la so kɔnɔ, ka da a kan ni kɛnɛyabaarakɛla dɔ ka dɛmɛ tɛ, fura in bɛ se ka na ni bangenugu lasamani jugu ye min bɛ a fara.

A pikiri kɛcogo

Walasa ka jiginni kɔfɛ basibɔn juguman furakɛ walima ka a kunbɛn

Aw bɛ pikiri hakɛ 10 kɛ woro kɛrɛ la. Ni basibɔn juguman tora senna o kɔfɛ, aw bɛ a to fo miniti 15 o kɔ aw bɛ pikiri in 10 hakɛ wɛrɛ kɛ.

Mizopɔrɔsitɔli, *Misoprostol*

Izinitigiw ka tɔgɔ dalen: Sitotɛki, *Cytotec*

Tuma dɔw la a furakisɛlama miligaramu 100 walima 200 bɛ sɔrɔ

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Mizopɔrɔsitɔli bɛ jiginni kɔfɛ basibɔn juguman bali walima ka a lajɔ.

Dɔgɔtɔrɔso dɔw la, mizopɔrɔsitɔli dɔɔni bɛ di tintɔ ma walasa ka tin teliya tuma dɔw la, nka fura in man kan ka di so kɔnɔ, barisa ni kɛnɛyabaarakɛla dɔ ka dɛmɛ kɛrɛnkɛrɛnnen tɛ, a bɛ se ka na ni bangenugu lasamani ba ye ka a fara. A bɛ kɛ ka kɔnɔ tiɲɛ a kalo fɔlɔw kɔnɔ walima ka basibɔn lajɔ kɔnɔtiɲɛ kɔfɛ.

A kɔlɔlɔw

Dusuɲugun, kɔnɔdimi walima kɔnɔboli.

A nafa ka bon

Aw ka muso farifunteni jateminɛ a kɛlen kɔ ka fura in ta, barisa a bɛ se ka fariganba bila mɔgɔ la. Ni o kɛra aw bɛ mizopɔrɔsitɔli jɔ ka sɔrɔ ka farigan furakɛ o yɔrɔnin bɛɛ ni parasetamɔli ye. Muso minnu ka jiginni delila ka kɛ opereli ye, olu man kan ka mizopɔrɔsitɔli ta.

A tacogo

Aw bɛ mizopɔrɔsitɔli furakisɛ bila aw nɛn kɔrɔ walima aw da furugu kɔnɔ a ka yeelen. A bɛ se ka don musoya fana na walima banakɔtaayɔrɔ. O nafa ka bon kɛrɛnkɛnnenya la ni dusuɲugun, bɛ muso la.

Walasa ka basibɔ juguman bali jiginni kɔfɛ

Aw bɛ mikɔrɔgaramu (mcg) 600 tata di a a tigi ma a jiginnen nɔgeni na.

Ka basibɔn furakɛ jiginni kɔfɛ

Aw bɛ a furakisɛ mikɔrɔgaramu (mcg) 800 in bila nɛn kɔrɔ, banakɔtaayɔrɔ la walima musoya la ka a yeelen.

Kuruw (koko)

Kokofura minnu bɛ don banakɔtaayɔrɔ la

Tɔgɔ _____

hakɛ (pake) _____

sɔngɔ _____

Ninnu ye furakisɛ korilen labɛnnenw ye minnuu dabɔra banakɔtaayɔrɔ kama. U bɛ koko kuru dɔgɔya ka tila ka dɔ bɔ a dimi na. A labɛncogo caman bɛ yen. Minnu bɛ banabagatɔ dɛmɛ ka ɲɛ, olu da ka gɛlɛn kosɛbɛ, barisa **kɔritizɔni (*cortisone*)** walima **kɔritiko siteroyidi (*corticostéroïdes*)** bɛ olu la. Tulu munta kɛrɛnkɛrɛnnenw fana bɛ sɔrɔ. Kɔnɔmagaya dumuniw nafa ka bon. (aw ye gafe ɲɛ 212 lajɛ).

A tata hakɛ

Banakɔtaa kɔfɛ, aw bɛ fura in dɔ don banakɔtaayɔrɔ la ka tila ka dɔ wɛrɛ don aw datuma.

Balodɛsɛ ni jolidɛsɛ

Nɔnɔmugu

Tɔgɔ _____

hakɛ (buwati, pake) _____

sɔngɔ: _____

Sinji ɲɔgɔn tɛ den nɔnɔw na. Farikolojɔ witamini ni minirali caman bɛ a la. Ji tɛ muso minnu sin na, olu bɛ se ka nɔnɔw di u denw ma, nɔnɔmugu ye o dɔ ye. Walasa den ka nafa sɔrɔ a ka dumuni duntaw la, aw bɛ nɔnɔmugu ni sukaro ani tobilikɛ tulu dɔɔni ɲagami u la (aw ye gafe ɲɛ 203 lajɛ).

Bɔli ɲɛ 1 jiwulilen na, aw bɛ

- Kafeminkutu ɲɛ 12 nɔnɔmugu ta
- Kafeminkutu ɲɛ 2 sukaro,
- Kafeminkutu ɲɛ 3 tulu

Witamini suguya caman faralen ɲɔgɔn kan (*Multivitamines*)

Dumuni nafamaw de ye witamini ɲumanbaw ye. Nka ni dumuni nafamaw tɛ sɔrɔ, ka a sɔrɔ ni muso farikolo mako bɛ a witamini caman na kɔnɔmaya waati la, a ka kan a ka witamini dorokolenw ta. Witamini dorokolenw ni jolisegin dumuni suguya caman bɛ sɔrɔ nka a furakisɛlamaw de sɔngɔ ka nɔgɔn. Nafa tɛ witamini dorokolenw pikiri la wari tiɲɛ kɔ, wa u bɛ se ka dimi wɛrɛw lawuli ani ka na ni bana kuntanw fana ye. Tuma dɔw la witaminiw nafama tɛ kɛ fangasɔrɔ dumuniw ani funtenidonnanw la, wa a ka ca a la u sɔngɔ ka gɛlɛn ka tɛmɛ u nafa kan.

A tacogo

Witamini dorokolenw caman bɛ ta kisɛ 1 tile kɔnɔ, nka aw bɛ a forokoni kalan walasa ka a tacogo dɔn.

Witamini A, yelidiyalan (*Vitamine A*): Ka suranfiyen ni ɲɛkilitara kunbɛn

Suranfiyen ni ɲɛkilitara ka teli yɔrɔ minnu na, mɔgɔw mako bɛ jiriden nɛrɛmaw ni nakɔfɛnw dunni na ɲugubuludumuniw, ani dumuni dɔw n'a fɔ fanw ni biɲɛw. Komin olu sɔrɔli tɛ ko nɔgɔn ye tuma bɛɛ – waati kunkurunninko ye min ye – farankanbalo Witamini A dili denw ni jubaatɔw ma kalo o kalo, o ye hakilina ɲuman ye.

Kunnafoni nafama

I kɛ man di ka Witamini A camanba sɔrɔ dumuni kelen kɔnɔ. Nka a caman fana sɔrɔli min bɛ an ka furakisɛ tataw kun bɔ bonya la i n'a fɔ furakisɛw, furajibaraninw walima tulukun cogo, o fana man ɲi. I kana sɔn ka a dunta hakɛ tɛmɛ a laɲininen hakɛ kan.

A tacogo

N'a bɛ di den fitiniw ma, aw bɛ mugu bɔ ka a ni sinji dɔɔni ɲagami ɲɔgɔn na. Ni furajibaranin don, aw bɛ o da tigɛ ka o ji kɛ den da.

Walasa ka Witamini A ntanya kunbɛn fari la:

- **Kalo 6 la ka taa san 1 na:** aw bɛ hakɛ 100.000 di kununta ye sinɛ kelen
- **San 1 kan ani mɔgɔ kɔrɔba:** aw bɛ hakɛ 200.000 di a k'o kunun sinɛ kelen. Aw bɛ segin o kan kalo 6 o kalo 6
- **Denbaw kama:** aw bɛ hakɛ 200.000 ta da la sinɛ 1 i jiginni dɔgɔkun 6 fɔlɔ kɔnɔ. Witamini A bɛ denba tanga ani ka den lasɔrɔ sinji fɛ.

Ɲɔnin bɛ den minnu na kama

Witamini A bɛ galakanɔrɔ ni ɲɛfiyen kunbɛn, olu fila ye ɲɔnin gɛlɛyalenba ka bana lawulilenw ye minnu bɛ ye ka caya.

- Kalo 6 ka taa san 1 na: aw bɛ hakɛ 100.000 di a k'o ta a da la sinɛ 1 don o don tile 2 kɔnɔ.
- San 1 san fɛ: aw bɛ hakɛ 200.000 di a k'o ta a da la sinɛ 1 don o don tile 2 kɔnɔ. (Ni den delila ka Witamini A ta kalo wɔɔrɔ tɛmɛnen kɔnɔ, aw bɛ diko 1 pe de kɛ tile kelen nin furakɛli sen fɛ).

Ni mɔgɔ don balodɛsɛ bɛ min na kosɛbɛ walima n'a ka yeli dadugali dabɔtɔ don, aw bɛ segin furakɛli in kan dɔgɔkun 2 sinɛ fɔlɔ tɛmɛnen kɔ.

Nɛgɛ, *fer, sulfate ferreux, gluconate ferreux*

Nɛgɛ nafa ka bon kosɛbɛ jolidɛsɛ suguya caman furakɛli ni kunbɛnni fɛɛrɛw la. Nɛgɛ tali da la furakɛli bolo ma kɔrɔlen na, o kuntaala dɔgɔyalen ye kalo 3 ye.

Nɛgɛ bɛ fɛrɛ a ka baara ma fari la n'a ni Witamini C tara ɲɔgɔn fɛ (a kɛra o sɔrɔli ye nakɔfɛn ni jiridenw dunni fɛ o, walima o yɛrɛ furakisɛ tali fɛn o fɛn ye).

Kɔlɔlɔw

Nɛgɛ tali bɛ nugu sɛgɛn tuma dɔw la o kosɔn a tali laɲininen don ni dumuni ye ɲɔgɔn fɛ. Fana a bɛ se ka kɔnɔja bila kɛrɛnkɛrɛnnenya la mɔgɔɲɛnatigɛw la, ka tila k'a tigi ɲɛgɛnnataa ɲɛ fin. Ladilikanw yɔrɔ kalan ɲɛ 212 la. N'aw bɛ to ka nɛgɛ jilamaw min sɔn o b'i ɲinw fin-fin. Aw bɛ min ni kala woma dɔ ye walima i b'i ɲinw jɔsi joona i tilalen kɔ a minni na.

Kunnafoni nafama

I hakilito a sumani kɛko ɲuman na. Nɛgɛ damatɛmɛtali ye bagamafɛn ye. I kana nɛgɛ di mɔgɔ ma balodɛsɛ bɛ minnu na kojugu. I b'i jɔ u k'u yɛrɛ sɔrɔ ka bɔ balodɛsɛ bolo ka sɔrɔ ka nɛgɛ d'u ma.

A tacogo

Nɛgɛ sugu bɛɛ n'a kɔnɔfɛn don. Misali la, ni kiribisɛgɛ nɛgɛma min kisɛ ye mg 300 ye, aw bɛ sɔrɔ nɛgɛ mg 60 b'o kɔnɔ. Nka ni zonsukaro nɛgɛma don, o kisɛ min ye mg 325 ye aw bɛ sɔrɔ nɛgɛ mg 36 b'o kɔnɔ. O b'a jira k'a fɔ k'i ka kan ka i bolo furakisɛ, siro walima balodafanɛgɛ foroko kalan fɔlɔ ka sigi n'a kɔnɔnɛgɛ hakɛ ye.

Ka muso lasiritɔw ni denbatigiw tanga jolidɛsɛ ma

- Aw bɛ kiribisɛgɛ nɛgɛma mg 300 (nɛgɛ mg 60 bɛ min kɔnɔ) di don o don. A dɔ fana bɛ se ka di musow ma minnu kun bɛ kɔnɔmaya kan. Nɛgɛ

Kiribisɛgɛ nɛgɛma, *sulfate ferreux* dili sumancogo ni sisan dalilu ye

Sisan	Hakɛ jumɛn	Furakisɛ mg 300 den joli	Nɛgɛhakɛ mumɛ
San 2 jukɔrɔ	Kiribisɛgɛ nɛgɛma mg 125	Aw bɛ nɛgɛsiro ta, walima aw bɛ kiribisɛgɛ nɛgɛma mg 300 ¼ mugu-mugu sinji la	Aw bɛ dili kɛ fɔ nɛgɛ hakɛ ka mg 25 bɔ fari la
San 2 ka taa 12 la	Kiribisɛgɛ nɛgɛma mg 300	Kiribisɛgɛ nɛgɛlama furakisɛ mg 300 den 1	Aw bɛ dili kɛ fɔ nɛgɛ hakɛ ka mg 60 bɔ fari la
San 12 san fɛ	Kiribisɛgɛ nɛgɛma mg 600	Kiribisɛgɛ nɛgɛma furakisɛ mg 300 den 2	Aw bɛ dili kɛ fɔ nɛgɛ hakɛ ka mg 120 bɔ fari la

ni nabululakumu/jolikisɛbilenkumu ɲagaminen balodafa kama o yɛrɛ de ɲɔgɔn tɛ barisa nabululakumu bɛ jiginni kɔlɔɔlɔmaw kunbɛn.

Ka den mɔgɔ jolidɛsɛtɔ furakɛ n'a ye:

- Aw bɛ kiribisɛgɛ di sijnɛ 1 tile kɔnɔ walima aw bɛ tila diko k'a kɛ diko 2 ye n'a b'a tigi kɔnɔ dimi.

Joliseginfura – Asidi foliki, *Acide folique* – jolidɛsɛ suguya dɔw furakɛli la

Tɔgɔ _____

hakɛ (pake) _____

sɔngɔ _____

Asidi foliki jɔyɔrɔ bɛ se ka bonya jolidɛsɛ suguya dɔw furakɛli la, minnu na, fijnɛ bɛ bila jolikuru la jolisiraw kɔnɔ, i n'a fɔ ni sumaya don. Jolidɛsɛbagatɔ min samanɛnɛ ka bon walima ni a fari ɲɛ ye nɛrɛma ye, o tigi mako bɛ asidi foliki la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni Kiribisɛgɛ Nɛgɛma (*Sulfate Ferreux*) tɛ ka fisaya a ka jolidɛsɛ ma. Den minnu balola ba nɔnɔ na ani jolidɛsɛ ye musokɔnɔma minnu minɛ walima ni balodɛsɛ bɛ u la, olu farikolo mako bɛ asidi foliki la ani joliseginfura fana.

Asidi foliki bɛ sɔrɔ ɲugumadumuniw dunni fɛ, ka fara sogo ni bijnɛ kan, walima asidi foliki furakisɛ yɛrɛ tali. A ka ca a la dɔgɔkun 2 furakɛli bɛ denmisɛnni bɔ, hali ni o ye a sɔrɔyɔrɔ dɔw la ciyɛnbana bɛ denmisɛnni dɔw la, walima jolidɛsɛ suguya dɔ min bɛ wele talasemiya (*thalassemia*) olu furakɛli bɛ se san ma. Jolidɛsɛ ni balodɛsɛ bɛ musokɔnɔ minnu na, olu ka kan ka asidi foliki ni jolisegin furakisɛ ta u ka kɔnɔmaya bɛɛ kɔnɔ.

Asidi foliki **tata hakɛ** jolidɛsɛ furakɛli la. Ni aw bɛ a mikɔrɔgaramu 400 ta:

Aw bɛ a kunu sijnɛ kelen tile kɔnɔ.

- Baliku ni denmisɛnni minnu si tɛmɛna san 3 kan: furakisɛ 1 (miligaramu 0.4)
- Denmisɛnni minnu ma san 3 sɔrɔ: furakisɛ ½ (miligaramu 0.2)

Witamini B_{12} – ale bɛ kɛ ka jolidɛsɛ jugumanba dɔrɔn de furakɛ

Nin fɔra dɔrɔn de walasa ka a tali negebɔ mɔgɔw la. Witamini B_{12} nafa ka bon jolidɛsɛ suguya dɔ de furakɛli la min yɛrɛ tɛ ye ten fo ni a kɛra mɔgɔ dɔw ye minnu si tɛmɛna san 35 kan, ni u bɛnbakɛw bɔra erɔpujamana sahɛli fɛ. Dɔgɔtɔrɔ caman bɛ witamini B_{12} sɛbɛn u ka banabagatɔw kun waati min a mako tɛ u ye, a bɛ kɛ dɔrɔn ka banabagatɔ hakili sigi. **Aw kana aw ka wari latijnɛ witamini B_{12} la.** Aw kana a to fana dɔgɔtɔrɔ walima kɛnɛyabaarakɛla ka a di aw ma fo ni aw ye jolisɛgɛsɛgɛ kɛ min ye a jira aw la ko jolidɛsɛ jugumanba bɛ aw la.

Witamini K

Walima Fitomediyɔni *Phytoménadione*, Filokinɔni *Phylloquinone*

A miligaramu 1 anpululama bɛ sɔrɔ mililitiri 2,5 kɔnɔ

Tɔgɔ: _____

pikiri anpulu (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ)_____

walima a jilama ɲɛ jɛmannama don

Tɔgɔ: _____

bara (hakɛ):_____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ)_____

Witamini K bɛ farikolo dɛmɛ ka joli simi ani ka a lajɔ. Nka, denfitiniw bɛ bange ka sɔrɔ witamini K caman tɛ u fari la, o de la basibɔn ka teli ka u sɔrɔ. O farati ka bon kosɛbɛ. Ni joli bɛka bɔ denfitini yɔrɔ dɔ la (a da, a barakun, a banakɔtaayɔrɔ), aw bɛ witamini K dɔ di a ma walasa ka basi caman bɔli bali. Witamini bɛ se ka di denyɛrɛni fitiniw ni den sebaliw fana ma (minnu tɛ kilogaramu 2 bɔ), walasa ka u tanga basibɔn ma, o min ka teli ka u sɔrɔ.

Witamini K tɛ den kɔrɔba ni balikuw ka basibɔn lajɔ.

A tacogo

Aw bɛ witamini K miligaramu 1 (miligaramu 1 anpulu, walima miligaramu 2 anpulu tilancɛ) pikiri kɛ den woro sanfɛla la, lɛri 2 a bangelen kɔ.

O kɔ, aw kana pikiri fosi wɛrɛ kɛ a la, o kun tɛ ani fana a farati ka bon.

Witamini B_6, Piridɔkisini, *Pyridoxine*

Tɔgɔ:_____

kisɛ (hakɛ): _____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Tuma dɔ la furakisɛlama miligaramu 25 bɛ sɔrɔ

Sɔgɔsɔgɔninjɛ ye mɔgɔ minnu minɛ ani ni u furakɛra ni Isoniyazidi ye (*isoniazide, INH*), witamini B_6 ntanya bɛ olu fari la. Witamini B_6 ntanya taamasiŋɛw dɔ ye: a tɛgɛ kɔnɔnaw walima sentɛgɛ kɔnɔna bɛ a dimi walima ka a sɔgɔsɔgɔa fari bɛ a dimi, a dusu bɔ ka di, a tigi tɛ sunɔgɔ sɔrɔ.

A tacogo

Mɔgɔ min mana Isoniyazidi ta don min, aw bɛ witamini B_6 di a tigi ma o don.

Walasa ka witamini B_6 ntanya kunbɛn

- **Denyɛrɛniw ni den fitiniw**: aw bɛ miligaramu 10 di olu ma don o don.
- **Den kɔrɔbaw ni balikuw**: aw bɛ miligaramu 25 di olu ma don o don.

Walasa ka witamini B_6 ntanya furakɛ

- **Ka a ta den bange don na fo ka se a kalo 2 ma**: aw bɛ miligaramu 10 di a ma don o don, fo ni a taamasiŋɛ tununa tuma min.
- **Den min bɛ kalo 2 bɔ**: ka a ta miligaramu 10 na ka se 20 ma, aw bɛ o di a ma siŋɛ 3 don o don fo ni a taamasiŋɛw tununa tuma min.
- **Baliku**: aw bɛ miligaramu 50 di olu ma siŋɛ 3 don o don fo ni a taamasiŋɛw tununa.

Iyodi, *Iode*

Tɔgɔ:_____

Tuma dɔ la, a bɛ kɛ:

Forokonilama miligaramu 100 walima 200

forokoni (hakɛ):_____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

A tululama ni iyodini miligaramu 480 bɛ mililitiri o mililitiri la.

tulubara (hakɛ):_____

bɛ sɔrɔ (sɔngɔ) _____

Kɔkɔwasa ni kɔgɔjilafɛn ɲɛnamaniw (kako, ngagaw ni a sɛrɛw) dunni ye iyode sɔrɔcogo ɲuman ye. Nka sigida min na ni nin fɛn ninnu sɔrɔ man di, ni folotigiw ka ca, walima den lagalagatɔw ka ca, sigida mɔgɔw ka kan ka iyodi fara u ka dumuniw kan.

A tacogo

A forokonilama:

- **Ka a ta den bangeli ma fo ka se a san 1 ma:** aw bɛ miligaramu 100 di a ma san kɔnɔ.
- Ni forokonilama miligaramu 200 de bɛ aw bolo, aw bɛ a mugu kɛ minɛnni dɔ la, ka a kɛ cogo bɛɛ la ka o tilancɛ di den ma. A sumancogo tɛ se ka dafa cogosi la, nka aw kana a miligaramu 200 dafalen di den ma. Den san 1 ka se san 5 ma: aw bɛ miligaramu 200 di a ma siŋɛ 1 san kɔnɔ.
- **Den san 6 ani baliku**: aw bɛ miligaramu 400 di olu ma siŋɛ 1 san kɔnɔ.
- **Walasa ka musokɔnɔmaw tanga folobana ma ani ka u den fana tanga lujuratɔya ma:** aw bɛ miligaramu 400 di muso ma siŋɛ 1 kɔnɔmaya waati. A kɔnkadili ka fisa ni kɔnɔ janfalen ta ye.

Tulu iyodilama:

- **Den san 1 ka se san 5 ma:** aw bɛ mililitiri 0,5 (miligaramu 240) di a ma siɲɛ 1 san kɔnɔ
- **Den san 6 ani baliku:** ka a ta mililitiri 0,5 la ka se mililitiri 1 ma, aw bɛ nin hakɛ in di olu ma siɲɛ 1 san kɔnɔ.
- **Musokɔnɔmaw:** aw bɛ mililitiri 1 (miligaramu 480) di a ma siɲɛ 1, ni aw bɛ se kɔnɔmaya waati. Aw bɛ segin fura in dili kan san 1 muso jiginnen kɔ.

Bangekɔlɔsi fɛɛrɛw

Bangekɔlɔsi furakisɛw

Bangekɔlɔsi furakisɛw tali faratiw, ni a yɛrɛkɔlɔsicogow bɛ se ka sɔrɔ gafe ɲɛ 434 na.

Ɔrimɔni 1 walima 2 bɛ bangekɔlɔsi furakisɛ caman na minnu ni muso farikololata bɔlen don, a bɛ minnuu dilan koli waati (aw ye gafe ɲɛ 382 ni 439 lajɛ). O ɔrimɔni ninnu bɛ wele fandilan fura ani kɔnɔbara basigi fura, olu bɛ sɔrɔ bangekɔlɔsi furakisɛw ɲagaminen na. Kɔnɔbara basigi fura dɔrɔn bɛ furakisɛ misɛnmani na (aw ye gafe ɲɛ 434 lajɛ). Furakisɛ suguya kelen kelen bɛɛ bɛ dilan ni a dama ɔrimɔni hakɛ ye ani fana u bɛ feere ni u dama tɔgɔ ye izinitigiw fɛ.

Muso minnu bɛ bangekɔlɔsi furakisɛw ta, olu ka koli tɛ caya ka a kɛ i n'a fɔ waati min u tun tɛ furakisɛ ta. O bɛ se ka kɛ koɲuman ye, kɛrɛnkɛrɛnnenya la musow ma, jolidɛsɛ bɛ minnu na. Nka ni muso tɛ koli yɛrɛ ye walima ni a ka koli ka dɔgɔn kosɛbɛ, ni o lahalayaw man di min ye, o bɛ se ka yɛlɛma fura kan min fandilan fura ka ca.

Fura wɛrɛ minnu ni bangekɔlɔsi furakisɛw bɛ ɲɔgɔn fanga dɔgɔya.

Rifanpisini, *Rifampicine* (sɔgɔsɔgɔninjɛfura), iritonawiri, *Ritonavir* (sidabanakisɛfagalan), ani kirinnifura dɔw bɛ bangekɔlɔsi furakisɛw fanga dɔgɔya. Ni aw bɛ nin furakisɛ ninnu ta, aw bɛ bangekɔlɔsi fɛɛrɛ wɛrɛw matarafa.

Bangekɔlɔsi furakisɛw ɲagaminen

Bangekɔlɔsi furakisɛ minnu ni fɛn caman ɲagaminen don

Fandilan fura ni kɔnɔbara basigi fura ɲaminen bɛ fura ninnu na, minnu hakɛ bɛ falen kalo kɔnɔ. I n'a fɔ a hakɛ bɛ yɛlɛma, a ka fisa aw ka fura in ta a dafɛ tile 28 kɔnɔ.

Izinitigiw ka tɔgɔ dɔw ye Garasiyali, *Gracial,* Logimɔni*, Logynon,* Kilayira*, Qlaira,* Sɛnfasi*, Synphase,* Tirinɔlidiyɔli*, Trinordiol,* Tirimowini*, Trinovum,* Tirikilari*, Triquilar,* Tirifasili*, Triphasil*.

Furakisɛ ɲagaminen minnu tata hakɛ tɛ falen

Fandilan fura bɛ minnu na (a ka ca a la mikɔrɔgaramu 35) ani kɔnɔbara basigi fura bɛ minnu na (a ka ca a la miligaramu 0,1). A pake kelen ye furakisɛ 28 ye o la 21 ye ɔrimɔnima ye a tɔ kisɛ 7 (placebo) bɛ ta laban na. Ɔrimɔnima dɔrɔn bɛ furakisɛ 21 na wa a keken kelen na bɛɛ ɔrimɔnima ye hakɛ kelen ye.

Izinitigiw ka tɔgɔ dɔw ye Alɛsi, *Alesse*, Silɛsiti, *Cilest*, Jaani, *Diane*, Femodɛni, *Femoden*, Ginera, *Gynera*, Harimonɛti, *Harmonet*, Norinili, *Norinyl*, Ɔritonowuni, *Ortho-Novum*, Owisimɛni, *Ovysmen*.

Furakisɛ ɲagaminen minnu tata hakɛ tɛ falen, ni u *fandilan fura* man ca

Nin fura ninnu *kɔnɔbara basigi fura* ka ca (miligaramu 0.1), u *fandilan fura* man ca (mikɔrɔgaramu 30). A pake kelen ye furakisɛ 28 ye o la 21 ye ɔrimɔnima ye a tɔ kisɛ 7 (placebo) bɛ ta laban na. Ɔrimɔni dɔrɔn bɛ furakisɛ 21 na wa a keken kelen na bɛɛ ɔrimɔni ye hakɛ kelen ye. Nin furakisɛ ninnu ka ɲi musow ma koli kɔnɔdimi bɛ minnu na walima minnu sin bɛ u dimi sani koli cɛ.

Izinitigiw ka tɔgɔ dɔw: Lofemenali, *Lo-femenal,* Lo-wowerali, *Lo/Ovral,* Mikoroginɔn, *Microgynon,* Mikorowilari, *Microvlar,* Nɔridɛti, *Nordette*.

Furakisɛ ɲagaminenw tacogo

Ni aw dalen don a la ko aw kɔnɔma tɛ ani ni aw tɛka sin di den ma min tɛ kalo 6 bɔ, aw bɛ se ka furakisɛ tali daminɛ waati bɛɛ. Furakisɛ tɛ aw bali ka kɔnɔ ta fo aw ka se dɔgɔkun ma a tali la. O la ni aw ye furakisɛ tali daminɛ, a tile 7 fɔlɔ, aw bɛ fugulan nafama don walima aw kana kafoɲɔgɔnya kɛ.

Fura ɲagaminenw bɛ se ka ta cogoya 3 la

Minnu bɛ ta tile 28 kɔnɔ: aw bɛ furakisɛ ta tile 21. Ni a 28 pake bɛ aw bolo, aw bɛ 1 ta don o don. Kisɛ 7 laban minnu ni tɔw ɲɛ tɛ kelen ye, ɔrimɔni tɛ olu la. U kɛ kun ye fura la ka aw hakili jigin fura tali la don o don. Ni furakisɛ 21 pake bɛ aw bolo, aw bɛ 1 ta don o don, ka a tali jɔ tile 7, ka sɔrɔ ka pake kura tali daminɛ. Tile 7 kɔnɔ ni aw tɛ furakisɛ ɔrimɔnima ta, aw bɛna koli ye i n'a fɔ aw bɛ a ye a waati la cogomin.

A tali kuntaalajan (a tɛ kɛ ni fura ɲagaminen ye): aw bɛ furakisɛ 1 ta don o don tile 84 kɔnɔ ɲɔgɔn dafɛ, aw bɛ fura tali jɔ ni a tɔ tora tile 7 ta ye. Tuma dɔw la a furakisɛ ɔrimɔnima kisɛ 91 bɛ sɔrɔ a pakew la (den 84 ɔrimɔnima ni kisɛ 7 wɛrɛ ɔrimɔni tɛ minnu na u ɲɛ fana ni tɔw tɛ kelen ye). O tile 7 kɔnɔ koli bɛ na a nacogo la i n'a fɔ koli yɛrɛ, nka siɲɛ kelen dɔrɔn kalo 3 kɔnɔ. Koli dɔɔni bɛ se ka na nka o ka kan ka ban kalo damadɔ kɔfɛ.

A tali toli sen na (tɛ kɛ ni fura ɲagaminen ye): aw bɛ furakisɛ ɔrimɔnima 1 ta don o don. Ni koli waati yɛlɛmayɛlɛmani ye aw tɔɔrɔ, aw bɛ fura tali jɔ tile 3 walima 4 walasa koli ka na a na cogo la, o kɔ aw bɛ fura tali daminɛ tuguni don o don.

Fura ɲagaminen ninnu tali nin cogo la, o bɛɛ ka ɲi. Aw bɛ tacogo matarafa min bɛ aw lafiya.

Ni furakisɛ ɲagaminenw bɛɛ ye:

Ni aw ɲinɛna ka furakisɛ 1 walima 2 ta, aw hakili mana jigin a la yɔrɔ min, aw bɛ 1 ta. O kɔ aw bɛ min ta, aw bɛ o ta a ta waati la. O bɛ a jira ko aw bɛ kisɛ 2 o don kelen.

Ni aw ɲinɛna ka furakisɛ 3 ta, tile 3 ka da ɲɔgɔn kan, aw bɛ 1 ta joona. O kɔ aw bɛ 1 ta don o don a ta waati la. Aw bɛ fugulan nafama matarafa fo ka se aw ka koli ma, walima aw kana jɛ cɛ fɛ fo aw ka fura tali daminɛ tile 7 ka tugu ɲɔgɔn kɔ.

Ni aw ka koli ma na a natuma na, ka a sababu kɛ aw ɲinɛna fura dɔw tali kɔ, aw bɛ tɛmɛ ni aw ka fura tali ye, nka aw bɛ sɛgɛsɛgɛli kɛ ka a lajɛ ni aw kɔnɔma tɛ. Ni aw ye a sɔrɔ ko aw kɔnɔma don, aw bɛ fura tali jɔ.

Kɔlɔlɔ minnu bɛ se ka kɛ fura ɲagaminenw tali la

Ni muso dɔw ye fura tali daminɛ, a bɛ se ka kungolodimi, fɔɔnɔnege, sin gɛlɛyali ni a fununi bila u la ka fara koli yɛlɛmayɛlɛmani kan kalo kɔnɔ. Nin kɔlɔlɔ ninnu tɛ kojugu ye, a ka ca a la u bɛ jɔ u yɛrɛ ma fura tali kalo 3 kɔnɔ. Fura suguya wɛrɛ tali min ni aw ka fura tatakɔrɔ tɛ kelen ye, kɔlɔlɔ dɔɔni fana bɛ o la.

Fura ɲagaminen laban

Aw bɛ se ka fura tali jɔ waati bɛɛ. Ni o kɛra aw bɛ se ka lajɔ yɔrɔnin kelen, o la ni aw tɛ a fɛ ka kɔnɔ sɔrɔ, aw bɛ fugulan nafama matarafa walima aw bɛ bangekɔlɔsi fɛɛrɛ wɛrɛ kɛ.

Furakisɛ misɛnmani

Kɔnɔbara basigi furaw dɔrɔn

Kɔnɔbara baisigifura dɔrɔn de bɛ nin furakisɛ ninnu na, kisɛ 28 bɛ a pake kelen na. Furakisɛ bɛɛ la kɔnɔbara basigilan hakɛ ye kelen ye

Izinitigiw ka tɔgɔdalen dɔw ye Mikoroluti, *Microlut,* mikoronɔri, *Micronor,* mikoronowim, *Micronovum*, neyojɛsiti, *Neogest,* mikorowali, *Microval,* owɛrɛti, *Ovrette,* ɛkisilitɔn, *Exluton*.

Bangekɔlɔsifura tacogo kocunnen kɔfɛ		
Fura pake kisɛ 28 la, aw bɛ 1 ta a 21 na ni ko cunna aw kan. Aw kana furakisɛ 7 labanw ta tile 28 fura pake la, barisa ɔrimɔni fosi tɛ olu la. Fura in talen lɛri 1 ni aw fɔɔnɔna, o bɛ a jira ko aw ka kan ka segin ka o fura dɔwɛrɛ ta. Ni ko cunna aw kan, aw kana bangekɔlɔsi furaw ɲagami abada, fura minnu tɛ suguya kelen ye walima ka bangekɔlɔsi fura wɛrɛw ta barisa o bɛ se ka a kɛ u tɛ mako ɲɛ.		
Bangekɔlɔsi fura minnu bɛ ta ko cunnenw kama, miligaramu 1,5 (mikɔrɔgaramu 1500) *Levonorgestrel* bɛ olu la, (*Norvelo 1,5* fɛɛrɛ filanan ye P*ositinor-1*)	Aw bɛ furakisɛ 1 ta siɲɛ kelen dɔrɔn	
Bangekɔlɔsi fura minnu bɛ ta ko cunnenw kama, ilipiritali asetate miligaramu 30 bɛ o la (*Ella, Ella One*)	Aw bɛ furakisɛ 1 ta siɲɛ kelen dɔrɔn	
Bangekɔlɔsi fura minnu bɛ ta ko cunnenw kama, miligaramu 0.75 lewonorojɛsitɛrɛli (o ye mikɔrɔgaramu 750) bɛ olu la, *Levonorgestrel* (*Norvelo 0.75*, *Optinor, Postinor, Postinor-2* ye fɛɛrɛ filanan ye positinor)	Aw bɛ furakisɛ 2 ta siɲɛ kelen dɔrɔn	
Bangekɔlɔsi fura minnu bɛ ta ko cunnenw kama, etinili ɛsitarajɔli (*ethinyl estradiol*) mikɔrɔgaramu 50 ani lewonorojɛsitɛrɛli (*tetragynon*) mikɔrɔgaramu 250 bɛ olu la	Aw bɛ furakisɛ 2 ta	Aw bɛ furakisɛ 2 wɛrɛ ta lɛri 12 kɔfɛ
Fura minnu ni fura wɛrɛ bɛ fara ɲɔgɔn kan etinili ɛsitarajɔli mikɔrɔgaramu 50 ani lewonorojɛsitɛrɛli (*Neogynon, Nordiol) walima* norgestrel *(Lo/Ovral)* mikɔrɔgaramu 500 bɛ olu la	Aw bɛ furakisɛ 2 ta	Aw bɛ furakisɛ 2 wɛrɛ ta lɛri 12 kɔfɛ
Fura minnu ni fura wɛrɛ bɛ fara ɲɔgɔn kan etinili ɛsitarajɔli mikɔrɔgaramu 30 ani lewonorojɛsitɛrɛli *(Microgynon, Nordette)* mikɔrɔgaramu 150 walima norgestrel *(Lo-femenal, Lo/Ovral)* mikɔrɔgaramu 300 bɛ olu la	Aw bɛ furakisɛ 4 ta	Aw bɛ furakisɛ 4 wɛrɛ ta lɛri 12 kɔfɛ
Fura minnu ni fura wɛrɛ bɛ fara ɲɔgɔn kan etinili ɛsitarajɔli mikɔrɔgaramu 20 ani lewonorojɛsitɛrɛli (*Alesse, Lutera)* mikɔrɔgaramu 100 bɛ olu la	Aw bɛ furakisɛ 5 ta	Aw bɛ furakisɛ 5 wɛrɛ ta lɛri 12 kɔfɛ
Kɔnɔbara basigilan dɔrɔn bɛ furakisɛ misɛnmani minnu na, lewonorojɛsitɛrɛli *(Ovrette)* mikɔrɔgaramu 75 bɛ olu la	Aw bɛ furakisɛ 20 ta siɲɛ kelen dɔrɔn tile kɔnɔ	
Kɔnɔbara basigilan dɔrɔn bɛ furakisɛ misɛnmani minnu na, lewonorojɛsitɛrɛli *(Neogest)* mikɔrɔgaramu 37.5 bɛ olu la	Aw bɛ furakisɛ 40 ta siɲɛ kelen dɔrɔn tile kɔnɔ	
Kɔnɔbara basigilan dɔrɔn bɛ furakisɛ misɛnmani minnu na, lewonorojɛsitɛrɛli *(Microlut, Microval)* mikɔrɔgaramu 30 bɛ olu la	Aw bɛ furakisɛ 50 ta siɲɛ kelen dɔrɔn tile kɔnɔ	

Furakisɛ misɛnmani tacogo

Aw bɛ aw ka fura tako fɔlɔ kɛ aw ka koli tile fɔlɔ. O kɔ aw bɛ furakisɛ 1 ta don o don o waati kelen na. Ni aw ka fura pake banna, aw bɛ kura wɛrɛ ta o dugujɛ, hali ni o ye a sɔrɔ koli jɔra pewu. Aw kana don bila.

Ni aw ye furakisɛ misɛnmani ta hali a tatuma tɛmɛnen ni lɛri damadama ye, walima ni aw ɲinɛna a tali kɔ tile kelen, aw bɛ se ka lajɔ. Ni aw ɲinɛna furakisɛ kelen tali kɔ, aw hakili mana jinigin a la yɔrɔnin min, aw bɛ a ta o nɔgoni fɛ. O kɔ, min bɛ da o kan, aw bɛ o ta a tawaati la, ni o bɛ bɛn furakisɛ 2 tali ma tile kelen kɔnɔ. O waati la, aw bɛ fugulan nafama matarafa walima aw kana jɛ cɛ fɛ fo tile 7 ka tɛmɛ. Ni aw ɲinɛna aw ka furakisɛ misɛnmani kɔ walima ka a ta a tawaati tɛmɛnen, basi dɔɔni bɛ se ka bɔn aw kan.

Furakisɛ misɛnmani tali bɛ se ka kɔlɔlɔ minnu lase mɔgɔ ma

Kɔlɔlɔ minnu ka teli ka ye furakisɛni tali senkɔrɔ, kɔnɔbara basigilan dɔrɔn bɛ minnu na, olu bɛ koli waati yɛlɛma-yɛlɛma. Aw bɛ se ka koli ye, waati min aw sigilen tɛ ni a ye. Aw ka koli bɛ se ka tigɛ. O farati ka bon. Kɔlɔlɔ wɛrɛ minnu bɛ se ka ye, olu ye: farikolo bonya, kungolodimi, ani kurukuruniw

Furakisɛ misɛnmani tali jɔli

Ni aw bɛ a fɛ ka kɔnɔ ta walima ka bangekɔlɔsi fɛɛrɛ yɛlɛma, aw bɛ se ka furakisɛni tali jɔ waati min mana aw diya. A bɛ se ka kɛ aw bɛ lajɔ a tali jɔwaati nɔgoni fɛ. O la ni aw tɛ a fɛ ka kɔnɔ ta yɔrɔninkelen, aw bɛ bangekɔlɔsi fɛɛrɛ wɛrɛ daminɛ.

Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ teliman

Aw bɛ se ka bangekɔlɔsi furakisɛ teliman ta walima bangekɔlɔsi furakisɛ dɔ wɛrɛ ka aw kisi kɔnɔbara ma tile 5 kɔnɔ kafoɲɔgɔnya latangabali kɔfɛ. Aw ka kan ka furakisɛ hakɛ min ta o bɛ sɔrɔ fandilannan walima kɔnɔbara basigilan hakɛ fana fɛ furakisɛ kelen kelen bɛɛ la. Furakisɛ tɔgɔ caman bɛ yen, ani fana tɔgɔ caman bɛ fɔ suguya kelen ma. Katimu min bɛ gafe ɲɛ nata la, furakisɛ suguya kelen kelen bɛɛ tɔgɔ damadɔ de bɛ o la. Aw ka kan ka fura suguya ni a ɔrimɔni hakɛ dɔn sani aw ka a ta. Aw mako bɛ ɔrimɔni tata hakɛ min na, katimu bɛ o bɛɛ jira aw la, ani aw bɛ a fɛ ka se hakɛ min ma o bɛ sɔrɔ ɔrimɔni jumɛn fɛ ani a hakɛ min bɛ furakisɛ kelen kelen bɛɛ la.

Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ telimanw kɔlɔlɔ lakodɔnnenw ye kungolidimi, fɔɔnɔnege walima kɔnɔdimi ye, nka olu bɛ ban tile kelen walima tile fila. Basi tɛ fana aw ka koli hakɛ ka dɔgɔya walima a nawaati ka yɛlɛma kalo nata la.

Kɔnɔbara basigilan dɔrɔn bɛ fura minnu na ani furakisɛ kɛrɛnkɛrɛnnen minnu bɛ ta ko cunnenw kama, kɔlɔlɔ bɛrɛ tɛ olu la (kungolodimi ni fɔɔnɔnege) ka furakisɛ ɲagaminenw bɔ ni aw bɛ u ta bangekɔlɔsi teliman kama.

Fugulan nafamaw

Tɔgɔ _____

hakɛ (pake) _____

sɔngɔ _____

Tuma dɔw la a pakelama bɛ sɔrɔ den 3 bɛ minnu kelen kelen kɔnɔ.

Fugulan nafama dilannen don ni tɔgɔ caman ye minnu tɛ kelen ye. Dɔw tululama don, a dɔw ɲɛ tɛ kelen ye, lawajikisɛfagalan bɛ dɔw la.

Fugulan nafama donni bɛ muso bali ka kɔnɔ ta, ani fana, a bɛ a to dilannabanaw tɛ jɛnsɛn, sidabana ye olu dɔ ye. Mɔgɔ caman bɛ fugulan nafama ni bangekɔlɔsi fɛɛrɛ wɛrɛw matarafa ɲɔgɔn fɛ.

Aw ye gafe ɲɛ 433 lajɛ fugulan nafamaw doncogo ni u kɛrɛnkɛrɛncogo kan.

Falakani

Tɔgɔ _____

sɔngɔ _____

Falakani bɛ mako ɲɛ kosɛbɛ ni a ni lawajikisɛfagalan tuluma walima jilama farala ɲɔgɔn kan. Aw bɛ o dɔ kɛ falakani kɔnɔ, ani fana ka dɔ mu a dawolo la sani aw ka a don musoya la (aw ye gafe ɲɛ 438 lajɛ).

Lawajikisɛfagalanw

A tɔgɔ lakodɔnnenw ye Ɛmiko, *Emko*, Koromɛkisi, *Koromex*, Dɛlifɛni, *Delfen*, Ginɔli filana, *Gynol II*, ani *VCF*

Tɔgɔ _____

sɔngɔ _____

Lawajikisɛfagalan (tubabukan: *spermicide*) suguya ka ca minnu bɛ don musoya la dɔrɔn sani aw ka kafoɲɔgɔnya daminɛ, walima a ni fugulan nafama walima falakani (aw ye gafe ɲɛ 438 lajɛ). Aw kana a to ji ka se aw ɲɛfɛla ma sango ka a ko fo lɛri 6 ɲɔgɔn kafoɲɔgɔnya kɔfɛ.

Bangekɔlɔsi fɛɛrɛ min bɛ don bangenugu kɔnɔ (mununani), *Stérilet ou Dispositif intra-utérin (DIU)*

Tɔgɔ _____

sɔngɔ: _____

A donni musakaw_____

Mununani ka kan ka ka don ani ka a bɔ kɛnɛyabaarakɛla fɛ min ye a kalankɛ. A kɔlɔlɔ caman ye: koli juguman kuntaalajan ni dimi, nka o degun bɛ tɛmɛ mununani donnen kalo 3 fɔlɔ kɔnɔ. Nka ni mununani torila ka bɔ a dayɔrɔ la, a tɛna se ka mɔgɔ bali ka kɔnɔ ta. O de la, muso minnu bɛ a don, a ka fisa u ka a kɔlɔsicogo ɲɛdɔn ni a bɛ a nɔ na.

Mununani caman bɛ yen, gaari 2 sirilen don u la ka u kun jigin. A bɛ muso min na, o ka kan ka to ka juru in kɔlɔsi kalo o kalo koli kɔfɛ ka a dɔn ni mununani ma bɔ a nɔ na. Walasa ka a lajɛ, a ka kan ka a tɛgɛ ko ka a jɛ ka sɔrɔ ka a bolokɔni den fila don musoya kɔnɔ ka taa ɲɛfɛ fo a ka maka mununani juruw ma. **A kana juruw kun sama.** Ni a bolokɔni ma se juruw ma, walima ni a sera mununani ma, a kan kan ka yɛlɛma fugulan nafama kan walima bangekɔlɔsi fɛɛrɛ wɛrɛ kɛ fo ka taa fɔ a ye dɔgɔtɔrɔ dɔ lasɔrɔ min bɛ mununani cogoya lajɛ a ye. Walasa aw ka kunnafoni sɔrɔ mununani kan, aw bɛ gafe ɲɛ 437 lajɛ.

Solokololabana ye gɛlɛyaba ye min bɛ se ka sɔrɔ mununani donni fɛ. Banamisɛnni caman bɛ kɛ kalo 3 fɔlɔ kɔnɔ, a bɛ a sɔrɔ kɔrɔlen nɔgɔjijɛmanbɔ tun bɛ muso la ka kɔn mununani donni ɲɛ. Walima a bɛ se ka kɛ fana ni kɛnɛyabaarakɛla ye mununani don ka a sɔrɔ a ma a baarakɛ minɛw saniya. Ka mununani to aw la ni aw ye nɔgɔjijɛmanbɔ taamasiŋɛ fɛn o fɛn ye, aw bɛ se dɔgɔtɔrɔ dɔ ma o yɔrɔnin bɛɛ la. Aw ye gafe ɲɛ 379 lajɛ.

Bangekɔlɔsi pikiri

A dilanni tɔgɔ lakodɔnnenw: Depoporowera*, Depo-Provera,* Norisiterati*, Noristerat,* Nɛtɛni*, Net-en,* Linɛli*, Lunelle,* Sikulofɛmu*, Cyclofem*.

Tɔgɔ _____

sɔngɔ _____

Bangekɔlɔsi pikiri bɛ a to muso ka fanmaralanw tɛ fankisɛ bila. Ɔrimɔni fana bɛ bangenugu dawolo namaya kosɛbɛ, min bɛ lawaji bali ka don bangenugu kɔnɔ.

Kɔnɔbara basigilan dɔrɔn pikiriw, i n'a fɔ *Depoporowera* ni *Norisiterati*, kɔnɔbara basigilan ɔrimɔni dɔrɔn de bɛ olu la. Olu ka ɲi musow ma kɛrɛnkɛrɛnnenya la muso minnu man kan ka fankisɛdilannan ta, nka u man kan ka bangekɔlɔsi furasi ta min bɛ kunun (aw ye gafe ɲɛ 434 lajɛ). Kɔnɔbara basigilan dɔrɔn pikiriw fanba bɛɛ bɛ yɛlɛma don koli waati la tuma bɛɛ. Muso minnu bɛ nin pikiri ninnu kɛ olu bɛ se ka koli dɔɔni dɔɔni ye don o don walima tuma ni tuma siŋɛ kelen.

A bɛ se ka kɛ koli bɛ jɔ sani san ka yɛlɛma. O yɛlɛmaniw tɛ basi ye.

Pikiri ɲagaminenw, i n'a fɔ mezijina (*Mesigyna*) walima sikulofɛmu fandilannanw ni kɔnɔbara basigilanw fila bɛɛ bɛ olu la. Nin pikiri ninnu ka ɲi musow ma minnu bɛ a fɛ ka koli ye a ye cogo la. Denbatigiw walima muso minnu man kan ka furakisɛ ɲagaminenw ta, olu man kan ka pikiri ɲagaminenw fana kɛ (aw ye gafe ɲɛ 436 lajɛ). Pikiri ɲagaminenw bɛ kɛ kalo o kalo, u da ka gɛlɛn ka tɛmɛ pikiriw kan kɔnɔbara basigilan dɔrɔn bɛ minnu na.

Muso minnu bɛ kɔnɔbara basigilan dɔrɔn ta walima ka pikiri ɲagaminenw kɛ, tuma dɔw la olu bɛ bonya ani kungolodimi bɛ u minɛ, nka a ka ca a la o degunw bɛ ban pikiri kunfɔlɔw kɔfɛ. Muso bɛ se ka bangekɔlɔsi fura jɔ waati o waati mana a diya.

Fura jɔlen kɔ, muso bɛ se ka san kelen sɔrɔ walima ka tɛmɛ o kan sani a ka kɔnɔ ta, a bɛ se ka o waati kelen fana kɛ sani a ka koli ka segin a cogokɔrɔ la. Ni a ye pikiri jɔ ni a tɛ a fɛ ka lajɔ o waati la, a ka kan ka bangekɔlɔsi fɛɛrɛ wɛrɛ kɛ.

Bangekɔlɔsi fura min bɛ wele ko alimɛtini

A dilanni tɔgɔ lakodɔnnenw: Jadɛli, *Jadelle*, Ɛnpilanɔn, *Implanon*, Nɔripilan, *Norplant*.

Alimɛtini bɛ a bali muso fan maralan ka fan bila. Ɔrimɔni fana bɛ bangenugu dawolo namaya kosɛbɛ, min bɛ lawaji bali ka don a kɔnɔ. Denbatigiw bɛ se ka alimɛtini ta, nka a man kan ka ta musow fɛ minnu man kan ka bangekɔlɔsi fura kunutaw ta (aw ye gafe ɲɛ 435 lajɛ). Wo 2 bɛ jadɛli la, a bɛ muso bali ka kɔnɔta san 5 kɔnɔ. Wo 1 bɛ ɛnpilanɔn na, a bɛ muso bali ka kɔnɔta san 3 kɔnɔ. Wo 6 bɛ nɔripilan na, a bɛ muso bali ka kɔnɔta san 5 kɔnɔ ka se san 7 ma.

San fɔlɔ kɔnɔ, alimɛtini bɛ se ka koli nawaati yɛlɛmayɛlɛma walima ka a nani kuntaala janya. Muso ka koli bɛ se ka jɔ, nka o tɛ a jira ko a kɔnɔma don walima ko kojugu don. Muso bɛ se ka bonya fana ani kungolodimi bɛ a minɛ, nka a ka ca a la, o degunw bɛ ban ni a farikolo bɛka deli ɔrimɔni na.

Muso yɛrɛ bɛ se ka alimɛtini bɔ waati min kadi a ye, nka a ka kan ka kɛnɛyabaarakɛla dɔ ɲini min bɛ a bɔcogo dɔn. A bɔlen kɔ muso bɛ se ka kɔnɔ ta o waati bɛɛ, o la a ka kan ka bangekɔlɔsi fɛɛrɛ wɛrɛ kɛ ni a tɛ a fɛ ka kɔnɔ ta.

Sidabanafura

Furasi ma sɔrɔ fɔlɔ min bɛ sidabana furakɛ, nka fura minnu bɛ wele antiretorowirali, *antirétroviral* (*ARV*) o bɛ se ka sidatɔw dɛmɛ u ka ɲɛnɛmaya kuntaalajan sɔrɔ kɛnɛya kɔnɔ, fura ninnu tali bɛ se ka a to sidabana tɛ jɛnsɛn. Aw bɛ fura 3 fara ɲɔgɔn kan ka u ta don o don, olu bɛ wele antiretorowirali furakɛli walima *ARV*. Kotiri, *cotrimoxazole* (aw ye gafe ɲɛ 532 lajɛ) bɛ se ka sidatɔw tanga bana misɛnni caman ma.

Baarada minnu sigilen don sidabana furakɛli ani a furakisɛw dili kama

Kabini aw bɛ a dɔn ko sidabana bɛ aw la jolisɛgɛsɛgɛ kɔfɛ, aw bɛ a lajɛ ka sidabana fukɛli yɔrɔ dɔ ɲini kɛnɛbaarakɛlaw bɛ se ka aw lajɛ yɔrɔ min, ka aw furakɛ teliyala ani ka aw bila furaw kan.

A bɛ dɔn cogodi ko banabagatɔ mako bɛ furaw la?

- Sidabana bɛ mɔgɔ minnu na, olu mako bɛ furaw la, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni u farikolo bɛka dɛsɛ ka bana kɛlɛ (*CD4*), jolisɛgɛsɛgɛ min bɛ a to banakisɛ hakɛ bɛ dɔn joli la (*CD4*), o bɛ se ka a to a bɛ dɔn ni farikolo bɛ se ka bana kɛlɛ. Ni sidanakisɛ hakɛ tɛ 500 bɔ, hali ni o ye a sɔrɔ aw hakili la bana tɛ aw la, aw bɛ kuma aw ka dɔgɔtɔrɔ fɛ fura tali daminɛniko la.

- Sidabana ni sɔgɔsɔgɔninjɛ walima sayi mana ye mɔgɔ min na, o tigi ka kan ka fura tali daminɛ.
- Musokɔnɔmaw ka kan ka furaw tali daminɛ joona joona walasa ka u yɛrɛkun ka kɛnɛya tanga ani u den.
- Den ni denmisɛnni minnu ma san 5 sɔrɔ olu mako bɛ sidafura la walasa u ka mɔdiya ani ka kɛnɛya sɔrɔ.
- Sidafura bɛ se ka a to furuɲɔgɔnmaw tɛ sidaba yɛlɛma ɲɔgɔn fɛ ni o ye a sɔrɔ bana bɛ kelen na, a tɛ tɔ kelen na.

Aw ye aw magɛrɛ mɔgɔ la, aw dalen don min na walima sidabana furakɛli jɛkulu dɔ walasa olu ka aw dɛmɛ furaw tali la don o don, o de nafa ka bon.

Aw kana sidafura tali daminɛ aw yɛrɛ ma. A bɛ se ka kɛ aw tɛ aw ka fura tata dɔn, ani fana kɔlɔlɔba bɛ se ye a kɔ walima bana kologɛlɛyali fura kɔrɔ.

Aw kana sidafura di mɔgɔsi ma. Fura tɛ mako ɲɛ aw ye ni aw ma se a tata hakɛ kofɔlen ma.

Aw kana sidafura san mɔgɔsi fɛ mɔgɔ min tɛ baarakɛ sidabana furakɛli jɛkulu dɔ la. Ni aw bɛ fura ta sidabana furakɛli jɛkulu dɔ fɛ, o tɛ kɔtigɛ wa o da ka di ka tɛmɛ kɛnyɛrɛye tigilamɔgɔw ta kan.

Dusukundimi fura

Ni dusukundimi don, aw bɛ asipirini di (sɛbɛn ɲɛ 565) a tigi la o yɔrɔnin bɛɛ la. Ni nitorogiliserini a bɛ aw bolo, aw bɛ toka o di a tigi ma sira fɛ sani aw ka se dɔgɔtɔrɔso la.

Aw bɛ se ka morifini di a ma fana (*morphine*, sɛbɛn ɲɛ 568) walasa ka dɔ bɔ dimi ni siran na ani ka joli fiyɛli nɔgɔya sɔn ma.

Nitorogiliserini, *Nitroglycérine*

Nitorogiliserini di dusukundimitɔ ma min disi bɛka a dimi. A bɛ se ka jolisiraw fɛrɛ walasa sɔn ka se ka joli fiyɛ ni nɔgɔya ye.

Kunnafoni nafama!

Aw kana nitorogiliserini di dusukundimitɔ ma min disi bɛka a dimi walima mɔgɔ min ye silidemafili (wiyagara) ta a ma tɛmɛ lɛri 24 kan. Nin fura ninnu faralen ɲɔgɔn kan, o bɛ se ka tansiyɔn jigin kojugu ani ka kɛ banabaatɔ sata ye.

Kɔlɔlɔw

A bɛ se ka kungolodimi juguman lase mɔgɔ ma, ka a kɛ i n'a fɔ funteni b'a la, walima ɲɛnamini.

A tacogo

Aw bɛ a miligaramu ½ don a tigi nɛn kɔrɔ, miniti 5 o miniti 5. Nka aw kana tɛmɛ diko 3 kan miniti 15 kɔnɔ.

Kumadenw kɔrɔ

Kumadenw saradalen don kelen kelen ka kɛ siginidenw ye:

A B C D E F G H I J K L M N Ɲ Ŋ O Ɔ P Q R S T U V W X Y Z

Kumaden minnu taamaserelen don ni lolo * ye a ka ca a la baarakɛlen tɛ ni olu ye nin gafe in kɔnɔ, nka tuma dɔw la dɔgɔtɔrɔw bɛ baara kɛ ni u ye walima u bɛ sɔrɔ dɔgɔtɔrɔ sɛbɛn kunnafoni bakurunbaw kɔnɔ. Bana caman tɔgɔ tɛ nin kumaden ninnu kɔnɔ. A ye taamasere lajɛ (sɛbɛn ɲɛ nɛrɛmanw kan), aw ye banaw lahalaya kalan gafe kɔnɔ.

Bamanankan	**Français**	**Ɲɛfɔli**
Bakamafɛnw kɛlɛfura	Antivenin, *m* (Anti-venin, *m*)	Fura min bɛ kɛ ka fɛŋɲɛnama bakamaw kinda furakɛ i n'a fɔ sakinda.
Baliku	Adolescent, *m*	Waati min denmisɛnni bɛ kɛ baliku ye. A bɛ daminɛ denmisɛn san 13 la, ka taa a bila a san 19 na.
Balo nafama	Nutritif, *adj*	Balo nafama ye dumuni ye farikolo mako bɛ min na walasa ka mɔdiya, k'a kɛnɛya ani ka bana kɛlɛ.
Balocogo	Alimentation, *f*	Mɔgɔ ka kan walima a man kan ka dumuni suguyaw n'u hakɛ min dun.
Balodɛsɛ	Sous-alimentation, *f*	Bana min bɛ sɔrɔ dumuni dafalen dunbaliya fɛ.
Bana	Infection, *f*	Bana don min bɛ sɔrɔ banakisɛ walima fɛŋɛnamani wɛrɛw fɛ. Bana bɛ se ka fari yɔrɔ dɔ minɛ (i n'a fɔ bolokɔnidimi) walima fari bɛɛ (i n'a fɔ ɲɔnisa).
Bana min tɛ yɛlɛma	Maladie non infectieuse, *f*	Bana min tɛ bɔ mɔgɔ dɔ la ka yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛ la.
Bana senkɔrɔ gɛlɛyaw	* Complication(s), *f*	Gɛlɛya minnu bɛ don bana senkɔrɔ, k'a juguya. Misali la kanjabana bɛ se ka don ɲɔni senkɔrɔ, ka bana tɔ gɛlɛya.
Bana basigilen	Chronique, *adj*	Bana kuntaalajan walima bana min bɛ taa ka segin.
Banakɔnɔgɛlɛya	Symptôme, *m*	O ye gɛlɛya walima kow ye minnu bɛ kɛ mɔgɔ la a ka bana kɔnɔ. Nin gafe in kɔnɔ, o gɛlɛyaw ni banataamasiɲɛ bɛɛ bɛ tali kɛ ɲɔgɔn na.
Banakɔtaa	Selle(s), *f*	Bo, aw ye banakɔtaa yɔrɔ lajɛ.
Banakɔtaa kɛli	Faire ses selle(s)	Banakɔtaa kɛli ye ka nɔgɔ labɔ kɔnɔ na.

Banakɔtaa lasecogo mɔgɔ kɔnɔ	Voie orofécale, *f*	Ka banakɔtaa lase a yɛrɛ kɔnɔ walima mɔgɔ wɛrɛ kɔnɔ, a ka ca a la o bɛ sɔrɔ dumuni, ji, walima bolokɔniw fɛ.
Banakisɛ	Virus, *m*	Nimafɛnw fitiniw don minnu bɛ bana bila mɔgɔ la.
Banakisɛ(w)	Bactérie(s), *f*	Banakisɛ fitiniw don, minnu tɛ se ka ye ni mikɔrɔsikɔpu tɛ. U bɛ yɛlɛmabana caman bila mɔgɔ la.
Banakisɛ(w)	Microbe(s), *m*, Germ(s), *m*	Fɛnɲɛnamani fitini minnu bɛ se ka balo farikolo la ka bana bila mɔgɔ la.
Banakisɛfagalan	Antibiotique, *m*	Fura min bɛ bana kɛlɛ, ka banakisɛ faga.
Banakisɛfagalan	Antiseptique, *m*	Safinɛ walima furaji min bɛ banakisɛ bali ka bugun
Banakisɛfagalan	Antibiotique à large spectre	Fura min bɛ banakisɛ suguya caman faga. Ni i ye a ni sipɛkitɔrɔmu sanga ɲɔgɔn ma, o bɛ banakisɛ damadɔ dɔrɔn de faga
Banakisɛfagalan	Antibiotique à spectre étroit	O ye fura ye min bɛ banakisɛ suguya hakɛ dɔw kɛlɛ.
Banakunbɛn	Prévention, *f*	Wale min bɛ sigi sen kan ka bana kubɛn sani a ka daminɛ.
Bananku	Manioc, *m* / Yucca, *m*	kumafɛn timiman don min bɛ sɛnɛ funtenima jamanaw na.
Bandi/ Finimugu	Gaze, *f*	Finimugu magaman min bɛ kɛ ka jolidaw siri.
Bange jɔli	Ménopause, *f*	Bange jɔli ye waati ye muso ka laada yeli bɛ dabila waati min, a caman bɛ daminɛ muso san 40 ni 50 cɛ.
Bange kɔfɛ	Post-partum, *m*	Den bangenen kɔfɛ.
Bange kɔfɛ basibɔn	Hémorragie du post-partum, *f*	Muso ka basibɔn jugumanba bange kɔfɛ.
Bangekɔlɔsi	Planification familiale, *f*	Ka bange kɔlɔsifɛɛrɛw kɛ walasa ka den sɔrɔli n'a sɔrɔbaliya waatiw boloda.
Bangekɔlɔsifɛɛrɛ	Contraceptif, *m*	Fɛɛrɛ o fɛɛrɛ bɛ se ka muso bali ka kɔnɔ sɔrɔ.
Bangenugu da	Col de l'utérus, *m*	Dayɛlɛyɔrɔ walima denso kan musoya kɔfɛla la. Den nasira.
Barajuru	Cordon ombilical, *m*	Juru bɛ ba ni den siri ɲɔgɔn na k'a to wolonugu kɔnɔ.
Barakun	Nombril, *m*	Barajuru bɛ tigɛ ka bɔ yɔrɔ min na n'a bɛ kɔnɔbara camancɛ la o de ye barakun ye.
Barakunna Ɛrini	Hernie ombilicale, *f*	Barakun bɔlen ka bonya k'a sababu kɛ nugu bɛ a foroko fara ka na a sigi barakun kɔnɔ.

Basibɔn	Hémorragie, *f*	Joli bɔ kojugu.
Biɲɛ	Foie, *m*	Biɲɛ ye fɛn ye adamaden fari la min bɛ joli saniya ani ka a kisi pɔsɔniw ma.
Bo/banakɔtaa	Selle(s), *f*	Bo; banakɔtaa; nɔgɔ minnu bɛ bɔ banakɔtaa senfɛ.
Boloci	Immunisation, *f* Vaccin, *m*	Fura minnu bɛ mɔgɔ tanga bana kɛrɛnkɛrɛnnenw ma, i n'a fɔ kɛtɛkɛtɛni, kanjabana, senfagabana, sɔgɔsɔgɔninjɛ ani ɲɔnisa.
Boloci	Vaccination, *f*	Aw ye banakunbɛn fɛɛrɛw lajɛ.
Boloci kuraya	Dose de rappel, *f* Piqûre de rappel, *f*	Boloci kurayali walasa ka fanga lasegin fura la kura ye.
Bolokɔrɔfɛn	Ressource, *f*	Makoɲɛfɛn don min bɛ sɔrɔ bolokɔrɔ ka fɛn dɔ labɛn. Walasa ka kɛnɛya sabati, an mako bɛ fɛn dɔw la i n'a fɔ mɔgɔw, dugukolo, baganw, dɔnniyaw, ani jiriw
Bɔsi/Gɔyɔ	Cors, *m*	Fari yɔrɔ minnu bɛ ja ka gɛlɛya samara ka gɛrɛntɛli fɛ walima senkɔniw ka ɲɔgɔn gɛrɛntɛ fɛ.
Bubagani/Kaliya	Crampe, *f*	Fasa bɛ kirin; a bɛ mɔgɔ dimi.
Bugun	Cataracte, *f*	Ɲɛnabana min bɛ bugun kɛ ɲɛmɔgɔni kan ni a bɛ yeli gɛlɛya a tigilamɔgɔw ma. Ni i ye yeelen jɔ ɲɛmɔgɔni kan, a bɛ kɛ jɛman ye.
Cɛnimusoyabana	Maladie vénérienne, *f*	Bana o bana bɛ sɔrɔ kafoɲɔgɔnya fɛ.
Cɛya foroko	Scrotum, *m*	Foroko don cɛya kisɛ bɛ min kɔnɔ worofurancɛ la.
Dabali/ɲɛɲinini	Sort, *m*	Mɔgɔjugubana
Dana	Chancre, *m*	Joli don min bɛ kɛ mɔgɔ dogoyɔrɔ, a bolokɔni walima a dawolo la, o ye dana taamasiɲɛ fɔlɔ dɔ ye.
Danakow jɔyɔrɔ	Pouvoir de la suggestion, *m* ; Puissance de la croyance, *f* ; Autosuggestion, *f*)	Danakow jɔyɔrɔ. Misali la banabagatɔw ka bana bɛ se ka fisaya k'a sababu kɛ a dalen don fura dɔ la hali ni o y'a sɔrɔ o fura tɛ a ka bana furakɛ.
Dɔlɔmin	Alcoolisme, *m*	Minfɛn alikɔlima minni ka a dantɛmɛ i n'a fɔ biyɛri, ɔrɔmu, duvɛn, o n'a ɲɔgɔnna wɛrɛw.
Dɛmɛ fɔlɔ	Premier secour(s), *m*	Ladonni teliman fɔlɔ walima furakɛli teliman fɔlɔ min bɛ kɛ banabagatɔ walima mɔgɔ joginnen na.
Den bolo fɔlɔ bɔli jigini na	Présentation des bras, *f*	Jiginin kɔnɔ, ni den bolo fɔlɔ bɔra o cɛ man ɲi. O ye dɔgɔtɔrɔso taali kun teliman dɔ ye.

Den dusukun tantankan lamɛnnan	Stéthoscope, *m*	Minɛn don min bɛ kɛ ka makan lamɛn mɔgɔ farikolo la i n'a fɔ dusudukun.
Den mɔjateminɛsɛbɛn	Fiche de croissance de l'enfant	Kalo o kalo u bɛ den mɔcogo jateminɛ k'o sɛbɛn a kɔnɔ, o de b'a jira ko den bɛ ka fanga sɔrɔ ka ɲɛ.
Den nani a sen kan	Accouchement du siège, *m*	Nin bangeni senfɛ den sigilan walima a sen de fɔlɔ bɛ na.
Dendusukun tantankan lamɛnnan	Fœtoscope, *m*	Minɛn min bɛ kɛ ka den dusukun tantankan lamɛn k'a to a ba dɛbɛ la.
Denkisɛ marayɔrɔ	Ovaire, *m*	Olu ye foroko fitiniw ye muso kɔnɔ minnu bɛ wolonugu kɛrɛfɛ. U bɛ denkisɛ mara min bɛ fara lawa kan walasa ka kɛ den ye.
Densebali	Bébé prématuré, *m*	Den min bangera ka sɔrɔ kɔnɔ ma kalo 9 dafa. O den girinya tɛ kilogaramu 2 bɔ.
Denso	Utérus, *m*	Wolonugu
Dɛsɛ	Déficience, *f*	Fɛn dɔ caman sɔrɔbaliya; dɛsɛ.
Dilannabana	Infection sexuellement transmissible (IST), *f*	Bana don min bɛ sɔrɔ kafoɲɔgɔnya fɛ.
Dimi min bɛ taa ka segin	Douleur de rebond, *f*	Dimi gɛlɛn min bɛ mɔgɔ minɛ ni i ye kɔnɔ bisi kosɛbɛ, ka girin ka a bila. O ye kɔnɔnabana dɔ taamasiɲɛ ye.
Dimikuntaalasurun	Grave, aiguë, *adj*	Dimi min bɛ cun mɔgɔ kan nka a tɛ mɛn n'a ma tunu. Bana don min tɛ mɛn sen na. Bana mɛnta tɛ.
Dimimadalan	* Suppressant	Fura min bɛ ta walasa ka dimi kunbɛn walima ka a segin kɔ, i n'a fɔ fura min bɛ sɔgɔsɔgɔ ban.
Dimimadalan	Analgésique, *m*	Fura min bɛ dimi mada.
Dumni timiman	Amidon, *m*	Farikolofanga dumuniw don i n'a fɔ kaba, malo, alikama, bananku pɔmutɛri ani je.
Dumunikɛkutu	Cuillère à soupe, *f*	A ɲɛ 1 bɛ bɛn kafeminkutu ɲɛ 3 walima mililitiri 15 ma.
Dumuninafama	Protéine, *f*	Olu ye dumuniw ye farikolo mako bɛ minnu na walasa ka bɔ a yɛrɛ la ani ka fanga sɔrɔ.
Dusukun tantanni	Pouls, *m*	O ye adamaden dusukun tantanni ko hakɛ ye miniti kelen kɔnɔ.
Dusuɲugun	Nausée, *f*	Kɔnɔdimi walima kɔnɔ yugubali; a bɛ kɛ n'a fɔ i b'a fɛ ka fɔɔnɔ.
Ɛrini	Hernie (rupture), *f*	Kɔnɔfasa dɔ bɛ ci walima ka dayɛlɛ, o b'a to nugu dɔ bɛ bɔ ka kuru golo kɔrɔ.

Fangadɔgɔya	Choc, *m*	Waleya min bɛ fangadɔgɔya juguman walima ɲɛnamini, wɔsiji sumalen, dusukun tantan sumaya bila mɔgɔ la; olu sababu ye: farikolo farilajidɛsɛ, basibɔn, joginni, tasumajeni walima bana gɛlɛnw ye.
Farafinnɔgɔ	Compost, *m*	Farafinnɔgɔ ye furabuluw ni baganbow ɲagaminen ye ka u toli ka kɛ nɔgɔ ye. Binjalan, furabulu jalanw, nakɔfɛn ɲamanw, baganbow bɛɛ bɛ kɛ farafinnɔgɔ ɲuman ye.
Farati	Risque, *f*	Waleya minnu bɛ a to mɔgɔ bɛ jogin, tiŋɛni bɛ don i kun walima ka degun. Kojugu.
Fari fan dɔ farali (dayɛlɛli)	Rupture, *f*	Aw ye Ɛrini yɔrɔ lajɛ.
Fari fan dɔ tigɛli	Amputation, *f*	Farikolo fan dɔ tigɛlen ka bɔ a la.
Fari fanw	Organe, *m*	Mɔgɔ farikolo yɔrɔ dɔ min bɛ se ka mako ɲɛ a yɛrɛ ye. Misali la, fogonfogon.
Fari yɔrɔ dɔ wurukutuli	Prolapsus, *m*	Mɔgɔ fari fan dɔ wurukutuli walima a bɔli a cogo kɔrɔ la, misali la nugubakun walima denso bɔli u nɔ na.
Farigan	Fièvre, *f*	Fari bɛ kalaya ka dantɛmɛ.
Fariŋɛɲɛfura	Antihistaminique, *m*	Fura min bɛ banamisɛnniw kɛnɛya i n'a fɔ mura ni fariŋɛɲɛ. A bɛ fɔɔnɔ fana bali ani ka sunɔgɔ bila mɔgɔ la.
Farikolo dɛmɛnanw	Hormone, *f*	Furaw don minnu bɛ baara kɛrɛnkɛrɛnnen kɛ farikolo la. Misali la, oestrogène ni progestérone ye furaw ye minnu bɛ muso ka kalolabɔ ni densɔrɔ nɔgɔya.
Farikolo pɛrɛnpɛrɛnni	Marque de coup, *f*	Farikolo fununi n'a pɛrɛnpɛrɛnni minnu bɛ sɔrɔ fiɲɛ walima farikolotɛnɛmafɛnw fɛ.
Farikolomutulu	Gelée de pétrole (vaseline), *f*	Tulu min bɛ fara farikolomunituluw kan.
Farikolomutulu	Vaseline, *m*	Tulu min bɛ fara farikolomunituluw kan, aw ye o yɔrɔ lajɛ.
Farilafunteni	Température, *f*	O ye farikolo kɔnɔnakalaya hakɛ ye.
Faritɛnɛ	Allergie, *f* ; Réaction allergique, *f*	Mɔgɔ dɔw fari tɛ fɛn dɔw kun. Gɛlɛya dɔw bɛ yen i n'a fɔ fariŋɛɲɛ, tiso, ani fɛndɔw kasa bɛ se ka na ni dusuŋugun walima bana ye. Fɛn kɛrɛnkɛrɛnnen dɔw bɛ yen ni mɔgɔ ye olu kasa sama, k'u dun, k'i pikiri ni u ye walima ka maga u la, o bɛ se ka u tɔɔrɔ.
Fasaja	Contracture, *f*	Kolotugudafasaw jali walima u surunyali min bɛ mɔgɔ dɛsɛ ka a bɔ a nɔ na.
Fasajafura	Antispasmodique, *m*	Fura min bɛ kɛ ka fasaja ni kɔnɔnugutikɛ furakɛ.

Fasaw	Ligament, *m*	Fasaw ye juru kologɛlɛnw ye minnu bɛ adamaden kolotugudaw sigi yɔrɔ kelen.
Fasaw	Nerf, *m*	Fasajuru minnu bɛ bɔ kunsɛmɛ na ka taa farikolo fan tɔw la. Olu de b'a to farikolo bɛ fɛnw dɔn ani ka se ka bɔ a nɔ na.
Fɛɛrɛ min dabɔra denw kama minnu si tɛ san duuru bɔ	Programme de moins de cinq ans, *m*	Fɛɛrɛ don minnu bɛ denbaw dɛmɛ ka denw ka kɛnɛya n'u makow jateminɛ, ka to ka taa denw pese minnu si tɛ san duuru bɔ ani ka o kunnafoni sɛbɛnw mara.
Fɛn bɛnnen	Approprié, *adj*	Fɛn don min ka nɔgɔ, a lakananen don, a ka ca la a bɛ bɛn waati kɛrɛnkɛrɛnnen na.
Fɛn dɔ bɔli farikolo la	Écoulement, *m*	Ji, kari walima nɛn bɔli farikolo la.
Fɛn fitini	Microscopique, *adj*	Fɛn dɔgɔya fɛ a tɛ se ka ye ni mikɔrɔsikɔpu dɔrɔn tɛ.
Fɛn min bɔra sariya kɔnɔ/Fɛn min y'a kɛcogo bila	Anormale, *adj*	Fɛn min tɛ mɔgɔw dɔnfɛn kɔrɔ ye, walima fɛn min bɛrɛ bɛnnen tɛ. Fɛn min bɔra a kɛcogo la
Fɛn min ka ɲi	Normale, *adj*	Fɛn min bɛ kɛ waati ni waati ni basi fosi t'a la.
Fɛn min man kan ka kɛ	* Contre-indication, *f*	Ko walima lahalaya min bɛ a jira ko fura dɔ man kan ka ta. (Fura caman tali lagosilen don kɔnɔmaya waati.)
Fɛn min tɛ se ka ye ɲɛ na	Micro-organisme, *m*	A bɛ se ka kɛ fɛnɲɛnama walima jiri ye min tɛ se ka ye ni mikɔrɔsikɔpu tɛ.
Fɛn mutaw farikolo la	Pommade, *f*	Fɛn min bɛ mun farikolo la.
Fɛn saniyalen	Stérile, *adj*	(1) Banakisɛ tɛ fɛn minnu na. A ka ca a la fɛnw bɛ tobi walima ka u kalaya ka u banakisɛw faga (2) A kɔrɔ dɔ fana ye kɔnanya ye
Fɛn timiman	Sucre, *m*	Dumuni timimanw i n'a fɔ di, sukaro walima jiridenw minnu bɛ fanga di farikolo ma.
Fɛnɲɛnamani minnu bɛ balo adamaden walima bagan joli la	Parasite, *m*	Tumu ni fɛnɲɛnama minnu bɛ balo bagan walima mɔgɔ la n'a bɛ se ka kasaara lase a ma.
Fɛnɲɛnamafagalan	Insecticide, *m*	Baga min bɛ fɛnɲɛnamaniw faga. DDT ni lindane ye fɛnɲɛnamafagalanw ye.
Fɛnw saniyali	Stérilisation, *f*	(1) Biberɔn ni minɛn wɛrɛw bɛ tobi walima ka u kalaya walasa ka u saniya. (2) Wa fana fɛɛrɛ don min bɛ cɛ walima muso bali ka den sɔrɔ.
Fɛnw tɛmɛsira farikolo la	Tract, *m*	Farikolo la, kɔnɔnafɛnw jɛlen ka baara kɛrɛnkɛrɛnnen dɔw kɛ ɲɔgɔn fɛ; misali la, sugunɛsiraw bɛ joli sɛnsɛn ka farikolo jinɔgɔw labɔ sugunɛ fɛ.

Fiɲɛ	Défaut, *m*	Den bɛ wolo ni fiɲɛ dɔw ye i n'a fɔ namantɔrɔkɔ, senkɔniw mabɔlen ɲɔgɔn na, walima bolokɔniw ni senkɔniw tɛmɛnen u hakɛ kan.
Fiɲɛ min bɛ sɔrɔ bangeni senfɛ	Malformation congénitale, *f*	Aw ye fiɲɛ yɔrɔ lajɛ.
Fiɲɛbana/forobabana	Épidémie, *f*	Bana min bɛ mɔgɔ caman minɛ ɲɔgɔn fɛ sigida la walima mara kɔnɔ.
Fiye/kunankunan	Vésicule biliaire, *f*	Jibarani don min nɔrɔlen bɛ biɲɛ na. Fiye bɛ kunankunanji mara, o ji de bɛ dumuni tulumaw yɛlɛmani nɔgɔya.
Fiyefiyeli/jatigɛ	Hystérie, *f*	(1) Mɔgɔw b'a fɔ ko dimi kojugu, siran ani hami bɛ a bila mɔgɔ la. (2) Dɔgɔtɔrɔw b'a fɔ ko bana dɔw ɲɛsiranya b'a bila mɔgɔ la.
Fiyelakuru	Calcul vésical, *m*	Aw ye komokili yɔrɔ lajɛ.
Fiyɛli	Lavement, *m*	Ka ji kɛ ka mɔgɔ fiyɛ walasa a ka banakɔtaa sɔrɔ.
Fiyɛli	Purge, *f*	O ye kɔnɔmagayafura ye min bɛ kɔnɔboli bila mɔgɔ la.
Fogonfogonbana	Bronchite, *f*	Bana min bɛ fogonfogon minɛ
Folo	Goitre, *m*	Kankɔrɔla bɛ funu (a bɛ bonya); a bɛ sɔrɔ kɔkɔwasa ntanya fɛ dumuni na.
Folofolo/Kungololakaba	Pellicule(s), *f*	Fara jɛman walima bugun don min bɛ kɛ kunsigi kɔrɔ.
Fɔɔnɔ	Vomissement, *m*	O ye ka dumuni labɔ kɔnɔbara la da fɛ.
Fɔɔnɔfura	* Antiémétique, *m*	Fɔɔnɔ kɛlɛfura. Fura min bɛ fɔɔnɔ, walima dusukun ɲugun bali.
Funtenima yɔrɔ	Tropical, *adj*	O bɛ kuma duniya funtema jamanaw kan.
Funu	Kyste, *f*	Fari yɔrɔ dɔ bɛ funu ka ji ta.
Funubana	Kwashiorkor, *m* (malnutrition humide)	Balodɛsɛ jugumanba bɛ denmisɛn min na, o sen, a bolo n'a ɲɛda bɛ funu, kurukuru ni ŋɛɲɛ bɛ bɔ a la.
Fura dunta	* Oral, adj	Fura minnu bɛ dun.
Fura minnu bɛ don banakɔtaa yɔrɔ ni musoya fɛ	Suppositoire, *m*	Furakisɛw don minnu bɛ don banakɔtaayɔrɔ walima musoya la.
Faramasi	Pharmacie, *f*	Furaw ni kɛnɛya sabati fɛnw bɛ feere yɔrɔ min na.
Furamugu dajita	Suspension, *f*	Furamugu don min bɛ ɲagami ji la.
Furatalen kɔfɛ kɔlɔlɔw	Effet secondaire, *m*	O ye gɛlɛyaw (banaw) ye minnu bɛ sɔrɔ furadɔw tali sababu la.

Furu	Ventre, *m*	Furu ye dumuni yɛlɛmayɔrɔ ye kɔnɔbara la. Wa fana a bɛ wele kɔnɔbara.
Furudimifura	Antiacide, *m*	Fura min bɛ kumuji cayali bali furu la ani ka furudimi kɛlɛ.
Garamu (g.)	Gramme (g.), *f*	Girinya jateminɛnan don. Garamu 28 ɲɔgɔn bɛ sɔrɔ ɔnsu kelen na. Garamu (g) 1000 g. bɛ bɛn kilogaramu (kg) 1ma.
Gɛnɛgɛnɛ	Lymphogranulomatose vénérienne, *f*	Farikoloji sigilen yɔrɔkelen ka a kɛ kuru ye.
Gɛnɛgɛnɛ	Ganglion lymphatique, *m*	Olu ye kuru fitiniw ye minnu bɛ bɔ golo kɔrɔ ka banakisɛw faga. Ni bana ye mɔgɔ minɛ, u bɛ a tigi dimi ani u bɛ funu. Ni sɔgɔsɔgɔninjɛ ni kansɛribana bɛ mɔgɔ min na, u bɛ se ka funu nka u tɛ mɔgɔ dimi.
Gɛrɛsitulu	* Lubrifiant, *m*	O ye tulu ye min bɛ fɛnw magaya walima ka a nuguya.
Golo	Membrane, *f*	Golo fɛgɛmani don min bɛ bagan walima yiri fan dɔw datugu.
Golo la	* Dermique, *adj*	Fɛn min bɛ golo kofɔ.
Gololabana	Dermatite, *f*	Bana walima kisɛkisɛni minnu bɛ kɛ golo la.
Gololabanafura	* Topique	Golo kama. Fura don min bɛ mu golo la.
Hakɛ	Taux, *m*	Fɛn dɔ kɛli sijɲɛ hakɛ waati jateminɛnen kɔnɔ.
Hakili	Mental, *adj*	Hakili walima min bɛ hakili kofɔ (miiri).
Izini ka tɔgɔdalen	Marque (de fabrique), *f*, Un médicament générique	Dilanbagaw ka tɔgɔ. Izinitigiw bɛ tɔgɔ min da u ka fɛn dilannenw na. A furaw bɛ feere ni tɔgɔ kɛrɛnkɛrɛnnen ye, tuma dɔw la u da ka gɛlɛn ni a ladege ye.
Jali	Saisie, *f*	Bana don min bɛ bala ka mɔgɔ minɛ, a ka jugun ni a bɛ laban ni jali ye. (farikolo yɛrɛyɛrɛ mɔgɔ yɛrɛ seko tɛ min na) ani kirinni tuma dɔw la.
Jantonyɛrɛla	Précaution, *f*	K'i labɛn ka bila walasa ka tɔɔrɔko walima ko balalen dɔ kunbɛn sani a ka se.
Jateminɛ / sɛgɛsɛgɛli	Évaluation, *f*	Sira min b' a to fɛn dɔ ɲɛ ni a ɲɛbaliya bɛ se ka dɔn, walima k'a dɔn min sera ka kɛ. O bɛ kɛ ni kow ni lahalayaw sangali ye ɲɔgɔn ma sani baara dɔ ka sigi sen kan walima sani a ka ban.
Jɔrɔkojugu	* Hypocondrie, *f*	Jɔrɔ walima sirankojugu bisigibana dɔ kosɔn.
Jɛngɛnen, Fɛn min t'a dacogo la	Déformé, *adj*	A tɛ a dacogo walima a hakɛ la.

Jibaatɔbana	Fièvre après accouchement, *f*, La fièvre puerpérale	Jiginni kɔfɛ bana. Nin bana in bɛ musow minɛ jiginni kɔfɛ.
Farilajidɛsɛ farikolo la	Déshydratation, *f*	Lahalaya min kɔnɔ farilaji bɔta ka ca n'a ji sɔrɔta ye. Kɛrɛnkɛrɛnnenya la, o farilajidɛsɛ ka jugu denyɛrɛniw ma.
Jiforoko/Den bɛ da ji min na kɔnɔbara la	Poche des eaux, *f* ; Amnios, *m*	Den bɛ da ji min na wolonugu kɔnɔ (kɔɔli). Ni a dayɛlɛla, a ka ca a la o bɛ tin daminɛ kofɔ.
Jiri minnu bɛ kɛ fura ye	Herbe, *f*	Jiri min lakodɔnnenw don a ka bana furakɛ la.
Jirifeere kɔnɔ gɔngɔn	Pollen, *m*	Gɔngɔn don min bɛ bɔ jirifeere kɔnɔ. Mɔgɔ minnu farikolotɛnɛ ye o gɔngɔn ye, tuma dɔw la a bɛ farigan ni ŋɛŋɛ bila mɔgɔw la san waati min jiriw bɛ gɔngɔn bila fiŋɛ fɛ.
Joli jiginen kunsɛmɛ na	Accident cérébro-vasculaire (AVC), *m*	Aw ye kirinni yɔrɔ lajɛ.
Joli ka taa ni segin	Circulation, *f*	Joli ka taa ni segin jolisiraw la sɔnkun ka fiyɛli fɛ.
Joli min bɛ sɔrɔ dali fɛ dilan na	Escarre, *f*	Bana gɛlɛya fɛ, ni banabagatɔ tɛ se ka a yɛrɛ yɛlɛma dilan na, o bɛ joli bila a fari la.
Jolibolisiraba	Aorte, *f*	Sira nafamaw don, joli bɛ boli minnu fɛ ka bɔ dusukun na ka jɛnsɛn farikolo tɔ la.
Jolida kalagari	Fil de suture résorbable, *m*	Gaari kɛrɛnkɛrɛnnen don min bɛ kɛ ka jolidaw kala, kɛrɛnkɛrɛnnenya na jolida min bɛ sɔrɔ jiginni senfɛ. A gaari in bɛ tunu farisogo la dɔɔni dɔɔni; a ma se i ka gaari bɔ jolida kɛnɛyalen kɔfɛ.
Jolidɛsɛ	Anémie, *f*	Bana min bɛ joli dɔgɔya ka a ɲɛ yɛlɛma. A taamasiŋɛw de ye: a tigilamɔgɔ bɛ sɛgɛn a yɛrɛma, a farikolo bɛ jɛya, a fanga fana bɛ dɔgɔya. Aw ye sumayabana jolidɛsɛ lajɛ.
Jolidɛsɛ jugumanba	Anémie pernicieuse, *f*	Jolidɛsɛ bɛ sɔrɔ witamini B12 tanya fɛ farikolo la. Farati b'a la.
Jolidɛsɛ min bɛ sɔrɔ bangabagaw dɔla kelen fɛ	* Thalassémie, *f*	Jolidɛsɛbana suguya dɔ don min bɛ sɔrɔ bangebagaw fɛ jamana damadɔw dɔrɔn de la. Jolidɛsɛ bɛ se ka den sɔrɔ ka a si to san 2 ɲɔgɔn la, a b'a biŋɛ ni a samanɛnɛ bonya.
Jolijɔfura	Ocytocique, *m*	Olu ye fura farinmanw ye minnu bɛ jolibɔn nɔgɔya. U ka kan ka ta waati min ni jibaatɔ ka joli bɔnta ka ca den bangenen kɔfɛ.
Jolilabana	Septicémie, *f*	Bana don min bɛ sɔrɔ fɛn wɛrɛ ɲagamani fɛ joli la.

Jolisegindumuniw	Minéral/(aux), *m*	Jolisegindumuni ye fɛnw ye farikolo mako bɛ fɛn minnu na, i n'a fɔ nɛgɛ, kalisiyɔmu *(calcium)* ani iyodi *(iodé)*.
Joliseginfura	Acide folique, *m*	Balo nafama don min bɛ sɔrɔ nakɔfɛn kɛnɛw na.
Jolisɛnsɛnnan	Rate, *f*	Kɔnɔnafɛn don min bonya bɛ bolokuru bɔ, a bɛ numanyanfan kalakkolo kɔrɔ. A ka baara ye ka joli dilan ani ka a sɛnsɛn.
Jolisira	Artère, *f*	Joli bɛ boli sira min fɛ ka bɔ dusukun na ka taa farikolo tɔ la. O bɛ dɔn dusukuntantanni fɛ. Jolisira minnu bɛ joli lasegin dusukun na, olu tɛ tantan.
Jolisira	Vaisseau, *m*	Olu ye siraw ye joli bɛ boli minnu fɛ farikolo la.
Jolisirafunu	Varice(s), *f*	Jolisira bɛ funu k'a magaya ani k'a jɛngɛjɛngɛ i n'a fɔ sa. A ka ca mɔgɔkɔrɔbaw ni musokɔnɔmaw na ani muso minnu ye den caman sɔrɔ.
Jolisusama	Ventouser	Farafinfurakɛlaw ka jolisusamacogo don. Fari yɔrɔ min bɛ mɔgɔ dimi, o yɔrɔ bɛ ci ka wɛri walima bagan gere bari o yɔrɔ la k'a jolisu sama. Tasuma kun na.
K'i da don mɔgɔ wɛrɛ da la ka fiɲɛ kɛ a kɔnɔ.	Bouche-à-bouche, *m*	O ye fɛɛrɛ ye min bɛ mɔgɔ kirinnen dɛmɛ ka ninakili sɔrɔ.
Ka bana yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛ fɛ	Contaminer	Ka bana yɛlɛma mɔgɔ fɛ magaɲɔgɔnna senfɛ. Bana bɛ se ka sɔrɔ pikiribiɲɛ tobibali fɛ hali ni a yeɲɛna jɛlen don.
Ka bana yɛlɛma	Transmettre	O ye bana bɔli ye mɔgɔ dɔ la ka yɛlɛma mɔgɔ wɛrɛ fɛ.
Ka bɔ ko kalama	Conscience, *f*	Aw ye kirinni yɔrɔ lajɛ.
Ka fɛn dɔ kun/ka se fɛn dɔ kɔrɔ	Résistance, *f*	Ka se k'i yɛrɛ kunmabɔ walima k'i yɛrɛ tanga fɛn ma, min bɛ se ka gɛlɛya walima saya lase i ma. Banakisɛfagalan dɔw bɛ dɛsɛ banakisɛ caman na.
Ka fɛn tobi ka banakisɛ faga	Pasteurisation, *f*	Fɛɛrɛ min b'a to mɔgɔ bɛ nɔnɔ walima fɛn jima wuli ka se degere 60 ma fo sanga 30 walasa k'a banakisɛw faga.
Ka sɔmi ka ko dɔ kɛ teliya la	Réflexe, *m*	Mɔgɔ bɛ bala ka ko min kɛ ka sɔrɔ a ma a dabɔ a kama.
Kafeminkutu	Cuillère à café, *f*	A ɲɛ 1 bɛ bɛn mililitiri 5 ma. A ɲɛ 3 bɛ bɛn dumunikɛkutu ɲɛ 1 ma.
Kalali	Suturer	Joli ni farada minnu bɛ kala ni gaari ni miseli ye.

Kaliya	Spasme, *m*	Mɔgɔ fasa bɛ bala ka ja ka sɔrɔ a se tɛ a la. Nuguw ferekeli bɛ kaliya ni kɔnɔdimi bila mɔgɔ la. Sisanbana bɛ ninakili fereke bila mɔgɔ la. Kanjabana bɛ dakalaka ja ni fasa wɛrɛw jali lase mɔgɔ ma.
Kaliya kuntaalajan	Spastique, *adj*	Fiɲɛ bilalen kunsɛmɛ na o bɛ na ni fasaja basigilen ye. O bana bɛ den minnu na, olu senkala bɛ gɔlɔn.
Kanfileniw	Bronches, *f*	Fiɲɛ tɛmɛsira don ka taa fogonfogon na. Adamaden bɛ ninakili o fɛ.
Kansɛribana	Cancer, *m*	Kuru don min bɛ adamaden farikolo la ni a bɛ bonya fo ka se a tigi fagali ma.
Kari ni nɛn ɲagaminen	Flegme, *m*	Kari ni nɛn caman bɛ bɔ fogonfogon na ni mɔgɔ sɔgɔsɔgɔra.
Kari/Nɛn	Crachat, *m*	Kari ni nɛn min bɛ bɔ banabagatɔ fogonfogon na ni a sɔgɔsɔgɔra.
Karilabɔfura	* Expectorant, *m*	Fura min bɛ sɔgɔsɔgɔbagatɔ dɛmɛ ka kari walima falaka labɔ a ninakilisiraw fɛ (fogonfogon ni fiɲɛ tɛmɛsiraw); sɔgɔsɔgɔ nɔgɔya fura don.
Karili	Fracture, *f*	Kolo karilen.
Kɛnɛyabaarakɛla	Agent de santé, *m*	Mɔgɔ min bɛ a ka sigidamɔgɔw dɛmɛ ka waleyaw kɛ, waleya minnu b'a to kɛnɛya bɛ sabati sigida la.
Kɛnɛyaji	Boisson réhydratant, *m*	Ji don min bɛ farikolo farilajidɛsɛ kɛlɛ. A bɛ se ka dilan ni jikalan, kɔkɔ, sukaro ani sumanmuguw ye.
Kilogaramu	Kilogramme (kg), *m*	Garamu 1000. Kilogaramu 1 ka ca ni livre 2 ye dɔɔni.
Kirinni	Apoplexie, *f*	Sisan dɔgɔtɔrɔw bɛ a fɔ ACV walima *Accident vasculaire cérébral*.
Kirinni	Coma, *m*	A tigilamɔgɔ tɛ bɔ fosi kalama, a bɛ sɔrɔ: bana, joginda walima bagamafɛn dɔ fɛ. Tuma dɔw la a bɛ laban saya ma.
Kirinni	Perte de conscience, *f*	Bana, walima tɔɔrɔko min bɛ mɔgɔ lasunɔgɔ ni i tɛ bɔ i yɛrɛ kalama.
Kirinni	Accident vasculaire cérébral (apoplexie, accident cérébro-vasculaire, f), *m*	Kirinni ka a sababu kɛ basi walima jolikuru jiginni ye kunsɛmɛ na. A sababu fana bɛ se ka kɛ funteni ye.
Kirinni	* Toxémie, *f*	Aw ye kirinni yɔrɔ lajɛ.
Kirinni	Inconscience, *f*	Aw ye kirinni yɔrɔ lajɛ.
Kisɛ	Grain (gr.), *m*	Girinya jateminɛnan don min bɛ misali ta alikamakisɛ kan. Kisɛ 1 girinya ye miligaramu 65 ye.

Ko balalen	Urgence, *f*	Bana balalen walima joginda mako ka kan ka don min na joona joona.
Kokɔnnen	Tabou, *m*	Jɛ tɛ kɛ ni fɛn min ye k'a sababu kɛ laada ye.
Koko	Hémorroïde(s) *f* ; Pieu(x), *f*	Bɔlɔ don min bɛ falen banakɔtaayɔrɔ la walima a kɔnɔna na ni dimi bɛ a la. O yɔrɔw bɛ funu tuma caman.
Kolɛ / Namantɔrɔkɔ	Bec de lièvre, *m*	Ci bɛ dawolo sanfɛla la min bɛ taa nu na (i n'a fɔ sonsanni). Den dɔw bɛ wolo ni kolɛ ye.
Kolotugudafasa	Tendon, *m*	Fasajuru gɛlɛn dɔw don minnu bɛ sogobu ni kolow tugu ɲɔgɔn na (u ni fasajuru tɔw tɛ kelen ye, fasa minnu bɛ kolow dama tugu ɲɔgɔn na).
Komokililaɛrɛni	Calcul rénal, *m*	Olu ye kuruw ye minnu bɛ falen komokili kɔnɔ ka jigin ɲɛgɛnɛ kɛyɔrɔ fɛ. U bɛ se ka tɔɔrɔ, kɔdimi, kɛrɛdimi, ɲɛgɛnɛ kɛyɔrɔdimi walima barakɔrɔdimi bila mɔgɔ la. Ni u bɛ ɲɛgɛnɛbara kɔnɔ u bɛ se ka ɲɛgɛnɛ kɛyɔrɔ da tugu (geren) ani ka ɲɛgɛnɛkɛ gɛlɛya walima ka a bali.
Komokiliw	Rein, *m*	U bɛ i n'a fɔ shɔkisɛ kunbaba mɔgɔ bara kɔrɔ min bɛ nɔgɔ sɛnsɛn ka bɔ joli la, o jinɔgɔ de bɛ kɛ ɲɛgɛnɛ ye.
Kɔbɔ	Hémorroïde, *f*	Aw ye Koko yɔrɔ lajɛ.
Kɔnɔ jilama	Foetus, *m*	Den mɔtɔ ba dɛbɛ la. Aw ye Kɔnɔ jilama yɔrɔ lajɛ.
Kɔnɔbara	Abdomen, *m*	Furu ni biɲɛ ani nuguw bɛ farikolo yɔrɔ min na. Kɔnɔfuru
Kɔnɔboli	Diarrhée, *f*	Bojikɛ ka caya.
Kɔnɔdimi	Colique, *f*	Dimi don min bɛ sɔrɔ nugu ka samasamani walima kaliya fɛ
Kɔnɔja	Constipation, *f*	Banakɔtaa jalen min bɔli ka gɛlɛn.
Kɔnɔjitɔ/den jolikurulama	Embryon, *m*	Den mɔtɔla ba dɛbɛ la, waati min a ka dɔgɔn kojugu.
Kɔnɔmagayafura	Laxatif, *m*	Fura min bɛ ta walasa ka kɔnɔ magaya walima ka kɔnɔ boli.
Kɔnɔmaya	Grossesse, *f*	Waati min (kalo 9) kɔnɔ den bɛ to ba dɛbɛ la.
Kɔnɔmaya taamasiɲɛ	Masque de grossesse, *m*	Ni muso kɔnɔma ɲɛda, n'a sin walima a barakɔrɔla bɛ fin, o tɛ basi ye.
Kɔnɔnabana	Syndrome abdominal aigu, *m*	Kɔnɔnabana balalen don min tɛ ɲɛ opereli kɔ tuma dɔw la. Kɔnɔdimi gɛlɛn ni fɔɔnɔ k'a sɔrɔ kɔnɔboli tɛ a senkɔrɔ, o bɛ se ka kɔnɔnabana juguman kofɔ.

Kɔnɔnafɛn(w)	Ventre, *m* / Intestin(s), *m*	Nuguw.
Kɔnɔnajoli	Ulcère, *m*	Joli min bɛ golo la, ɲɛ kan, furu walima nugu la.
Kɔnɔɲama	Convulsion, *f*	Balakakirin. Mɔgɔ fari bɛɛ walima fari fan dɔ ka bala ka kirin, I n'a fɔ a bɛ kɛ cogomin na kirikirimasiɲɛ walima kanjabana na.
Kɔnɔnatumu	Ascaris, *m* / Ver rond, *m*	Tumu jamajan minnu bɛ kɛ mɔgɔ nugu la n'u bɛ mɔgɔ tɔɔrɔ, k'i ka dumuni yɛlɛmani gɛlɛya, k'i fanga dɔgɔya wa tuma dɔw la fana a bɛ nugu geren.
Kɔnɔnatumu	Giardia, *m*	Banakisɛ don min tɛ se ka ye ɲɛ na. A bɛ don nugu la ka banakɔtaa ɲɛ yɛlɛma ka kɛ nɛrɛmuguman ye.
Kɔnɔnatumuw	Parasite intestinal, *m*	Tumuw walima fɛnɲɛnamani minnu bɛ don mɔgɔ nuguw la ka bana bila a la.
Kɔnɔnugutigɛ	Péritonite, *f*	O ye dimi gɛlɛn ye min bɛ nugu foroko la. Kɔnɔbara bɛ minɛ ka ja, a bɛ mɔgɔ dimi, kɛrɛnkɛrɛnnenya la ni a tigi ye a da k'a senw sɛɛnɛ.
Kɔnɔtiɲɛ	Fausse couche, *f* (avortement spontané, *m*)	Den fatuli sani a ka se bange ma, tuma dɔw la a bɛ basibɔn caman ni jolikuru bɔ bila muso la.
Kɔnɔtiɲɛ balalen	Avortement spontané, *m*	Aw ye kɔnɔtiɲɛ lajɛ.
Kɔngɔbana	Marasme, *m* (c'est à dire, malnutrition sec)	Lahalaya min b'a jira ko mɔgɔ tɛ dumuni caman sɔrɔ k'a dun. Kɔngɔ. O tigi bɛ fasa wa a fanga bɛ dɔgɔya, waati dɔw, a kɔnɔ bɛ bonya.
Kɔnpɛrɛsi	Compresse, *f*	Finikunkurun don min bɛ kuru ka da fari fan dɔ la. A bɛ se ka su jikalan walima jisuma na.
Kunbabin	Problèmes de sinus (sinusite, *f*), *m*	Mɔgɔ ɲɛdakolo woma minnu bɛ taa nun kɔnɔ. O bana dimi bɛ kɛ ɲɛ sanfɛla ni a dugumana na.
Kunfɛkuma	Délire, *m*	Hakiliɲagami min bɛ mɔgɔ bila kokuntan kɛ ni kumakuntan fɔ la. Farigan jugumanba walima bana juguman dɔ bɛ se k'a bila mɔgɔ la.
Kunnafoni ɲinini bana kan	Dossier, *m* (antécédents médicaux, *m*)	Kunnafoni minnu bɛ se ka sɔrɔ ɲininkaliw senfɛ mɔgɔ ka bana ko la: a daminɛna cogodi? A nɔgɔyara walima a juguyara waati jumɛn? Mun fisayara a ma? Yala a bana bɛ mɔgɔ wɛrɛ la du kɔnɔ walima dugu kɔnɔ wa?
Kuru gasan	Tumeur, *f*	Kuru don dimi tɛ min na. A dɔw bɛ sɔrɔ kansɛribana fɛ.

Kurukuru	Acné, *f* ; Bouton(s), *m*	Gololabana don, min bɛ nɔ bila ɲɛda, disi walima kɔ la. A bɛ nɛn ta, tuma dɔw la a yɔrɔw bɛ fin. A bana ka teli ka denmisɛnna mɔgɔw de minɛ (balikuw).
Kurukuru	Bouton, *m*	Aw ye Kurukuru yɔrɔ lajɛ.
Kurukuru/kisɛkisɛ	Follicule, *m*	Kurukurumisɛnniw.
Laada	Tradition, *f*	Taabolow, walima danayaw minnu bɛ sɔrɔw ɲɛfɔli fɛ ani misaliw.
Laada(koli) waati	Règle(s), *f* ; Menstruation, *f*	Muso ka kalolabɔ waati.
Ladegebaga ka tɔgɔ	Nom générique, *m*	Kalanbagabaw ka tɔgɔ dalen fura la min ni izini tigiw ta tɛ kelen ye.
Lafɔɔnɔfura/fura min bɛ mɔgɔ lafɔɔnɔ	* Émétique, *m*	Fura walima fɛn minta min bɛ mɔgɔ bila ka fɔɔnɔ. Fura min bɛ ta ni dabali (pɔsɔnni) sera mɔgɔ kɔnɔ.
Lagalagatɔya	Retard, *m*	Bana don min bɛ mɔgɔ ka faamuyali ni a yɛlɛmabolo sumaya.
Litiri	Litre (L), *f*	Litiri ye sumannikɛminɛn ye. Misali la litiri kelen ji bɛ bɛn kilogaramu kelen ma.
Logologo/dulon	Inflammation, *f*	A yɔrɔ bɛ bilen, a bɛ mɔgɔ dimi, tuma dɔw la, a sababu ye bana dɔ ye.
Lojura	Mongolisme, *m* (syndrome de Down, *m*)	O ye hakililabana ye denmisɛnni bɛ bange ni min ye nalonya, a ɲɛ bɛ taa kalamɛnɛ fɛ, a fankelen bɛ sa ani k'a bolokɔniw misɛnya ka u surunya.
Loko	Plantain, *m*	Namasa suguya dɔ don min bu n'a fu ka ca. Waatidɔw mɔgɔw b'a tobi walima k'a geren dun.
Magaɲɔgɔnna	Contact, *m*	Magaɲɔgɔnna. Banabagatɔ bɛ se ka yɛlɛmabana jɛnsɛn ni a ni mɔgɔ wɛrɛw magara ɲɔgɔn na walima ka gɛrɛ ɲɔgɔn na.
Mikɔrɔsikɔpu	Microscope, *m*	Ale ye baarakɛminɛn ye min bɛ fɛn fitiniw bonya mɔgɔ ɲɛ kɔrɔ.
Miligaramu	Milligramme (mg), *m*	Miligaramu wa kelen ye garamu kelen ye.
Mililitiri	Millilitre (ml), *m*	Ale wa kelen bɛ bɛn litiri kelen ma.
Minfɛn sukaromaw	Boissons non-alcoolisées, *f*	Minfɛnw sukaromaw don, gazi bɛ minnu na i n'a fɔ coca-cola.
Mɔgɔ dogoyɔrɔw	Organes génitales, *m*	Bange sababu bɛ bɔ yɔrɔ minnu na, kɛrɛnkɛrɛnnenya na cɛya ni musoya.
Mugu	Luxation, *f* Déboîtement, *m*	Kolotuguda kolow bɔli ɲɔgɔn kan.

Mugu	Entorse, *f* (tension, *f*)	Kolotugunda fasabaw ni senkɔfɛ fasaba, birintili, u bɔli ɲɔgɔn na walima u farali olu bɛ bana in bila mɔgɔ la. Kolotugunda mugu ka jugu ni farikolo yɔrɔ tɔw muguli ye.
Muluku	Paralysie, *f*	Ni mɔgɔ tɛ se ka i fari yɔrɔ dɔ walima a yɔrɔsi lamaga.
Mura	Rhinite, *f*	Mura min bɛ sɔrɔ binjalan gɔngɔn fɛ ni a bɛ mɔgɔ nunkɔnɔna dimi.
Murasɔgɔsɔgɔ	Grippe, *f*	Mura jugumanba, tuma dɔw la, farigan, kolotugundadimi ni kɔnɔboli bɛ kɛ a senkɔrɔ.
Musoya	Vagin, *m*	O ye sira ye min bɛ daminɛ muso ɲɛfɛla la ka taa fo a wolonugu la.
Musoya la	Vaginal	Walima fɛn minnu bɛ muso dogoyɔrɔ kofɔ.
Musoya saniyali	Douche, *f*	A bɛ kɛ ni ji seriserili ye ɲɛfɛla la k'a ko.
Nagalo	Palais, *m*	Da kɔnɔna sanfɛ la.
Namantɔrɔkɔ/Kɔlɛ	Fente palatine, *f*, bec-de-lièvre, *m*	Dawolo cilen fila ye. Den min wolola ni nin bana in ye, i b'a sɔrɔ a nagalo cilen don fila ye.
Nɛn	Abcès, *f*	Nɛn sigilen banakisɛ fɛ. Misali la sumuni.
Nɛnjuru	* Lingual, *adj*	Nɛn walima min bɛ nɛn kofɔ.
Nimafɛnw	Organisme, *m*	Fɛn minnu bɛ balo la (baganw walima jiriw).
Ninakili	Respiration, *f*	Mɔgɔ bɛ fiɲɛ sama fogonfogon, ninakilisiraw ani farikolo ninakilisira wɛrɛw fɛ.
Ninakili ko hakɛ	Fréquence respiratoire, *f*	Mɔgɔ bɛ ninakili ko hakɛ min kɛ miniti kelen kɔnɔ.
Ninakiliteliya	Hyperventilation, *f*	Ninakiliteliya min sababu bɛ bɔ siran walima degun na.
Nɔ/nɔgɔ	Point noir, *m*	Nɔgɔ bɛ nɔ fitini min bila farikansi bɔda la, ɲɛda, disi walima kɔ la.
Nsɔnkunan	Brûlures d'estomac, *f*	Dusukun bɛ mɔgɔ jeni.
Nugu foroko	Péritoine, *m*	Nuguw bɛ kɛ falaka min kɔnɔ.
Nugu gerenni	Encombrement, *m*	Lahalaya min b'a to nugu bɛ geren. Nugu gerennen ka kan ka furakɛ joona joona.
Nugubakun	Annexe, *f*	Forokoni don, min bɛ bolokɔni hakɛ la, a nɔrɔlen don nuguba la.
Nugubakun	Rectum, *m*	Nugu labanyɔrɔ don ka bɛn banakɔtaa bɔyɔrɔ ma.
Nugubɔda (kɔfɛla)	Anus, *m*	Nugubɔda don, a bɛ mɔgɔsigilan fila ni ɲɔgɔn cɛ.

Nuguw	Intestin, *m*	Nuguw walima dumuni bɛ tɛmɛ sira min fɛ kɔnɔbara la.
Nuguw ferekelen ɲɔgɔn na	Intussusception, *f*	Nuguw bɛ meleke ɲɔgɔn na, a ka ca a la o ye faratiba ye barisa a bɛ nugu ka baara bali.
Nunkɔnɔna	* Nasal	Nun walima min bɛ nun kofɔ
Nuwo dayɛlɛlan	Décongestionnant	Fura don min bɛ nu gerennen dayɛlɛ walima k'a funu jigin.
Ɲɛ fin	Pupille, *f*	Finman yɔrɔ min bɛ ɲɛkisɛ cɛmancɛ la. A bɛ dɔgɔya yeelen na, a bɛ bonya dimi la.
Ɲɛ yɔrɔ min bɛ yeli kɛ	Cornée, *f*	Ɲɛkisɛ jɛman yɔrɔ walima fɔlɔnwo min bɛka ɲɛfin datugun.
Ɲɛdakololabanaw	Migraine, *f*	Kunbabin ye kunkolo fankelendimi ye min bɛ mɔgɔ bila fɔɔnɔ na waatidɔw.
Ɲɛdimi	* Ophtalmique	Min bɛ ɲɛ kofɔ.
Ɲɛfin	Iris, *m*	Ɲɛkisɛ finmanyɔrɔ min bɛ ɲɛmɔgɔni lamini.
Ɲɛgɛn	Latrine, *f*; Toilette, *f*	Ɲɛgɛn ye suturayɔrɔ ye, dingɛ walima wuluwulu bɛ sen min kɔnɔ ka kɛ kabinɛ ye.
Ɲɛgɛnɛ tɛmɛsira	Glande de la prostate, *f*	Fasa gɛlɛn don min bɛ cɛ ɲɛgɛnɛbara da la. Tuma dɔw la cɛkɔrɔbaw ta bɛ magaya ka gɛlɛya don ɲɛgɛnɛkɛ la.
Ɲɛgolo kɔnɔna	Conjonctive, *f*	Golo fɛgɛmani min bɛ ɲɛjɛman ni ɲɛgolo kɔnɔna lakana.
Ɲɛjalandimi	Pannus, *m*	Jolikurumisɛnni bɛ bɔ mɔgɔ ɲɛ kɛrɛ la, i n'a fɔ ɲɛjalandimi
Ɲɛjalandimi	Xerophthalmie, *f*	Mɔgɔ ɲɛ bɛ ja ani k'i dimi k'a sababu kɛ witamini A Tanya ye farikolo la.
Ɲɛjugu/subaga	Mauvais œil, *m*	Mɔgɔw hakililako filɛlicogo min bɛ mɔgɔ dabali walima ka kojugu lase i ma.
Ɲɛnamini	Éclampsie, *f*	Ɲɛnamini balalen, kɛrɛnkɛrɛnnenya la kɔnɔmaya walima tin waati. A farati ka bon ba ni den bɛɛ ma.
Ɲɛnamini	Pré-éclampsie, *f*	Kɔnɔmaya waati gɛlɛn, min se ka na ni kirinni ye.
Ɲɛnasumuni	Orgelet, *m*	Kurubileman min bɛ bɔ ɲɛ sanfɛgolo kɛrɛfɛ; o bɛ sɔrɔ nɔgɔ fɛ.
Ŋuna	Fontanelle, *f*	Yɔrɔnin min magaman don denyɛrɛni kungolo la.
Ŋuna	Partie molle, *f*	Aw ye Ŋuna yɔrɔ lajɛ

Ŋunaŋuna	Bile, *f*	Biɲɛ bɛ ji kunaman ɲugujiman min dilan ka a mara fiye kɔnɔ, ale de bɛ tulumafɛnw yɛlɛmani nɔgɔya furu fɛ.
Ɔnsu	Once, *f*	O ye sumannikɛminɛn ye min kelen bɛ garamu 28 bɔ. Ɔnsu 16 bɛ sɔrɔ livre kelen na.
Pɔsɔnima	Toxique	Pɔsɔnni bɛ fɛn o fɛn na.
Pɔsɔnimafɛnw kɛlɛ fura	Antitoxine, *f*	Fura min bɛ pɔsɔnimafɛnw kɛlɛ. Tuma dɔw la a bɛ dilan ni so joli ye.
Npɛrɛn	Acarien rouge, *m*	Fɛnɲɛnama misɛnni min b'a kun don golo kɔrɔ ka joli sama.
Npɛrɛn / dabi	Tique, *f*	Fɛnɲɛnamani don min bɛ a da ge golo kɔrɔ ka a joli sama.
Pikiri	* Parentérale	Fura minnu tɛ dun nka u bɛ kɛ jolisira fɛ.
Pikiri min bɛ kɛ sogobu la	Injection intramusculaire (IM), *f*	Pikiri don min bɛ kɛ sogobu la, a ka ca a la, a bɛ kɛ bolo la walima bobara la. A ni jolisira pikiri (IV) tɛ kelen ye.
Pikirimugu	Lyophilisé, *adj*	Fura mugu; o ye fɛɛrɛ ye pikiri bɛ se ka mara cogo min na ka ɲɛ hali ni a ma mara sumaya la.
Pilatiri/Walani	Plâtre, *m*	Finimugu kologɛlɛn ni pilatiri min bɛ kɛ ka kolo karilen minɛ k'a sigi yɔrɔkelen fo ka se a kɛnɛyali ma.
Samanɛnɛ	Pancréas, *m*	Kɔnɔnafɛn min bɛ furu kɔrɔ a numan yanfan fɛ. A bɛ sukaro bɛrɛbɛn joli la
Saniya	Hygiène, *f*	Yɛrɛ saniya baaraw minnu bɛ a to kɛnɛya ka sabati.
Saniya	Assainissement, *m*	O ye bɛɛ jɛ saniya waleyaw ye minnu bɛ kɛ ka banaw kunbɛn, ka saniya don ba la ani ka foroba yɔrɔw saniyalen to.
Santigaradi	Celsius (° C)	Minɛn min bɛ kɛ ka mɔgɔ farikolo kalaya ni a sumaya jateminɛ. Mɔgɔ kɛnɛman farikolo funteni hakɛ ɲuman ye degere 37 ye. Ji bɛ kɛ gilasi ye n'a bɛ degere 0 la, a bɛ wuli n'a bɛ degere 100 la.
Sayi	Jaunisse, *f*	Ɲɛw ni fari ɲɛ bɛ yɛlɛma ka kɛ nɛrɛ ye. O ye biɲɛ, ŋunaŋuna, samanɛnɛ, walima jolilabana dɔ taamasiɲɛ ye.
Sɛgɛn kojugu	Épuisement, *m*	Farikolo sɛgɛn kojugu.
Sɛnɛfɛnw falenfalenni	Rotation de cultures, *f*	O ye ka sɛnɛfɛnw bɔ ɲɔgɔn kɔrɔ sɛnɛyɔrɔ kelen na walasa dugukolo fanga kana ban ka taa a fɛ san o san.
Serebana	Kwashiorkor, *m* (malnutrition humide)	Balodɛsɛ jugumanba bɛ denmisɛn min na, o sen, a bolo n'a ɲɛda bɛ funu, kurukuru ni ŋɛɲɛ bɛ bɔ a la.

Sigidamɔgɔw	Communauté, *f*	Dugu walima sigida kelen mɔgɔw minnu ka taabolo, u ka sɔrɔw ni u ka gɛlɛyaw ye kelen ye.
Sigilan/bobara	Fesse(s), *f*	Adamaden sigilan.
Sindimi	L'abcès du sein, *m*	A ye sindimi yɔrɔ lajɛ.
Sindimi	Mammite, *f* (abcès du sein, *f*)	A ka ca a la muso sin b'a dimi jibaatɔya dɔgɔkun fɔlɔ walima a kalo fɔlɔ la, o bɛ se ka kɛ sababu ye ka sin fan dɔ kalaya, k'a bilen, ani k'a funu.
Sinjifɔlɔ	Colostrum, *m*	Ji fɔlɔ min bɛ bɔ sin na jiginni kɔfɛ. A ɲɛ bɛ i n'a fɔ ji salasala nka witamini bɛ a la kosɛbɛ, wa a bɛ den tanga banaw ma.
Siran	Peur, *f*	Siran kojugu/ jatigɛ kojugu.
Sogosu ɲɛ kan	Ptérygion, *m*	Ale bɛ bonya ɲɛ kɛrɛ la dɔɔni dɔɔni ka taa ɲɛmɔgɔni kan.
Sɔgɔmadafɛbana	Nausées matinales, *f*	Kɔnɔmaya kalo fɔlɔw kɔnɔ, dusuɲugun ni fɔɔnɔ bɛ kɛ muso kɔnɔma na kɛrɛnkɛrɛnnenya la sɔgɔmada fɛ.
Sɔgɔsɔgɔninjɛ	Consommation, *f*	Sɔgɔsɔgɔninjɛ tɔgɔ kɔrɔ don.
Subagaya	Envoûtement, *m*	Kɛwale minnu bɛ jɛnsɛn ka mɔgɔ hakilila yɛlɛma subagaw ni dabali fɛ. Mɔgɔ dɔw dalen don a la ko u ka bana ye subaga nɔ ye walima ko subaga ye a ɲɛjugu jɔ u la.
Sugunɛ	Urine, *f*	Farilajidɛsɛ bɛ yɛlɛma ka kɛ sugunɛ ye.
Sugunɛ bɛ tɛmɛ kɔnɔnafɛn minnu fɛ	Infection des voies urinaires, *f*	Kɔnɔnafɛnw don minnu bɛ baara kɛ ɲɔgɔn fɛ walasa ka sugunɛ labɔ i n'a fɔ komokili ni sugunɛbarani ani sugunɛ tɛmɛsira.
Sugunɛsira	Urètre, *m*	Sugunɛ tɛmɛsira don ka bɔ sugunɛbara la ka taa a bila a bɔyɔrɔ la.
Sukaro	Glucose, *m*	Sukaro don min yɛlɛma ka di farikolo la. A bɛ sɔrɔ jiridenw ni di la, wa fana a muguma jɛman bɛ sɔrɔ min bɛ kɛ kɛnɛyajiw la.
Sukaro	Saccharose, *m*	Sukaro min bɛ sɔrɔ timikalaw walima beterawu la. Sukaro gansan yɛlɛmani farikolo la ka nɔgɔn ka tɛmɛ sukaro kofɔlen in kan.
Sukarodunbanapikiri	Insuline, *f*	Ji min bɛ bɔ samanɛnɛ na walasa ka sukaro hakɛ bɛn joli la. Sukarodunbana bɛ mɔgɔ minnu na, olu mako bɛ sukarodunbanapikiri la tuma dɔw.
Sukaromafɛnw	Glucide(s), *m*	Dumuni timimanw ni sukaro. Dumuni minnu bɛ fanga di farikolo ma.
Sugunɛsamaminɛn	Cathéter, *m*	Minɛn min bɛ kɛ ka sugunɛ sama ka bɔ sugunɛbara la.

Sumu	Carie, *f*	Wo min b'a to banakisɛw bɛ don ɲi na k'a tiɲɛ.
Sumuni	Ulcère, *m*	Funu, golokɔrɔkuru don min bɛ mɔgɔ dimi ka sɔrɔ ka nɛn ta. Nɛn suguya dɔ don.
Sunɔgɔbaliya/ɲɛjo	* Insomnie, *f*	Lahalaya min bɛ mɔgɔ bali ka sunɔgɔ hali ni sunɔgɔ b'a la.
Sunɔgɔfura	Sédatif, *m*	Fura don min bɛ mɔgɔ lasunɔgɔ walima ka sunɔgɔ bila i la.
Suranfiye	* Kératomalacie, *f*	Dibi bɛ don mɔgɔ ɲɛ kɔrɔ min bɛ laban ni fiyen ye. A bɛ sɔrɔ witamini A dɛsɛ fɛ.
Taamasiɲɛw	Signe, *f*	Dɔgɔtɔrɔ bɛ fɛn walima lahalaya minnu ɲini banabagatɔ la walasa ka a ka bana sidɔn. Nin gafe in kɔnɔ, mɔgɔw ka gɛlɛyaw ni tɔɔrɔw ni bana taamasiɲɛw bɛɛ bɛɛ bɛ sɔrɔyɔrɔ kelen.
Tangalan	Prophylactique, *f*	Tangali fɛɛrɛw don, nka fugulan nafama fana ye tangalan dɔ ye.
Tangali dumuni	Aliment protecteur, *m*	Olu ye dumuniw ye witaminiw ni joliseginfura bɛ minnu na. Olu dunni de bɛ a to farikolo ka kɛnɛya ka sabati ani ka a dɛmɛ a ka se ka bana kun walima ka a kɛlɛ.
Tansiyɔnbana	* Hypertension, *f*	Jolicaya
Tansiyɔn	Tension artérielle, *f*	Joli fanga bonyali jolisiraw ma. A dɔgɔya ni a caya bɛ bɔ mɔgɔ si hakɛ ni a ka kɛnɛya hakɛ de la.
Tɛrimomɛtiri	Thermomètre, *m*	O ye baarakɛminɛn ye min bɛ kɛ ka mɔgɔ farilafunteni hakɛ suman.
Tin	Travail, *m*	Kɔnɔ samasamani ni dimi (tin) b'a jira ko den bɛna bange sɔɔni.
Tindimi	Contraction, *f*	Fasaw jali walima u surunyali. Wolonugu ka samasamaniba ka muso to tin na bɛ den bɔli nɔgɔya.
Tiɲɛn	Héréditaire	Den bɛ min sɔrɔ a bangebagaw fɛ.
Tonso	Placenta, *m*	Den dayɔrɔ don kɔnɔbara la. Tonso bɛ bɔ den bangennen kɔfɛ ni 15 ye ka se lɛri tilancɛ ma.
Tonso banamini den ɲɛ	Placenta praevia, *m*	Nin lahalaya in bɛ tonso surunya den bɔda la ani k'a datugu. O bɛ se ka kɛ sababu ye ka basi bɔnta caya. Ni basi bɛ bɔ muso la a kɔnɔ janfalen o bɛ se ka kɛ tonso banamini den bɔda ɲɛ taamasiɲɛ ye wa a ka kan ka taa dɔgɔtɔrɔso la o yɔrɔ bɛɛ la.
Tɔgɔtɔgɔnin	Dysenterie, *f*	Boji ni jisalasala walima basi ɲagaminen don. Banamisɛnni bɛ a bila mɔgɔ la.

Tɔnɔgɔ/kaliyakisɛ	Schistosome(s), *m*	Tumu minnu bɛ don biɲɛ ni farisogo yɔrɔ wɛrɛw la ka bana bila mɔgɔ la. Tɔnɔgɔ dɔw bɛ don joli la ka ɲɛgɛnɛbilenni bila mɔgɔ la.
Tulo	* Otique	Fɛn minnu bɛ tulo kofɔ.
Tumu	Larve, *f* (larves, *f*)	Tumu min bɛ bɔ fɛnɲɛnamani caman fan kɔnɔ. U bɛ yɛlɛma ka kɛ fɛn wɛrɛ ye ni u kɔkɔra.
Tumu(w)	Amibe(s), *f*	Tumumisɛnni minnu bɛ kɛ ji walima nugu la, u tɛ se ka ye ni mikɔrɔsikɔpu (microscope) kunsɛmɛnajolisiraci. U bɛ se ka kɔnɔboli ni tɔgɔtɔgɔnin bila mɔgɔ la ani ka nɛn sigi biɲɛ na.
Tununi ji la	Noyade, *f*	Ni mɔgɔ tununa ji la, a tigi tɛ ninakili.
Waati dafa	Date d'expiration, *f*	Fura fanga walima a ɲɛci ban don sɛbɛnnen don a foroko kan. Ni o waati sera, aw ye u fili.
Witamini	Vitamine, *f*	Farikolo tangali dumuniw don minnu b'a dɛmɛ ka to kɛnɛya la.
Wolonugu	Utérus, *m*	O ye den dayɔrɔ (mɔyɔrɔ) ye muso kɔnɔbara la. Denso.
Worofurancɛ	Aine, *f*	Worow bɛ ɲɔgɔn bɛn yɔrɔ min na. Mɔgɔ dogoyɔrɔ.
Worokɔrɔbɔsi	Érythème fessier, *m*	Ni den ye ɲɛgɛnɛ kɛ a ka kusi la walima a dayɔrɔ la, a worokɔrɔla bɛ bilen, a b'a jenijeni.
Yɔrɔjanfɛyeli	Hypermétropie, *f*	Ka se ka yɔrɔjan fɛnw ye ka ɲɛ ka tɛmɛ yɔrɔsurun fɛnw kan.
Yɛlɛmabana	Maladie contagieuse, *f*	Bana min yɛlɛma ka di mɔgɔ wɛrɛ fɛ.
Yɛlɛmabana	Maladie infectieuse, *f*	Bana min jɛnsɛn ka teli (a yɛlɛma ka di mɔgɔ wɛrɛ fɛ).
Yiriyiri	Mucus, *m*	Ale ye ji ye min namayalen don wa a bɛ mɔgɔ nun, a ŋɔnnɔ, a furu, a nugu, ani musoya ɲigin ani k'u tanga.
Zanfala	Urticaire, *f*	Nɔw don minnu bɛ bɔ adamaden fari la. U bɛ mɔgɔ ŋɛɲɛ. U bɛ se ka tunu walima u bɛ se ka taa bɔ fari fan wɛrɛ fɛ. Faritɛnɛ dɔ don.

Banabagatɔ ka kunnafonisɛbɛn

Ni aw bɛ taa dɛmɛ ɲini dɔgɔtɔrɔ fɛ, ka da a kan a ka gɛlɛn ka taa ni banabagatɔ ye dɔgɔtɔrɔso la, aw ye kunnafonisɛbɛn in labɛn ka taa a di dɔgɔtɔrɔ ma.

Banabagatɔ tɔgɔ _____ A si hakɛ_____

Cɛ/muso_____ A ka dugu tɔgɔ: _____

A ka sigida kɛnɛyabaarakɛla tɔgɔ _____

Bana jumɛn bɛ a la? _____

_____

O bana daminɛna waati jumɛn? _____

A daminɛna cogodi? _____

Farigan bɛ a senkɔrɔ wa? _____A fari kalaya bɛ degere joli la?_____ °

O bɛ waati joli bɔ?_____

Dimi bɛ a la wa?_____ a fan jumɛn? _____ dimi suguya jumɛn?_____

Aw ye kuma farikolo fanw kan an bɛna minnu tɔgɔ fɔ,ka a lajɛ ni bana tɛ u la:

Golo _____

Tulow _____

Ɲɛw_____Da ni kankɔnɔna_____

Dogoyɔrɔw _____

Sugunɛ: A ka ca walima a ka dɔgɔn? ___A ɲɛ bɛ cogodi? _____Sugunɛ kɛli ka gɛlɛn wa? _____

Aw ye taamasiɲɛw di _____a bɛ sugunɛ kɛ siɲɛ joli tile kɔnɔ?_____

Banakɔtaa: a ɲɛ bɛ cogodi?_____Joli walima yiriyiri bɛ kɛ a la wa?_____ Kɔnɔboli? _____

A bɛ taa ɲɛgɛn na siɲɛ joli tile kɔnɔ?_____Kaliya? _____ Farilajidɛsɛ? _____

A dimi ka nɔgɔ walima a ka jugu wa? ____Tumuw bɛ a la wa?____ Tumu suguya jumɛn? _____

Ninakili: Ninakiliko hakɛ miniti kɔnɔ: _____

A bɛ ninakili kosɛbɛ wa, a bɛ dan sira la wa walima a bɛ ninakili ka ɲɛ wa?_____

Gɛlɛya yɛrɛ bɛ ninakili la wa? (Aw ye o taamasiɲɛw sɛbɛn): _____

Sɔgɔsɔgɔ (Aw ye a cogoya ɲɛfɔ): _____

Sɔgɔsɔgɔkan bɛ kɛ i n'a fɔ filefiyɛkan wa? _____ Yiriyara bɛ a la wa?____Joli bɛ a la wa? _____

A bɛ fɔɔnɔ wa?

Bana minnu taamasiɲɛ fɔra sanfɛ olu kɔfɛ bana wɛrɛ taamasiɲɛw bɛ yen wa?

Kɛrɛnkɛrɛnnenya na bana gɛlɛnw taamasiɲɛw minnu kofɔlen don sɛbɛn ɲɛ kunfɔlɔw la ____

Jumɛnw? (Aw ye u ɲɛfɔ kelen kelen): _____

Taamasiɲɛ wɛrɛw

A delila ka fura dɔ ta ni o ye fari ŋɛɲɛ walima gɛlɛya wɛrɛ lase a ma wa?_____

Jumɛnw?_ _____

Banabagatɔ bɛ cogodi?

❑ Bana man jugu kosɛbɛ ❑ A ka jugu ❑ A ka jugu kosɛbɛ

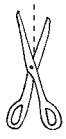

Banabagatɔ ka kunnafonisɛbɛn

Ni aw bɛ taa dɛmɛ ɲini dɔgɔtɔrɔ fɛ, ka da a kan a ka gɛlɛn ka taa ni banabagatɔ ye dɔgɔtɔrɔso la, aw ye kunnafonisɛbɛn in labɛn ka taa a di dɔgɔtɔrɔ ma.

Banabagatɔ tɔgɔ _____ A si hakɛ_____

Cɛ/muso_____ A ka dugu tɔgɔ: _____

A ka sigida kɛnɛyabaarakɛla tɔgɔ _____

Bana jumɛn bɛ a la? _____

_____

O bana daminɛna waati jumɛn? _____

A daminɛna cogodi? _____

Farigan bɛ a senkɔrɔ wa? _____A fari kalaya bɛ degere joli la?_____ °

O bɛ waati joli bɔ?_____

Dimi bɛ a la wa?_____ a fan jumɛn? _____ dimi suguya jumɛn?_____

Aw ye kuma farikolo fanw kan an bɛna minnu tɔgɔ fɔ,ka a lajɛ ni bana tɛ u la:

Golo _____

Tulow _____

Ɲɛw_____Da ni kankɔnɔna_____

Dogoyɔrɔw _____

Sugunɛ: A ka ca walima a ka dɔgɔn? ___A ɲɛ bɛ cogodi? _____Sugunɛ kɛli ka gɛlɛn wa? _____

Aw ye taamasiɲɛw di _____a bɛ sugunɛ kɛ siɲɛ joli tile kɔnɔ?_____

Banakɔtaa: a ɲɛ bɛ cogodi?_____Joli walima yiriyiri bɛ kɛ a la wa?_____ Kɔnɔboli? _____

A bɛ taa ɲɛgɛn na siɲɛ joli tile kɔnɔ?_____Kaliya? _____ Farilajidɛsɛ? _____

A dimi ka nɔgɔ walima a ka jugu wa? ____Tumuw bɛ a la wa?____ Tumu suguya jumɛn? _____

Ninakili: Ninakiliko hakɛ miniti kɔnɔ: _____

A bɛ ninakili kosɛbɛ wa, a bɛ dan sira la wa walima a bɛ ninakili ka ɲɛ wa?_____

Gɛlɛya yɛrɛ bɛ ninakili la wa? (Aw ye o taamasiɲɛw sɛbɛn): _____

Sɔgɔsɔgɔ (Aw ye a cogoya ɲɛfɔ): _____

Sɔgɔsɔgɔkan bɛ kɛ i n'a fɔ filefiyɛkan wa? _____ Yiriyara bɛ a la wa?____Joli bɛ a la wa? _____

A bɛ fɔɔnɔ wa?

Bana minnu taamasiɲɛ fɔra sanfɛ olu kɔfɛ bana wɛrɛ taamasiɲɛw bɛ yen wa?

Kɛrɛnkɛrɛnnenya na bana gɛlɛnw taamasiɲɛw minnu kofɔlen don sɛbɛn ɲɛ kunfɔlɔw la ____

Jumɛnw? (Aw ye u ɲɛfɔ kelen kelen): _____

Taamasiɲɛ wɛrɛw

A delila ka fura dɔ ta ni o ye fari ŋɛɲɛ walima gɛlɛya wɛrɛ lase a ma wa?_____

Jumɛnw?_ _____

Banabagatɔ bɛ cogodi?

❑ Bana man jugu kosɛbɛ ❑ A ka jugu ❑ A ka jugu kosɛbɛ

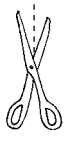

Banabagatɔ ka kunnafonisɛbɛn

Ni aw bɛ taa dɛmɛ ɲini dɔgɔtɔrɔ fɛ, ka da a kan a ka gɛlɛn ka taa ni banabagatɔ ye dɔgɔtɔrɔso la, aw ye kunnafonisɛbɛn in labɛn ka taa a di dɔgɔtɔrɔ ma.

Banabagatɔ tɔgɔ _____ A si hakɛ_____

Cɛ/muso_____ A ka dugu tɔgɔ: _____

A ka sigida kɛnɛyabaarakɛla tɔgɔ _____

Bana jumɛn bɛ a la? _____

_____

O bana daminɛna waati jumɛn? _____

A daminɛna cogodi? _____

Farigan bɛ a senkɔrɔ wa? _____A fari kalaya bɛ degere joli la?_____ °

O bɛ waati joli bɔ?_____

Dimi bɛ a la wa?_____ a fan jumɛn? _____ dimi suguya jumɛn?_____

Aw ye kuma farikolo fanw kan an bɛna minnu tɔgɔ fɔ,ka a lajɛ ni bana tɛ u la:

Golo _____

Tulow _____

ɲɛw_____Da ni kankɔnɔna_____

Dogoyɔrɔw _____

Sugunɛ: A ka ca walima a ka dɔgɔn? ___A ɲɛ bɛ cogodi? _____Sugunɛ kɛli ka gɛlɛn wa? _____

Aw ye taamasiɲɛw di _____a bɛ sugunɛ kɛ siɲɛ joli tile kɔnɔ?_____

Banakɔtaa: a ɲɛ bɛ cogodi?_____Joli walima yiriyiri bɛ kɛ a la wa?_____ Kɔnɔboli? _____

A bɛ taa ɲɛgɛn na siɲɛ joli tile kɔnɔ?_____Kaliya? _____ Farilajidɛsɛ? _____

A dimi ka nɔgɔ walima a ka jugu wa? ____Tumuw bɛ a la wa?____ Tumu suguya jumɛn? _____

Ninakili: Ninakiliko hakɛ miniti kɔnɔ: _____

A bɛ ninakili kosɛbɛ wa, a bɛ dan sira la wa walima a bɛ ninakili ka ɲɛ wa?_____

Gɛlɛya yɛrɛ bɛ ninakili la wa? (Aw ye o taamasiɲɛw sɛbɛn): _____

Sɔgɔsɔgɔ (Aw ye a cogoya ɲɛfɔ): _____

Sɔgɔsɔgɔkan bɛ kɛ i n'a fɔ filefiyɛkan wa? _____ Yiriyara bɛ a la wa?____Joli bɛ a la wa? _____

A bɛ fɔɔnɔ wa?

Bana minnu taamasiɲɛ fɔra sanfɛ olu kɔfɛ bana wɛrɛ taamasiɲɛw bɛ yen wa?

Kɛrɛnkɛrɛnnenya na bana gɛlɛnw taamasiɲɛw minnu kofɔlen don sɛbɛn ɲɛ kunfɔlɔw la ____

Jumɛnw? (Aw ye u ɲɛfɔ kelen kelen): _____

Taamasiɲɛ wɛrɛw

A delila ka fura dɔ ta ni o ye fari ŋɛɲɛ walima gɛlɛya wɛrɛ lase a ma wa?_____

Jumɛnw?_ _____

Banabagatɔ bɛ cogodi?

❑ Bana man jugu kosɛbɛ ❑ A ka jugu ❑ A ka jugu kosɛbɛ

Banabagatɔ ka kunnafonisɛbɛn

Ni aw bɛ taa dɛmɛ ɲini dɔgɔtɔrɔ fɛ, ka da a kan a ka gɛlɛn ka taa ni banabagatɔ ye dɔgɔtɔrɔso la, aw ye kunnafonisɛbɛn in labɛn ka taa a di dɔgɔtɔrɔ ma.

Banabagatɔ tɔgɔ _____ A si hakɛ_____

Cɛ/muso_____ A ka dugu tɔgɔ: _____

A ka sigida kɛnɛyabaarakɛla tɔgɔ _____

Bana jumɛn bɛ a la? _____

_____

O bana daminɛna waati jumɛn? _____

A daminɛna cogodi? _____

Farigan bɛ a senkɔrɔ wa? _____A fari kalaya bɛ degere joli la?_____ °

O bɛ waati joli bɔ?_____

Dimi bɛ a la wa?_____ a fan jumɛn? _____ dimi suguya jumɛn?_____

Aw ye kuma farikolo fanw kan an bɛna minnu tɔgɔ fɔ,ka a lajɛ ni bana tɛ u la:

Golo _____

Tulow _____

Ɲɛw_____Da ni kankɔnɔna_____

Dogoyɔrɔw _____

Sugunɛ: A ka ca walima a ka dɔgɔn? ___A ɲɛ bɛ cogodi? _____Sugunɛ kɛli ka gɛlɛn wa? _____

Aw ye taamasiɲɛw di _____a bɛ sugunɛ kɛ siɲɛ joli tile kɔnɔ?_____

Banakɔtaa: a ɲɛ bɛ cogodi?_____Joli walima yiriyiri bɛ kɛ a la wa?_____ Kɔnɔboli? _____

A bɛ taa ɲɛgɛn na siɲɛ joli tile kɔnɔ?_____Kaliya? _____ Farilajidɛsɛ? _____

A dimi ka nɔgɔ walima a ka jugu wa? ____Tumuw bɛ a la wa?____ Tumu suguya jumɛn? _____

Ninakili: Ninakiliko hakɛ miniti kɔnɔ: _____

A bɛ ninakili kosɛbɛ wa, a bɛ dan sira la wa walima a bɛ ninakili ka ɲɛ wa?_____

Gɛlɛya yɛrɛ bɛ ninakili la wa? (Aw ye o taamasiɲɛw sɛbɛn): _____

Sɔgɔsɔgɔ (Aw ye a cogoya ɲɛfɔ): _____

Sɔgɔsɔgɔkan bɛ kɛ i n'a fɔ filefiyɛkan wa? _____ Yiriyara bɛ a la wa?____Joli bɛ a la wa? _____

A bɛ fɔɔnɔ wa?

Bana minnu taamasiɲɛ fɔra sanfɛ olu kɔfɛ bana wɛrɛ taamasiɲɛw bɛ yen wa?

Kɛrɛnkɛrɛnnenya na bana gɛlɛnw taamasiɲɛw minnu kofɔlen don sɛbɛn ɲɛ kunfɔlɔw la ____

Jumɛnw? (Aw ye u ɲɛfɔ kelen kelen): _____

Taamasiɲɛ wɛrɛw

A delila ka fura dɔ ta ni o ye fari ŋɛɲɛ walima gɛlɛya wɛrɛ lase a ma wa?_____

Jumɛnw?_ _____

Banabagatɔ bɛ cogodi?

❑ Bana man jugu kosɛbɛ ❑ A ka jugu ❑ A ka jugu kosɛbɛ

Banabagatɔ ka kunnafonisɛbɛn

Ni aw bɛ taa dɛmɛ ɲini dɔgɔtɔrɔ fɛ, ka da a kan a ka gɛlɛn ka taa ni banabagatɔ ye dɔgɔtɔrɔso la, aw ye kunnafonisɛbɛn in labɛn ka taa a di dɔgɔtɔrɔ ma.

Banabagatɔ tɔgɔ _____ A si hakɛ_____

Cɛ/muso_____ A ka dugu tɔgɔ: _____

A ka sigida kɛnɛyabaarakɛla tɔgɔ _____

Bana jumɛn bɛ a la? _____

_____

O bana daminɛna waati jumɛn? _____

A daminɛna cogodi? _____

Farigan bɛ a senkɔrɔ wa? _____A fari kalaya bɛ degere joli la?_____ °

O bɛ waati joli bɔ?_____

Dimi bɛ a la wa?_____ a fan jumɛn? _____ dimi suguya jumɛn?_____

Aw ye kuma farikolo fanw kan an bɛna minnu tɔgɔ fɔ,ka a lajɛ ni bana tɛ u la:

Golo _____

Tulow _____

Ɲɛw_____Da ni kankɔnɔna_____

Dogoyɔrɔw _____

Sugunɛ: A ka ca walima a ka dɔgɔn? ___A ɲɛ bɛ cogodi? _____Sugunɛ kɛli ka gɛlɛn wa? _____

Aw ye taamasiɲɛw di _____a bɛ sugunɛ kɛ siɲɛ joli tile kɔnɔ?_____

Banakɔtaa: a ɲɛ bɛ cogodi?_____Joli walima yiriyiri bɛ kɛ a la wa?_____ Kɔnɔboli? _____

A bɛ taa ɲɛgɛn na siɲɛ joli tile kɔnɔ?_____Kaliya? _____ Farilajidɛsɛ? _____

A dimi ka nɔgɔ walima a ka jugu wa? ____Tumuw bɛ a la wa?____ Tumu suguya jumɛn? _____

Ninakili: Ninakiliko hakɛ miniti kɔnɔ: _____

A bɛ ninakili kosɛbɛ wa, a bɛ dan sira la wa walima a bɛ ninakili ka ɲɛ wa?_____

Gɛlɛya yɛrɛ bɛ ninakili la wa? (Aw ye o taamasiɲɛw sɛbɛn): _____

Sɔgɔsɔgɔ (Aw ye a cogoya ɲɛfɔ): _____

Sɔgɔsɔgɔkan bɛ kɛ i n'a fɔ filefiyɛkan wa? _____ Yiriyara bɛ a la wa?____Joli bɛ a la wa? _____

A bɛ fɔɔnɔ wa?

Bana minnu taamasiɲɛ fɔra sanfɛ olu kɔfɛ bana wɛrɛ taamasiɲɛw bɛ yen wa?

Kɛrɛnkɛrɛnnenya na bana gɛlɛnw taamasiɲɛw minnu kofɔlen don sɛbɛn ɲɛ kunfɔlɔw la ____

Jumɛnw? (Aw ye u ɲɛfɔ kelen kelen): _____

Taamasiɲɛ wɛrɛw

A delila ka fura dɔ ta ni o ye fari ŋɛɲɛ walima gɛlɛya wɛrɛ lase a ma wa?_____

Jumɛnw?_ _____

Banabagatɔ bɛ cogodi?

❑ Bana man jugu kosɛbɛ ❑ A ka jugu ❑ A ka jugu kosɛbɛ

Fura kunnafoniw ka di banabagatɔ ma

Ka a sɛbɛn cogo dɔn, sɛbɛn ɲɛ 114 lajɛ.

A tɔgɔ _____

Fura tɔgɔ _____

Bana tɔgɔ _____

Fura tata hakɛ _____

A tɔgɔ _____

Fura tɔgɔ _____

Bana tɔgɔ _____

Fura tata hakɛ _____

A tɔgɔ _____

Fura tɔgɔ _____

Bana tɔgɔ _____

Fura tata hakɛ _____

Fura kunnafoniw ka di banabagatɔ ma

Ka a sɛbɛn cogo dɔn, sɛbɛn ɲɛ 114 lajɛ.

A tɔgɔ _____

Fura tɔgɔ _____

Bana tɔgɔ _____

Fura tata hakɛ _____

A tɔgɔ _____

Fura tɔgɔ _____

Bana tɔgɔ _____

Fura tata hakɛ _____

A tɔgɔ _____

Fura tɔgɔ _____

Bana tɔgɔ _____

Fura tata hakɛ _____

Fura kunnafoniw ka di banabagatɔ ma

Ka a sɛbɛn cogo dɔn, sɛbɛn ɲɛ 114 lajɛ.

A tɔgɔ _____

Fura tɔgɔ _____

Bana tɔgɔ _____

Fura tata hakɛ _____

A tɔgɔ _____

Fura tɔgɔ _____

Bana tɔgɔ _____

Fura tata hakɛ _____

A tɔgɔ _____

Fura tɔgɔ _____

Bana tɔgɔ _____

Fura tata hakɛ _____

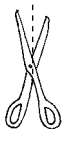

Fura kunnafoniw ka di banabagatɔ ma

Ka a sɛbɛn cogo dɔn, sɛbɛn ɲɛ 114 lajɛ.

A tɔgɔ _____

Fura tɔgɔ _____

Bana tɔgɔ _____

Fura tata hakɛ _____

A tɔgɔ _____

Fura tɔgɔ _____

Bana tɔgɔ _____

Fura tata hakɛ _____

A tɔgɔ _____

Fura tɔgɔ _____

Bana tɔgɔ _____

Fura tata hakɛ _____